

સુન્દરી સુખોદ.

ઈ. સ. ૧૯૧૦-૧૧.

પુસ્તક આઠમું.

વિ. સં ૧૯૬૬-૬૭.

અનુક્રમણિકા.

(પેટા વિભાગમાં મોટા અક્ષરોથી દર્શાવેલાં લખાણ સીધેખંડોનાં છે.)

વિવિધ વિભાગ.

લેખક.

પૃષ્ઠ.

અમારું ગયું વપ.

રા. D. S. O. બન્ધુ સમાજ.

૫

આનન્દાશ્રમ.

એક પુસ્તકની બહેર ખબર-નવીન પાકસાચ.

(મળેલું.)

૬૧

મોહાવીને તિલાંજલિ.

રા. ભગવાનલાલ બાપાલાલ કૈયટ.

૩૫૧

મોહાનું સામાન્ય.

રા. આધ્યાત્મિક.

૨૫૨

જળનો પ્યાલો.

રા. જગજીવન ટી. કોઠારી બી એ એલ. એલ. બી.

૮૬

દેશોપનો એલ માઈ !

રા. "સદ્રંશદ્રનો સંગ્રહો."

૨૬૩

નવો પેટલ લેપ.

રા. જગજીવન ટી કોઠારી બી એ એલ. એલ. બી.

૩૬૭

પાછલા મોરની પ્રવૃત્તિ.

રા. આધ્યાત્મિક.

૩૧૪

ચોલકા પચ્ચીરી.

રા. વનમાળી.

૨૫૧

સાસુ વાળુનો વિવેક.

સો. ચિરમતી વિ. પંડ્યા.

૨૨૦

હું અને મારો ૧૯૫૨ સુવર્ણ.

સો. નૃસિંહચંદ્રી.

૨૫૩

ઉદયગુંજન.

૧૨૯ ૧૬૧ ૨૨૪ ૨૫૭ ૨૮૯ ૩૨૧ ૩૫૩

કાવ્યકુંજ.

અમારું દ પતિ.

રા. મંજલ.

૩૨૫

આય દમપતિનું પ્રભાત.

રા. આશા ઉર્જાગરાય.

૨

આરા.

રા. ન્હાનાલાલ ચમનલાલ મહેતા.

૨૬૨

એ રમ્યમૂર્તિ મનહરણ !

રા. મુન્ન.

૩

એક પ્રાર્થના.

સો. સુમતિ.

૧૧૫

એક સ્મરણ.

એક દુઃખી ભગિની.

૧૬૪

હાનિની પ્રતિકૃતિ નિરખતાં

રા. મુન્ન.

૧૮૦

ચન્દ્રોદય.

રા. આધ્યાત્મિક.

૧૦૦

ચિતામાં જતી સતીની અગ્નિ પ્રાર્થના. બ્હેન ઉર્મિલા નરસિંહરાવ.

રા. રસિક.

૨૬૪

જાણી હાલરહું.

રા. ભીમીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવદિયા બી એ.

૩૨૩

હાલામાઠ જયન્તિ.

રા. જયંતિલાલ વિ. ચક્રભાઈ.

૧૩૧

દિવાળી અને નહું વર્ષ.

રા. ચિત્રલાલ મોતિરામ પંડ્યા.

૩૮૬

પીયુને સદેશો.

રા. રી. જ.

૩૫૫

પ્રકાશને માટે પ્રાર્થના.

સો. સ્નેહ-સુધા.

૪

પ્રભુને પ્રાર્થના.

રા. આધ્યાત્મિક.

૩૬

પ્રીતીરસ.

રા. રણજીતભાઈ વનુભાઈ. બી એ.

૧૩૦

પ્રજ્વળિની પદ્મરામળી.

રા. રસિક.

૨૨૭

પ્રજ્વળિ આરતી.

રા. સુલજી દુર્લભજી વેદ.

૨૫૮

પ્રસાદન.

સો. સુમતિ.

૧૬૨

પ્રેમ.

રા. ચાંપશી ચિત્રલાલ કહેશી.

૨૫૮

પ્રેમતર.

રા. વિશ્વ.

૨૬૧

પ્રેમનું જાદુ.

સો. સ્નેહ-સુધા.

૧૬૫

બાલકુવને માતૃવચન.

રા. વેદ.

મધુરી વીણા	રા. ચાંપશી યિકુલદાસ	૩૪
માતાનો પ્રેમ	રા. સદિવાસી	૨૬૧
માના દેવાવ	રા. લલિત	૨૨૭
માનુ દેવ	રા. લાલજી કેશવજી ભેડીયાવાલા	૩૨૩
મારી સિખ્યાને	રા. ભટ	૨૨૬
ગદારી વાંસળી	રા. આધ્યાત્મિક	૩૨૪
મીઠી મુંઝવણ	રા. ચન્દ્રસંકર નર્મદાસંકર બી. એ.	૫
મુઘ-બાલે !	રા. વલ્લભજી ભાણજી મહેતા	૨૬૨
મૃતમનિની પ્રતિ હૃદયાર	રા. રમણીયરામ ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી	૩૫
રૂપથી ગુણ વાદાવારે	રા. રંગીલ	૬૮
વીરનું હાથરડું	સો. હેમકુમારી	૧૬૩
સ્નેહનું સાક્ષાત્કર્ય	સો. સ્નેહ મુખા	૧૬૬
સ્નેહ સંકેત	રા. પ્રભાસંકર જયરાંકર પાંડક	૨૫૯
સાચા સીતારામ	રા. ભેડાલાલ હરજીવન	૧૦૧
સીતાનો સ્નેહ અને સંકેશ	બહેન ર.	૧૬૬
સાન્નિત્યે આનન્દ	રા. ' કુંજ '	૨૬૦
હાથરડું	રા. યેકુળ્લ	૩૭
દોરી	રા. ન્હાનાલાલ હલપતરામ પંડિ	૨૬૧
હૃદય મંદિર	રા. ચન્દ્ર	૧૩૨
હૃદય દશા	રા. ચન્દ્ર	૩૮૬
હૃદય શન	રા. વિબુધ	૬૬
ગૃહધર્મ		
ધર્મ	મં. સ્વ. કૃષ્ણા બહેન	૧૮૯
ખાજાઓનાં નિત્યકર્મ	મિસ કુસુમકુમારી હીરાલાલ રાવળ	૧૬૪
મદર્થે શનડેનો શ્રદ્ધસ્થાપન	રા. વિજયલાલ કનેયાલાલ કુ.	૧૪૬
જાનભેદ	મં. સ્વ. શિવગૌરી જાજર	૧૮૭
શાન્ત સ્વભાવની સમન્વિત્રી	રા. ચન્દ્રસંકર નર્મદાસંકર પંડયા બી. એ.	૪૫
સદાચાર	સો. શારદાગૌરી બી. એ.	૧૧૫
પંચમંજૂષા	૨૫૩, ૨૮૮, ૩૮૪, ૪૧૬	
બાલોચાન-બાલમિત્ર:		
હીલની પ્રવળા	બહેન ર.	૮૮
ન્હાની નીના	રા. રમણીયરામ	૧૦૬
બલી રોશી	રા. 'સ્નેહ જ્યોતિ'	૧૧૨
દરિયાનું પાણી ખાંડે સાધી !	રા. D.	૪૧૨
બહાદુર નાની રોશી.	સો. દશા.	૪૧૫
રમણી (મણી) રત્નમાલા		
એક સેવીકાનું છાત્ર	રા. ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેદીયા બી. એ.	૪૬
રેલી અયોરહામિની	રા. શિવપ્રસાદ હલપતરામ પંડિત	૨૭, ૪૮, ૬૨ ૧૨૩
મીસીસ રમણાબાઈ ગોધા	રા. વામન	૩૧૩
વિદુષીબાઈ મીસીસ જ્યુલીઆ દાડ	રા. વામન	૩૧૦
શહેનશાદ ખાનુ બરીના કેથેરાઈ	બહેન ર.	૧૮૩
પાત્તાલદરી		
એક પ્રમાણિક નિર્ધન	સો. સુમતિ	૧૭૪
મીપીસા અને શુભિન્દા	સો. ચંદનગૌરી	૧૭૬
શુભિન્દા આદર્શ ચિત્ર	રા. વેકુંભપ્રસાદ ઉલસંકર ભેડીપુરા બી. એ.	૩૨૬

દેશી વહની સલાહ	શ્રી. મહુલાલ રતિલાલ ધ્રુવ.	૧૪૨
ન માયા બાળ	બહેન ર.	૧૬૭
પદ્યા	શ્રી. રમણીક ત્રિવેદી	૩૫૬
પ્રાયશ્ચિત	શ્રી. વિશ્વનાથ માધવજી ભટ બી. એ.	૧૦૬
પુરુષોનો રનેહ	શ્રી. 'પ્રમિલા'	૧૭૦
પોસ્ટ માસ્ટર	શ્રી. તારાચન્દ્ર	૨૨૮
પ્રેમબંધન	શ્રી. આધ્યાત્મિક	૩૫૬, ૩૮૭
મુ'બાઈ ચિત્ર ૧	શ્રી. બી. આર. દિવદિયા બી. એ.	૧૫
મૃત્યુ (બંગાળી ઉપરથી)	શ્રી. લક્ષ્મીક	૮
મોતી	શ્રી. રમણીક ત્રિવેદી	૨૬૩
વર્ષગાંઠ	શ્રી. બી.બી.બહેન	૧૭૩
નેજળ	શ્રી. પુલકરીક	૨૬૬
સારદાયજીનું બોધાણું	શ્રી. શિવપ્રસાદ દલપતરામ પંડિત	૨૬૨
સાધ્વી ધ્વનિશા	શ્રી. કળાવંતી	૧૭
રનેહ ત્યાં સ્વર્ગ	શ્રી. નર્મદાશંકર બાળાશંકર	૧૩૩
સીતા	શ્રી. શંકરલાલ ગોરીશંકર	૩૮
અહા	શ્રી. A.	૧૦૨
સુખા.	શ્રી. રમણીક ત્રિવેદી	૨૩૪
વિદ્યાકલ્પા		
શુ'થજીકળા	શ્રી. વિદ્યુલગ્ય મોતીરામ પંડ્યા	૨૪૬
શુ'થજીકળા	એક બહેન	૧૬૭
પાઠશાસ્ત્ર	૧ એક બહેન ૨ ૫ બહેન A.	૧૬૮
પ્રદર રોગ	ડૉ. " સાદુ તીરમલ "	૨૭૩
મોઢી ઉધરસ	શ્રી. જગજીવન ટિ. કોઠારી બી એ એલ એલ બી	૨૦
વનસ્પતીઓની દવાઓ	ડૉ. મહુલાલ રતિલાલ ધ્રુ	૩૬૮
સગર્ભા સ્ત્રીઓને થ ૧ ઉચ્છેદીનું		
દુઃખ દર કરવાના ઉપચાર	શ્રી. કૃષ્ણગોરી વિ. દિશલાલ શવળ	૫૨
સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને ધરમત્ત દવાઓ	શ્રી. વે. અમૃતલાલ મુ. પંડિયાર ૧૪૫, ૨૩૬, ૨૬૮, ૩૩૩, ૩૬૪	
હીરોટીરીઆ અથવા તાણુ	ડૉ. મહુલાલ રતિલાલ ધ્રુ.	૩૩૧
વિવિધવિહાર		
અનુકરણ	શ્રી. ધનલક્ષ્મી જલમભાઈ ડાહ્યાભાઈ	૨૩
આત્મબોધ	શ્રી. 'રનેહ-સુધા'	૨૦૦
આધુનિક એસિયાટિક સ્ત્રીઓનું દિગ્દર્શન.	શ્રી. હી. એસ. યાજ્ઞિક.	૪૦૩
આયુર્વેદનો વિનંતિ	શ્રી. ઇન્દુમતિ હરિસુખરામ મહેતા	૨૦૬
એક પત્ર	શ્રી. ' મિત્ર. '	૧૬૦
કાળદર્શન	એક સ્ત્રીજન	૨૦૩
ખાટો મોઢો સંસાર	શ્રી. મધક	૩૦૪
જરબો	શ્રી. વીરમતી વિ પંડ્યા.	૨૦૮
ચીન દેશની સ્ત્રીઓ સંબંધી એકાદ બે વાર્તા	શ્રી. ત્રીભોવનદાસ દામોદરદાસ	૩૪૦
જીવન અવલોકન	શ્રી. ચન્દ્ર	૩૮૮
ત્યાગ	શ્રી. પ્રાણલાલ કોરપારામ દેસાઈ બી એ.	૭૮
રહસી પૂજ	શ્રી. પ્રણયનંદન	૨૩૬
દાન	શ્રી. બકુલ	૭૭
નવાણુંનો ચકાવો	શ્રી. વિશ્વ	૮૪

નિંદા	સૌ. ઔરવિન્દા	૨૧૧
પદ્માવતી	સૌ. 'દક્ષા'	૨૦૪
પ્રભુપાર્થના	સૌ. વિજયાલક્ષ્મી હ. ત્રિવેદી	૧૬૯
પિયર સન્દેશી	રા. આધ્યાત્મિક	૧૫૬
પ્રેમ	(મણેહું)	૨૦૧
પહેનને ભાઈને સન્દેશી	સૌ. 'જયે તિર્મયી'	૨૦૬
બાળકોનું નિરોગીપણું	રા. નટવરલાલ કે. ટાઇપિસ્ટ	૨૫૦
ભગિની વિયોગ અને પુવિતા શોકોદ્ધાર	સૌ. કનુબહેન	૨૦૧
ભાઈને પહેન	સૌ. વિજયાલક્ષ્મી હર્ષદરાય ત્રિવેદી	૧૧૭
ભારત મહિલા	રા. ન્દાનાલાલ ભમનલાલ ગઢેતા	૪૪૬
મધ્ય રાત્રિએ	રા. નરહરિ દ્વારિકાદાસ પરીખ	૬૮
મનુષ્ય જન્મની સફલતા	સૌ. વિજયાલક્ષ્મી હ. ત્રિવેદી	૨૧૮
ગદને ગદારી બાઈની સાથે બનકું નથી	રા. વેદ અમૃતલાલ સુન્દરજી પદિયાર	૩૩૫, ૩૬૯.
તેનું મારે શું કરવું.	સૌ. 'મૃદુલા'	૨૦૦
માતૃસ્નેહ	વેકુંઠલાસી અ. સૌ. કપિલબા	૨૦૪
માતાછંદુનું કેતવન	રા. ચન્ડુલાલ પરસોત્તમ	૨૪૪
મારીટુવાની મુસાફરી	રા. રમીલદાસ શિવરાંકર	૨૩૬
૨૫થી શુદ્ધ વડાવારે	રા. નટવરલાલ કે. ટાઇપિસ્ટ	૧૨૦
વધુ કર્તવ્ય	સૌ. જયેતિર્મયી	૨૧૨
વહે-નું પરિભ્રમ	સૌ. બબી	૩૫૦
સમયવર્તન	રા. વામનરાવ પ્રાણીચિન્દ પટેલ બી. એ.	૩૪૨, ૩૭૫, ૪૦૦
સરસ્વતી	રા. વિનય	૩૪૮
સ્વર્ગ	(મણેહું)	૩૦૦
સ્વર્ગીય માતાને પુત્રને સદેશ	રા. ભોળીન્દ્રરાવ ર. દિપટિયા બી. એ.	૨૪૦, ૨૮૦, ૩૦૧,
'સરસ્વતીચન્દ'ની સેવિકાએ	રા. બાળકૃષ્ણ છોરાલાલ કંવારીયા	૨૭૫
શ્રીકૃષ્ણની રાસલીલા	બહેન 'મી'	૨૧૩
શ્રીનાથજીની યાત્રા	સૌ. સાકર બહેન વિકૃતજી દિવેદી	૨૦૭
શ્રીઓના શ્રેષ્ઠાર	રા. કદાન અમુ ગાંધી	૩૩૯
શ્રી કૃષ્ણબી	સૌ. શારદાબેગી બી. એ.	૨૧૭
શ્રીઓને ઉચ્ચ પ્રકારની અને અગત્યની કેળવણી.	રા. ચન્દ્રશંકર ન. પંડ્યા બી. એ.	૪૦૭
શ્રીઓએ વાંચવા લાયક પુસ્તકો	રા. શિવરાંકર જ. પંડ્યા.	૪૦૮
" " " "	રા. મોતીબાઈ નરસિંહરાય અમીન.	૩૪૯
શ્રીઓને ઉપયોગી પુસ્તકો	રા. H.	૩૮૧
શ્રીઓને વાંચવા લાયક પુસ્તકો	(મણેહું)	૪૧૦
શ્રી ઉપયોગી મુજરાતી પુસ્તકો	એક મિત્ર	૩૮૪
શ્રી ઉપયોગી પુસ્તકો	સૌ. 'દેવી'	૨૦૭
મુખોપ	રા. નટવરલાલ કે. ટાઇપિસ્ટ	૧૫૮
સલાવા મળે વિદ્વાનોના વિચાર	રા. ચન્દ્ર	૧૫૪
અન્યઅવલોકન	સૌ. સાકરબહેન વિકૃતજી દિવેદી	૨૦૬
હૈંદ દેવીનું પૂજન		

સમયતરંગ

૬૪, ૯૬, ૧૨૭

પાનુચાન

૧, ૩૩, ૬૫, ૯૭ તથા પાંચમા અંકથી પૂઠા ઉપર આવે છે.

આયોનિક ફાર્મસી

માં

બનતી સોધારણ ઉપયોગની દવાઓ.

શીવર ટ્રોપ્સ.—જ્યાર બિન્ડુ દરેક બાતના તાવ ઉપર લાગ્ય પડે છે ધણીજ સરતી અને અમરકારક દવા છે.

રૂ. ૦-૪-૦

જર્મસાઈકઃ—નંતુવિનાશક. ચેપી કે ઝેરી જીવના નિધને કાપી નાખે છે.

રૂ. ૦-૮-૦

જલક પ્યુરિફિકેશન સોલ્યુશનઃ—સ્કતશોધક. લોહીવિકાર ઉપર ધણીજ અમર કારક દવા.

રૂ. ૧-૦-૦

લીવર સોલ્યુશનઃ—ઝાડાની કબજાઆત વગેરે દુર કરે છે. પેટ માફ બાણ છે. અને સુખ લાગે છે.

રૂ. ૧-૦-૦

એન્ટિસેપ્ટિક મલમઃ—આમડીના દરેક રોગ ઉપર કહોતું અલકાલી જલદી રૂઝ આતે છે.

રૂ. ૦-૮-૦

એ ઉપરાંત દરાનનો મલમ, ખીલનો મલમ, કોલેરા, પ્લેગ વગેરેની મરગી જાતની ચાકરીર દવાઓ જનાવનામા આવે છે.

વધુ ખબર માટે તથા નમુના માટે લખો—

પ્રોફેસર ગજજરની) આયોનિક ફાર્મસી.

ગીરગામ, મુ'બઈ.

સાહિત્ય પરિષદ તરફનો ઇનામી નિબંધ.

કાંસાનો ચાંદ અને રૂ. ૨૦૦ નું ઇનામ.

“ બ્રિટિશ સમયના ગુજરાતનો આર્થિક ઇતિહાસ વિશેષ કરીને સુબાઈ સુરત, વાઢ આદિ શહેરોને લગતો ” એ વિષય ઉપર ગુજરાતી ભાષામાં સર્વોત્તમ નિબંધ લખનાર અગર પુરુષને સાહિત્ય પરિષદ તરફથી કાંસાનો ચાંદ અને ગોદળના નેક નામદાર ઠાકોર સાહેબશ્રી દ્વારા રૂ. ૨૦૦ નું ઇનામ આપવામાં આવશે.

હાગળની એક્ઝ બાલુએ લખેલી નિબંધની એ નકલો તા ૧૮ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૧ પહેલાં પરિષદના સેક્રેટરી રા. જળવંતરાય દરયાણરાય ઠાકોર ઉપર રાજકોટ મોકલવી.

નિબંધ.

મુલલ દુલલલલલ લેલ કૃત.

નવા રાસડાઓ, નવાં લખનો, નવા કાવ્યો, યાના વૃષ્ટિ, ઉત્તમ છપાઈ ને

મુદ્રિત: ૦-૧૨-૦.

મળવાનું ઠેકાણું—અ. સૌ. જમનાબહેન નગીનદાસ સક્કઈ,
બાણગંગા વાલકેશ્વર, શુ

ખાસ ખેરાં માટે દવાખાનું—

- (૧) જાડા તથા સીધા વાળને પતલા સફાઈદાર તથા ખાંકડીયા બનવાનારી દવા. રૂ. ૧.
- (૨) અંદ્રપ્રભા પાવડર—આમઠીપરનો મેદ કર કરી શરીરની કાંતીને સતે બનાવે છે. રૂ. ૧.
- (૩) યુવતી સૌંદર્ય વસ્ત્રક—શરીરપરની કચચલીઓ દૂર કરી એહેરો, હાથ, વીંગેરેને ટટાર તથા ઉપસેલા બનાવે છે. રૂ. ૩.
- (૪) બાપાનીજ બારલી પાવડર—ખરેખરેને ધક્કડની માતાઓનું વધારે છે. રૂ. ૧.
- (૫) અબલા સંસ્કૃત-દુબળી, લોહી વજરની, લાંબા વખતથી બાનુઓ માટે તંદુરસ્તી આપનારી દવા. રૂ. ૩.

ખેરાંના રોગ સબધી કોઈપણ સલાહ મફત આપવામાં આવશે.—

સૌં ૨૦ પ્રસાકર. (ખાસ યોગેશ) મીડવાઈફ એન્ડ
પન્નાલાલની ચાલી-પોસ્ટ ઓફ

સુન્દરી સુબોધ

આપણાં સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો “સ્રીયો પંડિત થાય, દસજ થાય, કુટુંબપોષક થાય, સ્વસ્થ થાય શરીરે બળવતી, રોગહીન અને “સુન્દર” થાય, ચોખ્ખતાના પ્રભાસુમાં કુટુંબજન્યનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય ને તે મુક્તતાથી “અને સ્વનંતતાથી કુટુંબની મૂર્ખ છંછાઓ અને કંટોળામાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખરાં કલ્યાણ કરવા “શક્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને શુદ્ધ વર્ગોની “કલ્યાણ વાસનાઓ વૃદ્ધ કરે,” પતિભક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે અને તેનાં આત્મ-વિશ્વાસોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ ભેળવી દૃઢ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને અન્તે સ્વદેશમાં ઉદયસ્પર્શનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સફળતા છે. “સ્રીવિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી... “સ્રીની ઉત્પત્તિવિના દેશની ઉત્પત્તિ અસાધ્ય છે.”

‘વર્ષ ૮ મુ.’] ઈ. સ. ૧૯૧૦ સપ્ટેમ્બર:-ભાદ્રપદ વિ. સં. ૧૯૬૬. [અંક ૧ લા.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

નિજધર્મ.

“ નિજધર્મ ” પટલે પોતાનો જાસ ધર્મ, જેને આપણે સ્વધર્મ કહીએ છીએ. એ વિષયમાં સ્ત્રી-પુરુષતા, સગાં-સંબંધીઓનાં, માદ-માંડુઓના, મિત્ર-મિત્રના, શેઠ-ચાકરના, એમ અનેક ધર્મોનો સમાવેશ થાય છે; માટે પ્રથમ સામાન્ય ધર્મ શું, તે આપણે ઘરાવર સમજવું જોઈએ. ધર્મસંબંધી કેટલુંક જ્ઞાન પુરુષો ધરાવે છે છતાં, પરંતુ યહુજ યોડાકો તેનો લાભ પોતાની અર્થાગનાઓને આપે છે. આથી સ્ત્રીવર્ગ અજ્ઞાન રહે અને પરસ્પરનો સંસાર સંતોષકારક ન નિવડે, તેમાં શી નવાંદ ? ઘઠી પુરુષો પોતે, સ્ત્રીઓ પાસે નાના પ્રકારના ધર્મો પઢાવવા તૈયાર રહે, પણ પોતે તે પ્રમાણે વ્યવહાર, ચર્ચે તો ‘ નિજ ધર્મ ’ શું વંધારણ કેમ નિમે, તે સમજી-શક્તાશે. સિવાય સ્ત્રીઓનું અપમાન પણ થીજા લોકો કરતાં, આપણાંમાં વિશેષ છે. અલગત સ્ત્રીઓમાં કેલ્લયની નથી, સુવિચાર નથી અને ધારો કે તેઓ કદી અપમાનને પાત્ર છે, તોપણ શું પુરુષોની ફરજ નથી કે તેમને સુધારવી નહિ ? સ્ત્રીઓને હાયક કરો છાજતી છુટ આપવામાં આવે તો તેજ અચળા પ્રવળા થઈ સહાયતા કરે; પરંતુ તેમને એકદમ ઉતારી પાડવામાં આવે છે, સ્વારે મ્હારે કેવું જોઈએ કે:

દોહરો.

નારી નરનું નૂર છે, નારી જગનું માન;

નારી નર નિપજ્યા ધ્રુવ પ્રહ્લાદ સમાન.

વીર વિક્રમ અને રાજા ભોજ જેવા માંધાતા, તે પણ એક અબલાથોજ
જન્મ્યા હતા.

સૌ માણેકવાદ કહાનજી કવિ.

કાવ્યકુંજ.

આર્ય દમ્પતીનું પ્રભાત.

પ્રિય સજની !

ભાગ શરદની વીતિ, રજની

પ્રિય પ્રિય સજની !

ઉષા વાત અહિં વાવા માંડયો,

અંચલતા સહુ ઢેઢે, રેડે,

ભારતભૂમિનાં દિવ્ય રસેલાં.

હેત્રો ને સ્ત્રીજન સૌ ખેડે.

સજજ થઇ બર્ણી બાંધ્યાં સજની,

પ્રિય સજની !

રસિયણુ સજની.

૨

પ્રિય સજની !

ભાગ વીતિ અંધારી રજની,

પ્રિય પ્રિય સજની

પુરુષ પુરુષ સાથે રમવાને,

મળવા મળવવાને ભાતે;

પ્રકૃતિ સાથેની પ્રિયમયતા

ખીલવવા તુજને તે કહેતો;

ખીલવ ખીલવ અનુગ્રહ જગતનો,

પ્રિય સજની !

રસિયણુ સજની.

૩

પ્રિય સજની !

ભાગ તાહરી વીતિ રજની,

પ્રિય, પ્રિય સજની !

વિશાળ આ સહુ સૃષ્ટિ વિષય પર

જમાવ નિષ્કંટક તું પ્રભુતા;

સોગ યોગનાં સાધન સૌથે

ઝાંખાશે પ્રિયને તેં અર્થા;

સૃષ્ટિ વિષે સંજજ યો સંચરવા

પ્રિય સજની !

રસિયણ સજની !

૪

પ્રિય સજની !

ભાગ, ભાગ વીતિ આ રજની

પ્રિય, પ્રિય સજની

વિશાળ, મળતો પરમાનંદ

તુજ મનમય તપ આચરણે

પ્રેરે મમ કાર્યે જૂલાવે

સુવર્ણ હિંચળે તુજને,—

મનમયતા તુજ; મુજ ત્વનમયતા ! !

પ્રિય સજની !

રસિયણ સજની !

ઓઝા ઉછરંગરાય.

એ રમ્ય મૂર્તિ મનહરણી !

એ રમ્ય મૂર્તિ મનહરણી !

ઉરતાપ સતત હરનારી,

સુખ, શાન્તિ હૃદય રચનારી,

ઉરભાવ સકલ ગ્રહનારી—

એ રમ્ય મૂર્તિ મનહરણી !

રસમય, રસભૂત હૃદયાળી,

રસથી જ હરી રસવ્યાધિ,

બુઝવી સણમાં હૃદયાગિન,
 પરતન્ન કરે જ અ-પરની—
 એ રમ્ય મૂર્તિ મનહરણી !
 હૃદયે મુજ સતત પ્રસરતી,
 ઉદયન પ્રીતિ ઉર રચતી,
 કંઈ ભાવ અનુપમ ભરતી,
 ઉર અપલ તરણ હરી તરણી,
 ઉર સ્વાસ્થ્ય સર્વ એ હરતી,
 પણ તોય મુખદ, સ્મૃતિ એની—
 એ રમ્ય મૂર્તિ મનહરણી !

કુજ.

પ્રભુને પ્રાર્થના.

(શિખરિણી)

પ્રભુ ! યાચું છું હું, પુજન કરી બિટી તુજ કને !

ખહુ બહાવા મહારાં હૃદય મણિ-રે ! સૂર્ય સરખા—

અરે ! પ્રાણાધારા-મુજ, જીવન-ને અમૃત સમા—

પ્રભુ ! એના વિના મુજ જીવનને ના ટકવતો !

૧

સુખો સર્વે મહારાં પતિ સર્વોપમાં સુસ્થિર રહે !

સહુ સાથે સ્નેહે મુજન સહુ ભાવોજ ભજવે;

સદા ભાવો ભૂંડા નિજ ઉર મહીંથી પરિહરે,

કરે વેરીઓને પ્રણય નિજથી સ્નેહો સમ એ.

૨

(શાર્દૂલવિકીરિત.)

આ સંસાર અસારમાં અવતરી, સારો અહીં સાર, ને

પ્રેમ પ્રેમભોનાં કરી અવરને પ્રેમી રહે દેખતી;

જે હોયે અર્વા ન મહીં મુખ સદા સાત્તિક ભાવે ભર્યા,

આપો શાન્તિ-સુભાવ નમ્ર ટકવી સ્નેહે મુંખો એ સહુ

૩

આ સંસાર સમુદ્રને તટ જોજે પ્રેમ ઉતારો, પ્રભુ !

યાચું છું પ્રભુ પાસ હું મમ મને ભક્તિ પાતની સદા;

યાચું છું વળી નમ્રતા-વિનયથી પ્રેમે પ્રભુ-ભક્તિ હું;

યાચે છે નિજ બાળ દીન યદને, આપો ઘટે તે ત્હમે !

૪

સૌ. સ્નેહ-મુખા.

મીઠી મુંઝવણ.

(રૂઢી શરદ પુનમની રાત રે સુન્દર વેણું વાગે વેણુ વાગે—એ રાગ.)
 કહું ખેની ! શી મ્હારી વાત રે ? હું બહુ મુંઝાઉં છું, મુંઝાઉં છું,
 યમ મ્હારે મ્હોટી પંચાત રે, ,
 પડે મ્હને નહીં કે' મ્હને રે, ,
 કડું હું તે હવે શું ખેન રે ? ,

(સાંખી.)

બેઠાંતાં સર્વે હમે, આંખ્યાં કાઢી મિલ,
 સાન કરી, છાંતું હસ્યાં—ચઢી મ્હને તો રીસ;
 હસી મ્હારાથી તોયે જવાયું રે, હું બહુ મુંઝાઉં છું, મુંઝાઉં છું,
 નહીં રોકયું એ તો રોકાયું રે, ,
 અલી ! આપણુ અબળા જાત રે, ,
 સ્નેહ સ્હામે શી અપણી વિસાત રે ? ,

(સાંખી.)

સાચું ખેન તું બોલજે; શું આ ઠીક દેખાય ?
 બેઠાં જ્યાં હોયે બધાં ત્યાં કે' એવું ધાય ?
 આમ કેં કેં કરે છે એ નિત્ય રે, હું બહુ મુંઝાઉં છું, મુંઝાઉં છું,
 અલી ! એ તે કે' સારી રીત રે ? ,
 “વહું બહાલાને” એમ ઘણું ધાય રે, ,
 બજયું તોયે કહી ના શકાય રે ,

ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.

અમારું ગયું વર્ષ.

સન્નારીનું નામ.	લેખ.
સૌ. ચારદગૌરી (બી. એ.)	શુદ્ધજીવનની સંસ્કૃતિ, બાપાની ઉત્પત્તિ, પરાપંકાર.
સૌ. કાંતિદા	પુનર્લક્ષ્મી.
સૌ. સુમતિ	માનવમત-શ્રીમતી કામિની-કુમદિનો પ્રણય કલહ, સ્વપ્ન.
મહારાણી સૌ. નંદકુવરબા.	સાહિત્ય પરિષદમાં સ્વાગત કમિટીના પ્રમુખ તરીકેનું બાપણુ.
સૌ. કીર્તિદગૌરી	આત્મ ઇતિહાસ.
સૌ. જયવંત	કરોળીઆની મુલ સુધવાની રીત.
સૌ. વિદ્યાગૌરી (બી. એ.)	મુજરાતની સ્ત્રી કવિઓ.
સૌ. પ્રમિલા	નૂતન વર્ષની શુભેચ્છા.
મીસ ઈનબાઇ પેસ્ટન નભારપ (બી.એ.)	શિક્ષણ ચાર્જમાં પ્રવીણ સ્ત્રીઓ.
મીસ મેકેશી	ઉગ્ધાંડમાં અપાતી કન્યા કેળવણી.
સૌ. સવિતા	બાળને હાંલરડું.
બહેન ર.	આંકની ચોપડી, લેડી બેનવાલેસ, રાજકુમારી સંગ-મિત્રા, માતાની નજીબી લુલોનાં પરીણામ.
સૌ. જનનાબાઇ સક્કાઇ	સ્ત્રીઓની ફરજ.
મીસીસ વિન્યાલક્ષ્મી એચ. ત્રિવેદી.	પિતાં, સતીનો પતિ પ્રત્યે પ્રેમ.
સૌ. હેમકુવર	દુઃખી સંસાર.
મીસ સતબાઇ અલાદીન નુરાની	વીરાંગના દુર્ગા.
સૌ. સમરત	ભાવનગર સ્ત્રીઓના હસ્તકૃતના નમુનાના પ્રદર્શન વખતનું બાપણુ.
સૌ. શેઠમુધા	બાલાની વર્ષગાંઠ.

ઉપરનાં નામ ઉપરથી માત્રમ પડશે કે પંદર દિંદુ સન્નારીઓ, એક યુરોપીયન સન્નારી, એક પારસી સન્નારી તથા એક ઇસ્લામી સન્નારીના લેખવડે મુંદરી મુખોધ અલંકૃત થયું છે.

“ મુંદરી મુખોધ ” માં આવતા સ્ત્રી લેખો વિશે એક સામાન્ય અપવાદ એ છે કે તેમાંના ઘણાખરા સ્ત્રીઓના લેખ નથી પણ પુરૂષો લખી આપે છે, ને સ્ત્રીઓ પોતાના નામથી પ્રસિદ્ધ કરે છે. અમને ખબર છે તે પ્રમાણે આ આરોપ ઘણું અંશે ખોટા છે. કેમકે અમારા સ્ત્રી લેખકો પૈકી કેટલીક તો નાણીતી વિદુષી સન્નારીઓ છે, અને તેમની લેખન શક્તિ અગર જ્ઞાન વિશે બે બોલ નથી. આગ્રહાય કેળવણીના વધતા પ્રચારથી સારા કુટુંબોમાં કન્યાઓને શુદ્ધ શિક્ષણ મળે છે. તેમજ લગ્ન થયા પછી પણ કેળવણી પતિઓ ઉત્તમ શિક્ષણ આપે છે. જેના પરિણામે ઉત્સાહી બાલિકાઓ અગર સન્નારીઓ નિબંધો-કાવ્યો વાનાંઓ લખી શકે છે. અલખત એમાં કંઈ વિશેષતા જોવામાં નથી આવતી. માત્ર નિત્ય અગર જીવન માત્રનો અનુભવ તેઓ ચિતરે છે, જેથી અમારા મત પ્રમાણે સ્ત્રીઓ ઉપર મુકાતા આરોપ ખોટા છે; સ્ત્રીઓ જેમ ઠીકર-નર્મ-આટર્સનાં શ્રેણ્યોટો

યદ્ય શકે છે, તેવીજ રીતે તેઓ લેખ પણ લખી શકે છે. વળી સારાં સારાં શહેરમાં સ્ત્રીઓની સંસ્થાઓ સ્થપાઈ છે જેમાં સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર રીતે વ્યાખ્યાનો આપે છે, વિચારો પ્રદર્શિત કરે છે. આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિના સંક્રાંતિ કાળમાં પુરૂષ વર્ગ તેમના ઉપર ધ્યાન કરવાને બદલે મદદ કરશે, ને તેમની અભિવૃદ્ધિ ઇચ્છશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ.

અમારા વિદ્વાન પુરૂષ લેખકોનો અમે અત્યંત ઉપકાર માનીએ છીએ. તેમની સહાયની આશા રાખીએ છીએ.

ગયા વર્ષમાં સ્ત્રી કેળવણીના દિમાયતી રા. ચિતલીયાએ રૂ. ૨૫) નું ધનામ આપી, સ્ત્રીઓ પાસે સ્પર્ધાથી એક સ્ત્રી ઉપયોગી વિષય વિશે નિબંધ લખાવ્યો હતો. તેમાં સર્વોત્તમ નિબંધ લખી ધનામ મેળવવા માટે મીસીસ જી. કે. ઉપાધ્યાય બાગ્યશાળી યપાં હતાં. રા. ચિતલીયાને તેમના આ શુભ કાર્ય માટે અમે અભિનંદન આપીએ છીએ. પરીક્ષક તરીકે રા. કેશવલાલ ધ્રુવ, રા. રમણભાઈ, તથા રા. મણિશંકર રત્નજીએ લીધેલા શ્રમ માટે અમે તેમનો ઉપકાર માનીએ છીએ.

અમારા બંધુ રા. બિન્દુભાઈ (રામમોહનરાય) નાં પત્ની સૌ. પ્યારૂબહેન ન્હાની ઉમ્મરમાં મૃત્યુ પામ્યાં છે તેથી અમને અત્યંત દિલગીરી થાય છે. “સુંદરીસુબોધ” માસિકમાં આ સ્વર્ગસ્થ સન્નારી ધણો રસ લેતાં ને તેની અભિવૃદ્ધિ ઇચ્છતાં. ઇશ્વર તેમના આત્માને શાંતિ આપે એવી અમારી પ્રાર્થના છે.

ગયા વર્ષમાં નામદાર મહારાજ સાતમાં એકવર્ડના મરણથી શુર્નર સન્નારીઓ અને સત્પુરુષો સાથે અમને ધણો ખેદ થયો છે. મહારાજના આત્માને અનંત શાંતિ મળે તે માટે ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

નામદાર મહારાજ પાંચમા બ્લોર્ડ તથા મહારાણી મેરીને ઇશ્વર દીર્ઘાયુષી કરે એવી અમારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

“સુંદરીસુબોધ” સંબંધે એક અગત્યની સૂચના કરવા અમે રજ લઇએ છીએ. આ માસિક સ્ત્રી ઉપયોગી છે. તેમાં સ્ત્રી ઉપયોગી દરેક વિષય ચર્ચાવાની જરૂર છે. સ્ત્રીઓના કે, વિધવા વિવાહ છટ છે કે કેમ, દરેક વિધવા સંન્યાસીનીના ધર્મ પાળી શકવા સમર્થ હ શકે કેમ, બાળલગ્ન શી રીતે અટકાવવાં, ક્રિયા પ્રકારની કેળવણીથી સ્ત્રીઓને લાભ થાય. ધનું અને સંતાન ઉછેરવાં એજ માત્ર એમનું કર્તવ્ય છે કે અન્ય ક્ષેત્ર પણ તેમની ઉન્નતિ ટે છે વિગેરે સર્વજ્ઞતાના વિષયો ચર્ચાય અને તેના લાભ તથા ગેરલાભ પ્રદર્શિત કરનામાં આવે તો તે કોઇ પણ રીતે સ્ત્રીઓને હાનિકારક નથી. એવી ખોટી સંક્રાંતિ પુરૂષ વગર સ્ત્રી વર્ગે બીજકુલ ગભરાવાની જરૂર નથી.

હેવટમાં નવા વર્ષ માટે સૌ. શારદા ગૌરીના ઉત્તમ વિચારો પ્રદર્શિત કરી આ લેખની પ્રાપ્તિ કરીશું:—

“આપણા દેશની સ્ત્રીઓ માનસિક કે શારીરિક સક્રિયતામાં અન્ય દેશ કરતાં જરા-પણ ઉતરતી નથી. માત્ર પ્રયાસની જરૂર છે. પરાંપૂર્વથી ચાલતી આવેલી રૂઢીને લીધે અમે સ્ત્રીઓ એટલાં પગલ પડ્યાં ગયાં છીએ કે, પુરૂષોએ અમારી અવગણના કરી છે ને અધમ

પકિતએ આણી મુક્યાં છે, કે તેમાંથી ઉદ્ધાર થવો મુશ્કેલ છે. સ્ત્રીઓએ સ્વાત્મબળથી પ્રયાસ કરવાનો છે, એક નિષ્ઠાથી જો પ્રયાસ થશે, તો સુરજ પ્રાપ્ત થશે એ નિઃસંશય છે. હજી તો સ્ત્રીઓની ફરજે શી છે તેનુંજ અજ્ઞાન છે. પતિ-સેવા, અને કુટુંબ સેવામાંજ સ્ત્રીનાં કર્તવ્યની પર્યાપ્તિ થઇ મનાય છે. પરંતુ જન સમાજની સેવા એ પણ સ્ત્રીનું એક મહાન કર્તવ્ય છે. જેવી રીતે પુરૂષને સમાજ સેવા એ કર્તવ્ય છે, તેજ રીતે સ્ત્રીને પણ સમાજ (society) તરફનું ઝાણ મુકત કરવાનું છે.

સ્ત્રીઓને કુટુંબજનોની સેવા ઉપરાંત મનુષ્ય માંત્રની, દુઃખી, રોગી, અશક્ત, નિરાધાર સ્ત્રી પુરૂષ અને બાળકોની ન્યાત જાત, ધર્મના ભેદ રાખ્યા સિવાય પ્રભુ પ્રીત્યર્થ સેવા કરવાનું વ્રત હિંદુસ્થાનની સ્વાભાવિક રીતે દમામયવૃત્તિવાળાં સત્તારીઓએ શીખવાનું છે. દુઃખી માણસનું દુઃખ નિવારણ કરવું એજ ખરી દયાનું કામ છે. અને એ કાર્યમાં, દયા, નમ્રતા, મીઠાશ, ધીરજ, ચંચળતા, દક્ષતા અને સુશીલતા વિગેરે મહત્વળાં આવશ્યક છે. અને આ સર્વ ગુણો સ્ત્રી જાતિમાં વધારે હોય છે. સ્ત્રીનું સ્ત્રીત્વજ એમાં સમાયલું છે. તો દરેક સ્ત્રીએ એનો ઉપયોગ સન્માર્ગે શા માટે ન કરવો ?

D. S. C, બન્ધુસમાજ.

વાર્તાલહરી.

મૃત્યુ

(બંગાળી ઉપરઘી.)

ગ્રાક્ટરે રોગીના જીવવાની આશા મૂકી હતી. જૂનો નિમકહલાલ નોકર, દૌમ સજ્જનને પોતાના પ્રભુની સામે જોઇ રહ્યો. પ્રભુના જીવનની નાની નાની ઘટના, મોટા અક્ષરે છાપેલ પુસ્તકના પાનાની પેઠે, તેની નજર આગળ તરી આવી. અરે ! કેટલો શ્રમ, કેટલી સેવા, કેટલો ખર્ચ-બધું પાણીમાં ગયું તેના લાંબા જીવનના સહચર સ્વરૂપ ‘બૃત્ય વત્સલ’ પ્રભુ આજ યમદોહમાં સીધાવે છે. દૌમની આંખો આંસુથી ભરાઇ ગઇ. ગ્રાક્ટર કેટલીક જરૂર જોગી સૂચનાઓ કરી, ‘સીગાર’ પીતા પીતા ચાલ્યા ગયા.

થોડી વારે નોરમન હાવર્ડે આંખ ઉઘાડી. દૌમને જોઈ પાસે આવવા નિશાની કરી. દૌમ પાસે આવ્યો ત્યારે ધીણુ સ્વરે કહ્યું : ગ્રાક્ટર કહે છે કે મારા જીવવાની આશા નથી. કેરી બપોંડર વાત, દૌમ ! ખરેખર હું નહિ બચું ? ”

ગાદ વાંદળાઓથી આકાશ ઘેરાયું હોય ત્યારે પવનનો ઝપાટો લાગવાથી વાદળાંઓ ફારીને એકએક જગ પ્રજગ વૃષ્ટિ થાય, તેમ પોતાના પ્રભુની આ વાત સાંભળીને દૌમના હૃદયની તમામ દબાઈ રહેલી વેદના-દબાઈ રહેલો શોક-પ્રજગ થઇ ગયાં, અને એક ઘડીમાં તેની આંખમાંથી દડ-દડ આંસુની ધારા ચાલી રહી. સ્વસ્થ થઈને દૌમે કહ્યું. “ ગા-

કંઠરની વાતનું કોઈ નહિ. જે ખીલકુલ આશા ખે હોય, તો વળી સારવારની સલાહ શું કામ આપે ?”

નોરમને કહ્યું: “જેનને તાર ક્યો કે ?” જેન નોરમનનો બાણેજ થાય. ટામે કહ્યું: “ક્યો છે.”

નોરમને કહ્યું: “હાશ ! નિરાંત થઈ. એજ મારી મીલકતનો વારસ છે. મરણ વખતે એનો અહીં ખપ છે. તારે માટે અને ડીકસનને માટે વીલમાં ગોઠવણ રાખી છે.”

ટામ પ્રભુની સાથે નેઈ રહ્યો. નોરમને વળી કહ્યું: “હવે મને એક વાર મારા જીવનની સમસ્ત ધરના થોડીવાર વિચારી લેવા દે. વિચારવાનો આ સુંદર અવસર પણ પૂરો થવા આવ્યો લાગે છે.”

૧૮૫

ટામ ધીરે ધીરે બારી પાસે જઈને ઉભો રહ્યો. એક બે પક્ષી ઝાડની ડાળી ઉપર એસી સવારનું ગાન ગાઈ રહ્યા થતાં. પાસેજ ‘ટેનીસ કોર્ટ’ લીલા મુલાયમ મખમલથી મઢેલી હોય એવી લાગતી હતી, અને તેની પાસેજ તારની વાડને વલોડી શુલાખી રંગનાં ‘વાલફલાવર’ જાણે મિજલસ ભરીને બેઠાં હોયની ! એમ દેખાતું હતું. “ટામ !” ટામે ફરીને જોયું. નોરમને કહ્યું. “એમા પીઅર્સન હજી પણ અહીંજ છે કે ?” ટામે કહ્યું કે “કાલે દવાખાને જતાં તેને ગ્રીનપાર્કમાં ફરતાં જોઈ હતી.” નોરમને જરા ગંભીર સ્વરે કહ્યું. “હા ! એક વાર તેને જઈને કહે કે નોરમન હાવર્ડ મરવાની અણી ઉપર છે, આ વખતે તમારી સાથે મેળાપ થઈ શકશે ?” ટામ ગયો. નોરમન વિચારવા લાગ્યો: “મરવા પહેલાં તેને એકવાર મળાય તો ! આંહા ! સ્વામી પુત્રની સાથે તે બન્ને સુખમાં રહે ! મારા આ વ્યર્થ જીવનનું બન્ને અવસાન થાય ઇશ્વરની પાસે મારી એજ પ્રાર્થના છે.” વિચાર કરતાં કરતાં નોરમને આંખ મિંચી. પછી ધીમે ધીમે એ ઓરડાનો દેખાવ, તેના જોડાનોટ, આલમીઠરા, ખુરશી, કોચ, ટેબલ, છબીઓ, વગેરે સાથે, નોરમનની દૃષ્ટિની અંદર સમાઈ ગયો; અને તેના હૃદયમાં ભૂતકાળનું એક ઉજ્જવળ ચિત્ર ખડું થયું. એક છાયા ‘શ્યામલ’ વંકો ચૂકો ગ્રામ્ય માર્ગ પાસે જ નદીના કાંઠા સુધી લંબાતો દેખાયો. તેની એક બાજુએ દુકાનમાં, એપલ, ‘પેર’ વગેરે શોભી રહ્યા છે. દુકાનની બાજુમાંથી જ એક બીજો માર્ગ વાંક ખાંધને બાંધ છે. એ રસ્તાઉપર હાથમાં એક નાની બાસ્કેટ લઈને એક સુંદરી કિશોરી મૂર્તિ ઉભી હતી. કિશોરીની સુનીલ આંખો મરકતના બે તારાની માફક પ્રકાશતી હતી. નોરમને ધીરે ધીરે તેના હાથને સ્પર્શ કર્યો; પછી બેઉજણ સાથે એક નાના બગીચામાં દાખલ થયાં. બાગની અંદર અસંખ્ય શુલાખ પોતાનું સમસ્ત એવર્થ પોતાની છાતીઉપર ધારણ કરીને કંઈક ગર્વથી ઉભાં હતાં, એ બાગના એક ખૂણામાં ‘આઈવી’ લતાથી અંકુરિત એક નાની ઝુંપડી હતી, તે ભૂલા પડેલા મુસાફરને સ્વર્ગની શોભાનો આભાસ આપતી હતી. એ ઝુંપડીમાં નોરમને એ કિશોરીની સાથે પ્રવેશ કર્યો. એ ટેકાણે થોડું હાસ્ય અને થોડું અશ્રુ, પ્રકાશ અને છાયા, વિજળીની પેઠે ઝળકારો કરી ગયાં. નોરમને કિશોરીનાં શુલાખી હોઠ ઉપર ચુમ્બન કર્યું; અને કિશોરીએ નોરમનની છાતી ઉપર પોતાનું હાસ્યથી ખીલી રહેલું, અને લજ્જાથી નમી રહેલું મુખ દર્શાવ્યું. એ એ પછી ફટલાં વિચિત્ર ચિત્ર માયા અવનની પેઠે તરી આવ્યાં. નદીના તટઉપર સુખનું

ગાન, ગ્રેમની ગોધી, ઉચ્છ્વલ હાસ્ય-બન્નેનાં જીવન એકે મિલન સૂત્રના પવિત્ર સ્પર્શથી કેવાં અપૂર્વ મુખમાં-કેવા અતુલ ઉદ્ઘામમાં-ખીલી રહેશે, તેનુંજ આશા રિતગ્ધ સુમધુર મોહ સંગીત । તે પછી ? તે પછી લાંબો વિયોગ, આકુલ સંતાપ—અને વિદાયનું વેદના બરેહું એક અશ્રુમય મુદ્દત્ત । સ્મૃતિ અને સ્વામની, છબી પછી છબી ઉલટાઈ જતી લાગી. નદીને કાંઠે જે ફેંકાણે ‘વિશે’ની શાખાની ઘટા જામી રહી હતી, તેની જ નીચે ગ્રેમી યુગ-ગણના વ્યાકુલ નિઃશ્વાસો વળા હતા ! કિશોરીની આંખનું એક બિન્દુ—ગ્રેમ અશ્રુમાં—એક તરણ હૃદયની સમસ્ત આશા, સમસ્ત આંકાંક્ષા તણાઈ ગઈ. તે પછી એક દિવસ ક્ષણવારનું મધુર મિલન । મોતેરી જળથી ચિત્રેલી છબીની પેઠે બંધી ઘંટના નોરમનના હૃદયમાં વધારે ઉજ્જવળ ભાવથી પ્રગટી નીકળ્યાં. નોરમને પોતાના હોડઉપર કોમળ અને મૃદુ સુખન સ્પર્શનો અનુભવ કર્યો. ભરાઈ આવેલ હૃદયે આંખ ઉઘાડીને જોયું તો તો ઓરડામાં માત્ર ટોમજ હતો. ટોમે કહ્યું: “મિસેસ એમા પીયર્સન આવ્યાં છે.” નોરમને આંખ માંડીને જોયું. ટોમે ફરી કહ્યું: “એમા પીયર્સન.” નોરમને જોયું કે હવે આ કંઈ સ્વપ્ન નથી. ખરેખર એમા આવી છે. આ મહા વિદાયના દિવસે તેના ચૌવનની જીવન સહચરી ઘડી બર તેને મળવાને આવી છે.

નોરમને કહ્યું: “અંદર લઈ આવ.” નોરમન વિચાર કરવા લાગ્યો કે “ત્યારે એમાને હજી પણ તે નદી તટ, એ ગુલાબ કુંવર, એ ધન ઘટામય માર્ગ, સ્મરણમાં હશે કે ? હા । એ મુન્દર ગુલ મુખમય ભૂતકાળ ।”

૨

ધીમે સ્વરે—મુન્દરે કહે કોઈએ કહ્યું: “નોરમન” । નોરમને આંખ ઉઘાડી જવાખ આપ્યો, “એમા, તું આવી કે ?” “હા, નોરમન આવી છું,” કહીને ઉતાવળી ઉતાવળી જઈને એમા કોચ ઉપર બેઠી. એમના મુખ ઉપર શોકની એક શ્વેત રેખા પડી રહી હતી. નોરમને એમાની તરફ જોયું. એમાનો મુકાબ ગયેલો હોડ ફરેફર્યો, આંખમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં અને તેના હૃદયની અંદર યધને એક વીજળાનો પ્રવાહ વહી ગયો. તેનું દીર્ઘ નિઃશ્વાસથી વ્યથિત અંતઃકરણ નોરમનની વાત સાંભળવાને સુધાર્ત બાળકની પેઠે ચંચળ થઈ રહ્યું.

નોરમને એમાને નીરખીને લેઈ. એમાએ એક અકચકિત ‘કાળું’ વસ્ત્ર પહેર્યું હતું; તેની છાતીઉપર એક પુરું ખીસેહું ગુલાબ નગન વનની શોભાની પેઠે વિરાજી રહ્યું હતું. નોરમને કહ્યું:

“મને લાગે છે કે આપણે આ ઉલ્લસેલાં મળ્યાં છીએ. તને મળ્યો નહોત, તો મને આ દુનિયા છોડી જતી બહુ બારે પડત.”

એમા હવે પોતાની વેદનાના અવેગને રોકી રોકી નહિ—એકદમ તેણે નોરમનના બન્ને હાથ લઈ તેમાં પોતાનું આંસુથી ભરેલું મ્હો સંતાડી દીધું. થોડી વાર પછી ઉચ્ચ જોઈ, નોરમન તરફ નિહાળી મુન્દરે સ્વરે એમા બોલી. “પંદર વરસ । પંદર વરસે આપણે ફરી એકાંતમાં મળ્યાં । પંદર વરસ પહેલાં તમને પહેલા જોયા હતા । એ પ્રથમ દર્શનના

દિવસે મારા હૃદયમાં જે અતૃપ્તિ હાહાકાર કરી હતી, તે આજ સુધી પણ વિરામ પામી નથી.

હીણ અને વ્યાકુળ કેટે નોરમને કહ્યું: “ક્ષમા કર એમા ! આજ પ્રીતિ પૂર્ણ હૃદયે મને આ પૃથ્વીમાંથી વિદાય આપ.” એમા આંસુ ખાંખાં સકી નહિ. ગળગળે સ્વરે બોલી:

“વિદાય ? ક્યાં જશો, નોરમન ? તમને ખબર નથી, કે તમારા ગયા પછી આ સંસારમાં રહેવું મને કેટલું વસમું થઈ પડશે ?”

નોરમને કહ્યું “એમા, તું મને હજી પણ ભૂલી ગઈ નથી, એ કાંઈ માફે આપું સહભાગ્ય છે ?”

એમાએ જવાબ આપ્યો: “તમને ભૂલું ? તમારા જીવનમાં માફે જીવન છે.”

નોરમને કહ્યું: “ના, એમા તારે સ્વામી છે, પુત્ર છે—

આંખનાં આંસુ લુછતાં લુછતાં, એમાએ ઉતાવળે સ્વરે કહ્યું: “તેમની પણ પહેલાં તમે મારા હૃદય ઉપર અધિકાર મેળવ્યો છે. તમને ભૂલી શકી નથી, કદી પણ, શકીશ નહિ. જે તમારા જીવવાની આશા જણાત, તો તો તમને આ વાત કહેત નહિ. પણ આજ તમે મરણ માર્ગના પ્રવાસી થયા છો, એટલેજ આ બધી વાત તમને કહી દેવાની છાતી ચાલી છે. આ વાત જગતમાં કોઈની આગળ કહી શકાય—બોલી શકાય તેવી નથી.”

નોરમને કહ્યું: “મને એમ થતું હતું કે તું મને ઘણા દિવસથી ભૂલી ગઈ હોઈશ ! એટલે આજ તને મળવાની કૃપા કાંઈક સદૈવ સાથે થઈ હતી.”

એમાએ કહ્યું: “આ કેટલાં વરસ થયાં તમને ભૂલવાને ઘણાથ પ્રયત્ન કર્યા, પણ તે બધા નિષ્ફળ નીવડ્યાં છે.

નોરમને કહ્યું: “પણ એમા ! પરણીને તું સુખી તો થઈ છો ના ?”

“સુખી ? હા. થઈજ છું તો. મારા સ્વામી મારા દેવતા છે. તેમની હું પૂજા કરું છું—એ પૂજામાં હું તૃપ્તિ મેળવું છું.”

“સારે મારી ઉપર તું કેવી રીતે સ્નેહ રાખી શકે છે ?”

“સમજ્યા નહિ, નોરમન ? એ તો સહજ વાત છે.

સ્વામી મારા દેવતા—મારાથી ઘણા જ ઉંચા રહ્યા. મારી બધી કુર્બાનતા, અયોગ્યતા, તેના કર સ્પર્શથી ઓછી થઈ જાય છે. તેમની પાસે રહેવું તેટલો વખત પવિત્રતાના એક હાઈબર્થ હેલારાથી આ જડ જગતની વાત ભૂલી જઈશું તે મારો કાઈસ્ટ છે હું એમના સુધી પહોંચી શકતી નથી, માત્ર પૂજન કરું છું, ભક્તિ કરું છું. પણ તમે તો મારા સહચર છો, હું તમને ચાહું છું.”

“ત્યારે તેને પરણી શા માટે ?”

એમાએ ધીરે ધીરે કહ્યું “એ નોરમન ! તમે મને છોડીને ચાલ્યા ગયા—મારું કાળજું એકદમ ધ્રોણી ગયું, તમને તો ખબર હતી કે મને તમે કેટલા બધા વ્હાલા હતા !

એમ મનમાં ન લાવશે કે એટલા માટે મને તમારા ઉપર તિરસ્કાર આવ્યો. એ મારા બહાલા જે બન્યું તેજ હું કહું છું. મને લાગે છે કે તમે મને ચાહીને મુખી નહિ થયા હો-અથવાએમ માનુષ્ય કે મારી સાથે લગ્ન કરવાથી નીચા જોઈ શકે એમ તમને વિચાર આવ્યો. હશે. પણ હું તો - તમારી જ હતી. તમે પરજ્યા નહિ, એ બધી વાત યાદ આવે છે કે, નોરમન? તમે નિર્દય થઇને ચાલ્યા ગયા, ત્યારે મને તો એમજ થયું કે તમે મને પતિનભાવે ચાહતા નહિ હો; મનમાં એમ લાગ્યું કે વિલાસિની નાચિકાની પેઠે—આઃ એ બધી વાત જવાં ઘો. એટલેજ તમે મને તિરસ્કારથી છોડી ગયા. મને એમ મનમાં થયું કે મને પતિન તરીકે ગ્રહણ કરતાં તમે સંકોચાઓ છો ! આઃ ! એ કેટલું મનને દુઃખ હશે. એ ઉપરાંત પિતાની છેકંજ ગરીબાઈ—એ બધી વેદનામાં,—દુઃસહ નિર્જનનામાં—સ્ત્રીની જાણે ઈશુખીસ્તની પેઠે પ્રગટ થયા—તો પણ તમને હું ભૂલી શકી નહિ.”

એમા શાન્ત થઇ. નોરમને દીર્ઘ નિઃશ્વાસ મૂક્યો. તેની છાતીમાં જાણે વેદનાનો એક એક ટગ જમી ગયો હતો. તેનાં નિસ્તેજ, મૃત્યુક્ષીણ ચક્ષુ ધડીબર હલહલ થઇ આવ્યાં. એમાએ વળી કહ્યું; “ માઈ હૃદય તે વખતે નિશાન વગરની હોડીની પેઠે થઈ રહ્યું હતું. મારા માઠાનું કંઈજ બાન હતું નહિ. સમસ્ત ઘટના સ્વપ્ન જેવી લાગતી હતી. દરેક પળે હું મરણની વાટ જોતી હતી. એ બધાનક ધડીએ, નોરમન ! જેમ્સે મધુર વર્તનથી પિતાનું દારિદ્ર્યનું દુઃખ દાળીને, અસીમ દયા બતાવીને, હુખિયારી બાલિકાના પ્રાણને શાન્તી અને મુક્તિ આપ્યાં. જેમ્સે મારા જીવનની બધી કાલિમા ભુલેઈઘને, ધવલ શુભ પવિત્રતાનું દાન કર્યું,—મારાથી તેની પૂજા કર્યાં સિવાય રહેવાયું નહિ. બહાલામાં તેણે મારા હાથની માગણી કરીઃ કૃતગ્નતાના ચિહ્ન તરીકે માઈ બમ્મ હૃદય તેના અરણમાં મેં મૂક્યું. જેમ્સના તરફ મારા હૃદયનો જે બાર છે, તે પ્રેમ નથી—કર્ણાભય સામ્ય દેવતા તરફનો સરલ બક્ષતો કૃતગ્નતાનો પ્રીતિમય ઉમંગ છે. હે, મારા બહાલા નોરમન ! મારી અવગત કરીશ નહિ, માઈ હૃદય ઓળખ—અંતર્યામી દેવતાની પેઠે માઈ—હૃદય ઓળખ—પાપાણુ હૃદય સમાલોચકના જેવો નિર્દય યમજ નહિ. તારી ઉપરનો મારો સ્નેહ દાંખી દેવા સાર મેં કરવામાં કંઈ બાકી નથી રાખ્યું; પણ હું દુર્ગલ સ્ત્રીજાત, મારા હાથ હેઠા પડ્યા છે. એક આકાશની નીચે તારી સાથે વાસ કરું છું, એ વિચાર જ મને સાન્તવન આપનાઈ અવલમ્બન છે—તું મને તજીશ નહિ.

નોરમનના હૃદયચત્રના સર્વે તાર કંકાર કરી રહ્યા. ગંભીર સ્વરે નોરમન બોલ્યોઃ “ પણ એમા, મારી ઉપર સ્નેહ રાખવાનો હવે તો તને અધિકાર નથી—તું બીજા ધણીની પરજેતર અને સંતાનની માતા છે ને ? ” એમાએ કર્ણસ્વરે કહ્યું. “ શું સ્નેહનો અધિકાર નથી ? એ શું બોલો છો ? સ્વર્ગીય સ્નેહનો અધિકાર નહિ ? એ સ્નેહમાં તો કંઈ મલિનતા નથી !

આંસુ રોડીને એમાના હાથ પોતાના હાથમાં દાખીને નોરમન બોલ્યો, “ હું તને ચાહું છું—મેં કોઈપણ બીજી સ્ત્રીને કદી પણ ચાહી નથી. તને ન પરણી શક્યો, તેનું કારણ પિતાનું વચન કયાપવાની શક્તિ નહોતી એ. આખરે પિતાનો વિચાર ફેરવવા

પામ્યો, પણ એ ધણે વખતે. સારે તને મેળવવાની આશા રહી નહોતી. મારી બધી નિર્દયતા બૂલીને, એમાં, આનંદ આ છેવટની ધડીએ મને ક્ષમા કર. ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરું છું કે તને સુખી રાખે; તારા સ્વામી પુત્રના હૃદયમાં ગૌરવમય દેવીની પેઠે સદાંકાળ વિરાજ નરું કરું છું; હું એક ધડી પણ તને વિસારી શક્યો નથી.”

એમાએ કહ્યું; “આ જીવન ઉપર જે સતો અધિકાર છે. નહિ તો તમારી સાથે હું મૃત્યુના આનંદમય રાજ્યમાં પ્રવેશ કરત. હવે, નોરમન—” એમાં ગદગદ કંઠે બોલી “હવે મારી એક હોંશ પૂરી કરો. જીવનભર મનમાં સાચવી રાખું—એવું કાંઈક આપો.” એમાએ ધીરે ધીરે પોતાનું મોં નોરમનના મોં પાસે આણ્યું. નોરમન ઘણીવાર સૂંધી એકી ટશે એમાના મુખ તરફ જોઈ રહ્યો, પછી ધીરેધીરે એમાના કામળ અંધર ઉપર ચુમ્બન કર્યું. એમાના આખા શરીરમાં વિદ્યુત પ્રવાહ વહી ગયો. એમાએ પણ નોરમનના હોઠ ઉપર ચુમ્બન કર્યું.

નોરમને કહ્યું; “એમા હવે એકવાર કહે જોઈ, મને રમણમાં રાખીશ. કે?” એમાએ કહ્યું; “પ્રિયતમ બન્ધુ! તને કદી પણ વિસરીશ નહિ.” નોરમન એમાના હાથને ચુમ્બન કરીને બોલ્યો, “એમા સુખી થા—સુખી રહે. હે મારી પ્રિયતમા! સ્વામીના પ્રેમમાં સુખી રહે.”

દાદર ઉપર કાંઈનાં પગલાંનો અવાજ સંભળાયો. એમા ઝટપટ ઉભી થઈ ગઈ. ઉતાવળમાં તેની છાતીપરનું ફેલ બાંધના ઉપર પડી ગયું. નોરમને કહ્યું, “રહેવા દે. એટલું મારી છાતી ઉપર બસે રહું.” તે પછી એમાં ધીરે ધીરે ઓરડાની બહાર ગઈ. નોરમનને ઘણાંએ વિચાર આવ્યા. તેનું હૃદય દોઢે ચડેલા સાગરની પેઠે ઉછળવા લાગ્યું.

ખીજે દિવસે ડાકટરે રાગી નોરમનને તપાસીને, પ્રસન્ન મુદ્રાથી કહ્યું, “આશ્ચર્ય! ખુશખબર, મીસ્ટર નોરમન હાવડ, તમે આ વંખતે તો બચી ગયા છો. કોઈ જાતનો ભય નથી.”

ટૉમ હરખભરી આંખે ડાકટરની પાસે આવી ઉભો. નોરમને કહ્યું; એ કેમ બને ડાકટર? હું તો મૃત્યુને માટે સજ્જ થઈ ચૂક્યો છું! કાલે મારા પ્રિયતમ બન્ધુની રજા પણ લઈ લીધી છે.”

ડાકટરે કહ્યું, “ના, ઇશ્વરી કૃપાથી ડાકટરી શાસ્ત્ર આપને મૃત્યુના મોંમાંથી હાંપરી લેવાને સમર્થ થયું છે. સાંજે પાછો આવીશ. ટૉમ, ઓસડ બને કરીની બરાબર સંભાળ રાખજો. આ વખતે વધારે સાવચેત રહેવાની જરૂર છે. હું ત્યારે જઈશ, મી. હાવડ.”

ટૉમે આવીને ઓરડામાં દીવો કર્યો. આજ તેના જીવ કાંઈક હેઠે બેઠો હતો. ઇશ્વરે તેના બળતા જીવની અંતરની પ્રાર્થના સંભળી હતી. તેની બધી મહેનત સફળ થઈ હતી. તે ધીમે ધીમે પોતાના પ્રભુના સોદાની પાસે આવીને બેઠો. નોરમનને પોતાને પણ દીકરાર લાગતો હતો. તેને વિચાર આવ્યો. “આ જીવનનું હવે શું પ્રયોજન રહ્યું છે. મારી

બધી અતૃપ્ત હોંશ, આશા, અને તેટલી સાર્થક-યથ છે. હવે તો મોત જ માગતું બાંકી છે. જે જીવતો રહીય, તો એમા સુખી નહિ થાય. હૃદયના આવેશમાં જે બધી વાત તેણે કહી દીધી છે, તે બધી વાત યદ્-આવેતાં તેને પોતાના ઉપર સારીપેઠે તિસ્કાર આવશે. ઓ ! આ પધારીમાં સચું જાતું નથી ! આ સું ? ગુલાબ ! આહા ! આજે એમાની છાતી ઉપર હતું તે ! હું પણ મારી છાતી ઉપર રાખીશ. આહા ! કેવી તૃપ્તિ ! એમા પ્રિયતમે દેવી ! તું સુખી રહેજે !” નોરમનનાં હૃદયના બધા ભાવ જાણે બંડ કરવા બેઠા હોયની ! નોરમને ધાર્યું કે “ જેમ્સ મારો ક્રાઇસ્ટ છે; તેણે એમાની રક્ષા કરી છે, એમાને પવિત્ર કરી છે ! હું જીવતો રહીશ તો એમાની રક્ષા થવી મુશ્કેલ થઇ પડશે. ”

“ ટોમ ! ” ટોમ પામે આવેલો નોરમને કહ્યું, “ નંબળાઈ બહુ જણાવ છે. ઓમ્સ લાવ ” ટોમે પ્યાલામાં ઓમ્સડં રેડ્યું. “ ના, શી શી લાવ એટલી દવાએ નહિ થાય. ” ટોમે ખેંટીતાં ખેંટીતાં કહ્યું, “ વધારે લેવાંની ડાકટરે મના કરી છે. એમાં મોરશીઆ છે, વધારે લેવાથી— ” “ કાંઈ ચિંતા નહિ—ડીક રહેવા દે. હમણાં જંદર નથી. મને જરા ઉધ આવે છે. બહુ નંબળાઈ જણાશે તો લઇશ. મારા ખાનામાં જે કાગળોપત્ર છે, તે નીચે જઈને તું હમણાં બાળી નાખ. ને દીવો જરા ઝાંખો કરી દે. ને દબણાદી બારી ઉઘાડી નાખ—ઝોરડામાં, જરા પવન આવે તો— આ; ! હવે તું જ. કાગળ બાળી નાખ, બહુ ખાનગી છે હા. ” પ્રભુભક્ત સેવક આશા પાળવા ગયો.

ચન્દ્રમાનાં શીતળ ફિરજો ઝોરડામાં હિંચોલિત થઇ રહ્યાં. ખંડાર ઝાડની ડાળી ઉપર બેસીને સુલસુલ સુન્દર મધુર ગાન ગાઇ રહ્યું હતું. તે વખતે નોરમન શીશીમાંથી દવાનો મોટો ભાગ પ્યાલામાં રેડીને, ધીમે ધીમે ખોલ્યો. “ એમાં, તારા સુખને ખાતર આજ મૃત્યુના અધિકારને આલિંગન કરે છું. તારી બધી દુર્ભાગતા, બધા અપરાધ, દુઃખ મારા શરીર ઉપર લઇને જઈ છું. તું સુખી રહેજે, હે મારા જીવનના પ્રકાશ, તું સદાકાળ પવિત્ર શિખાના તેજથી ઉજ્જવળ રહેજે ! આ જગતમાં તારા સુખના અંતરાયરૂપ હું; તારો માર્ગ છોડી આલ્યો જઈ છું. દેવતાની પૂજામાં તારૂં જીવન સાર્થક કર. મારા મરણના ખખેર સાંભળીને મારે માટે એક આંસુનું દીપું સારજો—એથી વધારે હું માંગતો નથી. ”

લગભગ બે કલાક પછી ટોમે ઝોરડામાં આવેલો જોયું, તો નોરમનનું માથું પધારીની એક બાજુએ ટળી પડ્યું છે, અને જન્મે હાથથી છાતી ઉપર એક ચુલાબ દાખી રાખ્યું છે. ઝટપટ પધારીમાં સુવાડવાને પોતાના પ્રભુના શરીરને અડતાં જ ટોમને લાગ્યું કે, દેહમાં પ્રાણ નથી. નોરમનનો આત્મા તે વખતે કોઈ અચાત અનન્તને પધે પધે છે. ટોમ બેઠી ચીસ પાડી ઉઠ્યો.

મુખાબ-ચિત્ર-૧.

મી. કે. બી. મહેતા નડિયાદ પાસેના એક ન્હાના ગામડાના રહેનાર હતા. કાંઈ પિતાની દેખરેખથી ભણ્યા અને એમ. એ. યથા મુખાબ એલ. એલ. બી. ના ટર્મસ ભરવા આવ્યા હતા. એક સોલીસીટરની ફર્મમાં રૂ. ૫૦ થી રહી જીવન નભાવતા હતા. હિંદુ સંસારમાં આવા એન્જુએટો ન પરજોલા હોય એ અને નહિ. મી. મહેતાના સદ્ભાવે છોકરાં નહોતા. મીસીસ મહેતા ગામડાના હોવાથી કાંઈ ભણ્યાં નહોતાં. પહેલવેલાં મુખાબ આવ્યાં હતાં. મી. મહેતા યુરોપીઅન અને પારસી દેખતીઓને હરવા હરવા જતાં જોઈ પોતાને પણ મીસીસ સાથે, હરવા જવા મન થયું. લૅ કોલેજમાંથી ઘેર આવી બહાવવાની તૈયારી કરતાં ગુજરાતી તો ખોલતાં આવડે છે એટલે બસ. અક્ષર જોળખે એટલે ચાલશે. ઇન્સ્ટ્રાક્ટ પ્રાયમર શરૂ કરી, સ્ત્રી કેળવણીના દિમાયતી અભ્યાસ કરાવતાં વખતે હાથનો ઉપયોગ કરતા. બસ. તો આવડ્યું. ખીચારી મીસીસ પતિની વ્હાકે ભણતી પણ એને ખીલકુલ રસ પડતો નહિ. આમ શાન્ત જીવનમાં અસંતોષ શરૂ થયો.

મી. મહેતા—સાંભળો છો ? આજ બેરામજી ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં મીસીસ નેકડું બાવણું છે. માટે તૈયાર થજો.

મીસીસ—હું તો નહિ આવું. સ્વભણુ નહિ ને શું આવું !

મી.—ત્હમને તો અકલ નથી. હું મ્હારા મિત્રાને કહીને આવ્યો છું કે સજોડે આવવાનો છું. માટે આવવું પડશે. પેલાં જુટ પહેરજો.

મીસીસ—બાબ સાહેબ ! આવીશ પણ જૂટ નહિ. ન્હાની એડી તેતો પડી જવાય.

મી.—કેવાં ગમાર જેવાં છો. જૂટ વગર અવાયજ કેમ ! શું સાદા સંગિલ સોલના જૂટ પહેરી આવવું છે—તે નહિ બને.

સ્થાનના પ્રાંચ વાળ્યા. મી. મહેતાએ પાંટલુન—નેકટાઈ કોલર વગેરે ટાઇલેટમાં અડધો કલાક કાઢ્યો. મીસીસ ખીચારાં ચાર લુગડાં કાઢે ને મૂકે. ટુલકો કબજો પહેરે જુટ પહેરે ને મ્હારા બાબ જૂએ તો ગામમાં, ફજેતીના ફાળકા. હાય. હાય. મુખાબ ન આવી. હતતો સાફ. બહુ આમને આ શોખ ક્યાંથી લાગ્યો છે. ફજેતી અને પૈસા ઉપર પાણી. કહેશે આવું સાદું પણ લુગડાં વગેરે પહેરી પેલું શું. ‘સોસાડી’ માં ફરવું બરાબર. “ મીસીસે ગુલાબી રેશમી સાડી ટુલકો પોલકો ને મોજા જૂટ પહેર્યાં ને મીસ્તર પાસે આવ્યાં. જોરડાને તાજું દેવાયું ને આ જુગલ જોડું મ્હાર નિકળ્યું. ચાલની ગેલેરીમાં પડોશીઓ જોવા ઉભા હતા. કાંઠવાડીમાંથી ગિરગામના રસ્તાઉપર આવ્યાં. મી. મહેતા આગળ પાછળ ઉંચુ જોઈ મીસીસને ધીરથી કહેતા “ આલોને સાથે—આ શી લાજ ” મી. સીસ ખીચારાં ચરમતો વાળ તે એક હાથે મ્હોં ઉપર લુગડું રાખી લાજ કાઢતાં અને ત્હેમાં મી. કહે તે વખતે તો છેડો વધારે તાણતાં. મીસીસ મીસ્તરની પાછળ પાછળજ રહેતાં તેમજ પગની એડી રખેને ખસી ન જાય તેની ચીવટમાં પગ મૂકતાં ગભરાતી હતી. અન્તે મદારી અને મદારીની પાછળ રીંછ લેય છે તેમ આ પતિ પત્ની ચર્ચાકરના રહેશન

પાસે બેરામજી ઇન્ડીટયુટમાં આવી પહોંચ્યાં. બાડીઓ, મોટાર વગેરે ઉભી હતી. દક્ષણી પરબુ, પારસી સ્ત્રીઓ દ્ધારાબંધ આવતી હતી. પારસી હિંદુ વિધાર્થીઓ-વકિલો-બારી-સ્ટેરો, માસ્તરો તકાકામારતા દાદરો ચઢતા હતા. મી. અને મીસીસ મહેતાને જોઈ કોઈ મનમાં હસતા-તો કોઈ દીકરી દીકરી ને જોતા; કોઈ તહેને ગુજરાતી તો કોઈ પંજાબી સ્ત્રી સ્થંભજતા. બેરામજી ઇન્ડીટયુટમાં દાદરો ચઢી દક્ષિણ તરફ વળવાનું છે. બાપજીકર્તાનું મોઢું ઉત્તર તરફ હતું. ખુરશીઓ ભરાઈ હતી. દાદરા પાસેની ખુરશીઓઉપર કેટલાક પારસી ગુજરાતી કોલેજીઅનો બેઠા હતા. મી. મહેતા દમભેર દાદર ચઢી અંદર દાખલ થયા. જરા આગળ ચાલી પાછળ જુલે તો મીસીસને ન દેખ્યાં. એમના મિત્રો અને જોળખીતાઓએ ઇસારતથી આગળ આવવા કહ્યું પણ મી. મીસીસની ચિન્તામાં પડ્યા હતા. મી. મહેતા પાછા દાદર તરફ ગયા ને જુલે છે તો દાદરના ખૂણાઉપર લાંબ કાઠી મીસીસ ગભરાતાં ઉભાં હતાં. દાદરઉપર આવનારાઓ એકલી બાનુને આવી સ્થિતિમાં ઉભેલી જોઈ વિચારમાં પડતા. મી. આવ્યા ને કહેવા લાગ્યા “આ શું ! ચાલોને ! જોતી શી !”

“ભાઈ સાહેબ ! ઘેર ચાલો મંદને નહિ શકે.”

મી. મહેતા મોટાથી બોલે છે તે બધા સાંભળે છે. પતિપત્નીની રેકન્ડ પાછળ બેઠેલા વિધાર્થીઓ જોઈ મનમાં હસે છે. એવામાં એક પારસી છોકરાથી ‘હુસ’ કરતાં હસી જવાયું. મી. મહેતાનો મીઠાજ ગયો. ઘર હત તો સ્ત્રીકેળવણીના દિમાયતી મીસીસ ને મારી બેસત. આતો આવી સભામાં શું કરે ! બધાની આંખો આ જોડા તરફ હતી. એવામાં મી. મહેતાના પાડોશી આર્યસમાજ મી. અને મીસીસ શર્મા દાદર ઉપર ચઢ્યાં. મીસીસ શર્માને જોતાં એક નહિ બીજી નહિમાં બંને તેમ મીસીસ મહેતા સાથે થઈ ગયાં. અને ચારે આગળ આવી બેઠાં. ન્હાના છોકરાને અજાણ્યા માણસોમાં, ગભરામણ થાય અથવા એક જનનંદને ટોળામાં થાય તેવી સ્થિતિ મીસીસ મહેતાની હતી. લેકચર પૂરું થયું ને સહ વિખરાયાં. દાદરઉપરનો મી. અને મીસીસનો સંવાદ એ બધાનો વિષય હતો, અને મી. મહેતા એમજ સ્થંભજતા કે મંદને જ બધાં હસે છે. ધરજતાં મી. શર્માને બધી હકીકત કહી અને મી. શર્માએ કહ્યું—“ભાઈ ! હજી તહેને વેદિયા. રહ્યા. આપણી સોસાયટીના રીનરીવાજ જુદા તેમાં ઉછેરેલીને એકદમ નવી સોસાયટીમાં લઈ જવા ધારો તે કેમ બને. આથી લાભને બદલે નુકશાન છે. આત્યાર સધી તહેને ધરમાં સુખી હતા. આજથી અસંતોષ દાખલ થયો. હું, પારસીઓ વગેરે કેવા સુખી છે એમ તમને લાગે છે. હજી તહેને કેળવે-તહેની સાથે સ્નેહથી વાત કરો. સ્થંભજનો, પછી એનાંએ તમારી સાથે આવશે ને સુખી થશે. મીસીસ શર્માએ હવે બાપજીનું નામ સાંભળી પેલાં દોડે છે”

મી. મહેતા સ્થંભજ્યા ને શર્માની પ્રશ્નાદ્યોગ્ય લાગી.

મીસીસ મહેતા હવે ગુજરાતી ચોપડીઓ વાંચે છે. સાદો પણ સુધક પોશાક પહેરે છે ને સ્ત્રીસમાજમાં જાય છે તેમજ પતિ સાથે ચોપાટ. ઉપર અને ગુજરાતી બાપજોમાં જ લાગ્યાં છે. દૂમને માટે જૂટને માટે, મી. મહેતા હવે જી. રહ્યા નથી.

બી. આર. દિવેદીયા.

સાંધી અનિલા.

(શ્રી લેખ.)

“કેમ જાહેન અનિલા ચમક્યાં ? આમ એકલાં એકલાં કેમ જાડીમાં ધરવા માંડ્યું છે ? આજ તમારી મુખમુદ્રા કાંઈ અવનવીજ બાસે છે ? કહો નું કહો પણ આજ રોજનાં અનિલા તમે નથી ? તમારાં હૃદયમાં કાંઈ ચોર પેડો છે ખરો ?”

“પ્રમિલા આમ શું ગરકરી કરે છે ?”

અનિલા એક સાધારણ વણીક કુટુંબની આશરે ચૌદ પંદર વર્ષની અવિવાહિત મુઝા હતી. માબાપ સાધારણ સ્થિતિનાં હોવાનાં છતાં, અનિલાનો વિદ્યાભ્યાસ તરફ વિશેષ પ્રેમ નેત્ર, ગુજરાતી સંપૂર્ણ અભ્યાસ કરાવી, અંગ્રેજી નિયામમાં મૂકી હતી. અને હાલમાં એ પાંચમું ધોરણ શીખતી હતી. પોતાનાં માતાપિતા ધણાં ધાર્મિક અને વેદાંતી હોવાથી, એ વિષયનાં અનિલાના કુમળા હૃદયમાં સ્વાભાવિક રીતે સંસ્કારો પડતા હતા. આજે એ પોતાનાં માતાપિતા, અને તેમનાં કેટલાંક સગવડાલાં અને મિત્રમંડળ સહિત, એક જગલામાં ઉમળીએ આવી હતી. સ્ત્રીમંડળ અને પુરુષવર્ગ પોતપોતામાં મનમગતી રમતો રમતાં હતાં. અનિલા પોતાની જાહેનપણી પ્રમિલા સાથે વાતો કરતાં કરતાં, બગીચામાં દૂર નીકળી પડી, અને પ્રમિલા દૂસરો તોડતાં પાછળ પડી ગઈ. અનિલા એકલી જાડીમાં ચાલતી હતી, તેવામાં એક જાડની જાલુએથી એણે કાંઈને આવતાં જોયો, અને સહેજ ખચાઈ પાછી ફરતી હતી, એટલામાં તે યુવક એની સામે આવી ઉભો રહ્યો. જાલુની ઘડી મળી. અનિલાએ નીચું જોયું. પુરૂષે હિમત કરી બોલવામાં પહેલ કરી.

“કેમ અનિલા અહિં આ ક્યાંથી ?”

ઉત્તર ન મળ્યો. પાડો બોલ્યો. “ખેં જોજાઓ નહિ ?”

અનિલાએ ચરમાતાં ચરમાતાં ઉત્તર આપ્યો “પ્રેમજીવન, કેમ ન જોજાવું ?”

પ્રેમજીવન એક ગર્ભશીમંત અનિલાનીજ જાતિનો, આશરે બારીસ વર્ષની ઉમરનો ચોર વણીનો યુવક હતો. હમણાંજ બી. એ. ની પરીક્ષા એણે પસાર કરી હતી. પોતાની જાતિમાં અનિલા જ એક અંગ્રેજી શીખતી કન્યા હતી, અને એના સુશીલ અને મળતાવડા સ્વભાવને લીધે ઘણા દિવસથી પ્રેમજીવનનું હૃદય એની તરફ ખેંચાયું હતું. મુલાકાતની સંધિ શોધતો હતો, પણ મળતી નહોતી. આજે એણે અનિલા અને પ્રમિલાને એકલાં ધરતાં જોઈ, ચુપચુપ પાછળ ગયો. અનાયાસે જાહેન પહોંચીને છૂટી પડેલી જોઈ. અનિલાની પાસે જવાની એણે હિમત કરી. પ્રેમજીવનમાં “સોનું અને મુંગધ” બને હતાં, તેથી ઘણાં દિવસથી અનિલાનું પણ મન એના તરફ ખેંચાયું હતું, અને મુલાકાત કરવાને તકપતું હતું; એવામાં આ સંધિ મળી.

પ્રેમજીવન રોમાંચ અનુભવતો, ગભરાઈ ગયો હોય તેમ બોખરે અવાજે બોલ્યો.

“અનિલા, પિતા શ્રીમંતની કન્યા મારે સાફ શોધે છે, એટલે તારા તરફ તેમનું

લક્ષ જતું નથી ? મારાથી શી રીતે આમન્યાં તોડી કઢી અથવા કહેવડાવી શકાય ? શું આપણે લગ્નની પવિત્ર ગાંઠથી નહિ જોડાઈ રહીએ ?

“ તમારા જેવાને શ્રીમંતને તો શ્રીમંતની જ કન્યા ધટે, અમારાં જેવાં ગરીબને કોણ પૂછે ? ”

“ પિતાશ્રી તો એમજ ધારે છે, પણ માફ હૃદય માનતું નથી. અનિલા તારા સિવાય મને બીજી કોઈ પણ કન્યાથી સુખ મળે એમ હું ધારતો નથી. ”

“ હું શું ઉત્તર આપું ? ”

“ પણ તારી શી મરજ ? ”

“ મને પણ તમારી જ કંખના યથાં કરે છે. ”

કાંઈ જાડોમાં ખડખડાટ થવાથી બંને હસી પડ્યાં. એઆકળાં બની ગયાં. અનિલાના શ્વેત કપાળ પર પરસેવાનું જળ બાંધાયું. આરાતે હૃદયે અનિલા બંગલાં તરફ જવા લાગી, એટલામાં અનિલા એને મળી અને પ્રથમ લખેલાં વાંચો ખોલી.

x x x x x x x

પ્રેમજીવનના પિતાની વિરહતા છતાં, મિત્રોના સમજાવ્યાથી, સ્ત્રીપુરુષ ઉભયતાનું સુખ ધ્યાનમાં લઈ, બંનેના લગ્ન થાય છે, અને દંપતી સુખ સાગરમાં ડૂબકી મારતાં દિવસો નિર્ગમન કરે છે. અનિલાને એક પુત્રનો પણ પ્રસવ થયો છે. પ્રેમજીવન પોતાનાં પિતાશ્રીનાં કાર્યભારમાં જોડાઈ દ્રવ્ય સંપાદન કરે છે.

સંસાર ભોગવતાં છતાં, પુત્ર યથા બાદ અનિલાનું ચિત્ત સંસારમાં લાગતું નથી. આક્યાવસ્થામાં પડેલા મંદકારો હૃદયમાં વખતો વખત રુદ્રી આવે છે, અને સંસાર તરફ ગ્રાની ક્ષત્રવ કરાવે છે. “ આ મિથ્યા દેહને ક્યાં સુધી લાલન પાલન કરી નિભાવવું ? જ્ઞાન સંપાદન કરી કાંઈ પણ એનો ઉપયોગ કરી લેવો કે નહિ ? ” એવું કંખના એને થવા લાગી, અને સંસાર અકારો યદ્ય પડ્યો.

પ્રેમજીવનને વેદાંતનો ગંધ પણ ન હોવાથી અનિલાની આવી સ્થિતિ થએલી જોઈ એને અનેક તર્ક વિતર્કો થવા લાગ્યા, અને સંસાર સુખમાં ન્યૂનતા ભાસવા માંડી. અનિલાનો પ્રેમ એછો યએછો લાગ્યો. કારણ ન સમજાયાથી કાંઈ કાંઈ સંકા પણ આવવા લાગી. ધીમે ધીમે એવું થવા માંડ્યું, કે અનિલાનું કરેલું સર્વસ્વ ઉલટુંજ ભાસવા લાગ્યું. પ્રેમની જગાએ કોયે હૃદયમાં વાસ દાખો, અને હર ઘડી ચિત્તના ઉભરા કાઢી અનિલા ઉપર વાગ્યાંજ ચડાવવા માંડ્યાં. અનિલાનો આ ઉપરથી વૈરાગ્ય દદ થતો ગયો. સ્વામી પ્રત્યે પોતાનાં ધર્મમાં ન્યૂનતા ન આવવા દેતી, તે છતાં હુખો પ્રેમ સ્વામીને રૂચ્યો નહિ. આખરે પ્રસંગ એવો આખ્યો કે પ્રેમજીવનની પ્રીતિ તદ્દન અનિલા ઉપરથી એછી થઈ ગઈ, અને દિવસોના દિવસો સુધી બાપણ પણ ન થવા લાગ્યું. અનિલાને આથી રુદ્ધમના મળી અને પોતાનાં વિચારમાં મશગુલ રહી આત્મચિંતન કરવા લાગી. બાહ્ય વિચારોમાં એનું ચિત્ત લાગતું જ નહિ. સ્વામીની સ્થિતિ વિપરિત બની. ઘરમાં પૂર્વની માફક મન માનતું સુખ ન મળવાથી, બાજગામી થયો. ખોટી સંગતિમાં પડ્યો, અને વ્યભી જાયો. દ્રવ્ય અને કુસંગ હોય ત્યાં શું ન થાય ?

પ્રેમશુવનનાં માતૃપિતા શુભરી ગયાં. આથી એ વિશેષ સ્વછંદી બન્યો. પરિણામ એ આવ્યું કે એક દિવસ ક્રોધનાં આવેશમાં અનિલાને ન બોલવાનાં બોલો કહી, એન પિતાને ઘેર મોકલી આપી. રસ્તે જતાં-મનમાં ગણગણવા લાગી.

“હું રસ ઘેલી, તમ રસ ચૂના

... મેળ હવે કેમ ખાય ?

રસીલા આંખ બર્ષે સું થાય ?”

અનિલાએ પિતાનાં ઘરમાં વાસ કર્યો. અવ્યાસ આગળ વધાર્યો. સાધુ સંતોની સેવ કરવા લાગી, અને સદા સતસંગતિમાં પોતાનો કાળ નિર્ગમન કરવા લાગી. કથા વાર્તા મિવાય એને કાંઈ રચતું નહિ. કેટલાંકો એની, ત્રિંદ્ર પશુ કરવાં લાગ્યાં, અને સ્વામીને કાને વિપરિત વાનો પોહોંચાડી તિરસ્કારમાં વધારો કરાવ્યો. અનિલાને કસાની દરકાર નહોતી, પણ પોતાના સ્વામીની આવી રિયતિ જોઈ કેટલીક વખત ખેદ થતો. પોને સ્વામીને ઘેર જવાના ધણા પ્રયત્નો કર્યા, પણ તે નિષ્ફળ નીવડ્યા. કુસંગીઓ અવગણના કરી એને આવવાની મનાઈ કરાવતાં. દ્રવ્ય પણ પ્રેમશુવનનું ધીમે ધીમે ઓછું થવા લાગ્યું. શરીર દુર્બળ થઈ ગયું અને રોગે વાસ કર્યો.

કુસંગીએ અનિલાની શરીર પ્રકૃતિ જાગડી. દિવસે દિવસે શરીર ક્ષીણ થવા લાગ્યું. અશક્તિ વધતી ગઈ. ગરીબ માખાપે પોતાથી બનતું કર્યું. દાકતર તથા વૈદ્યોની દવાની ટીકી ન લાગી. અનિલાની આ રિયતિની ખંજર માખાપે પ્રેમશુવનને પોહોંચાડાથી. એ ન આવ્યો. કેટલીક વખત પ્રથમની પ્રીતિ યાદ આવી મળવા સાડું અંતઃકરણ ખેંચાતું, પણ કુસંગીઓ કાંઈ કાંઈ સમજાવી જવા ન દેતાં. અનિલાનો મંદવાડ લાંબો વખત ચાલ્યો. શરીરને બધા અસહ્ય થતી તે છતાં અનિલા પોતાના અંતરના આનંદમાં રહેતી. સતસંગીઓ ખંજર લેવા આવતાં તેમની સાથે જ્ઞાન ચર્ચા ચલાવતી. સંસાર તરફથી એની વૃત્તિ તો ક્યારનીએ લીન થઈ ગઈ હતી. શરીર પ્રકૃતિ વધારે ખગડવા લાગી અને વૈદ્ય દાકતરોએ આશા છોડી. વખતો વખત પ્રેમશુવનનું રટણ કરતી, અને દુઃખી થતી બાસતી, પણ સર્વ વૃત્તિઓ લીન કરી અંતરથી આનંદમાં રહેતી. પોતાને હાથે દાન પુણ્ય વગેરે કર્યું. પ્રયાણકાળ નજીક આવ્યો. એમ જાણી સર્વને ઉપદેશનાં વચનો કહેવાનાં હતાં ને કહ્યાં. માતૃપિતાની પૂજા કરી. સ્વામીની પૂજા કરવાની શરીરથી ઇચ્છા થવા લાગી, પણ સ્વામી નજ આવ્યા.

આખરે પિતાના કાંઈ રહ મિત્રના સમૂજવવાથી પ્રેમશુવન આખર અવસ્થાએ ખંજર લેવા આવ્યો. અનિલા શુદ્ધિમાં હતી. સ્વામી સામું જોઈ રિયત કરી આદર સત્કાર કર્યો. ઉઠવા બેસવાની શક્તિ રહી નહોતી. અનિલાની આવી રિયતિ જોઈ-પ્રેમશુવનનું ગમે તેટલું કઠોર બનેલું અંતઃકરણ પણ પીગળ્યું, અને પ્રથમનો પ્રેમ યાદ આવવાથી મોટેથી રડવા લાગ્યો. ચોરો સમય પડી ઉઘરો સાંત પડ્યો. ઓરડામાં અનિલા પાસે એ એકલો જ હતો.

પ્રેમશુવન ધજોજ પથાતાપ કરવા લાગ્યો, અને અનિલાને પગે પડી કામા માંગવા લાગ્યો. અનિલા ધીમે સાદે બોલી.

“ તમને હવે પશ્ચાતાપ થાય છે, એટલે તમારાં પાપોં દંધ થયાં છે. હવે તમે જુદી જ જીવંતી ગણાશે. ગભરાશે નહિ. જુઓ સર્વ શરીરોની આવીજ સ્થિતિ થવાની છે. નાશવંત વસ્તુને ગમે તેટલી ટકાવી. રાખવા માંગીશું તોપણ દૃઢશે નહિ એક વખત સુંદર દેખાતા શરીરની આવી સ્થિતિ થઈ છે. કાળને વશ થઇ એ મરશે. એનો શોક કરવાની જરૂર નથી. આત્મા અમર છે. તેનેજ જાણવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આ શરીરને જોઇ વૈરાગ્ય લાવી. સાધન સંપન્ન થઇ, જ્ઞાન સંપાદન કરી જીવનમુક્તિનું સુખ ભોગવજો. એક પુત્ર આપજો થયા બાદ મેં વિચાર કીધો કે હવે સંસાર કરવાની જરૂર નથી, તે ઉપરથી મેં સંસારનો ત્યાગ કર્યો. તમને જે સુખ જોઇતું હતું તે આપી શકી નહિ. મારો આશય જુદોજ હતો. મારી આતરી છે કે તમારી પણ મારા જેવીજ જ્ઞાનમાં નિષ્ઠા થશે. તમે સુખ છો. હવે મારાથી વધારે બોલાતું નથી. તમારા અંશુકાનું પાણી આપો. ” પ્રેમજીવનને તેમ કીધું કે તત્ત્વ-સાધીએ પોતાનો પ્રાણ ત્યાગ કર્યો.

પ્રેમજીવનને અત્યંત દુઃખ લાગ્યું. પશ્ચાતાપની મીમા રહી રહી. વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તેજ દિવસથી એ સતસંગ કરવા લાગ્યો. બાકી રહેતું ધન ધર્મોદ્ધારમાં ખર્ચવા લાગ્યો. શુદ્ધ પતિવ્રતા સાધ્વી અનિદ્રાની તમસીર સામે રાખી તેનેજ શુદ્ધ માની જ્ઞાન સંપાદન કરવા લાગ્યો. સાધ્વીના આશીર્વાદથી દિવસે દિવસે એની સ્થિતિ બદલાવવા લાગી. સમય જતાં જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું અને બાકીનો કાળ જીવનમુક્તિનાં સુખમાં ગાળી પ્રારબ્ધ પૂરાં થતાંદેહ છોડ્યો.

સા. કળાવંતી.

વિદ્યા-કલા.

“ મોટી ઉધરસ. ”

“ ખાલા, હમણા ગામમાં મોટી ઉધરસના બહુ વાહરા છે. પાડોશીની પ્રેમીને ઉધરસ. ફાઈલિના ટુલસીકરને પણ ઉધરસ છે. મને તો આપણા રમણીકની બ્હીક લાગે છે એ રોગ બહુ ચેપી છે. ” તેણીએ વાત છેડી.

“ હા, છોકરાની બહુ સંભાળ રાખવાની છે, ઉધરસવાળા છોકરાઓના સમાગમમાં ખનતામુઠી રહેવા દેવો ન જોઈએ, ખવડાવવામાં પણ કાળજી રાખવાની છે. તમે આટલા ન્હાના બાળકને સોપારી ખાવા આપોજો તે પણ કીક નહી ”—મેં કીધું.

“ જરા સોપારી ખાય તેમાં શું વાંધો ? સોપારી તો ઉકડું મોઢાતું ખાધેલું પચાવે છે.—એનું મેં વાંચ્યું છે. ” ક્યાં વાંચ્યું છે તેનો પ્રશ્ન મેં ન માગ્યો કારણ રાતના સાડા દસ વાગી ગયા હતા અને મારી આંખમાં નીંદ બરાતી હતી.

આંખ જરા મળી ત્યાં મને રહેજ આંચકો લાગ્યો. “ આ છોકરાને ઉધરસ આવી ને તમે સાંભળી કે નહીં ? બારી બંધ રું કરી દીધી છે ? દંદને સ્વંચ્છ હવાની ખાસ

જર એમ તો ડાકટરો કીધા કરે છે, અને તમે ઉદ્યોગ કરો કરી મેલ્યો. જુઓને છોકરો કેટલો અકળાય છે. જરા બારી ઉઘાડી નાંખો તો સાર. ”

ગુપ્તગુપ્ત ઉડીને મેં બારી ઉઘાડી નાખી, તે વખતે જે બેરોમીટર માધ્યું હોય તો પારો ૭૦ ડીગ્રીપર હોવો જોઈએ. મને તો થંડી લાગતી હતી પણ હું મુઠે મોટે તાબે થયો. અને પાછો સુવા જતો હતો—ત્યાં—“ જુઓ તો આ રમણીકને એકદમ આટલી બધી ઉધરસ કેમ આવે છે ! અરે કેવો શ્વાસ, કંધાય છે ! ઉડોની ! ! જરા નીચે જઈ રામાને જગાડી ડાકટરને તેડાવી મંગાવો તો ઠીક. ”

અગાસા ખાતો નીચે જઈ રામાને ડોસાબાઈ ડાકટરને ત્યાં ચીટી લખીને મોકલ્યો. ઉપર આવી પારણાં પાસે જઈને રમણીકને જોયો.

“ ડીયર, એ તો સાદી ઉધરસ લાગે છે ધારતી જેવું નથી. ”

“ તમને આ વાત હકી લાગે છે. બીચાર જમ્યું, મુંગ્રાડ, કાંઈ તેનું દુઃખ કહી શકે છે ! નહીતર તો તમારી આંખ ઉઘડે. ” જરાવારે રામે આવીને ખબર દીધા કે ડાકટર તો ગાંઠા છે અને ખાટલે પડયા છે.

“ રાત્રી રાણુ જેવો ડાકટર કોઈ દિવસ નહીં અને આજે જ મદિ પડ્યો. ” મારા સામે ધખારો દાઢ્યો “ એ પણ નશીબની વાત છે. છોકરું લીધે જતું હોય પણ કાંઈ મદદ મળે છે ? તમારે—”

હું પારણાપાસે ઉભો ઉભો સઘળો વખત ઝોકા ખાતો હતો એટલે પાછલા ચપ્પો બરાબર ધ્યાનમાં રહ્યા નહીં.

“ સાંભળો છો ? તમારે આ છોકરાને ખારી નાખવો છે કે શું ? ” તેણીની આંખમાં આ વખતે પાણી આવ્યાં હતાં.

“ એવું કેમ બોલો છો. ”

“ ત્યારે ડાકટર તો મદિ હશે પણ તેની દવા પણ સાથે મરી ગઈ ! ”

“ ના, ના, દવા તો આ રહી તેણે મોકલાવી છે. તમે માગો એટલીજ રાહ જોતો ઉભો હતો. ”

“ લાવોની ત્યારે, શું ગ્રાખી બેઠા છો ? જોતા નથી એક ઘડી જાય છે તે પણ કેટલી કીમતી છે ! તમને જાણે દરદમાં કાંઈ લવલેસની ખબર ન પડે. કેટલા ડોઝ આ સીશીમાં છે ? ”

“ રામો કાંઈ બોલ્યો નથી. ”

“ તણ વખતની હશે, લાવોની પેલો ચમચો એક ડોઝ પાછ દઉ. ”

“ પણ ડીયર આટલો બધો ડોઝ જમ્યો ન હોય. ”

“ તમે શું સમજો ? હવે મને માફ કરાવેલું વાપરવા દો તો ઠીક. ”

દવા પાછને અમે સુતા. બે મીનીટ નહીં મઈ હોય ત્યાં—“ બાલા ! પેલી બારી ખંચ છે કે નહીં ? ”

મેં ધાર્યું કે બંધ હોય તો ઉઘાડી નાખવાનો હુકમ મળશે “ ના—આ ”

“ ત્યારે શું સુતાછો, ઉઠોની, બંધ કરીઆવોની, કેવો ઘંટો પવન આવે છે ! આ છોકરાને એક તો ઉધરસ છે તેમાં વળી પવન લાગશે તો નીમોનીયા થઈ જશે. ”

ગુપ્તગુપ્ત બારી બંધ કરવા ગયો અને તેણી પાસણમાં છોકરાને ઓઢાડવા લાગી. વળતાં ઝોકામાં પકંગતો પાયો ધુંટણને વાગ્યો તે જરા કળચડી ગઈ અને દાખવા જતો હતો—ત્યાં—

“ જુઓ તો, આ છોકરો આમ ટાઢો શેને પડી ગયો? રખે નીમોનીયા જેવું થઈ ગયું હોય—તમે જરા નીચેથી કેશર લાવો તો ચોળાએ. ”

જતા જતાં, ખુરશી સાથે ભટકાણોમંડા.

“ બત્તી કાં વધારી ? ”

“ કેટલું વાગ્યું છે તે જોવા માટે ”

“ પણ જુઓછો આ છોકરો દીવાના તેજથી ઝળઝળી ગયો તે ? ”

“ તે ખબર રહી. કેશર ક્યાં છે ? ”

“ રસોડાની પેટીમાં ”

કેશર લાખી આપ્યું અને હું પકંગમાં સુતો—ત્યાં—“ બહાલા, મ્હારો જીવ રહેતો નથી તે તમને બ્હારે ધડીએ ઉઠાડવા પડે છે. જરા પેસો રટવ સળગાવો તો છોકરાને ઉત્તું કુધ પાછાં અને શેંક પણ કરીએ—કારણ શરદીમાં શેંકની ખાસ જરૂર છે. ”

તે પ્રભાણે અમલ કર્યો.

“ હવે તમે તમારે નીરાંતે સુઈ જાઓ નહીં તો વળી માથું ચડશે. પણ—જરા પેસી દવાની શીશી મુક્તા જાને કે બીજો ડોઝ પાછ દઉ ”

તેમ કરી પાછો સુતો. આંખ મળી. સ્વપ્ન આપ્યું—મહીલાસમાજ ભરાણી છે, સમાજમાં “ ડીયર ” “ મોટી ઉધરસ ” ઉપર નિબંધ વાંચે છે. પાસે ડા. ત્રીભોવનદાસનો વૈદકશાસ્ત્રનો ગ્રંથ પડ્યો છે.—ત્યાં—આંચકે.

“ ઉઠો તો, મ્હારો જીવ ગભરાય છે, આ છોકરાની ઉધરસ વધી છે. ડાખે પડખે વંધારે જોર લાગે છે. રખે સીંગત્ર નીમોનીયા થઈ હોયો અગણીની પોશીસની ખાસ જરૂર છે ”

હું જતો હતો—ત્યાં—

“ તમે હવે નાહક ચડઉતર કાં કરો ! રામાને જમાડોને ? તે બધું તૈયાર કરશે. જુઓની, કેટલા વાગ્યા છે ? ”

“ અડી ” ધડીઆળ જોઈને કીધું.

“ ત્યારે મ્હેરબાની કરીને માફે એક કચું માનો, તમે જાતે જાતે ડાકટરને તેડી આવો. “ આપ મુઆ પિના સ્વર્ગે નહીં જવાય. ” માણસને કોઈ દાદ ન દે. હવે તો જતી મુરકત છે. ” તેણી ગગગળા થઈ ગઈ, અને જાણે આગલી વાતને છ મહીના થઈ ગયા હોય અને પ્હેલી વાર જ આ તસ્દી તેણી મને આપવા માગતી હોય ! !

તેણીનું કહ્યું માન્યું. આંખે પાણી છાંટી, મોઢું સાફ કરી. લુગડા પેહેરીને વિક્ટોરીયા મંગાવી બીચારા ડાકટરને ગળે પડીને, મોંઘા મોંઘા ખાટલામાંથી ખેંચી લાવ્યો. શહેરમાં બીજા ઘણા ડાકટરો હતો. પણ ડા. ડોસાબાઈ, અમારો ઘરનો ડાકટર હઈ અને તેના ઉપર ઘણો વિશ્વાસ હતો.

“ મારા સાહેબ, આટલા બધા અળશીનો લેપડા કરી ખુચ્યાને ભુંછ નાખવો. છે કે શું ! ”—ડાકટર સાહેબે યરમોમીટર અને સ્તેથોસકોપવડે શરીર તપાસતાં કીધું. મોટી ઉધરસ કે ન્યુમોનીયા બેમાંથી કાંઈપણ નથી એમ તપાસને અંતે તેમણે અભિપ્રાય આપ્યો. પછી તેમણે બીજી પાસે મંગાવીને છોકરાને ઉધરસ ખાતા બે મીનીટ બરાબર નિહાળ્યો. અને બોલી ઉઠ્યા “ અરે આ છોકરાના ગળામાં કાંઈક રેહી ગયું લાગે છે ” એમ કહી ઉલટી કરાવી ગળામાં સોપારીની કટકી અટકી ગયેલ તે બહાર કાઢી.

“ આવડા નહાં ખુચ્યાને શું તમે લોક સોપારી ખવરાવોય કે ? ”

“ હા, સોપારી ખાયક છે ” એ કીધું

“ કોન કહેય ”

“ કેમ ડીયર તમે ક્યાં વાંચ્યું છે તે ડાકટર સાહેબને કહોની ”

પણ મને જવાબ વળતાં પહેલાં તો તેણી રમણીકને રેઢા મુખને નીચે આલ્યાં ગયાં હતાં

સાર—રમણીકની મોટી ઉધરસ ગઈ અને મારી આળસ ગઈ. મહારા એક સ્નેહી પરીદીએ પાંચ વાગ્યાની ટૂંતમાં બારોબાર પસાર થવાના હતા તેમને રોયને જઈને મળી આવ્યો નહીતજ ઉંઘ આડે જઈ ચકાત નહિ.

જગજીવન ટિ. કોઠારી. (ગોંડળ)

વિવિધ વિહાર.

અનુકરણ.

(સ્ત્રી લેખ.)

અનુકરણ કરવું એ જનસ્વભાવ છે. બાળકથી માંડીને તે દરેક પર્વત યા પુરુષ કે સ્ત્રીઓમાં આ ટેવ દેખાય છે. બાળક પહેલ વહેલું પોતાની માતાનું અનુકરણ કરતાં શીખે છે. મોટું થાય છે ત્યારે પોતાના બાળસ્નેહીયોનું અનુકરણ હરેક વાતે કરે છે. શાળામાં જતાં પોતાના સાથીયોનું અનુકરણ કરતાં શીખે છે. અભ્યાસક્રમ પુરો થતાં અને નવા જીવનની શરૂઆત કરતાં જેના જેના સંબંધમાં આવે છે તેમનું કાંઈ કાંઈ અનુકરણ સ્વાભાવિક રીતે જ થઈ જાય છે. આ ઉપરથી અને બીજા અનેક દૃષ્ટાંતો ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે અનુકરણ કરવાની ટેવ જન્મથીજ જન્મે છે. જોઈલી પુરુષોમાં આ ટેવ દેખાય છે તે કરતાં સ્ત્રીઓમાં વધારે જોવામાં આવે છે. પુરુષોમાં બળહારીક માન વધારે હોવાથી અને

પણ 'માણસના પ્રસંગમાં આત્માથી' તેઓ આ ટેવ ઉપર કેટલેક અંશે અંકુશ રાખી શકે છે (આ ટેવથી તદ્દન મુક્તગં હોવાનો દાવો તેઓ કરી શકે તેમ નથી). અનુકરણ કોઇ વખત લાભદાંધ પણ હોય છે અને હાનીકરતા પણ નિવડે છે. કેટલીક ટેવોનું અથવા રીતરીવાજનું આપણે આંખો મીંચી અનુકરણ કરીએ છીએ, પરંતુ શું અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે અને શું નથી તે ખતાવવા મેં યથાશક્તિ આ લેખમાં પ્રયત્ન કર્યો છે. હજુ તો શુભરાતના પુરપર્ગમાં જ પુરી કેળવણીનો પ્રસાર થયો નથી તો પછી બંગાળ આદિ પ્રાંતોની પેઢે ઘણી કેળવણી પામેલી સ્ત્રીઓ હોવાની આશા ક્યાંથી રખાય? વળી જેટલો પુરપર્ગ કેળવાયેલો છે તેમાંનો મોટો ભાગ સીકિંગવણી તરફ અડચી ખતાવનારો છે. અલખત પોતે કેળવાયેલા હોય પોતાની સ્ત્રીઓ પુતળીની પેઢે શણગારાઈ પોતાની સાથે ફરે એવું અનુકરણ કરવાની ઇચ્છાવાળો તો છે, કેળવણી શબ્દનો અર્થ પણ ન સમજે એવી સ્ત્રીઓ કેળવણી પામેલો પતિ પોતાની પત્નીને પુર દમામમાં શણગારીને પોતાની જોડે માત્ર દરવા દરવા લઈ જઈનેજ આનંદ માને અને મનવે એ શું પુરપર્ગ માટે શોચનીય નથી? આથી અક્ષરશુન્ય સ્ત્રીઓને રહેજપણુ વિદ્યાનો સ્વાદ અખાડવાને તેમના હૃદયે કેળવણી પામેલા પતિએ એટલો તો અભાવ અને કંટાળો ખતાવે છે કે પરીણામે આજાં દંપતીનું જીવન કેવળ બારડપ યજ પડે છે. વિદ્યાના સ્વાદના અભાવે અને પોતાના પતિ ટાપટીપથી ભરેલી ને પુતળીના જેવી દહારી મહારેલી રહેવાથીજ ખૂશ રહે છે એમ સમજી આવી સ્ત્રીઓના ઘણા કાળ માત્ર લુગડાં ધરેણાંનું અનુકરણ કરવામાં જ જાય છે. પતિસાથે વિદ્યાવિનોદ કરી શકતો નથી. એમને તો માત્ર દાહવિનોદમાં જ મશગુલ રહેવાનું થાય છે. લુગડાં અને ધરેણાંમાં-દાહની સ્પર્ધામાં તેમનો કાળ નિર્ગમન થાય છે. આ સ્પર્ધામાં કેટલો વ્યય થાય છે અને કેટલો કાળ નિર્થક જાય છે તેનું ભાન થતું નથી. કેળવણી પામેલા પતિએ આ જંગલમાં લક્ષ પરીવર્તતા નથી પરંતુ આ કુટુંબને પરિણામે તેમનીજ દમાધ ઉપર એક અણુધટતો બોલે આવી પડે છે. અનુકરણ કરવાનું તો સ્વાભાવિક રીતે સદુનેયે મન થાય તો પછી અબણુ સ્ત્રીઓનું મન લલચાય એમાં શું આશ્ચર્ય! દિન પ્રતિદિન એક બીજીની ચડસાઈમાં આ લુગડાં ધરેણાંની ટાપટીપનું કાળ ઘણી સ્ત્રીઓમાં વધતું જ જાય છે. લાંબા વખતે આ ટેવ હડી જડ પાલી એસે છે અને તેમના મનસ્વીપણામાં રહેજ પણ ખસલ તેમનાથી ખમાતો નથી. આ અનુકરણ કરવાની ટેવ ઉપર પ્રથમથીજ અંકુશ રખાવવો (અબણુ સ્ત્રીઓમાં) તે તેમના પતિની ફરજ છે. (પતિઓની ફરજ શી છે એ લખતું એ આ વિષયનો હેતુ નથી.) સમજી અને કેળવાયેલી સ્ત્રીઓ આવા ડોળડામકની પરવા કરતી નથી પરંતુ ઘણે ભાગે અબણુ અને થોડું ભણેલી સ્ત્રીઓ આવા ઉપરના શણગારથી અને આડંબરથી પતિને રિઝવવા પ્રયત્ન કરે છે અને ઉચ્ચ કેળવણી પામેલા પતિઓ રીઝે પણ છે પરંતુ આવી સ્ત્રીઓ પ્રત્યેની તેમની ખરી ફરજ વીસરી જાય છે. આ ટેવોના અનુકરણથી શી હાની છે તે સમજી તો જાણેજ છે.

ખાતું આપણી શુભરાતી સ્ત્રીઓમાં જનાનો તો હવે નીકળી ગયો છે. પરંતુ પુરપર્ગ સાથે ફરવામાં હજુ આપણે જનાના કરનાંએ ખુરા રીવાજ રાખી રહ્યા છીએ. સ્ત્રીઓથી નદીએ નાવા જવાય, ધોવા જવાય, ઘરથી ગમે તેટલે દૂર દેવદર્શને જવાય, પરંતુ પતિ સાથે કે કુટુંબના કોઈપણ પુરોનો સાથે જ્યાં ઘણે ભાગે સજ્જનોજ જાય છે તેવી દરવા

ફરવાની જગ્યાએ જવું આપણી સ્ત્રીઓ સરખાવેલું. માને છે. કેટલાક પુરુષો પણ સ્ત્રીઓને આવી જગ્યાએ લઈ જતાં સરખાય છે. આપણી સ્ત્રીઓને આખો દિવસ યરમાંજ રહેવાનું થાય છે, અને ખીછ કાંધ રમત ગમતને અભાવે તેમની તંદુરસ્તી સારી. રહેતી નથી. તેમને ધરના કામકાજ સિવાય ખીછ કાંધ કસરત મળતી નથી અને ખુફી હવાનો આનંદ એમના નશીબમાં હોતો જ નથી.

આ અને ખીજા અનેક કારણોને લીધે આપણી સ્ત્રીઓનાં શરીર ધણાંજ નબળાં થઈ જાય છે તેમનાં શરીર ઉપર શીકાસજ રહે છે. ઘરમાં બેસી રહી પોતાનો વખત નિંદા અથવા તો કુટકાઇ દેખાડવાના વિચારમાં ન ગાળતાં પોતે શી રીતે તંદુરસ્ત રહે તે શોધી તે પ્રમાણે વર્તવાનું હોય તો સ્ત્રીઓને કેટલું લાભદાયક થઈ પડે? મુજરાતમાં ઘણાંજ વર્ષોથી મુધારાનાં બધાં કુટકાય છે. અને મુરોપીયન પ્રજાની ધણીએ નકામી અને નજીવી દેવો અને રીતખાતોનાં અનુકરણ થયાં છે યાજ છે અને યશો. પરંતુ આ પ્રજાના સદ્ગુણોનો અને અનુકરણીય રીતખાત અને દેવોનું યજ્ઞ યોગ્ય અનુકરણ કરે છે. પુરુષો તેમ સ્ત્રીઓ તેમના પેદેરવેશનું અનુકરણ કરવા લગ્યામાં છે અને લલચાય છે. પણ રહેજ વિચાર કરી નેહિયું તો (અત્યારે તો સ્ત્રીઓનીજ વાતમાં) તેમના પોસાક પહેરવાની રીતને લીધે નાળુક દેખાતી આ ખીજા મુધરેલા દેશોની સ્ત્રીઓ નબળી હોતી નથી. આપણી સ્ત્રીઓની પેટે તેઓ પોતાની તંદુરસ્તી તરફ બેદરકારી રાખતી નથી. ખુફી હવામાં હરવું શરવું અને અનેક તરેહની આંગ કસરતોમાં બાગ લેવો તેમને ગમે છે. હિંદુસ્તાનમાં સ્ત્રીઓનો આવરદા ૩૫ થી ૪૫ મુધિનો અંકાયેલો છે. ત્યારે આ નાળુક દેખાતી સ્ત્રી ૩૫ વર્ષ તો પોતાનો અંકાર શક કરે છે.

પાંત્રીસ વર્ષની આપણી સ્ત્રી ટટાર ચાલી પણ શકતી નથી, અને કેટલાંજે છોકરાંની માતા થઈ ચૂકી હોય છે. તેમના દેખાવ ઉપરથી યુવાવરયાનું એક પણ સિદ્ધ તેમનામાં જણાવું નથી. ત્યારે મુધરેલી પ્રજાનું ખીછ રીતખાતનું અનુકરણ કરીએ છીએ તો તેમની હરવા ફરવા જવાની અને તંદુરસ્તી મુધરે એવી રમત ગમતમાં બાગ લેવાનું અનુકરણ કરવું શું યોગ્ય નથી? તેમના ખીજા ધણાંજ સદ્ગુણો અનુકરણીય છે. આપણી સ્ત્રીઓ જેમ પોતાનો કાળ નિંદા અને યાચલામાં ગાળે છે તેમ તેઓ કરતી નથી. પોતાનો નવશરનો વખત બરવામાં, ગુંથવામાં, અભ્યાસ કરવામાં અને બાગકોને ફળવવામાં ગાળે છે, તથા ખીજા ઉપયોગી થઈ પડે તેવા અનેક ઉદ્યોગો કરે છે. સ્ત્રીઓના સ્વભાવ પ્રમાણે વાતોનો ધસક તો એમને પણ હોય છે પરંતુ તેમની વાતોનો પચ નિરાળો હોય છે. આપણે પુરુષવર્ગ સ્ત્રીઓને અભ્યાસ કે વાંચનની જત લગાડતો નથી (ને કમનસીબે આપણા સાહિત્યમાં સ્ત્રીઉપયોગી ગ્રંથો આંગળીને ટેરવે ગણીએ-તેટલા છે.) તથા આપણે કાળ નિર્ગમન કરવાના રસ્તા શોધવા પડે છે; પણ આપણે ને તેઓની ઉદ્યોગો રહેવાની-ટેવનું અનુકરણ કરીએ તો ખીજા ધણાંજ વિદ્યાગ સાહિત્ય આપણી સમક્ષ ખડાં છે. તે સ્ત્રીઓ એક ક્ષણ પણ નિરુદ્યોગી જવા દેતી નથી. ત્યારે આપણી સ્ત્રીઓનું આખું જીવન કેવળ આગસમાંજ જાય છે. આપણને ન્હાનપણથીજ કાંધપણ ઉદ્યોગ કે કળા શીખવતાં નથી, બરવાનું, ગુંથવાનું, ચિત્રકળા આપણી શાળામાં હજી હમ-

છાંજ દાખલ થાય છે. પોતાના ઉદમથી સ્વતંત્ર રીતે નિર્વાહ કરવો આપણી સ્ત્રીઓને અશક્યજ થઈ પડે છે. બાળવિધવા માત્ર પેટ-બરવાની ખાતર અસહ્ય દુઃખો વેડે છે તેનું કારણ તેમની પાસે નિર્વાહ કરવાલેગ-પણ-હુન્નર હોતો નથી. ઘણું દેશની સ્ત્રીઓ નિર્દોષ કળા કૌશલ્યથી કમાઈ ગુજરાન કરે છે. ત્યારે આપણા દેશમાં ઘણીએ બાળવિધવાઓ પેટપુરનું ધાન મેળવવા અનીતિએ ચડી પોતાના આખરના દિવસો દુઃખમય કરી મુકે છે. દરેક સ્ત્રીએ કાંઈપણ કળા કે ઉદ્યમ-શીખવો તે અગત્યનું છે. જેને નિર્વાહ કરવાની તમા ન હોય તેને પણ આ ઉદમી રહેવાની ટેવથી કાંઈ હાની થશે નહિ. કુટુંબને કે પેતાંની જાતને ઉદમી રહેવાથી ઉપયોગી થવાય છે તો પછી અન્ય દેશની આ સતત ઉદમી રહેવાની ટેવનું અનુકરણ આપણે શા માટે ના કરવું ?

આપણી બાળકીયોની શાળાની તેમજ ઘરની કેળવણી કાંઈ વિચિત્ર પ્રકારની છે. ઘરની કેળવણીમાં જ્યારથી છોકરી સમજણથી થાય છે ત્યારથી તેના ઉપર અનેક પ્રકારના વિચિત્ર અંકુશો મુકાય છે. તેમાં વિશેષ તો છોકરાઓ સાથે કેમ વર્તન કરવું તે વાતનું લક્ષ આગ્રહપૂર્વક અપાય છે. બાળકીના આનંદ અને ઉત્સાહને, જેમ બને તેમ છોકરાઓના દેખતાં દાખી રાખવાનું શિક્ષણ અપાય છે. છોકરાઓ સાથે રમવું નહિ, હસવું નહિ એવી એવી અનેક વિચિત્ર આજ્ઞાઓનો અમલ કરવામાં આવે છે. છોકરાઓ સાથે રમવાથી ગોરા બળી જાય એવી બ્લીક અને વેહેમ તેમના કુમળા મનમાં ફસાવે છે. અને આટલી ન્હાની વયથીજ છોકરા અને છોકરીઓ વચ્ચેનો મોટો બેદ તેમની સમક્ષ ખડો કરે છે. વળી તેમની રમતોમાં પણ રાંધવાનું, ટીંગણા ટીંગલી પરણાવવાનું શીખવે છે. ઘણીખરી સુધરેલી પ્રજાઓમાં છોકરા અને છોકરીઓની એકજ શાળા હોય છે આપણામાં તેમ નથી. તેમજ તે પ્રજાઓમાં છોકરીઓનાં જીવન આપણી છોકરીઓથી તદ્દન નિરાળાજ રીતે ગળાવાય છે. આપણી બાળકીયોની પેટે તે લાજુલાડી હોતી નથી. છોકરાંઓને રમતાં જોઈ શરમની મારી ઘરમાં બેસી રહેતી નથી. તે દેશોમાં બાળક અને બાળકીયો સાથે હરે છે, શરે છે, રમે છે અને અનેક તરેહના નિર્દોષ આનંદ કરે છે. ત્યારે આપણી છોકરીયોની તેથી તદ્દન ઉંધીજ દશા છે. એટલું તો શું પણ બાળપણમાં ઉપર લખ્યા પ્રમાણેની કેળવણી મળ્યાથી આપણી ઉમ્મરે પહોંચેલી સ્ત્રીઓ પણ પુરોને દેખી ગમરાય છે ન્યાં પણાં પુરો એકલા મળ્યા હોય ત્યાં આપણી સ્ત્રી એકંલી જવા હાંમત ધરી ચકતી નથી. ત્યારે સુધરેલા દેશની સ્ત્રીઓ હજારો માણસની દૃકમાં બેઠકક ચાલી જાય છે અને હરેક પુરુષ તેને ધટવું માન આપે છે. શું પોતાની બાળકીયોને કેળવણી આપવાની આ રીત અનુકરણીય નથી ?

આ લેખમાં મેં અન્ય દેશોના અનુકરણ માટે ઘણું લખ્યું છે તેનો અર્થ કાંઈ એવો ના કરાય કે એમના બધાએ રીતરીવાજો અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે. પરંતુ આપણે ઘણીએ પ્રજાના પ્રસંગમાં આવ્યા છીએ અને તેમના સ્વભાવિક રીતે અનુકરણ પણ કર્યા છે તો ચરેલી મુરોખીયન પ્રજાના સદ્ગુણો અને સરસ રીતરીવાજોનું અનુકરણ આપણે કરીએ કે કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

મી જામલભાઈ ગાદાભાઈ.

રમણિમણિમાળા.

દેવીઅધૌરકામિની.

(એક છંદનચરિત્ર.)

આજથી લગભગ ત્રણ વર્ષ ઉપર આપના ભાસિકેના સ્મારકએક માટે ' ભક્તિ અને સેવા ' સંબંધી એક લઘુ લેખ લખતાં, આપણા દેશની સ્ત્રીઓને માટે ' મહે સેવા ' ધર્મની આવશ્યકતા બતાવી હતી. સેવાસંદર્ભનાં પરાપકારી ખાતની યોજના આપણા દેશભક્ત વિદ્વાનોને હાથે એ સમયે ઘડાઈ રહી હતી. આજે તે શુભ ખાતુ ' સ્થપાયને દોઢેક વર્ષનો અરસો યઈ ચૂક્યો છે. આપણી કેટલીક ભારતવાસી બહેનોએ પવિત્ર સેવા-તત્ત્વને પોતાની ઇચ્છાથી અખતવાર કર્યું છે. તેા તેમની આગળ એક એવી સન્નારી કે જેમણે એવા કોઇપણ મંડળના અભાવે સ્વતંત્રરૂપે પોતાની અંતરની દૃઢ ઇચ્છાથી પ્રેરા-ધને સંસારમાં રહેવા છતાં પણ પોતાનું સંમેસ્ત છવન 'સેવા' કાર્યમાં સમર્પણ કર્યું હોય તેમનું સંક્ષિપ્ત છવનચરિત્ર રચી કરવું કંઈ અસાધ્ય નહીં ગણાય.

એવાં એક સન્નારી અંગાળા પ્રાન્તમાં યઈ ગયાં છે. તેમનું નામ દેવી અધૌરકામિની હતું. તેમના પતિ શ્રીયુક્ત પ્રકાશચન્દ્રરાય ખિદાર પ્રાન્તમાં એક જાણીતા ગૃહસ્થ છે. પ્રસિદ્ધ બ્રાહ્મઉપદેશક બાપુ દેશવચન્દ્રસેનના એ પરમમિત્ર હતા. સ્વર્ગસ્થ પ્રતાપચન્દ્ર મજૂમદાર પણ તેમના જાનના દોસ્ત હતા. અને સાધારણ બ્રાહ્મસમાજના હાલના આ-આર્થ પૂજ્ય શ્રી યિવનાથ શાસ્ત્રીનો તેમને પોતાના સગાભાઈના જેટલું મ્હાલ છે. તેમના પુત્ર મિસ્ત્રર સુબોધચન્દ્રરાય કલકત્તા હાઇકોર્ટમાં બેરિસ્ટરનો ધંધો ચલાવે છે. પ્રકાશચન્દ્ર એક પરમભક્ત છે. ભક્તિરસથી ઝળકી રહેતા, હસતા મ્હેરા સાથે નેહારે એ અંગાળામાં બ્રાહ્મસમાજ સ્ત્રી પુરોનો આગળ હિંમત રહે છે. ત્હારે ઘણા દેશવાયસા પુરો તેમના ચરણની રજ ગ્રહણ કરીને પોતાને કૃતાર્થ માને છે. પણ અંગાળાના બ્રાહ્મસમાજોની બહાર એમનું નામ જોઈએ તેટલું જાણીતું નથી. એ એક ડોપુટિ કલેક્ટર હતા. મ્હોટો માનવંતો હોયો અને જોઈતું ધન એ મેળવી ચુક્યા છે, પણ તેમની આગલી વયમાં જે દુર્લભ સ્ત્રીરત્ન તેમણે મેળવ્યું હતું, તેની સરખામણીમાં તેમની બધી ખાલમિલકત તુચ્છ છે. એ સ્ત્રી દેવીઅધૌરકામિની, તેમના છવનની અને તેમના ધર્મપંથની સાચી સાધી હતી. જેથી રીતે પુષ્પવાળાં ત્રણ પોતાના સુંદર પુષ્પવડે આખા અગીઆમાં સુગંધી ફેલાવે છે. તેથીજ રીતે આ ભક્તિમતી નારીએ પોતાના હૃદયની ભક્તિરૂપી પુષ્પોવડે સ્વામીના કંટકમય માર્ગને સુગંધીથી આચ્છાદિત કર્યો હતો. તેમને લીધે તેમના સ્વામીનો છવનમાર્ગ ધણોજ સુંદર અને તેમની સંસારયાત્રા ઘણીજ આનંદજનક બની હતી.

આ સંસારમાં સ્ત્રીપુરોમાં ગુણનો કનેડાં ઘણીવાર જોવામાં આવે છે. વિદ્વાન અને સાહિત્યપ્રેમી પુરુષને કાળા અક્ષરને કુટ્ટીમારે એવી સ્ત્રી સાથે, ભક્તને કંકારીઆ

સ્વભાવની કર્કશા સાથે, ઉદાર દીવના સખાવતી ગૃહસ્થને કંચુસ સ્ત્રી સાથે, અને ધાર્મિક ભક્તને સાંકડા વિચારવાળી અધમ સ્ત્રી સાથે પાતું પડ્યું હોય એવા બનાવો કાંઈ વિરલ નથી.

અગીઆમાં જે અનેક લતાઓ વૃક્ષને વળંગી રહે છે તેમાંની કેટલીક એવી હોય છે કે જેના ભારને લીધે વૃક્ષો ચક્રિતહીન થઈને પડી જાય છે ત્હારે કેટલીક એવી પણ નાચુક વેલડીઓ હોય છે, કે જેના રંગબેરંગી પુષ્પો અને હરિયાળા સુંદર પત્રોને લીધે વૃક્ષની શોભા સો ગણી વધી જાય છે. તેવીજ રીતે આ સંસારમાં એવાં પણ અનેક સ્ત્રીરત્નો હોય છે કે જેમના હૃદયની મધુરતા અને એતરની પ્રીતિ અને પવિત્રતાને લીધે સ્વામીનો સંસાર સ્વર્ગરૂપ બની જાય છે. એવીજ પુણ્યથાળી નારીઓની મારફત દેવીઅધોરક્ષામિત્રી પોતાના હૃદયની મહત્તા અને ઉચ્ચ ગુણોના મંદિમાવડે સ્વામીને સૌભાગ્યવાન કરી ગયાં છે.

અધોરક્ષામિત્રીનું કર્મજીવન અવસાન પામ્યું છે. હેમણે આ દુનિયાનો ત્યાગ કર્યો છે, પણ એમના પતિનો દૃઢ વિશ્વાસ છે કે એમનો મૃતદેહ માટીમાં મેળા જવા છતાં પણ હેમનો અમર આત્મા સ્વામીને હેમના કાર્યમાં સદાય કરે છે. પત્નીને માટે આટલો બધો ઉચ્ચભાવ હોવાથી હેમણે તેનું એક સંપ્રિસ્તર જીવનજીતાં પ્રગટ કર્યું છે. આ અન્ય ધણી શિક્ષણ યોગ્ય વાતોથી ભરપૂર છે અને ઉચ્ચ કેળવણી, ધર્મિરભક્તિ અને સ્વામીની સદાયતા મેળવ્યાથી એક નારી જીવન પ્રભુભક્તિ, વૈરાગ્ય, અને સેવાના વિષયમાં કેટલું ઉન્નત થઈ શકે છે એ તે ઉપરથી જણાઈ આવે છે. એ સદૃશ્ય સંપન્ન ભક્તિમતી તેજસ્વી નારીનું વિવરણ ધણાજ સંક્ષેપમાં હમેશીને ઉતારીએ છીએ.

૨.

અંગાળી સંવત ૧૨૬૩ના વૈશાખ માસમાં એટલે કે ઇ. સ. ૧૮૫૪ ની સાલમાં ચોવીસ પરગણામાં આવેલા શ્રીપુર ગામમાં દેવીઅધોરક્ષામિત્રીનો જન્મ થયો હતો. હેમના પિતા એક પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ હતા. પૈસે ટકે પણ એ સુખી હતા. ઉચ્ચ કુળ અને પૈસા બંને હોવાથી કન્યાને માટે યોગ્ય વર મેળવવામાં એમને કાંઈ મુશ્કેલી નહીં નહીં, અને એ સમયના રિવાજ મુજબ દસ વર્ષની બાળવયમાં જ અધોરક્ષામિત્રીનું લગ્ન પ્રકાશચન્દ્ર સાથે થઈ ગયું.

વિવાહ થતાં પહેલાં એક કૌતુકજનક બનાવ બન્યો હતો. બાળક કન્યાને જ્ઞાતે પોતાનો વિવાહ મળ્યાની ખબર પડી ત્હારે તેને વર જેવાની જગાસા ઉત્પન્ન થઈ. વરને ઘેર જમવા તેડયો હતો ત્હારે એ વરને જેવાની હોંશમાં અગાશી ઉપર ચઢી. અને વરને જોઈને કાંઈ એવું બાન બૂલી ગઈ કે એકદમ અગાશી ઉપરથી નીચે પડી ગઈ; પણ પ્રભુએ તેને બચાવી લીધી.

અધોરક્ષામિત્રી પોતાના પાછલા જીવનમાં લોકસેવાને માટે જે આત્મસમર્પણ કરી રહ્યાં, સેવાને પોતાનો સ્વાભાવિક ધર્મ બનાવી રહ્યાં, તેને આભાસ જયપળથીજ થયો હતો. જ્ઞાતે એ દસ વર્ષનાં હતાં, ત્હારે હેમનો ભાઈ શીતગ્રાના રોગથી પીડાતો હતો. એ સમયે અધોરક્ષામિત્રીએ પોતાના આત્માને તુચ્છ ગણીને જીવને જોખમે એ એવી રોગમાં એની બહુ સેવા આકરી કરી હતી. એટલી ન્હાની વયમાંજ એ સાસરે આવીને સાસુજીને મદદ કરવા લાગ્યાં હતાં, અને સુંદર સ્વાદિષ્ટ ભોજન બનાવતાં શીખ્યા હતાં. હેમનું ધરકામ જોઈને જધાને સંતોષ થતો હતો. એ વખતેજ એમના

સ્વભાવમાં તેજસ્વિતા જણાઇ આવતી. ધરનાં આકર નોકરો ઘણીવાર ધરની ન્હાની વડુ ઉપર પોતાનો રોફ બતાવવાં જાય છે. એવુંજ એક વખત અંધોરકામિનીના પ્રસંગમાં બન્યું. ધરની નોકરડીએ, જેમને નકામી માળો દીધી. બાળક વડુથી એ સહન કરી ચકાસું નહો, અને સ્ત્રીઓને ઉચિત શબ્દોમાં એને ખૂબ ઝાટકી નાંખી.

વિવાહના કેટલાક વર્ષ બાદ પ્રકાશચન્દ્રે આહુધમ' ગ્રહણ કર્યો. એ સમયે અંધોર-કામિની કાંઈ વધારે ભણ્યાં ગણ્યાં નહોતાં; પણ એમણે પોતાની સાધારણ શુદ્ધિના બળ-વડે પતિના ધર્મને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય ગણ્યો; એવી રીતે સ્વામીના નવ ધર્મને અનુસર-વાથી એમને એક સખ્ત કસોટીમાંથી કસાવું પડ્યું. કારણકે એ સમયે એ તરણ કુળવધુ હતાં. ધરની વડિલ સ્ત્રીઓને તાબે હતાં; છતાં પણ એમને ધરની ચાલતી આવેલી 'રૂઢી-ઓની વિરુદ્ધ ચાલવું પડતું. વળી આટલા માટે એમને ગામની સ્ત્રીઓનાં મહેણાં પણ કાંઈ ઓછાં સાંખ્યા નહોતા પડ્યાં.

ત્યારબાદ પ્રકાશચન્દ્રે 'હરિનાભિ' સ્કુલના બીજા ભાસ્તર નીમાયા. અને પત્નીને લઈને પોતાની નોકરીએ લાગ્યા. એ સમયે મંડિત ચિવતાય શાસ્ત્રીએ નિશાળના હેડ મા-સ્તર હતા. જેમની સાથે ઉપાસનામાં સામેલ રહેવાથી તથા જેમના કુટુંબના સમાગમમાં આવવાથી અંધોરકામિનીને ઘણો લાભ થયો. શાસ્ત્રી મહાશય સાથે એમને એનો ધાડો સંબંધ બંધાયો કે જ્યારે પ્રકાશચન્દ્રની બહલી મતિહારી થઈ ત્યારે વિદાય વખતનો દૃશ્ય ઘણાજ કર્ણોપાદક હતો.

મતિહારી જઈને અંધોરકામિની સ્વામીનાં સિખ્ય બન્યાં; સ્વામીની પાસે ધર્મનું શિ-ક્ષણ મેળવીને, સાધનાનો આરંભ કર્યો; એ સમયે એમની આર્થિક ધિતિ સારી નહોતી. પણ પારમ્મશ્રુતિના સ્પર્શથી જેમ લોટું પણ સુવર્ણ થઈ જાય છે તેમ ધર્મના સ્પર્શથી જેમનું ચિત્ત નિર્મળ અને ઉદાર થઈ ગયું. સુવર્ણના અસંકારોથી દેહને ખડકવાનો શોખ જેમણે ઓછો કરી નાંખ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૮૭૭ ની સાલમાં લોકોને અત્યંત કષ્ટ છે એ વાત સાંભળીને જેમણે પોતાના હાથની સોનાની બંગડીઓ જરા પણ ખેદ વગર ફુકાળ ફૂંકમાં દાન કરી દીધી હતી.

સંસારપ્રધની કડોરતાનો જેમને ધીમે ધીમે અનુભવ થવા લાગ્યો. પોતે અંખળા, ધરનો ભાર ઉઠાવનાર શુદ્ધિ, તથા સંતાનોની જનનની હતાં, છતાં પણ શુદ્ધત્યાગી ઋષિઓ જેની વાંછના કરે એવા બ્રહ્મની પ્રાપ્તિની જેમને અભિલાષ ક્રિપ્ત થઈ. કડોર સાધના વગર આ અભિલાષ કેવી રીતે પૂરો થાય ? એટલા માટે જેમણે કડોર સાધનાનો આરંભ કર્યો. સૌથી પહેલાં તે સ્ત્રીઓમાં કુદરતી રીતે રહેલી સુખની લાલસા સાથે એમને સંગ્રામ કરવો પડ્યો. એ દુરઅંદેશ બાદ સમજી ચકાસું હતાં કે ભક્તિનું અમૃતમય ઝરણું અને સંસાર એ બેની વચ્ચે વૈરાગ્યનું એક રેતાળ રૂણ પડ્યું છે. જે પડીકણ આદમી વૈરાગ્ય-ની એ મરૂભૂમિને જોઈને જ બચ પામે છે, જેમને મોટે ભક્તિનો અમૃતરસ પીવાનો કાંઈ પણ સંભવ નથી. પણ જે સાહસિક મનુષ્યો નિરરથઈને એ મરૂભૂમિને ઓળંગી જાય છે તેજ નિર્મળ ઝરણાનું જળપાત કરીને ભક્ત થવા પામે છે. કુદરતે દેવીઅંધોરકામિનીને એક દુર્બળ બંગાળી અંખળા બનાવ્યા છતાં પણ જેમના અંતઃકરણમાં તેજનું સ્ફુરણ કરા-

વવામાં કાંઈ કચાશ નહોતી રાખી. એથીજ એમણે વૈરાગ્યના માર્ગમાં ચાલવાનું સાહસ કર્યું. અગઉપરના સુંદર વસ્ત્ર આશ્રયણોનો ત્યાગ કરીને ત્હેમણે સાદાં વસ્ત્ર પહેર્યાં. આ અવસ્થાને લક્ષમાં રાખીને બાબુ પ્રકાશચન્દ્રે પોતાની પત્નીને ‘ગૃહસ્થવૈરાગિની’ શબ્દથી સન્બોધન કર્યું છે.

એક સમયે દેવીઅધોર કામિની કલકત્તે ગયાં હતાં. તે વખતે ત્હેમનો ઇશ્વરોપાસના ઉપરનો શોખ જોધને મહાત્મા કેશવચન્દ્રે અન્ય સ્ત્રીઓને શીખામણુ દીધી હતી કે આ નવી આવેલી બાઇ પાસેથી ત્હેમે ઉપાસના ઉપરનો પ્રેમ શીખો.

કલકત્તાથી પાછા ફરતી વખતે અધોરકામિનીએ કેશવચન્દ્રને કહ્યું કે મને બુલશો નહીં. કેશવચન્દ્રને ત્હેમના ઉપર એટલી શ્રદ્ધા હતીક યધા હતી કે ત્હેમણે પ્રસન્નવદને કહ્યું. અને બુલાય ખડું કે ?

પ્રકાશચન્દ્રની મતિહારીથી બદલી યધ જવાથી તેઓ બાંકીપુર ગયાં. ત્હેમણે યધા સમય સધી બાંકીપુરમાં ડેપુટિ મેજિસ્ટ્રેટનો ઓફો ભોગલ્યો હતો. એટલે બાંકીપુર અધોર કામિનીનું કર્મક્ષેત્ર બન્યું. એ સમયે અધોરકામિની પોતાના વખતનો કેવો સદુપયોગ કરતાં હતાં તે ત્હેમના સ્વામીના નીચેના વર્ણન ઉપરથી જણાઇ આવે છે. પ્રકાશચન્દ્ર લખે છે. “દેવી ! એ સમયે આપણું દૈનિક જીવન કેવું તપસ્ચામય હતું ત્હેનું સ્મરણુ નથી આવતું ? દરરોજ સંકરારે પધારીમાંથી ઉઠતાં પહેલાં તું મ્હારી સાથે માનુસ્તોત્ર ગાતી. ત્હારાદ પોતે હાથે ઉપાસનાની ઓરડીમાં મ્રજણી વસ્ત્રો તૈયાર કરતી. * * * નિશ્ચાપૂર્વક આસન બીજાથીને મ્હારે માટે રાહ જોતી. ઉપાસના યધ રહ્યા પછી પ્રતિદિન એક ન્હાની પ્રાર્થના કરતી. ત્હારાદ રસોડામાં જતી. છોકરાંઓને ખવરાવી પીવરાવીને બજુવા મોકલતી. પછી પોતાના ખાવાનો બંદોબસ્ત કરતી. એની વચમાં કોઇ વખતે પડોશનાં બે ત્રણ ઘરની ખબર પુછી આવતી અને એમને કોઇ વાતની અડચણ હોય તો તે દૂર કરતી. બપોરે કાંઇ વાંચતી. અને કહી જવાનું હોય તો જઇ આવતી. સંતાનોને ખવરાવવા પીવરાવવાનું તથા કપડાં લેતાં પહેરાવવા કામ સદા પોતાને હાથેજ કરતી. મ્હાંજે રસોઇ કરીને છોકરાંઓને જમાડીને ત્હેમને બજુવાનો બંદોબસ્ત કરી આવતી. ત્હારાદ આપણે બન્ને જણાં ઇશ્વરનાં ભજન ગાતાં, જે નવું સાધન કરવાનું હોય તે કરનાં આહાર કરી રહ્યા પછી પાછાં ભજન ગાતાં, એ ઉપરાંત બીજા કેટલાએ નિયમો પાળતાં.”

ત્હારાદ અધોરકામિનીને એક સખ્ત કસોડીમાં કસાણું પડ્યું. એ મર્મભેદી કહાણી આખી કહેવા બેસીએ તો એક વિયોગાન્ત નવલકથા યધ જાય. કવિપત્ર નવલકથાઓમાં જે ઘટનાઓ વાંચીને આપણે આંસુ પાડીએ છીએ તેવીજ ઘટના અધોરકામિનીના કુટુંબમાં ખરેખર જતી એ ઘટનાનો સાર નીચે મુજબ છે.

અધોરકામિનીની મ્હોટી દીકરીનું નામ સુસારવાસિની હતું. તેના સંગાગમમાં આવનાર એક વિદ્યાનુગૃહસ્થ કહે છે. કે ત્હેની મધુર ઉપાસનામાં સામેલ થઈને હું કૃતાર્થ થયો છું. ત્હેનું આત્મત્યાગ અને સેવાને નજરોનજર જોધને મ્હને ત્હેને માટે ભક્તિ ઉત્પન્ન થઈ છે.

આ સુસાર ત્હારે તરણી હતી ત્હારે રત્નદાવન નામના એક યુવકના પ્રેમ તરફ

આકર્ષણ. સુસારના પિતાને ખબર પડતાં એમણે પુત્રીની ધમ્માતુસાર ત્હેનો વિવાહ કર્યો; 'વન્દાવન' સાથે સુસારનાં લગ્ન થઈ ચુક્યાં. વન્દાવન કાંઈ દુર્ગુણી યુવક; હતો એમ પણ નહોતું. વળી એ વખતે વન્દાવનને બધા ધર્મેન્સાહી યુવક ગણતા હતા. તો એવા યુવકના પ્રેમપાશમાં આ સરળ હૃદય બાળા પડે તો એમાં અત્નાભાવિક શું હતું ?

પણ માણસનું મન કાંઈ હમેશાં એક સરખું નથી રહેતું. વન્દાવનો બ્રાહ્મધર્મ પ્રમાણે લગ્ન કર્યાં અને તે વિવાહના કાયદા મૂળજ કચેરીના રજીસ્ટરમાં નોંધાઈ પણ ગયાં. છતાં પણ થોડા દિવસ પછી ત્હેણે બ્રાહ્મસમાજનો ત્યાગ કર્યો; ત્હેની સાથે સાધ્વી પત્ની સુસારનો પણ ત્યાગ કર્યો. શક્ત એટલુંજ નહીં, પણ એ નિર્મળ દેખાતા યુવકે ધર્મશીલા પત્નીના નિર્મળ પ્રેમને તરજોડીને ફરીથી એક હિન્દુ બાલિકા સાથે લગ્ન કર્યું.

એવે સમયે એ પ્રેમમયી, ક્રોમળ હૃદય ધૈર્યશીલા, અને ઇશ્વરપરાયણ સુસાર વાસિનીએ શું કર્યું ? ત્હેણે ધાર્યું હોત તો બ્રાહ્મધર્મના કાયદાથી વિરૂદ્ધ જીવને બીજવાર લગ્ન કરવા માટે પતિને સજ્જ કરાવી શકત; ત્હેના બીજા લગ્નને ગેરકાયદે કરાવીને રદ કરાવી શકત. કારણકે બધા જાણે છે કે બ્રાહ્મ કાયદા પ્રમાણે લગ્ન રજીસ્ટર કરાવ્યા પછી એક બૈરીની હયાતીમાં બીજું લગ્ન થઈ શકતું નથી. પણ સુસારના મનમાં એવા વિચાર આવ્યા નહીં, સ્વામીની વિરૂદ્ધ ત્હેણે એક શબ્દ પણ કહાડયો નહીં; એટલુંજ નહીં પણ સ્વામી ઉપરનો પોતાનો પ્રેમ સેષ માત્ર ઓછો થવા દીધો નહીં. પણ પતંગીઢ જેમ પોતાને ભસ્મ કરનાર અગ્નિમાં ફરી ફરીને પડે છે તેમ સુસારવાસિનીએ સ્વામી તરફથી આવડહું દુઃખ પડ્યા છતાં પણ સ્વામીને જ પોતાનો સમસ્ત પ્રેમ સમર્પણ કરવાનું યોગ્ય ધાર્યું.

સુસાર આજે આ જગતમાં નથી. ત્હેણે ઘણાં વર્ષો બ્રહ્મચારિણી યોગિનીને વેશેજ જાનનીતું અધુરું કામ પુરું કરવામાં ગાળ્યાં હતાં. અને ઇશ્વરને આત્મ સમર્પણ કરીને સેવા તત્ત્વ ધારણ કરીને પોતાનું આયુષ્ય અન્ય બાળકીઓના કલ્યાણને માટે ગાળીને માટીનો દેહ માટીમાં મેળવી દીધો.

હાથ ! એટલી નાચુક વયમાં એના હૃદયને કેવો કારી ધા લાગ્યો ! સાધના અને સેવામાં પોતાના હૃદયને પરાવર્તી છતાં પણ એ તીવ્ર ધા સહન કરી શકી નહીં. અને ત્રીસ વર્ષ પૂરાં થતાં ન થતાંમાં તો એનું શરીર દરણુ રોગની રહામે ટકર નહીં ઝીલાવાથી તુટી પડ્યું.

આજ સુસારવાસિની આ જગતમાં નથી એ વાત ખરી પણ એની 'કાયરી'—નોંધ થોથી હજી પડી છે. એને વાંચવાથી પત્યરની છાતીવાળા મનુષ્યનું હૃદય પીગળે છે. કાયરીમાં એક સ્થળે એણે લખ્યું છે.

“આજ મહારા જીવનનો કેવો દિવસ ! આજ બપોરે ખબર પડી કે મહારા સ્વામીએ ફરીથી લગ્ન કર્યું છે. કેવો ધાં ! વિચાર આવે છે કે આજ મહારા વહાલી આ સોડયમાં બાલીને દિસાસો ન આપતી હોત તો હું રોષ રોષને માથું કુટીને મરી જાત. હવે હું જન્મજનનની શરણે પડી છું.”

ડાયરીમાં બીજી જગ્યાએ આ પ્રમાણે લખ્યું છે. ૧૮૯૧-૭ મી અક્ટોબરે આજ ચાર વર્ષ થયાં. વિષુવી પડી છું. કેવળ માછની કૃપાથી છતુ છું. ધન્ય માછની ઇચ્છા પૂર્ણ થાઓ ! માડીની ઇચ્છા એવી હોયતો એમજ થાઓ. ”

૧૮૯૧-૧૯ મી નવેમ્બર. XXX આજ મહારા સ્વામીનો જન્મદિવસ છે. માછના ચરણમાં સોસોવાર ઉપકાર સહિત સ્મરણ કર્યું કે આજે એમનું ૨૬ મું વર્ષ એકું. ધન્ય માછ ધન્ય ત્હમારો સ્નેહ ? આ નવ છવનના દિને એમના આત્માને ત્હમારી તરફ ખેંચો.

સ્ત્રીનો કેટલો જાણે પ્રેમ અને કેટલી આશ્ચર્યકારક સહનશીલતા ! ! ચાર વર્ષથી જે સ્વામીએ વગર વાંકે પોતાનો પરિત્યાગ કર્યો છે તેના મંગળને માટે ઇશ્વરપ્રાર્થના ધન્ય ! હિન્દુ નારીનું હૃદય ખરેખર દેવી છે. !

વાચક બહેનો ! વિચાર કરો કે જે સમયે કન્યા સુસારવાસિનીનો તેના ધણીએ પરિત્યાગ કર્યો તે વખતે તેની સ્નેહમયી જનની અધોરક્ષામિનીની શી દશા થઇ હશે ! એક દિવસનું દુઃખ નહોતું, મહિના એ મહિનાનું દુઃખ નહોતું પણ આ રાતને દિવસ આખી છંદગી સૂધી પુરીની આ દુર્દશા કેવી રીતે જોઈ શકાય ? માનો પ્રાણ આ દુઃખ સહન કરી શકે ! પણ દેવી અધોરક્ષામિનીએ આ સમયે પણ સંપૂર્ણરૂપે ઇશ્વર ઉપર પોતાનો આધાર રાખ્યો. ઇશ્વરે તેમની પ્રાર્થના સાંભળી ને તેમના હૃદયમાં એક અપૂર્વ શક્તિનો સંસાર કર્યો. આ ઐશ્વરી શક્તિની સહાયતાથી એ નિર્બળ બાદ્યે ધીરજ ધરીને પોતાના કામમાં મન પરોવ્યું. આ સમયે અધોરક્ષામિની લખનાં શહેરમાં એક અસંભવ જણાતા કામને સંભવિત કરવામાં પરોવાયાં હતાં. પણ તેનું વર્ણન કરતાં પહેલાં એમના ક્ષોર વૈરાગ્ય અને સાધનાની વાત કરીશું.

અધોરક્ષામિનીએ અંગના જુલુઓનો ત્યાગ કર્યો હતો. આ વખતે માયાના કેસ કપાળી નાંખીને સુખસાક્ષસાનું બાકી રહેલું ચિન્હ પણ કાઢી નાંખ્યું. પણ આતો બહારનો વૈરાગ્ય હતો. સંકલ્પ કર્યો કે જે પ્રિયતમ સ્વામીના પ્રેમ વગર એક ઘડી પણ રહી નહોતાં શકતાં. જેમને જોઈને તેમનું ચિત્ત ચંચળ થઈ જતું હતું. તે સ્વામીની સાથે હવે બહારનો કાંપ પણ સંબંધ નહીં રાખું. દ્રક્ષા અન્તરનો પ્રેમ અને આત્મા સાથે આત્માનું સંમિલન કાયમ રહેશે. આ વખતે અધોરક્ષામિનીનું વય માત્ર ૨૬ વર્ષનું હતું. તેમણે સ્વામીની સાથે અલ્પવયસ્ક અને વૈરાગ્ય ત્રત ધારણ કર્યા. નવવિધાન બ્રહ્મ મુખજ્ઞના એક પ્રચારક બક્ષિ બજન ત્રૈલોક્યનાથ મહાશયે આ વખતે ઉપાસનાનું કામ કર્યું.

હવેથી અધોરક્ષામિનીને સાધન અને જનનમાં સગવડ થઈ. કારણ કે આટલા દિવસ ન્દાનાં ન્દાનાં હોકાગંઓને લીધે સેવામાં અડચણ પડતી હતી. હવે એમના બોજામાં કાંઈ ન્દાનું બાજક આવીને એસવાનો સંભવ નહોતો. આ ઘટના પછી સાંત વર્ષે તેમનો આધ્યાત્મિક વિવાદ થયો.

(અપૂર્ણ)

શિવપ્રસાદ દલપતરામ પંડિત.

સુન્દરી સુબોધ.

(માસિક)

અનુક્રમણિકા.

[ઇ. સ. ૧૯૦૬-૧૦ પુસ્તક સાતમું. વિ. સં. ૧૯૬૫-૬૬.]

પેરા વિભાગોમાં મહોદા અક્ષરથી દર્શાવલા લેખો ઓલિખકોના છે.

વિષયવિભાગ.	લેખક.	પૃષ્ઠ.
અમારું ૭૧ વર્ષ.	રા. ડાહ્યાભાઈ લક્ષ્મણ (બન્ધુસમાજ)	૫
આત્મકથન		
પોશાલાલનો ૫૪ ૨ નો	રા. કી. ધ. મસરવાળા	૮૩
કાવ્યકુંજ		
આર્થઅભંગાની અભ્યર્થના	રા. વિંધાવિહારી	૨૯૧
એક હાલરકું.	રા. મધુક.	૭૦
ઉગતી બહેનબાલાને	સ્વામી સ્નેહજ્યોતિ.	૨૫૮
કંઈ વિસ્મરણ.	રા. કુન્જ	૧૮૫
કુમુદિનીનો પ્રણયકલહ	સૌ. સુમતિ.	૨૨૯
કુલયોગિની.	રા. ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ એમ. એ.	૯૮
કાતુકમયી	રા. બકુલ	૨૨૮
ગૃહહારની બેલડિયાં.	રા. અરેશર કુ. ખમરદાર.	૩
ગૃહદેવીઓતું ગીત	રા. નર્મદાશંકર બાળાશંકર	૧૮૪
લોગણુ	રા. નર્મદાશંકર બાળાશંકર	૨૮૨
લોગણોને સન્દેશ	રા. ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ. એમ. એ.	૨૯૧
હિજ છવનને દારે	રા. સાગર	૬૭
ધૂમકેતુ	રા. હરગોવિન્દ પ્રેમશંકર ત્રિવેદી	૩૨૪
નવીન વર્ષની શુભેચ્છા.	સૌ. પ્રમિલા	૧૩૧
ન્હાની ન્હાતુની ગમતી ગરબી	રા. વિહાર	૧૮૬
નવન વર્ષ નિમિત્ત પત્રીને	રા. ભોગીન્દરાવર. બી.એ. દિવેટિયા (બન્ધુસમાજ)	૧૩૧
પનિયારી	રા. અધ્યાત્મિક	૨૨૭
પ્રાણ હિન્ડોલે	રા. લલિત	૬૯
બાઈ બહેની	રા. સ્વામી સ્નેહજ્યોતિ	૩૫

મ્હારાં માતૃશ્રીને	રા. ન્હાનાલાલ મહેતા	
મ્હારી મોહિની	" "	
માતૃ ઉપકાર	રા. કુંજર.	
મીઠાં છવન હ્યો. છવન હ્યો.	રા. જ.	
મોતીડાંને કુલકાં	રા. મુળજી દુર્લાભજી વેદ	
યમુનાને તીર	રા. ન્હાનાલાલ ચીમનલાલ મહેતા	
રેખા	રા. કાન્ત	
રસની દલાણુ	રા. લલિત	૧
લયમન્દિર	સ્વામી સ્નેહજ્યોતિ	૨૦૦
બ્હાલાની વર્ષાગાંઠ.	શ્રી. સ્નેહ-સુધા	૩૫૬
વિમળગ્રેમ.	રા. વિશુધ	૨૨૬
સમાઓનું સંમેલન	રા. ન્હાનાલાલ ચીમનલાલ મહેતા	૩૫૫
સહચારિણી	રા. ચન્દ્રસંકર નર્મદાસંકર પંડ્યા બી. એ.	૭૦
સુખે તમહે પ્હોડોસ્વામીમ્હારા	" "	૩૨૪
શ્રીનો ગ્રેમ.	રા. બાપુભાઈ જાદવરાય વૈષ્ણવ	૧૬૮
સૌન્દર્ય	રા. નર્મદાસંકર બાળાસંકર.	૧૩૨
શ્રીમતિ કામિની (શ્રીલેખ)	શ્રી. સુમતિ	૧૬૨
હૃદયવસ્થા.	રા. ન્હાનાલાલ ચીમનલાલ મહેતા.	૧૬૮
શૃંગધર્મ.		
શૃંગલવનની રસિકતા.	શ્રી. સારદાગૌરી બી. એ.	૧૦
પુનર્લગ્ન.	શ્રી. કાન્તિદા	૩૮
નવા વર્ષના બે બોલ.	રા. મુળજી દુર્લાભજી વેદ.	૧૩૫
રમણિમણિમાળા.		
અનસયા.	રા. ધર્મીજકર	૧૭૨
ગાર્ગી	"	૭૮
દમયંતી	"	૨૪
મધ્યકાલિન બારતનાં શ્રીરત્નો.	રા. સુનાતન	૨૨૧
લેડીગ્રેનવાલેસ.	બ્હેન ર.	૨૩૬
વીરંગના દુર્ગા	મિત્ર સુવશ્યાઈ અલાદીન નરસીની	૨૫૧
દિન્દુરયાનની વીરંગનાઓ.	રા. નલિનકાન્ત ન. દિવટિયા	૪૮
વર્તમાનરંગ.		૨૧,૧૫૪
ત્રાંસહરી.		
આત્મબોગ	શ્રી. સુમતિ.	૧૭૪
આત્મવૃત્તાન્ત	શ્રી. દીર્ઘિવગવરી	૧૨૦
એક કમલ પુર્ક	રા. નલિનકાન્ત નરસિંદરાવ દિવટિયા	૩૨૬

જીવનસંદેશ { મહારાજા પ્રતાપ વિશે અસરકારક નવલકથા. મોટા પાનાં ૧૬૮. કિંમત ૦૮૦ પૌ. ગુ.

જીવનપ્રભાત { મહારાજા શિવાજી વિશે ઉત્તમ નવલકથા. મોટાં પાનાં ૧૬૪ કિંમત ૦૮૦ પૌ. ગુ.

મહાવીર ગાર્દિલ્લ { ઉત્તમ જીવનચરિત્ર. મોટાં પાનાં ૧૮૮. કિંમત માત્ર ૦૮૦ પૌ. ગુ.

સંગીતનીતિવિનાદ { વાતાંચો સાથે ઉત્તમ ઉપદેશ. મોટાં પાનાં ૬૪ કિંમત ૦૮૦ પૌ. ગુ.

ક્ષાત્રપાળ પ્રતાપ { અસરકારક કાવ્ય, જીની સાથે પાન ૬૦. કિં. ગુ.

સરણુ પછીની અવસ્થા { એનીગિમેન્ટનું ઉત્તમ વ્યાખ્યાન. કિંમત ૦૮૦ પૌ. ગુ.

પ્રાર્થના { કે જાહેરખબરો કેલાવવા ખાતે જોઈતો ખર્ચ કરવા સગવડ નહીં હોવાથી લોકોના ઘણા મોટા ભાગ હજી આ ખાતાના સગનાં અને ઉપયોગી પુસ્તકોથી અગ્ન્યથો છે, માટે પોતાના મનમાં આવનારા દરેક માણસોમાં તે વિશે માહિતી આપી

અન્યોઅન્ય જાહેર દેશની લોકોને તેનો લાભ લેતા કરવા અને તેઓમાં વાચનનો શોખ જાગ્રત કરવો એ દરેક સરજીની ધરજ છે. આપણા ભારતધર્મ અને દેશની મેથાનો જ એ પણ એક પ્રકાર છે અને આ ખાતાએ ઉદાવેલા દાર્દમાં મદદ આપવા બરાબર છે. આશા છે કે દરેક વાચનાર સહેજમાં જની તકે તેની આ પવિત્ર ધરજ બગવશે જ.

સૂચના { (૧) પોષ્ટર ઉપગ્રંન વી. પી. ખર્ચ કે જે પાંચ રૂપિયા સુધી એક આનો લાગે છે તે જૂદું સમજવું. (૨) ઉપર લખેલી કિંમત મુજબથી મગાવનારને જ માટે છે (૩) બહારગામ શુદ્ધતા કાઢવાવાળા સુખ્ય સહેજમાં આ ખાતાના એન્ટા પાસેથી

દરેક ખર્ચ જોગી રહેવું વધુ કિંમતે મળશે, જેથી ત્યાંથી લેનારને ટપાલનો ભાર ખર્ચ બચી જાય (૪) ધર્મના આપવા કે વેચવા સાથે આમટાં લેવા ઇચ્છનારે પત્રથી પૂછવું. (૫) પુવાગો જોઈએ તો રીપીટરે ગીલાઈ કાર્ડ અપરખ મોકલવું. (૬) દરેક રસ્તે વી. પી. થી મગાવનારે રૂ. પા પ્રથમ મોકલવા.

શિરનામું:—સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક મિત્રમંડળની ઓફીસ.

૨૦ હાલનાદેસને રસ્તે, પોટ કાલગદેવી, દાર્દીયાળા માળામાં, ગુજરાત.

વંદાના-પુસ્તકો માલકનાય મનુષ્યનામ તથા વંદાના વસ્ત્ર પ્રેસ વગેરે.

ગાજકોટ-પુસ્તકો ખેતર મેષજી. ભરૂચ-લગુભાઈનો ચક્રો દક્ષિણવાલ સુનીવાલ.

ભાવનગર-પુસ્તકો અમદાવાદના આદમજી. નડીઆદ-સુનીવાલ ગોપાલાઈ.

સુરત કે. વાપીક મનુ અને નાનુ તથા દરેક સ્થાને છે. લાગાનગાવ.

અમદાવાદ-ગાજકોટ અને નડીઆદ તથા જીન ગાંધીના બેચેલોરો. કે. તથા દરનામ.

એક પતિપત્નીના સંસારી કુટુંબની ટુંક વાત.	રા. મધ્ય	૩૫૭
આંધળો	રા. રમણિકલાલ અમૃતલાલ મહેતા	૧૩૯
આંકની ચોપડી	બ્હેન ર.	૨૦૩
ગોપાળ અને ગોવાળ	રા. વિશ્વનાથ માધવજી બટ બી.એ.	૫૨
ચોરની બ્હીક	રા. ધનમુખલાલ કૃષ્ણલાલ મહેતા	૩૦૦
પાંજરા બતાવનાર કાચનલાલ	રા. ચંદ્રલાલ ગૌરિચંદર	૩૬૭
બાત્રવાડી	રા. ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવટિયા બી. એ.	૧૭૮
મોરિસ અને પોલા	રા. બકુલ	૫૬
રસોડાની પ્રેમકથા	રા. ધનમુખલાલ કૃષ્ણલાલ મહેતા	૨૮૩
રોમેથ	રા. સુકુમાર	૨૬૧
બ્હાલસોષ વસ્તુ	રા. ચન્દ્રચંદર નર્મદાચંદર પંડ્યા બી. એ.	૧૪
વૈરાગ્ય	રા. બકુલ	૧૭૮
સંસાર	રા. ધનમુખલાલ કૃષ્ણલાલ મહેતા	૨૩૧
શ્યામકુંવરેલીધેસો લગ્નનો સ્થાવો.	(મળેલું)	૧૯૭

વિવિધચિહ્નાર.

અખાનાં અણુમણાં આશ્રુપણુ	રા. નટવરલાલ કે. વૈષ્ણવ	૬૧
આપણી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ	રા. વામનરાવ પ્રાણગોવિન્દ પટેલ	૨૪૬, ૨૭૦,
કુંડાંકમાં અપાતી કન્યા કેળવણી. મિસમેકેરી		૧૪૮
ખોટી નાણુકાષ	રા. આધ્યાત્મિક	૧૨
શુભરાતની સ્ત્રીકવિઓ	સૌ. વિદ્યાગવરી બી. એ.	૧૨૧
ગોડગનાં રાણી સાહેબ શ્રીમતી નંદકુંવરબાએ સાદિય પરિપક્વની સ્વાગત કમિટીના પ્રમુખ તરિકે આપેલું બાપણુ.		૮૧
જપાનમાં સ્ત્રીઓની યુનિવર્સિટી	રા. ભોગિન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેટિયા બી.એ.	૨૧૧
તરણિયોને હૃદયમીયવાથી થતોજાબ.રા. નટવરલાલ કે. વૈશ્વ દાષપીરટ		૨૧૭
નરસિંહ	રા. ભાનુ	૨૪૩
પત્ની	સૌ. ગુમતિ	૫૯
પરોપકાર	અ. સૌ. શારદામૌરી બી. એ.	૩૦૪
પહેલી અલ્પસૂત્રીય મહિલા પરિપક્વ	રા. પ્રાણુલાલ કે. દેસાઈ બી. એ.	૩૦૯
પિતા	મિસિસ વિજ્યા એચ. બી. ત્રિવેદી	૨૮૧
બિચારી પિતૃગની ગૃહકેળવણી.	ડૉ. રાંદરલાલ (જસદણ)	૨૧૫
બરચનું પ્રદર્શન	રા. ડાલાબાઈ બાળકૃષ્ણ બી. એ.	૧૯૧
સાઈને હાલરકું	સૌ. સધિતા	૧૮૫
સાપાની ઉત્પત્તિ.	સૌ. શારદામૌરી બી. એ.	૧૮૦
મ્હારો સિન્ધનો પ્રવાય	રા. માધવરાવ બાબારાવ	૧૮૭, ૨૦૮, ૩૭૬
માતાની નજીવી ભૂલોનાં	બ્હેન ર.	૨૩૬
લચકર પરિણામ.		

માતાની ઉચ્ચતા	રા. વિજયલાલ કનૈયાલાલ ધુ. એલ.સી.ઈ.	૩૪૩
યમસાવિત્રી	રા. આધ્યાત્મિક.	૯૧
રાજકુમારી સંગમિત્રા.	બ્લેન ૨.	૩૫૦
શ્રી વનિતાવિશ્રામનો વાર્ષિક મહોત્સવ.		૩૪૦
શ્રીયુત્ રાણેનું ઉદ્યોગગૃહ	રા. લોખીન્દરાવ ૨ દિવટિયા બી. એ.	૨૩૯
ચાહજહાંન બાદશાહની પુત્રીઓ	રા. લોખીન્દરાવ ૨. દિવટિયા બી. એ.	૨૮૫
શિક્ષણશાસ્ત્રમાં પ્રવીણ સ્ત્રીઓ અથવા સ્ત્રીશિક્ષકો. મિત્ર દીનબાઈ પેસ્તન જામારપ બી. એ.		૧૪૪
સતીનો પતિપ્રત્યે પ્રેમ.	સૌ. વિન્યાલક્ષ્મી.	૩૪૬
સ્વપ્ન.	સૌ. સુમતિ	૨૮૩
સ્ત્રીઓની દરજ	સૌ. જાનાબાઈ નગીનદાસ સદૈ	૨૭૫
સ્ત્રીઓનો અવતાર શા માટે છે	રા. અમૃતલાલ મુન્દરજી પટ્ટીયાર	૧૧૧
સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને ઉપયોગી ધરમતુ દ્વાઓ.	"	૩૧૫
સ્ત્રીકેળવણીમાં સાહિત્ય કેવા પ્રકારનું જોઈએ.	રા. ચાચી હાથીબાઈ હરિચંદર	૧૦૮
સ્ત્રીની સ્વતંત્રતા.	રા કરજુલાલ ન. ધુ. બી. એ.	૯૩
સ્ત્રીસમાજ	"	૧૮૬
સંસારમાં દાખલ થતાં ચિખામણુ	સૌ. પ્રમિલા	૨૧૭
હાલની સ્ત્રીઓની નિર્બળતા.	રા. મૂળવતરાય પ્રેમચંદર બક્ષી	૨૨૦
જ્ઞાનગમ્ભત	સૌ. સુમતિ.	૪૭

વિદ્યાકળા.

કરોળિયાની હુલ ગુંથવાની રીત	સૌ. જયવન્ત.	૧૦૭
બાવનગર સંસ્થાનની દેશી કારીગરીનો મેળો		૩૭૧
સંગીતની રાગ ઉપર અસર.	રા. મુનીલાલ ગોવરધનદાસ શાહ.બી.એ.એસ.ટી.સી.ડી.૨૫૫	
ફુલર ઉદ્યોગની કેળવણી	સૌ. સમરત	૩૭૪
સ્વાગત મંદિર		૩૬,૩૨,૬૪,૧૫૭
સમય તરંગ.		૧૫૯
જ્ઞાનમુગ્ધ.		૧,૩૩,૬૫,૯૭,૧૨૯,૧૬૧,૧૯૩ ૨૨૫,૨૫૭,૨૮૯,૩૨૧,૩૫૩,૩૮૫,

સાતમા વર્ષ પેટે લવાજમની પહોંચ.

રા. હરિપ્રસાદ ખીનાબજારદારો મહેતા (વ. ૬-૭)	રા. નટવરલાલ કરસનદાસ	મુંબાઇ
અમદાવાદ	રા. મહેસરાય નટવરલાલ	પેટલાદ
રા. રમણિકશંકર પ્રભાતકર	સુધિન્ડેન્ડ એન્ડુ. ડીપાર્ટમેન્ટ	પાલીતાણા
રા. હરિનારાયણ ગણપતરામ	રા. પ્રતાપરાય છોટમલાલસખ જજ	ધંધુકા
અત્રી પ્રાગજી પુરશોતમ	રા. જગજીવન દેવશંકર	રાજકોટ
ડેસર અરમુલેટીંગ લાયબેરી	મી. ગંગાધારી	નડીયાદ
ખાધ જ્યુઆઇ	રા. દોરાજી શાહપુરજી (વ. ૬-૭)	અમદાવાદ
વડોદરા સિદ્ધકપુસ્તકાલયના અધ્યક્ષ વડોદરા	જોરામજી છજીભાઇ ચેરીટેબલ ઇન્ડીસ્ટ્રીયલ મુંબઇ	
જો. સેક્ટરી ખારાયોગ લાયબેરી ખારાયોગ	રત્નવદનરામ કરપુરરામ મહેતા	મુંબાઇ
સી. દુર્ગાલક્ષ્મી જુગટરામ	રા. દલસુંખરામ વાડીલાલ	સોજાપુર
કપડવંજ		

આઠમા વર્ષ પેટે આવેલાં લવાજમો.

અ. મી. જયન્તિ	પેટલાદ	સાકર જ્ઞેન વિદ્યુજી કેશવજીનાં પુત્રી
" " હનુજી મગનલાલ	નડીયાદ	જ્ઞેન પતિની પ્રાણગોવિંદ પટેલ શાન્તાકુજ
જાગોદ પ્રોપર્ટી લાયબેરીના સેક્ટરી	જાગોદ	રા. માતર જુહાલાલ જીવીલાલ મોંડરી
રા. હરિનારાયણ ગણપતરામ	અમદાવાદ	કુમારશ્રી લાલચિંદજી રામચિંદજી ચીરમગામ
ડો. રતિલાલ જગનલાલ	"	મિ. ડી. એસ. પટેલ મોખાસા
કલોલ મહાનન લાયબેરી	કલોલ	રા. લીલાધર જવેરચંદ. દાર મુંબાઇ
મી. લીલાલક્ષ્મી મુગસંકર	ઉપલેટા	

અમુલ્ય ભેટ.

“વૈદ્ય વિદ્યા.”

આ નામનું અનેક વૈદ્યક વિષયોથી ભરપુર અને સર્વ લોકો-પયોગી ૧૨૮ પાનાંનું પુસ્તક એક પોષ્ટ કાર્ડ ઉપર નામ ઠામ લખી મોકલનારને કીમત કે ટપાલ ખર્ચ કંઈ પણ લીધા વગર મફત મોકલી આપવામાં આવે છે.

કલકતાવાલા
ડાક્ટર હરમીટનું લોકપ્રિય
કુસુમ માલતી તેલ.

(૨૭૨૨૨)

આ એક મનોહર મુગધીદાર અને શુણ્ઘકારક આયુષિ યુક્ત ઉત્તમ કેશ તેલ છે. આ ચમકારીક તેલની શીશીનું મોટું ઉપકારનાં વાર એની ગધુર સુવાસ દવાની સાથે મળી ચોતરફ ફેલાઈ આમવામના લોકોના મનમાં એવું પ્રતિત કરાવી આપે છે, કે જનમે નિકટમાંજ કોઈના સારા બગીચા હશે અને ત્યાં હમ- ભાજ તરેહતરેહના ફુલો ખીલીને આની મનોહર, સુમધ આપી રહ્યા છે.

પણ રક્ત આટલુંજ નહીં, આ અપુર્વ કેશ- તેલ નીચમરે માથે નોખવાથી બાલ કાલા, લાંગા ચુંચાંદર કોમલ અને ચમકદાર સુંદર થાય છે. કુસુમમાલતી તેલથી બાલ ખરી પડવાનું બંધ થાય છે. તાલ પટેલી જગામાં નવા બાલ ઉગે છે, આ- થાનો દુખાવો ચઢી, ચીતભ્રાંતિ, મૂર્છા, હિસ્ટીરીયા,

આખોમાં તમ્બર, કાનોમાં ધમરમાટ વીગેરે તમામ તરેહના મગજના અને બાલના રોગ વિકારો એકદમ મરી જાય છે. કુસુમ માલતી તેલથી મગજને સુષ્ટિ મળે છે, ચાદ્યકિત વધે છે, કદ પીનને વાત માગ્યાવચ્ચામાં રહે છે, માટે ચિત્ત પ્રકુષિત થાય છે. ઉચમ ઉત્પાદ પ્રબળ થાય છે, ગત્રે ઉધ્ધ મારી પેટે આવે છે. અને અન્ન પાચન થાય છે, વિદ્યાથી શિક્ષક, વધીક, ન્યાયાધિષ કારભારી રાજ નહારાજ વીગેરે મગજના કામ કરનાગઓને માટે કુસુમ માલતી તેલ પરમ ઉપકારી છે, નેમજ દાલના ગોળીન જી પુરોના વિવામની મામમી ઉત્તમ દેશનેજ કહેવાય છે. અને દમ બાર વરમથી હિંદુસ્તાનના મોટા મોટા શહેર મામગઓમાં ધણા તારીકની માથે એનું વેચાણ થઈ રહ્યું છે. હરમીટનું કુસુમ માલતી તેલ લગાડો. કોઈ જાડો તમારું માથું દુખશે નહીં નેમજ નજાથી તમા ગિંતાથી આકાશે તમારા બાલ ભરા કે સકેત થઈ જશે નહીં.

ઝોનરેબલ બ્રાથ્રુ સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી બેગલ સેલ્સરેવીવ કાઉન્સીલના મેમ્બર, કલકત્તા જણાવે છે કે:—“ હરમીટ કંપનીનું કુસુમમાલતી તેલ મેં જાને વાપરીને જાણ્યું છે કે, આ તેલથી માથું દુઃખ રહે છે, મગજને આગમ મળે છે, અને ગત્રે સારી પેટે ઉડા આવે છે. મગજના કામ કરનાગઓને માટે કુસુમમાલતી તેલ અદ્વન કાયદાકારક છે.”

કિંમત એક શીશીના રૂા. ૧-૦-૦ અને વિ. પી. ખર્ચ છુટું સોલ એજન્ટ.

કે. સી. બ્રધર્સ.

નં. ૮૦ કાઉલેલ, કાલબાદેવી પોસ્ટ, મુંબઈ.

सुन्दरी सुब्बोध.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु.

(प्रसन्न देवता पूजे, न्या पात्रे सम्मान सुन्दरी)

सर्वीगे श्रीमो भारे प्रकट धनु भासिक,

आधस पादक,

अभुसभा, अभदापाद,

पुस्तक ८८. अंक २.
आदिष्टाभ, १८२०. }

विषयविभाग.

म सुगन्ध

भक्तजीवनने उल्लास.

हाथकुण्ड

मधुरी पीपा.

भक्तभगिनी प्रणि वदगार

भभात.

हामरु.

प्रतीलहरी.

शीता

पूज्यभ

शान्त स्वभावनी समस्त सी

दमभिमभिभाषा.

मेक संविद्यां छवन

देवी अष्टोत्तमिनी

विद्याकुषा

सगर्भा श्रीमते यती लयगिनु दुःख

दर करवाना विषयार

विषयविभाग.

केशवचन्द्र सेन.

रा. व्यापरी विमलदास.

रा. उमलीधराम गोवर्द्धनराग विभाषी.

रा. व्याख्यात्मक

न धैकुण्ड.

रा. शंकरपाल गोरीसकर.

ग. अन्तरादर नर्माराकर पंड्या जी. अ.

रा. योगीन्द्रराव रतनलाल द्विवेदिया जी. अ.

ग. शिवप्रभाद दयपनराग पंडित.

ना. प्रस्थाभारी वि. क्षिरानाल रावण.

આગતાં વર્ષનાં આવેલાં લવાજમની રહેંચ.

ગો. તુળાગીરી માધવરામ(વ. ૭) ~ વટવાણ સી. ગીરધરલાલ ૭. પરીખ(વ. ૭) ખંભાત
 રા. હેમચંદ અમરચંદ(વ. ૫-૬-૭) મુંબાઈ રા. પુરસોત્તમ ડી. એસ(વ. ૭) મદ્રાસ
 ગ. દુર્લભરામ જ્યોષ્ઠારામ(વ. ૫-૬-૭)અમદાવાદ રા.મોહન ટાકતલેખચેરીના મે.(વ.૭, મોહન)

ચાલુ (આઠમા) વર્ષનાં આવેલાં લવાજમની રહેંચ.

ગે. કમ્પુરચંદ આદાબાઈ	અમદાવાદ	રા. મધુભાઈ સાકરચંદ	મુંબાઈ
અ. ગો. મનહરગીરી દુર્ગાચંદર	નડીયાદ	રા. જમિયેતગમ એલ. પંડ્યા.	મુંબાઈ
" " જયકુવર	જ્યોષ્ઠાર	રા. કેશવરામ અમરરામ બટ	જંજીમર
ગ. ગ. ક. કન્યાશાળાના મહેતાજી	દહેગામ	ગે. જગનલાલ કીલાબાઈ	મુંબાઈ
રા. મુળજી ગજેશજી દુલાવ	રત્નાગીરી	અ. ગો. મનોપવકશી	ભાવનગર
રા. મનત કુમાર ભયુભાઈ	ગોધરા	રા. બાઈલાલ વાઘજીભાઈ	નડીયાદ
ગ. ગણપતરામ કેશવરામ	પારડી	રા. માળેકલાલ લીલાધર એસા	વાંદરા
મંગીમ વિરમની મોતીલાલ	સુરત	રા. મતિલાલ છોટાલાલ પાઠક	દીંડી
રા. અનોપરામ રામનાથ	અમદાવાદ	ગ. વરજીવનદાસ દુવારકાંદાગ	મુંબાઈ
ગ. ગુ. ક. કન્યાશાળાના મહેતાજી	ગોઝારીયા	રા. પ્રતાપરામ સાકરલાલ	વડોદરા
રા. ગોવિંદલાલ ચંકરદારા	મુંબાઈ	ગ. કનૈયાલાલ આભારામ	નાંનરાસ
ગ. મણિલાલ બાલુભાઈ વેદ	વડોદરા	રા. સાકરલાલ દરજીવન મહેતા	દીંડી
ગ. મણિલાલ બાગદૂખી ત્રવાડી	મુંબાઈ	રા. દવસતભાઈ મકનજી	મકકર
અ. ન. હમિદખાન	પાટણ	રા. વિરમજ એચ. મજાની	મકકર
રા. ગુ. ક. કન્યાશાળાના મહેતાજી	વડનમર	ગ. પંડીત રામચંદ નાગર કબાઈ	બોટાદ
અ. ગો. જયતીગાંધી ચંદુલાલ	પુતા	અ. ગો. વિરાજદાસી	ભાવનગર
રા. ભગવંતીચંદર રત્નાગીરી	મુંબાઈ	ગ. ગુ. ક. કન્યાશાળાના મહેતાજી	રજોસણા

અમુલ્ય ભેટ.

“વૈદ્ય વિદ્યા”

આ નામનું અનેક વૈદ્યક વિષયોથી ભરપુર અને સર્વ લોકો-
 પયોગી ૧૨૮ પાનાંનું પુસ્તક એક પોષ્ટ કાર્ડ ઉપર નામ ઠામ લખી
 મોકલનારને ફીમત કે ટપાલ ખર્ચ કંઈ પણ લીધા વગર મફત
 મોકલી આપવામાં આવે છે.

રાજવૈદ્ય નારાયણજી રેશવજી.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાદારકનિ ગોસ્વર્ધનરામભાઈના રાબંદોમાં કહીએ તેઃ
 “સ્રીયો પેડિત થાય, રસજ થાય, કુટુંબપોષક થાય, સ્વસ્થ થાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર થાય, ચોખ્ખતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય”ને તે મુક્તતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઇચ્છાઓ અને કલેષોમાથી પુરી એ કુટુંબનાં ખર્ચ કલ્યાણ કરવા
 “શક્તિમતી અને ઇત્યાદિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની
 “કલ્યાણ વાસનાઓ વૃક્ષ કરે;” પતિભક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉત્તર કરે અને તેના આંતર-
 વિદારોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ બેળવી ઈઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને
 અને સ્વદેશમાં ઉદયસૂર્યના તેજસ્વી ડિરજો સર્પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસાદે—એજ આર્યસુન્દરીઓના
 જીવનની સફળતા છે. “સ્રીવિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાગ્ય નથી...
 “સ્રીની ઉત્પતિવિના દેશની ઉત્પતિ અસાધ્ય છે.”

વર્ષ ૮ મુઃ.] ઈ. સં. ૧૯૨૦ આક્ટોબર:-આશ્વિન વિ. સં. ૧૯૬૬, [અંક ૨ જો.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

મક્તજીવનનો ઉદ્ધાસ.

સ્વર્ગના યાગમાં મેં એક મધુર ને ઘણા રૂચસુરત ગુલાબના ફૂલનું સંરક્ષણ
 કર્યું છે. ગાનારાં ને આંસને આનંદદાયક પક્ષીઓમાંથી મેં એક રસિક ગાનારું ને
 દેખાવડું પક્ષી પસંદ કર્યું છે. કીમતી હોરા મોતીમાંથી મેં અમૂલ્ય સોઢી કાઢ્યાં
 ને તેની માઢા ઘનાર્ચને પહેર્યું છે. જે મેં શોસ્ત પસંદ કર્યો છે તે આ દુનિયામાં
 તેમજ પરદુનિયામાં શ્રેષ્ઠ ને સાત્તામાં સાત્તો છે. મારો આનંદ આ લોક તથા
 પરલોકના આનંદથી ચઢાંઆતો છે. હે પ્રમુ, હું કેવો ભાગ્યશાઢી! તારો સેવક
 ઘનાઢ્યોમાં ઘનાઢ્ય ને સુખિયાંમાં સુખિયો. અરે દેવો ગુલાબના ફૂલ, તારી
 અમૃતઘાસના મને આપ; સ્વર્ગના વ્હાલા પક્ષો, તારાં આલ્હાદ્વજનક ગીતો ગા;
 કીમતી માઢા, તારા તેજનો પ્રકાશ કર, ને મારો ઢોક શોમાવ. મિત્ર, મને
 ધોરજ આપ, ને મારી પાસે ઝૂમો રહે. અરે મારા જીવાનંદ, મારે થીતું કનુવ
 નયો જોરતું. ધન્ય છે, હે પ્રમુ, ધન્ય છે તને!! સર્વદા ધન્યપાદ હો. તથાસ્તુ-

કેશવચન્દ્ર સેન કૃત મધુમાર્થના.

(વિનાયકરાય અનંતરાય મેઢ કૃત માયાન્તરમાંથી.)

કાવ્યકુંજ.

મધુરી વીણા.

ઠરે ગાન, પ્રેરે તાન, ઉરે સ્ફૂર્તીઓ આ જાગે.

અહા ! મધુરી વીણા શી વાગે ।

હૃદય માન, હૃદય માન, અધીર કેમ તુંજ થાએ ?

અહા ! વીણા આવી કેણુ બળવે ? ૧

સુખે અને દુઃખે મને, જે આનંદ સરીતે ડુબાડે.

અહા ! એવા સુર કેણુ જગાડે ?

એક રાગે, ધૂન બાગે, રમ્ય ઉદ્યાને કે પેરાને.

અહા ! વીણા આવી કેણુ બળવે ? ૨

વીણા સાથે, ઉરે જાગે, પ્રેમ તાર સર્વદા રે.

અહા ! એવી રેલ કેણુ રેલાવે ?

સ્વરો આજે, તાન સાથે, પ્રવેશે રે હૃદય દ્વારે.

અહા ! વીણા આવી કેણુ બળવે ? ૩

સ્વરો જાગે તહેની સાથે, તુંજ ઉદ્ગારે પશુ લેજાએ,

અહા ! સ્વર એવા કેણુ જગાવે ?

અહા વીણા ! જ ઝોણા સ્વરથી મૂજ હૃદય લેદાયે.

અહા ! વીણા આવી કેણુ બળવે ? ૪

છે વીંધના કલેશ ઘણા, તહેને હૂંર હૂંર તુંજ હટાવે.

અહા ! કેના સ્પર્શે વીણા એ વાગે ?

વીણા તહારા સ્વર આવા, મહારી શુદ્ધ બુદ્ધ ઉડાવે.

અહા ! વીણા આવી કેણુ બળવે ? ૫

લહરી માંય, તહાં ગાન, વીણા ! શું મધુર લાગે ?

અહા ! એવો પ્રેમ કેણુ જગાવે ?

પ્રેમ ભરી, લીન કરી, મુજને કેણુ આનંદ રેલાવે ?

મધુરી વીણા આ કેણુ બળવે ?

મૃતભગિનીપ્રતિ ઉદ્દગાર.

આલી ત્યાગી નિજજન સહ શોકમાં હુમવીને
વિરામી તું વનભૂમિ વિશે શોધી એકાન્ત ખૂચે
છાડી માયા જગતવમ્બો દીધું એ સૌ વિદારી
રાજી હુતો રુઝન કરતો એક વિધોગી તારો. ૧

ફાંની વિશ્વે યંધ ગંધ ખરે તું અર્તિધિ ઘડીનાં
કીધો તેતે સફળ તુજનો જન્મ ચોહી સંજીને
માન્યુ તેતો સહન કરવું એજ કર્તવ્ય મોહું
ખોલી ના તું કદિ સમુજશું વેણ ખોહું મુખેથી. ૨

ભાઇ ભાઇ, કરતી વિમલે ! ચક્ષુઓ ઢાળી દિધાં
રોયાં બહાલાં તજતી ગંધ દયાં પ્રેમપુષ્પો અનેરાં
શાને છોડ્યાં પીડ શી ચમરે કે' મને કારણો તું
ના કે'તી ભે કદિ તુ મુજને-ના-અધિકારી હું તો. ૩

તું તો હડી ગગન વિહરે વિલસે દેવધામે
તું તો હડી એકર ગિરતી મેળવી દિજ દોડે
રુહાસિની ! મંધુર ભગિની ! યાદ લેજે નિરાંતે
આ ભાઈની, સ્મરણ કરતો રાત્રિને દિન તુને. ૪

નહાની બાલે ! યંધ ગંધ ખરે તું ઘડીમાં ન જન્મી
ગુણો સૌના વિમલ ફલકે તું ઠરી સુશ્રાવતી
પ્રેમી આંખો મુજનો નિતતો ભેટી બીજું કશું ના
ભેટું કયો ના તુજ સમું અરે હેયું સ્નેહાળ બીજું ! ૫

માતાપિતા તણી શિખ તું તો માનતો એક નિયે
શ્રદ્ધગૃહે યંધ પડી અર્તિ માનિતી પ્રિત સાથે
સેવા કીધી સહ તણી અર્તિ વાણી ખૂરી ખર્માને
નહાનાં મ્હોટાં સહ તણી યંધ પહેની ! વિશ્વાસપાત્રો. ૬

* * * * *
ઓ પહેનરે ! આલી ગંધ શીઠ આમરે છાંડી મને
કાળે કીધો દેવજ ખરે આમજ પ્રણય છુપવી દઇ
ઓ કાળરે વિકસલ તું આવો યયો શા વૈરથી
કે પ્રેમિના આનંદમાં પાડે સદા આત્મકને
યમરાજ ઓ પિછાણું શે આનંદથી કે શોકથી ?

લોકો કહે, ઠાલાં કહે, સૌકો કહે, ના આર્તથા ”
 કારણ કહે “ બનનાર હતુ ” “તે બની ગયું” વિધિ ખેલમાં.”
 ચુંદીઃકળી ખીલ્યાં વિના વિકરાલ જોં યમરાજ કાં? ૮

જન્મી સુખે, ઉછરી સુખે, તું પ્રેમમાં મંસ્તાનિની
 પાંડત પિતા થકી આત્મજીત તું એવી બધ ઈશ મહેરયા
 વિદ્યાનુરાગી ! ઠાલી ભગિની ! આત લધુ સંભારજે,
 સંભારજે ! સંસ્કારજે ! શિખ જહેની લલિતા આપજે ! ૯

ચાલી વસી જહેની તું તો એ ઓમ ઉચ્ચ વિશાલમાં
 મહાલી રહી સૂનતે ! ત્યાં; નથી દેખવી આ જન્મમાં
 તું ત્યાં ચિરાયુષી રે’ બલે ! તુજ સૌખ્યમાં અમસૌખ્ય છે
 આહી રહી “મહાશું અને મહેશું” હમ તુજ શિખથી. ૧૦

તા. ૧૪ જ્યુન ૧૯૧૦.

રમણીયરામ

પ્રભાત.

(દ્રુતવિલખિત.)

તિમિર મંડળને સરકાવતો, સમિરને નભમાં પ્રસરાવતો;
 અરુણ આવી ઉલો શુભ વસમાં, જગ સમીપ સુધામય તેજમાં.
 રમતી રક્ત ઉવા હસતી હીચી, પ્રિય પિતાજી કને મળવા ધરીજાગી
 પડતી અંક વિષે પિત અંચજે, તવ ઉગ્યો રવિ ત્યાં ઉદયાચજે.
 કિરણ રજજી થકી દિશ નારીઓ, વિહંગના ચુચુવાટથી કાઢીઓ;
 જળ થકી ઘટ હેમ તણો ભર્યો, ઉદધિ પૂર્વથી સૂર્ય ઉઘો ચઢ્યો.
 સરકતાં સ્થિર રશ્મિ સુવર્ણમાં, દુર કરી પડ રંગીત મેઘનાં;
 તરલ વારિ વિચિ અળકાવતાં, અતિ સુચોખિત માળરૂપે થતાં.
 નમતી નાચતી ત્યાં તરંગજરી, અરણમાં અરતો મૃદુ વલ્લરી;
 કુસુમરેણુ વિષે ભ્રમરો સરે, અનિલને રસ ગંધ થકી ભરે.
 કમંતીની મલી નીર વિષે નમે, કલહ ત્યાં કલહ સ કરી ભમે;
 વિતત ચંચુપુટો ભરી ચોખતા, જલજને જલબિન્દુથી છાંટતા.
 પુરો ખીલી રસીલી વનવાડીઓ, મધુર કોઠીલનો સ્વર વાધીઓ;
 મન વિમોહન મંજુલ આનથી, ધરણી રાચી રહી મુર તાનથી.
 વિમલ આ દિનનાથ વિરાજતો, સકળ સહિતજો પ્રભુ ઓપતો;
 હિપિ વિગૂતિ શી દિવ્ય અગમ્ય ત્યાં, વિકસતા શુદ્ધ અંતરભાવ ન્યાં.
 આધ્યાત્મિક.

હાલરડું.

- બાલુડાં બાલુડાં મ્હારાં હાંચિ તમે
હાંચિ તમે હાંચિયું પ્રીતે.— બાલુડાં.
- મલકાતાં મધુરાં મોંધાં હાંચિ તમે
ઝીલો ઝિલો પુલડાં મુંજતાં. ”
- દીપો દિપાવો મ્હારાં હાંચિ તમે
જ્યોતિ અનુપમ શું ઝળકે. ”
- લાડિલાં રમતાં વ્હાલાં હાંચિ તમે
નેનો અરે તમ શું ખીલતાં. ”
- લોક ક્યાંથી સરી આવ્યાં હાંચિ તમે
મત્રો તમે ઉર શા કણુતાં. ”
- રસપાન દ્યોને હેતોનાં હાંચિ તમે
મીઠાં દધશ દુધડાં લીલનાં. ”
- પ્રભુએ લીધેલાં વીરાં હાંચિ તમે
યોડું હસો કંઈ યોડું અરે. ”
- બાલુડાં રંજો સહા આવાં હાંચિ તમે
ઠાલો અને ઠાલાવો વળી. ”
- સુંબન દ્યોને મ્હારાં હાંચિ તમે
સુંબું અને સુંબીશ કુમળાં. ”
- હેમને પાતણ સુતાં હાંચિ તમે
હીરા અને હેમ છે તમમાં. ”
- રેશમી દોરી છે રૂડાં હાંચિ તમે
પ્રીતે દિશો પ્રીતિજ રંગમાં. ”

વાર્તાલહરિ.

સીતા.

(ઇન્દ્રિય ઉપરથી)

સીતા વાઙ્માં બેઠી હતી; ત્હેની આંખમાં બધ અને શોકની ઉડી છાપા દેખાતી હતી; પાસેના ભાગમાં ત્હેનાં વડીલો બેઠાં બેઠાં કંઈ વાત કરતાં હતાં. તે વાત ત્હેણે ઘણી વખત સાંભળી હતી તોપણ તે આજે આતુરતાથી સાંભળતી હતી.

ત્હેમાંથી એક જણ બોલ્યું ' આ ચેળી રોગમાંથી તો નશીબદાર હોય તે બધે, જુઓને ઘેરેઘેર રડારોગ થઈ રહી છે અને મધ્યે ત્રાસ ફેલાઈ રહ્યો છે. '

ખીલું નિશાઓ નાંખી બોલ્યું ' આ રોગ હવે ક્યારે બંધ પડશે તે કહી શકાતું નથી. શહેર તો ધૂળધાણી થઈ ગયું. '

તેવામાં ઉઝા સાંકડા કપાળવાળો અને ચળકતી આંખોવાળો એક ધરડો જાતલણ ગંભીર સ્વરથી બોલ્યો ' જરૂર આ શહેરને કોઈતો શાપ લાગ્યો છે. મરડી ચારેમેર ચાલી રહી છે' માટે હવે શહેરમાં રહેવા કરતાં કોઈ બીજા ગામ જતા રહેવું તે ડહાપણનું કામ છે. '

આટલું બોલી તે ચાલ્યો. સાંભળનારાં તો સ્તબ્ધ થઈ ગયાં. સીતા બે હાથ બેગા કરી કોઈ ન સાંભળે તેમ ધીમેથી કંઈક બોલી. એટલામાં તો તે ધરપાસે થઈને એક મડદાને બાળવા લાઈ જતા હતા ત્યાં અંધારાંને બેઠી નાખતો શત્રુ ધ્રુવવતો શંખનો ધ્વનિ સંભળાયો.

પેલા ધરડા જાતલણે હાથ ઉઘો કરી કહ્યું ' જુઓ કોઈ માણસ, પ્લેગનો ભોગ થઈ પડ્યું છે અને થોડીવારમાં ચિતાપર ચડશે. અરેરે, શી દયા થાય છે ? સગાં વ્હાત્રાંમાંથી નથી જતું કોઈ આગવા કે નથી કરતું આદ. સગા દિકરાએ અગ્નિસરેકાર કરતા નથી. ' ત્હેના આ શબ્દો સાંભળી સર્વ દુનવા લાગ્યાં અને બોલી ઉઠ્યાં ' ઇશ્વર અમદને એવું મરણ ન આપે. કાલેજ આપણે આ શહેરમાંથી નીકળી જ્યાં પ્લેગ ન હોય એવા ગામમાં જઈએ. ' ડોસાએ કોડું ધુણાવ્યું અને કહ્યું ' બહુ સારો વિચાર છે. ઇશ્વર તદમને ગચાવશે. '

સીતા બેઠી હતી ત્યાંથી એકદમ જમી થઈ, લાંબાં હાથ કરી, આગળ આવી ડોસાના કાનમાં બોલી ' કાકા, આપણે શહેરમાંથી જઈએ તેતો દીક, પણ રામાનુજ આવે ત્યારે ધરમાં કોણ ? તે એકલા ક્યાં રહે ? '

આ સાંભળી તે જરા વિચારમાં પડ્યો, પણ તરતજ બોલ્યો ' ખેન ! હુંતો ત્હેને વિસરી ગયો હતો, ત્હાય મુદારો તો તે દિકરો અને ત્હારો તો.....! સીતાના બોલપર લોહી ચડી આવ્યું અને જુરસાથી બોલી ઉઠી ' કાકા ! રામાનુજ આવવાના છે અને આપણે આજ્યાં જઈએ તે કંઈ દીક ન દેખાયે. '

ડોસાએ નિશ્વાસ નાંખી કહ્યું 'આપણે ઘણા દિવસ ત્હેની રાહ જોઈ પણ તે આવ્યો નહોત્યારે આપણે શું કરીએ ?'

સીતાને આ સાંભળી બહુ લાગ્યું તેથી તે બોલી: 'વિલાયત કંઈ અહીં પડ્યું છે કે જલદી આવે ? મધ દરિયામાં તોશન થયું હોય તોય વ્હાણને આવતાં એ દિવસ વધારે થાય, વળી.....' આટલું બોલી સાંત્હેતું હૈયું ભરાઇ આવ્યું અને આગળ બોલાયું નહોત.

ડોસાએ સમતાથી કહ્યું 'જ્હેન, હું બધું જાણું છું, પણ રામાનુજ આવે ત્યાં આપણે બધાંય જ્હેમાં ખપી જઈએ તો ? હવે અહીં વધારે રહેવું જ્હેને તો કીક લાગતું નથી.'

સીતાએ માથું હલાવ્યું અને બોલી, 'હું તો શહેરમાંથી નીકળવાની નથી.' ડોસાએ ત્હેના બોલવાપર ધ્યાન આપ્યું નહોત.

રાત્રે સીતાને નિદ્રા આવી નહોત 'રામાનુજ જ્હેગવાળા શહેરમાં આવે અને ઘરમાં કોઈને દેખે નહિ તો તેમને કેવું લાગે' એ વિચાર ત્હેના મગજમાં ભરી રહ્યો હતો. કોઈ કોઈ વખત તો તે બોલી ઉઠતી 'હું તો નહીં જઈ; બધાંને જતું હોય તો ભરે જાય.'

રામાનુજ સાથે હિંદુરિવાજ પ્રમાણે ત્હેતું લગ્ન થયું હતું એટલું જ નહોત પણ તે ત્હેને અંતઃકરણથી આહતી હતી. ન્હાની હતી ત્યારથીજ ત્હેતું ચિત્ત રામાનુજમાં લાગ્યું હતું. ત્હેનાં માબાપ મરી ગયા પછી જ્હેલ જ્હેલી જ્યારે તે ત્હેના કાકાને ઘેર આવી ત્યારે રામાનુજ ત્હેનાપર બહુ હેત રાખતો હતો. તે ત્હેની સાથે ખાવાતું ખાતો, ત્હેને વાર્તા કહેતો, અને ઘરનાં ખીન્નાં છોકરાં તે ખિચારીને મારવા આવે તો આડો પડતો. આથી મોટાં થયાં અને પ્રેમના અંકુર અંતરમાં કુટવા લાગ્યા ત્યારથી તે ત્હેની આંખની કીકી, અંતરનો આરામ થઇ પડ્યો હતો.

સીતાએ ગમે તે થાય પણ રામાનુજ આવે ત્યાંસુધી શહેરમાં રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. બીજો દિવસે તે મોડી ઉઠી અને જોયું તો ઘરમાં જવાની તૈયારી થવા માંડી હતી. થોડીવાર તો ત્હેણે મુંગાં મુંગાં જોયા કર્યું પણ-છેવટે તે ત્હેના કાકા પાસે જઈ પડી અને ધીમેથી બોલી 'મ્હારે લખારી સાથે નથી આવવું. હું તો રામાનુજ આવશે ત્યાં સુધી અહીં રહીશ.'

'ડોસાએ કરડી નજર કરી કહ્યું 'ત્હેને ઘરમાં એકલી રહેવા દઉં ? મ્હારી આખર'...

સીતા દયામણે મ્હેરે વચમાં બોલી ઉઠી 'ત્યારે ગંગાબા મ્હારી સાથે રહેશે, ત્હેને આં જ્હેગની બીક છે ?'

ડોસો વિચારમાં પડ્યો એટલામાં તો ગંગા આંખી અને મંદ નિરાશાભરેલ સ્વરે બોલી 'કીક...હું સીતાની સાથે રહીશ. જ્હેને તો જ્હેગે આઈ જતો નથી. મ્હારે જીવીનેએ શું કામ છે ?'

ગંગા ખિચારી-વિધવા હતી અને ત્હેને કાંઈ છોકરું ન્હેતું. સીતા ત્હેની દયા જાણી અને આશ્વાસન આપતી તેથી ત્હેને તે બહુ આહતી હતી.

ડોસાએ ગંગાનું કહેલું સાંભળી માંડમાંડ હા પાડી અને સીતા તથા ગંગા રામાનુજ આવે ત્યાંસુધી શહેરમાં રહે એમ નક્કી કર્યું.

* * * * *

ચોડા મહિના પછી એક સ્ટીમર મુંબઈના બંદરમાં આવી પહોંચી. ઉતારાઓ કિનારા પર ઉતર્યા ત્યારે તેમાંના એક માણસને લેના જૂના મિત્રે ધ્રુમ પાડી કહ્યું, ‘કેમ ભાઈ, ખુશીમાં છો કે ? બહુ દિવસે આવ્યા, ત્હમને જોઈ મ્હને બહુ આનંદ થયો.’ તે માણસ રામાનુજ હતો. તેણે આ સખ્દ સાંભળી ‘ડોક’ ફેરવ્યું તો ગોપાળ નામના લેના એક જૂના મિત્રને જોયો.

રામાનુજે આનંદથી કહ્યું ‘મ્હને આજે મ્હારા દેશને અને મ્હારા મિત્રને જોઈ બહુ હર્ષ થાય છે; હું ત્રણ વર્ષ પાછો આવ્યો.’

ગોપાળ—વિલાયતી વિદ્યાનો અભ્યાસ કરી આવ્યો છે એટલે અમ્હને પણ શીખવાનો લાભ મળશે.

રામાનુજ હસ્યો, લેના દંબ પ્રકાશી નીકળ્યો. ‘હરી ગંબીર રહી બોલ્યો, ‘ખરેખર મુંબઈમાં હું બહુ ખરાબ વખતે આવ્યો. મ્હારા પિતાએ મ્હને લખ્યું હતું કે પ્યોગને લીધે શહેર ઉલ્લટ થઈ ગયું છે.’

ગોપાળે ‘ડોક’ ધુણાવીને કહ્યું ‘ત્હારા પિતાનું લખતું આવ્યું છે. તેઓતો બહુ સમજુ છે એટલે શહેરમાંથી ચાલ્યા ગયા છે.’

રામાનુજે ચમકીને પૂછ્યું ‘મ્હારા પિતા મુંબઈમાં નથી ?’

ગોપાળે : ‘તે આખા કુટુંબને લઈને ફેટલા દિવસ થયાં ગયા છે એમ મ્હને ખબર મળ્યા છે.’

રામાનુજે નિશ્વાસ નાંખ્યો અને બેઠથી કહ્યું ‘શું ઘરમાં કંઈ નથી ? મ્હારે એકલા રહેવું પડશે ? તે બધાં ક્યાં ગયાં છે તેનીએ મ્હને ખબર નથી.’

ગોપાળ ચોડીવાર સાંત રહી બોલ્યો ‘મ્હારે ઘેર ચાલ; કદાચ ચોડા દિવસમાં ખખર પડશે; તેટલો વખત મ્હને ત્હારી સોજતનો લાભ મળશે.’

રામાનુજે લેનું કહેલું કબુલ રાખ્યું અને બન્ને જણા ત્રણ વર્ષમાં પોતપોતાને થએલા અનુભવો વિષે વાત કરતા આગળ ચાલ્યા. સ્કુલમાં અને કોલેજમાં તેઓ સાથે અભ્યાસ કરતા અને તેઓના વિચારોપણ ફેટલીક જાળનમાં મગતા હતા.

રામાનુજ—ગોપાળ ! ત્હારાં માબાપ તોં ખુશીમાં છે કે ?

ગોપાળ—તેઓ આનંદમાં છે અને મ્હારી પેલી કામુ ખ્દેન પણ ખુશીમાં છે. તું તો લેને સારી રીતે જાણખે છે. ખર્ ?

રામાનુજ—હા કામુ વિષે લે મ્હને ઘણીવાર કહ્યું છે.

ગોપાળ—હજી લેનોં લક્ષ થયાં નથી. બધો વખત તે અભ્યાસમાં કાટે છે, ઈંગ્લેન્ડ તો બહુ સાઈ જાય છે.

રામાનુજ આ સાંભળી સ્તબ્ધ થયો. સુધરેલી કામુની વાતથી ત્હેના મનમાં - અસર થઇ. તે વિચાર કરવા લાગ્યો, ' ક્યાં ગરિબ સીતા અને ક્યાં સુધરેલી કામુ. અભણ માણુ-
સની સાથે જીંદગી કાઢવી. તે તો કેમનશિખર. પરણનારની લગ્નમાં પસંદગીજ નહીં ? ' ગમે તેમ કહે પણ સીતા તો ત્હેને નશિમે જડેલી હતી. તેણે પાતાના લાગણી છુપાવવા ચત્ર કર્યો અને ગોપાળતું કહેવું ધ્યાનથી સાંભળતો હોય એવું ટોળ કર્યું.

× × × × ×
જે મહિના થયા પણ પ્લેગ જરાય નરમ પડ્યો નહીં. પતિના આવવાની ફાકટ રાહ જોતાં અને તપાસ કરતાં કરતાં સીતાનું શરિર લેવાઇ ગયું, ગાલમાં ખાડા પડ્યા. એક દિવસ તેણે ગંગાને કહ્યું ' આજ તો આપણે દર્શન કરવા જઇએ અને રામાનુજ જલદી આવે એવી પ્રભુપાસે પ્રાર્થના કરીએ. ઇશ્વર હું ગરિબની અરજ સાંભળશે. '

સૂર્યાસ્ત થયા પછી બન્ને જણાં દેવળમાં ગયાં, ત્યાં પૂજારાતું ટોળું બારણાપાસે ઉભું હતું. સીતાએ દેહરાંતી મૂર્તિસામે હાથ જોડી પ્રેમ અને ભક્તિથી નમ્ર પ્રાર્થના કરી. તેઓ પછી દેવળમાંથી નીકળી ઘરતરફ જવા લાગ્યાં. ચાલતાં ચાલતાં સીતાએ ગંગાને કહ્યું ' રામાનુજ થોડી વખતમાં જરૂર આવવા આવશે ' અંતઃકરણું બંને મ્હેને કહે છે કે તે અહીં આટલામાંજ છે. '

ગંગા—ઇશ્વર ત્હારી ઇચ્છા પૂરી કરે !

સીતા ઘરમાતી ઘરમાતી બોલી ' ત્હમને લાગે છે કે તે મ્હેને સંભારતા હોય ? તે ગયા ત્યારે તો હું સાવ ન્હાની હતી, અને અત્યારે તો.....!

ગંગા—અત્યારે તો તું જુવાન થઇ ગઇ. એ વર્ષમાં તો ત્હાં શરિર ફરી ગયું.

સીતાના મનમાં તો કંઈક નવીન, મધુર, સુખદ વિચારો ઉભરાવા લાગ્યા, તેથી થોડીવાર તેઓ મુગાં મુગાં આગળ ચાલ્યાં.

એકાએક ગંગા ઉભી રહી અને સીતાને ખભે હાથ મૂકી કહેવા લાગી ' જો. તો ખરી, પેણું કાણુ આવે છે. '

સીતાએ નજર કરી તો સામેથી અધારામાં થઇને એક ઉંચા માણુસને આવતો જોયો. થોડીવાર સૂધી જોઇ રહી તે બોલી ઉઠી ' મ્હેને તો રામાનુજ લાગે છે. તે અહીં ક્યાંથી ? '

તે માણુસ તેઓની એટલો નજીક આવી પહોંચ્યો કે ત્હેની સાથે ચાલતા ત્હેના મિત્રસાથે તે વાત કરતો હતો તે પણ સાંભળી ચકાચ. તે તો તેઓની દરકાર કર્યા વગર ચાલ્યો ગયો હોત પરંતુ સીતા-ત્હેના તરફ દોડી અને બોલી ' ત્હમે મ્હેને ઓળખી તો હશે. હું સીતા, આપની.....સીતા. '

રામાનુજનું મગજ ચક્રોળે ચડ્યું. પ્રથમ તો ત્હેને આશ્ચર્ય લાગ્યું, પછી બધું ઉત્પ્લવ થયું અને છેવટે વધારે ઓળખાણુ આપ્યા શિવાય બાકી જવાની તીવ્રઇચ્છા થઇ. તેથી તેણે ચાલવા માંડ્યું અને બાગ્યાવૃથા શબ્દોમાં કહ્યું ' હું તો.....ઓળખતો...નથી. ત્હારી ભૂલ થતી હશે; કોઇ બીજને માણુસ હશે, હું નહીં. '

સીતાએ જોયું કે તે બોલું બોલે છે; તે બેબાકળા બની ગઇ; તેને બહુ દુઃખ લાગ્યું. રામાનુજ તો ગોપાળ તરફ ચાલવા માંડતો હતો. તેવામાં ગંગા ક્રોધથી તપતે મહેરે સામે જઈ વુસ્સાથી બોલી 'તું તે બોલેછું શું ? તું જાણે છે કે આ સીતા છે છતાં કહે છે કે જોળખતો નથી !'

રામાનુજે જોયું કે હવે કાંઈ સહેલાઈથી છટ્ટી ચકાશે નહીં. તેણે અસત્ય છપાવવાને આયલાની મારક પદ્ધતિ કાઢી કહ્યું 'મહે તો સાંભળ્યું તું કે સીતા મરી ગઇ.'

ગંગાએ તિરસ્કારથી કહ્યું મરી ગઇ ? મરીએ જન્મ, ત્યારે માટે યજ્ઞને તે આપ્તે ગવાળા શહેરમાં રહી, ઉપવાસ કર્યો, દુઃખી થઇ, પ્રાર્થના કરી; ત્યારે માટે ચરિત્રું તુર બોલું, અંતરને શોકમાં ભાડું; ત્યારે માટે.....

રામાનુજ—બસ, મ્હારે વધારે નથી સાંભળવું. હું બધો ખુલાસો સીતા પાસે કરીશ, ત્યારે ગળે ઉતરશે.

સીતાની આંખ આનંદથી ચળકવા લાગી. તેને લાગ્યું કે હવે સૌ સારાં વાનાં થશે. ગંગા બે ત્રણ પગલાં પાછી ફરી એટલે રામાનુજે બધા અને શોકથી મિશ્રિત સ્વરે સીતાના કાનમાં કહ્યું 'સીતા ! તું મને સુખી કરવા નથી ઇચ્છતી ?'

સીતા—'હું ન ઇચ્છું ? એ તો કોઈ દિ બને ?'

રામાનુજ—ત્યારે મને પૈસા, આબરુ, કે સુખ મળે તેમાં તું ખુશી ખરી કે નહીં ?'

આ શબ્દો સાંભળી સીતાને નવાઇ લાગી તો પણ તેણે કહ્યું 'ખુશી હૃદય એમાં પૂછવાનું તે વળા હોય ?'

રામાનુજને જરા વધારે વિશ્વાસ આવ્યો અને કહ્યું 'જો એમ હોય તો વધારે મેં શિવાય આ શહેરમાંથી જતી રહે; મ્હારા શબ્દોમાં વિશ્વાસ રાખ; બધું ઠીક થઈ જશે, અત્યારે તું અહીં રહે તેમાં મને કેટલુંક નુકશાન થાય એમ છે.' આટલું બોલી આગળ ચાલવા લાગ્યો, એટલામાં સીતાએ પોતાનો હાથ તેના ખભાપર મૂકી જરા તર અવાજે કહ્યું, 'મને સાચે સાચું કહી દો. તમે આમ બોલો છો તંતું કારણ શું ? મને નથી મ્હાતા ?'

રામાનુજ તેની પવિત્ર નજરથી દૂર રહેવાનો યત્ન કરતો અચકાતો—અચકાતો બોલ્યો 'તું તો મને સદાય વ્હાલી છે.'

સીતાએ અત્યંત અદેખાઈથી કહ્યું 'પણ ખીજ વધારે હશે.'

રામાનુજે ઉડાવવાની રીતે કહ્યું 'મ્હારે માટે ખીજ લગ્નની માગણી થઈ છે.'

સીતાનો હાથ તેના ખભાપરથી સરી પડ્યો. તે કરકાશથી બોલી 'હવે બધું સમજાયું. જાઓ, સુખી થજો.' અને તિરસ્કાર બરી નજર નાખી તેની પાસેથી ખાલી જઈ ગંગા તરફ ફરી બોલી 'આથો ગંગા આપણે ઘેર જઈએ. નકામું મોકું થાય છે અને આ અધારામાં આપણે એકલાં જીવું છે.'

બન્ને જણાં આંધ્યાં ગયાં અને રામાનુજ તેના મિત્રપાસે ગયો અને કહેવા લાગ્યો

ત્યારે બહુવારે ઉભા રહેવું પડ્યું. પેલી મૂર્ખ સ્ત્રીઓ કાંઈ માણસને શોધતી હશે અને મહેને જૂલમી તે માણસ નાણ્યો.

ગોપાળે શકમરી આંખથી ત્વેના તરફ જોયું અને પૂછ્યું 'પેલી છોકરી 'હું' સીતા છું, ત્હારી સાથે પરણી છું' અને એવું એવું કંઈ બોલતી હતી, તે બધું શું હતું?'

રામાનુજ ગમરાતો ગમરાતો બોલ્યો 'શું? અરે તે મહેને શી ખબર પડે?'

ગોપાળે જરાપણ ચરમ રાખ્યાવિના કહ્યું 'તું તો કહેતો હતો કે ત્હારા કાકાની ડિકરી સીતા સાથે ત્હારો વિવાહ થયો હતો પણ તે પ્લેગથી મરી ગઈ.

મ્હારી જ્ઞેને ત્હારા શબ્દોમાં વિશ્વાસ રાખ્યો; નહોતો ત્હારી સાથે લગ્ન કરવાની ઢાળ શેની કહે? તે બાબતમાં ત્વેના વિચાર કેવા સુધરેલા છે તે તો તું જાણે છે.'

રામાનુજનાતો હોશજ ઉડી ગયા તોપણ જરા હિંમત રાખી બોલ્યો 'હા. સીતા તો મરીજ ગઈ છે; તે સ્ત્રીઓએ મહેને ખીન્ને માણસ ધાર્યો હતો.' ગોપાળ 'હીક' કહી મુગો રહ્યો. રામાનુજે જે જે કહ્યું તેમાંથી તે એક અક્ષરે સાચો માનતો નહોતો, પણ તે ઉચ્ચા-કુળનો હતો, ત્વેની જ્ઞેન લગ્નની બાબતમાં પોતાની મેળે વિચાર કરી શકે તેમી ઉમરની હતી. વળી ગોપાળના મનમાં થયું 'જ્ઞેન મ્હોટી છે; સુધરેલા વિચારની છે, તોપણ તે વિચાર પ્રમાણે કરવું સ્ત્રીઓને માટે સુરેલી ભરેલું છે.'

* * * * *

ચહેરમાં દિવસે દિવસે પ્લેગ વધવા લાગ્યો. ગરિજ, તવંગર, જુવાન, ધરડા, નબળા, સબળા,--સર્વ આ ચેપી રોગના પંજમાં સપડાતા હતા. દાકતરો અને તેટલી મહેનત કરતા પણ તેઓનું કંઈ શાવતું નહોતું. પ્લેગનો શરીરે શરીરે બચકર આગની પેડે ફેલાયેલ હમેશાં રાતે અંધારૂં યાય ત્યારે સીતા અને ગંગા શોકજનક, કઠોર સંબંધવિ સાંભળતાં અને બેમાંથી કોણ 'હેલુ' મરશે અને કોણ બાકી રહેશે,--તેઓ વિચાર કરતાં.

એક દિવસ સાંજે ગંગાએ કહ્યું 'આ ચીમરી બોલે છે તે સાંભળે છકે? તે અપશુ-કન સુચવનારૂં પક્ષી છે, અને આખો દિવસ આપણા ઘરના છાપરાપર બોલ્યા કરે છે.' સીતાએ માથું ઉચું કરી કાન માંડ્યા અને દરકાર ન કરતી હોય તેમ બોલી, 'હીક, સાંભળ્યું.'

પાછો તે કઠોરકર છાપરાપર સંભળાયો અને રસ્તાપર કેટલાંક માણસો ઉતાવળાં ચાલતાં હોય એમ લાગ્યું. ગંગા આ સાંભળી બોલી, 'ખીજું મડદું ચાલ્યું. આ પ્લેગ તે ત્યારે બંધ પડશે?'

સીતા બોલી 'જુઓ તો ખરાં, તેઓ આપણા ઘરપાસે ઉભાં રહ્યાં લાગે છે.'

ત્યાંતો કોઈએ જોરથી બારણું ટોકવા માંડ્યાં તેથી ગંગા જ્ઞીતી જ્ઞીતી ઉભી થઈ ઉઘાડવા ગઈ.

એક માણસે ઉદ્ધતાઈથી કહ્યું 'ઉઘાડો જલદી; આ માણસ પ્લેગથી મરી જાય છે, તેને આ ઘરમાં સુકી જવાનો અમદને હુકમ છે.'

બારણું ઉઘડ્યું કે તરતજ તે ઘરમાં આગ્યો અને તેની પાછળ એક ખાટલો લાધે.

ચાર માણસ આવ્યાં. તે ખાટલામાં કોઇ અચક્ત માણસ મુતો હતો, તેણે ધીમે સ્વરે કહ્યું 'કેમ સીતા, તું અહીં છે ?'

આ અવાજ સાંભતાંજ સીતા ઉભી થઇ અને બોલી ઉઠી 'રામાનુજ, ત્હમે મ્હને કરી મળ્યાં ! ત્હેની આંખમાં પ્રેમ ઉમરાવા લાગ્યો અને ખાટલા પાસે નીચી વળી ત્યારે ના હાથ જરા કંપતા હોય એમ લાગ્યું.'

જરા આંખ ઉઘાડી, મ્હોં મલકાવી રામાનુજ બોલ્યો, 'મ્હેં ધાર્યું, તું કે તું અહીંજ પાછા; મ્હને પ્લેગ થયો એટલે તેઓએ મ્હને ઘરમાંથી કાઢી મુક્યો ! સીતાની આંખ માનંદથી બીની થઇ અને કંઈ બોલ્યા વગર પોતાના નાનુક હાથથી તે મંદાને માટે પીઠાનાપર ઓશીકાં ગોઠવવા લાગી. રામાનુજને ધીમેથી ઉપાડી પેલાં માણસોએ તે ખીન્નાપર સુવાડ્યો અને સીતા તેની સારવાર કરવા લાગી.

સીતાની આવી લાગણી જોઈ રામાનુજને બહુ લાગ્યું અને છેક ધીમે સ્વરે બોલ્યો જરા પાસે આવી ત્હારો હાથ મને આપ; હું હવે મરી જાઉં છું.'

સીતા એકદમ ત્હેની પાસે ગઇ પછુ ગંગાએ તેને પકડી રાખી કહ્યું, 'તેને પ્લેગ થયો છે; અડતી નહીં, એપ વળગશે.'

સીતાએ ત્હેતું કહેલું ગણકાર્યું નહીં અને રામાનુજ પાસે બેસી, નીચી વળી તેનો હાથ ફરીફરી ચુબવા લાગી અને બોલી 'હવે તો ત્હમે મ્હારાજ છો; હમેશને માટે મ્હારા છો.'

રામાનુજ આ મધુર શબ્દ સાંભળવા પામ્યો નહીં.

સીતા ફરીથી બોલી 'મ્હારી સાથે બોલો તો ખરા ? એકજ વખત કહો કે હું પાહું છું.'

જવાબ કોણ આપે ?...

ફરી ધરઉપર ચીઝરી બોલી.

ગંગાએ આંખમાં આંસુ લાવી કહ્યું, 'તે ક્યાંથી બોલે ? તે તો મરી ગયા.'

લાવેનગર

શંકરલાલ ગૌરીશંકર.

સ્ત્રીધર્મ: સ્ત્રીએને એનાથી અધિક મુખ સાથી મળવાનું છે ? હાંનિ આરામ આપવો, દુઃખી ઉપર દયા કરવી, સોદમજનું સાન્નત્ય કરવું, એ સ્ત્રીએ માટે સ્વાભાવિક ધર્મ છે. આ કર્તવ્ય કરવાથી જેટલું મુખ અને સંતોષ થાય એટલું બીજા કરાથી થાય નહિ.....સ્ત્રીએની જીવનગંગા પ્રાણહીન ઉપર અમૃત અથવા દુઃખી ઉપર શાન્તિ સિંચન કરવા ન જોઈ તેમને કયા મુખની પ્રાપ્તિ થાય ?

જીવનલાલ અમરશી કૃત શ્રીકૃષ્ણજીવન.

ગૃહધર્મ.

શાન્ત સ્વભાવની સમસ્ત સ્ત્રી. *

પોતે જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાં પોતાના સ્નેહીવર્ગમાં શાન્તિનું વાતાવરણ પ્રસ-
થાન્ત સ્વભાવની સ્ત્રીને જોઈને કેટલો અધો આનન્દ થાય છે તે સર્વ કોઈ જાણે છે.
મન જીતી લેવાનો આ રામબાણુ વશીકરણ મંત્ર કેવી રીતે સાધી શકાય છે તે વિ-
પાસ કરવામાં રસ પડે એમ છે. દરેકે દરેક વસ્તુનું ધરતું પ્રમાણુ સમજી જવાની
શક્તિ તે સ્ત્રીનામાં હોય છે. તેથી પોતાની જાતનો કે પોતાને આવડતા હોય તેટલું
કામનો સામગ્રો ઉપયોગ તે ન્હાની બાબતો ઉપર કરી દેતી નથી. શીવતી વખત પતે
અચૂકી ધડીકવાર બોલાઈ જાય તો તેથી ત્હેના મનની શાન્તિનો એકદમ કે પૂરેપૂરું
ચર્ચિત્વ નથી. જો તે ગાડી ચુકી જાય કે ત્હેને પાંચ મીનીટ વાટ જોવી પડે
એવી નજીવી અડચણોથી ત્હેની તબિયતમાં કે ત્હેના મીઝાજમાં બગાડો થઈ જતો
કારણ કે તે સમજી હોવાથી જાણે છે કે એ એક ન્હાની બાબત છે ને ત્હેમાં બ-
નથી. તે પોતાના મીઝાજને પોતાના કાણુમાં રાખી શકે છે-પછી બહેને ચીનાઈ
પડે તો પણ શું થઈ ગયું ? ત્હેનામાં લાગણીના ચુરસો નથી હોતો એમ કાંઈ
પરતુ યોગ્ય પ્રસંગ ન આવે ત્યાં સુધી પોતાની લાગણીનું બળ બતાવતો ત્હેનું
ત્હેને અટકાવે છે. એક પાણીના પ્યાલો ગરમ કરવા માટે કાંઈ ધગધગતી ગંજવર
જરૂર નથી પડતી, -ફક્ત ઝેલની બતી તે માટે બસ છે. પોતાનો વખત કે પોતાની
નકામાં નીસાસા નાંખવામાં તે કદી ગુમાવતી નથી. ગમે તેવો નુકસાનકારક અતે
સીજ બતાવ બન્યો હોય તો પણ જ્યાં માણસનું કાંઈ ચાલી શકતું નથી ત્યાં તે
વિચારીને પોતાના મનમાંથી તે દૂર કરે છે. ગમે તેટલી વાતો કયાંથી પંજુ જેમાં
માત્ર ફેરફાર ન થઈ શકે તેવી ગઈ ચુકી બાબતો ઉપર કેટલા લોકો પોતાની ર-
કેટલોયે બચ કરી નાંખે છે. માણસને પ્રાણુ આપનાર સત્ત્વ એથી બહુ
થઈ જાય છે. સમજી સ્ત્રી વર્તમાન કે ભવિષ્યકાળમાં ખપ પડે ત્યારે
કરવા માટે તે સત્ત્વને સંધરી રાખે છે. વળી, "અસંભવિત બાબતોની તે
પાસેથી કે બીજા કોઈ પાસેથી આશા રાખતી નથી. તે એક ડગલું આંગળ વુઝે
ને ડગલું દકાયાથી બરવામાં સંતોષ મને છે. કુંકામાં તે સમજે છે કે સંપૂર્ણતા કો-
ને ત્યાં મળ્યા આવતી નથી. જો ખરી વાત પૂછવો તો એક માનમરતબાવાળા રૂ-
દરથ, જેઓ હાલમાં ચુકરી ગયા છે તેઓ, કહેતા કે સંપૂર્ણ મૂર્ખ વિના બીજા કો-
આ દુનિયામાં મ્હેં સંપૂર્ણ દીકી નથી. આ બધું તો હીક, પરંતુ તે સ્ત્રીના સમજી
વધારેમાં વધારે ધ્યાન ખેંચે એવો નમુનો તો તે સ્ત્રી પોતાની જાતનો ઉપયોગ
જતાવે છે. પોતે જે કાંઈ જાણતી હોય છે તે બધુંયે તે બોલી નાંખતી નથી, પર-
કાંઈ બોલે છે તે તો બધું તે હમેશાં જાણતી હોય છે. પાનકલ નામના એક મ્હેલ
જુમ્મનો અભિપ્રાય એવો હતો કે આપણે એકબીજા વિરોધે જે કાંઈ વાત કરીએ તે બ-
ધે લોક જાણવા પામે તો દુનિયામાં દેસ્તોની સંખ્યા પૂરી ચારની પાંચ રહે નહિ.

મુબારક-જિરગામ
૧૯-૯-૧૯૧૦

અન્દાશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.

રમણિમણિમાલા.

એક સેવિકાનું જીવન.

મુંબાઈ જેવા શહેરમાં અનેક નિરાધાર સ્ત્રીઓને રોગ્ય સલાહ અને આશ્રયની જરૂર પડે છે. રોજન ઉપર જોશો તો કપે રોજને જનું તેનું બાન હોતું નથી. દીક્રીટ ક્યાંની કરાવવી છેની ખબર હોતી નથી તો પછી દીક્રીટ ઉપરનું કે રોજનના પાટીયાં ઉપરનું નામ ક્યાંથી વાંચી શકે ? મન્દુરીને માટે—જીવન જોગ આવાનું મેળવવા માટે અગમ્ય લાભમાં ફરે છે અને પેટની લાલચે ઇચ્છા ન છતાં અનેક કુકર્મોમાં રસાઈ જાય છે. આવી તરેહની અને બીજી આપણામાં પડતી અબજાઓને બચાવી લેવી એ પુણ્યનું કામ છે એ કોણ ના કહેશે. યુરોપ અમેરિકામાં તો સ્ત્રીઓ વધારે સ્વતંત્ર છે, વધારે બહેલી છે. એટલે એમને આપણા કરતાં ઓછી સલાહની જરૂર છે. આમ છતાં ત્યાં કેટલીક પ્રભુ પરાયણ સેવિકાઓ સ્ત્રીઓને પતિત યતાં અટકાવવાના મહા પ્રયાસ કરે છે અને એ ખાતે જીવન ગાળે છે. મીસીસ બટલર આવી સેવિકામાંની એક હતી. એનાં જીવનક્રમમાંથી આપણને ઘણું શીખવાનું મળે છે. પોતાની જન્મભૂમિ સ્વીટ્ઝર્લંડમાંથી ગરીબ નિરાધાર સ્ત્રીઓને મદદ આપવાની યોજના કરી અને તે સંબંધમાં કેટલાક પ્રસિદ્ધ પુરોષોને પત્રો લખ્યા. આ પત્રોમાં મીસીસ બટલરે એક પત્ર મી. હુમ્બર્ટ નામના શાખ્યને લખ્યો. પરંતુ મીસીસ બટલરે જે હુમ્બર્ટને ઓળખતી હતી તે હુમ્બર્ટને મળવાને બદલે તે બીજાને મળ્યો. અને આ હુમ્બર્ટ ચિવાય બીજા કોઈએ મીસીસ બટલરને ઉત્તર આપ્યો નહોતો. અને તેથી મીસીસ બટલરે લખે છે કે “ જોને સાચો ધારતી હતી તે ખોટો નિકળ્યો અને ખોટો સાચો ફર્યો. ” ઈ. સ. ૧૮૭૫ માં મીસીસ બટલરે પોતાના ધર્મ કાર્ય માટે મુસાફરી શરૂ કરી. તે સમયમાં એક સ્ત્રી બાળક ફરે અને તેમાં પણ ‘ નીતિના ’ વિચય ઉપર બાળક ફરે તે નવાઈ જેવું લાગતું. આથી જ્યારે મેટમ કીધુરીએ પોતાનો હોલ બાળક માટે આપ્યો ત્યારે ગામમાં બહુજ ચર્ચા થઈ અને ત્યાં સાંભળવા જનાર સ્ત્રીઓની બારે ચર્ચા થઈ હતી.

પરંતુ મીસીસ બટલર જેવું હૃદય ભક્તિભાવ, પ્રેમથી પૂર્ણ હતું તે જ્યારે ખોલવા ઉઠી—તેના શબ્દોની અસર પથરાઈ. ત્યારે સાંભળનારાં ગદ્ગદિત થઈ ગયાં અને ત્યાં ન આવનારાંના મનમાં એમ થયું કે આપણે જીવનની એક ઉમદા તક ગુમારી. મીસીસ બટલરના બાઇએ બહુજ અસર કરી. આપણે મારે પણ જવાબદારી છે એવું સ્ત્રીઓ સ્વ-મજાવા લાગી. અને ટુંક સમયમાં અનાથ બાલિકાઓના રસણ માટે સ્વીટ્ઝર્લંડમાં પાંચ આશ્રમો ઉઘડ્યા. મીસીસ બટલરના પ્રયાસથી. જે આશ્રમો-મંડળ ઉપરથી છે તે મંડળની ૪૭ દેશોમાં શાખા છે; ૧૩૫ આશ્રમો-છે.

આ ઉપરાંત એ મંડળ તરફથી ઘણાં ઉચોગચોડા પણ ઉપાડવામાં આવ્યાં છે. રહેને રોજનો ઉપર અને તેમાં મોટાં શહેરો-યાત્રાની જગ્યાઓ ઉપર અગમ્ય સ્ત્રીઓને જે

દેશનગતિ ભોગવથી પડે છે. તેનો ખ્યાલ એ ઉપરથી આવશે કે ઇ. સ. ૧૮૫૪ થી ૧૯૦૪ સુધીના દસ વર્ષમાં આવી જતાઓએ આ મંડળ તરફથી લગભગ ૩૫૦,૦૦૦ અગ્રણી સ્ત્રીઓને મદદ આપવામાં આવી છે. આવીજ રીતે આપણા દેશમાં કરવામાં આવે તો કેટલી સ્ત્રીઓ આશીર્વાદ દેશે.

આજ મંડળ તરફથી કાન્સમાં પણ મીસીસ બટલરના ઉદ્દેશો સાચવનારી મંડળી રચવામાં છે. મીસીસ બટલર સાથે કામ કરનાર એક સ્ત્રી લખે છે કે મીસીસ બટલરની સાથે મેં ૭ વર્ષ ગાળ્યાં છે તે મ્હારી જીંદગીના સુખીમાં સુખી દિવસો છે. મીસીસ બટલર મ્હારાં માતા, મ્હારાં બહેન કરતાં પણ વધારે હતી.

ઇ. સ. ૧૮૭૬ માં ઇંગ્લાંડમાં મુદ્દ સાલતું હતું તે વખતે હવે ચહેરમાં મીસીસ બટલરે એક સભા બરી હતી. આ સભામાં ૧૨૦૦ સ્ત્રીઓ હાજર હતી. અનાથ બાળકો પોતાનાં રડતાં બાલકોને લઇ આવી હતી અને બાલકોના હોવાથી મંબળાશે નહિ એ શ્રદ્ધા દીલગીરી બધેં સહેરે કેટલીક બાળકોને ખંદાર જતું પડ્યું હતું. મીસીસ બટલર અનાથ બાળકોનાં દુઃખો-ત્હેમને પડતી મુશ્કેલીઓ અને આપણી ફરજો ઉપર એટલું તો અસરકારક રીતે બોલી હતી કે તેની પોતાની આંખમાંથી આંસુ આવ્યાં હતાં એટલુંજ નહીં, પણ સંબળનાશઓમાંથી ધણીને આંખો રમવાથી લોચી પડી હતી.

ઇ. સ. ૧૮૮૨ માં મી. બટલરની વીએસ્ટરના ધર્મશુર તરીકે બહલી થઇ અને ત્યાં મીસીસ બટલર ધરકામમાંથી પરવારી ગરીબોનાં ધરની મુસાફાત લઇ ત્હેમનાં દુઃખો દૂર કરતી.

એક દિવસ એક અનાથયુવાન બાળ પાપમાં પડેલી મળી તેની સાથે વાત કરતાં જણાવું કે તે પ્રથમ નિરાધાર હોવાથી જૂખના દુઃખે ફસાઇ હતી. પાપમાંથી છૂટવાની ઇચ્છા હતી પણ હિંમત નહોતી. આ બાળ મીસીસ બટલરને મળી. આ બાળને ખરાબ રોગ હોવાથી બીજા હોસ્પિટલોમાં સંભવામાં નહોતી આવી. મીસીસ બટલરે ધ્યાન કે “આવા રોગો વાળાનો તિરસ્કાર કરવાથી તેઓ વધારે પતિત થાય છે એટલુંજ નહિ પણ વધારે રોગ અને અનીતિ ફેલાવે છે માટે એમને આશ્રય આપી એમને સુધારવાં એ પ્રયત્ન મહાન કાર્ય છે. આપના શરીર તેમજ આત્માની ઉત્તિ કરવામાંજ અર્થ પ્રભુ કાર્ય સમાયેલું છે.” આ વિચારથી ઇ. સ. ૧૮૮૪ માં મીસીસ બટલરે એક બાળથી આવી બાળકો માટે આશ્રમ ઉઘાડ્યો. એક વર્ષમાં ૪૦ સ્ત્રીઓએ લાભ લીધો આમાંની ઘણી સારી થઈ ચીખી અને અવિધ્યની જીંદગીમાં નીતિમય જીવન ગાળ્યું. કેટલાક વખત પછી જે અનાથ કન્યાઓ આવાજ રોગથી પીડાતી મીસીસ બટલરને મળી. મીસીસ બટલરે ખંતથી કોઠાની ચર્ચોની દરકાર ન રાખતાં આ બન્નેના શરીર અને આત્મા સુધારવા પ્રયત્ન કર્યો. પ્રભુએ સ્હામું જોયું અને આ બન્ને કન્યાઓએ બીજા બહેનોને સુધારવા જીવન ગાળ્યું હતું. આવા આશ્રમોની બાબતમાં બધા દાખલામાં જોય મળતો નથી પણ તેથી નિરાસ થવાનું નથી. મીસીસ બટલર વ્હાલસોઇ અને આનંદી સ્વભાવની હતી અને તેથી તેના સંબંધમાં આવનાર દરેકના હૃદયમાંથી શોક દૂર થતો.

મીસીસ બટલરનો એક નિયમ એવો હતો કે તે ગમે તેટલાં કામમાં મુંઢાયેલી હોય છતાં દરરોજ અમૂક કલાક એકાન્તમાં મુજબરવા તેના બારણા ઉપર “મહેરબાની કરી

રમણિમણિમાલા.

એક સેવિકાનું જીવન.

મુંબાઇ જેવા શહેરમાં અનેક નિરાધાર સ્ત્રીઓને યોગ્ય સલાહ અને આશ્રયની જરૂર છે છે. રોજનકરે જોશો તો ક્યે રોજને જતું તેનું બાન હોતું નથી. ટીકીટ ક્યાંની રાવવી લેતી ખબર હોતી નથી તો પછી ટીકીટ ઉપરનું કે રોજનના પાટીયાં ઉપરનું લામ ક્યાંથી વાંચી શકે ? મજૂરીને માટે-જીવન જોગ ખાવાનું મેળવવા માટે અગત્યના લાભમાં ફરે છે અને પેટની લાલચે ધન્ય ન છતાં અનેક કુકર્મોમાં રસાઇ જાય છે. આવી તરેહની અને બીજી આપદામાં પડતી અજાણાઓને બચાવી લેવી એ પૂણ્યનું કામ છે એ કાણ ના કહેશે. યુરોપ અમેરિકામાં તો સ્ત્રીઓ વધારે સ્વતંત્ર છે, વધારે બહેલી છે. એટલે એમને આપણા કરતાં ઓછી સલાહની જરૂર છે. આમ છતાં ત્યાં ફેટલીક પ્રભુ પશ્ચાત્ત્ય સેવિકાઓ સ્ત્રીઓને પતિત યતાં અટકાવવાના મહા પ્રયાસ કરે છે અને એ ખાતે જીવન ગાળે છે. મીસીસ બટલર આવી સેવિકામાંની એક હતી. એનાં જીવનક્રમમાંથી આપણને ઘણું શીખવાનું મળે છે. પોતાની જન્મભૂમિ સ્વીટ્ઝર્લંડમાંથી ગરીબ નિરાધાર સ્ત્રીઓને મદદ આપવાની યોગ્યતા કરી અને તે સંબંધમાં ફેટલાક પ્રસિદ્ધ પુસ્તકોને પત્રો લખ્યા. આ પત્રોમાં મીસીસ બટલરે એક પત્ર મી. હુમ્બર્ટ નામના સંપત્તિને લખ્યો. પરંતુ મીસીસ બટલરે જે હુમ્બર્ટને ઓળખતી હતી તે હુમ્બર્ટને મળવાને બદલે તે બીજાને મળ્યો. અને આ હુમ્બર્ટ ચિવાય બીજા કોઇએ મીસીસ બટલરને ઉત્તર આપ્યો નહોતો. અને તેથી મીસીસ બટલરે લખે છે કે “ જોને સાચો ધારતી હતી તે ખોટો નિકળ્યો અને ખોટો સાચો ઠર્યો. ” ઈ. સ. ૧૮૭૫ માં મીસીસ બટલરે પોતાના ધર્મ કાર્ય માટે મુન્નાફરી સર કરી. તે સમયમાં એક સ્ત્રી બાળકુ કરે અને તેમાં પશુ ‘ નીતિના ’ વિચાર ઉપર બાળકુ કરે તે નવાઇ જેવું લાગતું. આથી જ્યારે મોટેમ કીપુરીએ પોતાનો હોલ બાળકુ માટે આપ્યો ત્યારે ગામમાં બહુજ ચર્ચા થઇ અને ત્યાં સાંભળવા જનાર સ્ત્રીઓની બારે ચર્ચા થઇ હતી.

પરંતુ મીસીસ બટલર જેવું હૃદય બક્ષિતભાવ, પ્રેમથી પૂર્ણ હતું તે જ્યારે બોલવા ઉડી-તેના સંબોધની અસર પથરાઇ. ત્યારે સાંભળનારાં ગદ્ગદિત થઇ ગયાં અને ત્યાં ન આવનારાંના મનમાં એમ થયું કે આપણે જીવનની એક કિમ્મત તક ગુમાવી. મીસીસ બટલરના બાલકુ જાહેર અક્ષર કરી. આપણે માથે પશુ જવાબદારી છે એવું સ્ત્રીઓ સ્તમ્ભવા લાગી. અને ટુંક સમયમાં અનાથ બાલિકાઓના રક્ષણ માટે સ્વીટ્ઝર્લંડમાં પાંચ આશ્રમો ઉઘડ્યા. મીસીસ બટલરના પ્રયાસથી. જે આશ્રમો-મંડળ કથકમાં છે તે મંડળની ૪૭ દેશોમાં યાગા છે; ૧૩૫ આશ્રમો-છે.

આ ઉપરાંત એ મંડળ તરફથી ઘણાં કલોમશ્વેદો પણ ઉઘાડવામાં આવ્યાં છે. રહેલે સંસ્થનો ઉપર અને લેખો મહોટાં સંદેશો-વાચાની જગ્યાએ ઉપર અગત્યની સ્ત્રીઓને જે

નારીઓની સેવા કરવામાં ગાળ્યાં. હવે દેશસેવાના કાર્યમાં આત્મસમર્પણ કરવાનો ત્હેમને અભિલાષ ઉપવ થયો, અથવા એમ કહો કે ઇશ્વરે ત્હેમને એ કામ તરફ પ્રેરણા કરી. ઇશ્વરની આજ્ઞા માનીને એ પરાપકારના કર્મક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરવાને આકુળઆકુળ થઈ ગયાં. પણ દેશના કયા કાર્યમાં હાથ ધાતવો ? સાધનમાં સિદ્ધિ મેળવ્યા છતાં પણ એ કામગણીમાં નારી હતી. નારીઓને માટે કયું કર્તવ્ય એક છે ? ત્હેમણે યોગ્ય સમયમાં જ પોતાને માટે કામ પસંદ કર્યું. જોયું કે બિહાર પ્રાન્તમાં સ્ત્રીજાતિની ધણી દુર્દશા છે. ત્હેમને બહુવા ગણવાનાં કાંઈ સાધન નથી અને બણ્યા ગણ્યા વગર ઉત્તરિ ધવાનો સંભવ નથી. નિઃશય ક્યો કે છોકરીઓને માટે એક સારી નિશાળ અને બોર્ડિંગ હાઉસ ઉઘાડવાં અને ત્હેનો ભાર પોતે ઉઠાવવો. પણ એને માટે ખર્ચ અને શિક્ષણની જરૂર હતી. વિચાર્યું કે પૈસાનું તો પછાથી થઈ પડશે. પણ શિક્ષણ આપવાને તથા બોર્ડિંગ ચલાવવાને માટે હેલાં મ્હારેજ શિક્ષણ લેવું પડશે. એ વિચારથી પ્રેરિત વયમાં એ લખનૌ બહુવા ગયાં. બધા કહેવા લાગ્યાં ને આ શું કાલુક ? સ્વામી અને છોકરાંઓને મુકી દીધે ત્હેમે લખનૌ બહુવા જશે ? તેથી થવાનું શું ? ત્હેમે અખણી મડમોની સાથે કેવી રીતે રહી ચકરો ? અને આટલી ઉંમરે અંગ્રેજી આવડવાનો સંભવ છે ? એ ટીકા કરનારીઓને ખબર નહોતી કે અધોરકામિનીને માટે ‘અસંભવ’ શબ્દજન મિથ્યા હતો. સ્વામીને ધરસંસારનો વહીવટ સોંપીને એ લખનૌ ગયાં. ત્હાંની બોર્ડિંગ હાઉસની ઉપરી મડમ એક બંગાળી રમણીનું સાહસ, મનોજન, અને કર્મોત્સાહ જોઈને આશ્ચર્યચકિત થઈ ગઈ. ત્હેણે કહ્યું ‘મિમિસ રાય ! ત્હેમે બોર્ડિંગમાં રહેવાનું તો કહ્યું છે પણ એમ કરવાથી ત્હેમારાથી આ ઉંમરે બોર્ડિંગ હાઉસના બધા નિયમો પળાશે નહીં. અધોરકામિનીએ કહ્યું ‘ના એમ નહીં. હું વિદ્યાર્થી થઈને અત્રે શિક્ષણ મેળવવા આવી છું એટલે મ્હારે બોર્ડિંગ હાઉસના બધા નિયમો પાળવાજ પડશે.

લખનૌ જવાના યોગ દિવસ બાદ ત્હેમને મોટો છોકરો સુમોંધ ધણી મદિા પડ્યો. આ સુખોધ તે હાલના કલકત્તાના બેરિસ્ટર મીસ્ટર એસ. સી. રાય. પણ એ વખતે એ જાણક હતા. ત્હેમને તાવ ૧૦૫ ડીગ્રીથી એકદમ ૯૭ ડિગ્રી આવીને ઉભો. તરતજ લખનૌ ખરે આપવામાં આવી. બીજી વખતે એ તેટલું ધૈર્ય રાખનારી આપણી સ્ત્રીઓ એક રાંઓની માંદગી વખતે ધણી ગમરાઈ જાય છે. પણ અધોરકામિનીએ પોતાના પ્યાસ સંતાનને ઇશ્વરની કૃપાઉપર છોડીને ચિત્તને સ્થિર રાખ્યું. એ દિવસની ડાખરીમાં લખે છે:-

‘સુખોધના મંદવાડના ખરે સાંભળીને ત્હેને માણના બોગામાં સોંપ્યો. ધણોજ આરામ.’

અધોરકામિનીએ લખનીથી પોતાના સ્વામીને ને પત્ની લખ્યા હતાં તે ધણીજ ઉત્કૃષ્ટ છે, એ વાંચતાં ત્હેમની સ્વામી તરફની નિષ્કામપ્રીતિ જોઈને જેટલો વિરમય થાય છે તેટલુંજ ત્હેમની ધર્મનિષ્ઠા, ઉચોગ, અને અનુપમ ઇશ્વરભક્તિ જોઈને ત્હેમને એક નમુના રૂપ સ્ત્રી કહેવાનું મન થાય છે. એક પત્રમાંથી કેટલોક ભાગ નીચે ઉતારીએ છીએ:-

‘ત્હેમે જે કાંઈ કહેશો તે જીવસંદે કરવા હું ચાલ કરીશ. આટલા દિવસ ત્હેમારાથી મિત્ર હતી. હવે આપણે આધ્યાત્મિક વિવાહથી બંધાઈને એક રૂપ થયાં છીએ. એવું કયું

આ પરિશ્રમનું શું ફળ આવ્યું તે પણ કહીશું. ખાંડીપુરની કન્યાશાળામાં એન્ડ્રસ સધીનું શિક્ષણ અપાવા લાગ્યું. અને એ નિશાળમાંથી કન્યાઓ પ્રવેશિકા પરીક્ષામાં પાસ થવા માંડી. આ ઉપરાંત એમણે પોતાને ઘેર છોકરીઓને વારસે એક બોર્ડિંગ હાઉસ નાંખાવ્યું. દેશપરદેશની છોકરીઓએ બોર્ડિંગમાં રહીને શિક્ષણ મેળવવા લાગી. ફક્ત એક નારીના ઉત્સાહથી દેશને માટે કેટલું કામ થઈ શકે છે તે જોવા જેવું છે.

આ મનસ્વી સન્નારીનું હૃદય કેટલું ઉન્નત હતું, હૈમનો સેવાસંબંધી વિચાર કેવો ઉચો હતો તે સંબંધી જો એક શબ્દો કહીશું. સેવા સંબંધે એ હિન્દુ કે બ્રાહ્મ; ખંગાળા કે હિન્દુસ્તાની, આપણો કે પારસી એવો કાંઈ પણ ભેદ રાખતાં નહોતો. સેવાનું તેનું આવતાંજ હોને ઈશ્વરનો હુકમ ગણીને તૈયાર ચતાં. એક વખત એવું જાન્યું કે ખાંડીપુરમાં એક સ્ત્રી સુવાવડને ખાટલે પડી ધરમાં ખીજી બેઠી નહોતી. હવે એની બિચારીની ચાકરી કાણ કરે ? અધોરકામિનીને કાને વાત આવતાંજ એ ત્યાં પહોંચ્યાં અને સંગી માની પેઠે એ બાંધની સુવાવડ કરી.

હૈમની સેવા સંબંધી પ્રકાશચન્દ્ર લખે છે:-

‘આ દેશના નારી જીવનમાં સેવા નથી એમ નહોતું. પણ તે પ્રાયઃસ્વામી અને કુટુંબની સીમામાંજ બધાંઈ રહી હોય છે. આસક્તિના કારણે જોડેલાં તોડીને તેટલોજ પારકાનો વિચાર કરવાની અને મદદ કરવાની શક્તિ આવશે. ત્યારે માટે એ સમયઉપર જોડેલાં મોટા માણસનો હક હતો તેટલોજ દુઃખી વિધવાની ઝુંપડીનો હતો. અખર મળતાંજ તું હૈમનું દુઃખ દૂર કરવા ઘોડતી. છેવટે જ્યારે એ સેવાકાર્ય ધણું વધતું ગયું ત્યારે મ્હારી પાસે આવીને પુછી જવાનો સમય પણ રહ્યો નહોતો. કેટલાએક દિવસ મ્હારી અંજણમાં તે કંટલાએ રોગીઓની સેવા કરી છે. (અપૂર્ણ.)

વિદ્યાકળા.

‘સગર્ભાં સ્ત્રીઓને થતી ઊંઘટીનું દુઃખ દૂર કરવાના ઉપચાર.

ખેનો. ૧

મ્હારી એક ખેનપણીને જાપરનો પ્રસંગ આવતાં ઊંઘટીઓ થતી હતી અને તેથી અજ, પાણી કે દવા પેટમાં ન ટકી રહેવાથી ચરીરે તે ધણી દુર્બળ થઈ ગઈ હતી. આવી હાલતમાં ન્હાના સ્નાનમાં રહેનારા સાધારણુલોકની સામાન્યરીત પ્રમાણે દવાખાનાની દવા તે લાવતી નહોતી, પણ કોઈ નજીકમાં રહેનારી બાઈએ તેને ઊંઘટીઓ મટાડવાની એક બે દેશી દવાઓ જાતાંથી અને તે તેજે કરી; તોપણ એથી એને ઊંઘટીઓ મટી નહિ અને તે દુઃખ વધતો તથા લાંબા વખત સુધી ન મટવાને લીધે પરિણામ એ આવ્યું કે એને એક બે વખત આ મહા બાધિથી અધૂરે દિવસે પ્રસવ થતાં મહા દુઃખી થઈ. તે પછી પ્રસંગાનુસાર અંબદાવાદ રહેવાનું ચતાં તે વખતના ખેડેચરદાસ ડિસ્પેન્સરીના ડોક્ટર કુપરે તેની કાળજીપૂર્વક દવા કરીને ઊંઘટીઓ મટાડી અને પછી પૂરા દિવસે એ તરજીબાઈએ એક મંદર અને સુકુંગાર પુનને જન્મ આપ્યો. આ ઉપરથી માણુમ પડે છે કે સગર્ભાં

સ્થિતિમાં જોને જિલટીઓ થતી હોય તેમણે નશીબકર હાય મૂઝી-આળસુ થઈ જેસી ને રહેતાં સારાં અનુભવી ડોક્ટર કે નિપુણ વૈદની સલાહપ્રમાણે દવા કરવી જોઈએ.

સંગમાં સ્ત્રીને જિલટી થતી હોય તો તે તરફ કોઈ લક્ષ્ય પણ આપવું નથી. તે તો ચાપનું એમ ઘણાં ખરાં કહે છે. ઘણીખરી સ્ત્રીઓને ખીજા મહિનામાં જિલટી (ઓઝરી) થયે ચાપ છે અને પાંચમા મહિનામાં બંધ થાય છે.

સંગમાં (દહાડાવાળા) સ્ત્રીઓને જિલટી પહોંચીને સ્થવારમાં થાય છે. અને કોઈવાર જમ્યાપછી પણ થાય છે. કદી કદી એ ગર્ભ ધારણ થયાના ખીજા દિવસથી શરૂ થાય છે અને નવું મહિનાં સુધી ચાલુ રહીને પ્રસૂતિ થયાપછી આપોઆપ બંધ થઈ જાય છે. જિહાજા (ગિમકા) અને જિલટી જે મધ્યમ હોય તો એટલે દિવસમાં એકાદ વખતે થતી હોય તો અથવા યોગ્ય વખત વચમાં અંતર પડ્યાપછી થતી હોય તો તેથી ખુબીવાનું ખીલકુલ કારણ નથી. દક્ષત કંઈ શામક ઉપચાર કરવા પડે છે, પરંતુ કદી કદી આ વિ-કારથી ગર્ભણી સ્ત્રીની સ્થિતિ એટલી ભયંકર થાય છે કે તેનાથી ગર્ભપાત થાય છે; અને રક્તસ્રાવ બહુ થઇને સ્ત્રીની હાલતી જોખમમાં આવી પડે છે, કદાચિત્ત જે એનાથી બચી તો પેટમાં કંઈ પણ ન ટકવાથી બૂખથી મરી જાય છે. તેથી આ વિકારને વૈધકશાસ્ત્ર વાળાએ ભયંકર વિકારમાં ગણ્યો છે.

જિલટીઓનું ભયંકર દુઃખ દૂર કરવાને તેના કેટલાએક ઉપચાર આ નીચે લખવામાં આવે છે. ઔષધોપચાર:—(૧) ધાણા ચોખાના ધોરાવણમાં આશરે-અર્ધો તોલો વાટીને તેનું પાણી ગાળીને તેમાં ખડી સાકર એક તોલો નાંખીને તે પાણી નવઠાંકથી પાશર સુધી પાવું.

(૨) સકાઅલ્લુ કિંચુ બાળીને તેની રાખ કરીને તે મધમાં ચાટવા આપવી.

(૩) મસુરની ઘાંજ શેકીને તેનો લોટ કરીને ૦૧ તોલો લોટ શેરડીના રસમાં કિંવા દાડમના રસમાં આપવો.

(૪) મળશુદ્ધિ સાધ કરવાનાં ઔષધ આપીને મળશુદ્ધિ સાધ કરવી.

(૫) સાંઠી ચોખા (લાલ ચોખા) નો ભાત, ગાયનું દહીં ને સાકર એ જમવું.

(૬) પ્રવાલ ભરમ કિંવા મોતીની ભરમ અર્ધી રતીથી બે રતી સુધી બિજોરાના, દાડમના, અથવા દાણના લઢમાં આપવી.

(૭) પુલસીના પાનનો રસ એક આયમની ભરીને, અને એક ઇલાયચી દોઢાનાં ઘણાંનું ચૂર્ણ એકત્ર કરીને આપવું.

(૮) પિપળાની છાલ બાળીને પાણીમાં ઓલવીને તે પાણી પીવાને આપવું.

(૯) સૂકાં આમળાં, દાણ, સાકર, મધ એ ઔષધો ચાર ચાર તોલા લાદી તેમાં ચોસક તોલા પાણી નાંખીને એક પહોર સુધી પલાળી રાખવું; પછી ચોળીને તેમાંનું ચોડું ચોડું પાણી પીવાને આપવું.

(૧૦) પાકેલાં કેળાં, અથવા કોઈ આવાં આપવાં.

(૧૧) શેકેલા મગને પાણીમાં ઊકાળી તે પાણી પાવું. તેજ ઊકાળેલા પાણીમાં મધ, સાકર, ને ડાંગરની ધાણીનો લોટ નાખ્યો હોય તો વધારે સારું છે.

(૧૨) બિજોરાનાં પાન, આંબાનાં પાન, ને જાંબુડાનાં પાન, એનો એકત્ર વાટા કરીને ગરમ રાખોડીની ભરસાડમાં ભરીને બાંધીને વરાળામાં થાપ એટલે તેનો રસ કાઢવો ને મધ નાંખીને થોડો થોડો પીવા આપવો.

(૧૩) રાંખભરમ અથવા કોડીઓની ભરમ એક રતીથી બે રતીસુધી લાંબુનો રસમાં આપવી.

શંખભસ્મ તથા કોડીઝોની ભસ્મ તૈયાર કરવાની રીત.

શંખના કડકા (હુકડા) કરીને કિંવા કોડીઝો છાશમાં ભીંજવીને ધોવી, અને તપાવીને છાશમાં બોળવી, પછી એક માટીના ચડવામાં ધાલીને એક કોડીયું દાંડીને કપડ માટી કરવું, અને પછી તે ચડવો અડાયાંની બહીમાં ધાલીને બાળવો, તેથી ભસ્મ તૈયાર થાય છે.

(૧૪) બોરના ખીજમાંનો ગર્ભ, પિપળા, બોરના ખીજાની રાખ અને મધ એકત્ર કરી ઝાલવીને આંગળી આંગળી ચટાડવું.

(૧૫) પિત્તપાપડાનો કોઢો મધ નાંખીને આપવો, પિત્તપાપડા એકતોલો દરવખતે લેવા.

(૧૬) રૂદ્રાક્ષ મધમાં બે રતી ધસીને તેમાં એક ઇલાયચી દોડાની હવતી રાખ (ઇલાયચીદોડા સોપમાં ધોવીને દીવાપર ધરવો. અને લાલચોળ થાય તે વખતે તેની બૂંડી કરવી. તેને હવતી રાખ કહે છે.) નાંખીને તેનો આટો કરીને રાંખવો, અને તેને દિવસમાં ૫-૬ વખત દેવો.

(૧૭) સૂત શેખરની માત્રા સારી ખાતરીની મજે તો દૂધ સાકરમાં અથવા આમળાના મુરખામાં પાંચ સાત ધસરકા ધસીને આપવી.

(૧૮) અતિ ઠંડું પાણી અથવા બરફ નાખેલું પાણી અથવા સોડાનાંટર પાવાથી પથ્થ કઢી કઢી ઉત્તરી બંધ થાય છે.

(૧૯) રાકડું ક્ષારતર પેટપર હોતરીની નળ્યાએ લગાડવું.

વિરોધ સુચના.

ઉપર લખેલાં ઔષધો પૈકી બદલીબદલીને ઔષધ આપી જવાં અને તેટલાથી વિ-કાર ન થમતાં સ્ત્રી હેરાન થવા લાગે, અથવા નજગાંઘ વળવા લાગે તો સારાં વૈદ્ય (અથવા અનુભવી ડોક્ટર) પાસે ઉપચાર કરાવવા. જો નજગાંઘ બહુજ વધે તો વખતે મર્મપાત પણ કરવો પડે છે; ગર્ભ પડ્યા પછી ઊંચડી આપોઆપ બંધ થાય છે અને સ્ત્રીની પ્રકૃતિ સુધરવા માંડે છે, માટે વૈદ્ય (અથવા ડોક્ટર) ની સલાહ લઈને તત્કાળ ગર્ભપાત કરાવવો. કારણકે એક વખત ઘણી અસકતાઈ આવી એટલે પછી નં વખત જાય છે, તેમાં ભયનું કારણ વધતું જાય છે.

(૨૦) પેટમાં કંઈ પદાર્થ ટકતો નથી, તેથી સ્ત્રીનું બળ ઘણું જલદી કમી થાય છે, માટે દૂધ, માંસ રસ (સ્પ) કિંવા કાંચની પિચકારી ગુદા દ્વારમાં મારી. પિચકારી મારવાનું કામ અક્ષયવાળી સ્ત્રી સહેજ કરી શકે છે; જો બરાબર ખબર ન હોય તેણે એક વખત વૈદ્યપાસે રામજી લેવું, એ કરવાનું કામ ખીજકુલ કહણ નથી.

ઉત્તરીઝોનું દુઃખ દૂર કરવાને ઉપર જણાવ્યા મુજબ એક પછી એક ઊપાય બતાવવામાં આવ્યા છે. ' મુંદરી સુબોધ ' માસિકનો લાભ લેનાર કેળવાએલી બહેનો તેથી વાકેશ થઈ પોતાના સંબંધમાં આવનાર હરદોષ બહેનને જરૂરના પ્રસંગે આ ઉપર લખેલી દવાઓ કરવા સલાહ આપશે. તો તેથી ઘણે ભાગે દુઃખ દૂર થતાં આ સ્ત્રીકેળવોમાં માસિકમાં આ લેખ પ્રકટ કરાવેલો હેતુ સફળ થયો.

સૌ. કૃષ્ણગૌરી હિરાલાલ વિ. રાવળ.

મુંદરામણર-જેવાકાંડા.

વિવિધ વિહાર

માતૃભૂમિ.

(એક અગ્રેજી લેખને અનુસરીને.)

જો મને કોઈ પુછે કે મનુષ્યની બાપામાં મધુરમાં મધુર શબ્દ કયો છે ? તો હું તરતજ કહું કે જે સ્ત્રીએ પોતાને જન્મ આપ્યો તેને જે શબ્દથી બાળકે બોલાવે છે, તે મધુરમાં મધુર અને મીઠો શબ્દ છે. તે શબ્દ એ છે કે જે શબ્દથી રડતાં બાળકને આ-વાસન મળે છે, દુઃખી બાળકને દિવાસો મળે છે, જે શબ્દનો ધાકી અથેલ માણસ ઉચ્ચાર કરે છે, જે સાંભળીને માંડું ને દુઃખી માણસ સંતોષ પામે છે, અને જે વિશ્રામ રૂપ શબ્દ દુઃખી મનુષ્યોના મુખમાંથી સદાજ નીકળે છે; તે મીઠો શબ્દ સંસ્કૃતમાં માતૃ, ગુજરાતીમાં માતા ને અગ્રેજીમાં મધર અથવા મમા છે.

સ્ત્રી પૂરૂપ જે સંબંધથી જોડાય છે, તે સંબંધ તો કદી તોડી શકાય; પણ બાળક કે જે જન્મ પહેલાં માતાના છત્રનનો એક બામ હતું, તેનો સંબંધ તટવો અશક્ય છે. જન્મ પહેલાં માતાને બાળક શું એકજ નથી ? અને જન્મ પછી પણ શું માતા તેને પોતાનાજ શરીરમાંથી દૂધ નથી આપતી ? આથીજ માનો સ્નેહ સંબંધ કાંઈ અદ્વિતીયજ છે. તેના સ્નેહ જેવું બીજું કાંઈ પણ નથી. તો તેથી વધારે ઉત્તમ તો શું હોઈ શકે ? પિતાનું સ્થાન માતા પછી, એટલે માતાથી ઉતરતું છે. આ કારણથી સંસ્કૃત, હિંદી ને હિન્દુસ્તાનીમાં આપણે માતાપિતા કહીએ છીએ, પિતામાતા નથી કહેતાં. મહાત્મા મનુએ કહ્યું છે કે “ માતાને પિતા કરતાં દસ ગણું વધારે માન આપવું. ” આમ છે તો પછી બધાં સ્ત્રીપૂરૂષે જે સર્વ માતાઓની પણ માતા, જે પોતાની માતૃભૂમિ છે, તેને તો પોતાની માતા કરતાં વિશેષ માન આપવુંજ જોઈએ. આ મહાત્મા માતા માતૃભૂમિના શરીર પર મનુષ્યો રહે છે, હરે હરે છે, અને કોઈ વખત તેને અપવિત્ર પણ કરે છે; છતાં તે ઉદાર પ્રેમાળ માતા કદી પણ જરાએ ક્રોધ કરતી નથી. તે સર્વ કાળ શાન્ત ને સ્થાવર છે. જન્મ મનુષ્યની માતા પોતાનાં જન્મ્યાને પોતાના શરીરમાંથી દૂધ આપે છે, તેમજ આ માતૃભૂમિ પોતાના શરીરમાંથી દરેક મનુષ્યને પોષણ આપે છે.

મારા બંધુઓ અને બહેનો, કદી પણ બૂઝરો નહીં કે ગમે તે દેશમાં તમે જશો તો પણ તમે મતૃભૂમિનાંજ સંતાન રહેશો. જે ભૂમિમાં તમારો જન્મ થયો છે તેનું ચિહ્ન તમારા ચહેરા પરજ છે. જે તમારીજ માતૃભૂમિ છે, તેને હોડીને બીજા દેશના રીતરીવાજ, પોશાક વગેરે મદજ કરવાનો તમારો ભૂખબરેશો અને હઝોશો વિચાર યશો તો પણ તમારી જન્મભૂમિની હાથ તમારા ચહેરાપરથી ખસશે નહીં.

સ્વમાતાના આભારેનું ઝગ્ન બાળક કદી પણ વાળી શકતું નથી, તો પછી તેનાથી બમાયું તો શું પણ અનેક ગણું પોતાની માતૃભૂમિનું લહેલું છે તે તો આપણે ક્યાંથી વાળી શકીએ ? બાળ્યશાળી ને સુપાત્ર દીકરાને ‘મુખ દુઃખમાં પણ’ કદી માતાનો સ્નેહ

વિસરતો નથી અને એમજ માને છે, કે સારા સંતોષ મારી માતાનાજ છે. માતા તરફનો પોતાનો ધર્મ સંસારના બીજા સંબંધ કરતાં વધારે પવિત્ર અને બંધનકારક છે.

મારા બાઈઓ ને બહેનો ! યાદ રાખજો કે આ લોક કે પરલોકમાં માતાના આશીર્વાદથી વધારે કીમતી ચીજ બીજી કંઈ પણ નથી. માતાનો આશીર્વાદ દુઃખમાં મદદ આપે છે, અને દુઃખ સહન કરવાને શક્તિ આપે છે, ને માતાના આપ જેવું બીજું એક દુઃખ તીવ્ર નથી.

આપણે તન, મન અને ધનનો જો સંદુષ્યોગ કરવો હોય તો તેને શુદ્ધ અંતઃકરણથી માતૃભૂમિની સેવા કરવામાં અર્પણ કરવાં.

ગાંધીજી.

રાજકુમારી લીલાબા.

માતા અને પત્નીની નજવી ભૂતોનાં ભયંકર પરિણામો.

‘ સુન્દરી સુબોધ ’ ના પુસ્તક ૭ ના અંક ૧૧ માં ‘ માતાની નજવી ભૂતોનાં ભયંકર પરિણામો ’ વાળો લેખ વાંચી મહારાહિયને અતિ આનંદ તથા સંતોષ ઉત્પન્ન થયો છે. મહેને બહેન રત્નો એ વિષય એટલો તો ઉપયોગી જણાયો છે કે એ લેખ કાંતો મોટા ટાઇપથી છાપવાજેવો છે. અથવા તેને લાલ કે સોનેરી અક્ષરે છાપવાની જરૂર હતી. શ્રેષ્ઠ ક્ષિપ્ત અને આયર્ષીક વગેરેના મહારાજ સાહેબ તથા હિન્દના કપસરે હિન્દ સહનશાહ બ્યોર્જ પાંચમા તરફનો દરેક તથા સંદેશો દમણાં જેમ દરેક સ્થાનમાં તથા ન્હાની મોટી રાગાઓમાં ઘટતા વિવેચન સાથે વાંચી સંબળાવવામાં આવ્યો તેજ પ્રમાણે આ ઉપયોગી લેખ સ્ત્રી-શિક્ષકોએ કન્યાશાળાનાં ઉપરનાં ધારણ શીખનારી બાળાઓ અને ઉપ-સ્ત્રી-શિક્ષકો વગેરેને તથા દેવમંદિરમાં પુરાણી અને બ્યાસોએ કથા શ્રવણ કરનાર સ્ત્રી-સમાજમાં શ્રવણ કરાવવા જેવો છે. લખવાને સન્તોષ ઉપજે છે કે સુરતનિવાસી અત્રેના દિવાન શ. બ. લાલુભાઈ કમ્પાણી દેસાઈનાં ધર્મપત્ની શ્રીમતિ દુર્ગા બહેન કે જેઓ મુખ્યમંત્રી સેવાસદનનાં એક સભ્ય છે અને સ્ત્રીશિક્ષણને પોતાના તરફથી અત્યુચ્ચ તકે બનતી મદદ આપતાં રહે છે તેઓએ પોતાને ત્યાં એક પ્રસંગે આવેલા સન્નારી મંડળ રૂબરૂ એ લેખ વાંચી સંબળાવ્યો હતો. ‘ સુન્દરી સુબોધ ’ અંક ૧૧ માં આ વિષય ઉપર લખાયેલી આપેલાં ઉદાહરણોની સંખ્યા કાંઈ ઓછી નથી; તોપણ વિષયના ઉપયોગીપણાં તરફ નજર કરી તે સંબંધનાં બીજાં ઘણાં બાજે સસ ઉદાહરણો કે જે બનાવો જાતે જોઈ શકાય અને સાંબળેલા છે તેમાંના યોગ્ય એક બનાવ આ નીચે લખવામાં આવે છે.

(૧)

ચંદનની મા પોતાની લાડકી દીકરીને કપડાં પહેરાવવામાં બહુ ચોખ્ખી હતી. તે વગેરે કારણથી તેણે ચંદનની નવી શીવેલી ધાધરી જોઈએ તે કરતાં વધારે નીચી રાખેલી હતી. ચંદનના પિતાને નીચેનો વાસ બહુ પસંદ નહિં હોવાથી, તેઓ બધાં ધણીવાર મેઘા પડેજ રહેતાં હતાં. ચંદન નવી ધાધરી પહેરીને એક દિવસ મેઘાઉપર ફરતી હતી તે વખતે ધાધરી પગનીએ આવવાથી, તે એક બે વાર પડી ગઈ હતી, તે તેના પિતાના

જેવામાં આવતાં ચંદનની નવી ધાધરીને એક પ્લેટ (શીલીટ) બરી આપવા ધરમાં તેની માને કહ્યું હતું. પશુ તેની માને લાંબે છેડે દેવ દર્શન અને માતા મહાદેવ જવા આવવામાં ઘણો વખત જતો હોવાથી, તેના પતિની આગ્રાપ્રમાણે જલદી વર્તવાની ટેવ નહિં હોવાથી ધાધરીને શીલીટ-બરવાનું કામ દીલમાં નાખ્યું હતું. એવામાં 'ગૌરીપુજન' ના દિવસે આવતાં ચંદનગૌરી નવી ધાધરી પહેરી પહેનપણીઓમાં રમવા જવાની લેહમાં ની-સરણીથી ઉતાવળે ઉતરવા જતી હતી એટલામાં નીસરણીની બીજે પગથીએ લાંબી ધાધરી પગનીએ આવતાં ગડમડીયું ખાઈ છેક નીચે આવીને પડી. કમનશીએ નીસરણી નીચેનાં એટલાએ પથરની મ્હોટી ઊંટો નડેલી હોવાથી માથુ કુટી ધણુ લોહી નીકળ્યું. દેશી અને ક્રેમ્લ અનેક દવાઓ કરવા છતાં ધણુ દુઃખ પામી કેટલેએક દિવસે લાકડકડી ચંદન મેલું સરણુ ધમ હતી.

(૨)

દિવાળી પોતાના ઊંકરાની દવા કરવા 'એળિઓ' અથવા એવીજ કાંઈ કાળી દવા લાવી હતી. એના ધરમાં એના વડસસરા રહેતા હતા તે કોઇ કોઇવાર જરા અશીષુ લેતા હતા. જે તાકામાં જુદા ઊંતીએ અશીષુની ઘીનાઇ પતરાની ડાખલી મૂકેલી હતી તેજ તાકામાં દિવાળી વડુએ પોતાની આણેલી 'કાળી દવા' ની તેવીજ બીજી ડખી મૂકી હતી. પછી ઊંકરાને જલદીથી સારો કરવા કાળી દવા સહજ વિશેષ પ્રમાણમાં આપી. ઊંકરાને વિષ ચડ્યું અને મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે ખજર પડી કે પોતાની આણેલી કાળી દવાને ઠેકાણે તેણે નજીકની બીજી ડખીમાંથી અશીષુ ખવરાવી બાલા ઊંકરાને મૃત્યુચરણ કરી દીધો હતો.

(૩)

એક ન્હાના ગામમાં માણેકબાઈને તાવ આવતો હતો. ધરમાં દવા લાવવાની માત્ર એકજ શીશી હતી. તે ન્હાનાં ઊંકરાંએ ફેડી નાંખવાથી પાડોડીને ઘેર શીશી માગતાં તેમણે એક શીશો દવા લાવવા માટે આપ્યો, ત્હાંમાં માણેકબાઈ ધર્માદા દવાખાનામાંથી દવા લાવી ધરમાં જે તાકામાં ગારસેટ (કેરોસીન) નો શીશો રહેતો હતો તેની નેડે મૂક્યો. સંવાર, બપોરની દવા પીધાપછી રાત્રીની દવા પીવા ઊંકરાં પાસે દવાનો શીશો મંગાવતાં તેમણે જે શીશો આણી આપ્યો તેમાંથી દવા કાઢી મટમટ પી ગયા પછી માલુમ પડ્યું કે દવાને ઠેકાણે ભૂજમાં ગારસેટ પી જવાયું છે; તેથી તેના ધરનાં બધાંએ, અને પાછળથી સમાજલાંએ દવાખાના તરફ ઘણી દોડાદોડ કરી મૂકી, ડાકટરે ઉલટીઓ કરાવી અને ઘણી મુસ્કેલીયાં તે સારી થઇ.

(૪)

ઊંકરાંને ઘણી જિઘરમ યઈ હોય છે સારે છાતીની જાળ કાઢવા કોઇ કોઇ ઝીઓ બચ્ચાને મીઠળનો ફળાઓ પડીચિત ધરીને પાપ છે તેથી જીલટી થઇ છાતીની જાળ નીકળી જાય છે. એક જુદા અને અનુભવી બાપએ બતાવેલી આ સલાહથી આગળ વધીને પોતાનું હડાપશુ વાધરી-ઊંકરાંને જલદીથી સારો કરવા તેની ઉતાવળીએજ માતાએ મીઠળનો ફળાઓ સારી પેડે ધસીને પાયો અને પરિણામ એ આચ્યુ કે ઘણી ઉલટીઓ થવાથી તે નાચુક ઊંકરાં રામચરણ ધમ ગયો.

(૫)

વિજળી વડુને હમેશાં મીઠું પાણી બરી લાવવા ગામ બહાર એક માઇલ સુધી જવું

આવું પડતું હતું તે વખતે સામુ નથુંદ વગેરેની વાતો સંભળાવવા પોતાની બહેનપણી-
ઓની સોમત કરી જવા તેને ઘણી ટેવ હતી. યિયાળામાં એક વખતે સવારમાં તેની
બહેનપણી મીઠું પાણી જવા તેડવા આવી અને જલદીથી નીકળેલા ઊતાવળ કરવા લાગી.
વિજળી-પોતાના ન્હાના ઊકરાને ઘોડીઆમાં સુવાડી ચાદર ખોદાડી ઘોડીઆનીચે સધ-
ડીમાં સળગતા અગારા નાખી પાણી ભરવા ગઈ. તે પછી ઘોડીઆની દોરી સધડી નજીક
હોવાથી સળગી ઉઠતાં ચાદરનો છેડો સળગ્યો અને વિજળી પાણી ભરી આપીને બુંબે છે
તો ઊકરો અને ઘોડીઆનું કપડું વગેરે સર્વે ભસ્મીભૂત થએલાં જોયાં ! બળાને મૃત્યુ પામે-
લા ઊકરાની માતા આજે પણ દગાત છે અને જ્યારે આ વાત નીકળે છે ત્યારે તેને
ધણું દુઃખ થઇ આવે છે.

(૬)

છેલ્લા સિંહસ્થના વર્ષમાં આપણા ગુજરાતમાંથી અનેક ભાવિક બહેનો નાશીક ત્રીભ-
કની-ગોદાવરીની-જગ્યાએ ગઈ હતી. તેમાં નદીના પાણીમાં શામકુંવરખાઇ ન્હાના ઊકરાને
લઇ ગીરપાસે ધર્મક્રિયા કરાવતાં હતાં. બ્રાહ્મણો હાથમાં આપેલી ચીજો પાણીમાં નાંખવા
કહેતાં શામકુંવરખાઈએ તેમ કરવા જતાં, પોતાના હાથમાંનો ઊકરો અકસ્માત પાણીમાં
પડી ગયો ! હમરો માણસની ગીરદીના ગડગડાટમાં આ ઊકરો બૂલમાં પડી ગયો કે
પાણીનો ઝપારો આવતાં પોતાની પાસેથી ઊકરો જતો રહ્યો તે નક્કી જાણવામાં નથી;
પણ ગરીબ ન્હાનો ઊકરો પાણીમાં પડીને મરણ પામ્યો એ તે વખતે હાઝર રહેલાં ધણાં
પુરુષોએ નજરે જોયેલું છે.

(૭)

એક માએ પોતાની ઊકરીને પતાસાં નાંખેલું દૂધ પાપાપછી તેનું મોંદું પાણી લઇ
સાફ કર્યું નહિં તે મા બાળકને મફી દૂરના આરણમાં કામે વળગી ગઇ, તે પછી એક
મ્હોટી બિલાડી આવી તે ઊકરીના માથપર તથા આંખો નજીક નખ મારી તેને કરડી
ગઈ; ઘણી દવાઓ કર્યાં પ્રછી ઊકરી સાજ થઇ. એ ઊકરી આજે મ્હોટી થઇ છે, તોપણ
તેના મુખપરની તથા આંખ આગળની સઘળી નિશાનીઓ કાયમ રહી તેની મુખાકૃતિમાં
બિગાડ થએલો માણસ પડી આવે છે.

(૮)

ન્હાનો મુકુંદ મ્હોટીમાને ઘણો બ્હાલો હતો તેથી પોતાના રાજ્યના ચક્રવર્તી એક
પૈસો માએ તેને બદ્દીસ કર્યો તે લઇ મુકુંદ રમવા લાગ્યો. રમતાં રમતાં પૈસો મોંઘામાં
મૂક્યો તે ગળાઆગળ જઇ અચકાચો; ન બહાર નીકળે કે ન અંદર જાય. એ વખતે
ઊકરાને ઘણી મુઝવણ થતી હતી. એમ કરતાં કરતાં પૈસો પેટમાં ઉતરી પડ્યો. પછી તેને
બિલદીની દવા પાતાં ઘણી મુશ્કેલીથી પૈસો બહાર નીકળ્યો; અને ઈશ્વર કૃપાથીજ ઊકરો
મૃત્યુમુખમાં જતો બચી ગયો. તે પછી માએ ફરીથી મુકુંદને પૈસો આપ્યો નથી.

(૯)

ચોડાં વરસ ઉપર લુણાવાડમાં જન્માટખીના તેહેવાર પર ઘણી ભાવિક બહેનો ઊકરા-
ઊકરીઓને લઇ પુનમે નદીકપર મહેબેલીઆ મહાદેવ નજીક રહેવારમાં સ્નાન કરવા
ગઇ હતી. તેવામાં કેટલીએક ઊકરીઓએ રોજે મળી લગભગ કમરપુર પાણીમાં ગરબો
માચાનો શર કર્યો. ચોમાસાને લીધે પાણીમાં એક બાજુએ રેતીનો ઢગલો થઇ ગયો હતો.

અને બીજા બાજુએ નદી ખોદાઈને ઉડા ધરા થઈ ગયો હતો. ચક્ર ૪૨તાં ૪૨તાં પાંચ- સાત છોકરીઓ ધરા તરફ પાણીમાં પડી ગઈ, તે વખતે એક આલાક અને બળવાન તરણુ ત્યાં આવી પહોંચ્યો તેણે પોતાના બળથી ઘણી જલદીથી પાંચ-છ છોકરીઓને હાથમાં ખેંચી કાઢી. પણ આખરે એક કમનસીબ જીજ્ઞાસુ વચની છોકરી ધરા તરફ જતી રહેવા- થી હુબી મરણ પામી. આને પણ એ બંધી છોકરીઓના પ્રાણ બચાવનાર જિત્સાહી અને પરાપંકારી જીવાનનાં લોક વખાણ કરે છે.

(૧૦)

ગુલામવડુ દૂર બેઠા પછી ચોથે દિવસે કપડાંને એક મોટા ગાંસડા લઈ તળાવે ન્હાવા ગઈ અને સાથે સાત વર્ષની કીકોને પણ લેતી ગઈ. એવામાં ગામમાં એક જીવાન બાણસનું મરણ થયેલું હોવાથી ઉદ્ધિય ગાંતિની ઘણી સ્ત્રીઓ ટાળે મળી સ્નાન કરવા આવી અને તળાવના કિનારે કળાપીટ કરવા લાગી. આ કળાપીટમાં તથા સાસુજીએ આપેલા ધોળી નેટલો ગાંસડા ધોવામાં ગુલામ વડુ ગુચવાઈ જઈને કીકી ક્યાં રમે છે તે જોવા- તપાસવાનું જુદી ગઈ. કપડાં ધોવાનું થયું ખરૂં કામ પૂરવારી કીકી યાદ આવતાં તેને શો- ધવા લાગી; અને આરાપાસ ઘણી તપાસ કરી પણ લાડકી કીકોને ક્યાં જ પત્તો લાગ્યો નહિ. ઘણી મહેનતે તળાવના પાણીમાં તપાસ કરતાં જણાયું કે કીકી પાણીમાં રમવા મઢ હતી અને ત્યાં જ હુબાને મરણ પામેલી હતી.

(૧૧)

ચોડાં વરસઉપર કુદ જોમના ત્રાસથી ન્હાણીને કમળા તથા તેનો પતિ આનંદજીકર પોતાના જીવ બચાવવા અમદાવાદ તરફ જતાં રજાં હતાં. તેમને ન્હાંની મોટાં ચાર છોકરાં હતાં. ગઢશિવાળાં મહેરમાં નીચેનાં ભાગ સરદારાજો તથા આરાગ્યતાના સંબંધમાં બીજા પણ ઘણી અડચણો હોવાથી આનંદજીકર પોતાના કુટુંબને રહેવા સારી હવા- અજવાળાવાળા તથા સારી નીસરણીવાળાં મેડાની શોધ કરતા હતા. એવામાં એક સ્નેહીની સંહાયતાથી જોઈએ તેવો મેડો મળ્યા આવ્યો; પણ તેનું બાહુ વધારે છે એમ જણાવી કૃપણ કમળાવડુએ જીદ કરી એ મેડો જવા ના પાડી; અને ચોડાં મેડાવાળો તથા જિયી અને નહારી નીસરણીવાળો એક મેડો પસંદ કરી ત્યાં રહેવા ગયાં. પરિણામ એ આવ્યું કે એક માસની અંદર એ છોકરાં નીસરણીઉપરથી નીચે પડી ગયાં. તેમાં પ્રથમ એક છો- કરીનો હાથ ભાંગ્યો; બીજા વખતે છોકરો પડ્યો તે જયંતી પામ્યો નહિ.

(૧૨)

હિમતલાલ કમાઈ કમાઈને જે કાંઈ મેળવતો હતો તે પોતાની વડુ દુર્મતીજાઈને આપ્યા કરતો હતો. એમ કરતાં કરતાં દુર્મતીજાઈ પાંચે ઠીક રકમ એકઠી થઈ હતી. એક વખત એવો આવ્યો કે હિમતલાલનો ધંધો ભાગી પડ્યો અને તે ધણું કરજદાર થઈ ગયો. લોકોએ જ્યારે તેના ઉપર દિવાની કોર્ટમાં દાવા બર્થો ત્યારે તે પોતાની આબરૂ સાચવવાં વડુપાસે રૂપિયા માગવા લાગ્યો તે વખતે વડુએ જણાવ્યું કે હવેલીમાં વાળ હોય તો પેસા હોય, અને કડાચ કાંઈ પેસા હશે તો મ્હારે તો આમળ ઉપર ઘણો ખર્ચ છે. તમે જેર આપીને મરો તો પણ હું મ્હારી પાસેનો પેસો આપનાર નથી. ચોડાં દિવસમાં

હિંમતશાલ ઓચિન્તો મરી ગયો અને લોહો કહે છે કે તે એર ખાઈનેજ મરી ગયો હોય એમ ધારવામાં છે.

સંકટ સમયે સ્વામીને મદદ ન આપવાથી કેવું વિપરીત પરિણામ આવ્યું. ૧

(૧૩)

નર્મદાવહુને ન્દાનપણમાં દિકરો પરણાવી લગ્નના કોડ પુરા કરવા તથા નવી વહુ લાવવાનો ઘણો મોહ હતો પણ ન્યાતમાં વહુને આપવાનું પશ્ચુ-ધરેલું ઘણું વધી પડવાથી તેટલી રકમ ઘરમાં સિલિક છે કે નહિ તેની ખજર નર્મદાવહુને નહોતી. લગ્ન વખતે છેક છેલ્લી ઘડીએ ધરેલું ખતાવવા જતાં વેવાહીએ જણાવ્યું કે ખસો શપિઆની રકમ વધારે જોઈશે. આ ઉપરથી નર્મદાવહુના પતિ રતનલાલે પોતાની સ્ત્રી પાસે યોગ્ય મદદ કે પોતાનાં એક એ નંગ આપવાનું કહેતાં નર્મદાવહુએ તે માન્યું નહિ. આ ઉપરથી નાણાંની તંગીને લીધે ગભરાઈને ન્યાતમાં પોતાની આખર ઓછી યશો એમ સમજી રતનલાલ એર ખાઈ પરલોકવાસી યઇ ગયા અને વિવાહ માટે તૈયાર કરેલું સીધું-સામાન આરમ્ભા તેરમની ઊત્તરક્રિયામાં વપરાયું.

(૧૪)

યોગ્ય વખત ઉપર જ્યારે આખા પ્રાન્તમાં કામ કામ દુષ્ટ પ્લેગનું જોર ધણું વધી પડ્યું હતું તે અરસામાં ચંદ્રવદનરામનાં પત્ની શિવલક્ષ્મી પતિને કહેવા લાગ્યાં કે, હજી તમારી આંખો ઊઘડતી નથી પણ આપણી મ્હોટી દીકરી સુલોચનાની વય તો દસ વર્ષ પૂરતી યઇ. હવે અગીઆરમું વર્ષ પૂરું થશે એટલે આ વર્ષમાં મ્હારે તેને પરણાવી દેવાનો વિચાર છે. ચંદ્રવદનરામે જણાવ્યું કે-હજી તેની વય પરણવા લાયક યઇ નથી અને આખા દેશમાં સર્વત્ર પ્લેગનું જોર વધતું જાય છે તેથી પ્લેગની શાન્તિ થયા શિવાય હમણાં લગ્ન કરવાં મ્હને પસંદ નથી. એટલુંજ નહિ પણ આપણી નજીકમાં જ્યારે પ્લેગનું ખજ વધતું જાય છે ત્યારે આવા વખતમાં લગ્ન લેવાં એ કામ ઘણું જોખમભરેલું છે. ખાર-તેર વર્ષ પૂરાં થયા પછી જોઈશું. ત્યારે શિવલક્ષ્મી બોલ્યાં કે અગ્યાર વર્ષ પૂરાં થતા પહેલાં ન પરણાવીએ તો પછી કન્યામણ જતો રહેવાથી કન્યાદાનનું શ્રેષ્ઠ ફળ મળે નહિ, એમ એક વખત પુરાણી વાત કરતા હતા. તેથી તમે જો સુલોચનાને આ લગ્નગાળામાં નહિ પરણાવો તો હું એને લઇ કુવામાં જઈ પડીશ. વળી વહુએ પોતાની તરફેણમાં મ્હોટાં બ્હેન (નજીદ) ની મદદ લીધી, અને ઘરમાં ઘણો કજીઓ કરવાથી સુલોચનાને દસ વર્ષ પૂરાં થતાં પરણાવી દીધી. લગ્ન થયાને પૂરું પખવાડીયું થતા પહેલાં જમાઈને તાવ આવ્યો. તે એની જાતનો હતો કે તાવ આવ્યાને ચોથે દિવસે જમાઈ મરણ પામ્યો; પાછળથી માત્રુમ પડ્યું કે એ પ્લેગથી મૃત્યુ-મરણ થયો હતો. અને ગરીબ ખિચારી સુલોચના આજે વૈધવ્ય દુઃખ ભોગવે છે! અત્યંત માતાની હડીલાઈ, દુરાચલથી કેવાં વિપરીત પરિણામ આવે છે, તેનાં આવાં અનેક દર્શાનો મળી આવે છે.

જ્વાલી બ્હેનો !! તમે સર્વેને આ ખીજવાર વિનવવામાં આવે છે કે આ ન્દાન-કા લેખમાં માનાની અને પત્નીની અત્યંતતા, બેદરકારી, અને યોડી સમત્વથી થતી બૂસોના જે જૂઠું દાખલાઓ આપવામાં આવ્યા છે, એટલા ઉપરથીજ ત્હેમની બૂસોનાં બચકર

પરિણામોનું પ્રમાણ બાંધવાની જૂલ કરસો નહિ. આવા અથવા તો આને મળતા અનેક દાખલાઓ બન્યા કરે છે. સર્વ જુદેનો અને માતાઓ આવી જુદોથી દૂર રહી પોતાની ગભિર ભ્રમભદ્રારી યથાયોગ્ય સમજે, એટલુંજ નહિ પણ તે સાચે પોતાની સાહેલીઓ પાડોશીઓ, અમલજુદેનો, સગાંબંધાલાં ને ઝાળખીતાંની સ્ત્રીઓ અને તે ઉપરાંત પોતાના સહવાસમાં આવેલી હરકોઈ સ્ત્રીઓને આવી જુદોથી દૂર રહેવાં તથા માતા અને પત્નીનાં ખરાં કર્તવ્ય સમજાવવાં તસ્તી લે એ આ લેખ લખવાનો ઉદ્દેશ છે.

સા. કૃષ્ણગૌરી હિરાલાલ વિ. રાવળ.
સુથ-રામપુર-રવાકાંઠા.

આનન્દાશ્રમ.

એક પુસ્તકની જાહેર ખબર. નવીન પાકશાસ્ત્ર.

(સ્ત્રીઓએ અવશ્ય વાંચવું.)

ખરૂં જોતાં, આ કાંઈ જાહેરખબર નથી; તેમજ પૈસા કમાવાના કુદ્દ હેતુથી આ પુસ્તકની યોજના કરવામાં આવી નથી. પરંતુ આપણી સ્ત્રીઓ સુખક યાય, રસિક યાય, ચતુર યાય, સંસારમાં વિશેષ ઉપયુક્ત યાય; ટૂંકમાં અનેક પ્રકારની ભોજન સામગ્રી બનાવવામાં કુશલ યાય એવા હેતુથીજ આ પ્રયત્ન આદર્યો છે. તેને સફળ કિંવા નિષ્ફળ કરવો એ આ સંસારના ચણગારરૂપ સ્ત્રીવર્ગના હાથમાં છે.

કેટલાક માસઉપર એક યુનિવર્સિટીની સીન્ડિકેટની સભામાં પદવી લેનાર સ્ત્રી-વિદ્યાર્થીઓ માટે વિશેષ અભ્યાસક્રમ નક્કી કરવા માટે ભારે ચર્ચા જાગી હતી. તેમાં એવા દરાવ થયો કે સ્ત્રી ઉમેદવારોએ ઐશ્વિક વિષય તરિકે ખીન્ને વિષય નહિ લેતાં પાક-શાસ્ત્રજ લેવો. એ દરાવ પસાર થયા પછી પાકશાસ્ત્રના સપ્રમાણ અન્ય કાંઈ શિટ વિદ્યાન પાસે ધનામ આપી તૈયાર કરાવવાનો દરાવ રજૂ કરવામાં આવ્યો, અને તે સર્વાનુમતે પસાર થયો.

તે ઉપરથી એ યુનિવર્સિટીએ એ કાર્ય, અમારી કુશળતાની કદર જાણી અમને સુપ્રત કર્યું. અમે પાકશાસ્ત્ર વિશે અમારા જ્ઞાન ઉપરાંત વિશેષ માહિતી મેળવવા માટે પ્રાચીન તથા અર્વાચીન સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત ગ્રન્થોનું સંશોધન કર્યું. ભરતખંડના જૂઠા જૂઠા પ્રા-ન્તોમાંથી હસ્તલિખિત પુસ્તકોની પ્રતો મંગાવી તેની સરખામણી કરી. પાઠાન્તર; નક્કી કર્યા. આ કાર્યમાં અમારા મિત્ર શ્રી કાશીનિવાસી પંડિત શ્રીયુત્ કૃષ્ણદાસક સર્માએ અપૂર્વા સાહાય આપી અમને ઉપદૃત કર્યા છે. જાન સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત ગ્રંથો શોધીને અમે વિરામ્યા નથી, પરંતુ જૂઠા જૂઠા યુગમાં ભરતખંડમાં પ્રવાસે આવી ગયેલા સ્ત્રીતામ્ર વગેરે પ્રવાસીઓના લેવાલ, મદાન સિકંદર તથા તેના અનુયાયીઓના ઉદ્દેશ, આરબ અને મિસર દેશના વ્યાપારીઓએ કરેલી નોંધો ઇલાદિનું સંશોધન કરી આ શાસ્ત્રીય અને અતિ ઉપયોગી વિષયપર પૂરનો પ્રકાશ પાડવામાં અમે એકદિય પત્યર દેરવવો બાંકી સંખ્યોજ

નથી. આ કાર્યમાં અમને અણધારી અસાધારણ શક્તિ મળ્યાથી અમારી નીતને મુખારંધ્ર-
બાદી ઈચ્છતાં અમને ગર્વ ઉત્પન્ન થાય છે.

અન્યમાં પદાર્થનું સંભાળથી વર્ગીકરણ કરવામાં આવ્યું છે. અને બનાવટમાં નવાં
નવાં પ્રાન્તિક ભેદ માલુમ પડ્યા છે, ત્યાં ત્યાં નીચે દીપ્તિથી ઉમેર્યું છે. અભ્યાસને સરળ
કરવા વિશેષ દાખલ કર્યા છે; તેમ કરવામાં અમને ખારે ખર્ચ થયો છતાં આ પુસ્તક
પ્રત્યેક ગૃહિણીના હાથમાં પહોંચે તેટલાં માટે કિંમત બહુ ઘૂમ રાખી છે. પુસ્તકને યોગ્ય
ઉત્તેજન મળવાંથી બીજી આદ્યતિમાં આથી પણ વધારે સુધારો કરવાની પ્રસિદ્ધકર્તા આંશા
રાખે છે.

આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા અને લોકપ્રિયતા એટલી બધી નજામ છે, કે તે પ્રસિદ્ધ-
યથા પહેલાંજ લેનો બંગાળી, હિંદી, મરાઠી, ફરંસી, સ્વાહિલી છતાં બાપાઓમાં
આપોન્તર થવા લાગ્યા છે.

વાંચનારને અમ ચેતવણી આપીએ છીએ કે અમારા પુસ્તકની કોઇ લેખાશુ અન્યકારે
નકલ કરી છે, માટે ખરીદ કરનારે અમારું નામ, દામ, સહી, ટિકિટો વિગેરે તપાસી લેવું.

શ્રી વાચકો તરફથી આ પુસ્તકમાં સુધારો કરવા વિશેષ સૂચના કરવામાં આવશે, તો
પ્રસિદ્ધકર્તા તેમનો જાહેર ઉપકાર માનશે અને બીજી આદ્યતિમાં તે સુધારો દાખલ કરશે.

મહાનસ
વિજયદશમી.

શ્રીયુત્તમ મોદકરામ બટ્ટાચાર્ય.
મૃતસંજીવિની, વામાવશીકરણ, ઇલાહિના કર્તા.

તા. ક.—આ પુસ્તક જ્યારે તૈયારીમાં હતું, ત્યારે એક ઉદાર ગૃહસ્થે માટે ખર્ચ
પ્રયોગશાળા ઉઘાટવાની યોજના કરી છે. તેમાં દરેક ઉચ્ચ શાલિની આર્થ ગૃહિણીને પાઠ-
શાસ્ત્રને લગતું વ્યાવહારિક શિક્ષણ આપવામાં આવશે. તે ઉપરાંત એ પ્રયોગશાળામાં વિધિ-
પૂર્વક તૈયાર કરેલા ભાતભાનના મથાલા, ચૂર્ણ, અવલેહ વિગેરે વેચાતાં મળશે.

સચિત ક્યારલોગ વિનામૂલ્યે લખવાથી મોટલવામાં આવશે.

અગાઉથી આશ્રય આપનારા ઉદાર આદેશનાં નામ સ્થળ સંકાય ને કેટલીએક
અનિવાર્ય ઉતાવળને લીધે આ પહેલી આદ્યતિમાં લેવામાં નથી; તેની તે ગૃહસ્થો ક્ષમા
આપશે એમ આશા છે. અમે વચન આપીએ છીએ કે બીજી આદ્યતિમાં તે સર્વ મહા-
સયોનાં નામ સામાર દાખલ કરવામાં આવશે. પાછળથી પૂંઠાઉપર કે બીજાં કોઈ પાછળ
પાનામાં કેટલાંક પુસ્તકકારો, આદેશનાં નામ જાણી તેમને લગ્ન પમાડે છે; પરંતુ એવા
ભેરવાદ નિયમને અમે અતઃકરણપૂર્વક ધિક્કારીએ છીએ.

આ ઉમદા ગ્રંથ હાલ મુદ્રાલયમાં છે. પ્રયોગશાળાની રચના શરૂ થઈ ચૂકી છે, તેથી
આ અમુક પુસ્તકનાં થોડાંક અવનરણ અને વાચકના લાભ અર્થે આપીયું કે જો
તેઓ એ ગ્રંથની કિંમતનો અડસટો કરી શકે.

લોજનવિભાગ.

પછની જાહેશી બનાવવાની રીત.

એ કુખો જોઈને થઈને મેઘો લેવો. તેને આશરે ત્રણ ઝાંસ શુદ્ધ દીવેલથી મેઘો.

* પા ૩ તેલથી મેઘાની અશાશ્રીય પ્રવૃત્તિ છે. થી વાણ પેદા કરે છે, તેમ કદ પ્રધાન છે.
જનનાં સાધને દરનાર એટલાંય છે એવું શ્રીચામદનું મન છે. શ્રી. ક.

પછી બે પિંટ ડિસ્ટીલ્ડ વોટરમાં પલાળી મૂકવો. ચોવીસ કલાક પછી તેને દલાવી નાંખવો. પચાસ સેન્ટીગ્રેડ જેટલું દિવસ ગરમ કરવું. પછી સંભોગપૂર્વક જલેથી તળા નાંખવી એટલે ઉષ્મ જલેથી તૈયાર થશે. (વિભાગ ૧ લો, પ્રકરણ ૩૦ મું, પૃષ્ઠ ૧૨૫.)

અવલેહ વિભાગ.

કોઠાની ચટણી કરવાની રીત.

પાંદો જોઇને આશરે એક સતંદ કોઠો લેવાં. છરી કિંવા એવાં બીજાં ધોરવાળાં સસ્ત્રી તે આંદેસે ગર્ભ કઢાડી લેવાં. પછી પાછલા પ્રકરણમાં બતાવ્યા મુજબ મસાસો નાંખવો. ૨૫ ગ્રેન કોમન સોલ્ટ, ૫૦ ગ્રેન ચીલી, એ બે એકમેક કરી મસાલામાં નાંખવાં. આશરે દસ ડિઝી ગરમ ઉત્પન્ન થાયે ત્યાંચી વાટપા કરવું. ગરમી માંપ કઠાડવાને નવાં બનાવેલા ખત્તની સાથે એક ઉષ્ણતામાપક સ્કેલ મૂકવામાં આવશે.

(વિભાગ ત્રીજો. પ્રકરણ ૧૯ મું. પૃષ્ઠ ૪૩૬.)

શાકવિભાગ.

મૂળાનું શાક કરવાની રીત.)

સારા સાંળા, તીખા અને કૂળા જોઇને મૂળા લેવાં તેને ત્રણ વાર ઠંડા પાણીથી ધોઈ નાંખવા. પછી છરીવડે તેને બારીક રીતે સુધારી નાંખવાં. બરાબર સાદા ડીઝી જેટલો તાપ કરી શાકને વધારી નાંખવું; પછી શાકના ચરબર એક મીટર, ત્રણ સેન્ટીમીટર અને દસ મિલીમીટર જેટલું પાણી રાખવું. એ પ્રમાણે છ મીનીટ ત્રીય સેકન્ડ સુધી ઉકળવા દેવું. વધારે ગરમી થાય તો રેગ્યુલેટરથી ઓછી કરતાં જવું. ગરમી ઓછી વધતી કરવાના નથી પેટનેના રેગ્યુલેટર સ્ટવ હંભારે સ્થંધી થલે કિંદાપત ભાવે મળશે. એ પ્રમાણે થોડા વખતમાં ઉત્તમ શોક તૈયાર થશે. પછી ઠંડું પડેલા દેઈ ઉપયોગમાં લેવું.

(વિભાગ ચોથો. પ્રકરણ ત્રીજું. પૃષ્ઠ ૭૦૨.)

પાકવિભાગ.

(કારેલાંતો મુરખો બનાવવાની રીત.)

તાજાં, ફળાં, બીયાં વગરનાં કારેલાં લેવાં. તેમાં છરીવડી ઝીણી ચીરો પાડી દરેકમાં પાંચ પાંચ ડોસ તાજે ધીનેગાર (સરકો) બરવો. પછી સર્વેને એકના અન્નવાળામાં સાત દિવસ રાખી, સાત પ્રહર, સાત થડિ, સાત પગ, અને સાત વિપગ સુધી સૂકવી રાખવાં. આ સખ્તક્રમો આદ્યુત સખ્તકાર રહેશે છે. એક વાર પ્રયોગ કરીથી ખાતરી થશે. પછી તેને ખોડની આસપાસમાં નાંખી તેવું ડીઝી જેટલી ગરમીમાં મુગારે અડધા કલાક સુધી રહેવા દેવાં. કઠોળમાંથી પ્હાર કાઢી ગરમ વાતાવરણનાં આરકામાં દિને એક અઢવાડિયાસુધી રાખી મૂકવાં. આથી અતિ સ્વાદિષ્ટ પાક તૈયાર થશે. આ પાક અજીર્ણ, ગુસ્સ વાયુ, સંઘ્રહણી, અતિમાર, અપરમરી, શુલ્કહી, વિગેરે વ્યાધિમાં રમખાણ આપ્ય છે.

આ નિર્વાય વિશેષ માહિતી અમારું સચિત્ર કયાદતોગ જોવાથી સમજશે.

(વિભાગ છઠો. પ્રકરણ ૧૨ મું. પૃષ્ઠ ૧૩૧૨.)

સમયતરંગ.

સારફતિવ.—અહીંની કેટલીક પાસી અને દોડુ સત્તારીઓએ સારફતિવ કરી તા. ૧૫ માં ઓડ ટાવરની રાત્રે લેડીઝ ક્લબના મકાનમાં મળ્યા ગયા હતા. ક્લબના વિશાળ ટેનીસકોર્ટને ધ્વજ પંતો ભધી રાજમારી વચ્ચે કામકામ કુલ ઝાડનાં કુંડાં સુધી સેશનની કરી એ સ્થાનને રમ્ય બનાવ્યું હતું. આ સરે પશ્ચીમેક્રીઓએ ખાવામાં ભાગ લીધો હતો. પ્રેક્ષક વર્ગમાં સ્ત્રીપુરુષો તેમજ બાળકો દળર હતાં સાદા અગીઆર વાગતા સુધી આવનું ચાલ્યું હતું ત્યાર બાદ આનારાઓને નર્મન સીક્વરની ડબીઓ અને ધુપ્દાન લદાણીમાં વહેંચ્યાં હતાં અને રીફ્રેશમેન્ટ લઈ મેળાવડો આનંદઉત્સાહથી વિસર્જન થયો હતો. મેળાવડાની સર્વ ગોઠવણ અથથી ઇતિ સુધી ક્રીઓએ જીતે કરી હતી. પુરુષો માત્ર તેમના મહેમાન હતા. નીતિવોધક તેમજ નિર્દોષ મરળીઓ ગાઈ મવડાની કુલીન ક્રીઓ આવાં સમેલનો કરે એ હાલ છે. આવા ઉત્તમ પ્રતિભા સમારંભને વિનયવાન કરવાનું માન હો. વિદ્યાગૌરી બી. એ. હયા હો. સારદાગૌરી, બી. એ.એઓને પટે છે.

શોકજનક મૃત્યુ:—આ પત્રનાં એક ઉત્સાહી શ્રેયસ્ક, પ્રો. ગાળજરનાં પત્ની અ. સો. કારી-ગૌરીના અક્ષય, શોકપ્રદ મરણની નોંધ દિલગીરી સાથે લેતાં, અમે પ્રો. ગાળજર તથા લેમના કુટુંબની ગમગીનીમાં અન્તઃકરણપૂર્વક ભાગ લઈએ છીએ. ક્રીડાવણી અને સ્ત્રીની ઉત્તરિના વિષયમાં તે બાલુ ખરા દિલથી કામ કરતાં હતાં અને સુરતના વનિતાવિદ્યામની વગેરે કઠોક પરીપકારી સંસ્થાઓમાં તેઓ આગેવાની ભર્યો ભાગ લેતાં હતાં. લેમનું અવસાન ક્રૂર પાંત્રીસેક વર્ષના યુવાન વયે થયું છે; અને તેઓ નેટહું કરી રાક્ષ્યાં છે તે નેતાં આમળ ધણું વધારે સહાર્ય લેમને હાથે થાય એવી શ્રદ્ધા રહેલી હતી. પરંતુ પ્રભુની પરમ ઇચ્છા આમળ માનવદષ્ટિ સર્વદા નિર્ભય છે ! એ પરલોકવાસી સત્તારીના આત્માને પ્રભુ શાન્તિ અપેા.

એક મહાન સેવાભગિની:—જયા ઝાંમરદ માસમાં શ્રીમતી ફર્સ્ટેન્સ નાઈનિન્સેલ નામનાં એક જહ્ન ઉમેજ બાલુએ તેનું વર્ષના વયે પરલોકવાસ કર્યો હતો. આ સત્તારીનું આપું છવન નિત્યાર્થ અને આત્મત્યાગી લોકસેવામાં મયું હતું અને તેમની છંદગીમાં પણ એ સાધ્વીનું પવિત્ર નામ સર્વત્ર પૂજ્ય મનાઈ હતું. યુરોપખંડમાં-ક્રીડામાં ન્યારે મદાસત્રામ ચાલતો હતો ત્યારે દર્દી અને નબળી સ્ત્રીપાઈઓનાં દુઃખનાં વર્ણન સાંભળી આ પરીપકારી બાઈ જેમની ઉમ્મર તે સમયે ધણી યુવાન હતી તેઓ તે રણમેદામાં મયાં અને અનેક પ્રકારની તંબી તથા મુશ્કેલીઓમાં, લેમણે પોતાના છવને એખમેપણ, ધણાં પીડાતાં મનુષ્યોને આરામ આપ્યો હતો. આ સેવાભગિનીનાં પરદુઃખ બંજન સત્કાર્યોની વાજબી પ્રસંસા આખા યુરોપખંડે કીધી હતી. પરંતુ તેઓમાં એક એવી વિરલ સાદાઈ અને નિરભિ-માનતા હતાં કે જેથી કોઈપણ પ્રકારનો બદલો તેઓએ સ્વયં કરતાં કે સ્વીકારતાં નહિ. સ્વદેશ પાછાં આવતાં-લોકો તરફથી ઉમંગભરે પોતાને ધણા ફળદલામયું માન આપવાની હીલચાલની લેમને ખબર મળતાં મનમાંજ પોતાનું વડાણુ લેમણે બદલી નાંખ્યું અને યુસ રીતે તેઓ પોતાને ઘર આવીને બેઠાં ! અને ક્રિસ્ટિય પાસીમેન્ટે ન્યારે લેમની અમૂલ્ય સેવાઓને મટિ સ્તુતિ સાન સાજ રૂપિયાની મોટી રકમ લેમને ભેટ આપી ત્યારે લેમનાં હાંધ પોતે ન રાખતાં તે સઘળી પરીપકારનાં સત્કાર્યોમાં ખરબી નાંખીદિલી ખરી મોટાઈ અને સેવાની અદિતીવ નિઃસ્વાર્થતાની પ્રતીતિ કરાવી હતી. આવો ખરા અન્તઃકરણનો આત્મત્યાગ દુનિયામાં ધણેજ જગત્સે જોવામાં આવે છે. તેઓ કુમોરિકાજ રક્ષાં હતાં દિનું સ્થાનની ક્રીઓ તરફ લેમને ધણું ભાવ હતો તથા લેમની સ્થિતિ સુધારવાં કઠોક વખત તેઓ ધણી પ્રતિપૂર્વક સલાહ આપનાં અને પ્રયાસ કરતાં. ઇંગ્લંડમાં મદાન પુરુષોને ન્યાં ખાસ માનને ખાતર ફર્ન કરવામાં આવે છે એનું વેસ્ટમિનસ્ટર એબિ નામનું એક મોટું દેવળ છે લેમનાં લેમને હાલના પ્રલ તરફથી ધણેલી માનગીનો પણ લેમના ટ્રસ્ટિઓ તરફથી સ્વીકાર થઈ રાહ્યો નથી કારણ તેમ થવા દેવાની એ સત્તારીની ઇચ્છા નહોતી. આ સાધ્વી બાનુના પુરુષ સ્મરણપૂર્ણ પ્રલસમસલ તરફથી એક પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી જે વખત મદારાજ ન્યાંજ અને રાજમાતા એલેક્ઝેન્ડ્રા વગેરે રાજકુટુંબ, અને વડા વજીર રક્ષના પ્રતિનિધિઓ ત્યાં હોવા ઉપરાંત દબરો ક્રીપુરો અને સિપાઈઓ લેમના માન ખાતર હાજર હતા.

લેખકોને વિજ્ઞાપિત.

૧. 'સુન્દરી સુબોધ' માં પ્રકટ થયેલાં લેખકના નામવાળાં લખાણને માટે ત્હેના લખનાર, અને નામ વિનાના લેખને માટે તન્ની જવાબદાર છે. સંભાસેના અથવા સેક્રેટરીની સહી વિનાના ખીજ કોઇ પણ લખાણને માટે અનુસમાજ જવાબદાર નથી.

૨. લેખ ચોખ્ખા અક્ષરે, કાગળની એક જ બાજુ ઉપર લખવા, તથા લખાણ સાથે પ્રકટ કરવાની પોતાની સંજ્ઞા (તખલ્લુસ) હોય તો તે સાથે પોતાનું નામ ઠામ, અમારી ખાતગી. માહેતિ માટે, મોકલવા ખાસ વિનંતિ છે.

૩. પ્રકટ થવાને આવેલા લેખ સુન્દરી સુબોધમાં ક્રમવાર લેવામાં આવે છે; મળેલાં લખાણ પૈકી આ પત્રમાં ન લઈ શકાય એવાં જે સાથે ટપાવની ટિકિટો ખીડવામાં આવી હશે તો પાછાં મોકલવા બનશે ત્યાં સુધી ગોઠવણ કરવામાં આવશે. પરંતુ કોઇ પણ કારણથી ગેરવસ્તે પડેનાં લખાણને માટે તેમજ તે પ્રકટ થવામાં અગર પાછાં મળવામાં થતા વિલમ્બને માટે તન્ની જવાબદાર નથી. લેખકો પોતાના લખાણની નકલ રાખીને મોકલે એમ ખાસ સૂચના છે.

ગ્રાહકોને વિજ્ઞાપિત.

૧. ગીતમાળા ભાગ ૨ જે—સાતમા વર્ષની લેટ તૈયાર થઇ છે, અને તે અમારા સંપાદના જૂના ગ્રાહકો ઉપર વી. પી. કરીને મોકલવામાં આવશે. આ વી. પી. માં અઠમા વર્ષનું પણ લવાજમ વસુલ કરવામાં આવશે. કારણ કે આઠમા અને નવમા વર્ષની લેટ તરીકે એક મોહું, ઉપયોગી, સુબોધક પુસ્તક તૈયાર થાય છે, જે આ વર્ષની આખર સુધીમા ગ્રાહકોમાં વહેંચવામાં આવશે. લવાજમ અગાઉથી વસુલ કરવાના અમારા રિવાજથી ગ્રાહક મહાશયો અચૂત નથી.

૨. મનિઓર્ડર મોકલનારને ખાસ વિનંતિ છે કે હેમણે પોતાનું નામ ઠામ તથા રકમ "રૂપન" માં જણાવવું.

એક મનિઓર્ડર રૂ. ૧-૪-૦ નો અમને તા. ૯. મી એક્ટોબરના સ્પરસામ મળેલો છે. ત્હેના ઉપર નામ ઠામ ન હોવાથી ત્હેનાં નાણાં અનામત રાખવાં પડ્યા છે.

૩. નમૂનાનો અંક વિના મૂકે મોકલવામાં આવશે.

આ પત્રને લગતો સર્વ પત્રવ્યવહાર તથા મનિઓર્ડર વગેરે મોકલવાનું નીચેને સરનામે કરવું—

'સુન્દરી સુબોધ' મન્દિર: અમદાવાદ.

નિજકુંજ.

મુલજ દુર્લભજ વેદ કૃત.

નવા રાસડાઓ, નવાં લજનો, નવાં કાવ્યો, પાનાં ૧૫૦; ઉત્તમ છપાઈ ને બાંધણી.

મૂલ્ય: ૦-૧૨-૦.

મગવાનાં ઠાકાણાં—અ. સો. જમનાખડેન નગીનરાસ-સકર્ધ;

બાણગંગા વાલકેશ્વર—સુબોધ

એન. એમ. ત્રિપાઠીની કુપની, કાલબાદેરી રોડ—સુબોધ.

જીવનજ્ઞાન અમરથી મહેતા, રત્નાગિનારામજીના મંદિર પાસે—અમદાવાદ

આયોનિક ફાર્મસી

માં

પાનતી સાધારણ ઉપયોગની દવાઓ.

શીવર ડ્રોસ.—જવર બિન્દુ. દરેક જાતના તાવ ઉપર લાગુ પડે છે ધણીજ સસ્તી અને અસરકારક દવા છે

રૂ. ૦-૪-૦

જર્મીસાઇડઃ—જીવિતાશક. ચેપી કે ઝેરી જીવતા વિધને કાપી નાખે છે

રૂ. ૦-૮-૦

બલક ષ્યુરિક્સાઇંગ સોલ્યુશનઃ—રક્તશોધક શોષીવિકાર ઉપર ધણીજ અમરે કારક દવા.

રૂ. ૧-૦-૦

લીવર સોલ્યુશનઃ—ઝાડાની કબજાઆત વગેરે દુર કરે છે. પેટ સાફ આણે છે અને શુભ લાગે છે

રૂ. ૧-૦-૦

એન્ટિસેપ્ટિક મલમઃ—ચામડીના દરેક રાગ ઉપર કહોતું અટકાવી જલદી રૂઝ આણે છે.

રૂ. ૦-૮-૦

એ ઉપરાંત દરાજનો મલમ, ખીલનો મલમ, કાસોરા, પ્લેગ વગેરેની સંધળી જાતની અકસીર દવાઓ બનાવવામાં આવે છે.

વધુ ખબર માટે તથા નમુના માટે લખો —

(પ્રાઈસર ગજજરની) આયોનિક ફાર્મસી.

ગીરગામ, મુ'બઇ.

કલકતાવાસી

ડાક્ટર હરમીટનું લોકપ્રિય

કુસુમ માલતી તેલ.

(૧૯૨૨)

આ એક મનોહર મુગધીદાર અને મુલુકારક આપણે યુક્ત ઉત્તમ કેશ તેલ છે. આ અમરકારીક તેલની શીશીનું મોટું ઉપાડતાંની વાર એની મધુર મુલામ હવાની સાથે મળી એના ગુણેલાં આસપાસના લોકોના મનમાં એવું પ્રતિભ કરાંતી આપે છે, કે જ્યે નિકટમાંજ કોઈના સારા જગીયા હશે અને ત્યાં હમ જ્યાંજ નજરેરહેના કુલો ખીલીને આવી મનોહર મુલામ આપી રહ્યા છે.

પણ રક્ત આટલુંજ નહીં, આ અપુર્વ કેશ-તેલ નીમસર માથે નાખવાથી બાલ કાલા, લાંબા શરૂઆત કામચ અને અમરકાર મુદર માથે છે કુસુમમાલતી તેલથી બાલ ખરી પડવાનું બધ થાય છે. તામ પડેલી જગામા નવા બાલ ઉમે છે, મ. ધાનેા કુખાવે ચક્રી, ચીતબાતિ, મુઝર્જી, હિસ્ટીરીઆ,

આખોમા તગ્ગર, કાનેમાં પમરમાર રીગેરે તમામ તરેહના મગજના અને બાલના રોગ વિહારે એકદમ મરી જાય છે. કુસુમ માલતી તેલથી મગજને પ્રુષ્ટિ મળે છે, ગાદકિત વધે છે, કંઈ પીતને વાત આખ્યાવચ્ચામાં રહે છે, માટે ચિત્ત પ્રકુષિત થાય છે. ઉદયમ ઉત્સાહ પ્રબળ થાય છે, રોગે ઉધ મારી પેટે આવે છે. અને અન્ન પાચન થાય છે, વિદ્યાથી શિક્ષક, વકીલ, ન્યાયાધિપ કાગ્યારી રાજ્ય મહારાજ વીગેરે મગજના કામ કરનારાઓને માટે કુસુમ માલતી તેલ પરમ ઉપકારી છે, નેગજ હાલના મોખીન આ પ્રયોગના વિલાસની સામગ્રી ઉત્તમ કેશતેલ કહેવાય છે. અને દમ બાર વરસથી હિંદુતાનના મોટા મોટા હશેર ગામડાઓમાં ધણા તારીફની માથે એવું વેચાણ થય રહ્યું છે. હરમીટનું કુસુમ માલતી તેલ વગાડો. કોઈ કોઈ તમારું માથું કુખગે નવી તેમજ નબલાથી તથા ચિનાથી આકાંચે તમાગ બાલ છુરા કે સહિત થઈ જશે નહીં.

એનરેબલ બાપ્તુ મુરેન્દ્રનાથ બેનરજી એનાલ સેક્રેટરી જર્જીન્સીટના મેમ્બર, કલકતા જણાવે છે કે:—“હરમીટ દેખીતું કુસુમમાલતી તેલ મે જને વાપરીને જાણું છે કે, આ તેલથી માથું ટકું રહે છે, મનજને આરામ મળે છે, અને રોગે મારી પેટે ઉધ આવે છે. મનજના કામ કરનારઓને માટે કુસુમમાલતી તેલ બહુજ ફાયદાકારક છે.”

કિંમત એક શીશીના રૂા. ૧-૦-૦ અને વિ. પી. ખર્ચ ૦૫૦ મોલ એજન્ટ.

કે. સી. બ્રાંસ.

નં. ૮૦ કાંલેલ, કાલબાદેવી પોસ્ટ, મુંબઈ.

અમદાવાદ ખી મુજતાબ પ્રીન્સિપ પ્રેસમા સા. સોમાવાદ મંજલા સે છાપું.

તૈયાર છે.

“સરસ્વતીચન્દ્ર” ના કર્તા

શ્રીયુત ગોવર્ધનરામ.

એમના જીવનની ટુંકી કથા અને તેની તુલના.

લેખક: કાન્તિલાલ ઇમનલાલ પંડ્યા, બી. એ.

૩૦૦ પૃષ્ઠનો સચિત્ર ગ્રન્થ.

કિંમત માત્ર ૦-૧૨-૦ પોષ્ટેજ છુટું.

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, કાલકાદેવીરાડ—મુંબઈ.

અમુલ્ય ભેટ.

“વેદ વિદ્યા”

આ નામનું અનેક વેદક વિષયોથી ભરપૂર અને સર્વ લોકો-
પયોગી ૧૨૮ પાનાંનું પુસ્તક એક પોષ્ટ કાર્ડ ઉપર નામ ઠામ લખી
મોકલનારને કીંમત કે ટપાલ ખર્ચ કંઈ પણ લીધા વગર મફત
મોકલી આપવામાં આવે છે.

રાજવૈવ નારાયણજી કેશવજી.

અમનગર—કામીયાવાડ.

નિઃકુંજ.

મુલજી ફુલ્લભજી વેદ કૃત.

નવા રાસડાઓ, નવાં ભજનો, નવાં કાવ્યો, પાનાં ૧૫૦; ઉત્તમ છપાઈ ને ગાંધણી.

મુલ્ય: ૦-૧૨-૦.

મળવાનાં કેમજાં—એ. સૌ. જગન્નાથજીન નગીનનાસ સમ્રાટ,

બાણગાં વાલકેશ્વર—મુંબઈ.

એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની, કાલકાદેવી રાડ—મુંબઈ.

જીવનલાલ અમરશી મહેતા, આમિનારાયણના મંદિર પાસે—અમદાવાદ.

સુન્દરી સુબોધ

આપણા કુવિખ્યાન નવલકથાકર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો
 “સૂર્યો પંડિત યાય; વસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજન્યનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ છત્તાઓ અને ક્લેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબના ખરા કલ્યાણ કરવા
 “સક્તિમતી અને હત્યાહિની અને, કુટુંબના આર્થિક વર્ચને યોગ્ય અને શક્તિ આપે અને જલ્દ વર્ગોની
 “કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિભક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે અને તેના આંતર-
 “લાસોની ઉર્મિઓમાં યોતાના હૃદયતરંગ, બેળની દર્પ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને
 “અન્તે સ્વદેશમાં ઉદયચૂર્યનાં તેજસ્વી દિશ્વો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્યસુન્દરીઓના
 જીવનની સફળતા છે. “સૂચિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધિના પ્રભ નથી, અને પ્રભવિના રાજ્ય નથી,
 “સૂચિની ઉત્પત્તિના દેશની ઉત્પત્તિ આરાધ્ય છે.”]

[પર્વ ૮ અં.] ઈ. સ. ૧૯૧૦ નવેમ્બર-કાલિકા વિ. સં. ૧૯૬૬. [અંક ૩ ભે.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

હાહી રહિણીની પસંદગી:

દ્રવીડ દેશમાં કાંચી નામે એક નગરી છે. તેમાં શક્તિકુમાર નામનો એક શેઠ
 રહેલો હતો. તેની કાસે કરોડો, ચળિયા રૂપા, તે ચપરે અસાધ્ય વર્ષનો ધણે ત્યારે તેને
 ચિન્તા થઈ કે સ્ત્રીવિનાનો અર્થવા સ્ત્રી અનુકૂળ ન હોય એવો પુરુષ મુલ્કી નથી; માટે
 ગુણવાળી સ્ત્રી કેવી રીતે મેળવવી? પાંચકાંડ પર ‘આધાર’ કે વિશ્વાસ રાखीને ગ્રહણ
 કરેલી સ્ત્રીઓમાં જોડતા સદગુણ વીઠામાં ને આવ્યાથી, પોતે જોશીનો વેપ લઈને,
 લૂગડામાં એક શેર કમોદનો ઢાંગર વાંધીને, પૃથ્વી પર ફરવા લાગ્યો. આ જોશી
 ભાગ્યચિન્દને જાણનારો હશે એમ ધારી કન્યાવાલાં પોતાની છોકરીઓ તેને વતાવવા
 લાગ્યાં. જ્યારે તે પોતાની વ્રાતિની સારાં લક્ષણવાળી કન્યાને જોતો ત્યારે કહેતો કે,

“ અરે કલ્યાણી, આ ઘેર ઢાંગરમાંથી મનોહર ભોજન વનાવી મ્હને જમાડી શકીશ ? ”
 એ સાંભળીને વધાં ત્હેની મચ્કરી કરીને ત્હેને ઢાંકી કહાડતાં હતાં. આવી રીતે એક
 ઘેરથી બીજે ઘેર જતો એ મટકવા લાગ્યો. એક વચ્ચે શિવિદેશમાં કાવેરીના દક્ષિણ
 કિનારાઉપર આવેલા પાટળા નામના શહેરમાં તે ગયો. ત્યાં સુન્દર અંગવાળી, મનોહર
 ચ્હેરાવાળી અને થોડાં ઘરેણાં પ્હેરેલી એક વાલાને ત્હેણે દીઠી. એનાં માથાપ ગુજરી
 ગયાં હતાં અને ત્હેની સાથે સઘળી સમૃદ્ધિનો પણ નાશ થઈ ગયો હતો; એટલે ત્હેના
 ઘરમાં ધન ન્હોતું. શક્તિકુમારની દ્રષ્ટિ એ કન્યા ઉપર પડી કે તુરતજ એના મનમાં વિ-
 ચાર આવ્યા લાગ્યા કે, “ આ વાલિકાનું અંગ તનુરસ્ત લાગે છે અને સર્વ અવયવ
 સુવદિત અને સુન્દર છે. ત્હેનામાં કોમલતા અને રમણીયતા છે. ત્હેના હાથ પગ અને
 લલાટ શુભ ચિન્હો અને પુણ્યરેખાઓથી સુશોભિત છે. વળી બુદ્ધિશાળી, વિવેકી,
 વ્હાલસોઈ અને શીલવતી છે; માટે આ કન્યા લગ્ન કરવાને યોગ્ય છે. ” આમ વિચા-
 રીને મીઠી નજર કરીને ઘોલ્યો, “ હે કલ્યાણી ! આ ઘેર ઢાંગરમાંથી પાક કરીને બં-
 મને જમાડવા તું સમર્થ છે ? ” એ સાંભળીને તે વાલાએ પોતાની દાસી સામું જોયું,
 એટલે દાસીએ તરતજ એ જોશીના હાથમાંથી ધાન્ય લઈ, એક ઓટલા ઉપરથી કચરો
 વાળી, તે ઉપર પાણી છાંટીને ત્હેને હાથ પગ ધોવામાટે જલ આપી ત્યાં બેસાડ્યો.
 પછી પેલી કન્યાએ સુગન્ધી કમોદની ઢાંગરને જરા સ્વાંડી, તડકામાં સૂકવી, ધારવાર
 ફેરવી, મજવૂત અને સરસી ભૂમિઉપર વાંસની નળીવડે ધીમે ધીમે કરમોવી, ચોલા
 અને ફોતરાં વંનેને આલાં જૂઠાં પાડી, પોતાની દાસીને કહ્યું, “ આ ફોતરાં ઘરેણાં
 અજવાળ્યામાં ઘણાં કામમાં આવે એવાં છે માટે સોનીઓને તે કામનાં છે. માટે કોઈ
 સોનીને તે આપી ત્હેના ઘડલામાં ત્હેની પાસેથી કોડીઓ લઈ, ઘણાં મજવૂત અને વધુ
 સૂકાં નહિં તેમ વધુ લીલાં નહિં એવાં થોડાં લાકડાં, એક ન્હાની ઢાંટી તથા બે કો-
 ડીઆં લઈ આવો. ” દાસી ત્હેના કઢા સુઝવ કરવા ગઈ એટલામાં પેલી કન્યાએ એક
 ન્હાનકડા પળ ચોમ્પવા અને ઘાટીલા સ્વાંડણિયામાં લોટુંજડેલાં સ્વરના લાકડાના
 મૂસલથી ચોલાને ધરોવર સ્વાંડી નાંચ્યા અને મૂપડામાં નાંચી જાટકી ઉપયોગ કરવા
 લાયક વનાવ્યા. દાસીના પાછા આવ્યા પછી ચૂલામાં અગ્નિ સંલગાવી તે ઉપર ઢાં-
 ઢીમાં ચોલા અને ઘટતું પાણી ભરીને મૂક્યાં. ચોલા ફૂલીને કઢી જેવા થઈ ગયા
 એટલે અગ્નિ ઠારી નાંચીને ઢાંટીઉપર કપડું વાંધી ત્હેમાંથી પાણી ગાળી નાંચ્યું. પછી
 કડહીથી તે દળાવીને પેલી ઢાંટીને આછા અંગારા ઉપર મૂકી રાખી. જે લાકડાં
 વચ્ચાં હતાં ત્હેના કોયલા કરીને તે સોનીઓને ઘેર વેચવા મોકલી ત્હેની જે કોડીઓ

आवी त्हेमांथी शाक, घी, दहिं, तेल, आंवळां, आंवली अने मशालो मंगाल्यो. आ सचळी वस्तुओ आवी एटले ते वालिकाए वे व्रण शाक वनावी दीधां अने कोडियांमां क्हाडी राखेला-चोखाना पाणीमां मीटुं तथा मशालो नांखी, त्हेने अंगाराउपर खद खदावी त्हेमां सुन्दर वधार कर्यो. पछी पेल जोशीने बोलावीने आंवळांथीं मुगन्धित करेल्य गरम पाणीथी त्हेने दासीपासे न्दवडावराव्यो. स्नान कर्यो पछी ओटला-उपर पाणी छांदीने शुद्ध करेला स्थानक उपर एक पाटलो मूकी राख्यो हतो त्हेना उपर वेशी, सन्ध्यावन्दन आदि त्हेणे करी लीधा पछी, एक कोमळ केळना पांदडा उपर त्हेने आ कन्याए वे कडछी चोखा, धोडुं घी, तथा शाक पीरय्युं. अने एक न्हाणा पांदडाना पडियामां ओसामण मूक्युं. वाकीनुं अन्न हतुं त्हेमां दहीं अने गरम मंशालो भेळवी ते पीरय्युं अने एक बीजा पडियामां छाश पण वघारीने मूकी. ओ-सामण ते जोशीने घणुंज मवुरुं लाय्युं अने ते पी गयो के तरत त्हेनो रस्तानो वघो थाक उतरी गयो. धरार्डिने जमी रत्ना पछी ते घणोज प्रसन्न थयो अने त्हेनां सर्व अंगो तृप्ति पाव्यां. त्हेणे पाटलेथी उठया पछी पाणी माय्युं ते पण गुलाबथी मुगन्धित करेलुं अने ठंडुं हतुं. पाणी पण त्हेणे सारीपेदे पीयुं. पछी ते कन्याना कहेवाथी दासीए जच्छिष्ट अन्नने क्हाडी नांख्युं अने गायना छान तथा चोरखी माटीथी आहुं आहुं ओटलाउपर लीपी ते सूक्यो एटले त्हेना उपरथी कचरो सावरणी वडे साफ करी, त्यां ते जोशीने पाथरणुं पाथरी आय्युं एटले ते पोतानां ओछाड ओडीने सुई गयो. केटलाक वखते जाग्रत थयापछी, घणो राजी थई, ते कन्या साथे पोतानां लग्न करवानी मागणी कीधी अने त्हेनां संबंधीओने पोतानां ज्ञान तथा स्थिति विशे संतोपकारक समजण आपी, त्हेने परणीने पोताने घेर लई गयो; ज्यां त्हेना गुणने आधीन थईने ते पतिपत्नी अत्यंत सुखमां दिवस निर्गमन करी, धर्म, अर्थ, अने काम सेववा लाग्यां अने अन्ते मोक्षनी पण प्राप्ति कीधी.

महाकवि दंडीकृत दशकुमारचरित्—

(ना भाषान्तरमांथी स्टेज फेरफार साथे)

વિવિધવિહારં.

મધ્ય રાત્રીએ.

“દાકતર ! દાકતર !” “કાણ વળી ! આ આટલી રાતે ! !”

આંખ ઉઘાડી જોયું તો જમીનદાર દક્ષિણાખાણને દીકા હું સજાજો ઉઠ્યો. એક ખુરશી પાસે ખેંચી મહે તેમજને ગેસાડયા, આતુરદૃષ્ટિયે તેમજના રહામું હું જોઈ રહ્યો. લગભગ અઢી વાગ્યાનો સુમાર થયો હતો.

દક્ષિણાખાણ શીકે વદને બોલ્યા—“વળી આજ જૂનું દરદ ઉપડી આપું છે. તમ્હારી દવાની કાંઈ અસર થઈ નહિ.

મહે તેમને સૂચવું કે—“દારનો ઉપયોગ વિશેષ કરતાં હશે ?”

તે સ્ત્રીકાંઈ ગયા અને એકદમ બોલી ઉઠ્યા—“એ જ તમ્હારું ધારવું જૂનજરેલું છે. દારવું આ પરિણામજ નથી. બધી વાત તમ્હે જાણુતા નથી ત્યાં સુધી ખરું કાચુ તમ્હે કળી શકશે નહિ.”

મહે દીવો જાંબો બળતો હતો તે સનેજ ક્યોં. દીવો પ્રકાશથી બળવા લાગ્યો. મ્હારા ધાતીયાનો છેડો કઢાડી મહે જોડાયો ને પાસે એક પેડા પડી હતી તેપર બેઠો. દક્ષિણાખાણુએ તેમજની વાત ચલાવી:—

“મ્હારી મહેલી વખતની સ્ત્રી ઘણી સારી—તહેના જેવી બીજી મળવી મુશ્કેલ ! પણ હું તે વખતે તો યુવાવસ્થામાં હતો. યુવાનેલું મન પ્રેમ અને બીજી રસિક ભાવનાઓના તરંગમાં ઝડ તણાય છે. વળી મહે કાચ્યોનો અજ્ઞાસ સાથે ક્યોં હતો તેથી મ્હને ત્હેની નરી મુદકાર્યમાંજ ગુંથાઈ રહેવાની ટેવ ધણી ગમતી નહિ. હું ત્હેને ધણીવાર કહેતો કે—સ્ત્રી કાંઈ મુદકાર્યજ કરવા સરજ નથી. તે પુરુષની જીવનમિત્ર છે. તે કાંઈ કામમાં સત્તાઈ આપનારી છે. ત્હેણે સારાં સારાં ગીત ગાઈ કે કાંઈ રસિક વાતોવિનાદથી પતિને ખુશ કરવો જોઈએ.

આવાં મ્હારાં રસજ્ઞાનનાં ભાખણુ ત્હેના ઉપર કાંઈ દેખીતી અસર કરતાં નહતાં. હું ત્હેને આભિજ્ઞત્ય દર્શાવતાં ‘મ્હારી વ્હાણી’ કહી બોલતો, ત્યારે તે કંઈ દસતીગત. રસિક કાચ્યોમાંથી સુંદર ઉક્તિયો અને બીજા વ્હાત ભર્યા રાગ ત્હેના આ હારખ આગળ ક્યાંય ઘસાઈ જતા. ક્રન્દના ઐરાવતની ગંગાપ્રવાહ આગળ જેવી લગ્નગત રિયતિ થઈ હતી, તેવી રિયતિ મ્હારી આવે વખતે થઈ જતી. ત્હેને ઈશ્વરે હાસ્યની આક્રોશિક બક્ષિસ આપી હતી.

ચારેક વરંઉપર, હું ગંબીર માંદગીમાં પડ્યો. ઉપલા હોઠે મ્હેડો ફાટ્યો થયો. મનુ સમીપ ભાસવા લાગ્યું જીંદગીની આરા મહે તો મુકીજ હતી. એક દિવસ તો રિયતિ ધણી ભયાનક લાગી ને દાકતરે પણ હાથ નીચા નાંખ્યા. મ્હારો એક સગો કોઈ સન્વારણને બોલાવી લાગ્યો. ત્હેણે મ્હને કોઈ મળીયાનો રેસ ધી સાથે ચાડી જવા આપ્યો. ત્હેના આપણના પ્રતાપે કે મ્હારા નર્તાજનાં પ્રતાપે પણ હું મોનના પંજામાંથી બચ્યો.

મ્હારા મંદવાસમાં મ્હારી પત્ની ઘડી જમીને બેસતી નહિ. ગરીબ બિચારી, તુચ્છ માનવ બળથી, યમરાજના માથે ઝૂમતા ફુલદામે ટપર મારવા લાગી. મા, પોતાના હોકરાવું કાગળથી રસાય કંદે નેમ ને ખરા અનંકલપૂર્વકે પૂર્ણ પ્રેમ અને કાગળથી મ્હારી સા-

રવાર કરવા તત્પર રહેતી. પૂરું ખાતી પણ નહિ, નિદ્રા તો ગિચારીયે ત્યજી હતી. દુનિયાંની કોઈ સ્ત્રીજપર હેતુ લક્ષ નહતું. હારેલો વાધ આસાભંગ થઈ શિકાર મૂકી નાશી જાય તેમ યમરાજ્યે મૂને પોતાના પંજામાંથી મૂખે તો ખેંચે, પણ જતે જતે મ્હારી પત્નીપર પોતાના પંજો લગાવતો ગયો.

તે વખતે તે ગર્ભવતી હતી. થોડા વખત પછી હેણે એક મૃત બાળકને જન્મ આપ્યો. ત્યારથી હેને નાના પ્રકારના રોગની શરૂઆત થઈ અને અન્તે હેનો તે ભોગ થઈ પડી. હું હેની ખંતથી સારવાર કરવા લાગ્યો પણ હેના વિચારને આ ક્ષયું નહિ. તે કહેતી—“હમે આ શું કરે? છો? શોક શું કરે? આમસાત દિવસ મ્હારી ચારડીમાં ના આવશે.”

હેને તાવ આપ્યો હોય ને હું મૂનેજ પવન નાંખું છું એમ કરીને કોઈવાર હેને પવન નાંખું તોપણ તે તરત યોત્તી ઉઠે. દવા પાવા કરવામાં કદાચ મ્હારે દશેક મીનીટ જ મનાવું મોડું થાય તો કેટલું કેટલું મૂને તે કરી નાંખે. કાંઈ પણ હેતુ કામ હું કરવા જઈ તો બધી વાતજ ફરી જાય. તે હમેશ કલાં કરતી કે “વળી પુરય તે આ બધી માયાફટ કરતા હશે ?”

હમે અમ્હારું બારાનગરનું ઘર તો જોયું હશે ? ઘરઆગળ ન્હાનો બગીચો છે. ત્યાં આગળ થઈ ગંગાનદી વહે છે. અમ્હારી સૂતાની ચારડી નીચે, બગીચાના દક્ષિણ ભાગ પર, મેદીની વાડ કરી મ્હારી પત્નીયે એક બેઠક કરી હતી. બગીચાનો તે ભાગ સાદો ને દેશી રીતનોજ હતો. ગંધને બદલે રંગ પસંદ નહોતો થયો. કુલને બદલે સારા રંગવાળાં પાંદડાં નહોતાં રાખ્યાં. વિશ્વાયતી છોડોનાં ફાં, નીચે લંટીન નામ લખીને નહોતાં મૂક્યાં. મુંદર વેલાચીથી ધરની બીત શણગારી દીધી હતી. માધવી, મન્ધરાજ, ગુલાબ, રજનીગંધ વિગેરેના છોડ રોપી દીધા હતા. વચ્ચે એક મોટું બકુલવૃક્ષ હતું. હેની નીચે ધાળા આરસપહાણુ જડીને બેઠક કરી હતી.

ઉન્હાળામાં સાંજે, ગૃહકાર્યમાંથી પરવારતી ત્યારે ધણુંખડું તે અહિંજ આવીને બેસતી. અહિંથી નદીનો દેખાવ બહુ રમણીય લાગતો. એવું હતું કે સાંજે કામપરથી ઘેર જતા લોકોને લઈ જતી આવતી હોડીયો અંદર જેઠ જેઠ દેખાય પણ કોઈની દટી હેનાપર ના પડી શકે.

ધણે વખત તે પયારીવશ રહી. વસંતની અગ્નિવાળી રાત હતી. સઘળે સાંદની પથરાઈ રહી હતી. હેણે કહ્યું—“ઘરમાં ને ઘરમાં રહી હું તો કંટાળી. આંત્રો જરા બગીચામાં જઈ બેસીયે.”

ખુબ કાળજીથી, ધીમે ધીમે, હાથ ઝાલીને હું હેને બેઠકઆગળ લઈ ગયો, ને ત્યાં સાયવીને સૂતાડી. મ્હારા બોળામાં, હેને સૂવાડવાનો મ્હારો વિચાર તો થયો, પણ વળી સાંભળ્યું કે એને નહિ ગમે એ, એટલે માયા નીચે ઉઠીકું જ મૂકીને સૂતાડી.

પૂર્ણ ખીનેલાં બકુલપુષ્પો ખરી પડતાં હતાં. હેના-સૂકાઈ ગયેલા વદનઉપર, ઝાડની ઝળીયોમાંથી, ચન્દ્ર હેનાં શીત કિરણો ટાળતો હતો. ચર્ચત અંધારિક શાન્તિ પ્રસરી રહી હતી. બેમાંથી કોઈ બોલતું ન હતું. આ શાન્ત અને સુવાસિત રજનીમાં, હેના ચન્દ્રથી પ્રદાસિત મુખ સાચું હું જોઈ રહ્યાં હતાં. મ્હારી આંખમાં અશ્રુજિન્દુ ભરાઈ આવ્યું. ધીમે ધીમે મુંદર હેને પાસે લીધી ને હેનો તાવથી મૂકાઈ ગયેલા હાથ મ્હારા હાથમાં લીધો. હેણે

પણ મ્હારી વૃત્તિઅનુકુળ થવાજ દીધું. આ સ્થિતિમાં હું ઘોડીવાર ખેતી રહ્યો. મ્હારું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. મ્હારાથી યોગાઈ જવાયું—“ત્હારો પ્રેમ હું કદી વિસરીશ નહિ.”

મ્હને તરત લાગ્યું કે આ રાખેલો અરથાને હતા. તે એકદમ મ્હોટાથી હતી પડી. મુદ્દુ લગ્ન, આનંદ, અવિશ્વાસ અને કાંઈ અવગતના ભાવ ત્હેના હાર્થમાં અનુભૂત હતા. કાંઈ તે યોગી નહિ. પણ આ હાર્થથીજ ત્હેના હૃદયના ભાવ ત્હેણે જણાવી દીધા. હું એને નહિ બૂઝી ગઈ એ ત્હેને અસંભવિત લાગતું અને એવી તે કદી આશાજ રાખતી નહિ.

મ્હને, મ્હારી પત્નીના આ હાર્થને ધણો ભય લાગતો. તે હસતી ને મ્હારું હૃદય વિધાઈ જતું. ત્યાર પછી અભિનયની રીતે મ્હે કાંઈ વખત ત્હેની આગળ પ્રેમોક્તિયો ઉદ્ગારવાની હિંમત ધરી નહિ. ત્હેની ગેરહાજરીમાં જે ભાવ મ્હારા મનઆગળ રમી રહેતા તે ત્હેની આગળ વાણીમાં મૂકવા જતાં ખાલી અશ્વકાટ લાગતો. મ્હને નવાઈ લાગતી કે જે વાંચતાં વાંચતાં આપણાઉપર એટલી અસર કરે છે ને આંખમાંથી અશ્રુધારા વહેવરાવે છે તે કાંઈ આગળ મ્હોડિયી બોલતાં શાથી હાર્થાત્પદ થઈ રહેતું હશે. કાંઈ જો તે યોગ્યતી હોય તો આપણે ઉત્તર પણ આપીયે, પણ ફક્ત હસેજ ત્હેને શું કહેવું ? હારીને મ્હે એણે બોલવુંજ મુકી દીધું.

અન્ન વિશેષ પ્રકાશવા લાગ્યો. શાન્ત રજનીમાં કોયલ ત્હેના મધુર ડુલુકારથી પોતાના પ્રિયતમને બોલાવતી હોય એમ લાગતું. કોયલને કાંઈ ઉત્તર ન મળ્યો અને યાદીને ડુલુકારતી અંધ રહી. મ્હને આશ્ચર્ય લાગતું કે ત્હેના પ્રિયતમ વસન્તની આવી મધુર રાત્રીયે ત્હેને કેમ ઝટ નહિ સત્કારતો હોય !

ધણા ઔપધોપચાર કરતેય મ્હારી પત્નીની તત્પ્રિયતામાં ફેર પડ્યો નહિ. દાકતરે છેલ્લો ઉપાય હવા ફેર બદલ કરવાનો બતાવ્યો. હું મ્હારી પત્નીસાથે અસ્ત્રાદાગાદ ગયો.”

દક્ષિણાખાત્ર એકદમ મુંઝવણમાં પડી ગયો. બોલતાં બોલતાં અચકી ગયો. શંકાશીલ દૃષ્ટિએ તે મ્હારાસહાયું જોઈ રહ્યો. જે હાર્થમાં મારું નાંખી દઈ ઈંડા તર્કમાં તે ઉતરી પડ્યો, હું પણ મૌનજ ખેતી રહ્યો. તાકામાંનો દીવો ઔરડીમાં મન્દ પ્રકારા નાંખતો હતો. તમરાંઓના તણુ તણુ કરતા અવાજ શિવાય બીજું કાંઈ સંભળાતું ન હતું. એકદમ ઈચું જોઈ વળી ત્હેણે વાત ચડ કરી.

અસ્ત્રાદાગાદમાં જઈ દાકતર અનાયનાયની દવા કરવા માંડી.

દવાથી કાંઈ ફેર પડ્યો નહિ. દાકતરે મટવાની આજ્ઞા મૂકી. મ્હને પણ એમજ લાગ્યું. મ્હારી પત્નીને પણ ખાત્રી થઈ કે, હવે ત્હેને મટવાતું નથી, અને ખાત્રીની છંદગી આમ પચારીવશજ ગાગતી પડશે.

મટવાની આજ્ઞા બિલકુલ નથીજ અને મૃત્યુ પણ કાંઈ સમીપ નથી એમ ત્હેને લાગ્યું ને એક દિવસ મ્હને કહ્યું કે—“આમ ક્યાંમુંથી મ્હારી પાછળ વળખાં મારશે ? હું હવે છં વળી મુઆસરખીજ છું. તમ્હે બીજી પરજોતો ?”

ત્હેને મનતો આ વિચાર સરળ અને ન્યાયપુરઃસરજ હતો. આમાં કાંઈ અસાધારણ બંને ન લાગ્યું.

મ્હારે દસવાનો વારો આવ્યો. પણ ઈશ્વરે મ્હને એ અલિસ આખી નંદની. નવત્રકથા-પ્રમથનાના નાપદંની માફક મ્હેતો ચત્રાચું—“ક્યાં મુંથી હું છું—”

તે વચ્ચે જ બોલી ઉઠી—“જાઓ, જાઓ. તમ્હારે આ બોલવું ન ધટે. તમ્હે બોલો છો ને મ્હનેતો કાંઈ કાંઈ થઈ જાય છે.”

મ્હેં પણ દદતાયી જવાબ આપ્યો—“આ ભવમાં તો હું ખીજ કોઈને ચાહીશકીશ નહિ.” મ્હારી પત્ની આ સાંભળતાં મ્હેરેથી હસી પડી. હું કાંઈ બોલ્યો નહિ.

અત્યારે હવે મ્હને ખબર પડે છે કે જેના છવનની આશા નષ્ટ થઈ હતી એવા માંદા માણસની માવજત કરતાં હું અન્તરમાં કંટાળતો. તે વખતે તો આ મ્હેં મ્હારા મનઆગળ પણ કણક કણ ન હતું. અવજન લેને એમને એમ પડી રહેવા દેવાની તો મ્હારા અન્તરમાં ઇચ્છા ન હતીજ પણ મ્હારે શેષ આકુષ્ઠ આપી માંદી સ્ત્રી સાથે નિર્ગમન કરવું પડશે એ વિચારતો દુઃખકરજ હતો. હા! મ્હારા નવપૌ વનમાં, સંસારરણમાં મૃગજળની માફક, સુખ અને સૌન્દર્યને આશા અને પ્રેમ ભરી દૃષ્ટિએ નિહાળતો! અત્યારે એ ત્રિથિતિ પસાર થઈ ગઈ છે! સંસારમાં સર્વત્ર શૂન્યતા ભાસે છે!

ખરેખર, હું લેની માવજત કરતાં અન્તરથી કંટાળતો. એ તો લેને ખબર પડી ગઈ હતી જ. હું તે વખતે કાંઈ જાણતો ન હતો પણ અત્યારે તો નિઃસંશય કહું છું કે તે મ્હારા હૃદયમાં અરીસાની માફક જોતી. તેથીજ જ્યારે હું પ્રેમોક્તિયો કહેતો ત્યારે તે મક્કરીમાં હસતી. હું પણ ન સહમત થતું એવા મ્હારા અન્તરના વિચાર તે જાણી ગઈ હતી. આ બંધાના વિચારમાત્ર અત્યારે મ્હને લગ્ન ઉપજાવે છે.

દાકતર અનાથનાથ અમ્હારીજ સાતિના હતા. મ્હને એ ઘણીવાર એમ્હને ત્યાં જમવા બોલાવતા. કેટલાક દિવસ પછી તો દાકતરે એમ્હની પુત્રી સાથે પણ મ્હને આગળાગ્યો. લેની ઉંમર પંદર વર્ષની હતી—હણ મુધી તે કુમારીજ હતી. દાકતર કહેતા કે યોગ્ય વર નહિ મળવાથી અત્યાર મુધી લગ્ન કર્યું ન હતું. પણ મ્હેં વાત સાંભળી હતી કે એમ્હનું કુટુંબ નીચું હતું એટલે કન્યાને કોઈ લેતું નહિ.

કન્યામાં ખીજે કાંઈ વાંધો ન હતો. તે સારી કેળવણી અને દેખાવે સુંદર હતી. કોઈ કોઈવાર તો લેની સાથે વાતોમાં ને વાતોમાં હું ઘેર મોડો જતો. મ્હારી પત્નીને દવા પાવામાં પણ કોઈ કોઈવાર મોટું થતું. હું દાકતરને ત્યાં જોસતો એ તે જાણતી, પણ કોઈવાર મોડા થવાનું કારણ લેલે મ્હને પૂછ્યું નથી.

પુનઃ મ્હને વેરાન રણમાં, મૃગજળ દેખાવા લાગ્યું. મ્હારો આત્મા તૃપ્તિ થયો, ને આંખ-આગળ ચોખ્ખા સુંદર જડનો પ્રવાહ તરવરવા લાગ્યો. ઘણુંયે કર્યું પણ આગળ તજાતા હૃદયને પાછું ખેંચી રાક્યો નહિ.

ધીમે ધીમે, મંદવાડની આરડી વિરોધ કંટાળારૂપ થઈ પડી. માવજતમાં ને દવા પાવામાં દિનપ્રતિદિન અનિયમિતતા વધવા લાગી.

દાકતર અનાથનાથ મ્હને ઘણીવાર કહેતા કે—“આવાં માંદા માણસ વિચારાં રીવાજ લેનાં કરતાં તો મરી જાય તે સારું. આવાં માણસો જાતે દુઃખી થાય છે, ને ખીજને દુઃખી કરે છે.” આ ટીકા જો કે સર્વાંશે સત્ય હતી, પણ મ્હારી પત્નીના વિચેજ લેમણે કર્યું તે મ્હને ટીક ન લાગ્યું. પણ દાકતરેએ ઘણુંયે મરણ પામનાં જોયાં હોય છે. લેમની મનોભાગ-ખીજો છુટી થઈ ગઈ હોય છે. આપણી લાગણીના તે વિચાર નથી કરતા.

એક દિવસ, હું જોડેની આરડીમાં બેઠો હતો. મ્હેં મ્હારી અને બોલનાં સાંભળી-

“આ મહેને નકામા દવાના બાટલા આપી શું કરવા નકામાં દવાવાળાનાં (Druggist) નાં બીજા મહાડાવો છે? એવી દવા આપો કે ઝટ લાઈ મહાર મોત આવે. મહેને તો હવે જીવન ગમતું નથી.” દાકતર બોલી ઉઠ્યા—“આમ શું કરો છો, સૌ સારાંવાનાં થશે.”

આ વાત સાંભળતાં મહારા હૃદયમાં ધ્રાશકા પડ્યો, દાકતર ગયા એટલે હું મહારી પત્નીની ઓરડીમાં ગયો. પયારીમાં બેસી મહેં તહેનું માથું આંધવા માંડ્યું. તહેણે કહ્યું— “અહિં તાપ બહુ લાગે છે. બહારજ બેસાંને. કહીં કરવા કરવા જનબો. આમ બેસી રહે ખાંધું પચશે નહિ. પછી વળી વાળુનો વખત થશે.

હું ફક્ત દાકતરને ઘેર જવાજ બહાર જતો, ફરવા જવાથી ખાધાપર સારી રૂચી થાય છે તે મહેંજ તહેને સહમગ્ન્યું હતું. અત્યારે મહેને જાગે છે કે મહારી વર્તણૂકમાં દિનપ્રતિ-દિન થતો ફેરફાર તે કળી ગઈ હતી. મહેં મૂર્ખે તે વખતે તહેને પણ મૂર્ખાં ધારી.”

પાછા દક્ષિણુખાણુ બે હાથમાં માથું નાંખી દષ થોડીવાર શાંત રહ્યા. પછી તેમણે પાણી માગ્યું. પાણી પીને વાત આગળ ચલાવી:—

“એક દિવસ દાકતરની પુત્રી મનેરમાએ મહારી પત્નીને જોવા આવવા ઇચ્છા જણાવી. કોણ જાણે રાથી પણ હું તહેને નાજ કહી શક્યો નહિ. ના કહેવાતું મહારે કાંઈ ખાસ કારણ પણ ન હતું. સાંજે તે અમહારે ત્યાં આવી.

મહારી પત્નીનું દરદ તે દિવસ ધણું વધી ગયું હતું. દુઃખ ન ખમાતું ત્યારે શાન્ત હાથ્યા આસ્થાવિના પડી રહેતી. તહેના દીન વદનથી અને ગુસ્સામાં વાગેલી હાથની મુડીયોથી તહેના દુઃખનું અનુમાન થઈ શકતું. ઓરડીમાં બંધું શાન્ત હતું. હું જોત્યા આસ્થા વિના તહેની પયારીપાસે બેસી રહ્યો હતો. આજે મહેને ફરવા જવાતું વિનવવા જેટલી તહેનામાં શક્તિ ન હતી. કદાચ તહેની અન્તરની ઇચ્છા એવી પણ હોય કે તહેની આવી સ્થિતિમાં હું તેની પાસે હોઉં તો ઠીક.

તહેની આંખપર અજવાળું ના પડે માટે દીવો બારણાને ઓથે મૂક્યો હતો. ઓરડીમાં અંધારું હતું હતું ને બંધું શાન્ત હતું. તહેના દુઃખને લીધેના દીર્ઘ નિશ્વાસ વચ્ચે વચ્ચે શાન્તિનો ભંગ કરતા.

આ વખતે મનેરમા બારણા આગળ આવી. પેલી બાલુથી દીવાનો પ્રકાશ તહેના મોં ઉપર પૂર્ણ પડતો હતો. ને ઓરડીમાં અંધારું હતું એટલે અંદર કોણ છે એ તે જોઈ શકી નહિ. ઉમરા આગળજ તે ખચકાઈ ઉભી.

અજાણથી મહારી પત્ની ચમકી. મહારો હાથ ઝાલી તહેણે પૂછ્યું—“કોણ આવ્યું છે?” શરીરની આવી નજળી સ્થિતિમાં, અજાણી અને જોઈ ભયભીત થઈ ને એકાએક બે ત્રણ વખત બોલી ગઈ—“આ કોણ છે? આ કોણ છે? આ કોણ છે?”

મહેં લથડતે સ્વરે ઉત્તર આપ્યો—‘હું જાણખતો નથી તત્કાલેજ મહારા અન્તરાત્માએ ઇપ્કાથી મહારું હૃદય વિંધવા માંડ્યું. મહેં બરાબર જોવાનો ડોળ કરી કહ્યું—“હાં, એ તો ઘનતરની પુત્રી.”

મહારી પત્ની મહારા સદાય જોઈ રહી. મહારાથી તહેનું મોં બરાબર દેખાતું ન હતું. મન્દ સ્વરે મહેમાનને આવકાર આપી તહેણે બેસાડી, ને મહેને દીવો લાવવા કહ્યું.

મનેરમાં ઝોરડીમાં આવીને બેઠી. બે જણ વચ્ચે સ્ટેન્ડસાજ વાતચીત ચાલતી હતી એટલામાં તો દાકતર આવી પહોંચ્યા.

દવાખાનામાંથી દાકતર બે શીશીયો લેતા આવ્યા દવા, શીશીયો ગળવામાંથી કઢાડી તેમજે કંઈ—“આ વાદળી શીશી છે તેમાં ચોપડવાની દવા છે ને આ બીજી શીશીમાં પીવાની દવા છે. ચોપડવાની દવા બેરી છે” એમ કહી બે શીશીયોમાં ગોટાળો ન થાય તે માટે ખાસ કાળજી રાખવા સૂચવ્યું. મને પણ આ વાનની સુચના આપી શીશીયો ટેબલપર મૂકી. જતી વખત તેમજે પોતાની પુત્રીને ઘેર જતા બોલાવી.

મનેરમાંજે લેના પીનાને પૂછ્યું.—“હું અદિંગ રહું? અદિંગ કોઈ બીજી ત્રી તેમજની સારવાર કરે એવી નથી.”

મ્હારી પત્ની સંજમમાં પડી. પત્ની તેમજે વિનવ્યું કે—“મ્હારે સાડ તમ્હે નકાલી શીદ મ્હેનન લો છો. તમે જાઓ. અદિંગ આ બેરી છે તે બધું કરે છે.

દાકતર તેમની પુત્રી સાથે જતા હતા તેવામાં મ્હારી પત્નીએ તેમને બોલાવી કહ્યું—“આ ક્યારના અદિંગ બંધ ઝોરડીમાં બેસી રહ્યા છે. એમને ત્હમ્હારી સાથે ફરવા કરવા લાઇ જાઓને. મ્હને દાકતરે પૂછ્યું—“આનો નદી તરફ ફરવા આવ્યું છે?”

મ્હે મ્હેજ આનાકાની કરી તરતજ દા કહી. જતે જતે દાકતરે બે શીશીયોમાં સૂચના વારો ન થાય છે. માટે મ્હારી પત્નીને ફરી સંભાળ્યું.

રાતે મ્હે દાકતરને ત્યાંજ વાળુ કર્યું, ને ઘેર મોડે ગયો. ઘેર ગયો ત્યારે તો મ્હારી પત્નીની રિમિતિ થયું ખરાબ થઇ ગઇ હતી. હું ખંદાર ગયો તે માટે મ્હને પશ્ચાત્તાપ થયો. મ્હે પૂછ્યું કે—“અત્યારે કેમ છે?”

તેમજે કાંઈ જવાબ ન આપ્યો. મૂંઝે મ્હોયે મ્હારા રહાસુંજ જોઇ રહી. લેનામાં બોલવાની શક્તિ ન હતી.

તરત મ્હે દાકતરને બોલાવ્યા. આ શાથી થયું તે તેમને કાંઈ રહસ્ય પડી નહિ. દરદ ધણ વધી ગયું હતું. તેમજે પેટી દવા ચોપડવાનું કહ્યું. ચોપડવાની દવાની શીશી જુએ તો તદ્દન ખાલી તે એકદમ કારણુ દેખી ગયા. મ્હારી પત્નીને તેમજે પૂછ્યું—“બધમાં તમે આ દવા તો નથી પીધીને?” હાથની દયારતથી તેમજે દા જણાવી.

દાકતર બોલ્યા આત્માવિના ઉત્તરાવળ દવાખાને ગયા ને ત્યાંથી ‘stomach-pump’ (ઉત્તરી કરાવવાનું યંત્ર) લઇ આવ્યા. હું તો અંધ ચેતનાવસ્થામાં પથારીમાં લોટી પડ્યો ને મ્હને હાથની દયારતથી—મા જેમ પોતાના દુઃખી છોકરાને આશ્વાસન દે તેમ—તેમની ડાલી સરસું મ્હારું માથું લઇ આશ્વાસન આપવા લાગી, હૃદયવેધક સ્પર્શથી જન્યે તે જણાવવા લાગી કે—“શોક ન કરે. હું મરું છું તેજ કીક છે. તમ્હે સુખી થયો એ વિચારે હું સુખમાં મરું છું.”

દાકતર પાછા આવ્યા તે પ્હેલાં તો તેના કુખનો પાર આવી ગયો. દનો—તે યમસરણ થઈ ગઇ હતી.

પુનઃ દસિજાગાણુયે પાળી પીધું. મદ્દ તાપ લાગે છે કરી તે ખંદાર ગયા. ખંદાર જાનમાં થોડીવાર આમતેમ ફરી પાછા આવીને બેઠા. આગળ વાન કહેવાની તેમજની ઇચ્છા સાજતી નહતી. પણ હું કાંઈ મંત્રજને તેમની પાસે વાન ન દેડાવવો દોઢી તેમ તેમજે વાન આગળ ચલાવી—

“તેના પીતાની અનુમતિ લઈ હું મનોરમાને પરણ્યો, ને ત્યાંથી મહારે ગામ પાછો ગયો. તેની આગળ હું આલિંગન લઈ જાયો અગર તેને હૃદય મેળવવા પ્રેમના શબ્દ કહેતો ત્યારે તે હસતી નહિ. મુખમુગ્ધ ગંભીરજ શબ્દો કહેતી. કોણ જાણે તેના અન્તરમાં શાંતિ શંકા હશે?”

મહેને મદીરાપાનની ટેવ અત્યારથીજ પડેલી.

શરદ્ઋતુમાં સાંજે એકવાર હું મનોરમા સાથે મહારા બગીચામાં ફરતો હતો. અંધારું ધીમે ધીમે વધતું હતું. સર્વત્ર શાન્તિ હતી. પડીથી પણ સૌ સૌના માળામાં શાન્ત નિદ્રા લેતાં હતાં. પવનની હલેથી, ઝાડનાં પાંદડાંનો ખડખડાટ કોઈ કોઈ વખત આ ગંભીર શાન્તિનો ભંગ કરતો હતો.

મનોરમા ફરતાં ફરતાં યાદી ગઈ ને વિશ્રામ લેવા બહુજ વૃક્ષની નીચેની બેઠક પર બેસી. હું પણ તેની બાજુએ બેઠો. ઝાડની છાયાને લીધે ત્યાં વિશેષ અંધારું હતું. ઝાડની ડાળી-યોનાં બાકાંમાંથી ચક્રચક્રતા તારાવાળું આકાશ અમહારા ઉપર કોપ્રામાં કરતું હતું. નીચે આમા-ચીડીયાં ચીંચીં કરતાં હતાં. તેમ્હનો ચીંચીં કરતો અવાજ, શાન્ત, અગાધ આકાશ વિસ્તારમાં મધુર સંગીત પ્રેરતો.

આજે મહેને રહેજ મદીરાપાન કર્યું હતું તેથી મહારું મન હવામાંજ ઉડતું હતું. ધીમે ધીમે આંખ તિમિરને પરિચિત થઈ ગઈ. ઝાડની બાજુએ કોઈ પીન વદનની અને સૂકાઈ ગયેલાં ગાત્ર વાળી સ્ત્રીની છાયા જેવું મહેને લાગ્યું. મનમાં કંઈ વિચિત્ર અસર થઈ અને તેનો તાર બહુબહુટ કરતો હૃદયે પહોંચ્યો. હું ઉડીને છાયાને હાથથી પકડવા ધાધો પણ હાથમાં કંઈ ન આવ્યું અને નિરાશ થઈ પાછો બેઠો. મહેને વિચાર્યું કે ખાલી ભ્રમ હશે.

સ્થામિના વૃક્ષપર પ્રકાશ જણાવા માંડ્યો. પાછળથી વૃક્ષના શિખર ઉપર આકાશમાં ચન્દ્રનાં દર્શન થયાં. ધવલ આરસપહાણ ઉપર શ્રમથી લુપ્ત અંગ ઢાળી પડેલી, ધવલ વસ્ત્રવાળી સ્ત્રી ઉપર ચન્દ્ર તેનાં મધુર કિરણ ઢાળતો હતો. આથી તે અતિશય સુંદર લાગતી. તેને ગાઢ આલિંગન દઈ, તેનો હાથ મહારા હાથમાં લઈ મહેને કહ્યું—“મનોરમા, તને કદાચ નહિ લાગતું હોય, પણ હું તને ખરા અન્તઃકરણથી ચાહું છું. તારો પ્રેમ હું કદી વિસરીશ નહિ.”

આ વખતે યોગતાંજ મહારું આશુ તરફ દર્શાવે ઉડ્યું. મહેને આજ રાત્રો મહેને પીછ સ્ત્રીને કહ્યા હતા તે સાંભરી આવ્યું. તેજ ક્ષણે તે બહુજ વૃક્ષપર, ત્યાંથી પીન અર્ધ ચન્દ્ર ઉપર, એમ છેક ગંગા નદીની પૂર્વથી છેક પશ્ચિમ સુધી, આગળ ને આગળ સરતું, પૂર્વ પરિચિત અદ્વૈતસ્ય સંભળાયું. આ મહારું હૃદયવેધક હાસ્ય હતું કે આકાશપટ ચીરતો આર્તસ્વર હતો તે હું કળી શક્યો નહિ. મહેને એકદમ મૂઠાં આપી ને હું બેઠક ઉપરથી નીચે પૃથ્વી ઉપર ટળી પડ્યો.

ભાન આવ્યું ને જોયું ત્યારે તો હું મહારી સ્વામી ચોરડીમાં પથારી ઉપર પડ્યો હતો. મનોરમાએ મહેને મૂઠાં આવવાતું કારણ પૂછ્યું. મહેને પૂછ્યું કે—“તેં મને આ-ધારધુમ્મટમાં દેણું અદ્વૈતસ્ય નહતું સાંભળ્યું?” આટલું પૂછતાં પૂછતાં તો મહારું શરીર ભયથી પુનઃકમ્પી ઉઠ્યું. મનોરમાએ હસતે વદને કહ્યું—“એ વળી હાસ્ય ક્યારે હતું? કોઈ પંખીનું શેણું આકાશમાં ઉડતું જતું હતું, તેમ્હની પાંખોનો કડકડાટો હતો.”

હું આટલાથીજ આટલો બધો ખડી ગયો એ તેને ઘણું આશ્ચર્ય લાગ્યું.

મહેને સહવારે દહ ખાત્રી થઇ કે તે પક્ષીની પાંખોના ફડફડાટજ હતો. આ ઋતુમાં ઉત્તર તરફથી બગલાનાં ટોળાં ઘણીવાર આમ ઉતરી આવતાં. પણ સ્હાંજ પડી એટલે મ્હારો સંકલ્પ શિથિલ થવા માંડ્યો. રાતે મહેને એમજ લાગ્યું કે આ ગાદ તિમિર એ હા-સ્થથીજ ભરેલું છે. દરેક પળે ભય લાગતો કે આ તિમિર ભેદીને હાસ્યનો ખડખડાટ નિકળી પડશે. મહેને એટલો બધો ભય પછી તો પેસી ગયો કે સ્હાંજ પડ્યા પછી હું મનોરમા સાથે કાંઈ બોલીજ ના શકું.

એક વખત અમ્હે હોડીમાં બેસી નદીની મુસાફરીયે નિકળ્યાં. જલપરની ઠંડી હોરો સાથે મ્હારો ભય પણ ઘસડાયા માંડ્યો. કેટલાક દિવસતો મ્હેં આનંદમાં નિર્ગમન કર્યાં. આસપાસનો રમણીય પ્રદેશ જોતાં આનંદમાં ને આનંદમાં મનોરમાનાં હૃદયદાર મ્હારા આગળ ખુલવા લાગ્યાં.

ગંગા નદીમાંથી અમ્હે જલગીમાં ઉતર્યા અને ત્યાંથી પદ્મામાં આવી, પ્હોંચ્યાં. આ તોશની પદ્મા શિયાળાની ઋતુમાં—પોતાના દરમાં નિદ્રાવસ્થામાં પડેલા સર્પની માફક—શાન્ત બેઠી હતી.

ઉત્તર પ્રદેશ તરફ, ધટ ઉગેલા શુષ્ક નેતરના વનમાંજ, દટ્ટી નિરમતી હતી. દક્ષિણના ઉચ્ચ પ્રદેશપરનાં આશ્ર વૃક્ષો, પદ્માના ભયંકર મુખ આગળ, જાણે ભયથી ચરચરતાં હાથ જોડીને ઉભાં રહ્યાં હોય એમ લાગતું. પદ્મા જ્યાં જ્યાં વળી હતી ત્યાં પાણીના અથડાવાથી ખડકોમાં ચીરા પડેલા હતા ને વખતે વખતે કાંઈ ખડકો ભાગી નદીમાં પણ પડતા.

આવા રમણીય સ્થળમાં ફરવાનું બહુ રુચિકર લાગશે ધારી હોડી અહિંજ ઉભી રખા-વીને મુકામ કર્યો.

એક સ્હાંજે તો ફરતે ફરતે અમ્હે મુકામથી ઘણે દૂર નિકળી ગયાં. પશ્ચિમાકાશમાં સોનેરી રંગના સાથીયા પૂરતો સૂર્ય અસ્તાવ્યજ પાછળ જતો રહ્યો. થોડીવાર પછી પૂર્વમાં મીડી મુધા વર્ષાવતો ચન્દ્ર ઉગ્યો. શિયાળામાં રાતે દહાડ લાગતી હોય નહિ એમ જાણે પૃથ્વીયે ચાંદનીની રૂપેરી ચાદર ઓઢી લીધી. નદીના લાંબા ધવલ કિનારાઉપર તો ઉજ્જવળ પ્રકાશતી ચન્દ્રિકા ઘણીજ મનોહર લાગતી. હું જાગૃત છું કે સ્વપ્નમાં છું તે મહેને શંકા થઇ. અમ્હે બે જાણે ચન્દ્રલોકમાંજ ફરતાં હોઇયે એમ લાગ્યું. સર્વેત્ર અલૌકિક શાન્તિ અને ધવલતાજ ભાસતી. મનોરમાએ તેના હાથમાં મ્હારો હાથ લીધો. મ્હારી સ્થોડમાં આવી મહેને ટેકવી તે ઉભી રહી. શરીર અર્પતી તે જાણે તેવું સર્વેત્ર અર્પતી લાગી. મ્હારા શરીરના રૂબે રૂબે, પ્રેમ પ્રેમ વ્યાપી ગયો. મહેને વિચાર આવ્યો કે આ પ્રેમ શું ચોરડીની ચાર ભીંતમાં પૂરાઇ શકે ? તેને તો સમાવા આ ખુલ્લું, અગાધ અવ્યાંજ જોઇયે. અહિંથી પાછા મુકામે જવાનો કે ત્યાંથી ઘરતરફ જવાનો તો લેશ વિચાર પણ ન આવ્યો. એમજ લાગ્યું કે સંસારની આશાનૃણાઓ ત્વજ દઇ, પ્રેમની ધૂત મચાવતા, ચન્દ્રથી પ્રકાશિત આ અમર્યાદ વિરતારમાંજ મરત થઇ ફરીયે.

આમ લક્ષ્યહીન ફરતાં ફરતાં અમ્હે એક ન્હાની ટેકરી પર જઇ ઉભાં રહ્યાં. ઘણે દૂર દેતની વચ્ચે એક ન્હાના ઝરા જેવું દેખાયું. અમ્હે ત્યાં ગયાં ત્યારે તો માતૃમ પડ્યું કે એતો ચોમાસાના દિવસનું ભરાઇ રહેલું નદીનુંજ પાણી હતું. ખાળેખાળાના શાન્ત, સ્થિર

પાણીપર પડતાંજ ચન્દ્રિકા મુર્છિત થતી લાગતી. મનોરમાને કાંઈ વિચાર થઈ આવ્યો ને હેણે મ્હારા રહાશું જોયું. માયા પરથી શાસ ખસી ગઈ. ચન્દ્રના પ્રકાશથી હેતું ઉત્તલ દી-સતું મુખ ઉંચું કરીને મ્હેં એક ચુંબન કરી લીધું.

તે નિર્જન રેતાલ પ્રદેશમાંથી ગંબીર સ્વર આવ્યો—“આ કોણ છે ? આ કોણ છે ? આ કોણ છે ?”

હું ચમક્યો. મનોરમા પણ ભયથી કુણ્ડ ગઈ. તપાસ કરતાં ખાતી થઈ કે તે સ્વર કોણ મનુષ્યના નહતા તેમ દેવી પણ ન હતા. કેટલાંક જળપક્ષીઓ ત્યાં બેઠાં હતાં તેમ્મણે અમ્હારા ત્યાં જવાથી ભયને લીધે ચીસાચીસ કરી મૂંઝી હતી. તેમ્મનોજ એ સ્વર હતો.

ભયાકુલ થયલાં અમ્હે ત્યાંથી તરત પાછાં ફર્યા. મુકામે જઈને તરત મુઠ્ઠાજ રંભાં. મનોરમા તો થાકી પાકી એકદમ ઉંઘી ગઈ, પણ મ્હને ઝટ ઉંઘ ન આવી. પડદો ઉઘાડી, પયારી આગળ આવી, મનોરમાને પોતાની પાતળી આંગળીથી દર્શાવતાં, કોઈ મ્હારા કાનમાં બોલવા લાગ્યું—“આ કોણ છે ? આ કોણ છે ? આ કોણ છે ?”

હું એકદમ ઉડ્યો. ઉતાવળમાં દીવાલની ધરીને દીવો સળગાવ્યો. પડદો બંધ કરતું, હોડીને હલાવી નાંખતું, કોઈ માણસ અદ્દહાસ કરતું રાત્રીના અધનારમાં સરતું લાગ્યું. નદી ન થેસે પાર જતું, રેતાળ કિનારાને વટાવી દેતું, નિદ્રિત પ્રદેશમાં થઈ ગામડાં અને શહેર ન પોતાના સ્વરથી ભરી નાંખતું, જેમ જેમ આગળ જાય તેમ તેમ મન્દ સંભળાતું, હેતું આ હાસ્ય, આકાશના અમર્યાદ વિસ્તારમાં રેલાઈ રહ્યું. મ્હેં સ્વપ્ને પણ ન સાંભળ્યું હોય એટલું મન્દ મન્દ સંભળાતું મ્હારા હૃદયને તે વિધવા લાગ્યું. ઘણે દુર જતાં સ્વર સંભળા-તો બંધ થયો પણ હેના પડધા મ્હારા પ્રમિત મનમાંથી ખસવા ન પામ્યા. ન ખમાયું ત્યારે દીવો હોલવી નાંખી, ઉંઘી જવાનો વિચાર રાખી, પયારીમાં ચતોપાટ મૂકે. ચૂંઈ રહું છું એટલામાં તો પડદો હાલ્યો. વળી કોઈ આવીને મ્હારા કાનમાં કહેવા લાગ્યું—“આ કોણ છે ? આ કોણ છે ? આ કોણ છે ?” મ્હારા શરીરની નાડીયોના ધબકારામાં પણ એજ સ્વર સંભળાવા લાગ્યા. હેના કલાક કાંટાથી જાણે મનોરમાને દર્શાવતી હોય તેમ, છાજલીપ-રની ધડિયાલ પણ હેના ડીકડીકમાં એજ કહેવા લાગી કે—“આ કોણ છે ? આ કોણ છે ? આ કોણ છે ?”

દક્ષિણાઆશુતું વદન તદ્દન શીકડું ચઈ ગયું. હેનો કંઠ રૂંધાઈ ગયો. મ્હેં હેને સ્પર્શ કર્યો, ને પીવાને પાણીને પાસે ધર્યો. તેજ વખતે દીવો બ્રજાઈ ગયો, મરધાનો ટૂંકેટક અવાજ સંભળાયો. મ્હેં જોયું તો પ્હોડીયું થઈ ગયું હતું. ઘરઆગળની સડકવિપર ગાડાં-નો ખડખડાટ સંભળાવા લાગ્યો. એકદમ દક્ષિણાઆશુની મુખાકૃતિમાં ફેર થઈ ગયો. હેના મ્હેંવિપર કાંઈ ભયનાં ચિહ્ન ન હતાં. કષ્ટિત ભયમાં ને ભયમાં મ્હને બધી વાન કડી દીધી તેથી તે અન્તરમાં પ્રજ્વાલો હતો. કાંઈ પણ શોધ્યા સાધ્યાના બારણે ઉઘાડી તે આલનો થયો.

તે દિવસે પાછું મધ્યરાત્રીયે કોઈએ મ્હારા ઘરનું બારણું ખખડાવ્યું ને સ્વર સંભળાયો કે,

“કાકર ! કાકર !”

દાન.

૧

બધાં દેવાલયમાં ઘંટ હતા, પણ તે દેવળમાં નહોતો. ગામનાં સદુ કહેતાં કે, ઘંટ વગર કેમ ચાલે! ઘંટતો એક જોઈએજ!

પરંતુ ગામમાં પિત્તળ નહોતું.

એક ખેડુતની છોકરી ઘણી લક્ષ્મીમતિ હતી. તેણે કહ્યું—“પિત્તળના અભાવે દેવની આરતી શું બંધ રહેશે! ? ત્યો આ મ્હારો આપનો, એની પાછળ ધણું પિત્તળ છે.”

દેવાલયના ઘંટ સાડે છોકરીના આ દાનની વાત જ્યારે ગામમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ત્યારે ગામની સદુ રમણિઆએ પોત પોતાના આપના દાન કરી દીધા. પુનઃ મંડપ આપનાઓથી ભરાઈ ગયા.

ખેડુતની છોકરીએ પોતાનો આપનો ઘણી સંજાળથી સાચવી રાખ્યો હતો. તે આપનો લેની માથે મરતી વખતે લેને આપ્યો હતો, તેમાં લેની માની મા અને લેનીએ મા સુધીનાંઓએ મ્હોં જોયું હતું. તે આપનો તે જ્યારે આંખ આગળ ધરતી ત્યારે લેની માનું મ્હોં તે આપનામાં પ્રગટ થતું અને લેનુંએ હસતું મ્હોં જાણે ખરેજ નગર આગળ ઊભી હોય લેણું ભાસતું. માના શોકથી ત્યારે ત્યારે દેણું ભરાઈ આવતું ત્યારે તે તેજ આપનો પોતાના મ્હોં આગળ ધરતી અને લેનો શોક દૂર થતો લેને તે આપનો છવ કરતાં પણ વધારે વ્હાલો હતો અને તેથી તે લેને જરાપણ બીજો મુકતો નહિ—ફક્ત દેવના કામમાં આવવાનો છે એમ ધારીનેજ લેણે તે દાન કર્યો હતો.

પરંતુ, દાન કર્યા પછીથી લેને પ્રિયુત્ત સુખ નથી. આપનાને માટે લેનો પ્રાણ આકુલ રહ્યા કરે છે. જેમ જેમ દિવસ જાય છે તેમ તેમ લેની વ્યાકુળતા વધતીજ જાય છે. આપના ઉપરથી કોઈપણ રીતે લેનું મન છુટતું નથી.

આપનાઓ તો યણા એકા યથા છે—હવે પિત્તળની શી ખોટ છે?—ત્યારે આ એકાદ ઉપાડી લઈ તો દેવને શું ખોટ જવાની હતી? પરંતુ દેવ જે સ્વીકારે છે તે કરીને પાછું મળી રાકતું નથી.

આપનો દિવસમાં એકાદવાર જોવા સિવાય લેને આવતું નહિ. તે દરરોજ દેવાલયમાં જતી અને દૂરથી પોતાનો આપનો જોઈ આવતી. લેને થતું કે, જાનીમાની ઉપાડીને માત્રી જાઉં. પણ દેવની વસ્તુ કેમ કરીને ચોરાય?

પણ, લેનું મન તો ચોરી કરતુંજ હતું! દેવને જે વસ્તુ લેણે પોતાને હાથે આપી છે તે વસ્તુ હવે મુખી દેવાને લેનું મન ધ્વજતું નથી. ચરમની મારી લેનાથી મ્હોં ખોલીને કાઢ આગળ કાઢી રાકતું પણ નથી—આ વેળા તે રાત દિવસ હૃદયમાં ને હૃદયમાં છુપાવીને રહે છે. ફક્ત દેવનેજ સંબોધીને કહે છે—“હે દેવ, મ્હારી આ મમતા ક્યારે દૂર થશે?

૨.

ઘંટ નેપાર કર્યા સાડે આપના કાદખાનામાં એકસવામાં આવ્યા. કારિગરોએ આગ અગાવીને પિત્તળ ગાળ્યા માંડ્યું પણ, જેમ જેમ તાપ વધતો જાય તેમ તેમ એકપણ

આપનાનું પિતૃજ ગણે નહિ; જલણે તે સદુ વચ્ચનાં નહોય ! આગ તો જલણે શરમની મારી વધારે ને વધારે રાત્રી થાય પણ તે ગરમ તો નજ થાય—એની ઉપર જેમ જેમ હથોડીઓ પડે તેમ તેમ તે વધારે ને વધારે કહણુ અવાજમાં જલણે કહે કે ‘ના, ના, ના !’ તેમાં એક નિશાન સરખું પણ પડે નહિ !

દેવાલયનો પુરોહિત કહેવા લાગ્યો—” આ આપનો જેલો દાન કર્યો છે તેલે સારા મનથી નથી કર્યો— અનિચ્છાએ આપેલો છે. કાણે એવી પાપિયા હશે કે, દેવને પણ મન મુકીને આવી સામાન્ય વસ્તુ નહીં આપી શકી હોય !

આ સાંભળીને પેલી ઠોકરી ગાલરી બોલી ઉઠી—આહ, કેવી કહણુ આસકિત ! એકટ્ટી વારે એ તદ્દન હેયાસાથે જડાઈ જાય છે. ત્યાંલગિ ઇવ નહિં જય ત્યાંલગિ આપનો પણ દેવને નહિં મળે !”

આમ કહીને તે તરતજ દેવતાનું રમરણ કરીને એકદમ અગ્નિકુંડમાં ઝિંપલાવી પડી. હેનો દેહ કાણુવારમાં સળગી ગયો.

તે આગમાં આપનાનું પિતૃજ પણ ગળી ગયું. *

ખકુલ.

ત્યાગ.

(એક ટુંટી સંસારી વાર્તા.)†

હોળીને દીવસે રાતના દશ અગીઆરને ચુમારે રાજેન્દ્ર અને કુસુમ પોતાના ઘરમાં બીજે માણે અગાશીપર બેઠાં હતાં. ચંદ્રમા પૂર્ણ તેજથી પ્રકાશતો હતો. અને ચંદ્રના તેજથી કુસુમનું ચુંદર સુખ વધારે ચુંદર લાગતું હતું. રાજેન્દ્ર લાંબા વખત સુધી એ સુખની સામે ટગરટગર જોયા કરતો હતો ને સ્વર્ગનું સુખ અનુભવતો હતો. ઘડીકમાં તે કુસુમના માથાના વાળ તાણતો હતો, તો ઘડીકમાં કુસુમના અંગોઠાપરની વેણીનાં ટુસો તોડી, કુસુમના ગાલપર હેતથી મારતો હતો. અત્યારે રાજેન્દ્ર ખરેખરા પ્રેમાનંદમાં પડેલો હતો. પણ કાણુ જલણે શાથી તેના આ પ્રેમાનંદમાં કુસુમ બીજકુલ લાગ લેતી જણાતી નહોતી. એતો અત્યારે એક પથ્થરના પુતળાની માફક જડભરત જેવી બેસીજ રહેલી હતી. રાજેન્દ્રે છેવટે કુસુમના બને હાથ પકડીને હેતથી હલાવ્યા. તે બોલ્યો, “ કુસુમ, આ શું ? અત્યારે તું છેક આમ કેમ ચર્ષ ગઈ છે ? તારા મનની સ્થિતિ આવી ચર્ષ જવાનું કાંઈ કારણ ? જો, જો, આ ગૂઝી કેવી મનોહર લાગે છે ! ચાલ મ્હારી નજદીક આવ.” આટલું બોલી રાજેન્દ્રે ઉમંગકાંથી કુસુમને પોતાના તરફ ખેંચી પોતાની બાથમાં લીધી.

પતિની સોડમાંથી એકદમ ખસી જઈ કુસુમ રહેજ દૂર જઈ બેઠી અને મુજતાં મુજતાં બોલી, “ મ્હારા નાથ, ઘણા વખત થયા મ્હારા મનમાં એક વાત ઘોળાવા કરે છે. મરણ પધારીએજ એ વાત મ્હારે બીજીને કહેવી એવી મ્હેં પ્રતીતિ કરેલી છે તો પણ મ્હને

* બંગાળી ઉપરથી.

† રમીંક નાથ રાગોડની બંગાળી વાર્તાના અંગ્રેજી તરજુમા ઉપરથી અનુવાદ.

એમ થાય છે જે એ વાન હમણાંજ તમને કહી દઉંને તમે જે શિક્ષા કરો તે ખતી લઉં.—”

કુસુમનું બોલવું પુર થયું નહોતું એટલામાં તો ત્રીજે માળને દાદરે પરિચિત પગલાંનો ધ્વજધ્વજ અવાજ સંભળાયો. પગવારમાં તો રાજેન્દ્રના પિતા ધીરજરામ દાદરે ચડી રાજેન્દ્રની મેડીના ઉમરાપર આવીને ઉભા ને મોટો થોટો કાઢી બોલી ઉઠ્યા, “રાજેન્દ્ર, અત્યારેને અત્યારે તારી વહુને આપણા ઘરમાંથી કાઢી મુક.”

આ શબ્દો સાંભળીને રાજેન્દ્રે પોતાની સ્ત્રીના મોં સામું જોયું પણ તેના મોંપર તો ગભરાટનાં તેમ આશ્ચર્યનાં બીજકુલ ચિહ્ન દેખાયાંજ નહીં. કુસુમે તો પોતાના બે હાથ પોતાના મોંપર મુકી મોં ઢાંકી દીધું. તેના મનમાં તો અત્યારે એમ જ થઈ આવ્યું કે ધરતીમાતા જે મને માગ આપે તો હમણાં ને હમણાંજ હું બોંધમાં સમાઈ જાઉં. કુસુમને આવીને આવીજ રિથતિમાં રહેવા દઈ રાજેન્દ્ર પોતાના પિતાની મહામા ગયો. અને જણા નમિ ઉતર્યા. આશરે અધાંકલાકસુધી પિતાની સાથે વાત કરી રાજેન્દ્ર ગભરાયેલા ગભરાયેલા ઉપર પાછો આવ્યો ને અગાશીમાં જઈ કુસુમને પુછ્યું “આ બધી ખરી વાત છે?” કુસુમે જવાબ દીધો, “હા, બધું ખરું છે.” “ત્યારે આજસુધી એમાંનું કશું પણ તું મને કશું કેમ નહીં?” “હું તમને કહું કહું કરતી હતી પણ મ્હારી છાતી ચાત્રની નહોતી, નાથ, હું બહુજ દુઃખ સ્વીકું.” “ત્યારે, તું હવે મ્હને બધી હકીકત કહી દે.” કુસુમે બીજકુલ ગભરાયા વગર અથથી તે ઇતિસુધી સર્વ હકીકત રાજેન્દ્રને કહી. કુસુમ બ્યારે વાત કહેતી હતી ત્યારે રાજેન્દ્રના મોંપર કોઈવાર રેનેહનાં તો કોઈવાર કોઈનાં ચિહ્ન સ્પષ્ટ દેખાતાં હતાં.

કુસુમની વાત સાંભળી રહ્યાપછી રાજેન્દ્ર એકદમ અગાશીમાંથી ઉઠ્યો ને બીજકુલ બા-
થ્યા ચાથ્યા વગર મેડીમાં પતંગપર જઈ પડ્યો. કુસુમતો કલાકના કલાક સુધી એકલી અગા-
શીમાં શુભ જેવી બેસીજ રહી. ના એને સાંથી ઉઠવાનું મુજે અને ના તેના પતંગપર જઈ
સુવાનું મુજે. સત્યયુગમાં જેમ સીતાજીએ અપની પર ચાવી પોતાના પતિને પોતાના નિર્દોષ-
પણની ખાત્રી કરી આપી હતી તેમ જો આ કળીયુગમાં થતું હોતતો કુસુમ તેમ દરવા પણ
તત્પર થાત. છેક મજસૂકે ચાર વાગે ટાઢ સહન ન થવાથી કુસુમ અગાશીમાંથી ઉઠીને પતિ-
ની પાસે પતંગપર રાજવત રિથતિમાં સુતી.

રાજેન્દ્રને પણ આખી રાત બીજકુલ વિંથ આવી નહોતી. સ્વવારના મેહરમાં તે નિશ્ચ કરતાં
ધણેજ બેઠો ઉઠ્યો. હમેશના રીવાજ મુજબ કુસુમને બેટ્યાવગર તેમ પ્રાતઃકાળનું પ્રેમાળ
ચુંબન તેને કપાંવગર, તે નીચે ઉતરી પડ્યો. ઉનાવળને ઉનાવળમાં દાતણ પાણી કરી લઈ,
મ્હા પી લઈ, તે આંજળો ફાંડળો હિમતરામને ઘેર ગયો. તેને જોતાંજ હિમતરામ બોલી ઉઠ્યા,
“કેમ, રાજેન્દ્રભાઈ, આટલા બધા બેઠો આ તરફ ક્યાંથી જુગા પડ્યા?” રાજેન્દ્રે ચુસ્તપથી
મુજતાં મુજતાં જવાબ દીધો, “શું મ્હારાભાઈ, તમે છેક આવા માણસ છો? અમને વટકાવી
માર્ગો, અમારી જાન બચાવ કરી નાખી?” અત્યંત ક્રોધને લીધે રાજેન્દ્રથી વધારે બોલી શ-
કાયું નહીં.

રહેજ મોં મજકાપી કટાક્ષમાં હિમતરામે જવાબ દીધો, “ત્યારે તમે તો અમારી નાત
સાચવી હશે! મ્હને નાતજહાર મુકતો જવાન્યો હશે ને મ્હારી પડખે ઉભા રહી મ્હારી પીઠ
ચાથવી હશે ખરીકની?”

ગજેન્દ્રના મનમાં તો એમ યદ્ય આન્યું કે મહારા અભનેજના બળપડે આ માણસને હમણું ને હમણું આળીને ભરમ કરી નાંખું. પણ તરતજ એણે જોયું કે મહારા કોધાગ્નિ માત્ર મહાજ્વલો સોદી બાળે છે ને હિમતરામ તો સાજો તાજો મગરમનજેયો મહારા સામું બેઠેલો છે. છેવટે નરમ પડી રાજેન્દ્રે ધીમે રહી પૂછ્યું “પણ કહી મહે કાંઈ તમારું બગાડ્યું છે” ? હિમતરામે જવાબ દીધો, “ત્યારે હું તમને પુછું છું કે મહારી દીકરી, મહારા એકના એક પ્રજાદે હમારા આપનું શું બગાડ્યું હતું કે તેઓ ખાઈપીને એની પુઠે પડ્યા હતા ? તમે તો તે વખતે છેક ન્હાના બાળક હશે એટલે તમને આમાંનું કાંઈ ખમર નહીં હોય, મારે, બેસો, ધીમા પડો ને જો હું તમને કહું છું તે બધું સાંતિથી સાંભળો—

“તમે તો છેક અણસમજણાં બાળક હશે તેવામાં મહારા જમાઈ પ્રહ્લાદજી મહારી દીકરીની જણસો ચોરી વિલાપત ન્હાસી ગયા હતા ત્રણ વર્ષ એ બેરીસ્ટર થઈ પિત્રાવતથી પાછા આવ્યા ત્યારે આપણી નાતમાં શેરબંકેર મચી રહ્યા. હમારા આપે તે વખતે નાતના પટેલ બની નાત ભેગી કરીને પ્રહ્લાદજીને નાતબદાર મુકાબ્યા ને વળી વધારામાં એવો હરાવ કરાવ્યો કે હિમતરામે પોતાની દીકરીને સાસરે મોકલવી નહી. જો મોકલે તો એમની દીકરી પણ નાતબદાર, ને હિમતરામ પછી દીકરી જમાઈ સાથે કાંઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ રાખે તો તે પણ નાતબદાર. મહે તે વખતે તમારા આપના ઘણા કાન્યાવાત્રા કર્યા. પાંચડી ઉતારી એમને વિનંતી કરી કે તમે પ્રહ્લાદજીને નાતમાં લો, એમની પાસે હું પ્રાયશ્ચિત કરાવરાવું. નાતમાં કહો તેટલો, દંડ અપાવરાવું, ને ચોરાસી જમાડ્યું. પણ તમારા આપ તે વખતે એકના બે થયા નહીં. આ બનાવથી તો હું આપણી નાત તથા ગામથી છેકજ કંટાળી ગયો. મહારાથી મહારી એકને એક દીકરીનો ત્યાગ થઈ સક્યો નહીં, તેથી હું પણ ગામ છોડી મહારા જમાઈ જોડે મુંબઈ જઈને રહ્યો. પણ તમારી નાતે એટલેથી અમહારો કેડો મુક્યો નહીં. મહારા ભગીનના ભગની સર્વ તૈયારીઓ થઈ ગઈ ને સર્વ નષ્ટ થઈ ગયું ત્યારે તમારા આપે કન્યાના આપને નાતબદાર મુકાવવાની બ્લોક બતાવી વિવાહ તોડી નંખાવ્યો. આ વખતે મહારો પીતો ઉકલ્યો ને મહે અલ્પદુસ્તાના સોગન ખાઈ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે જો હું ક્ષાણ્યુનો દીકરો હોઉં તો આનું વેર લીધાવિના રહું નહીં. હવે તમને સહેજસાજ સમજણ પડ્યા લાગી કેમ ? પણ હજી ધીરજ ખમો. હું બધું કહી રહીશ ત્યારે તમને ખરેખરી ગમત પડશે. વાત ધણી રસિક છે.

“તમે ન્યારે કોર્સેજમાં ભણવા મુંબાઈ રહેતા હતા ત્યારે તમારી ચાલની સામે જગન્નાથ પંડ્યા રહેતા હતા. એ બીચારા ભગ્ના માણસ અત્યારે દેવસોક પામ્યા છે. એમની પાસે એમના એક સ્વર્ગસ્થ કાવર્ય સેહીની કુસુમ નામની પુત્રી રહેતી હતી. એ છોકરી બીચારી તદ્દન નીરાધાર હતી. એનાં માબાપ મરી ગયેલાં દતાં ને તે બાળરાંડ હતી. તેથી જગન્નાથ પંડ્યા સીવાય બીજા કોઈનો એને આશરો નહોતો. કુસુમ અતીશય સ્વરૂપવાન હતી તેથી રદામે આરણ્યે રહેતા કોર્સેજમાં ભણતા જુવાનીઆઓની એ નિર્દોષ બાળાપર કુદૃષ્ટિ ના પડે તેને મારે જગન્નાથ પંડ્યા ખાસ સંભાળ લેતા હતા. પણ એ બીચારા ડોસાની આંખમાં પુણ સંખવાનું કામ એ છોકરીને મન કાંઈ મુકેલ નહોતું. જુગમાં સુકવવાને બદલે એ છોકરી સરવાર મેડીની બારીએ જતી. તમને પણ તમારી ચોરડીની બારીએ બેસી વાંચનું દીક કાવું ! સામસામા બારીએ બેસી તમે બે જણ એક બીજાની રદામે ઘળીવાર જોયા કરતાં

હતા. તમારે વાતચીત થયેલી કે નહીં તે તો પ્રશ્ન જાણે, પણ એ છોકરીની રીતભાત પરથી ડાસાને હેમ પડ્યો. હવે એ છોકરીથી ધરકામ તરફ બીજકુલ લઈ આવી શકાયું નહોતું. એના કામકાજમાં એની ઘણીવાર ભૂલો થતી. ધીમે ધીમે એણે ખાવાપીવાનું ને ઉધવાનું પણ છોડી દીધું. કોઈ કોઈવાર તો સ્વાંગની વખતે ડાસાની સાથું જોઈ એ છોકરી વિના કારણ ચોધાર આંસુએ ટોપ પડતી.

છેવટે એ ડાસાને માલમ પડ્યું જે તમે એ જણાં સામ સામિની બારીએ બેસી એક બીજની સામે આખો દીવસ જોયા કરોછો. તમે તો જ્યોતે કાલેજમાં જવાનું પણ માંડી વાળ્યું ને એકાંત અવ્યાસમાં તમે એટલા બધા તહીન થઈ ગયા કે આખો દીવસ ચોપડી હાથમાં લઈ તમે બારીએજ બેસી રહેતા. આ બધા તાલ જોઈ જગત્રાથ પડ્યા બીચારા મહારી પાસે આત્મા ને મૃતને બધીવાત કહી મહારી સલાહ પુછી; મહેં જવાબ દીધા, “કાકા, ઘણો વખત થયાં તમે કાશી જઈ જઈ કરી રહ્યા છો, માટે હવે તમે નિરાંતે કાશી જાઓ. એ છોકરી સંબંધી લગાર પણ શીર રિંતા કરશે નહીં. મૃતને એ છોકરી સાંપે. હું એને મહારી પેટની દીકરી બેરોબર ગણીશ ને એની સંભાળ લઉંશ.”

એ બીચારા ડાસા મહાર કશું માની એ છોકરી મૃતને સોંપી કાશીની જગ્યાએ ગયા. જોજ અરસામાં મહારા ખાસ રનેરી લાલુભાઈ મુંબાઈ રહેવા આવ્યા. કુસુમને હું લાલુભાઈને ત્યાં લઈ ગયો ને આપણે અહીંની નાનમાં એને લાલુભાઈની દીકરી તરીકે ખપાવી દીધી. કુસુમે હવે લાલુભાઈના ધરમાંજ રહેવા માંડ્યું. ને એક જ પ્રસંગે વરા અ. વસરમાં કુસુમ અહીંઆં પણ આવી નાત જાતમાં ફરી. ત્યાર પછી શું બન્યું તે તો જાણોછો. અથથી તે ધનિ સુધી વાત તમારે મોટે આજે મહેં કહી તેથી મહારા જીવને ઘણી નિરાંત વળી. આ બધું એક કક્ષિત વાત જોઈ લાગે છે, નહીં વાઃ ? આ બધી વાતની એક નવલકથા રૂપી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવાનું મને મન થાય છે. પણ મને લખતાં આવડતું નથી તેથી લાચાર છું. પણ મહારા ભગીનનું એ બાળુ તરફ વલણ છે ખરું; તેથી એને હું આ બધી વાતવિધે એકાદ નવલકથા કે નાટક લખવાનું કહીશ. મને લાગે છે તમે બને મળી એ કામ મારે રાખોતો રીક પડશે. કારણકે આનું છેવટ શું આવશે તે મહારા કરતાં તમે વધારે સારી રીતે જાણી શકો એમ છે.”

દિમતરામના છેવટના રાખોપર બીજકુલ લઈ ના આપતાં રાજેન્દ્રે પુછ્યું “ પણ કુસુમે આ લખે સામે કશોપણ વાંધો ના ઉઠાવ્યો ? એણે બધું ખુશીથી કણુ કણું ? ”

દિમતરામે જવાબ દીધા, “ એ તો મહારાથી નહીં ના કહી શકાય, બેરાંબીનાં મન કેવા પ્રકારનાં હોય છે તે તો તમે જાણોછો. બેરાંબી બ્યારે કોઈ વાતની ‘ના’ કહે ત્યારે આપણે ‘હા’ સમજી. લાલુભાઈને ધેર રહેતા આવ્યા પછી તમને ના દેખવાથી થોડા દીવસ તો કુસુમ છેક આંડાજેની યઈ ગઈ. તમને પણ એના વગર થોડા દીવસ બીજકુલ એન નહીં પડ્યું હોય ! પણ તમે તો ભણેજાને ચાલાક રહ્યા એટલે તરતજ કુસુમનું નવું ઠંકાણું તમે ચોપી કાઢ્યું. કોલેજમાં જતાં જતાં ઘણીવાર તમે ભુલા પડી એ તરફ આવતા ને લાલુભાઈના ઘરની બારી સાથું નજર નાંખ્યા કરતા હતા. મને તમારી બનેલી ઘણી દયા આવી. મને લાગ્યું કે તમને તમારા અવ્યાસમાં ઘણું વિશ નડે છે. કુસુમની અવસ્થા પણ દયાજનક થઈ પડી. આથી એક દીવસ મહેં કુસુમને મહારીપાસે બોલાવીને કહ્યું “ બેટા, મહારી વાન”

સાંભળ, હું' વૃદ્ધ માણસ છું' તેથી તારે મ્હારી બીલકુલ શરમ રાખવી નહીં. તારું ચિત્ત ક્યાં ચોટ્યું છે તે હું જાણું છું. એ બીચારો પણ તારી માફક પ્રેમાર્થ થઈ ગયો છે. મ્હને લાગે છે કે તમારા બનેલા લક્ષ્મી કાંઈ પેરવી થાય તો ફીક" આટલું સાંભળતાં તો કુસુમ પેઢિપેઢિ મુઝી દોહ પડી ને એકદમ ત્યાંથી ઉડી જતી રહી. આ બતાવ બન્યા પછી હું નિત્ય લક્ષ્મીભાષને ત્યાં જતો ને આ સંબંધે રોજ કુસુમસાથે વાત કાઢી ધીમે ધીમે મ્હેં એની શરમ મુકાવી. છેવટે બ્યારે મ્હેં જાતી દોષ્ટી એને કહ્યું કે તમારાં લક્ષ્મી ગોણી આપવાની હું તેવડમાં છું ત્યારે એણે મને પુછ્યું, "એ કેવી રીતે બની શકે?" મ્હેં જવાબ દીધો, "એ બાબતની તારે બીલકુલ ચિંતા રાખવી નહીં. તને લક્ષ્મીભાષની દીકરી તરીકે અમારી દેવાતું કામ મારે મન બીલકુલ મુરદેસ નથી." આ વાત પેલાં તો એણે નાકશુલ કરી પણ મ્હેં એની સાથે બહુ રક્તગ કરી, પટાવી દ્રોમગાવી, એની પાસે એ કષુલ કરાવ્યું. પણ એણે મને એક આજ્ઞા કરી કે "તમે એમના મનની ખાત્રી કરો, એમને જો આ વાત કષુલ હોય તો પછી પગલું ભરજો." મ્હેં એને જવાબ દીધો, "તું તો માંડી છે, આ બધી હજીકત એને કહેવાની શી જરૂર છે? એકવાર મંગળદેસ કરાવ ગયા એટલે મંગા નાલા. પછી બ્રહ્માથી પણ એ હમ મિથ્યા થઈ શકવાનાં નથી. આપણી આ વાત બીલું કાંઈ બસે એવો બીલકુલ સંભવજ નથી તો પછી હાંદગીપર્યત એને નાહક દુઃખી કરવાતું પ્રયોગન શું છે?"

આ યુક્તિ કુસુમને ગમી કે કેમ તે તો હું કહી શકતો નથી. કાંઈ કાંઈવાર તો એ રડ્યાજ કરતી. કાંઈ કાંઈવાર મુઝી મુઝી બેસી રહેતી. જો હું એને કહું કે 'તારી મરજ ના હોય તો આપણે માંડીયાળીએ' ત્યારે એવું મોંદુ ઉતરી જતુ ને આપો દીવસ તે હિંદાસ રહેતી. વાત આટલે સુધી ચાલી એલામાં રમ પડવાથી તમે અડીઆ આઠ્યા એટલે મ્હેં લક્ષ્મીભાષને ધીરજવામલાઈ કને મારું કરવા મોટલા. પહેરામણીના બે દબર ડૂબીઆ મળ્યા એટલે વધુ પડપુજ ના કરતાં ધીરજલાઈએ હા પાડી ને બંધું નહીં થઈ ગયું.

લક્ષ્મીના દીવસ નજદીક આઠ્યા એવામાં એક દીવસ કુસુમે હાંદ લીધી કે મ્હારે નથી પરણવું. આ વખતે એને સમજાવતાં મ્હને બહુજ પસેમાની પડી. એણે તો મ્હને કહ્યું, "કા, કા, આ વાત માંડી વાળો." મ્હેં જવાબ દીધો "તને તો કાંઈ લાન નથી. હવે તે માંડી વળાતું હશે? હવે વિવાહ તોડીએ તો નાતજાતમાં લક્ષ્મીભાષનું નાક ના કપાય?" કુસુમ ગોણી ઉડી "મ્હને કાંઈ પરદેસ મોકલી દે ને વાત ફેલાવો કે કુસુમ મરી ગઈ." મ્હેં જવાબ દીધો "એમ તે ચતું હશે? પછી બીચારા રાજેન્દ્રની શી વસે! અચારે તો એ બીચારા રવર્ગના મુખની આચામાં બેઠો છે. આમ એની આચાનો લંગ થાય તો કાંઈક આફ અવળું કરી બેસે ને મ્હારે એના મરણની વાત તને લખવી પડે! ને બીચારા દીવસે મ્હારે તારા મરણની વાત સાંભળવી પડે! ધડપણમાં આમ સ્ત્રીદત્તા ને બ્રહ્મદત્તાનું પાપ બેદાર તો કયે જન્મે છુટું? છેવટે લક્ષ્મીના દીવસ આપો. ગોણાચાર લણાઈ ગયા, મંગળદેસ ફગાઈ ગયા. મ્હારું લાંબા વખતનું વેર તમ થયું ને મ્હારી જાતી પરથી શો મળુનો ગોળો ઉપડી ગયો હોય એમ મ્હને નિઃશંક જણી."

આ બંધું સાંભળી થોડીવાર તો રાજેન્દ્ર શાંત બેસી રહ્યો. પછી ગોણ્યો, "મ્હને તેમ

મ્હારા કુટુંબને અને આખી નાનને આમ બ્રથ કરી, એટલેથીજ આપ અટક્યા હોતો ખસ નહોતું ? હવે તમે વાત બહાર શા માટે પાડી ?”

હિમતરામે ગંભીરાઈથી ઉત્તર આપ્યો, “ તમારી જ્ઞેનના લગ્નના દીવસ નજદીક આગ્યા છે ને લગ્નની સર્વ તૈયારીઓ થઈ રહી છે, એ જ્યારે મ્હેં જાણ્યું ત્યારે મ્હને વિચાર આવ્યો કે એક બ્રાહ્મણની જનન તો મ્હેં વટલાવી. એતો મ્હારું વેર વાળવાને માટે મ્હારે કરવું પડ્યું પણુ હવે તો બીજા બ્રાહ્મણની જનન વટલાવાના લયમાં છે તેથી મ્હને એમ લાગ્યું કે એમ થતું અટકાવવું એ મ્હારો ધર્મ છે. તેથી મ્હેં તમારા બહેવાળને લખી દીધું કે ધીરજરામના છોકરાએ શુદ્ધની સ્ત્રી નાતરે આણી છે એ સાબીત કરવા હું તૈયાર છું. ”

મહા મ્હેનતે રાજેન્દ્રે પોતાનો કોષ શમાવ્યો, ચોરીનાર શાંત રહી તે બોલ્યો, “ પણુ હવે એ છોકરીનું શું થશે એનું તમને લાગ છે ? હું એને મ્હારા ઘરમાંથી કાઢી મુકીશ, પછી તમે કે લલ્લુભાઈ એને તમારા ઘરમાં રાખશો ને એનું પુરું કરશો ? ”

હિમતરામે કહે પેરે જવાબ દીધો, “ અમારું કામ હતું તે અમે સંપૂર્ણ રીતે બજાવ્યું છે. ધણીઆએ કાઢી મુકેલી પારકી બેરીઆને અમારા ઘરમાં રાખવી એ કાંઈ અમારું કામ નથી. અરે, કાઢ છે કે ? રાજેન્દ્રભાઈને માટે મ્દાપાણી તથા પાન સોપારી લાવો. ” હિમતરામના આ સંકારની બીજાકુલ રાહ જોયા વિના રાજેન્દ્ર ત્યાંથી ઉઠી પોતાના ઘર તરફ ચાલતો ગયો.

ચળી પાછાં રાત્રે કુસુમ તથા રાજેન્દ્ર અગાશીમાં બેઠેલાં હતાં. કુસુમે પતિના બને પગ પોતાના હાથથી ઝાલ્યા હતા ને પતિના પગ ઉપર મથું મુકી મુની મુની ચંદ્રમા તરફ જોયાં કરતી હતી. રાજેન્દ્રનું ચિત્ત અત્યારે બીજકુલ સ્થિત નહોતું. તેના અંતઃકરણમાં તો પ્રેમ અને ભોલાચાર વચ્ચે ભારે ઝગડો ચાલી રહ્યો હતો. એકાએક એ કાંઈ ઉવડના નિશ્ચયપર આવ્યો હોય એમ એને લાગ્યું. તેના મ્હેં પરથી સર્વ ચિંતા દૂર થઈ ગઈ હોય એમ જણાયું. તે એકદમ ઉઠી બેઠો થઈ ગયો. ગઈ રાત્રીની માફક ફરી પાછો દાદરપર પિતાના પગસાનો અવાજ સાંભળાયો. પગસાનો અવાજ સાંભળતાંજ કુસુમે પોતાના પતિના પગ પર અત્યંત ઉમંગાભેર સુંબન કર્યું. ને પતિને પગે પડી પતિ કનેથી રહેજ દૂર ખસી સોડીકિં વાળી ઉભી રહી. ધીરજરામે મેડીના ઉમંગપર ઉભા રહી મ્હોટો ધટો પાડ્યો, “ કેમ, રાજેન્દ્ર હજી મ્હારા હુકમનો અમલ થયો નથી ? મ્હેં તને ખાત્ર એકજ દીવસની મ્હેતલ આપી હતી, એ દીવસ પીતી ગયો છે. માટે હમણાં ને હમણાં ત્હારી વડુને ઘરમાંથી કાઢી મુક. ”

શરમાતાં શરમાતાં પણુ દડ મને રાજેન્દ્રે જવાબ દીધો, “ મ્હારાથી તો એને કહી પણુ કાઢી નહીં મુકાય. ” આ સાંભળી ધીરજરામનો મીજાજ હાથમાં રહ્યો નહીં. તેમણે મોટો બરાડો પાડ્યો, “ કેમ નહીં કાઢી મુકાય ? તારે તો ત્હારી જનન વટલાવવી છે કેમ ? ધર્મબ્રથ થવાશે તેનું તને કાંઈ લાગ છે ? ને નાતવાળા આ કેમ સાંખશે ? એતો તને ને મ્હને ને આપણા આખા કુટુંબને નાતબહાર ને ચોરાશી બહાર મુકશે. ”

રાજેન્દ્રે શાંતીથી ઉત્તર આપ્યો “ મ્હને નાતની બીજકુલ પરવા નથી. ”

ધીરજરામ અતિ આવેશમાં બોલી ઉઠ્યા “ તને નાતની પરવા નથી પણુ મને તો છે. મ્હારા ઘરમાં આમ વહી જતું નહીં પાલવે. બેરીને નહીં કાઢી મુકે તો મ્હારા ઘરમાંથી તારે નીકળવું પડશે. ને બન્ધ્યા યાદ રાખજે કે એક પૈ સરખી પણુ હું તને આપનાર નથી. ”

રાજેન્દ્રે નમ્રતાથી જવાબ દીધો, “ તેની કાંઈ દરકાર નથી. પ્રભુદયાએ અમારા બંનેનું

પુરં કરવા જેટલી મહારામાં શક્તિ છે. આજની રાતજ અમે આ . ઘરમાં રહીશું. આવ કાલે રહવારે અમે અમારો રસ્તો કરી લઈશું. માટે એ બાબતમાં આપ નિશ્ચિંત રહેજો

--આણુલાલ. કીરપારામ દેશાઈ

નવાણુંનો ચઠાવો

એક સુંદર ગ્રામમાં ધનવાન વૈશ્ય હતો હતો.
 ને સર્મોષ એની રંક ધરનો, શિશ્યો એક હતો હતો.
 આનન્દમાં એ એ મુજન, નાના વિલાસો ભોગવે,
 નિજ મન મુદ્ધિત સંતોષી શિશ્યી, દીનતા દુખ નવ ગણે.
 એક દિન એ વૈશ્યની શૃદ્ધિણી અધિક આશ્ચર્યથી,
 અનુલવી પ્રિયતમપાસ, દિલ ખોલી મંદુર પ્રત્નો પુછે:
 " કંઈક દિનથી, નાથ ! શંકા એક મુજ મનમાં રમે,

“આવક પ્રમાણે નિત્ય વ્યય કરવો ખરેખર ઇષ્ટ છે.
શાન્ત સાદું જીવન ગાળી દ્રવ્ય સંચય ઇષ્ટ છે.
નિયમ આ સંપત્તિ વિષયક, રમરણ જે રાખે નહિ,
એ દુઃખ પામી લોકમાં મુખ્ય સ્વાદ કંઈ ચાખે નહિ.”

૮

“ધનવિના સંસારમાં કંઈ કાર્ય નવ ચાલી શકે,
દુઃખની દૃઢ જાલમાંથી દીન નીકલી ના શકે.
ધર્મ કાર્ય ન સફળ થાતાં દ્રવ્ય સંગ્રહના વિના,
નિત્ય વિત્ત નિમિત્ત સહુને યત્ન કરવો ઇષ્ટ છે.”

૯

“જાતે ખરે દુઃખમાં પડી કરશે જીવન પુરું અરે,
પણ પુત્ર ને પરિવાર એનાં દુઃખમાં રડશે ખરે.
એથી પ્રિયે ! તે જે મનુષ્ય મુખી ગણ્યો આ જગતમાં
એ દુઃખ કેરા ગહન ગદમાં યઈ અનાદી સડી રહ્યો.”

૧૦

મુણીને ભગિન્ય મુયોગ પાડોશીતણું આપું છું
વૈશ્ય વનિતા યદ રહી વ્યાકુલ અને કરણાતુર.
દ્રવિત યદ જાતી હૃદયમાં ક્ષણભરિં સન્નારીઓ,
ચિત્તમાં એ કુસુમસમ મુકુમાર છે સન્નારીઓ.

૧૧

“હે નાથ ? એની આ દશાથી દુઃખ દિલ લાગે મદને,
માટે કરીએ યત્ન જેથી મોઢમાં ન રહે પડી.
રચીએ કંઈ તદખીર એની જૂલ આ દર્શાવવા,
અન્યતું દુઃખ દૂર કરવામાં પરમ કલ્યાણ છે.”

૧૨

“આ આપણું જે દ્રવ્ય તે વ્યય ચાઓ સહુ પરમાર્થમાં,
પણું નવ નડો કંઈ કદ એને કવચિત એનાં જીવનમાં;
ત્રણ ચાર જલખિંદુ યડી સરનીર નવ કંઈ ખટવું,
પણ તૃપ્ત થાય છે તૃપ્તા કંઈ કંઈ ગરીબડાં પખીની.”

૧૩

મોન ધારી વૈશ્ય ત્યારે કરી રોચન દિલ વિયે
કલ્યાણકારી પ્યારી પાસે શાન્ત યદ વચનો વહે-

“યત્ન મેં કીધો પ્રિયે કલ્યાણ એતું સાધવા,
થાશે ખરેખરી સફલતા સાક્ષી પુરે છે હૃદય આ.”

૧૪

રૂપોઆ નવાણું એક પટમાં બાંધી કરીને વૈશ્ય તે
મુગ્ધત કરીને પ્યારીને આપી શિખામણ આ રીતે-

“રજની પડ્યે એને ગૂઢે તું પોટલી આ ફેંક જે,
ને છે મને વિશ્વાસ થાશે કાર્યસિદ્ધિ પ્રજાતમાં.”

૧૫

પતિ યુક્તિ મુણી પ્રમદા યદ ગર્ભ યક્તિ હર્ષિત તે ક્ષણે,
ને ફેંકી દીધી શિખી ઘરમાં પોટલી ગ્રાનિ પડ્યે.

ગંગા મુથોગ સવારમાં નિરખી રહ્યો આ દ્રશ્યને
ને સ્પર્શ દર્શનથી કમલસમ હૃદય ખીલ્યું એહતું. ૧૬

ફરી ફરી ગણીને યત્નથી સંભાળી લીધું દ્રશ્યને,
જેઠ નવાણું રૂપીઆને મોહનિદ્રા ગર્ભ ખુલી.
'એક રૂપીઆ જે વિશેષ વધારું એમાં હું હવે'
તો થાય પુરા રૂપીઆ સો એમ શુદ્ધિ વળી હવે. ૧૭

કંઈ કંઈ દિનાથી ઊંડી દીધા રામ રંગ વિલાસને,
ને દ્રશ્યસંચય મુખ્ય સમજ્યો લક્ષ્ય એ જીવનતંત્ર.
સાદું જીવન ગાળી પછી સુખી એ થયો સંસારમાં
પ્રભુભક્તને શ્રીમાન શિલ્પી કુશલ યદ્ય વ્યાપારમાં. ૧૮

રિમત હાસ્ય કરતો એક દિન એ વૈશ્ય પ્યારીને પુછે,-

"શું ઉડતાં પક્ષવાન સુંદર પ્રિયે? સામા ઘર વિષે?"

પતિને નિહાળી પ્રેમથી રમણી વદી ઉદાસમાં,

"કરતો પરિક્રમણ હવે એતો નવાણું ચક્રની." ૧૯

—વિશ્વ

આનંદાશ્રમ.

"જળનો પ્યાલો"

યાને

"વીંધાહની વરશી" (A sketch)

મોડી રાત સુધી કાગળ લખવામાં ગુચાર્ય ગયો હતો. મીસીસ તો પંજ્યાં પંજ્યાં ઘોરતા
હતા. પવન તરન મંદ હતો, ઉકળાટ વિશેષ હતો. ટાવરમાં ખારના ડંકા થયા. આ વખતે
ગળામાં સોસ પડ્યા લાગ્યો. થંડા જળનો એક પ્યાલો ઘણો આવકારદાયક યદ્ય પડે તેમ
લાગ્યું. નજ આગળમાં ગાણીપાઠું કાઢી નાખ્યું હતું. માણીનો નજ મોખ તળાંબે રસોડામાં
હતો; રસોડામાં નજ લેવાતું કારણ મીસીસને જોઈ તરફી પડે માટે. ફળીમાં કુવો છે
ખરો પણ નજ આવતાં તે પાણીનો વપરાશ બંધ થયો હતો. પ્રથમ ખારણું ઉઘાડીને જો-
શરીમાંથી દાદર નીચે ઉતરી રસોડાપાસે ગયો તો ખારણાને તાણું હતું. "એ સાત્તાં કપ-
લાના કામ"! રસોડો નાટક જોવા ગયો હતો એટલે રસોડાને તાણું દમ કુચી સાથે લઇ
ગયો હશે. એમ માની તેના પર ધખારો કાઢ્યો. પાછો ચેડી ઉપર આવ્યો. ખારણું ઉઘા-
ડીને ગજરવાળા જોરડામાં ગયો. ત્યાં પાણી નહોતું. ત્યાં વધતી ગઇ-નૂત્તા ખરેખર હતી
તેના કરતાં તરસાને પ્યાલ વિશેષ જાણ્યો હતો.

આતે હું સદરાના ગળુમાં છું કે, શું? ધડીકમાં ધાર્યું કે ફળીમાં કુવો છે તેમાં
પડીને પાણી પીઈ લઉં, ધડીકમાં વિચાર્યું કે વખતે એકમાંથી બીજું થાય અને વખતે જીવનું
જોખમ થાય. એટલે તે વિચાર મોડી ગયો.

વળી છુટ્ટો સુન્યો કે “કપડાને નાટકશાળામાંથી કાન ખેંચીને તેડી લાવું ? રસોડાની કુચી ઉપર મેલી જતો હોય તો એના બાપને શું ખોટ ગણે છે ? ?”

તે વિચાર પડતો મેલ્યો અને ગળગરમાં આવ્યો, મીઠુજતી સળગાવી. પાણીનો ખાસી ખાસી પડ્યો હતો તે હાથમાં લીધો અને ગળગરમાંથી દાદરવાટે રસોડામાં ઉતરવા માંડ્યું. એક—બે—ત્રણ—ચાર—કડકડાસ—ચતોપાટ—ધમ દેતો ભેંધતળીએ ગયો ! કળ ચડી ગઈ. પાંચેક મિનિટ પછી શુદ્ધિ આવી ત્યારે ખજાર પડી કે દાદરનાં પગથીયાં ઉતરતાં સમતોલપણું ખોલે બેઠો અને એક પગથીયું તો શું પણ ચાર પાંચ પગથીયાં સરી ગયો ને સવાપાંચ પુટ જેટલી જમીનની લેવલ માપણી કરી ! ખાસી કઈ તરફ હશે ? મીઠુજતી કોણ જાણે કયાં પડી હશે ? અંધારું ઘેર ! જાણે એકાંતવાસની સળ પામેલો ખુનનો કેદી અંધારી કોટડીમાં પુરાણો હોય તેમ, વગરવકિ—પોતાનાજ ઘરમાં અંધારી ચોરડીમાં સલવાઈ ગયો હતો. હવે કરવું શું ?

દાદર પેરથી પાછું ઉપર જવું અને મીસીસને જગાડવી. પણ દાદર કોણ જાણે કેટલા માઈલ દૂર હશે ? ?

વિચાર સુન્યો. રસોડામાં બારી છે તે ઉઘાડું તો કાંઈક અજવાસ આવશે એટલે લાંબા હાથ કરીને ન્યમ નદીમાં એક માથુસ તરે ત્યમ આ અંધકારરૂપી સાગરમાં બારી રૂપી કીનારાની શોધમાં તરફડીયાં મારવા મંડ્યો. ચાકતાં ચાકતાં ભાઈથી પાંચથું અધમ-જીયું માથું શેમાંક અફડાણું, અને માથે કાંઈક ઢોળાણું ! પાછળથી ખજાર પડી કે નવી કાચની બરણી શંકિ મૂકી હતી તેમાં માથું ભટકવાથી બરણી ફૂટી ગઈ અને તેમાંથી ઘી માથાપર ઢોળાણું.

પણ ઘી ચાટવાથી કાંઈ તરસ છીપે ? જળના એક પાત્રાની કીંમત અચુલ કાઢી-તુરતા હીરા કરતાં પણ અત્યારે વધારે લાગવા માંડી. ન્યમ ત્યમ કરતાં હાથ બારણાં પર અફળાયા. બારણાં ઉઘડ્યાં તો તદન અંધકાર લાગ્યો. આતે શું એકાએક વાદળાં યર્ષ આવ્યાં હશે અને માવહું યશે કે શું—કારણ આકાશમાં ચાંદરણાં પણ દેખાતાં નહોતાં, ‘બંકે તદન ધમધોર નજરે લાગ્યું. જરા વધારે ખાત્રી કરવા માટે બારણામાં માથું ખોદ્યું ત્યાં—હા—ફ...છી !—ઓ—તારી, આતો દહીંની વાસ આવે છે. બારીને બદલે દહીં દૂધ રાખવાનો આરીયો ઉઘાડેલો હતો એમ ખાત્રી થઈ. માથું તપેલામાં ભટકતાં દહીં જઈ પડ્યું દૂધમાં અને દહીં મીશ્રિત દૂધ પડ્યું અધાણામાં ! તડાતડ—ફાફડ ! હામ એક બીજા સાથે ઝાંઝ પ-ખાત્ર વગાડતાં પડવા માંડ્યાં. જાણે ઈલાકીનો ધરતીકંપ આહી કેમ થયો હોય ? ઉપરાંત અફઠકમાં દુકાળ આવ્યો હોય તેમ છીંક ઉપર છીંક ચડે યઈ. મગજની ગતી ૧૨૦ ડીગ્રી પર હતી. ગભરાઈ ગયો. હેવટે છીંકની સાથે જૂમ પાડી. ‘અહીં; અહીં—આહી. આવો. આહી આવો !’—આ સામટા શોરજોરથી ફળીના ફતરા લસવા લાગ્યા. રાડારાડ યઈ પડી ઉપર મીસીસ જાગી ગયાં હતાં તે મ્હને પોકારતાં હતાં; હું ત્હેને જોડાવતો હતો, પણ કમજખત ફતરાનાં લસવા આડે એક એકના અવાજ સંભળાય તેમ નહોતું. મીસીસ—ગભરાઈને મે-ડીની અગાસીમાંથી “દોડો દોડો, ચોર ચોર !” એમ જૂમ પાડવાથી આગ્રહી પારોશી ગધા લાકડીયા સાથે નીચલી એસરીના બારણા ખોલી અંદર આવ્યા. આલુઆલુના લોટો ખો-ખારા મારવા મંડી ગયા. હું તો તદન કંધાઈ ગયો હતો. રસોડામાંથી અવાજ આવે છે

એમ મીસીસના કહેવાથી બારણે તાણું વસેલ તે તાણું તોડી બારણા બેડવી નાખી, લોકો ધસારાબંધ અંદર દાખલ થયા. એક જણુતો બત્તી લઇને આવ્યો હતો અને મંદને ચોર સમજીને લાકડીના પ્રહાર કરવા જતો હતો. પણ સુભાગ્યે મીસીસે મંદને તુર્ત જાગણી કાઢ્યો અને રાડ પાડીને અટકાવ્યો. નહીતર તો વરસ ત્યાંજ પુરા થાત. બધા આ બંનવાલું કારણ પુછવા મંડ્યા. પાણીને નળે લઈ જવાની પ્રથમ મેં માગણી કરી ત્યાં જઈ ખુબ પાણી લીધું. ત્યાં કપડો આવી. પહોંચ્યો. તેને પ્રથમતો લાતથી વધાવીને પછી વાત કરી કે આ બધી તહારી મોહકાણુ છે.

મહેં મહારા પરાક્રમનું બ્યાન કર્યું, ત્યારે સૌ ખડખડ હસી પડ્યા. હું પણ હસ્યો. અને પછી વિચાર થયો કે બિચારા કપલાને નાહક માર્યો. કુચી તો તે મહારી પાસેજ મુકીને ગયો હતો પણ તરસ તે કાંઈ પણ સુખ્યું નહી. પાંડોશીયો બધા સૌ સૌના ઘર ભેગા થઈ ગયા. અને મીસીસે ખડખડ હસીને કીધું કે “ તમે કેવી વીવાતી વરણી કરી મેલી ? ”

-જગજીવન. ટી. કોઠારી.

વાલોચાન.

લીલુની પુતળી.

“ લીલુ ! લીલુ ! ! આજે ! ” દાદર પર ચડતી ઉતાવળી ઉતાવળી આઠેક વર્ષની બાળા માણેક બોલી. તેના હાથમાં કાચની સુંદર ખુશ્બુરત પુતળી હતી. તે આગળ ધરતી લીલુને બતાવતી બોલી, “ લીલુ ! લીલુ ! ! આ જો. મેળામાંથી મહેં ખરીદ કરી, દસ આનાની. મંગળા ને મામાની બચુએ પણ લીધી. કેવી મજાની પુતળી ! ” પુતળી ધરનાં નાનાં મોટાં સર્વેએ વખાણી અને ખરેખર તે વખાણવા ચોગ્યજ હતી. લીલુને તે બહુ પસંદ પડી.

બાપા કનેથી પૈસા લેઈ તે મેળામાં પુતળી ખરીદવા ચાલી. મેળામાં પુષ્કળ જોવાનું હતું, પણ લીલુ, કંઈ ન જોતાં પુતળી વિચારનારી દુકાનપર ચડી. દુકાનપર માત્ર એકજ પુતળી બાકી હતી. દુકાનદાર પૈસા તપાસતો ગણુતો બોલ્યો—એકજ બાકી રહી છે. પુષ્કળ માહકો લેઈ જાય છે. જરા મોઝાં થયાં હિત તો ના મળત. ” લીલુએ પુતળી લીધી ને હરખાતી હરખાતી ઘર બાણી દોડી.

રસ્તાપર સાતેક વર્ષની ગરીબ બાલિકા નિસ્તેજ ચહેરે ઊભી, મેળાની ચીજો છેટેથી જોતી હતી. તેના માથાપરનો કલાઈનો ડોળો તેણે સાવચેતીથી બે હાથે પકડ્યો હતો. હાથમાં દોડી જતી લીલુને પણ જરા લપસ્યો ને તે ઉમેલી ગરીબ કન્યાને અચકાઈ પડી લીલુને અકસ્માત ધક્કો લાગતાં બાળા પડી ગઈ ને તેના માથાપરનો ડોળો નીચે પડ્યો. ડોળા માંહેનો લોટ ટોળાયો ને છોડીના માથામાં એક ધથરાની અણી લાગતાં લોડી વહેવા માંડ્યું. બાળા રડતી રડતી ઉભી થઈ અને ટોળાયેલા લોટ કાદવમાંથી ભરી લેવા યત્ન કરવા લાગી.

આ જોઈ લીલુ ઝંખવાણી પડી ગઈ, ગભરાઈ ગઈ, ચોરાવાણી બની ગઈ. અને વહાલી પુતળીને નીચે મૂકી તે પણ લોટ એકઠો કરવામાં બાળાને મદદ કરવા લાગી પણ કાદવમાંથી ચોળો લોટ એકઠો થયો એ અશક્ય હતું. ગરીબ કન્યા વધારે રડવા લાગી.

લીલુ ગળગળી થઈ ગઈ ને તેને પૂછ્યા લાગી “ તું કોણ છે ? હવે છાની રહે.” ગરીબ-
બાળા દુસકાં ભરતી ગોલી—“અમે ગ્રાસિયા છીએ, ને મારું નામ રાંજળા છે, અમે ગોઠુગ ગલીના
માળામાં બેસતી છીએ.” આ મટુશોણીના લોટ હતો. હવે મારી આ શું કરશે ?”
ને સાંજે અમે શું ખાઈશું ?” બાળાં પુછળ રડવા લાગી ને લીલુની આંખમાં પણ આંસુ
આવ્યાં. રડતી રાંજળા આગળ બોલી—“ મારા માંદા બાળને માટે દૂધ શાનું લેઈશું ?”
“ રડ ના. બેન રડ ના. શું તમે જોવાં ગરીબ છો ? હવે હું શું કરું ? મહારી પાસે કંઈએ
નથી,” લીલુ પોતાનો ખીસો તપાસનાં બોલી, પણ તે ગોલતાંજ તેની નજર પુતળી પર
ગઈ. તેને મનમાં થયું, “ પુતળી ના લીધી હોત તો અધા પૈસા રાંજળાને આપી દેત.
પણ હજી શું થયું ? પુતળી પાછી આપી બધા પૈસા રાંજળાને આપું તો ? પણ આવી
મુન્દર પુતળી પાછી ના મળે. દુકાનપર માત્ર એકજ પુતળી ને ગ્રાહક ધણાં. માણેકપાસે,
મંગળાપાસે, ને બચુપાસે—સર્વપાસે પુતળી,” તે મનમાંજ ગણગણી. ઘડી મૌન રહી તેણે
બે ચાર વખત મુન્દર પુતળી સામું; અને એવાર વખત ગરીબ રાંજળા સામું, તેના દંબામણા
ચહેરા સામું, તેની રડતી આંખો સામું જોયું. તે દ્રઢ અવાજે મન સાથેજ બોલી—“ ના હું
પુતળીપિના ચલાવી લેઈશ.” તે દુકાનપર દોડી ગઈ ને દુકાનદારને નરમાસથી તે પુતળી
પાછી લેવા કહ્યું. મુંબાઈના દુકાનદાર દેશના બાદચાહ જોવા. પરંતુ આ દુકાનદારે કંઈક બ-
લાઈ કરી. એક આનો ખોટ ખમી લીલુએ પુતળી પાછી આપી. પુતળી પાછી આપતાં
બાળક લીલુનો હાથ અચકાવે, છતાં દ્રઢતાથી તે પુતળી પાછી આપતાં બોલી “ તમે આ
પુતળી આવતી કાલ સુધી રાખશો ?” દુકાનદારે કહ્યું ને મહારાથી કંઈ કબી શકાય નહિ.
માત્ર એકજ પુતળી છે. આવી મુન્દર પુતળીનાં ગ્રાહકો ધણાં છે. તે કંઈ કાલ સુધી રહી
શકે નહિ, જોઈએ તો હજીએ પાછી રાખો,” લાંબા હાથ કરી દુકાનદાર બોલ્યો. દુકાનપર
પણ રડતી રાંજળાનાં દુસકાં સંબળાતાં હતાં લીલુ નવ આના લેઈ દુકાનપરથી ઊતરી. તેણે
તે પૈસા રાંજળાને છેડે બાંધ્યા માંડ્યા પણ રડતી રાંજળા છેડો ઊડાવતી બોલી. “ ના
બેન, ના. મહારાથી બાને પૂછ્યા શિવાય તમારાં પૈસા લેવાય નહિ. અહો, તમારીપાસે કેટલા બધા
પૈસા છે ?” ગરીબ બાળાને આટલા પૈસા વધારે લાગ્યા. પૈસાં લેવામાટે લીલુએ અતિ
આગ્રહ કર્યો, છતાં, રાંજળા એકની બે થઈ નહિ. છેલ્લે લીલુ તેની માપાસે જવા તેવાર થઈ.

અને બાળકન્યાઓ ધીમે ધીમે ચાલી જતી હતી. રસ્તે ચાલતાં તટક તટક રાંજળાએ
ધણી વાનો કરી—“ મારા બાપાને મીઠમાં વાગ્યું ને તે શુજરી ગયા. અમે ગ્રાસિયા છીએ,
એટલે બાને એટલ છે. એટલેને તેનાથી બહાર નીકળાય નહિ હો. જેથી ધંડે દળવાના
લેવાને લોટ આપવા મારે જવું જોઈએ. મારાં બા તો જુઓને બહુ માંદાં છે. તેઓ ધંટી
ફેરવે છે. એ ધંટી ફેરવવામાં તો બહુ મહેનત પડે હો. આપણને પરસેવો પરસેવો થઈ
જાય. તમારે ઘેર અમારી ધંટી જવડી ધંટી છે ? એક દહાડો બા નજ પર ગયાં હતાં ને
મને લાગ્યું કે બા માંદાં છે ને તેને દળતાં બહુ મહેનત પડે છે, તો બા આવે એટલામાં
હું દળી નાખું. પણ એ મહારાથી તો ધંટી ફેરવે નહિ હો. પણ અરે લોટ ડોળાઈ ગયો,
મારાં બાને કેવું દુઃખ થશે ? એ દળવાના પૈસાં બોલાયા હોત તો તો કાંઈ નહિ. આજ અમે
બાળાં સહ રહેત-કાંઈ પ્રસુ આપી રહેત. પણ એ ધંડે અમારા નહોતા. એ તો મટુ
શોણીના હતા. આપણાથી તેમાંથી એક દાણો પણ લેવાય નહિ હો. કોઈએ તો બહુ પાપ

થાય ને ભગવાનને ખોટું લાગે. ભગવાન બહુ દયાળુ હો. એક વખત અમારે જે દીવસ થયાં ઘરમાં ખાવાનું નહોતું ને અમે ભગવાનની માળાં કરતાં હતાં. એટલામાં તો ગુલાબ શેઠાણીના માથુસ અંધમથુ એખા આપી ગયો. કેવાં ભલાં શેઠાણી? ને ભગવાન આપણાપર એવી એવી દયા રાખે તેને ખોટું લગ્યામં? ખોટું લગાડીએ તો પાપ થાય. 'જે છોકરાં ખોટું જોતે, હુઆઈ દોંગાઈ કરે, ચોરીએ કરે, કોઈને છેતરે કે દુઃખ આપે તો ભગવાનને ખોટું લાગે ને પાપ થાય. આ કહે છે કે છોકરાં કદી કદી કહ્યા કરે તો વાંધા નહિ પણ તેજે કદીએ પાપ ન કરવું જોઈએ."

આવી વાતોમાં રસ્તો પસાર થયો. ઝોરડી આવી તેમાં પુલકળ બેજ હતો. રાજખાતી મા માંદા બાળકને ખોળામાં લેઈ દળતી હતી. રસ્તામાં બીજી વાતોમાં ચિત્ત પરોવતાં રાજખા રડતી રડી ગઈ હતી, પણ ખોડીમાં પગ મૂકતાં જ-માંદી મા ધંડી ફેરવતી નજરે પડતાં જ તે રડી પડી. તેની માએ ધંડી ઉભી રાખી. સાથે અગાણી લીધુને જોઈ રાજખાને અનેક પ્રશ્નો પુછ્યા. પણ રાજખાથી એક પણ ઉત્તર વાળી રાકયો નહિ. તે રડતી રડી જ નહિ. લીધુ ખોડી—'આઈ રાજખાનો જરા પણ વાંક નથી હો, મ્હારા ધંધાથી તે પડી ગઈ ને લોટ દોળાઈ ગયો' "દોળાઈ ગયો? બધા દોળાઈ ગયો?" કહેતાં જ સોનખા શીઝી પડી ગઈ. તેનાં નેત્રો સજળ થયાં. "મહુશેઠાણીને એમતો નહિ લાગે કે ગરીબ હોવાથી ધંડી પચાવી પાડી જુડું જોડે છે?—એ સંકેતે એનું હૃદય ઊંચ મિન્ય થયું. ગરીબાઈ-ખાવાના સાંસા તેમાં મહુશેઠાણીના દસરો ધંડી ક્યાંથી લાવવા? એનો વિચાર થતાં, તે પરથી પોતાની દરિદ્રતા, કંગાલીયતનું ફરી જાન યતાં આઈની આંખોમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યાં. પોતાનાં આંસુ જીવવાનો યત્ન કરતી છતાં તેમાં નિમ્જળ નીવડતી ખોડી-જાતી, રાજખા ! જાતી. ગરીબનાં નંદીય ગરીબ જ હોય. મુખમાંસુખ ને દુઃખમાં દુઃખ જ ભજે." તે નિરાશાના ઉદ્ગાર કાઢતી લીધુ ભણી જોઈને ખોડી—"બેન તમે શું કરો? અમારાં નંદીયજ મોળાં છે. નહિ તો આપણાની જગીર શા માટે જમ થાય ને મુંબાઈ વેડવા વારો આવે?" રાજખા તરફ આંગળી કરી, "એના આપનો અકરમાન સ્વર્ગવાસ થાય?" બોલતાં જ-કરુણ પ્રસંગ ચર્ચતાં જ, તેનાં નયનમાંથી આવજી લાદરવાની શ્રુતિ થવા લાગી. માતાને રડતી જોઈ ખોળામાંનું ગિમાર બચ્ચું ને રાજખા પણ રડવા લાગ્યાં. લીધુથી પણ રડી પડાયું. તે ખોડી-આઈ તમે આટલા આ પૈસા લ્યો, તેના દાણા ને રાજખાના માંદા લાઈ માટે દૂધ લેજો." રડતી જ સોનખા અગત્ય યતી લીધુના ચહેરા તરફ ટીકીને આરીકાઈથી જોતી કંઈક હપકાલયાં સ્વરે ખોડી: "ના બેન, ના. મ્હારાથી એ પૈસા લેવાય નહિ. હા, અમે ગરીબ બહુ કંગાલ ચઈ ગયાં છીએ—દુઃખી અવસ્થામાં છીએ તો શું, પણ અમે પારકાં બાલકોને છેતરવાનું ગીખ્યાં નથી. કંગાલીયત ગરીબાઈ, મુખ દુઃખ, ચડતી પડતી, એ સર્વ દુનિયાંના નિયમો છે. છતાં ગમે તેવી વિપત્તિના સમયમાં પણ મનુષ્યે પોતાના ધર્મ-પ્રરજથી વિમુખ થવું જોઈએ નહિ." લીધુ ખોડી, "પણ ખર્ચ મ્હને કોઈ છેતરવું નથી. ખાખાએ એ પૈસા મારી મરજમાં આવે એ રીતે મેળામાં વાપરવા માટે આપ્યા છે, અને મારી મરજ આ પૈસાં તમને આપી દેવાની છે." બહુ આમદને અતે પણ તે પૈસા સોનખાએ કજીવ ન રાખવાથી લીધુ તે પૈસા ઝોરડીમાં મરી ઝડપથી પોતાના ઘર બહાર દોડી ગઈ. દયાળુ છોકરી!!

દારપામેના ઝડખામાંજ માણેક અચુને મંજળા પોતપોતાની પુતળી વેળ સમવામાં

શુભનાન થઇ ગઈ હતી. લીલુને દારૂપર જોતાંજ ત્રણે દોડતી. આવી ને સાથેજ યોડી ઉડી “ક્યાં તારી પુતળી ?” લીલુએ ધીમેથી જવાબ દીધો “ મ્હે” પુતળી ન લીધી. ” “સામારે ?” માણેકે પુછ્યું. લીલુ-“ તે પેસા મ્હે એક ગરીબ છોકરીને આપી દીધા. ” બચુએ કહ્યું, “અલી બ્હેન તે બધા પેસા તેને આપી દીધા તે રીક ન કર્યું. હવે તું સાથી રમીશ ?” લીલુએ જવાબ દીધો-“ તમે રમશો એ હું જોઈશ. ” લીલુનો પિતા દીવાનખાનામાંથી બહાર આવતાંજ બાલ્યો-લીલુ ક્યાં તારી પુતળી ?” લીલુ બાપપાસે ગઈ. તેના હાથ પકડી વિનિતભાવે બાપ સામે જોતી ધીમે ધીમે બોલી-“ આપુછ ! તમે એ પેસા મ્હારી મરજીપ્રમાણે વાપરવા આપ્યા હતા ને ? હું આપુછ, તે તમારે પાછા તો ન્હોતા લેવાને ? મ્હે તે પેસા એક ગરીબ છોકરીને આપી દીધા છે. ” બાપને ધ્યાન મુજે પોતાના તરફ જોઈ રહેતાં જોઈ કાંઈક આશ્ચર્યના સ્વરે બોલી-“આપાછ, તમે મ્હારાપર શરૂને તો નથી થયા ? લુએને મ્હારે હવે પુતળી નથી જોઈતી, ને બીજાં રમકડાં પણ નથી લેવાં. બાપુ ! તે બહુ ગરીબ છોકરી છે હો. તેના બાપ મરી ગયો છે ને તેની માને ધાવણો ભાઈ છે, બધાં માંદાં માંદાં. ” બાપે શરૂ થયા હશે એ ધાસ્તીએ તેના શરૂના ઉતારવાને બાળાએ કહ્યું. બાપે તેની લાગણી-દયાશ્રુતિ વિશેષ તપાસવાના હેતુએ કહ્યું-“મ્હને શરૂનો ચક્રો નથી, પણ બ્હેન, હવે તું સાથી રમીશ ? જો મંચુ, બચુ ને માણેકને આ પુતળીથી રમનાં કેવો આનંદ થાય છે ?” લીલુ બોલી, “ બાપુ એતો અંક કે મ્હારે પુતળી નથી, તેથી બરાબર રમી શકાશે નહિ. પણ એ પેસાના દાણા ને ફૂંધથી એ ગરીબ માંદા કુટુંબને સુખ થશે. એ વિચારથી મ્હને આનંદ થશે. ” બાપે સંતોષથી બાળક લીલુના કપાળ પર સુખન કર્યું. તેને તેથી દસ પુતળીઓ મળાવી આપવાની ઇચ્છા થઈ, પરંતુ તેની દયાશ્રુતિ આવી રીતે કાનચુ બનાવવાનું તેને યોગ્ય લાગ્યું નહિ, એટલે તરતને માટે તેણે મીન કર્યું.

લીલુની દયાળુ લાગણી વિશેષ દઢ થયા ઘણી વખત તેના પિતા પુતળીનાં વખાણ કરી તેનું હૃદય તપાસતો, પણ હમેશાં લીલુ કહેતી કે-હા આપુછ, પુતળી બહુ મમ્મની હતી પણ ગરીબ કુટુંબને નવ આનામાં કેવું સુખ મળ્યું હશે ? ” આમ બોલતાં બાળકોનો આનંદ ઉભરાઈ જતો ને મણીભાઈ (તેના પિતા) નાં નયનમાં સંતોષનાં હિરણ્ય પ્રકાશી રહેતાં.

X

X

X

આજે ફેન્સીફેર (એક તરેહનો મેળો) હતું. બેંડ સ્ટેન્ડ નજીકનું વિશાળ મેદાન તેને માટે રોકવામાં આવ્યું હતું. સઘળા પેસા લેકોપયોથી સુકાર્યાં વપરાવાના હોવાથી સર્વ કોઈ આગ્રહ ને ઉત્સાહપૂર્વક તેમાં ભાગ લેતાં હતાં. તેમાં દાખલ થવાની શી, સ્વર્ગ જોવાની શી, નદીમાં સ્નેહ કરવાની શી, વગેરે-વગેરે મગી દસબાર રૂપિયા અર્થ થતું હતું.

પિતાની સાથે લીલુ ફેન્સીફેર જોવા જતી હતી. પણ હમેશની માફક આજે તે રમતી દોડતી કે કુદતી નહતી. કંઈક વિચારમાં તે ચેકાવતી જણાતી હતી. મેદાનની નજીક પહોંચતાંજ બેંડના મંલુજ સ્વરો કાનને અને રોશનીની સુન્દરતા આંખને તૃપ્ત કરવા લાગી. લીલુ ધીમેથી બોલી-“ આપુછ ? ” તેનું બોલવું એટલું ધીમું હતું કે મણીભાઈ તે સાંભળી શક્યા નહિ. લીલુ ફરીથી બોલી-“ આપુછ ? ” બાળાના સ્વરમાં અજ્ઞ જોવી નરમાશ જોઈ પિતાનું ધ્યાન ખાસ બેંચાણું. તેણે જવાબ દીધો-“ શું લીલુ ? ” “ ફેન્સીફેરમાં બધી મગીને એક માળસની યી કેટલી બેઠે છે ? ” મણિભાઈ બોલ્યા, -પુછવાનું કાનજુ ? તારે શું કામ છે,

ખડેન ? “ પણ મહેને કહોને ” બાપે કહ્યું—“ ત્યારે સાંભળ આશરે દસ બાર રૂપિઆ. ” લીલુએ પૂછ્યું—“ ત્યારે હું જેવા ન આવું તો ? ” બાપ હસ્યો ને બોલ્યો—લીલુ તું આવી લોલી ક્યારની બની ગઇ છે ? દસબાર રૂપિઆના ખર્ચથી હરે કે ! ગાંડી છાકરી !! ” લીલુ—“ ના પિતાજી, એમ નહિ. જુઓને એ દસ રૂપિઆ મહેને આપો—મહારે ડ્રેન્સીફર જેવા નથી આવવું. ” બાપ “ ડ્રેન્સીફર જેવા નથી આવવું ! કેવી વાત ! જેને હમને માણસો મેળાં થયાં છે. કંઈ વખતોવખત આવી તક મળી શકે છે ? પણ આવું સરસ જેવાતું મરીને તું તે રકમનું શું કરીશ, બેટા ? ” લીલુ—“ આપણ તમે રગ આપો તો તે રૂપિઆ મહારે રાગ બાને આપવા છે, એટલા રૂપિઆમાં તે પોતાના વતનમાં પહોંચી જશે. અને તમે રગ આપશો તો સ્કૂલમાંથી મહેને ધનામમાં મળેલી એટલું હું રાગબાને આપીશ. આપણ, મહારે ડ્રેન્સીફર જેવા નથી આવવું. ” બાપ—“ પણ લીલુ આવી જેવાની તક ફરી નહિ મળે. કારણ કે ડ્રેન્સીફર કંઈ વખતોવખત યાચ નહિ અને વળી આ તેના છેલ્લોજ દીવસ છે, તારી સડીપણીઓ ને નિરાશાની છાકરીઓ સર્વ તે જશે ને તે વિષે વાતો કરશો ત્યારે તને કેવું લાગશે ? વળી ડ્રેન્સીફરની ઉપજના પૈસા લોકોપયોગી કાર્યમાં વપરાવાના છે, એટલે તું જેઈશ તો પણ તેના સફ્ટિપયોગજ થશે. ” લીલુ—“ ખરી વાત, પિતાજી ! પણ આવાં બહોળી ઉપજવાળાં ખાતાંને મહારા દસબાર રૂપિઆથી કંઈ એટલું યાચ તેમ નથી, વળી આવાં જાહેર કામોને માટે ખીજાં ફંડ વગેરેથી પણ મદદ મળી શકશે. પણ આવાં ગરીબ કુટુંબોને માટે આપણ કદી પણ ફંડ થયાં છે ? આવાં ગરીબ અનાથ કુટુંબોને માટે મુખ્યાધના શ્રીમતોને કદી પણ વિચાર ઉત્પન્ન થાય છે ? અને કદાચ થયો હોય તો તેને માટે કંઈ આમળ પગલાં બરાયાં છે ? માટે પિતાજી મહેને તે રકમથી એ ગરીબ ને લાચાર કુટુંબને વતન મોકલવાની રગ આપો. વળી ખીજાંઓ ત્યારે ત્યારે ડ્રેન્સીફરના આનંદની વાતો કરશે ત્યારે ત્યારે રાગબા મા ને ભાઈ સહીત વતન પહોંચી હશે અને સુખી હશે. એ વિચારથી ડ્રેન્સીફર જેવા કરતાં મહેને વધારે આનંદ થશે. ” લીલુને ઇચ્છાનુસાર વર્તવાની મણીભાષ્યે રગ આપી. ડ્રેન્સીફર જેવાના આનંદનો ભોગ આપી તેણે લાચાર કુટુંબને તેની ઇચ્છાનુસાર વતન મોકલ્યું. આ સુકાર્થથી તેને ઘણો આનંદ થયો. હુંકી મુદતમાંજ મુરતનાં “ વનિતા વિશ્રામ ” ના લાભાર્થે ફરી ડ્રેન્સીફર થયો. આવી સંસ્થાઓની આપણા સમાજ ને દેશને કેટલી અગત્ય છે ! એ પ્રજા સમજવાથી આગળ કરતાં પણ સરસ ડ્રેન્સીફરની મોડવણુ થઈ અને તેમાં લીલુના પિતાએ લીલુને અધિક ઉત્સાહથી ડ્રેવી બધું ખતાવ્યું.

ખડેન ૨—

રમણિમણિમાલા.

દેવીઅંધોરકામિની.

પીડાય છે. તેને જોવા જઈશ. ' આજણીને બીજું કાંઈ નહોતું. એકનો એક પુત્ર એક. એ. (ઇન્ટર) પાસ થયેલો હતો. એ છોકરો વાવના રોગમાં ઘડીપળ થઈ રહ્યો હતો. દવા માટે ડાક્ટર પરેશ બ્રાહ્મને બોલાવ્યા હતા. મહેને એ વખતે એ બધી વાતની કાંઈ ખબર નહોતી..... મ્હારી રૂબ મળતા તું કાંઈ પણ ફીકર નહીં રાખતાં એવી ધોરબધારી રાતે પણ ચાલીને રોગીઓની સેવા કરવા ગઈ. સાથે રોગીના ઘરનો ચાકર હતો. તેના હાથમાં કાનસ હતું. ”

બાંકિપુરના ડાક્ટર શ્રીયુક્ત કામાખ્યનાથ બદોપાખ્યાય લખે છે; ‘ એક દિવસે એક વિદ્યાર્થીએ મેડિકલ સ્કૂલમાં મહેને કહ્યું કે આદિ’ એક આખરદાર ધનવાનની એક સગી રોગથી ઘણીજ પીડાય છે. એ સ્ત્રીને મહિના દોઢ મહિનાની એક છોકરી છે. તેની સેવા ચાકરી કરનાર કોઈજ નથી. ખાવા પીવાની પણ કાંઈ જોડવણ નથી. તેનાં સર્ગાવહાસાં કાંઈ તેની ખબર લેતાં નથી. વિદ્યાર્થીને મ્હોંએ આ વાત સાંભળીને મહેને અત્યંત દુઃખ થયું. દુઃખ નિવારણનો શો ઉપાય કર્યો, એ વિચારમાં હું માણ (અધોરકામિની) ની પાસે ગયો અને તેમને બધી વાત કહી મ્હારે મ્હોંએ બધી વાત સાંભળીને એમણે તરતજ ચાકરને ગારી લેવા માંડ્યો. અને મહેને સાથે લઈને એ અનાથ નારીના ભાગ્યા વટયા ઘરમાં આવી ઉભાં રહ્યાં.

આવીને પહેલાં તો મળમૂત્રના બરેલાં બાજોતોઆં એ ઘરમાં આમતેમ પરેલાં હતાં તે લઈને ઘાંઘ નાંખ્યા. આ જોઈને દુઃખો ચૂપજ થઈ ગયો.

સુવાવડી ઘણાજ ગંદા બીજાનામાં સુધ રહી હતી. દેવી અધોરકામિનીએ પોતાને ઘેરથી વસ્ત્ર, તથા ઓઢવા પાથરવાનું લાવી આપ્યું. અને સુવાવડીનાં કપડાં બદલાવીને તેને બીજાનામાં સુવાડી. તેમની સેવાથી પ્રસૂતિમાં એક પ્રકારની શક્તિ આવી અને તે યોગ્યી ઉઠી: “ મા, હવે મહેને આજ છવાડી. ”

એકવાર બાંકિપુરમાં એક સરકસપાર્ટી આવી. તેમનામાંનો એક આદમી ટાઈફાઈ તા- વથી પીડાવા લાગ્યો. હાથ ! બિચારો એ પૈસા રળીખાવા ઘરમાર છોડીને આવ્યો હતો. આદિ’ એની કોણ ચાકરી કરે, અને એ જવ પણ ક્યાં ? એપીરોગ જણીને કોઈ એની ચાકરી કરવા નૈવાર થયું નહીં.

દેવીઅધોરકામિનીને ખબર મળતાં એ અન્નબ્યા આદમીને એમણે પોતાનાં ઘરમાં આશ્રય આપ્યો, તેની દવા કરી, તેની સેવા કરી અને આખરે તેને સાજો તાજો કર્યો. આ દેશમાં નારીની એવી ઉદારતા અને સેવાનાં દણંત ઘણાં થોડાં જોવામાં આવે છે.

દેવીઅધોરકામિનીની સેવા સંબંધી સ્વર્ગસ્થ પ્રતાપચંદ્ર મલ્લમદાર મહારાજ પોતાના ‘ સ્ત્રી ચરિત્ર ’ ગ્રન્થમાં લખી ગયા છે:— ‘ જિહાર પ્રાન્તમાં નારિયેજ એક મુશ્કેલીથી મગી આવતી વસ્તુ છે. એકવાર અધોરકામિનીને એચાર નારિયેજ ભેટ મળ્યાં. એમણે એના એક જનના મીઠા રોટલા ખનાવીને નિશાળના ઊંકરાઓને બેઠ્યા. વિદ્યાર્થીઓ આ મીઠાજ ખાઈને ઘણા ખુશ થયા. આ સામાન્ય વિષયનો ઉલ્લેખ એટલા માટે કરવામાં આવ્યો છે કે અધોરકામિની તદ્દારજાદ ઘણા થોડા વખતમાં પરોપકાર વતમાં એટલા બધાં અનુગ્રાહી અને ઉત્સાહી થયાં, કે પારકાઓની સેવા તેમના જીવનનું મુખ્યકાર્ય થઈ પડ્યું. ગમે તે

જાતના લોક કેમ ન હોય, મોટા દરજ્જાવાળા હોય, કે ઘણી નીચ જાતીના હોય, પણ સં-
કટમાં આવતાં સાધ્વી અધારકામિની ત્હેમની સેવામાં આત્મસમર્પણ કરતાં.

દેવીઅધારકામિનીની સેવાના આ વર્ણનની સાથેસાથેજ ત્હેમના સાહસની એક
વાત કહીશું. એક વખત ત્હેમના પાંચેયીના ઘરમાં આગ લાગી હતી. પણ બીજા સોદા
ત્હેમને એ આગ જોઈને ખાસી જમાખસ કરતા હતા ત્હેને અધારકામિનીએ પોતાની
એક મોટી શેતરંજી પાણીમાં બોળીને બળતા લાગવિપર નાંખી દીધી. અને પછી ડાહ્યી
એના ઉપર પાણી નાંખ્યા કર્યું. આથી આગ હોલવાઈ ગઈ, અને ગરીબનું જીવન બચી ગયું.

૬

દેવીઅધારકામિની સ્વામીની સાથે થોડા દિવસને માટે પ્રવાસે નીકળ્યાં. વિવિધ સ્થળોએ
ફરતાં ફરતાં ચિત્રકુટ આવી પહોંચ્યાં. અધારકામિની પ્હેલાં કોઇ દિવસ ઘોડેસવાર થયાં ન-
હતાં. પણ આગળ જણાવી ગયા છીએ તેમ ફલાણું કામ તો મ્હારાથી થઈ શકે નહીં એ
ચામ્દે તો ત્હેમની પાસે હતાજ નહીં. ચિત્રકુટ જોઈને આવતાં ઘોડેસવાર થવાની જરૂર
પડી તો એમણે ૭ સાત માછલ સૂંધી ઘોડાઉપર સવારી કરી.

એક તરફ એમનું સાહસ આટલું હતું ત્હેને બીજી તરફ એમનું નારીહૃદય કુસમ
કરતાં કોમળ હતું. આ પ્રવાસમાં જાનથી કુંડ આગળ ત્હેમણે પંડાએને મ્હેંચે સાંભળ્યું
કે આ કુંડમાં સીતા દેવી વનવાસ સમયે રનાન કરતાં હતાં. અધારકામિનીએ આજ્ઞાથી
હોવા છતાં પણ, સ્ત્રીજાતિની આગ્રાધ્ય દેવીરૂપ સીતાજીને માટે સન્માન દર્શાવવા એ કુંડમાં
સ્નાન કર્યું અને ઈશ્વરપાસે સીતાજી જેવા ચરિત્રને માટે પ્રાર્થના કરી. સીતાજીના જ્ઞા
ચરિત્રને માટે પ્રાર્થના કરવાનું કારણ એ કે એ પોતે પણ સીતાની માફક પતિ પ્રેમનાં
જીવ્યાં હતાં અને ત્હેમનું હૃદય પ્રેમવતનું ઉદાપન કરવાનું અભિલાષી હતું.

દેશાટન કરી આવીને બાંદ્રાપુર પહોંચ્યાંજ પાછાં કામમાં જોડાયાં. એ સમયે બોક્ષન
સાહેબ ચીફ સેક્રેટરી થઈને બાંદ્રાપુરથી કલકત્તે જતા હતા. જતાં પ્હેલાં એ દેવીઅધાર
કામિનીની નિશાળ જોવા ગયા. નિશાળ જોઈને ઘણા ખુશી થયા અને કહ્યું ' સ્કેલ. જોઈને હું
ઘણો ખુશી થયો છું. વિશ્વાસમાં આવું કામ કુમારિકાઓ કે વિધવાઓ કરે છે. સ્વામી અને
પુત્ર સાથે આટલું કામ હાથ ધરનાર મ્હેં આજ સૂંધી કાઈ જોયું નથી. '

હવે હું દેવીઅધારકામિનીના સ્વભાવની તેજસ્વિતા અને અન્યાય મરડવાના પ્રયત્ન
સંબંધી જો એક વાતો કહીશ.

સન્યાસીચરણ નામનો એક યુવક આસામના મ્હાના ખમીયામાં કામ કરતો હતો.
ત્હેનાં આગળ એનું નામ ચોરીના એક જુદા મુકદ્દમામાં લખાવવામાં આવ્યું. તે પોતાને
લાચાર હાલતમાં જોઈને ત્હેથી પક્ષાવન કરી ગયો અને દાનાપુર આવી ઊભો. પણ અગ્રે-
જેનું વારંદ કાંઈ એથી નેકાણું નહીં. સન્યાસીચરણને દાનાપુરમાં પકડવામાં આવ્યો
અને ત્હેને બાંદ્રાપુરની જેલમાં પુરવામાં આવ્યો. આ નિરપરાધી યુવકની દુર્દશાની વાત
સાંભળીને અધારકામિની જાને જેલમાં ખમર કહાડવા ગયાં. ત્હેનાં જોઈને એ યુવકને
મળ્યાં. યુવક આંસુ ભરી આંખે પોતાના દુઃખની કહાણી કહેવા લાગ્યો. અધારકામિનીને
ત્હેની વાતઉપર વિશ્વાસ ઉપડ્યો. જીજ્ઞાસુ સાપની માફક માથું ઊંચું કરીને એ બોલી
ઉઠ્યાં. ' આંખે અન્યાય એમ તેમ કરીને નેકારીશ. '

પોતાનું વચન એ હમેશાં પાળતાં. ત્હાંથી આવીને એમણે પોતાના એક સગાને આસામ મોકલ્યો અને આસામના આગેવાન વડીલ ત્રીયુક્ત રામકૃષ્ણ મજમદારને એ મુકદ્દમામાં વડીલ ઠપાં. હેમની નિરૂપણ દહનથી સંન્યાસીયરણ કેદમાંથી છુટી ગયો.

ત્હારાદા એક વખત કોઈ સ્ત્રી ઉપર બગાડાર થયો. આ ખગર સાંભળીને હેમને પીતો ખૂબ ઉકળી ગયો. હેમનાથી શાંત બેસી રહેવાયું નહીં. મુખસિદ્ધ બેરિસ્ટર મનમોહન ધોળને એ સંબંધી એક પત્ર લખ્યો. બીજી તરફથી લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નરની પત્નીનું ધ્યાન એ તરફ ખેંચ્યું. લેડી ઈસ્ટીયરે એ તરફ લાગણી જાનાવાથી એ બગાડાર કરનારને પાંચ વર્ષની કેદની સજા થઈ.

પણ હાય! આટલો સખ્ત પરિચય હેમનાથી વધારે વખત સદન થઈ શક્યો નહિ. શરીર લાગી ગયું. નવજાઈ દરરોજ વધતી ગઈ, અને જ્ઞેનજ્ઞેતામાં એમના મુખ કમળઉપર મૃત્યુની ઝાંખા જવાઈ ગઈ. આથી બધાને ધણે ખેદ થયો. પણ જેનું મૃત્યુ એટલું પાસે હતું હેમને કાંઈ કર લાગ્યો નહીં. શરીરમાં બળ ન રહ્યું ત્હારે મનની શક્તિથી કામ કરવા માંડ્યું. આ સમયમાં એમણે પોતાના સ્વામીને લખ્યું છે, “ત્હારે કામ આવી પડે છે ત્હારે ગમે ત્હાંથી બળ પણ આવી જાય છે. મને આશ્ચર્ય એજ થાય છે કે મ્હારાથી આટલું બધું કેવી રીતે થઈ શકે છે. મ્હારે માટે પ્રાર્થના કરજો કે જેથી હેમને વધારે ઉપયોગી થઈને મરી શકું.....એક દિન આવાં પત્રો વળી શકશે નહીં પણ ખેર, ઘણી સારી વાત. હેને માટે નેવાર છું.”

દેવીઅધોરકામિનીનાં એ બધાં કાર્યોને લક્ષમાં રાખીને સ્વર્ગસ્થ પ્રતાપચન્દ્રે લખ્યું છે. ‘અધોરકામિનીના દશાન્તે બાંકીપુરના અમંગળમાં બળભગાટ મચાવ્યો હતો. આજે રેલગાડીમાં મુસાફરી કરનારી સ્ત્રીઓને માટેના વિશ્રામસ્થાનમાં, તો કાંસે સ્ત્રીઓના ઉપર બગાડાર કરનાર દુરાચારીઓને માટે સરકાર પાસે અરજી આપવામાં, તો વળી બીજે દિવસે વાર્ષિક ધર્માનુષ્ઠાનમાં, એવી રીતે અનેક જનનાં સંકાર્યમાં હેમનો અત્યંત ઉત્સાહ હતો.

પ્રતાપચન્દ્રનાં આ વચનો વાંચીને એક બીજી વાત પણ રમરણમાં આવે છે. અને તે એ કે, અધોરકામિનીના જીવનની અસર બાંકીપુરની અનેક સન્નારીઓઉપર એવી પડી હતી કે એમાંની કેટલીક મદિલાઓ ઇત્લાદી થઈને દેશકલ્યાણના કામમાં પ્રેરણા હતી.

ધીમે ધીમે દેવીઅધોરકામિની પરલોકની યાત્રાની નેવારી કરવા લાગ્યાં. આ સંસારમાં જે જરાપણ આસક્તિ હતી તે કહાડી નાંખવાને માટે સાધનામાં જોડાયાં. આ સમયે પોતે ડાહ્યામાં લખે છે કે, ‘એમ લાગે છે, કે અદિત્ય મ્હારું કામ પુરું થયું છે. આજ પ્રાર્થના કરી કે, હવે આ દેશમાં ગમતું નથી. જે દેશમાં જવાનું છે એ દેશની સવળી વસ્તુઓ આજથી મને બતાવો. આ દેશની માયા મટાડીને એ દેશની માયા વધારો. આ લિખા પૂર્ણ કરેલ.’

(અપૂર્ણ.)

સમયતરંગ.

બંગાળની એ પ્રાજ્ઞાલુ વીરબાલાઓ:—બંગાળના ઢાઢા જિલ્લામાં ભારપરા નામનું એક ગામડું છે. ત્હેમાં કુંજમોહન ભટ્ટાચાર્ય અને પ્યારીમોહન ભટ્ટાચાર્ય નામના બે સાથ રહે છે. કુંજની, સ્ત્રી સરસ્વાતુન્દરીદેવી ઓગણીસ વર્ષની છે અને પ્યારીમોહનની સ્ત્રી અપ્પાસુન્દરી દેવી અરાઠ વર્ષની છે. આ ગામડામાં વિનોદ નામનો એક વઢી ગયેલો યુવાન રહેતો હતો. તે બંગ્ગરી અને દાઢાડયો હતો અને હલકીવૃત્તિના વઢી ગયેલાઓની એક ટાળી તે ગામમાં હતી ત્હેમાંના એક તરીકે જાણીતો હતો. બે ગ્રજુ વર્ષથી આ લોકો પોતાની બેપરવા હેવાનિયતથી ગામડાનાં ગધાં માણસોને બહુ દુઃખ દેતા હતા અને આખી રાત નિશાળાછનાં તોફાનનાં ધાંધલથી કાઢને જાગવા દેતો નહિ. આ લોકો આ દરમિયાનમાં સરસા તથા અપ્પલા ઉપર પણ પોતાની કુદૃષ્ટિ નાંખી ચૂક્યા હતા અને ધમકી તથા હાલચથી ત્હેમને ફસાવવા ધણેયનું પણ ત્હેમણે કાઢે હતો તથાપિ તે ફાળ્યા ન્હોતા. હમ્મેશાંની આ પ્રમાણેની હેરાનગતિથી કંઠાળી તથા ત્રાસ પામીને તે બાલ એએ પોતાના 'તિ તથા ત્હેમનાં સંબંધીઓને અને વિનોદને દાકપુત્ર તરીકે જેમણે કરી લીધા હતા તે માબાપ જે એ ગામમાંજ રહેતાં હતાં ત્હેમને આ હકીકત જાણાવી સહાય માગી હતી; પરન્તુ તે સર્વ નિષ્ફળ ગયું. અન્તે ગયા માર્ચ માસની ર્ષમીની રાતે, કાંઈ કામ મઠિે સરસાનો પતિ ઢાઢા ગયેલો હોવાથી, સરસા અને અપ્પલા એકજ બારડીમાં સાથે સૂતાં હતાં. મધ્યરાત્રિના અરસામાં તેઓ કંઈ કારણસર ધરબદાર નીકળતાં, ત્હેમણે પેલી ટાળીનાં માણસોને પોતાના ધરપાસે ગેયાં; આથી ગભરાઇને તેઓ તરતજ પાછાં ફર્યા અને ઘરમાં પેશી બારણું બંધ કરી દીધું. પરન્તુ અંદર આંખાં તો ત્હેમને માલમ પડ્યું કે વિનોદ તો ક્યારેનાયે ત્યાં આવી બસાયો હતા ! થોડી વાર તો તે બંને ગભરાઇ ગયાં અને ત્હેમના પગ તથા શરીર ધુજવા લાગ્યું. પરન્તુ તરતજ તેઓ એક દુઃ નિઃશ્વર ઉપર આવી ગયાં. સરસા વિનોદ તરફ વળી, એટલે એ સમજ્યો કે પદારી તરફ ત્હેવું વલણ કાંઈક થયું ખરું; અને એણે પયારીમાં બેઠે બેઠે સરસાનો હાથ પકડયો જે ત્હેણે પાછો ખેંચી લીધો નહિ.

પરન્તુ એટલામાં અપ્પલાએ એક તીફલુ છરી ઉપાડી લઇ, ત્હેના ગળાઉપર, પાછળથી આંવીને, એક દમ ધા કયો ! છરી વાગતાંજ વિનોદે સરસાનો હાથ મુકી દીધો અને અપ્પલા તરફ ફૂંકાં મારી, ત્હેના હાથમાંથી છરી પડાવી લેવાને ત્હેના હાથને જઇને તે વળ્યો. પણ અપ્પલાએ છરી પોતાના હાથમાંથી જવા દીધી નહિ. હવે સરસાનો વાલો આંખો. ત્હેણે એક ડાંગ ઉપાડીને વિનોદને મારી; તે તરતજ ઢગલો યઇને પડ્યો. વળી એક બીજી ડાંગ વાગી. તે રામરાજલુ યઇ ગયો અને ત્હેની પાછળ એક ગરીબ નિર્દોષ પંદર વર્ષની બાલિકા વિધવા યઇ !

સરસા અને અપ્પલાને વિનોદના સાથીઓ હજી ધર બદાર-બારણાં ઢોકે છે એમ જાણાયું, તેથી તેઓએ બારણાને જાળતાથી બંધ રાખી, પાસે ત્હેમના કુખનનું મંડડું તથા પોતાનાં જમડી લોહોદુવાણુ હોવા છતાં, ઘરમાંજ બસાઈ રહેવું દુરસ્ત ધાવું. રૂઢવાર મુથી આ બંધ કર સ્થિતિમાં તેઓ જ્યાંનાં ત્યાં બેસી રહ્યાં અને સૂચેદય થયા ત્યારે મામના આગેવાનોને બોલાવી ગઢરાત્રિની સઘળી હકીકત ત્હેમને અદોર કરી. ત્હેમના બંને ઉપર મેનિસ્ટ્રેટની કોર્ટમાં કામ ચલાવવામાં આંબ્યું; અને ત્હેમાં ત્હેમને અનેક મુશીબતો વેડવી પડી. પરન્તુ અન્તે, ઉવરની પળે, નામદાર સરકારની ન્યાય દૃષ્ટિને ત્હેમનું નિરપરાધિપણું સાબીત જાણાવાથી, ત્હેમની સામે કામ ચલાવવાનો ચયેલો દુકમ રદ કરવામાં આંબ્યો અને સોસ-સાજા મિન્યુઓરડ તરફથી તે બંને વીરબાલાઓને છોડી મૂકવામાં આવી.

—“ભારતમહિલા”

એ નામના એક સતારી તરફથી ચલાવવામાં આવતા બંગાળી માસિકપત્રમાંથી ઓક્ટોબર, ૧૯૧૦ના “મોન્ટ્ન રિવ્યુ” માં આરેલા સચિત્ર અદેવાલ ઉપરથી.

આયોનિક ફાર્મસી

માં

બનતી સાધારણ ઉપયોગની દવાઓ.

શીવર ડ્રોપ્સ.—જીવર બિન્દુ. દરેક અતના તાવ ઉપર દાણ પડે છે. ધણીજ સસ્તી અને અસરકારક દવા છે. રૂ. ૦-૪-૦

જર્મીસાઈડ.—નંતુવિનાશક. ચેપી કે ઝેરી નંતુના વિપ્લે દાખી નાંખે છે.

રૂ. ૦-૮-૦

બલક ધુરિદ્વાધંગ સોલ્યુશન.—રક્તરોધક. લોહીવિકાર ઉપર મહાજી અસર દારક દવા. રૂ. ૧-૦-૦

લીવર સોલ્યુશન.—ઝાડાની કબજાઆત વગેરે દુર કરે છે. પેટ સાફ આણે છે. અને શુભ લાગે છે. રૂ. ૧-૦-૦

એન્ટિસેપ્ટિક મલમ.—આમડીના દરેક રોગ ઉપર ટહોતું અટકાવી જલદી રૂઝ આણે છે. રૂ. ૦-૮-૦

એ ઉપરાંત દરાજનો મલમ, ખીલનો મલમ, કાલેરા, પ્લેગ વગેરેની સધળી બાતની અકરીર દવાઓ બતાવવામાં આવે છે.

વધુ જાગર માટે તથા નમુના માટે લખો—

(પ્રોફેસર મલજરની) આયોનિક ફાર્મસી.

ગીરગામ, મુંબઈ.

સુન્દરી સુબોધ

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મત્તુ.

(પ્રસન્ન દેવતા રૂઢે, ન્યા ૥મે સન્માન સુન્દરી)

આધસ પાદક,

બાન્ધુગમાળ, અમદાવાદ.

પુસ્તક ૮ : અંક ૪.

ડીએમબ, ૧૯૧૦.

પ્રકાશક અને તત્ત્વી — ગામમેહનગાય જસવંતગાય.

વિષયસૂચન
લેખક

વિ. ૧ ભાગ

જ્ઞાનસુગન્ધ

શુણાલ્લો ગચરી માતા.

કાવ્યકુજ

રૂપથી શુચ નહાનારે.

હૃદય દાન.

જાનિતના પ્રનિકૃતિ નિરૂપતા.

અન્તેન્ન.

માયા રીનાતામ.

વાર્તાગૃહરી.

વ્રદા

પ્રાથમિક.

વાલ્લોદાન.

નહાનીનીનાની એક વાર્તા અને

એ સમ્પ્રદાય

બની રેણી

મૃદુલર્મ.

સાગ્યાર

વિવિધ વિહાર.

ભાષા ને બહેન.

મતુષ્ય જન્મની સકલતા

વૃક્ષર્તવ્ય

રમણિમાણિમાલા.

દેવી એવરકામિની

સમયસર.

ઉપકાર સાથે સ્વીકાર.

સા નહાના માત દવપતનમ કનિ, એમ એ ૭૭

સા. રંગીય. ૮૮

સા વિપુલ ૮૯

સા કુંવર. ૧૦૦

સા અભિજ્ઞાતિમક ૧૦૦

સા જેમલ્યાવ હરહવન ૧૦૧

ગ. A. ૧૦૨

સા. વિશ્વનાથ માધવજી બટ, બી એ. ૧૦૬

૧ રમણિમાણિમાલા ૧૦૮

સા. અભિજ્ઞાતિ ૧૧૨

સા શારદાગૌરી બી એ. ૧૧૫

બી વિન્યાસકર્મી હરદરાય વિ ત્રિવેદી ૧૧૭

સા નાચલોલ ક. ટાઈપીસ્ટ. ૧૧૮

સા નાચલોલ ક. ટાઈપીસ્ટ. ૧૨૦

ગા ગિનપ્રસાદ દવપતરામ પંડિત. ૧૨૩-

૧૨૫

૧૨૭

વાર્ષિક સવાળામ પોસ્ટેજ સાથે ખાસ સવા રૂપિયા.

લેખકોને વિજ્ઞાપિત.

૧. 'મુન્દરી મુખોધ' માં પ્રકટ થયેલાં લેખકના નામવાળાં લખાણને માટે ત્હેનાં લખનાર અને નામ વિનાના લેખને માટે તન્ની જવાબદાર છે. સેક્રેટરીની સહી વિનાના અથવા સંબાસદોના કોઇપણ લખાણને માટે બન્ધુસમાજ જવાબદાર નથી.

૨. લેખ ચોખ્ખા અક્ષરે, કાગળની એક જ બાજુ ઉપર લખવા, તથા લખાણ સાથે પ્રકટ કરવાની પોતાની સંજ્ઞા (તખલ્લુસ) હોય તો તે સાથે પોતાનું નામ દાખ, અમારી ખાતગી માહિતિ માટે; મોકલવા ખાસ વિનંતિ છે.

૩. પ્રકટ થવાને આવેલા લેખ મુન્દરી મુખોધમાં ક્રમવાર લેવામાં આવે છે; મળેલાં લખાણ પૈકી આ પત્રમાં ન લઇ શકાય એવાં જે સાથે ટપાલની ટિકિટો ખાડવામાં આવી હશે તો પાછાં મોકલવા બનશે ત્યાં સુધી ગોઠવણ કરવામાં આવશે પરંતુ કોઇપણ કારણથી ગેરવલ્લે પડેલાં લખાણને માટે, તેમજ તે પ્રકટ થવામાં અમર પાછાં મંગીવામાં થતા વિલમ્બને માટે તન્ની જવાબદાર નથી. લેખકો પોતાના લખાણની નકલ રાખીને મોકલે એમ ખાસ સૂચના છે.

ગ્રાહકોને વિજ્ઞાપિત.

૧. ગીતમાળા સાગ ૨ જી, સાતમા વર્ષની ભેટ તૈયાર થઇ ગઇ છે, અને તે અમારા સઘળા જુના ગ્રાહકો ઉપર ધી. પી. કરીને મોકલવામાં આવશે. આવી. પી. માં ગ્રાહકો વર્ષનું પણ લવાજમ વસુલ કરવામાં આવશે કારણ કે ગ્રાહકો અને નવમા વર્ષની ભેટ તરીકે એક મોડું, ઉપયોગી, મુખોધક પુસ્તક તૈયાર થાય છે, જે આ વર્ષની આખર સુધીમાં ગ્રાહકોમાં વહેંચવામાં આવશે. લવાજમ અગાઉથી વસુલ કરવાના અમારા રિવાજથી ગ્રાહક મહાશયો અત્યંત નથી.

૨. મનિઓર્ડર મોકલનારને ખાસ વિનંતિ છે કે જેમણે પોતાનું નામ દાખ તથા રકમ "રૂપન" માં જણાવવાં.

૩. નમૂનાનો અંક વિના મળે મોકલવામાં આવશે.

આ પત્રને લગતો સર્વ પત્રવ્યવહાર તથા મનિઓર્ડર વગેરે મોકલવાનું નીચેને સરનામે કરવું—

'મુન્દરી મુખોધ' મનિર; અમદાવાદ.

નિર્ણય.

મુલજી દુર્લભજી વેદ કૃત.

નવા રાસડાઓ, નવાં ભજનો, નવાં કાવ્યો, પાનાં ૧૫૦; ઉત્તમ છપાઇ ને બાંધણી.

મુલ્ય: ૦-૧૨-૦.

મળવાનાં ઠેકાણાં—અ. સૌ. જમનાબહેન નગીનદાસ સંકર્ષ,

બાજુમમા વાલકેશ્વર—મુંબઇ.

એન. એમ. ત્રિપાઠીની કુપની, કાલ્યાણેરી રોડ—મુંબાઈ.

ગવનસાલ અમરશી મહેતા, સ્વામિનારાયણના મંદિર પાસે—અમદાવાદ.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાનાર સાદરકવિ' ગોવર્ધનરામભાઈના શબ્દોમા કહીએ તો
 “સૂર્યો પડિત થાય, રસજ થાય, કુટુંબપોષક થાય, સ્વસ્થ થાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર થાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમા કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય ને તે મુક્તતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્તિ ઇચ્છાઓ અને કરોવામાંથી છુટી એ” અશ કહ્યાણ કરવા
 “ગતિમતી અને ઉત્સાહિની અને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગની
 “કલ્યાણ વાસનાઓ વૃદ્ધ કરે,” પતિબ્રતિપરાયણ થઈ પતિનુ જીવન ઉન્નત કરે અને તેના આત્મ-
 વિશ્વાસની ઉર્મિથીમા પોતાના હૃદયતરંગ ભેળવી હૃદ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને
 બાળકો સ્વદેશમા ઉદયસૂર્યના તેજસ્વી પ્રિયો સપ્તર્ષિ વિસ્તારથી પ્રસારે—એ આર્યસુન્દરીઓના
 જીવનની સફળતા છે “સૂર્યવિના ચંદ્ર નથી, ચંદ્રવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભવિના રાત્રી નથી...
 “સૂર્યની ઉત્પત્તિવિના દેશની ઉત્પત્તિ અશક્ય છે”

વર્ષ ૮ મુ.] ઈ. સ. ૧૯૧૦ ડીસેમ્બર:-માર્ગશિર્ષ. વિ. સ. ૧૯૬૭, [અંક ૪ થી.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

ગુણાલા ગવરી માતા.

(માતૃ સ્વરૂપનું એક સુન્દર દર્શન.)

નથી આશા જિના આયુ, નથી ડાહી વિના ફૂલ,
 નથી પૃથ્વી વિન પાપો, નથી માતા વિના કુલ.

* * * *

લીલિયાં સ્દર્શન ને વ્હાણાં તે પછો થુ ઘર્ણનાં;
 મૂલ્યો નથી હજી, માતા ! હાસ્ય તે તુજ હર્ષનાં.

આમના ઘર્ણથી આંજી વિશાલી તુજ આંખડો;
 આમના બેદમાં જોતી દષ્ટિ તે સાહસી ઘડો.

મરેલા માવથી અગે ડોલતી કુલહાથિણી;
 શુદ્ધિણી, ગુણવન્તી તું, મ્હોટે જાલે સુહાગિણી.

સાદી શોભાથી શોભાતી, ધર્મીલી કુલધામની;
 શામલે રંગ રંગેલી સેવિકા ઘનશ્યામની.

પ્રારબ્ધી, પુણ્યશાલી, ને પાપપાપનકારિણી;
 ધર્મ ગામ્મીરંધો ધીંગી, દેવિ ! તું જુઃજહારિણી

લેખકોને વિજ્ઞાપિત.

૧. 'સુન્દરી સુબોધ' માં પ્રકટ થયેલાં લેખકના નામવાળાં લખાણને માટે ત્હોતો લખનાર અને નામ વિનાના લેખને માટે તંત્રી જવાબદાર છે. સેક્રેટરીની સહી વિનાના અથવા સભાસદોના કોઇપણ લખાણને માટે બન્ધુસમાજ જવાબદાર નથી.

૨. લેખ ચોખ્ખા અક્ષરે, કાગળની એક જ બાજુ ઉપર લખવા, તથા લખાણ સાથે પ્રકટ કરવાની પોતાની સંજ્ઞા (તખ્તલુસ) હોય તો તે સાથે પોતાનું નામ દાખ, અમારી ખાતગી માહિતિ માટે; મોકલવા ખાસ વિનંતિ છે.

૩. પ્રકટ થવાને આવેલા લેખ સુન્દરી સુબોધમાં ક્રમવાર લેવામાં આવે છે; મળેલાં લખાણ પૈકી આ પત્રમાં ન લઇ શકાય એવાં જે સાથે ટપાલની ટિકિટો ખાડવામાં આવી હશે તો પાછાં મોકલવાં બનશે ત્યાં સુધી ગોઠવણ કરવામાં આવશે પરંતુ કોઇપણ કારણથી ગેરવસ્તે પડેલાં લખાણને માટે, તેમજ તે પ્રકટ થવામાં અંમર પાછાં મળવામાં થતી વિલમ્બને માટે તંત્રી જવાબદાર નથી. લેખકો પોતાના લખાણની નકલ રાખીને મોકલે એમ ખાસ સૂચના છે.

ગ્રાહકોને વિજ્ઞાપિત.

૧. ઘીતમાળા ભાગ ૨ જે, સાતમા વર્ષની ભેટ તૈયાર થઇ ગઇ છે, અને તે અમારા સઘળા જુના ગ્રાહકો ઉપર વી. પી. કરીને મોકલવામાં આવશે. આ વી. પી. માં ગ્રાહકો વર્ષનું પણ લવાજમ વસુલ કરવામાં આવશે કારણ કે ગ્રાહકો અને નવમા વર્ષની ભેટ તરીકે એક મોહું, ઉપયોગી, સુબોધક પુસ્તક તૈયાર થાય છે, જે આ વર્ષની આખર સુધીમાં ગ્રાહકોમાં વહેંચવામાં આવશે. લવાજમ અમારે ઉપી વસુલ કરવાના અમારા રિવાજથી ગ્રાહક મહાસયો અચોત નથી.

૨. મનિઓર્ડર મોકલનારને ખાસ વિનંતિ છે કે ત્હેમજે પોતાનું નામ તથા રકમ "કુપન" માં જણાવવાં.

૩. નમૂનાનો અંક વિના મૂલ્યે મોકલવામાં આવશે.

આ પત્રને લગતો સર્વ પત્રવ્યવહાર તથા મનિઓર્ડર વગેરે મોકલવાનું નીચેને સરનામે કરવું—

'સુન્દરી સુબોધ' મનિર; અમદાવાદ.

નિજકુંજ.

મુલજી દુર્લભજી વેદ કૃત.

નવા રાસડાઓ, નવાં બજનો, નવાં કાવ્યો, યાત્રા ૧૫૦; ઉત્તમ છપાઇ ને બાંધેલી.

મૂલ્ય: ૦-૧૨-૦.

મળવાનાં ટેકાણું—અ. શૈ. જમનાખંડેન નગીનદાસ સંસ્કૃત,

ખાણમગા વાલકેશ્વર—મુંબઈ.

એન. એમ. ત્રિપાઠીની કુપની, કાલ્યાણેવી રોડ—મુંબઈ.

છવનલાલ અમરશી મહેતા, સ્વામિનારાયણના મંદિર પાસે—અમદાવાદ.

હૃદય-દાન.

૪૪૧

દશા દેવીં પ્રિયે ! મહારા કળી શક્યે શું કોઇ, તે ?
 હૃદયની વેદનાઆ તો હૃદય વિષુ કોઇ શું બાણ ?
 હૃદય મહારૂં સુષું મુકીં પ્રભુને ધામ તું ચાલી;
 વિધિના ખેલથી થક્યો, નજર મહારી ગઇ ખાલી.
 જગરથી મહાહું જહેને હું, નરે ! શું તે કદી જોઉં ?
 પ્રભુનાં શાક્ત પાસે તો બધું એ ધારણુ જોઉં.
 હૃદયમંદિર વસેલી છે મનોહર મૂર્તિ તહારી જે;
 હૃદયમંદિર મહિં કોરી હમારા પ્રેમ ઉરતાદે.
 હૃદે રમતી બાધી ઉર્મીં હૃદય નિયે સમી ગઈ છે;
 હૃદયના રંગ રાગોની ઝનક ઝ બી થઈ ગઈ છે.
 હમારા મંદિરે શુદ્ધિ, હમારા મંદિરે શાન્તિ;
 હમારા સેવકો જુદા હમારી ભક્તિ છે જુદા.
 હમારા હેહનાં અંગે પ્રિયે તુંજ સેવકો ગણજે;
 પ્રિયે ! તુંજ પ્રેમ યુજનમ સદા શુદ્ધતાન બન્યા રે'છે.
 'હમારા પ્રેમમંદિરે બળે છે પ્રેમ-દીપક જે,
 દીપાવે મૂર્તિ તહારી એ, કદા ઝ યો નહિં થાયે.
 હમારા મંદિરે નીત્યે અગરના ગંધ પહેકે છે;
 હમારી વાસનાઓ મૈા હૃદયમંદિર રમી રહી છે.
 બલે પ્રેમે જહાઇ તું હમારા શુદ્ધ મંદિરે;
 પ્રીતે મહાશુ ત્હને નીત્યે જગરથી પ્રાણ અર્પીને;
 પરંતુ કુખની ગાલી, કહું કોને, પ્રિયે ! મહારી ?
 હમારા દર્દની ત્પીડા ન કોઇએ ઠગી બાણી.
 ભરાવી મોહની પશે, નજરો દુર થઈ તું તો;
 સહન કરશું અમે સહુ તે પ્રિયે ! ના દોષ તે તહારો.
 પ્રભુને જે રૂચુ તે તો ખરા નીલચી સહી લેવું;
 ખરો સતોષ એમાં છે, મનઃ એમા ખરો દેખું.
 પ્રભુને ન્યાયમંદિરે બધો ઈન્સાફ સાચો છે;
 હમે તો બાણગંજોનાં, પત નો પ્રેમ સાચો છે.

વિભુધ.

કાન્તિની પ્રતિકૃતિ નિરખતાં.

ઓ કાન્તિ ! કાન્તિ ! તુજ કાન્તિ સંઘાય સારી,
 ઓ કાન્તિ ! કાન્તિ ! તુજ પ્રીતિ સંઘાય પુરી !
 પ્રીતિની પ્રાપ્તિ તુજ કાન્તિ ! નાહ અંધુરી:
 લોભે તથાપિ દિસતી અધુરી અધુરી !
 ત્હારી પ્રતિકૃતિની આકૃતિ એક માંહી:
 કિન્તુ સ્મરણ બહુ આકૃતિ એજ ભેષ !
 સ થે મળ્યા ! સહવસ્યા ! મળથું કદાપિ;
 ક્યારે તથાપિ સહવાસ થશે ફરીથી ?
 પ્રીતિ પુરી : તદપિ એ અધુરી અધુરી
 તૃપ્તિ થતી ન ઉરની રસપાન ફેરી !
 “આશ્વાસન” પ્રિય ! ત્હને દિધું પ્રીતિ ધારી
 તે તેજ પ્રીતિ વધી આજ બની અનેરી !
 વહાણા ! અહીં જીવું જીવન પ્રીતિ ફેરું !
 છે એજ મિષ્ટ ! કંઈ સાથ ન લેઈ જાવું !
 તૃપ્તિ તથાપિ ન થતી રસની કદાપિ,
 ઇચ્છું વિહાર જ સદા રસકુળ માંહી !

ફુલ.

ચન્દ્રોદય.

રાત્રિ (ગદ્ય - સાખી.)

મનોહર ચન્દ્ર રત્નનીમાં રૂપેરા તેજમાં ન્હાતો.
 (સાખી) ભુરા ઉંડા બ્યોમમાં ચંદનને ચમકાર;
 શોભાતી આ શર્વરી કરતી કાંઈ વિચાર.
 મલયની, ગાંધ ને વાહી વિમલ આ વાયુ પ્રસરાતો,
 નિશાની વેણીને સ્નેહે રૂઝાં પુલકાં યકી ભરતો.—મનોહર.
 (સાખી) તારા ઝીણા નેત્રથી નિરખી સદૃષ્ટિ સાર;
 મન્દ મન્દ આલોપતા મધુર ગાન અંકતાર.
 સરિતાને સુતી બાળી અંધરરસ ચાખવી મથતો,
 તરલ પરિ ત્રિપે વસનાં પ્રીતિથી એક થઈ બતો.
 (સાખી) મધુરી જાંડી વાજતી ક્ષેત્ર ત્રિપે રી શાન્ત
 હૃદયભાવ પીગળાવતા પ્રસરી સ્થળ એકાન્ત.

ચકેરી પ્રેમની : ખ્યાસે દિસે નિશનાય : સરકાતો
બ્રમન્તો ભૂગ ધીરથી, કુમુદ દલમાં સુવાડાતો—મનોહર.

(સાખી) બની બિચારી પહાવરી ચંકવાકની જોડ

રોતી ચીસો પાડતી રહ્યા અધુરા કોડ.

અબુમતી કુજની અંચે વિલાકર નય સંતાતો

વળી એ મેઘની કોરેથી કંઈ કંઈ ડોકીયાં કરતો—મનોહર.

(સાખી) શાન્ત રૂડી રજની વિષે ચંપકનો સમુદાય

અકુલ ગંધ વ્યાપી રહી કદળી દળ ફરકાય,

સુધામય રેલ રેલાવી વસે ઉરમાંહી બહેચાતો

તરેલો દિવ્ય ઉદધિને જગતનો જ્યોતિ ભેષાતો—મનોહર.

આધ્યાત્મિક.

ભજન—સાચાં સીતારામ.

(ગોકળાધું નાતું, ગામડીયું—એ રાગ.)

“ ઘેલડીયાં અમ સાધુડીયાંના સાચાં સીતારામ; હો સાચાં
સીતારામ; હો સાચાં સીતારામ; ઘેલડીયાં—

“ પત્નીવૃત ધારો, અવધ વિહારો;

“ કોયલ્યાના નંદ, દશરથ કેરા રામ.

ઘેલડીયાં—

“ સીતાજીના સ્વામી, અચળ અકામી;

“ ભક્ત-વરસલ તમે રઘુ કુલે લાણ;

ઘેલડીયાં—

“ રાવણને મારી, વિલીપણ તારી;

“ ભકતોને ઉગાર્યાં તમે કરી રૂડાં કામ;

ઘેલડીયાં—

“ હરિજન વિરલા, વળી મન સરલા,

“ સલિલ ન જાણે કોઈ તમને રૂડા રામ.

ઘેલડીયાં—

“ ધનશ્યામ સુન્દર, વસો મનમન્દિર;

“ વિકસો જીગરમાં મારા પ્રેમી તમે પ્રાણ;

ઘેલડીયાં—

“ દુખિયાના દેવા, વિસામાને લેવા;

“ લોજીડીયાં ને એક તમારું રદિયાણું નામ;

ઘેલડીયાં—

“ સન્તોનાં સ્વામી, નમું શિરનામી;

“ કઈ રે ઢળાર વાર પ્રેમથી પ્રણામ;

ઘેલડીયાં—

જેઠાલાલ હરજીવન.

વાર્તાલહરી.

શ્રેણી.

ઘડીઆળમાં નવના ટકોરા થયા. હાથકાપરથી જ્યેતિલાલે સળવળવા માંડ્યું. “આજ, જ્યાને આટલીબધી વાર કેમ થઈ” એવા શબ્દોદ્ગારથી નયુમાએ પણ ધીરજ ખોઈ. અનેક તર્કવિતર્કની ચિંતામાં ગમગીન થયેલી સુભદ્રા બોલી “કહીને, સાધ હોત તો પાછળ માણસ તેડવા પણ મોકલત જ્યેતિલાલભાઈ ત્હમારે બંદું ખોટી થવું પડ્યું. આટલીવાર થઈ તો રહેજ વધારે બેસો.”

જ્યેતિલાલના મ્હેરા પર પડતી નાના પ્રકારની રેખાઓ એના અંતરમાં થતી ગડ-મથન સૂચવતી હતી. પોતાના અધિકાર, સ્વામિત્વ અને ગર્વનો તિરસ્કાર જ્યા કરતી ન હોય એમ લાગ્યું. યંત્ર માફક એના પગ હાંચેક ખાતા હતા પરંતુ એનો પિત્તો boiling point સુધી પહોંચ્યો હતો.

જ્યાના આજના આવરણથી જ્યેતિલાલ ગુસ્સે થઈ રીસાય. અને સંબંધ તોડી નાંખે તો એના જેવા શ્રીમંત જમાઈને ખોવો પડે એની દહેશતથી સુભદ્રા બાકુળ હતી.

સાડા નવનો ટકોરા થયો. અલારસુધી રહેલું શમશમાકાર નયુમાએ બાંધ્યું. “લશ, પડોશમાંથી સંતોડને જ્યાની ગોણુ અંદાને ત્યાં મોકલ. ત્હેને પૂછી બાળ કઢાડે.” સામુતો દુકમ અમલમાં મૂકવા વડુ ઉડી. “અરથી સંત થવા આવી તોએ બારણે રખડ્યાં શાં” એવુ ડોરની ખીજવાઈને બનડી. એવામાં આગલું બારણું ધક્કાપું અને જ્યા દાખલ થઈ. મા, દાદી કે કાન્ત તરફ બંસાએ નજર ન કરતાં પોતાના ખંડમાં ગઈ. બંને સ્ત્રીઓના ખોળાઆમાં ત્હેના આવવાથી છવ આબો. પુત્રી અને જમાઈને મિતઆકા-પનો પ્રસંગ આપવા બંને ત્યાંથી ઉડી મેથ ઉપર ગયાં.

કપડાં બદલી, પરસેવો ધોઈ નાંખી જેવી જ્યા અંડ ખદાર આવી કે તરતજ જ્યેતિલાલ તડૂક્યો: “કેમ, જ્યા, અત્યાર લગી ક્યાં હતી? અહિં” પડ્યો પડ્યો ત્હારી વર્ગ ગાંઠની ગોંઠો ગજરો પણ કરમાઈ ગયો, ને મ્હારે ત્રણ કલાક ખોટી થવું પડ્યું તે તો ખૂંડ.” જવાબ વાળ્યા વિના પોતાના રમણના મ્હેરા પર જ્યા આંખ પાયરી રહી. ગુસ્સે થયેલા માણસને ત્હેના પ્રશ્નોનો ઉત્તર ચૂપકીદીથી આપવામાં આવે તો ત્હેનો પિત્તો યુક્તિ ઉકળી જાય છે. હિચકા ઉપરથી ઉભા થઈ જ્યેતિલાલે ગજરો જ્યા ઉપર ફેંક્યો અને ત્હેના મ્હોડાની સ્થામા પોતાનું મ્હોડું સમાંતર સપાટીએ રાખી મીઠાજ ક્યો: “પણ તું ગઈતી ક્યાં? આટલી સંત લંગી મ્હને અહિં” ત્રા ખાતો બેસાડી તું ક્યાં બટકતી હતી? બોલ, ચલ ઝટ જવાજ દે, કેમ બોલતી નથી, ત્હારી છબે તો નથી કપાઈ ગઈને!”

જ્યાની આંખ લાલચોળ થઈ ગઈ. છાતી ધગક ધગક થવા લાગી. ત્હેનું ગૌર શરીર કાસ લાલ થઈ ગયું. ત્હેનું આંતરગરવ પ્રબલ્લી ઉઠ્યું. ગજરામાં ગૂંથેલાં ગુસ્સા, મોગસ, બકુલાદિ ફૂલ ચૂંથી નાંખી મેરી તરફ ફેંકી દીધાં અને બોલી ઉડી: “તું મને ત્યાં મ્હાંતી. આટલા બધા ઉકળી શા મારે જવ હો? જયન્ત.” આ શબ્દો તોફાન શમવે એવા નહોતા. “પણ તું ગઈતી ક્યાં? જવાજ દે. નથી કહેનું તો બંને, આ તું ચોંક્યો. આપણી આ છેડી મુઝાકાત” — એમ બોલતાં આટલાના પગથીઆ ઉપરથી તે

સકકપર ઉતર્યો અને રસ્તે પડ્યો. જ્યાંએ બાગણું બંધ કરી પોતાના ખંડમાં જઈ દીવો મગમાવ્યો અને ચૂંચવા બેઠો. પછી આજે સંકેતોઓમાં ખોટ બહુ આવતી હતી.

* * *

દિવસ દગતો હતો. મંદીરના વિશાળ એટલાઉપર યોગવાસિદ્ધ વંચાતું હતું. દેહને યોગપ્રાધના સિદ્ધ ન થયેલી એટલે શ્રવણ એકચિત્તે ન હતું. મંદીરની પાછળ ઝીંઝોની મેદની થતી હતી. રક્ષામે મયાસયમાં એક કબાટની પછાડે રસ્તાપર પડતી બારી આગળ ચાર પાંચ જુવાનો વર્તમાનપત્ર વાંચવાને બદલે મધ્યાં હાંકતા હતા. લગભગ આ ત્રણે મંડળોમાં એકજ વિષય ચર્ચાતો હતો.

ભારતરણ્યે અને કંચનરાયે પોતાનાં બાળકોનાં એકલમ કરવાતો સંકલ્પ કરેલો. વેપારમાં ખોટ જવાથી કંચનરાયની કિયતિ નબળી થયેલી છતાં ઉત્તમ સંકલ્પ અમલમાં મૂક્યો હતો. જ્યાં અને જયતિલાલ ન્દાનપણથી સાથે રમેલાં, બહેલાં અને સખ્ય અનુભવેલું. બહેની ઉમ્મરમાં કદા બેઝ વર્ણનાં તરૂણત્વ હતો. આજે જયતિલાલ ૨૩ વર્ષનો હતો.

વર્ષોના સદવાપ્રથી, વિનોદ, અબાસ, અભિલાષાઓમાં અનુભવાયલાં મૈત્રી અને સહચારથી લેખનાં શુભન એક ખીમમાં બળી જવા ઉભરાપાં હતાં. બન્નેના પિતા તરફથી લેખનું લક્ષ કરવાની તૈયારી પણ થઈ હતી. એ દાત્રીના વર્ષને લીધેજ લક્ષ થતાં આટકયાં હતાં. દરમ્યાન મહિતાને અંતરે ભારતર અને કંચન બન્ને જ્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં આશ્વા ગયા.

શોક અને સિંહરથ વર્ષ ત્રીયે એકીઓ દંપતી થવા ઈ હતાં. એવામાં જ્યાંની સાલગિરીને દહાડેજ બહેનાં દીકર ઉચ્ચ થયાં અ લક્ષને તિલાંજલી અપાઈ.

મંદીર અને મંથાલપમાં આજ એ બાગત ચર્ચાતી હતી. એ નિયોનાં સંતાનોના ત્રમના સકેતની ભરના અને ઉપદામના થતી હતી એટલુંજ નહિ પરન્તુ ગાંધી રાતના બતાવથી તેઓ રાચના હતા. મુમમ શુભન ખટપટમાં ગાજનાર પુરૂષો નમતે પોરે યોગ-વાસિદ્ધ શ્રવણ કરે એટલે ઉગળા સંરકાર એમના બન્ને એ અપુષ્પવત્ છે. એમની દષ્ટિ શોકકી, અનુદાર, સ્વાર્થી હતી તેમ દષ્ટિ તેવી રૂઢિની મેદલી મેદલી વાનો કરતા એટલે પરિણામ કલ્પતું મુરિક્ક નથી. જ્યાં અને જપન્તના સ્તેહવિરોધનો પ્રસંગ યથાર્થ મુમમ લેખની વચ્ચે થયેલો અણુરામ દૂર કરાવી લેખને સુખી કરવાની વૃત્તિ તે ક્યાંથીજ ઉઠે; બકે એ વિશેષ વધી જ્યાં રખડી મર અને તત્ત્વમર જય પોતાના વગતી કુમારી માથે લગ્ન કરે એવીજ સર્વને વાંછના હતી.

સ્ત્રીમંડળમાં સ્વાભાવિક રીતે જપન્તને માટે કન્યા નક્કી થતી હતી. મુમમ અને જ્યાંનાં દુઃખ તરફ દીવસોશ બતાવવા કરતાં તે દુઃખ કેમ વધે-આવડી મેદલી છોકરી કરવા માટે સાંપમાં સમ સમ તેઓ કેમ ખમે લેનો બન્ને વિચાર કરતાં હોય તેમ બેસાં એ એ વિષય ચર્ચાતાં હતાં.

મંથાલપમાં નવા અને જૂના વિચારવાળા જુવનનીઆઓ હતા. પોતાની લાલ રેશમી કાંરનાં ધોતીઓ તેઓએ પહેયાં હતાં; ટાંપી કેદાડી નાંખવાથી અરું માયું છાલેલું અને

લોખી ચોટલીઓ હંવામાં ફરફરતી જણાતી હતી. તપખીરની દાખડીમાંથી ચીપડીઓનાં સડાકા નાકમાં ચંચાં જતાં હતાં. જ્યાંની વર્તણૂક કેટલાક તરફથી વખોડાતી હતી તો ખીજાઓ જ્યન્તને ઠપકો દેતા હતા. કોઈ પણ ખતના અણસાગતું ખડું સ્વરૂપ પારખી સમ્મત નહોતા. એક તાજેતરમાં વિધુર ચપલો જુવાનીઓ તો જ્યાં પાણિપ્રહણ કરવા તૈયાર થયો.

* * * * *

સુભદ્રા અને નયુમા ઘણાં ખિન્ન અને વ્યાકુળ થયાં હતાં. પુત્રીને અનેક રીતે જ્યન્તની મારી માગવા સમગ્રવ્યું પણ તે એકની બે ચઢ નહીં. છેતી સહીયર ચંદ્રા સત્રે મળવા આવી; સુભદ્રાને ગામગપાટા કહી જવા પાસે જઈ છેતું દીલ જણાવા મધી પણ દાવી નહિ.

ખીજે દિવસે ખબર મળ્યા કે જ્યન્તિલાલ મુંબઈ બપ છે. સતે તે ગયો એટલે પોતાની કન્યા છેને ગળે પરાવવાની તક ઘણાં માખાપોનાં હાથમાંથી સરી પડી.

તે મુંબઈ ગયો છેને ખીજે દિવસે સ્કાંજે વિધુર જવાન દિનકરની દુધએ છેતનાં તરફથી જ્યાંનું માંયુ કર્યું પણ ત્યારે એની માએ એ વાત છેડી ત્યારે જ્યા છંછેડાઈ ગઈ અને શારદાની મારફ અખંડ દેખારત પાળવાનો સંકલ્પ કર્યો. પતિના સહચારમાં જે જે સંસ્કારો સુભદ્રામાં પડ્યા હતા છેમને પ્રતાપે તે વખત સ્કમછ ગઈ અને પુત્રીનું ભાગ્ય કાળને સોંપ્યું.

દિનકરનું માયુ આવ્યું ત્યાર પછી પોણા કરોડની મિશ્કતવાળા રતિલાલે રૂપિયા એક લાખથી જ્યાને ખરીદવા આકાશ પાતાળ ઉંચા નીચા કર્યાં. સાઠ વર્ષની ઉંમરે સંતાન પરિવાર પચાસ આસામીઓનો હોવા છતાં રતિલાલ ડોસાને પરણવાની ઇચ્છા યદ હતી.

માગાં પાછાં વળાયાં એટલે તો જ્યાના ભોગજ શ્રી વળ્યા. છેને માયે વિવિધ જતની પસ્તાજ પડી. ભાતભાતની અણવાઓએ છેતનાં નિષ્કલંક જીવનમાં દુઃખો આરોધ્યાં. અંત્યજ કે વેસ્થા કરતાં વધારે હાડેતુ એને ખમવું પડ્યું.

* * * * *

જે વર્ષ વીતી ગયાં જ્યન્તિલાલ કાશ્મીરથી વતન આવ્યો. ખિન્ન હૃદયે અખ હિંદમાં મુસાફરી કરી પાછો ફર્યો. દરિયા કે જમિન વેચાતી તથા અંગ્રેસો બાંધવા માંડ્યો.

એક સ્કાંજે જ્યા ઝોલા ઉપર બેડી હતી. નયુમા તખીયત દીક ન હોવાથી હોડીને પાટ ઉપર પડ્યાં હતાં. સુભદ્રા ઝુલતી ખુરશી ઉપર ઝુલતી હતી. સુભદ્રાએ આસ્તેથી વાત ઉપાડી. કાશ્મીરના પ્રધાન મુંદરલાલ નેહરૂની પુત્રી સાયે જ્યન્તિલાલ પરણવાનો છે; છેને માટે નવો બંગલો બાંધે છે. પરન્યાતની કન્યા લાવી વટલી ગયો છે વગેરે વગેરે પાનકોરને ત્યાં સાંભળેલી હકીકત કહી. જ્યાએ વાત સાંભળ્યા કરી; વાત યદ રહ્યા પછી પોતાના ખંડમાં ચાલી ગઈ. આખમાં આવતું એક આંસુ ખેરતી દૃઢ મનોબળ દટ કર્યું.

આયનામાં પોતાનો ચહેરો નિહાળ્યો. સ્નેહ કરમાય લાગી. હૃદયની ઉંડામાં ઉંડી ચુદામાંથી ખેદના નિઃશ્વાસ નીકળ્યો. જરા વાર દબાયું આત્મગીરવ અને મનુષ્યત્વ ઉછળો કરી ઉપર આવ્યાં અને ખેદને દબાવી દીધો.

અનેક વાર એની દાદીએ જયન્તિલાલનું દીલ કુભવવા માટે એને કપડો દીધેલો. તેની સાથેના વિવાહ ફોટ થવાથી એણે શું શું ગૂમાધું. દોલત, વૈભવ, પ્રતિષ્ઠા હાથમાં આવેલાં જતાં રહ્યાં તેનું બ્યાન કરેલું પરંતુ જ્યાંએ તો એક શબ્દ કહાડ્યા વિના તે સાંભળ્યાજ કરેલું.

* * * * *

આજ સવારીનો દિવસ હતો. મંદિર આગળ યજ્ઞને સવારી જવાની હતી એટલે બેરોમાં લાંબાં બેસવા મળ્યાં હતાં. અખંડ કૌમારવ્રતની સાથે વૈરાગ્યનું પણ વ્રત લીધું હોય તેમ જપા આવા પ્રસંગોમાં રાયતી નહિ. આ તથા પિતામહી ગયાં એટલે બારણું વારી ઝાલા ઉપર બેઠી બેઠી પોતાના જીવન વિશે વિચારવા લાગી.

બારણું ખખડ્યું. વિચારમાં લીન થયેલીએ સાંભળ્યું નહીં, ફરીથી ખખડ્યું. સંજાળી ઉભી થઈ સાંકળ ઉઘાડી તો ઉમરા ઉપર જયન્તને જોઈ આભી થઈ. બારણું દબાવ્યું જયન્ત અંદર આવ્યો અને યંત્ર સમાન ઉભેલી યુવતી તરફ દટિ કરી બોલ્યો. “જયા; માફ કર. તું ક્યાં ગઈ હતી તે મ્હારે નથી જાણતું. સ્નેહમાં ત્રદા જોતપ્રોત છે તે મ્હારા નિરંકુશ મિત્રજથી હું ભૂલી ગયો. અપરાધનું પ્રાયશ્ચિત્ત થયું હોય તો આ હૃદય પાછું સ્વીકાર.”

“કાશ્મીરી કન્યાને માટે મ્હેલ બાંધી છે ને અહિં ક્યાંથી ?” વિરમંધ, બય, આનન્દ આદિથી નિશ્ચલ થયેલી જયા સ્મૃતિમાં આવી બોલી.

“જે તું ત્હારા હૃદયમાં મ્હને પાછું સ્થાન આપે તો તે કાશ્મીરી કન્યા તુંજ છે અને ત્હારે માટેજ તે નિવાસ ચણાય છે. આજે મ્હને નિરાશ કરશે તો બગવું પ્હેરી અમરનાથના હુંગરોમાં બરફમાં દેહ ગાળી આવતે જન્મ ત્હાં હૃદય મેળવવા યોગ્ય થઈશ. વ્હાલી જયા, વ્હાલી કહુંને ? હવે કહી ત્હારા પર વ્હેમ નહીં લાવું. સ્નેહમાંથી અવિશ્વાસ નિરંતર દૂર રાખીય. મ્હેં મ્હાગ મીઠમળની યાતના ભોમથી છે. આ નિઃશ્વેતન જીવન ઉપર અમૃત છાંટ” એમ બોલી પગે પડવા જાય છે ત્યાં જયા એને પકડી-લઈ ત્હેને ગળે વળગી પડે છે.

A

માતા અને પિતા:—જાનકીજીને લંકામાં જે રાક્ષસીઓ અત્યંત દુઃખ દેતી હતી તેમને રાવણુવધ પછી તરત હનુમાનજી સિદ્ધા કરવા આવ્યા ત્યારે જાનકીજીએ ત્હેવું કરવાની ના પાડી અને સર્વે રાક્ષસીઓને જ્યાંથી-જે કે ત્હેમણે તો રક્ષણ સાર યાયના નહોતી કરી; ને શ્રી રામસ્વામીએ કાકાસુર, વિષ્ણુપણુ વિગેરે પગે પડ્યા અને પોતાના રક્ષણ સાર યાયના કરી ત્યારેજ અભય આપ્યું. એ રીતે માતાએ યાયના વંશર ને પિતાએ યાયના કર્યા પછી રક્ષણ કર્યું. તેથી પ્રેમ કરતાં લક્ષ્મીજીની વાત ચડી ગઈ.

—અ. શ્રી. મુમુક્ષુ બહેન કૃત “શ્રી શુભરત્નકોશ” નું બાંધતર.

પ્રાપ્તિશ્વિત.

થોડા સમય પહેલાં કાઠિયાવાડમાં નાગા બાવાઓની જન્માતો ફરતી. જન્માતોમાં બાવાઓની સંખ્યા ઓછામાં ઓછી પચાસ અને વધારેમાં વધારે વંશસેની રહેતી. જન્માં તમાં એક મધ્ય ગુરુ રહેતા. ગુરુ માંથે મોટી જટા રાખતા અને ધ્યાન શિવાય બીજી ક્ષતર સાંસારિક પ્રવૃત્તિમાં પ્રવૃત્ત નહિ. તે જન્માતમાં ગુરુથી બીજા નંબરે એક બાવાને બાવા ગણાવે, તેને કારભારી નામે સર્વે સંબોધતા. કારભારી માંથે જટા રાખતો પણ જટા ઉપર માંથે રંગીન રેશમી પંદડો બાંધતો. તે ભગવાં વંચે પણ પહેરતો. પ્રભુ તેનો દમામ ગૃહસ્થને વિશેષ મળતો આવતો. તેને મદવા માટે એક ઘણોજ ઉમદા ઘોડો જન્માતમાં રહેતો. ઘોડો ઘણોજ પાણીદાર હતો. નેજમાં સ્થિતિ કમાન્ડરના ઘોડાની સરખામણીનાં આવી શકે. તેને લોદાની સાંકળે બાંધવામાં આવતો. સર્વે સાધુઓ પગે ચાલીને સુસાદરી કરતા. પણ હજારો રૂપિયાની થેલીઓ મુકવા અથવા તો જન્માતની ઉધરાણીના ચોપડા મુકવા અથવા તો પરચુરણ મામાન માટે જે જે ગામેથી કુચ કરે તે તે ગામેથી ગામના પટેલ પાસેથી મફત વેડે ગાડું કદાચી લેતા. જન્માતની સુસાદરીને ઉદેશ બેવડો હતો. ધર્મને માટે પૈસા ઉધરાવવા અને લોકોમાં તે સુવાચા દોદા તથા બ્રમણા કરી ધીરવા. દરેક ગામમાં જઈ જૂની ઉધરાણી પતાવી અને નવું ધીરતા. એ લોકોની ઉધરાણીના ત્રાસ અસલ હતો. હાલના બારબાર મામની બોલીએ ધીરતાં પડાણો તથા સીધીઓમાં એનો કાંઈક અંશ જોવામાં આવે છે. એક વરસની અંદર પોતાના ગામડાઓમાં ફરી રહેતા. જન્માતનો આવવાનો વખત નજીક આવે, અથવા તો બીજર આવે કે આજુ બાજુના ગામમાં જન્માતનો પડાવ થયો છે કે દેણદારોમાં ક્ષોભ થતો. સિંદગર્જનાથી જેમ હરિણીઓના ગર્ભપાત થઈ તીવ્ર વેદના અનુભવથી પડે એવી વેદના તેઓના હૃદયમાં થતી. તમારે ત્યાં ઉધરાણીએ આવે કે તુરતજ તમારે પૈસા આપી દેવા જોઈએ. ન આપે તો બધી જન્માતને બોળન તમારે કરાવવું પડે. એટલે ધારો કે ચાળીશ રોકડા લઈ, સાતનું ખાતું પાડી આપ્યું હોય તે રકમ તે ક્ષણે ન આપી શકે તો બસો સાધને તમારે મિષ્ટાન્ન -

વા એવા ત્રાસને લીધે કહે છે કે ગવનમેન્ટને

ગોમાં મતિપરાયણા સ્ત્રીઓ વધારે હોય છે તેમ ગમછ હાકોરની સ્ત્રી પતિપરાયણા હતી. પતિની ઉદાસી મટાડવા અનેક પ્રયત્નો કર્યા, પણ કંઈ વળું નહિ. પતિએ ગમરાધં ક્યાંક નહારી જવા વિચાર જણાવ્યો. અહીંયા રહીને પણ નથી ખાતા, નથી પીતા અને તમારા ચિત્તને કમશ થયા કરે છે તો પછી બસે જાઓ એમ કહી સ્ત્રીએ પણ રજા આપી, બાવિ પોતા ઉપર વહેરી લીધું.

પતિને ગયાને ત્રણ ચાર દિવસ થયા છે. સાધ્વી જમાતના ટોળાની અને ચેતનદામની વાંટ જોતી ધરના ઉમરામાં ઉભી ઉભી વિચારમાં મગ્ન છે. સૂંઝની ચાર વાગવા આવ્યા છે. ગામના ચોરાપાસે ચેતનદામનો ઘોડો, તેના જાતિસ્વભાવ પ્રમાણે વિશ્રામસ્થાન પાસે આવવાથી, હણપણે. પતિપરાયણા સાધ્વીના હૃદયમાં વળાંકાત ચમે; અને પોતાને પાંચ છ માસનો ગર્ભ હતો તેનો પાત મર્ધ ગયો! આવે વખતે સ્ત્રીઓ કપ્પથા સ્થિર રહી શકતી નથી તેથી પોતે હોઠ કસડતી, અંગો સંકચતી, ટોડકો જાલીને ઉભી રહી-ત્યાંતો ઘોડા ઉપર ચેતનદામ અને બાવાઓનું ટોળું ફળીઆમાં ધસી આવ્યું.

“ ગમછ હાકોર હય ? ”

“ એ તો ગામ ગયા છે. અને આપ પેસો ઢાલીઓ દાળા, ધરમાંથી ગોદું બાપી, પાધરી બેસો. ” કુજતી સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો.

“ હું કે! ગામ ગયા હય? જબી બાનાછ કી સંવારી આતી હય તખી લોક બહાર ગામ જાતે હય. અરે બહાર ગામ ક્યા જાય? વહી હોગા. અચ્છા કુચ્છ શીકર નહિ, આ જાયગા. ”

“ મહારાજ એમ કહુ વચનો બોલો માં. એ ગામ ગયા છે એ સાચીજ વાત છે. આપ ઘોડા ઉપરથી ઉતરો, ઘોડો ભેંસને ખીસે બાંધો, સામા ધરમાંથી ખડ કાઢી તેને નાખો, અને આપનો સર્વનો પણ જમવાનો બંદોબસ્ત યદ્ય રહેશે. ”

ગમછ હાકોરની સ્ત્રીનાં વિવેકી વચનો માંબળા ચેતનદામજીએ એની સામે દષ્ટિ કરી. સાચું જોતાંજ સ્ત્રીના મુખઉપર વાધિનાં ચિન્હો રપટ જોયાં. ચતુર હોવાથી સમજી ગયો કે એને કાંઈક ઉદર વાધિ છે.

“ બાઈ તુમકો કુછ બીમારી હય ? ”

“ હા મહારાજ, પણ હવે ને તમે આ બાવાજીઓને જરા દૂર ખસેડો તો હું જરા સામેથી મારી પાડોશણને બોલાવું. ”

ચેતનદામજીના હુકમથી બાવાઓ આધા ખસ્યા. પાડોશણ આવી. તેની સંભાષતાથી ને, કાર્ય કરવાનું હતું તે કરી હાકોરની સ્ત્રી ખાટલામાં સૂતી, પાડોશણ પાછી ઘેર જતાં ચેતનદામજીએ તેને પ્રશ્ન કર્યો.

“ બાઈકો કુછ બીમારી હય ? ”

“ હા. છે ” પાડોશણે હુંકામાંજ પતાવ્યું.

“ કોઇ સ્ત્રીકા રોગગ્રી બીમારી હય ? ”

“ હા. છે તેની તમારે શી પચાત ? ” ખીજએલો જવાબ મળ્યો.

બાવાઓની જમાતનો કાંબારી વેદ હોવાનો પણ દાવો ધરાવે છે. અને કેટલાંક સામાન્ય ઓમડોની ચીંદડીઓ પોતાની સાથે ફરવે છે. તેથી બાવાજી બોલ્યા—

“ માંધ દુસરા કુછ નહિ. લેઈન જો વ્યાધિ કી ખબર મિલે તો હમ ઉસ્કા ઇલાજ કરે.”

“ કર્યાં. કર્યાં. ” પાડોશજી તોરમાંજ આગવું.”

“ ચે વ્યાધિ કીરસે હુઇ ? ”

“ તમારા યસ્તાપ પુણ્ય બીજું શું ! ”

“ મેરા પ્રતાપ ! મેરા ક્યસે ? ”

પાડોશજી ગર્ભપાતનું કારણ કહી, બાવાજીને બેચાર મીટા વગરનાં બચેકો બેરી આલી ગઇ. ચેતનદાસજી એકદમ દિગ્મૂઠ બની ગયા, અબજ્યે પોતાથી કેટલાં પાપો યતાં હશે તેનું સિંહાવલોકન કરી લીધું. યંદર મીનીટ નિસ્તબ્ધ બેસી, હવેથી શું કરવું તેનો વિચાર કરી બોલ્યા.

“ હનુમાનદાસજી દેખો તો ગામને સાંપુ મીલતા હય ? ” નાના કુદ્ર ભુતીયા જેવા ગામમાં ક્યાંથી મળે ? બાવાજીએ એકદમ ચેલી ઉઘાડી રૂપેઓ કાઢી હનુમાનદાસજીના હાથમાં મુકી, પોતાનાજ ધોડાઉચર સવાર ચઇ યોડે દૂર અમરેલી શહેર આવ્યું હતું ત્યાંથી સાંપુ લાવવા કહ્યું. સવાર સાંપુ લાવવા ગયા.

ચેતનદાસજીએ કાકોરની સ્ત્રીના ઉપરથી ભોળનનો પણ બાર કાઢી નાખવાના સંજ્ઞા બાવાજીને ઉદ્દેશી કહ્યું “ દેખો બાબાજી, ચે બાઇ બીમાર હય. ઉસ્કા યતિધર નહિ હય. અપને આજ મિથ્યાન દો બજે યાયા હય. મુઝે તો બૂખ નહિ લગી હય. આય કોખી નહિ લગી હોગી. ઓર રાત્રિકો યાકોશર દૂધ લાકે નસિંહજીકો ભોગ ધરના.”

બાવાજીની આજ પ્રમાણે સર્વ કરવામાં આવ્યું. બધા બાવાજી જ્યાં જન્માત ગામ બહાર ઉતરી હતી ત્યાં ચાલ્યા ગયા. ચેતનદાસ એકલો બેસી રહ્યો.

રાતના બાર વાગે માંખણના પીંડલા જેવા એક રૂપેઆના સો ગોળ સાંપુ આવ્યા. ચેત્ર શુદ્ધ પૂર્ણિમાનો દિવસ છે. સફેદ ચાંદની સર્વત્ર છાંય રહી છે. ચેતનદાસજીના હુકમથી ચોપડાનું ગાંડું ગામને અંતરે લાવવામાં આવ્યું. સો લઠૂ પઠૂ બાવાજીના દરેકના હાથમાં અકેક સાંપુ અને અકેક ચોપડો આપવામાં આવ્યો. ચેતનદાસે બાવાજીને સમજાવ્યું કે “ સબસે બડી સરકાર (પરમાત્મા) કા હુકમ હપ કે દર સાલ ચેત્રી પૂર્ણિમા કો ચોપડા ધોકે સજા કરના. કોઇ કાલા ડાંધ ઇસ્મે ન રખના. ” પછી પૂછતું શું ? યોડીવારમાં દરેક ખાતાં ધોઈ નાખ્યાં. પૂંદાં દોરા સર્વે બરજ જેવાં કરી નાખ્યાં. ચોપડા બધા પાછા ગાડામાં ગોઠવ્યા. ચેતનદાસે નીચેનો પત્ર લખી કાઢ્યો.

“ પરમ પૂજ્ય ગુરુજી ચરણકમલોમે વિનતી કે સજસે બડી સરકારકા હુકમસે જન્માતકા સજ ચોપડા ધુલવા ગયા હપ. અપી ઇસ્મે કોઈ ડાંધ નહિ હય. જન્માતકી તીન્નેરી ઓર સજ હિસાજ મેને હનુમાનદાસજીકો મપુરત કર દિયા હય. જો કુછ ધોનેકા બાકી હય વો મે કોઈ રચલમે ધોનેકા જન્મા હું. કલંક જલદી મીટ જાય ઉસ્કે લીયે આપકા આશીર્વાદ હોના.”

લી. ચરણજી સેવક ચેતનદાસ. ”

પાસે ઉમેલા બાવાના હાથમાં ચિઠ્ઠી સોંપી ચેતનદાસ કોઇ પુણ્યતીર્થમાં પાપનું યજિત કરવા ચાલ્યો ગયો.

અનુવાદ કર્તા,

વિદ્યાનાથ માધવજી બટ.

વાલોદ્યાન.

નંદાની નીનાની એક વાતો.

અને બે શબ્દો.

નીના નામની એક નંદાની બાલિકા પોતાના અત્યાર સુધીના જીવનમાં આ વખતે પહેલવહેલી જ પોતાના માતાપિતાથી દૂર જઈ વસી હતી. પોતાની કાકી પાસે આજ બે ત્રણ અઠવાડિયાથી આવીને રહી હતી. આજે ત્યેનો માયાળુ પિતા પોતાની સાથે લઈ જવાને તેને તેડવા માટે આવ્યો હતો. તે નંદાની સુંદર બાલિકાનો હાઈ હૃદયમાં મનમાં પચી માથ નહિ એમ આજ ઉજળા કરતો હતો અને પોતાની માતાનું પ્રિય વદન જોવા અને પોતાના ગૃહનો મંગલબેસો કરવાને તે એક પગે કુદમકુદ કરી રહી હતી. આનન્દ-ભેર તે આજે પોતાના ગૃહ સમીપની લતાકુંજે તથા કુદરતના મનોહર દેખાવો નજર આગળ સારી કેવળ આનન્દમગ્ન થઈ રહી હતી; સ્વગૃહ સમીપ આવતાં તે હાઈબેર ખુબ પાડી ઉઠી કે, “અરે, પેલી રહી મ્હારી નિશાળ-વળા પાસે પેલું ‘એપલ’નું ઝાડ છે, અને પેલું રહ્યું મ્હાઈ ઘર. મ્હારી જીજી ત્યાં આગળ પેલા બારણા પાસે ઉભી રહી મ્હને વધારી લેશે:—પણ ના, તે તો ત્યાં નથી દેખાતી !”

“ત્હારી મા આજે ત્હને જોઈને ધણેજ આનન્દ પામશે. પણ એતો એની ઓરડીમાં છે. તું ત્યાં જશે ત્યારે તે ત્હને કંઈ નવું નવું બતાવશે.” તેના પિતાએ ઉત્તર દિધો.

ઉતાવળા પગે દડદડ કરતી નીના પોતાની માના પાસે દાદર ઉપર થઈને તેની ઓરડીમાં ગઈ અને ધણી ખેદસહિત તેણે પોતાની માતાનું નિસ્તેજ પણ નીરોગી શરીર એક પથારી ઉપર પડી રહેલું જોયું અને પુછ્યું, “જીજી, ત્હને શું થયું છે? તું આમ સુઈ કેમ રહી છે?” તેની માતાએ હસતાં હસતાં ધીમે રહીને કહ્યું “મ્હારે શરીરે સાઈ છે બ્હેન ! મ્હને કંઈ થયું નથી. પણ મ્હારે ત્હને કંઈ નવું બતાવવાનું છે.” એમ કહેતાં પોતાની પાસે પથારીમાં સુઈ રહેલા એક નંદાના બાળક ઉપરની રમ્મ ઉપાડી લઈ તેને એ બાળક બતાવ્યું. આશ્ચર્યવદને નીનાએ પુછ્યું, “આ તો જીજી બાપુ છે એ કોણ છે?”

“એ ત્હારો નંદાનો બાપ યા” માતાએ કહ્યું.

“એ ક્યાંથી આવ્યો? એને અહિં કોણ લાવ્યું? ને આથી સરસ કેમ ના આપ્યો.” નીનાએ બાલક બાવની પ્રજલ રાત્રિપિચાસા દર્શાવતાં પ્રશ્નપરંપરા ચલાવી.

“અરે એ તો બહુજ સરસ છે. આના કરતાં તો કોઈપણ વધારે સરસ નથી. તું અને એ બન્ને સરખાંજ છે,” માતાએ હસતાં હસતાં ધીમેથી રહીયો આપ્યો.

“તારે શું હું પણ એવીજ હતી?” નીનાએ બાલઅંદૃત્તિથી નિર્દોષપણે પુછ્યું.

“હા, તું પણ એવીજ હતી. પણ આ બ્યારે મોટા થશે ત્યારે વધારે સારા લાગશે.” માતાએ પુત્રપ્રેમનું રાબાલિક લક્ષણ જણાવ્યું.

“પણ હે, તે ક્યાંથી આવ્યો? હવે તે આપણે ત્યાં રહેશે? ત્હારી પાસે રહેશે?” નીનાની નિરાસ ઉર્મિએ પુછ્યું.

“હા, એ તો હવે આપણી પાસેજ રહેશે” અને હું સારી યઘ્ય ત્યારે એ કાંધી આગ્યો વિગેરે સી ત્હને રહમજીવીય. તે વખતે આપણે બહુ વાતો કરીશું હાં! પણ નીના ત્હારે યાદ રાખવું કે આં ત્હારો, મ્હારો તંયાં ત્હારો નિતાનો એ બધાનો બાપ યાય છે અને ત્હારે તેની બરોબર સંભાળ લઇ ત્હને હેનથી રખાડો. ત્હને મ્હોડીને રાવડાલીય નહિ” પ્રેમાલ માતાયે પુત્રીને સહજોધ દેતાં દેતાં પુત્રપ્રેમ પ્રદર્શિત કર્યો.

“અને તું પણ એમજ રખાડશે? હવે એ મ્હારે દેકાણે રહેશે?” નીનાયે પ્રશ્ન કર્યો “ના, ના, એવું તે યાય? મ્હારી બહાલી નીનાને - દેકાણે નો એને દરિ પશુ હું નહિ ગણું. પણ તું હવે બહાર જ, અને રમ. અને હું: બહેલી બહેલી સાથ યઘ્ય ત્યારે આપણે કરીથી આપણી વાર્તાઓ શરૂ કરીશું.” માતાયે પુત્રીને ચોખ્ખાઆસન દેતાં બાલપ્રશ્ન પરંપરાની પૃષ્ઠાદુતિ કરી.

નીનાને બ્યારથી તે રહમજીવી યઘ ત્યારથી તેના માતૃપિતા નિત્ય સારી સારી વાર્તાઓ કહેતા, અને ત્યારે તે વખત થતો ત્યારે મીસીસ આટ નનાને પોતાની સો’ડમાં લઇને દાખતી અને ફરતની ‘હરેક’ સુન્દરતા “ફિયે રસબેર તેની પાસે સુન્દર વાર્તા કથનો કરી આનન્દ કરતી; અને તેથી આ વાર્તાવિદ્યાપો માતા તથા પુત્રી બંનેને મન ધણજ આવકારાયક અને કિમતી યઘ પડ્યાં; તેથી યોગ દિવસ પછી બ્યારે મીસીસ આટ સારી રીતે તન્દુરસ્ત યઘ સક્રિયમતી યઘ ત્યારે તે નીનાને પોતાની પાસે લઇ પોતાનો બપોરનો નવરાશનો સમય આનન્દથી ગુગરવા લાગી. માતાની સો’ડમાં બસાઈ, ત્હેના પ્રેમાલ બોગામાં માયું સુડી સુતે સુતે નીના એ સુન્દર સહજોધ વાર્તાવિદ્યાપો સંભળતી.

સુન વાયકચન્દ! નીનાની વાર્તાનો દૃષ્ટાન્ત કિમતા કુમળા પશુ સુન્દર અને વિલમ્બુ જુદિનાં બાળકોના અનુભવ ઉપરથી અમુક અંશે રચાબાવિજ્ઞ લાગે છે. તે દૃષ્ટાન્ત અહીં લેખમાં કિનારવાનું પ્રયોગજન નિર્જીવ પશુ અતિ મદત્વનું છે. પણ ન્હાના બાળકોની આ પ્રકારની જિજ્ઞાસા મપૂર્ણ રીતે રહમજી તે જિજ્ઞાસાને નિરાસમાં ના ફેરવી દે એવા સંસારસમાજમાં નો વિરજાજ નિકળે છે. કામથી-વ્યવસાયથી અગર રથુજીજુદિના અપ્રતિમ પ્રભાવથી બાળકોના આવા પ્રશ્નો રહમજીવા ત્હેમને સમય નથી. યોગમાં પત્ની દેવા માટે પ્રસૂતા નિર્દોષ બાલકને હડધુત કરવામાં, માર મારી જુદિનેજનો ધ્વસ કરવામાં અને દંડાળો ખાતાં-એવા વડિલો અને માતાપિતા માટે બોગમાં જનું પડે એમ નથી.

કેવલ સ્વાર્થમય અને પોતાના સુખના અનિચ્છાની અનુષ્ઠો ન્હાના બાલકની જુદિનો પિનાસ કરવાને બરા પશુ પાલ ના હડે એવા દૃષ્ટાન્તો સુધારા અને કેલવણીના દાવો કરનારામાંથી પણ દમડે દગડા બજે એમ છે. દોલેજમાં જના વિદ્યાર્થીઓની ચંકાનું સમાધાન કરવા અચકન યઘ પડેલા અગર આગસુ અને પ્રમાંદી પ્રદેસરોથી ત્હેમને-વિદ્યાર્થીઓને થતા અનદદ બેરજાબ અને સુઅવરો, તેમજ રડીઓને પોતાના મન પ્રમાણે ના થતાં, પતિ કે મુરખી પાસે રજુ કરેલી દરખાસ્તો-ચોખ્ખા અને અસ્થિર રહિયો ના મગતાં તેમના પોતાના મનનો સુઅવારો-એવી સી સ્થિતિ નજર આગ લાવી-આગકને પ્રેમથી બોલાવી, ત્હેના મનનું સમાધાન કરવું-એજ આગકપ્રતિનું નર્દાં પશુ પ્રશુ પ્રતેનું એક મહાન અગત્યનું કર્તવ્ય છે. નીનાયે પોતાના ન્હાના બાળકને બેસો.....મનને પ્રશ્ન

યોયો કે એ ક્યાંથી આવ્યો હશે ? એ સ્વાભાવિકજ છે સીત્ર માન્ટ જેની પ્રે માતાના વર્તણુક સ્ત્રીશો પ્રશ્નસાપાત છે. જે ન્હાનાં બાળકો પછા સમયગી સાથે હોય, જમતાં હોય, ફરતાં હોય, સૂતાં હોય એમાંથી દેવકોપથી એક સ્વમવત્ થઇ ગયું અને તે જોતાં બાળકને તે ક્યાં ગુડ તે જાણવાની જિજ્ઞાસા થાય એ દેવક સ્વાભાવિકજ છે. જન્મ, મરણ એ શું છે, એ તે સદમજતું હોતું નથી. પણ સંસારની વિચિત્રતા જોઇ બાળકને સ્વાભાવિકરિતે જિજ્ઞાસા થાય છે અને તે પ્રશ્ન કરે છે.

લુડ મેલન નામની એક પ્રખ્યાત વિદુષી બાઇ પોતાના પુસ્તકમાં આ સંબંધમાં લખે છે કે "Everybody, they say, was once a baby, then all must have come in the same fashion into earthly life. But they come from the sky ?"

સૌ કહે છે કે તેઓ પણ એક વખતે માત્ર બાળકજ હતાં. હારે સૌ જાણા એવીજ રીતે આ દુનિયામાં આવ્યા હશે. શું તે સૌ આકાશમાંથી ઉતરી આવ્યા ? અને જ્યારે જ્યારે માતા માંદી થાય છે ત્યારેજ એ આવે છે એમ કેમ ? એક બુદ્ધિશાળી બાળકને આ સૌ જોઈ જિજ્ઞાસા થાય તે શું આશ્ચર્ય છે ? અને આ સૌ જો-મોટાપણુના નિરીક્ષણના પરિણામે છે-જે બાળકોના શુભ ના રાખવું જોઇએ. હારે એ ઉપરથી એવું સ્પષ્ટ નથી થતું કે બાળકથી સત્ય સંતાડી દાંકીછોડ કરવી ના જોઇએ. સ્વાભાવિકરિતે દામ-પ્રશ્ન કરશે કે "આવી બાળકો તે વળી છોકરાને દહેવાતી હશે ? ના, ના, એની જાતો કશાયજ નહી, એમ કરવાથી તેા છોકરાંના મગજઉપર દુષ્ટ સંસ્કારની છાપ પડે." અશ્વ યરોગર છે, ખરેખર એ વિચારવાજેવું છે પરંતુ તેનો રહિયો તે પ્રસિદ્ધ મન્યકર્તી આપતાં કહે છે કે "If we can bring our thoughts into harmony with God's plans, we shall find that pure instruction may be given in a way that will not only not contaminate the child's thought but will be a safeguard during future life."

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે બુદ્ધિસર તે જિજ્ઞાસાટિતિનું યોગ્ય નિરાકરણ થાય તો પછી તેમાં ભીતિ રહેતીજ નથી. બાળકની મનોભાવના દાખી દઈ તેનો ધ્વંસ કરવો એ પ્રજુની કૃતિ સામે થવા જોઈએ, અને પ્રજુની કૃતિ સામે થવું એ મહા પાપ છે; તો પછી બાળકની જિજ્ઞાસાટિતિને ઉદ કરવો એ પણ ન્યાયાનુસારે એક પાપજ ગણાય. આગળ ચાલતાં તે મન્યકર્તી લખે છે કે "હારે કહેવું એવું નંધી કે સારી નાહી ભાંપામાં તેમના મગજમાં દુષ્ટ સંસ્કારોની છાયા પાડની-એ સાચું છે એમ હું જરાપણ માનતી નથી, તથાપિ એટલું તો હું દંડ આમહપૂર્વક માનું છું કે પવિત્ર અને ઉમદા જ્ઞાન એજ દંડે બાળક નિર્દોષતા અને ભવિષ્યનો રહ્યુણોના રક્ષણાર્થે વાપરવું જોઇતું પ્રબલ શસ્ત્ર છે.

મમળીયરામ.

"નોના" વાનાં, પ્રખ્યાત વિદુષી, "મેરીવુડ મેલન" ના પુસ્તકમાંથી ભાષાન્તર રૂપે અત્રે અભિજ્ઞ છે.

લલ્લા ડોશી.

હું એક ઘંડી મજૂરણું છું; મ્હારું નામ લલ્લા ડોશી છે. સુમારે વીસેક વર્ષથી હું રોંડી છું. શેડીઆના ઘરમાં કામકાજ કરવું એ મ્હારો મુખ્ય ધંધો છે. મ્હારો વર જીવતાં, એ ખિચારો રોંડની ગાડી હાંકતો અને હું ઘરમાં કામકાજ કરી કમાતી, એમ અમારો નિભાવ થતો. અમે ગરીબ કહેવાતાં પણ સુખી હતાં.

હમણાં તો હું એક ન્હાની ઓરડીમાં રહું છું. તૂટેલી કાપીનો બરેલો એક ખાટલો, સીતેર થીંગડાની સાંધેલી એક બે ગોદડીઓ, નાનીશી દળવાની ધંડી, દાણા રાખવાની માટીનાં હાંકાં, અને પહેરવા કરવાનાં શેડીઆને ઘેરથી મળેલાં જૂનાં કપડાં એટલી મ્હારા ઘરની ધરવખરી છે. જૂવાનીમાં ખરીદેલું ચાટલું ભીંતમાં હમ્મૂ એક ઠેકાણે લટકાવી રાખ્યું છે. પાસે એક કુખ્ખનું ચિત્ર છે. હમણાં તો હું એ અરીસામાં મ્હારું મ્હેં જોતી નથી. હું જરા શામળી છું. મ્હારો કુખ્ખ ત્યારે જીવતો, ત્યારે એ અરીસો અને કુખ્ખનું ચિત્ર મ્હારા હાથમાં આપી મ્હને પજવતો, અમે એમ આનંદ લેતાં

મ્હને ઘરડીને ઘરમાં એકલાં જોશી રહેવું ગમતુંજ નથી. ખરું પૂછાવો તો કાલને એમ એકલાં ગોંધાઇ રહેવું ગમેજ નહિ. વળી ઘરના ખૂણામાં બરાઇ રહી, ભીંતો રહામે જોઈને જોશી રહું તો મ્હને ખાવાનું પણ ક્યાંથી મળે ?

હું ધણુંખરું શેડીઆઓને ઘેરજ પડી રહું છું. ન્હાલું, ધોલું, જમલું, રાતના વાજુ કરવું, ને વખતે મોડું ચાપ તો ચર્ધ પણ ત્યાંજ રહેવું એવો મ્હારો સ્વભાવ થઇ ગયો છે. હમણાં હું ધરમચંદ શેડાને ઘેર કામકાજ કરું છું ત્હેમનાં છોકરાંન સંભાળું છું. કીકાનું રમકડું આગી જાય તો સમારી આપું છું; કંચનના કનકવાની દોરી તૂટી જાય તો બાંધી આપું છું; લલ્લાતાની નવીને નવીજ ઘાધરી શરી ગઇ હોય તો સાંધી આપું છું; ને વખતે શેડાના ડગલાનું બદન તૂટી ગયું હોય તો રોડ પણ કહે છે કે “ લલ્લા ! જરા આ બદન ટાંચી આપ તો ” !

શેડ, શેડાણી અને છોકરાં બધાં બહુ માયાળુ છે. મ્હારે હમ્મૂ હમણાંજ ઓળખાણ થયું છે પણ હું ઘરનાં માણસની જેની બગા ગઇ છું. શેડાણીને ધણા છોકરાં છે. કંચન, લલિતા, રમણ, સ્ત્રીસ, સુન્દર, અને હમ્મૂ સાથે અતિનાનુંજ આગળ છે. ખિચારો શેડાણીને એનું નામ પાડવાની પણ હમ્મૂ કુરસદ મળી નથી !

ન્હાનાં બાળકોનો અભ્યાસ કરવાનું મ્હને બહુ ગમે છે. છપાઇને ત્હેમની કાલી કાલી વાતો સાંભળું છું, ત્હેમની સાથે રમું છું. કાઠ કાઠ વાર તે બધાને સાંજે બગીચામાં ફવા પણ લઇ જઈ છું. આ લલ્લા ડોશીનો તો એવો મત છે કે મ્હોટાં માણસો કરતાં હાનાં બાલકોના પ્રદવાસમાં વધારે આનંદ આવે છે, પણ એતો ઘરડી મજૂરણોનો અભિપ્રાય !

ધરમચંદ શેડાને ત્યાં હું જતી આવતી થઇ, તે પ્હેલાંજ મ્હને ખબર મળ્યા હતા, હાની લલ્લા બહુ તોફાની છે. જીનું બધાં છોકરાંને તે ગમતીજ નથી. મ્હને

સાંભળાને બહુ નવાઇ લાગી. લલી દેખાવડી, આલાક, ને બિલાડીના બચ્ચા જેવી રમતી-આળ છે. જ્યારે જોઈએ ત્યારે હસતી, ગાતી, ફૂટતી અને એક આરડામાંથી બીજા આરડામાં ને ધડીમાં ત્યાંથી પુરચાળમાં ચામી રસોડામાં દોડી જતી હોય-છે; ત્યારે એવું તે શું દરે કે એ બીજાને નહિ ગમતી હોય ? હું ધરડી છું પણ જ્યાં સુધી મને એની પૂરેપૂરી ખાતરી ન થાય ત્યાંસુધી જાણી બેઠું એવી નથી. મહે' ત્હેનું કારણ શોધી કાઢ્યું. આ આખી વાત વાંચી જશો ત્યારે ત્હમને પણ લાગશે.

એક દહાડો લલી દોડતી દોડતી મ્હારી પાસે આવીને બેઠી. તેણે કહ્યું: “ લલી ડોશી ! હવે તો હું રમીને ચાકી, દોડી દોડીને મ્હારા પગ પણ ફાગવા આવ્યા. હવે તો મને સારી મજાની વાત કહે ! ”

હું મ્હારો શરીર ગમેશે ચણીએ સાંધતી હતી; ત્હેને મૂકી દબને મહે' લલિતાને બોળામાં લઈ વાત કહેવા માંડી.

“ સાંભળ ત્યારે. કમળા કરીને એક ન્હાની છોકરી હતી, હું કહું છું કે જ્યાં પછી પાંચ મિનિટ પણ એ કરીને એક ઠેકાણે નહિ બેઠી હોય. ખીસકોલીની ચેડે સ્થવારથી સ્થાન સુધી આખો દહાડો દોડતી, ફૂટતી, અને તોફાન કરીને કપડાંજ શડતી ફરે. ત્હેનાં કપડાંયે ધાંચીના જેવાં મેલાં ! એના ધરના ધોળા અને દરથ બહુ ખુશી રહેતા. ”

“ કમળા જ્યારે જ્યારથી ધરમાં આવે ત્યારે કાઢને ચેન પડવા દે નહિ; ત્હેના ગાંધા લખતા હોય તો તે કામળઉપર હાથ દબાવી, ખડીઓ, ચેન વિગેરે સંતાડી દે કે રખેને કમળા ચાલી દોળાને કાંઈ બગાડે. આ કાંઈ બેઠી બેઠી કામ કરતી હોય તો એને દેખીને બોળામાં ધાલી દે. ત્હેનાં બાઈમાંનું પણ કમળા આવે તો રમતાં હોય ત્યાંથી રમકડાં લઈને નારીજ નાચ. ન્હાની કીકી પણ જ્યાં બેઠી હોય ત્યાંથી ત્હેને દેખે એટલે છૂટણમર દોડતી માના પાસામાં બરાઇ પેસે. ”

“ ત્હમે કાંઈ વસ્તુ એક ઠેકાણે મૂકી હોય, ત્યાં જો કમળાનો હાથ પ્હોંચે તો બીજો દહાડો તે વસ્તુનો તે ઠેકાણે બાગેજ પડે મજા. ત્હમારાં રમકડાં, ચોપડીઓ, કપડાં, વિગેરે લઈને તે નાશી નાચ. રમકડાંની પેટી, કે ધરતું કળાટ એવી રીતે બધ કરી દે કે ઉઘાડતાં તોડવુંજ પડે. કાઢનાં ચરમો પડ્યાં હોય તો લઈને બિલાડીને પહેરાવી દે. અને કાઢનાં રમાલ, ગલેપટો, કે ગરમ ડુવાલ એવું કાંઈ હોય તો કૂતરાને ગળે બાંધી આવ. ”

“ એટલું કરતાંયે નિરાંત ન વળે તો રસોડામાં દોડી નાચ. અંધાણાની બરણીઓમાં હાથ નાંખી ડોળે; દૂધ દોળા નાંખે; ચૂલામાં બજતાં લાકડાં જ્યારે ખેંચી કાઢે; ધી તેલની બરણીઓ ઉઘાડી નાંખે; સાકર, ગોળના દાગડા ઉઘાડી આમ તેમ વેરે; અને ઉંદરે બિલાડીને બોલાવી પૂરી લાડુ વિગેરે કાંઈ ખાવાનું હોય ખવરાવી દે. ”

“ જો ત્યારે; આમ કમળા કાઢને એમતી નહિ. કાંઈ તેને પોતાની પાસે આવવા દેતું નહિ. કાઢને ત્યાં જાગવાનું નોતકું ! ય તો કહેવરાવે કે “ કમળાને લાવશો નહિ. ” તેથી એવું નોતકું આવે ત્યારે જાણી જોઈને ધરમાંથી ત્હેને સફાઈ રાખે. કહે વાઝ. ત્હેને એ કમળા સાચે ગવું ગમે કે નહિ ! ”

“ લક્ષી ! હવે હું કાઢ દહાડો એમ તોશન નહિ કરું. ” લક્ષી આ વાત સાંભળીને એકદમ બોલી ઉઠી.

“ પણ, લક્ષી ! હું તારી વાત કરું છું ? હું તો તને કમળાની વાત કરું છું. ” મહેં ધીમેથી લલિતાને કહ્યું. અણસમજી પણ પ્રભાણિક છોકરી ચરમાઈ ગઈ.

“ પણ તે બધી વાત મનેજ મળતી આવે છે તો. લક્ષીબાં હજી આવું તોશન કરું છું. મને ખબર નહોતી કે હું કાઢને નહિ ગમતી હોઉં. મને તો હું બંધાયને વ્હાલી લાગું એવું ગમે. વાર ! તમને ખબર છે કે ન્હાનાં છોકરને એક ઠેકાણે ગોંધાઈ રહેવું ન ગમે ? એમને મૂંગાં બેસી રહેતાં આવડેજ નહિ. ”

“ લક્ષી ! ત્હાં કહેવું ખરું છે. મૂંગાં ન બેસી રહેવું તે સાચું છે. પણ એટલું તો સંભાળવું જોઈએ, કે રમતાં રમતાં બીજાની વસ્તુઓને નુકશાન કરવું નહિ. જો, તું આ લાક છોકરી છે; તેથી ત્હારે આખો દહાડો કામ કરવું જોઈએ. પણ વાર, તું નિશાળે કેમ નથી જતી ? હવે તો તું મ્હોટી થઈ છે. આજ હું આજ બાને કરું કે તને કાલથી નિશાળે મોકલે. ”

“ હા, એ બહુ સાચું, લક્ષી ! મને નિશાળે જવું તો ગમશે. હવે હું ઘેર રહી તો શ્રાન નહિ કરું. કમળાની જેમ હું ગાંડી નહિ થાઉં. પણ તું મ્હોટીજને કહેજે કે મને ત્હાં ઉભા ન રાખે. નિશાળમાં તો છોકરને ઉભાં રાખે છે; અંગઠા પકડાવે છે; અને વખતે સોટીએ સોટીએ મારે પણ છે. તું મ્હોટીજને કહીશ કે મને ન મારે ! ” લલિતા બેલતાં બોલતાં ગરીબ બની ગઈ.

નિશાળમાં જે છોકરાં બંધે નહિ, ત્હોતેજ મ્હોટીજ લાડે કે મારે, એવું મહેં ત્હને સહમજીયું. લલિતા તે દિવસથી દરરોજ નિશાળે જાય છે. ધ્યાન રાખીને અભ્યાસ કરે છે. હવે તે કાઢ જોડે લડતી નથી. ઘેર શાંત બેસીને પોતાના અભ્યાસમાં સમજો વખત ગાળે છે. ને દુરસદના વખતે પોતાના બાઈબાંડુ સાથે હળીમળીને રમે છે.

ત્હોને વાંચતાં લખતાં આવડ્યું છે. ત્હમે જો નિશાળમાં જૂલો તો ધ્યાન રાખીને શાંત બેઠી બેઠી પોતાના પાઠ વાંચતી હોય !

ગરીબ બિચારી લલિતા ! કેવી બધી છોકરી ! કેટલી પ્રભાણિક ! કેવી આલાક ! તે જાણી જોઈને તોશન કરતી નહોતી. ત્હોને નવરાં બેસી રહેવું ગમતું નહિ, તેથીજ આમ તેમ ફૂટતી, દોડતી, અને સોને પગવતી.

પણ હવે તો નિશાળે જાય છે એટલે તોશન કરવા નવરીજ રહેતી નથી. નિશાળની બધી છોકરીઓમાં તે સૌથી હંસીઆર છે. દર વર્ષે પહેલે નંબરે પાસ થઈ સારાં સારાં ધનામ મેળવે છે.*

સ્નેહજ્યોતિ,

ગૃહધર્મ.

સદાચાર.

(અમદાવાદ મહિલામંડળમાં આપેલું વ્યાખ્યાન.)

પ્રાર્થના સમાજના સિદ્ધાંતમાં ભક્તિની વ્યાખ્યા નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવી છે.

“ સપ્રેમ શ્રદ્ધા, ઉપાસના, સ્તુતિ, પ્રાર્થના, અને સદાચાર એટલે ભક્તિ. ”

આ વ્યાખ્યા સર્વમાન્ય થઇ શકે તેમ છે.

ધર્મની ભક્તિમાટે પાંચ મુખ્ય બાબતો ઉપર લક્ષ રહેવું આવશ્યક છે. ધર્મ ઉપર પ્રેમ સદિત દૃઢ શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ. ધર્મની ઉપાસના, સ્તુતિ અને પ્રાર્થના નિયમસર કરવી જોઈએ. અને આચાર અંગ પરિપૂર્ણરૂપે મેળવવા માટે સદાચારની જરૂર છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે ભક્તિનાં પાંચ અંગમાંથી સદુચી વધારે ઉપયોગી અંગ સદાચાર છે. સદાચાર એ ભક્તિનું સૌથી મોટું અંગ છે. માટે સદાચાર વિષે એ ખોલ દું. યથાશક્તિ કહેવા માયું છું.

સદાચાર એટલે શુદ્ધ અને પવિત્ર આચરણ. પાપથી વેગળાં રહેવું, અને આપણું મન, કર્મ અને વાણી, સર્વ પવિત્ર રાખવું. આ જગતમાં સદાચારને ચાલવું એ ઘણું કઠણ કામ છે. મનુષ્ય માત્રને ઘણી વાસનાઓનો સંહાર કરવો પડે છે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, અને મત્સર એ જે પરિપુ કહેવાય છે એનો સંહાર કરવો પડે છે. આ કાર્ય ઘણું વિકટ છે. જગતની લાલચો એટલી પ્રબળ છે અને મનુષ્યનું મન એટલું નિર્બલ છે કે, આ લાલચોમાંથી બચવાને જેટલી સાવચેતી રાખીએ તેટલી ઓછી છે.

સર્વ કોઇ જાણે છે કે કામને અચવા લોભને વશ થવું એ મહા પાપ છે. પરંતુ આપણે જોઈએ છીએ કે જે વખતે ખરો પ્રેમ અંગ આવે છે તે વખતે કેટલાં ઘોડાં મનુષ્ય તે પ્રમાણે વર્તી શકે છે? અહોનિશ જગતમાં કેટલું પાપ વધતું જાય છે તેનો જવાબ વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણને ત્રાસ થાય છે, કંપારો ઘટે છે! તેટલાજ માટે વારંવાર આ વિષય ચર્ચાવવાની જરૂર છે.

સદાચાર માટે સદાચરણનું જ્ઞાન અસંન્યાયી. તે પ્રમાણે વર્તન કરવાનું બળ આવશ્યક છે. અને આ બળ પ્રાપ્ત કરવાને મનનો નિમગ્ન કરવાની જરૂર છે. ઇન્દ્રિયોને તાબે ના રહેવું જોઈએ; અને જેમ બને તેમ સંસારના ક્ષણિક મુખ ઉપર વૈરાગ્ય આણવું જોઈએ. આ ઉપરથી એમ કહેવાની મારી મતલબ નથી કે સર્વ કોઇએ સંન્યાસ મંડળ કરવો જોઈએ. આ જગત ઉત્પન્ન કરવાનો મહાન જગતકર્તાનો હેતુ એવો હોયજ નહિ. પરંતુ આ જગતમાં રહીને જ મનનો નિમગ્ન કરવો જોઈએ. વ્યાવહારિક લાલચોને વશ ન થવું જોઈએ, એજ માથુસનો ધર્મ છે. એમાંજ સદાચારનો સમાવેશ થાય છે. શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું છે કે:—

કર્મણ્યેવાધિકારસ્તૈ માફલેષુ કદાચન ।

પરંતુ આપણે જાણીએ છીએ કે આ મહાન નિમગ્ન કરવો એ કેટલું બધું કઠણ કામ છે. મહાન ઋષિઓ વિગેરે એ કેટકેટલા પ્રયત્ન કર્યા છતાં તેઓ મનનો નિમગ્ન કરી શક્યા નહિ.

અમારે હિંદ તે માતા, પિતા રૂપે પ્રભુ પ્યારા,
તજ જાતી, તજ સાતિ, વિના ધર્મે અમે હિન્દી. (૬)

અમે ભોગી, પ્રભુસાનિ, દયા નીતિ ધરના ભોગી,
અમારો આ જીવનદીપ તે, ખીન્નના શ્રેષ્ઠ અર્થે છે. (૭)

પિતા બહાલા અમીધારા, અમીમય માતની સેવા,
પિતા માતા તણી ભક્તિ, અમારે મોક્ષ મુક્તિ છે. (૮)

અમે હિન્દી, બધા હિન્દી, પરસ્પર બાધ ને બહેની,
અમે મન, તન, ધનથી સૌ, જીવન અમ હિંદમય કરશું. (૯)

તજ સાતિ, રૂઢી ધારો, અમે સૌ હિંદના બાળો,
કરીશું ઇશની ભક્તિ, ચાહીશું હિન્દની મુક્તિ. (૧૦)

પ્રભુમય આત્મને કરશું, જીવનદિપ હિન્દને ધરશું,
પરસ્પર સાહય સુખ અર્પી, કરીશું બાધ ને બહેની. (૧૧)

ક્ષમાથી ઉરને છાશું, દયા પ્રેમે યજ્ઞી ભરશું,
નીતિ ધર્મે શ્રદ્ધી શ્રદ્ધા, સહન કરી સત્યથી લટશું. (૧૨)

સૌ વિજયાલક્ષ્મી હર્ષદરાય ત્રી. ત્રિવેદી.

“ મનુષ્ય જન્મની સફળતા. ”

પરોપકાર એજ ધન છે, પુણ્યનું પોટકું છે. જનાથી ઉભય લોકની સફળતા છે.
મન, તન, ધનથી જેનું જીવન પરોપકારમય ને અન્યના શ્રેય અર્થે છે તેજ જીવન ઉચ્ચ
ને પવિત્ર છે. મોક્ષ અને મુક્તિનું સ્થાન છે. એકના જીવનમાં અનેકનું જીવન છે તેજ
જીવનની સફળતા છે—આનંદમય ઉજ્જવલતા છે.

પોતાની જન્મભૂમિને વાસ્તે કયા સ્ત્રી પુરુષનું હૃદય નહિં દ્રવે ? ને અભિમાન નહિ
જગૃત યાય ? મારા આર્થબન્ધુઓ ને ભગિનીઓ ! આંખ ઉઘાડીને જુઓ. સ્વાર્થને બાળી
નાંખો—પરમાર્થજ ધારણ કરો. દ્રેષ, કલેષ ને બિનતાને દૂર કરો—ભાઇઓ અને બહેનો !
આર્યદેવી, હિન્દમાતા, નમતે, પુજતે, છે. આર્ય, બ્રાહ્મિ ને, આર્યપુત્ર, જર્જરીત, શરીરે, પદ
પુણ્યવતી પવિત્ર દેવી બુધ્ધ્યાં અને દુઃખીઓ અશ્રુ સારે છે. મીઠી માતા કે જેના હસ્તનું
લાલન પાલન પામી—જેના ઉદરમાં જન્મી—જેનું પયપાન કરીને તમે ખોળો ખુંધો—જેણે
તમારી વિદ્યા ધોઇ એવી માતા રોશે ને બાળકો હસશે ? જે ભાંડુઓની ભેગાં તમે ઉછર્યાં
હો, તેની દયા તમારા હૃદયમાં નથી ? આ શી રીતે બનશે ! મહા જીલમ કે વીસમી સ-
દીની નવાઇ—કે કળીનું કાતુક ? જે હો તે હો. કપીલ દેવની પેઠ પ્રથમ માતાની મુક્તિ ને
તેના શ્રેયઅર્થે જીવન અર્પી દો. સુખ ક્યાંથી મળશે, શાંતિ ક્યાંથી મળશે, અને મોક્ષ
કેમ થશે ? આપણું હજારો ભાઇ બહેનો બુધ્ધે ને દુઃખે ટળવળે છે. આપણે આપણા
પેસાથી કંઈ કર્યું છે ? પેસો ચા કામનો છે ? મર્યા પછી તો મૂકી જવાનો છે. લક્ષ્મી
માણી તે પાસે છે—પરમાર્થમાં વાવરી તે સંગમ કરી છે—જે સંશ્રદ્ધી તે નાંખી દીધી છે.
માણુએ દાખલાં જુઓ હો. બાપને પેસે ચાકી યોગમાં ફરતાં—મોજરોખ કરતાં—વિસાવતી

ખનતા-નાયકા નચાવતા-પાપથી ભરેલા-પાપમય શરીરવાળા હિંદની હત્યાઓ જેવા અતિ
પૈસા કરીને ખેસે છે. આપણી શ્રીમન્તાઈ શી કામની છે? મોજ શોખનાં ખોટા ખર્ચોમાં
હજારો રૂપિયા ખર્ચાં નાંખીએ છીએ પણ પરોપકારમાં પાંધએ અંપાંતી નથી. ગૃહસ્થની
સ્ત્રીઓને દેશનેબલ સાડીઓ, પોલકા, ચોળી, એરાતના દાગીનાં કે જેનું સોના કરતાં
ધડામણ મોંઘુ-વિલાયતી સુવર્ણ અને 'પોલીશ', વિલાયતી સેંટપાઉડર, અંતર-સાબુ ને
હેર-ઓઇલ-આવાં આવાં કેટલાંએક ખોટાં ખર્ચોમાં હિંદુસ્થાનના હજારો રૂપીઆ ખુબ્બાર
થઈ જાય છે; ને હિન્દ નિર્ધન થઈ જાય છે. આવા ખોતરા ને ધીંગાણા બેહોતેરા-મેટાનું
અનુકરણ ન્હાનાં કરે ને મરે નહીં તો માંદ થાય. હિંદુસ્તાનમાં હજારો મનુષ્યો અત્યવજ
વિનાનાં રખડી રખડીને જીવે મરે છે. તેનો વિચાર કોણ કરે છે? રંકને સુજે તે શ્રીમન્તને
જીવનમાંએ ન જડે. શ્રીમન્તો, શેડીઆઆ, અધીકારીઓ વિગેરેનું આ કર્તવ્ય છે. પણ
માન અને મદ બારિઆ-મોહને વશ-સત્તામાં શાણપણ બૂલેલા શ્રીમન્તોને શું ખગર પડે કે
ગરીબનો સંસાર કેવો છે. ઈશ્વરદત્ત લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી હિંદ અને ત્હેનાં ગાળકોના
શ્રેયઅર્થે પોતાનો નીચ સ્વાર્થ તજવો એ સામાન્યથી શી રીતે થાય? પોતાની લક્ષ્મી,
વૈભવ અને સત્તામાં તણાયા જતાં મોટાં કહેવાતાં પણ ખોટાં એવાં ગૃહસ્થ સ્ત્રી પુરુષોને
એ વિચાર સ્વપ્ને પણ સત્ય જણાય નહિં. હિંદુસ્થાનના કરોડો રૂપીઆ મિથ્યા વિયયો.
પ્રભોગમાં ને મોટાપન મિથ્યા ખર્ચોમાં ખર્ચાઈ જાય છે. પરદેશી માલ રૂપીઆ પરદેશ
ખેંચી જાય છે. સ્વદેશ અને સ્વદેશીને કાણ ઉત્તેજન આપે? હિંદ નિર્ધન અને તેમાં નવાઇ
શી! હિંદ! મ્હારી દુઃખી માતા! ત્હારી ઉન્નતિ શી રીતે થાય? તારાં પુત્રો અને પુત્રીઓ
લજ્જા અદાનના ઊંડા તિમિરમાં શયન કરે છે, પરમાર્થને પાકુ મારે છે. સ્વાર્થના ચણુ-
ગાર સજે છે ને પાપની પેટીઓ ભરે છે. અન્તરમાંની ઉંડી બગતરા ખોલે છે. આહો
શ્રીમન્તો! ત્હમે શું કરવા જાઓ? પાત્રવિના પ્રભુઅં શી રીતે દાન દીધું!

મ્હારી શ્રીમતી ભગિનીઓ! મ્હારી વૈભવવતી બહેનો! હિંદની આધારભૂત રમ-
ણીઓ! મ્હારા ઉપર ત્હમે ક્રોધ ન કરશો. પણ ત્હમે દયાની દેવીઓ થજો. પરમાર્થની
પ્રતિમા થજો. આનંદનો અવતાર થજો. સ્નેહનો રાણગાર સંજો; સહન કરવાનો મંત્ર
શીખજો. તન, મન, ધનથી પરોપકારનાં કામ કરજો. હિંદ માતાની સેવા કરજો. સ્વદેશ
અને સ્વદેશીઓની દાઝ ધરજો. સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કરવામાં આગેવાની જોજો. બહેનો, લક્ષ્મીની
સહાયતાથી મનુષ્ય ધારે તો જગતનું ધણું બહું કરી શકવાને સમર્થ થાય છે. મનમાં
પરણીને મનમાં રંડાનું જેમ મિથ્યા છે તેમજ લક્ષ્મીવિનાના વિચારો મનમાં ઉદ્ભવી
મનમાંજ પોછા સમાઈ જાય છે. જગતના સુખ અર્થે તે નકામા છે. બહેનો, ત્હમે દુઃખીને
દિલાસો દેજો. અપંગને સાહાય્ય કરજો, બુખ્યાંને ભોજન દેજો, નિર્ધનને ધન દેજો; રોગીને
ઔષધ દેજો, અસમર્થની સેવા કરજો. દયા અને પ્રેમની પોષક માંડીઓ! ક્ષમાની મૂર્તિ
મતિ દેવીઓ! તમારા ઉપર ભવિષ્યની પ્રજાનો આધાર છે, નીતિધર્મનાં સ્થાપક છો, હિંદ
ના હિત ને મોક્ષ મુક્તિનો માર્ગ તમે છો. પ્રભુરૂપ છો. પ્રભુને આજખવાનું સાધન તમે
છો. અસ્તુ! પરમાત્મા ત્હમને સદૃષ્ટિ આપો અને ત્હમને સત્કાર્યોમાં સાહાય્ય કરો. ત્હ-
મારી શુભેચ્છાઓ સદ્ગણ કરો. રંક બહેન ખીજું શું ઇચ્છે?

સો. વિજયાલક્ષ્મી હર્ષદરાય વી. ત્રિવેદી.

વધુકર્ત્તવ્ય.

માઆપની શીખામણથી સંસ્કાર પામેલી બાળાઓને પોતાની આવડત કે અણુ-આવડત ખતાવવાનો સમય સાસરવાસમાંજ આવે છે, કેમકે પિયરમાં ન્યારે નજીવી જૂસો તરફ અથવા લાડને લઇ મોટી જૂસો તરફ પણ માતપિતા લક્ષ આપતાં નથી અને ચલાવે જાય છે ત્યારે સાસરામાં પોતાને ઘેર આવનાર બાળા હજી એ નવા ધરના રીતરિવાજથી કેવળ અજાન છે એમ જાણવામાં છતાં સાસરિયાં સમયોચિત સલાહ અને શીખામણથી સુધારી લેવાને બદલે હેરણાં હેર્યા કરે છે; તો સુખ દુઃખ, શ્રમ કે આરામ કંઈનો વિચાર ન લાવતાં નવોદાએ નવા ધરમાં (સાસરે) રહેવું એજ આખરે સુખકર છે, માટે શ્રીમન્ત પિતાની પુત્રી હોય તોપણ તહેણે નિર્ધન સાસરામાં નિર્ધનજ દેખાવું જોઇએ. અર્થાત પોતાનાં સાસરાનાં ધરની હાલત પ્રમાણેજ પોતાનું વર્તન રાખવું ઉચિત છે, વળી સાસરામાં પ્રવેશતી વદ્ધે સર્વ સાસરવેલ સાથે સલાહસંપન્ન અને હેતુથી વર્તવા નિશ્ચય રાખવો, તેમ સાસરે પોતાને જે છૂટ મળે તેનો વખાણપાત્ર કામમાં ઉપયોગ કરવો કે જેથી ઉત્તમ પ્રકારનું સંસાર સુખ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. જે માણસ કામગાઈ હોય છે તે ધરનાં દરેક માણસને પ્રિય થઇ પડે છે એ યાદ રાખવું.

સધળી વાતો, ભીતરવેદનાઓ પતિ પોતાની પત્નીપાસેજ કરે છે. પરન્તુ પતિએ કહેલી વાત પોતાના પેટમાં રહી શકે નહીં તો પોતાની આવી કુટેવથી પતિને કોઈ વખત કેટલી વિપત્તિમાં આવવું પડે એ વિચાર હમણાં કરતાં રહેવો, તેમ મનોબળ એવું વધારતાં-જવું કે દિવસે દિવસે પતિનો વિશ્વાસ પોતાપર વધે અને પોતાને સારી સાથીયેણી (વહુ) આપવા માટે જગતંપિતાનો ઉપકાર માનતાં તદ્દમને પણ આંતઃકરણથી શુભાશીષ આપે, એમ કરવા પ્રયાસ કરવો જોઈએ. મંતલબ પતિએ નહીં કહેવાજેવી વાત કદી પણ કોઈને કહેવી નહીં તથા પોતાનું એકે કૃત્ય પતિથી છુપું રાખવું નહીં. વળી કમનશીબથી અથવા તો વડીલોનાં પેઢી દર પેઢી આડ્યા આવતા કરજથી પતિ ગરીબ હોય તો પણ તેના માટે હંલકો વિચાર લાવી, ત્હેનાપરનો પોતાનો પ્રેમ આછો કરવો એ સુપત્નીનો ધર્મ નથી. નીતિની રીતિએ ચાલતાં પણ પતિ ગરીબી ભોગવે એમાં શરમાવું કે સંકોચાવું શામાટે જોઈએ ? નહીંજ !

પતિ તરફ અપ્રીતિ રાખનારી સ્ત્રીની સોબત ખીલકુલ ન કરવી ; કેમકે પતિ પ્રત્યે તિસ્સકારયુક્ત નેજરથી જોતી સ્ત્રીની સોબતથી-તેની સાથેની નિત્યની વાતચિતથી પોતાનું મન પણ જો નબળું હોય છે તો પતિ તરફ સેહેજ વાતમાં આછી પ્રીતિવાળું થઈ જાય છે. માટે આવી સ્ત્રીથી દૂરજ રહેવું એ સુખકર છે. સંસાર વહેવારમાં પતિપત્ની વચ્ચે મતભેદના ધણા પ્રસંગો આવ્યા કરે છે માટે પત્નીએ બહુજ સાંત રવભાવનું યવું જરૂરનું છે. કોઈ વખત પતિ વગરવાંકે ખીજી જાય તો તેવે વખતે મૂલ્ય હકીકત વિનયથી કહી દેવી અને કદાચ વિનયથી કહેતાં પણ પતિ વધુ શેષે બરાય એવો કટાકટીનો પ્રસંગ આવી પડે તો એવે સમયે મૈત્ર્ય રહેવું. પણ પતિનો રોષ જ્યારે નરમ પડી જાય ત્યારે થયેલ બૂલમાં પોતાનો હાથ નથી એમ અમર તો બૂલ થઈ હોય તો એ માટે હવેથી કદી તેવી બૂલ નહીં ધાપ ' તેમ ક્ષમા ચઢાતાં કહી દેવું જેથી પતિનો રહેલો રોષ ગુસ્સો પણ કમી થશે. તદ્દમારે પતિ તદ્દમારી-મુન્દરતાથી આકર્ષાઈને કે નબળા મનનો હોય તેથી તદ્દમાર કલા અક્ષરો-પછી તે સાચા કે ખોટા હોય છતાં-કહયે જતો હોય તોપણ તદ્દમારે પતિ ' તદ્દમારેજ આધીન છે, તમે કહો એટલુંજ કરનારો છે, ' એવું એવું બંદાર ખોલી પતિની પદ્ધિને ઉતારી પાડવી ન જોઈએ. સ્ત્રીજત પણ કેટલી જરૂરની છે, તેમને યોગ્ય કેળવણી ઘટતી છૂટ સાચે અપાંચ તો તેઓ પણ શું શું કરી શકે છે એ બાબત તદ્દમારે પતિ બરાબર સમજતો હશે અને સ્ત્રી નામને છાજે તેવા દરેક ઉમદા ગુણો ત્હેણે તદ્દમારામાં દાહા હશે તો એ-દરેક બાબતમાં તદ્દમને પૂછશે; પરન્તુ એથી એની રહેણી તદ્દમારે આધીન છે એવો ખોટો ખ્યાલ કદી લેવાનો નથી.

પતિની આજ્ઞા અનુસાર વર્તી પતિનો મનમાં અણગમો કે અવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થવા ન દેવાં એજ કુલિન કામિનીને ઘટે છે. પોતાનો પતિ પરદેશ હોય ત્યારે તદ્દમે જ્યારે ઘેર કંઈ પણ ઉપાધી વગર સહીસલામત સંતોષમાં રહોછે ત્યારે તે (પતિ) તદ્દમારા માટે કેટલું કષ્ટ વેડી બંદાર પરદેશમાં આવી પડતી અનેક મુશ્કેલીઓ સહન કરે છે એ બાબત ઉપર લાંબી નજરે જોતાં રહેવું. પતિની આવી ગેરહાજરીનો અયોગ્ય લાભ લઈ સ્વતંત્ર થતાં ન જવું, પણ રમત ગમત, શરીરનો વગર જરૂરનો શણગાર, આ ઘેર-તે ઘેર રંખડવું, મન્દિરોમાં ઉત્સવ જોવાને બહાને આપડવું, નિર્લજ સખીઓ કરી તેવીઓની સાથે ઠૂઠા-મ-શ્કરી કરવી, પરપુરણ વાળા સ્થાને જવું, આવી આવી ન છાજતી અને સ્ત્રીજાતીનું બૂલવું

જે શીયળ તેને બદો લગાડનારી બાળતોનો ત્યાગ - કરવો. આવે વખતે માત્ર મંગલિક (સૌભાગ્ય સચવનારાં) આમૂખલોળ પહેરવાં અને મોટેસાના સહવાસમાં રહીને સદાયરણુ, સમ, નીતિનાં પુસ્તકોનું વાંચન, પતિએ જુદાં પડતી વખતે, કુલ આરાનું પાલન તથા કુળની મર્યાદાને વળગી રહીને પતિના આમુખ્યની રક્ષામાટે સૌભાગ્યવ્રતો કરવાં.

આકરો સાથે બેસવા, ઉઠવા કે મોં મથકાવી વાતચિત કરવાની ટેવ સદ્યુણી જાતોની દષ્ટિએ ધિક્કારપાત્ર બનાવે છે. વળી આવી ટેવ પતિના જોવામાં આવે છે તો તે પણ નાસજ યાયજ. માટે પતિનું મન જેથી પ્રાપ્તિ ન પામે તેમજ રહેવું. શીયળ એ સ્ત્રીનો સાચો શૃંગાર છે, સૌભાગ્ય એ સ્ત્રીનું આનંદદાયક જીવિત છે; માટે એ બે આમૂખ્ય બળનાનું (શીયળનું અને સૌભાગ્યનું) પ્રાપ્ત કરતાં પણ અધીક રક્ષણ કરવું.

ત્હમે સાવકી માતા કહેવાતાં હો તો શોધનાં બાલક અને ત્હમારાં બાલકમાં ભેદ ગણીને, માતા વગરનાં અબોલ અને નિરાધાર બાળકને આંસુડાં પડાવી-તેમની આંતરડી રક્ષકાની-નિશ્વાસો નંખાવી-રહેમનાં આંતઃકરણની ઉડી હાય કદી લેતાં નહીં. આવાં અબોલ અને ઉપરાણાં વગરનાં નિરાધાર બાલકોની હાય ત્હમને કદી નંખી રહેવા નહીં નંદે ! માટે ત્હમારી સત્તાતલે આવેલાં એ બાળકોને સુખીજ રાખશે કે જેથી જગતકર્તા પણ રાજ રહેશે.

રાતે પતિ સાથે આનંદી વાતોમાં મગ્ન થઇ શાન્ત ચિત્તે વહેલાં સુષ્પ જઇ પડેલાંમાં વહેલાં ઉઠી મંગળ પદ્યોં જોવા, નિર્મળ જળથી સારી રીતે શરીરને યોગી ન્હાઇ સ્વચ્છ થઇ, શક્તિઅનુસાર મળેલાં પણ સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેરી, કપાળમાં કુંકુમનો અંદ્રકંકરી, સૌભાગ્યદર્શક શયુગારથી તૈયાર થઇ ખસ મનથી અને પવિત્રહૃદયથી છુટકેવનું સ્મરણ કરવું. પતિ ઉઠતાં ત્હેનું મુખ જોવું અને તેને (પતિને) જોઈતાં સાધનો પૂરાં પાડી, પછી ધરકામમાં લાગવું, એ સુવાસિની સ્ત્રીનો ખરો ધર્મ છે.

સ્ત્રીજાતિની શ્રેષ્ઠતાને સમજનારી સ્ત્રી, પતિને પ્રાણુથી વધારે પ્રિય ગણી, તેનેજ આધીન રહી, સદાયરણુથી આડી, નિષ્કલંક રહી, સુખદુઃખમાં સમભાવવાળી રહી, પતિને જગતમાં આવી મળતા વિવિધ પ્રકારના પરિતાપ, ભય, કંકાસ દૂર કરે છે, અને તાપથી તપેલા જગતને જેમ રાત્રે અંદ્ર શીતળતા આવે છે તેમ સંસારની ઉપાધિથી તપ્ત થયેલા પતિને સદ્યુણી સ્ત્રી મિઠી કંડક આવે છે. માટેજ ' સુપત્ની ' ની શ્રેષ્ઠ પદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા સદ્યુણી થવું.

નટવરલાલ કે. રાઘવિરટ.

વિશુદ્ધિનો પ્રભાવ:—સર્વથા વિશુદ્ધિની અકળમતિ છે. અગ્નિમાં પડીને પણ સુવર્ણ જેમ ચઢતે રંગે ચઢી મોંઘા મૂલ્યનું થાય છે તેમ વિશુદ્ધિના બકતો પણ આપતિની જ્વાળાઓ વેડી વેડી ચઢતા રંગ અને વિરોધ કીર્તિને પ્રાપ્ત કરે છે. સાવિત્રી સાથે અન્ય સ્ત્રીઓ નહિં દોષ ? અલંકાર તારા અન-સૂચકા ઇત્યાદિ " સવારના પ્રદરનાં નામ " કહેવાની સતીઓના સમયમાં કંઈ સ્ત્રીઓ નહિં દોષ ? એમ કેમ કહેવાય ? સ્ત્રીઓ તો અસહ્યની છે. પણ મોંઘી વસ્ત્રની પેઢી આ સતીઓનાં નામ ધરવેર સંમતી રાખવામાં આવે છે તે નિઃસંશય વિશુદ્ધિનો પ્રતાપ. રો. ૬. પંઠયા ૬૦ કુસુમાવલી.

(૧૦૮૩મ ઉ. બદ. ૬૦ સાહિત્યવિવાસમાંથી.)

રમણિમણિમાલા.

દેવી અધોરકામિની.

(ગયા અંકથી ચાલુ.)

હવે એમનું શરીર બીજકુલ પડી ભાંગ્યું. આ વખતે નિર્દય મૃત્યુએ પોતાના બંને હાથ પસાર્યા હતા. ઇ. સ. ૧૮૯૬ ની ૨૭ મી મેને દિવસે કારી રોજે એમના ઉપર જોરથી હુમલો કર્યો. ૩ ૭ જુને આસ બધ યધ જવા આવ્યો. ડાકટરે પરીક્ષા કરી કહ્યું 'રુથમેટિકમ્ એક્ ધી હાર્ટ' - જાતીનો સંધીવા. આ સમયે કયા ડાકટરે હેમની સારવાર કરવી એ પ્રશ્ન ઉભો થયો. કારણ કે આટલા દિવસ હેમના ધર્મબન્ધુ બાપુ પરશનાથ મટોપાધ્યાય હેમના ઘરમાં બધાની દ્રવા કરતા હતા. પણ એ હોમિયોપેથિક ડાકટર હતા. આવા અણીના વખતે હેમના એકલાના ઉપર કેવી રીતે ભરોસો રાખી શકાય? પણ અધોરકામિનીએ મૃત્યુસમયે પણ માનસિકબળનો પરિવય આપ્યો. હેમણે કહ્યું કે 'મ્હારી દ્રવા પરશઆપુજ કરશે; બીજ કોઈ ડાકટરની જરૂર નથી.' હેમની ઇચ્છા મુજબજ કરવામાં આવ્યું.

૧૩ મી જુને મ્હોટા દિકરાને બોલાવીને કહ્યું. "માજની પાસે જઈ છું. હવે વાર લગાડાય એમ નથી. મુખોધા! અસત્ય માંમે જતો ના. x x x મ્હારે માટે રોતો નહીં."

આખરે ૧૫ મી જૂન આવી પહોંચી. એ એમની મહાયાત્રાનો દિવસ હતો. એ દિવસે એ વાગ્યાને બાર મિનિટે એ અનંત સમાધિમાં લીન થઈ ગયાં; હેમના પ્રાણથી અધિક બ્હાલા સ્વામી, તથા પુત્ર પુત્રીઓ, બધાં હેમની તરફ આકુળતાથી જોતાં રહ્યાં પણ હેમની સમાધિ જુરીજ નહીં. એ તો પોતે ચિરવાંછિત જગતજનનીના બોળામાં અનંત-કાળને માટે સુઈ ગયાં.

હાય! પુત્ર પુત્રીઓ હેમને માટે અશ્રુ વરસાવવાં લાગ્યાં; બન્ધુઓ રોઈ રોઈને આકુળ થઈ ગયા. ગામનાં ગરીબ લોકો હેમના મૃતદેહને ઘેરી લાંબે હાથ, હાથ, કરવા લાગ્યા; પણ હાય! હેમનો આત્મા ગયો 'તે ગયોજ. હવે દીન દુઃખીઓને સહાયતા મળશે નહીં; માંદાઓની આવજત થશે નહીં. લોકો હેમની ઇશ્વરભક્તિ જોઈને વિરમય પામશે નહીં!'

આજ હેમનો મૃતદેહ જોવામાં આવતો નથી; પણ હેમનો અમર આત્મા આજ પણ કેટલીએ નારીઓના પ્રાણમાં શક્તિનો સંચાર કરે છે; કેટલાએ પુરુષોના હૃદયમાં ભક્તિનો ઉદય કરે છે; સ્વધર્મીવલ્ખી કેટલાએ લોકો એમની અપૂર્વ જીવન કહાણી સાંભળીને વિરમય પામે છે, અને હેમના આત્માને ભક્તિપુષ્પાંજલી અર્પે છે. મ્હારી ઇશ્વર પાસે એજ પ્રાર્થના છે કે એ લોકો પણ એમનીજ માફક ભક્તિ અને ધર્મને સાધીને જીવનને કૃતાર્થ કરવા પામે! અસ્તુ!!

૭.

દેવીઅધોરકામિનીના સ્વર્ગવાસ પછી બોંડીપુરની પ્રજા તરફથી એક સભા ભરવામાં આવી. હેમના આત્મા તરફ ભક્તિ પ્રગટ કરવા સાર એ શહેરના અનેક બંગાળી; હિંદુસ્તાની અને કેટલાંક અંગ્રેજ સદૃશસ્થો ત્યાં એકઠા થયા હતા. ત્યાંના આગેવાન વકીલ બાપુ ચુરપ્રસાદસેને સમાનું પ્રમુખસ્થાન સ્વીકાર્યું હતું. હેમના અંગ્રેજ ભાણે કાંઈક સાર નીચે આપું છું.

‘ ધણા સૈકાઓ પછી અહિં આવી સભા બરાબ છે. એક પ્રસિદ્ધ સનારીની સ્મૃતિ જળગતી રાખવાને માટે આજની સભા બોલાવવામાં આવી છે. x x x મિસિઝ રાય (દેવી અધોરકામિની) ના સંબંધમાં બોલતાં કહી શકાય કે : ત્હેમના જીવનનો પ્રભાવ વિશાળ ક્ષેત્રમાં ફેલાયો હતો. x x x ને કન્યાશાળામાં આપણે એકલા થયા છીએ તે કન્યાશાળા ધણા સમય અગાઉથી વર્તમાન હતી. પણ મિસિઝ રાયે ત્હેને નવી જાગૃતી બક્ષી હતી. x x x ત્હેમણે પોતાને ઘેર પોતાને ખર્ચે એક બોર્ડિંગ હાઉસની સ્થાપના કરી હતી. અહિંની બાલિકાઓ ત્હેમનેજ પોતાની માતા ગણે છે. આ બોર્ડિંગ હાઉસમાં ત્હેમના કુટુંબની આવકનો મોટો ભાગ ખર્ચાતો. મનુષ્યો તરફના ત્હેમના પ્રેમનું સ્મરણ જળગતી રાખવા યોગ્ય છે. ત્હેમના સમાગમમાં આવનારને માટે એ દેવીરૂપ હતાં. ત્હેમણે ફક્ત બાલ-સમાજોમાં પોતાનું કાર્ય કર્યું છે એમ નથી, હિન્દુસમાજમાં પણ એમણે ઘણું કામ કર્યું છે. ’

ગિહાર નેશનલ કોલેજના હાલના પ્રિન્સિપાલ શ્રીયુક્ત દેવેન્દ્રનાથસેન, એમ.એ.— મહાશય બોધ્યા કે ‘ ત્હેમણે બીજાંએને માટે પોતાનો પ્રાણ સમર્પણ કર્યો છે. બાલિકાઓ આગળ એ દાનશીલતા અને ઉદયમનું ઉચ્ચ પ્રકારનું દર્શાવ રાખી ગયાં છે. મ્હને થાદ આવે છે કે, એમણે કેવી રીતે એક માતાની કાળજીથી મહારી સેવા કરી હતી. કોઇની પણ પીડાની વાત સાંભળતાં એ તરતજ ત્હાં દોડતાં. પોતાની તબીયત કે પૈસાના સ્થાનું જોતાં નહીં. આવી એક સનારીને માટે સન્માન દર્શાવવું એ આપણી ખાસ ફરજ છે. ’

હિન્દુસ્તાની મહાગૃહસ્થાના આગેવાન બાંકીપુરના પ્રસિદ્ધ વકીલ શ્રીયુક્ત ગંગધરપ્રસાદ બોધ્યા “ આવી મહાન નારીની તરફ સન્માન દર્શાવ્યાથી આપણે આપણી જાતનું જ ગૌરવ વધારીએ છીએ. મિસિઝ રાય પોતાની બધી સુખ સગવડોને બંદી બંધને પોતાનું ધન બીજાઓના કલ્યાણ માટે ખર્ચતાં હતાં. ”

પ્રેસિડેન્સી કોલેજના હાલના અધ્યક્ષ મિસ્ટર એચ. આર. જેમ્સ બોધ્યા કે—આવી એક મહાદય નારીનું સ્મરણ જળગતી રાખવું બ્યાજી છે. એ પોતાના મહાન જીવનવડે દેશનું ગૌરવ વધારી ગયાં છે. એવી સ્ત્રીશિક્ષાના ઉપરજ ભારતવર્ષનો ઉદયઆધાર રાખે છે.

ડાક્ટર જી. એન. ઘોષ મહાશયે જે કાંઈ કહ્યું ત્હેનો સંક્ષેપ સાર આ મૂળજ છે—

‘ જે નારી હમણાં સંસારમાંથી ચાલ્યાં ગયાં છે, ત્હેમની વાત યુગના યુગ સૂધી સ્મરણમાં રહેશે. ત્હેમનું અંતઃકરણ આધ્યાત્મિક બાવથી પરિપૂર્ણ હતું. એ હમેશાં ઇશ્વરની શક્તિથી ચાલતાં. બાળક બાલિકાને સુખી કરવાં અને ત્હેમનાં હૃદય ઉપર બક્તિથી પૂર્ણ કરવાં એ ત્હેમના જીવનનું શ્રેષ્ઠ કાર્ય હતું. હિન્દુ, બાહ્ય કે મુસલમાન એવો કાંઈ વિચાર એમના મનમાં નહોતો આવતો. બધાની સહાયતા માટે એ તૈયાર રહેતાં. એમની આગળ જન્મારે કોઈ ગુચ્ચવાડો ઉભો થતો ત્હારે ત્હેને ઉકેલવા માટે ઇશ્વરની પાસે પ્રાર્થના કરતાં. આટલા માટે એમનાં બધાં કાર્યો સફળ થયાં છે. ’

દેવીઅધોરકામિનીના સંબંધમાં સ્વર્ગસ્થ પ્રતાપચન્દ્ર મજૂમદાર મહાશય લખે છે કે—‘અધોરકામિની દર વર્ષે કેટલાક સ્ત્રીઓને લઈને રાજગૃહ નામના એક બૌદ્ધ તીર્થમાં જતાં. ફક્ત ધર્મ સાધનજ ત્હેમના આ પ્રવાસનો ઉદેશ હતો. ત્હાં આગળ એ ત્રણ

દિવસ સૂધી પ્રબળ ઉત્સાહથી ધર્મોત્સવ કરતાં, રસ્તામાં લોકોને મળીને બહાર રીતે ઉપદેશ આપતાં તથા નગર સંકીર્તન કરતાં. આવી રીતે ધર્મોત્સવ સ્વામીની સાથે જોડાઈને એમણે ગાદમસ્તિ, નિષ્ઠા અને ઉચ્ચ વ્રત પાલન કર્યાં છે. ધર્મરોપાસનામાં અધોરકામિનીની અમામાન્ય ભક્તિ જોઈને આચાર્ય દેશવચનદ્રે ઘણા સતીપ્રગટ કર્યો હતો. વાસ્તવિક રીતે જોતાં ધર્મભાવ, પરસેવામાં પ્રવૃત્તિ, ભગવદ્ભક્તિ અને લોક સેવા, એક સરખીરીતે લેમના જીવનમાં ગુણાયત્રા હતાં. પારકાઓની સેવામાં લેમનું આત્મ-સમર્પણ, સત્કાર્યમાં ઉત્સાહ, સંસાર તરફ વૈરાગ્ય, ચિત્તશુદ્ધિ, પવિત્રતા, ધર્મ, વિશ્વાસ અને આસાધારણ ભગવદ્ભક્તિની કથા જે સાંભળશે તેને વિશુદ્ધ આનંદ ઉપજશે. શ્રીયુક્ત પ્ર-કાશચન્દ્રાચ એમને સહધર્મિણીરૂપે પામીને ધન્યવાદને પાત્ર થયા છે અને એ પ્રકાશચન્દ્રને પતિરૂપે પામીને ધન્ય થઈ ગયાં છે. અને આપણે એ બંનેની તરફ શ્રદ્ધાપ્રીતિ દર્શાવીને સુખી થયાછીએ, ઉપકૃત થયા છીએ, કૃતાર્થ થયા છીએ.”

દેવીઅધોરકામિનીના સંબંધમાં બીજા પણ અનેક વિદ્વાનોના મારા અભિપ્રાય મળી આવે એમ છે. પણ તેની જરૂર શી? આપણે સંક્ષેપમાં લેમનું જે જીવનચરિત્ર જોઈએ તે ઉપરથી આપણને વિશ્વાસ છે કે અધોરકામિની માનવી હોવા છતાં પણ દેવીની માફક આ સંસારમાં કાર્ય કરીને સ્વર્ગધામમાં સીધાવ્યાં છે. આપણા દેશની કેળવણીની જાણે દેવી અધોરકામિનીની માફક ભક્તિમતી નારી બને, અને દેશની સેવા કરવાને તન મન ધનથી યત્ન કરે એજ મહારી સહૃદય પ્રાર્થના છે. એમ થશે ત્યારે દેશની દુર્ગ-તિનો નાશ થશે અનુ! અનુ! !

શિવપ્રસાદ દલપતરામ પંડિત.

સમય તરંગ.

નામદાર શહેનશાહ તથા શહેનશાહબાનુનો હિન્દમાં રાજ્યાભિષેક: એક ઘણાજ આનન્દની ખબર હિન્દુસ્થાનના નવાં પ્રધાન લોકો તરફથી પ્રકટ થઈ છે; અને તે એ છે કે, ૧૯૧૨ ના નવ્યુચારીની ૧ લી તારીખે નામદાર શહેનશાહ પોંચમા ન્યેઝર તથા શહેનશાહ બાનુ મેરી રાજ્યમાતા એલેક્ઝેન્ડ્રા સાથે હિન્દુસ્થાનમાં આવી દિલ્લીમાં રાજ્યાભિષેકનો દરબાર ભરશે. આ શુભ સંભાચાર સર્વત્ર આનન્દાદયર્થથી વધાવી લેવામાં આવશે એ નિઃસંશય છે. અત્યાર સુધીમાં બ્રિટિશ મહારાજ્યનાં તખ્તનસીન કોઇપણ શહેનશાહ અથવા શહેનશાહબાનુ હિન્દમાં આવી રાજ્યાં નથી; અને તેથી આ સુખેણું પ્રસંગ ખાસ મંગલમય થઈ પડેલો જોઈએ એમ સંધ્યા હિન્દવાસીઓને ખૂણે શ્રદ્ધા રહે એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જોઈ નથી. હિન્દના રાજ્યકર્તાને હિન્દના તખ્ત ઉપર રાજ્યાભિષેક થાય ત્યારથી હિન્દુસ્થાનનું ભવિષ્ય પણ વધારે ઉજ્જવળ, વધારે આશાભર્યું બનવાનું એ નક્કિ છે.

રાજમાતા શહેનશાહબાનુ એલેક્ઝેન્ડ્રાનો એકાન્તવાસ: નામદાર રાજમાતા એલેક્ઝેન્ડ્રા અને રશિયાનાં મહારાણી લેમનાં બહેન મેરી ડેન્માર્કમાં કોપનહેગન ખાતે આવેલા લેમના એક ‘વિહાર’-ગ્રામ્ય નિવાસગૃહમાં ઘણાં એકાન્ત અને સાદી રીતે રહે છે અને બાદ-શાહી કટ્ટરપણે શિવાય બીજા કોઈને ભાગ્યેજ મળે છે.

નામદાર ગવર્નરનું પુનર્લગ્ન: નામદાર ગવર્નર સરબ્યોર્ન ક્વાર્કનું લગ્ન મિસિસ રેનાલ્ડ્સ સાથે તા. ૪ થી નવેમ્બરે સુબાધર્મી કોઠામાં આવેલા સેન્ટામસના ફેવળમાં

બપોરના પોણાબાર વાગ્યે થયાં હતાં. સર ન્યોન્ ક્લાઈનું વધે પડ્યાન વર્ષેનું અને મિસિસ રેનોલ્ડ્ઝનું આશરે પીસતાળીસ વર્ષનું છે. લગ્નને દિવસે મિસિસ રેનોલ્ડ્ઝ પ્રાતઃકાળમાં વિદાયતથી પી. અને એ. કંપનીની આગળોટ મારમોશમાં મુંબાઈ પધાર્યાં હતાં. લેમનું આપું નામ મિસિસ ફ્રિડિસ એન્જેલિના રોઝમન્ડ રેનોલ્ડ્ઝ છે અને તે ક્રેટન રેનોલ્ડ્ઝનાં વિધવા તથા મહૂમ મિ. ન્યોન્ મોરટનાં પુત્રી યાથ છે. લગ્ન પ્રસંગે દેવળને પાંદડાં અને ફૂલથી શણગારવામાં આવ્યું હતું ને શહેરનાં પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકો તથા સન્નારીઓ તથા મ્હોટા અમલદારોથી તે ચોકાર ભરાઈ ગયું હતું. મિસિસ રેનોલ્ડ્ઝે સુન્દર પોશાક ધારણ કરી હતા તથા મનોહર કમળનાં પુષ્પો તથા સુગન્ધી શુભાળનાં ફૂલોનો મ્હોટો ગુચો લેમણે હાથમાં રાખ્યો હતો. લગ્ન ક્રિયા વખતે બેન્ડ સુન્દર સરોદ વગાડી રહ્યું હતું તથા લેમને અન્તે મુંબાઈના નામદાર બિરાથે આશીર્વાચન શુકત એક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. તે પછી નામદાર ગઢનર તથા લેમનાં બાતુ દેવળમાંથી વિદાય થયાં હતાં. પ્રભાતમાં આ લગ્ને બહુ ઉર્ધ્વ ઉત્પન્ન કીધા હતા અને લોકોનાં ટોળાંઓ મ્હોટા અવાજોથી ઉર્ધ્વનાદ કરી આપણા લોકપ્રિય ગઢનરે સાહેબ તથા લેમનાં બાતુને ભારે આવકાર આપી આનન્દ પ્રગટ કરતાં હતાં. નામદાર સર ન્યોન્ ક્લાઈનું આ લગ્ન સુખદાયી નીવડે એમ પ્રજા પાસે પ્રાર્થના છે; અને એ નામદારને હાથે હજી અનેક સત્કારો થવાનાં છે. લેમનાં લેડિ ક્લાઈ લેમને સંપૂર્ણ રીતે સહાયક થઈ પડશે એમ સર્વને ખાતરી છે. પ્રજા તે આશા પૂર્ણ કરે.

ફક્તમણી પ્રસૂતિકા ગૃહ: સુરતના શેઠ વ્રજભૂપણદાસ આત્મારામે પોતાનાં સ્વર્ગસ્થ પત્ની કદમણીબહેનના નામથી વિભૂષિત થયેલું એક પ્રસૂતિકા ગૃહ હાલમાં મુંબાઈમાં કાવસજ પટેલના તળાવની પાસે હિન્દુ સ્ત્રીઓને માટે ઉઘાડ્યું છે; અને લેમને ખુશ્તું બૂકવાની ક્રિયા દાક્તર સર બાલચન્દ્રે કરી હતી. શેઠ કદમણીદાસ ખીમજીએ એવો એક વોર્ડ આયુર્વેદ આયુષધાલયમાં સાંકળીયા કામને માટે ઉઘાડ્યો છે પરન્તુ હિન્દુઓને સામાન્ય રીતે ઉપયોગી થઈ પડે એવું કોઈસ્થાન નહિં હોવાથી સાધારણ સ્થિતિનાં માણસોને પળીજ અગવડ પડતી હતી. કદમણી પ્રસૂતિકાગૃહ હિન્દુઓના ગૌરવ લક્ષમાં આવેલું છે અને એક આશીર્વાદ સમાન થઈ પડશે એ નિઃસંશય છે. હાલમાં લેમનાં બાર બિઠાનાંની સજવડ છે પરન્તુ આજા છે કે લેમની ઉપયોગિતામાં વધારો થયે સર્વ રીતે લેમની સજવડ અને અનુકૂળતામાં સુધારો વધારો થશે. શેઠ વ્રજભૂપણદાસના પુત્ર દા. મંજળદાસ તથા લેમનાં પત્ની વિદાયત નળને પ્રસૂતિકા (સરવતી સ્ત્રી) ને લગતું ખાસ જ્ઞાન સંપાદન કરી આજા છે અને તેથી આ ગૃહ ખજી લેમની દેખરેખ નીચે રહેવાનું છે એ વધારે સતોષપ્રદ છે. આજા છે કે આ પ્રસૂતિકાગૃહનો દિનપરદિન ઉપયોગ વધશે અને લોકોને તે સર્વ રીતે લાભદાયી થઈ પડશે.

લેડિ મિન્ટોએ અદલાહાબાદમાં રાત્રી કરેલો સુન્દર રિયાજ: નામદાર વાઈસરોય લોર્ડ મિન્ટો અલાહાબાદમાં દરેક રાત્રી સ્મારક સ્થંભનો પાયો નાંખવાને લેડિમિન્ટો તથા લેડિ એલિન ઉદ્વિયટની સાથે પધાર્યા હતા. ત્યાં મિન્ટોબાગ અને સ્મારક સ્થંભનો પાયો નાંખવાની ક્રિયા થઈ રહ્યા પછી, રાય બઢાદુર લાલ - સમચરણદાસે ત્રણ સુવર્ણમાળાઓ લોર્ડ મિન્ટો, લેડિ મિન્ટો તથા લેડિ એલિન ઉદ્વિયટને ખેરાવી હતી. જે વખત તે નામદારોએ બાલાજીનો બને હાથ ભેડી 'નમસ્કાર' કરીને, ઉપકાર માન્યો હતો. આજાં ન્દાનાં ન્દાનાં સુદૃષ્યો પણ પ્રભાતી લાગુ લીને ફેટલી બધી આકર્ષી રાકે છે તે તે વખત તે મેળાવડામાં ઉત્પન્ન થયેલા અત્યાનન્દથી સમભળ રાકે છે.

બે ઇંગ્લેજ બાતુઓની બઢાદુરી: કલકત્તાની સુપ્રસિદ્ધ નાટકકાર મિસિસ માર્સડન વેફિન્ડ તથા મિસ પેન્ નામની બે બાતુઓ દાનવિજયી કલકત્તા ન્તી મેલટ્રેનમાં ખેલા વર્ષના ડગામાં એકઠી મુસાફરી કરતી હતી. રાતમાં મિસ પેન્ બગી જતાં લેલે એક દોરવા મ્હોંવાળા માણસને પોતાની પાસે ઉમેલો ભેજો. આ ઉપરથી લેલે બસ પાડી જેથી મિસિસ વેફિન્ડ બગી

હઠી અને તે બદમાશ તરફ ધસી ગઈ. તે માણસ બારણા તરફ દોડ્યો. પરન્તુ મિસિસ વેડફિલ્ડે ત્રેને પાછળથી પકડ્યો અને સજ્જ હલકાઈ નડી, આખરે તે છટકીને બારીમાંથી ફરી પડવામાં તેા. ફાળ્યો પણ ત્રેવામાં મિસિસ વેડફિલ્ડે ત્રેને એક એવા સજ્જ ફટકો લગાવ્યો કે તે ધુમરી ખાઇને નીચે પડ્યો. નજીકને સ્ટેશને પ્લેઝિતાં આ બાબત તપાસ કરવામાં આવી તેા તે બદમાસનો ડગલો વગેરે ઉપરથી તે રેલ્વે કંપનીનો મોકર હોવો જોઈએ એમ અનુમાન થયું છે. પોલીસને હજી આ બાબતમાં કંઈ પણ પતો હાથ લાગ્યો નથી. આ બહાદુર વીરનારીઓને ખરેખર ધન્યવાદ ઘટે છે.

નામદાર લેડિ ક્લાર્કે ખુલ્લું મૂકેલું પ્રદર્શન : મુંબાઈમાં કોટમાં આવેલી કેપીટલ ગર્લ્સ સ્કૂલમાં ભરવામાં આવેલું ઓલ સેન્ટર્સ અને સિસ્ટર્સ તરફનું ઉદ્યોગ દુનન અને ફેન્સી (દિવાળી) વસ્તુઓનું પ્રદર્શન ખુલ્લું મૂકવાની ક્રિયા નામદાર લેડિ ક્લાર્કે કરી હતી. તે વખત રફલના મકાનને વાવડા તોરણથી રાજગારવામાં આવ્યું હતું; તથા બેન્ડને હાજર રાખવામાં આવ્યું હતું. પ્રદર્શનમાં કેટલીક સુપ્રતિષ્ઠિત સન્નારીઓ હાજર હતી, તેમાં ત્રેમાં કાઉન્ટેસ ઓફ ધર્ન, મિસિસ ઓવન, મિસિસ બેન્સન તથા મિસિસ વ્હાડિયા, વગેરે બાનુઓના સ્ટોલ હતા. પ્રદર્શન ખુલ્લું મૂક્યા પછી નામદાર લેડિ ક્લાર્કે ત્રેમાં સયળે ફરી વિદાયદુવરની સુન્દર કૃતિઓ જોઈ, ત્રેના વ્યવસ્થાપકોનો આભાર માની, વિદાય થયાં હતાં.

અંગ્રેજ સીવર્ગની હીલચાલ : ગઈ તા. ૧ લી નવેમ્બરે ઇંગ્લંડ અને વેલ્સમાં થયેલી મ્યુનિસિપલ ચૂંટણીમાં ૧૨ સી ઉમેદવાર હતી. હાલ ૬ મુનાઈટ કિંગ્ડમની મ્યુનિસિપલિટીઓમાં ૩૬ સીસલાસતો છે. તેમાંની એક મિપિસ એન્ડર્સન બે વર્ષ સુધી એલ્ડરશરો ચહેરની મેયર હતી.

ડાકલોના સંબન્ધમાં જાહેરનામું : કેટલીક સીઓને ડાકલો ગણી તેમને માર મારી, મારી નાંખવાની વાત સુરતના કલેક્ટરને ખબર પડતાં, તેઓએ તે સંબન્ધમાં એક જાહેર નામું બહાર પાડી તેમાં જણાવ્યું છે કે, કોઈપણ સીને ડાકલુ ગણી મારવી અથવા ઈન કરવી એ ફોનદારી ગુન્હો છે અને કોઈપણ નતિની કોઈ સીને ડાકલુ તરીકે ખનાવી આવી રીતે ઈન કરશે તેા ત્રેને એ ગુન્હામાં મદદગાર ગણવામાં આવશે. વળી જો તે અજ્ઞાન માણસ પોતે ડાકલુ શોધી કાઢે છે એવું ખોટું સમજાવી પૈસા અથવા બીજી કંઈ કિંમતી વસ્તુ મેળવશે તેા તે કબાઈ કરવા માટે ગુન્હેગાર ગણાશે.

સીઓની કળાનું પ્રદર્શન : આવતા નાતાલના તહેવારમાં નાગપુરમાં મળનાર ઓલ ઇન્ડિયા મેહોમેડન કોન્ફરન્સ સાથે ઓલ ઇડિયા લોડઝ આર્ટ એક્સીબિશન (સીઓની કળાનું પ્રદર્શન) ભરવામાં આવશે. ૨૫૦ થી વધારે નમુના આ પ્રદર્શનમાં સ્વીકારવામાં આવનાર નથી. પરંતુ બ્યપહાર-મિસિસરોય, નાગપુર, એ મુજબ કરવાની ચોજના કરવામાં આવી છે.

સીઓનો દરબાર : માંગરોલના નવાબની જન્મમાંને દિવસે બેગમે તરફથી સીઓનો દરબાર ભરવામાં આવ્યો હતો.

ઉપકાર સાથે સ્વીકાર.

(અવલોકન હવે પછી)

The Inter-School Thinker (monthly)-Amareli.
Young Women of India and Ceylon (monthly)-Bombay
The Students' Brotherhood Quarterly--Bombay.
આર્ય પ્રકાશ—(સાપ્તાહિક)—મુંબાઈ. દેવનાગર. (માસિક) કલકત્તા.
ભાતકાળ—(માસિક)—વડોદરા. સનાતનધર્મ. (માસિક) કાશી.

“ ગુજરાતી પંચ ” નો દીવાળીનો ખાસ અંક—અમદાવાદ.

મનોરંજનનો દીવાળીનો ખાસ અંક—મુંવાદ.

વિપિન: (નવલકથા) તેના લેખક—રા. રા. રાજેન્દ્રરાવ સોમનારાયણ બી. એ. તરફથી
શ્રીયુત ગોવર્ધનરામ—(જીવનચરિત્ર): લેખક—રા. રા. કાન્તિલાલ જગનલાલ પંડ્યા
બી. એ. (સમાલોચક ઓફિસ તરફથી.)

નહાના નહાના રાસ—(ગીતસંગ્રહ): તેના રચનાર—પ્રો. નહાનાલાલ દલપતરામ
કવિ એમ. એ. તરફથી

પાકશાસ્ત્ર:—લેખક, રવ. અ. સૌ. કેશવળા. (પ્રકાશક—રા. રા. સુખન્ધુ વિનાયકરાવ
મેડ તરફથી).

સાહિત્ય વિલાસ—(પ્રાચીન અર્વાચીન ગુર્જર લેખોનો સંગ્રહ): તેના સંગ્રહકર્તા
રા. રા. રતનરામ ઉત્તમરામ બટ તરફથી.

રાજમાર્ગનો મુસાફર. } તેમના લેખક, રા. રા. ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેદિયા
જીવનકલા. } બી. એ. તરફથી

બ્રહ્મસૂત્ર—શ્રીયુત અનન્તપ્રસાદ ત્રિ. શ્રીવૈષ્ણવ ફેત. } આ ત્રણે પુસ્તકો “આનન્દ”
મણિપ્રવાલ હાર—ભાગ ૨ નો } ઓફિસ-પાટણ તરફથી
શ્રી ગુણરત્ન કોશ—અ. સૌ. સુમતિ” બહેન ફેત.

પત્ર મંજૂષા.

સુન્દરીસુખોદયનાં અનેક વાચક બહેનો અને બન્ધુઓને એક વધુ અનુકૂળતા ફરી
આપવાનું અમે જરૂરું ધારીએ છીએ. અમારાં વાચકો પેઢી ધણાં એવાં હશે કે જેમને સંસારિક,
સામાજિક, શારીરિક, વિદ્યા હૃત્તર અને વૈદક સંબંધી, સાહિત્ય અથવા વિજ્ઞાનને લગતી, રાજ્યના કાયદા
સંબંધીની અને હૃદયસ્પર્શને લગતી એવી ધણી બાબતો છે જે વિશે સલાહ-માહિતી મેળવવા આતુરતા
રહેતી હશે. આ સલાહ તથા માહિતી આપવા અમે પ્રયત્ન કરીશું અને પૂછનારનું નામકામ જે
અમારી ખાતરી નહીં માટે અમારી સલાય લેનારે આપનું પડશે તે ખાસ ખાતરી રાખીશું. અમને
ખાતરી છે કે અમારાં દૂરનાં અને પાસેનાં-વાચક બહેનો અને બન્ધુઓ આ નવીન અનુકૂળતાનો
લાભ લેશે.

ગીતમાળા, ભાગ ૨ નો.

લેટનું પુસ્તક તૈયાર થઈ ગયું છે અને તે પૂંકા ઉપરની ગ્રાહકોને “વિતરિ”માં જણાવ્યા
મુજબ વી. પી. થી સઘળાં ગ્રાહક મહાશયોને મોકલવામાં આવશે, જે સ્વીકારવા વિનંતિ છે.
વ્યવસ્થાપક.

શ્રીલેખનો ખાસ અંક.

ફેબ્રુઆરીનો અંક ખાસ શ્રીલેખનોજ પ્રકટ કરવાનો વિચાર છે. લેખક બહેનો
ફિસેબરની આખર સુધીમાં પોતાનાં લખાણ મોકલશે તો તે બનશે ત્યાંસુધી આ
શ્રીલેખ વાળા ખાસ અંકમાં તપ્પત્ત કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવશે. સર્વ લેખક ભગિની-
ઓને આ સંકાર્ષમાં અનુકૂળ થવા વિનંતિ છે.

તન્ત્રી.

તૈયાર છે.

“ સરસ્વતીચન્દ્ર ” ના કર્તા

શ્રીયુત ગોવર્ધનરામ.

એમના જીવનની ટુંકી કથા એને તેની તુલના.

લેખક કાન્તિલાલ જગનલાલ પંડ્યા, બી એ

૩૦૦ પૃષ્ઠનો સચિત્ર ગ્રન્થ

કિંમત માત્ર ૦-૧૨-૦ પાંચેજ જુદું.

એન એમ ગ્રીપાઈ એન્ડ કંપની, કાલકાદેવીરોડ—મુંબઈ

વાંચવા લાયક ઉત્તમ પુસ્તકો

સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ.

કિંમત રૂપિયા દોઢ.

શ્રી ઉપધોગી વિચારો આ પુસ્તકમાં પર્ણી સરસ રીતે નવિન દબથી વર્ણવેલી છે તેમાં સ્ત્રીઓના અવતાર શા માટે છે ? સ્ત્રીઓનો વસ્ત્રને શું છે ? સ્ત્રીઓ શું શું કરી શકે ? પોતાના પરમા શરીરને પણ સલા કામે સ્ત્રીઓ કેમ કરી શકે ? વિગેરે બાબતો તેમજ સમાન હક, સમસ્તેષ, સ્ત્રીજીવણી, વિગેરે બાબતો લ બાલપૂર્વક ધર્મીય રક્ષિ સાધના અસરમારક રીતે વર્ણવેલી છે આ પુસ્તક સ્ત્રીઓએ ખાસ વાંચવા લાયક છે

સંસારમાં સ્વર્ગ.

કિંમત રૂપિયા દોઢ.

આ પુસ્તકમાં શું છે ? તેને માટે તેની પ્રસ્તાવનામાં દહુ છે કે ' તે એ ઉત્તમ પામતી જતી બા ઇની આત્મ કુદરજ્ઞાનું વસ્ત્ર છે એ લખનાર તે બાદ પોતે છે તેનું નામ ભગ્નકિરોરી છે તે પોતા ની નણ દ બાનુકિરોરીને પોતાના વિચારો પોતાની લાગણીઓ અને પોતાના હૃદયની ઉમરિયો બતાવવા સાર પોતાના ઉદ્ધારો બહાર પાડતી નય છે ' તેમાં અનેક વાતો સમજાવવામાં આવેલી છે કે જે નણ વાળી ઉત્તમિના માર્ગમાં આપણે મારા અટકીએ છીએ તે દુરત સમજાય છે વિદ્વાનોમાં પણ એ પુસ્તક ખાસ વખણાય છે કારણ કે તેમાં અર્દાન, આ દુનિયામાં સ્વર્ગ કેવી રીતે અનુભવી શકાય તે વાત સમજાવેલી છે

સ્વર્ગની કુંચી, સ્વર્ગનો ખજાનો, સ્વર્ગનું વીમાન.

આ ત્રણે પુસ્તકો લક્ષ્મીમાર્ગના દાખલાઓથી ભરપૂર છે. કિંમત દરેકની રૂપિયા એક. સાચું સ્વર્ગ અને સ્વર્ગની સીડી, કિંમત દરેકનો રૂપિયા દોઢ, એ પુસ્તક પણ તૈયાર છે

દરેકનું પોસ્ટેજ તથા તે વિવાય ની પી ખર્ચ જુદું મળવાનું મુખ્ય દેદાણું

વેદ અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીયાર, કાલકાદેવીરોડ, હાથી બંદરોંગ, મુંબઈ નં. ૨.

આયોનિક ફાર્મસી

માં

બનતી સાધારણ ઉપયોગની દવાઓ.

શીવર ડ્રોપ્સ.—જવર બિન્દુ દરેક જાતના તાવ ઉપર લોગુ પડે છે. ઘણીજ સસ્તી અને અસરકારક દવા છે. રૂ. ૦-૪-૦

જર્મસિસાઈડઃ.—જીવિનાશક. ચોપી કે ઝેરી જંગુના વિપને કાપી નાંખે છે

રૂ. ૦-૮-૦

બલડ પ્યુરિફાયિંગ સોલ્યુશનઃ.—રક્તશોધક. સોઢીવિકાર ઉપર ઘણીજ અસર કારક દવા. રૂ. ૧-૦-૦

લીવર સોલ્યુશનઃ.—ઝાડાની કબજાઆત વગેરે દુર દરે છે. પેટ સાફ આણે છે અને સુખ લાગે છે. રૂ. ૧-૦-૦

એન્ટિસેપ્ટિક મલમઃ.—ચામડીના દરેક રોગ ઉપર દહોતું અટકાવી જલદી રજ આણે છે. રૂ. ૦-૮-૦

એ ઉપરાંત દરાજનો મલમ, ખીલનો મલમ, કોલેરા, પ્લેગ વગેરેની સધળી જાતની વ્યક્તીર દવાઓ બનાવવામાં આવે છે.

વધુ ખબર માટે તથા નમુના માટે લખો -

(પ્રોફેસર ગજજરની) આયોનિક ફાર્મસી.

ગીરગામ, મુંબઈ.

આણ્ટ્ર (આઠમા) વર્ષનાં આરેલાં લવાજમની પહેાંચ

જ્યાની માનકૃષ્ણ વનમાળીદાસ	વડોદરા	રા. પુસ્તોત્તમ ડી. એસર	મદ્રાસ
રા. અમ શી લાલજી	કલકત્તા	સ. શુ. ૬ કન્યાશાળા	શુબ
રા. દયાશ કરે ગરમદાસ	વડોદરા	રા. મનુષ્યલાલ ઝવેરીલાલ	સુબાઈ
રા. રામજી ગોરધનદાસ	રાજમંડ	રા. ભાઈલાલ આધકારી	કલકત્તા
રા. અનાનાન બાબરબાઈ	ગોરીજ	સ. શુ. ૬ કન્યાશાળા	ખેરાળુ
રાધાકૃષ્ણ સં ૬ કન્યાશાળા	સાંદપુર	સ. શુ. ૬ કન્યાશાળા	મેગાણા
૬૦૬ કન્યાશાળાના મેહેતાજી	જનાત	રા. સાંકળેશ્વર હરગોવિંદ	રજુલ
રા. શી. એમ પંડયા	રજુલ	રા. મગનલાલ ડાહ્યાભાઈ	સુબાઈ
શુક્ર કેશનલાલ પ્રભાશ કર	કલકત્તા	વિશ્વનગર સ. શુ. કન્યાશાળા	વિશ્વનગર
ખેન સુતેચના	અમલાવાદ	મ. શુ. કન્યાશાળા	આગેલ
શ્રી હેન મોગનર પાદશાળાના		રા. ભાણેકચંદ રાવજી	સુબાઈ
માનર	માંડી	રા. મનચેરથા કે. રનાડી	કનાચી
સ. શુ. કન્યાશાળા	દેલુપ	રા. હરગોવિંદ ત્રીભાવનદાસ	રજુલ
રા. સુનીનાન ગોઠણદાસ	સુરેત	રા. સુનીલાલ ભાણેકચંદ	કાનપુર
ધી પુનીયત રીડિંગ રમ લાયબ્રેરી	જાસુર	રસતવાડા કન્યાશાળા	ઉડા
રા. મગદાસ મહાત્મ	સુબાઈ	મીમીમ મનજીબાગોવિંદભાઈ	વડોદરા
રા. પી. એમ નાનલ	કમ્પાવાપોર્ટ	આણ્ટ્ર હરીલાલ	કમ્પાનાપોર્ટ
મે. ગા. એમ. અર્મ	વિરમગામ	સા. અમીરમા	નડીયાદ
શ્રી કૃષ્ણનાન ગોરધરલાલ	અમદાવાદ	રા. સોમાભાઈ કાલીદામ	દરગાચ
રા. હમિશ કરે કૃષ્ણારામ દવે	ઉમરેઠ	ખેન ચંદનલક્ષ્મી	ડીસાનીગમ
ભ. નાંડા ૬ કન્યાશાળા	વીજપુર	સ. શુ. ૬ કન્યાશાળા	લીચ
રા. તીર દાસ ચંદુભય	નાતા સીધી	સ. શુ. કન્યાશાળા	નિયા
રા. વજનદાસ અમૃતલાલ	જાસુર	રા. મગનલાલ હરખચંદ	ચાન્તાકઝ
મે. શી. એમ. આદ	સુબાઈ	(બાકીની પહેાંચ આવતા અઠમા તેવાશે)	

અમુલ્ય 'મેટ.

“વૈદ્ય વિદ્યા”

આ નામનું અનેક વૈદ્યક વિષયોથી ભરપૂર અને સર્વ લોકો-પયોગી ૧૨૮ પાનાંનું પુસ્તક એક પોષ્ટ કાર્ડ ઉપર નામ ઠામ લખી મોકલનારને કૌમત કે ટપાલ ખર્ચ કંઈ પણ લીધા વગર મફત મોકલો આપવામાં આવે છે.

રાજવૈદ્ય નારાયણજી દેશવલ.

સુન્દરી સુબોધ

યત્ર ગાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મનુ.

(પ્રસન્ન દેવતા રૂઢે, ન્યા પામે સન્માન સુન્દરી)

પુસ્તક ૮ : આંક પં. } આદ્યપાદક,
અનુસંભાજ, અમદાવાદ.
અનુસંભારી, ૧૯૧૧. } પ્રકાશક અને ત્રી—રામમોહનનગર જસવંતરાય.

વિષય ભાગ	વિષયમુચ્ચત્ર લેખક.	પૃષ્ઠ.
ઉદયમુંજન.	ધમ્મપાદ ઉપરથી	૧૨૯
કામ્યકુસુમ.		
દાદાભાઈ જયન્તિ	ગ. લોગીન્દ્રશવર તતતનાલ દિવેદિયા બી. એ.	૧૩૦
પ્રીતિરમ.	રા. રજુગુપ્તભાઈ વલ્લભાઈ બી. એ.	૧૩૦
દિનાળી અને તલું વર્ગ.	રા. જાતિયાલ વિ. ચક્રાભાઈ બટ.	૧૩૧
હરમન્દિર.	રા. ચંદ.	૧૩૨
વાર્તાલિહારી.		
" એક ત્હા સ્વર્ગ."	રા. નર્મદાચકર બા. ગાયકર.	૧૩૩
દેશી પેદની સલાહ.	રા. મહેશ્વર રતિનાથ મેવ.	૧૪૭
વિદ્યા-કલા		
સ્ત્રીઓ તથા બાળકોને ધરમલ દસાઓ	રા. દેદ અમરતલાલ સુન્દરજી પદીયા.	૧૪૫
ગૃહધર્મ.		
મદર્મી રાનેડેને ગૃહસ્થાથમ	રા. વિજયનાલ કનૈયાલાલ મુવ	૧૪૮
શિવિચ્છવિદાર.		
હન્ય અવતોકન.	શ. ચંદ.	૧૪૪
પિયર સન્દેશ.	રા. આધ્યાત્મિક	૧૪૬
સુભાર્યા માટે વિદ્યાનોના વિચાર.	રા. જયવરનાથ કે. દાહીરડ.	૧૪૭
એક પત્ર		૧૪૮
ઉપકાર સાથે સ્વીકાર.		૧૫૦

કાવ્યકુંજ

દાદાભાઈ જયન્તિ.

આજે ખીલી નવી પાંદડી દાદા-જીવન શતપત્રની,
જેની સુગંધી પ્રસરીને કંઈ હિંદ આત્મા ઠારતી;
શત પત્રની શત પાંખડી વિકસન્ત જગ ઉદ્ધારતી,
જેવા સુદિન પ્રભુ વક્ષ આપો આયેલગિની પ્રાર્થતી.
કાલોદધિમાં હિંદનૌકા હાલ જોલાં ખાય છે,
શઢ કાટિયા સૂકાન વિલુ તોફાનમાં અથડાય છે;
રે શું થશે ! ક્યાં પહોંચશું ! ક્યારે જશું ! જ્યાં થાય છે,
દાદા તણો ધ્રુવતારણો નિરખન્ત શાન્તિ થાય છે.
પ્રિય પુણ્યક્ષેત્રી નામ જેનું દેશપ્રેમ જગાવતું,
ને નેત્ર જેનાં નિરખતાં અમ ચિત્તપાપ ણળી જતું;
સદ્વચન જેનાં શાસ્ત્રરૂપ નિત પાઠમાં ધરધર દિસે,
દાદા અમારા આત્મત્રાતા હૃદયમાં રહો જગ વિશે.*
—સોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેદીયા.

પ્રીતિરસ.

(આધવજ સદેશો કહેને સ્થામને—એ રાગ)
પ્રીતિરસ મિઠલડો, જહેનો ! ધારજો !
અમૃતસમ અણુમોલો એ સહુ જાણજો !
નિર્જીવ જીવન એ રસવિણ સહુ માનજો !
પ્રભુ કેરી એ લેટ અમોલી પામજો !
પ્રીતિરસ મિઠલડો, જહેનો ! ધારજો !
એ અમૃતરસ, જહેનો બહાલી ! સીંચજો !
મીઠી વાસ યકી કુલવાડી બે'કશે !
અંતર, જહેનો ! આપણ સહુનાં આપશે !
સ્વર્ગસમી આ મર્ત્ય ભૂમિ તમ જાણજો !
પ્રીતિરસ મિઠલડો, જહેનો ! ધારજો !
આધિ બ્યાધિ અંતર નવ કંઈ જાણજો !
કદપતરૂ સમ મીઠાં કળ સહુ પામજો !
પતિને હૃદયે અભિધારા એ રેડજો !
અનુપમ સુખનો લ્હાવો લઈ સહુ મહાલજો !
પ્રીતિરસ મિઠલડો, જહેનો ! ધારજો !

—રજુજીતભાઈ વજુભાઈ.

* દાદાભાઈ જયન્તિને દિવસે મુંબાઈના ગુજરાતી દિન્દુસીમંડળ માટે રચેલું અને શ્રીયુત્ત દાદાભાઈએ ઉપકાર સાથે સ્વીકારેલું.

દિવાળી અને નવું વર્ષ.

નવું વર્ષ.

ખેનો ! નવું વરસ કાલથી બેસવાનું, જૂનું, નવું, સતત એમ થતું-જવાનું; છે વિશ્વમાં હૃદય-અસ્ત બધે લુપ્તો તો, શાને પછી જીવન આગસમાં ખુઓછો ? આજે સમાપ્ત થઈ વર્ષ વહું જવાનું, ને ભૂલશું જગતના સહુ સ્વાર્થ ભેગું; પૂર્ણાહુતિ દિવસ આજ સુભાગ્યશાળી, જેને કહે હરખથી જન સૌ દિવાળી. આવે દરેક વરસે સહુને દિવાળી, બે ચાર રૂ દિવસ આમ વહી જવાની; આનંદ ઉત્સવ નવું બળ પોષનારી, ઉત્સાહપ્રેરક બધે સુભગા દિવાળી. શિખ્યાંય ને નથી હજી જરી આલવાને, કેવાય “પા પગલીયાં” હસતાં શિશુને; સ્ત્રી કે પછી પુરૂષ વૃદ્ધ વડીલ સૌને, છે આજ ઉત્સવ કંઈ અવિકલ્પ્ય સૌને. લાંબી બાધાંય જન ખંતથી આંગણને, રંગી વિચિત્ર લઈ રંગ બધાં ઘરોને; શોભા વધે અધિક એમ બધું બનાવી, પૂરી કરે દિવસ બે ત્રણની દિવાળી. ખેરી અલંકૃત સહુજન સ્વચ્છ વસ્ત્ર, માને કૃતાર્થ નિજ દેહ, બને પ્રસન્ન; પ્રેમે તમી વડીલને શિશુ બામ્બશાળી, હોંશે કરે સફળ દિ ત્રણની દિવાળી. માને બાધા ઉપરની રચના દિવાળી, ઊડું ન હાર્દ જન કોઈ શકે નિહાળી; બૂલી ખરું સ્વરૂપ કલેશ વિનાયકારી, પૂજે સહુ ક્ષણિક સ્થુલતત્ત્વ દિવાળી. આવો અહીં નિરખીયે સહુ સુસ્ત ખેન ! આત્મા દિપોત્સવી તણો બનતે પ્રયત્ન; છે તો જશક વસતું મત એ વિધિમાં, દીપોત્સવી પણ ખરી વસતી સદા ત્થહાં.

દિવાળી.

સ્વામી તણું સતત ને હિત ઇચ્છનાર, હુઃખે સુખે અદલ વર્તન રાખનાર; પાપે દરેક પગલે શુભ પ્રેમવૃત્તિ, ત્હેને શૃદ્ધાંગણ સદા વસતી દિવાળી. ને ધર્મમાં પ્રવોળુ છે, વળી કર્મમાંયે, પોતે પ્રસન્ન રહી સર્વ પ્રસન્ન રાખે; આણું ન ને ઉર વિષે કદી લાવનારી, ત્હેને શૃદ્ધાંગણ સદા વસતી દિવાળી. બે નાથને હૃદય-ઇશ્વર નિત્ય માને, આજ દરેક હસતે મુખડે ઉઠાવે; હવે વહે નયન નિર્મળ પ્રેમવારિ, ત્હેને શૃદ્ધાંગણ સદા વસતી દિવાળી. વાંચી દરેક પતિના મનની શુભેચ્છા, પોપે પરિશ્રમ લઇ નહિ ખિન્ન થાતાં; શિખે કંઈ કંઈ નવું શુભ હોંશવાળી, ત્હેને શૃદ્ધાંગણ સદા વસતી દિવાળી. નિવૃત્તિના સમયનો કંઈ વાંચવામાં, સદ્ગ્રંથ કે ભરત ગ્રંથણી ગ્રંથવામાં; પ્રેમે કરે સફળ સદ્ગ્રંથ બુદ્ધિશાળી, ત્હેને શૃદ્ધાંગણ સદા વસતી દિવાળી. જેનાં રૂઝાં હૃદય સૌહૃદથી ભરેલ, જેમાં અપંગજન-દીનદયા વસેલ; ને આત્મવત્ સકલ વિશ્વ વિલોકનારી, તેને શૃદ્ધાંગણ સદા વસતી દિવાળી.

રાખે જાધો નિયમમાં જુદા કાર્ય દોર, માંડે હિસાબ ધરનો, ન જાને કઠોર;
 મોલો સદા જુદાતણો સુવધારનારી, તેને જુહાંગણુ સદા વસતી દિવાળી.
 જે ગાય કેં મધુર ગાયન મિષ્ટકંઠે, ને વાદ્ય કેં શ્રવણ મંગલ જે જાનવે;
 પોષે કુટુંબ જન કોમળ વૃત્તિ ધારી, તહેને જુહાંગણુ સદા વસતી દિવાળી.
 જ્યાં છે પ્રસન્ન પતિ સુમત પત્નાનાથી, સંતુષ્ટ પત્ની પણ જ્યાં વસતી પતિથી;
 જ્યાં ઉઘટે હૃદય-દ્વાર ખસી ઉડાળી, તહેને જુહાંગણુ સદા વસતી દિવાળી.
 જ્યાં જાળકો સરળ ગમ્મતમાં રમે છે, આનંદમાં ઉછરવા થકી સ્વસ્થ રહે;
 વાણી વહે મધુર ને સુવિવેકવાળી, તહેને જુહાંગણુ સદા વસતી દિવાળી.
 કંકાસને રહમજતાં નથી જાળકો જ્યાં, સંવર્ધતાં અધિક સંપ વિશે વસે જ્યાં;
 જાધાય જ્યાં સરળ વર્તન પુણ્યશાળી, તહેને જુહાંગણુ સદા વસતી દિવાળી.
 બેલાં ઉઠે મલકતે મુખ જાળકો જ્યાં, સંભાળ થાય ઘટતી જનની થકી જ્યાં;
 યોજાય છે સુલગ સત્પથ ભાગ્યશાળી, તહેને જુહાંગણુ સદા વસતી દિવાળી.
 ક્ષાવે ન કિંચિદ્દપિ પડરિપુણે જુદે જ્યાં, આવે ન દુષ્ટ કંઈ તેમ વિકારં ચે જ્યાં;
 જેને સદા હૃદયમાં પરિપૂર્ણ શાન્તિ, તહેને જુહાંગણુ સદા વસતી દિવાળી.
 છે ના કરી જરૂર જહાર દીવા કર્યની, એ શુદ્ધ-તૈલ-દીપતા સહુ છે નકામી;
 જાહેને પ્રભુ હૃદયમાં પ્રકટે દિવાળી, તહેને જુહાંગણુ સદા રમતી દિવાળી.*

—જયતિલાલ વિ. ચક્રભાઈ ભટ.

હૃદયમન્દિર.

રાગ:—(મદાદ—માલકોપ—સારંગ.)

મદારે આંગણુ હીસે હૃદય દેવી હો,
 નયન કરે પ્રેમ સનાદ,
 હૃદય દેવી હો:—

રસજીનાં રસીલાં સુખી જોડતાં,
 પ્રેમ સાગરે પ્રીતિ રસ રેલતાં;
 આશીષ આપે પ્રેમ દાન
 હૃદય દેવી હો:—

સુખદ સરલ પ્રેમલ સન્નત પંખીડાં,
 નિશદિન વધાવે રસ ફૂલ પ્રેમીલાં;
 પૂજન ફોળે પ્રીતદાન
 હૃદય દેવી હો:—

—“ચંદ્ર”

*આ હાલ્ય દિવાળી અને નવીન વર્ષના અરણ્યમાં અમને મળે તેવું; પણ છપાઈ ચૂકે
 દિવાળી તે સમયે તે પ્રકાર થઈ શકે એમ નહોતું.
 તન્ની.

વાર્તાલહરી.

“સ્નેહ ત્વંહાં સ્વર્ગ.”

૧.

દારિદ્ર ! માનવજાતિના કૃતમ સચુ ! ત્હને હઠાવવાને જેમ જેમ વધારે ને વધારે માનવજાતી પ્રયત્નશીલ થાય છે તેમ તેમ ત્હારું ત્હેનાપર સામ્રાજ્ય દૃઢ થતું જાય છે. હુન્નર ઉદ્યોગની, કલા કૌશલ્યની દિનપરદિન વધતી જતી પ્રગતિથી પણ દારિદ્રનો પરા-ભવ થયો નથી એટલુંજ નહિ પણ ત્હેના પંખમાં વધારે ને વધારે છવે સપડાતા જાય છે. જિંદગીની હાડમારી વધતી જાય છે; શીકા મ્હેરાના, ડગમગતા દેહવાળા, ઉડી નિસ્તેજ ચપલી આંખોવાળા મ્હેરા જેવા હોય તો લક્ષ્મીથી ભરચક થયેલાં મનુષ્યના ગહાસાગર જેવાં શહેરોમાં જઈને જુઓ. વૈદકશાસ્ત્રનો સુક્ષ્મતમ થતો અભ્યાસ, આરોગ્યને માટે લેવાતી સાવચેતીઓ, એ સમગ્ર છતાં મરણનો આંકડો જેમ કયા સહજ્યને કમકમારી નહિ ઉપજે !

લક્ષ્મીના વિહારસ્થાન મુજબમાં એવી એવી ગીચ ગલીઓ છે, મનુષ્યોને રહેવાનાં એવાં ઘરો છે કે જ્ઞેના અંદરના ઓરડાઓમાં સૂરના કિરણો કદિ પણ પ્રવેશ કર્યો નહિ હશે, જ્ઞેની મટરોમાંથી દૂર્ગંધના ગોરગોટ નિરંતર ઉડતા હશે, જ્ઞેમાં હવાનાં અવરજવરનાં ગથુત્રીનાં જળાંયાં હશે, જ્ઞેની એક એક ઓરડીમાં સાત આઠ કે તેથી પણ વધારે છવે જીવનવ્યાપાર સજાવતા હશે, જ્ઞેની બારીએ યમના દૂતો ડોડીયાં કરતા હશે; એવા માળાઓ અને એવાં શહેરો ત્રણસો વર્ષપર—આંધકારના જમાનામાં ન્હોતાં. આરી મોંઘવારી અને જિંદગી ટકાવવાને આવી હાડમારી એ કહેવાતા વિપત્તિના યુગમાં ન્હોતી. વાંચનાર ! આધુનિક સુધારાની અને આધુનિક યાંત્રિકશક્તિઓની પ્રશંસા કરતા પહેલાં માનવજીવનના હતિહાસનાં આ કાળાં જુદાં પણ ઉકેલી જોજો.

દિવસે પણ મ્હોડે મ્હોડું ન સૂતે એવાં બોધવાડાના માળાઓ, ગાયવાડીનાં ઘરો, હોળીચકલો અને બજારગેટ સ્ટ્રીટના ચાર ચાર માળનાં પણ સર્વે અધકાર, ધુમાડો અને દુર્ગંધથી ઘેરાયેલા માળાઓ, મરઘીના છેર અને હંડાંનાં કાચલાંથી છવાયેલી, વિવિધ પ્રકારની બદમાથી ચિત્તને આકર્ષણ કરે એવી પારસીઓની ચાલો વિગેરે વિગેરે આધુનિક સુધારાનાં સુખનાં સાધનો, વાંચનાર ! અવસ્થા જોજો.

સેંકડો છવેથી ભરપૂર એવી એકાદ ચાલના નીચલા ઓટલાપર, હરરાજમાંથી લીધેલી બાંકપર બેઠો બેઠો ભૈયો ચલમના ગોરગોટ કહાડતો હતો, અને કાઈ અશ્લીલ વાર્તાથી પાસે બેઠેલા ઘાટી મંડળને વિનોદ કરાવતો હતો.

સાદાં વસ્ત્ર પહેરી બજારમાંથી લીધેલી વસ્તુઓની ન્હાની પોટલી લઈ એક સ્ત્રી પગથીઆં મ્હડવા લાગી. મ્હોંમાંથી ધુમાડો કહાડતો કહાડતો ભૈયો કહે “બાઈ ! બોલીકા ભાડા !”

“શેઠ આવે ત્હારે”,—કહી યુવતી દાદરે મ્હડવા લાગી.

આંગળીએ વીંટીઓ ચલકાવતો, મ્હોંમાંથી પાનની પીચકારીઓ મારતો, બમકાદર વજ્ર અને બાટીયાસાથ પાઘડી પહેરી એક પુરૂષ દાદર ધ્રુજાવતો નીચે ઉતરતો હતો.

સન્ધ્યા સમય થવા આવ્યો હતો. ચુલા સળગી રહ્યા હતા. બારીએ બારીએ ધુમાડાના ગોટગોટ નીકળતા હતા, દાદરપર પુરૂષોના પગલાંના ધબકારા ચતા હતા, કપ્ડાંકથી બાળકોના રૂઢનના સ્વર આવતા હતા, કેટલીક સ્ત્રીઓ ખ્દાવરી ખ્દાવરી પાણીના હાંડા ભરી લાવતી હતી તો કોઇ નળ ઉપર ધાટી સાથે રકડક કરતી હતી, એ સઘળા મિશ્ર ધ્વનિમાંથી ગ્યાસચેટવાળાની તીણી હાક સંભળાતી હતી.

ઉપર કહેલી સ્ત્રી ત્રોજ્જમાળ એક ન્દાની અધારી ઓરડીમાં ત્હેના પતિ સાથે રહેતી હતી. ઘરના સરસામાનથી તે ભરચક થઇ હતી, ત્હેમાં થોડા વખતપર ત્હેના પતિએ કોઇકંતું જીનું કપાટ સોંધામાં લીધું હતું ત્દારથી તે ન્દાની જગ્યા દસાસીને ભરાઇ હતી. ત્હેના પતિ કોટમાં આવેલા કોઇક છાપખાનામાં કોંપોઝીટર હોવાથી સવારના સાડા નવથી સાંજ સુધી ઘર ખ્દાર રહેતો. હજી પણ ત્હેને ઘેર આવવાની વાર હતી તેથી પોતાની ઓરડીમાં નહિ જતાં પાસેના દિવાનખાનામાં એક સ્ત્રી માંદો હતી ત્હેને “ તાવ બેતી જાઉં ” કહી ત્હેના નિવાસ તરફ વળી.

ખાટલામાં એક નિસ્તેજ, નિઃસત્ત્વ આકૃતિ મુતી હતી. નવ દશ વર્ષનો છોકરો નિશાળેથી આવી બૂખ્યો દયામણું મ્હોં કરી ગા સાસું બેતો બેડો હતો. ઘરમાં સઘળી વસ્તુઓ અવ્યવસ્થિત હતી. ટેબલ અને આરામ ખુરશીઓ ઉપર ધૂળના થર જામ્યા હતા. એક બાજુએ નારંગીનાં છોતરાં તો બીજી બાજુએ સગડીની રાખ વેરાઇ હતી. દરદીનાં હુકારા ધીમાધીમા આવતા હતા અને બાળકનાં નેત્રમાંથી અશ્રુખિન્દુ ટપકતાં હતાં.

વર્ષાનાં ઢાળાં વાદળાંમાંથી વિજળી ચમકે અને અધકારઅસ્ત થયેલી પૃથ્વિ ઉપર પુનઃ પ્રકાશ વર્ષાવે તેમ આ દુઃખ અને વ્યાધિથી દીન થયેલા કુટુંબપર અમૃત વર્ષાવતી દયા અને સ્નેહની મૂર્તિ ત્હાં એકાએક આવી ઉભી.

ત્હેને આવકારની અપેક્ષા નહોતી. ઉપકારના બદલાની-જરાની આકાંક્ષા નહોતી. ત્હેણે પથારી સ્વચ્છ કરી તેપર દરદીને સુવાડી ત્હેને ગરમ શાલ ઓઢાડી. રટવ સળગાવી ચાહ મૂકી, પરસુરણ કામ કરી મુંબઇની પચરંગી આલમ નિહાળવા બારી ઉપર ઉભી.

સુંદર સૈદ્ધ ધોડાવાળી વિઝટોરિયામાં બેસી એક ખારસી ખાતું જતાં હતાં. પુષ્કળ બોરાક, અસાધારણ આરોગ્ય અને વિલાસમય જીવનનાં ચિન્હ ત્હેના ગાલ ઉપરની ધેરી રતાશમાં જણાતાં હતાં.

ત્હેની પાછળ બાડાની વિઝટોરિયામાં નવઘૈવન મુરોપિપન દેખતી કુલરાશી જેવાં બે બાળક સાથે હાસ્યાલાપ કરતું જતું હતું.

ત્હેમની આગળ અને પાછળ અનેક ગરીબ લોકો ઉઘાડે પગે, ડોકરો ખાતાં, “ચક્ષોએ” હાંક સાંભળી બાજુએ ખસતાં ચાલ્યાં જતાં હતાં—

રક્ષામે પાનવાળાની દુકાન હતી. એક યુવાન પાનનો ડબ્બો ભરી પીચકારી માતો મારતો સમર્વ જતો હતો. ત્હેનીજ બાજુએ હાડપિંજર જેવા બાળકને શટલ્હાં જામો ધુપાવી, એક હતભાગ્ય સ્ત્રી ચાલી જતી હતી. એક આદમી બૂખ્યો નેવાયે

બીજા માગતો હતો અને દયા ઉપજાવવા પેટ ખતાવતો હતો, ત્યારે એક યુવાન મિત્ર મંડળ હોટલમાં જઈ દશ બાર આનાનો ખુરદો કરતો હતો. પ્રારબ્ધ એક ઉપર લસતું હતું અને ત્હેને નવાછ નાંખતું હતું ત્યારે બીજાને આજ વચ્ચેને માટે પણ વટવટાવતું હતું.

મનુષ્યના દરિયામાંથી પણ તે સ્ત્રીની સ્નેહાળ દ્રષ્ટિએ પતિની મુખમુદ્રા ઓળખી કહાડી. ત્વરાથી ઓરડી ઉઘાડી પતિના આવતા પહેલાં દીવો સળગાવી ત્હેને સત્કારવા સ્નેહમુગ્ધ યૌવના ઉત્સુક બની ઉભી. પહેલાં દાદરપર આવ્યા-બીજાપર-ત્રીજાપર ઝડપથી પડતાં પગલાંના અવાજ સંભળાવા લાગ્યા. જો તેણે એક ક્ષણ પણ પતિની મુખાકૃતિ ધારીને તપાસી હોત તો ત્હેના ઉપર દુઃખનું વાદળું તે જોઈ શકત. પણ દિવિએ સ્નેહને આંધળો વૃથા દલો છે !

૨.

“આતે કેમ સહન થાય ? શું નોકરી એટલે ગુલામગિરી ? શું નોકરી એટલે પગા-રને માટે અપમાન અને અપરાધો મૂકે મ્હોડે સહન કરવાની સૂઝ ? આ નહિં સહન થાય. નહિં-નહિં-નહિં-” તે ડગલો અને ટાપી ખીંટીએ ભરવતાં ભરવતાં બળકવા લાગ્યો.

“ધીરા પડો, પ્રાણ ! એવું શું થયું ?” કોકિલ કંઠથી તે સ્ત્રીએ કુકુકાર કર્યો.

“શું થયું-શું ? આ હાપખાનાનો મેનેજર ! સાચો લક્ષ્મીનો મર્વ ! ધડીમાં કહે કે આમ કરો અને વળી ધડીકમાં કહે આ શા માટે કર્યું ? એનો બીજો ભાષ આવે તેતો નજો આપું રાજ એનાજ બાપનું ! નહિં બોલવાનું બોલે !-ધરી રહી એની નોકરી ! શું કંઈ પૈસા નથી ; નહિં તો કાલ સવારને પહોર એનીજ સાસુ હાપખાનું ચલાવું. પછી જોઈએ બચ્ચાછ સપાટો. પરમેશ્વર તેં શા માટે એને પૈસો આપ્યો-જ્ઞહેને નહિં ક્યા-નહિં મનુષ્ય !”

“પરમેશ્વરની ગહનકૃતિ માનવ દૃષ્ટિથી ન મપાય, ન સમજાય-એવું મ્હે એક ઠેકાણે વાંચ્યું હતું,” અમૃતસવિત્રીએ અમૃત રેડ્યું.

“શું આપણે ગરીબાઈમાં સુખી નથી ?” અમૃત-ધારા આગળ ચાલી, “આપણને ગરીબ રાખવામાં આપણું સાઈં ચલાવું હશે તો કાણ જાણે છે ? કાંકયું કરમ કાણ ઉઠેલી શકે એમ છે ?”

આટલું બોલતાં બોલતાં તેના હાથ કામ કરતા હતા. સાહ તૈયાર થવા આવી હતી. પતિને અકળાંપસો જોઈ કેટલીક સ્ત્રીઓ મૂઠ બની બેસી રહે છે, ત્યારે કેટલીક ત્હેને ઉપ-રાઉપરી સલાહ પૂછી વિશેષ અકળાવે છે. ચતુર સ્ત્રીઓ પતિની પીડાનું કારણ જાણવાની ઇચ્છા હોય તોપણ ત્હેને પૂછતી નથી. એની મેજેજ ત્હમને કહેશે. ત્હેને ચાન્ત પાડવાનો, ત્હેના ઉઝળેલા મિત્તનને કંડો કરવાનો સારો ઉપચાર એજ છે કે, ચાન્તિથી ત્હેને રીઝવવાનો પ્રયત્ન કરવો. એમ કરશે એટલે તરતજ ત્હેનું ઉદાર હૈયું તમારા તરફ ઠંડવાશે.

સાહ તૈયાર થઈ એટલે દંપતી તે પીવા બેઠું. પીતાં પીતાં ચતુરાએ વિવિધ વિષયપર વાતચીત કરવા માંડી.

“રાગૈરીને ત્હાં “સુન્દરીમુખેષ” નામનું ચોપાનીયું આવે છે, ત્હેમાં કાણએ લખ્યું

છે કે હિંદુ સ્ત્રીઓપર તો બહુ જુલમ થાય છે. એક જણીને ત્હેની સામુએ અને નણદે બાંધીને ગમ દીધા. ત્હેની કચેરીમાં શરિયાદ થઇ અને પેલી બે જણીઓને સરકારે સજા કરી. ”

“ માંહય માંહય વાર્તાઓ કેવી મજેની આવે છે ? એક છોકરીને ત્હેના બાપે અંગ્રેજી બણાવ્યું પણ સંધતાં ના શીખવ્યું ! એવું તે બનતું હશે ? આવી ભણેલી ગણેલી સ્ત્રી સંધતાં શીખે તો તો છ મહિનામા કેવું આવડી જાય ! પણ લખવું ત્હેમાં શું ? સૌ સૌને કાવે તેમ લખે. ”

આવી પરચુરણ વાતમાં આહ પીવાઇ રહી. ગૃહિણી રોટલી વણવા બેઠી અને પતિ ત્હેની પાસે વાત કરવા લાગ્યો. કોઇ કોઇ વાર બેઠે હસતાં, વળી બોલતાં. કેટલીક ક્ષણ શાન્ત પણ રહેતાં. ત્હેમની સામે ઉભો રહી જ્નેનાર કોણ કહી શકે કે અર્ધાં કલાક આગાઉ પુરૂષના હૃદયમાં જ્વાળામુખી સળગી ઉઠ્યો હતો ? સ્ત્રીઓનો અવતાર જગતમાં રહેલ અને સાત્વિક આનંદ વર્ણવવાનું થયેલો છે, એ વાક્યનું સસ વાંચનાર હવે સ્ત્રીકારશે કે ?

દંપતીએ વાણી કર્યું. પ્રમદાએ પતિને પાન આપવા માંડ્યું. પતિએ હાથ ધર્યો. ચતુરાએ ચપળતાથી પતિના મ્હેમાંજ ખીડી મુકી દીધી.

“ કાલે ત્હેમારે રવિવારની રજા છે ખરી ? ” પતિના હૃદયપર સામ્રાજ્ય ભોગવતી ચાવના બોલી.

“ હા. તું ધીમી ધીમી રસોઈ કરજે. પછી જમીને આપણે ખંડાર જવું છે ને ? ”

“ ખંડાર તે ક્યાં જશું ? ”

“ કાલે શાંતે ‘ કામલતા ’ તો ખેલ છે. જશું ? ”

“ બજાં એ લોકનાં નાટક ! હું ન્હાની હતી ત્હારે એક વારએવું એક નાટક બેઠું, આવી હતી. પાસે બાઇ કે આપ હોય તો લગવાઇએ એવાં એ નાટક ! ”

“ ત્હારે રાણીચાગમાં જશું ? તું બધો દિવસ ઘરમાંને ઘરમાં બંધાઇ રહે એ બહુજ ખરાબ. અઠવાડીઆમાં એક દિવસ તો ફરીએ ફરીએ ? ”

“ ચાર આના ખર્ચ તો થશે પણ જશું વળી. ”

ત્હેમનો વાર્તાલાપ મન્દ પડતો હતો. શહેર નિઃશબ્દ બનતું હતું. કવચિત્ કવચિત્ ગાડીવાળાંનો અને પેડાનો અવાજ સંભળાતો હતો. દૂરથી “ આઇસક્રીમ-મલાઈ ” વાળાનો સ્વર આકાશ ગજવતો હતો.

દીવો હોલવાતો હતો અને દંપતી ગાદ નિદ્રામાં પડ્યાં હતાં. ત્હેમની શય્યાની આસપાસ દેવગણો રક્ષા કરતા ન્હતા. જે કુટુંબમાં દંપતી એક ખીજ સાથે અતુરકત છે તે ; ખપર પ્રભુની કૃપાધારા નિર્નર વર્ષે છે.

૮.

સાંજના પાંચ વાગ્યાથી ટ્રાગમાં ફેશનદાર રંગબેરંગી સાડીઓનો જમાવ થતો હતો. બધી પ્રજાનો રોખીન ભાગ કુટુંબ કબીલાને વિતાવે આપવા વિશ્વોરિઆ ગાર્ડ-સ

તરફ વળતો હતો. એવાં દંપતીઓ અને લેખનાં બાળકો ટ્રામમાં બીક કરતાં હતાં. સ્ટેશને સ્ટેશને બગલમાં કુમળું બાળક લઈ ઉભેલા સાધારણ રીતે ઢાળા ડગલા વાળા પારસી ગૃહસ્થો અને સાડીની કોરની છવની પેડે સંભાળ લેતી ગૌરવર્ણની નાનુક પારસી મુખતીયો ઉત્સુકતાથી ટ્રામની વાટ જોતાં જોવામાં આવતાં હતાં. નિર્દય ટ્રામ ડ્રાઇવર “ જગા નહિ દે ” કહી, ધંટનાં કરી ટ્રામને રોડની મુકતો હતો.

યશોદા લેના પતિ સાથે ટ્રામની રાહ જોતી પાયધુની આગળ ઉભી હતી. પ્રસંગે પહેરવા માટે સાચવી રાખેલું સુશોભિત મન્દલીન અને લેના રંગ સાથે ભળતા રંગનું પોલકું પહેર્યું હતું. રૂપાના ભારે ધરણીની બેડીથી મુક્ત લેના “ ગુલાલ ઝરતી પ્હાની ” કમલાસનાના ચરણની શોભાને લખવતી હતી. પતિને આમકહ કરી સુંદર નવો ડગલો પહેરાવ્યો હતો. લેના છુટને લેલે જાતે પોલીસ કરી ચક્રચક્રતા કર્યાં હતા. પતિની સુંદર મનમોહન આકૃતિ જોઈ બાળા સર્ગર્વ થતી હતી. કોઈ ફેરો, પચીસ, ત્રીસ રૂપિયાના કૅપિટ્રીટરને એવડો શા શોખ !

કેટલીક ટ્રામ ગયા પછી આખરે તેઓ ટ્રામ પર પગ મૂકી ચઢ્યાં. બેઠકને માટે ઉતાડ્યો વચ્ચે સ્પર્ધા યદ. બધી બેઠકો પૂરાં ગઈ. યશોદા લેના પતિ સાથે સંતોષથી ઉભી હતી. એક સંખ્ય પારસીએ પોતે ઉભા થઈ લેને જગા આપી તે જગ્યા પચાવી પડવા એક હિચકારો હિન્દુ પ્રયત્નશીલ થયો પણ અટક્યો, અને તે બેસી થઈ. થોડી મિનીટ પછી દંપતીને સાથે બેસવાની જોગવાઈ થઈ, ત્યારે યશોદાના છવને કરાર વળ્યો.

કોઈ કોઈ પારસી બાનુઓ આળખવાળા વાતો કરતી હતી તો કોઈ છુટ્ટી પારસીઓ લેખના ટકટકારાથી બેસનારને કંટાળા આપતી હતી. વિદ્યોતરિયા ગાર્ડ-સમાં જનાર હિન્દુ સ્ત્રી કોઈ જ નહોતી. યશોદાએ પતિને પૂછ્યું, “ આપણા લોકો આ પારસી લોકોની પેડે બેસાં છોકરને કેમ હરવા ફરવા નહિં લઈ જતા હોય ? પોતે હોટલોમાં, નાટક એટકોમાં મનમાનતા પૈસા ઉડાવી આવે અને બીયારી સ્ત્રીઓને કેમ અધારી કોટડીઓમાં સડવા દેતા હશે ? ગદાઈ આવે તો હું એવા બધા પુરોને સન્ન એ પહોંચાડું. ” યશોદા વધારે બોલત પણ વિનોદસાથે લેનો હાથ દાખી અટકાવી.

એટલામાં એક પારસી ડોરસીનો સપાત ટ્રામમાંથી નીચે પડી ગયો એટલે “ ઓ તરામ વારા ! ઓ તરામ વારા ! મરું જ ઉભી રાખ ! મારી સપાત પરી ગેધ્ય ! સપાત પરી ગેધ્ય ! નરી હમનાંજ લીધેલી ! ” એવી એવી બમથી ટ્રામ ગમતી મૂકી અને ઉતાડ્યોન ખૂબ રમૂજ પડી.

એની અનેક રમૂજ જોતી દંપતી ગાર્ડ-સઆગળ આવી પહોંચ્યાં. બધા લોક ટ્રામમાંથી ટપોટપ ઉતરી પડ્યા. સ્થાને માણસોનું એક ટોળું બેસું થયું હતું. કોઈ ઉડાવગીર ડગલો ચોરતાં પકડાયો હતો લેને જોવા અને હુરો કરવા સડ બેંગા થયા હતા. પોલિસનો સિપાઈ લેખને વિખેરી નાંખતો હતો; એવામાં ધરણીને ધુળવતી કોઈ ધનાઢ્ય શેઠની બે થોડાની ગાડી આવી પહોંચી. એક થોડો નવો તેથી માણસનું ટોળું જોઈ અને થોંપાટ સાંભળી ચમક્યો. લોકોમાં ન્હારાન્હાસ થઈ. લેમાં ગાડીના પૈડા નીચે કચરાતો કચરાતો એક છોકરો જરાક જમી ગયો, અને જાણે કંઈ થયું જ નથી એમ તદ્દન બેદરકારીથી લેમાં બેઠેલા શેઠ (શેઠ) રૂપાળ બંધ ચાલી ગયા.

ગાર્ડન્સના કુવારામાંથી રસાટિકની ધારા વર્ષતી હતી. દૂરથી ધડિમાં ઉંચા અને ધડિમાં નીચા સરતું સંગીત આવતું હતું. રંગ બેરંગી સાડીઓ અને બાળકોનાં વિવિધ પ્રકારનાં 'ક્રોક' તું ત્યાં સંગ્રહસ્થાન થયું હતું. સૌન્દર્યના સઘળા નમુના-કોઈ પ્રતાપ વાળા દૃષ્ટિને અંજલે એની સુખાકૃતિ, તો કોઈ શીતળ ચાંદની જેવી સૌમ્ય કાન્તિ, કોઈ સુલાખી ગૌરવર્ણી, તો કોઈ કમળનાં દળ જેવી પાંદુવર્ણી; વિવિધ પ્રકારનાં નેત્રા—કોઈ કમળ નયન, તો કોઈ મૃગનયન, કોઈ ખંજનશાં ચપળ, તો કોઈ વિનીત; કોઈ મુગ્ધા તો કોઈ પ્રગલ્ભાઃ કવિની બાની કે ચિતારાની પીછીને ચોચ-સૌન્દર્યના, લાલિત્યના અનેક નમુનાં ત્યાં એકત્ર થયા હતા.

જગતના પ્રપંચને નહિ જાણનાર બાળકો માખાપની આગળ ઠેકડા મારતાં હતાં, ત્યારે તહેમનાં વ્યવહારદક્ષ માખાપો સંસારની અનેક ગૂંચો ધીરે ધીરે ઉઠેલતાં હતાં. કોઈ પારસી ને યુરોપિયન કુમારીકાઓ પ્રિયતમના બાહુને અવલંબી ફરતી હતી, કોઈ સલજ્જ થતી હતી, તો કોઈ મદોન્મત યઈ ફરતી હતી.

સઘળા બેઠકો ભરાઈ ગઈ હતી. સેંકડો મનુષ્યો ઉભાં હતાં. છંદગીની હાડમારીઓ, ચિન્તાઓ,—ધડીબર તેમને વિસારે મૂકી હતી. એમ ન કરે તો મનુષ્ય જીવીજ કેમ શકે ?

પ્રેમીઓ પ્રેમવાર્તા ફરતાં હતાં; વિવાહિત દંપતીઓ વ્યવહાર ગોષ્ઠી ચલાવતાં હતાં; અને દલાલો, સદા કરનારાઓ, સુધરેલા જુગારીઓ તહેમના ધંધાને અનુકૂળ વાર્તા ફરતા હતા.

વિનોદરાયે યશોદાને બધે ફેરવી. રમણીય લતાકુંભેમાં, શીળાં શીળા બવનોમાં, સારસ પક્ષીના વિહાર કુંડો આગળ, રંગ બેરંગી મધુર સ્વરનાં પંખીઓના મંડલો આગળ;—સઘળે તહેને ધીરે ધીરે ફેરવી પ્રસન્ન કરી. પ્રમત યૌવનની પેઠે ડોલતી વેલીઓથી છત્રાયલા લતામંડપમાં ફરતાં ફરતાં બાળાતું હૃદય હર્ષથી ભરાઈ ગયું. પતિનો કર જે તહેના કર માંજ હતો તહેને સ્નેહાંકિત કર્યો. પતિએ દાક્ષિણ્યથી ખેંચી લીધો.

તેઓ પાછાં ફર્યા. પાછળથી પ્રધવિરતો ઝીણો સ્વર આવ્યો. વિનોદરાયે પત્નીને બાજુએ ખસેડી. એક બાકાની વિફ્ટોરિયા પસાર થઈ ગઈ. માંદા બેડેલાંએ આ બે જણ તરફ જોયું. સ્ત્રીએ તો ફરી ફરી જોયું અને ગાડીમાંથી તિરસ્કાર યુક્ત હાથનો સ્વર આવ્યો.

યશોદાએ કહ્યું:—“ બાળખી એને ? મારી બાના મશીઆઈ બાકાની છોકરી ચંચળ ! એ ગાડીમાં બેડી છે ને આપણે આમ ચાલીએ છીએ તહેની એ મરકરી ફરતી હતી. ”

“ એના વરની પેઠે સદા કરીએ તો આપણે જે ગાડીમાં બેશીએ. છે મરજી ? ”
“ નારે. પ્રાણ ! એનાથી આપણે હજારગણાં સુખા છીએ. એની હરામની દોલત એને સલામત રહો. ધન ત્યાં સ્વર્ગ નથી પણ સ્નેહ ત્યાં સ્વર્ગ છે, બ્હાલા ! ”

૪.

બાંગલાડીમાં આવેલા એક ભબકાદાર માખાના સુંદર રાગરચીલાથી શણગારેલા ગ્રિવાનખાતામાં પલંગપર હંધું માથું નાંખી એક યુવતી દેવાકાટ રોતી હતી. તેના ચીરપર સોનાના, હીરા મોતીયાં જડેલા કીમતી દાગીના હતા. તહેજે પહેરેલાં વસ્ત્રો મૂલ્યવાન હતાં. તહેના ધરનાં રાગરચીલાં મુજબ શહેરમાં મળી શકે અને શ્રીમન્ત મૃદરથ લઈ

શકે તેવાં ક્રીંમતી અને મનમોહક હતાં. છતાં તે સ્ત્રી દુઃખી હતી. દુઃખથી હીબડી હીબડી રાતી હતી. તેનાં ઉનાં આંસુ લુછવા, તેના ચીરાતા હૈયાને હાય ફેરવી મીઠા વચનથી વિલાસો આપવા તેની પાસે સ્વાં કોઈ નહોતું. કોઈ કહેશે એને શું દુઃખ હતું ?

જો વસ્ત્રાણુચ્ચુથી, ધનથી, વિલાસને શોભાની સામગ્રીથી માણસને આત્મા હમેશ પ્રસન્ન રહેતો હોય તો આ સ્ત્રીને કશાની અંજીત નહોતી. તેને ભર્તાર માગે તે વસ્તુ આણી આપવા સમર્થ હતો છતાં તેને શી ન્યૂનતા હતી ?

માણસને આત્મા વિલાસથી તૃપ્ત થતો નથી, દેહના ઉપભોગથી મનુષ્યને હમેશની શાન્તિ નથી વળતી. વૈભવથી મનુષ્યના જીવનની ઉડી તૃપ્તી છીપતી નથી. દુનિયાના વૈભવ કરતાં, દેહના વિલાસ કરતાં વધારે ઉચ્ચ, વધારે પવિત્ર, વધારે દિવ્ય આનંદ ભોગવવાનો દરેક મનુષ્યાત્માનો જન્મથી હક્ક છે. જગત પૂરા પાડી શકે તે કરતાં વધારે સૂક્ષ્મ આનંદ આપવાને માટે મનુષ્ય સરજાયો છે. તે આનંદ તેને જ્યાં સુધી નહિ મળે સ્વાં સુધી તેના જીવનમાં ઉણપ રહેશે. તે ઉણપ શી છે તે સાધારણ મનુષ્યને માલમ હોતું નથી. છતાં તેના આત્મ એ દિવ્ય આનંદની લાલસા ટળતી નથી, તેનો આત્મા પાંખ વગરનાં પંખીના બચ્ચાની માંદગી ઉડવાને વૃથા ફાંફા મારે છે, પ્રગટે તેને જીવન અકાંક્ષે થયું હોય છે.

આવા પ્રકારની અવસ્થા તે સ્ત્રીની હતી. તેનાં સઘળાં મુખથી તે કંટાળી હતી. તેને કાંઈક વધારે મેળવવા અપેક્ષા હતી. શાની અપેક્ષા હતી તેની તેને ખબર નહોતી અને તેથીજ તે પામર જીવ મૂંઝાતો હતો.

તેનો પતિ શેર સદા, ચાંદીની ખટિયાના સદા પ્રસાદિને વ્યાપારી હતો. એનું પ્રારબ્ધ, એની કુશળતા ગમે તે હોય પણ તેણે સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ કર્યું હતું. તેના પતિની તે બીજી વારની સ્ત્રી હતી. આદ્યુતેર વરસની ન્હાની ઉમ્મરથી તે પતિની સાથે મુજબ રહેતી હતી. તે આખો દિવસ દલાલોમાં અને બીજા સદાવાળાઓમાંજ રહેતો હતો. રાત્રે પણ ઘણીવાર મોડો ઘેર આવતો હતો. ઘેર આવતો ત્યારે પણ પત્ની સાથે બેસી વાર્તાલાપ કરવાનો તેને અવકાશ નહોતો. મોડી રાત સુધી તેને ઘેર માણસનો પગરવ રહેતો. અને કોઈ ન હોય ત્યારે પણ અનેક પ્રકારના સદાના સંકલ્પો તેના મગજમાં ઘોળાયા કરતા હતા. પત્ની આથી પતિના પહેલાંજ ઉઠી જતી. પરિણામ એ થતું કે પતિપત્ની વચ્ચે દિવસમાં ગળ્યાગાંઠાજ શબ્દ બોલાતા. પત્ની સાથે સ્નેહની કે એવી બીજી લલિત વાર્તા કરતી, એ તેના વ્યવહારિક હૃદયને નિર્મોલ્ય લાગતું. આથી તેમની વચ્ચે કદી સ્નેહ બંધાયોજ નહોતો. જગતમાં—ખાસ કરીને આવા વ્યવહારિક પક્ષના લોકોમાં શુદ્ધ લલિત સ્નેહ હોતોજ નથી. સ્નેહનું અસ્તિત્વ તેઓ સમજતાજ હોતા નથી. સ્નેહની લગતી જે રસિકોના જીવનને રંગી નાંખે છે, જે તેમના જીવનમાં અનેક વિદ્યુદાત્મક બળ બરી દે છે તેનો અંશ સરખો તેમનામાં હોતો નથી.

પોતાની આવી વર્તણૂકથી પત્ની અપ્રસન્ન ન રહે તેથી કે કદાચ તેનું નહિ છતાં યદું હૃદય અન્ય વિચિત્રતા ન શોધે તેથી તે તેને વખતો વખત કિંમતી વસ્ત્રાલંકારની ભેટથી નવાજ નાંખતો. સ્ત્રી જાત સોનાથીજ પ્રસન્ન રહે છે એવો તેનો સ્ત્રી જાતી વિશે અભિપ્રાય હતો.

તેને તેઓ પોતાને ઘેર લઇ ગયાં. ઝગહગતા દિવાનખાનામાં રહેનારી માનિનીએ અધારી ઝારડીમાં આગ્રય લીધો. જ્યાં જવાને એકવાર તેને હલકું લાગતું હતું ત્યાંજ હવે તેને દેવે આણી.

જગમોહન માટે દરરોજ નવી નવી ગપો આવતી હતી. કોઇ કહે એણે આપઘાત કર્યો, કોઈ કહે બાવો યધ ગયો, કોઇ કહે ચોસિસની પ્હીકથી ન્હાસતો ફરે છે.

વિનોદ, યશોદાને ચંચળ રહેવા લાગ્યાં. ચંચળ પોતાને દેશ જવાને આમહ કરતી પણ યશોદા નાજ પાડતી.

વિનોદરાય ઉપર હવે પ્રેમનું, માલિકની મહેરજાની યધ હતી અને તેના પગારમાં વધારો કર્યો હતો. યશોદા અને ચંચળ શીવણ અને ભરતકામ શીખ્યાં હતાં, તેઓ વિનોદની કમાણીમાં વધારો કરતાં હતાં. તેમણે હવે બોધવાડાની અધારી ઝારડી છોડી દીધી છે અને બીજી સ્વચ્છ દવાઅજવાગાવાળી જગ્યામાં રહેવા ગયાં છે.

એકવાર સિયાળાની રાત્રિ ચમકાર કરતી હતી. આ ન્હાતું કુટુંબ વાણુ કર્યો પછી વાતો કરવા બેઠું હતું. યશોદા સાડીની કોર ભરતી હતી અને ચંચળ યશોદાના બાળકે યુન માટે અબલું શીવતી હતી. વિનોદ તેમની પાસે બેસી નવી બહાર પડેલી નવલકથા વાંચતો હતો. ધડિયાળમાં દસ વાગ્યા હતા. બાળક ઉઘી ગયું હતું. ચંચળ પોતાની ઝારડીમાં ગઇ એટલે યશોદા વિનોદને સુબન કરી બોલી. “કહો, બહાસા ! સ્વર્ગમાં સ્નેહ અને સ્નેહમાં સ્વર્ગ.”

—નર્મદાશંકર બાળાશંકર.

દેશી વૈદની સલાહ.

“રમણનાથ, હવે અધું તું શીખી રહ્યો છે. - તું દેશી વૈદકચાત્ર પુરું કરી રહ્યો છે. પણ એકજ વાતું બાકી રહ્યું છે જે શીખ્યા પછી તું જરોખર પાકો વૈદ થઇશ.”

“હજી પણ એક વાતું શીખવતું બાકી રહ્યું છે ! વૈદરાજ !” રમણનાથે પૂછ્યું.

“એ શું બાકી રહ્યું છે ?”

વૈદરાજ:-“તે એમ ન કહેવાય. તે કહેવાના તો સો રૂપીઆ પડશે”

આ સાંભળી રમણનો છત્ર બહુ દિગ્ગમીર થયો. તેના બાપ મોતીલાલે, રમણ એકનો એક છોકરો હોવાથી પોતાની બધી દોઝત તેના ઉપર ખરચી તેને એક દુશીઆર વૈદ કરવાની ઇચ્છા રાખી હતી. રમણના પિતાએ તેના ઉપર બહુ ખરચ કર્યું હતું, તેથી હવે બીજા વધારાના સો રૂપીઆની રકમ તે એકદમ આપશે નહિ એમ તેની પક્ષી ખાતી હતી. તેથી તે નિરાશ થઇ ઘેર ગયો.

રમણની માએ તેને ખુજામાં ગંભીર બેઠેલો જોઇ પૂછ્યું, “કેમ એટા, આજે કાંઈ ઉદાસ દેખાય છે ?”

રમણ:-“ મા, આજ ત્રણ વરસથી હું વૈદક શીખું છું. અને તે શીખવવામાં મોતી-બાઇએ પૈસાની બહુ મદદ કરી જેથી હું શીખીને પુરેપુરો વૈદ બન્યો છું; પણ ફક્ત એક સ્ત્રીની શીખવાની બાકી રહી છે; જે શીખવવાના વૈદરાજ સો રૂપીઆ માગે છે. મોતી-બાઇ એટલા રૂપીઆ આપશે નહિ. હમણાં ઘણી વખત યોડા પૈસા આપતાં એમણે મને ધમકાવી રાખ્યો હતો, અને છેલ્લી વખતે કહ્યું હતું કે “ હવે હું તબે એક સારી પાઠ વધારે નહિ આપુ. તું ઘણું ખર્ચ કરે છે અને કરાવે છે ” સારે મા, હવે હું તે સ્ત્રીની શીખવાને પૈસા ક્યાંથી લાવું ? અને જો તે ન શીખું તો આજે વરસોની મેહેનત ને પૈસા પર પાણી ફેરવું છું. હવે એટલા પૈસા ક્યાંથી આવશે ? આ વૈદરાજ તો આપણને નીચોની નાંખ્યાં છે. ”

અચળ (રમણની મા):-“ એકસો રૂપીઆની રકમ સામગ્રી કાઢવી બહુ કઠણ છે પણ તું ગભરાઈશ નહિ. એટલા રૂપીઆ મારી કને મહારા ખાનગી છે તે વૈદરાજને આપી બાકી અધુરું રહેતું શીખી આવ. પછી મહારો દીકરો વેદનો ધંધો ચલાવશે ત્યારે પૈસાજ પૈસા-પછી પૈસા મારે ખેસી રહેવું પડશે નહિ. ”

તેની માએ બીજા દિવસે રમણને સો રૂપીઆ આપ્યા તે લઈને તે વૈદરાજ પાસે ગયો અને તેના પગ આગળ તે રૂપીઆની કાચળા ફાલવી પગે લાગી ચેલી અધુરી રહેલી સ્ત્રીની શીખવવા કહ્યું. વૈદરાજે રૂપીઆની ચેલી ઉપાડી લઈને તેને કહ્યું:-“રમણ જો તને પક્ષમાં પક્ષો વૈદ થવાની ઇચ્છા હોય તો આટલા શબ્દો યાદ રાખજો. ‘ ધાસ્તી મા-ણસને મારે છે ને ધાસ્તી માણસને છવાડે છે ’ આટલા શબ્દો યાદ રાખીશ તો તું હુશીયાર વૈદ થઈશ. હવે જા ! આ શબ્દો સોનાની કીમતના છે તે વીસરીશ નહિ. ” આટલું કહી વૈદરાજ ઉડી ગયા.

આ શબ્દોની કીમત સો રૂપીઆ ? નકામા સો રૂપીઆ આપવા મારે રમણને ધણો ખેદ થયો. એ શબ્દોમાં શું દમ હતો ?

વખત વહી ગયો. રમણે ધીરે ધીરે વેદનો ધંધો ચલાવવા માંડ્યો ને તે પ્રબળ કમાવા લાગ્યો. જ્યાં જુઓ ત્યાં રમણ વૈદ પહેલો. તેનું ઓસક વખણાય. ગમે તેવું હકીકત દરેક તેનાથી સાફ થાય. ઘેરે ઘેર એનાં વખાણ થાય તેથી શ્રોતાએ તેનું નામ “ જસ વૈદ ” પાડ્યું.

કેટલાંક વરસ ચાલ્યાં ગયાં પછી તેટલા વખતમાં પેલા વૈદરાજ બીજા દેશ ફરી આવ્યા. ત્યાંથી નીકળ્યા પછી એકે વખતે પણ વૈદરાજ અને રમણ વચ્ચે મુલાકાત થઈ નહોતી.

વૈદરાજના ગામથી પાછા ફર્યા પછી એક દિવસ એક મહેસામાં તેઓનો ઓચિતો મેળાપ થયો. તે વખતે વૈદરાજની ઘરડી આંખે તેને ઓળખ્યો નહિ. પણ રમણે તો તેમને તરત ઓળખ્યા:-

વૈદરાજની પાસે જઈ રમણે તેમને આચિત્તું કહ્યું:—“ઓહો ! શેઠ, તમે બહુ ખીમાર દીસો છો, ખંઠાર આવી શરદીમાં ફરશો નહિ. ઘેર જઈ તમારા વૈદની સલાહ લઈ કાંઈ ઇલાજ કરો.”

વૈદરાજે હસીને કહ્યું, “માંદો ! હું માંદો દેખાઉં છું ? મ્હને તો કાંઈ નથી હું આજના જોને તો તંદુરસ્ત કોઈ દીવસ હતો નહિ.”

“તમે તેમ ધારતા હશો, પણ હું વૈદ છું. મને અહીંના લોક “જશ વૈદ”ના નામે ઓળખે છે. હું સાચું જોઉં છું કે તમે માંદ છો; શેઠ, હું તમને ફાકટ ગમરાવતો નથી, તમને આગળથી ચેતાવું છું. એ એની જાતનું દરદ છે કે યોડો વખત આગળજ માણસને ખબર પડે છે. તમને આ જે દરદ લાગુ પડ્યું છે તે બહુ માડું છે એની અગત્યથી તમે ચોવીસ કલાકની અંદર મરણ પામશો. વાસ્તે તમને ચેતાવું છું. હું કહું છું તેમ વેહેલો કપાય લ્યો.” મરણ પામીશ ? ચુજરી જઈશ ? એ શું બોલો છો ! મ્હને હમણાં કાંઈ નથી તે ફક્ત ચોવીસ કલાકની અંદર હું મરણ પામીશ ! તમે વૈદ નથી પણ ખરેખરા ગધેડા છો.” આમ સામે જવાબ દઈ વૈદરાજે બડબડ હસી ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું.

આમ બોલી વૈદરાજ બેદરકાર થઈ હસ્યા ખરા પણ તેના મનમાં એ શબ્દોથી જે જળરી ધારતી પડી, અને ખીકથી તેના હોશ ઉડી ગયા, તે કષ્ટલ કરતાં તે ચરમ્ભાયા શીકરથી તેનું શરીર ધ્રુજવા માંડ્યું. પેટમાં જળરી ફાળ, પડી હાથ પગ પણ ધ્રુજવા લાગ્યા. “ગમે તે પણ એ કોઈ વૈદ છે; મને કાંઈ છુપું દરદ લાગુ પડ્યું હશે તે એની અપજા નજરે નોંધ લઈ પારખી કાઢ્યું છે; રે હાથ ! ચોવીસ કલાકમાં હું મરડુ થઈ પડીશ ? હાથ હાથ ! હવે શું કરવું ?”

ઉપર પ્રમાણે બડબડતા વૈદરાજ ધ્રુજતા ધ્રુજતા ઘેર ગયા. પણ ઘેર જતાં મુઠીમાં તો ધારતીથી તેના પગ ઢીલા થઈ ગયા. તે ઘેર જઈ પથારીમાં પડી જુએ પાડવા ને રડવા લાગ્યા. વૈદ ઉપર વૈદ બોલાવ્યા, અને દવા ઉપર દવા ચાલી પણ વૈદરાજને કાંઈ ફર પડે નહિ. તે તો ફક્ત “હું યોડો વખતમાં મરી જઈશ.” એમ જ બોલ્યા કરે. કોઈ પણ વૈદ તેમનું દરદ પારખ્યું નહિ. કોઈ વૈદ કાંઈ કહે તો કોઈ કાંઈ કહે. ફેટલાકે “ઉન્માદ વાયુ” (Mania) થયો છે તો ફેટલાકે “ચિત્તભગ વાયુ” થયો છે કહ્યું. કોઈ પણ એકમત થયા નહિ.

“ વૈદરાજ ! તમે જે ઓસડ આપશો તે હું પીધશ, જલ્દી કરો, મને તે ઓસડ આપો. અરે હાથ ! ચોનીસ કલાક હમણાં ચંદ્ર જશે” વૈદરાજે ગભરાધને અધીરાઇ બતાવી.

રમણુ:— “ હીક ત્યારે તમને નવા જન્મ જીવાડવા છે ! તમને તે દવા આપ્યા અગાઉ મારે તેના પૈસા લેવા જોઇએ. વૈદરાજ તે દવાના સો રૂપીઆ પડશે, તે આપો તો ઝટ તમને ઉઠાડી ઉભા કરું. સંઘળું દરદ એકદમ મટાડી દઉં. ”

“ તે લેજો વૈદરાજ, પણ મને ઝટ ઓસડ આપો. ”

“ ના પેહેલાં રૂપીઆ ગણી આપો તો આ ખાટલે પડ્યાછો તે ત્યાંથી. ઉઠાડી વાધ નેવા ફરતા બતાવું. ” મરવાની બ્હીકથી વૈદરાજે ધરના માણસ પાસેથી સો રૂપીઆ રમણુને અપાવ્યા. જે લઈ તે વૈદરાજની છેક પાસે જઈ બોલ્યો—“ મહારાજ ! આપ મને ઓળખો છો ? ” માંદા પડેલા વૈદરાજે કહ્યું—“ ના બાધ, મેહકામાં તમને મળ્યો તે પહેલાં મહે તમને કદી જોયા નથી. ”

“ ના એમ નથી, તમે બૂલો છો. હું તમારો એકો છું. વરસો પેહેલાં હું તમારા હાથ નીચે શીખતો હતો; અને પાઠ શીખ્યા વિના તમે મને કાચો વૈદ કહીો હતો; તમે મારી પાસેથી સો રૂપીઆ લઈને-ધારતી માણસને મારે છે ને ધારતી માણસને જીવાડે છે” તે શીખતું. તે અત્યાર સુધી મહે કાંઈ ઉપર અજમાવ્યું નહોતું તે આજે આપ મુરખી ઉપર અજમાવ્યું છે. તેની અસર ચંદ્ર છે. મેં તમને જે ખોટી ધારતી આપી કે તમે ચોવીસ કલાકમાં મરણુ પામશો તેથી તમે હેબત ખાધ જઈને મરણુને કાંડે આવ્યા એવા માંદા ચંદ્ર ગયા હતા. હવે સો રૂપીઆ ખરચવાની ધારતીથી તમે લગભગ સાજા ચંદ્ર ગયા છો. તમને કાંઈ નથી મારે મુરખી વૈદરાજ આપ ખાટલામાંથી ઉઠી પથારી ખખેરી બોલેજો સો રૂપીઆ પાછા કમાવવાની તજવીજ કરો. ”

આ સાંભળી વૈદરાજ તરત ઉઠ્યા, તેને કેવી રીતે કહી સો રૂપીઆ લેવામાં આવ્યા તે તરત માણસ પડ્યું. પોતાને ખોટી ધારતી આપે છે એટલું અગાઉથી માલમ ન પડ્યું તે મારે વૈદરાજ શરમીદા ચંદ્ર ગયા, તેની ધારતી ઉઠી ગઈ એટલે તેમને અગાઉની માફક જોગ આવ્યું. વળી સો રૂપીઆ ખરચવા પડ્યા તેની ધારતીથી કમાવાનું દીલમાં ઉતર્યું સહાયું જોર આવ્યું.

—મહલાલ રતીલાલ ધુ.

વિદ્યા-કલા.

આઓ તથા બાળકોને ધરગતુ દવાઓ.

(ગયા વર્ગના અંક ૧૧ ના ૪૪૮ ૩૪૯ થી સાંધણુ.)

“ ગરમીથી માથું દુઃખતું હોય તેના ઉપાય. ”

૧ માથે ગુલાબ જળ લગાડવું તે એવી રીતે કે, મલમલનો ચાર આંગળનો એવડો કંટકો ગુલાબજળમાં ભીંજવી માથા ઉપર બંને બાજુના લમણા સુધી સુખવો.

૨ માથે ચંદન ચોપડવું.

૩ માથે આઈસ (બરફ) મુકવું.

૪-આમસ કે શુભામળ ન હોય તો થંડા પાણીનું કપડું માથે રાખવું.

૫ માખણ ધી ચોપડવું અને તે ઉપર કેળના કે એરંડાનાં લીલાં તાજાં પાંદડાં બાંધવાં.

૬ ઠંડાં ફળો ખાવાં તથા ઠંડાં સરખતો પીવાં.

૭ ધીમાં મરીનો ભુકો મીઠાવી તેથી પમનાં તળીયાં એક વાટકાવડે ખુબ ધસવાં તેથી માથે ચડી ગયેલું લોહી નીચે ઉતરે છે; અને સરખી રીતે લોહી શરવા માંડે છે; એટલે મગજની ગરમી ઓછી થઈ જાય છે. તેથી માથું દુખતું મટી જાય છે.

૮ શુભામનું શુભકદ અથવા આમળાનો મુરખો ખાવો, તેથી પણ ગરમીથી દુખતું માથું મટી જાય છે.

આવા ઘણી જાતના ઉપાયો છે. પણ જે સૌથી બની શકે તેવા હોય, સહેલાઈથી પુરતજ મળી શકે, એવી વસ્તુઓ હોય અને પરિણામે જેમાં કાંઈ પણ ખાસ નુકસાની ન હોય, એવીજ સાદી ધરમણ દવા મારે તમને બતાવવી નેહએ કારણકે ખરચાણ અને અટપટી બનાવટોવાળી તથા જેમાં કાયદો પણ ધણો હોય અને વખતે નુકસાન પણ ધણું હોય, તેવી નેખમી દવાઓ કાંઈ બધી બહેનો કરી શકે નહિ, માટે એવા ઉપાયો હું તમને આ જગોએ બતાવતો નથી, પણ તમારાથી સહેલાઈથી બની શકે તેવાજ નિર્દોષ ઉપાયો હું તમને કહું છું. અને આશા રાખું છું કે, આટલા બધા ઉપાયોમાંથી જુદીજુદી પ્રકૃતિવાળી બહેનોને કોઈક પણ ઉપાય માટે આવશ્યક, અને જે એમ ધરે તો હું મ્હારી મહેનત સફળ ગણેલી સમજાય.

“શરદીથી માથું દુઃખે તેના ઉપાય.”

૧ કેચર, સુંક કે મરી વાટીને માથા ઉપર ચોપડવાં.

૨ ગરમ કપડું માથે બાંધી રાખવું.

૩ માથા ઉપર નરમ પ્રકારનો શેક કરવો.

૪ તમાકું સુંધી છીંકા ખાવી.

૫ તુલશીના રસનાં પાંચ સાત ટીપાં મગજ સુધી પહોંચે, તેવી રીતે નાંકમાં નાંખવાં.

૬ હુંગળાનો રસ માથા ઉપર ચોપડવો.

૭ મરીના બારીક છુકાને તેલમાં-ઉકળાવે, તે તેલ માથા ઉપર ચોપડવું.

૮ સુંક, મરી, પીપર, પીપરીમુગ અને તજ તેની પાણીમાં રાખડી બનાવી સાકર નાંખી પીવી, તેથી શરદીથી માથું દુખતું હોય તો તે મટી જાય છે.

આ બધા ઉપાયોમાંથી જેને જે ઉપાય બ્યાજખી લાગે તે કરવો. અને પોતાની પ્રકૃતિ સમજને દવા કરવી. જે એવી રીતે પ્રકૃતિ સમજને દવા વાપરતાં આવડે, તે આવા નાના નાના રોગોને આવી સાદી સાદી દવાઓથી પણ મટી જવામાં કાંઈ વાર લાગતી નથી. માટે દેશકાળ, આદ્યુબાદ્યુના સંજોગો તથા પોતાના શરીરની પ્રકૃતિ સમજને જે દવા પોતાને વાજખી લાગે, તથા પોતાની આયુષાસના એ બાબતમાં કોઈ ફયગ માણ-સની સલાહ પડે, તે દવા કરવી. દવાની બાબતમાં ચોકસી રાખવાની ખાસ જરૂર છે.

“નખળાઇથી તથા મગજ ખાલી પડી જવાથી માથું દુઃખે છે તેના ઉપાયો.”

૧ દુધનો ખોરાક વધારે રાખવો.

૨ બ્રહ્મચર્ય પાળવું.

૩ એલ્કમી, જવંત્રી, પીપરીમુળ, ઘોડાઆકસંદ અને સતાવળી લઇ તે બધાનો ભુકો કરી તેમાંથી દરરોજ એક તોલાથી એ તોલા સુધી તે ભુકો લઇ તેની દૂધમાં રાખડી બનાવી સાકર નાંખી સવારના પહોરમાં રાખ પીતી.

૪ બદામપાક ખાવો અથવા બદામની પુરી ખાવી. બદામને ધીમાં તળાને તે ઉપર મરી મીઠું નાંખીને ખાવી, બદામને છુટી નાંખી દૂધમાં તેની રાખડી બનાવી પીતી.

૫ દૂધીનો, તરબુચના મીઝનો, કોળાનો અને કાકડીના ખીનો મગજ એ તોલા લઇ, તેમાં સાકર મીઠાવી તેની દ્રાક્ષી બરવી, અને ઉપર દૂધ પીવું.

૬ બદામ તોલા દસ લેવી તેને રાતની વખતે અડધા શેર પાણીમાં ભીંજવી રાખવી. પછી સવારમાં તેનાં ફાતરાં કાઢી નાંખવા અને તે સાફ કરેલી બદામને વાટી નાંખવી. વાટતી વખતે તેમાં રાત્રે બદામ ભીંજવી હોય તેજ પાણી નાંખવું, અને ભાંગતી પેડે બદામને ખૂબ ખારીક વાટી નાંખવી. પછી તેને કપડાંથી છણી લેવી. તેમાં વડાતેરડાંતે બધો ભાગ જડાં કપડાંમાંથી ગળાઇ જાય, તેવી ખારીક વાટવી એ વાટવામાં બહુ મહેનત પડે છે. પછી ખસખસ તોલા પા તથા વરીઆળી તોલો અડધો પાણીમાં રાતે પત્રાળી રાખવું. તે પાણી પછુ તેમાં નાંખવું અને ખસખસ તથા વરીઆળીને પછુ બદામ સાથે ખારીક વાટી નાંખવી. પછી તેમાં સાકર તોલા ચાર મી. લાવવી તે પછી ધી તોલો દોઢ લઈ, તેમાં એલ્કમી દાણાના ચાર પાંચના ખીજ તપા તજ જરાક કંટકી મુકી, તે પાણી વધારવું. અને પછી એ પાણીને ચા જેવું ગરમ કરવું. એ. ટલે તેમાં ખસખસના જેવા દાણા થઇ જશે. તે પછી તે પાણીને જરા ઠંડું પાંચ ત્યારે પીવું. બહુ ઠંડું થઇ જવા દેવું નહિ. તેમજ અતિશય ગરમ પણ પીવું નહિ. આ પ્રયોગ દિવસ ઉઘાની અગાઉ કરવો. તે પ્રમાણે વધુ સાત દિવસ કરવાથી ગમે તેવું સખ્ત માથું દુખવું હોય તેપણુ મટી જાય છે. અને મગજ તર થઇ જાય છે.

૭ આ સિવાય મગજને તાકાત આપવા માટે કરતુરી, શીલાજીત, ગજવેલ, બંગ. બરમ, સોનાનો વરખ તપા ફોસફરસની ગોળીઓ વગેરે ધણીએ કિમતી ચીજો હોય છે. પણ એ બધી વસ્તુઓ કોઇ સારા વૈદ કે ડોક્ટરની મારશત બરોબર અનુપાન તપા પર-હેજીની સાથે લેવી જોઇએ. તે વિના એવી આકરી ચીજો વાપરવાનું સાહસ કરવું નહિ.

“ માથામાં મેદ વાયુ તથા કફ ભરાઇ ગયો હોય તેના ઉપાય, ”

૧ કબ્જેરનાં પાંદડાંને છાંયામાં સુકાવી તેની તમાકુના જેવી ખારીક ભુકી કરવી. તે ભુકી તમાકુની માફક નાકે સુંઘવી. તેથી છીંકો આવી જાય છે, અને માથું દુખવું મટી જાય છે.

૨ કોયલાની સફેદ ભુકી નાકે સુંઘવી તેથી પણ માથામાં ભરાઈ ગયેલો વાયુ ની-કળી જાય છે; તથા માથામાંથી નાક રસાથી નીકળતી અરાય વાસ દૂર થાય છે.

૩ તકમરીઆના લીલાં પાંદડાંને રસ કાઢી તેનાં ટીપાં મગજ સુધી પહોંચે, તેવી રીતે નાકમાં નાંખવાં તેથી માયાના વાયુના તથા કષ્ણના રોગો મટી જાય છે.

૪ કુકડવેલના કટોલા જેવાં ફળ થાય છે. તે એક સુકું ફળ લઈ ચાકુથી તેના કટકા કરી, એ ચમચા પાણીમાં ત્રણ કલાક સુધી તેને ભીંજવી રાખવું. પછી તે પાણી હુગડે ગાળી લઈ, તેમાંથી ત્રણ ચાર ટીપાં બન્ને બાજુના નાકના છિદ્રમાં નાંખવાં. અને મગજ સુધી પહોંચે તેવી રીતે ગળા નીચે તકીઓ રાખી, માથું ઝુકાવી ટીપાં નાંખવાં તેનો રસ ગળે ઉતારવા દેવો નહિં. કારણ કે, જો તે રસ ગળામાં જાય તો ગળું બળે છે. અને જો સંભાળથી નાકમાં ટીપાં ન નાંખાય, તો તાગવાને રસ્તે નાકમાં નાંખેલી દવા ગળામાં ઉતરી જાય છે. માટે દવા નાંખતી વખત ગળું બંધ રાખવું, એ દવા નાકમાં નાંખ્યા પછી અડધા કલાકમાં નાકમાંથી લીંટ તથા લાળ અને પાણી વગેરે ઝરવા માંડે છે. તે ત્રણ દિવસ સુધી નિકળ્યા કરે છે. એ વખતે મગજમાંથી એક શેરમાંથી માંડીને ત્રણ શેર ચાર શેર સુધી ત્રણ દિવસમાં પાણી તથા 'કૃષ્ણ' મેદ વગેરે નીકળી જાય છે. તેથી મગજ ખાલી પડી જાય છે. માટે આ પ્રયોગ કરતી વખત દરરોજ સાકરનો શીરો બનાવીને ખાવો, તથા દૂધ વધારે પીવું, અને તેજ મરચું ખટાઈએ કાંઈ ખાવું નહિં. આ પ્રયોગ સમ્પત્ત છે. કારણ કે, ત્રણ દિવસ સુધી નાકમાંથી રગડો નીકળ્યાજ કરે છે. તેથી ઘણા માણસો કાયર થઈ જાય છે. માટે નજાળા વિચારના કાચા માણસોએ આ પ્રયોગ પોતાની ઉપર અજમાવવો નહિં; પણ જે આવી અડચણો ખુશીથી ખમી શકે તેમ હોય, તે રોગીએજ આ પ્રયોગ અજમાવવો. આ પ્રયોગ સમ્પત્ત છે ખરો, પણ તેથી તુરતજ અતિશે કાયરો થાય છે. કારણ કે, મગજમાંથી બધો કચરો નીકળી જાય છે. તેથી માયાના, આંખના, કાનના, નાકના, દાંતના વગેરે ઘણા રોગો મટી જાય છે. કારણ કે, બધા રોગોને મગજ સાથે જોડેલી સંબંધ છે. માટે ઘણી વખત આંખના રોગોમાં પણ આવો મસ્તકનો જુલાખ અપાય છે. પણ આ પ્રયોગ ઘણો સમ્પત્ત છે. માટે હાંમત રાખીને અને ધ્યાન પહોંચાડીને ઉપાય અજમાવવો.

બહેનો આ પ્રમાણે માથું દુઃખતું મટાડવાના બીજા ઘણા ઉપાયો છે, અને માથું દુઃખવાના બીજાં ઘણાંજે કારણો છે; પણ તેમાંથી મુખ્ય મુખ્ય કારણો અને તેના સૌથી મહેલાઈથી બની શકે તેવા સાદા સાદા ધરગતુ ઉપાયો, આમાં બતાવેલા છે. અને હજી એ બાબતમાં બીજું જેટલું કહેવા માગીએ, તેટલું કહી શકાય તેમ છે. પણ આ ઠેકાણે તો મારે એ બાબતનું માત્ર સામાન્ય જ્ઞાન આપવાનીજ વાતો કહેવાની છે. કાંઈ ખાસ એ ખાતાનો વિશેષ કે સંપૂર્ણ જ્ઞાન આપવાનો આપણો આ વખતે ઉદ્દેશ નથી. માટે માથું દુઃખતું મટાડવાના આટલા ઉપાયો કહી, હવે એ પછી બીજા જે મુખ્ય જરૂરી બાબત છે. તે ઉપર હવે આવીએ. કારણ કે, મુખ્ય મુખ્ય રોગોની ધરગતુ દવાઓ આપણી બહેનોને સીખવવી એ આપણો ઉદ્દેશ છે. માટે માથું દુઃખતું મટાડવાના મુખ્ય મુખ્ય ઉપાયો જણાવવા પછી, હવે આપણે તાવના પ્રામાન્ય ઉપાયો જણાવવા બેઠાએ. (અપૂર્ણ.)

વૈદ્ય અમૃતલાલ મુંદરજી પકિયાર.

ગૃહધર્મ.

મહર્ષિ રાનડેનો ગૃહસ્થાશ્રમ.

૧.

અર્વાચીન હિન્દુ ગૃહસંસારનાં અનેક ચિત્રો આપણે ઘણીએ નવલકથાઓમાં વાંચીયે છીએ અને “સરસ્વતીચંદ્ર”માંનું ઘણું અપ્રસિદ્ધ નવલકારની કલમથી ચિત્રાયેલું ગુણસુંદરીનું ઉત્તમોત્તમ ચિત્ર આપણી ગુર્જર ખેતોની નદર આગળ તર્યા કરે છે. પરંતુ સત્ય જીવનમાં મુકાયેલું આ જમાનાનું હિન્દુગૃહસંસારનું એક ઉત્તમ ચિત્ર હજી સુધી આપણાં પુસ્તકોમાં મુકાયું નહોતું; પણ હાલમાં મરાઠી વાઙ્મયમાં શ્રીમતિ રમાબાઈ રાનડેએ, પોતાના સ્વર્ગસ્થ પતિ આયશ્વર્તિ માધવ ગોવિન્દ રાનડે સાથેના ગૃહજીવનમાંની કેટલીક સ્મરણુનોંધો પુસ્તકદ્વારા બહાર પાડી, આ મોટી ખોટ ઘણી ઉત્તમ પ્રકારે પુરી પાડી છે. આ અપ્રતિમ પુસ્તકનું ગુજરાતી ભાષાંતર સાંભળ્યા પ્રમાણે તૈયાર થાય છે અને થોડા વખતમાં ગુર્જર પ્રજા સમક્ષ બહાર પડશે એવી આશા છે. આ પુસ્તકનો સવિસ્તર લાભ આપણી ખેતોને મળે તે ખેલાં સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતા આ માસિકમાં તેમાંના કંઈક ઉત્તમ આલેખનો જોષ જમાવે આ લેખ લખાયો છે.

મહર્ષિ રાનડે ઇ. સ. ની ઓગણીસમી સદીનાં છેલ્લાં ત્રીસ વર્ષોમાં, પહેલાં મહારાષ્ટ્રમાં અને પછી આખા હિન્દુસ્તાનમાં રાષ્ટ્રોન્નતિની જુદી જુદી અનેક દિશાઓના માર આધારસ્તંભ હતા, એટલુંજ નહિ પણ આદ્યપ્રવર્તક હતા. નામદાર ગોખલે આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં લખે છે કે રાવસાહેબ રાનડેની આટલી બધી ખ્યાતિકેવળ તેમની બુદ્ધિ અને વિદ્વતા કે સ્વદેશભક્તિના અસાધારણ ગુણોને લઈને થયેલી છે એમ નથી પણ આ ગુણો કરતાંયે અસાધારણ એવી ઉત્તમ ચિત્તચત્તિ રાવસાહેબના હૃદયમાં વાસ કરતી હતી; અને જેમ ઉપરના બુદ્ધિના ગુણોને લઈ તેમનું આર્વજનિક જીવન અત્યંત મહત્વનું અને ચિરસ્મરણીય થઈ પડ્યું હતું તેમ આ ચિત્તચત્તિને લઈ તેમનું ખાનગી જીવન ઘણું પ્રેમાળ અને ગોધદાયક થઈ પડ્યું હતું. અને આ ખાનગી જીવનનું ચિત્ર શ્રીમતિ રમાબાઈએ આ પુસ્તકમાં બહાર પાડ્યું છે.

આ પુસ્તકનો ખરેખરો આરંભ રા. સા. માધવરાવ રાનડેના એકત્રીસ વર્ષની વયે ખીજવારના શ્રીમતિ રમાબાઈ સાથેના થયેલા લગ્નથી થાય છે માધવરાવનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૪૨ ના જાનેવારીની ૧૮ મી તારીખે થયો હતો. તેમનું અવપણ ઘણુંખરું કૌશલ્યપુરમાં તેમના માતાપિતા સાથે ગયું હતું. છઠ્ઠે સાતમે વર્ષે મરાઠીનિશાળમાં તેમને મુકવામાં આવ્યા હતા. તેમને જે વર્ષે ન્હાની એક બહેન હતી અને તેનું લગ્ન નવમે વર્ષે કરવામાં આવ્યું હતું. આ પછી એક વર્ષે બ્યારે માધવરાવને અગ્યારમું વર્ષ પૂરું થઈ બ્યારમું બેસવાની તૈયારી હતી એટલામાં તેમનાં માતૃશ્રી સ્વર્ગસ્થ થયાં હતાં. આ પછી માધવરાવ અગ્રેજી શાળામાં દાખલ થયા હતા. સાર પછી એક વર્ષે તેમના પિતાયે ખીજવાર લગ્ન કર્યું અને એટલાજ સુમારમાં માધવરાવનું પણ એક દુરમ્મવત્સલ સદ્ગૃહસ્થીની પુત્રી સાથે લગ્ન થયું હતું અને ત્યાર પછી જે વર્ષે ઇ. સ. ૧૮૫૬ માં તેઓ સુબંધ ઇંગ્લેન્ડનો વધુ અભ્યાસ કરવા આવ્યા. અહિં તેમણે પોતાના અપૂર્વ અભ્યાસથી વિશ્વવિદ્યાલયની

(યુનિવર્સિટી) એક પછી એક પરીક્ષાઓ ઘણાજ ઉંચે નંબરે પસાર કરવા માંડી. ૧૮૬૨ માં બી. એ. ૧૮૬૪ માં એમ. એ. અને ૧૮૬૬ માં એલ. એલ. બી ની પરીક્ષા તેમણે ઘણા માનસહિત પસાર કરી. તેજ વર્ષે તેમની મરાઠી ટ્રાન્સલેટરની એક્ટીંગ જગ્યા પર પુણાના શાળા ખાતામાં નીમણૂક થઇ અને પછી કોલ્હાપુર રાજ્યમાં થોડા વર્ષ ન્યાયાધીશનું કામ કરી, ઇ. સ. ૧૮૬૮ થી ૭૧ સુધી પાછા ત્રણ વર્ષ મુંબઈમાં પ્રેસિડેન્સીની ૪૦૦ રૂપિયાની જગ્યા પર આવ્યા. પ્રેસિડેન્સી તરીકે તેમણે ઘણીજ નામના મેળવી અને આ દરમિયાન હાઇકોર્ટમાંની એડવોકેટની પરીક્ષા પસાર કરી. પછી ૧૮૭૧ ના નવેમ્બર મહિનામાં તેમને ન્યાયખાતામાં પુણાના સદર અમીનની (સર્ટીફિકેટ સબજન) જગ્યા પર ૮૦૦ રૂપિયાના પગારથી કામખતી તોડી થઇ. ૧૮૭૩ ની સાલમાં તેમનાં પહેલાં પત્ની પરસોડવાસી થયાં. આ બાઈ, પુણે આવ્યા પછી કેટલાક મહિના થયાં જીજ્ઞાસુવરથી ખીડાતાં હતાં. આંખ અને ઉપાય શરૂ હતા તો પણ તેમનું દરદ દીવસે દીવસે પાછું ન હતાં, જે પહેલપહેલાં સાફ દેખાતું હતું તે હવે દાકતર અને વૈદ્યોએ ક્ષય છે એમ દર્શાવ્યું. આ મંદવાડથી માધવરાવને અતિશય ધમ અને ઉત્તમગરા થયા. કોર્ટનું કામ સંભાળીને રાત્રિદિવસ વખતોવખત હાથે દવા આપવી, ઉત્તમગરા કરવા, એ બધું કેટલું કાંઈ છે તેના જેને અનુભવ થયો હોય તેજ જાણી શકે. બાઈનો સ્વભાવ ઘણો ગરીબ અને મીઠનસાર હોવાથી તેમની એના ઉપર અત્યંત પ્રીતિ હતી એટલે એના મંદવાડમાં જને તેટલું કામ કરી છુટવું એવો તેમનો ખાસ નિશ્ચય હતો. પુષ્કળ ઔષ્ધોપચાર કર્યા પણ તેમાંની કોઈની પણ અસર ન થતાં, છેવટે શકે ૧૭૮૫ ના કાર્તિક શુદ્ધ છત્તે દિવસે એટલે ઇ. સ. ૧૮૭૩માં તેમનો દેહ પડ્યો. આથી તેમને પુષ્કળ દુઃખ થયું અને આ દુઃખથી એક વાર સુધી તો તેમનો એકે દિવસ આંખમાંથી આંસુ આપ્યા સિવાયનો ગયો નથી. રાત્રે જમી રહ્યા પછી ઉઘ આવેલાં સુધી તુમ્હારામના અભંગોનું વાંચન ચાલુ રહેતું હતું.

મદર્મિ રાનડેની જીવનકથા આટલે આવ્યા પછી શ્રીમતિ રમાબાઈના પુસ્તકમાંનાં રસિક અને બોધક ચિત્રોની શરૂવાત યાચ છે અને આ ચિત્રોનાં દર્શન આપણે લગભગ શ્રીમતિના શબ્દોમાં કરીશું તોજ તેની રસિકતા જળવાઈ શકશે.

“ માઈ લગ્ન મ્મન ૧૮૭૩ ના ડીસેમ્બરમાં માર્ગશિર્ષી શુદ્ધ ૧૧, શકે ૧૭૮૫ ને ગેઝ જોરજ સુદર્તન થયું. લગ્ન થઈ રહ્યા પછી ઘેર આવી, કોઈની સાથે ન બોલાઈ કે કંઈ પોતે ન ખાતાં એકદમ પોતાના ઓરડામાં જઈ અંદરથી સાંકળ વાસી દીધી; આજે એમના મનને બહુજ સંતાપ થયો હતો. એક તો સરખી વયની પ્રિય પત્નીનો વિયોગ થયાને માત્ર મહિનોજ થયો હતો અને દુઃખ પણ તાબું હતું; એવામાં ફરી લગ્ન બીજકુલ નહિંજ કરવાનું મનમાં હોવા છતાં સમસાજના દુઃખદ અને દહને લઈ લગ્ન કરવું પડ્યું અને તે પણ ફક્ત બે મતને માટેજ. એક તો વડીલનો રાખ ઉત્તરધામ નહિ અને બીજું તેના કુટુંબ સુખમાં પોતે વિદ્યાતક યાચ નહિ. આને લઈનેજ ઘણા દિવસથી સ્ત્રીકારેલા અને થોડપ લાગેલા પોતાના પુનર્વિવાહના મતને, જુના જીવનનો દોસ્તોને, પોતાના સ્વામિમાનને,

* પોતે, એઓ, આ શબ્દો તથા તેનાં વિશેષજ શ્રીમતિ રમાબાઈએ પોતાના પતિ સીયત માધવરાવ રાનડે માટે વાપર્યા છે.

અને પુનર્લક્ષ્મી મળનારા મુખને તથા ધન્યવાદને ન ગણકારતાં ઉપર કહેલાં વ્રતને પાળવા માટે, દુનિયાની ટીકાના શબ્દો અને દોષના આરોપે હ્રમેશને માટે બેઠારી લેવાનું માથે લીધું. આને લઇ તે રાત્રી ઘણીજ સંકટની મદ્દ હોવી જોઈએ એમાં કંઈ શંકા લાગતી નથી. અને તેમ થાપ તે ઘણુંજ સ્વાભાવિક છે. કારણ કે હજી સુધી પણ કેટલાક લોકો તરશ્ચી, એમના સર્વ જીવનક્રમમાં જો કંઈ પણ ગૌણ કે આછપણાનો ભાગ હોય તો તે આજ છે એવો દોષ અને આરોપ મુકવામાં આવે છે. અને આ વાત માટે મોટા આવેશથી ટીકા કરવામાં આવે છે. પણ આ માટે મને તો ઉત્તરું એમ લાગે છે કે આખા ચરિત્રમાં ખરા સ્વાર્થ લાગનો અને મનના મોટાપણાનો જો કંઈ ભાગ હોય તો તેમાં અત્યંત ઉદાત્ત અને મહત્વનો ભાગ આજ છે. આ માટે કોઈ ગમેતેટલી પોતાપોતાના મન પ્રમાણે ટીકા કરે પણ મને તો તે માટે અત્યંત માન ઉપજે છે અને ખરી ભક્તિથી એકંદર ચરિત્રનું અવગ્રહન કરનારામાંના કોઈને પણ તેમજ માન ઉત્પન્ન થયા વિના રહેશે નહિ. ”

“લક્ષ્મી પહેલાં પંદર દિવસથી એમના ઉપર મુંબઈની મિત્રમંડળ તરશ્ચી ઉપરાઉપરી કાગળ આવતા હતા કે ‘આ વખતે આવ્યો છે. અને આ વખતે હું કોઈ નાની કન્યા સાથે લગ્ન નહિજ કરું, પુનર્વિવાહજ કરીશ, —એમ વડીલને ચોખ્ખે ચોખ્ખું’ કહી દેશે’ વિગેરે વિગેરે મતલબના કાગળ આવતા હતા. પહેલાં તો આ કાગળો ટપાલમાંથી એમને હાથે જતા પણ આવા કાગળો મુંબઈથી આવે છે એવી ખબર સંસરાજને કાને પડતાંજ તે ટપાલ માટે બહુજ કાળજી રાખવા લાગ્યા. સિપાર્ઈ ટપાલ લાવે કે તે જોવાને પોતાની પાસે મંગાવે. તેમાંથી મુંબઈથી આવેલા કાગળો કે તાર પોતાની પાસે રાખી બાકીની ટપાલ ઉપર મોકલાવે. સંસરાજની હાક ધરના બધા માણસ ઉપર હોવાથી આ વાત એમની પાસે જઈ કોઈની કહેવાની હિંમત નહિ. ”

“પહેલી સ્ત્રી મરી ગયા પછી સંસરાજ તરતજ કોલ્હાપુરથી પુણે આવ્યા અને ત્યારથીજ કન્યાની તપાસ કરવા લાગ્યા. પુનર્વિવાહ કન્યાને એમનો મત હોવાથી એ કાંઈ રીતે લગ્ન કરશેજ નહિ’ અને પુનર્વિવાહ કરશે એવી સંસરાજને ખીંક લાગી અને મુંબઈના મિત્રમંડળને મળવાનો પ્રસંગ આવે તે પહેલાંજ લગ્ન કરી નોંખવું એવો એમણે નિશ્ચય કર્યો અને તે પ્રમાણે રોજ કન્યાની તપાસનો સપાટો ચલાવ્યો. ”

“આ વખતે મારા વડીલ પણ મારા માટે ઘર જોવાને પુણે આવ્યા હતા. તે સંસરાજને મળ્યા. તેમનો અને મારા વડીલનો પહેલાંનો પરિચય હતો. તેમણે સંસરાજને કહ્યું કે મારી છાંટરી લગ્ન લાયક થઈ છે પણ તમને ખબરજ છે કે લગ્ન નહીં થયા શિવાય અમરતી જોવા મોકલવાનો રીવાજ અમારા ઘરમાં નથી. માટે મારી એવી વિનંતિ છે કે તમે કોઈ માણસને અમારે ગામ કન્યા જોવાને મોકલો. તેને જો તે ઠીક લાગેતો તેને અહીં બોલાવીયે. લગ્ન માટે બાહેર આજુલી કન્યા લગ્ન થયા શિવાય ઘેર પાછી ફરે તે અમારા ઘરનું હલકું દેખાય માટે પહેલાં તમને કન્યા પસંદ પડ્યા શિવાય મારાથી તેને અહીં લાવી શકાશે નહિ. ”

“સંસરાજએ અમારા ઘરના આશ્રિત વેદમૂર્તિ રા. બાળમટજ વાટવેને મારા ગામ મોકલ્યા અને તેમણે મને પસંદ કરી એટલે હું, વડીલ અને બટજ પુણે આવ્યા. એટલામાં લગ્ન ન કરવા માટે એમને સંસરાજ સાથે પુષ્કળ જોલવું થયું.

“મારે લગ્ન કરવું નથી. હું કંઈ હવે ન્હાનો નથી, મને ૩૨ વર્ષ થયાં છે. મને કુંવારા રહેવામાં કંઈ હરકત નથી. કારણ કે દુર્ગા (એમની ન્હાની બેન) મારાથી ઉમરમાં નાની છે અને ૨૧ વર્ષની થઈ ત્યારથી અનાથ છે. આપનો પ્રેમ મારા કરતાં તેના ઉપર કોઈ પણ રીતે ઓછો નથી. એવું છે તો તેને માટે કંઈ વિચાર કરતા નથી, પછી મારું લગ્ન કરવાનો શા માટે આગ્રહ કરો છો? તે વ્રતસ્થ રહે એ સાફ એવું ને આપને લાગતું હોય તો તે અમને બંનેને સરખાવ લાગુ પડે છે. કદાચ હું કુંવારો રહેવાથી પાછળથી પુનર્વિવાહ કરીશ એવી ને આપને ખીક લાગતી હોય, તો હું તે કદી કરનાર નથી એવું આપને વચન આપું છું. અને તે માટે આપે કંઈ કાળજી રાખવી નહિ.”

એવી એવી પુષ્કળ રીતે વિનવણી કરી, પણ સસરાજી પોતાનું બોલવું છોડે નહિ. વધારે વધારે ગુસ્સે થાય. તો પોતે કહે કે “ને મારું સાંભળશો નહિ” તો પછી મારે આપનું કંઈ કંઈ કરવું પડશે, પણ મને છ મહિના છુટા રહેવા દો એટલે તેટલામાં હું વિશ્વાસ્યત ન્હાવું” આ પણ સસરાજી કમળ રાખે નહિ.

આ પ્રમાણે વાતચીત થયા પછી બે ત્રણ દીવસમાં અમે સ્ત્રી પુત્ર આવી પહોંચ્યાં અમે જ્યાં ઉતરીયાં હતાં ત્યાં સસરાજીએ આવી મને રૂબરૂમાં બેઠા અને પસંદ કરી અગ્નિ-આરસનું મુહુર્ત કરાવ્યું. પણ સસરાજીએ મારા વડીલને કહ્યું કે “આજ સાંજે તમે અમારે ૧૨ આવજો અને એમનું શું કહેવું છે તે સાંભળજો. ને અનુકૂળ બોલવું હશે તો તો ઠીકજી છે પણ ને ઉમરનું બોલે તો મંતો મારી છોડરી તમનેજ આપવાનો નિશ્ચય કર્યો છે એમ ચોખ્ખું કહી દેજો” આ વાત વડીલે કમળ રાખી અને સાંજે એમને મળવાને અમારે ઘેર આવ્યા.

મારા વડીલનો ચહેરો સારા કુટુંબને શોભે એવો પુષ્કળ અને આગ્રહાર હતો. તેને જ્ઞેતાંવારજ એમણે ઉભા થઈ બેસાડ્યા અને ઓળખાણ આપતાં મારા વડીલે હું કદાચ ગામનો જાગીરદાર છું વિગેરે હકીકત ઘોડામાં કહી કહ્યું કે “મારી છોડરી લગ્ન લાયક થઈ છે અને તેને તમને આપવાને માટે અહીં આવ્યો છું.”

એટલે એમણે કહ્યું કે “આપે મને શું જણાવે છોડરી આપવાનો વિચાર કર્યો? એકતો આપ જુના કુળના જાગીરદાર છો અને હું સુધારક છું અને પુનર્વિવાહના મતનો છું. વળી હું શરીરે રૂઢપુઢ દેખાઉ છું પણ આખે આંધળો અને કાને બહેરો છું. બાકી મારે વિશ્વાસ્યત જવાનો વિચાર છે. ત્યાં જઈ આવ્યા પછી પ્રાયશ્ચિત લેવાનો નથી. તો પછી બધી વાતનો વિચાર કરી જે કંઈ નહીં કરો તે કરજો.”

મારા વડીલે જવાબ આપ્યો કે લાઉસાહેબનો (સસરાજીનો) અને મારો જુનો પરિચય છે. તેણે મને બધી વાત કહી છે અને મારો તમનેજ છોડરી આપવાનો નિશ્ચય થયો છે.

આ સાંભળીને ધણીવાર જવાબ આપ્યો કે “આપનો નિશ્ચય થયોજ હોય તો મારે એક કહેવાનું છે કે આજે લગ્ન ન કરનાં રૂઢ વાક્ય નિશ્ચય કરી એક વર્ષ પછી લગ્ન કરજો.”

પણ મારા વડીલે તેમ નહિ કરવા અને તેમના કુળ તરફ નજર કરવા ઘણો આમદ કર્યો એટલે એમણે કહ્યું કે આ બાબતમાં તમે બાઉસાહેબનો વિચાર પુછો અને તે કહેશે તેમ કરીશું આટલી વાતચીત પછી વડીલ હસી ગયા.

એમને માત્ર એમ લાગ્યું કે આ બધી બાબતમાં બ્યારે મેં ભાઉસાહેબનું સાંભળ્યું છે તો ફક્ત વર્ષ ૭ મહિના લગ્ન લંબાવવાની એક મારી વાત તે સાંભળશેજ નહિં એમ નહિ થાય. એમ ધારી, એ સસરાજી પાસે ગયા અને મારા વડીલ ચપ્પણ સાહેબ કુલેકર આવ્યા હતા અને ફલાણી વાતચીત થઇ તે સહુ કહ્યું, પછી સસરાજીએ કહ્યું કે “છેવટ શું થયું તે કહો” ત્યારે એમણે કહ્યું કે “છેવટે શું કરવું તે તમારા ઉપર રાખ્યું છે. બધી બાબતમાં આપણે તેમનું ચા માટે કરવું? તેમણે આપણું ચોક્કસ પણ કહ્યું કરવું ન જોઇએ? મેં તેમને કહ્યું કે આપની સર્વ વાત મારે કશુંજ છે. હું લગ્ન કરીશ પણ આજે નહિ કહું. વર્ષ ૭ મહિનાની વચ્ચે મુદત રાખવી જોઇએ” વગેરે વગેરે પોતાના તરફનું કહેવાનું એમણે ધીમે ધીમે પુષ્કળ કરી તેમનું મન વાળવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

સસરાજીએ આ સમગ્ર સાંભળી રહ્યા પછી કલાક દોઢ કલાક સ્વસ્થ મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા. ઉત્તર કંઈ આપતા નહોતા. એતો ધીમે ધીમે બોલવાનું શરૂ રાખતાજ હતા. પણ તેમનું લક્ષ્ય અહીં નહોતું. આશરે બે કલાકે સસરાજીએ બોલવાનું શરૂ કર્યું અને ત્યાં ઉભા રહેલા સપ્તગાને કહ્યું કે “તમે સૌ બહાર જવ એક બે ઘડી અહીં આપણો નહિ” તે પ્રમાણે સૌ માથુસ બહાર નીકળી ગયા. નહુદ માત્ર શી વાતચીત થાય છે તે જાની સાંભળતી હતી. સસરાજીએ એમને કહ્યું કે આટલીવાર તમે બોલ્યા તેનો મેં વિચાર કર્યો પણ આ વખતે તમારું કહેવું સાંભળવું એમ મને લાગતું નથી મેં તમારા પર કદી પણ અવિશ્વાસ આણ્યો નથી અને હજી પણ આણ્યો નથી. પણ આ વખત એવો છે કે વિચારી માથુસે કરેલો નિશ્ચય પણ ડગમગી જાય એવો મોઢા હાલમાં જોવામાં આવે છે એ તમારા લક્ષમાં આવતું નથી શું? એકવાર તમારા કલા પ્રમાણે વર્ષ ૭ મહિના છુટા રહેવા દીધા તો હું મારા ઘડપણમાં ખરા મુખને શાન્તિને પામીશ નહિ એવી મને બીક લાગે છે. એનું કારણ હવે હું તમને કહું છું. કે છેલ્લા પંદર દિવસમાં મુજબના તમારા મિત્રમંડળ તરફથી પત્ર અને તાર આવ્યા છે તે સમગ્ર વાંચી મારી પાસે રાખ્યા છે. તે બધાનો વિચાર વાંચી તમારું કહેવું કશુંજ કરવાનું મને યોગ્ય લાગતું નથી. એક તો નવા મત તરફ વલણ છે એમાં વળી મિત્રોનો આમદ અને વધતી અનુકૂળતા આટલું છતાં પણ છોકરાં હાય તો જરા પગ ખંચકાય પણ તમનેતો તેય નથી. આવી રીતે બધી બાબતો સ્વતંત્રતા મળી છે એટલે સહજ નવા મતનું અભિમાન તમારામાં જાગશે એમ મને બીક લાગે છે. પણ હવે મારી ઉમર યદ્ય છે કુટુંબમાં બેરાં છોકરાંનો ભાર તમારા પર છે અને તેને માટે તમે લાયકજ છો. તેતો ફીક પણ જો તમને તમારા કહેવા પ્રમાણે વર્ષ ૭ મહિના છુટા રાખી તો મારા કુટુંબમુખ ને સમાધાનમાં અંતરાય પડે. આ બંને બાબત મેં દેખાડી છે. તમે વિચારી દો. જો યોગ્ય લાગે તે કરો. હું તો માત્ર મારો બોલ કરી દઉં છું કે હમણાં લગ્ન નહિ કરો તો કન્યા પાછી મારાથી મોકલારો નહિં. કારણ તેમાં ચપ્પણ સાહેબના ઘરની દલકાઇ થશે અને મારું અપમાન થશે પણ તેમજ કરવું પડેતો તમારો અને મારો સંબંધ તુટશે અને હું કાયમ માટે કરવીર

“ વળી આ જે હૃદય છે તેવાં મનુષ્યો જન સમાજમાં ભાગ્યેજ જોવામાં આવે છે. તેને ઓળખવાને તુંજ ભાગ્યશાળી છે. ” તેણે મ્હારા હાથમાં એક સ્વચ્છ અને કોમળ હૃદયની સીસી મુકી, દરેક આજી ફેરવતાં જો દરેક રીતે સ્વચ્છ જણાઇ અને એક તરફ કોઇ પણ જાતના ગિન્દુ કે કીણ નહોતાં. જે ઉપરથી મ્હારી મન્યુત ધારણા થઇ કે આ કોઇ સ્ત્રીનું હૃદય હોવું જોઇએ. “ આ ત્હારી સદાની સ્નેહાત્મ સ્ત્રીમિત્રનું હૃદય છે ”, દિવ્ય પુરૂષે ઉતાવળ કરતાં કહ્યું “તુંજ ભાગ્યશાળી છે કે તે હૃદય ત્હેં પારખ્યું છે, આ પૃથ્વી ઉપર ત્હારા શીવાપ કોઇએ પણ તેના હૃદયની ખરી, પરીક્ષા કરી નથી. તે હૃદય બતાવતાંજ તેના આહુતી ખરી આકૃતિ ત્હારી દૃષ્ટિ આગળ ઉભી થાપ છે; ખરેખર આ દેવીતુંજ હૃદય છે, સ્ત્રી જાતિમાં યૌવણી હોવું જોઇએ, પણ હૃદય ઓળખવાની શક્તિ ઘણી યોગી સ્ત્રીમાં હોય છે. હૃદય સૌન્દર્યનો શશુગાર છે શ્રેષ્ઠ છે, આ દેવીના ભક્તનું પણ હૃદય તેના જેવું શ્રેષ્ઠ થવાનું; માટે ત્હારા જીવનના અંત સુધી દેવીની ભક્તિ કરી પવિત્ર રહેજે, જીવનનો ઉદ્ધાર થશે; સાલ્વ થશે. ”

તે પછી બીજા ઘણી હૃદયપરીક્ષા મ્હારી નજરોનજર ઉઘાડી બતાવી પરન્તુ તે બધા ઉપર કોઇને કોઇ રીતે પણ દુર્ગુણોની છાપ માલમ-પડતી. દરેક હૃદય જુદાં જુદાં તપાસવાની પ્રતિ થઇ પરન્તુ બધામાં લોભ, કામ, ક્રોધ, નીંદા, ઇર્ષ્યા, દેવ મગર્ગરી, દુર્વિચાર, દુર્બળતા, અભિમાન, , અદિ વિકાર દરેક જાતનાં જોવામાં આવતાં હતાં તેમાંથી કોને ધ્યાન પુર્વક તપાસુ એ વિચાર કરતો હતો ત્યાં દિવ્ય પુરૂષ અદૃષ્ટ થયા અને પેલાજ દૂત આવી પેઢી લઇ ગયા પણ દેવીના હૃદયની સીસી જુલ્યા ગયા. ”

“ મનુષ્ય માત્રની જીવંતીમાં હૃદય પરીક્ષા કરવાની જે તક મળે છે, તેમાં પણ ના-પાસ પડવાથી સુખ પા ફુઝ અલગ કરીએ છીએ અને જેના પરિણામે કલેશ ને કલહ ઉત્પન્ન થાપ છે. પતિ પતિન પોતાનો મંસાર પાપમાલ કરે છે અને એક બીજાનાં મન ઉઘા રહે છે. પિતા પુત્રને તરે છે. બન્ધુ બન્ધુને ધિક્કારે છે, અને દરકોઇ મનુષ્ય સ્વાર્થથી બંધાયેલી પોતાની જીવંતીના દુઃક સમયનો વિચાર ન કરતાં દ્રેવભાવથી છુટા પડે છે. ”

દેવીની ભક્તિથી તેના જેવું હૃદય કરવાની કાશીશ્ર કરી તે પ્રાપ્ત કરવું.

—અંદ.

પિયર સન્દેશો:

સાસરમાં દુઃખી બાલિકાનો.

(આરો માસો શરદ પુનમની રાત્રે, અંલિલા નવ ચાલીશ અતિ ઉતાવળો:—એ શબ્દ.)

સુડા પંખીડા મ્હાનાં પીયરીયાં પરદેશ ને
માતાને કહેજે કે દિંદરી મરી ગયાં.

નિરા ખેચર જનતું ઉગર દેશ ને
કહેજે પંખી વાનો દુખિયારી તણી—માતાને.

નાનપણથી ઉછરી વ્હાલી દિંદરી
પાળી પોપી દૂધ સાકરની માંજ ને—માતાને.

લાડકડીને પરણારી બહુ પ્રીતથી
નેધું નહીં પણ દિંદરી કેડે ભાગ્ય ને—માતાને.

ઠળવળતી આધાર રહિત હું રાંકડી
સાસ ફંધાથે સાસરીયાની માલ જો—માતાને.
કુલી શલી દિકરી મહેણાં સાંખતી
નણુદી વિંધે કાળજીનું હરોળ જો—માતાને.
પૈસા સાટે વેચી વ્હાલી દિકરી
મારે જોને માનડીઓ બરધાર જો—માતાને.
સંતાપે મુજ સાસુ આમિ ઝાળમાં
સસરો શોકે આ તન કેરાં હાડ જો—માતાને.
ઘર ધંધાથી ફંધાધને હું રહું
રાંતી કાઠું હૃદય તણા નિશાસ જો—માતાને.
પંખીડા તું કહેજો બેસી આંગળો
મરી પડી તમ દિકરી દૂર અનાથ જો—માતાને.
ઘરની પાસે રમતાં હસતાં બાલુણં
રહુ આમો પાલવ કેરું ઝાડ જો—માતાને.
કહેજો હાં તું જાહેને મુજ માળાપને
બળતા ઝળતા કુખીયા મનની વાત જો—માતાને.
ન મંજ્યો તમને કાઠ હવાડો કે કુવો
દીધી દિકરી દૂર ઘરે પરદેશ જો—માતાને.
વિનવું પંખી આ હું આંસુ પાડતી
કહેજો આ મંદેશો રૂડી પેર જો—માતાને.

—આધ્યાત્મિક.

સુભાયા માટે વિદ્વાનોના વિચારો.

- “જે સુંદર સ્ત્રીઓ ધર્મહીણ હોય છે, તે વાસ વિનાના ફૂલ જેવી છે.”
“હીન”
“સુન્દરીની સહાયતા વિનાનું પુરુષનું જીવન, કુન્દન વિનાના માણેક જેવું છે.”
“રિક્ટર”
“જે સ્ત્રીએ સ્નેહ, પ્રેમ, દયા વગેરે કામળ વૃત્તિઓને ઉત્તમ પ્રકારે ઉત્તર કરી છે,
એજ ખરી ગૃહિણીના નામને યોગ્ય છે.”
“ગ્લેડસ્ટન”
“સ્ત્રીની પાસેથી પુરુષો સદાકાળ, સદાચાર-બદ્ધતા, ને આત્મસન્માન શીખે છે”
“બટલર”
“સ્ત્રીઓજ સંસારના મહારાજ્ય તાજ છે.”
“હાવર્ડ”
“પુરુષોનું સર્વજ્ઞાન, સ્ત્રીઓના વિશુદ્ધ પ્રેમની સાથે તુલના કરી શકનારજ નથી.”
“યુલ્કર”
“સ્ત્રીઓના દયાદ્ર ચિત્તના જેવી સુંદર વસ્તુ પૃથ્વીમાં બીજી એકે નથી.”
“લુથર”
“સ્ત્રીઓ મૂર્તિમાન કવિતાઓ છે”
“એમરસન”
ગૃહકાર્યનો સમ્પૂર્ણ અભ્યાસ કરવો અને પોતાના પતિના અંગમાં સહયુગોની વૃદ્ધિ કરવી,
એના જેવું શોભામય, સ્ત્રીનું બીજું કોઈ પણ આશુપણ નથી.”
“મિલ્ટન”

લી. દરેકને હાથે લખવા ઇચ્છતો ને દરેકને અર્યતી પણ બેસ બકશીશ કરનાર ખીતર.*
બધા ખીતરોને મારા નીચેના નીતી મણકા મોકલાવશો.

૧ શુદ્ધ ખીન સ્વાંરથી હેતુ ને જ્ઞાનત.	૯ જ્ઞાન.
૨ પુદ્ધોતું બિપરીપણું.	૧૦ આશા.
૩ સત્ય શોધન ને સત્ય પ્રેમ.	૧૧ હીમ્મત.
૪ જ્ઞાન.	૧૨ ખરો સ્વભાવ.
૫ શુદ્ધ હેતુની સ્વતંત્રતા.	૧૩ કુદરતી કાયદાને માન.
૬ શુદ્ધ સરવખાપક ઉદ્યમ.	૧૪ શાન્તી.
૭ દાન.	૧૫ સુરપ્રેમ.
૮ દાઝ.	૧૬ આનંદ.

ઉપકાર સાથે સ્વીકાર.

INDIAN OPINION—(Anglo-Gujarati Weekly) Phoenix, Natal,
(South Africa).

દેશી વેપારી ગ્રંથમરતું માસિક—મુંબાઈ.

CENTRAL HINDU COLLEGE MAGAZINE.—Benares.

વિવિધ ગ્રંથમાળા, મણકો-૧-૨:—(આર્યધર્મ નીતિ અને જ્ઞાણક્ય નીતિસાર)
પ્રકાશક, સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય, મુંબાઈ.

સંસાર શા માટે—(નવલકથા) રા. રા. ડાહ્યાભાઈ ઉત્તમરામ ભટ્ટ, અમદાવાદ.

વિકૃતપુદ્ધિનો વિવાદ—(ઉપદાસ યુક્ત નાટ્ય પ્રયોગ)—ભાવાન્તર કર્તા, રા. રા. જીવનલાલ
અમરસી મહેતા, અમદાવાદ.

કવિ પ્રેમાનંદનાં નાટકો—(નિબંધ) રા. રા. નરસિંહરાવ ભોળાનાથ, બી. એ.,
સી. એસ.—સનાગીરી.

વિદ્યાર્થીઓને બોધવચન:—ચોન્ડક, રા. રા. જગન્નાથ નેદાલાલ રાવળ, મુંબાઈ.

પ્રિયકાન્ત—(નવલકથા)—લેખક રા. રા. રમણતમાઈ વણુભાઈ બી. એ., અમદાવાદ.

સંગીત નીતિવિનોદ—R. B. T.

પ્રેસિડન્ટ મહાવીર ગાર્ફોલ્ડ
મહારાષ્ટ્ર જાવન પ્રમાત
રાજપુત જાવન સંખ્યા

ANTARES ALMANAC—(for 1911) Edited by Prof Geo Wilde,
from the Rexo Co. 3 Central Street, Halifax,
Yorks—England.

'TEAR-OFF' CALENDER—(for 1911) રા. રા. ચુનીલાલ સાંકળચંદ યાદ,
ધી ગોલ્ડન મીરેક્યુલસ ડેરીફાર્મના માલિક, અમદાવાદ.

૧૯૧૧ ઓફિસની સેવિંગ્સ બેંકના નિયમો.

*આ લેખની જોડણી આપણી ભાષાના રૂઢ નિયમોને અનુસરતી ન હોવા છતાં,
ખંડની ખાસ મુદતના ઉપરથી તે ફરફાર વિના પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.

આયોનિક ફાર્મસી

માં

બનતી સાધારણ ઉપયોગની દવાઓ.

ફીવર ડ્રોપ્સ.—જ્વર ઝિન્ક. દરેક બતના તાવ ઉપર લાગુ પડે છે. ધણીજ શસ્તી અને અસરકારક દવા છે. રૂ. ૦-૪-૦

જર્મીસાઇકલ.—જંતુવિનાશક. ચોપી કે ઝેરી જંતુના વિખે કાપી નાંખે છે.

રૂ. ૦-૮-૦

બલડ પ્યુરિફાઇંગ સોલ્યુશન.—રક્તશોધક. સોહીવિકાર ઉપર ધણીજ અસર કારક દવા. રૂ. ૧-૦-૦

લીવર સોલ્યુશન.—ઝાડાની કબજાઆત વગેરે દુર કરે છે. પેટ સાફ આવે છે. અને શુભ લાગે છે. રૂ. ૧-૦-૦

એન્ટિસેપ્ટિક મલમ.—ચામડીના દરેક રોગ ઉપર કહોતું અટકાની જલદી રજા આવે છે. રૂ. ૦-૬-૦

એ ઉપરાંત દરાજનો મલમ, ખીલનો મલમ, કાલેરા, પ્લેગ વગેરેની સઘળી બતની આકરીર દવાઓ બનાવવામાં આવે છે.

વધુ અખર મારે તથા નમુના મારે લખો—

(મોર્ડેસર ગજજરની) આયોનિક ફાર્મસી.

ગીરગામ, મુંબઈ.

ज्ञानसुगन्ध.

गुर्जर रमणीयाने आमन्त्रण:-

आपो आचोने सावित्री । आज रसताळी पाडी,
कांद गजवो आपणी व्हेन । आ गुर्जरी वाडी ।

हरिणी शो वचळवान, नाजुक ने नमणी,
फूलनी कळीदान सुकुमार सूरवणी रमणी.

छपि छटाभरी, सोहाग जेणे मुरा सुगंधरा,
शुभ वजोदरानी गेल सरिस्ती ओ चतुरा ।

रुडी ठरेल बुद्धिविशाल रहस्यु ने शाणी,
मुज अमदावादनी व्हेन घररसु ओ शुहिणी ।
निज उरना विविध वितासरंगे रंगेली,
शुभवनी जोहनरुप सवितां अलवेली ।

अमृतदा मीठा नेल, पा शोने अधुरी,
ओ कोकिलरुपी नारु शाठरानी मधुरी ।

छो सुन्दर रसिक उदार, सद्गु प्रगिणी आवो,
गुर्जर जन्तुनी जोह कुवरीओ रूढावो.

ज्वां लिहण निज सन्तानि धवराणे जाळे,
ज्वां सागर उछळे नीर मोतीनी पाळे,

ज्वां गेमभक्तिलां गान भक्तजन गायां,
ज्वां स्थळ खल्लां इतिहास शरणा सोहाया,

ए अवभुत देशनी वाळ, खरीने धोरखती,
सौराष्ट्र तणी सप्पार । पचारो भाववती.

तेजस्वी, भवजोउन्त, जतनी लक्ष्मी ज शी,
जाचोने कच्छनी कोड उरेली शुचती । हशी.

जाचो जालोने साक्षिय । आज रसदुके शुजो,
कां गजवो गमते गीत निज गुर्जरी कुंजो.

-न्यागात्रज दत्तपतराम कवि
छत " न्यागा न्यागा रास "

સુન્દરી સુબોધ

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મતુઃ

પ્રતત્ર દેવતા રૂપે, ત્યાં ખામે સન્માન સુન્દરી,)

આધારપાદક

પુસ્તક ૮ : અંક ૬

ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૧

બાંધુસમાજ, અમદાવાદ.

પ્રકાશક અને તંત્રી—રામભોદનરાય જાડવ તરાર.

વિષયસૂચન.

વિષય વિભાગ	લેખક	પૃષ્ઠ	વિષય વિભાગ	લેખક	પૃષ્ઠ
ઉદયગુરુજન.	ઈલા વહી. વિલફોફસ.	૧૧૧	વિવિધવિહાર.		
કાવ્યકુંજ.			પ્રશુ પ્રાર્થના	સા. ચિન્મયાશ્રમી.	
પ્રસાદન	સા. સુમતિ	૧૧૨		ચિત્રેતી.	૧૬૯
વીરનું દોહરકું	સા. હેમકુમારી	૧૧૩	માનુ સ્નેહ	સા. 'મુદુલા'.	૨૦૦
ચિત્રામાં જીવી શનીની	બહેન ઉર્મીલા નર-		આત્મ બોધ	સા. 'સ્નેહ-મુખા'	૨૦૦
અગ્નિ પ્રાર્થના	સિંહરાવ.	૧૧૪	પ્રેમ	(મળેલું.)	૨૦૧
એક સ્મરણ	એક દુઃખી ભવિની	૧૧૪	ભગિની વિદેશ અને પુ-	સા. દત્ત બહેન.	૨૦૪
પ્રેમનું ભૂત	સા. 'સ્નેહ-મુખા'	૧૧૫	પ્રિતા ચોરોદ્ધાર.	એક સ્ત્રીજન.	૨૦૭
એક પ્રાર્થના	સા. સુમતિ	૧૧૫	ક જ દસન	વેકુંબારી અ. સા.	
સ્નેહનું સાધાન્ય	સા. 'સ્નેહ-મુખા'	૧૧૬	માતાજીનું સ્તવન.	કવિબા.	૨૦૪
શીતાનો સ્નેહ અને સંદેશો.	બહેન 'ર'.	૧૧૬		સા. 'દક્ષા'	૨૦૪
પાર્વતીહરો.			પદ્યારતી	સા. 'બ્યાતિર્મયી'	૨૦૬
તમાચા બાળ	બહેન 'ર'.	૧૧૭	બહેનના શાળે સંદેશો.	સા. સાકરબહેન	
પુણેના સ્નેહ	સા. 'પ્રમિલા'	૧૭૨	સીએના સંગાર.	ચિત્રલલ દિવેદી.	૨૦૭
અપંગ	સા. બબી બહેન	૧૭૩	મુખોષ	સા. 'દેવી'	૨૦૭
એક પ્રમાણિક નિર્ધન	સા. સુમતિ	૧૭૪	ગરબો.	સા. વીરમતી વિ.	
ભાષીલા અને શુભિન્દ્રા	સા. જ્યેષ્ઠગૌરી	૧૭૬		પંડયા.	૨૦૮
રમીયત્તમાલ.			દીક લેવીનું મૂલન.	સા. સાકરબહેન વિ.	
સહેનશાહખાનુ કરીના				ફલલ દિવેદી.	૨૦૮
રેશારાન	બહેન 'ર'.	૧૮૩	આર્યબહેનેને વિનંતિ.	સા. ધનુમતિ દરિ-	
મૃદુ-ધર્મ.				સુખાશ્રમ મંદેતા	૨૦૯
લગ્ન કોટ	મ. સ્વ. શિવગૌરી	૧૮૭	નિન્દા	સા. અરવિન્દા	૨૧૧
	ગજજી.	૧૮૭	વહેમનું પરિણામ	સા. 'બ્યાતિર્મયી'	૨૧૨
ધર્મ	મ. સ્વ. હાણાબહેન	૧૮૯	શ્રીનાથજીની યાત્રા	બહેન 'ક'.	૨૧૩
બાળાઓનાં નિલ દર્શ	મિસ કુસુમકુમ્ભરી	૧૯૪	સીએને ઉચા પ્રકારની	સા. શારદાગૌરી,	
	હીરાલાલ રાવળ	૧૯૪	અને અમલની કેળવણી.	બી. સા.	૨૧૭
વિદ્યા-કલા.			આનંદાશ્રમ.		
અચલ કળા	એક બહેન	૧૯૭	સાસુ વડુનો વિવેક.	સા. વિરમતી	
મોક સાસુ	૧. એક 'બહેન'			વિ. અરુણ	
	૨-પ. બહેન. 'K'	૧૯૮			

સીએ માટે પ્રકટ થતું માસિક, વાર્ષિક લગભગ ચોરસેજ સાથે સં-

નિજકુંજ.

મુલજ દુર્લભજ વેદ કૃત.

નવા રાસઠાઓ, નવાં ભજનો, નવા કાવ્યો, પાનાં ૧૫૦; ઉત્તમ છપાઇ ને બાધણી
મૂલ્ય: ૦-૧૨-૦.

મળવાનાં ઢેકાણા—અ. સૌ. જમનાખેત્ર નગીનદામ સકર્ષ,
બાણગગા વાલકેશ્વર—મુ'બાઈ.

એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની, કાલકાદેવી રોડ—મુ'બાઈ.
છગનલાલ અમરશી મહેતા, સ્વામિનારાયણના મંદિર પાસે—અમદાવાદ.

તૈયાર છે.

“સરસ્વતીચન્દ્ર” ના કર્તા

શ્રીયુત ગોવર્ધનરામ.

એમના જીવનની ટુંકી કથા એને તેની તુલના.

લેખક કાન્તિલાલ છગનલાલ પંડ્યા, બી. એ

૩૦૦ પૃષ્ઠનો મચિત્ર ગ્રંથ

કિંમત માત્ર ૦-૧૨-૦ પોષ્ટેજ છુદ્ડ.

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની, કાલકાદેવીરોડ—મુ'બાઈ.

અમુલ્ય ભેટ.

“વૈદ્ય વિદ્યા”

આ નામનું અનેક વૈદ્યક વિષયોથી ભરપૂર અને સર્વ લોકો.

પચોળી ૧૨૮ પાનાંનું પુસ્તક એક પોષ્ટ કાર્ડ ઉપર નામ લખ

મોકલનારને કિંમત કે દપાલ ખર્ચ કંઈ ૧૦૦ લીધા જાય

મોકલી આપવામાં આવે છે.

ગજવૈદ્ય

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગેઃવર્ધનરામભાઈના રાબ્દોમાં કહીએ તો “સ્ત્રીથી પંડિત થાય, રસજ્ઞ થાય, કુટુંબપાપક થાય, સ્વસ્થ થાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને “સુન્દર થાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબઅન્ધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય ને તે મુક્તતાથી “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ છાંછાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખરાં કલ્યાણ કરવા “શક્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબનાં બાળક વચ્ચે પાપણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધવર્ગની “કલ્યાણ વાસનાઓ વૃક્ષ કરે;” પતિભક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉત્તર કરે અને તેના આંતર-વિલાસોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ ભેળવી દઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને અન્તે સ્વદેશમાં ઉદયસૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્ય સુન્દરીઓના જીવનની સફળતા છે.” સ્ત્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી... “સ્ત્રીની ઉત્પત્તિ વિના દેશની ઉત્પત્તિ અસક્ય છે.”

પર્વ ૮ મું,] ઈ. સ. ૧૯૨૧, શુક્રવાર :—મહા, વિ. સં. ૧૯૬૭. [અંક ૬ ઠા.

ઉદય ગુંજન.

શ્રદ્ધાની વાત કરો. ત્હમારા અંતરની આંધળી અશ્રદ્ધા અથવા દુષ્પીતી અજ્ઞાનતા જાણવાની જગતને શી પરવા છે?—જો ઇશ્વરમાં, મનુષ્યમાં, અગર પોતાના આત્મામાં ત્હમને શ્રદ્ધા હોય તો તેમ કહો; અને તેમ ન હોય તો શ્રદ્ધા ત્હમારા દિલમાં પ્રકટ થાય ત્યાં સુધી ત્હમારા સઘળા વિચારને જ્ઞાન-ગુફામાં પૂરી રાખો. અશ્રદ્ધા વાળા વિચાર નહિ જાણવા માટે આખી દુનિયામાં કોઈજ દિલગીર થવાનું નથી, એ ખૂબ યાદ રાખજો.

તન્દુરસ્તીની વાત કરો. આપણી જીંદગીનાં હમ્મેશનાં દર્દની કંઠાળો આંપતી કથા હવે બહુ જૂની અને ત્રાસદાયક થઈ પડી છે! જરા વિચાર કરો કે, ત્હમારા દેહનાં દુઃખનાં વર્ણન સાંભળવા કોણ બેસી રહ્યું છે? ત્હમારા વ્યાધિઓની, એની એ વાત કોઈને પણ ચીડી, રસિક અથવા પ્રિય લાગે, એ ત્હમે માનશોજ નહિ. એમ કહો કે ત્હમે સારાં છે અગર ત્હમને સારું છે; અને દયાપ્રીતિરૂપ પ્રભુ ત્હમારાં આ હિમ્મત અને ધીરજનાં વચન સાંભળી ત્હને સાચા બનાવશે.

સુખની વાત કરો. ત્હમારાં કંઈની કહાણી સાંભળ્યા શિવાય પણ દુનિયામાં કોઈ દુઃખની ખોટ છે?—કોઈ પણ રસ્તો બધોજ મુશ્કેલ નથી. સહેલી અને ચોખ્ખી જગાઓની શોધ કરો; અને અસંતોષ તથા દર્દ અને દુઃખથી નિરંતર પીડાતી પૃથ્વીનાં થાકેલાં, ત્રાસેલાં માનવીઓને તે પુણ્યસ્થાન, વિશ્રાન્તિ માર્ગ બતાવો.

ફલા વ્હીલર વીલકોફલ.

✓ કાવ્યકુંજ.

પ્રસાદન.

કુતવિશંખીત—

સર્ખોરો ઝહાલી પ્રસાદ કરો કરો,
નયનમાં અમિને કરીને લરો;
અતિવ કોપ જરા અળગો કરો,
હૃદયમાં કંઈ તો કરૂણા ધરો.

હરિગીત—

રે ! જોલરે ! પ્રિય ઝહેની ! કયમ તું આમ મુજથી રીસાય છે ?
વિણ વાંક શાને કાજ અતિશય આમ તું કોપાય છે ?
તુજ સંગમાં આનંદ મુજ, લહે એ છતાં આ શું કરે ?
તવ આશ્રયે છે જીવન મુજ, સમજી દયા ના. કાં ધરે ?

ઉપભતિ—

ખેલાં કદી રોષિત થાતી'તી ને,
માની કરી તત્ક્ષણ જાતી'તી તો;
ભાનુ સમક્ષે છુપી જાતી'તી ને,
ઈન્દુ સમક્ષે કરી આવતી તો.

અનુકંપ—

રાત્રીમાં રોપ ધારે તો પ્રભાંતે ઝહેલી આવતી,
દિને કોપીત થાતી તો; નિશામાં આવી ભાવતી.

હારગીત—

હું વિવિધ યતન કરું મનાવા લેશ ફળીભુત થાય ના,
તુજ મુખ મધુરું લેશ પણ મહારાથી તો દેખાય ના;
હું પુષ્પ સુન્દર માળ શુંયવા ભેટ કાજે લાવું છું;
તો ફરથી તુજ નેત્રથી, અપમાન નિત્ય હું પામું છું.

શાખરિણી—

વળી લાવું પ્રેમે, રમત રમવા સંશ્રદ્ધ ગધે,
પુરી દેખે ના ત્યાં, ત્વરિત ઉડી ઝહાસી જતી તું તો;
કદી હવે આણું, મધુર મધુરું લોજન હું તો,
મુકી નેત્રે હસ્તો, “ખસ ખસી અરે જા !” પદ તું તો.

તોરક—

નિરખી કદી લેશ ઉમંગી લહે,
શુચી સેવન સામન આણું કને;
ગધી વૃત્તી ઉમંગી દુઃખેથી ફરે,
નયનો યકી અશ્રુ અતિવ કરે.

હરિગીત—

શું જન સમુહના પ્રશ્નથી નારાજ તુજમાં આવી છે ?
શું પ્રિય પિતાના ત્રાસથી ત્રાસેલ તું તો હાવી છે ?

શું સખી-પતિના કોપના લયથી તું હાવી થઈ અરે ?
રે જોલ લેખનશક્તિ મહારી ! કહે મહને કારણ ખરે-

દ્રુતવિધંબીત—

સખીરો બહાલી પ્રસાદ કરો કરો,
નયનમાં અમિને ફરીને લરો;
અતિવ કોપ જરા અળગો કરો,
હૃદયમાં કંઈ તો કરૂણા ધરો.

સૌ. સુમતિ.

વીરનું હાલરડું.

(આવી સરદ પુનમની રાતરે—એ રાખ.)

આવી વસંતદેવી વધામણે,
વીરને ખંમા ખંમા, ખંમા ખંમા;
વીર ! વારી વારી વદન સોહામણે,—
વીરને ખંમા ખંમા, ખંમાખંમા.

વસંત ખીલે અલબેલડી, ખીલે વીર વસંત;
માન ખીલે રસબેલડી, હેયે હર્ષ અનંત.

વીર ! વારી વારી વારી વદન સોહામણે,
વીરને ખંમા ખંમા, ખંમા ખંમા.
આવી વસંતદેવી વધામણે,
વીરને ખંમા ખંમા, ખંમા ખંમા.

વસંત હસે ને હરિ હસે, હસતો મારો વીર;
વીર હસે ને જગ હસે, જૂલે ધરણી ચીર.

વીર ! વારી વારી વદન સોહામણે,
વીરને ખંમા ખંમા, ખંમા ખંમા.
આવી વસંતદેવી વધામણે,
વીરને ખંમા ખંમા, ખંમા ખંમા.

વૃક્ષે વૃક્ષે વેલડી, એ વેલડીએ ફૂલ;
પ્રભુએ સાંધી બેલડી, વીરથી શેલે કુળ.

વીર ! વારી વારી વદન સોહામણે,
વીરને ખંમા ખંમા, ખંમા ખંમા.
આવી વસંતદેવી વધામણે,
વીરને ખંમા ખંમા, ખંમા ખંમા.

સૌ. હેમકુમારી.

ચિતામાં જતી સતીની અગ્નિપ્રાર્થના.

(ખંડ હરિશ્ચંદ્ર.)

જગનાથ આ હું શું સુણું ? કંઠધ્વનિ-મુજ પ્રાણનો,
 લહેર લહેરે સર્મોર શું, મંદ હાસ્ય નચાવતો.
 પ્રિય અગ્નિદેવ ઓ ! મલિનતા મનની હરો,
 જ્યોતિ પૂર્ણ જગાવીને, મુજ તુચ્છ કાયા છેદલો.
 તુજ રશ્મિ દે, તુજ પ્રાણ દે, કનકમય તુજ કરવડે,
 ભસ્મ કરી આ કાયને, પ્રાણમય તુજ પ્રાણદે.
 આત્મા ત્વરિત ઉડી જશે, પુણ્યમય તે સરવરે,
 જ્યાં પાય સેવોશ નાથના, દિન દીર્ઘ લગી જે રસમયી.
 ચૂર્ણમય આ મેદિની, વિલય કરજે પળમહિં;
 શ્રવણ કરજે પ્રાર્થના, ઓ પ્રગલ અગ્નિ દેવતા !
 વર્ણી સુદિનકર પૃથ્વીના, અચલ યૌવન ધારજે,
 તરુણ બાન્ધુ સૂર્યના, રાજહંસી મુખસમાં.
 સુકુમાર હૈકું બાળજે, સમશેર કોટી તુજકરી;
 જનગણ તણા ઉપજીવિકા, મુજ પ્રાણના પ્રાણેશ્વરા !
 ઉર્મિલા નરસિંહરાવ.

એક સ્મરણ.

(ગદ્ય.)

હતો હા ! આ દિવસ કેવો ? હૃદયને શાન્તિ દેનારો-
 બન્યો તે આજ ઓ સગની ! હૃદયને બાળ કરનારો.
 જીગરને બાળતા સોલા ઉઠાવે દર્દ દુઃખ દિલમાં;
 હમારી આસનાનાં ખૂન માંહી દસ્ત ભરનારો.
 તને જો લાગતો આજે ખરો ખુશગજતીનો દહાડો,
 મને તો બાળતો હરખળ નિશાની નિંદ હરનારો.
 જીગર ભેજે જરા ચીરી જશે છે આગ કેવી ત્યાં,
 નથી આ બેગુન્હા દિલમાં હતો જે રોજ ચહાનારો.
 ગયો, જો ખસ ગયો દહાડો ! નહિ પાછો કદી આવે,
 ભરી છે યાદ મીઠી ત્હોય જીગરમાં એજ રહેનારો.
 એક દુઃખી ભગિની.

પ્રેમનું જાદુ.

દુતવિલંબીત—

જગત આ સહુ નિરખી જો છતાં,
જગત આ સહુ વિચરી જો છતાં;
જગતમાં સહુ સ્થાન તું હો છતાં,
જગત આ સહુ રચતું હો છતાં;—

અનુકંપ—

સર્વ સ્થાને તું જો બહાલા ! છતાં ના તૃપ્ત જો મજે,
બહુગાંઠ કયું એવું શાન્તિ આપી ચહે ત્હને ?

હસિણી—

મુજ હૃદયને બહાલા મારા ! સહુ સ્થળ ના ગમે,
મુજ હૃદય તો બહાલા મહારા ! સહુ સ્થળ ના રમે;
તુજ પ્રણયમાં બહાલા મહારા ! સદા મનકું ભમે,
તુજ હૃદયમાં બહાલા મહારા ! સદા મનકું રહે.

મન્દાકાન્તા—

જોની ! આખા જગત ઉપરે પ્રેમનાં ખીજ વાવ્યાં,
તે જો ! આખા જગત ઉપરે છોડ કેવા થયા છે !
એવાં એવાં પ્રણયી દિલથી પ્રેમના છોડ વાવી,
મહારા બહાલા પ્રભુજી પ્રણયી પ્રેમમાં પ્રેમ ભેજે.

સૌ. સ્નેહ-સુધા.

એક પ્રાર્થના.

(રહેને બુલી ગયો છે—એ રાગ.)

પ્રભો ! તુંહિ, તુંહિ, સત્ય મહારો સ્વામિ છે રે,
નથી કંઈ તહારા વિના મહારૂં તાત ! જગનાથ—પ્રભો ! તુંહિ.
હૃદ શુચી પ્રેમ યોગ્ય માત્ર તું ખરો રે,
તેથી તુંજ પ્રિય, તુંજ પ્રિય તાત ! જગનાથ—પ્રભો ! તુંહિ.
શુદ્ધ શાન્તિપ્રદ એક તહારૂં સ્મરણ છે રે,
તે થકીજ ત્હને સ્મરું, સદા તાત ! જગનાથ—પ્રભો ! તુંહિ.
નથી યાચન ને યોગ્ય વિના કાં પ્રભુ રે,
તેથી ઈષ્ટ શુદ્ધ પુરો, યાચું તાત—જગનાથ—પ્રભો ! તુંહિ.
દીન બાળા નમી હસ્ત ભેડીને કહે રે,
કૃપા કરો, કૃપા કરો પ્રિય તાત ! જગનાથ—પ્રભો ! તુંહિ.

સૌ. સુમતિ.

ચિતામાં જતી સતીની અગ્નિપ્રાર્થના.

(ખંડ હસ્તીત.).

જગનાથ આ હું શું સુણું ? કંઠધ્વનિ મુજ પ્રાણુનો,
 હોર હોરે સર્મીર શું, મંદ હાસ્ય નચાવતો.
 પ્રિય અગ્નિદેવ ઓ ! મલિનતા મનની હરે,
 જ્યોતિ પૂર્ણ જગાવીને, મુજ તુરંત કાયા છેદને.
 તુજ રશ્મિ દે, તુજ પ્રાણુ દે, કનકમય તુજ કરવડે,
 લક્ષ્મ કરી આ કાયને, પ્રાણુમય તુજ પ્રાણુદે.
 આત્મા ત્વરિત ઉડી જશે, પુણ્યમય તે સરવડે,
 જ્યાં પાય સેવીશ નાથના, દિન દીર્ઘ લગી જે રસમથા.
 ચૂર્ણમય આ મેદિની, વિલય કરજે પળમહિં,
 શવણ કરજે પ્રાર્થના, ઓ પ્રબલ અગ્નિ દેવતા !
 વર્ગો મુદ્દિનકર પૃથ્વીના, અચલ ધૌવન ધારજે,
 તરણ બન્ધુ સૂર્યના, રાજહંસી મુખસમા.
 સુકુમાર હૈહું બાળજે, સમશેર કોટી તુજકરી;
 જનગણ તણા ઉપશ્રવિકા, મુજ પ્રાણુના પ્રાણુધરા !
 ઉમિલા નરસિંહરાવ.

એક સ્મરણ.

(અગ્નિ.)

હતો હા ! આ દિવસ કેવો ? હૃદયને શાન્તિ દેનારો-
 બન્યો તે આજ ઓ સજની ! હૃદયને બાળ કરનારો.
 જીગરને બાળતા સોલા ઉઠાંવે દર્દ દુઃખ દિલમાં,
 હમારી આસનાનાં જૂન માંહી દસ્ત ભરનારો.
 તને જે લાગતો આજે ખરો ખુશખબતીનો દહાડો,
 મને તો બાળતો હરપળ નિશાની નિંદ હરનારો.
 જીગર જોજે જરા ચીરી બળે છે આગ કેવી ત્યાં,
 નથી આ બેગુન્હા દિલમાં હતો જે રોજ ચહાનારો.
 ગંધો, એ બસ ગયો દહાડો ! નહિ પાછો કદી આવે,
 ભરી છે યાદ મીઠી ત્હાય જીગરમાં એજ રહેનારો.
 એક દુઃખી ભગિની.

વાર્તાલહરી.

નમાયાં બાળ.

(એક ચિત્ર)

“ તમ પિતાઃસદા વ્હાલ રાખશે;

“ પણ ન માતની ખોટ ભાગશે. ”—કલાપી.

“ રોજ રોજ આતે કેમ ખમાય ? ગઇ કાલે બાનુએ મોટા આરસો ફાડ્યો ને આજે આ આરસે દૂધ ઢાળ્યું ! મ્હારે કરવું શું ? ”—અખડતાં ફફડતાં કમળા અંદર દાખલ થયાં, ને પતિ પાસે ખાલી થયેલો લોટા સાખીલીમાં ફેંક્યો. “ ત્યાં કેમ ચોંટી ગયાં ? ”—કમળાએ તડકો કર્યો ને ચરચરતાં બે બાળકો દાખલ થયાં. વર્તમાનપત્ર નીચે મૂકતાં હરીલાલે પૂછ્યું—“ પણ એમ દૂધ શાથી ઢાળાયું ? ” કમળા—એ તો એમ કે હું જરા નવું આવેલું ‘વર્મન’ જોતી હતી ને આજે કંઈ કે લોટા જરા તાકમાં મૂક. પણ તેના કામમાં કંઈ ઠેકાણું છે ? કાલ સવારે સાસરે મોકલ્લી પડશે. (લખવું જોઇએ કે આજે હજી પૂરાં પાંચ વર્ષ થયાં નહોતાં !)—આવા ઢંગ રાખશે તે કેમ આશરો ? મરનારી મરી ગઇ ને મ્હારે માટે જાજી મૂકતી ગઇ. હું તો આની આ વ્યાધીમાં બળીને રાખ રાખ ગઇ ! ” હરીલાલે ડોળા ધુરકાવતાં ધમકી ભર્યા સ્વરે બાળકોને પૂછ્યું,—શી રીતે દૂધ ઢાળાયું ? બાળા નિમાણે સુખડે સમજી નયને ગદગદ કંઠે બોલી—“ મોટા કાકા ! જુઓ મને મધમાખીએ ડંખ દીધો ને આચાનક મ્હારા હાથમાંથી દૂધનો લોટા નીચે પડી ગયો. ” બાળાએ સુઝ ગયેલો ગાલ બતાવ્યો. તે તરફથી નજર ફેરવી લેતાં, કમળા તરફ જોતાં હરીલાલ બોલ્યા,—તેને કહીને સિક્કા કરી કરીને યાક્યાં. બન્ને છોકરાં નડોરજ થઇ ગયાં છે. આજની સિક્કા તરીકે તેને આખા દીવસમાં ખીસકુસ આ કે દૂધ આપવું નહિ. ગમે તેમ પણ તેને ‘અધાર્યો વિના કાંઇ ચાલશે ? ” ગરીબ ખીચારાં નમાયાં બાળકો ! ! તેની વ્હાર કરનાર—ચુનદાની દર—ચુનદર કરનાર સ્નેહાળ માતાને તેઓ કમનસીબે ખોષ ખેડાં હતાં. કમળાગૌરી નવી માતા હતાં. “ એજ છેને. મ્હારે કાંઇ લોકની મારક ‘પારકાં—પોતાનાં’ પછું છે ? આ ખીચ હોયને તો ઘણીયે ખખરો પડે ! બાકી હવે અત્યારે કંઇ ખીજું દૂધ મળી શકે તેમ છે ? અને દૂધ વિનાં મ્હારી તખીયત કેટલી લથડે છે એ કંઇ તમારાથી અજ્ઞપ્યું છે ? હવે તો મોત આવે તો આ જાજીમાંથી ફરીએ. ” આખમાં આંસુ લાવતાં—અમથમાટ કમળા આલ્યાં ગયાં. કમળા રડે, છોકરાની જાજીમાં એ ખીલતું ગુલાબ કરમાય, પ્રેમની પૂતળા નિ-સ્નેહ બને, એ હરીલાલ સરખા પ્રેમાળ પતિથી સંજું કેમ જાય ? તે તેની પાછળજ કમળાને રીકાવા—મનવા ગયા. નિર્દોષ બાળકો ત્યાંજ આમાં બનીને જિમાં રહ્યાં—રડતાંજ જિમાં. કેટલીકવારે નાનો બાનુ છાનો રહી પાણીનો પ્યાલો ખેંચેના મોં પાસે ધરતો બોલ્યો—“ ખેંચ પાણી પીવરાવું ? ” રડતી ચાક કબાટને ટેકે ઉભી હતી. તેની સુન્દર ને મોટી કાળા આંખો રડવાથી લાલ થઇ હતી. “ તું છાની રહી જાને. તને મારી ગાડી આપું, ખેંચતી ! ” ચાક રડતી રહીજ નહિ કે પ્યાલો હાથમાં લીધોજ નહિ. તે વધારે ને વધારે હીમકવા ને

રડવા લાગી. આંતે બાનુ વિનવતો યાગ્યો. પ્યાલો નીચે મૂકી પોતાનાં હુંકાં ઝંખ્યાંની આજ વડે ખડેનનાં આંસુ હોવા લાગ્યો ને તેની સાથે રડવા લાગ્યો. સ્નેહાળ ખડેનથી ભાઇનું રડવું સંખાયું નહિ. પોતે છાની રહીને ભાઇને છાનો રાખ્યો.

બાનુ—“ ખડેન, તું હવે કદીયે રડીશ નહિ હો—કદી પણ નહિ. ” અગાન બાળક જાણતો નહોતો, સમજતો નહોતો, કે વ્હાલસોઘ માતાની હુંદ વિનાનાં નમાયાં બાળકોના લજ્જાટમાં બાલ્યવયે રોવા શિવાય બીજું ભાગ્યેજ હોય છે !

ચા૨—છાનો, ભાઇ છાનો. હવે તો આપણે કદીયે રડીશું નહિ.

બાનુ—ચા૨ ! તું રડ ના એટલે મ્હારી આંખોમાં પણ આંસુની ધાર ચાલે. બધા, મારી આંખોમાં તારાં આંસુ કેમ આવી જતાં હશે ? ખડેનની આંખ તરફ બારીકાઈથી નિહાળતાં બાનુ બોલ્યો.

ચા૨—ચીરા ! મ્હને પણ એમજ. તું રડે કે મ્હારી આંખોમાં આંસુ ઉભરાય.

બાનુ—ખડેન, ચાલોની આપણે રેલગાડીની રમત રમીએ.

ચા૨—ચાલો. હું ગાડી બનું. તમારે કેવે ગામ જવું છે ? અમદાવાદ ?—આંતિ પરિચિત ગામનું નામજ બાળકોને જ્યારે ને ત્યારે આવડતું. બાનુ થોડીવાર અમોલ સ્થીર ઉભો રહ્યો ને પછી બોલ્યો—“ ખડેની, ચાલોની આપણે ખરેખરાં અમદાવાદ જઈએ. ત્યાં આપણી બા છે હો. ”

ચા૨—પણ હવે તો આપણી બા અમદાવાદથી અહીં આવ્યાં છે ને ? કમળાને તે સગી માતા માનતી. સરસ્વતીના મરણ પછી બાર મહીનામાંજ કમળા આવી હતી. દરીલાલ બાળકોને સમજાવતા કે તેમના મામાને ઘેરથી તેમની બા સરસ્વતી પાછી આવી છે.

બાનુ—પણ આપણી બા તો મરી ગઈ હતી ને ? મામા નહોતા કેતા કે બા મરી ગઈ તે હવે કદીયે પાછી આવે નહિ.

ચા૨—બા મરી ગઈ હતી પણ જોને આપણે બહુ રડતાં હતાં ને, એટલે આપણી બા દોડી આવી. માંતું વ્હાલજ એવું હોય છે કે બાળકને રોતાં તે જોઈ શકેજ નહિ—મે બાંકુમાં મોટી ગણાતી ખડેને બાળહદયે ભાઇને ખુલાસો કર્યો.

બાનુ—ત્યારે ખડેન, આપણી બા પહેલાંના જેવી કેમ નથી ? પહેલાંના જેવો ગોરો ચહેરો કેમ નથી ? અંચળે બાળકપ્રશ્ન કર્યો.

ચા૨—હા તે. એક દીવસ ને હું તડકામાં રમતી હતી, ત્યારે બાપે મ્હને કહ્યું હતું કે જો તડકે જાય તે કાળાં થઇ જાય. બા મરી ગઈ હતી ને તેને તડકામાં નહી કડે સુવાડી હતી. તે તડકામાંથી આવી તે કાળાં ન થઇ જાય કે ?

બાનુ—પણ બા પહેલાંના જેવું આપણાપર વ્હાલ કેમ રાખતાં નથી ? ઘડીએ ઘડીએ કેમ ખીજવાપ છે ? પહેલાં તો એમ ન કરતાં. બાળકના મનનું ખડેનના ઉત્તરથી સમાધાન ન થવાથી બીજી ચંકા કાઢી. ચા૨એ ઉત્તર દીધો “ એતો ભાઇ કોણ જાણે ! ” ચા૨ના મનમાં પણ અંચવણ થઇ કે કમળા તેજ સરસ્વતિ કે કેમ ?

x * x x x x

આજે સરસ્વતીની મરણતિથિ હોવાથી દરીલાલને ત્યાં જલ્મોજનન હતું. જલ્મોજનન ન કરે તો મરણ પામેલી સરસ્વતી કમળાને નડે એ માન્યતા હતી. બાલણની સોમાગ્યવતી

સ્ત્રીને કપડાં પહેરાવવાનાં હોવાથી સરસ્વતીના કબાટમાંથી હરીલાલ કપડાં ખોળતા હતા. આચાનક એક સાળુની બેવડમાંથી એક તરથીર નીચે સરી પડી. જીઝાસાથી હાથમાં લેતાં જણાયું કે લક્ષ પછીના “હનીમુન” ના દીવસોમાં દંપતિનો સાથે પડાવેલો તે ફોટો હતો. છત્તીમાં સરસ્વતીની મુઘ્ધાવસ્થાનું માધુર્ય પ્રકાશનું હતું. ફોટો હાથમાં લઇ એકી નજરે તે તરફ નીહાળતાં-સરસ્વતીના સ્નેહ સ્મરણમાં હરીલાલ લીન થયા; એવામાં એક ક્રોધીત સ્વરે તેમાં ભંગ પાડ્યો-“જુઓ આ ભાઇ જ્ઞેનને દૂધ આપું, તેનો ઉપયોગ! કેટલા દીવસે મહેં તેમની ચોરી પકડી?” ચાર ભાનુને લેઈ દાખલ થતાં કમળા બોલ્યાં. નાના ભાનુના હાથમાં દૂધને પ્યાલો હતો ને ચારની આંગળાએ માળાનું અડી વર્ષનું બાળક હતું. “શું છે ચાર?” હરીલાલે પ્રશ્ન કર્યો. ચાર મૌનજ રહી, ફરીથી એજ સવાલ પૂછાયો. સવાલના સ્વરની નરમાશ સ્પષ્ટ સમજતાં ચારએ ધીમેથી કટકે કટકે વાત કહેવી શરૂ કરી. “મોટાં કાકા, આ આપણા માળાની છોકરી દેવી છે ને તેની બા મરી ગઇ છે,” ભાનુ વચ્ચેમાં બોલી ઉઠ્યો-“જેમ મારી બા મરી ગઇ છે ને તેમ એની બા મરી ગઇ છે. તમે સમજ્યાને મોટા કાકા?” ભાઇને અટકાવતી ચાર આગળ બોલી,—માળા નવી

વહુ લાવ્યો છે. તે કેવી રૂપાળી છે? ને નવા નવા હાર ગજરા બતાવે છે. પણ આ દેવીની મા જેવી નહિ હો. તેની મા કેવી તેને છાતી સરસી ચાંપતી. માળાની નવી વહુ કહે છે કે ગરીબ માણસો દૂધના પૈસા ખરચી શકે નહિ. તેથી માળા દેવી માટે દૂધ લેતો નથી. એવાં નાનાં બાળકને દૂધ વિના ચાલે, કાકા? એટલે અમે હમંશાં અમારા ભાગમાંથી થોડુંક દૂધ દેવીને આપીએ છીએ. જુઓને દેવીની મા મરી નહોતી ગઇ ત્યારે આ માળા દેવીને કેવું હેત કરતો ને તેડીને ફરતો? હવે તેને તેડતાં તમે કદીએ જુઓ છો? બા ભાઇને તેડી બગીચામાં જતી ત્યાં માલજી પોતાની દેવીને લઇ બાને બધું બતાવતી. બા મરી ગઈ, માલજી મરી ગઇ, બન્ને મરી ગઇ!

“બા વિના હવે તો નથી ગમતું હો, કાકા!” આંસુ સારતી બાળા બોલી. “કાકા, તે બન્ને મરીને પછી ક્યાં ગઇ હશે? ત્યાં આપણા જેવો બાગ હશે? માલજી બાને બતાવતી હશે? પણ અમારા વિના બાને ક્યાંઈ નહિ ગમે હો.” ભાનુએ ગદગદ સ્વરે વાત પૂરી કરી. એવામાં બાળના પાછલા ભાગમાંથી નીચેની લીંટીઓ સંભળાઇ—

“તમ પિતા સદા વ્હાલ રાખશે, પણ ન માતની ખોટ ભાંગશે;
નહિ નહિ મળે મા ગઇ ફરી, જગતમાં નકરી મા બને નહિ.
દિવસ બે સહુ લાડ પૂરશે, દિવસ બે દયા સર્વ રાખશે;
પણ ન છાતીએ કોઇની તમે; રક્ષણતાં હવે એકલાં રહો.”

હરીલાલની એક નમાઈ બાણેજી પીપરથી સાસરે જતાં એક દીવસ મોસાળ ઉતરી હતી. બાળના પાછળના ભાગમાં એકલાં ફરતાં તેણેજ પોતાના પ્રિય કાવ્યનો ટહુકો કર્યો હતો.

સાંમજતાંજ હરીલાલ સ્તબ્ધ થયા. આજના દીવસથી, ઉપરના કાવ્યથી અને ચર્ચાતા પ્રસંગથી તેના હૃદયના મર્મ ઉદ્ઘાતાં મૃત પત્નિ તરફનો પ્રેમ ઉમરાયો. છેકી લીંટી પૂરી થતાંજ તેણે જુરસાથી બન્ને બાળકોને અતિ વ્હાલથી બાથમાં લીધાં, અને રડતાં બાળકો સાથે નિઆલસ હૃદયના હરીલાલે અત્યુ સારી, મૃતપત્નિને આર્ધાંજલી અર્પણ કરી. કમળાને આ પ્રસંગ રીઝવનાર ન હોવાથી તેઓ કચારનાંપ ત્યાંથી ચાલ્યાં ગયાં હતાં.

ગમે તેમ કરીને પણ પોતાનું નામ આગળ પાડવું ને કોઇ મ્હારાં વખાણુ કરે એમ એને હતું. આથીજ એને એમ હતું કે મ્હારી વહુને કંઇ થશે તો બસ પેપરોમાં મ્હને કેટલો શોક થયો છે પ્રદર્શિત કરીશ. એમ રોજ પોતાના મન સાથે વિચાર કરતો. આજ તે અમલમાં મુકવાનો વખત આવ્યો ને તેની સાથે વહુ ગઇ એથી દિલગીર થતો ઇસ્પીતાલમાંથી શીપાઇ આવ્યો ને કહ્યું કે તરત ગયો. પરંતુ આતો ઉંધું વેતરાયું । કારણ એ ત્યાંથી આવ્યો ને તરત ફરી માણસ નેડવા આવ્યું કે બાઇ બોલાતે હય. મદનલાલ તો એમ સહમજતો હતો કે એમો આવ્યો છે તે હું જઇશ ત્યાંમુધી હશે નહિ ને વખત થઇ જશે એટલે પ્રેસવાળા કે તાર ઓરીસવાળા કોઇ મ્હાફ કામ નહિ કરે; તો કરતોજ નહિ ! એ ઇશદે રોકાયો ત્યાંતો ફરી તેડવાજ આવ્યો, મીઝાં ગયો ને તરત ઉડ્યો લુગડાં પેરીને ઇસ્પીતાલ તરફ વળ્યો. ત્યાં સરિતા એની રાહ જોતી હતી.

સરિતા—ત્હમે આવ્યા ? મ્હારાં છોકરાં ક્યાં ? શું ત્હમે એકલાજ આવ્યા ? અશે ત્હમે આવ્યા તોપણ મ્હારાં જીવને નીરાંત વળશે. આટલી બધી વાર મુધી ક્યાં હતા ? મરતી વખતે પણ મ્હારી પાસે નહિ ? હું ક્યારની ત્હમને સંભારે છું ! હવે હું થોડા કલાકની મેમાન છું ? ફરી લગ્ન કરજો એનો મને વાંધો નથી પણ છોકરાંને સંભાળજો.

મદનલાલ—ગાંડી, આમ શું બોલે છે ? કાલ સારૂ થશે ને ઇશ્વર એવો વખત લાવે તોપણ હું કંઇજ કરવાનો નથી. છોકરાં છે પછી મ્હારે શું છે, બહાલી ? ત્હારાં સમ જો કદી કફં તો. હું કરવાનોજ નથી. કહે તો ત્હને વચન આપું. એ વિચારજ તું મુઠી દે ન થડીક આરામ લે.

સરિતા—બ્હાલા, હું એ માનતી નથી છતાં સોગમ ખાધને વચન આપો છો. તો હું માતું છું. કરો ન કરો, પણ વિધવા લલીને સાચવજો. ખીજાંની મારે દરકાર નથી. ને ન્હાની તો ઘણીજ ન્હાની છે, છતાં લગન કરતાં વિચાર કરજો. કમળ ક્યાં છે ? છોકરાં ઘેર એકલાં હશે. એમ કહેતાં જીમ અચકાઈ ને પ્રાણુ આઘ્યો ગયો.

મદનલાલ દાકતરને તેડવા ગયો. દાકતર આવે તે પહેલાં હઈ કંઇજ નથી. આ સાંભળી મદનલાલ તો રોવાજ મંડ્યો. ક્યાંમુધી એને કંઇ સુઝયું નહિ, બ્યારે દાકતરે એને લઇ જવાની તૈયારી કરવા કહ્યું ને કેટલો સહમજવ્યો ત્યારે છાનો રહ્યો ને ઉડ્યો. ન્યાતના લોક એકઠા થયા, લઇ જતી વખત પણ કોઇને એક શબ્દ બોલવા કે વાત કરવા ન દે ને કોઇ વાત કરે તો ખીજવાઇ જાય. રમશાનથી આવ્યા પછી પણ ઘરમાં કોઇ સાથે બોલે નહિ ને કામ શીવાય કોઇ છોકરાંને પણ બોલવા ન દે. પોતે તદ્દન કાળાં લુગડાં પેરવા માંડ્યાં એટલે મુધી કે ઘોતીયાંની કાર ને જુટ પણ કાળાં । છોકરાંને પણ કાળાં લુગડાં શીવડાવ્યાં. નોટપેપરો ને કવરો પણ કાળા લીટીના રાખ્યાં ને ઘરમાં ત્હને મળવા આવે ને ધોળાં લુગડાં દેમે તો ખીજવાય. લોકો એને મુઝો બનાવવા વર્તમાનપત્રોમાં એના કુટુંબ ઉપર બારે શોક આવી પડ્યો છે એ મતલબનાં લાંબાં લખાણો લખતા ને તેમ આ વધારે કરતો. એણે પોતાનું ઘર પણ ઘેરા કાળાશ પડતા ભુરા રંગથી રંગાડું. ઘરનાં વાસણો પણ કલ્લઇ વગરનાં; નામમાં પણ કલાઇ દરાવા દેતો નહિ. પાણી પીવાની ળણી પણ બદલીને કાળું માટલું રાખ્યું. ઘરમાં જે જેઇએ તે બસ કાળું । તે સિવાય વાતજ નહિ. છેવટ પાસેજ દુકાનમાં ધોળી રહેતો હતો ત્હને પણ કાડ્યો ને કાલસાવાળાને બાડે

આપી ! રંગીન વસ્તુની સ્થાને નેતે નહિ. ચોમાસુ પુરૂં થયું ને દિવાળી આવી. એનાં સમ્બંધીઓએ શોક સુકી હવે ફરી વિચાર કરો, કંઈ જન્મારો એકલાં જશે, એવી રીતે ઘણો સહમગ્ન્યો પણ કોઈનું માન્યુંજ નહિ. છેવટ બધાં થાક્યાં. બે ત્રણ મહીના એમને એમ ચાલ્યા ગયા. મહા મહીનાની વસંતપંચમીની સ્થવારે ધરનો તેમજ બહારનો દેખાવ ફર્યો. તેજ સહાંજના મદનલાલ તેરેક વર્ષની કન્યા સાથે પરણીને ઘેર આવ્યા ત્યારેજ બધાને લાગ્યું કે શોક આમ મુકાય ! ! !

સૌ. પ્રમિલા.

વર્ષગાંઠ.

(“ અમે અબળાને માયા બહાલીરે-બહાલીરે બહાલી, પ્રીતી બહાલી. ”)

એક ખુશનુમા સાંજે દંપતી વિહાર કરતાં હતાં, ૨૨તાં ફરતાં એક બાંક ઉપર બેસી ગયાં. સર્વત્ર શાંતીએ રાજ્ય પ્રસારેલું હતું. થોડો સમય વિત્યા બાદ, બિન્દુએ શાંતી તોડી. બહાલા, કાસે મારો જન્મદિવસ છે.

સુબોધ ચમક્યો,—“ હું શાથી યાદ આવ્યું ? ”

બિન્દુ:—ગયે વર્ષે હું પીતામહે આપના વિયોગથી પીડાતી હતી અને સાંપકાળે દેવીના દર્શને ગઇ હતી. તે સમયે અત્યારે મેં જે વસ્ત્ર પહેર્યું છે તેજ પહેર્યું હતું. વસ્ત્ર જોઈને મને તે સમયનું સ્મરણ થયું.

સુબોધ:—બહાલી, મ્હારે તબે કાંઈ બક્ષીસ આપવી પડશે.

બિન્દુ:—શું આપશો ?

સુ:—તું જે માગે તે.

બિ:—તમારી પસંદગીનું આપશો કે મારી પસંદગીનું.

સુ:—તારી પસંદગીનું કહે, શું જોઈયે છે ?

બિ:—ફક્ત આપની પ્રીતિ.

સુ:—મારું આખું અંતઃકરણ પ્રેમપૂર્ણ છે ને અત્યાર સુધીમાં તે તને અર્પણ કરી ચુક્યો છું. હવે શું આપું ? તારા ઉચ્ચ ગુણનો આહક યદ્ય બદલામાં મેં તને પ્રીતીજ અર્પણ કરી છે.

બિ:—ત્યારે અન્ય સ્ત્રીની મને સ્પર્શ નથી. સ્ત્રીઓ હમેશાં પ્રેમનીજ શુષ્કી હોય છે. હર્બાગ્યે જે પત્ની પ્રેમથી વિમુખ હોય તે આવા પ્રસંગે માંગી લઈ જીવનનો પ્રવાહ બ્રષ્ટ કરે છે. મારી માંગણીમાં તેવો ભાવ નથી. હું વસ્ત્ર અલંકારની વચ્ચે માગણી સ્વીકારતી નથી. તેનો મને તીરસ્કાર છે.

જન્મતીથીનું મંગલ પ્રમાત થયું. પ્રેમપ્રતિમા બિન્દુરૂપર સ્તુતીનાં સુંદર પ્રભાવ ગાતી ગાતી ઉઠી અને ઉત્સવ કાર્યમાં પોતાનો આત્મા બેળવા લાગી. આંજ સુબોધ પોતાના મીત્રાને નોતર્યા હતા. અને બિન્દુએ સખીઓ તથા સંબંધી વર્ગને આમંત્રણ કર્યું હતું. સાંપકાળે સ્ત્રી પુરુષોથી સુબોધનું શુદ્ધ બચાઈ ગયું હતું અને સર્વ આનંદ વાર્તા કરતાં હતાં.

હુનીયામાં એવો નિયમ છે કે કોઈનું શુભ દેખીને બાગ્યેજ કોઈ પ્રસન્ન થાય છે. અદેખાં માનવીઓ અંતઃકરણની બળતરા ટીકા કરીને ખઠાર દર્શાવે છે.

ગિંદુની સખાંમાંની એકે કહ્યું.

આહો, ગિંદુ ! તુંતો બદલાઈજ ગઈ ને; તારા કાંઠ બહુ વધી ગયો હવે.

ગિંદુ સરમાઈ ગઈ: “સરસા, તુંતો એવીજ રહી. તારી મજાગ કરવાની ટેવ હજી ગઈ નહીં.

સરસા:—કહે, તારા વરે આજે શું છતામ આપ્યું ?

બિં:—શું આપે વળી ? બધું આપણુંજ છેને.

સ:—તેમાં શું. એતો કહેવાતું. આજે તો કાંઈ સારા ઘરેણાની ભેટ આપવી જોઈએ.

સિં:—મને એવી ભેટ પસંદ નથી.

સરસા ચુપ થઈ ગઈ. મનમાં પોતાની નિર્બળતા માટે પસ્તાવા લાગી અને ગિંદુને અભીમાની ગણી ચુપ ખેશી રહી. ભોજનને અંતે સર્વે વિસર્જન થયાં.

આહા, તે દિવસની રાત્રીનું કોણ વર્ણન કરી શકે ? હંપતી રાત્રે વિલાસમાં નિમગ્ન છે. દેવ પણ જે સુખની ધમ્મ કરે તેવા સ્વર્ગીય સુખનો સ્વાદ તે લેતા હતાં.

સુખોદે ટકોર કરી: પેલી સરસા તને શું કહેતી હતી. મેં બધું સાંભળ્યું છે.

બિં:—હશે તેમાં આપણે શું ? બહાલા, દુર્ગુણી માણસની નીંદાથી શુભ કાર્યો અટકતાં નથી.

સુ:—ત્યારે તે કાંઈ માંગ્યું હોત તો આજે તારા શરીરપર કોઈપણ નવીન ચીજ શોભત ને પછી કાંઈ સરસા તને મહેલું મારવાની હતી ?

બિં:—એના કહેવાથી શું થઈ ગયું ? સ્ત્રીના રૂદનથી શુરા રજો ચઢતા પાછા હસતા નથી. એના વચનથી માઈ મનોબળ ઘટવાને બદલે વધ્યું છે. હુંક મનની સ્ત્રીઓના આવા દુર્બળ વિચારથીજ આપણો દેશ આત્રી સ્ત્રીતીમાં પડ્યો છે. ”

પ્રિયાના આવા પ્રીતીભર્યા પંથુ વીરત્વવાળાં વચન સાંભળી પતીનું હૃદય ઘણુંજ પ્રસન્ન થયું. તે ખોલ્યો, “ બહાલી, તારા વચનથી મારા હૃદયમાં જે આનંદ થયો છે તેનું વર્ણન કરવા હું અશક્ત છું. તારા જેવી ભાગ્ય દેવીઓ સર્વ દેશી બંધુઓના મુદરાબ્ધમાં હોય તો ભરતભૂમી પુણ્ય રત્નમયજ કહેવાય. ” એટલું કહી પોતાની પ્રતીમા (છબી) સહિતનું સોનાનું સુંદર લોકેટ ગિંદુના હૃદયસ્થાન પર શોભાવી દીધું.

સૌ. બખી.

એક પ્રમાણિક નિર્ધન.

અન્ધેરી નગરીનો હમારો બંગલો ઉગતા બાનુતાં તેજસ્વી કિરણોથી પ્રકાશિત થયો હતો. બંગલાની આસપાસના ઉવાનમાંના સુંદર કુસુમોની મીઠી મીઠી સુગંધ પવનની ધીમી ધીમી લહરી સાથે આવતી હતી. છુટાં છત્રાં કોઈક કોઈક પર પખીના બિન્ન બિન્ન ત્વર થોડી થોડી વારે કંઈને અચકાતા હતા.

રહવારના સાડાસાતનો સમય હતો. એટલામાં મ્હારો એક વિરો બહારની ઓશ-
રીમાંથી હાથમાં એક ચિટ્ટી લઈ અંદરના ભાગમાં જ્યાં હમારા વડીલ સુતા સુતા વાંચતા
હતા ત્યાં આવ્યો. વડીલે ચિટ્ટી લીધી, વાંચી અને તરત બહાર ગયા. થોડી વારમાં તેઓ
પાછા અંદર આવ્યા. હમારી કાયમની ટેવ પ્રમાણે શું છે એ જાણવાની જાણાસાથી હમે
ભાંડુએ એક પ્રશ્ન એક દષ્ટિ લેખના રહામી કરી. સદાના શાન્ત અને સ્વરથ ગહેરા-
વાળા હમારા વડીલની આંખોમાં કંઈક દિવંગીરી અને અવસ્થતા હમે સર્વેએ જોઈ. અને
તેઓ હમારા પ્રશ્નની દષ્ટિ, નિયમીત ટેવથી સમજતા હોવાથી જે વૃત્તાંત બહારથી તેઓ
સાંભળી આવ્યા હતા, તે હમને નીચેની હકીકતના રૂપમાં કહ્યું:

x x x x x

મુંબઈમાં વસતા કોઈ દક્ષણી બાહ્યજીને રૂપિયા પચીસનું દેવું થયું હતું. એ માણસની
ખેલાં સારી સ્થિતિ હતી. પરંતુ દૂર કાળને આધિન થઈ તે હાલ થણી નિર્ધન દયામાં
આવ્યો હતો. મુંબઈમાં કંઈક સાફ કમાવાના મોહથી તે સ્વદેશ છોડી મુંબાઈ આવ્યો હતો.
તેને એક વિધવા બહેન અને એક ન્હાનો કોલેજમાં ભણતો ભાઈ હતો. તેઓ જે મક્કા-
નમાં રહેતાં હતાં તે મક્કાનના ભાડાના રૂપમાં આ પચીસ રૂપિયાનું દેવું લેખની રહામે
આવી ઉભું હતું. મક્કાનના માલિક નિર્દયપણે પચીસ રૂપિયા સામટા લેવા માંગતા હતા
અને દેવાદાર દર મહિને પાંચ પાંચ રૂપિયા લેવા લેને વિનવતા હતા. થણી વિનતી કરી
તથાપી નિર્દય લેણદારે માથું નહિ. અને જો બે દિવસમાં રૂપિયા ન આપે તો સામાન
સહિત ધરતી બહાર હાંકી કહાડવા ચેતવણી આપી હતી. વિધવા યુવાન બહેન અને
બાળક ભણતા ભાઈને લઈ મુંબાઈ જેવા મહાન જંગી શહેરમાં એક નિર્ધન માણસ
શી રીતે રહી શકે, તેનો ખ્યાલ વાંચનારજ કરી લેશે. પણ અનાથનો ખેલી જગત્સ્વામી
આ દુઃખી માણસની બહારે રહડ્યો. અને તેની પાસે કોઈ અગાઉની જીની કીમતી
ચોપડીયો હશે તે ગીરો મુકી તેના ઉપર રૂપિયા લેવાની લેને પ્રેરણા થઈ.

મુંબાઈના પોતાનીજ મોજ શોખમાં નાહકનો પૈસો બચ કરતા ધનવાન શેડીયાઓ
તરફ એવી જાતની મદદ માગવાની લેની વૃત્તિ ન વળી. ચાર આના ખરમીને તે અંધેરી
આવ્યો. ચોપડીયો ગીરો મુકી રૂપિયા આપવા યાચના કરી. હમારા વડીલે મુંબાઈની પો-
તાની દુકાનમાંથી રૂપિયા અપાવવાનું કહી તેના બીજ સમાચાર વધારે ખુલાસાથી પૂછ્યા.
લેખણે કહ્યું કે મુંબાઈમાં કોઈની મદદ ન માગતાં અહિંયાં સુધી આવવાનું શી રીતે બન્યું ?
ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે “ સુધાં માણસ સુધાં માણસનાં મન ઝોળખી શકે છે.
જો માણસ એક બીજને મદદ ન આપે તો માણસ શાનું કહેવાય ? ” તેણે પોતે પણ
પોતાના એક પરજી મિત્રને પોતાની હાવી કંગાજ સ્થિતિ છતાં પાંચ રૂપિયા આપી લેણ-
દારોના સંકળમાંથી બચાવ્યો હતો, એ રૂપિયા હજી સુધી તેને પાછા પણ મળ્યા નહતા.
એ હકીકત પણ તેની વાત પરથી માલમ પડી. હમારા વડીલે એને અંધેરી સુધીનું જતાં
આવતાંનું ટ્રેન-ભાડું આપવા થણા પ્રયત્નો કર્યા, સમજાવ્યો, છતાં પણ તેણે મગફરી
સાથે એનો અનાદરજ કર્યો.

x x x x x

ખીજે દિવસે એ હમારા વડીલની દુકાને એ ચોપડીયો તથા એ ચીઠ્ઠીયો લઇને ગયો. ઘેર જતાં હોને માણસ પડ્યું કે એણે ચોપડીયોની કિંમત જે પ્રથમ દિવસે કહી હતી તેના કરતાં સુમારે ત્રણેક રૂપિયા ઓછી હતી. એટલે એને પચીસ રૂપિયા લેવા વાસ્તે અમુક રકમ ખુદે તેમ હતું. માટે હેલી જાતની ચીઠ્ઠીયો લઇ આવ્યો હતો કે જે સહી કરીને પોતે આપે અને તેના ઉપર રૂપિયા લે. હમારા વડીલે આ નિર્ધન માણસના અત્યંત પ્રમાણીકપણાથી અત્યંત ખુશી થઇ એને તેની માગેલી અને તદુપરાંત જનતી મદદ કરી. અને નિર્ધન માણસ એક વખત ફરી સુબોધના ફર ધર માલિકના હાથમાંથી મુક્ત થાઓ.

x

x

x

x

આ લેખ લખવાના બે ત્રણ હેતુ છે. એક તો એ કે-જે પ્રમાણિકતા, જે એકનિષ્ઠા, જે માણસને માણસ તરીકે મદદ કરવાની ઉચ્ચાભિલાષા ગરીબોમાં જોવામાં આવે છે તે સર્વ એકસાથે અત્યંત થોડાકજ ધનવાનોમાં જાણે નિરખવામાં આવે છે. ખીજું એક, ધર બાડે આપનાર, માળાઓ બાડે આપનાર અને ચાલીઓ બાડે આપનાર માણસોમાં કોઇક એવા ફરતા હોય છે કે જેનું અવસ્ય નિવારણ થવું જોઇએ. અને ત્રીજું સૌથી વિશેષ ધ્યાન ખેંચનાર તો એ છે કે, આપણા દેશમાં તો શું પરંતુ આપણા એક ન્હાના ગામમાં પણ એટલા બધા દયાનીય કંઠાળ નિર્ધનો છે કે તેમને માટે જે યશ તે ઓછું છે. તેમને સહાય કરવાની દરેક ધનવાનની પ્રભુને ઘેરથી પ્રત્યક્ષ ઉતરી આવેલ ફરજ છે. દરેક ધનવાનનું તે તરફ લક્ષ દોરવું અને યાચકોની યાચના પુરી કરી પ્રભુનું અત્યંત પ્રિય પરમાર્થરૂપ કર્તવ્ય પરીપૂર્ણ થાઓ, એજ લખનારની પ્રભુ પાસે પ્રાર્થના છે.

સૌ. સુમતિ.

કોધીલા અને ગુણિન્દ્રા.

(સર્વે માણસોને સ્વતંત્રતા તથા સુખ ભોગવવાની ધુણીજ હોંસ તથા હમેદ હોય છે. તે ભોગવવાની રીત સ્ત્રીઓને માટે તો ઘણીજ સહેલી અને સુલભ છે. જો એ ભોગવવાની હોંસ હોય તેણે આ નીચે દરસાવેલા ચાર ગુણ ગ્રહણ કરવા જોઇએ. દયા, કૃપા, ધૈર્ય અને સખઃ એ ચાર ગુણ ધારણ કર્યાથી સ્ત્રીની સોમા વધે છે અને સદ્ગુણને રસ્તે ચાલવું એને સહેલું પડે છે. એ ચાર ગુણ ગ્રહણ કર્યાથી સુખની પ્રાપ્તિ જલદી થાય છે. દયા રાખ્યાથી આપણને સો ખરા દિલની આશીષ આપે છે. કૃપા રાખ્યાથી જગતમાં કોઈ આપણું દુઃખન થતું નથી ને આપણા જીવને ઉચાટ રહેતો નથી. ધૈર્ય રાખ્યાથી કોઈની વસ્તુ સારી, સ્વચ્છ અને મનગમતી થાય છે તથા સખ રાખ્યાથી આપણા જીવને જીવ રહે છે; કલેશ-કલ્યાણથી ને કુસંપને યલુંજ દુઃખ થાય છે. અને આ ચાર ગુણ ગ્રહણ કર્યા એટલે મનને સુખ થાય છે એટલુંજ નહિ પણ અરી સ્વતંત્રતા પણ મળે છે.)

એક ગામમાં એક સદ્ગૃહસ્થને ત્યાં બે બાપડીઓ હતી. શેઠજી ધણીજ સાંત સ્વભાવના ને દયાળુ હતા. મોટી વડનું નામ કોધીલા હતું ને ન્હાની વડનું નામ ગુણિન્દ્રા હતું. કોધીલામાં તમોગુણ, કુસંપ ને અપૈર્યતા ધણીજ હતી. ગુણિન્દ્રા સાધારણ સ્થિતિમાં પીએરમાં ઉછેરેલી તેથી કામધંધામાં કુસંગ થયેલી અને ઘરમાં સારી સુબોધ વારતાઓની ચોપડીઓ વાંચી સારો બોધ ગ્રહણ કરી તેવી રીતે વર્તી સદાચરણમાં ચાલતી હતી.

શેઠજીને ત્યાં એક દિવસ ચાર પેરાણા આવ્યા. કોધીલા તો મોટે પદે બેઠેલાં; કોઠાનાં મોઢાડાં ગમે નહીં ને વળા તેમાં પેરાણા આવ્યા! તે તો બાર મુકીને એમ પણ ન કહે છે કે 'આવો'. નાની ગુર્જીદ્રાએ ઘરમાંથી વહેલી વહેલી આવી 'આવો-બેસો' કહી, પાથરણું પાથરી તેમને બેસાડ્યા. ચા પાણી, પાન સોપારી આપ્યાં અને પછી નીરાંતે સૌની ખબર પ્રુછી. પછી ગુર્જીદ્રા રસોડામાં ગઇ. રસોઇ વીગેરેની તક્યારી કરવા માંડી. એટલામાં શેઠજી ઓપીસથી આવ્યા. પેરાણાને જોઇ શેઠ ધણીજ ખુશ થયા અને મળી વાતચીત કરવા માંડી. પેરાણાને કોઇ ખી પ્રકારનું દુઃખ નથી પડ્યું, એવી તબવીજ જોઇ શેઠજી કોધીલા પાસે જઈ કહે છે કે, આપણા ઘરમાં આદરસત્કારની ગોઠવણ સારી છે. આમજ જોઇએ. સ્ત્રી ચતુર હોય તેના ધણીને કાંઇ શીકર કે ચિંતા ધરની હોતી નથી. એટલે કોધીલા બોલી ઉઠી, -અરે જુઓની આ આવ્યા ત્યારની હું જરા બેઠી નથી. પેરાણાગત કરવી કાંઇ રહેલી છે ? હું તો એવી હાંફલી-હાંફલી બની ગઇ હતી ? ભાયગ કે તમે સાઈ કહ્યું. એમ કરી ઉતાવળે ઉતાવળે રસોડામાં ગઇ અને "આલો કેટલી વાર ?" -કહી સ્ત્રી જાત જણાવી. કહેવત છ ને સરે નહીં ને સીજે નહીં ને યાદશે બેઠાં ખીજે, તેવી વાત. ગુર્જીદ્રા આ જોઇ કાંઇ બોલી નહીં અને ક્રોધ કે રીસ ન લાવતાં પેરાણાને તેણે શાંતિથી જમવા બેસાડ્યા. શેઠજી પેરાણાને પ્રુછે છે કે, આપને કાંઇ ખી અગવડ તો નથી પડી ને ? પેરાણા કહે, અરે ભાઈ અગવડ સાની ? જોને ત્યાં દુનીયામાં જે ચાર ગુણ વખણાય છે તે કોધીલા છે પછી તેને ત્યાં અગવડ શું પડે ? આપના ઘરમાં ગુર્જીદ્રા ખેંદનો સ્વભાવ નેતી નથી એ જોઇ હમને ધણીજ સંતોષ ને હર્ષ થયો છે. જે ઘેર આવી સદગુણી વર્તણુંકથી ને નાર હોય તેનાં ખરાં ભાયગ ! આપ પાછળથી આવ્યા તો ખી તમારા જીવન-મસ્તક વસેલા ચાલ્યાં ગયાં. ગુર્જીદ્રા આ જોઈ મનમાં કાંઇ ખી ન લાવતાં, પેરાણાને વર્તણુંક લાગે તેમ ખતલાવી જમાડી ઉડાડ્યા. ગુર્જીદ્રા ક્લેશથી ધણીજ કંટાળતી હતી ને સુલક્ષણી જ ખમાવસ ને ગંભીરતા રાખતી હતી. પછી કોધીલાએ પોતાની જાત જણાવી કેટલી ની-કહે છે કે ભાઈજો, જો તમે ખી બેરી લાવો તો આવી 'ચતુર ને ચીત્રવેખા' છુટકો કરી ત્યાં છે તેવી લાવજો. જુઓ એનાં સૌ વખાણો કેવાં કરે છે ? -એ કહોર કાંઇ ખોડું ન ગુર્જીદ્રા મોટું પેટ કરી સાંભળી રહી ને સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું કરી નાંખ્યું. પછી તે ધણી સુખજ રહ્યા. જો એકાદ શબ્દ બોલત તો સજગત ! એ વાત પુરી થઇ કે ગુર્જીદ્રા પેરાણાને વદને બોલી કે આલો હવે આપણે જમી લઈએ. ત્યારે કોધીલા એકદમ મીઠાજનમાં કહે છે, તમેજ જમો, જસ તો તમને મળ્યા ને હું તો જાણે માંડી ! મારે ખાવું નથી. એમ કહીને એતો સોડ તાણીને સુતી. ગુર્જીદ્રાને એમ લાગ્યું કે આ જો પેરાણાને ખબર પડશે તો ખોટું દેખાશે. ને ઘરમાં કોઇ ઉણું રહેશે નહિં. કોધીલાને ગુર્જીદ્રા કહે છે કે, -જુઓ બેન, આપણા ઘરને કોઇ વખાણુશે તો તે તમનેજ માન છે. મારી દરજ. છે કે હું ન્હાની એટલે મારે અગાડી પડી બધો ધંધો કરવોજ જોઇએ. તમને બેસાડી, મારેજ અગાડી પડી બધે ફરી વળવું જોઇએ. એ સાઈ કહેતાએ એ બધું માન તમનેજ છે. મારે જસ નથી જોઇતો.

એમ કરી સમજાવીને જમવા લઇ ગઇ ને સારી રીતે જમાડી ખુશી કરી. પછી પેરાણાને સુવાની ગોઠવણ, પથસર કરાવી, પાણી વિગેરે ત્યાં મુકાવી, પછી પોતે નીરાંતે

સુતી. ગુણીંદ્રા સુતાં સુતાં વીચાર કરે છે કે જો આના સ્વભાવની પરોણાને ખરા હશે તો તે શું કહેશે ? એમ વીચાર કરતી ધ્રુવર સ્મરણ કરી સુધ મર્ધ.

સહવારે પરોણા જવાના હતા એટલે તેણે વહેલી ઉઠી તેમને મારે દાતણખાંડે વિગેરે તૈયાર કર્યા. કોધીલા આઠ વાગતે સુતાં ઉઠે. જીવને કોઈ બી બાબતની શીખે વહેલાં ઉઠે કની ? પરોણા જવાને તૈયાર થયા. જતાં જતાં ગુણીંદ્રાને કહે છે કે, જ્ઞેન જમએ છીએ. તમારા આવા સ્વભાવથી અન તમારી આ સદગુણ વૃત્તિથી હમો ને સંતોષ પામ્યા છીએ તે તમને આશીષ આપીએ છીએ. ગુણીંદ્રા નીચી નજરે મ... થઇને હાથ જોડી નમ્રતાથી બોલી,—આપને સંતોષ થયો તેથી હું ઘણીજ રાજી થઈ આપ પધારજો. કામકાજ કહેવડાવજો. માફ કરજો—આવજો.

પછી પરોણા કોધીલાના ઓરડામાં વીણયગીરી લેવા જાય છે. કોધીલા પોતે 'રીમાંજ ધુમાડાની મારફ ધુંધવાયલાં બેઠાં છે. પરોણાને આવતા જોઈ બોલી,—વળી છે ? એમ મીઠાજમાં પુછ્યું. પરોણા કહે છે,—જ્ઞેન, હમે જમએ છીએ. એટલું કા પરોણા વળ્યા. એટલે મોટો ઘાંટો પાડી કહે છે કે, અરે ! આવજો. એટલું કહી, હા નીરાંત વળી, એમ કરી પાછી જરા સુતી.

શેઠજી મનમાં કહે છે કે, જુઓ, આની શાંતતાને કોણ પહેંચે ? મોટાં કોણને કાંઈ પૈસા બાબત વાત કહેવડાવી તો તે અને કેવો શાંત પાડી પછી નીરાંતે કહી ? એના સદ્ગુણને કોણ પહેંચે ? કોધીલાને સ્વભાવ જુઓ. ચાકરીથી આવ્યો ને મારા પગ સાંભળ્યા કે, ફડફડાટ ને ચાડી યુગલી કરી જીવને સંતાપ કરાવ્યો. અરે પ્રભુ, મેં શાં પાપ કર્યાં કે મારે દુનીયામાં એકસાથે સુખ દુઃખનો પણ આવા કડવો મીઠા અનુભવ જોવો પડે છે ? એમ વિચાર કરતા બેઠા. એક દીવસે કોધીલા ગુર્જીદ્રાની મસ્કરી કરવા લાગી કે તમે તો કોણને ઠીક સમજાવી આવ્યાં. શેઠ તો તમારાં શું વખાણ કરતા હતા ? ચાલો હું પણ કોણને જરા સમજાવી આવું. જરાબરને ? ગુર્જીદ્રા સમજ કે આ મ્હારી મસ્કરી કરવા બેઠાં છે પણ કાંઈ નહીં. હું પણ હેમને મારા જેવાં કંઈ તોજ ખરી. એમ વિચાર કરી બોલી, ઠીક, કરો મ્હારી મસ્કરી તમે મોટાં છો. તમારાજ આ બધા પુનઃપ્રતાપ છે. હું કાંઈ કોણ બાબતે ચીઠાવાની નથી. એટલામાં ગુર્જીદ્રાની સાથે નાનપણમાં રમેલી એક ચતુરબા કરીને સાહેલી આવી. એ નાનપણથી ગુર્જીદ્રા સાથે રહી હતી. શીક્ષણ અને સદાચરણથી ચાલવાની શીખામણ વીઝેરે તેણે આપી તેને પોતાના જેનીજ કેમવેલી હતી. આ બંનેની વાત સાંભળી તે બોલી કે, મોટાંના કોધીલા બ્હેન જે ગુર્જીદ્રાની સરખામણી કરશે, તો પછી તમારા ઘરની ને તમારા પતીની ક્યાં કોણ વાત થશે ? પછી તો સંપ ત્યાં જ પ તેમાં વાંધો શું ? પણ હું મારા મનથી એમ વિચાર કંઈ છું કે, આ કોધીલા બ્હેન રાત દહાડો ગુર્જીદ્રા બ્હેનની સાથે રહે છે ને હેને કેમ કાંઈ અસર થતી નથી એ અજબજબ જેવી વાત છે. હું શક્ત ગુર્જીદ્રા બ્હેનની સાથે રેમતી હતી. એની વર્તણૂકથી ને એની રમતની આગ્રાહી તથા શીખામણથી હું મુઘરી. નાનપણમાં મારી હુકમસ્તક ધણી હતી. હમણાં પણ સાસરેથી કોઈ કાંઈ દહાડો આવું છું તો મારામાં કેટલો બધો સુખારો થયો ? સોબતે અસર થયા વીના રહેજ નહીં. ને કોધીલા બ્હેન, આ નાનાં ગુર્જીદ્રા બ્હેનને જુઓ; કેટલી ધૈર્યતા ને સંતાપ એનામાં છે ? એથી એ કેટલાં સુખી છે ? જુઓ ગાંધીજીના પુત્રને દહાડે આપણે ત્યાં સોનાની બંગડીની ક્યાક્યા થતી હતી તે દીવસે શેઠજીએ એમ કહ્યું કે હાલ નહીં બનશે. દીવાળી બાદ કરાવીશું. ત્યારે તમે રીસાઈ બેઠાં ને તુરત ઉતાવળાં ચર્ચ કરાવવા આપી દીધી. તો જુઓ. જોડું નહીં લગાડતાં. હું તો બોળા છું. હશે તેવું કહીશ. મારો સ્વભાવ બડબડીઓ છે. તમારી બંગડીનો ઘાટ બી બગાડ્યો ને સોનું રાશી કરી નાંખ્યું ને ગુર્જીદ્રા બ્હેને ધીરજથી ને નીરાંતથી જ મહીના રહીને કરાવી તો કેવી મજેની થઈ ? જોડું નહીં લગાડતાં. તમે મોટાં છો.

એ સાંભળી કોધીલાને ઘણોજ પસ્તાવો થયો. ને ચતુરબાના બોલથી તેને ઘણીજ અસર થઈ ને મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે, ના, ધીરજનાં ક્ષણ મીઠાં છે. કહેવત છે કે ઉતાવળા સો આવરા ને ધીરા સો ગંબીર. તે ખરૂં છે. નહીં, નહીં. મારો સ્વભાવ ક્યારે કેમ આવે ક્યો ? આમ બોલી ઘણોજ પસ્તાવો કરવા લાગી ને મનમાં સમજી. પછી તે નાની ગુણીયત્ર ગુર્જીદ્રાની માફક વર્તવા લાગી. ઘરમાં કાંઈ કામ પડ્યું હોય તો તે માણસો ઉપર કે ગુર્જીદ્રા ઉપર નહીં રહેવા દેતાં પોતે કરી લેતી. ચાર પાંચ દીવસ એમ ગંબીર સ્વભાવ રાખ્યે વીતી ગયા. એક દીવસ શેઠ વિચાર કરે છે કે હાલ કાંઈ કોણની રાવ ફરીઆદ કે ચાડી યુગલી આવતી નથી ને ઘરમાં શાંતતા કેમ લાગે છે ? કંગ્રેજ કે

કહ્યો કાંઈ સંભળાતો નથી, એમ કરી નીરાંતે બેઠા હતા. રોજની માફક કહ્યુંઆનું મ્હોં કાળું, એમ માની રોજ પેહેલાં કોધીલાને બોલાવે. જો ગુણીંદ્રાને પેહેલી બોલાવે તો પેલાં આછે પાટલે બેસે ને ક્ષેષ માંડે ! એટલે શેઠ પેહેલાં કોધીલાનેજ બોલાવે. શેઠએ માણસને કહી કોધીલાને તેડાવ્યાં. કોધીલા હાથ જોડી ઉભી રહી ને બોલી, સ્વામીનાથ, આગા. શેઠે પુછ્યું સૌ સારાં છે ને ? કોધીલા બોલી હાથ. આપની કૃપાએ સૌ આનંદમાં છે. એટલું કહી ગંભીરતાથી પાસે બેઠી. શેઠને ઘણોજ અચ્ચો લાગ્યો કે આ તો શું ? આ મ્હારી ગુણીંદ્રાના ચાળા તો નથી પાડતી ? કેમ સમજાય ? પણ નહી, નહી, આજ કાલ કાંઈ કોઈની રાવ કે ફરીઆદ મારા કાનપર આવી નથી ને ઘરમાં બી શાંત લાગે છે. વાહ ! આવો ઘરમાં જો સંપ હોય તો મારા ભાગનો હવે શો પાર ? શેઠ કોધીલાને પુછે છે કે ગુણીંદ્રા શું કરે છે ? કોધીલાએ નમ્રતાથી ઉત્તર આપ્યો, પ્રાણનાથ, આપના બોજનની તૈયારી કરે છે. આપ પધારો. એ મધુર શબ્દો સાંભળી શેઠને ઘણોજ આનંદ થયો ને જમવા ગયા. ગુણીંદ્રાએ હસતે વદને આવો, પધારો, કહી પાટલો માંડ્યો. ને બીજો કોધીલાનો માંડ્યો ને કહ્યું કે આપ બી બેસો. કોધીલા કહે છે, ગુણીંદ્રા, આજે તો આપણે બધાં સાથે જમીએ. ગુણીંદ્રાએ હા કહી ને તે પણ બેઠી. ત્રણે હાથયતીનાંની વાતો કરે છે. એક સ્વભાવનાં ત્રણે દેખાય છે. શું સંપ ? હવે પાડોશી પાડોશીને પણ અચ્ચો લાગવા માંડ્યો કે હાલ કાંઈ વસ્તી જણાતી નથી. કોધીલા ક્યાં ગયાં છે કે શું ? એક પાડોશી જરા ઉતાવળા સ્વભાવની હતી તેણે ગુણીંદ્રાને બુમ પાડી પુછ્યું કે કેમ હાલ કોધીલા બેઠેન નથી કે શું ? ગુણીંદ્રા બોલી કે, ઘરમાં છે. બોલાવું ? કામ છે ? પાડોશી કહે. ના ના, એ તો હાલ કાંઈ વસ્તી નથી જણાતી તેથી પુછ્યું. હાલ હાંકાં ખરબડનાં નથી તેમાં. ગુણીંદ્રાએ જવાબ દીધો, હેમાં શું, ઘેરેઘેર માઠીના ચુલા હોય. બધાંના કાંઈ એક સ્વભાવ હોય છે ? કોઈ નરમ તો કોઈ ગરમ, હેમાં લોકોની ભુલ છે. આપ તે લાપસી ને પરાઈ તે કુસડી-પોતીકા ઘરમાં જુએ નહી ને પારકાની ઠીકોથી કરે. પાડોશી તો એકદમ ચુપજ થઈ મઠ. ને મનમાં કહે છે કે, નારે બા, આને ક્યાં પોહોતીએ ? “ચંચળા આગળ ચરકા” ચાલે નહી. ગુણીંદ્રાને કહ્યું કે, બેઠેન, માફ કરજો. એ તો મેં સેજ પુછ્યું; જોડું નહીં લાવતા. ગુણીંદ્રા બોલી, અરે. એમાં શું ? તમે પુછ્યું તો મેં ખુલાસો કરી આપ્યો. તમે મારાથી મોટાં છો. મારાથી કાંઈ વધતું આપું બોલાવું હોય તો માફ કરજો. એમ કહી તે ઘરમાં ગઈ. આનંદમાં પતીની સાથે ત્રણે બેઠાં છે. હાથયતીનાંની વાતો ચાલી રહી છે. શેઠના આનંદનો પાર કાંઈ રહ્યો નહી. શેઠ એ શેઠાણી સાથે મોજમાં છે. એટલામાં રાત્રે ગોર મહારાજ આવ્યા. કોધીલા તથા ગુણીંદ્રાએ ઉભાં થઈ ગોર મહારાજને પધારો કહી આવકાર કરી આસન આપ્યું ને પગે લાગ્યાં. ને ગામની નવા યુની સાંભળવા સામા બેઠાં. ગોર મહારાજ ગામની કહેતા પહેલાં ઘરનીજ જેઠ અચ્ચો પામ્યા કે આ શું ? પહેલાં હું આવતો હતો ત્યારે કોધીલાને માફ મ્હોડું નહી ગમતું ને ગુણીંદ્રાને કહેતી કે જાઓ ગોર ગામની કથા લાવ્યા. પગ ધોઈને પીઓ. શેઠ ને તમે એ ગામના કામડાની વાન સાંભળો, કહી બીજાં ચોરડામાં જઈ મુઠ જાય. તે આજે આઠ દસ દીવસે હું આવ્યો તો એકાએક કેમ મુધારો માગમ પડ્યો ? કોને ખગર ! વખતે ગુણીંદ્રાના ચાળા પાડતી હોય તો કોણ જાણે ? ગુણીંદ્રાના ગણે કાંઈ અચર કરી દોય તો શું સમજાય ? લાવ શેઠજને યુઝીએ. ગોર કહે છે કેમ શેઠ,

ધરના શું સમાચાર ? શેકજી અતિ આનંદથી ને હર્ષિત વદને બોલ્યા ગોર મહારાજ, જેમં મલીન પદાર્થ, સાચુ, અરીઠા, ખારો, એથી ધોવાઇ સ્વચ્છ થાય છે તેમ આના દુર્ગુણને આના સદગુણે સ્વચ્છ કર્યો છે. હવે માફ પરણીઅત સફળ થયું : મહારાજ, મેં છ છ વરસ કેવા સંતાપ ને દુઃખમાં કાડ્યાં છે અને હવે આ બેના સંપત્તી મારો જીવ કેવો આનંદમાં ને શાંતતામાં રહે છે ? હવે મારા ધરની ને મારા બાળ્યની ક્યાં વાત ! આ સદગુણી ગુણીદ્રા ન્યારનાં ધરમાં આપ્યાં હતાં ત્યારનાં આ દુર્ગુણીઆને આઠાંમાં કંકાસ હતો. તે આજ કાલ દુર થયો છે. દુર્ગુણી આદમી સદગુણને બે ધારે તો તે તુરત આવે છે. તુરત માણસ બદલાય છે ને તેના શરીર ઉપર તથા તેના ધર ઉપર બીં સદગુણનું તેજ આવે છે. તેની ન્યાતમાં, ગામમાં કીર્તિ ફેલાય છે ને સંય ત્યાં જંપ છે. જંપ છે ત્યાં સુખ છે. હવે મહારાજ, મારો દીવસ ધન્ય છે. માટે આપ કાંઇ સારો સુખોધ કરો. એમ કહી શેક તથા બેઉ શેકાણીઓ એકત્રીતે સાંભળવા બેઠાં. ગોર મહારાજ કહે છે : શેકજી, કહેવાનું એટલુંજ કે મોટાં શેકાણીના અદભાવ હવે થયાં છે. હવે આપને ત્યાં સંપ અનેક ને વળી આ વરસમાં કાંઇ સંતતિનો લાભ પણ થશે. આ ગુણીદ્રાના સદગુણોથી આ કોધીલા બહેન જે તમોગુણનાં ભરેલાં હતાં તે બી પીગળ્યાં ને સદગુણ ધારણ કર્યો. તો સદગુણ એ શું છે તેનો ખ્યાલ કરવો બેઠાએ. કેટલીક સ્ત્રીઓ એથી હોય છે કે, શેકજી વાતજ નવા દો; ક્યાં આપને અગમ્યું છે ? પણ સો સ્ત્રી દુર્ગુણી હોય ને એક સદગુણી હોય તો સોને સુધારે. પણ ટેકવાળી સદગુણી સોથી પણ જગડતી નથી, ને સ્ત્રી યા પુરુષ દયા, ક્ષમા, ધૈર્ય ને સંય, આ ચાર ગુણ અહણુ કરે તો, તે તેનો સંસાર સુખથી કઢાડે. પછી દુઃખ એ શબ્દનેજ તે પામે નહિ. દુઃખ એ કાંઇ ઇશ્વરે ઘડ્યું કે સરખું નથી. દુઃખકરતા આપણેજ થઇ પડીએ છીએ. તે કેરી રીતે તે સાંભળો. મેલું મન, કુસંપ, અને ક્રોશ, એથી જીવને ખેદ થાય છે. તેજ દુઃખ પરમકૃપાળુ ઇશ્વરે સર્વને માટે સુખરૂપેજ રચેલું છે. મુખ્યકરીને ભક્તી એ સુખનું સાધન છે.

ભક્તી કહેતાં ભાવ. ભાવ છે ત્યાં પ્રીત. પ્રેમ છે ત્યાં એકત્રતા છે. એકત્ર થયા કે ત્યાં જાતીબેદ કે ક્રોશ કે કુસંપ નહી રહ્યો. જાતીબેદ નહી રહ્યોતો ત્યાં સંય છે ને સંપ ત્યાં જંપ. હવે અહિં દુઃખ એ શબ્દ રહ્યો ક્યાં ? જ્યાં ભક્તીભાવ ને પ્રેમ છે ત્યાં સદગુણ છે ને ત્યાં હરહમશાં સંય છે, શાંતતા છે ને શીતળતા છે. ને શીતળતા હોય છે એજ સુખ. જ્યાં ભાવ નથી ત્યાં ભક્તી નથી, જ્યાં ભક્તી નથી ત્યાં પ્રેમ નથી, જ્યાં પ્રીત નથી ત્યાં સંય નથી. હવે સંય હોય ત્યાં ક્રોશ 'ક્યાંથી હોય ? કુસંપમાં કંકાસ સીવાય શું હોય ? એજ દુઃખ. આવી રીતે ચાલનાર મૂર્ખ મતનાં માનવી ઉઘટા રસ્તા શોધીને દુઃખને પ્રાપ્ત થઇ પડે છે. માટે સ્ત્રી યા પુરુષોએ એ ચાર ગુણ અહણુ કરી સદાયચરણથી ચાલી હંદગીને સુધારી જશ મળે એવો પ્રયત્ન કરવો. ઇશ્વરે તમને જન્મ આપ્યો તો તમારે માટે તે ગુણો અગાડીજ કરી મુક્યા છે. માટે આ ચારે ગુણને અહણુ કરી તમારી હંદગીને સુધારી તમારી દુનીયામાં કીર્તિ થાય ને વાહવાડ કહેવાય તથા પરલોકમાં ઇશ્વર રાજ રહે એવો પ્રયત્ન કરો. દુરાચરણુ અહણુ મરી દુઃખને પ્રાપ્ત નહી થતા ! આ ચાર ગુણોથી ભક્તી ઉપજશે. તેથી ઇશ્વરનું હરહમેશ રટણુ કરી અંતે મોક્ષ મળવાનું સાધન થશે. મરીજનું રક્ષણુ કરવું. સ્ત્રીઓએ પતીની આરા પાળવી. પતી સેવા કરવી. નમ્રતા, ધૈર્ય, સંય અને દયા, એ ચાર ગુણથી ધરને તથા માતપીતાને અને ધણીને સુખના ને કીર્તીના પડકા

સંભળાવી, ઐક્ય જેથી ઇશ્વર આપણને સદા સુખીજ રાખે તે ગ્રહણ કરવું. ખીજી સ્ત્રીઓએ પોતાના પતીની આજ્ઞા લઈ વરતવર્તુલાં, ધર્મધ્યાન કરવાં યોગ્ય છે. ને આપણી યોગ્ય સ્થિતિ પ્રમાણે ધર્મનો ખર્ચ કરી નીષ્કામ ભક્તી કરવી કોઈની પ્રકારની પ્રભુ પાસે આજ્ઞા રાખી કામ નહીં કરવું. ઇશ્વરને બધાની શીકર છ, એવી ધીરજ રાખી તેનું સ્મરણ કરવું યોગ્ય છે. એટલું કહી ગૌરમહારાજ ઉક્યા. બેઉ શેઠાણીઓએ સાથે ઉભી થઈને ગૌર મહારાજને દક્ષિણા આપી પગે પડી આશિરવાદ લીધો. ગેકજીએ કહ્યું મહારાજ, પુનેમને દહાડે શ્રી સત્યનારાયણની કથા વાંચવા પધારજો. શેઠાણીઓ બન્ને પણ-હા મહારાજ, ખોલી ઉડી. ગૌર ઘણાજ ખુશી થયા ને ઘેર ગયા. અહિંયાં બેઉ જણીઓ સંપ સુખથી દહાડા કહાડે છે. ને શેઠજીના ઘડપણમાં સુખ સંતતીનો લાભ જોઈ, સેઠ સુખે ઇશ્વર ભક્તી કરે છે. ગુણીંદ્રા વીદાનમાં ખપવા લાગી. કોધીલાનું નામ હવે આ વર્તુલુંકથી વિરૂદ્ધ છે એમ લાગવાથી તે ગુણીંદ્રાએ ફેરવ્યું ને સૌને કહ્યું કે હવેથી કોધીલા બહેનને સુખોધા બહેન કહેવું.

ઐત્રી પુનેમને દહાડે કોધીલા ફરે સુખોધા તથા ગુણીયસ ગુણીંદ્રા અને દયાણુ શેઠજી, એ ત્રણે શ્રી સત્યનારાયણજી પુજાનો આરંભ કર્યો. મુગાંબહાણને માન આમં-ત્રણ કરી બોલાવેલાં તે આવ્યાં હતાં. સૌની સાથે સુખોધા તથા ગુણીંદ્રા આવકાર સહિત નમ્રતાથી વાતો કરે છે. સૌ. ચતુર બહેન પણ આવ્યાં હતાં. તે સુખોધાને જોઈ ચક્રીત બની સૌની વચ્ચે બોલી ઉઠ્યાં: ધન્ય છે, ધન્ય છે ગુણીયસ પ્રીય સખી ગુણીંદ્રા! આ સ્વભાવ બદલાય એ મને સ્વપનામાં બી ખમર નહોતી. તારા ધૈર્યથી તે આખરે એમને તારા જેવાં કર્યાં. સાબાશ, મારી સદગુણી સાહેલી! આવો શેઠજી, શ્રી સત્યનારાયણની કથા પુરી થાય કે સર્વેને પ્રસાદ આપી આજે તો જાગરણ કરવું જોઈએ. અમે તો આજે ગરબા ગાઇશું. કેમ સુખોધા બહેન? ચતુરાએ પુછ્યું. સુખોધા કહે, હા. ખુશીની સાથે ગાઇશું. પહેલાં ચતુરા તથા ગુણીંદ્રાએ ગરબો માંડ્યો અને પછી ત્રીજનારી સર્વે સ્ત્રીઓ ગરબામાં ફરવા લાગી.

(રાગ માદ)

વહું કર જોડી નરનાર રે, ગુણ અહોની સદગુણ,	
હેમાં ખરૂં છે મુખ રે, તમે તજેની દુરગુણ;	વહું કર જોડી૦
સંપ છે લાં સુખ છે રે, કુસંપ ત્યાં છે કલેશ,	
ધૈર્ય છે લાં ધન છે રે, કલેશ લાં ધન ન લવલેશ;	વહું કર જોડી૦
જન્મીને શું પામીઆ રે, શું પામ્યા કીરતી ને જસ,	
કીયા જીવ દુખથી છોડાનીયા રે, કોનો કરાવ્યો મોક્ષ;	વહું કર જોડી૦
મહાઈ તારૂં કરી મેળવ્યુરે, પણ તારૂં નથી કાંઈ,	
સૌ સૌને ઠેકાણે રહેરે, નહી આવસે સાથે કોઈ;	વહું કર જોડી૦
માટે સમજને કરોરે, સપ સોદની વાત,	
દુરગુણ તજ સદગુણ અહોરે, જોમાં કાંઈ નથી વસાત;	વહું કર જોડી૦
આપણા જેવાં સૌને કરો રે, જોમાં છે દયાનું કામ,	
દુખી જીવ છોડાનીએ રે, તેમાં છે ધર્મનું નામ;	વહું કર જોડી૦
સદગુણ ભક્તીથી મને રે, લખ્યો મન વેરાગ,	
સંસારમાં શું સાર છે રે, એ આખરે છુવાં આગ.	વહું કર જોડી૦

સૌ૦ ચંદનગાદી.

રમણી-રત્નમાલા.

રાહેનરાહબાનુ ઝરીના કેથેરાઇન.

સ્કર્સ્કી નામનો એક દયાળુ પાદરી પોતાની બહેનને મળી મોડીરાતે બંગલમાં યજ્ઞને પોતાના મઠ તરફ આવતો હતો. રા. ની હતી એટલે બરફ વરસતો હતો, અને હંડી ઘણીજ પડતી હતી. થોડુંક ચાલ્યા પછી તેણે એક બાળકના રડવાનો અવાજ સાંભળ્યો. પણ તેને લાગ્યું કે પવનના સુસવાટમાં કદાચ તે બોટો ભણકારે હોય; એટલે તે આગળ ચાલ્યો. થોડું ચાલ્યા પછી તેનો વધાર વોડો અટકીને ઊભો. તે આગળ ચાલેજ નહી. એટલે પોતે નીચે ઉતર્યો ને જોયું તો ઘોડાના પગ પાસેના બરફ ઉપર કંઈક હાલતું જણાયું. તેણે તે હાથમાં લીધું તો જણાયું કે એક નાનાં બચ્ચાંને સારી રીતે કપડાંમાં વીંટળેલું હતું. તેણે તે બાળકને જાલથી છાતી સાથે સાંધ્યું, ને ઘોડાપર ત્યાર થતાં મોટી પોકાર્યો કે—“બૂખ, દરિદ્રતા કે બીજાં દરકોષ કારણસર જે કાંઈએ આ નિર્દોષ બાળકને તન્યું હોય; તેઓ સાંભળતો કે પ્રભુનો એક ગરીબ સેવક, પ્રભુના પવિત્ર નામથી અહીં પ્રતિજ્ઞ લેજે કે, આ બચ્ચાંને મ્હારાં પોતાનાં બચ્ચાં માફક હું પાળીશ.” પરંતુ તેના બોલવાનો કંઈ પ્રત્યુત્તર મળ્યો નહીં. તેણે પોતાનો ઘોડો આગળ ચલાવ્યો. મઠમાં આવીને પોતાની મોડી દાસી ફેડરિકાને તે બાળક ભલામણ સાથે સોંપ્યું. ત્યાં તેને જણાયું કે તે ઘણીજ સૌંદર્યવાન બાળકી હતી. પછી તે પોતાની સુવાની ઓરડીમાં ગયો, અને એક પરાંપકારી કાર્યના સંતોષે શાંત ને મીઠી ઊંઘ લીધી.

આ નાની બાળાનું નામ તેણે કેથેરાઇન રાખ્યું ને તેના શિક્ષણ માટે સારી વ્યવસ્થા કરી. નાનપણથીજ તે હુશીયાર, પ્રમાણીક, ચંચળ, ઉદ્યમી, અને પોતાના પાળક પિતાની આજ્ઞા પાળી તેને રાજી રાખતી નીવડી.

એક વખત તે પાદરીની બહેન એલીસા બીમાર હોવાથી કોષકને તેની મદદમાં મોકલવાનો પાદરીને વિચાર થયો. નાની કેથેરાઇન ઘણી ખુશીથી પોતાના પાળક પિતાની વૃત્તિને અનુસરીને બહેન એલીસા પાસે જવાને તૈયાર થઇ. તેઓ રસ્તે પડ્યાં. થોડેક સૂધી પાદરી તેને વંચાવા ગયો, જે જગ્યાએથી કેથેરાઇન મળી આવી હતી, તે જગ્યા પાદરીએ તેને ખતાવી. કેથેરાઇન તરતજ નમીને બોલી—તમે મ્હને અનાથને મરતો બચાવીને દરેક રીતની સંભાળ લઇ ઉછેરી, તેના આભારની લાગણીમાં આપને આશીરવાદ દઉં છું. અને ફરી ફરીને આભાર આર્તુ છું.” પાદરીએ તેને ઉઠાડવા માટે સ્નેહથી તેનો હાથ પકડ્યો ને વૃદ્ધવસ્થાના ધૂનતા સાદે વાતસલ્ય બાવે બોલ્યો;—“મ્હારા બચ્ચા, ઊભી થા. આભારની લાગણી ખતાવવાને હજી તું ઘણીજ નાની છે. તારી છંદગી માટે તારે ખરો આભાર પ્રભુનોજ માનવો જોઇએ. છતાં મ્હને રાજી રાખવાની ત્હારી અતીમ ઇચ્છા હોય તો મ્હારાં વચન સાંભળી તે હમેશાં સ્મરણમાં રાખજે, કે તારી સ્થિતિ કદાચ ભવિષ્યમાં સારી થાય તો હમેશાં દયાળુ રહેજે; અને કદી પણ બૂલીશ નહિ કે કેથેરાઇન એક નાની તન્યલલી અનાથ બાળકી હતી. અને મદદને અભાવે જે કલાકમાંજ તેનું મૃત્યુ થાત. મ્હારા જેવા એક ગરીબ સાધુની થીખામણ ચાદ રાખી હમેશાં શુગરે આવી, સાચુત મનની રહેજે,

તેમજ નેક બોલજો, નેક વિચારજો, અને નેક કામ કરજો. મ્હારી વ્હાલી દીકરી, તારી ફરજ બજાવવામાં સુસ્ત રહેજો.” પાદરીએ બન્ને હાથ તેના માથાપર મૂકી અંતઃકરણથી આશીય દીધી. અને લાગણીથી સંભળ નેત્રે કેયેરાઇન પાદરીથી જુદી પડી.

એલીશા બહેનને ત્યાં તેણે એક દીવસ તોપોના બંધકર અવાજો સાંભળ્યા તેથી તે ચીંતામાં પડી. એટલામાં એલીશાએ ત્યાં આવી તેને જણાવ્યું કે “દેશપર રૂશીયન લોકોએ હસ્તો કર્યો છે.” આ ખબર સાંભળી તેને પોતાના પાળક પિતા પાદરી રક્તરૂશી માટે ધણીજ ચિંતા થવા લાગી. એટલામાં પાદરી પાસેથી કાગળ લેઇ એક ઘોડેસ્વાર આવ્યો. તેના કાગળમાં સમાચાર હતા કે “મેરીઅનબર્ગન શહેરને રૂશીયન લોકોએ ઘેરી લીધું છે. માટે કેયેરાઇનને સંભાળપૂર્વક હમણાં ત્યાંજ રાખવી” કેયેરાઇને કહ્યું “નહિ. હું મ્હારા પાળક પિતા પાસે ત્યાં જઈશ.” એલીશાએ કહ્યું—નાની છોડી! રૂશીયનો અતિ કુર છે. તું ત્યાં પહોંચીશ એટલામાં તો ત્યાંના દરેક રહેવાસીઓ માર્યા ગયા હશે અથવા તો કેદી બન્યાં હશે.” કેયેરાઇને દ્રઢતાથી ઉત્તર વાળ્યો કે, “તો તેઓની સાથે હું પણ કેદ પકડાઈશ કે મરીશ; પણ જઈશ.” એટલું બોલતાંજ તે વિજળાની ત્વરાએ ઘોડાપર સ્વાર થઇ, ને ઘોડો મારી મૂક્યો. એલીશા કંઇ પણ કહે તે વહેત્રાં તો તે ધણે દૂર પહોંચી ગઇ.

તેજ દીવસે સાંજે તે થાકેલા ઘોડા સાથે મેરીઅનબર્ગનના ફરવાળ પાસે તે આવી પહોંચી. તેણે નીડરતાથી ફરવાળમાં પ્રવેશ કર્યો કે તરતજ એક તરણ સોલજર (મિપાઇએ) તેના ઘોડાની લગામ પકડીને પૂછ્યું કે “ક્યાં જાય છે?”—“ગામમાં,” કેયેરાઇને ઉત્તર વાળ્યો, પછી ગામમાં ન જવા દેવા માટે તે સોલજરે કેટલીક રકઝક કરીને છેલ્લે ધમકીથી કહ્યું, “જો ગામમાં જશે તો અમારી કેદી બનશે.” કેયેરાઇને કહ્યું, “મને તેમ કરીને મ્હારે મ્હારા પાળક પિતાને મળવુંજ નોંધ્યો.”

સોલજર—તે કેદી થયો હશે તો ?”

કેયેરાઇન—હું કેદી થઇશ.

સોલજર—તે માર્યો ગયો હશે તો ?

કેયેરાઇન—મૈં તમને કહ્યું કે હું તેના હુઝમાં ભાગ લઇશ.”

યુવાન સોલજરે તુરતજ તેના ઘોડાની લગામ છોડી દીધીને બોલ્યો—જા છાકરાં ! પ્રભુ તારો મદદગાર બનેા.

તે થોડે દૂર ગઇ કે “એ કોણ જાય છે ?” એ સવાલ પૂછાયો. પણ તેનો તરત જવાબ ન આપવાથી તેના પર ગોળા છૂટી, અને તેના કાન પાસેથી પસાર થઇ ગઇ. હવે રાઇને લગામ ખેંચીને ઘોડો ઉભો રાખ્યો. લશ્કરના એક અમલદારે કહ્યું—તું શહેરની માં આવી-છો, માટે અમારી કેદી છો. હવે તું જાર મદદાન પીટરની મતા છો. ઘોડાપરથી ૧૨ી અમારી સાથે આવ.” કેયેરાઇનની કાળાને મુન્દર આંખોમાંથી ગુસ્સાનાં કિરણો પાં. તે બોલી—“હું તમારી કેદી છું. મ્હને શહેરમાં લઈ જાઓ. ત્યાં હું મ્હારા પિતાને ૧૧૫ માથું છું.” ત્યાંથી તેને લશ્કરના જનરલ પાસે લઇ જતા હતા. તેવામાં સાધુની દારી રિડાને રડતી જોઇ તેની પાસેથી જાણ્યું, કે પાદરી રક્તરૂશીને મારી નાખવામાં આવ્યે જનરલ (સરદાર) પાસે જઇ તેણે કહ્યું કે—જનરલ, હું આપની કેદી છું; પણ મ્હને મહે-

રખાની કરી માત્ર એકજ દીવસની મુદત આપો. મ્હારો પાળક પિતા મુડદાંઆના ઢગલામાં પડ્યો છે, તેને હું દફનાવવા માગું છું. અરે! તે કેવો ભલો હતો ?” તેની આંખમાંથી આંસુ સરવા લાગ્યાં. જેનરલ—“પણ એ બંદાને તું નાશી જાય નહિ તેની શી ખાતરી ?” એટલામાં પેલો જે તરણ સોલજર તેને પહેલીજ વખત મળ્યો હતો તે લાંબાવી પહોંચ્યો. કેયેરાઇન કંધક મગફરીથી બોલી—“તેની ખાતરી? મ્હાણું સાચું એક વચન. આવતી કાલે આ વખતે હું આપની પાસે હાજર થઇશ.” તરણ સોલજરની સામે જોઇ જેનરલ તરત બોલ્યો—જા છોકરી, જા. પણ યાદ રાખજે કે તું અમારી કેદી છે.” તરતજ કેયેરાઇન ફેડરિકા સાથે મુડદાંના ઢગલામાં જઇ પાદરીની લાસ શોધવા લાગી. રાત થઇ ગઇ હોવાથી અંધારું થઇ હતું. તે શોધી શોધીને યાદી પણ ન મળવાથી નિરાશ થઇ રોઇ પડી. એવામાં કોઇનાં પગલાં સાંભળી તે અમથી. અને આવજા આવ્યો, “ભૂલી રહે છોકરી, હું બત્તી ને ખીજ મદદ લાવું છું.” અને ઘણી થોડી વારમાંજ પેલો તરણ સોલજર ચાર માણસો, ખાટલી ને બત્તી લઇ આવી પહોંચ્યો; અને લાસ શોધવામાં મદદ કરી, છતાં લાસ નજ મળી. આથી દીલગીર થઇને તે નાની કેયેરાઇન ફરીથી રોઇ પડી. ફેડરિકાએ કહ્યું—આલ કાલે આવીને શોધીશું.” કેયેરાઇને કહ્યું—તેમ નહિ બને. બાઇ, કાલે તો મ્હે કેદી થવાને વચન દીધું છે. પ્રભુ મ્હને મદદ કરો.” તરણ સોલજરે કહ્યું—છોકરી, તું ધેર જા. તારી ખાતર તારા પાળકપિતાની લાસ શોધી ઘટતી ક્રિયા સાથે હું તે દફનાવીશ, “તે બોલી-આભાર થયો, સાહેબ ! ઘણો આભાર થયો. તમારી મદદને માટે ફરી ફરીને આભાર માનું છું. પણ મ્હારા બાલા પિતાને, જીવતો નહિ તો, મ્હો પણ હું એક વખત જોવા માગું છું.” પાદરીના હાથમાં જોળી વાગવાથી તે બેશુદ્ધ થઇ મુડદાંના ઢગલામાં પડ્યો હતો, તે શુદ્ધિમાં આવી જખડવા લાગ્યો,—“મ્હારી ગરીબ બેટી કેયેરાઇન !” આ સાંભળી તે ઘણી ખુશી થઇ. ને પાદરીને ઘેર લઇ જવામાં આવ્યો, તથા ડોક્ટરની મદદ લઇ મલમપટો કરવામાં આવ્યો.

ખીજે દહાડે સવારમાં કેયેરાઇન બહાર જવાનાં કપડાં પહેરી પાદરીના ઓરડામાં આવી. તેણે સર્વ વાત પાદરીને કહી; ને છેલ્લે ગળગળે અવાજે બોલી—પિતાજી ! આજે આપણે છેલ્લાંજ મળ્યાં છીએ. મ્હે જેનરલને કેદી થવાનું વચન આપ્યું છે. પાદરીએ અતિ દીલગીરી સાથે હિમ્મતને શીખામણના બોલો કહી, અંતઃકરણની આશીષ સાથે તેને રજા આપી.

કેયેરાઇન જેનરલના તથા પાસે આવી. ત્યાં પેલો તરણ સોલજર ઉભો હતો. આ એકવચની બાલીકાને જોઇ તે ઘણોજ આશ્ચર્ય પામ્યો. જેનરલ બોલ્યો—તું આવી પહોંચી, છોકરી ! હું ધારતો હતો કે હવે તું કેદીએ તારું મોઢું બતાવીશ નહિ. કેયેરાઇન અજાણથી, પાળક જેની નિર્દોષ સાદાઇથી બોલી—“એમ કેમ બની શકે ? હાજર થવાને શું મ્હે વચન ન્હોતું આપ્યું ? ” “આજથી તું અમારી દાસી છે. નાસ્તાનું ટેબલ તૈયાર કર.” જેનરલે હુકમ કર્યો. કેયેરાઇને અપનાઇથી નાસ્તાની તૈયારી કરી અને જેનરલને જમવા બોલાવ્યો. પેલા તરણ સોલજરે પણ નાસ્તામાં ભાગ લીધો. નાસ્તો લેતાં જેનરલે પુછ્યું. તારી ઉંમર કેટલી છે ?” કેયેરાઇન બોલી—“તેર વર્ષ”. પેલો તરણ વચમાંજ બોલી ઉઠ્યો—“પણ પચાસ વર્ષના માણસ જેનું તેનું હૃદય ને મગજ છે, અને યુવાન સિપાઇ જેની તેનામાં હિમ્મત છે. જેનરલ ! આવી હિમ્મત ને બહાદુરી સાથે તેને લડાઇનાં મેદાનમાં જોવાની મ્હને અભિલાષા થાય છે. તું ખીતી નથી, છોકરી ? મંડદાંથી કે દુસ્મનની ગાં-

ળીથી ? કશાથીએ ડરતી નથી ? ” કેયેરાઇને દૃઢ અવાજે ઉત્તર દીધો-“ જરાએ નહિ. આવે સમયે બીક શું ? તે હું સમજતીજ નથી.” આ હિમ્મતભર્યા ઉત્તરથી તે યુવાનને જનરલ બનને અચંબો પામ્યા. તરૂણે હસ્તાંજ કહ્યું-જનરલ ! આ કેદીને તમે વેચો તો હું ખરીદ કરું. “ અને આપ તેને શું કરશો ? ” નવાઇથી જનરલે પૂછ્યું. તરૂણે વગર વિલંબે ઉત્તર દીધો-એ બહાદુર બાળા એક સોલજરની પત્ની યવાને લાયક છે. કેમ છોડી, તે શું ધાર્યું ?-શાખાચ ! શાખાચ ! કેયેરાઇન ! હવે તું મ્હારીજ છે. ખાત્રીથી તું મ્હારી પત્નિ બનશે. જનરલ ! તે બહાદુર, સદ્ગુણી, દૃઢ મનની, દુરજ બળવનારી, ને વચન પાળનારી છે. અને વચના પરિપક્વપણા સાથે તેના સઘળા સદ્ગુણ વધારે પ્રદર્શા નીકળશે. તે ફરેક રીતે લાયક છે. ચાલ, કેયેરાઇન ચાલ.” કેયેરાઇને અર્થસૂચક દૃષ્ટીએ જનરલ સામે જોયું. કારણ કે તે જનરલની કેદી હતી. જનરલે હશીને કહ્યું-જાઓ, કેયેરાઇન જાઓ. એ શુરા યુવાનની ઇચ્છાનો અનાદર કરવાની શક્તિ કોઇની પણ નથી. તરૂણ હસ્યો ને કેયેરાઇનને લેઈ તંબુ બહાર નીકળ્યો.

છાવણીમાં ધોમે ધીમે તેઓ ચાલતાં હતાં. સામા મળતા ફરેક જણ તે સોલજરને માન આપતાં હતાં. એક કબજાભર્યા તંબુ પાસે તે સોલજર ઉભો રહ્યો ને બોલ્યો આ તંબુ રશીયાના ઝાર (શહેનશાહ)નો છે. અહીં ઉભી રહેજે. તરૂણ તંબુમાં ગયો. થોડીજ વારમાં એક જણે આવીને કહ્યું-આપને નામદાર ઝાર મહાન પીટર મળવા માગે છે”. આવનાર માણસ સાથે કેયેરાઇન તંબુમાં ગઈ. પોતાની અતિ અજ્ઞયથી વચ્ચે સર્વ રશીયાના ઝાર તરીકે પેલા તરૂણ સોલજરને ઝોળખાવતા હતા; ને જે તેને પરણવાને કમ્બુજ થયો હતો તે તેજ હતો. તે પોતાના ભવ્ય સિંહાસન પરથી ઉઠતાં ખુશાલીથી બોલ્યો-નાની કેયેરાઇન ! જેમ એક સોલજર દાખલ મહે’ તને કમ્બુજત આપી હતી, તેમજ હમણાં પણ કમ્બુજ થાઉં છું કે તને મ્હારી પત્ની મનાવીશ. તરૂણનો ચહેરો આનંદથી પ્રકાશવા લાગ્યો. કેયેરાઇનનો હાથ ગ્રેમથી પોતાના હાથમાં લઈ પોતાના અમીર ઉમરાવોને રશીયાની બચિબની શહેનશાહબાનુ તરીકે તેને ઝોળખાવી.

ચોગ્ય વયે કેયેરાઇનનાં લગ્ન ઝાર સાથે થયાં અને ઝારે તેને મોસ્કો શહેરના સુન્દર મહેત્તમાં રાખી. તેને પેટ ‘એન’ અને ‘ઇલીઝાબેથ’ નો જન્મ થયો.

જ્યારે રશીયાના શહેનશાહ ઝાર પીટરે તુરકીઓ સાથે લડાઇ જોડી, સારે રશીયનો ખોરાડી વિના દુ ખી યવા લાગ્યા. તે વખતે યુક્તિથી શહેનશાહબાનુ કેયેરાઇને તેઓને બચાવ્યા. તેથી ખુશ થઇ ઝારે તેને પોતાની ગાદીની બાગીયણ તરીકે જાહેર કરી મોટું માન આપ્યું. પતિના અવસાન પછી થોડો વખત તેણે ર ન્યકારબાર ચલાવ્યો. અને આશરે ઇ. સ. ૧૭૨૭-૨૮ માં ૩૮ વર્ષની વયે તેનો કાળ થયો. પહેલ ૨—.

બાળકેજવણી કેવી રીતે આપવી ?—“કુમળું ગાડ જેમ નમાતીએ તેમ નમે, તેમ કુમળા મગજમાં જેવા શિક્ષણું બીજ રોપીએ તેવું રોપાય. માતાએ પોતે જેમ બને તેમ પોતાના બાળકમાં નીતિ, સદ્ગુણ, વિવેક, દસમુખો સ્વભાવ દાખલ યવા પામે એવી રીતે વર્તે. બાળકની આગળ તેણે માન આપનારી, બોધદાયક, રાજ્યચક્રિની, નીતિની, મોટા મોટા પુરુષોના જન્મ જ્ઞાતવની ગર્ભાઓ દલી તેઓનું મન રંજન કરવું પણ તેની સાથે બળિયડ, કુંજાસ્વભાવથી વર્તવું નહી; બાળકને આનંદમાં રાખવાથી તેઓનાં સરીર પુક મઈ સુખી થાય છે.

અ. સૌ. મગજાગૌરી સેતતવાદ

ગૃહ-ધર્મ.

લગ્ન ભેટ.

પત્નીં મનોરમાં દેહિ મનોવૃત્તાનુસારિણી
તારિણી દુર્ગસંસાર-સાગરસ્ય કુલોદ્ભવામ્
સપ્તશતી ;

બંધુઓ અને બહેનો !

“ પરણતું એ પ્રભુતામાં પગલાં પાડવાં ” એમ એક કવિતું કહેલું છે અને આપણો લગ્ન વિધિ, લગ્નનો ઉદ્દેશ્ય જ્ઞતાં એ વાચ્ય સત્ય લાગે છે. પરંતુ લગ્ન વિધિ ગમે તેટલો ગંભીર અને પવિત્ર હોય, લગ્નના ઉદ્દેશ્ય ગમે તેટલા ઉન્નત હોય, પણ જ્યાં સુધી ઉપરના શ્લોકમાં ભગવદ્ ભક્ત માગે છે તેમ પત્ની “ મનોરમા ” ન હોય, “ મનની વૃત્તિ સમજનારી ” ન હોય, ને “ અગાધ સંસાર સાગર તરાવી જનાર હોડી ” ન હોય, ત્યાં સુધી એ લગ્ન પ્રભુતામાં પગલાં માંડવાં ન કહેવાય. પ્રભુતા માટે પત્નીમાં ઉન્નત ગુણો લાવવા બોધ્યો. આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓ ગૃહદેવીઓ મનાય છે. તેા તે દેવી ગુણોના વિકાસ કરાવવો, એ પુરુષોના હાથમાં છે અને પુરુષોનું કર્તવ્ય છે. આ ગુણોના વિકાસ થતાં, લગ્નની પવિત્રતા-ગંભીરતા સ્વભાવતાં, શુભામડીઓ મનાતી આપણી સ્ત્રીઓ ગૃહદેવીઓ થશે, પ્રત્યેક શ્રદ્ધ મંદિરરૂપ બની જશે, અને આ મંદિરમાંથી ગવાતાં કીર્તનો-પ્રભુ પ્રેમનાં સ્તોત્રો-શાન્તિ પાઠો જગત્તે ઉદ્ધાર કરશે.

લગ્નનું આ સ્વરૂપ આપણામાંથી કેટલાં સમજે છે ?-સમજે છે તેમાંથી તે પ્રમાણે કેટલાં વર્તે છે ?

બંધુઓ અને બહેનો ! તમારા પુત્ર કે પુત્રીનાં લગ્ન કરો તે પહેલાં એટલું વિચારજો કે આપણી પુત્રવધૂ કે આપણી પુત્રી “ મનોરમા, મનોવૃત્તાનુસારિણી, સંસાર સાગરની તારિણી અને કુલોદ્ભવા ” છે કે કેમ ? જો આટલું હશે તોજ લગ્નનો આનન્દ ચિરસ્થાયી રહેશે. નહિ તો વિશિષ્ટ નવલકથાકાર “ થેકરે ” (Thackeray) કહે છે કે “ God of honeymoon is God no more ”-લગ્નની પ્રભુતા, લગ્નનો પ્રેમ લગ્ન થયા પછી રહેતો નથી, એમ થશે.

પુત્રીને યોગ્ય “ પત્ની ” કે “ માતા ” બનાવવી એ માતું કામ છે. અને પતિ ધારે તો પત્ની “ માતા ” થાય તે પહેલાંજ એના મનમાં ઉચ્ચ સંસ્કાર લાવી શકે એમ છે. આપણામાંથી ઘણા યુવાનો માને છે કે “ એ ફરજ એકલાં માઆપતી છે, અમે એને શી રીતે જીવનમિત્ર બનાવી શકીએ ? આપણને એ સુખ મળ્યું નથી અને મળવાનું નથી. ” એમ બબડી નીરાશ થઈ પત્ની તરફ બેદરકાર રહે છે. આતું પરિણામ એ આવે છે કે તેઓ પોતાનું જીવન તો જગાડે છે એટલુંજ નહિ પણ પોતાના ચનાર જ-માઇનાં જીવન પણ અજાણપણે જગાડે છે. માટે બંધુઓ અને બહેનો ! લગ્ન જેવા શુભ પ્રસંગે જાગૃત થાવ. આવા પ્રસંગ જરી જરીને આવતા નથી. નિરાશ ન થાવ. કન્યાશાળામાં પુત્રી, પુત્રવધૂ કે પત્ની ને ન મોકલાય, અને ત્યાં ધાર્યા જળ ન આવે, એમ હોય તો

તેમને માટે “વનિતા વિશ્રામ” ની સંસ્થા તૈયાર છે. આ સંસ્થાને લાભ લેતી સ્ત્રીઓમાં પુત્રી, પત્ની, કે માતા તરીકેના સદ્ગુણો ખીલવી, તેમને સેવિકા બનાવી, તેમની દ્વારા અન્ય બહેનોનાં જીવન સરળ અને ઉન્નત બનાવવા પ્રયત્ન થાય છે. કેળવણી તો માતાનીજ, એટલે સ્ત્રીઓનીજ. સ્ત્રીઓ જે જગતની ભવિષ્યની પ્રગતી માતા રૂપ છે તેઓજ સેવાનું કામ કરી શકે એમ છે, અને તેમનેજ માટે ‘વનિતા વિશ્રામ’ છે.

વનિતા વિશ્રામના શિક્ષણ મંદિર, કાર્યશાળા, વગેરેનો જોડે દરજ્જો વધારે લાભ લેવાશે તેટલે દરજ્જો સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ થશે. અને ત્યારેજ તેમની પુત્રીઓ “મનોરમા” અને “તામિણી” થશે. લગ્નનાં ખર્ચાં મુખો આવી સ્ત્રીઓ થશે ત્યારેજ આવશે અને એ મળશે ત્યારેજ:—

“સ્નેહ અને શ્રી કુસુમણી શય્યા વિશે,
“સુખથી સુતાં રૂપેન અઘૌઠિક આવશે.”

બંધુઓ અને બહેનો! સ્ત્રી જાતિની ઉન્નતિમાં યથાશક્તિ યત્ન કરનાર વનિતા વિશ્રામની સંસ્થાને લગ્ન જેવા શુભ પ્રસંગે સદાય આપવા કહેવું પડે એ તમારે વિશે દલકે અભિપ્રાય લાવવા જેવું છે. એકના એક પુત્રના લગ્ન નિમિત્તે વરઘોડામાં, ન્યાત જમાડવામાં, પાટિઓ કરવામાં, મિજલસોમાં, દાન આપવામાં, તેમજ એક ઘડીના આનન્દ માટે કપડાં લુગડામાં, કાંકરાની માફક પૈસા ખરચી નાંખે છે; તો આ સંસ્થા જેમાં “સ્ત્રી જાતિની સ્થિતિ સુધારવા યત્ન કરિયિત પ્રયાસ થાય છે અને તે પણ પ્રભુ પ્રીત્યર્થ કરવામાં આવે છે,”—તેની સંસ્થામાં કંઈ બેટ આપવી, એ સ્વાર્થની સાથે પરમાર્થ સાધવા બરાબર છે. આડે દિવસે પાછ ખરચતાં વિચાર પડે એ સ્વાભાવિક છે; પરંતુ લગ્નના આનન્દના દિવસોમાં સામાન્ય રીતે ખરચ સામે જેવાનું નથી તો આ પ્રસંગે વધારે નહિ તો યથાશક્તિ જે રકમ આપશો તે વનિતા વિશ્રામ સ્વીકારશે.

નવવિવાહિત બંધુઓ અને બહેનો! તમે લગ્નની પ્રતિજ્ઞા લો છો, તે બેગી આ પણ પ્રતિજ્ઞા લો કે “અન્ય બંધુઓ અને બહેનોની સેવા કરવા, તેમનાં જીવન ઉન્નત કરવા, અમે ધન અથવા સમયનો ભોગ આપીશું.” આ પ્રતિજ્ઞા લેતાંની સાથેજ તમારા અંતર આત્મામાંથી સ્વર નીકળશે કે:—

“પુત્રી પ્રીતિ—મધુરી યા, મિડી બહેની બ્હાલી!

“પત્ની પવિત્ર મૃદુ તે સુખદા રસાળી;

“યા પુણ્યશીળા જનની ઉરજ્યોતિધારી,

“તે દષ્ટિ, દાસ્ય સ્વર શુદ્ધની, બહેની બ્હારી!”

“વનિતા વિશ્રામ” તરફથી “વનિતા વિગ્નન” નામનું માસિક કાદવામાં આવે છે. જેમાં દક્ષત સ્ત્રીઓનાજ લેખ આવે છે, તે સ્ત્રી ઉપયોગી છે.

“વનિતા વિશ્રામ” મંબંધી સર્વ માહિતી, બેટ, વગેરે માટે “વ્યવસ્થાપક, વનિતા વિશ્રામ, નાગર ફીજીંગ, મુરત” —એ સંસ્થાને પણ વ્યવહાર કરવો.*

શિવગૌરી ગજજર.

* અમદાવાદમાં પણ ખાડિયામાં વનિતા વિશ્રામ ચાલે છે.

ધર્મ.

(અમદાવાદના વનિતા વિદ્યાભાઈ વાંચેલો નિબંધ)

હું અદ્યપતિ મારો વિષય લખતી વખતે પરમકૃપાળુ પરમાત્માને નમન કરું છું કે તે મને લખવાને, બોલવાને શક્તિવાન કરે. મારી સુર ખેંચે તો સમક્ષ મારે આ વખત બોલવાનો પ્રસંગ આવ્યો છે, તો હું મારા અદ્યપતિ પ્રમાણે આપણી હાલમાં ચાલતી સ્થિતિ ને તેમાં સુખપત્તે સ્ત્રીઓની સ્થિતિનું વર્ણન કરીશ; ને તેને શી રીતે સુધારવી તે પણ મારા અદ્ય અનુભવ પ્રમાણે કહીશ. અસ્તુ. જો તેમાં મારી અગાધ ભૂલો હશે તો પણ તે મારા વિદ્વાન બંધુઓ તથા સુર ખેંચે તો તેમાંથી દોષનો ભાગ કરીને સારને ગ્રહણ કરશે, એવી મારી આશા છે.

ખેંચે તો, પ્રથમ તો આપણો આ હિંદુસ્તાન દેશ જેમ ઘણો રસાળ, વનસ્પતિ ઔષધી, અન્ન વસ્ત્ર, વિદ્યાકળા, કૌશલ્ય, રીતો સુનીઓ મહાત્માઓ, ઉત્તમ સંતોઓ, અવતારી વીર પુરુષોથી ભરપૂર હોય; તે તેમજ સૌંદર્ય, સંપત્તિથી પણ ભરપૂર હોય. પાક વીગેરે પણ એટલું હતું કે માણસો પોતાનો નિવાહ ઘણી દુંધી પૂંછમાં કરી શકતા, અને મોજશોખને બદલે સાદાધર્મી રહેવાની તથા ઘણા સંતોષ માનવાની આપણા જન સમુદાયમાં રીત હતી; તથા મહાત્માઓ ને રીતવર્ધો હોવા શાન્તિવાળા ને સંતોષી હતા કે ઇશ્વર તેમને ઘણુંજ આપતો, પણ જેમ વખત બદલાતો ગયો તેમ ગામની, દેશની, રાજ્યની ને પ્રજાની સ્થિતિ બદલાતી બદલાતી ચાલી. ને જુદાં જુદાં રાજ્યોના અમલને લીધે જુદા જુદા રીવાજો પણ ધુસી ગયા, તેમજ વર્ણ, નાતના ને જાતના પણ ભેદ પડતા ગયા; અને જુદા જુદા ધર્મ ગ્રંથો ઉત્પન્ન થઈ દરેક પોતાની પાછળ પંથ ચલાવતા થયા. તેને લીધે હાલ આપણી તેમજ આપણા દેશની કેવી અધમ સ્થિતિ થઈ છે કે તેનું વર્ણન માત્ર વિદ્વાનોજ કરી શકે. મારાથી નજ બને, તોપણ કુત્રામાંના દેડકાં જેમ ટૂં-ટૂં-દાખ કરે છે, તેમ આપણે કેવી સ્થિતિમાં છીએ તે વિશે આપણે વિચાર કરીએ: તો ખબર પડશે કે આપણે જ્ઞાની નથી તેમ અજ્ઞાની પણ નથી, દ્રવ્યવાન નથી કે નથી ગરીબ, -આવી અર્ધદગ્ધ સ્થિતિમાં આપણે આવી પડ્યાં છીએ. દુઃકાળ, રોગ, નિર્ધનતા, રાજ્ય પ્રજા વચ્ચે, તેમજ ઘરકુટુંબ વચ્ચે કલેશ, ધર્મને નામે ધર્મીગ ને તેમાં તણાતો જતો આપણો સ્ત્રીવર્ગ ને બીજા બાજુએ જોતાં પોતાને વિદ્વાન માનતો, તથા સુધારામાં ગણાતો સ્ત્રીવર્ગ કે જેમાં નાસ્તિકતા શિવાપ કાંઈજ નથી: તે બધાંની ઉત્તરોત્તર અધમસ્થિતિ જણાય છે.

ખેંચે તો, આપણો મૂળ દેશ વીશાળ છે તથાપિ ગરીબ છે, તેમાં ઘણા કરોડાધીપતી, લક્ષાધીપતી હશે, પણ દેશનો આડધો ભાગ ગરીબ છે, -તે એટલો ગરીબ કે જે માત્ર પોતાનું તથા પોતાના છોકરાનું પુરું એકાદ વખત દિવસમાં માંડ કરતો હશે. જેનો અનુભવ હપ્તાયા જેવા દુઃકાળની વખતે ઘણાને થયો છે. ઘણા માણસો ઉદ્યોગ વગરના નકામા જેવા કે બાવા, જોગી વિગેરે, બીજાના ઉપર તાગડધીંગા કરનારા છે. તેમ શ્રીમાન તથા સાવ ગરીબ વર્ગની સ્થિતિ એ જુદા જુદા પ્રકારની હોય છે. પણ કંઠગામાં કંઠગી સ્થિતિ મધ્યમ વર્ગની છે. નથી તેમનાથી મહેનત મચ્છુરી થતી, કે નથી ગાડી ઘોડે ફરાતું, કે નથી બીજા મંગાતી; આપણા ગુજરાત તથા કાઠીઆવાડ વીગેરે દેશોમાં આવી મધ્યમ

સ્થિતિ ધણું કુટુંબોમાં જોવામાં આવે છે. ચારે પાસથી આપણે દુઃખતા જાણીએ છીએ. જુદા જુદા સમયમાં જ્યારે પાકે વિગેરેની સુધભતા હતી, ત્યારે સ્ત્રીઓ તેમજ પુરૂષો ઉદ્યમી, સતોષી ને સાદા હતા. હાલ દયાળુ ઇંગ્લેન્ડ સરકારના રાજ્યમાં જેમ વિદ્યાવાન વિગેરે કેળવણીનો મુદ્દારો આવતો ગયો છે, તેમ દેશમાં તથા ઘરમાં ગરીબી અને મોંઘવારી ડોકીયાં કરી રહી છે છતાં દીવા પાછળ જેમ અંધારૂં તેમજ આપણામાં સ્વતંત્રતા ને ખોટા ડોળ તથા અતિ ખર્ચાળપણના વિચારો પ્રબળ થયા છે. બાળથી જ પર્યંત સમજે નહિ ને સરખો ભાગ લેવા જાય એ દશા થઈ છે. દેખાદેખી એટલું બધું ગાડકું હાલું છે કે ન શેઠીયો જણાય કે ન ગરીબ જણાય. સર્વેને બીજો. ને એમ.એ. ડાક્ટર, સોલિસીટર, વિગેરે થવું, મોટા ગણાવું પણ પાસે કંઈ મળે નહિ ! જ્ઞાન મેળવવામાં સ્ત્રી, પુરૂષ, ગરીબ તથા તવંગર સર્વેને સરખો હક છે. પણ પોતાના ધરની, કુટુંબની, શરીરની, મનની ને દ્રવ્યની સ્થિતિના પ્રમાણમાં વીચાર કરવાનો છે. ધારો કે એક જણ પોતાનું ઘર વેચીને એલ.એલ.બી. થયો, ને ઘરમાં વાંસ ફરે; ભેરીને છુટ મોળાં ને રસોઈઓ જોઈએ ને પણ તો પતિને પૂરા પંદર પણ ન મળતા હોય; તો તેની શી દશા? અથવા ડાક્ટર કે વકીલ ધણામાં ધણા મહીને સો રૂપિયા પાડતો હોય ને જુદા માતપીતા, નાના ભાઈ, પોતાની સ્ત્રી, તથા ત્રણ ચાર જૂલકાં; અને સ્ત્રી પોતાને ડાક્ટરની કે વકીલની વડુ તરીકે મોટી ગણાવતી હોય;—તે બધાંનો મોટા શેઠીયાની બરાબર શી રીતે નિભાવ કરવો? ગરીબ બીચારા પુરૂષને સ્ત્રીઓ આથી પોતાની ખરી સ્થિતિ જાણ્યા વિના બીજાની વાહે તણાતાં જતાં ઇંતો દેવાદાર કરે છે અને કાં તો રોગી બનાવે છે. યુવાનો વિદ્યાભ્યાસમાં પોતાના શરીર તથા મનને એટલી નબળી સ્થિતિ ઉપર લાવી મૂકે છે કે તેમનાથી પોતાની વિદ્યાનું ભાગ્યેજ સાર્થક થઈ શકે છે. ઘણું ભણ્યા, પાસ થયા, કીર્તી મેળવી, પણ જોશો તો તેમની દશા પણ એજ. ન ભારે વેપાર કે નોકરી મળે. પૈસા ન મળે, ટ્રેન્ડ્યુએટ થયા એટલે આખર પ્રમાણે ભભકો રાખવો પડે, ઘરમાં બે ચાર ઠોકરાં ને સ્ત્રીનું પણ ભરણપોષણ કરવું પડે. ઉપરાંત વળી બેવહારીકે જ્ઞાનમાં ખામી ! મોંઘવારીને લીધે એકના ચાર ખર્ચ કરવા પડે. તેથી તે બીચારાના મનની સ્થિતિ નબળી પડે. જે મનની અસર શરીર પર થાય તો પરીણામ ક્ષય આદી રોગમાંજ આવે. પોતે વિદ્વાન એટલે અનુભવી જુદોની સલાહ કામ આવે નહિ ! પરમેશ્વર ઉપર કે ધર્મ ઉપર તેમને શ્રદ્ધા નહિ, એ પણ ઘણું શોચનીય છે. હું પણ કહું છું કે ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા શી રીતે રહે ? આપણા ધર્મગુરુઓ અને આચાર્યોની એવી શોચનીય દશા છે કે મારા જેવાએ તે વિષય બોલવોજ ન જોઈએ. આપણે જોઈ શકીશું કે એક નાના ગામમાં પણ ઉદર નિર્વાહને સાર વૈષ્ણવ મંદીરને બાવા જોગીની બીજ છે. બીચારાં મધ્યમ ધીતીનાં માણસો પોતાનું તથા પોતાના કુટુંબનું માંડ પોષણ કરતાં હોય ત્યાં તો ધર્મગુરુ પધારે છે. પધરામણી કરો, ભીક્ષા કરાવો, કર આપો, ક્ષીતાચળની ભેટ, શ્રી રણજોડજીનો લાગો, માતાજીની ચુંદડી, અમુક ધર્મોદા, અમુક ફંડ, નાગડાનું ઝુંક, પંચનું ઉધરાણું, ચંકરનો કર, વિગેરેમાં તણાઈને આપવુંજ પડે. ન આપે — મં બહાર ને નાત બહાર ચૂકવામાં આવે. બીચારી પચાસ સાઠ વર્ષની ડોશીનું પોષણ કરનાર કોઈ ન હોય, સો શ્વાસ લઈને દોર ટાઈનું ઇગતી હોય, ટકા કે ચ પૈસા પેદા કરતી હોય, તેમાંથી પણ ધર્મગુરુને તો કર આપવોજ પડે.

નીકર બીચારીના હાડકાં રખડે. તે પણ અધઃશ્રદ્ધામાં મોક્ષ આપનાર ગુરુઓને આપી પૂર્વજન્મથી છૂટવા ઇચ્છે! આવા ગરીબોના દ્રવ્યને ગુરુઓ લાડીવાડીમાં ને રાંધેલું અન્ન વેચવામાં ઉપયોગ કરે, તે થોડું શોચનીય હોય? દરેક જગ્યાએ ધર્મની લડાઇ, ગોસ્વામી ને શંકરસ્વામી અને સ્વામીનારાયણ વેદની અંત અને બહારની તકરારો કરે ને વિષય તથા શંકરની પણ નીંદા થાય; ને તેનો જાણ લઇ મીઠાનરીઓ ઝુડો ફરવે ને ગરીબોને મદદ કરી દ્રવ્ય આપે ને કિસ્મત કરે, તેમાં શી નવાઇ? મીઠ્યા પાગલ ભાવણો કરવાં, ને કહેલું ધણું પણ કરવું કંઈ નહિ, એવા સુધારકો ને સમાજકો અમે દેશ સુધારીયે છીએ. એક પરમેશ્વરને એક માનીયે છીએ, એમ કહે છે પણ તેમાં ચે તુત! પરમેશ્વર વસ્તુ શું છેને જ્યાં ધર્મગુરુઓ તથા વિદ્વાનો પણ દર્શાવી શકતા નથી તો અજ્ઞાન સ્ત્રીવર્ગ શી રીતે જાણે? બ્રહ્મસમાજમાં બ્રાહ્મણો ના ટોંગ ચાલે છે, ને પંથ ધર્મમાં ગુરુનાં ધર્તીંગ ચાલે છે! રોગ વિગેરેમાં નિપજતા મરણને લીધે વિધવાઓ વધે જાય છે, બાળકો વધ્યાજ કરે છે, તો આપણે શી રીતે સુધરીશું? આપણા દેશની દ્રવ્ય તથા ધર્મ સંબંધી સ્થિતિ કંગાલ થતી ચાલી ને મોંઘવારી ને મરણથી કુટુંબોનાં કુટુંબો પાયમાલ થઈ ગયાં! શેઠ સાહુકાર વર્ગ પણ સરકારના સ્વતંત્ર રાજ્યમાં સદા અને સ્વતંત્રતાની ધૂનના વેપારમાં દબાવેલા આસે. અમુક ઇંગ્લેન્ડ કંપની કહાડી તો દેશી દોશીઓ પણ કંપની કહાડે ને દોશી બેગી ડોશી પણ સત્તામાં હોમાવા જાય, ને આપણી શોચનીય દશા થાય! ધણા પેકાર, બદોબસત છતાં પણ દુર્વ્યસનનો સ્વતંત્ર ઉપયોગ થવા માંડ્યો. દારૂ દરેક જાતીમાં ખપતો થયો, નીકાયત જાય તો વટલાપ ને નાત પંગત ન આપે. પણ જે નાતના શેઠો દોકરો દારૂ પીને નાતમાં પડે તો તેને ફેર આવ્યા કરી બેગા જમે ને વાત માંડી વળાય! આવી રીતે જ્યાં પુરુષોમાં ઝપાટાબંધ ચાલે ત્યાં આપણો સ્ત્રીવર્ગ શી રીતે સુધરે? એક તરફ સુધારકો ને વિદ્વાનો સ્ત્રીઓને સુધારો કહે છે. બીજી તરફ મોક્ષ સ્ત્રીઓ બાળુવાથી બગડે એમ કહે છે. દરેક ઘરમાં ને કુટુંબમાં જુદી જુદી સ્થિતી અને મત છે. દેશની ગરીબ થતી સ્થિતી છે. ચાગાના ઉપજક બહુતરથી બાલીકાઓ પોતાને સંપૂર્ણ માને છે. માતાઓ પોતેજ માતા તરીકેની ફરજ, જાન, કે વિધા ન જાણતી હોય તો પુત્રીને તે શી રીતે આપે? ધન વિના ધર્તીંગ સુઝે નહિ. તે પ્રમાણે પીતા પુત્રને દ્રવ્ય કમાવા સારજ બજાવવામાં ફરજ સમજે, પણ પુત્રીને મા-ગા ચીખી એટલે થયું વધારે બહીને કામ શું છે એમ કહેવું પડે! પીતા પણ શું કરે? મોંઘી કેળવણી માત્ર પુત્રનેજ આપી શકાય, તો પુત્રીની શી કોમત? જે કે હાલના સમયમાં સ્ત્રી કેળવણી ઉપર લક્ષ આપવા માંડ્યું છે, ને વિદ્યાનો પ્રચાર વધતો જાય છે. પણ તે બધો અર્થદાયક જ ની અવસ્થામાં છે. સમાજને ને સ્કૂલોની કેળવણી ઘર કેળવણીથી જુદી છે. આમાં બે વર્ગ પડી ગયા છે. કેટલીક કોમમાં સ્ત્રીઓ બી.એ. આદિ ડીગ્રી મેળવવા ભાગ્યવાન નીવડી છે, તો કેટલીક કોમમાં કેળવણીને નામે ટાંક વાય છે. છોકરી કેળવણી લે પણ કેઈ વખતે? પાંચ વર્ષની થાય કે તેને સ્કૂલમાં એવા અભી-પ્રાયથી મૂકવામાં આવે કે ઘરમાં રંજાડતી મટે. જે માતાને પ્રથમ પ્રજ્ઞમાં પુત્રી હે.ય તો તેનાં નાનાં ભાંડુને રાખવાનું પણ તેને માથે પડે. જે ઘર-આગળ-સ્કૂલનું લેસન ગોખે કે એકાદ ગરબી લલકારે, તો વડીલો કહેશે કે છોકરી માણસને લવારો શો? -પારકે ઘેર જવું જુ બહેનો, આપણે. તેને દરેક જ્ઞાન આપી પારકા ઘરને લાયક કરવી કે વાતજ

હશે. પણ માત્ર આપણું મન બુદ્ધિ પહોંચે ત્યાં સુધી માન કરી આપણે સુધારણું જોઈએ. સીતા, પાંડવીની વાત માત્ર દશમ છે, તેમ ન. ચણું જોઈએ. તેમને પગલે ચાલવા આપણે માન કરવો જોઈએ. આપણે યતન કરીશું તો ધર્મર સદાય કરશેજ, જેવી મારી તે પ્રભુ પ્રણે શ્રદ્ધા છે. આગળ ઉપર હું આપણે શી રીતે સુધારણું અને પુરીયોને કેવા પ્રદારની રેખાવણી જોઈએ, તે કોઈ પ્રસંગે મારી મતિ પ્રમાણે દર્શાવ.

કૃષ્ણાવદેન.

બાળાઓનાં નિત્ય કર્મ.

છોકરીઓએ પોતાનાં માળાપને ઘેર કવી રીતે વર્તવું?—કમેઝાં રાંચીએ દસ વાગતાં સુધી રહેવારમાં સ્વોદય પહેલાં ઉઠી આખા દિવસમાં કુલ કાર્યો થાય અને અશુભ કાર્યોથી દૂર રહેવાય તે માટે ધર્મર સ્મરણ કરવું. પછી શાય વગેરે કરવું. આટીથી હાય પગ ઘોઈ સાર કરી, તાળ લીખડા બગર જાળેડા અથવા માવળનું દાંતણું કરવું. દાંતણું કરતી વખતે દાંતને વજી મેં મોઢ સાથે ત્યાર પછી અદેવાતા યંડ પાણીથી અથવા કુંડાળા પાણીથી નાહવાની રેવ રાખવી. નાહાતી વેળા એવો સંકલ્પ કરવો કે જેમ મદારો બદારનો મેલ સાથે કંઈ છું, તેજ પ્રમાણે અંતરનો મેલ પણ સાથે કરવાનો છે, તે કરવા કમેઝાં તત્પર રહીશ અને તે પ્રમાણે વર્તીશ. આ પ્રમાણ સર્વ મનુષ્ય પ્રાણીનું ભણું થાય એવા વિચાર કરવા.

નિર્ભળ થયા પછી પોતાના ઘરમાં પ્રભુ પ્રાર્થનાનું (કે દેવસેવાનું) એકાન્ત ઠેકાણું હોય ત્યાં બેસી, સપળાં મનુષ્ય પ્રાણીનું ભણું થવાના વિચાર કરી, રાતપોતાના સંપ્રદાય પ્રમાણે સંધ્યાવંદન અથવા ધર્મરસ્તુતિ આચરે અર્ધા કલાક સુધી કરવાનો અભ્યાસ રાખવો. અને તે વખતે બની શકે તો દુપ-દીપ અને સુગંધીવાળાં પુષ્પોનો ઉપયોગ કરવો. પ્રભુ પ્રાર્થના સમયે ધ્યાનમાં રાખવાની બગત્ય છે કે મનના વિચાર બીજા કોઈ તરફ જવા દેવા નહિ અને અતિ અગત્ય સિવાય કોઈની સાથે નહામી વાત કરવી નહિ. જેવી રીતે કયાં પછી પોતાની જાણના ક્ષિપ્તચરે આપેલા પાઠો એક વિતથી વાંચી સખી તૈયાર કરવા. બળનાં બળનાં વાનચિન કરવી નહિ. જેવી રીતે પાઠ તૈયાર કર્યા પછી ઘરમાંનું જે કંઈ ક્ષમ પોતાથી રહ શકતું હોય તે વિત રાખી દરવાની રેવ પાડવી. માળાપની આગમાં નિરંતર રહી રહેમને રાજ રાખવા સદા પ્રયત્ન કરવા અને ભોજન ક્રિયાદિની સામગ્રી પોતે તૈયાર કરવાનો રિવાજ રાખવો.

ભોજન નિર્ગુણ એટલે ઘણું ખાટું, ખાઈ અને તીખું ખાવાની રેવ પાડવી નહિ. અભણ વસ્તુ કે કંઈ દિવસ ખાવી નાહ. કસણ, કાંડા વગેરેનો ઉપયોગ જેમ અને તેમ થોડો કરવો. અને ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું કે જોખ, દાળ, ટલી વગેરે આધાથી મન અને કરીરમાં સુખી રહેવાય છે. નિરંતર ખીઠાઈ, આદિ બારે ખોરાક આધાથી નન અને મન બેઠ જગડે છે. જમતી વેળા મનને ધ્યાનમાં રાખી વિચાર કરવો કે આ ભોજનથી મદારું બદારનું કરીર બગવાન શાએ, મદારા અંતરના કીણા (સુક્ષ્મ) કરીરને પણ બગ મળી, તેનું પોષણ થાએ. મદારી ધર્મમાં સદ્બક્તિ રહી મદારા દેવોણ થવાને મારે જવાને મન

ચોખ્ખા યાત્રીઓ. બોજન બૂખ કરતાં કાંઈક ઓછું કરવું. એટલે જે ભાગ બોજનના અને એક ભાગ પાણીનો અને એક ભાગની ભૂખ રાખી બોજન કરવું. કહેવાની મતલબ એ છે કે આકાંક્ષાની પેઠે જમવું નહિ. પણ મન સંતોષ પામે એટલું જ જમવું. પાણી પણ તરસ પ્રમાણે પીવું, પણ વધારે પીવું નહિ; તેમ ઓછું પણ પીવું નહિ; બોજન કરી રહ્યા પછી આશરે અર્ધો કલાક મનને આનંદમાં રાખી આમતેમ કરવું. નિત્ય નિશાળે જવાની ટેવ રાખવી. રસ્તે જતાં નહારો છોકરાંની સોજત કરવી નહિ. તેમજ રસ્તામાં ગાળાગાળા અથવા રમતો ચતી હોય તે જોવા હવાં રહેવું નહિ. પણ પાધરાં નિશાળે જવું. ત્યાં ગયા પછી પોતાના વિદ્યાર્થીની આગામાં રહેવું. શોરબંદાર કરવો નહિ. પણ શિક્ષક જે શીખવે તેમાં ચિત્ત રાખી બહુવામાં મન રાખવું. એવી રીતે વિદ્યાભ્યાસ કરવાથી મન નિર્ભય રહી વિદ્યા વહેલી આવડે છે. તથા 'પરીક્ષામાં પણ કૃતેદમંદ થવાય છે.' નિશાળેથી છૂટી ઘેર જતાં રસ્તામાં કાંઈપણ ખાવાની ટેવ પાડવી નહિ. પાધરા ઘેર જવું. સાંજનું હલકું બોજન કરવું. જને તો કોઈ વડીલ શુભવાન શિક્ષક અથવા ધરના માણસ સાથે આશરે એક કલાક બંદાર સ્વચ્છ દવામાં ફરવા જવું. ત્યાં પણ ખીજા વિચારો ન કરતાં જાડ, પાન, ફળ, ફલ, ઇલાદિ સદીસાન્દર્ય, ક્ષરતની રચના જોઈ જ્ઞાન મેળવવાની ટેવ પાડવી.

ઘેર આવ્યા પછી પોતાનાં બાઈ બહેન તથા માતૃપીતા સાથે મીઠાં વચ્ચોટી પૂર્વનાં સદ્ગુણી યથ ગએલાં મૈત્રેયી, ગામી, તેમજ સીતામાતા, દમયંતી તથા સનાતનધર્મ સંચલન યાંડવો, રામ, નળ, ઇલાદિ મહાન પુરુષોની કથા વાતાં સાંભળવી; તથા કોઈ કોઈ વખતે સ્વર્ગરય નારાયણ હેમચંદ્ર જેવા વિદ્વાન મંત્રકારોએ લખી પ્રકટ કરેલાં ધર્મ અને સુનીતિનાં પુસ્તકો વાંચવાં. નિશાળમાં શિક્ષકે જતાવેલા વિષયો અને પાઠ વાંચી ખરા કરવા. અને ત્યારબાદ રાતે આશરે દસ વાગ્યા પછી સાડાદશ ચતા સુધીમાં સુવાની ટેવ રાખવી. જ્યાંસુધી વિદ્યાર્થીની અવસ્થા છે, ત્યાંસુધી કાચ-ખાટલા તથા નરમ પથારીમાં સુવાની ટેવ પાડવી નહિ.

બાળકીઓનાં લખ થયા પછી તરુણ વયે સાસરામાં કેવી રીતે વર્તન રાખવું?—માળાપોને ઘેરથી પાડેલી ટેવો આ વખતે ઘણીજ કામમાં આવે છે. કુમર જાડને જેમ વાળાએ તેમ વળે છે, પણ મ્હોટું યથા પછી વાળનું કંકણ પડે છે; માટે ન્દાનપણથીજ સારી ટેવ પાડવા માટે ખાસ પ્રયત્ન કરવો. માળાપોને ત્યાં પડેલી ઘણી સારી ટેવો સાસરામાં ઉપયોગી યથ પડે છે.

નિત્ય સ્વહારમાં સર્વોદય થતા નહતાં ઉડી શ્વાસ વગેરે કરી હાથ પગ માટી પડે સાફ ઘોષ નાંખી દાતણ કરી, રાત્રીનાં સઘળાં વાસણ માંજ સાફ કરવાં. પછી ઘરનાં સઘળાં માણસો માટે લોટા અંગવાળા સાફ કરી પાણી સાથે દાનજી મૂકી આપવા. સર્વ દાતણ કરે એટલામાં સઘળા પથારીઓ વાળી લઈ એક જગ્યાએ ગોઠવી દેવી અને આખા ઘરનો કચરો વાળા સાફ કરવો. ત્યારપછી સુલો સગમાલી પાણી ગરમ કરવું. અને પોતે નાહી રહ્યા પછી ઘરમાંનો ખીજો સુલો સગમાલી રૂઢા માટે તે ઘર રાખવો; દેવ સ્નેહનાં વાસણ માંજ ત્યાં પાછાં ગોઠવવાં. પછી દરેકને નાહાવાનું પાણી આપવું. મને નાહાવે રહ્યા એટલે સેવાની સામગ્રી જોવી કે ચંદન, પુષ્પ, હુપ, દાણ વગેરે સઘળાં તૈયાર કરી

આપવી, અને દાળ ચોખા વગેરે વીણી તૈયાર કરવાં. તથા શાક સમારતું તેમજ આદુ મરચાં, કોથમીર વગેરે વાટી તૈયાર કરવાં અને બીજું કોઇ વડીલ સામુ અથવા નહુંદ રસોઇ કરતું હોય તો ત્યાં ઉભાં રહી બેઠતી સઘળી ચીજો તૈયાર અપવી. પછી સર્વને માટે પાટલા તથા રવચ્છ પાણીના લોટા બંરી ગોઠવવા. ગરમીના દિવસોમાં પીવાનું પાણી ઠંડું મળે એવી તજવીજ રાખવી. સર્વે પુરૂષો જમી રહ્યાં પછી યાજ્ઞ વાડકા માંછ સાફ કરી સ્ત્રીવર્ગને માટે જમવા બેસવાની ગોઠવણ કરવી અને પોતે પણ વડીલની આજ્ઞા લઇ જમવા બેસવું. આ વખતે જાળાપને ઘેરથી જે યોગ્ય ચીજો ખાવાની ટેવ પડેલી હોય તેજ ખાવી. કદાચ બીજી ચીજો ખાવાંમાં પીરસી હોય તો તે નમનતાથી લેવા ના પાડવી. સર્વે જમી રહ્યા પછી વાસણો માંછ સાફ કરી તથા ચુલે અગ્રોટ વગેરે દઇ ચોખ્ખું કરી વાસણો યોગ્ય રીતે ગોઠવી દેવાં. પુરૂષો ધધાર્યે બહાર જવા તૈયાર થાય તે પહેલાં પાન વગેરે તૈયાર કરી આપવાં તથા યોગ્ય લૂગડાં બદલવાનાં હોય તે આપવાં. છોકરાંઓને પણ કપડાં પહેરાવી તથા સ્વેટ, ચોપડી, વગેરે આપી નિશાબે મોકલવાં અને નિશાબમાં તેઓ વખતસર હાજર થઇ બંધ એ પ્રમાણે ધરમાં રસોઇ તૈયાર કરી તેમને જમાડી મોકલવાની વ્યવસ્થા રાખવી. તેમ ન કરવાથી સાગ્રામાં બાગકોને શિક્ષકોના કપડા સ્થળન કરવા પડે છે.

સર્વેના ગયા પછી બાળાઓએ ધરમાં સીવવાનું, ઘુંથવાનું, બરવાનું, વગેરે કાર્ય કરવું. પાંચ વાગતા લગભગમાં ધરમાંથી કચરા પુંજ વાળી સાફ કરી દીવા વગેરેને માટે દીવેટા તૈયાર કરી અથવા જ્ઞાનસો સાફ કરી નેમાં યોગ્ય તેજ પુરી સાફ અગ્રવાણુ પડે એવી રીતે ગોઠવવાં. પછી રાત્રીની રસોઈ માટે તૈયારી કરવી. અને પોતાનાં વડીલ સ્ત્રી અથવા પુરૂષો સાથે મહાન પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ જેવાં કે પાંડવ, રાગ, નળ તથા સીતા, દમયંતી, ગાર્ગી, વગેરેના દાખલાઓની, તથા કોઇ કોઇ પ્રસંગે પશ્ચિમનાં મહાન પુરૂષો તથા પરાંપકારી વિદુષી બાઇઓ વગેરેના દાખલાઓની કથા વારતા કરવી; અથવા વિદ્વાન ગ્રંથકારોનાં સુનીતિ અને સદ્ગુણનાં ઉપયોગી પુસ્તકો વાંચવાં. અને રાત્રે વાણુ કર્યા પછી સર્વેએ એકઠાં થઇ ઇશ્વરસ્તુતી કરવી. પછી રાત્રીનું ભોજન કરતા પહેલાં સર્વેને બેસવા માટે પાટલા તથા પીવાને માટે પાણીના લોટા તૈયાર કરવા. તેમજ સ્ત્રીઓને માટે પણ તૈયાર કરવા. સર્વે વાણુ કરી રહે કે પાણું છાજુ અને મટાડા વડે રસોડું લીધી સાફ કરવું. અને સર્વે માણસો માટે પધારીઓ તૈયાર કરવી. સર્વેના સુતા પછી પોતે સ્વર્ગ જવું. સંવા પહેલાં જે વિચાર કરવાની ટેવ પાડેલી છે તે છોડવી નહિ. સાસરામાં દરેકનું માન રાખી વર્તવું. પોતાનાં માજાપના ઘર કરતાં સાસરામાં વર્તવાની ધણીજ સંભાગ રાખવી. નકારી સ્ત્રીઓની સોજત કરવી નહિ. સામુ સસરા અથવા નહુંદ એઓને માટે કોઇ કંઈ આપણને કાંઈ ખોટું કહે તો તે સાંભળવું નહિ. હરકોઇ રીતે આપણું ધર શાન્ત રહે અને લેશ પણ ફજાબા કંઠાસ ન થાય એને માટે કાળજી રાખવી. જે કોઇ વડીલ માથે નહોય અને ઘર આપણેજ ચલાવવાનું હોય તો પોતાના સ્વામીની આવક બેઠ ખર્ચ કરવો. ઉઘડિપણે વર્તવું નહિ. પૈસાદારનાં સ્ત્રી છોકરાં બેઠ ઇચ્છ લાવવું નહિ; પણ પોતાની પાસે જે કાંઈ હોય તેમાંજ સન્તોષ માની પોતાના પ્રિય પતિ તેમજ છોકરાંને સુખી રાખવા તત્પર રહેવું. લગ્ન જેવા પ્રસંગે પારકાં લૂગડાં ધરેણાં મોગી લાવી અથવા

માટે લાવી પોતાને તથા છોકરાંને પહેરવાની ટેવ પાડતી નહિ. ઘરનો ખર્ચ કરકસરથી ચલાવી છોકરાંઓને નીતિની કેળવણી આપવામાં તથા પરોપકારમાં હંમેશ લક્ષ રાખી તે પ્રમાણે વર્તવું.

છોકરીઓએ પોતાના પિતાને ત્યાં કેવી રીતે વર્તવું અને મહોળી વયે સાસરે ગયા પછી ત્યાં કેવું વર્તન રાખવું, એ વિષે સનાતન આચર્યનીતિરીતિ પ્રમાણે સામાન્ય વર્ગને અનુકુળ પડે એવી રીતે ઉપર લખવામાં આવ્યું છે. પરંતુ હાલમાં સમયાન્તર થવાને લીધે તથા બીજાં પણ કેટલાંએક કારણોથી કુટુંબોની ગૃહવ્યવસ્થામાં થોડાંએક ફેરફાર થઇ ગયેલા છે. તેા ઘરનાં વડીલ સ્ત્રી પુરુષના સ્વભાવ તથા સ્ત્રીતિને અનુસરી હેમની આજ્ઞા પ્રમાણે પોતાનું સહવર્તન રાખવા દરેક તરુણ બહેનને વિનંતી કરવામાં આવે છે.

કુસુમકુમારી હીરાલાલ રાવળ.

વિદ્યા-કલા.

ગુંથણ કળા.

કાચનાં ધોળાં બે હાતર મોતીના છડા ચેવા અને રંગીન પાસાવાળાં મોતીના બે છડા મોતીનું તોરણ લેવા. આવું તોરણ કરવા માટે ખાસ કરીને પાટી અને કમાનો ખનાવવાની રીત. કરવાની રીત ઉપર ધ્યાન આપવાનું છે.

પાટી કરવાની રીત:—

તોરણ જોડણું લખાણમાં કરવું હોય તેટલાં ધોળાં મોતીની સેર પરોવવી. પછીથી એક મોતી રહેવા દબને બીજામાં નાંખવું અને એક રંગીન ને ચાર ધોળાં મોતીને એક રંગીન પાસાવાળું લઇ ઉપલી ધોળાં મોતીની સેરમાંનાં ચાર રહેવા દઈ, તેની જોડેનાં દોરામાં આટલ નાંખી પાછું રંગીનમાં નાંખવું. પછી બીજી વખત ચાર ધોળાં ને એક રંગીન લઇને ઉપરની રીત પ્રમાણેજ છેડા સુધી લઇ જવું. બીજે દેર માંડતી વખત સાત ધોળાં લેવાં. અને ઉપરની રીત પ્રમાણેજ એ હાર પણ પુરી કરવી પાછી ત્રીજી હાર પણ તેવીજ રીતે પુરી કરીને એક ધોળું મોતી રહેવા દઈ દરેકમાં સોય પરોવવી, ને છેલ્લે સુધી લઇ જવું. એને મજબુત ગાંઠ વાળીને તોડી નાંખવું. એટલે પાટી સમાપ્ત થશે.

કમાનો નીચે મુજબ—

સોય દોરા જુદાં લઇને ઉપરની પાટીનાં બે રંગીન રહેવા, દબને એની સાથેના મોતીમાં સોય નાંખવી. અને મજબુત ગાંઠ વાળીને છત્રીસ ધોળાં મોતીની સેર પરોવવી. પછી સાત રંગીન વચમાં રહેવા દબને એની જોડેનાં બે ધોળાંમાં નાંખવું અને પછીથી ઉપરની પાટીનાં જેવુંજ ચાર ધોળાં અને એક રંગીન લઇને, એ પ્રમાણેજ વચમાં ત્રણ રહેવા દબને આટલ નાંખીને રંગીનમાં નાંખવું. એવી રીતે બે દેર કરીને ત્રીજા દેરમાં પાંચ ધોળાં લેવાં. એ દેર પુરો કરીને એક ધોળું રહેવા દબને બીજામાં નાંખવું. પછી ત્રણ રંગીન લેઇને વચમાં એક ધોળું રહેવા દઈ બીજાં બેમાં નાંખવું. પાછું બે ધોળાં મોતીમાં નાંખી ત્રણ રંગીન લઇને વચમાં એક રહેવા દઈ જોડેનાં બે ધોળાંમાં નાંખવું, એ પ્રમાણે કમાન પુરી થશે. તેવી કમાનો લીધે જતી. એટલે તોરણ ચૈયાર થશે.

એક બહેન.

પાકશાસ્ત્ર.

૧

પુરણપોળી તુવરની દાળની, ચણાની દાળની, તેમજ મગની દાળની પણ અને છે.

શેર દાળ હોય તો દોઢ શેર ખાંડ ભેંધએ. લગ્ગો દાળ કરવી હોય

પુરણપોળી. તે પ્રમાણે અધરણ મૂકવું. પછીથી તેમાં દાળ ઓરીને ખૂબ ખદખ-

દવા દેવું. અને જરોખર ગળી નય એટલે ખાંડ નાંખી દેવી. અને

તજે ચ્હોટે નહોં, માટે ખાંડનું પ્રાણી થએલું રહે. ત્યાંસુધી હલાવ્યા કરવું. પછી લુઓ વાળી શકાય તેવું થાય એટલે ચુલા ઉપરથી નાંચે ઉતારી નાંખવું અને ટાઢું પડે એટલે વખતે ગાંઠો રહી ગઇ હોય માટે ચાચણી ઉપર ચાળી નાંખવું અને પછી નયફળ એલગી, વિગેરે મચાલો નાંખી તેના લુવા વાળવા.

શેર દાળનું પુરણ હોય તો ધઉનો પણ શેર લોટ લેવો. અને તેલ અથવા ધી જેનું અનુકૂળ પડે તેનું માણ નાંખી ખાંધવો. લુવાને થોડું વણીને, પુરણનો લુવો તેમાં મુકીને ગાળ વાળી, તે વાળેલી રોટલીને પોચે હાથે વણીને શેકવી. પછી તેને પુક્ટળ થી લઇ હેમાં બોળીને અથવા ધી ચોપડીને ખાવી.

એક બહેન.

૨

આદુ, લીલાં મરચાં અને ટોપરાની કાચલી લઇ તેનો જુદો જુદો દરેકનો ઝીણો

છીન કઢાડવો. પછી આદુ, મરચાં અને દળેલાં મરીને ધીમાં સાંત-

શીંગાકાંના લોટની ળવાં. અને ટોપરાના છીનને તથા તલને પણ ધોમાં સાંતળવા. તે

પાટુદી. પછી ભેંધએ તેટલો શીંગાકાંનો લોટ લેવો અને એક તપેલામાં ઘાસ

.મરી, તેમાં પેલે પાટ તથા આદુ મરચાં, મરી અને ખાંડોનો અ-

નનો તથા ભેંધવું મીઠું નાંખી સઘળું ડોહી નાંખવું. ઝાશવાળું તપેલું ચુલા ઉપર મૂકવું અને ખૂબ ખદખદવા દેવું. ધીમે તાપે રાખી તવેતાથી હલાવ્યા કરવું. પછી સહેજ નરમ રહે સારે એક ચાળામાં ધી ચોપડીને તેમાં પેલું નાંખવું અને તેને તવેતાવડે પાચરી દેવું. પછી લોટાની કડાઇમાં ધી મુકી તેમાં અજમા અને મુકા મરચાંનો વધાર કરવો અને એ વધારવાળું ધી પેલી ચાળામાં પાંચરેલા વેસણ ઉપર એકસરણું કરવું નાંખી દેવું. પછી બીજી ચાળા તેના ઉપર ઢાંકી દેવી. ચોડીવાર પછી ટોપરાનો છીન અને તલ તે વેસણ ઉપર બખરાવી દેવા અને દરે એટલે તવેતાથી તેના કડકા પાડવા. આ પાટુડી ફરાળમાં ખવાય છે.

૩

ઉપર જણાવ્યા મુજબ મચાલો તૈયાર કરવો. પછી બટાટાને પાણીમાં બાફવા મુકવા.

ખૂબ બકાંય પછી કઢાડી લઈ લસોટવાં; તે એવા કે જરાએ કપ્પી

અંદર રહે નહિં. આ પછી એક તપેલામાં પાણી નાંખી તેમાં શી-

બટાટાની પાટુડી. તેમાં બટાટાનો માવો મેળવી જરોખર ભેગું કરી દેવું. અને તપેલાને ચુલા ઉપર મુકવું. જરોખર ખદખદ થાય અને સેજ નરમ રહે સારે

એક ચાળાને ધી લગાડી તેમાં તે પાચરી દેવું અને કડાઇમાં ધીમાં અજમાનો વધાર કરી તે ચાળામાંના વેસણ ઉપર એક સરખો નાંખી દેવો. પછી એક ચાળા ઢાંકી દેવી અને

ઉપર નીચે અંગારા મુકી ધીમે તપે શીજવા દેવું. બરોબર થયું લાગે ત્યારે તવેતાવતી તેનાં ચોગલાં પાડવા. આ પશુ ફરાળમાં કામમાં આવે છે.

૪

પાંપડીનાં લીલવા લઈ તેને ઘોઘ નાંખવા. પછી સુલે પાણી મુકી તેમાં અધરણુ થાય ત્યારે ને. લીલવાને બાફવા નાંખવા. બાફાય ત્યારે કઢાડી લઈ લીલવાની ઠચોરી. જરા ટાઢા પડે એટલે ચાચણી તળે થાળી રાખી ઉપર ખૂબ બાર દબને ઘસવા એટલે છોતરાં નીચળી જશે અને ગલ અંદર પડશે. પછી થાળીમાંના ગલમાં ધાણા જરૂં, મીઠું, સુકાં નારચાં ખાંડેલાં, જરા હીંગ, દળદર, ખાંડેલું આદુ, વગેરે નાંખી બધું બરોબર એકઠું કરવું. આ પુરણુ થયું. હવે ઘઉંના લોટને માણુ દબને બાંધવો અને ટોપરાની ધારી કરીએ છીએ તેમ આ પુરણુ મુકીને એવડીજ પૂરી બનાવીને તળવા.

૫

ઢાઢો લાડુ હોય તેનો ભુઢા કરી દેવો. પછી તપેલામાં પાણી નાંખવું. પછી ચાર વાડકા ભુઢા હોય તો ત્રણ વાડકા પાણી રાખવું અને ખૂબ દલાવી ઢાઢોલાડુ સુધારવાની એકઠું કરી દેવું. જરા પશુ ગાંઠા ન રહે એવી સંભાળ રાખવી. પછી માં ગોળ અથવા ખાંડ નાંખવી. ગોળ ઢીલો ન હોય તો પાણીમાં ઢીલો કરીને નાંખવો. પછી ચુકા ઉપર રાખવું અને દલાવ્યા કરવું કે ગાંઠાગાંઠા ન થઈ જાય. સેજ નરમ રહે એટલે ધીમે દાણો દેવો. પછી તેમાં જાયફળ, એલચી, કેસ વગેરે મશાલો નાંખી તે એકઠો કરી દેવો. પછી થયું લાગે એટલે ૧ ઉપર ઉતારી અંગારે શીજવા દેવું અને પછી વાપરવું.

સ્કેન R.

વિવિધ વિહાર.

પ્રભુ માર્થના.

તમેજ આતાપ, પિતા તમે છો,
તમેજ બન્ધુ, પ્રણયી તમે છો;
તમે સુવિદ્યા, ધન, શુદ્ધિ, કીર્તિ,
પ્રભુ ! તમે આરીજ સર્વ સિદ્ધિ.

વિશ્વપતિ ! તમ રમ્ય આ વિશ્વમંદીરે, નાથ !
આત્મ-સમૃદ્ધિ આપજો, એ માયું બિજ્ઞાપ.
તમ કર સિર સોહાપ ને, તમે જન્મતના લોક;
અવિચળ કીર્તિ મેળવે, અમર આત્મનો મોક્ષ.

સુસત્વ નીતિ શ્રદ્ધિને સુધર્મે,
સદા કરૂં દું સતકૃત્ય પ્રેમે;
પ્રભુ ! હદે દાનપ્રમા જગાવો,
તબ્જુ કુપંથો, વિપત્તિસનાઓ.

વીરાઓની વૃણી બહાલી, સ્વરગની વાટ શું જાલી;
 હૃદય માઈ ચિરાતુરે, પડયા પર પાડું માર્યું તે.
 ઇં પુત્રિ હતી મારી, દશ આશી યઈ તારી ?
 બુગલ જોડી હતી ખાસી, પતિના પ્રેમની ખ્યાસી.
 પનિનું નામ તમે રટતાં, હૃદયમાં તે સદા બજતાં,
 પતિની પ્રિત તોડીને, પ્રભુ શું પ્રિત જોડી છે.
 પતિ પલિ તણી જોડી, પ્રભુ ! નાંખી તમે તોડી,
 પતિ શાશ્વ તમારારે, ખરે હીરાએ ન્યારારે.
 કીધી છે ચાકરી મારી, કહું મુખે શું ઉચ્ચારી,
 પતિ મળજ સદા એવા, તમારા એ મીઠા મેવા.
 હૃદય પીડા ન સહેવાતી, વિશેષે વેદના યાતી;
 પ્રભુ ! આ કોપ શું કીધો, હરખ મારો હરી લીધો.
 લીધાં બે રતન લૂટીરે, મને કીધી વિખૂટીરે,
 પૂરવ મેં પાપ શું કીધાં, રતન મારાં હરી લીધાં
 રતીમન બહેન ! શું કીધું, પ્રભુનું શર્ણુ તે લીધું,
 જુરાએ છે ધુમન તારી, ગઈ બને તમે શાણી,
 ત્રિશુભા બાળકી મારી, લડાબ્યાં લાડ મેં મારી,
 પુર્યાં છે કોડ તારા, તજ જાવું ઘટે ના એ.
 લૂટી જોડી તમારીરે, ગઈ હોંસો હમારીરે,
 નિયમ નીતિ તણા પાળ્યા, સદા સદૃશ્ય તમે ધાર્યાં.
 દીપાબ્ધું કુળ શાણીઓ ! તમેને ધન્ય, બહાલીઓ !
 ખરે જીવ કાંઈ સંસ્કારી, તજ ચાલ્યાં મને મારી.
 પડયા ધા તે ન રજાતા, લખ્યા આ લેખ વિધાતા,
 કરમની છે ગતી ન્યારી, જડયું આ દુઃખડું બારી.
 ફરી બહેનો ! નથી મળવું, સદા મારે રહ્યું રડવું,
 તમારું મુખડું ખ્યાઈ, હૃદયથી કેમ વિસાઈ ?
 હવે આવી મળુ ક્યાં ? બહેન ! તમે વિના પડે નહીં રહેન;
 થયું સ્વપ્ન તમારૂંરે, કીધું દુઃખ દીલ હમારૂંરે.
 નડયાં પૂરેં તણાં પાપો, પ્રભુ જાનતી તને આપો,
 વિનંતિ એજ મારીરે, સ્વિકારી લ્યો ભગિનીરે.
 હવે જાનિ, સદા જાનિ, યરના ચર્ણુમાં જાનિ,
 જાનિ બુગલ આત્મા, નમી વિનવું હું, પરમાત્મા

સો. કનુબહેન.

કાળ દર્શન.

દોહરા—

જાતિની પડતી થઇ,
દુઃખ ઉપર દુઃખ આવતાં,
મરણ ઉપર મરણો થતાં,
એક વિસારે ના પડયે,
જોછામાં જોણું થતાં,
વય નાની વયુસે તનુ,
કોઇ માત કોઇ તાત છે,
ખાળ ટાળતું શું ગત્યું,
મનુષ્ય દેહ અમૃત્ય છે,
પ્રભળ બળ એ કાળનું,
ધડી આવી તે નવ ફેરે,
રંક રાગનો એક ન્યા,

હોય સંપ જંપ કુટુંબમાં,
કાળાત્મા નમીએ તને,
કારણ છે કંઈ કારણું,
પયારી નશ ઘેર ઘેર પડપાં,

તન ધનથી ધસાઇ ગયાં,
વર્ષાસન બંધાઇ ગયાં,
તંદપિ મજરે નવ પડે
જોયિતો આવી ગ્રહે,

કાળ પચારે બૂતને,
જન્મ મરણ છે દેહને,
જનવારું તો જરૂર છે,
ધર્મથી ધીરજ આવશે,

શોક કરવો કો તણો,
ઉદ જુએ જે શોકની,
કરવારું કરતું અહિ,
જેમાં જેની વાસનાં,

સમપને સમજે તમે,
અન્ય હવાયો છે નહિ,

દેશ અને વિદેશ;
સુખ નહિ લવલેશ.
નાસે નન સકાષ;
કાળ બીજને સાલ.

ધીરજ કેમ ધરાય;
તેતો કેમ રહેવાય.
પતિ પતિન સૌ જાય;
કાળ તણે વસ થાય.

સગાં સંબંધી સાલ;
રૂદન કરી વેરાય.
કરો કાટિ ઉપાય;
મરણ તણે વસ થાય.

સાજું માંડું એક;
સખજે સૌનો ટેક.
દિન દિન આવે દુઃખ;
જેવાં તેનાં મુખ.

દ્રવ્ય દવાઓ ખાય;
બ્યાધિમાં વિત જાય.
એવો કાળનો કેર;
માગો પ્રભૂની મહેર.

કરે પ્રજા સંહાર;
સૌને માથે માર.
માટે સમરો શ્યામ;
સુખ દુઃખ થાય સમાન.

એ દુનિયા વહેવાર;
તેતો નહિ રાતાર.
ન ફાગટ ફેરા થાય;
તેમાં તેહ સમાય.

શુભ ધર્મે કર્મને ધાવ;
ચરણ હરિનું રહાય.

એક સ્ત્રીજન.

૧. માતાજીનું સ્તવન. ૧

લેખક:—વૈકુંઠવાસી અ. સો. કવિલબ્ધા.

(રાગ—ગિરિધારીના.)

શ્રી અંબારે, સુષુળે વિનતી મારી, તમને વંદુ વારંવારી;

શું કહીએરે, તમ ગુણને વિસ્તારી, છું દીન હું દાસી તમારી.

મા ! મહીષાસુર મગદોળારે, રક્તખીજને રણમાં રોળારે,

અંડ મુંડને નાખ્યા ચોળીરે:—

સુખ પામ્યારે, સ્તવન કરે અસુસારિ; છું દીન હું દાસી તમારી

મુરખતિનેરે, માયે સુખ બહુ દીધું, જરૂં ધન્દાસન ફરી લીધું;

પાહિ પાહિ રે, મુખે વહે ભ્યાં વાણ, તમે રહાય થતાં નિરવાણ.

મા ! કરુણા દષ્ટિ કરજોરે, ખુડતાં બાવલી ધરજોરે,

અમ દુઃખ સઘળાંને હરજોરે:—

તહમે વણિકનાંરે, લીધાં વહાણ ઉગારી; છું દીન હું દાસી તમારી.

મા ! ત્રિપુસરે, શરણે આવી તમારી, ભવસિન્ધુથી લ્યોને ઉગારી;

નિજ ભક્તનીરે બહારે, મા ! તમે વળતાં, શરણાંગતને સુખ કરતાં.

છે ભવસાગર બહુ ખારોરે, તમ વિના નથી અન્ય આરોરે,

માજી ! હેમાંથી બાળ ઉગારોરે:

સોલંકારે, લીધા માયે તારી; છું દીન હું દાસી તમારી.

નારીનારે, પુરુષ ફરી દુઃખ કાપ્યું. વૈશ્યને અવિચળ પદ આપ્યું;

રાય સુરચતુરે, કટ નિવારણ કરીને, નિજ રાજ્યજ સોંપ્યું ફરીને.

તમ દર્શનનું મન થાયરે, તમ મહેર વિના ન અવાયરે,

કરુણા કરજો પ્રિય માયરે:—

તમ શરણે, નિન રાખો મૈયા ! મારી, છું દીન હું દાસી તમારી.

પદ્માવતી.

(પદ્માવતી મહાકવિ જયદેવ જમણે “ ગીતગોવિન્દ ” નું ભક્તિભાવથી છલકાતું કાવ્ય લખ્યું છે તેમની પત્ની હતી આ દંપતીમાં એવો અનુષ્ઠ મૈત્ર દત્તો કે તે એક ખીલથી વિખ્યાત રહી શકતાં નહોતાં. આ વાત પદ્માવતીના સખી મંડળમાં જણાવી હતી; તેથી તેના પ્રેમની પરીક્ષા લેવા જયદેવનું મરણ પયાની ખોટી જુમ તેમાંથી કાઢીને કરાડી. આ સંભળતાંજ પદ્માવતીનું હૃદય બેદાઈ ગયું ને તે મૃત્યુવશ થઈ ગઈ. પણ જયદેવે પોતાના અસાધારણ ભક્તિ પ્રભાવથી તેને જીવતી કરી હતી.)

ફતવિલગ્નિમત— ગગન સુશ્ચિત ઉત્તમ દીપતું,

ભવન સુન્દર એક સુરોભિતું;

સહ કુમુદ સરેથી વિરાજતા,

વિંદી રવી સદુ પાસથી વાટિકા.

અતિ સુરમ્ય દીસે રચના સહુ,
પણ બધું જનચંચ શું બાસતું;
ગૃહપતિ જયદેવ વિદેશ છે,
વસતી માવજ 'પદ્મ' વિયોગિની.
રવિ પ્રકાશ મહીં જ્યમ ફલહું,
મધુર સુન્દરી એવીજ દીસતી;
મુકી દષ ઉપભોગજ સર્વનો,
તપસીના સમ એ જપતી પતિ.

મન્દાકાન્તા— ધીમી ધીમી અનિલંલહરી વિશ્વમાં થીત રેલે,
ને સુતેલાં તરુચ તણી ડાળીએને હઝાવે;
ધીમે ડાલે કુસુમિત તરે વ્યાપી મીઠી સુવાસ,
રેલાઇ છે જગપટ વિશે ધન્દુની રસિમ જાળ.

અનુક્રુપ— થીત હેમન્તની રાત્રી વ્યાપી રહી વિશ્વને વિષે;
નિદ્રાના અંકમાં સુતું શાન્તિથી જનમંડળ.

વસંતતિલકા— સાં એ વિશાળ ગૃહમાં પ્રસરેલી શાન્તિ,
ચિન્તા તથા પરિચરો સુખથી ઉભે છે;
કીધું હલું શયન સુન્દરીએ જરા બ્યાં,
દુઃસ્વપ્નથી યદ્ય અતિ બયભીત બાળા.

અનુક્રુપ— ખિન્ન ચિત્ત યદ્યું તેથી કાંઈ આનંદ શોધતી;
સૃષ્ટિ સૌન્દર્ય જોવાને બારીમાં આવીને ઉભી.
બાગમાં ફેંકતાં દ્રષ્ટિ પુર્વની સ્મૃતિ આવીને,
અશ્રુપુર્ણ યદ્ય આખો અને કાંઈ ધીમું લવે.

શિખરીણી— અહો કિડાસ્થાનો ! મુજ સમ રહો ખિન્ન મનથી,
વિદેશે છે વહાલો, નહીં રમીય વહાલા વિષ્ણુ કદી;
વિના વહાલા ભાગ દીવસ ઘટલા ના દુખ યકી,
ને જાણું સુખાંસ્ત, ઉદય શરીનો ના સમજતી.
દિનો સર્વે ભારા પતિરટણ મારું વહી જતા,
અને રાત્રિમાં એ, શયન નવ થાયે સુખ યકી;
જરા નિદ્રા આવી, રાત્રી મહીં આજે સુખ યકી,
યદ્ય નિદ્રા ભંગ, દુખિત મન રન્યને યદ્ય ગયું !

સોરઠો— પુષ્પકુંજમાં આજ પ્રિયતમ સંગે ફરતી ને;
આનંદે ઉપભોગ પુષ્પતલો કરતાં અમે.
દક્ષ કુંડમાં એક દીહું કે, ગભરાઇ હું;
વળગી પ્રિયને ડોટ ચરચર કંપુ બીકથી.
ઉંચી ફર કરાળ કાળી આકૃતિ આવીને,
ઝાલ્યા પ્રિયના હાથ ઝખકી જગી સાંહી હું ?

- માલિની— દિનકર ઉદયેથી સદૃષ્ટિ સૌ સુખ પામી,
પણ દુખમય સ્વપ્ને 'પદ્મ' બદ્ધ કુંખિતા છે
અમિત મન યમું ને ચિત્તમાં લાગી ચિન્તા,
નહી કંઈજ ઉપાયે શાન્તિ આપે જરાએ.
- અસંતતિલક્ષા— વહાલી સખી વિષય હરે હર દાર કોણ ?
એના વિના મુજ દુખે દુખી યાય કોણ ?
તોડાલું પ્રિય સખીને જટ ભારી પાસે,
હા ! એજ તાપ હરશે મુજ સર્વ બાજે.
- શામરીણી— મળ્યાં બન્ને દેયાં સખી સખીતથાં એકમય માં,
યયાં ખાલી અશ્રુ સ્થિર દહી દતાં ને નયનમાં.
- અનુરુપ— સખી શાણી મુઠ્ઠી ધૈર્ય કરે કયાં બાળ શોક તું ?
રહેથી ના જશે દુઃખ, નહીં વિધિ કરે ત્યા.
- સોરઠો— રાજગૃહે ગદ્ગદ બાજ, કાર્ય પ્રસંગે બંહેન । કું;
જાણી વિપરિત વાત, ક્ષણ શોકમય ઘડ ગયું.
ખારો તારો કાન્ત, મૃત્યુ ચમ્પા અનુભવે છે;
બંધાવે ને જોડ, તોડાવે છે બાજ તે ।
- અનુરુપ— અરે હય ! યયું આ શું ? સ્વપ્ન સામું હતું અરે !
ખોલતાં મુંદરી એમ જાનશન્ય થઇ ગઇ.

સૌ દક્ષા.

“ બહેનનો બાઇને સદેશો ”

(રાગ—સુભદ્રાની કંકાત્રીનો.)

સદા સાંત રાખો તમે ચિત્તને, શુભ દુઃખમાં રાખીને ખીર;
તમે ડાહ્યા વીર, વીરાણી । હૃદય ધરો.
પ્રેમ પાસે માયું છું હું એટલું, સદા રાખોને એની સંભાળે;
કરે રૂડાં કાર્ય, વીરાણી । હૃદય ધરો.

બહેન જયશિર્મવી.

સ્ત્રીઓના શ્રંગાર.

(જુઓ જુઓ રાખજી આ શી કરો વેદાઈ—એ રાહ.)

સુણો, સુણો સુંદરી । એક સારી વધાઈ, શુભ શ્રંગાર સજવું, બાઈ ।
સખી । સાડી શીયળની સાર, પહેરો પ્રીતમ પ્રીતિની માળ. —સુણો સુણો.

કિરતી પહેરો કંચલો, ચણીઓ સુગતરાઈ;
દયા ક્ષમા આંતર સહો, વિવેકથીવખણાઈ;
ધરો પ્રેમે સતિ શુષ્ક સાર, મન માંહે રાખો એ વિચાર;
સુંદર ધરેલું શીયળ સાર, શુભ શ્રંગાર સજવું બાઈ । —સુણો સુણો.

કર્ણુ કુલ તે કામિની, કંથ પ્રીતી સોદાય;
વાળા પથુ તે વદાલની, પ્રીતમ પ્રીતે વદાય;
સહો પ્રીતમ પ્રીતીનું દાન, કરો તેનું સદા સનમાન;
શુભવંતી । ગણાઓ શુભવાન, શુભ શ્રંગાર સજવું, બાઈ । —સુણો સુણો.

સુડો હાથે હે સખી । પહેરો ચંચળતાઈ;
હાર હાસ્ય શુભ ધારજો, રૂડી પ્રકૃષ્ટતાઈ;
રહો આનંદમાં તમે રોજ, કરો પ્રીતમ સંગમાં મોજ;
કંથ પ્રીતિ તણો ભરો હોજ, શુભ શ્રંગાર સજવું બાઈ । —સુણો સુણો.

ચરણ વિષે ચતુરા । સજો, ઝાંઝરે જસનાં સાર;
વખણાઓ આ વિશ્વમાં, વનીતા । પરમ ઉદાર;
જંસુર પક્ષમાં વધારો માન, પામો સર્વે મક્કી સનમાન,
સંદિયરોને આપો શાન, શુભ શ્રંગાર સજવું, બાઈ । —સુણો સુણો.

સૌ. સાકરબહેન વિઠ્ઠલજી દ્વિવેદી.

સુખોદ.

(પુનમ ચાંદની—એ રાહ.)

હરતાં હરતાં પ્રીતે પતિ હૃદયમાં ધારીએ રે;
નિત્યે લગ્નએએ પુન્યચાંદની નામ, —વારે વારે રટીને જન્મ સુધારીએ રે.
સુખકર દુઃખહર છે પતિ, સદા પ્રમુક્તમ જાણે;
સતી સાંધવી કુળવંતી, અન્ય અન્યા જાણે.

સુંદીર મંદીર પતિનું સ્વચ્છ કરી સોહાવીએ રે;
પરમાનંદે હેતે નિભાવીએ ધર સત્ર, —વારે વારે.

છોડી સ્વાસ્થ્યને કરો, પરમારથનાં કામ;
નીચ વાસનાને તજો, રીઝે આતમરાગ;
ચંચળ મનહું બટકે જ્યાં લાંથી વારીએ રે,
નવ દંધએ ખટં રીપુને ઢઢયામાં સ્થાન, —વારે વારે.

સ્નેહ અને મંતોપથી, વ્યતીત કરવા દીન;
સહનશીલતાને ગ્રહા, વદનું કરો નવ ખિન્ન.
પતિહાયામાં માન રૂડે રૂં પામીએ રે;
એતો બવસાગર તરવાનું હિતમ નાવ, —વારે વારે.

અચળ અપૂવ એ પ્રેમને, ધારો ગુણીયલ નાર;
સૌભાગ્યે રાગો મદા, સ્વર્ગીય સુખ મળનાર.
શીયળ તણો જે ટેક રેખ નવ છોડીયે રે,
આપદ કાળે રહીએ ધરીને ધીર, —વારે વારે.

માન ધર્યું મહિલા તણું, પશુ સમાન ગણાય;
નારી નિર્મળ જાત તે, નાહકની નીંઘાય.
નિજ ગૌરવ મેળવવાને જંગ મચાવીએ રે;
રૂડા યતન વિષે પરમેશ્વર કરશે સ્હાય, —વારે વારે.

સૌ. “દેવી.”

ગરબો.

(“ કન્યા વિકચ-બાળલગ્ન નિષેધક નાટક ” માનો.)

રંગમાં રૂઝની જામતીરે, સખી! તેના શું વાત,
બાતરે તારાની સોને આકાશમાં.
હારે જોતો પ્રિતમ છે બાળ, બાળરે યૌવન ખીસેલું તે નારનું રે.

સ્ફુરે કિરણ અર્ધો હૃદયમાં, સરદ પુનમની રાત;
બાળા રડતી બારણે, ઘટે ઘડી આપધાત;

x . . . x . . . x . . . x

કળા રડે દહરપથી, પપ્પવ કરે પોકાર,
કાળા વિરહી યહ પડી, આ રજની મોળર;

દ્રાક્ષદેરા માંડવારે સુકા સડે છે, ઝોલા જીવન એનું આપ છ દોહરે;
વિવિધ વેદોગો કાવે એમ શલતી, હિંદક વિના જીવ જંપ છે દોહરે—રંગમાં.

વિના મેઘની મેઘની, વીજ કરે ચનકાર;

હુરે આતક તરસથી, તપોવન મોઝાર.

પ્રિતમ ચંદ્ર અમો ચાંદની કંઠેવાછએ, બાનું વિના નવ ઝગીએછરે;

શીલવંતાં શીથ સાર્યથીને રહીએ, આતસ અગેડી ધખીએછરે.—રંગમાં.

સૌ. વીરમતી વિ. પંડ્યા.

હીંદ દેવીનું પૂજન.

આલો સાહેલી ! હીંદ દેવીનું,

સર્વે મળા પૂજન કરીએ.

શુભાખી રંગની સાડી પહેરી,

ઝરે વહે સરીતાની લહરી,

કાંચળા લીલી ચિતવિએ.

આલો સાહેલી !

ગૌરવર્ણુ લુગ ચારે શોભે,

અહેરો ચિંતાચરત મન લોભે,

માતનું તેજ રહું ચળકે.

આલો સાહેલી !

ચોટલે હીમાચળ ગિરિ ગાળે,

દાસ્મિર મુખ પર મોહન રાજે;

ગંગા માળ ગળે ધરી છે.

આલો સાહેલી !

ચરણ તળે સીંધોતને ચાંધું,

બંગાલા પડખામાં ચાંધું;

કરમાં ગુર્જરી કુલછડી છે.

આલો સાહેલી !

રજપૂતાન હૈયામાં શોભે,

માળવ કટિબંધે મન લોભે;

દક્ષિણ ન્યુર પગ ઝળકે.

આલો સાહેલી !

હીંદ દેવીનું પૂજન કનું,

સ્વરૂપ અંતરમાં આશખનું,

જનનિ સેવા વ્રત ધરીએ.

આલો સાહેલી !

સૌ. સાકરબહેન ચિંકુલજી દ્વિવેદી.

આર્ય બહેનોને વિનંતિ.

મૂકં કરોતિ વાચાલં પંગું લંચયતે ગિરિમ્

યત્કૃપા ત્વમહં વંદે પરમાનંદમાચવમ્ ।

આત્યારે કાળના દેરદારે આપણી જુદિમાં થયેલા ને કંઈ દેરદાર. આપણે જોઈએ છીએ તેમાં આપણે આપણું ગૌરવ ખોલું છે એમ લાગે છે. આત્યારે સહજ વાંચતાં આવડ્યું અથવા સહજ વક્તાપણું પ્રાપ્ત થયું તો આપણે એમજ સમજીએ છીએ કે આપણે એક મહાવિદ્વાન અને દેશોત્થતિનો દાદર યડનારાં થયા છીએ, અને સ્વભૂમિતાં બિરૂ થયા છીએ. તેથી મેંજો આપી આપી અંતરના ઉદ્ગાર કહાડી, શબ્દોના પ્રહાર મોટા વિદ્વાનો સમક્ષ કરી દેએ છીએ; પણ આપણામાં કેટલું ગૌરવ, કેટલી સત્તા અને કેટલા સહયુષ્ છે અથવા કેટલું કામ આપણે આપણા દેશની દાઝનું કરી ચક્રીયું તેનો સહજ પંજુ ચીચાર કરતાં નથી.

આપણે આપણી ભૂત મુધાર્યાં મહેલાંજ સ્વદેશભિમાનની ધ્વજ હાથમાં લઈ નેજો સ્વાભાવિકરિતિ ઉપકારી, વિચારશીલ કે દેશોદય ધમ્મજારા જનો હશે, તેને નિંદવા તત્પર થઈએ છીએ.

થાય તેટલી નિંદા કરી. આ સાંભળી ભગવાને નારદજીને કહ્યું કે આ મરણુનો દોષ આ સ્ત્રીનેજ લાગવો જોઈએ; કારણ કે તે નથી ઓગળતી તે કુધપાક ખવડાવનાર શેડને કે નથી ઓગળતી મૃત્યુ પામેલા સાધુને, અને છતાંય ન થાય તેટલી નિંદા કરે છે !

ખીલું એક એવું દષ્ટાંત છે કે, એક સ્ત્રી:ઉધતી ત્યારે તેનું મ્હોં ઉઘાડું રહેતું ને તેમાં કીડા ખદખદતા હતા. બ્યારે જાગૈતી ત્યારે અધું મટી જતું. આ વિષે વિદ્વાન શાસ્ત્રીઓને પૂછતાં એમ જણાયું કે એ સ્ત્રીને નિંદા કરવાની બહુજ ટેવ છે. તે દોષને લીધે તેના મોંમાં કીડા ખદખદે છે માટે તેણે તે ટેવ છોડી દેવી. તે સ્ત્રીને ઉપરની હડીકત કહેવામાં આવી તેથી તેણે નિંદાની ટેવ છોડી દીધી, ને મ્હોંના કીડા દેખાતા બંધ થયા.

ઉપરના બે દાખલા કદાચ આ વખતમાં કોઈને ખોટા લાગશે, પણ તેની સ્થૂળ ભાવના મૂકી દઇ જો આપણે સૂક્ષ્મદષ્ટિથી જોઈશું તો તે વાત ખરીજ લાગશે. આપણામાં એક જાનુજ પ્રચલિત કહેવત પણ છે કે, “ નિંદા કરે છે તે સામાનું પાપ ધ્રુવ છે. ” એટલે નિન્દાથી સામાનું પાપ નિન્દા કરનારને વગર છે. આનું પણ સ્વસ્થ એજ છે. માટે ખરી કેળવણી સ્ત્રીઓ તેનું નામ કે જે આ દોષથી દૂર રહે.

જેમ બને એમ સારાં પુસ્તકો વાંચવાથી તથા પોતાના કામમાં શેકાયત્રાં રહેવાથી અને સારા વિચારવાળી સ્ત્રીઓના સંબંધથી ધણે બાજે આ દોષ દૂર થાય ને આપણા મનને શાંતિ વગે છે. જેમ સાપ, વાઘ, વિગેરે દૂર પ્રાણીથી આપણે દૂર રહેવા યત્ન કરીએ છીએ, તેમજ નિંદાશી દોષથી આપણે દૂર રહેવા યત્ન કરવો. રહામાના વિચારોનું મળતાપણું ન થવાથી અથવા ઈર્ષ્યા આદિથી નિંદા કરવા તરફ આપણું વલણ થાય છે, પણ જો આપણે શાંતિ રાખી અધું સમાનદષ્ટિથી જોઈશું તો ઈશ્વર આપણું કલ્યાણ કરશે. રહવારમાં ઉઠી દૈશ્વરને આપણે દરરોજ એજ પ્રાર્થના કરવી કે, હે ઈશ્વર! આજનો દિવસ કૃપા કરી મને નિંદાશી દોષથી દૂર રાખજો. અસ્તુ !

૨૧. અરવિન્દા.

વહેમનું પરીણામ !

ગામમાં બારે તાવ અને મરડી શરૂ થયાં હતાં. અમારા ઘરમાં કીડી હરે મોટી થઈ હતી. પણ તેની જગ્યાએ તેનો બાઈ નવીન નાનો દત્તો. બેસત્રા વર્ષને દીવસે નવીનને અતીશય તાવ આવ્યો. મેં મારાં વહેમી ડિયર (ડિયપત્તી) મુવદનાને કહ્યું કે, નવીનને ડોક્ટરને ત્યાં લઇ જવો છે તેથી એને ટોપી આપજો.

ડિયર બોલ્યાં: આજ તો બેસનું વર્ષ છે એટલે નહિ. આખું વર્ષ એવું જાય.

મેં કહ્યું: દવા ન કરવાથી આખું વર્ષ માંદગીમાં જાય.

ડિયરે જવાબ દીધો: મુકનમાં એમ ન બોલો.

મેં જાડુ સમજાવ્યું પણ ડિયરે તો નજ માન્યું. આખરે કંટાળી દું મારા મિત્ર ચંદ-ન તને ત્યાં ગયો. રાત્રીના આઠ દશે થેર આવ્યો. ત્યારે તો નવીન જરા હોંઘીયારીમાં હતો.

ખીજે દીવસે મેં નવીનને દવાખાને મોકલવા બચામળ કરી ને કહ્યું કે જો મરજી હોય તો દાખરને અડીં બોલાવું. પણ વળી ખીજ દરકત નહીં ! ગઈ કાલ સાંજના ચારથી-શું તેનું નામ તો યાદ નથી પણ મુવદનાએ કહ્યું કે-પોંચ દિવસ મુંઝી દવા અપાય નહિ.

મેં પુછ્યું, જો આપી હોય તો શું થાય ?

ડીયર: જો પંચકમાં દવા આપીએ તો ફરી પાંચ વખત માંદો થાય ને દવા લાવતી પડે. માટે પાંચ દીવસ પછી.

તે દીવસે તો નવીનને જરા આરામ લાગ્યો પણ બીજે દહાડે નવીનની સ્થિતી મને ખરાબ લાગી. મી. ચંદ્રકાન્ત આવ્યા તેમને મેં વાત કરી ડીયરને સમજાવવા કહ્યું. એમણે પણ બનતી કોશિષ કરી; તોએ જે જવાબ મને મળ્યો હતો તેજ એમને મળ્યો.

નવીનની પ્રકૃતિમાં હવે બહુ ફેર પડતો ગયો. તે હવે બોલતો કે ખાતો કાંઈ નથી. ફક્ત દર્દને સુચવનાર-ઉંઠું...ઉંઠું-સમ્પદ કરતો હતો. કીકી નવીનને બોલાવતી પણ જવાબ ન મળતો. ત્યારે તેની પાસે બેસી રહતી.

આજ ચાર દીવસ થયાં નવીન માંદો છે. આવતી કાલ ડીયરના વહેમનું કારણ મઠનાર છે. તેથી આવતી કાલ દાકતરને બોલાવીશું એમ ડીયરને આનંદ હતો.

પણ પ્રભુની ગતી ગઢન છે. આજ 'ઉંઠું' સમ્પદ પણ થતો નથી. તેમ આંખ પણ ઉઘાડતો નથી. હું ચંદ્રકાન્તને ત્યાં ગયો. દાકતરને બોલાવવા કહ્યું. દાકતર આવ્યા. તેમણે નવીનને તપાસતાંજ કહ્યું કે દીક્ષગીરીથી મારે જણાવવું પડે છે કે કેસ સુધરશે નહીં; જો મને દીવસ પહેલાં બોલાવ્યો હોત તો કદાચ મરી ચકત. 'સાહેબજી' કહી, શી લઈ દાકતર ગયા.

ડીયરે તથા કીકીએ રડવાનું શરૂ કર્યું પણ તે હવે બધું ફાગટ હતું. સાંજના ચાર થયા. મી. ચંદ્રકાન્ત આજ મારી પાસેજ હતા. નવીનને એ આંચકી આવી ને નવીનનો પ્રાણ દેહ તણ ચાલ્યો ગયો. નવીન મારે એકજ શાકકવાયો પુત્ર હતો પણ તે ડીયરના વહેમનો ભોગ થયો તેથી મને વધારે લાગ્યું અને સુવદનાના વહેમી સ્વભાવ પર ક્રોધ ચડ્યો. ને આખરે મેં જ્યોતિર્મય પ્રભુ પાસે એટલીજ પ્રાર્થના કરી કે "આર્થ મહિલાને વહેમ વીનાની બનાવો !"

—બહેન જ્યોતિર્મયી.

શ્રી નાયજીની યાત્રા.

શ્રીનાયજી (શ્રીજી અથવા નાયદાર) જવાને અમે અમદાવાદથી નીકળ્યાં. પહેલાં અમારે ઠાકોર ઉતરવાનું હતું. અમદાવાદથી ઠાકોરનું ભાડું અગિયાર આર આના છે. માણેકદારી પૂતમ ઉપર અમે ઠાકોર રવાના થોડાની બીડતો ઘણીજ હતી; પણ ઠાકોરજીનાં દર્શન, જે મુશ્કેલીથી થઈ શકતાં હતાં તે પણ ખાસ કરવા જેવાં હતાં. ઠાકોરમાં રણછોડરાયજી રાજા ઠાકોર કહેવાય છે એટલે એમને દરેક માણસથી, કોઈને કાંઈપણ દક્ષણ આપ્યા વગર, જે ધરાવતું હોય તે ધનવી સકાય છે. ઘણું ખર્ચ મગજ અને સાકર માખણના પડિયા તો ઠાકોરજીને ધરાતાજ હોય. અહિં દિવસમાં આઠ ભોગ આવે છે એટલે ઠાકોરજીનાં જીદાં જીદાં વસ્ત્ર અને સામગ્રી સાથે આઠ વખત દર્શન થાય છે. શીયાળામાં સ્વધારે સાડાસાત વાગે મંગળા, પછી સ્નાનનાં દર્શન, સાડાઆઠ વાગે શણગાર, નવ વાગે ગોવાળ અને અગિયાર વાગે રાજભોગનાં દર્શન થાય છે. સારખાદ આઠ કલાકે મોજડીનાં દર્શન થાય છે.

સાંજે સાડાચાર વાગે ઉઘાપનની આરતી પહેલાં મેં વાંચ્યું છે. પાંચવાગે સેતબોગ, સાડાપાંચે જોઆરતી અને છ વાગે સખડી ભોગ આવે છે આ વખત મુખસન્ધ્યાનાં પશુ બીતર દર્શન થાય છે. તે પછી અડધા કલાકે મોઝડીપાવડીનાં દર્શન થાય છે. ડાકોરમાં દર્શન કરવાની ગોઠવણ સારી છે. બીડ તો ઘણી; કારણ પૂતમને લીધે અસંખ્ય લોક એકઠું થયું હતું. ચરણપર્શ અથવા કેસરી સ્નાન અથવા મંદિરની અંદર જઈ ડાકોરજીનાં દર્શન કરવાં હોયતો ટિકટ કરાવવી પડે છે. ડાકોરમાં બીજાં મંદિરો પણ છે. દર આવાડિએ એકવાર ડાકોરજીનો વરધોડો નીકળે છે અને લક્ષ્મીજીને મંદિર જાય છે. એ મંદિર ગો. મતિ તળાવ ઉપર આવેલું છે. આ તળાવ બહુ મોટું છે. અને એની આસપાસ આરા બાંધેલા છે. પાણી ભરેલુંજ રહે છે. ડાકોરનાથના મંદિરમાં ભોગ ધરાતા ન હોય ત્યારે પણ, કોઈ કિતન બજન કરતું હોય, તો કોઈ ક્યા કહેતું હોય એટલે બહુ રમણીયલાગે છે.

ડાકોરથી અમે સવારે પુણાનવ વાગે ઉદેપુર જવા નીકળ્યાં. બાકું સાડાનણ રૂપિયા થાય છે. રાતે આઠ વાગે રતલામ ઉતરીને ત્યાંથી નાની ગાડીમાં ઉદેપુર: એમાં. આ વખત રતલામમાં પ્લેગ ચાલતો હતો તેથી રતલામ જોવા રહેવાનું જની શકે એમ નહોતું. સવારે ચાર વાગે અમે ચિ. નોડગઢ રોડને પહોંચ્યાં. ત્યાં દાદરો ચઢીને ઉતરીને પાછાં બીજી ગાડી જે ઉદેપુર જતી હતી તેમાં એમાં. ટાઢ તો કહેશે માફ કામ ! ચિતોડગઢનું રોશન મોટું છે; પણ ત્યાંના લોક બધા મારવાડી જેવા લાગતા હતા. રતલામમાં પણ એવા ધણા હતા. ચિતોડગઢનો કિસ્સો બહુ વખણાય છે, અને જેવા જેવો છે. પણ અમે માણસ ધણાં હતાં તેથી કેટલીક અગવડ પડે એમ હતું અને શ્રીજી પહોંચવાની. ઉતાવળ હતી એટલે એ જોવાનો વિચાર માંડી વાળવો પડ્યો. ચિતોડગઢથી ઉદેપુર સુધીની સડક બધી પહાડમાં છે. ડુંગરો કાપીને રસ્તો કર્યો છે અને પહાડ તથા ઝાડી શિવાય બીજું કંઈ નજરે પડતું નથી. જે ત્રણ જગાએ ગાડી ભાંચરાં (ટન) માં થઈને ગાડી ચાલે છે. અને એ ભાંચરાંમાં ચોરના ભયથી દીવા કરેલા હોય છે. ગાડીમાં એમાં એમાં ઝાડીમાં ફરતાં વાઘ, વર અને હરણિયાં જોઈ નંગલી તથા હિંમત પ્રાણીઓ નજરે પડે છે. પહાડમાં પાણીના ધોધ પડે છે અને એ દેખાવ પણ બહુ સારો લાગે છે. શ્રીજી ત્રણ રોડનેથી જવાય છે, -માવલી, રાનવાર અને ઉદેપુર. પણ ઉદેપુરથી સગવડ સારી હોવાથી અમે ત્યાં થઈને જવાની ગોઠવણ કરી હતી. અપોરે એક વાગે ઉદેપુર પહોંચ્યાં.

ઉદેપુરનું રોશન સાફ છે, ત્યાં ઘોડાના ટાંગા મળે છે. તેમાં બેશીને યુવક શેઠની ધર્મશાળા જે ત્યાંથી એકઠા માઈતને હેટ આવી છે તેમાં ઉતરી. ધર્મ-શાળામાં એક વાવ છે તેથી ત્યાં નાવા કરવાનું બહુ સુખ પડે તેમ છે. ઉદેપુરમાં મોંઘવારી બહુજ હતી. બીજે દિવસે અમે ઉદેપુર જોવા ગયાં. અહિં દેશી રાજ્ય છે. દરબાર રમણીય છે અને મહારાણા કહેવાય છે. આ શહેર બહુ સુંદર અને જોવાજેલું છે. રાજમહેલ જોવા મુસાફરોને જવા દે છે. એ મકાન બહુ સાફ અને ખરેખર જોવા લાયક છે. તેમાં જૂના મિથિયારનો બહુ મોટો સંગ્રહ છે, અને સરમામાન પણ ધણા સારો છે; રાજનો મહેલ જોઈ અમે મોટું તળાવ છે તે જોવા ગયાં. તેમાં હોડીમાં બેશી વચમાં સજનવિજ્ઞાસ નામનો બંગલો આવેલો છે તે પણ જોઈ આવ્યાં. તળાવનું પાણી બહુ નિરાગી અને પોષિક ગણાય છે. સજનવિજ્ઞાસમાં ઘણું મજાનું મીનાકારી કામ છે. અને સાંજે ટાંગામાં

જેથી ગુણગુણાગ્રાંજે આપ્યાં. આ ગાગ્રાંજ હાથી, વાઘ, સિંહ, રીંછ, વગેરે જનાવરો રાખેલાં છે. ખીન્ને દિવસે સવારે અને શ્રીનાથજી જવાને ઘોડાના ટાંગામાં જેથીને નીકળ્યાં બપોરે બાર વાગ્યે એકલિંગી અથવા એકલિંગજી મહાદેવજીનું ધામ આવે છે ત્યાં

ઉત્તર્યા. મહાદેવજીને ચાર મુખ છે, સુવર્ણનાં ગંગાજી. અને સુવર્ણનો

શ્રીનાથજી: નાગ છે. સોમવારે સોનાનો નાગ ધરે છે. શૈવ અને વૈષ્ણવ ધર્મના

. લોકોની વચ્ચે ગમે તેટલા ઝગડા હોય પણ અહિં અને ધર્મનાં

માણસોને એકતા જણાય છે. એકલિંગજીને ભોગ ધરાય ત્યારે શ્રીનાથજી મહારાજને પહેલી છુમ પાડી આમંત્રણ કરવામાં આવે છે અને શ્રીનાથજીમાં એકલિંગી મહાદેવજીને આમંત્રણ કર્યા વિના ઠાકોરજીને ભોગ ધરાવતા નથી. એટલે લોકો ગમે તેમ માને પણ બંને દેવ તો એકજ છે. એકલિંગજીનું આખું ઉદેપુરનું રાજ્ય કહેવાય છે અને રાણાસાહેબ આ મંદિરમાં આવે છે ત્યારે છઠ્ઠી હાથમાં લક્ષ્મીનાથની પેટે બિંબા રહે છે. એકલિંગીના ધામમાં બે કલાક રહી પછી અને પાછાં નીકળ્યાં ને સાંજે સાત વાગે નાથદ્વારમાં પહોંચ્યાં.

સેનનાં દર્શન થવાને ઘોડીવાર હતી. શ્રીનાથજીનું મંદિર પુરાતની અને મોટું છે. તેમાં ચાર ચોક છે. ઠમજચોક, રતનચોક, મણેકચોક, અને ગોરધનચોક; અને ઘોળા પડી કરીને એક નાનો ચોક છે. મંદિર આગળ લોકો સવારે દુધ દુગ્ધથી લઈને વેચવા બેસે છે અને સાંજે છખીઓ વેચાય છે. આવી છખીઓ ગુજરાતમાં કોઇ પણ જગ્યાએ મળતી નથી. ઠાકોરમાં મળતી છખીઓ તો આની આગળ કાંઈ હીસાખજાં નથી. મોટું અને ઝીણું ચિત્ર કામ તેમાં બહુ સાફ થાય છે. એક આનાથી પુણેસો, સો રૂપિયા સુધીની કિંમતની અ. કેટલી છખી અહિં મળી શકે છે. અને પણ ઘોડી છખીઓ અહિંથી લીધી હતી. મંદિરની સામેજ અને એક મેડી ઉપર ઉતારે રાખ્યો હતો શ્રીજીમાં ધી અને તેજની વાવ છે. એમ કહેવાય છે કે એમાં ધી તથા તેજ એની મેળેજ નીકળે છે; પણ એ લોકવાયકા છે. ઠાકોરજીના મંદિરનું ખર્ચ યણું મોટું છે. સવારથી રાત સુધીમાં હજાર બારસો રૂપિયા થાય છે. નાથદ્વારની પાસે યદ્ય બનાસ નદી વહે છે પણ તેમાં અહિં પાણી બહુજ થોડું રહે છે. શ્રીજીમાં હાલ મહારાજ ટિકાયત શ્રીગોવર્ધનલાલજી છે તે રહે છે એ વલ્લભકુળના મહારાજનેમાં વડીલ ગણાય છે. મહારાજનો પોતાનો સ્વભાવ સુશીલ અને માયાળુ તથા પોતે સદ્-વૃત્તિવાળા છે. એમને બે બેટીજી (પુત્રીઓ) અને એક લાલજી (પુત્ર) છે. એક બેટીજી પરણેલાં છે. વહુજી મહારાજનો સ્વભાવ પણ બહુ સારો અને સુજનતાવાળો છે.

પંચુ અહિં મંદિરમાં આપટિયા કરીને નોકરો જેમને લોકો બીડમાં હેરાન ન થાય તેટલા માટે રાખવામાં આવે છે તેમનો બહુજ જુલમ છે. એ લોકો ખાનગી પૈસા બહુ ખાય છે. અને પૈસા ન આપે અથવા એમનું પેટ ભરવા નેટલી જેમની શક્તિ ન હોય તેમને જાણી નેહને કોરડા મારે છે. ઉદેપુરના મહારાજા અને શ્રી ટિકાયત મહારાજ બંનેના લક્ષ ઉપર આ વાત કોઇ ધર્મપ્રેમી માણસે લાવી આવો જુલમ બંધ કરાવવાની ખાસ જરૂર છે. આથી દર્શન કરવા આવેલાં માણસોને મંદિરમાં ઠાકોરજી પાસે તો મૂકવાના પૈસા હોય કે ન હોય તોપણ એ આપટિયા લોકોનું મોં બાળવું પડે છે ! શ્રીજીથી જનાળું પહેલાં નીટળતા ત્યારે કહેવાય છે કે બહુ જુલમ કરીને તેમની પાસેથી ભેટ લેવાતી. પણ તેના કરતાંજે આ બહુ ખરાબ છે. પેલી ભેટ તો મહારાજના

બંડારમાં જતી અને જાય છે. પણ આપટિયા જેવાં હલકાં માણસોને આપત્ર રાજ કાણ થાય ? ગરીબ લોકોને તો એ હરગમેશને બહુજ પગલે છે. માટે તેનો અંદોખસ્ત થવાની ખાસ જરૂર છે.

શ્રીજીના મોટા મંદિરમાં બે મંદિર છે. એક નવનીતપ્રિયાજીનું અને બીજું વિહલનાથજીનું. વિહલનાથજીના મંદિરમાં શ્રીગોપેશ્વરલાલજી મહારાજ આરતી ઉતારે છે મંદિરની બહાર વનમાળીજીનું મંદિર અને મીસંખાજીનું મંદિર આવેલાં છે. નવનીતપ્રિયાજીના મંદિરમાં શ્રી ગોવર્ધનલાલજી મહારાજ રહે છે. શ્રીજીના મંદિરમાં શેરગદવાળા મહારાજ શ્રી ગિરધરજીના શાશુગાર ધરાવે છે અને આરતી ઉતારે છે. એ મહારાજ અમદાવાદના મોટા મંદિરવાળા શ્રી મધુસૂદનલાલજી મહારાજના ભાઈ થાય. એમને એક બેટીજી અને એક લાલજી છે. શ્રીજીમાં સવારે ચાર વાગે મંગળાનાં, સાતવાગે શાશુગારનાં, આઠવાગે ગોવાળનાં અને દસવાગે રાજબોગનાં દર્શન થાય છે. મંદિરને કપાનાં કમાડ છે અને કમળાચોકમાં કાળાપથરના મોટા બે હાથી છે. અગે શ્રીનાથજીમાં હતાં તે વખત દીવાળી અને નવા વર્ષનો ઓછવ હતો એટલે અનિગથ લોકની ગદી હતી. તેથી દિવસમાં ફક્ત એકવાર દર્શન કરી આવનાં અમદાવાદને દિવસે પાંચસો મણુના ભાનનો દગલો મંદિરમાં કરવામાં આવે છે. રાતે આઠવાગે દર્શન લેવડે છે અને દસવાગે એ દગલો બીજા લોકો લૂટે છે. તે વખતે એટલી બધી બીડ થાય છે કે નમજી પોચું માણસ તો કચરાઈને જાય ! શ્રીજીમાં સાધારણ લોકોને ખાયા પીવાની બહુ અગવડ પડે તેમ નથી, કારણકે ઠાકોરજીનો પ્રસાદ ત્યાં દરરોજ વેચાતો મળી રહે છે.

નાથદારમાં દસ દિનસ રહીને અમે કાંકરોલી ગયાં. કાંકરોલી ઘણુંજ પાસે છે. અહિં

શ્રી બાળકૃષ્ણજી મહારાજ જેમનું અમદાવાદમાં કારકનાથજીનું

કાંકરોલી: મંદિર છે. તેઓ રહે છે. કાંકરોલીમાં પણ કારકનાથજીનું મોટું મંદિર છે. મંદિર ઉંચી ટેકરી ઉપર છે અને તેની ત્રણ બાજુએ ફરતું

રાયસાગર તાગતું એક મંજવર તળાવ છે. તે ચોતીસ ગાઉ ફરતું કહેવાય છે. દેવદીવાળી ઉપર અમે કાંકરોલી ગયાં હતાં અને રાયસાગર ઉપરની એક ધર્મશાળામાં કુતર્યાં હતાં. અહિં શ્રીજી કરતાં પણ ઘણીજ વધારે ટાઢ પડતી હતી. કાચુકે દરિયાજેવડા મોટા તળાવ પાસે આ ગામ આવેલું છે. અહિં કુતર્યાનાં રહેવાનું બહુ ઠીક પડે. બીજે દિવસે નવચોકી કરીને જ્યો જ્યાં નવ ચોકીઓ છે તે જોવા ગયાં હતાં. તેમાં પથરનું કામ ઘણું માફ છે. શ્રી બાળકૃષ્ણજી મહારાજનો સ્વભાવ ઘણીજ બક્ષો અને ખરી મોટામવાળો છે. મંદિરમાં દર્શનની ગોઠવણ ઉત્તમ પ્રકારની હતી. શ્રીજી કરતાં અહિંની વ્યવસ્થા ઘણી સારી અને લોકોને દર્શન સારી રીતે થઈ શકે એવી હતી. અને મહારાજ પોતે પણ પોતાના બંનેને માટે બહુજ કાળજી રાખે છે. એટલે દર્શન આવનાર માણસોને કોઈ રીતની અગવડ પડતી નથી. બે દિવસ રહી અમે ત્યાંથી નીકળ્યાં.

કાંકરોલીથી જગદતી ગાડીમાં બેગી સનવાડ ગયાં. રાતે કમવાગે પહોંચ્યાં. ધર્મશાળામાં કોઈને મહારાજની પરવાનગી વિના કતરવા હેતા નથી, માટે પાછાં ઠાકોર અને તેની પહેવારી આપણે કરી રા મળી પડે કે અમે ધર્મશાળામાં ઉતર્યાં હતાં. સનવાડનો રસ્તો ઉંદપુરના કરતાં બહુ મારો છે. ઉંદપુરને રસ્તે ટેકરા ટેકરીઓ આવે છે અને વખતે બંસનારને ઉતરવું

પણ પડે છે. શ્રીગુણોં જોડાદ બે અને કુંકરૌલીમાં કંટલાક ગુજરાતીઓએ, જેથી કોઈ વધારે સમય તેમની મારફત થઈ શકે છે. સનવાડમાં ગાડી બહુ થોડો વખત ઉભી રહે છે તેથી સામાન વધારે ઠોચ છે તો ગડુજ મુસ્કેલ પડે છે. અમે બપોરે એકવાગે ગાડીમાં બેસી સાંજે ચારવાગે ચિનોડગદ રેશને આત્યાં; અને ત્યાંથી ગતે અગિયાર વાગ્યે ગાડીમાં બેસી સવારે સાત વાગે રતલામ ઉતરી રતલામથી સવાનવે ગાડી ઉપડી તે સાંજે છવાગે અમે ડોકોર આત્યાં. આ વખત પણ અહિં કાર્તિકી પૂતેમનો જોણવ, તેથી ઘણીભીડ હતી. સાંજે મોજડી પાવડીનાં દર્શન કરી ઉતારે ગયાં; અને પાંચેક દિવસ રહી પાછાં અમદાવાદ આવી પહોંચ્યાં.

બહેન R.

શ્રીગોને હિંચા પ્રકાગ્ની કેળવણીની અગત્ય અને તેને અગે ઉદ્ભવલા વિચારો.

(અમદાવાદના વનિતા વિગ્રામમાં વાંચેલો નિબંધ.)

મનુષ્યના મનએ કશું છે કે કન્યાનું પાતન કરવું, અને પ્રયત્ન પૂર્વક શિક્ષણ આપીને નિદાન જરની સાથે તેને પરણાવી એ માતા પિતાનો ધર્મ છે. પરંતુ અત્યંત બેદની વાત છે કે બાળકગ્ન વગેરે કેટલાક કુચાલને લીધે આપણે આપણું કર્તવ્ય કરી શકતાં નથી, શ્રીગોને સુશિક્ષિત કરવાનું તો દૂર રહ્યું પણ તેમને મધિક ગમાન્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવી શકાય તે પહેલાં તો તેઓને પરણાવીને સાસરે વિદાય કરીએ છીએ. એટલે શિક્ષણ સમાપ્ત થાય છે. શિક્ષણ વગર શ્રી ભતિની રિપતિ દિન પરદિન અત્યંત શોચનીય થતી ગઈ છે, અને હજી થાય છે. આપણી શ્રીગો પશુવત્ જીવન સમાપ્ત કરે છે એમ કહીશુંને બોલું નથી.

મગ્ગાત્મા મનુએ શ્રીગોને પ્રયત્ન પૂર્વક શિક્ષણ આપવાનું કહ્યું છે. આપણે આપણી આમપાશ નેહનું તો પ્રયત્ન પૂર્વક શિક્ષણ તો શું, પણ સમુજગત શિક્ષણ શ્રીગોને અપાતું નથી પશુની પેઠે છાકરીઓને ઉછેરવામાં આવે છે. જરે આ ધણીજ બેદયુક્ત વાત છે.

પ્રાચીન સમયમાં શ્રીગો કેળવણેથી હતી તેમને ઘણી હિંચા પ્રકારની કેળવણી બાપવામાં આવતી હતી, એમ આપણે વાંચીએ છીએ; પ્રાચીન વિભૂતિ વાંચીને આપણે આનંદ પામીએ છીએ. પણ તેથી આપણને લાભ શી ? આપણે તો કેટલાંક વર્ષોથી સર્વ છાત્રી દીપ્તિ છે નથી આપણે આપણી પ્રાચીન ભગિનીઓનું અનુકરણ કરતાં, કે નથી આપણી સમકાલિન અન્ય દેશની કેળવણેથી ભગિનીઓનું અનુકરણ કરતાં. એ સર્વેના ગુણોનું સકીર્તન કર્યાથી આપણું કર્તવ્ય પૂર્ણ થતું નથી. એટલાથી આપણી ઉન્નતિ થવાની નથી આપણી ઉન્નતિ ક્યારે થાય કે તેમનાં દુષાન્ત લઈને આપણે તે પ્રમાણે વર્તન કરીએ. આમ થાય તોજ લાભ થવા સંભવ છે.

આપણી દુધી આગળ જાપાન કેટલી ઉત્કૃષ્ટ પદ્ધતિએ આવી ગયું છે ? અને હજી પણ એની વૃદ્ધિ થતી જાય છે એનું કારણ એ છે કે શ્રીગોની કેળવણી માટે ત્યાં અત્યંત પ્રયાસ થાય છે સીનાં કર્તવ્યને અનુકૂળ ત્યાં કેળવણી અપાય છે, અને નિરંતર તેમાં સુધારા થતા જાય છે. ત્યાંના લોકો કહ્યા કરતાં વધારે કરી જાય છે. શ્રીગોના લાભ માટે ત્યાં મોટી ખાડાગાઓ છે. ત્યાં અનેક શ્રીગો શિક્ષણ લે છે અને દેશોત્તરમાં મદદ કરે છે.

આપણા દેશમાં જ્યારથી બ્રિટિશ રાજ્ય તરફથી કન્યાઓને શિક્ષણ અપાવવા માંડ્યું ત્યારથી તે આજ સદીમાં આપણે કેટલાં આગળ વધી શક્યાં હોત. પરંતુ આપણા દેશમાં રૂઢીનું ગજ એટલું જડ-મૂળ ધારીને પેઠું છે કે તેમણી સમજ માણસો પણ નીકળતાં બીડે છે પ્રથમ તો એજ વાધો દત્તો કે કુળવાન કન્યાઓથી તે નિરાણે જવાય કે કેમ ? ધીમે ધીમે એ વાધો તો જતો રહેા. કન્યાઓ બે ચાર ગુજરાતી આપણને શીખતી થઈ. તે પણ જો આપણે ગણતરી નેહએ તો બહુ થોડી. પછી વળી જ્યારે

પુરુષોમાં કેળવણીનો પ્રચાર બહુજ થયો, પુરુષ અને સ્ત્રીના જ્ઞાનમાં જમીન આસમાનનો તફાવત પડ્યો, ત્યારે યુવાન વયને એમ લાગવા માંડ્યું કે આપણો સંસાર તો બહુજ શુષ્ક અને નિરસ છે. સ્ત્રી જે સહચરી કહેવાય તે કાંઈજ સમજી શકતી નથી. ત્યારે વળી જરા ઈચ્છેજ સંસ્કૃતનું જુજ જ્ઞાન અપાવું થયું. પણ એટલા અલ્પ જ્ઞાનથી તો ઉલટું ફાયદાને બદલે નુકશાન થયું. છોકરીઓને વૃથા અહઃકાર વધી ગયો ને કેળવણી બદલામ થઈ. તેનું કારણ શું કે, ઉપવૃત્તીઆ કેળવણીને લોકોએ કેળવણી નામ આપ્યું ! ખરી સંજોગ કેળવણી જ્યારે અપાય ત્યારેજ ખુબી ખીલે. મન જ્યારે સંપૂર્ણ કેળવાય ત્યારેજ સમાન્ય જ્ઞાન એટલે જેને ઈચ્છેજમાં Common Sense કહે છે તે આવે.

ધણા લોકોનું કહેવું એમ છે કે કન્યાઓને શાળામાં શિક્ષણ આપવાની રીત જરૂર છે ? ધરમણ આ. વડે એટલે બસ; એનો વ્યવહાર એટલાથી નિભરો. પરંતુ આ માનવું ખોટું છે. શાળામાં શિક્ષણ આપવાથી અનેક લાભ થાય છે સામાન્ય દિસાબ, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, વ્યાકરણ, ભૂતળ, રસાયન, એ વિષયોનું સંક્ષિપ્ત જ્ઞાન સર્વને આવશ્યક છે. અને નિયમસર ક્રમપૂર્વક જ્યારે એ વિષયો શીખાય ત્યારેજ આવડે. છોકરીને સાસરામાં રસોઇ કરતાં, કે સાસુ નણુંદની સાથે કલ્પો કરતાં, કે રોવા કુટવા જતાં તો એ વિષયો કાંઈજ ઉપયોગમાં આવતા નથી. પણ બહેનો, ઢલ વીસમી સદીમાં એ આપણે આ ખાડામાંથી નીકળવાનો વિચાર નથી શું ? રસોઈ કરવી એને કાંઈ હું નિષ્પયોગી ગણતી નથી. બેસાક એ તો જરૂરનું છે. પરંતુ તેની સાથે આપણી દૃષ્ટિમર્યાદા બહુજ વિરાળ થવાની જરૂર છે. જગતના ક્રમમાં પ્રગતિ એજ નિયમ છે. જો એકની એક સ્થિતિ કાયમ રહે તો નિરાશા થવાનો.

પુરુષો કેટકેટલા વિષયમાં માણું મારે છે. જગતના અન્ય દેશો સાથે સ્પર્ધા કરવાનો યત્ન કરે છે. પણ પાછા પડે છે. તેનું કારણ કે યત્ન એક તરફથીજ થાય છે. સ્ત્રીઓની સહાનુમતિ નથી. સ્ત્રીઓ એ વિષય ઉપર લક્ષ આપતી નથી, અને આપી શકતી નથી. આથી પુરુષ વર્ગને પછાત રહેવું પડે છે. સ્ત્રીઓ જ્ઞાની થશે ત્યારેજ પુરુષનો વ્યવહાર વિજયવાન થશે. સ્ત્રીઓને કાંઈ પાર્શ્વભેદમાં ભાષણો આપવાની જરૂર નથી. તેમજ રજૂસંભ્રામના જવાની જરૂર નથી પરંતુ તેવી જગ્યાએ જય એવા નરસન ઉત્થાન કરવાનું કાર્ય સ્ત્રીઓનું છે, ને તે યોગ્ય કેળવણી વગર કદી યશ્ન શકવાનું નથી.

સંજોગ કેળવણીથી વિચારશક્તિ સુધરે છે. સારાસારનો વિચાર કરી શકાય છે તે ઉપરાંત વાંચન નો વિસ્તાર થવાથી જ્ઞાનનો માર્ગ ખુલ્લો થાય છે. આજકાલ ચાલતી કેળવણીની પદ્ધતિમાં કોઈક ખામીઓ તો હશેજ, પરંતુ સામાન્ય કેળવણી માટે એમાંનું ધણું તો આવશ્યક છેજ. છોકરીઓની બુદ્ધિની ખીલવણી માટે આજ જેટલું મેટ્રીક્યુલેશનની પરિક્ષામાં જ્ઞાન અપાય છે તેટલું તો આવશ્યક છેજ યુનિ. વર્સિટીની પરીક્ષાઓ આપવાની કાંઈ અગત્ય નથી એ ખરું છે. પણ મંઈપણ લક્ષ્ય હોય તો કાર્ય વધારે સારી રીતે થઈ શકે છે. તે ઉપરાંત નિયમિતપણે કાર્ય કંબોથી સારું કાર્ય થાય છે. તો પછી જે માર્ય મહાનું કરી શકાય એનો હોય તે શા માટે ન લેવો ? ઈચ્છેજ તેમજ સંસ્કૃત સાહિત્યનો લંડાર અણુ છે. તેમજ એતો સર્વે કષ્ટલ કરશે કે : વાચનથી જ્ઞાનમાં વધારો થાય છે એટલુંજ નહિ પણ નવરાસનો વખત ગાળવાનું સાધન વાંચન સમાન એક પણ નથી. વાંચનથી આપણો વખત વ્યર્થ ના જાય નકામી કુષ્ટી કરવામાં કેટલોક કાળ વધી જાય છે. તે ઉપરાંત તેથી મનની શક્તિ નબળી અને જડ થઈ જાય છે. ઉપયોગી વિષય વિષે વાત કર્યાથીમન મજબૂત થાય છે. તેમજ વિચારશક્તિ વધે છે. બાઈબલમાં એક કેકાણે લખ્યું છે કે જેટલા અપરાધ અને નિષ્પયોગી વેણ ઉચ્ચાર્યો તે સર્વનો અંતની ધડીએ ઈશ્વર જવાબ માગશે.

જો વિદ્યાર્થી સંગ નથી કર્યો હોતો તો નવરાસનો વખત કેવી રીતે ગાળવો તેની પાંજ સૂઝ પડતી નથી. કોઈક ભરવા શીવવામાં કાળકેપ કરે છે. પરંતુ તે છતાંજ ધણુંજ વખત રહે છે, ને તે નિરયંક ઝાંખે છે જે તે વખતનો યોગ્ય ઉપયોગ કર્યો હોયતો નીતિ અને બુદ્ધિ બન્નેની ઉન્નતિ થાય. વખતનો જે યોગ્ય વ્યય કર્યો હોય તો કાંઈ નહિ તો દરરોજનાં આલીસ માઠ પાનાં ઉપયોગી જ્ઞાનનાં પુસ્તકનાં વાંચી શકાય. આવી રીતે મન અને બુદ્ધિ બન્ને સુધરી શકે ! આ ગાત્રીએ એક વરસમાં પંદર દબર પૃથ વચાય. આવી રીતે નવરાસનો વખતમાં વાંચ્યું હોય તો એ કેટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય ?

તે વાંચવામાં વખત ના ગાળે તો કાંઈ દયા ધર્મના કામ કરવામાં ગાળે. એમાં એ લોકે જ્ઞાનની જરૂર તો છે. નવરાસનો વખત નકામો ગાળે એવો પાપ કર્યા બરાબર છે; દયાંત તરીકે ધારો કે “એક નાની હોડી સમુદ્રમાં ધીમે ધીમે ભુલતી ભુલતી નય છે. તેમાં માત્ર એક યુવાન સી બેઠી છે. તે એકદમ બાંધમાંથી અબધી હડી હોય એમ લાગે છે. તેના ગળામાંની મોતીની માળા કંધમાં ટૂટી ગઈ, તેની ટુટેલી સેર પકડવાને હાથ લાંબાવતી તે જાણાય છે. માળાને એક છેડે તેના ગળામાં જ લટકેલો છે. બીજા પાણીમાં પડી નય એવો યદ્યથો છે. એક પછી એક મોતી સમુદ્રમાં ટૂટી નય છે. છેવટ થોડાં મોતી બાકી રહે છે. સીના ચહેરા ઉપર ઉપર ચોક્ક માલુમ પડે છે. તેને પસ્તાવો થતો હોય અને પોતાને કપકો આપતી હોય એમ લાગે છે. જેમ જેમ મોતી પડે છે તેમ તેનો છવ બંબો છે. તેનાથી એકપણ મોતી પકડી શકાતું નથી.”

આ દુષ્ટાન્તનો સાત્ત્વ શો છે ? મન તમા બુદ્ધિ ખીલવવા માટે જે પ્રસંગ બાળપણમાં બોધો હોય તે કહીપણ હાથ લાગતો નથી. જે પ્રસંગ શ્રુમાવ્યો તે જાણે દુષ્ટી ગયેલાં મોતી બાળવયમાં બેરહસીમાં વખત ગાળ્યો હોય તો વૃદ્ધાવસ્થામાં પસ્તાવો થયા વગર રહે નહિં.

આપણી ગુર્જર બગિચાઓ તો કેળવણીની બાબતમાં છેક પહોંચે છે. દક્ષણી લોકોમાં સીકેળવણીની આવશ્યકતા સ્વીકારાય છે, અને તે પ્રમાણે વર્તન પણ કરવામાં આવે છે. એ લોકોમાં કેળવણીનો પ્રચાર વધેલો જ નય છે. ઇંગ્લેન્ડ અને સંસ્કૃત બનેનું શિક્ષણ લેનારની સંખ્યા આપણા કરતાં ઘણી જ વધારે છે.

આ વર્ષની પરીક્ષાઓમાં માત્ર મુંબઈ સંસ્કરમાં મેટ્રીક્યુલેશનની પરીક્ષામાં દક્ષણી છોકરીઓ પંદર છે. ગુજરાતી બેઝ છે. પૂના વિગેરેમાં હરો તેતો વધી. બીજી યુનિવર્સિટીની પરીક્ષાઓમાં, કાકત-સ્કી વિગેરેમાં પણ, દક્ષણી કન્યાઓની સંખ્યા બહુ જ છે. પણ આપણી એક પણ ગુજરાતી, બહેનનું નામ વાંચવામાં આવતું નથી. ખરેખર આ બહુ દીલગીરીની વાત છે. કોઈ કહેશે કે એવો આપણા લોકોને પરીક્ષાઓ અપાવવી શક્યતી નથી તેથી. પણ તેમ નથી. આપણામાં કોઈ વિધાલયમાં કસ્ટોડિયન નથી. કોઈનું લક્ષ કેળવણી તરફ છે નહિં; બધી કોઈ માબાપને પોતાની કન્યાને કેળવણી આપવાની હોંસ હોય તો રૂઢી નડે છે. કન્યાની કેળવણીમાં આપણે પહોંચે છીએ તેનું કારણ બાળલક્ષ છે, એ નિઃસંસય છે. આપણી છોકરીઓને બાર વર્ષમાંથી વરણાવી દઈએ છીએ એને શિક્ષણ લેવાનો અવકાશ જ ક્યાંથી મળે ? બાળલક્ષમાં અનેક માઠાં પરિણામ આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ, તે છતાં આપણે બંધન તોડી શકતાં નથી. છોકરીઓ ચોદ પંદર વર્ષની થાય તે પહેલાં તો માતા થાય છે. બિચારીને પોતાની તબીબ-યત સાચવવાનું તો પૂરું જાન હોતું નથી તે પહેલાં તો દુનીઆની મેલામાં મોટી જવાબદારી એને માથે આવી પડે છે ! એ જવાબદારી એ સમજી શકતી નથી. ને કુદરતને આધીન બાળક ઉછરે છે, ને તેથી અનેક છવ ઉછરવાને બદલે મૃત્યુપથ માથે છે. બાળલક્ષના ચેરવાસ માટે બોલતાં બોલતાં પચાસ સાડ વર્ષ આવ્યાં પણ કાંઈજ ફેર માલુમ પડતો નથી. કોઈ કોઈ વાર તો વિચાર કરતાં કંપારી છૂટે છે. શું આપણે કદી સુધરીશું નહિં ? આપણી પ્રજાનો નાશ થવા માંડ્યો છે. તેનું કારણ કે તંદુરસ્ત પ્રજા ઉત્પત્ત થતી નથી. શાંતીન, બુદ્ધિહીન, પ્રજા થવા માંડી છે. તેનું કારણ એ જ છે.

બહેનો ! હવે તો જાગો તો સારું. બહુ વખત નિદ્રા લીધી.

આપણા દેશની હજાર વિગેરે સ્થિતિનો વિચાર કરીશું તો માલુમ પડશે કે કન્યાઓને પરણાવવાની વય અગદથી ત્રીસ વર્ષ થાય છે. છોકરી આપણી પાસે અશદ વર્ષ સુધી રહેશે તો આપણે એને સંપૂર્ણ રીતે કેળવી શકીશું. વ્યવહારિક કેળવણી પણ આપી શકીશું એટલે સી તરીકે તેમજ માતા તરીકેની ફરજ થાય રીતે બનવી શક્યો. નાચર, ફાર્સી ઉચ્ચ ગણતરી જ્ઞાતીમાં પંદર વર્ષે પરણાવવાનો રીવાજ સામાન્ય થયો છે, પણ તે બસ નથી. કારણકે પછી તરતજ છોકરીને સાસરે મોકલે છે એટલે બાળ વયમાંજ છોકરી ધારકમાં પડે છે ! એ ખરું કે અસહ્ય વખતમાં એથી પણ ન્દાની છોકરી માતા થતી હશે પણ દિવસે દિવસે આપણો બધો નબળો થતો ગયો છે એટલે તે તરફ આપણે લક્ષ રાખવાની જરૂર છે. એ મોટી ઉમરે છોકરીઓને પરણાવતું તોજ આપણી અને આપણી પ્રજાની હિતિ યત્નો સંભવ છે.

આપણે એમ કહીએ કે સ્ત્રીકેળવણી આવશ્યક છે. સ્ત્રીઓને હંથા સંસ્કાર આપવા યોગ્ય છે. પણ તે આપનાં ક્યારે ? ચૈદ પંદર વર્ષમાંથી તો એને સંસારમાં નાખીએ છીએ. સંસાર, સાસરં એ બધાનો એને ત્રાસ થવાનું કારણ પણ એજ છે કે બાળક વયથી એ સર્વ જીમેદારી એનાથી ઉપાડી શકાય નહિં અને તેથી મુંઝવણમાં પડે. બાકી છોકરી અરાઠ વીસ વર્ષની થાય પછી સાસરે જાય તો એને સંસાર ત્રાસદાયક લાગેજ નહિં અને સાસરાને નામે યાદીઓ તાવ આવેજ નહિં. તમે તમારી છોકરીને મોઢી ઉમર સુધી તમારી પાસે રાખો ને યોગ્ય સંસ્કાર આપો ને પછી તેનાં પરિણામ જુવો. પરણ્યા પછી છોકરી શીખશે એ આશા રાખવી બચ્ચં છે, ને છદ પણ નથી. જે પછી શિક્ષણ દેવાની આશા રાખશો તો કત્તો સમૂળગ્રુ શિક્ષણ લેવાશે નહિં, અને જે.લેવાશે તો વળીયતનો બગાડ થશે. મઠે જ્યાંસુધી આપણે હસ્તક વાત દોષ ત્યાંસુધી તેનો લાભ લેવો નેહછે. દક્ષણી છોકરીઓ વધારે શીખે છે તેનું કારણ એજ છે કે તેમનામાં બાળ રચમાં લગ્ન કરતાં નથી. શું એ બધી છોકરીઓ કુંવારીજ રહેશે, કે યોગ્ય વર નહિંજ મળે ? અલબત્ત શોમાં નવાણું ટપા એ કન્યાઓનો સંસ્કાર સુખી નીકળશે.

એક ઈંગ્લેંડ ગ્રંથકર્તા કહે છે કે,

Good professors can make good scholars, but good mothers alone can make good men.

મારૂં મિત્રને લીધે મારા વિદ્યાર્થીયો પણ પૂરૂં રત્ન તો સારી ખાતાજ મરી ગયો.

સ્ત્રીઓનાં મન અને બુદ્ધિ કેળવાએલાં હશે, તેમજ બ્યવહારિક નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી હોય તો સંસાર સુખમય થવાનો ધણો સંભવ છે. આપણી છોકરીનું મન અને બુદ્ધિ યોગ્ય પ્રમાણમાં કેળવાએલું હશે તો બેરાક તેની આખર સાગરે અને પીયર સર્વત્ર વધશે. વિદ્યાએ એક અમુલ્ય આભુષણ છે, એતો સર્વમાન્ય છે સર્વે તેની પ્રશંસા કરશે. કાંઈ તેને વખોડશે નહિં સીના જે આભુષણ છે. એક સત્ય બક્ષિ, અને બીજું સદ્વિધા. તે પોતાના તેજની જીવી ઉઠશે બીજા બનાવડી પ્રકારની તેને જરૂર રહેતી નથી. જેને આ અમુલ્ય રત્ન પ્રાપ્ત થયું હોય તેને અન્ય અલંકારની શોખા, કરવાની જરૂર નથી તેમજ અન્ય વરીકરણની પણ જરૂર નથી. મુસંસ્કારિત સીની અસર જનમમુદમા પણ ધણીજ થાય છે. જે સમુદમાં એવી સ્ત્રી હોય ત્યાંથી અસદ્વિચાર દૂર ન્હારો છે. અને ગર્વત્ર સહોષ પ્રસરેલો રહે છે જીવનપર્યંત તે શોખા આપે છે. અને મૃત્યુ પછી તેનું નામ અમર રહે છે. પ્રભુ ! એવા રત્નો ઘેર ઘેર યાજો એટલી પ્રાર્થના છે. અમ્મ !

સો શારદા

આનન્દાશ્રમ.

સાસુ વહુનો વિવેક !

પરમન—જેને કાણુ રહે છે ? આપણો વિંનુ તો નહિ એ !

કમળા—અર્યા વિંનુ, કેમ રહે છે ? કાણુ માર્થો તને ? ચાલ બા બોલાવે છે.

વિંનુ—જા મારે નથી આવતું. ઉડડ.....!

કમળા—છાતો રહે, જે તારા કાળે બક ક્યો છે ને આપું. વહેજો વહેજો ગાય.

વિંનુ—મારે બક નથી ખાવો, ઉડડ.....!

કમળા—તારે શું નેહછે છે ? તને કાણુ માર્થો, બાપ !

વિંનુ—શારદાએ તમારો માર્થો.

કમળા—રડા ! ચૂપ થા. એમ બોલાય ?

વિંનુ—ત્યારે કેમ બોલાય ? ઉડડ..

પરસન—અથા વિનુ ! હવુ માનતો નથી કે શું ? હું આવું કે ? કમળા તે ન માનતો હોય તો તેને ઘસડીને અહીં લાવ, એને પાંસરો નેતર જેવો કરી દઉં.

(વિનુને કમળા ઘસડીને લાવે છે.)

કમળા—બા, લે. તારો છોકરો કંઈ સમજતો નથી.

પરસન—કેમ આજે નિશાળે નથી ગયો ?

વિનુ—જા, મારે નિશાળે નથી જવું. ઉઠું.....!

પરસન—કેમ શું થયું છે ? માસ્તરને આવવા દે. પછી તારી વાત.

કમળા—હા. બા, બાઈને નિશાળે જવાનું નહિ મળતું. માસ્તર જ્યારે એક બે સો-દીથો ચમકાવશે ત્યારે સીધો દોર જેવો થશે.

પરસન—આમ આવ, રડ્યા ! મસ્તીમાં તો ધરાતો જ નથી. લેશનાં છોકરાંને અ-કપક્ષાં કરે એટલે મારે ખાચજતો ! આવવા દેને તારા બાઈને, એટલે તારી વડે કરાવરાવું. કોઈનું કહ્યું તો માનવુંજ નહિ !

વિનુ—ભારે મને શારદા શું કરવા મારે ? જાપા આવશે એટલે હું પણ શારદાને માર ખવડાવીશ તો !

પરસન—ચૂપ થા, નબોદીયા ! એમ બોલાય કે ? લગાર ગૂલો થા !

(શારદાનો પ્રવેશ.)

વિનુ—જે આવી, આ તમારો મારનારી હુમ્મી, તું યાદ રાખજે. આપાને આવવા દેને, આપાને ! પછી તારી વાત.

પરસન—તું તે મોટી અહીં વડુ થઈને આવી છે કે વડુડો ?

શારદા—શું છે તે ?

પરસન—તારી માએ તે તને શું ખાઈને જનમ આપ્યો હતો, આકડો કે ઘંતુરો ?

શારદા—મારી માએ તો ખાધો હતો શીરો અને મને કર્ષો છે હીરો !—શું થયું છે તે આટલાં બધાં તપી ગયાં છો. ?

પરસન—હુમ્મી ! તું મારા સામે જવાગ આપ્યા વિના બેસી રહે, એમ કહી કહીને હું યાત્રી તો પણ તને કંઈ સાન છે ? તારાથી તો સાનવાળાં આન સારાં હોય છો

શારદા—સારું, સારું, બાઈજી ! અતીશે કડખાટ કરવાથી શું ફાયદો છે ? જરા તો જંપીને બેસો.

પરસન—શંખણી, પાછી બોલી કે ? હવુ ધરાતી નથી કેમ ? નક્કર તુને લગીરે લાજ છે લાજ ?

શારદા—તમારામાં છે એટલે બસ છે.

પરસન—ગંડ રજગતી ! ઘરમાં તો જરાપણ ડોળો દરતો નથી. બમતી ગોરાણીની માફક ઘર ગજવામાં તો નવરી થતી નથી. ચપચપ બોલતાંજ આવડે છે. બીજું કંઈ આવડે છે ?

શારદા—શું કંઈ ? મારાં માખાપતી આંખો કુટી ગઈ હોશે એટલે આ કમળત કૃગમાં મને પચ્છાતી ! તેમાં જે સામુ રાગરો સારાં હોત તો કુળ નાંખી. પણ તેતો વાધની મા-રક ધુવવાટો કરીને સામાંજ ચાલે છે !

કમળા—કાલાં બા ! બેસો; કિતો તમે બોલ્યાં કથારનાંએ ! કંઈ શરમ આવે છે, શરમ ?

શારદા—તમારૂં બાકી રહી જતું હતું તે તમે પણ બોલો ! વહુને મુખવારો તો આવેજ નહિ. આવા કજ્જાબોર કુટુંબમાં ક્યાંથી મારૂં પાનું પડ્યું ?

કમળા—ધીકાર છે, તારી જતને ! જાંટ જેવડી થઈ તોયે અકલ ન આવી ! ઢોળવું, ફોડવું, ધણીને માર મારવો; એ સારી બાપડીનાં લક્ષણ છે કેમ ?

શારદા—વધુ બોલ્યામાં કંઈ સાર નથી. એ તો મેં બધાંને જ્યેજાં છે. ખાલી શું કરવાને સતાવા છે ?

પરસન—કમળા ! એ કળકળતી કાગડીનું શું કરવા નામ દેછે ?

શારદા—કાગડી કંઈ એમને એમ નથી આવી, તે મોંમાં જીમને ટુરસદ પણ નથી આપતાં ! નાહક શું કરવા ગાળોનો વરસાદ વરસાવી મૂકો છે ?

પરસન—કુબારજ કોઈ દિવસ મુધરવાની નથી. તને કંઈ બાન છે ? નાનાં છોકરાંની સાથે લડાઈએ કરે છે; કહ્યું પણ માનતી નથી અને વાળી વળ તીપણ નથી ! —ધિકાર છે તને ! અહ્યા મુળીયા ! જાને એવણુને બોલાવને. જે નાગરની ધર્મશાળામાં બેઠા હોશે. આ મારા કર્મે હમેશની અભાગણી મજેલી છે તે લગીરે મુખવારો આપવાની નથી. તેનાથી એક પથ્થર વીંટારવો સારો છે.

શારદા—તમારાથી બોલાય એટલું બોલી લ્યો. હવે શું બાકી રાખ્યું છે ? ગાળોથી તો મારૂં આખું આંગ વીંધી નાંખ્યું છે અને વળી પાછાં એવણુને બોલાવે છે !

પરસન—ન જોઈ હોય તો જોજો આ સારા ઘરની છોકરી. એના બોલ તો જાણે એક જગમગની વાંદરી કુદકા મારે તેમ ! એણે જીમને તો છૂરીજ મુકી દીધી છે !

અરજ સાંભળોને પ્રવ્રતાય, ક્યારે વહુ મરે ને ટાહું થાય !

વઢેલી વત્રી આવીને વળગે, કરે નહિ કંઈ કામ;

રાંડનો ડોળો બહાર બટકતો; દરી નહિ બેસે કામ. —અરજ.

મશી ધશી, મુખ લાલ બનાવી, કરે બહુ હલકો કાંઠ;

ચણગાર સજ્યામાં જીંચી ન આવે, રોકાઈરહે પહોર આઠ. —અરજ.

ચંપક વરણું ચીર લગવે, મળી મુને કમજત;

છોકરાને છણકા નાંખી છંછેડે, ઉપરથી મારે-લાત ! —અરજ.

શારદા—ઘરડાં ટર્યાં તો તમે થયાંછો, હવે શું કરવાને અજખાં થાઓ છો ? મરવાની નિશાનીયો હવે થઈ ગઈ છે, તે સિવાય આવો લવારો થાય નહિ તો !

કમળા—તું મેરને, કરકશા ! એટલે કંડુ હીમ જેવું થાય ! બાપનું નખોદ જતું રાખવાને તું પેદા થયેલી છે, તે તને જોઈ હવે ! શું રણમાં રજગવાનું છે, અને શું તારા વિના અટકવાનું છે ? મરે તો ગણત્રીમાંથી ઓછી થાય અને તારા નામનો બવાડો પણ મરે.

શારદા—તમને બહુ બોલ્યાનું જોર છે !—પછી કાલે શું બોલશે, કાલે ! આ રૂપાળાં સાસરે જીવે કામ કરી કરીને જાંઘાં વગી જતાં હશે તે ક્યારનાં ચિખામણ દેઈ રહ્યાં છે. મરોને તમે, એટલે મારે પણ મુખવારો આવે.

ક્રમળા—તારા છટકેલ વેડા તનેજ પુણ્યવાન છે; યાદ રાખજે. આટ આટલા નવા નવા પોપાકો બદલી બદલી રખડવા જાય છે તે તારાં એન સૌ જાણે છે ! વગર કામે કાઢીને ઘેર જવાની તને કોણે રમ આપી છે ?

શારદા—સાહેલીને ઘેર મળવા પણ ન જાય કે ? તમારા મનમાં કે ઘરમાં ને ઘરમાં જોધાઈ રહે તો ઠીક, કેમ ? હું તો બહાર જવાની અને જવાનીજ ! જાઓ થાય તે કરો !

પરસન—ક્રમળા, એ નહિ થાકે. તું આમ આવ.—એ રખડાઉ ઢોરને શું ?

શારદા—કોણ કહે છે કે માઈ નામ લ્યો ?

પરસન—બહુ યધ, નશ્ટ ! જરા વિવેક રાખ. આખા નગરમાં કંકાસ કરી માઈ ધર વગોળ્યું. હવે તો જરા સુધર ! હદ થઈ આડો વ્યાંક વળ્યો !

શારદા—અતિશે ગાળો દેવામાં કંઈ સાર નથી. જ્યાં સુધી માઝા રાખું છું ત્યાં સુધીજ ઠીક છે. નહિ તો પછી લંડીયાનું કુટીયુજ તો !

અરજ સાંભળોને જગરાય, ક્યારે મારી સાસુ સમાપ્ત થાય.

હરતાં ફરતાં મારા ખુશો કાઢે, ને ગાળોની છે જપમાળ,
નણુદી નાગણુ જરા બહેરે તો, મારે મગદળતો માર. —અરજ.

ઘડપણુ આવ્યું પણ મત ન આવી, લવારો કરતી ઝાંઝો,
ધડી જંપીને ખેસી ન રહેતી, મારો મુઠાવ્યો મજાઝો. —અરજ.

પ્રિતમ પીટ્યો જરા ન સમજે, બેસે બાળુએ જઈ,
પૂરવ જનમની કરણી મળી આ, હતી યવાની એ યધ ! —અરજ.

સૌ. વિરમતી વિ. પંડ્યા.

હું અને મારાં ડિયર સુવદના.

રાત્રીએ જમીને હું હોઁકાપર બેઠો અને પાન હાથમાં લીધું. તેવામાં રસોડામાંથી ડિયર (પ્રિય પત્ની) બોલ્યાં કેટલા વાગ્યા છે ? ઘડીયાળ સાંસુ જેમ મેં કહ્યું, તવમાં પાંચ ક્રમ.

ડિયર—હા, હજી તો બહુ વહેલું છે. શું તમે અચ્ચારથી સુઈ જવાના કે ?

મેં કહ્યું—ના. કાંઈ કામ છે !

ડિયર—હા, આજ મારો વિચાર અગાસીમાં બેઠવાનો છે.

તેમાં માઈ શું કામ છે ?—મેં પુછ્યું.

ડિયર સુવદના જરા કંટાળીને બોલ્યાં—તમે જાણો છો ને કે મને એકલાં તો બીક લાગે છે.

તેઓ જવાબની રાહ જોવા લાગ્યાં. પણ હું તો નિદ્રાશયના સામાં . યુદ્ધમાં પરાજય પામ્યો ને તેણે મને સ્વાધીન થઈ જવા કહ્યું. તેથી ડિયરના ચપ્પ સાંભળતો હતો પણ જવાબ દેવા અચક્ક ! હું અર્ધનિદ્રામાં હોઁકાપર પર અડેલી બેઠો હતો.

વળી જરા ઊંચા સ્વરે બોલ્યાં,—તમે અગાસીમાં આવશે કે ?

હવે હું ઉઠ્યો ને મેડીની અંદર આ છેડાથી પેલા છેડા સુધી દેરા મારવા મંડ્યો. તો પણ નિદ્રાદેવી તો ચળીત થઇ સ્થાનકબ્રુષ્ટ થયાં નહિ. આખરે પરિણામ એ આવ્યું કે એક પુરશીને અડકાતાં તે જાણે અપવિત્ર થતી હોય નહી, તેમ એણે પણ પૃથ્વતને અર્ધ આપ્યો ને હું હાંચકાની સહાયતા લેવા ગયો તો તે પણ દુર ખગી ગયો. ને હું આખરે જમીનને શરણે ગયો. અડધી સેકંડમાંજ ઉઘ જતી રહી ને હું ઉઠ્યો, મોં ઘોષ અગાશીમાં જઈ પુરશી પર ખેડો. ખેસતાંની સાથે વિચારવમજમાં ઉતરી પડ્યો. તરતજ પહેલો વિચાર એ આવ્યો કે-હાલની સ્ત્રીઓ ! વળી બીજો વિચાર આવ્યો કે-મહીલાઓની મીઠાસ કડું ને તેની માંહે આ વિષે લેકચર આવું, -એટલામાં કીડીનો બહુ રંડવાનો સ્વર સંભળાયો.

મેં પુછ્યું- કીયર, કીકી કેમ રહે છે ?

કાંઈ ઉત્તર નહીં મળવાથી હું ત્યાં ગયો. જઈને જોઉં છું તો કીયર અને કીકી બન્ને રહે છે-કીયર, શામાટે રહેછો ?

કીયર હસકાં ખાતાં બોલ્યાં, -આપણા ઘરમાં કાષ્ટ ચોર આવ્યો છે.

તે ક્યાં છે ?

કીયર-અગાશીના બારણાની પાછળ.

કાંઈ ગમ્મરતાં નહિ. તમે કીકીને છાતી રાખો. એટલું કહી હું હાથમાં જડી ડાંગ લઈ અગાશી તરફ ધસ્યો અને પાસે જઈ પ્રદાર કરવા હાથ ઉઠ્યો કડું, તે પહેલાં તો મારો એકદમ હાથ ઝાલ્યો ને જોઉં છું તો મ્હારા પ્રિય મિત્ર મીરડર ચંદ્રકાંત હતા.

અહો, હો ! મી ચંદ્રકાન્ત !

હા, હા, હા ! ચંદ્રકાન્તે હસવામાંજ જવાબ ઉડાવ્યો ! તમે છુપાઈ ગયા તેથી કીયર અને કીકી બાન્યાં. અંદર કેમ ન આવ્યા ?

ચંદ્રકાન્ત, -આપના વિચારો સાંભળવા માટે. મેં રસોડા તરફ આવી જોયું તો કીયર સુવદના તો નહતાં, ને કીકી એકલી રડયાં કરતી હતી. ચંદ્રકાન્તે કીકીને લીધી ને હું કીયરને સાંધવા દાદર તરફ ચાલ્યો. નીચે આવી જોઉં છું તો કીયરે લોક ભેગા કર્યા હતા, ને હજી જુમ પાડતાં હતાં કે, ચોર છે રે ! ચોર છે રે !-દયાળુ ને પરાપકારી મનુષ્યો તો સાંભળતાંની સાથેજ ભેગા થયા હશે, એમ મેં ધારું. કારણ હું ગયો ત્યારે લગભગ સો ઉપર માણસ એકઠાં થયાં હતાં ને તેમની મદદે હજી તો આવતાં હતાં ! પણ તે બધા શુરવીરોમાંનો એક પણ એવો ન હતો કે ઉપર આવે. હું આનંદથી એ નાટક જોઈ ઉપરથી ચંદ્રકાન્તને બોલાવી હેઠળ આવ્યો. સર્વ લોક મને દેખી પુછવા લાગ્યા કે, ચોર ક્યાં છે ?

મેં સમજાવ્યું કે, એતો કીયરની જૂથ હતી. ચોર નહોતો; પણ આ ઉમેડા મી ચંદ્રકાન્ત હતા સહ લોક તાળીઓ પાડતું ને માંહે માંહે પાત કરતું ઘેર ગયું. કેટલાક નવરા અને નીર-વમી છોકરાઓ દૂરીઓ બોલાવવા ને સીડી વગાડવા ધેર ગયા. અમે પણ ઉપર ગયાં ને ચંદ્રકાન્તે બચ્ચેલા નાટક માટે તેમને મુજારકબાદી આપી વળી સંગાથે કીયરને પણ એમની વૈરતાનો ધન્યવાદ આપ્યો !

૦ હેન બ્યોતિર્મયી.

કલકત્તાવાસી

ડાક્ટર હરમીટનું લોકપ્રિય

કુસુમ માલતી તેલ.

(૨૯૨૨૨)

આ અપુર્વ સુગંધી કુસુમ માલતી તેલ નીચમસર
માથે નાખવાથી બાલ કાળા, લાંબા, રેશમ જેવા
સુવાળા, શુભ્રદાર, અને સુઠર થાય છે. બાલની
જડ મજબુત થાય છે, ખરી પડતા અટકે છે ને
ખરી પડેલી જગામાં ફરીથી નવા બાલ ઉગે છે.
કુસુમ માલતી તેલમાં એકે એક અમલકારી યુક્ત છે
કે, માથે નાખતાને વારમાં ભુરા કે સફેદ થઇ જાવા
બાલ કાળા થવા માટે છે મગજની તબીબી,
માથાનો દુઃખાવો, ચક્રી, ચીતભ્રાતી, મુઠ્ઠા હીરડીરીઆ,
આબોમા તમ્બર અને કાનમાં ધમધમાટ વગેરે તમામ
તરેહના મગજ અને કેશના રોગનીકારો ચોડા વ-
ખતમાં એકદમ જડમુળથી મટી જાય છે, યાદદાસ્ત

વધે છે ચીત પ્રફુલિત થાય છે. કુસુમ માલતીની ખુશબોથી મનપ્રાણ મોહીત થઇ જાય
છે. મગજના કામ કરનારાઓને માટે કુસુમ માલતી તેલ પરમ ઉપકારી છે. ડાક્ટર
હરમીટનું કુસુમ માલતી તેલ માથે નાખો, કોઇ દહાડો તમારું માથું દુખશે નહીં. તેમજ
તુલસીથી કે નીંતાથી જવાનીમાં તમારા બાલ ભુરા કે સફેદ પણ થશે નહીં.

લોકપ્રિય પરમ દેશલક્ષ્મી શ્રીયુત બાળગંગાધર તીલક મહારાજ, પુના,
લખે છે—“ હરમીટ કુપનીત તેલ મેં જાતે વાપર્યું છે, ને મહેને કહેતા ખુશી ઉપજે છે
કે આ એક ખરેખર સ્વદેશી ઉત્તમ કેશતેલ છે. માથે લગાડવાથી તરત ઠંડક વળે છે,
થાકેલા પાકેલા મગજને આગમ આપે છે. અને માથાનો દુખાવો તથા મનની બેચેની ને
અનિદ્ર દોષને દૂર કરી ચીત પ્રફુલિત કરી આપે છે. એની સુગંધ પણ બહુજ મોહક ને
ટકાવ છે. ”

કિંમત એક શીશીના રૂા. ૧-૦ = અને વિ. પી. ખર્ચ છુદ્ડ મોલ એજન્ટ.

ડે. સી. બ્રધર્સ.

નં. ૪૦ કાલ્હેલ, મુંબઈ નં. ૨.

स्त्रीशोने सुबोधः

चित्ररिणी—भगोनी ने भ्राता, सुखद पितु माता थम करी,
विचारी बाळाने, सुरस शिष्य आपो हित धरी
बहाली व्हेनोमां, संपून सुत शो स्नेह धरजो,
बळी विद्यावंता, सुगुणि नरथो लग्न करजो.
मुनीनी रीनीनी, सरल शुभ घातो शिष्यवर्गी,
पछो बाळा प्रीते, उचित वरने दान करजो;
रहे पयो रीती, सकल जननी शुद्ध मनगी,
गळे तापो प्युपो, विविध विधना दुर्त तनधी.
हडां-जोडां पयां, युवति वरनां जो सह सजं,
पतीने संतोपी, अवळ मनथी ईश्वर भजे;
पिता माता तेना, हृदय परमानंद धरशे,
गुणी लोको तेना, गुणगण तणां गात करशे.
सहेजे पीडाशो, उचिन घरकन्या लगनमां,
प्रसेडोने तेने, धिरज धरि रे'हुं मगनमां;
कुमारिकाभोनी सुजन मन आशीष धरजो,
घिनंती प म्हारी, उर धरि सुमागे विच-जो.
सौ. कृष्णार्गोरी हि. रावळ.
('सद्गुणी हेमन्तकुमारी')

२

परिचितः—ओ आर्य व्हेनो ! उर धरी, कुसंप ज्ञेयो परहरो,
मद, क्रोध ने आळस गणो सह दुःख, दुर्गुणनो भर्गो;
घाणी-असत्यज त्यागीने पनिभक्तिमां लीन थई रहो,
सखी ! सद्गुणो अंतर धरी आनन्दमय जीवन करो
ज्ञानि-अम ने स्वयत्ता, विनय, विवेक न जोखरो;
पाते साथ सय कुटुम्बने आनन्दयो रंजन करो;
निज धर्म उर धारी रही, प्रभुभक्तिमांहे दृढ बरो,
सखी ! सद्गुणो अंतर धरी आनन्दमय जीवन करो.
सुखरूप शुभ जीवन करो, प्रियनाथने सुखी करी,
स्त्रीजातिनुं कल्याण करो, आशीष लेजो देशनी;
दृष्टान्तरप जीवन करीने अमर कीर्ति मेळयो,
सखी ! सद्गुणो अंतर धरी आनन्दमय जीवन करो.
—सौ. मनोमः

સુન્દરી સુબોધ

યજ્ઞ નાર્યન્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તથા દેવતા । મનુ.

પ્રપન્ન દેવતા ઉદે, ન્યા પામે સન્માન સુન્દરી.)

પુસ્તક ૮ : અંક ૭.

માર્ચ ૧૯૧૨.

આધાર પાઠ

બન્ધુસમાજ, અમદાવાદ.

પ્રકાશક અને તંત્રી—દામમોહનરાય જસવંતરાય.

વિશ્વસૂચન

લેખક

વિષય નિભાગ

ઉદય મુજન.

કાન્યકુજ.

મારી શિષ્યાને

પ્રભુશ્રીની પદસમર્પણી

માના હતાવ

રા. ભટ્ટ.

રા રસિક.

રા. લલિત

૫૪

૨૨૧

૨૨૧

૨૨૧

૨૨૫

ચાર્તલહરી.

ચોરટ મારનર

મુખા.

રા તારાચન્દ્ર.

રા રમણીક નિવેદી.

૨૨૮

૨૩૪

વિદ્યાલક્ષ્મી.

શ્રીઓ તથા બાળકોને ધરમતુ દવાઓ. રા વૈદ્ય અમૃતલાલ મુન્દરજી પદિષ્ઠ.

૨૩૬

વિવિધવિદ્યા.

તારી પૂજા

૩૫૪૧ મુખ્ય બહાનર.

"સન્ધ્યોગત"ની સેવિકાઓ

રા. પ્રભુચન્દ્રન

રા. રંગીલાસ શિવસંકર.

રા. લોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેદિયા,

બી. એ (સુબન્ધુ, બન્ધુસમાજ)

રા. અન્દલાલ પરસોત્તમરાય.

રા ન્હાનાલાલ અમનલાલ મહેતા.

રા વિનય.

રા. નટવરલાલ ક. ટાકપિરટ

૨૩૮

૨૩૮

૨૪૦

૨૪૧

૨૪૬

૨૪૮

૨૫૦

માનન્દાશ્રમ.

પોયકા પદ્મીમી.

મહાન સામ્રાજ્ય.

પદ્મલક્ષ્મી.

ઉપકાર સાથે સ્વૈકાર.

રા. વનમાળી.

રા. જ્ઞાન્યાત્મિક.

૨૫૧

૨૫૧

૨૫૧

૨૫૬

કાવ્યકુજ.

મારી શિષ્યાને.

મન્દાકાન્તા: -

મારી શિષ્યા વરસ નવની લોજી કુમારિકા હો !
તારું કુંઠું હૃદય જગમાં ના જડે અન્ય સ્થાને;
તારાં નેત્રો મહિં થો વરસે ધાર પહેની. ! અમીની,
તારાં વેણો શુભોજ સમજું શાસ્ત્ર નિર્દોષતાનું.

હું શીખાવું કઈક તુજને પાઠ લેખાં. હિસાબો,
તું શીખાવે નવ ન. મુજને વિશ્વના ગૂઢ મન્ત્રો;
શીખી લેછે તુરત પળમાં વરતુ જે જે શીખાવું,
મેધાવિની ! સસિક નવલાં મૂત્ર તું શોધો કાઢે.

તું ખેલેછે ચપળ હરિણી ખેલતી પેલોં પેઠે,
જાણે ના તું જગત મહિં આ બન્ધનો શું હશે ને;
તું જાણે કે સરલ હૃદયે મહાલશું આમ આમ;
ચિન્તા વિના હૈવન સઘળું શાન્ત વીતીજ જશે.

ગાંડી ! ઘેડી ! ઘડી વિરમ તું મૂક વિચાર ઘેલા,
દેખાશે આ વરસ ત્રણમાં ફેરફાર નવીના;
તું બંધાશે લગન તણી એ સાંકળોથી પછી તો,
ફેડી ફેસ પ્રણલ કરના જૂઠ્ઠા પ્રત્યક્ષ થાવે.

માતા થાશે સમય વડતાં બાલુકાંની તું જાલે !
તે પ્રત્યેની કઠિન ફરજે આંખ તારી ઉઘાડે;
તેવા બીજા અગણિત ગઢો હૃદયે શાન્ત થાવું,
એવી આજ્ઞા વખત વખતે શાસ્ત્ર જૂનાં ઉચારે.

રાખી તારા મગજ મહિં તે આશયો ઉચ ઉચા,
પત્ની થાલે પ્રિય પતિ તણી કોડથી પ્રેમવાળી;
પહેની ! થાલે ગૃહિણી નમણી આર્યસંસાર દીપે,
માતા થાલે વીર તનયની દેશ ગીતે ગવાવા !

આવું રૂડું કુસુમ વિકસે એકલું ને અજાણ્યું,
લોકતા તેને જગત મહિં આ ભાગ્યશાળી હશે કો !
તેનાં પુણ્યે બળ જાદુ કરી ભગતાં પાસ આવે—
છાઈ દેવા હૈવન રસને પ્રેમ સૌન્દર્યથી તે ! ! !

સુન્દરી સુબોધ

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈનાં રાબદોમાં કહીએ તો “સુન્દરી પંડિત થાય, રસત થાય, કુટુંબપોષક થાય, સ્વસ્થ થાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને “સુન્દર થાય, ચોખ્ખતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજન્યનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય ને તે મુક્તતાથી “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ છાંઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખરાં કલ્યાણ કરવા “શક્તિમતી અને હત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની “કલ્યાણ વાચનાઓ વાંચ કરે;” પતિભક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉત્તર કરે અને તેના આંતર-વિદ્વાસોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ બેળવી દઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને અન્તે સ્વદેશમાં હૃદયસૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્ય સુન્દરીઓના જીવનની સરલતા છે. “સૌ વિના ચુંદ નથી, ચૂદ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાજ્ય નથી... “સૌની ઉત્તતિ વિના દેશની ઉત્તતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૮ મું.] ઈ. સ. ૧૯૧૨, માર્ચ:—ફાલ્ગુન, વિ. સં. ૧૯૬૭. [અંક ૭ મા.

ઉદય ગુંજન.

મનુષ્યો કહે છે કે અમારી જિંદગી નિષ્ફળ ગઈ છે, અને અમે દુનિયામાં કાંઈજ કર્યું નથી; ફક્ત દુઃખ અને ચિન્તા અમે સહન કરતાં આવ્યા છીએ, અને અમારો આત્મા પાપ તથા કલેશમાં વધારે વધારે પડતો જાય છે !

માણસ માત્ર દેખાવ ઉપરથીજ પોતાનાં અનુમાન બાંધે છે; પણ ઇશ્વર ત્હોનાં કરતાં ઘણું વધારે દૂર જોઈ શકે છે; અને ઇશ્વર જાણે છે કે પ્રયત્ન કરતા મનુષ્યને લોભ, લાગણી, આશા, નિર્બળતા-વગેરે અનેક ઉપાધિઓનાં પરસ્પર અથડાતાં મોળાંઓની વચ્ચે ઉભા રહીને મહેનત કરવાની છે.

કામ અને ત્હોનાં પરિણામ ઉપરથી માણસ પોતાનો અભિપ્રાય બાંધે છે; પરન્તુ ઇશ્વર આત્માના દરેક છુપા પ્રયાસની પણ ગણના કરે છે: પ્રભુ જાણે છે કે ન્યાય અને સત્યની વૃત્તિ કરતાં પાપબુદ્ધિ ધણી વાર વધી જાય છે ને સારાં કામની આડે આવે છે !

ઇશ્વર દરેક નિસાસો અને આંસુ ધ્રુવે છે, અને કોઈ જાણે નહિ એવા આપણા પ્રત્યેક પ્રયાસ અને નિરાશાની પણ નોંધ ત્હોની પાસે થાય છે; તો કોણ એમ કહી શકશે કે, આપણે જેને અહિં ‘પરાજય’ માનાવ્યો છીએ ત્હોના અર્થ પ્રભુના પરમદામમાં ‘વિજય’ નહિ થતો હોય ?

કાવ્યકુજ

મારી શિષ્યાને.

મન્દાકાન્તા -

મારી શિષ્યા વરસ નવની લોખી કુમારિકા છે !
તારું કુંજુ હૃદય જગમાં ના જડે અન્ય સ્થાને;
તારાં મેત્રો મહિંચો વરસે ધાર બહેની ! અમીની,
તારાં વેણા શુભાંજ સમન્તુ શાસ્ત્ર નિર્દોષતાનું.

હું શીખાવું કઈક તુજને પાઠ લેખાં, હિસાબો,
તું શીખાવે નવ ન મુજને વિશ્વના ગૂઢ મુન્ત્રો;
શીખી લેછે તુરત પળમાં વસ્તુ જે જે શીખાવું,
મેધાવિની ! રસિક નવલાં મૂત્ર તું શોધી કાઢે.

તું ખેલેછે ચપળ હરિણી ખેલતી પેલી પેઠે,
જાણે ના તું જગત મહિં આ બન્ધનો શું હશે ને;
તું જાણે કે સરલ હૃદયે મ્હાલશું આમ આમ;
ચિન્તા વિના ઈવન સધળું શાન્ત વીતીજ જશે.

ગાંડી ! ઘેલી ! ઘડી વિરમ તું મૂક વિચાર ઘેલા,
દેખાશે આ વરસ ત્રણમાં ફરફારો નવીના;
તું બંધાયે લગન તણી એ સાંકળાથી પછી તો,
ફૂલી ફેરા પ્રબલ કરના જૂદમ પ્રત્યક્ષ થાવે.

માતા થાશે સમય વહુતાં બાહુડાંની તું બાલે !
તે પ્રત્યેની કઠિન ફરજો આંખ તારી ઉઘાડે;
તેવા બીજા અગણિત ગદો છતીને ચાન્ત થાવું,
એવી આસા વખતે વખતે શાસ્ત્ર જૂનાં ઉચારે.

શાખી તારા મગજ મહિં તે આશયો હૈય હૈયા,
પત્ની થાને પ્રિય પતિ તણી કાંડથી પ્રેમવાણી;
બહેની ! થાને ગૃહિણી નમણી આર્યસંસાર દીપે,
માતા થાને વીર તનયની દેશ ગીતે ગવવાં !

x x x x x

આવું ફડું કુસુમ વિકસે એકલું ને અજાણ્યું,
લોકતા તેનો જગત મહિં આ ભાગ્યશાળી હશે કે !
તેનાં પુણ્યો બળે જાદુ કરી જગતાં પાસ આવે—
છાઈ દેવાં ઈવન રસને પ્રેમ સૌન્દર્યથી તે ! ! !

પ્રભુશ્રીતી પંચરામણી.

અરજી:— અજવાળ્યું આંગણીયું મ્હારું આજ શું !
 મુજ અંતરના નાથ પ્રભુ પંધરાય ભે,
 પાવન કીધી પંખુંકુટી આ દીનની,
 મંગળ ચરણ-કમળની રજ છવરાય ભે—અજવાળ્યું.
 અંતર-દારો આ ઉઘાડ્યાં આજ મેં,
 અંદર આવો, વાસ વસો ચિરકાળ ભે,
 શાન્તિ, સુખ, સધૃતિ રહો વાસો વસી,
 નાથ તણા શુંદર-મંગળ સ્વરૂપ સાથ ભે—અજવાળ્યું.
 નેણુ ભરી ભરી નિરખું નાથ નિરંજન,
 તૃપ્ત કરું ઈન્દ્રિય-અંતરનો તંત્ર ભે,
 વારું આતમ-સર્વસ્વ ઓવારણે,
 તત્ત્વમસિ અપરોક્ષ અનુભવ મંત્ર ભે—અજવાળ્યું.
 ઉરઉદ્ધિના ઉર્મિ અનહદ ઉછળે,
 આતમનો અમૃત-રસ આ રેલાય ભે,
 અંતરના સ્વામીને શું અલિપેક્તાં,
 લેહતણી આ જડ લેખડ લેદાય ભે—અજવાળ્યું.
 વણુ વાદળ વરસ્યા મેહુલા માંડડા,
 વણુ આદિત અજવાળ્યાં આ ત્રિપૂર ભે,
 હૃદય-નાથની પરમ પ્રભા પ્રકટી રહી,
 ચિદાનંદ રસ અહંભુત રહે ઉર ભે—અજવાળ્યું.

રસિક.

“ માનાં લ્હાવ. ”

માનાં બાળક કાલું બોલે;	બોલે બોલે માતો ડોલે !
માનાં બાળક ખૂંદે ખોળે;	માનાં હૈયાં મ્હડે હિંડોળે !
માનાં બાળક ફરતાં નાચે;	માને મ્હોંચે મેલ ન લાધે !
માનાં બાળક હેરી હસાવે;	માને થેલાંતૂર બનાવે !
“મા ! મા !” કહી બાલક બોલાવે;	મા ચૂમી બ્હાલે નહવરાવે !
માનાં બાળક રહોડે સૂવે;	મા બાળકમાં પ્રભુને બૂવે !
માનાં બાળક ઘૂમે ને મ્હાલે;	માને બાળક જેવાં બનાવે !
બાળલીલા ને માની માયા;	ધન્ય જન્મ જેણે એતો ભેયાં !

લલિત.

વાર્તાલિહરી.

પોસ્ટ માસ્તર.

નોકરીએ રહેતાં વેતન પોસ્ટ માસ્તરને ઉલાપુર આવું પડ્યું હતું. ઉલાપુર હાલુ ગામ હતું. ત્યાં એક ગળા બનાવવાનું કારખાનું હતું. કારખાનાના સાહેબે મહા મુશીબતે અહીંયા પોસ્ટ ઓફીસની સ્થાપના કરાવી હતી.

આપણે પોસ્ટ માસ્તર શહેરનિવાસી હતો. આ પોસ્ટ ઓફીસમાં તેની સ્થિતિ બળથી વિખૂટી પડેલી માછલી સમાન હતી. માટી અને ધાસથી છાજેલા પ્રકાર રહીત એક ઘરની પોસ્ટ ઓફીસ બનાવી હતી. ત્યાંથી થોડે દુર અંર અને નિરૂપયોગી ધાસથી દંડાયલું એક તળાવ હતું. તેના કીનારા ઉપર ધીચ ઝાડી આવેલી હતી. કારખાનાના સેવકોને અવકાશ મુદ્દલ મળતો નહોતો; તેમજ તેઓ સંદૃગ્ધરથોની સંગતને લાયક પણ નહોતા.

માસ્તર રવભાષે શરમાળ હતો. અપરિચિત મનુષ્યો સાથે છુટથી બળી જવાની તેને ટેવ નહોતી, અને તેથી ત્યાંના રહેવાસીઓ સાથે તેણે ઝાઝો પરિચય કર્યો નહોતો. પોસ્ટ ઓફીસમાં કામ પણ ઝાઝું નહોતું. તેથી અન્ય કાર્યના અભાવે કોઇ કોઇ સમયે તે કાલ્યામાં પણ માથું મારતો હતો. પવનથી ડોલતાં વૃક્ષ અને કોમળ લતા ઉપર, અને મેઘમંડળમાં ગમન કરતાં વાદળો તરફ દ્રષ્ટી કરતાં જીવન સુખમય બની જાય છે એવો મનોભાવ તે પોતાની કવિતાઓમાં પ્રગટ કરતો. દલાયત અરેમિયન નાઇટ માંનો એકાદ જીવ આવી એકજ રાત્રીમાં વૃક્ષોને જડમુળથી; ઉમેડી બંમિનદોસ્ત કરી નાખત, બુમી ઉપર પથ્થરથી જડેલા મર્ગો બનાવત, અને બન્ય હવેલીઓની દારની દાર બનાવી ગમનમંડળના વાદળાઓ તેની દ્રષ્ટીથી છુપાવત, તો આ સંદૃગ્ધરથ નહું જીવન ધારણ કરત કે નહીં તે તો પરમાત્મા જાણે !

પોસ્ટ માસ્તરનો પગાર બહુજ થોડો હતો. પોતાને માટે રસોઇ તેને પોતાનેજ કરવી પડતી. તે ગામની એક ઘરબાર રહીત અનાથ બાળા તેનું ગૃહકાર્ય કરતી, જેના બદલામાં તેને ત્યાં ખાવાનું મળતું. તે બાળાનું નામ રતન હતું. વયમાં તે આસ્ટેર વર્ષની હતી. તેના લગ્ન થવાને સંભવ થોડો હતો. માંબાપ વગરની રજગતી બાળાને પરણવા કોણ તત્પર થાય ? ધન્ય કૃપા કરે અને તેનું દુઃખ દીલે ધરે, તોજ બીચારી નીરાધાર, અનાથ બાળાને સુખનો સમય આવે.

સંધ્યાકાળે જ્યારે તે ગામની ગોરાળાઓમાંથી ધુમાડાના ગોટગોટ નીકળી ચોપાસ પ્રસરી જતા, જ્યારે આખો દિવસ એકજ રથળે પડાવ નાંખી પડી રહીને સંધ્યાસમયની સમીર લહરીઓનો ઉપભોગ કરતાં સુધાતુર યથેચ્છા મચ્છરો મનુષ્ય નીવાસ તરફ આગમન કરતા હતા; જ્યારે ગીચ ઝાડીમાંથી તમસનો અવાજ નીકળતો હતો, જ્યારે ગવૈયાઓના ઝાંઝ અને મૃદંગનો તીવ્રતાદ ક્ષેત્રિયમાં પ્રવેશતો અને જ્યારે માટીના ઘરની અધારી પરસાગમાં તે ખેસતો તે વખતે વૃક્ષોના કમ્પવાથી તે કાંઈના હૃદયમાં પણ કંપારી ઉત્પન્ન થતી, ત્યારે પોસ્ટમાસ્તર પોતાના આરગના ખુણામાં ઝાંખો દીવો પ્રકટાવતો, અને હાંક મારતો, “ રતન ! ” આરણ્યા આગળ બેડીબેડી રતન આ હાંકની રાહ જોતી હતી, પરંતુ પહેલીજ હાંક અંદર આવવાને બદલે તે પુછતી “ બાઇ ! તમે મને બોલાવો છો ? ”

પોસ્ટ માસ્તર—કેમ તું હમણાં કંઈ કામમાં છું ?

રતન—મારે હમણાંજ ચુલો સળગાવવો છે.

પોસ્ટ માસ્તર—કંઈ નહીં ચુલાની હાથવોચ કર માં. તે પછી થઇ રહેશે. પણ ચહેલાં અને ચલમ પીચી છે તે ભરી આપ.

હમેશાં આવી રીતે વખત વીતતો હતો. આજે પણ પોસ્ટ માસ્તરે ચલમ ભરી લાવવાનો હુકમ આપ્યો. થોડીજ વારમાં રતન ચલમને ટુંકતી ટુંકતી ગાલ ટુલાવતી અંદર આવી. તેના હાથમાંથી પોસ્ટ માસ્તરે ચલમ લઈ લીધી અને સહજ પ્રશ્ન પુછ્યો, “રતન ! તને તારી મા યાદ આવે છે ?”

ખરે ! એ બહુ લાંબી વાત હતી. કોઇ કોઇ બાબત તેને યાદ હતી અને ઘણી બાબતો તેના સ્મરણમાંથી સરી ગઇ હતી. કેટલીક બાબતોનું તેને વિસ્મરણ થયું હતું. પોતાની માતાના કરતાં પીતા પોતાને વધારે મ્હાતો હતો, એ બાબતનું તેને આજે સ્મરણ હતું. તે આખા દીવસનો પરિશ્રમ વેડીને સંધ્યાકાળે ઘરે આવતો હતો વિગેરે; એવા એવા પ્રસંગો તેના સ્મરણમાં ચિત્રરૂપે અંકિત થયા હતા. આવી રીતે વાતો કરતી કરતી રતન પોસ્ટ માસ્તરના પગ આગળ જમીન ઉપર બેસતી. તેને પોતાનો એક નાનો ભાઇ યાદ હતો. લાંબા વખત ઉપર તેની સાથે આગામીની રૂતમાં એક વૃક્ષવૃક્ષી તુડી પડેલી ડાળાની માંછલી પકડવાની સોડી બનાવી તળાવમાં માછલીઓ સાથે ગમ્મત કરવા તે ગઇ હતી. આ વાત અન્ય ગંભીર વાતો કરતાં પણ વધારે વાર તેના મસ્તકમાં ઉપસ્થિત થતી. આમ વાર્તાવિતોદ કરતાં રાત બહુ વીતતી, અને માત્ર પ્રમાદ-આજસને લીધે પોસ્ટ માસ્તરને રસોઇ કરવાનું મન થતું નહીં. હમેશાં સવારની રસોઇમાંથી થોડી દાળ કે ખીચડી પડી રહેતી, અને રતન તરતજ ચુલો સળગાવીને થોડાક રોટલા ધડી નાંખતી. ટાઢી દાળ કે ખીચડી અને રોટલા કે ભાખરી એજ તેઓનો સાધકાળનો ખોરાક હતો.

કોઇ કોઇ વખતે તે માટીના ઘરના એકાદ ખુણામાં પોતાની ઓશીસના લાકડાના ખાંકડા ઉપર બેસી, પોસ્ટ માસ્તર પોતાના ઘરની વાતો કરતો હતો; અને પોતાના ન્હાના બંધુ, માતા, મ્હોટી બહેન વીગેરે જેને માટે પોતાના વતનથી બહુ દુર આવેલી આ અજાણી ભુમીમાં પોતાનું હૃદય દુભાતું હતું તેની વાતો કહેતો. પોતાના મનમાં દ્રદ વાસ કરી રહેલી બાબતો જે ગળાના કારખાનાના ગુમાસ્તાઓ પાસે પ્રકટ કરી શકાતી નહોતી, તે બાબતો આ અશિક્ષિત આમ્યવાસી છોકરી પાસે જરા પણ અયોગ્યતા કે અનોમિયલનો વિચાર કર્યા વગર તે કહેતો. અતે તેઓ વચ્ચે એટલો દ્રદ સુપરિચય થયો કે તે બાળા, તેના ઘરના માણસોની વાત કરતી વખતે તેઓને મા-બહેન-ભાઇ વીગેરે શબ્દોથી સંબોધતી. કાં જાણે તે તેઓને નાનપણથીજ ઓળખતી ન હોય ? પોસ્ટ માસ્તરે કરેલા તેઓના વર્ણન ઉપરથી પોતાના હૃદયની સુદૃઢ સ્મરણપોથી ઉપર પોતાની કલ્પનામાં તેઓની આકૃતિ દોરવાનો પણ તેણે ચલન કર્યો હતો.

વર્ષાનું ચાલતી હતી સમય બપોરનો હતો. આકાશ નિર્મળ હતું. મંદ ઉષ્ણ સમીરલહરીઓ વહતી હતી. બીના ઘાસ અને વૃક્ષોમાંથી વિચિત્ર સુવાસ નીકળતી હતી. કંટાળેલી પૃથ્વીનો ઉષ્ણ શ્વાસ મનુષ્યોના શરીર ઉપર આવી પડતો હોય તેમ જણાતું હતું.

એક હાલિ પક્ષી કુદરતના ન્યાયમંદિર પાસે કંટાળા ઉપજાવે એવા ખેદશંકિ અવાજથી, દુરાગ્રહથી ધરિયાદની પરંપરા ચલાવતું હતું. પોરટ માસ્તરને અત્યારે કંઈ કામ નહોતું. પવનથી ધુજતાં, સુંવાળાં, સૂર્યથી પ્રકાશીત અનેલાં વૃક્ષના પાંદડાઓ અને મેઘજળમાં સ્નાન કરી સ્વચ્છ અનેલાં કુંપળીઓ-અને, વર્ષારતુના અંતનાં છુટાં છવાયાં સ્વચ્છ વાદળાંઓ-આ સર્વનો દેખાવ બહુ રમણીય બન્યો હતો.

પોરટ માસ્તર આ સર્વ બોધ રહ્યો અને તેના મનમાં વિચારો આવવા લાગ્યા, “અત્યારે મારા હૃદયને વહાણ લાગતું એકાદ જણ મારી પાસે હોય તો કેવું સાઈ ! મારા હૃદયમાં વાસ કરી રહેલી પ્રેમ અને સ્નેહની મુર્તિ મારી સમક્ષ હોય તો કેવો આનંદ, અહાહા !” વિચારના વખતમાં આટલાં તો તે જણાવું કે તે દુરાગ્રહી પક્ષી પણ એજ વાત વારંવાર ઉચ્ચારતું હતું, અને ત્યાં આવેલાં વૃક્ષોના ફડફડાટથી પણ એજ વીચાર ઉત્પન્ન થતો હતો. આ વાત કોઈ નહીં માને-કોઈ નહીં જાણે-છતાં પણ એક નાના ગામડામાં ચોકા પગાર ઉપર રહેલા પોરટ માસ્તરના હૃદયમાં તે રજના દીવ સના શાંત બપોરે આવી લાગણીઓ ઉદ્ભવી હતી.

પોરટ માસ્તરે એક દીર્ઘ વિશ્વાસ નાંખ્યો, અને હાંક મારી “રતન !” રતન તે વખતે નીરાંતે જમીન ઉપર બેઠી બેઠી જમફળ ખાતી હતી. પોતાના શેઠનો અવાજ કાને પડતાંજ તે સત્વર ત્યાં દોડતી આવી અને પુછ્યું, “મોટાબાબ, તમે મને બોલાવી !”

“હા, અહીં બેસ. જો હું તને એક વાત કહું. તને વાંચતાં લખતાં આવડતું નથી એ બહુ ખોટું છે. વાંચતાં લખતાં શીખવાથી અનેક શયદા થાય છે. તને શીખવાનું મન થાય છે કે નહીં ?”

“બાબ ! જોનાથી ક્યારેય હોય તેવું કામ કોને ન ગમે ? પણ મારાથી શીખી કેમ શકાય ? મને કોણ શીખવે ?”

“તે બાબત તારે કંઈ ચિંતા કરવી નહીં. હું ચોતે તને જ્ઞાનથી બરાબર શીખવવાનો પ્રારંભ કરીશ. રોજ હું તને ચોકા હુંકાહુંકા પાઠો વાંચવાનું કહીશ. આજ અત્યારથીજ તને શીખવવાનું કામ શરૂ કરીએ.” બપોરનો સુધનો વખત તેણે રતનને મૂળાકાર શીખવવામાં ગાળ્યો. આવી રીતે ચોકાજ દીવસમાં જોડાકાર પણ તેને આવડી ગયા.

આવણુ માસ ચાલતો હતો. મેઘરાજ્ય મુસળધાર જળવૃદ્ધી કરી રહ્યા હતા. ખાડા, ખાઓગીઆં, ટંગાવો, વગેરે પાણીથી ઉભરાઇ નંવા લાગ્યાં. દીવસ અને રાત વરસાદનો ધ્વની અને દેડકાંનો ડાંડાં અવાજ કહુંદ્રિયમાં પ્રવેશ કરી રહ્યો હતો. ગામડાનો માર્ગ આવજને માટે બંધ થઇ પડ્યો હતો. માત્ર મજવામાં બેસીને બાજરમાં જઈ શકાતું.

એક દીવસે સવારથીજ ધમધોધાર વરસાદ વરસતો હતો. પોરટ માસ્તરની શીખ્યા-ગામડીયાણુ રતન દાર પાસે બહુવાર બેઠી થઇ. છતાં પણ રોજ પ્રમાણે હાંક નહીં સાં-બગવાથી તે પોતાના પુસ્તક અને ટાંગણાંઆ સાથે લઇને બોરડામાં દાખલ થઇ. તેણે પોરટ માસ્તરને બીજાના ઉપર ખોડે જોયો. તે રહેજ ઉધી ગયો હશે એમ ધારી તે

ઔરડામાંથી બહાર આવવાની તૈયારી કરતી હતી, એટલામાં તરતજ “રતન !” એ શબ્દ તેના કાને પડ્યો. એકદમ તેણે પાછળ જોયું અને પ્રશ્ન કર્યો, “ મોટાભાઈ, તમે સુતા હતા ? ”

પોસ્ટ માસ્તરે ફરીયાદસુચક અવાજે કહ્યું, “ આંજ મને ‘હીક’ નથી. રતન, માંડ દીલ તો જો.”

મુસળધાર વરસાદમાં તદન અર્ધજાગ્રત સ્થળમાં એકલો અને માંદો પડેલો મનુષ્ય પોતાની સારવારને માટે વલખાં મારે છે. પોતાના કપાળ ઉપર કંકણથી સુશોભિત કેમળ હસ્તને મધુર સ્પર્શ તેને યાદ આવે છે. માંદગીના બીજાના આગળ માતા અથવા બગીની સમાન સ્નેહથી સારવાર કરનારની હાજરીની તે શ્રદ્ધાસા ધરાવે છે. આ પ્રવાસીની આવી ઇચ્છા તમ યથા વગર રહી નહીં. રતન હવે નાની છોકરી નહોતી. તરતજ તેની મુશ્કેલી કરવાનું કાર્ય પોતે ઉપાડી લીધું. તે વૈદને બોલાવી આવી અને ગોળાઓ નિયમસર ખવરાવવા લાગી. તે આખી રાત તેના બીજાના આગળ બેસી રહી તેને વાસ્તે રૂબરૂ ખાવાનું બનાવ્યા કરતી, અને વારંવાર “ કેમ ભાઈ ! હવે તમને કંઈક આરામ જણાય છે કે નહીં ? ” એવા પ્રશ્નો પુછ્યા કરતી.

ધણા દીવસે પછી પોસ્ટ માસ્તર મંદવાડમાંથી ઉડ્યો. તેનું શરીર કૃશ, દુબળ બની ગયું હતું. તેણે નીશ્ચય કર્યો કે ગમે તેમ ધાય પણ અહીં વધારે વાર ન રોકાવું અને કોઈ બીજે સ્થળે પોતાની બદલી કરાવવી. તે સ્થળની અનારોગ્યતાના બહાને તેણે કલકત્તાના પોસ્ટ ખાતાના વડાને પોતાની બદલી માટે અરજી કરી.

માંદા માણસની મુશ્કેલી કરવાના કાર્યથી મુક્ત થયા પછી રતન દ્વાર બહાર બેસવા લાગી. પરંતુ હવે તે આગળની માફક હાંક સાંભળતી નહોતી. કોઈ કોઈ વેળા તે ઔરડામાં ડોહીયું કરતી, તો પોસ્ટ માસ્તર શૂન્ય સ્થિતિમાં બાંકડા ઉપર બેઠેલો અથવા બીજાનામાં સુતેલો જણાતો હતો. રતન દ્વાર આગળ તેના હુકમની રાહ જોઈ બેસી રહેતી, ત્યારે પોસ્ટ માસ્તર ઉત્સુક હૃદયથી પોતે કરેલી અરજીના ઉત્તરની વાટ જોતો હતો.

દ્વાર આગળ બેઠાં બેઠાં રતન પોતાના પાંદો વારંવાર વાંચતી. પોતાની પરીક્ષા લેવાનો વખત આવે ત્યારે કદાચ જોડાક્ષરમાં પોતે ગુપ્તવાદ જાય એવી તેને ભીતિ હતી. ધણો વખત વીત્યો, પરંતુ તેની ધારણા પાર પડી નહીં. અતે એક અઢવાડીયા પછી એક દિવસ સાંજે રતને હાંક સંભળી. રતન સહય ઔરડામાં આવી અને પુછ્યું “ મોટા-ભાઈ ! તમે મને બોલાવી ? ”

પોસ્ટમાસ્તરે કહ્યું, “ રતન, હું આવતી કાલે અહીંથી ચાલ્યો જવાનો છું.”

પોસ્ટમાસ્તરના આજ્ઞના અવાજમાં રતનને કંઈક વીચીત્રતા લાગી. તેની શ્રદ્ધાસા વધી અને ત્વરાથી તેણે પુછ્યું “ તમે ક્યાં જવાના છો, મોટાભાઈ ? ”

“ હું ઘરે જનાર છું.”

“ તમે પાછા ક્યારે આવશો ? ”

“ હું અહીં પાછો આવવાનો નથી.”

રતનને તો આ સર્વ આશ્ચર્ય લાગ્યું. તેણે વધારે સંવાદ પુછ્યા નહીં. પોસ્ટમાસ્તરે પોતેજ સર્વ વાત કરી, “ રતન ! મેં પોતે આરી બદલી માટે અરજી કરી હતી, પરંતુ

તે નાર્મજીવ યદ્ય. તેઠલા માટે આ નોકરીનું મેં રાજીનામું આપ્યું છે, અને હું હવે મારે ઘરે જઈ છું.”

ચોડા વખત સુધી તે બેમાંથી કોઈ એક શબ્દ પણ બોલ્યું નહીં. દીવો જાંખો બળતો હતો, અને જુનાખખ યદ્ય ગળેલા છાપરામાંની એક તકમાંથી જમીન ઉપર મુકી રાખેલા એક માટીનાં વાસણમાં ‘ટપટપ’ કરતાં વરસાદનાં ટીપાં પડતાં હતાં.

ચોડા સમય વીસા પછી રતન ધીમેથી ઉઠી ને બાખરી બનાવવાને માટે રસોડામાં ગઇ. પરંતુ અન્ન દીવસોની માફક ત્વરાથી તે બનાવી શકી નહીં. તેના મનમાં અનેક વીચાર તરંગો ઉત્પન્ન થયાં. પોસ્ટ માસ્તર જમી રહ્યા ત્યારે રતને તેને પુછ્યું “મોટાભાઈ ! તમે મને તમારી સાથે તમારે ઘરે લઇ જશો ?”

પોસ્ટમાસ્તર વીચારમાં પડી ગયો. તે હસ્યો અને બોલ્યો, “રતન ! એમ કેમ બને ? મારાથી તને સાથે તેડી જવાય નહીં.” શા માટે તેને સાથે ન લઇ જવાય એનું કારણ સમજાવવાની તેને જરૂર જણાઇ નહીં.

આખી રાત ઉંઘમાં કે જાગ્રતાવસ્થામાં રતનના કાનમાં પોસ્ટમાસ્તરના ‘એમ કેમ બને ?’ એ હાસ્યપુર્ણ શબ્દોના બળુકારાં વાગ્યા કરતા હતા.

સવારના પહોરમાં પથારીનો ત્યાગ કરતાંજ, પોસ્ટમાસ્તરને જણાવ્યું કે પોતાને ન્હાવાને માટે પાણી તૈયાર હતું. નાનપણથીજ તેને નદીના નિર્મળ જળથી ન્હાવાની ટેવ પડી હતી, અને અહીં પણ તે હંડા પાણીથીજ ન્હાતો. ગમે તે કારણ હોય, પરંતુ રતન પોસ્ટ માસ્તર ક્યારે જવાનો છે તે પુછી શકી નહીં. કદાચ સવારના પહોરમાં એને સ્નાન કરવું હોય એવો વિચાર કરી, રતન મોડી રાત્રીએ નદીએથી પાણી ભરી આવી હતી. સ્નાન કરી રહ્યા પછી પોસ્ટમાસ્તરે રતનને પોતાની પાસે બોલાવી. ધીમે પગલે તે ત્યાં આવી, અને તેના હુકમની રાહ જોતી શાંતિથી તેની મુખમુદ્રા તરફ તારી રહી. તેના શેઠ-પોસ્ટમાસ્તર બોલ્યો, “રતન ! હું જઈ છું. પરંતુ હું જઈય તે પહેલાં મારી જગ્યાએ જે માણસ આવનાર છે તેને હું બલામણુ કરી જઈય, જેથી મેં તારી સંભાળ લીધી છે તેવીજ રીતે તે પણ તારી સંભાળ લેશે. હું જઈ છું તેથી તારે કોઈ જાતનો ઉચાટ કરવો નહીં.”

ખરે ! આ શબ્દો માયાળુ અને રેનેહી હૃદયમાંથી ઉપસ્થિત થયા હતા—શુદ્ધ અંતઃકરણની લાગણીઓ દર્શાવનારા હતા. છતાં તે શું કામના ? સ્ત્રીનું હૃદય કોણ પારખી શકે ? તેના મનની વાત કોણ જાણી શકે ? અનેક વખતે રતને પોતાના શેઠનાં હપકાબધોં વચ્ચેનાં શાંત ચિત્તે સાંભળ્યાં હતાં, અને સહન પણ થયાં હતા. પરંતુ આજે અત્યારે આ સમય વચ્ચેના તેનાથી સહન થયાં નહીં. તેનું હૃદય ભરાઇ આવ્યું; તે ખુબ રહી, અને બોલી “નહીં, નહીં, મોટાભાઈ, તમારે મારે માટે કોઈને બલામણુ કરવી નહીં. હું અહીં રહેવાની નથી.”

રતનને આનું વર્તન ચલાવતાં પોસ્ટમાસ્તરે કદી પણ બેઘ નહોતી. આજે તેને આજે જવાબ આપતી બેઘ તે આશ્ચર્યચ્છિત બની ગયો.

નવો પોસ્ટમાસ્તર આવ્યો. પોતાનું કામ તેને બતાવીને—સપ્તજા ચાર્જ તેને સોંપીને, આપણે પોસ્ટમાસ્તર જવાને તત્પર બન્યો. છુટા પડતી વખતે તેણે રતનને હાંક મારી

અને કહ્યું “ રતન ! આજ સુધી હું તને કંઈ આપી શક્યો નથી. અત્યારે રંગ વખતે-તારાથી છુટા પડતી વખતે હું તને કંઈક આપું છું, જેનાથી થોડા દિવસ તારો નિર્વાહ ચાલશે. ” પોતે અહીં જે પૈસા કમાયો હતો તે તેણે કાચળીમાંથી કાઢ્યા, અને માત્ર મુસાફરીમાં ખરચવા જેટલા પૈસા પોતાની પાસે રાખી બાકીનું નવે આપવા માંડ્યો. રતન તેના પગે પડી, અને તેના ચરણ પડકીને બોલી, “ બાઈ ! હું નમ્રતાથી તમારી પાસે ચાચના કંઈ છું કે કૃપા કરી મને કંઈ પણ આ લીચાર ન કરો. હું હતભાગીની છું. મારે માટે કાળજી કરવાની કોઈને જરૂર ન આવડેલાં વચન ઉચ્ચારીને તે તે સ્થળેથી દોડી ગઈ-અદ્રશ્ય થઈ ! ”

આપણા પોસ્ટમાસ્તરે દીર્ઘ નીઆસ નોંખ્યો. તેણે હાથમાં પોટકું લીધું, ખબ છત્રી ધરી, આશમાની અને સફેદ રંગના પદાવાળો વીચીત્ર ટ્રંક મજુરને માથે અને ધીમે ડગલે મછવા તરફ તેણે પ્રયાણ કર્યું.

ન્યારે તે મછવામાં બેઠો અને મછવો ઉપડયો, વર્ષાઋતુના પાણીના પુરથી છ અને વીસત ત સરિતાનું જળ ચોતરફ અચકાવા અને પૃથ્વીમાતાનાં અશ્રુસમાન રૂંધારવા લાગ્યું; ત્યારે તેના હૃદયમાં તીવ્ર વેદના થવા લાગી. નિર્દોષ આશ્રિયાળાના હૃદયદ્રાવક ચીત્ર અગાધ અને અવર્ણ્ય હૃદયભાર અને દુઃખ દર્શાવતું હતું. એક વાર તેને એમજ થયું કે “ હું ત્યાં પાછો જાઉં-તે એકલી, અડુલી, માખાપ રહિત, ની બાળાને મારી સાથે તેડી આવું. ” પરંતુ પવન સદમાં ભરાઈ પેસી જળનૌકાને જતો હોતો; વર્ષાઋતુનો ઉછળતો જળપ્રવાહ વિદ્યુતવેગે વહેતો હતો ગામ ખડુ પાછળ ગયું હતું. સરીતાપટ પર નૃત્ય કરતી જળનૌકામાં બેઠેલા મુસાફરના હૃદયમાં પ્રકાશ પડ્યો. તે લીચારવા લાગ્યો “ આ જીવનમાં આવી રીતે જુદા પડવાના પ્રસંગો આવે છે-અસંખ્ય મનુષ્યો મૃત્યુશરણ થાય છે; તો પછી તે બાળાને ખાતર ફરવામાં શું લાભ ? ”

પરંતુ રતનના મનમાં આવા સત્યનો પ્રકાશ પડ્યો નહોતો. હમેશાં તે અનેક મહીત પોસ્ટ ઓફીસની આસપાસ બમ્બાં કરતી હતી. તે હમેશાં ત્યાં જ અને નીરાશ થઈને ત્યાંથી પાછી જતી હતી. તેના હૃદયમાં આશાનો અંખો તણખે કરી રહ્યા હતા કે કદાચ મોટાભાઈ-પોસ્ટમાસ્તર ત્યાં પાછો આવશે. આ લીચાર અંધન સમાન થઈ પડ્યો હતો, અને એ સ્થળનો-પોસ્ટ ઓફીસનો તે ત્યાગ કરી ચકતી ન

અહાહા ! અત્યંત હૃદય મોહનજા બેદી ચકતું નથી. ખરો વખત લીધા પ્ર મનુષ્યને સાંન અને ભાન આવે છે. સત્યને અંગણ કરી અસત્ય આશાના ધુમ્કાડોના બ ભરવા માટે મનુષ્યો પોતાનો પ્રાણ પશું આપી દે છે. પરંતુ છેવટે દુઃખાનુભવ થા હૃદયનું લોહી શોષાઈ જાય છે, આશા ઉડી જાય છે, ચોમેર નીરાશો નીરાશા નજરે છે, અને તે વખતે મનુષ્ય શુદ્ધિમાં આવે છે, તેને સત્યનું ભાન થાય છે છતાં હૃદય શાંત થતું નથી; અને પુનઃ બીજી ઈદ્રજળમાં-મોહનજળમાં ફસાવા માટે તેનું ઉત્ક્રાંત અને છે-વગર વિચારે વૃથા વલખાં મારે છે ! *

“ સુભા. ”

(“ મેઝર્ન વિશ્વ ” કપરથી.)

૧

તે કન્યકાનુ અભિધાન સુભાષીણી હતું. પરંતુ બવિધ્યમાં તે અવાચક રહેશે એમ દ્રાણ જાણતું હતું! તેની મ્હોટી બહેનોનું નામ સુકેશીણી ને સુહાસીની હતું. શોકે સુભાષીણીને સુભા કહેતા હતા.

સુભાની મ્હોટી બહેનોનાં લગ્ન ઘણા બપકાથી કરવામાં આવ્યાં હતાં. પરંતુ સુભા અવાચક હતી તેથી તેના લગ્ન વિષે તેના પિતાને બહુ ચિંતા થતી.

સુભા તેના જન્મથી તેના માતૃપિતાને દુઃખરૂપ હતી. બીજા માણસોથી દૂર રહેવા તે ઇચ્છતી અને જો તેના પિતા તેને બૂલી જાય તો કેવું સાફ એમ ધારતી, પરંતુ તેના પિતાના હૃદયમાં તે સર્વદા વિદ્યમાન હતી.

તેનો પિતા બનીકંથ તેને બહુ ચ્હાતો હતો, પરંતુ તેની માતા તેને ધિકારતી અને શોકથી કહેતી કે મ્હારે પેટ આ પથરો ક્યાંથી પેદા થયો ?

સુભા અવાચક હતી પરંતુ લાંબી સ્થામ આંખો તેનું સૌંદર્ય હતી અને જ્યારે તેને કંઈ લાગણી થતી ત્યારે તે તેના મુઠ્ઠા ઓળે ધક્કાવતી.

૨

સુભાના પિતાનું મૃત્યુ ચંદીપુરમાં હતું. તેની પાસે એક ન્હાની સરિતા વહેતી હતી. સરિતાની જમણી બાજુએ બનીકંથનું મૃત્યુ હતું. જ્યારે જ્યારે સુભા નવરી પડતી ત્યારે તે સરિતા તીરે આવતી હતી.

સુભાને ઘણા મિત્રો હતા. આ મિત્રો તે તેની વાડામાંની ગાયો હતી. આ ગાયોનું નામ સર્વશી અને પંચુલી હતું. સુભા તેમને બોલાવવાને અચક્તિ હતી પરંતુ તેઓ તેમની ન્હાની શોકાણીના પગલાં ઓળખતી હતી. સુભાના પ્રેમના અને પ્રાર્થનાના, શુ-સ્નાના ને શોકના આળા તેઓ સમજતી હતી. સુભા વારંવાર વાડામાં જતી. તેમની ગરદન આસપાસ તેના હાથ વીંટતી. તેમના કર્ણ પાસે પેતાના ગાલ ધસતી. પંચુલી તેના સામું ટગર ટગર જોતી અને તેનું ચરીર પ્રેમથી આટતી. સુભા વાડામાં ગજુ વખત જતી અને કોઈ કોઈવાર કામ પ્રસંગે પથ જતી. જ્યારે તેની માતા તેને સખ્ત ઠપકો આપતી ત્યારે તે તેના અવાચક મિત્રો આગળ આવતી. તેના શોભમય અને નમ્ર ચહેરાપરથી તેઓ તેના હૃદયનું દુઃખ સમજતાં હતાં. આ બન્ને ગાયો સંકટ સમયે તેના હાથ સાથે સીંગડાં ધસતી અને તેમની ન્હાની શોકાણીને શાંતિ આપતી.

૩

સુભાને પ્રતાપ નામે એક મિત્ર હતો, તે માછીમારનો ધંધો કરતો હતો. મધ્યા-હ્ને તે સર્વદા નદી તીરે આવતો. આ વખતે તેઓ બન્ને મળતાં હતાં. જ્યારે જ્યારે પ્રતાપ કંઈ કામ કરતો ત્યારે ત્યારે તે તેની સાથે એક મિત્ર રાખતો અને માછલી પકડતી વખતે શાંત માણસની જરૂર હોવાથી ને સુભાને ચ્હાતો હતો.

પ્રતાપ પ્રેમથી સર્વદા સુભાને “સુ” કહેતો હતો. સુભા એક વૃક્ષ નીચે બેઠી છે, પ્રતાપ તેની સામે ટગર ટગર બેતો હતો. સુભા સર્વદા સ્વહસ્તથી બનાવેલી પાનપટ્ટી લેને આપતી. સુભા પ્રતાપ સામે બેઠી અને વિચાર કરતી કે, હું લેને શી રીતે ઉપયોગી થઈશ અને ક્યારે ખાતરી કરી આપીશ કે મહારામાં સ્ફુરતા જુરસો ને ચાંચસ છે ? તે મહાન જગન્નિર્ધાર પ્રત્યે પ્રેમથી પ્રાર્થના કરતી. મહારામાં વિચિત્ર અને મહાન કામ કરવાની શક્તિ આપ કે જેથી પ્રતાપ આશ્ચર્ય પામી મહેને પૂછે કે “સુ! સુ! તારામાં આટલી બધી શક્તિ ક્યારે આવી ?”

સુભા હવે ઉમ્મર લાયક થઈ. તેના પિતાને તેના લગ્ન વિષે ચિંતા થવા માંડી. લોકો પણ આ વિષે વાતો કરવા લાગ્યા. તેના પિતાને જ્ઞાતિબદાર મૂકવાને તૈયારી થવા માંડી. બનીકંથની સ્થિતિ સારી હોવાથી લોકો તેની અદેખાઈ કરતા અને તેના ઉપર વેર લેવા પ્રયત્ન કરતા.

બનીકંથ બદાર ગામ ગયો. ત્યાંથી આવ્યા પછી તેણે કહ્યું “આપણે હવે કલક-તા જવું છે.”

મુસાફરી માટે તૈયારી થવા લાગી. સુભા અતીશય દીલગીર થઈ. તે દંડ સમજતી નહિ.

આજે પ્રતાપ માછલાં ખાવા આવ્યો છે. સુભા નદી તીરે બેઠી છે. તેણે કહ્યું “હું તારા પિતાએ તારે માટે પતિ શોધ્યો. તુંતો હવે પરણવાની. મહેને બૂલતી નહીં હો.”

સુભા હવે વધુ સમજ. લેને થયું કે મહારે પરણવું પડશે. પરણવાના વિચારથી તેનું હૃદય ચીરાઈ ગયું અને હરિણ જેમ શીકારી સામું નેષ કહે “શામાટે તમે મહેને ખાતરી નાંખ્યું ? તેમ સુભા પણ મનમાં વિચારતી. પિતાજી ? શામાટે તમે મહેને પરણાવે છો ? સુભા ઝાઝ તળેથી ઉઠી ગઈ-તેનો પિતા ઘરે લોકો પીતા હતા ત્યાં ગઈ. તેમને નમન કર્યું અને તેમના સામું ટગર ટગર બેયું. અથગ્યો તેની આંખમાંથી વહેવા લાગ્યાં. પિતાએ-લેને શાંત કરી પરંતુ તેનું હૃદય શાંત થયું નહિ.

બીજે દિવસે કલકતા જવાનું હતું. સ્વહસ્તથી સુભાએ ગાયોને ખડ નાંખ્યું અને પંખાવ્યું, તેની-ડોકે તેના હાથ નાંખ્યા અને તેના મિત્રોથી સદા માટે અશ્રુ સહિત જુદી પડી. કલકતામાં એક દિવસે સુભાને સારા વજ્ર પહેરાવવામાં આવ્યાં તેનું માથું ઝાળવામાં આવ્યું. અમૂલ્ય ને અસંખ્ય ધરણ્યોએ લેને પહેરાવ્યાં. સુભાનાં ચક્ષુઓમાંથી અશ્રુ વહેતાં હતાં.

સુભાને માટે પસંદ કરેલો પતિ તેના મિત્ર સહિત આવ્યો અને થોડીવાર પછી કહ્યું ઠીક છે, ઠીક છે.

થોડાએક દિવસ પછી લગ્ન થયાં અને સુભા લેને સાસરે ગઈ. સર્વને તરત માલુમ પડ્યું કે તે અવાચક છે. સુભાને લેમાં કંઈ વાંક નહોતો. તેણે કાઠને છેતર્યા નહતા. ધ્રુવર શિવાય કાઠપણુ તેનું દુઃખ સમજતાં નહિ.

લેના દુટ પતિએ દુટ બની બીજી કન્યા સામે પાણિયહણું કર્યું.

બીજને છેતરીને જ્ઞાતીની બીજને લીધે પાપી પિતાએ પોતાની અવાચક કન્યાને પરણાવી લેનું પરિણામ થયું આવ્યું ? સુભા! તું અવિવાહીત રહી હોત તો ?

રમણીક ત્રિવેદી.

એ સિવાય ગળોનું સ્તવ તથા ગળોના જુકાનું સેવન કરવાથી પણ તાવમાં ઘણો શાયદો થાય છે.
 ૧૦ સુદર્શન ચુરણ વૈદોને લાં તથા બણીતા ગાંધીઓને લાં લેવાર મળે છે, તે વાપરવાથી પણ તાવમાં સારો શાયદો થાય છે.

૧૧ કરીઆનું, લીમડો, મામેજવોં, કાળીજીરી, કીડામારી, અને કડુ તથા સૂચળની કાકીનું સેવન કરવાથી પણ તાવ ઉતરી જાય છે. અને ગામડાઓમાં તો ઘણે ભાગે તાવ ઉપર આની સાદી, ઘરગતુ દવાઓજ વાપરવામાં આવે છે. અને એમાંથી કોઈ-એકાદી ચીજનું સેવન કર્યું હોય, તો તેથી તાવ ઉતરી જાય છે. એ બધી ચીજો ક્રેટલી વાપરવી તે ઘણાં બૈરાંઓ જાણે છે, એટલે એની ખાસ વીગત આપી લંબાણ કરવાની જરૂર નથી, કારણ કે ઉમર, રોગીની પ્રકૃતિ, દવાની જાત વગેરે બધું તપાસીને ક્રેટલી દવા આપવી તે નક્કી કરી શકાય છે. અને આ બધી દવાઓ એવી જાણીતી છે અને એવી ઘરગતુ છે તથા એવી નિર્દોષ છે કે તે જો યોગ્ય વધારે-પ્રમાણમાં લેવાણી હોય તો પણ તેથી કાંઈ બહુ નુકસાન થતું નથી, તેમજ એજ પ્રમાણમાં લીધી હોય તો તેથી પણ કાંઈ તેનો ગુણ જતો રહેતો નથી.

૧૨ ટાઢીઓ, એકાંતરો, તરીઓ, અને ચોથીઓ એ તાવને માટે એક ખાસ ઉપાય એ છે કે, અડધો તોલો ફટકડી બે તોલા સાકર અને એક તોલો લીંબુનો રસ તેનું સરખત બનાવી, તેમાં પાંચ તોલા પાણી નાંખી તાવ આવવાની ચાર કલાક અગાઉ પી જવું એટલે તેજ દહાડે તાવ આવતો અટકી જાય છે, અને કદી આવે તો પણ બહુજ યોડો આવે છે, એ દવા તાવ આવવાના દિવસે પાવી, પણ ચાર વાર લેવાથી એ જાતના લાંબા વખતના હડીલા તાવો પણ ઉતરી જાય છે.

૧૩ આ સિવાય તાવને માટે જીંજ ઘણી જાતના જવરાંકુશો અને છે, અને તેથી ઘણી જાતના તાવોને બહુ શાયદો થાય છે. પણ એ જવરાંકુશોમાં હાંગળો, વછનાગ, સોમલ, ધંતુરો, હડતાળ વગેરે જેરી દવાઓ આવે છે. માટે તેની ઉપર પરહેજ ન પળાય, અથવા વધારે પ્રમાણમાં લેવાય, અથવા તે પ્રકૃતિને માફક ન આવે તો તેમાંથી બહુ ગંભીર નુકસાન થાય છે. માટે એવી આકરી દવાઓ કોઈ ખાસ હુશીઆર વૈદના હાથ સિવાય લેવી નહિં.

બહેનો તાવનું પ્રકરણ બહુ મોટું છે. કારણકે તાવ એ આપણા દેશમાં મુખ્ય રોગ છે. અને તાવના બેદો ઘણા છે, અને એ બધાં બેદોમાં જુદી જુદી જાતની દવાઓ અપાય છે. એટલે એ બધી બારિક વિગતો સૌના કામની નથી. પણ જે એના ખાસ અભ્યાસી હોય તેનાજ કામની છે. માટે આ કંઠાણે તો તની ઉપર ફક્ત સામાન્ય સૂચનાઓ આપેલી છે અને ઘરગતુ નિર્દોષ દવાઓજ ખતાવેલી છે અને જે એટલું પણ આપણી ઘણી બહેનો સમજે તો એ કાંઈ નાની વાત નથી. અને એટલું જાણવામાંથી પણ તે પોતાના કુટુંબને કોઈ વખત બહુ મોટો શાયદો કરી શકે છે. માટે આવા સામાન્ય નિયમો અને સાદા સાદા ઘરગતુ દેશી ઉપાયો જાણવાની સૌં બહેનોએ ખાસ ધાનજી રાખવી જોઈએ. બહેનો તાવ પછી જે મુખ્ય દરદ આપણી બહેનોને નડે છે, ઉધરસ છે, માટે હવે એ બાબત ઉપર આવીએ. (અપૂર્ણ.)

વૈદ અમૃતલાલ સુન્દરજી પઠિયાર.

વિવિધવિહાર.

હારી પૂજા.

રતિ મૂર્તિ ।

પ્રીતિ મૂર્તિ ।

વિશુદ્ધિની વિગત મૂર્તિ

દયા મૂર્તિ ।

ક્ષમા મૂર્તિ ।

ગૃહરાજ્યની સુકુમાર સુવચસી ।

પ્રિય વદા,

કલેશ હતાં,

શાંતિ કર્તા,

હૃદય મંદિર સ્થાપિત વિદેહી દેવી ।

નિત્ય સ્મરાય છે

નિત્ય પૂજાય છે,

સ્મૃતિના ધૂપ દીપે,

પ્રીતિના સુદમ પુષ્પે.

આપે' પ્રણય પૂજા રમાની જ્યાં થાય છે.

પ્રમત્ત દેવેનો ત્યા પતિત પાવન વાસ છે.

પ્રણયનંદન.

“ રૂપથી ગુણુ બહાલારે. ”

શીખતું સખી એક વશીકરણની વાતને,

આજ અચરત મેં દીઠું, કે રૂપથી ગુણુ બહાલારે.

ધોળા ફટક તજ જગવાની જાતને,

કાચલ બોલે જગ રીઝે, કે રૂપથી ગુણુ બહાલારે.

દુલ અતીશે કેશુડાંનાં શોભે જો,

છોડી ગુલાબે મન લોભે, કે રૂપથી ગુણુ બહાલારે.

મોગસેં ગોપી તજ રાધા સરખી કાનેજો,

કુળજથી મન માને, કે રૂપથી ગુણુ બહાલારે.

રૂપ જોળનની ચટકા દહાડા ચારજો,

ગુણુ અખંડ શણુગાર, કે રૂપથી ગુણુ બહાલારે.

પ્રણુ આરોગ્યા બીલડી કેસં બોરજો,

ચંચરી વરસી ઢોર, કે રૂપથી ગુણુ બહાલારે.

આમ વિચારી સખી રૂપ અભીમાન છોડાજો,
રંગીન શુભ્ર ચીત્ર બોડો, કે રૂપથી શુભ્ર બદલાવે.

‘રૂપથી શુભ્ર બદલાવે’—એ મયાજાનું કાવ્ય મયા હિસેખરના સુન્દરી સુબોધમાં પ્રકટ થયું હતું; ત્હેને માટે રા. નવલરા કર પ્રીતમલાલ માંકડ જામનગરથી જણાવે છે કે, તે શુદ્ધ નથી. ત્હેમના કાકા રા. રંગીલદાસ શિવરાજરત્ન રમેલું છે. ઉપર પ્રકટ કરેલું કાવ્ય અસલ મુજબ છે. રા. રંગીલદાસનાં ખીલ કાવ્યો રા. નવલરાજરત્નનાં બહેન સો. ગંગાગૌરી પાસે છે.

તન્ત્રી.

“સરસ્વતીચંદ્ર”ની સેવિકાઓ.

લેખક:—લોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેદિયા, બી. એ; (સુબન્ધુ, બન્ધુસમાજ.)

‘If a man say, I love God and hateth his brothers, he is a liar; for he that loveth not his brother whom he hath seen, cannot love God whom he hath not seen.

(I. Epistle, St. John, IV, 30.)

જે કોઈ માણસ ‘હું પ્રથમે વ્હાડું છું’ એમ કહે અને પોતાના બન્ધુ (અન્ય મનુષ્યો) ને ધિક્કારે, તો તે નફુજ જાણે છે; કારણકે પોતાનો બન્ધુ જોને તે જાણે છે ત્હેને એ તે વ્હાડો નથી તો પ્રશ્ન જોને ત્હેણે જોયા નથી ત્હેને તે વ્હાડું શકે નહિ. પવિત્ર બાઇબલ.

આ વિષય સુબાઇમાં ‘યુનિયન’ સમાજી સમક્ષ વંચાયો હતો, ચર્ચાયો હતો. એ વાતને વર્ષ થયું. ધૃત્વા અને માંગણી છતાં માસિકમાં હજી પ્રસિદ્ધ થઈ શક્યો નથી પ્રસિદ્ધ થાય, તે પહેલાં આપણી (અમદાવાદની શુભ્રતાત) સાહિલ સુખા સમક્ષ વાંચવાનો પ્રસંગ મળ્યો છે. સુબાઇમાં વંચાયા પછી કાંઈક સ્વધારો વધારો થયો છે; એટલે અને અહીંના ગૃહસ્થોમાંથી આવ્યે એકાદે એ વિષય ત્યાં સાંભળ્યો હશે તેથી વિષયને જૂનો ન લેખીએ તો હરકત નહિ આવે.

હાલમાં એક માસિક માટે “સરસ્વતીચંદ્રનાં સ્ત્રીપાત્રો” એ વિષય ઉપર લેખ લખાય છે અને એ નિમિત્ત સરસ્વતીચંદ્ર વાંચતાં કાંઈ નવાજ વિચાર ઉપજ્યા. વિદ્યોગમાં ‘સેવાસદન’ ના સંબંધથી જનસમાજની સેવા સ્ત્રીઓ કેટલે દરજ્જે કરી શકે એમ છે, એના વિચારો થતાં રા. ગોવર્ધનરામે સ્ત્રીઓનાં કર્તવ્ય ઉપર સારું વિવેચન કર્યું છે એમ લાગ્યું અને એના પરિણામે એ નિબંધ લખાયો. ‘સરસ્વતીચંદ્ર’ની યુવાનવર્ગ ઉપર કેટલીકવાર મારી અસર થતી નથી એમ માનવામાં કેટલાંક કારણ છે, પરંતુ તે વિશે વિવેચન કરવાનું અત્યારે પ્રયોજન નથી. ‘સરસ્વતીચંદ્ર’માં આલેખાયેલી સેવિકાઓ બે જાતનાં કર્તવ્યો બજાવે છે. એકને એ સેવિકાઓએ પોતાની સ્ત્રીમાં સેવા બજાવી પોતાનું જીવન સ્વચ્છ કર્યું છે અને ખીલું આ સેવિકાઓ હજી પશુ પરાણ રીતે જનસમાજમાં અનેક તરેહની સેવા બજાવે જાય છે. Sisters of Mercy—સેવિકાઓની પદ્ધતિ ક્રિસ્ચિયન ધર્મમાં છે એમ સામાન્ય રીતે મનાય છે. એમ ન હોત તો આપણા દેશમાં સેવાસદન જેવી અનેક સંસ્થાઓ ક્યાં રીતે ઉભી થઈ હોત અને તે દ્વારા અસંખ્ય સેવિકાઓ બહાર પડી હોત. આ ઉપરથી

આપણે શું એમ સ્હમજવાનું છે કે હિંદુ ધર્મમાં પર-સેવાનું નામજ નહોતું અને સ્ત્રીઓને જન-સેવા કરવાનીજ નહોતી? જે ધર્મમાં પોતે જમતા પહેલાં-અતિથિ-અભ્યાગત-ગાય કુતરા માટે અન્ન કાઢવાનું કરમાન છે, જે દેશમાં અનાયત્રેતસંસ્કારાદશ્વમેઘફલં મયેત્ (અનાયના શખને અગ્નિસંસ્કારાદિ કરનારને અશ્વમેઘ યજ્ઞ કર્યા જોઈતું પુણ્ય થાય છે.) એમ માન્યતા છે તે દેશમાં-તે ધર્મમાં સેવા કરવાની ન હોય એ બનેજ કેમ? યુરોપ અને એશિયાના આદર્શોજ જૂદા છે. યુરોપમાં ગમે ત્હેવી રીતે ઐહિક સુખ ભોગવવું એ પ્રથમ મનાયું છે અને તેથી સાયન્સ (વિદ્યાકલા) વગેરેની શોધાથી જીવનમાં વધારે સુખ, વધારે સરળતા કેમ થાય ત્હેને માટે મારામતી. આથી બીજાનો વિચાર ક્યો પહેલાં પોતાનો વિચાર પ્રથમ, વ્યક્તિત્વ બાવના વધારે. આ સ્થિતિમાં પ્રભુપરાયણ મહાત્માઓ પર-સેવાના ગુણો ગાવા લાગ્યા અને સેવિકા ધર્મ દાખત્ર થયો અને જૂદી જૂદી સંસ્થાઓ ઉદ્ભવી. આથી ઉત્પન્ન આપણે ત્યાં ઈશ્વરપ્રીતિ-મોક્ષની ઇચ્છાથી જીવન માગવામાં આવતું હોવાથી, પોતાના ઉપર-આત્મહિત ઉપર જરા પણ લક્ષ અપાતું નથી, નહોતું. પ્રાણી માત્રના શ્રેયમાંજ આપણું શ્રેય મનાયું છે. અને પરના સુખ માટે—

“ જાતને સ્વદેશ કાજ કાં ન હોમીયે. ”

ત્હેની માફક આત્મભોગ ઉત્તમ લેખાયો છે. વસ્તુ સ્થિતિ આવી છે ત્યાં પર-સેવા માટે કાંઈ જૂદીજ સંસ્થા ઉભી કરવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી; અને ‘સરસ્વતીચંદ્ર’માં એટલુંજ નહિ પણ આપણા સંસારનું તીરીક્ષણ કરતાં સહજ જણાશે કે એક નહિ પણ અનેક સ્ત્રીઓ સેવિકાનો યથાર્થ ધર્મ પાળે છે. અને—

“ પોતા વીતિ કહી સ્વજનનું દુઃખ જૂલારી દેજે,

“ લૂણવંતા તું પણ લુછજે સ્નેહીનાં આંસુકાને. ”

એ સ્ત્રીનું પાલન કરે છે. માત્ર અજુમ્મજમાં યંત્રની માફક કાર્ય થાય છે તેને બદલે સ્હમજીને નિયમિત રીતે કરવાની જરૂર છે.

જેની રીતે લોકસેવાના માર્ગ અર્ધજાણ છે, તેનીજ રીતે આપણા સંસારમાં સેવિકાઓ પણ અર્ધજાણ છે. પશ્ચિમના દેશોની માફક આપણે ત્યાં ત્હેને મોટું પદ અપાતું ન હોવાથી અને ગુપ્ત સત્કાર્યોનું પુણ્ય વિશેષ મનાતું હોવાથી, આપણા દેશમાં જે સેવાઓ થાય છે તે અરણ્યમાં વિક્સેલા શુદ્ધાત્મની માફક કોઈની નજરે પડતી નથી.

‘સરસ્વતી ચંદ્ર’ ની સેવિકાઓ પોત પોતાના ક્ષેત્રમાં કાર્ય બજાવે જાય છે અને એ સેવાનું અવલોકન કરતાં સહજ જણાશે કે એમણે કરેલી સેવાનું સંકળ પણ અનુકરણ થાય તો સેવિકાઓ માટે ઘેર ઘેર માગણી કરવાની, જાહેર નોડીસો આપવાની અને સેવિકાઓ મળતી નથી એવી ‘જુમ’ રહેવાનો સંભવજ નથી.

“ સરસ્વતીચંદ્રનાં સ્ત્રી પાંત્રો ”—એ બીજો વિષય હોવાથી અત્રે માત્ર પ્રત્યેક સ્ત્રીને સેવિકાની દૃષ્ટિએજ જોવાની છે અને અમૂક સેવિકાને પહેલી કેમ મૂકી, એ વિવાદમાં ન પડતાં હેમના કાર્ય તરફજ લક્ષ રાખીશું.

Life a Trust—“ જીવન એ ન્યાસ છે ” અને “ One at Core, if not

in Creed"—“મતાંતરમાં પણ અંતર એક” આ જે સૂત્રો સેવિકાઓને હૃદયમાં કોતરી રાખવાનાં છે. સેવાના માર્ગોમાં ‘વૈદ્યસેવા’, ‘શિક્ષણસેવા’ અને ‘લોકસેવા’ એ ત્રણ પ્રકાર છે. Social service-‘લોકસેવા’ થાય તો અન્ય સેવાઓ એની મેળે થવાની.

ગુણસુન્દરી—‘સરસ્વતીચંદ્ર’ના વાચકના હૃદયને—જેના જીવને ક્રોધમળ ખનાવ્યું છે એવી કુમુદની માતા ગુણસુન્દરી જેવી સેવિકા શુદ્ધે શુદ્ધે કોણ નહિ ધ્રુવે ?

Her life was—

‘Not marked by noise, but by useful deeds; Quiet and gentle, clear and fair as light; Yet full of its all-penetrating power, it's silent but restless influence making no needless sound, yet ever working.’

(તેની જીવન ધામધૂમથી નહિ પણ ઉપયોગી સત્કાર્યોથી વિભૂષિત હતી; તે શાન્ત, મૃદુ, અને પ્રકાશના જેવી નિર્ગળ અને સુન્દર હતી; છતાં પ્રકાશની જેમ સર્વવ્યાપક બળ અને જ્ઞાન પરંતુ નેપાંધ શક્તિ ને નકામો અવાજ નહિ કરતાં નિરંતર કલંબશીલ રહે છે, તેથી તે બેરૂપર હતી.)

ગુણસુન્દરી પોતાના સુખ માટે નેટલી આતુર હતી તેના કરતાં પોતાનાં સ્નેહીતાં-પરનાં—સુખ માટે વિશેષ આતુર હતી. સ્નેહીનો અર્થ સંકુચિત ન કરતાં વિશાળજ સંખવાનો છે

“નીક્ર ન્હાની મ્હોટી જે જીવે તણી

“એમાં વહુ તું એક અખંડિત વહેનજો,—”

એમ માનતી. સ્વ-પરનો લેદ ગુણસુન્દરીના એક પણ વર્તનમાંથી જડી આવતો નથી.

“પતિના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવાય નહિ, વ્હાણામાં વ્હાલાનું અંતઃકરણ બેઠાઈ જતું હોય અને પોતે લાચાર બનીને જોયા કરે,”—એ ગુણસુન્દરીને સાફ ન લાગતું.

“અડોઅડ કપોલ લાગી રહેલ—”

એનો અર્થ ન સમજતાં પોતાનામાં ન્યૂનતા લાગી.

“તમારા મનની વાતો સ્હમજાય, તમારું મન સ્હમજાય, અને આ તમારા સુખ દુઃખમાં અને તમારા આવા આવા વખતમાં મ્હારે તમારા સ્વામીનું નેપ રહેતું ન પડે, એવું શું કંઈ જે થાય ?”—સામાન્ય રીતે એમ લાગે કે ગુણસુન્દરી પોતાના અથવા પતિના જ આનંદ—સુખ અર્થે આતુર હતી; પણ સેવાની દૃષ્ટિએ એ આતુરતા ઓછી મહત્વની નથી ! સેવાના માર્ગોમાં પરનાં દુઃખ બંધુવાં, તેના હૃદયને શાંતિ આપવી, એ લોકસેવા કરવાનું સાધન છે. હવે જે સ્ત્રી પોતાના પતિનું સ્નેહીનું હૃદય સ્હમજ શકતી ન હોય, જે સ્ત્રી પોતાના વ્હાણાંમાં દુઃખમાં ભાગ લેવા ઉત્સુક ન હોય, પોતાના—સ્વજન પ્રત્યે જેનું હૃદય આકર્ષાતું ન હોય, તે સેવિકા ગરીબોના આવાસમાં જઈ—અથવા ઇસ્પતાનમાં જઈ પીડિતજનને શું આશ્વાસન દઈ શકશે ? એમને શી શાન્તિ આપી શકશે ?—ન જ આપી શકે.

આવી સ્ત્રીઓ ગરીબોનાં ઘરમાં કે ધર્મ સંસ્થાઓમાં સેવિકા કહેવડાવવા કુટુંબ (મેલે) કે હવા લઈ ફરે પણ એ સેવિકા સેવિકા નથી. આવી સેવિકાનો પતિ એમ જાને કે:—

“I cannot think that a man of high culture could regard his marriage

as altogether a successful one so long as his wife remained shut out from his mental life."

(જ્યાં સુધી પોતાના આંતર જીવનમાં પત્ની ઉતરી શકી નથી, ત્યાં સુધી પોતાનું લગ્ન સંપૂર્ણ રીતે સફળ થયું છે, જેમ કોઈપણ હવે કેળવણી પામેલો પુરુષ માની શકે એવું મ્હારું ધારણું નથી.) તો શું ખોટું ? પોતાના કુટુંબના-પતિના આનન્દનું સ્થાન ન થાય ને પછી સેવિકા ગૃહ-સ્થસેવિકા ગણવા બહાર પડવા માગે. અને પતિ રોકે કે લોક નિંદિતો વાંકે કોનો ? ગુણસુંદરીએ પતિના કુટુંબમાં-પતિના સુખ દુઃખમાં ભાગ લેવો એ જનસેવાનું પ્રથમ પ-ગથીયું માન્યું હતું; અને પોતે લીધેલા શિક્ષણનો લાભ પોતાની કન્યાને અને તે દ્વારા પરોક્ષરીતે જનસમાજને આપ્યો.

"Since each has his trials and troubles to bear,

"while as pilgrims we journey along the same road;

"when we meet with a brother with more man his share,

"'Tis humanity bids us to lighten his load;

"'Tis a pleasure that selfishness can never know,

"A joy that no language, no pen can express;

"Ah, who can forget that has once felt the glow,

"Which the heart feels, while helping a friend in distress."

(આપણી સાથે જીવનયાત્રામાં પ્રયાણ કરતાં દરેક મનુષ્યને પોતપોતાની મુશ્કેલીઓ તથા દુઃખ સહન કરવાનાં છે; અને તેથી જ્યારે પોતાના જાળ ઉપરાંતનો બાર ધારણું કરેલ બહેન અથવા બન્ધુ આપણી નજરે પડે ત્યારે ત્હેના ઉપરનો જોએ જોડો કરવાની આપણું મનુષ્યત્વ આપણને પ્રેરણા કરે છે: આવા સત્કાર્યની મજા સ્વાર્થપણું કદિ બળી શકેથી નહિ; અને એ આનન્દનું વર્ણન કરવા વાણિ તથા કલમ શક્તિવાન નથી; ખરેખર, મિત્રને સંકટ સમયે સદાય યઈ શકવાથી યદ્ય આપતો હૃદયનો ઉદ્ઘાસ જોતે તે અનુભવો હોય તે કદિય કેમ વીસરશે ?)

ગુણસુંદરીના હૃદયમાં ગરીબ તેમજ તવંગર, હિંમત તેમજ નીચને સમાન સ્થાન હતું અને ત્હેને લીધેજ "ગરીબ અને ધર્મિષ્ઠ બ્રાહ્મણીયો, ઉદાર ગરાસણીયો, કરકસરથી ધર ચલાવવાની આવડ કેવડ વાળી વાણીયલો અને ઉદ્યોગી કણજીલો ગુણસુંદરી આવ્યાની ખબર પડતાંજ નિત્ય પેડે ત્હેના ઉતારા ભણી જોમાસાની નદિના પ્રવાહ પેડે વળવા લાગી. બિચારી બંગીયલો પણ ઉતારાની પછીતની બારી પાછળ છેડે ઉભી ઉભી કાંધકાંધ કોલાહલ કરવા લાગી. "પોતાનાથી પંદરીએ હલકા, ગાંતિએ હલકા-ગુણકર્મમાં હલકા, એવા લોકોની સાથે વાત કરતાં સુગ લાવનાર, દ્રવ્ય-સત્તાને અભિમાને તણાનારાં-ગરીબોને પોતાની પાસે બેસાડવામાં નાનમ ગણનાર, એકજ પિતાનો પુત્ર અને કોષકધાર પોતાથી પણ શુદ્ધ હૃદયનો, બંગી રહામો મળે ત્હેને અપશુકન માણનાર જનસેવા શી રીતે કરી શકે ?

એકે ગામમાં એકે ધર્માદા-કેવળ ગરીબોને માટે ઉપાડેલા દવાખાનામાં એક સેવિકા દવા આપતી હતી. આ બાઇએ સેવિકાનું કામ માથે લીધું હતું. દવાખાનાની રહામે દવાખાનામાં રહેતા દરદીઓના ઉપયોગ માટે રાખવામાં આવેલા બંગી પોતાની ઓરડી બહાર બેઠો હતો. બંગીનાં કાળાં છોકરાં-નગનાવસ્થામાં ચૂપકીથી રમતાં હતાં. બંગીનાં સગાં બહાલાં ગુપચુપ વાતો કરતાં હતાં. પેલી સેવિકાની નજર આ બંગીના ટોળા ઉપર પડી, ન સંસ્થાના મંત્રી ઉપર નોટ (ચીકી) આવી—

"Please to ask Bhangis to go away. I cannot hear the sighs of such dirty people here."

(મહેરબાની કરીને બંગીઓને આજ્ઞા જવાનું કહ્યું. અહિં એવા ગંદા લોકો ભેટાથી રૂઢને ધજો કંટાળે ઉપજે છે.)

આવી સૂઝ અને ઇશ્વરપ્રેમ-જનસેવાનો ધર્મ સાથે હોષ શરૂ કે કેમ ?

"Instead of complaining that people are ignorant and frivolous, we ought to go amongst them and lead them to a higher life."

(લોકો અજ્ઞાન અને મૂર્ખ છે એમ ફરિયાદ કરવા કરતાં, આપણે લેમનામાં જઈને જોઈને ઉચ્ચ જીવનમાં મુદ્દાવવા જોઈએ.)

"અસિક્ષિત પણ બુદ્ધિશાળી સ્ત્રીઓની બુદ્ધિ જેવી રીતે ઘર કામમાં અને સંસ્કાર વ્યવહારમાં આગળ પડી આવે છે તેમજ આખી મનહરપુરીને પોતાના ઘર જેવું માનતી શુભસુંદરી ન્હાના સરખા ગામડામાં વારે ધડીપે આવી જતી અને ત્યાંની ગરીબ, અજ્ઞાની વસ્તીને પોતાના ગળ પ્રમાણે સુખી કરવા પ્રયત્ન કરતી." આજ પ્રમાણે આસીમાં, પોળમાં, મહેલામાં કામ કરતી ગૃહસ્થસેવિકાઓ (Lay-Sisters) નિકળે તો પછી સેવિકાઓ તૈયાર કરવાની જરૂર રહેશે નહિ.

સેવાના આગેમાં નિરાશ્રિત-નિરાધાર-દુઃખીને આશ્રય આપવાનું સૂચવ્યું છે.

મારી દુવાની મુસાફરી.

ખી. ખી. એન્ડ સી. આષ્ટ રેલ્વેની આજુદ ગોધરા ખાંચની લાઇનના દુવાના સ્ટેશન ની અમદાવાદ સીડી ઓશીસમાંથી મેં ટીકીટ ખરીદ કરી અને સવારમાં ઉપડતી લોકલ ટ્રેનમાં નીકળ્યો. ગોધરા લાઇન તરફ જનારા ઉતારોએ સવારની ટ્રેનમાં મુસાફરી કરતાં આજુદ સ્ટેશન ઉપર ભોંયરામાં ઉતરવું પડે છે. તે પ્રમાણે ટ્રેન ૮-૩૦ આજુદ આવી પહોંચતાં ભોંયરામાં યદ, ખીજ સાધ્ધ ઉપરની ટ્રેનમાં જોડો. દુવાના સ્ટેશને ૧૧-૦ વાગે ગાડી આવી પહોંચી. આ સ્ટેશન ધણું નાનું છે. દુવા ગામ ત્યાંથી નજીક છે. અમારી સાથે ડ્રાફ્ટર પુનમ ઉપર ગયેલા યાત્રાળુઓ પૈકી લગભગ ૫૦ માણસો ઉતર્યા હતા. અમે સ્ટેશનપરથી રેલ્વે લાઇન ઓળંગી ધર્મશાળા તરફ ગયા. ધર્મશાળા સ્ટેશનથી આશ્રમણી દીશાએ રેલ્વે કોસ્ટીંગની સામેની બાજુપર આસરે એ પ્રસોન્ગ વેગળી છે. આ ધર્મશાળા લોકલ રેલ્વે ખાતા તરફની છે. તેમાં એક વિધવા બાપ સાચવવા સાર પગાર કરી રાખવામાં આવી છે. તેમાં ડાખી બાજુએ ચાર ઓરડા છે અને મધ્યમાં ત્રણ ઓરડીઓ છે તેના ઉપર માળ કરેલો છે. માળ ઉપરનો આગલો ભાગ ખુલ્લો છે. ધર્મશાળામાં એક બાવો પણ રહે છે. યાત્રાળુઓને ડાખી બાજુના ઓરડા તથા માળ ઉપરનો ભાગ મુકામ સાર આપે છે. ધર્મશાળામાં પાંચેક દેહરોં છે. તેમાં ફક્ત બેમાંજ ચંકરનાં બાણ છે. તેની પુજા માવો કરે છે. બીજાની અંદર લાકડાં માટીનાં કુંડાં વિગેરે સામાન ભરેલો છે. કુંડા ધર્મશાળાની જમણી બાજુએ આસરે ૧૨ કુટની નીચાણમાં આવેલા છે. પગથીઆં કરેલાં છે ૧ ઉપરથી ઉતરીને તેમાં જવાય છે. કુંડામાં દક્ષિણ બાજુના કુંડાઓમાં ઠંડું પાણી રહે છે અને ઉત્તર બાજુના કુંડાઓમાં ગરમ પાણી રહે છે. એકંદર આસરે ૧૦૦ કુંડાઓ છે. માના મહાત્મ્ય વિષે પુછતાં બાવાએ નીચે પ્રમાણે હકીકત દર્શાવી હતી.

“અન્ને શરભંગ નામના એક ઋષીનો આશ્રમ હતો: તેમણે રામચંદ્રજી ત્યાંથી પાસે ના વનમાં આવ્યાની ખબર મળવાથી પોતાને ત્યાં તેમને યધરાવી આતિથ્યપણું કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. તેમના શરીર ઉપર ઘણો ખરાબ વ્યાધી હતો તેના પરિણામે ઘણી દુર્ગંધ મારતી હતી. ઋષીએ તપના તેજવડે કરીને વ્યાધીને શરીરપરથી ઉતારી એકબાજુ તરફ મૂક્યો. અને રામચંદ્રજીને સીતા તથા લક્ષ્મણ સાથે આદરપૂર્વક પોતાના આશ્રમમાં પધરાવી શોડોપચારથી પુજા કરી. એવામાં સીતાજીની નજર પેલાં વ્યાધી ઉપર પડી. તે વિષે પુછતાં ઋષિએ યથાસ્થિત હકીકત નિવેદન કરી. તે સાંભળી, રામચંદ્રજી પ્રસન્ન થયા ને રૂ-ષીને વર માગવાનું કહ્યું. ત્યારે ઉચ્ચ જળથી સ્નાન કરવા ઇચ્છા જણાવી. રામચંદ્રજીએ અગ્નીનો મંત્ર બોલીને ત્યાં આગળ બાજુ મુક્યું. તેણે કરીને કુંડનું પાણી ગરમ થયું. તેમાં સ્નાન કરતાં રૂષીનો રોગ નાશ પામ્યો. અને તેમનું નેજા બ્રહ્મરંધ્ર બેદીને બહાર નીકળી રામચંદ્રજીને વિશે લય પામ્યું. ઋષિ સફળિત યામ્યા. તેમને અગ્નિસંસ્કાર કરવા સાડ મૂર્ચ તિર્થનાં પાણી સમુદ્રને વિષે હોય છે તેથી સંમત તિર્થનું સ્થાપન કરવા માટે સમુદ્રનું લાં આકર્ષણ કર્યું. તેથી કુંડનું પાણી તથા આસપાસની થોડીક જમીન ખારી છે.” અડધા ઉના અને અડધા ટાઢા વિષે પુછતાં તેણે જણાવ્યું કે “દશરથ રાજાને દેહ મુક્યાનેબાર માસ પુરા થયા નહતા તેથી રૂષીને અગ્નિ સંસ્કાર કરી પીતૃત્રાદિ ત્યાં કરવા તેમણે વિચાર કર્યો. શ્રાધમાં અંજળી આપવા સાડ ઠંડું જળ જોઈએ અને તે કીયા પણ દક્ષિણાભિમુખે થાય તેથી કુંડની દક્ષિણ બાજુનું પાણી ઠંડું રાખ્યું.” કુંડ પથ્થર કે માંડીથી બંધાવેલો નથી. પણ જમીન જેવી જમીન છે, અને તેમાંથી ઝરણુની મારક પાણી વહાં કરે છે. તેમાં તે કાળે ખાડા ખોદી પાણી લેવામાં આવ્યું હશે. તેમાં યાત્રાળુ લોકોએ કુંડીઆ તંબાવેલી હોય એમ લાગે છે. કુંડની ઉત્તર બાજુએ એક વિશ્રામ સ્થાન મુખાધના એક ગૃહસ્થ શા. નીધીલાલ પીતાંબરદાસે તા. ૭-૮-૧૯૦૮ ના રોજ બંધાવ્યું છે. કુંડની આ-યમણી બાજુએ દક્ષિણદિશા તરફ ટેકરા બેપર એક શિવાલય છે. શિવાલયની ચારે બા-જુએ કોટ હશે. એમ ત્યાંના પડી ગએલાં ખડીઓરયરથી જણાય છે. શિવાલયમ પેસતાં જમણી બાજુએ એક નાની પથ્થરની મુકા છે. શિવાલયની અંદરનું બાજુ સ્વયંભુ રામચંદ્રજીએ સ્થાપન કર્યાનું ત્યાંનો બાવો કહે છે. તે વિષે દેવાલય આગળ કાંધણી લેખ દહિગોચર થતો નથી. શિવાલય તેની બાંધણી અને હાલની સ્થિતિ જોતાં આશરે બસો વર્ષ ઉપર બંધાવલું હોય એમ જણાય છે. શિવાલયની યાજ્ઞ હનુમાનજીની પ્રતિમા છે. તે પ્રતિમા યજ્ઞ રામચંદ્રજીએ પધરાવ્યાનું બાવો કહે છે. પણ તે ઉપર ઝાઝું વજન રાખી ચકાતું નથી કારણ હનુમાનનો મેળાય વનમાં ચંચવટીમાં રહ્યા અને સીતાનું હરણ થયું તે પછી રૂષી મુખ ઉપર થયો છે, અને પ્રથમની હકીકત બાવાના કહેવા પ્રમાણે દશરથ રાજાને બાર માસ થયા પહેલાં બનેલી હતી. હનુ-માનની પ્રતિમાની જમણી બાજુએ અને શિવાલયની પાછળ એક નાની સરખી નદી વહે છે. તેના કીનારા ઉપર આસપાસના ગામના લોકો મુકાં બાળે છે. કુંડમાં નહાવા બદલ બાવો યાત્રાળુઓ યાસેથી બે પૈસા લે છે. વાસણ વાપરવા બાંડું લેખને ચારે છે. અહિં આવતા યાત્રાળુઓને યડતી કેટલીક હાડમારી દૂર કરવા તથા તેમને યોગ્ય યંત્રકળતા કરી

ભારત મહિલા.

“ તરુલતા ! તમે અહીં જુઓ ને એની સાથે હિન્દની દશા સરખાવો. શું તમને તેજમય ભવિષ્ય લાગે છે ? રાજદારી સ્વાતંત્ર્ય હોય ને સામાજિક-પુરાતન સામાજિક કાદવમાંથી મુક્ત થવાનું ન હોય તો એ બાલ સ્વાતંત્ર્ય શું કામનું ? રાજદારી સ્વાતંત્ર્ય એટલે એક વર્ગ, જેને તમે શિક્ષિત વર્ગ કહો છો, તેનાં માન વધવાનાં-આ પ્રગટીય સ્વાતંત્ર્ય નહિ, ને આવા નિર્બળ પાપા ઉપર લટકતી અભિલાષા કદાપિ પશુ પૂરી થવાની ? ”

વસંત ! હિન્દ એક સ્વતંત્ર પ્રજા યશે-અલ્પ સમયમાં વિદેશી રાજ્ય નિવંરણમાંથી છુટશે, એ આપણા જીવનકાલમાં તો માત્ર સ્વપ્ન જ રહેવાનાં. આપણી ભાષાઓની સંખ્યા હો-સામાજિક સ્થિતિ જુઓ-આપણા શિક્ષિતવર્ગની વ્યવહાર કાર્યમાં ભીરતા જુઓ-આવા આવા અનેક વિચારો આવતાં મન કહી કહી મુશ્કારી કરી આવે છે. ” તરુલતાએ ઉભા થતાં થતાં કહ્યું.

“ કેમ જશે કે ? હજી તો સાત જ વાગ્યા છે. ”

“ મોહું મહારાષ્ટ્રી વેચાતું નથી. કેમ વિનોદ ? તમે પ આવો છોને ?—કીક, નમસ્કાર ! ”

વસંતની વિચારમાળા ચાલી. “ શિક્ષિત સ્ત્રી હિન્દની કે અહીંની ?-સીતા, દમયંતી ! કુટુંબની આર્થિકમહિલાના ગાનનું તેજ તો કાંઈ અનુપમ જ ! પ્રત્યેક દિવસના ન્હાનપણમાં માથે પડેલ પરિણીત સંસારના અનેક દુઃખો-હ્રદ અનુભવોમાંથી બાલપતિની અનેક જાતની નીચતામાંથી મુક્ત થયેલી આ રમણીમાં ગાનની સસિકતા, હિન્દુ સંસારની રહી ગયેલી કાંઈ મીઠી રસિક શરમાળતા, મૃદુતા, વદન ઉપર વિકાસતી કાંઈ અવનથી ગંભીરતા, આવી અનેક સુરભિથી સુવાસિત થયેલી આ નવીન યુગની ભારતીય રમણી-આ યુરોપીય દેશોની ગમે તેટલી ભણેલી કન્યાઓ, બાળાઓ હોય, પણ યુગો પછી વિકસતાં, પુરાતન આભિ-જાત્ય અતે પ્રકટાવતાં આ કુસુમની કેમળતા, મુગ્ધ મોહક મૃદુતા તો તેમાં નથીજ. મેંકોઠા વર્ષ સુધીની હ્રદ શૃંખલામાંથી ધીમે ધીમે પશુ અતે છુટતી આર્થિકમારિકાનું કાંઈ નવીન જ તેજ છે. અનેક દુષ્ટ બંધનોથી દુભાયેલ, કસાયેલ ચિત્તની સહનશીલતા આ નવીન સ્વાતંત્ર્યનો જુદિમાન ઉપયોગ કરશે જ, દુષ્ટ રૂઢિના, અવનત થયેલા હિન્દુ સંસારના ઉચ્ચ તાપમાં શોષાતી, તેજહીન ઉછરતી ભારતની નવીન સ્ત્રીને આજ માતાઓ તારશે. મહારા દેક દેશનું કદયાણુ તો આ જ માતાઓ કરશે. અને સ્વાતંત્ર્ય માગીએ છીએ ! અમારી બેનો, માતાઓ, બાપાઓને માત્ર જહાર જવા જેટલી પશુ છુટ અને આપી શકતા નથી, અમારા મુશ્કેલમશ્કમાંથી જે કાંઈ વચ્ચે આવે, તે અમારી બાપાઓ માટે તો બંધે સાક્ષાત્ દેવતાવાણી ! કાંઈ દિવસ વિચાર સરખો પણ કર્યો છે કે આપણા વચનનું તોલ, આપણી જુદિનું પ્રમાણ આપણું જ મિત્રમંદક શું કરે છે ? ખરેખર ! વિચાર કરશું તો કાંઈ નવાજ તરંગો ઉઠશે, માટે એ વિચાર કરવા જેઓ જ નથી.

કાંઈ કોલેજના વિદ્યાર્થી જેડે વાત કરતાં કાંઈ કાંઈ ઉચ્ચ વિચારો, સ્વાર્થત્યાગ, દેશાભિમાનની વાતો સાંભળશે. ઘેરજતાં ગિચારી અગ્રાત બાપાં જેતાં તદન ‘Hopes’

(નિરાશામય) ધારી આ અનુભવહીન બાળાની મુઘ્ધ અભિલાષાઓનું, આ યુવાન હૃદયમાં વિકસતા બાળરસોનું મૂળથીજ છેદન કરનાર આ જ શિક્ષિત વર્ગ-સ્વાર્થત્યાગની વાતો કરનારજ ! હિંદુસમાજમાં શિક્ષિત કન્યાઓનો અભાવ, એટલે શિક્ષિતજનોનું જીવન દુઃખકર ! અરર ! દોષ કેનો ? આ કન્યાઓનો-અરે ! અમારી બેનોનું-પુરાતન રૂઢિઓના છિન્ન બિન્ન, અગ્નાત જનોનાં-અગ્નાત રાતિના દોષથી દૂષિત થયેલાં બંડોને લાત મારી આ માની કુખની બેનનું કસ્યાણુ કરવા હિમ્મત છે ? કે પછી વિદ્યાચતુરની પેઠે Conventional.Widowhood ! (રૂઢિમાન્ય વૈધવ્ય) જેવા સુંદર શબ્દોમાં માત્ર મંબાણુજ ! પોતાનાજ કસ્યાણુ આગળ તમે બોલો છો ? “ મીઠલકું મહીયર મેલીને, પરંતુ પ્રિય કરવાને ” જતી કુમારીકાને શુદ્ધ અપત્ય સ્નેહથીજ અરે ! સેવો, ને તમે જોશો કે આ પુષ્પ તો કાંઈ અવનતી સુરભીથી બહેકે છે; દેશાભિમાનની ને સ્વાતંત્ર્યની વાતો કરનારા ‘શિક્ષિત’ મહાત્માઓ કરતાં હિન્દુ સંસારમાં સ્નેહમાં, સ્વાતંત્ર્યના આનંદમાં સમયાનુકૂલ વિકસેલી એક સહસ્ત્ર બાળાઓ આ રક દેશની જ્યોતિ સત્યતઃ ઝગઝગશે, ભાંગી ગયેલ પુરાતન ભારત મંડપને નવા રંગથી રંગશે, ને ઉછરતી નવીન સહિના વદન ઉપર નવુંજ તેજ લાવશે.

શિક્ષણ આપવું એટલે ઇંગ્રેજ ભણાવતી એમ નહિ, પણ આધુનિક દેશવણીમાં ઇંગ્રેજ આવશ્યકજ છે. હિન્દમાં બોલાતી ભાષાઓનું કે મંસ્કૃતનું સાહિત્ય શું આધુનિક સહિના વિચારો માટે અલ્પ નથી ? ક્યાં ઇતિહાસ, વિજ્ઞાન ? જો દેશવણી એટલે કસ્યનાઓ સમજતી, અથવા કવિતાઓ વાંચી શકાય એમજ હોય તો તો કાંઈજ આવશ્યક નથી. ભણ્યા વગર ઘેર બેસી નજર બાંધે છે, દાણા ઉતારે છે ને કંઈ કંઈ ભવાડાઓ કરે છે. અરેરે ! સ્વદેશની શૃંગારામાંથી મુક્ત થવા જેટલાં વર્ષ લાગશે, તેટલાં પરદેશની શૃંગારામાંથી મુક્ત થવા નહિ લાગે. સ્વદેશ શૃંગારામાંથી છુટતાં છુટતાં સહસ્ત્ર વર્ષો વીત્યાં ને હજીયે ડાણુ જાણુ કેટલાયે વીતશે.

તરુલતા ! તમને જોઈ મહારા દેશને માટે મથતાં મને હિમ્મત આવે છે, પતિત થયેલી પ્રાંતને ઉદ્ધાર કરતાં નવુંજ માન પ્રમટે છે, આત્મભાનની નવીજ પરીપૂર્ણતા હૃદયમાં પ્રસરે છે.

મહારા દેશનો શિક્ષિતવર્ગ આત્મજ્ઞાનનો અનુભવનાર, વિચારને તન્મગ્નિત કાર્યમં સ્વતંત્ર યશે, ને તરુલતા જેવી અનેક રમણીય જ્ઞાનરસપ્રભાથી ઝગકતી મહિલાઓ સ્વબંધુઓ સાથે ઉભી રહી હિન્દનો જ્યાર પોકારશે, ત્યારે હિન્દનો જ્યાર સર્વસ્થળે ગાજતાં વાર લાગશે નહિ, ને એ ધોખો પડ્યો મંગલસૂચક-વિજયસૂચકજ યશે. તરુલતા ! હું ને તું એક દેશનાં બાંધવ-એક માતાનાં છોડ-ને એ પ્રેમમૈથાને સંતોષ આપવો એ આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય.

કેમ્બ્રીજ, (ઇંગ્લંડ).

મહાનાલાલ અમનલાલ મહેતા.

સ્વર્ગ.

શિવમાર્ગીઓ જેને દૈવાસ કહે છે, વૈષ્ણવંધીઓ જેને વૈકુંઠ કહે છે. ક્ષત્રીઓ જેને હ્રિમત્ કહે છે, અગ્નિપૂજક જરથોસ્થીઓ જેને ખહેસ્ત કહે છે. સનાતન વેદધર્મી જેને સ્વર્ગ કહે છે, અને એવા બીજા ઘણા મત અને સંપ્રદાયના અનુયાયીઓ જુદા જુદા નામોથી ઓળખે છે. જે પ્રાપ્ત કરવાનો તેમનો ઉદ્દેશ હોય છે, તે સ્વર્ગ કેવું હશે, ૧૧ સ્વર્ગમાં હરેક પ્રકારનાં દુઃખો દુર જતાં, સર્વ પ્રકારનાં સુખો અને સંપૂર્ણ શાંતિ સમાપ્ત છે તેમ સર્વની માન્યતા છે.—

સંસારમાં પ્રાણીમાત્ર જ્ઞાની અગર મૂર્ખ નિર્જીવ—કે બળવાન-અમીર કે ફકીર સર્વ કોઈનો ઉદ્દેશ “ સુખ મેળવવાનોજ છે. ” એજ સનાતન ધર્મીઓનું સ્વર્ગ છે. આર્થ બાળકોનું ત્રિવિધ તાપોથી ઉગરી વિત્રાંતિ લેવાનું મોક્ષ છે. એ સ્વર્ગ મેળવવાને માટે ભાવિક હૃદયોએ શું શું નથી સદન કર્યું ? શી શી મુશીબતો અને કષ્ટો સદન નથી કર્યાં ? તેનો પળબર વિચાર આપણને જણાવે છે કે પ્રાણીમાત્રના આ ભગીરથ પ્રયત્ને હજી તેમના ઉદ્દેશો પરિપૂર્ણ કર્યાં નથી.

સ્વર્ગ મેળવવાને માટે કાશીએ કરવત ધાર્યાં—હિમાલયનાં ગાત્રો ગાળ્યાં—ભડભડ બળતી આગમાં હવતાં શરીરને બાળી ખાક કર્યાં—અનેકા જ્વાળાદાયી થયા, અપ્સરા અને દુરમ મૃત્યુ બાદ સ્વર્ગમાં મેળવવા ઉત્સાહભરે અનેક રણવિર યોદ્ધાઓ કપાષ મુખ્યા. હવતા શરીરને જ્વળીતમાં દારી દીધા—ગાત્રોને દિવાલોમાં યાલી દીધાં—અનેક દેવ દેવીઓના બળીદાન થયાં—અનેક જાતનાં દાન પુન્યોમાં દગાયા—સુખ આપનાર ધર્મને અનેક સ્વર્ગપોમાં શૂદ્ધ્ય કર્યાં—કોઈએ પાપને પુન્ય માન્યું. કોઈએ પુન્યને પાપ માન્યું—કોઈએ શરીર ખાક સારી—કોઈએ યોગ સાધ્યો—કોઈએ ફકીરી આદરી, કોઈએ અલાહેક ઉચાર્યો—કોઈએ બાંગ પોકારી—વિશ્વમાં હેઠ્ઠી આંખો મીચાતાં પ્રાણીમાત્રનો આ ઉદ્દેશ હૃદયમાં અટકી રહ્યો.

પરંતુ, આટલા આટલા પ્રયત્ન કર્યો છતાં, અંત વખતે કોની તૃપ્તિ અને આશાઓ પૂર્ણ થઈ છે ? મરનારે ક્યાં મૃત્યુને ખુશીથી આદરસત્કાર કર્યો છે ? સંસારમાં કોણે પોતાને સંપૂર્ણ રીતે સુખી માન્યો છે ? સ્વર્ગ મન્યાની કોને ખાતરી થઈ છે. ? અમુક સ્વર્ગ તો નાજ મળ્યું. તેનો તો અનુભવ નાજ થયો—

અહસે સ ! આ સ્વર્ગની કલ્પના ઉધી કરવાથીજ આપણું ખડું સ્વર્ગ આપણે મેળવી શક્યા નથી. આપણું તે અમુક સ્વર્ગ અદિજ સંસારમાંજ છે. તે સંસારમાંજ મેળવી શકાય છે. તેનું સ્થાન શોધવાની કાંઈ જરૂર નથી.

મોટા મહેલ હોય અગર ગરીબ ઝૂંપડી હોય, પરંતુ સ્વચ્છ અને સુંદર આંગણું હોય, શુદ્ધતી વ્યવસ્થા ઉત્તમ હોય, ત્યાં વિદ્વાન અતિથીનો આદર સત્કાર થતો હોય, લોક નિંદા અને નકામી કુચક્ષી ન સંભજાતાં જ્ઞાન અને જનસમાજના લાભની કથાઓ શ્રવણ થતી હોય, ત્યાં ઉત્તમ ઉપદેશ મળતો હોય, સુધર્મી, સંસ્કારી અને શીલગુણ યુક્ત સાક્ષાત શુદ્ધ-લક્ષ્મી સમાન પત્નીનાં મધુર વચ્ચે પતિનું મન રીઝવતા હોય. તંદુરસ્ત અને સુંદર બાર્યાં. પોતાના પતિની પ્રસન્નતા મેળવવા—સુખ દુઃખની સાચી હોય. ત્યાં આગતમારી કલ્પનાનાં

સ્વર્ગનાં સુખો હિસાબમાં છે ? અરસપરસ યોગ્ય ગુણુવાળાં દંપતી (યુગલ) ના સુખની અદેખાઈ સ્વર્ગમાં વસનાર દેવતાઓને પણ પળભર થવી જોઈએ.

મધુર શબ્દો બોલતાં-નિર્દોષ આનંદમાં કલ્પેલા કરતાં-સ્વચ્છ અને સંસ્કારી સુંદર બાળકોને આંગણમાં રમતાં જોઈ, સમ્યક્ વર્તનથી અન્યને સમ્યક્ થવાનો ઉપદેશ આપતા જોઈ કોની આંખો ઠરતી નથી ? કોનો અંતરાત્મા પ્રસન્ન થતો નથી ? કોના હૃદયમાંથી પ્રેમના ધબકારા થઈ સ્નેહમૂર્તિ-માલકોના ઉપર આર્શિવાદ ઢળતો નથી ? કોણ પિતા અને માતાનાં નેત્રો-કોણ સ્નેહી અને સ્વજનનાં નેત્રો, નિર્દોષ-અવિધ્વની પ્રજાને સંસ્કારી જોતાં છુપી રીતે પ્રેમ સુચવતાં નથી ?

જ્યાં ઉત્તમ રીતે શણગારાયલા ગૃહમાં પ્રેમ દેવતાનાં દર્શન થાય છે, દુઃખીઆનાં દુઃખ દૂર જાય છે અનાયોની યથાસક્તિ રક્ષા થાય છે, પરોપકાર જીવનમંત્ર ગણાય છે, ધૃત્યરને પ્રત્યક્ષ મનાય છે, અજ્ઞાનતા દૂર જાય છે તે ગૃહ શું સ્વર્ગ નથી ? જ્યાં પૂર્ણ પ્રેમ વસે છે હાં સાક્ષાત્ સ્વર્ગની જ લીલા થઈ રહે છે.

આ સંસારને સુખધામ કરવાનો પ્રતાપ કોનો છે ? જેનાં ખોળામાં રામ, કૃષ્ણ, અર્જુન, અને બિષ્મ રમ્યા હતા. વાલ્મિકિ, વિશ્વામીત્ર, વ્યાસ, કણ્વાદ, પતંજલી, અને મનુ સમાન બુદ્ધિમાન અને પરોપકારી રૂપિ મહર્ષિઓએ નિર્દોષતાથી બાળપણમાંજ સંસ્કારી માતાના સંસ્કારો ગૃહજી કર્યા હતા.

મહાત્મા બુદ્ધ, શંકર, જીસસક્રીસ્ટ, મહમદ પેગમ્બર, સ્વામી દયાનંદ, કબીર, નાનક આદિ ધર્મવિરો કે જેમણે તમને સ્વર્ગ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપદેશ કર્યો તેમને સ્ત્રીઓએજ જન્મ આપ્યો હતો:—

આ સુખધામના ચિત્રોનો સમજો પ્રતાપ સ્ત્રીઓનો છે. જે કુટુંબ અગર ગૃહમાં સ્ત્રીઓ હમેશાં આંસુ સારી, ગ્રાપ વરસાવે છે ત્યાં ધૃત્યરની અવકૃપા ઉતરે છે. જ્યાં સ્ત્રીઓ પ્રેમમયી અને સુખી હોય છે ત્યાંજ સ્વર્ગનો આનંદ છે.

આપણું સ્વર્ગ આપણા સંસારમાંજ છે. સ્ત્રીઓ પ્રત્યે પ્રેમ અને માનની દૃષ્ટિથી જોઈ તેમના પ્રત્યેના હલકા વિચારોને દૂર કરો. જેના ઉદરમાંથી યાની પ્રજા ઉત્પન્ન કરવી છે તે માતાઓને અજ્ઞાન રાખવાનો આંધળો વહેમ જૂલો જાઓ. કડવાં મૂળમાંથી મીઠાં ફળ ક્વચિતજ થશે. કેળવણીથી ઉદ્ભવ થઈ ગૃહસંસારમાં નિરપયોગી થશે તેમ ન. માનતાં-ગૃહોને સુખધામ બનાવવાં હોય, તો સ્ત્રીઓના સંકુચીત જીવનોને ખીલવો તેજ તમને સંપૂર્ણ શાંતિ અને સ્વર્ગ આપશે.

સ્ત્રીઓનાં શરીર જીતવા કરતાં, તેમનાં હૃદયો જીતવા પ્રયત્ન કરો. અખૂટ પ્રેમનો ઝરો વહન કરશે, જેમાં અમૃતનાં પાન સમાશે. એક વિદ્વાન જણાવે છે જે “ સ્ત્રીઓ નિર્ન્તર પ્રેમદ્વારા શિક્ષણ આપે છે. પુરૂષ એ જનમંડળનું બુદ્ધિસ્થાન મન છે, પણ સ્ત્રી તેનું પ્રેમસ્થાન હૃદય છે. પુરૂષ જનમંડળનું જળ છે પણ સ્ત્રી તેનું લાવણ્ય, આશૂણ્ય, તથા સુખ છે.”

સુશિલ માતાઓ અને યાસ્ત્રિમાન ઉત્તમ ગૃહિણીઓ ઉત્પન્ન કરશે તો સ્વર્ગ શોધવાની પીડા પતિ જશે. દેશ નંદનવન થશે. પ્રજા વિહાર કરનારા દેવતા થશે અને અસાર મનાતો સંસાર પુનઃ સુખ ધામ થશે. इति शम्.

આળકતું નિરોગીપણું.

સૌ જાણે છે કે “ પહેલું સુંખ તે જાતે નર્મ; ” શરીર તન્દુરસ્ત હશે તો બધાં સુંખ મેળવી શકાશે. ત્યારે શંકા એ ઉઠે છે કે શરીર સાફ હોવું એ નિયમ છે કે અપવાદ છે ? આપણી આસપાસ નજર કરશું તો જણાશે કે રોગીનો વધારો છે અને તદ્દન તન્દુરસ્ત માણસો ઓછાં જોવામાં આવે છે, તેથી કદાચ કોઈ એમ માને કે સામાન્ય નિયમ તરીકે તો માણસ રોગીજ્ઞ હોય-કોઈ અપવાદ રૂપે તન્દુરસ્ત નીકળે પરંતુ તેમ નથી. તન્દુરસ્તી એ કુદરતી નિયમ છે અને રોગ એ અપવાદ છે. કુદરતને અનુકૂળ રીતે વર્તી તેના નિયમો પાળાએ તો તન્દુરસ્ત રહેવાય; અને તેનો કોઈપણ કાયદો તોડીએ તો તરતમાં નહીં તો કોઈક દિવસ પણ તેની શિક્ષા તો ખમવાનીજ. તેથી રોગ-એ તન્દુરસ્તના નિયમનું ઉલ્લંઘન (અંગ) કરવાની શિક્ષા છે.

આવું ઉલ્લંઘન આપણે એકવાર તો શું પરંતુ હજારો વાર કરીએ છીએ તેથી અત્યારના આપણા રોગો તો આપણા ઉલ્લંઘન માટેની બહુજ થોડી શિક્ષા દયાળુ પ્રભુએ કરી છે એમ કલ્પાવિના નહિજ આવે. બધાં ઉલ્લંઘનોનું તો એક બહુ મોટું પુસ્તક થાય. આંહી નો માત્ર તેમાંનાં થોડાંક ગંભીરો જ બંધ રાખવું પડશે.

હવા, પાણી, ખોરાક એ ત્રણે સંબંધે પૂરતી સ્વચ્છતા રાખી હોય તો ઘણા રોગોનો સંભવ જ નથી; તે ઉપરાંત પ્રભુએ આપેલ અવયવોનો સારો ઉપયોગ, નિયમિતપણું, મિતાહાર, કસરત, વગેરે અનેક બાબતોની ખામીને લીધેજ રોગો થવા પામે છે. જમાનાને લીધે આપણા બાપદાદા રોગ ન ખાતા તેવું આપણે ખાધએ છીએ અને પીએ છીએ તો તેના પ્રમાણમાં ફેરફાર ન થવા પામે તો પણ રોગ વધે. બ્રહ્મચર્યની ખામી, વિદ્યાર્થી અને ગૃહસ્થ એ બે આશ્રમોનું ભેગા થવું, સ્ત્રીઓની અમુક જાતની શરમમાં શરમમાં રહેવાની પ્રકૃતિ વગેરે વગેરે અનેક અસંખ્ય વિચારી જોઈ શકાય એવાં કારણોથી આપણે -પુરૂષો તેમજ સ્ત્રીઓ આખી ઇંદગીભર રોગમાં ને રોગમાં દવાની શીશીઓ ઉપર જ રહેવા લાગ્યાં છીએ એ જોઈતું શોચનીય છે તેટલુંજ દયાપાત્ર છે કેમકે અમુક બાબતો જાણતાં જતાં કરીએ તેથી તો પછી હદજ આવી ગઈ; પછી અહનો કે પનોતીનો દોષ કહાડવાથી શું વળે ? કે શું માનતા લીધાથી વળે ? કે શું દવા કર્યાથી વળે ? એક વખત બગડ્યા પછી તો નાચ વિન વિગરી કોન સુધારે !

એ ઘોંઘરી-બગાડ-રોગ થાય તેને માટે મોટી ઉમર પહોંચેલાં માણસો તો કંઈક બોલીને સમજાવીને બતાવી શકે કે પોતાને ક્યાં દુઃખ થાય છે, શું થાય છે વગેરે; સ્ત્રીઓ પણ સાસુ નણંદની ટીકાથી બીહીને તેમને વાત ન કરે તો તેમના પતિઓને, અથવા બેહેનપણીઓને વાત કરી શકે છે અને તેના કંઈક ઉપાય કરી શકે છે. મોટામાં મોટી મુશ્કેલી માત્ર બચ્ચાંઓ-મુગાં-નિર્દોષ-પ્રભુ સ્વરૂપ બચ્ચાંઓ સંબંધેજ છે. નથી કહી શકતાં તેઓ કે ક્યાં દુઃખ થાય છે કે શું દુઃખ થાય છે, કે ભૂખ લાગી છે કે તરસ લાગી છે કે શું થાય છે. ડાકટર પણ તેની ચિકિત્સા (ઉપાય) કેટલીક કરી શકે ? આવી હકીકત છે તેથી માંબાપોની પવિત્ર ફરજ એ છે કે બચ્ચાંઓની સંભાળ કેમ લેવાય-તેઓ માંદા પડવા જ ન પામે એવા ઉપાયો કરવા જોઈએ. એ ઉપાયો જો રોગ અટકાવવા માટે વખતશર ન લેવાય તો પછી કે-

કાણે આવવું બહુ મુશ્કેલ. એવા ઉપાયો લેવામાં આવે તો માવડાને પોતાને “ મરો એટલે છૂટીએ તમારી ટાયમાંથી ” એમ કહેવાનો વખત નહિ આવે અને પોતાને અને બચ્ચાને હમેશાં સુખજ રહેશે, જરાં મહેનત પડશે, કામ અધુરું મૂકવું પડશે, આખો દિવસ એમાંજ નય છે એમ લાગશે પણ તે પ્રમાણે કરવાથી આખો દિવસ ગંદકી, ઝોસ-ડીપાં, પાણી પાંદવડી વગેરેથી મુક્ત (શુદ્ધ) રહેવાશે અને સંભાળ તો માત્ર બચ્ચું હોય ત્યાં સુધી જ લેવાએલ હોય તો પછી ભવિષ્યમાં (આગળ ઉપર) પણ છોકરાંઓને રોગ નામે નહિ થાય. છોકરાં જણ્યાં જ્યાં અને પછી કહેવું કે છોકરાં તો એમજ મોટાં થાય એમ રાખશે તો તો તે મરી પણ જશે અને વળી “ ટાય ” પણ કરાવશે તે જૂઠું. માટે માવડાઓ અને છોકરાંનું બચેનું બહું થાય, દવામાં પૈસા ન ખરચવા પડે એવું કરવું. દુકામાં જેમને સુખી થવું હોય તેમણે બાળકો નિરોગી રહે એવા ઉપાયો લેતાં શીખવું.

નરવરલાલ કે, ટાઈપિસ્ટ.

આનંદાશ્રમ.

પોલકા પચ્ચીસી.

પહેરો વરણાગિયણુ પોલકાં, છરે મળે સુહાગણુ પોલકાં. (૨૬).
 કાંચળી સાપતી કાંચળી જ કહિયે; ખાલી તે ખાતની ખોલ કાં ? છરે સળે. ૧
 ચોળો ભક્ષો, પણ ચોળી ન જોઈયે; જૂંડી એ હધપા હોળ કાં ? છરે સળે. ૨
 કંચુઆના કોડ કરી જાનકી કંગાપાં; કંચુઓ ક્યાં ? ક્યાં પોલકાં ? છરે સળે. ૩
 ઘેલી ગોવાળણી, ઘેલા ગોપાળે—પહેર્યા ચોર્યા શં ચોરચોળકાં ? છરે સળે. ૪
 નવસેનજવાણુએ દ્રોપદી પટાવી ઘોળ્યાં શાં હરિએ ધોળકાં ? છરે સળે. ૫
 કેવા સામગશા ? કરી મામેઈ નાગરણુને ન આપ્યાં પોલકાં ? છરે સળે. ૬
 તીદરકાંચળીની જાળને શં જોઈ પરણ્યાની રીત ભણે બોળકાં ? છરે સળે. ૭
 પેટ ન કટતી ચમકમટકમાં સમજે ન ગમાર ગોલકાં. છરે સળે. ૮
 રંગભરી રીખન ! લેમ લટકાળી ! તામની તોષ તે તોલ ક્યાં ? છરે સળે. ૯
 ગોળિયાંનાં ગોળિયાંનાં ગોળિયાં એ મોઢે માછિયા કાછિયા કોળકાં. છરે સળે. ૧૦
 કાયાએ કપડાંનાં તાપડાં ન જોઈયે, સોહિયે કુલકુલાં પોલકાં. છરે સળે. ૧૧
 ભાળે લગમણી દામણી ન જોઈયે, સોહિયે ગુચ્છા ડોલકાં. છરે સળે. ૧૨
 કાને ચકોરીનાં કાટલાં ન જોઈયે, સોહિયે ઝેરિંગનાં લોલકાં. છરે સળે. ૧૩
 હાથે હાથાદાંતનાં શેખલાં ન જોઈયે, સોહિયે ખાંગડીનાં જોડકાં. છરે સળે. ૧૪
 પાયે પાયસાંકળાંની સાંકળો ન જોઈયે, સોહિયે જુટ જેશ બોલકાં. છરે સળે. ૧૫
 કંઠના કંઠો એ, હધવાનો હાર એ; ઘરેણું ઘણુંય એતી જોળ ક્યાં ? છરે સળે. ૧૬
 હરિ નારી. યર્ષ નાચિયા ચર્મીના ઉભરાજ કાજ અતોલ આ. છરે સળે. ૧૭
 પુરુષ પુરાણુ વસી તરણીના તનમાં આજ સળે પોલકાં; એ જોળખ્યા. છરે સળે. ૧૮
 કાપડાં તો આપડાં, ચોલકાં અમોલકાં; ધીંગા વળ્લંચ્યાં ઘટે દોલકાં. છરે સળે. ૧૯
 લાડીતી લેડી બનાવે તે પોલકાં; વેણુ વનમાળાનાં અમોલકાં. છરે સળે. ૨૦

વનમાળી.

મ્હાનું સાંભળ્ય.

વસંતપંચમીને દિવસે અમારે ત્યાં રાજકોટથી મહેમાન આવ્યા હતા. તેમને કાંઈ શહેરમાં કામ હતું તે તેજ દિવસે યરવારી બીજે દિવસે રહવારની ટ્રેનમાં લેમણે પાછા રાજકોટ જવાનો વિચાર રાખ્યો હતો. તેથી રાત્રી વીત્યા બાદ લેમને રહવારમાં વહેલાં ચોપડાં અને શાક જમાડી વિદાય કરવાના હતા. યરંતુ અમારા મહેમાન લગભગ રહવારના છ વાગ્યા અને છેવટે રહાડા છ થયા યરંતુ યથારીમાંથી ઉઠ્યા જ નહીં. ઘરમાંથી ચાકરે આવી લેમને જગાડતાં કહ્યું કે “ ભાઈ ! ઉઠોને સાત થવા આવ્યા છે. જમશો ક્યારે અને ગાડી ઉપર પહોંચાશો ક્યારે ? ” યથારીમાંથી ઉઠી આંખ તો ચોળવા માંડી, પરંતુ કેમે ફરી ઉઘ ન ઉઠે. એટલામાં એક અમારી નાના ભાઈની છોકરી દોડતી દોડતી આવી તેને ઉભા રાખી મહેમાને પાસે બોલાવી અને પૂછ્યું “ ખૂંદન ! મ્હા થઈ છે ? મ્હા થઈ હોય તો હું યથારીમાંથી ઉઠી દાતણ કહું. ” છોકરી બોલી “ મ્હા તો લગાર મોડી યશે કારણ કે હજી દૂધ આવ્યું નથી. ” આ જવાબ સાંભળી મહેમાન ગમરાઈ ગયા પરંતુ જેમ તેમ યથારીમાંથી ઉઠી દાતણ કરવા આરડાની બહાર ગયા. હું પાસેજ હતો તેથી રહેં રહેજ વિવેકથી કહ્યું “ ખાસ ઉતાવળ ન કરશો. અત્યારની ટ્રેનમાં નહીં જવાય તો ખપોરની ટ્રેનમાં જવાશે. આ ઘર આવ્યું જ છે. ” યરંતુ મહેમાન ઉતાવળ તે કેવી રીતે કરે ! કારણ કે આ બધી મુશ્કેલીનું કારણ બીજું કાંઈ નહીં પણ મ્હા હતું. લેમને એવી ટેવ યકી ગઈ હતી જે યથારીમાંથી ઉઠ્યા યજી દાતણનો ઠોઢાઓ વેગળો રૂંચ્યો કે તુરંત મ્હા નેપ્રએ. અને મ્હાને પેટમાં ગયે યાંચ દસ મિનીટ થયા પછી દસ્ત ઉતરે, માટે મ્હા થયો એમ ખબર પડે સારેજ યથારીનો ત્યાગ કરે. આ વાતનો ખુલાસો રહેજ અચકાતાં અચકાતાં મ્હારા મહેમાનેજ કર્યો. “ જાઓ મ્હારા ભાઈ ! બોલતા કેમ નથી ? એવું જાણતો હોત તો રાત્રીએ દૂધ મંગાવી રાખત. આ પારકું ઘર છે ? ” એવું અમારા યરમાંથી કોઈકે કહી મ્હાની ઝયાટમાં તૈયારી કરી. ખાવું ખાવાને ઠેકાણે રહ્યું યરંતુ મ્હાની યધરામણી પ્રથમ યધ. યરિણામ એ આવ્યું જે મહેમાન બરોબર નવ વાગ્યે યરવાર્યા અને પછી જમી ખપોરની ટ્રેનમાં વિદાય થયા.

આવા બનાવથી અજબજમ યવાનું કાંઈપણ કારણ છે જ નહીં, કારણ કે ‘મ્હે’ તો ઘણાને એવું કહેતાં સાંભળ્યા છે જે “ બધા વગર ચાસે યરંતુ મ્હા શિવાય તો ચાસે જ નહીં. ભાઈ મ્હા તે મ્હા અને બીજા તો વનના વા. ” તે કાંઈ બોલું નથી. આપણે પ્રાતઃકાળે દરેક ઘરમાં નેપ્રયું તો મ્હાનો સરંજમ કેવો ચાલી રહ્યો હોય છે તે દરેકને માણુમ હશેજ. અસલના સમયમાં પ્રાતઃકાળે ઉઠી પંચપાત્ર અને સંધ્યાનાં પાનાંથી ઇશ્વર સ્મરણ થતું હતું ત્યારે આ વખતે આપણે નેપ્રયું તો તેજ છે. કાંઈ પણ ફેરફાર નથી. આચમની, ત્રાંખા અને યવાલાને રથજે ચમચો રકાબી અને ખાલા વિરાજી રહ્યા છે. યવિત્ર જળને રથજે મધુરી ઉન્હી ઉન્હી મ્હા ! અને સંધ્યાનાં પાનાને બદલે ન્યુસપેપરનાં પાનાં ! ! ! બેસવાને આસનની બોટ આપણી ખુરશી ટેબલ ખુરી પાડે છે. એટલે તેમાં કાંઈ યણુ નવાઈ જેવું તો છે જ નહીં, કારણ કે પંદર દિવસનું બચ્ચું હોય તેને યવિત્ર મ્હાની અંજળી પાવા તેનાં વ્હાલા માખાપ સુકતાં નથી, તો મ્હોટાં મનુષ્યની થી વાન

કરતી ! આપણે દેશસ્થળે મગવા જઈએ તો મ્હા તો તુરતજ થવાની. કારણ કે મ્હાથીજ બધી મહેમાનગતી કરી તેમ સમજાય છે. જો ભોગયોએ ના કહીએ તો “ જાઓ મ્હરા ભાઈ ! મ્હાની તે ના હોય ! આ હું તો દહાડામાં દશ વખત પીઈ તો પણ મ્હને તો ફરાળો આવેજ નહીં. ” આટલુંજ નહીં પરંતુ દેશમાં કે ગમે ત્યાં મુસાફરી કરનારાઓને મ્હાની તો ઘણીજ જરૂર પડે છે. તેમાં હિન્દુ મુસલમાનની ગણના કે તફાવત નથી ગણાતો. પરંતુ મ્હાનો ‘ કોષ ’ મ્હોરો ફળદાઈ ગણાય છે. તેમાં હોય શું પાણી, છાંટો દૂધ અને મ્હાનો કુચો. કદાચ થોડી ખાંડ નાંખી હોય તે. પરંતુ મ્હા તો મળી ? આવો સંતોષ મુસાફરો અને પ્રવાસીઓના મનમાં મ્હા ઉત્પન્ન કરે છે. અમારા એક મિત્ર બિચારા બહુ બળાપો કરે છે કે “ મ્હાથી બધો દેશ ખરાબ થયો. બધાએ ગરાડી થઈ ગયા.

લગન અને વિગન બધામાં મ્હા પેશી ગઈ. લગનમાં જમાડવા કરવાની વાત નહી ! આ મ્હાનો પ્યાલો પાંચ વિદાય કર્યા. એટલે બધી પરોણાગત થઈ ” પરંતુ તેને બિચારાને ખબર નથી કે જ્યારે મ્હા પિવાને મંડળ એકઠું થઈને શિયાળામાં કે એવે કોઈ સમયે બેસે છે ત્યારે કેવો બચ્ચ દેખાવ થાય છે ? ગામડાની અંદર આવા દેખાવ મ્હારી નજરે બહુ પડ્યા છે. ગામડીઆ ધારાળા, કોળીઓ ‘ સા ’ પી પોતાનો દિવસ આનંદમાં નિર્ગમન કરે છે. વળી જ્યારે પાંચ પચીસ માણસોનો ડાયરો જામે ત્યારે તો મ્હાના સામ્રાજ્યની વાત શી કહેવી ? ધીરે ધીરે મ્હા પીવાતી જાય, કુંકાઈ જાય, કોઈ કોઈ પીતાં પીતાં સુસવાટ બોલાવતું જાય અને વચ્ચે વચ્ચે વળી વાતોના તડાકા તાપણ બડબડ બળતું હોય તેની આસપાસ ચાલતા હોય. આ દેખાવ મ્હા ગામડામાં આપે છે. એટલુંજ નહીં પરંતુ નીચી વર્ણને રહાંજ રહવાર મ્હા પીધા વગર ચાલતુંજ નથી. વળી કેટલાંક સુધરેલાં મંડળોમાં તો મ્હાદેવી ફેન્સી ચીનાઈ કપમાં આનંદમાં બૂલે છે. તે વખતે સર્વ મનુષ્યોથી આખા દિવસનો શ્રમ ભૂલી જવાય છે. ચીનાઈ કપ મેળવા કરવાના નહીં હોં કે ! એ તો મ્હાએ પોતેજ પવિત્ર કરેલા એટલે કોઈનો વટાળ રહેજ નહીં. માટે ભાઈઓ ! મ્હા આગળ રાય અને રંક, હિન્દુ અને મુસલમાન, બાળ કે વૃદ્ધ, ઉચ્ચ કે નીચ બધાં સરખાંજ છે. તેને શોક તો પદ્મપત્રને પાણી ન લાગે તેમ લાગતોજ નથી. મ્હા દેવીએ પોતાનું સામ્રાજ્ય જૂયર, ખેયર, જળયર પ્રાણીમાં સર્વત્ર સ્થળે ફેલાવવા માંડ્યું છે તે સમયે સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાળ મ્હા મયજ થશે. કારણ કે ક્યાં મ્હાના પ્યાલાનો મધુર રવ ! તે સ્વર કોઈ ક્ષુદ્ર જન્તુનાં કર્ણમાં પડે તે પણ પવિત્ર થઈ જાય તો આ લખાણ-પરમ પવિત્ર મ્હાની કથા વાંચવાથી પ્રાણીમાત્ર પાવન થશે તેમાં શી નવાઈ ?

આધ્યાત્મિક.

પત્રમંજૂષા.

[આ વિભાગમાં—સાંસારિક, સામાજિક, રાષ્ટ્રીય, વિદ્યા અને હુન્નરની, વેદક અને વિજ્ઞાનની, કાયદાની, સાહિત્ય અને સામાન્ય જ્ઞાનની તથા ઉદ્યોગની વૃત્તિ અને લાગણીની,—અર્થાત્ સર્વ પ્રકારની મુશ્કેલીઓમાં અમારાં વાચક પહેલાં તથા બન્ધુઓને સહાય અને માહિતી આપવા અમે યથાશક્તિ પ્રયાસ કરીશું. અમારી ખાનગી જોગબાંધુ માટે સહાય લેનાર પોતાનું ખર્ચ નામ ઠામ આપણું પડશે. આ વિભાગને લગતા કાગળોના ઉપર મથાને પત્રમંજૂષાને લગતું એમ લખજું.

પત્રમંદૂપાની યોજના અમે હિસેબગરના સુન્દરીસુબોધમાં પ્રકટ કરી હતી; પરંતુ પૂજ્ય શ્રીકાક જન્યુઆરી પહેલાં મળ્યાં હતા; પરંતુ અનિવાર્ય અગવડોને લીધે આદર્યો વિશ્વંજ યવા પામ્યો છે. અને જન્યુઆરીના અંકના પ્રકાશનમાં પણ અણધારી વાર યદ્દ હતી, તે માટે અમે દિલગીર છીએ. અમારા આદક મહાશયો જ્યેષ્ઠ સકશે કે આ માસિકને નિયમિત અને વધારે ઉપ-યોગી કરવાને જનતા સર્વ પ્રયાસ કરવામાં આવે છે. આશા છે કે ફેબ્રુઆરીનો જામણો મહેટો સ્વીકૃતિપત્રો ખાસ અંક અમારાં વાચક બહેનો અને જન્યુઆરને પસંદ થઈશે. શ્રીકાક પાતાનો એક આખો અંક સ્વીકૃતિપત્રોનાં સારાં લખાણથી સજ્જવારાય એ આપણી સ્વીકૃતિપત્રોના વિકાસ માટે જનુ શોભાસર્વ અને આશાજનક છે.

અમને મળેલા ઘણા કાગળોમાં અને ખાસ કરીને પત્રમંદૂપાને લગતા દરેક પત્રમાં સુન્દરી-સુબોધ તરફ ને અસાધારણ પ્રીતિ અને શુભેચ્છા દર્શાવવામાં આવ્યાં છે તેને માટે અન્તઃકરણ પૂર્વક ઉપકાર માનવામાં આવે છે. સુન્દરીસુબોધ દેશોદયના એક મહાન રાજમાર્ગનો ન્હાનકરો ભાગ બની શકતા પ્રયત્ને સાફ કરવું રહ્યું છે તે ખરું છે પણ સન્તોષકારક નથી; અને એ સત્ય તેના સંપાદકથી પણ અજ્ઞાત નથી. પરંતુ શ્રદ્ધા છે કે દૂર સમયમાં તેના કર્મફલની મર્યાદા ઘણી વધારે વિશાળ અને ફળપ્રદ થશે. અને વાચક બહેનો તથા જન્યુઆર પણ આ માસિકપત્રનો ચોતાના મિત્રમંડળમાં જોમ અને તેમ વધારે ફેલાવો કરી તેની ઉપયોગિતા વધારવામાં સદાય કરશે એમ આશા છે.

ચં. ગ. (સુબોધ) : ‘ત્વમારાં બહેનનું જગ્ન કાઠિયાવાડમાં થયું છે અને તેમને સાસરે જવાનો સમય પારો આવ્યો છે. ઈમેજ ત્રીજી ધોરણ તેમણે પૂરું કર્યું છે અને વધુ લખણની ઈચ્છા છે. વડીલ અનુકૂળ છે. પણ સાસરે તો જવાનું જ, એમ તેઓ જણાવે છે. તો કરવું શું?’-જન્યુ, ત્વમારાં બહેનના જેવી મુસીબતો ઘણી બાલિકાઓને નડે છે; તે દૂર કરવાનો એક જ ઉપાય છે; બાળજગ્ન અટકાવવાનો. પરંતુ તે વિચાર હાલ ત્વમારે માટે નકામો છે. ફેબ્રુઆરી ખાસ જરૂરી છે અને ત્વમારાં બહેનનો અભ્યાસ ધીમે ધીમે વધારવાનાં સાધન કરી આપવાં જોઈએ. પણ હાલની વસ્તુસ્થિતિમાં એ જ યોગ્ય છે કે, તેમના એયને અર્થે તેમને સાસરે મોકલવાં અને તેમણે પ્રસન્ન મનથી અને પૂર્ણ ઉદ્દાસથી જવું. શાળામાં ફેબ્રુઆરી મેળવવાની મુશ્કેલી વધારે હોય છે, પણ તેથી કંઈ ઘેર અભ્યાસ થઈ ન જ શકે એમ નથી. સાસરે ને થોડો વખત મળે તે અભ્યાસમાં ગાળવા તેમને બહામણ કરવી અને થોડાં સારાં શુભરાતી તથા રહેલાં ઈમેજ પુસ્તકો સાથે આપવાં. ત્યાં પહેલાં વાંચવાની અનુકૂળતા નહિ હોય તો પણ પણ યોજ. કદાચ તેમના પતિ સદાય કરી ચક્રો અને તેમ કરવું એ તેમનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે. પણ ત્વમારી બહેનના મન ઉપર ખાસ ધ્યાનવાળી જરૂર છે કે, ખરી ફેબ્રુઆરી શાળામાં અને પુસ્તક વાંચવાની જ સંપૂર્ણ ધાય છે એમ નથી; ફેબ્રુઆરી એટલે તન, મન અને જીવિની ખિલવણી. આપણે ને કામ કરવાનું હોય તે સાફ કરવા ખરા દિલથી મહેનત કરવી અને ને મનુષ્યોમાં રહેલાં હોય તેમને ફેબ્રુઆરી રાખવા અન્તઃકરણપૂર્વક પ્રયાસ કરવો, એ પણ ફેબ્રુઆરીનો એક ઉચ્ચ પ્રકારની કસોટી છે. આ બાબતમાં એમણે સ્વ. સાક્ષરવર્ચ ગોવર્ધનરામમૂત ‘લીલાવતી છવનકલા’ વાંચવી એમ અમારી ખાસ બલામણ છે.

ક. (જનુસર)-બહેન, ત્વમને ખાનગી-ખાત્રી આપેલો ઉત્તર પહેાંચ્યો અને કાંઈક ઉપયોગી થયો, જાણી આનન્દ થાય છે. અનેક બહેનો સરીરને ફીણ કરી નાંખતાં દૂર દરોથી પીડાય છે અને છતાં શરમના ખોટા ખ્યાલથી અવાચક પ્રાણીઓના જેવી હાલતમાં મૂંગો માર સદન કરી દે છે ! પ્રદર, હિસ્તીરિયા, વગેરે સ્ત્રીઓનાં હરો યાર ધવાનાં ખાસ કારણ હોય છે ને તે શર-આતમાં જ અટકાવવામાં આવે તો જનુ ફાયદો થાય. પણ તેને માટે શરમની ખોટી ભાગણી આટો આવે છે તે ખાસ કરીને દૂર ધવાની જરૂર છે. જનુ પણ ખિલકણ સંકોચ વિના લખજો, સુન્દરીસુબોધના સંપાદકનો આવી મુશ્કેલીમાં સદાય કરવી એ પરમધર્મ છે.

‘લલિતા’ (દાનપુર), તથા મ. છ. જો. (ગાધરા)-બહેન તથા ખન્ધુ, સ્ત્રીઓને માટે ઉત્તમ અને વાંચવા લાયક પુસ્તકોની-ચાલી યાય છે; તે જોએક માસમાં પ્રકટ કરી શકાયું. હાલને માટે ‘સુન્દરીસુજોધ’ મન્દિરમાં મળતાં પુસ્તકોની વાંચવા લાયક તરીકે ભલામણ કરવા રત્ન લઈએ છીએ. અને સુન્દરીસુજોધને અંગે રા. ચિત્રવિયાએ ધનામ આપી લખાવેલો મિસિસ જિ. કે. ઉપાધ્યાયનો નિબંધ, જે હાલ સુન્દરાવી પત્રમાં પ્રકટ યાય છે અને જેને પુસ્તકરૂપે મુંબાઇનું-સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક ત્રિત્રમંડળ પ્રસિદ્ધ કરવાનું છે તે નિબંધ-“આપણી અગળ-ઓની આધુનિક શૌચનીય સ્થિતિ અને તેમની ઉત્તરવિના વ્યાવહારિક ઉપાયો”-માંથી નીચેનો ફક્કો આપના હાલના ઉપયોગને માટે રજૂ કરીએ છીએ:-

“સ્ત્રીઓને વાંચવા લાયક ન્હાન પુસ્તકો આપણે જોઈએ તો-સદીમંડળ, ભામિનીભૂષણ (પાંચ ભાગ,) સાવિત્રી ચરિત્ર, મહિમાર્ધનશુભાષ્ટ દિવેદી કૃત હત્તરરામ ચરિત, અસ્તોદય, વહુને શીખામણ, માને શીખામણ, સ્ત્રીમન્દિર, સુન્દરી, સુન્દરીયુગ્મમન્દિર, શૃદ્ધંબવસ્થા, સુકન્યા ચરિત્ર, સ્ત્રીધર્મનીતિ, લીલાવતી છત્રનમ્લા, સરસ્વતિચન્દ્ર(ચાર ભાગ), થોળિની (સુમન્ત કૃત), સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ, કુસુમાવલી, ભર્તૃહરી નીતિસતક, યોગવાસિષ્ઠ, પંચીકરણ, મહિરતનમાલા, ચન્દ્રકાન્ત (ત્રણ ભાગ), સંસ્કારમાં સ્વર્ગ, બાળસ્વભાવ, ગોમંડળ પરિક્રમણ (ગોંડળનાં મહારાણીનંદુનંદુનરખાકૃત), સુધાહાસિની (વિદ્વાન ચેન્નુએટ ભગિનીએ શ્રી. વિદ્યાગૌરી તથા શ્રી. શારદાગૌરીકૃત વાર્તાતર), સુન્દરી સુજોધ, સ્ત્રીજોધ, નૂતન પ્રકટ થઈ વનિતા વિજ્ઞાન, ભારતભગિની, વૈદ્યકકપતર, મહાકાળ અને વસંત, વગેરે.”

C. K. P.-ખન્ધુ, દરેક યુવાન જેને પૈસાની અનુકૂળતા છે તેણે અભ્યાસની અભિવૃદ્ધિ અર્થે વિદેશગમન ધણું લાભકારક છે. અભ્યાસક્રમમાં હુન્નર, કલા, ઠોરાશ અને વ્યાપાર, તથા વિજ્ઞાનને પ્રથમ સ્થાન અને સિવિલસર્વિસ વગેરે તથા દાક્તરી ક્ષેત્રોને તે પછી સ્થાન આપવું એમ આપણા દેશની જરૂરિયાતો માગે છે. બેરિસ્ટર થવાને માટે હવે ચેન્નુએટ થઈ ફરજિયાત થયું છે અને પરદેશ જવાને સ્થાનિક શત્રુપ્રતિનિધિનું આત્રિપત્ર (સર્ટિફિકેટ) પણ આવશ્યક મનાવા લાગ્યું છે. વિજ્ઞાપત્રમાં સરકાર તરફથી ડૉ. આર્નોલ્ડને હિન્દી અભ્યાસકોના ખાસ સલાહકાર નીમવામાં આવ્યા છે. વિદ્યારૂઢિ માટે ઈંગ્લેંડ, જર્મની, યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ અને જાપાનની પાઠશાળાઓ બહુ ઉપયોગની અને ઉત્તમ ગણાય છે. વિશેષ માહિતી ખાનગી ઉત્તર આપને આપી છે તે ઉપરથી મળી હશે.

ફ. મો (ચોરખંદર)-બહેન, સુન્દરીસુજોધમાં સ્ત્રીઓની સહીનાં લખાણ આવે છે તે લેખનાં હોવા વિશે આપ અચ્છા ખતાવો છો; પરંતુ તેમ માનવાનું કારણ નથી. લેખક બહેનોમાંની કેટલીક વિશે અમને જાતમાહિતી છે અને કેટલીક તો સુજ્ઞાત લેખક તરીકે સર્વજ્ઞ માન પામેલ છે. મુકેંશ હોવા છતાં લખવાનું એકવાર સાર કર્યા પછી તેની મોહિની એવી છે કે આપણને વધુ વધુ પ્રયાસ કરવા વૃત્તિ થઈ આવે છે; અને તેની સાથે આપણે અભ્યાસ પણ આગળ વધે છે; કારણ, લખવા માટે વાંચવું, વિચારવું જોઈએ. અમારા ફેલુઆરીના અંકમાં પ્રકટ થયેલાં પૈકી કેટલાંક લખાણમાં થોડા વધુ સુધારા અગર ફેરફાર કરવા પડ્યા હતા; પરંતુ તે બાદ કરતાં બીજાં સઘળું સીલેખકોનાજ પ્રયાસનું પરિણામ છે. કેટલીક બહેનો પુરુષો કરતાં પણ વધારે સાફ લખી શકે છે, એ હવે સાબીત કરવાની જરૂર રહી નથી.

જ. (પુના) તથા બા. વ. જા. (પીજી)-બહેન તથા ખન્ધુ, દરેકોઈ વિષય ઉપર કોઈપણ માણસ આ પત્રમાં લેખ મોકલી શકે છે, પણ તે માલક હોય અગર ન હોય; અને તે લખાણ સીકપયોગી અથવા સામાન્ય જનસમાજને લાભકારક હોય તો પ્રકટ કરવામાં આવે છે.-બહેન જ., નીચળી (હર્વેટ્સિટી) વિશે તમને લખ્યો તો તે અમે પછી પુરણી પત્રમાં લઈયું. વિદ્યા હુન્નર અને વૈદકના તથા ગ્રંથજ્ઞના અને પાઠશાળાના વિષયોને અમે ખાસ ઉપયોગી માનીએ છીએ.

પ્રે. (કોડીનાર)—ખન્યુ, અમારા નમ્ર મત મુજબ, કંઠી બધી કિંવા દીકું કરે એનેજ પશ્ચ વૈષ્ણવ ગણવાનો હક છે એમ કોઈ માનવું નથી. એક મહાન વૈષ્ણવભક્તરાજ 'વૈષ્ણવજનતો' લેખે કહીએ 'કરીને એક પદમાં વૈષ્ણવનાં સર્વ મુખ્ય લક્ષણ ખતાવી ગયા છે, તેમાં એ બેમાંથી એકની પણ ગણના કરતા નથી. કંઠી અને દીકું એ માત્ર બાહ્યપચાર છે; જ્ઞાન અથવા ભક્તિની પક્ષ અવસ્થા નથી થતી ત્યાંસુધી એવાં સાધનોને ઘણા ધર્મોપદેશકોએ ઉપયોગી માન્યાં છે. પણ સત્યરા: શ્રદ્ધા અને ભક્તિ, સદાચાર અને સદ્વિચાર વિના બીજું કોઈજ વધારે અગત્યનું, વધારે લાભદાયી સાધન નથી.

T. (અકથાબ)—ખન્યુ, સ્ત્રીના નામ પાછળ લેખના પતિનું નામ મૂકવાનો રિવાજ આપણા દેશનો નથી પણ યુરોપિયન છે; એટલે તે સ્વીકારવો તેા સંપૂર્ણ રીતે એમ અમે માનીએ છીએ. દાખલા તરીકે મિસિસ ગોદાવરી પ્રાણુશંકર પંડિતનો અર્થ પ્રાણુશંકરનાં પત્ની ગોદાવરી એમ યાય છે. હવે સૌ. ગોદાવરી પ્રાણુશંકર લખીએ તોપણ સામાન્ય રીતે બીજે અર્થે સમજાવો મુશ્કેલ છે. વચસો રસ્તો એ છે કે,—સૌ. ગોદાવરી, પ્રાણુશંકરનાં પત્ની, અથવા ધનરાંકરનાં પુત્રી, એમ લખવું.

સા. મો. (મુંબઈ), ર. મ. જિ. (નડિયાદ), ક. પ્રા. પં. (ધોળકા), વિગેરે.—ખન્યુઓ, સુન્દરીસુખોદયનો પ્રત્યેક અંક દરેક મોઢક તરફ મોકલવામાં આવે છે; તેથી આ ઓફિસથી મોકલવામાં આવેલા નથી એમ ન માનવા વિનંતિ છે. ટપાલ ખાતાની મફતતને લીધે કદાપિ આપને કોઈ અંક ન પહેંચે તો વેળાસર ખબર આપેથી બીજી નફલ મોકલવામાં આવશે. આવા પ્રકારના કટલાક પત્રો અમને દરમાસે મળે છે પરંતુ તે સર્વનો નિરાળા કાળગથી જવાબ આપવો મુશ્કેલ થઈ પડે છે. પણ તે અંકની બીજી નફલ તો તરત મોકલવામાં આવે છે. તન્ની.

ઉપકાર સાથે સ્વીકાર.

રાજા ટાકરમણ: (નવલક્યા) પ્રકાશક, રા. કાલાલાઈ ધનસુખરામ, તંત્રી, "નામરવિનય" અમદાવાદ.

કાવ્ય કલિકા: (કાવ્યસંગ્રહ) રચનાર, રા. 'અર્જુન' તંયા રા. 'ખમર,' વડોદરા.

સારી સંતતિ: ભાગ ૧-૨-(સારાં સંતાન ઉત્પન્ન કરવાનું સાસ). રચનાર, વૈદ જરારાંકર લીલાધર ત્રિવેદી, 'વૈદકકથાતર' ના તન્ત્રી; અમદાવાદ.

Shreemad Vallabbhacharya (કલકત્તાની સર્વધર્મ પરિષદ આગળ વાંચેલો નિબંધ): રા. બા. લક્ષ્મણાઈ પ્રાણુવલ્લભદાસ પારેખ, નડિયાદ.

હિન્દુસંસાર ચિત્ર: (નિબંધ) રચનાર, રા. રા. વલ્લભજી ભાણુજી મહેતા. સૌ. ગોદાવરી લાલચંદ કાલીદાસ મેઘાણી, કલકત્તા,—તરફથી.

અખળાહિતકર્મણુ—(અથવા આપણી અખળાજોની આધુનિક શોચનીય સ્થિતિ અને તેમની ઉન્નતિના બ્યાવદારિક ઉપાયો) રચનાર, મિસિસ. જી. કે. ઉપાધ્યાય. પ્રકાશક, રા. રા. કરસનદાસ જી. ચીતળિયા, મુંબઈ,—તરફથી.

Calendar (1911) મેસર્સ સિ. કે સેન અને કંપની (કલકત્તા) જી. મેસર્સ પંડિત, રાણ અને કંપની, અમદાવાદ, તરફથી.

Calendar (1911), with a coloured Map of the British Empire: મેન્યુફેક્ચરિંગ લાઇફ એસ્ચુરન્સ કંપનીનું, અમદાવાદના એજન્ટો મેસર્સ ચમનલાલ પોપટલાલ અને કંપની તરફથી, મેસર્સ યરાવંતરાય એન. મે: અને કંપની જ્ઞાનરથ એજન્ટસ, અમદાવાદ,—માર્ફત.

મુંદરી સુબોધનાં ચાલુ વર્ષમાં આવેલાં લવાજમની પહેાંચ.

વર્ષ ૬-૭-૮ પેટ.

રા ડાકટર દેશવરાવ બાબારાવ(૫,૧,૭,૮) રાજકોટ	
મે ડી બી કથારીયા	મુબદી
રા નરોત્તમદાસ માણુજી	મુબદ
મે ખટાડ વલ્લભજી જોશી	
રા ઈશ્વરલાલ કે દેશાઈ	"
રા છવજીવાલ વરજરાય	અમદાવાદ
રા ભાર્તેશરાવ રતનલાલ	ગેધરા
રા ચન્દ્રસ કર ગીરભરા કર (૫ ૬-૭)	પ્રાતિજ
રા હિરાવાલ હમિયારામ	મુબાઈ

વર્ષ ૭ પેટ.

રા નાગરાસ જેભાઈ રાવળ	કચાચી
રા જેઠાવાલ હરજીવન મહેતા	પાલીતાણા
વેધરાસી દામોદર કાનજી	મુબદ
રા જગન્નાથ જેઠાભાઈ રાવળ	"
રા ફરીચદ કેવળદાસ	ખારેજ
રા શીવલાલ હમનલાલ	નડીયાદ
મીસીસ પરસોત્તમ રજુછાડ	મુબાઈ

વર્ષ ૭-૮ પેટ.

રા ભાસ્કરરાવ વિકુલરાય	મુબદ
જીવેશ્વર લાધમેરીના સે	"
રા કરસનદાસ પિતાબર	"
રા લીલાધર મુદરજી	"
રા એલ વસન્તરાય નરભેરામ	"
રા નારાય ; ત્રિભાઈ દેવસી	"
રા ચિમનલાલ હરિલાલ મેતલવાડ	"
રા છવજીદાસ નારજીદાસ	"
રા દેવારા કર જગજીવન	"
રા ગાધવદાસ મોરારજી	"
વેધ શાસી રતનસિ હે ગોવિંદજી	"
રા લલુભાઈ ઝવેરદાસ	"
અ સો રતનજાઈ એ આવ્યા	"
રા મૂળજી દુર્ભાજ વેદ	"
દાદર દામોદર લીલાધર	"
રા રતનવદનરામ કરપુરામ	"
રા ધરજીવન મીતીચદ	"
રા બવાનીદાસ એન	"
રા અ હુભાઈ ભીમભાઈ દેશાઈ	"

રા વલ્લભદાસ રામજી	મુબાઈ
સો ધનજવરી	"
સો રમણુલક્ષ્મી ઇચ્છારામ	"
રા જેઠાભાઈ મૂળજી	"
રા ધરમદાસ ભગવાનદાસ	"
રા મૂળરા કર દેવજી	"
સો મુરજીપીરી	"
રા ઝુનીલાલ ઝુવાબચદ	"
સો ૧ મેન્ડુ ફેલચરીજ ક પનીના એનર્ટ	"
રા સામરલાલ હરિલાલ	"
રા કામરશી દયાળ	"
રા ડી કે કાકોર	"
મીસીસ ચવરીખડેન બાપુભાઈ	"
રા ઇશ્વરલાલ ધીરજીરામ	"
રા મન મુખરામ સુધરામ	"
રા ભોગીલાલ રાનરામ	"
રા હિરાવાલ રજુછાડદાસ	"
રા ર ગીલદાસ નરભેરામ	"
રા ગોવિંદલાલ એન	"
રા કેશવલાલ મૂળચદ ભગડી	"
રા પોપકલાલ ધારશી	"
રા ગીરભરા કર ભગવાનજી	"
બાઈ પરચનકુ વર	"
રા મનસુખરામ કે મહેતા	"
રા કામરલાલ વેલાભાઈ	"
અ સો લીલાખડેન	"
સો મોતીબાઈ ધનજી લક્ષ્મીદાસ	"
મીસીસ ઈજાવરી કુવરશય	"
રા ઝીજુભાઈ ભીમજીભાઈ	"
મીસીસ માણુખાઈ રોમ્બર	"
રા મોતીલાલ નાનચદ	"
રા મનસુખલાલ આત્મરામ	"
રા જીમખેરાઈ રા મરખેરાઈ	"
રા જુલાભાઈ જી દેશાઈ	"
રા હીમતરામ કેશવરામ	"
રા ખીમજી આસર વિરજી	"
રા નરોત્તમ ભગવાનદાસ	"
દેશાઈ આધવલાલ રા તોડરામ	"
રા રજુછાડ વિ મોરારજી	કલકતા
બાઈ મીઠીબાઈ નારજીદાસ	"

મીસીસ એચ. વી. ત્રીવેદી	બાવનગર	રા. મોતીલાલ વલ્લભજી	મુંબઈ
રા. હીમમતલાલ ગણેશજી એન.રિયા.	મુંબઈ	લીલાવતી જીવનદાસ	"
રા. રતિલાલ કાળીદાસ	બાવનગર	મિસિસ. ગુણવન્તલક્ષ્મી ઉત્તમલાલ	"
રા. મણિરા'દર રત્નજી ભટ્ટ	"	રા. ખટાડ લાલજી	ગંજીમાર
રા. સુનીલાલ ત્રીજીવનદાસ	"	સો. સુમતિબહેન (વ. ૪ ના)	અધેરી
રા. રાધચંદ ફતેચંદ	"	રા. ભોળીલાલ મોદનલાલ	મુંબઈ
દશાશીમાળી દિતેન્દ્ર સભા	"	રા. ઠાકોરલાલ જમનાદાસ	"
સો. કુસુમકુમારી	"	રા. અમુલખરાય વેણીશંકર	"
મે. બી. એ. એન્ડી સાહેબ	"	રા. હરગોવિંદ નારજીદાસ	"
રા. મોતીચંદ ગીરધર	"	રા. હાથરલાલ ડાહ્યાભાઈ	"
રા. વિઠ્ઠલદાસ વિસંનજી	"	ચતુરલક્ષ્મી બાળકૃષ્ણ	"
રા. ગુલાબચંદ આનંદજી	"	રા. ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર	"
સો. કુંદનવિદ્યા અંબાલાલ	મુંબઈ	રા. મોવિંદજી વસંતજી	"
રા. ખેલસંકર લક્ષ્મીશંકર	"	રા. જીવાભાઈ બી. એ.	"
રા. મનસુખરામ પી. પટેલ	બાવનગર	રા. ત્રીકમલાલ કબાભાઈ	બાવનગર
રા. કુંવરજી આનંદજી	"	રા. બાઈ જમના	કરાંચી
રા. સુખલાલ જીવરાજ	ધાટકુપર	રા. ચિન્તામણી જયંતિલાલ	અમદાવાદ
રા. શ્રીજલાલ વાલજી	કરાંચી	રા. કૃષ્ણલાલ નરસીલાલ	"
રા. ભાણજી ગુલાબચંદ	બાવનગર	રા. શિવસંકર નરસી	મુંબઈ
રા. ઝીજાભાઈ મૂલજીભાઈ	કરાંચી	રા. દામોદરદાસ લક્ષ્મીદાસ	"
રા. લાલજી હરજીવન	"	રા. ગોકળદાસ ભગવાનદાસ	નેરાવર
રા. કીર્ત્તિપ્રસાદ સવાઈલાલ	બાવનગર	ડા. મણીલાલ ગંભાદાસ દેસાઈ	અમદાવાદ
રા. હરિદાસ લાલજી	કરાંચી	રા. રતિલાલ જેઠાલાલ	દામનગર
રા. રૂપચંદ ગોરધનદાસ	"	સદ્ગુણી દેવનંતકુમારી	નડીયાદ
રા. મોરારજી વલ્લભદાસ	"	શા. એ. ડી. ધરમશી	કનજીમ
રા. મોરારજી આણંદજી	બાવનગર	મે. બી. લક્ષ્મીદાસ પંડ્યા	આમી
રા. ડાહ્યમદમદ અલારખીયા	મુંબઈ	મુકુટગૌરી હરગોવિંદ સામજી	ચલાલા
રા. ઉદય રામ તારાચંદ	કરાંચી	રા. મુળજી ત્રીભોવનદાસ	ધોરાજી
રોડ ભંજવાનદાસ માધવદાસ	મુંબઈ	રા. દરિયાજી એચ ભટ્ટ	જુનાગઢ
રા. ભીમજી નારજી દલાલ	"	રોડ કારશીભાઈ મજલાલ	આશા'બીઆ મોરા
રા. હનનભાઈ નાયાભાઈ	"	રા. મનનલાલ જમિયેતરામ	જલગામ
સો. ડાહીગૌરી C/o હજીખોરીયા	"	રા. ડાહ્યાભાઈ સાંકળાભાઈ	નડીયાદ
રા. મણિલાલ અંબારામ	ધાટકુપર	રા. રમણિકલાલ ઉદેરીય	જેતપુર
રા. લક્ષ્મીદાસ જીવરાજ	મુંબઈ	રા. મણિસંકર આનંદજી	ધોરાજી
રા. પ્રેમજી દેવજી	"	રા. કરીમ મદમદ માસ્તર	જુનાગઢ
મીસીસ હીરાબાઈ	"	રા. હલ્યાણજી જીવજીદાસ	ધોરાજી
રા. દરિપ્રસાદ દત્તમરામ	"	રા. ઈન્દ્રાસંકર દુરમાસંકર	ખમસરા
મીસી કૃશવજી દયાળ	"	શ્રીમદ્ દેવમંદ્રાચાર્ય જૈન પુરનલાલચ.	પાટણ
સો. ઈન્દ્રાજવડી નામરજી	"	બાઈ જયપુર માણેકભાઈ	બાલાગામ
બાવસાર સુતાર પેલાભાઈ ખુસાલદાસ	જંગપાર	રા. વૈદ્યશંકર નરસિંહપ્રસાદ ગીરજીદાસ	અમરેલી
રા. ડાહ્યાભાઈ દેવાસંકર	અમદાવાદ	ધી નેડીવ જનરલ લાવજેરી	ઉમરેડ

રા. જસવંતરાય મયારાંકર	જુનાગઢ	રા. જસરાજ હીરાચંદ	કાનાનાર
રા. મહારાંકર છગનલાલ	ગોધરા	રા. મોતીચંદ મકનજી	ડાંડુ
૧. છગનલાલ હ. પંડયા	જુનાગઢ	વર્ષ ૬ પેટે.	
રા. શિવલાલ શંકરલાલ	આણી	રા. યુ. વી. પટેલ	રોરખાન
રા. ઠંકર ધનજી ભદ્રવજી	અંકોલા	રા. એન. આર. મહેતા	અલાહબાદ
રા. મણિલાલ નાગરદાસ	આણી	સ. યુ. કન્યારાણા	બાલક
રા. વલ્લભદાસ કાનજી	અંકોલા	રા. અરજન કરનસી	કલકત્તા
રોડ ત્રીભોવનદાસ હીરાચંદ	અતીબાગ	સ. યુ. કન્યારાણા	લારોલ
રા. પરમોજીદાસ રણછોડદાસ	પાવણપુર	સ. યુ. કન્યારાણા	ગવાડા
રા. નરવરલાલ કે. ડાહીરીસ્ટ	જુનાગઢ	રા. મહુલાલ રતીલાલ	અમદાવાદ
રા. રામપ્રસાદ એમ. મહેતા	જેતલસર	રા. ધીરજલાલ છબીલાદાસ	મુંબાઈ
સો. દિરાલદમી	આમોદ	રા. સુનીલાલ ભીખારીદાસ	"
રા. ચીમનલાલ હીરપારામ	આણંદ	શ્રી હસીલ જૈન દરિયાપુરી લાયબેરી	હસોલ
રા. ભગવાનલાલ બાપાલાલ	સિદ્ધપુર	રા. હરિદાસ ત્રીભોવનદાસ	રંજુન
રા. મોદનલાલ બાપુલાલ	શીલીંગ	રા. સાંકળચંદ અમરતલાલ	મુંબાઈ
રા. નારણદાસ મેઘજી બાદિયા	મુંબાઈ	સો. બખીખેન	"
રા. મોદનલાલ નાગજી	ધોરાજી	સો. દિરાલદમી છાતાલાલ	નડીયાદ
રા. રામપ્રસાદ જ્યૌષ્ઠ્ય	હાલોલ	રા. પરમુલાલ મૂળચંદ	પેટવાદ
રા. આનંદજી નાનચંદ	કાનપોર	રા. છગનલાલ કાનજી	મુંબાઈ
સો. લીલમજોરી C/o કનૈયાલાલ	જેજીસર	રા. પુસકંબી એ બાકરભાઈ	"
રા. છાતાલાલ સદાશીવદાસ	નવાપુર	અ. સો. વિરમતિ	અમદાવાદ
રા. પુરુષોત્તમ ગોવિંદદાસ	દંડાણ	રા. છગનલાલ કાળિદાસ	મસકત બાદર
રા. રણછોડલાલ ડાહ્યાભાઈ	પાલનપુર	સો. દિરાજીવર	મુંબાઈ
રા. યશવંતરાય નથુરામ	જંજીરજી	રા. દરખચંદ એલ.	"
રા. હોમતસિંગજી રાયસિંગજી	આજુલા	બાઈ ગુલાબ હરિભાઈ	"
રા. ભજવતરાય શુભાભરાય	જાળીઆદરા	રા. મણિલાલ મૈમાનંદ	જાજીસર
સરકયુલેટીંગ લાયબેરીના સો	દરાપુરા	રા. કૃષ્ણલાલ મોદનલાલ	મુંબાઈ
ખેડેન છતાબા	નાખાડ	રા. હેમચંદ અમરચંદ	"
રા. પ્રાણલાલ હરિપ્રસાદ દિવાન	હડયાણ	સો. તાપીબાઈ શીવગર	"
રા. રણછોડલાલ મનસુખરામ	મુંબાઈ	રા. નંદલાલ નાયાલાલ	અમદાવાદ
રા. ભોગીલાલ એમ. ગણી	રાજકોટ	મીરીસ જી. કે. ઉપાધ્યાય	ધોરાજી
મે. ભડેન શિવસિંહજી	રીબડા	હિન્ડુ કન્યારાણા	રાજકોટ
રા. આનંદરાવ હરિવલ્લભદાસ	નાગપુર	સો. પુષ્પાવર્ત. C/o. જજલાલ	મુંબાઈ
રા. દેવચંદ રામજી	ધારી	રા. છાતાલાલ ચકુભાઈ	ભીખોરા
રા. પ્રદલાલજી સેવકરામ	સિદ્ધપુર	રા. મોદનલાલ મુળચંદ	બરચ
રા. કેશવલાલ વલ્લભદાસ	રાજકોટ	રા. વીરજી પ્રાગજી	ધાટકુપર
રા. છગનલાલ પ્રેમચંદ	પાદરા	રા. કેશવલાલ ગંગાદાસ	એનાનનડ
રા. લક્ષ્મીદાસ બીખાભાઈ	પારડી	રા. મોતીભાઈ વખાભાઈ	આજંદ
રા. રામપ્રસાદ તુસિંદપ્રસાદ	જુનાગઢ	રા. મોદનલાલ બાલુભાઈ	મુંબાઈ
રા. રવજી ખરમસી રૂખા	અમોલા	મીરીસ શિવગોરી	"
રા. મોતીલાલ રતનજી કોઈરી	રાવનપુર	સરકોરી લાયબેરીના	"

ખત્રી કાનજી દસરાજ	મુંબઈ	સૌ. ચુનીગવરી વરજદાસ	મુંબાઈ
રા. લીલાધર કાળીદાસ	"	રા. અરજુનરાવ નાગરજી	"
રોક પુરપોત્તમ રતનસી	"	રા. હરિદાસ કૃષ્ણદાસ	"
છાટુભાઈ એનોપેરામ વઝીવ	"	રા. મારકંડરાય વિ. ગીરભપ્રસાદ	"
સૌ. કુમુદાબાઈ O/o જયસુખલાલ	રાન્તાકુજ	રા. કેશવલાલ ચંદુલાલ	"
રા. નરસીદાસ લીમજી	મુંબઈ	સૌ. લેકાલાલ વનમાળીદાસ	"
સૌ. રજબચંદી વી. ખર્ડેલ	"	સૌ. નર્મદાગૌરી	"
રા. દરિયદાસ જગજીવન	સોલાપુર	રા. દામોદર કલ્યાણજી	દલકતા
બહેન મંજુ મોલીલાલ	અમદાવાદ	રા. મગનભાઈ હરિભાઈ	ધરમજી
રા. પુરસોત્તમદાસ લેકાલાલ	"	મે. ધર્મેજી લાયચેરીના સૌ.	"
સૌ. જમનાબહેન ન.	મુંબાઈ	બહેન જયાકુંવર	ભાવનગર
રા. મોગીલાલ રજુછાડલાલ	અમદાવાદ	ગાંધી મુલચંદ લાલજી	મુંબાઈ
લખમીદાસ દેવજી ભટ્ટ	મુંબાઈ	રા. મૂળજી રજુછાડ ભાટિયા	"
કેશવલાલ વાગીલાલ	"	રા. કંચનરાય વિ. નવનીધરાય	ભાવનગર
બાઈ ચુનીગવરી કેશવલાલ	"	રા. પ્રભાસીંહર દલપતરામ	"
રા. હમનલાલ શિવસીંહર પંડ્યા	મહેસાણા	રા. સારાભાઈ વજેસીંહર	"
નાયીબહેન લખમરાંકર	કપડવાંજી	રા. રતિસીંહર ગીરભસીંહર	"
રા. નરોત્તમ દરજીવનદાસ	મુંબાઈ	સૌ. કુન્તાલદમી એમ. દેસાઈ	"
અમરતલાલ મોહનલાલ	"	સૌ. દિરાલદમી વિદ્યારીદાસ	મુંબાઈ
હરિલાલ જી. પંડ્યા	"	સ. જી. કન્યાશાળા;	ચરાડા
મેનેજર કૃષ્ણ પ્રીન્દીંગ પ્રેસ	"	સ. જી. કન્યાશાળા	માલોસજી
રા. ભગવાનદાસ વિકલદાસ	મુંબાઈ	રા. જમનાદાસ મનોરદાસ	મુંબાઈ
રા. ચુનીલાલ ડી. દેસાઈ	"	રા. મનચેરજી કે. રખાડી	કરાંચી
સૌ. જમનાબાઈ એમ. કવિના	જુનાગઢ	મહેતા છાટમલાલ પરમાનંદદાસ	સજોસરા
રા. રતિલાલ ભગવાનદાસ	મુંબાઈ	રા. નારાયણ લક્ષ્મીદાસ	કરાંચી
રોક કોરજી મુલજી	"	રા. ઠાકરચી દસરાજ	"
રા. બાલકરામ એસ. દવે	કાનપુર	રા. ગોરધનદાસ કદાનદાસ	સીનોર
રા. માણેકલાલ પુરસોત્તમ	મુંબાઈ	ન્યુ ગુજરાતી કન્યાશાળા	કરાંચી
રા. લક્ષ્મીદાસ કેશવજી	"	બોમ્બે બન્યુસમાજના સૌ.	દલકતા
રા. લલુભાઈ એ. દેસાઈ	"	મે. રામદાસ મોસરજી લાયચેરીના સૌ.	કરાંચી
રા. પી. દરજીવનદાસ	"	મીસીસ ત્રીવેળી દામોદર	દલકતા
સૌ. અચરતબહેન	"	રા. ઉધનગલ સતરામદાસ	કરાંચી
રા. નટવરલાલ કરસનદાસ	"	ખંભાત લાયચેરી	ખંભાત
સૌ. સવિતાગૌરી નારજીદાસ	"	રા. સુતાર રજુછાડ અખજી	કરાંચી
રા. પ્રીતલાલ ખીમજી	"	સૌ. દિરાલદમી O/o મોગીલાલ	અમદાવાદ
રા. માધવજી કેશવજી	"	રા. વેકુલલાલ શ્રીખત	"
સૌ. કીષ્કાબાઈ	"	રા. કેશવલાલ મગન	"
રા. માધવજી પીતાંબર	"	સૌ. ગંગાગૌરી	"
રા. એમ. એમ. વઝીવ	"	રા. ગોરધનદાસ દરિ	"
રા. કેશવલાલ ગોલગદાસ	"	રા. દિરાભાઈ મણિ	"
રા. હવસીદાસ વર્લેદાસ	"	રા. મદીપતરાવ ના	"

ઉપયોગી અને ઉત્કર્ષક પુસ્તકો.

ઉપાકાન્ત—એક રમિક નવલકથા

એક કાગળ પાકું પૃ. ૩. ૧-૦-૦

૨૬ કાગળ કાચું પૃ. ૦-૮-૦

Selections from English Poets.

૦-૧૨-૦

ટેલીશિન—

૦-૧-૦

જીવનકલો—ગુજરાતમાં કદી નહિ જોયેલી એવી સુંદર ખાંધણી, ફેન્સી કાગળ, નવીન ઘાટ અને રેશમી ફેન્સી દોરીથી મુશાબિત મનુષ્ય અને ઉપયોગી પુસ્તક—

૦-૪-૦

રાજમાર્ગનો સુસાફર—સ્ત્રી, પુરુષ, પુવાન, વૃદ્ધના સન્મિત્રની મરજી સારે એવું સુંદર પુસ્તક.

૦-૪-૦

(દરેકનું ટપાલ ખર્ચ જૂદું પડશે)

મળવાનું ઠેકાણું—ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવેદિયા બી, એ

સાન્દાકુચ—સુબાધ.

નામદાર શ્રી ટીશ સરકારે તેમજ નામદાર ગાયકવાડ સરકારે
ઇનામ માટે મંજૂર કરેલી.

ગીતમાળા ભાગ ૧ લો.

(આવૃત્તિ ૨ જી)

જેમાં આધુનિક વિદ્યાન લેખકો તથા કવિઓની ઇશ્વરસ્મરણ, યૃદ્ધધર્મ, નીતિ, સદ્ગતિ, મૌન્ય, દેશભક્તિ & વિષયો ઉપરની ઉચ્ચ પ્રતિભા કાવ્યમય, સુંદર અને રમિક રાગો વાળી લગભગ ૮૦ ગરબીઓનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે. ઉચ્ચ વર્ગનાં ગરબો મંદજોમાં આ પુસ્તકમાંની ગરબીઓ ખાસ પસંગ કરવામાં આવે છે. ૧લી આવૃત્તિ યોગ્ય સમયમાં ખપી ગયા પછી ઘણે ઘણે ઠેકાણેથી-નામદાર ગાયકવાડ સરકારના કેળવણી ખાતા તરફથી પણ વખતોવખત થતી માગણીને ક્ષીયે તેની આ બીજી આવૃત્તિ કહોડવાની જરૂર જણાઈ છે—મુદ્રિત છે આના.

સંયુક્ત હુદુદ્દમની સંસ્થા (એક નિર્મણ). મૂલ્ય—૦-૨-૦

રચનાર—શંકરરાય અમૃતરાય (પ્રાચ્ય બન્ધુસમાજ).

જાને પુસ્તકો મળવાનું ઠેકાણું—શંકરરાય અમૃતરાય.

સર્વપર-પાંચેશ્વરની પોળ, અમદાવાદ.

સુન્દરીસુબોધના સાતમા વર્ષની ભેટ

ગીતમાળા ભાગ ૨ જો.

ગાવા લાયક ગીતો અને ગરબીઓનો આનંદન, રસીકો, ઉત્તમ મંત્રક. આ પુસ્તકમાં ગુજરાતી સાહિત્યના સારા લેખકોની આકર્ષક કૃતિઓ એકઠી કરવામાં આવી છે.

મંત્રક કર્તા—રા. રા. શંકરરાય અમૃતરાય પ્રાન્થ, બન્ધુસમાજ.

પ્રકાશક ,, કૃષ્ણલાલ હરગોવિન્દ પંડીત, પ્રતિનીધિ, બન્ધુસમાજ.

મૂલ્ય રૂ. ૦-૬-૦ ગ્રાહકોને ૦-૪-૦ (ટપાલ ખર્ચ ગુરુ).

સુન્દરીસુબોધના ગ્રાહકોને ખાસ લાભ.

પ્રિયકાન્ત.

(એક બોધદાયક સાંસારિક નવલકથા).

કર્તા—રા. રા. રણછતભાઈ વલ્લભાઈ બા. એ.

મૂલ્ય	{	કાચું પુકું.	રૂ. ૧-૦-૦	ગ્રાહકોને ૦-૮-૦
		પાકું પુકું.	રૂ. ૧-૦-૨	,, ૦-૧૦-૦

ગુજરાતી પંચ.

ગુજરાત, ઇતિહાસ, હિન્દુસ્થાનના ખીજા વિભાગ, અર્માં આદિ દ્વરના પ્રદેશોમાં બહોળો ફેલાયો પામેલું, સાહિત્ય, સમાજ, રાજ્ય, ધર્મ આદિને લગતા વિવિધ વિષય ચર્ચાવતું દેશવિદેશની અનેક ખબરો આપનાર । સસ્તામાં સસ્તું અને મહોટું, ઉત્તમ અઠવાડીક પત્ર. વાર્ષિક લવાજમ-માત્ર રૂપિયા દોઢ. દેશાવરના ગ્રાહકો માટે માત્ર રૂપિયા અડી દર વર્ષે ગ્રાહકોને મુંદર વાર્તાના પુસ્તકોની અને તે ઉપરાંત દિવાળીમાં સચિત મહોટા ખાસ અંકની ભેટ આપવામાં આવે છે.

મેનેજર “ ગુજરાતી પંચ ”—અમદાવાદ.

સુન્દરીસુબોધની આખી ફાઇલો (વર્ષ ૪ તથા વર્ષ ૬.) મૂલ્ય: ભેટ માથે રૂ. ૧-૪-૦ (ટપાલ ખર્ચ માફ).

સુન્દરીસુબોધનાં પાઠનાં વર્ષોનો અંકોની ત્રણ ફાઇલો મૂલ્ય દરેક અંકના સત્તા આના પ્રમ.એ. (ટપાલ ખર્ચ માફ.)

આયોનિક ફાર્મસી

માં

બનતી સાધારણ ઉપયોગની દવાઓ.

શીવર ટ્રોસ.—જવર બિન્દુ. દરેક જાતના તાવ ઉપર લાગુ પડે છે. ધણી
મસ્તી અને અસરકારક દવા છે. ૩. ૦-૪-૦

જમસિઝક.—નંતુવિનાશક. ચેપી કે ઝેરી નંતુના વિપ્લવે કાપી નાખે છે.

૩. ૦-૮-૦

બક્ક પ્યુરિફિકેશન સોલ્યુશન.—રક્તગ્રાહક. લોહીવિહાર ઉપર ધણીજ અસર
કારક દવા. ૩. ૧-૦-૦

લીવર મોલ્ડેશન.—ઝાડાની કબજાઆત વગેરે દુર કરે છે ચેટ માફ આપે છે.
અને શુષ્ક લાગે છે. ૩. ૧-૦-૦

એન્ટિસેપ્ટિક મલમ.—ચામડીના દરેક રોગ ઉપર કઠોતું અટકાવી જલદી રજ
આણે છે. ૩. ૦-૮-૦

એ ઉપરાંત દરાજનો મલમ, ખીવનો મલમ, કોલેરા, પ્લેગ વગેરેની સમગ્રી જાતની
બકતરી દવાઓ બનાવવામાં આવે છે

વધુ ખચર માટે તથા તમુના માટે લખો—

(પ્રોફેસર ગજજરની) આયોનિક ફાર્મસી.

ગીરગામ, મુંબઈ.

નિજકુંજ..

મુલજી દુર્લભજી વેદ કૃત.

નવા રાસલગ્નો, નવાં લજનો, નવાં કાવ્યો, પાનાં ૧૫૦; ઉત્તમ છપાઇ ને બાંધણી.

મૂલ્ય: ૦-૧૨-૦.

મગવાનાં ટેકાણાં—અ. સૌ. જમનાબહેન નગીનદાસ સક્કંઈ,
બાણગા વાલકેશ્વર—મુંબઈ.

એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની, કાલબાર્દવી રોડ—મુંબઈ.
જીવનલાલ અમરશી મહેતા, સ્વામિનારાયણના મંદિર પાસે—અમદાવાદ.

તૈયાર છે.

“ સરસ્વતીચન્દ્ર ” ના કર્તા

શ્રીયુત ગોવર્ધનરામ.

એમના જીવનની ટુંકી કથા અને તેની તુલનાં.

લેખક: કાન્તિલાલ જગનલાલ પંડ્યા, બી.એ.

૩૦૦ પૃષ્ઠનો સચિત્ર અન્ય.

કિંમત માત્ર ૦-૧૨-૦ પોષ્ટેજ જુડે.

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની, કાલકાદેવીરોડ—મુંબાઈ.

અમુલ્ય સેટ.

“ વૈદ્ય વિદ્યા ”

આ નામનું અનેક વૈદ્યક વિષયોથી ભરપૂર અને સર્વ લોકો-

પયોગી ૧૨૮ પાનાંનું પુસ્તક એક પોષ્ટ કાર્ડ ઉપર નામ ઠાંભ લખી

મોકલનારને કિંમત કે ટપાલ ખર્ચ કંઈ પણ લીધા વગર મફત

મોકલી આપવામાં આવે છે.

રાજવૈદ્ય નારાયણજી ટેશવલ.

જામનગર—કાઠીવારાડ

સુન્દરીસુબોધના આલોકને ખાસ લાભ.

સુન્દરીસુબોધ મંદિરમાં ઓછી કિંમતે મળતાં પુસ્તકો.

રસાલાં અને મનોરંજક ! ઉપયોગી અને ઉત્કર્ષક !

વાર્તાલહરી.—સસીની કુટી મંપૂર્ણ વર્તાઓનો મ્હોટો અને ઉત્તમ મંથક રચનાર, સૌ.

પ્રમિલા તથા મૌ અરવિન્દા કિ. રૂ. ૧-૦-૦. આલોકને ૦-૧૨-૦

અલક્યજ્યોતિ પદ્મનાભ મધુકર { ઉત્તમ નવવકથાઓ, આપણા મમારની ઉત્તરિના સન્માર્ગ ત્વેમાં અનેક
રીતે સુરપટ કરવામા આવ્યા છે રચનાર, રા. શિવભાઈ આપ્તભાઈ
દરેકનો રૂ. ૧-૮-૦ આલોકને દરેકનો ૦-૮-૦

કપિજલા.—શ્રીહૃદયની વિવક્ષણા અને પ્રેમની સાર્થકતા પ્રકટ કરતી નવવકથા, રચનાર

ર. શિવભાઈ આપ્તભાઈ કિ. રૂ. ૦-૬-૦. આલોકને ૦-૪-૦

મૃદુલા.—શ્રીજીવન અને સમાજની ઉત્તરિના મન્માર્ગ દર્શાવતી નવવકથા રચનાર

ભોગીન્દ્રનાથ રતનલાલ દિવેદિયા બી. એ (સુવન્ધુ, બન્ધુસમાજ),

આલોકને ૦ ૪-૦

નિક્કારદર-છુપીપોતિસના પરાક્રમે આવેખતી મનોરંજક નવવકથા આપાન્તર કિ.રૂ.૦-૮-૦

રા. કૃષ્ણલાલ હરગોવિન્દ પંડિત, કિ. રૂ. ૧ ૦-૦ આલોકને ૦-૮-૦

સુધાહાસિની સુન્દર, રસિક, ઉત્તમ નવવકથા દેશભક્ત બામુ રોમેશચન્દ્ર દાસકૃત.

આપાન્તર કરનાર-આ. સૌ. વિદ્યાગૌરી. બી. એ તથા અ. નૌ. શારદાગૌરી બી. એ

કિંમત રૂ. ૧-૪-૦. આલોકને રૂ. ૧-૦-૦

ગીતરાંત્રલ નાગરોમાં નવાતા લક્ષ, જ્ઞોધ વોરે મંગલ પ્રમગનાં ગીતને

ઉપયોગી મંથક રચનાર અ. મૌ. બાળાજીવન કિ રૂ. ૦-૮-૦ આલોકને રૂ. ૦-૮-૦

(ઉપરના મર્ પુસ્તકોનું ટપાલ ખર્ચ જુદું પડશે.)

A Paper for European Indians Chinese and Coloured People.

“INDIAN OPINION”

Weekly--English and Gujarati.

Gives the fullest information regarding the Great Indian and Asiatic Questions in the South African Colonies, and should be read by all who have the welfare of the British Empire at heart

“INDIAN OPINION” will be sent post free to any address in the world for 17/- per annum.

ADVERTISERS MAY REACH THE WHOLE OF THE INDIAN MERCHANTS IN SOUTH AFRICA THROUGH THE MEDIUM OF THIS JOURNAL

All communications should be addressed to the Manager

“INDIAN OPINION,” PHOENIX, NATAL.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

एक महान माता:

મહારાં માતૃશ્રીના મરણને લીધે મહારા કુટુંબની એક મહાન સ્ત્રી મૈં
છેઈ છે. મ્હેજ પળ ગોટાલા વગરનો, ચોંટથી વુદ્ધિ, પાકો સમજણવાળી
વિચારશક્તિ; ચંચલ તથા સર્વગ્રાહી યાદદાસ્તી; સરી સ્થિતિનો આઘેદ્ય ત્યાલ
કરી શકે પર્વી પ્રશ્ન કલ્પનાશક્તિ; પરેપરી અળેને વણતે પણ નિષ્ફળ ન
ચાય એવું ડહાપણ તથા સમજણ; જિંદગીની વ્યાવહારિક મુશ્કેલીઓને વ્યવ-
હારી વિચાર તથા વ્યવહારી રીતથી હઠાવી કાઢવાની શુદ્ધિ તથા શક્તિ,
બાસપાસના વનાવો તથા મનુષ્યોને અનુકૂલ થવાની શક્તિ, જે જેટલી સાવ-
હેતી ભરેલી હતી તેટલીજ વિવેકવુદ્ધિવાળી તથા ઉદારતાય લા હતી, મુશ્કે-
લીના ઉપાયો ચોંટવામાં કુશલતા; અને સમજુપણું—આર્શ આવી અનેક તત્ત્વો
પમની સમર્થ શુદ્ધિના યન્ધારણમાં પ્રવશ પામ્યાં હતાં. પરેપર, એવા અનેક
છળ મ્હેં અનુભવી છે જ્યારે આવી મહાન માતાને પેટે મ્હેં જન્મ લીધો છે એ
ધિનારથી મ્હને અભિમાન થયું છે ! પમને જો કેલ્લવળી મલ્લી હોત તો શું ન
ચર્ચાં હોત

कान्तिलाल छ पंड्या कृत.-“श्रीयुक् गोवर्धनराम ”

एक उत्तम माता:

વેટા, મહારા કરતાં ત્હારી માતાનું તપ વધારે ઉગ્ર છે ને. મ્હેં જે ક્ષેત્રોની
પૂજા કરી છે તેના કરતાં ત્હારી માતાએ કરેલી પૂજાનો ઈશ્વર અનેકધા
વધારે સૂક્ષ્મ અને શાશ્વત સત્કાર કરેલો છે તેનો પ્રમાણ તું જુએ છે. પણ
માત્ર મહારા જેવાનાં આશીર્વાદ-રૂપણ ચિત્તોને તૃપ્ત કરવાના, અને પતિનાં
માતાપિતાનો મૂર્ત વાસનાઓને પતિની પેટેજ તૃપ્ત કરવાના, 'કર્મમાં (પણ)
ઈશ્વરને પ્રત્યક્ષ કરેલો છે અને ઈશ્વરની પૂજા મળી છે તે મહાપૂજાનું કલ્પણ
ફલ તે આજ માંગે છે ને મોગવશે મહારા પુણે આરંભેલા પિતૃયજ્ઞમાં ત્હારી
મતા અદ્વિતરસથી જોડાઈને પતિનો માર પોતાને માથે લાંબો, પોતાની
નિન્દા કરનારના ઉપર ક્રોધે મગાઈ નથી, સ્તુતિથી મગુલ થઈ નથી, દુઃખકાલે
શોકમાં કલ્લી ગઈ નથી, ધિયાથી કે સંપત્તિથી માર્ગેન થઈ નથી, ને જે
સાત્ત્વિક પ્રકાશમાં તમે યે જળે સદ્ચાર કર્યો તેમોજ સાત્ત્વિક પ્રકાશ એ મહા
પતિવ્રતાનાં નિષ્કામ પ્રીતિયજ્ઞ ઉપર સલ્લગ્યો છે ને સલ્લગે છે.

स्व. सा. गोवर्धनरामकृत “सरस्वतीचन्द्रः भाग ४.”

સુન્દરી સુબોધ.

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા. । મનુ.

(પ્રપ્રત દેવતા રૂઢે, અથા આમે સન્માન સુન્દરી.)

આધસપાદક

પુસ્તક ૮, અંક ૮.

એપ્રિલ, ૧૯૧૧.

બન્ધુસમાજ, અમદાવાદ.

પ્રકાશક અને તત્રી—રામભોહનરાય જમવંતરાય.

વિષયસૂચન,

લેખક

વિષય વિભાગ

ઉદય ગુંજત.

૫૪

૨૫૭

કાવ્યકુજ.

પ્રભુની આરતી.

રા. સુગંધ દુર્લભગં વેદ

૨૫૮

પ્રેમ.

રા. ચાંપસી વનુપદાસ ઉદેશી.

૨૫૮

સ્નેહરસાટન.

રા. પ્રભાસંકર જયશંકર પાંડક

૨૫૯

શાન્તિનો આનન્દ

રા. "કુજ"

૨૬૦

માતાનો પ્રેમ.

રા. "સદ્વિલાસી."

૨૬૧

પ્રેમતરંગ.

રા. "વિથ"

૨૬૧

વાર્તાલહરી.

શાગદામરણનું ભોવાળું.

રા. શિવપ્રસાદ દવપતરામ પડિત.

૨૬૨

ચિદાકાઢાં

પ્રદરરોગ.

ડૉ. "લાટુ તોરમન."

૨૭૩

વિવિધવિહાર.

શ્રીકૃષ્ણની રાસલીલા.

રા. બાગકૃષ્ણ છાટાલાલ જંધારીયા.

૨૭૫

"સરસ્વતીચન્દ્રની સેવિકાઓ" રા. ભોગીન્દ્રરામ રતનપાલ દિવેદીયા બી. એ.

૨૮૦

આનન્દાશ્રમ.

જેઠાધનો એજ માર્ગ.

રા. "મદ્રંમદ્રનો સગોત્રી."

૨૮૩

દ : જૂપા.

રા. ભોગીન્દ્રરાવ આર દિવેદીયા. બી. એ.

૨૮૮

વાર્ષિક લવાન્નમ પોસ્ટેજ સાથે સવા રૂપિયા હિન્દુસ્થાનની બ્લાર દાદ રૂપિયા

ગ્રાહકોને ખાસ લાભ !

મુન્દરી સુખોદના ગ્રાહકોને એાછી કિમ્મતે મળતાં સ્ત્રીવિષયોગી નવલ કથાઓ
નયા સુખોદક સ્ત્રીલા પુસ્તકો.

પુસ્તકનું નામ	રચનાર	અસલ કિમ્મત.	ખાસ એાછુ મૂલ્ય.
કપિંજલા.	રા. શિવભાઈ બાપુભાઈ.	રૂ. ૦-૬-૦	રૂ. ૦-૪-૦
અલક્ષ્યજયોતિ.	" " " (દરેકના)	૧-૮-૦	" ૦-૮-૦
પદ્મનાભ.			
મધુકર.			
મૃદુલા.	રા. ભોગીન્દ્રરાવ ર. દિવેરિયા.	બી. એ. ૦-૮-૦	" ૦-૬-૦
વાર્તાલહરી.	સી. પ્રમીલા તથા સી. અરવિન્દ.	૧-૦-૦	" ૦-૧૨-૦
મુધાહાસિની.	સી. વિદ્યાગૌરી, બી. એ., તથા સી. ચારદગૌરી, બી. એ.	૧-૪-૦	" ૧-૦-૦
ગીતમાળા (ભાગ ૨.)	રા. શંકરરાય અમૃતરાય.	૦-૬-૦	" ૦-૪-૦
ગીત રાંધણ. (લગ્ન, જનોષ્ઠ પ્રસંગે નાગરોમાં ગવાતાં ગીતં)	સી. બાળા બહેન.	૦-૮-૦	" ૦-૬-૦
ચોથા વર્ષના બધા અંકની કાલત. (ટપાલ ખર્ચ માફ)		૧-૪-૦	" ૧-૦-૦
છઠ્ઠા વર્ષ " " " (" " ")		૧-૪-૦	" ૧-૦-૦
બીજાં વર્ષોનાં છુટક અંક-દરેકના. (" " ")		૦-૨-૦	" ૦-૮-૦
પ્રિયકાન્ત. (મનોરંજક અને ઉત્કર્ષક નવલકથા રા. રણજીતભાઈ વણુભાઈ. બી. એ.)		૧-૪-૦	" ૦-૧૦-૦
		કાચુ પુસ્તક. ૧-૦-૦	" ૦-૧-૦
અધોરકામિની દેવી. (જીવનચરિત્ર)	રા. શિવપ્રસાદ પંડિત.		૦-૧-૬

(દરેક પુસ્તકનું ટપાલ ખર્ચ જુદું.)

મળવાનું ટેકાણું 'મુન્દરી સુખોદ' મન્દિર, અમદાવાદ.

રા. ભોગીન્દ્રરાવ ર. દિવેરિયા. બી. એ. સેન્ડાકુલ, સુખોદ, એમની
ખાએથી મળતાં પુસ્તકો—

ઉપાકાન્ત (નવલકથા) પાકું પુસ્તક રૂ. ૧-૨-૦ કાચુ પુસ્તક ૦-૮-૦
Selections from English Poets... .. ૦-૧૨-૦
ટેલીફોન (નિબંધ) ૦-૧-૦

જીવનકલા } ઉપયોગી સામગ્રીની શરત સારે એવાં પુસ્તકો,
રાજમાર્ગનો મુશાકર } મુન્દર, દેવી બાંધણી, (દરેકના) ૦-૪-૦

રા. શંકરરાય અમૃતરાય, રાધાપુર, વાઘેશ્વરની પોળ, અમદાવાદ-એમની
પાસેથી મળતાં પુસ્તકો—

સંયુક્ત કૃત્ત્યની સંસ્થા (નિબંધ) કિમ્મત ૦-૨-૦

ગીતમાળા ભાગ ૧ લો—(સુખોદક, ગીત-ગરનાનો સંગ્રહ) ૦-૬-૦

(દરેકનું ટપાલ ખર્ચ જુદું)

સુન્દરી સુબોધ

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાહસરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના રાબડોમાં લેહીએ તો “સ્રીશો પંડિત થાય, રસજ્ઞ થાય, કુટુંબપોષક થાય, સ્વસ્થ થાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને “સુન્દર થાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય ને તે મુક્તતાથી “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઇચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખર્ચાં કલ્યાણ કરવા “શક્તિમતી અને હૃદયસાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્ગને યોગ્ય અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની “કલ્યાણ વાસનાઓ વૃદ્ધ કરે;” પતિભક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે અને તેના આંતર-વિશ્વાસોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ ભેળવી હર્ષ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને અન્તે સ્વદેશમાં ઉદયચર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્ય સુન્દરીઓના જીવનની સફળતા છે. “સ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના શાન્ત્ય નથી... “સ્રીની ઉત્પત્તિ વિના દેશની ઉત્પત્તિ અશક્ય છે.”

વર્ષ. ૮ મુ.] ઈ. સ. ૧૯૧૧, એપ્રિલ:—ચૈત્ર, વિ. સં. ૧૯૬૭. [અંક ૮ મો.

ઉદયગુજન.

વૈર પ્રેમથીજ નાશ પામે છે:—આપણે જેવા વિચાર કરીએ છીએ તેવાજ થઈએ છીએ; આપણી જિંદગી આપણા વિચારને અનુસરે છે, આપણા અન્તાઃકરણની ભાવનામય બની રહે છે.

જો કોઈ મનુષ્ય ખોટા વિચારથી બોલે અને વર્તે છે, તો ગાઠનું પેડું ગાઠું ખેંચનાર બળદને પગલે પગલે બાય છે તેમ હુ:ખ તેની પાછળ પાછળ ફરે છે. જો કોઈ મનુષ્ય સારા વિચારથી બોલે અને વર્તે છે તો કદિય વિષ્ણુ પરી ન શકતી પોતાની છાયાની પેડે મુખ તેનાથી આધુ ખસી શકતું નથી.

“એણે મહને ગાળો દીધી, એણે મહને માર્યો, એણે મહને હરાવ્યો, એણે મહને: લૂંટ્યો,”—એવા એવા વિચાર નિરંતર કર્યાં કરનારનાં હૃદયમાંથી વૈરભાવ કદિ ખસવાનો નથી; “એણે મહને ગાળો દીધી, એણે મહને માર્યો, એણે મહને હરાવ્યો, એણે મહને લૂંટ્યો,”—એવા એવા વિચાર પોતાનાં મનમાં ન આવવા દેનારનો વૈરભાવ નિઃસંશય નાશ પામશે.

કારણ વૈરભાવ કદિ પણ વૈરભાવથી ઘટતો નથી; વૈરભાવ પ્રીતિ-થ જ નાશ પામે છે આ પુરાણ સિદ્ધાંત છે.

ધમ્મપાદ ઉપરથી.

કાવ્યકુંજ.

પ્રભુની આરતી.

મારે જન્મ જન્મનાં કોડ જુના, હવે જગ્યા, હો રાજ !
 પ્રભુની આરતી મહારાજ !
 લલાટે લખ્યા પુરાણ લેખ, નવનિત હૈયે ચળ્યા, હો રાજ !
 પ્રભુની આરતી મહારાજ !
 મારે મન્દિરિયે નલયેરધુમ્મટ છાઈ રહ્યા, હો રાજ !
 પ્રભુની આરતી મહારાજ !
 સાગર નાચે ધરનો થાળ મલિ મોતી ભર્યો, હો રાજ !
 પ્રભુની આરતી મહારાજ !
 મારી હથેલીઓમાં ઝળકે શશિ રવિ દીવડા, હો રાજ !
 પ્રભુની આરતી મહારાજ !
 મારી મીટ મીટ કરતી ઝરતા અગીરસ ધુટડા, હો રાજ !
 પ્રભુની આરતી મહારાજ !
 મારી હોંચ મૂલે ને ખૂલે ભૂતળનાં ખારણાં, હો રાજ !
 પ્રભુની આરતી મહારાજ !
 મારા મન્દિરીઆના મુળ શિખર પર નમે રમે, હો રાજ !
 પ્રભુની આરતી મહારાજ !
 નીરખું નયણે નયણે બ્રહ્મ દેવે બ્રહ્માંડ ચમે, હો રાજ !
 પ્રભુની આરતી મહારાજ !
 જીવને—જીવને, જોણે—જોણે હરીની આરતી, હો રાજ !
 હરીની આરતી હો રાજ !—હરીની આરતી, હો રાજ !
 પ્રભુની આરતી મહારાજ !

મૂળજી દુર્લભજી વેદ.

પ્રેમ.

ઉર ઉર જગાવે કોણ પ્રેમ રે ?
 કરી કરી ઝીણા રણકાર, ઉર ઉર જગાવે કોણ પ્રેમ રે ?
 રસ રસ રેલાવે કોણ પ્રેમ રે ?
 વદી વદી મીઠા ઉદ્ગાર, ઉર ઉર જગાવે

ડગ મગ ડાલાવે કોણુ પ્રેમ રે
 કરી કરી મધુરજ હાસ, ઉર ઉર જગાવે કોણુ પ્રેમ રે ?
 પળ પળ ઉછાળે કોણુ પ્રેમ રે ?
 થઈ થઈ અતી ચરમાળ, ઉર ઉર જગાવે કોણુ પ્રેમ રે ?
 ઝટ ઝટ ઝુંટાવે કોણુ પ્રેમ રે ?
 સુકી સુકી નયનનાં બાણુ, ઉર ઉર જગાવે કોણુ પ્રેમ રે ?
 થનગન રમાડે કોણુ પ્રેમ રે ?
 દઈ દઈ સુકોમળ હાથ, ઉર ઉર જગાવે કોણુ પ્રેમ રે ?
 નસ નસ નચાવે કોણુ પ્રેમ રે ?
 કરી કરી ઝાંઝર ઝમકાર, ઉર ઉર જગાવે કોણુ પ્રેમ રે ?
 જગ જગ જુલાવે કોણુ પ્રેમ રે ?
 દઈ દઈ ચુંબન પ્રેમાળ, ઉર ઉર જગાવે કોણુ પ્રેમ રે ?
 ધન્વન્તરીઅલ લાખેરી, } ચાંપસી વીઠલદાસ ઉદેશી.
 કલકતા. } (નિવાસી ગોડળ.)

સ્નેહસ્ફોટન.

[સોના ઉદોળી રૂપા ભડકું રે, પાણીમાં ગળી તળાવ-મહારા બહાલમા !—એ રાગ.]

સુગ્ધ બની તુજ પ્રેમમાં રે, (૨)
 પ્રેમ તણે રસ મહને પાચે—મહારા બહાલમા.
 સાચો સંબંધી ત્હને ગણું રે, (૨)
 જુઠી જાણું જગત જન્મળ—મહારા બહાલમા.
 આવી મળી મહને પ્રીતરી રે, (૨)
 હતી બાકી ગયે લવ જેહ—મહારા બહાલમા.
 હવે ન સુકું અક્ષ કદી રે, (૨)
 હરખું બોધ હૈયા તણાં હેત—મહારા બહાલમા.
 સાચું કહો મહારા સમ છે રે, (૨)
 સંભારો કે નહીં મહને નાય—મહારા બહાલમા.
 પ્રેમઘેલી બની તાહરી રે, (૨)
 અહો નિથ રહું તુજ નામ—મહારા બહાલમા.
 રાખું હૃદે તુજ રૂપને રે, (૨)
 સુણોએ તો શું વાળ્યો આઠો આંક—મહારા બહાલમા.

સુન્દરીસુખોદ.

વાર્તાલિહરી.

શામદાયરણુનું બોધાણું.

લેખક:-ચિત્રપ્રસાદ દલપતરામ પંડિત.

સ્ત્રીમરમાં બેસીને હું ખુલ્લા ૬ બંગાળી પ્રાંતનું એક શહેર)
મ્હારી સ્ત્રી હતી. કેપિન રીઝર્વ (ખાસ એરડા, ખૂદી) કરાવી રાખી
બન્ને જણાંએ સાથે બેસીને વાતચિતમાં ગાળ્યો. સંદેશ) કરાવી રાખી
ગઈ. મ્હેં વિચાર કર્યો, કે દુરસદ છે, તો ' ડેક ' (છતક) ખૂદી થોડીવાર
વાયનું સેવન કરું.

એજ વખતે સ્ત્રીમર (આગખોટ) ' માલિકદાહ ' ધાટ છોડી
અંદર બેઠે બેઠે એમ લાગતું હતું કે દહાડો આયમી ચુક્યો છે, પણ
તો જણાયું કે સ્પર્શિત થવાને હજુ ઘણી વાર છે એટલે ' ડેક ')
આજસમાં ને આજસમાં ખાલી આમતેમ આંટા મારવા લાગ્યો.
યુવકે મ્હારી પાસે આવી મ્હારે પગે પડીને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ)

દૂર જોવાને માટે કેમીનમાંથી નીકળતી વખતે મ્હેં ચરમા બન્ધ
ખોલીને યુવકના મ્હોં તરફ હું તાકી રહ્યો. અમારો કોઈ દિવસ
સાંભળ્યું નહીં.

એ આદમીની ઉંમર ૨૫ વર્ષની હતી. શરીર એકવડું હતું,
માયાના વાળ મ્હોટા હતા, કેપડા ઉપરથી એ સાધારણ નિર્ભર
જણાયા આવતું હતું.

ભવાં સંકોચીને મ્હેં ત્હેને પુછ્યું:-" ત્હમે કાણ છો ? "

' સાહેબ, મ્હાફે નામ સ્ત્રી શામદાયરણુ યદોપાધ્યાય. મ્હાફે

' મ્હને કંઈકથી જોગખ્યો ? '

યુવકે વિનયપૂર્વક જણાવે દર્શાવે કહ્યું ' મદાશયને બંગાળ
જોગખતું ? આપના જેવા સ્વદેશદિતેથીવક્તા-'

મ્હેં ત્હેને બોલતાં અટકાવીને કહ્યું, ' ત્હમારે શું જોઈએ છે

' હું શું માગુ છું તે ધીમે ધીમે નિવેદન કરીશ. એ લાંબી,
કૃપા કરીને સાંભળશે તો ફતાર્થ થઈશ. ' એમ કહીને એ ડેકના
તાકીને જોવા લાગ્યો.

મ્હારા સમજવામાં ન આવ્યું કે આ વાત શી છે. વિ
સૂચકી મદદ જોઈતી હતી. એટલા માટે એના સ્વાધું જોઈને
હું સાંભળતું '

' મદાશય ! એકાંત રચનની જરૂર છે. જરા આ તરફ

‘આલો’ કહીને હું આગળ યયો. એ મ્હારી પછાડી પછાડી આલ્યો આવ્યો. હું સ્ત્રીમરનો કડોરો ઝાલીને ઉભો રહ્યો. એ મ્હારી પડખે ઉભો રહીને મ્હારા મ્હોં તરફ કેટલીક વાર ચંધી નેતો રહ્યો.

તેનો આવભાવ નેતાં એમ લાગતું હતું કે એ પહેલાં સારી દશામાં હશે, અને હવે નબળી સ્થિતિમાં આવી પડ્યો છે. તેથી ઝાંઝાવાની વાત કંઠાડતાં એની જીભ ઉપડતી નથી.

‘આપને મ્હેં શામાટે પ્રણામ કર્યાં તે સમજ્યા ?’

‘ના, શા માટે, કહો નેપ્રએ.’

‘આપ મ્હારા પિતા છો.’

‘આ સાંભળીને હું ખડખડ હસી પડ્યો અને પ્રુછ્યું ‘કેરી રીત્યે ?’

મ્હારા હસવાથી એણે જરાક સંકેત્યાધને કહ્યું ‘આપ મ્હારા પિતા છો કે નહીં તે તો બરાબર કહી શકતો નથી. પણ આપની સ્ત્રી મ્હારી માતા છે, એમ કહીને આકાશ તરફ નેપ્ર હાથ નેડીને એણે પ્રણામ કર્યાં.

હું સમજ્યો કે આ કોઈ ભેળતો ખસેલો આદમી છે. પહેલાં ને અણુવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો હતો તે જતો રહ્યો અને દયા ઉપજી.

‘આપને વિશ્વાસ નથી આવતો ? આપ એમ સમજો છો કે આ કોઈ ગાંડો છે ? એ મ્હારી માતા છે એ વાત ખરી, પણ આ જન્મની નહીં. અસલી વાત આપને કહેવી પડશે. આજ પાંચ વર્ષથી હું ક્ષયરોગથી ધણો પીડાઉં છું. ધણીએ જાતના ધલાન કર્યાં પણ કોંઈ વળ્યું નહિ. મેટ્રોપોલિટન હોસ્પિટલ (કોલેજ)માં બી.એ. ક્લાસમાં ભણતો હતો, તે બંધ કરવું પડ્યું. જુઓને મ્હારો ચહેરો ! હાડકાં ને ચામડુંજ રહ્યું છે ! હવે વધારે જીવવાનું નથી. સાતેક દિવસ ઉપર ગામની બહાર માતાજીના મંદિરમાં જઈને આખી રાત રોતો રોતો પડી રહ્યો, — ‘માતાજી, માતાજી’ કહીને ધણુંએ રોયો. કેટલીએ પ્રાર્થના કરી. આખરે જરા રાત બાકી રહી એટલે ઘેર પાછો ગયો, અને સુઈ ગયો. ઉંઘમાં સ્વપ્ન બેયું કે માતાજી મ્હારા માથા આગળ આવીને ઉભાં છે, અને આપનું નામ દબને કહે છે કે એમની સ્ત્રી, ગયા જન્મમાં ત્હારી મા હતી. ત્હં એક દિવસ દાર પીને એને ગાળો દીધી હતી. ત્હેના પ્રાપ્ત તું આ બંધકર રોગ ભોગવે છે. એની પ્રાપ્તે જ, અને તેનું ચરણામૃત પી. સાન્ને યષ્ઠ જીવશ. ” આટલું કહીને માતાજી અંતર્યાન યષ્ઠ ગયાં.

આટલી વાત કહીને એ ચૂપ રહી ગયો.

મ્હેં પ્રુછ્યું ‘આપ ક્યાં જાઓ છો ?’

એ હાથ નેડીને તે બોલ્યો, — ‘આ બધું જ્ઞાતાં સાંભળી ચુક્યા પછી આ અધમને ‘આપ’ કહીને શા માટે સંબોધન કરો છો ? ‘ત્હમે’ કહો અથવા ‘તું’ જ કહો.’ એમ કહી નીચો વળી ત્હેણે મ્હારા જન્મે જુટને અડકીને પોતાના લગાડને સ્પર્શ કર્યો.

‘ત્હમે હમણાં ક્યાં જાઓ છો ?’

હું દોલતપુર જાઉં છું. ત્યાં મ્હારું મોસાળ છે. ત્યાંથી આપની શોધમાં ‘કલકત્તા જાત.’

“હું કલકતા જઈ છું એ સમાચાર આપને કોણે કહ્યું ?”

“વળી ‘આપને’ બોલ્યા કે ?”

“હમને કોણે કહ્યું ?”

“કોઈએ કહ્યું નથી. હું શું જાણતો નથી કે કલકતામાં આજુની સાલ કોંગ્રેસની એક કે ? હું શું જાણતો નથી કે ખેરિસ્ટર શ્રેષ્ઠ શ્રીયુત અતુલ બેનરજીની ગરહાન્તરીમાં સ્વદેશાકાતું કોઈ પણ કામ થતું નથી. દેશની અંદર એવું કોણ છે ને.....”

“એ ઠીક થયું. એથી આપનો—હમારો ઘણો શ્રમ ખચી ગયો.”

ઘણા આગ્રહથી શારદાચરણે જાણુવા માગ્યું કે ‘મ્હારી માતા હમણાં આપની સાથે છે કે ?’

“એ આજેજ ચરણામૃત જોઈએ છે ?”

“આજે મળતું હોય. તો કાલની વાટ શા માટે જોઈ ?”

“તો અહિં ઉભા રહો” એમ કહી હું કેપીન તરફ ચાલ્યો.

કેપીન છોડ્યે મ્હને અડધો કલાક કરતાં વધારે વખત યમ્મ ગયો હતો. અંદર જમ્મે કે હું તો મ્હારી સ્ત્રીની ઉંઘ ઉડી ગઈ છે. મ્હને જોતાંજ તે આજસ મરડીને ઉભી થઈ, અને પુછ્યું ‘આટલીવાર લગી ક્યાં હતા ?’ મ્હે ત્હેની શય્યાની પાસે જમ્મે ત્હેના મુંદર કેશમાં આંગળી ધાલીને ખુજવાળતાં ખુજવાળતાં કહ્યું, ‘એક મ્હોટી રમુજ થઈ છે.’

‘શું છે ?’

‘ત્હારો છોકરો આવ્યો.’ બોલતાં વારજ હું પરતાવામાં પડી ગયો. હમારે બે વર્ષ તું એક સંતાન હતું, એ આ વાતથી બે વર્ષ અગાઉ શુન્દરી ગયું હતું. મ્હે એક અસા-વધાનતા કરીને મ્હારી સ્ત્રીના ગનમાં કેવા મ્હોટા શોકનું સ્મરણ તાજું કર્યું ?

તે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખીને બેડી થઈ મ્હારા ‘મ્હેં તરફ જોઈને પુછ્યું, “શું કહો છો ?”

મ્હે ત્હેને મ્હારી પડખે ખેંચીને કહ્યું, ‘સ્ત્રીમરમાં એક સન્ધ્યાસીનાં દર્શન થયાં. હેમણે મ્હારો હાથ જોઈને કહ્યું કે ‘આપણે ત્યાં યેડા વખતમાં છોકરો આવશે.’ એ વખતે ઉતાવળમાં મ્હને બીજીતો કાંઈ હાજર જવાબી સુઝી નહોતી. પણ એથી કાંઈ વળ્યું નહોતું. ત્હેની બન્ને આંખોમાં આંસુ બરામ આવ્યાં. મ્હે ત્હેને છાતી સરસી દાખી મ્હારી પોતાની આંખો પણ લુછી. કેવી રીતે ચિન્તાનો એત બીજી દિશામાં વાળવો ત્હેના વિચારમાં પડ્યો.

જળામાંથી જોયું તો સુર્યાસ્તકાળ આવી પહોંચ્યો છે. મ્હે કહ્યું, ‘આજ અગાધીમાં જમ્મે સુર્યાસ્ત જોઈએ. પદ્માના વદ્ધઃસ્થળ ઉપર સૂર્યને અસ્ત પામતો ત્હે કદાપિ નહોતો જોયો હોય.

એ ઉડી પાસેની ઝોરડીમાં જઈ હાથ મ્હેં ધોઈ, માથું ઢોળી, વસ્ત્રાણુપણ સજ્જને જવાને માટે તૈયાર થઈ.

બંને જણાં કેક ઉપર જઈ ફરવા લાગ્યાં. સૂર્ય અસ્ત પામ્યો. સંધ્યા થઈ. આગબોટ 'હ-હ' કરતી જળમાં પોતાનો રસ્તો કાપતી હતી. ધીમે, ધીમે 'નાગર કાન્દી' રેલચાનો ધાટ પાસે જણાયો. હમે અગાથી ઉપરથી નીચે ઉતર્યા.

સીડીની પાસે શારદા ઉભો હતો. મહેને જોઈને તહેણે પ્રશ્ન પુછ્યો 'આ મહારી મા ?' ઉત્તરની રાહ ન જોતાં એણે નીચે પડીને મહારી સ્ત્રીને પ્રણામ કર્યા.

આ આશ્ચર્યકારક બનાવ જોઈને મહારી સ્ત્રી તો એક તરફ જઈને ઉભી રહી અને મહારા મેઠાં તરફ જોવા લાગી. મહે કહ્યું, એક વાત છે, 'કુખીનમાં જઈને કહીશ.' શારદા-ચરણની તરફ મનમાં કંઠાળો ઉપજ્યો. કયાંથી આ આકૃત વળગી ? તેને કહ્યું કે 'ઉભા રહો,' ત્હમે શા માટે આટલા બધા ગભરાઓ છો ? 'મહારી સ્ત્રીએ પૂછ્યું.

શારદા જલ્દી ત્યાંથી હટી ગયો અને કહ્યું 'હું આ ઇનજીનની પાસે ઉભો રહીશ.' સ્ત્રીને લાગેને હું કુખીનમાં ગયો અને તેને સઘળી વાત કહી. એ સાંભળીને તહેણે કહ્યું, 'હું મહારા પગ ધોયાનું પાણી કોઈને કદિ પણ પીવાને માટે આપીશ નહીં.'

મહે કહ્યું 'એમાં અડચણ શી છે ?'

'શું ત્હમે એ ગંજેરીની વાત ઉપર ભરોસો રાખો છો ?'

'વિશ્વાસ તો નથી રાખતો. પણ એના મનમાં જો એવી ખાતી હોય તો એથી એને લાભ થશે તો !-એમ ધણાકના પ્રસંગમાં બનેલું સાંભળ્યું છે'

'સાંભળ્યું છે ? ગયા જન્મનાં માખાપને સ્વપ્નમાં જોઈને, ડાકટરને બીજા મં-ગાવીને, તેમનું પોદોદક પીવા કોઈ જાય છે ?'

'નહીં, એમ નહીં. કોઈ પણ ઇલાજ ઉપર દંઢ વિશ્વાસ હોવાથી રોગને ઘણીવાર કાયદો થાય છે.'

આ વાત સાંભળીને મહારી સ્ત્રી ચૂપ રહી. કેટલીક વાર પછી બોલી, 'તો ફક્ત ચોખ્ખું પાણીજ આપી દોને. વિશ્વાસ હોવાથીજ કામ થતું હોય તો કહી દેજો કે એ ચરણામૃત છે.'

'એવું જાણ કપટ કરવાની જરૂર શી ? એમ કહી મહારા ખાલામાં થોડું જળ રેડ્યું.'

મહારી સ્ત્રીએ હસ્તે હસ્તે મોળાં કહાડ્યાં અને કહ્યું 'વાહરે વાહ ! એણે ત્હમને કોણ જાણે કેવાએ ભોળાબટ સમજ્યા ! ત્હમને આટલા ભોળા જોઈને વિશ્વાસમાં કોઈ મડમ તમારી સાથે પરણી કેમ ન ગઈ, એજ મહેને તો નવાઈ લાગે છે ?'

મહે હસીને કહ્યું, 'તો પછી ત્હારા નસીબમાં આટલું દુઃખ ભોગવવાનું કયાંથી રહેત ? આટલા દિવસમાં તું તો થઈ હોત કોઈ ડિસ્ટ્રીક્ટ મેજિસ્ટ્રેટની ઘણીઆણી !'

મહારી સ્ત્રી મસ્કરી કરવામાં ઘણી હોથીયાર હતી. પણ એની કોઈ મસ્કરી કરતું તો ઝટ મ્હીડાઈ જતી. મનક એ સાંખી નદોતી ચકતી. એ બોલી ઉઠી, 'જાઓ જાઓ, જણ્યું બહુ ડાલા છો.તે.' મહે એના કાંઈ પણ ઉત્તર ન આપતાં તેનો કોમળ પદ પથવ પકડ્યો. એકદમ મહારા હાથમાંથી પગને છટકાવીને ગુસ્સા સાથે એ બોલી, 'પગને.

શા માટે આડો છો ?' મ્હારા ઉત્તરની રાહ ન જોતાં મ્હારા હાથમાંથી પ્યાલો લઇ લઇને એમાં પોતાના પગનો અંગુઠો બોળીને, પાસેના મેજ ઉપર મુકીને મ્હને કહ્યું, 'નોકરને કહો કે પ્યાલો ઉઠાવી જાય.'

મ્હે ઉભા થઇને કહ્યું, એમાં નોકર આદમી શું સમજે ? હુંજ જઇને આપી આવીશ. એમ કહીને મ્હે પ્યાલો ઉઠાવી લીધો. એ કહેતા લાગી 'આ શું કરો છો ? કહું છું' તે શા માટે નથી સાંભળતા ?' મ્હે જરા ગંભીર થઇને કહ્યું—'જે, સ્ત્રીઓને ભણતાં ગણતાં શીખવવું એ બળતામાં ધી હોમવા સરખું છે. તું આટલું ભણી ગણી તોએ ત્હારો આ પ્રેવુડીસ હજી ગયો નહીં. આટલું કહીને હું બહાર નીકળી ગયો.

૨

કોન્ગ્રેસ થઇ ચુકો. હું ઢાક પાછો ફર્યો. એક દિવસે માંડની વખતે દરવાન હાથમાં સ્લેટ લઇને મ્હારી આગળ ઉપરિચિત થયો. મળવા આવનાર લોકોમાંથી જેમની પાસે 'વિઝિટિંગ કાર્ડ' ન હોય તહેમને માટે મ્હે દરવાનને એક સ્લેટ આપી મુકી હતી. સ્લેટ ઉપર અંગ્રેજીમાં લખ્યું હતું, 'શારદાયરણ ચેટરજી.'

એ મહિનાની જુની વાત એકદમ સાંભરી આવી નહીં. જાણ્યું કે કોઇ નવો અસીલ આવ્યો હશે.

ત્હને બોલાવી મંગાવ્યો. મ્હેરો જોતાં વાર જ શારદાયરણને હું અવરજ ઓળખી શક્યો. આત્રતાંવારજ તહેણે બુદ્ધિ ઉપર પડીને મ્હને પ્રજ્ઞામ કર્યા.

કેમ ? કહો હવે કેમ છે ? કાંઇ ક્ષયદો ખાયદો જણાયો કે ?'

શારદાએ પહેલાં તો મ્હારી વાતનો કાંઇ પણ જવાબ ન આપ્યો. છાતીએ હાથ મુકીને કેટલીકવાર સ્પર્શી તહેણે રોગા કર્યું. આખરે બોલ્યો કે, કેટલાક દિવસ સારી રીતે ગયા—ખાં, ખાં—હમણાં પાંચ સાત દિવસ—ખાં ખાં ખાં—ઉધરણથી હવે એ વધારે બોલી શક્યો નહીં. ખાંસતે ખાંસતે એ પાસેની ખુરસીમાં બેસી ગયો.

ત્હેની ખાંસી રોકાઇ ત્યારે મ્હે કહ્યું, 'ચરણામૃતથી તો કાંઇ નહી વળે. દવા પીઓ.'

'પાસે પાઇ પણ કંઢાં છે ?' એમ બોલી એ ફરીથી ખાંસવા લાગ્યો.

સાડા સાત વાગ્યા. મ્હારે ઘેર એ દિવસે એક ડિનર પાર્ટી હતી. લોકોનું આવવું હમણાં ચરૂ થયે. એવે સમયે આ બસા કંઢાંથી આવી ? ત્હને જમદી વિદાય કરી દેવાના આભિપ્રાયથી ગજવામાંથી પાંચ રૂપિયા બહાર કઢાડ્યા, અને શારદાયરણના હાથમાં મુકીને કહ્યું 'જાઓ, આ લઇને કોઇને સારા ડાક્ટરની સલાહ લઇને દવા ખાલે. પાદો-દક પીધે તે કોઈ દિવસ રોગ મટ્યો જાણ્યો છે ?'

એટલામાં મિસ્ટર બોસની ગાડી આવી પહોંચી. મ્હે 'શારદાયરણને' ઝટપટ કહી દીધું કે, 'આજ હું ઘણા કામમાં છું. જાઓ.'

રૂપિયાને ગજવામાં મુકીને શારદા ગયો.

બીજા દિવસે જમ્હારે મ્હારી ઉધ ઉડી ત્હારે દહાડો ધણો મ્હડી ગયો હતો. પચા-રીમાંથી ઉડીને, બહારીમાંથી મ્હેં કંઢાડીને બગીચા તરફ જોડ છું તો કાલો ખેસ ઓડીને

કાષ્ટ ફરી રહ્યું છે. મ્હારી તરફ ત્હેની પીક હતી, એટલે એ વખતે એને હું ઓળખી શક્યો નહીં, પણ સ્થામો આવ્યો ત્હારે નેત્રુ કે સારદાયરણ છે. મ્હારો પીત્તા ખસી ગયો. બહાણું વાર્તાન આવી પહોંચ્યો ! હમણાં દરવાન સ્નેહ લાખને આવતો હશે !

મ્હાતા ટેબલ ઉપર સંદવારનાં પેપરો ભેગું ત્હેનું કાર્ડ હાજર હતું. મ્હારી સ્ત્રી ત્હાર સંધી ઉઠી નહોતી. શારદાએ આવીને ભક્તિપૂર્વક મ્હને પ્રણામ કર્યા પછી કહ્યું, કાલ આખી રાત ઉધ આવી નહીં. મ્હારી તરફ આપનો આટલો બધો નિઃસ્વાર્થ સ્નેહ જોઈને હું તો દીગ્ગજ થઈ ગયો છું. હું કાણુ છું, કાણુ નહીં, તે પુછ્યા વગર મ્હારી દવા માટે પાંચ પાંચ રૂપિયા ! 'એ રૂપિયા પાછા લ્યો, સાહેબ', એમ કહી રૂપિયા ટેબલપર મુકી દીધા.

શારદાયરણનું આચરણ જોઈને મ્હને ત્હેના ઉપર શ્રદ્ધા ઉપજી મ્હે કહ્યું 'ના ના, એ રૂપિયા હવે પાછા લેવાનો નથી. ત્હમારા દર્દની ચિકિત્સા માટે આપ્યા છે.'

શારદાયરણે કેટલીએવાંર ખાંસતાં ખાંસતાં કહ્યું 'શુઓ સાહેબ, 'વી શક્તિમાન' મ્હને ઘણો વિશ્વાસ છે. ડાક્ટર કે વૈદ્યા ઉપર મ્હને ભરોસો નથી. એ દયામાં નકામું ખર્ચ કરવાથી શું વળશે ?'

મ્હે ઠાંઈ વિચાર કરીને કહ્યું, હા, 'જે ખીલકુલ વિશ્વાસ ન હોય તો ઢાંધપણુ શયદો નહીં થાય.'

ત્હેણે કહ્યું 'મ્હારો અંતઃકરણનો વિશ્વાસ છે, દૃઢ વિશ્વાસ છે કે, જે માતૃશ્રી (મ્હારી સ્ત્રીને ઉદેશીને એણે બે હાથ જોડીને પ્રણામ કર્યા) નું પૃથોદક દહાડામાં બે વખત પીઈ, અને બે વાર એમને પ્રણામ કરે તો તેથી મ્હારો રોગ સમુજગો મટી જશે. નહીં તો આ ઉચલામાંથી હું બચવાનો નથી.' એની આંખોમાંથી ખળખળ આંસુ વહેવા લાગ્યાં.

થોડીકવાર હું વિચારમાં પડ્યો. બેવાર પૃથોદક આપવા અને પ્રણામ સ્વીકારવાનું મ્હારી સ્ત્રી મંજુર કરશે ? આ વખતે એ આદમી વધારે ખાંસવા લાગ્યો. ત્હેનું સુકાષ્ઠ ગએલું શીકું મ્હોં જોઈને મ્હારા મનમાં ઘણી દયા ઉપજી. વિચાર્યું કે ગમે તેમ કરીને એની પાસે મંજુર કરાવવું ઉચિત છે. હુંજ એને મનાવીશ. લોકો કેટલીએ મહેનત અને કેટલે ખર્ચે પરોપકાર કરે છે. આ સાધારણ ઉપાયથી જો એનો ઉપકાર થતો હોય, એનો પ્રાણ બચતો હોય તો એ ઉપાય કરવો જોઈએ.

શારદાયરણને કહ્યું, 'ત્હમે નીચે જઈને મ્હારા શુભાર્તાઓના ઓરડામાં બેસો. હું ત્હમને થોડીવાર પછી બોલાવી મંગાવીશ.'

હું સ્ત્રીને મળવા ગયો. ખબર પડી કે એ ન્હાવાની ઓરડીમાં છે. અડધા કલાક પછી એનાં દર્શન થયાં.

વરંડામાં (ઓશરીમાં) એક ખુરશી ઉપર બેસી એ વાળ હોળતી હતી. મ્હે કહ્યું શારદા આવ્યો છે.

'પેશેજી ! સ્ટીમરવાળો શારદા ? મ્હારી પાસે આવ્યો છે ?

અહા ! ! મ્હારી સ્ત્રીની સ્મરણશક્તિ કેવી તીવ્ર ! હું તો સ્નેહ ઉપર શારદાયરણનું નામ વાંચીને પહેલાં તો એને ઓળખી પણ શક્યો નહોતો.

તેની પાસે જઈને જોયું તો એ કેદ પકડાયો હતો. તે તીજેરીમાં એક ખાસ કળ લગાડેલી હતી, તેનો એક ઇતિહાસ છે. વિલાયતમાં જ્યારે હું અભ્યાસ કરવા રહેતો હતો ત્યારે હરાજીમાંથી ઘણું મોટું મૂલ્ય આપીને, મહે એ તીજેરી ખરીદી હતી. કોઈ બેંકે દેવાળું કહાડયું હતું તેની એ તીજેરી હતી. એની કળમાં એક તાળુ હતું, પણ તેને ચાવી નહોતી. કળમાં ફરતી કેટલીક ધાતુની ચીપો હતી. એ ચીપોને એક સીધી લીટીમાં લાવીને અમુક અંગ્રેજી નામ ગોઠવતું પડતું. ત્યારપછી તાળું ઉઘડી જતું. પણ ઉઘડતાં પહેલાં એ કળમાં ખોસેલી એક ટાંકણી ખસેડી લેવી જરૂરની હતી. એમ કર્યા વગર ઉઘાડવાનો પ્રયત્ન કરનાર કળ ઉઘડતાંની સાથેજ કેદી થઈ જતો. એ તરફથી લોદાની એ કમાનો જોરથી છુટી ને તેના હાથને સંજોગ પકડી લેતી. મહારી સ્ત્રીની બેદરકારીથી શારદાચરણે કોઈ દિવસ તાળું ઉઘાડવાનું નામ જોઈ લીધું હતું પણ એની અંદર જે બીજી કારીગરી હતી તેની એને ખબર નહોતી.

દુનિયામાં કોઈના પણ ઉપર વિશ્વાસ કરવામાં સુખ નથી. શારદાચરણ દેખીતો સ્વભાવે બહો ભાણુસ લાગતો હતો. જે લોકો કહે છે કે ભાણુસનું મોં જોઈને સ્વભાવ ઊંઘી ચકાય છે તે લોકો તદ્દન મૂર્ખ છે. બેરીસ્ટરનો ધંધો કરતાં કરતાં એ સિદ્ધાન્ત કપરથી મહારી થઈ ઉઠી ગઈ હતી. શારદાચરણના આચરણે મહારા એ મતને મજબુત કર્યો.

તેની પાસે જઈને લાલચોળ આંખો કરીને કહ્યું, ‘બહુ સાઈ કામ કર્યું! સમુત ગ્રંથકરને જાણતું કામ કર્યું!’

શરસાથી મહારું બહું અંગ બળી જતું હતું. શારદાચરણે મજબુત રીતે કહ્યું, ‘આ-ના, મહારો વાંક નથી.’

ધમ્મા તો થઈ કે એના મોં ઉપર એક તમાચો મોડો દડો પડ્યો મનને દબાવી દીધું. એટલામાં મહારી સ્ત્રીએ પ્રવેશ કર્યો. શારદાચરણને એવી દશામાં જોઈને એતો ખામીજ બની ગઈ અને કાંપતે કાંપતે મહારા રહાયું જોઈને પુછવા લાગી, ‘આ શો તમાશો છે વળા?’

‘મહારી સ્ત્રીને જોઈને શારદાચરણે બમણા વેગથી રોતું શરૂ કર્યું. મહે શરૂ થઈને કહ્યું ‘ચૂપ રહે, સુઅર! મારી મારીને હાડકાં સીધાં કરી નાંખીશ.’

મહારી સ્ત્રીએ કહ્યું ‘આલો પેલા આરકામાં.’ એમ કહી એ મહારો હાથ પકડીને મહેને લાંથી ખેંચી ગઈ.

એક પલંગ ઉપર ખેંચી જઈને પુછ્યું ‘હવે શું થશે?’

‘વળા બીજું શું થાય? પોલીસમાં સોંપાવવામાં આવશે.’

યોગીવાર ચૂપ રહ્યા પછી તેણે કહ્યું, ‘પોલીસમાં સોંપવાની કાંઈ જરૂર નથી. છોડી દો. લોખને વચ થઈને એણે આ કામ કર્યું છે. પહેલો અપરાધ માફ કરવો બાજબી છે. એ જો પચાતાપ કરીને પોતાની ટેવ સુધારવા માગતો હોય તો એને એક પ્રસંગ આપવો જોઈએ. પોલીસને સોંપ્યાથી એનું જીવન ધૂળધાણી થઈ જશે.’

શારદાચરણુને ચોરી કરીને પલાંચન કરી ગયો હોત તો 'તો' એને ક્ષમા કરવું અસંભવિત થઈ પડત, એ વાત ખરી. પણ હવે એ પોતાના મનોરથમાં 'નિષ્ફળ નીવડયો' એટલે એના ઉપર યોદ્ધા કદાચ આવી. પણ આમ કરવાથી શું જનસમાજ પ્રતિના કર્તવ્યમાં ખામિ નથી આવતી ? મહારી સ્ત્રીને એ એ વાત સૂચવી.

તેણે કહ્યું, 'ના. પોલીસને સોંપવાથીજ સામાજિક કર્તવ્યમાં ખામિ પડે છે. વ્યક્તિના કર્તવ્ય ઉપરજ સામાજિક કર્તવ્યનો આધાર રાખે છે. એક જીવનને હમેશાંને માટે નાશ કરી દેશો નહીં.'

શારદાચરણુને છોડી દીધો. કલકત્તામાં ક્યારે કોન્ગ્રેસ થઈ હતી ? ૧૮૮૬ માં. ત્રણ વર્ષ બાદ શારદાચરણુ તરફથી એક પત્ર મળ્યો. એ હમણાં 'જલાલપુર' મ્યુનીસિપેલિટીમાં વેરો ઉધરાવનાર દરોગો થયો છે. તેમના મામાએ તેને માટે પાંચસો રૂપિયાની જમીન-ગીરી આપીને આ જગ્યા અપાવી છે. 'હા દિવસ તેને દુઃખ વેઠવું પડ્યું હતું; અને બીજા માગીને ગુજરાન ચલાવવું પડ્યું હતું. તેના ઉપરના મહારા 'નિઃસ્વાર્થ એક' સંબંધી કૃતમતાના ઘણા ચપ્પો લખ્યા હતા. લખ્યું હતું કે મહારી ખાંસી ઘણી વધી પડી છે, આ વખતે મને એમ લાગતું નથી કે હું બચીશ. સાં યોડા દિવસ આવી જવાની ઇચ્છા થાય છે, પણ એ સૂચના કરવાની હિંમત ચાલતી નથી. એ પત્રની છેવટની લીટીઓ આ હતી.

'જે આપની પાસે આવી ચક્ત, જે આ વખતે જનનીતું પારોદક પાન કરી ચક્ત, તો આરોગ્ય મેળવી ચક્ત. પણ કયું મ્હોં લઈને હવે એ વિનંતી કરી ચકું? મ્હાઈ જે મૃત્યુ થાય તો, એ શાન્તિનેજ હું લાયક છું.'

મહારી સ્ત્રી એ પત્ર જોઈને બોલી, 'મહારી એક વાત માનશો ?'

'શી વાત?'

'એને અહિં આવવા માટે લખો.'

ચાકરી કરે છે ત્હાંથી અહીં આવીને શું કરશે ?'

'રજા લઈને આવે.'

'કેમ ચરણામૃત પાવું છે ? એમજ છે તો એક શીરી લઈને એમાં ચારેક આંકસ પાદોદક ભરીને પારસથ કરીને મોકલી આપીએ.'

'ના ના, એને જોવાની મ્હને ઘણી ઇચ્છા છે. તમને જાણ છે કે એ પોતાની છ-દગીને માટે મ્હને આભારી છે ? જે કોઈ મ્હારો આભારી હોય છે તેના ઉપર મ્હારી ઘણી મમતા બંધાય છે. એજ મ્હારી એક નજાક છે.'

મ્હે ગંભીર મ્હેરે કહ્યું, 'મ્હને પણ ધન્ય છે કે મ્હને એવી સ્ત્રી મળી છે કે જેનું ચરણામૃત પીને લોકો જીવન મેળવે છે.'

'અહા, પાછી મરકરી કરવા માંડી કેમ ? મ્હે એવું મ્હારે કહ્યું કે મ્હાઈ ચરણામૃત પીને એણે છંદગી બચાવી છે ? જીવન એટલે મ્હેના નૈતિક જીવનને ઉચ્ચીને મેં કહ્યું હતું. તમે તેને એ દિવસે પોલીસમાં સોંપ્યો હોત તો એનું સત્યાનાથ વળી જાતને ! !'

મહે કહ્યું ' નૈતિક જીવન ઉપરાંત ત્હને ભૌતિક જીવન પણ ત્હેજ આપ્યું છે—તું પાદોદક ન આપત આટલા દિવસ એ જીવી શકત નહીં. '

મ્હારી સ્ત્રી આ વાત સાંભળી હસવા લાગી. હસવાનો અર્થ બરોબર ન સમજ્યાથી હું મૂઠ્ઠા જેવો ત્હેના મ્હેસ તરફ જોઈ રહ્યો. કાશ્ય બંધ થયા પછી મહે પુછ્યું, આટલું બધું હસે છે શા માટે ? '

' ત્હમે પણ એમ માનો છો કે, શારદાચરણ મ્હારું ચરણામૃત પીને સાબો થયો હતો ? '

' ત્હારે શું ? ત્હને પ્રજ્ઞામ કરવાથી ? '

' નારે ના, એમ પણ નહીં. એમાં એક છુપોએદ છે. '

અત્યંત ઉત્સુક થઈને મહે પુછ્યું, ' એ શું ? એ શું કહે છે ? '

' પહેલા એ ત્રણ દિવસ ત્હારે જોયું કે ત્હેની ખાંસી ઝાઝી થતી નથી ત્હારે જલને પગનો સ્પર્શ કરવાને બદલે એ વખત એક હોમીઓપેથિક દવાનાં યોડાંક. દીપા નાંખવા માંડ્યાં. એક પ્યાલામાં ઔષધ તૈયાર કરી રાખીને ટેબલ ઉપર કાગળ ઢાંકીને મુકી રાખતી. શારદાચરણ આવતો ત્હારે કહેતી કે:—

' એ રહ્યું લઇ જાઓ. '

' સ્ત્રીની બુદ્ધિ જોઈને હું તો દીંગત થઇ ગયો. '

શારદાચરણને આવવા માટે લખ્યું; એણે જવાબ આપ્યો કે ' આ કાશુ મ્હોડું ફરીથી આપને બતાવવાની ઇચ્છા નથી ' લાચાર થઈને એ એક હોમીઓપેથિક દવાઓ ખરીદ કરીને ત્હેને મોકલી આપી.

એક આકવાડીઆ પછી પાર્સલ પાછું આવ્યું. જે રહવારે પાર્સલ પાછું આવ્યું, તેજ સ્હાંજે એક પોલીસ અમલદારે આવીને મ્હારી મુલાકાત લીધી. એ સાહેબ મ્હારો પહેલાનો પરિચિત હતો. શારદાચરણને લખેલો મ્હારો પત્ર બહાર કઢાડીને એણે પુછ્યું ' આ શખ્સનો કહો પત્તો બતાવી શકશો ? '

મામલો શો છે તે સંબંધી જાણસા કરતાં જણાયું કે શારદાચરણ મ્યુનીસીપાલેટીના બાર હબર રૂપિયા ઉચાપત કરીને પલાયન કરી ગયો છે. મ્હારી સ્ત્રી આ વાત સાંભળીને અત્યંત વિસ્મિત થઇ. *

સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશના ઉન્નતિ અશક્ય છે:—કોઈપણ પ્રભનો, કોઈપણ દેશનો ખરો ઉદય, ખરી ઉન્નતિ,—સ્ત્રીઓના ઉદય કે ઉન્નતિપર આધાર રાખે છે; કારણ કે સ્ત્રી માતા તેવાં સંતાન-પ્રભ થાય છે. દેશની પ્રભને વિદ્વાન કે મૂર્ખ, તન્દુરસ્ત કે નાદુરસ્ત, કાયર કે દિગ્મતવાન, આસ્થિક કે નાસ્થિક, નિર્બળ કે બળવાન, સ્ત્રી દ્વારા હોય તેવા ઉન્નતિ કે અવનતિ કરવી હોય, તે સધળી સત્તા સ્ત્રીઓનીજ પાસે છે. સ્ત્રી પાતે હોય છે તેવાજ તે પોતાની પ્રભને બનાવે છે, માટે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કરવાની પ્રથમ જરૂર છે.

નિવસ. ૨૭. કે. ઉપાધ્યાય દ્વારા "અમસાહિતકપંજ."

વિદ્યાકલા.

“ પ્રદર ” રોગ.

(LEUCORRHOEA.)

આગકાલ મુધરેલી પ્રજામાં અને તેમાં પણ મુખ્યત્વે કરીને ઉચી કોમોમાં, કે જે કોમોની અંદર સ્ત્રીઓને ખાસ કાંઈ કામ કરવાનું હોતું નથી તેવી કોમની સ્ત્રીઓમાં, સૈંએ એંશી સ્ત્રીઓમાં આ રોગ ઓછા વધતા પ્રમાણમાં હોય છે; સ્ત્રીઓ આને “ નબળાઈ જવી ” એ નામથી ઓળખે છે. નાની શુવાન એકરીઓ શરમની ખાતર, બેસમજમાં અથવા શરીર છે તે એવું રગડ દગડ તો આપ્યાજ કરે ।—એવા તેમના મગજમાં લાંબા વખતથી બરાબ બેઠેલા વિચારને લીધે આ બંધકર દુષ્ટ રોગને જાનો રાખે છે ને તેથી કરીને તે રોગ આગળ જતાં વધીને સ્ત્રીઓને અસંત નબળી પાડી તેમનો ભોગ લેછે. આગકાલ સ્ત્રીઓના વધના જતા મરણ પ્રમાણનાં આ મુખ્ય કારણોમાંનું એક છે એમ મ્હાફે ધારવું છે. આ દરદ જે શરૂઆતથી અટકાવવામાં ન આવે તો તેમાંથી બીજા અનેક દરદો પેદા થાય છે. આટલું જણાવી આ રોગની ઓળખાણ નીચે પ્રમાણે આપું છું:—

કેટલાક આને “ ઘોળું પાણી ” “ White ” કહે છે. દેશી વૈદકશાસ્ત્રમાં એને “ શ્વેત ” કહે છે. પણ સ્ત્રીઓ તો ધણું કરીને ઉપર કહીં ગયા તે નામથી ત્હને ઓળખે છે. આ દરદ સૌથી પહેલવહેલું શરૂઆતમાં તો પીશાબને માર્ગે ઘોડા પાતળો પાણી જેવો પ્રવાહી પ્રદાર્ય વહેતો હોય તેવા રૂપમાં દેખા દેછે. પણ ઘણીથી વખત જતાં તે પ્રવાહી પ્રદાર્ય જડો અને ચીકણો થતો જાય છે; તેનો રંગ ઘોળો દુધ જેવો હોય છે અને તે પુષ્કળ વહે છે. કોઈ કોઈ વાર તો દુધની તર (મજાણ) જેવા લોચા પણ નીકળતા માણુમ પડે છે; અને વધી ગયેલા દરદમાં તો તેનો રંગ લીલો, પીળો, બદામી અથવા દુધીઆ હોય છે. ઘણીવાર એકજ દરદીમાં તે પ્રવાહ વખતો વખત ફક્ત રંગમાંજ નહિ, પણ પ્રમાણ તથા ઘટતામાં પણ બદલાતો જાય છે.

ચિન્હ:—આ દરદની સાથે દરદીને હમેશાં સ્વવારમાં પુષ્કળ ચાક લાગે છે, માથું દુખે છે, ફેર આવે છે, બુખ લાગતી નથી, હૃદયમાં ધગકારા થતા હોય તેમ લાગે છે; શ્વાસ રૂધિર છે, મ્હેરો શીઠો થતો જાય છે, ધીમે ધીમે આંખની આસપાસ આઠાં ભુરું કુંડાળાં માણુમ પડે છે; કમ્બર અને વાંસામાં દુખાવો થાય છે; અને વળી કેટલીકવાર તો પીશાબમાં ગળતરા પણ થાય છે.

પ્રદર એ એક એવું બંધકર દરદ છે કે જેથી દરદીનું શરીર છેક નબળાઈ જાય છે ને તે અતિશય દુર્બળ પડી જવાથી મહા બંધકર દરદ (wasting disease)નું રૂપ તરત લે છે. કેટલીક વખત દરદી દેખીતી રીતે સારો તંદુરસ્ત જણાય છે પણ ઉપર મુજબ તેને ઘોડા પ્રમાણમાં નબળાઈ જતી હોય છે તેથી ને વખતે કોઇને માણુમ પડતું નથી. પણ જેમ જેમ દરદ વધતું જાય છે તેમ તેમ શરીર નબળું પડતું જાય છે. મ્હોં ઉપરની સ્તાંચ ઉડી જઈ મ્હેરો નિસ્તેજ બને છે. શરીર પણ પીછું થઈ જાય છે. કામ કરતાં ચાક લાગે છે, છાતીમાં ધગકારા થાય છે, શ્વાસ ચડે છે અને હાથ પગમાં જેર ન હોય અને તેમાં

ચુંથારા યતા હોપ તેવું લાગે છે. અટકાવ-આવવાનો હોય તે પહેલાંએકાદ દિવસ અગાઉ પેટમાં દરદ થાય છે.

જે નબળાઈ-હમેશાં આ પ્રમાણે જતી રહે ને તેને અટકાવવાનો ઇલાજ તુર્ત કરવામાં ન આવે તો આગળ ઉપર ગર્ભાશયનો સોજો (inflammation of the uterus) વીગેરે તેને લગતાં દરદો થવાનો ધણો સંભવ રહે છે. તેવા દરદોનો સ્વભાવ પછી ધણો ચીકીડીયો થતો જાય છે, જરા જરામાં ગમરાષ જાય છે. હિસ્ટીરિયા, તાણુ, વગેરે દરદોની પણ આમાંથી શરૂવાત થઈ આવે છે; અને ઉપર કહી ગયા તે પ્રમાણે શરીર ક્ષીણ થતું જાય છે; તેથી આ દરદ ઘણું જીવલેણ ને ભયંકર ગણાય છે. જે આવા એકાદ દરદીનું મઠદું ચીરું હોય તો ગર્ભાશયની ઉપરની બાજુ લોહી વગરની શીકી, ઢીલી, અને પોચી માલુમ પડે છે. આ દરદ પુરુષોના “ ધાતુક્ષય ” (spermatorrhoea) ને મળતું આવે છે; ને તે સ્ત્રીઓના શરીરના બાંધાને પોષણ કરી નાંખે છે.

કારણ:—આ દુષ્ટ રોગના કારણ તરીકે નીચેનાં મુખ્ય જણાય છે. કેટલાંક કુટુંબોમાં તો તે પેઢી દર પેઢી ચાલુજન આવે છે, પણ મુખ્યત્વે કરીને આ રોગ રહેણી કરણી (social circumstances) તથા ચેપ (infection) ને લીધેજ થાય છે. આમાંથી મગજ નબળું પડી જાય છે ને કેટલીકવાર દરદીનું મગજ ખસી પણ જાય છે.

પરણેલી સ્ત્રીઓમાં આ દરદનાં કારણ-અતિશય કામવાસના, છોકરાં યતાં અટકાવવા (ને કસુવાવડ કરાવવા) ની ખરાબ ટેવ, કળેડાં, એકાન્ત-કામકાજ વગરની ઇંદગી ગુન્નરવાધી, અને અટકાવ વખતે જે યોડો ભાગ રહી ગયો હોય ને તે ખરાબર સાફ ન થયો હોય તો પણ ઉપલું દરદ થવા પામે છે.

ઇલાજ:—જે સ્વચ્છતા ને ચોખ્ખાઈ સાફ ખરાબર કાળજી રાખવામાં આવે તો ઉપલું દરદ ભાગ્યેજ થવા પામે અથવા જે યાય તો ને ધણાજ ઓછા પ્રમાણુ અને દરજ્જામાં યાય.

પુખ્ત ઉંમરે પહોચેલી સ્ત્રીઓએ હમેશાં સ્થવારે (ફક્ત અટકાવ વખતે નહિ) ચોખ્ખા પાણીની પીયકારી ગુલા ભાગમાં મારતી જોઈએ; અને બાજુબાજુના ભાગને સાથુથી સાફ કરવો જોઈએ. પીણાબતા સ્થાન પાસેના ભાગમાં એવી કુદરતી કરામત છે કે જેમાંથી તે ભાગને સુંવાળો તથા બીનો રાખવા માટે એક અમુક જાતનો ચીકણો તેલ જેવો પદાર્થ નીકળ્યા કરે છે; તે જે બહુ લાંબા-વખત સુધી એકની એક જગ્યાએ રહે તો તેમાં બિઝાડ (decomposition) થઈ ખરાબ ગંધ મારે છે અને ખુબ્બી વીગેરે થઈ આવે છે એવો તે ચેપી છે. દરેક ચીકણો પદાર્થ, જે લાંબો વખત રહે તો ચીંઠાણી થઈ જાય છે, અને આ પદાર્થ પણ તેજીજ જાતનો હોવાથી જે તે લાંબો વખત રહે તો તે ચીંઠાણી થઈ જાય, ખરાબ વાસ મારે ને તેમાંથી બીજા રોગ ઉત્પન્ન થાય માટે હમેશાં સ્વચ્છતાને સાફ ખાસ કાળજી રાખવાની જરૂર છે. અટકાવ બંધ થયા પછી બે દિવસ ગુલા ભાગ સાથુના પાણીથી પીયકારી વડે ખરાબર સાફ કરવો જોઈએ, કારણ કે જે તેમાંનો યોડાક ભાગ અંદર રહી જવા પામે તો તેમાંથી ઉપરનું ભયંકર દરદ પેદા થાય છે. આ દરદ અટકાવવા શકતીવર્ધક દવાઓ લેવી ને તે સાથે ઉપર કલા પ્રમાણે સ્વચ્છતા રાખવી ખાસ જરૂરની છે. આને સાફ-નીચેની દેશી દવા કાયદાકારક માલુમ પડી છે.

આસોપાલવની અંતર છાલ. ૧ તોલો

ગાપતું દુધ. ૮ ”

પાણી. ૩૨ ”

ઉપરની સર્વે વસ્તુઓ એકઠી કરી તેને ખૂબ ઉકાળવું. પાણી બધું બળી રહે ને ફક્ત દુધ રહે, ત્યારે તેને ઉતારી કપડાં વતી ગળી જરા ઠંડી થાય ત્યારે પીવી.

દર વખત કેટલી પીવી ?— ૪ થી ૮ તોલા.

આની સાથે સારા વૈદ્ય અગર દાકતરની દવાની જરૂર નથી એમ ન સમજવું. શરૂઆતનું દરદ હોય તો તો ઉપર મુજબ જો દરદી ચાલે તો વૈદ્ય દાકતરની જરૂર બનતા સુધી રહેશે નહિ. સાધારણ નબળાઈ જતી હોય તો ફટકડીના પાણીની પીચકારી લેવાથી પણ આરામ થઈ જાય છે.

અગત્યની સૂચના:—“પ્રદર” (નબળાઈ)ના દર્દથી પીડાતી ખેંદોએ આ લેખવાંચી તુરત ત્હેના ઉપાય લેવા અમારી સલાહ છે. રોગ થવાનાં કારણો ઓછાં કરવા પ્રયત્ન કરવા અને તેટલાં માટે ખોટી શરમમાં નાહક હેરાન થવા કરતાં પોતાના ઘરની વડીલ સ્ત્રીને અગર પોતાના પતિને ખરી હકીકત જણાવવી. ગમે તેટલું જામેલું-દર્દ પણ ઓસડ અને અનુપાન તરફ યોગ્ય લક્ષ આપેથી મટવા વિના રહેતું નથી એ યાદ રાખવું. દરેક બંધુએ પોતાની સ્ત્રી આ અગર આવા કોઈ શુભ રોગથી પીડાય છે કે કેમ તે વિષે તપાસ રાખી. દર્દને શરૂ થતાંજ છેલ્લું બહુ જરૂરનું છે. ખાવાપીવામાં બેકાળજી તથા વિવિધવાસના અને કામઘંઘામાં થતો અસાચાર “પ્રદર” રોગને આસ પેદા કરનાર છે. માસિક અટકાવ પછી તથા સુવાવડ પછી ગર્ભાશયના અને ત્હેની નજીકના ભાગો સાફ રાખવાની પણ ખાસ અગત્ય છે. બોજનમાં સાત્વિક પદાર્થો લેવા અને માદક તથા બહુ ગરમ ચીજો ખાવા પીવામાં વાપરવી નહિ. સ્વચ્છતા અને મધ્યમતા (એટલે કોઈપણ વાતમાં ‘અતિ’ થવા દેવું નહિ અને આદાર વિહારમાં સાવચેતી) રાખવી એ આવાં દર્દો નિર્મૂળ કરવાનો એક સમજળ ઉપાય છે.

લાડુ તીરચલ.

વિવિધવિહાર.

શ્રી કૃષ્ણની રાસલીલા.

શરદ પુર્ણિમાની સંધ્યા સંધુના હૃદય સમ નિર્મળ અને શાન્ત હતી. સમોદિરચ મહાત્માની માફક જગત માત્ર પ્રવૃત્તિમાંથી નિવૃત્ત થઈ સર્વજ્ઞ શાન્તિ ફેલાઈ રહી હતી. પીછાંવાળાં આપણાં કનિષ્ઠ ભાઈ બેહેન પોતપોતાના માગાઓમાં વિરામ્યાં હતાં. ફક્ત મધુકંઠી કોકીલનો અવાજ કોઈ કોઈ વખત ઝંબજાતો હતો. મનુષ્યો આખા દિવસની પ્રવૃત્તિ પછી કોઈકોઈ આરામ લેતાં હતાં, તો કોઈકોઈ મહિન હૃદયને પંચુ શુદ્ધ કરી પરમાત્મામાં જોડે એવી આજની અદ્ભુત સંધ્યાનો લાભ લઈ ધર્મરસમરણમાં રોકાયાં હતાં. કુલોની ધીમી મધુરી સુગંધ સંધ્યાની મધુસ્તામાં ઘણાજ વધારો કરતી હતી. પતિત

પાવેની યમુનામત્ત હાથીની માદક ગંભીર ધીમે ધીમે વહેતી હતી. તેના વિસ્તીર્ણ કિનારાની સ્વચ્છ સફેદ રેવી ઉપર ઉદયાચળપરથી ડાકીયાં કરતો ચંદ્ર આજાં અમૃત રેડતો હતો. આવા રમણીય સમયે મુરલીધર ભગવાન કૃષ્ણ ગોપીઓની સાથે પોતાનાં પગલાંથી પવિત્ર યજ્ઞેલી યમુનાની રેતીમાં રમણ કરવા પધાર્યા. ચમત્કારિક મોરલી અધરપર આવી અડી. જગદ્ ઉદ્ધારક નાદ તેમાંથી નીકળવા લાગ્યા. આહા શી તેની મધુરતા, શો તેના પ્રભાવ ? ઝબકતી તારલીંગોના સંગમાં ચંદ્ર આદી ઉદુગણોએ ગોપીઓની અગાઉજ શસ શરૂ કર્યો, મોરલીના અત્રૌકિક સુરના તાલમાં ન ચવા લાગ્યા ! પરંતુ મોરલીનું આવું મધુર ગાન લાંબો સમય આશ્વું નહોં, તે એકાએક બંધ પડ્યું. સર્વ કોઇની દૃષ્ટિ શ્રીકૃષ્ણ તરફ ફરી; તો કપટ-નાટક-અજ્ઞાધાર ગોપાલ યોડેજ છેટ કંઈ સફેદ ડગલા જેવું હતું તે તરફ તાકીને જોતા જણાયા, ગોપીઓ પાસે જઈ જુએ છે તો ગોપાલનું પ્રીય વાહરું શખાત પડેલું નજરે પડ્યું ! રંગમાં બંગ પડ્યો ' સર્વનાં હૃદય ' કથી ખિન્ન થયાં. ભગવાન પોતે ક્ષણભર ઉડા વિચારમાં હોય તેવી મુખમુદ્રા કરી પીઓ પ્રત્યે બોલ્યા, " આને સજવન કરવાનો એક ઉપાય છે. આજની રમણીય ધ્યા તથા સૃષ્ટિની હૃદયદ્રાવક શોભાથી તમારા દરેકના મનમાં કયા પ્રકારની તીવ્ર ઇચ્છા હા થઈ છે-આત્મારે તમને શું મળે તો સાફ લાગે-તે જો તમે નિખાલસપણે સાચેસાચું કહો તો આ વાહરું સજવન થાય ! સત્યનો મહિમાજ એવો છે. "

હૃદયવશબ કનૈયા આગળ હૃદયને ખુલ્લું મુકવા શું ગોપીઓ ના પાડી શકે તેમ હતું ? સર્વ ગોપીઓ સાચેસાચું કહેવા તત્પર થઈ. એક બોલી, " મારા કૃષ્ણની મોરલીના કામણુગારા નાદ નિર્વિધે સાંભળ્યાજ કઈ, બસ બીજું કંઈ માગુંજ નહોં. " બીજી બોલી, " મોરલીના નાદ ના ઠીક, એતો નીત્ય સાંભળાએ છીએ. મને તો આવી ' મજાની ચંદ્ર ' નીમાં પ્રવાહી ચાંદી માદક ચમકવા ઠંડા જલનાના જલમાં માદાગ પ્રખું સાથે રમવાનું બહુ મન છે. " ત્રીજી કહે, " મને તો રૂપી થવાનું બહુ ગમે. આજના જેવી પવિત્ર સંધ્યા સમયે ગંગાના મૂળમાં સ્નાન કરી બસાબર શુદ્ધ થઈ હીમાલયની છેક ટોચપર ચઢી મંધ્યા વંદન કઈ. " ચોથી ગોપી કહે, " એતો બધી સ્વાર્થની વાતો થઈ. દુઃખમય સંસારમાં સ્વાર્થ મુખ શોધવાને બદલે ગરીબ ગરબાને મદદ કરવાનું, ખિમાર તથા ધવાયગાઓની સારવાર કરવાનું તેમજ નખોદ જવાથી નિરાધાર થઈ ગયેલા શૃદ્ધોમાં આશ્વાસન તથા શાન્તિ આપવાનું કામ મને તો બહુ પસંદ છે. " પાંચમી બોલી, " મને એમાંનું તો કંઈ ગમ્યું નહોં. સર્વ ઉપાધિમાંથી મુક્ત થઈ આવી હૃદયોદ્દીપક મંધ્યા સમયે સૃષ્ટિમાં જે અતિશાન્તિ પ્રવેશે છે તે શાન્તિરૂપજ બની જવાની મને ઇચ્છા છે. " આ પ્રમાણે કોઇએ રૂપ માગ્યું, કોઇને વસ્ત્રાંગકાર ગમ્યા; કોઇએ વાહનો, તો કોઇએ રાજ્ય માગ્યું. ગોપી સરસ્વતિ જેમને તેમના પિતાશ્રીએ વિવાહગામાં સારો અન્યાસ કરાવ્યો હતો તે ગોસ્વાં, " લુખી લુખી વિવાહગાથી મને તો અંતિમ મર્યો નહોં. સાથે ધન દોસત ને માત્ર ખમ્મના હોય તો ઠીક પડે. બસ કુબેરનો બંડાર હાથ લાગે તો બીજું કશુંએ માગું નહોં. " લક્ષ્મીજી કહે, " હે ભગવન ! તમારી કૃપાથી પૈસે ટકે તો જે કંઈ જોઈએ તે છે. પરંતુ દીવગીરીની વાત એટલીજ છે કે મેં કંઈ વિદ્યા સંપાદન કરી નથી, નહોં તો જગતમાં પરાપદેશ પાંડિત્યવાળા પડીતો બહુ વધી પડ્યા છે તેમનાં સપગાં પાખંડ ઉધાડાં પાડત. " ગોપી

માનવંતી કહે, “જે વક્તાની શક્તિ મારામાં આવે. તો આજના જેવી. ખુશનુમા સાંજે ‘સમાજનો સુધારો,’ ‘કેળવણીનો વધારો,’ ઇત્યાદિ મહત્વના વિષયો ઉપર ચિંતાકર્ષક તથા મનોવેધક મોટાં-બાકાઓ આપી જગજહેર થાઉં.” એટલામાં સૌભાગીનીના ગોપી ઉચ્છ્ર-ખલાની વારી આવી. તે બોલી, “હું આજના સ્થાવરમાં હતી ત્યારથી જ હમારી સ્ત્રી જાતીની અધમ સ્થિતિ માટે મને બહુ અસહ્ય થયાં કરે છે. આજ સુધી મારી ઇચ્છાને મેં શરમને લીધે દાખી રાખી હતી પરંતુ હવે તે એટલી બધી તીવ્ર થઈ છે કે બોલ્યા સિવાય આનું નથી. ‘સ્ત્રીજાતી આપણા ઉપર જેવી રીતે સિંચવળી થઈ ગઈ છે. ધારણ કરવી નોંધવું નથી. પુરુષના અણુ નોંધવું નથી. એવું નોંધવું નોંધવું એ બધા વચ્ચે, શું પુરુષોનું સ્વાર્થપણ સુચવતા નથી? એવા એકતરફી ધડેલા સમાજક રીવાજોને ઉચલાવી પાડી, બંસ, કાટ પાટલુન અને ઉપર પાછડી પેઢેરી હાથમાં મળેની સોડી લઈ પુરુષની જ માફક સ્વતંત્રતાથી યથેચ્છ ફરવું મને તો બહુ ગમે છે. પુરુષોને જ આધારે જીવી તેમની સલામતી ગીરી સામારે કરવી નોંધવું? સ્વતંત્રતા સિવાય જીવન નકામું છે.”

આ છેડી ગોપીના શબ્દોથી પ્રેમભૂતિ રાધિકાનું મગજ તપી આવ્યું. તે બોલી; ‘હે ભગવન! મનુષ્ય જાતીના બધાં માટે મને યજ્ઞોજ્ઞ બેદ થાય છે. જગતની ઉત્પત્તિમાં મનુષ્ય પ્રાણી પેદા કરી તમે યજ્ઞોજ્ઞ ઉપાધિ માથે બેઠો છો. મનુષ્ય શિવાયની સમગ્ર સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિ સમયથી તમારા ધડેલા નિયમોનું યથાસ્થિત પાલન કરતી સુખેથી જીવેલી ગુન્નર છે, અને તેથી જ તે એવી કંટાળી સ્થિતિમાં પડી ગઈ છે. પડતી કે જોના ઉદ્ધારને માટે તમારે અવતાર લેવો પડે. પરંતુ મનુષ્ય જાતીનું આપણ તો કંઈ વિચિત્ર પ્રકારનું છે. તેને પેદા કરવામાં જોડાઈ જુદાજુદા તમે વાપર્યું છે તેટલી જ તીવ્ર દૃષ્ટિથી તેઓ તરફ સતત ધ્યાન રાખતા છતાં કોલોત્પાટક વાનરની માફક પોતાની જાત સુદર્શિત આપણ જગતને તે વર્ણવે કંટાળી સ્થિતિમાં નામે છે. મારી ઉલ્લી સમાજની ઇચ્છા આવા આપણનો એક નમુનો છે. તે જુલો જ ગઈ છે કે સ્ત્રીને પુરુષની અર્ધાંગના રૂપે ઉત્પન્ન થઈ છે, અને તેટલા માટે જ કર્તવ્યમાર અરધાઅરધ વેડેઆથમો હોવાથી તેના હક પુરુષના હકની સમાનતા છે. પુરુષના હક તે જ સ્ત્રીના હક સંમતી શકે નહીં. મિત્રરૂપ સુખ-વાળાં સ્ત્રી પુરુષથી એક વ્યક્તિ તમે ઉત્પન્ન કરી અને રૂપ સુખની મિત્રતાને લીધે કર્તવ્યમાં યથોચિત્ત બેદ પાડ્યો. હવે જો સ્ત્રીઓને એવો દુરાગ્રહ થાય કે કર્તવ્ય બેદ યથોચિત્ત નથી તથા પુરુષોનો કર્તવ્ય ભાગ બહુ સરસ અને ઇચ્છવા યોગ્ય છે અને સ્ત્રીઓને કનિષ્ઠ સ્થિતિમાં પુરુષોના સ્વાર્થે જ હડસેલી મુકી છે માટે પુરુષોનો કર્તવ્ય ભાગ હમને નોંધવું, તો પછી પુરુષો શું કરે છે એ જોવાનું છે. શું તેઓ સાચાપણ ધારણ કરી પોતાનો ભાગ સ્ત્રીઓને સમર્પણ કરી તેઓનો કર્તવ્ય ભાગ પોતે સ્વીકારી લેશે? આટલે દરજ્જે પડત આવે ત્યારે તો સંસારરથને જમીન દોસ્ત થતો અટકાવવા માટે ઉપાય ફક્ત એટલો જ છે કે જાને ચક્ર ચલિતથી પાસાંફર થઈ જાય; પરિણામે, યમારો તો લાગવાનો જ અરે! પણ એટલું જ સાચાપણ પહેલેથી ધારણ કરે તો આવી સ્થિતિ યાચત નહિ. ‘માડારી સખી’ વિચિત્ર દૃષ્ટાંતનું કારણ ઉભયપક્ષના અનુચિત વર્તનમાં જ હોવું નોંધવું. પુરુષોના ભાગમાં તેમની પ્રકૃતિ અનુસાર. આજીવિકાનું મુખ્ય સાધન આવ્યું અને તેટલા માટે તે જો પોતાની સ્વયંકલ્પિત મહત્તાના તોરમાં પોતાના અર્ધાંગને

પોતે એકલો રહે છે. બાહારની ક્ષણભંગુર વસ્તુઓ તેને જોષ્ટી નથી. તેમના ખરા સ્વરૂપના જ્ઞાનની તેને ધુન્ધા રહેતી નથી. દરેક ક્ષણે બદલાતી દુનિઆમાં પોતેજ એકલો બદલાતો નથી, પોતે, એકલોજ સાક્ષિરૂપ હોઈ સતચિત્. આનંદરૂપ છે એમ તેને ત્યારેજ સમજાય છે. આ પ્રમાણે મને હવે ખબર પડી છે. એટલે હે ભગવન ! માહારી ઈચ્છા શક્તિ એટલીજ છે કે બાહારની કોઈ પણ ચીજની મને ધુન્ધા થાય નહીં અને આનંદમય આત્મરૂપ જ રહે. ”

જનકીના સુખમાંથી આ છેલ્લા સખ્દો નીકળતા વાંતજ વાહરડું ઉડી ઉઠું થયું અને આનંદથી કંદકા મારના લાગ્યું.

“ આહા ! કેવી મજની સંધ્યા આજે આજી છે, ” સ્નેહમૂર્તિ સંધાઈ બોલી ઉઠ્યાં. “ ખરેખર ! દુનિઆમાં વસ્તુમાત્ર જાણે અજાણે પણ સુખનીજ શોધમાં મગી રહે છે. પરંતુ અરે રે ! એમનો ધણો ભાગ તો જગતના પદાર્થોમાંથી સુખ મેળવવાની આશા રાખી નિરર્થક શ્રદ્ધાં મારે છે અને પરિણામમાં ઉત્સાહ અને નિરાશા, આનંદ અને શોક રૂપી મોજાંમાં અચડાયા કરે છે. બાહ્ય પદાર્થોનો વ્યાપાર કરતા મનની પેઢી બધે થાય તોજ સાચું સુખ જડે. સાચું સુખ દુનિઆના પદાર્થોનાં નથી, શરીરનાં નથી, મનમાં નથી, બુદ્ધિની ખતાવેલી મારી વસ્તુ તરફ પ્રવૃત્તિ કરાવનાર ચિત્ત અથવા ધુન્ધાશક્તિમાં નથી, મન-બુદ્ધિ તથા ચિત્ત એ ત્રણેનો સ્વર્ણબુ અધિષ્ઠાતા ‘માહર્-તાહર્’ કહેનાર અહંકારમાં નથી; પરંતુ તે સર્વની પાછળ રહી ઉપસી બધી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરનાર, અનાદિ, અનંત, સર્વજ્ઞ, સર્વશક્ષિરૂપે વિશ્વમાં વ્યાપી રહેલો જે આત્મા—ઓ માહારા મીઠડા, મોંઘા, વાહાલા, હુઝ્યા ફૂણ ! સાચા સુખરૂપ તો તુંજ છે ! ” આમ કહી સંધાઈ ગોપાલને ગળે વળગી પડ્યાં. નયનમાંથી હેતનાં અશ્રુ આપોઆપજ વેહેવા લાગ્યાં. ક્વિ નાટકસૂત્રધાર ભગવાન જે આજનો ખેડ બજવવાનું ઘેરથી નક્કી કરી આવેલા તે પૂર્ણ થયેલો જોષ બોલી ઉઠ્યા, “ એહો ! આજનો કંઈ બધાંએ માહારી મરકરી કરવાનો વિચાર કર્યો જણાય છે. હું તો અહીં આજો રાસ રમવા અને આનો બધાં જ્ઞાની મહાત્માઓ યથ પડ્યાં ! ચાલ હવે ! આજે કંઈ રમવાનું મને તેમ નથી. ” આગ કહેતા કહેતા પુરોષોત્તમ પુર તરફ પાછા જવા માટે દેતીમાંથી ફરી ઉભા થયા. મોરલી હોંકપરં મુકી ગાવા માંડ્યું—

“ હું તો કંઈ ના જાણું, આપોનો ગોવાગ;

હું તો કંઈ ના રહમજીનું. નાનેરો બાળ. ”

બાળકૃષ્ણ છાટાલાલ કંથારીઆ.

“ સરસ્વતિચંદ્રની સેવિકાઓ ”

(અનુસંધાન ગયા અંકના ૨૩૪ માં પાનેથી)

“ ગુણસુન્દરી સોધાર રોતી નિગ્રધાર જોહાણીને પોતાને ઘેર લાવી, ” ગાનચતુર છોકરાં સાથે ગુણસુન્દરીનો અતિથિ થયો, આ ઉપસત કુખ્યા આદિ પણ ગુણસુન્દરીને ઘેર પડ્યાં. ” આ સર્વના જુદાજુદા સ્વભાવની સાથે પાત્રવતું કરતું અને મદુની કટવો વેંચી—આ ચિંતા ઉપાડનાં શુદ્ધ યુવાકર્યામાં ખિન્નતા લાગેલી ગુણસુન્દરીને ભોગવિલાસનો ત્યાગ કરવો પડ્યો.

Love is sweet in any guise,

But is best in sacrifice

(એમ કાંઈપણ રૂપમાં મધુર લાગે છે, પરંતુ તેની સર્વોત્તમ માધુરીનું દર્શન તો આત્મભોગમાં જ થાય છે.)

એ સુર ગુણસુંદરીએ યદુનુ કનુ. અત્યુચિત્તઓ, નિરાધાર બાલકોને અન્ન-શુદ્ધિલાદિ હેઠળવા જનારી ગૃહસ્થસેવિકાઓ પોતાનાજ કુટુંબની નિરાશ્રિત નણ્ઠો કે, બોળામણો, વદ માખાપ કે માસુ સમરાની સેવા કરી શકે છે ? કુટુંબમાં વિધવા નણ્ઠ કે બોળામણ-અચક્ત માતા પિતાનું મ્હોં ન ગમતું હોય-ત્હેમને સતોષી ન શકાતું હોય તો પછી ગરીબોના આવાસોમાં બટકવનો દોગ શા માટે રાખવો ?

“ ન્હાના ધરમા સર્વની વ્યવસ્થા કરવા માટે પોતાના બ્હાલામાં બ્હાલા પનિનાં દર્શન પણ વખતોવખત યતાં બંધ કરવાનું પગલું લે છે. અને પોતાથી ખડકાની મેડીમાં નહિ અવાય ત્હેનો અસંતોષ ગુણસુંદરીને યતો નથી.”

પત્નીની સ્વાર્થત્યાગની આ વૃત્તિ જોઈ બહુ સાફ થયું. મ્હારી ગુણીયત્ત ! એમ કહી પતિએ ફરી હૃદયદાન દીધું. આ હૃદયદાન ગુણસુંદરીને નિત્ય સ્મરણમાં રહેતું. સેવિકાનો આ ઓછો ત્યાગ છે ? આપણા હિંદુ સંસારમાં નિરક્ષણ પણ સ્નેહવાળા તૈયાર થયેલી નહિ. પણ જન્મથીજ સેવિકા બનેલી કેટલીય સ્ત્રીઓ કુટુંબમાં આત્મભોગ-અમૂક સમય માટે નહિ, પણ જીવનપર્યન્તનો આત્મભોગ આપે છે; પણ વિદ્યાચતુર જેવા કેટલા પનિએ સ્નેહથી “ બહુ સાફ થયું. મ્હારી ગુણીયત્ત ! ” એમ કહી હૃદયદાન દઈ સેવિકાવૃત્તિ જગાવી, ઉત્તેજિત કરી. આ વૃત્તિ સતેજ ન થાય અને પછી ખ્હાર પડતી અન્ય સેવિકાઓને જોઈ પત્નીથી અસંતુષ્ટ રહેવું એ કયો ન્યાય !

“ આકર જિયારો બાર વાગે સૂતા પામે છે ત્હેને ઉઘમાંથી ઉઠાડવાનું પાપ બોડારું એ મ્હાફે શ્રીજી કામ. કોઈ વખત દયા આવે છે એટલે સૂતા ઉઠે છું.” પોતાનાજ નોકરો પરિજનોને તોંવ આવે, અસ્વસ્થ યતાં, હાથે કામ કરવું પડશે, એમની ઉઘેલે કમળી પડશે, એ બીકે, અથવા પ્લેગાદિથી ઝડપાતાં નોકરોને તણુવત દૂર કરતી કેટલી સ્ત્રીઓ ખ્હાર દયાની નિધિમાં ખયતી સ્ત્રીઓ તરીકે નજરે પડે છે ? પોતાના પરિજનો-નોકરો જેઓ ધરખાર, દેશ, કુટુંબ તજી ત્હેમારે આધીન પડ્યા છે ત્હેમના ઉપર દયા નથી, વત્સલતાનો બાવ નથી, એવી સેવિકા રસ્તામાં પડેલા ફૂલો-ગરીબની સારવાર શી રીતે કરવાની ? દયાવૃત્તિ, અનુકંપા સેવિકાના ગુણોમાં આવશ્યક નથી ? અને આવશ્યક હોય તો તેનું વહન સર્વ સ્થળે અને સર્વકામે થવું જોઈએ. અને આપણી સેવિકા ગુણસુંદરીના હૃદય-માંથી આ વહન સતત વહેતું હતું.

પતિત પાવન સીતારામન ધોપ-કરીએ છીએ ખરા. પરંતુ પતિતને જેતાં આપણે જાણે પુણ્યલોકો હોઈએ તેમ ત્હેની ત્તર તિરસ્કાર કરીએ છીએ અને કુદ્ર લેખીએ છીએ; અને પછી એ મુધરતાં નથી એમ બડબડીએ છીએ ! નવું મંદિર બંધાવવા કરતાં છલ્લોંકાર કરાવવામાં મડાન પુણ્ય માન્યું છે. તેમ સારાને સન્માર્ગે લઈ જવા કરતાં પતિ-તને ઉદ્ધારવા એ વિકટ પુણ્યકાર્ય છે. જેમણે સેવા ધર્મ લીધો છે, જેઓ સેવા-કર્તા તપર થયા છે, ત્હેણે અંતરના સ્નેહથી પતિતનો ઉદ્ધાર કરવો જોઈએ, પડતાં બચાવવાં જોઈએ.

યાજ્ઞિકી મહા વિદ્યાલયની સંસ્થા સ્થાપવાની જાહેરાત વાંચી, તે આશાનાં કીર્ણુ છુટવા સંભવ જોઇ, ગુજરાતી વાચનાર આલમને. ઉદ્દેશ સમજાવવો છટ લાગ્યો, જેથી અત્રના કોઇ સાહસિક વિદ્યાન ભિક્ષુક મંડળને પ્રકાશ મળે અને એવી સંસ્થા ઉભી થઇ દેશનું, કમ્પાણ્ય થાય તેવી ધૃત્વજથી તે સંસ્થાના ઉદ્દેશાદિની સવિસ્તર હપીકન નીચે આપુંછું. સ્ત્રીઓન સંસાર સુધારાનું અને તે માર્ગે રાજ્યકીય સુધારાનું જ્ઞાન, સુખ્ય પ્રવચન આપત આ જમાનામાં સિંદુ ગર્જનાઓથી ગણાયું છે અને ગુજરાતમાં તો ખાસ કથા, પુરાણો, દેવદર્શન, તીર્થયાત્રા, આધ્યા, ધર્મમંદિર, જોગ, વૈદ્ય, નીચેનાં નેએ અધિકારી ગમ્યાપાની નેમને વિગ્રય ઉપયોગનો વિષય તેમના જ માટે ખાસ લખાતા આ મામિક માટે જિવિત ગણી મોકલ્યો છે.

નવીન ભિક્ષુકી શાળા.

અને

યાજ્ઞિકી મહા વિદ્યાલય.

હાલની શિક્ષણ પદ્ધતિ દોષ પૂર્ણ છે, અને તેમાં સુધારો થવો જોઇએ એવી જુમ ચારે તરફથી એક સરખી ચાલુ છે. આ સુધારો કઇ દિશામાં થવો ઉદ્દેશ. જરૂરનો છે એ બાબત નિરનિરાગા પક્ષાભિમાની આગેવાન લોકોના મત ભિન્ન ભિન્ન છે; પરંતુ શાળાઓમાં ધર્મ શિક્ષણ આપવાની શરૂઆત કરવાની બાબતમાં સર્વ એકમત છે. પણ હિંદુ ધર્મના આજ કાલના ખરેખરા ધર્મ પ્રચારક જે ભિક્ષુકો, તેમની યતી જતી અધોમતિ સર્વની નજર આગળ હોઇને, તેમની સ્થિતિ સુધારવા માટે કોઇ પણ પ્રયત્ન કરતું નથી એ હિંદુસ્તાનનું દુર્દૈવજ છે. આજકાલ ભિક્ષુક લોકનું સુશિક્ષિત સમાજમાં મુદ્દલ માન નથી, ત્યારે તેમની સ્થિતિ સુધારવાના હેતુથી અમે ઉપર જણાવેલી બે સંસ્થાઓ કાઢી છે. અમારો એવો મત છે કે ભિક્ષુક લોકનું મહત્વ સમાજમાં શુદ્ધિ માથું એટલે લોકોના મનમાં ધર્મ જાદાનું અજવાળું આપો આપજ સતેજ થશે અને પછી નિશાઓમાં ધર્મ શિક્ષણ આપવાની ખાસ આવશ્યકતા પણ રહેશે નહ.

આ સંસ્થાઓ રાષ્ટ્રિય પદ્ધતિ પ્રમાણે કાર્યવાહી સમાજનેા અમને પૂર્ણ આશ્રય મળશે, એવી અમારી ખાત્રી છે. આ સંસ્થાઓને લોક તરફથી યોગ્ય ઉત્તેજન મળશે તો તેની શાખા ટેકડેકાણે સ્થાપિતે એક મોહોડું “ભિક્ષુકી વિશ્વ વિદ્યાલય” ઉભું કરવાનો અમારો વિચાર છે. પણ આ કાર્ય સર્વ રીતે લોક આશ્રય. ઉપર અવલંબી રહેલ છે.

મોહોડી ખુશીની વાત એ છે કે અહીં ઘણા શ્રીમંત ગ્રહસ્થોએ આ સંસ્થાને મદદ કરવાનું કમુત્ર કયું છે. અહીંના સેંકડે સાઠ જાણણ કુટુંબોએ આશ્રય. મારી શાળાના વિદ્યાર્થીઓનેજ પ્રત્યેક તેહેવાર તથા તિથી પર્વણી ઉપર જમાડનાનું વચન આપું છે. એક કદાર ભિક્ષુકે પોતાની ચાર

ગામમાં બિજાટતિની વનદારી પણ આ સંસ્થાને સ્થાપીન કરી છે. આ સિવાય બીજા સદ્ગૃહસ્થો તરફની નાની મોહોડી મદદ સંસ્થાને મળી છે.

અહિંના બિશુક વર્ગની વિદ્યાને મંડળીએ પોતાનો અમૂલ્ય વખત ખર્ચી આ સંસ્થામાં શિખવવાનું માથે લીધું છે. પ્રસિદ્ધ મહાત્મી સિરોમણી ધર્મખંડોત શિક્ષક વર્ગ. વેદશાસ્ત્રનું ગામબદ્ધ ગુરુકરને આ સંસ્થાના મુખ્ય અધ્યાપક નિભવામાં આવ્યા છે. આવા અધ્યાપકના હાથ નીચે શીખેલા વિદ્યાર્થી ઉત્તમ બિશુક બનશે એમાં જરાય સંશય નથી.

ભિક્ષુકીશાળા.

આ શાળામાં અભ્યાસક્રમ ફક્ત દસ માસનો રાખ્યો છે. કાર્તિક વદ ૧ થી શાળા શરૂ થશે, અને બાદપદ સુદ ૧૦ ના રોજ બંધ કરવામાં આવશે. બાદપદ સુદ ૧ થી ૮ સુધી વિદ્યાર્થીઓની પરીક્ષા લેવાશે; અને સાધારણ માહિતિ. પાસ થએલાઓને દાખલો આપવામાં આવશે. બાદપદ સુદ ૧૦ થી રજા પાળવામાં આવશે. દરેક આગળ પિતૃપક્ષ-શ્રાદ્ધપક્ષ આવ્યાથી વિદ્યાર્થીઓના વાલીઓની ઇચ્છા પોતાના બાળકો ઘેર દોવાં જોડે એવી હોય. કારણકે તેમના પ્રમુખ ઉપાજ્ઞાનના આ જ દિવસો છે. શાળામાં વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ મફત અપાશે. ફક્ત શાળામાં હોય તે દરમિયાન મળેલી દક્ષિણા શાળાના અધ્યાપકને હવાલે કરવી પડશે. શાળાના અભ્યાસના વિષયોમાં, વેદશાસ્ત્ર, તથા પુરાણને તદ્દન બહિષ્કાર આપવામાં આવ્યો છે. દરેક વ્યવહારમાં તેમની કાંઈ જરૂર પડતી નથી. ન્દર્ભ-શિક્ષણ.

કાંડ પૈકી અમુક તેમ નિત્ય ઉપયોગી થનાર એવા ફટ્ટી શાસ્ત્રના પ્રખર મંત્રોને અમર્યાદા આપ્યું છે. વિદ્યાર્થી શાળામાં દાખલ થતાંજ તેને પ્રથમ પૂજન તેમ બોજન સંકલ્પ એ વિષયોનો સોદાપયોગી, સર્વકોશોપકારક મંત્ર શીખવવામાં આવશે. એકદર વર્ષમાં યજ્ઞોપવિત તથા લમ સિવાય બાકીની સર્વ વ્યવહારોપયોગી ભિક્ષુકી કાગળીરી શીખવવામાં આવશે. આ શાળા નવીન ધોરણ પર રચેલી હોવાથી પુસ્તકીય જ્ઞાન કરતાં અનુભવી જ્ઞાન ઉપર વધારે લક્ષ આપવામાં આવશે. તેટલા માટે જુદા જુદા તહેવારોને પ્રસંગે શાળાના અધ્યાપક કેકેકાણેનાં આમંત્રણ સ્વીકારી વિદ્યાર્થીઓને ભિક્ષુકીની ક્રિયાની સાંગોપાંગ માહિતી આપતા રહેશે. આથી બાળકોને મીઠું મીઠું ખાવાનું મળવા સાથે, સાફ શિક્ષણ, સત્વર અને સહજ પ્રાપ્ત થશે. તેમ જાળાને પણ ઉત્પન્ન થશે. દરેક વિદ્યાર્થીઓ શાળામાં હોય તે દરમિયાનની મળેલી દક્ષિણા શાળાની ગણવામાં આવશે.

યાત્રાકી મહા વિદ્યાલય

આ વિદ્યાલયમાં અભ્યાસક્રમ બે વર્ષનો છે, વર્ષ કાર્તિક વદ ૧ થી બાદપદ સુદ ૧૦ સુધી. શાળાની માફક વિદ્યાલય પણ બાદપદ સુદ ૧૦ થી કાર્તિક વદ ૧ સુધી બંધ રહેશે. આ વિદ્યાલયમાં આવવા ઇચ્છનારે નીચે લખ્યા પ્રમાણેનો દાખલો આપવો જોઈએ.

(અ) ભિક્ષુકી શાળામાં પાસ થયાનો દાખલો.

(બ) વિદ્યાર્થી જે ગામનો રહીય હશે ત્યાંના બે વિદ્વાન ભિક્ષુકોની સહીનો, સાધારણ ભિક્ષુકવૃત્તિનું કામ આવડે છે એ બાબતનો દાખલો.

ઉપરના બે પૈકી એકપણ પ્રકારનો દાખલો નહીં રચી કરનારને વિદ્યાલયમાં દાખલ કરવામાં નહિ આવે.

સુન્દરી સુબોધનાં ચાલુ વર્ષમાં આવેલા લવાજમની પહેાંચ.

બાઈ કુમુદ જગજીવન	અમરેલી	રા રાંઠર દરીબાઈ	પુના
આર. જી દેશાઈ	સોલાપુર	રા. ભોમીલાલ અંબાલાલ	નામપુર
ફગનાથ દાહ્યાભાઈ	મુંબાઈ	રા. વિષ્ણુપ્રસાદ જીગટરામ	બંમનગર
રા. યુનીબાઈ મણીભાઈ	અંબાઈ	રા શિવભદ્ર દરિભદ્ર	પુના
રા કચનરાય વસંતરાય	મુંબાઈ	રા રમણિકલાલ બાલાજી	પાલીનાણા
રા. ચંદુલાલ	દીક્ષી	રા ગભનન બાલાજી	પેટલાદ
રા મગનલાલ જગનલાલ	હણાવાડા	„ મહેશરાય નટવરાય	„
રા ચંદુલાલ પરસોત્તમ	દાહોદ	„ મણિવાવ નાગરાદાસ	ધધુડા
રા નરેશરામ જસરામ	જુનાગઢ	„ પ્રાણુલાલ એમ. દેશાઈ	ઠાસરા
રા યુનીલાલ લક્ષ્મીભાઈ	ધોળકા	રોકટરી ગોડલ લાયબ્રેરી	ગોંડલ
રા. મણિભાઈ	મુંબાઈ	હીરાબહેન ગોકળભાઈ	આણંદ
સ. શુ. કન્યાશાળા	ભાન્ડુ	રા દામોદર ત્રીકમદાસ	તાતાસીધ
પ્રતાપ બાપી સરવડવાળા	માગડ	રા. ધનરાયમલાલ ધરમદાસ	„
રા. જી. જી પરીખ	અંબાઈ	રા. ધમનલાલ ગગારામ	„
રા. મગનલાલ દોલતરામ	જસદણ	રા બીમજી વલ્લભદાસ	વીરપુર
રા જમનલાલ પરમાણુ દાસ	જુનાગઢ	રા મગનલાલ જગનલાલ	ગોધરા
ડો. તુલસીરામ યુનીલાલ	કન્યાણુ	બહેન મણી જવેર	અમદાવાદ
રા. નાયાલાલ શીવલાલ	નડીયાદ	વડીલ કાશીદાસ જસદણ	„
„ કરસનદામ રામરામ મહેતાજી સ. શુ. કે. ખેરવા	ખાંડવી	રા દરિદાસ વિશ્રામ	દોઈમા
„ ધનજી ખેતરી	બેતીજેરી	સરકયુલેટીંગ લાયબ્રેરી	સોન
„ આર કે. ઇનામતિ	કઠલાલ	રા. રાંઠરાવ પેલાભાઈ	મુંબાઈ
„ યુનીલાલ ભુલાભાઈ	ચાણરમા	રા દરગોવીંદ દર	બાજવા
સ. શુ. કન્યાશાળાના મહેતાજી	„	રા ત્રંબકલાલ વી	„

(વર્ષ ૮)

બહેન કનુબહેન	ચેટલાદ
સૌ. હરિસુવૃદ્ધી C/o વામનરાવ	ભાવનગર
રા. જ્યેન્દ્રરાવ બાળારામ	અમદાવાદ
રા. સાકરલાલ મોલીલાલ	વકાનેર
રા. આઈ. વિ. પટેલ	છંછ
રા. નૃસિંહપ્રસાદ ત્રંબલાલ વેદ	મુંબઈ
આન. સે. માંગરોળ લાયબ્રેરી	માંગરોળ
બહેન મણીબહેન	વીરમગામ
રા. જનનાદાસ રાવજી	પૌરબંદર
રા. બિદારીલાલ મનમુખલાલ	મુંબઈ
આનરરી સે. બ્રધરહુડ	મોડાસા
રા. ચુનીલાલ ઈન્જનરી	દરાચી
રા. સી. એન. દત્તા	દહાણુ
રા. કેશવલાલ ત્રીભાવનદાસ	દામનગર
મે. દેવવાડા જ્ઞાનવર્ધક મીત્રસમાજ	દેવવાડા
રા. છાયાલાલ હનનલાલ	મુંબઈ
રા. મણિલાલ મૂળચંદર	"
રા. નગીનદાસ ડાહ્યાભાઈ	સુરત
રા. અજેયંદ્ર કપુરચંદ	પૌરબંદર
અ. સૌ. દુર્ગાલક્ષ્મી જુગરરામ	આણંદ

રા. છાયાલાલ મોહનલાલ	રાજકોટ
મે. એન. ઈ. તવાડીયા	મુંબઈ
રા. માણિકભાઈ દયારામ	અજમેર
મીસીસ જડાવબા	ઢેકડ
મરોલી સરસ્વતીબેન લાયબ્રેરી	મરોલી
મોહ સુવલ લાયબ્રેરીના સે. હરિલાલ	નડીયાદ
મીસીસ કાસમઅલી દાવુભાઈ	કચ્છ-જૂન

(વ ૭-૮)

રા. મેધજી રામજી	કચ્છ-મોડાલાવની
રા. જડાચંદર પેલાભાઈ	બાંદલા
રા. ચીમનલાલ દામોદરદાસ	મોડાસા
અ. સૌ. પ્રભાવતી	ધોરાજી
રા. રમણિકલાલ હટેરિધ	જેતપુર
રા. મણિસંદર આનંદજી	પૌરબંદર
રા. કરીમમહમદ માસ્તર	જુનાગઢ
રા. કસ્યાજીજી જીવજીદાસ	પૌરબંદર
રા. દેવદાસચંદર દુરગાસંદર	અજમર
શ્રીમદ હેમચંદ્રાચાર્ય જૈન પુસ્તકાલય	પાટણ
બાઈ જયકુંવર માણિકભાઈ	બાલાગામ
રા. કાકોરલાલ પરમોદરાય. (૧-૭-૮)	અમદાવાદ
બાણીની પદોચ આવતા અંકમાં.	

સ્વદેશના ઉદ્ય માટે અભિલાષા રાખનાર તથા હિન્દી પ્રજાના બિટિશ સામ્રાજ્યની પ્રજા તરીકેના હકનો દાવો કરનાર દરેક હિન્દી બંધુ તથા બહેન-પણી તે પારસી, મુ સંલભાન, ખ્રિસ્તી, અથવા હિન્દુ, મને તે હો-તહેજે ખાસ વાંચવા લાયક ઉત્તમ અઠવાડિક પત્ર.

ઇન્ડિયન ઓપિનિયન

(દર અઠવાડિયે દક્ષિણ આફ્રિકામાં આવેલા નાતાલ દેશમાં ઈંગ્લેજ અને ગુજરાતી બાબાઓમાં પ્રકટ થાય છે:—મૂલ્ય રૂ. ૧૨-૧૨-૦ ટપાલ ખર્ચ સહિત.)

સ્વદેશી બંધુઓ તથા બહેનોના હક માટે દક્ષિણ આફ્રિકામાં બારે હાડત ચલાવવું અને આફ્રિકાના દરેક ભાગમાં તથા હિન્દુસ્થાન અને બીજા દેશોમાં પ્રચલિત આ પત્ર સર્વને એક સરખું ઉપયોગી અને ખાસ વાંચવા લાયક છે.

આઉર અખર માટે તે ઉત્તમ અને બહુજ લાભકારક સાધન છે; કારણ કે દરેક અઠવાડિયે દરદરના દેશોમાં પણ લોકો તહેને ખાસ પાસે રાખે છે અને વાંચે છે.

આ પત્ર હિન્દી બાઈ બહેનોના ખરા શુભેચ્છક મિત્ર સમાન છે.

પત્ર બવહાર નીચેના સરનામે કરવો.

MANAGER, INDIAN OPINION;
Phoenix, Natal; (South Africa).

આયોનિક ફાર્મસી

માં

બનતી સાધારણ ઉપયોગની દવાઓ.

શીવર ડ્રોપ્સ—જવર બિન્દુ. દરેક જાતના તાવ ઉપર લાગુ પડે છે. ધણીજ સસ્તી અને અસરકારક દવા છે. ૩. ૦-૪-૦

જર્મીસાઈડ—જંતુવિનાશક. ચોપી કે ઝેરી જંતુના વિધને કાપી નાંખે છે.

૩. ૦-૮-૦

બ્રૅડ પ્યુરિફાઈંગ સોલ્યુશન—સ્વત્ત્વશોધક. લોહીવિકાર ઉપર ધણીજ અસર કારક દવા. ૩. ૧-૦-૦

લીવર સોલ્યુશન—ઝાડાની કબજાઆત વગેરે દુર કરે છે. પેટ સાફ આવે છે અને જીખ લાગે છે. ૩. ૧-૦-૦

એન્ટિસેપ્ટિક મલમ—ચામડીના દરેક રોગ ઉપર કહોતું અટકાવી જલદી રજા આવે છે. ૩. ૦-૮-૦

એ ઉપરાંત દરાજનો મલમ, ખીલનો મલમ, કોલેરા, પ્લેગ વગેરેની સંધર્ષી જાતની અકસીર દવાઓ બનાવવામાં આવે છે

વધુ ખર્ચ માટે તથા નમુના માટે લખો—

(પ્રોફેસર ગજજરની) આયોનિક ફાર્મસી.

ગીરગામ, મુ'બઇ.

નિજકુંજ.

મુલજી હુલેલજી વેદ કૃત.

નવા રાસદાઓ, નવાં ભજનો, નવાં કાવ્યો, પાનાં ૧૫૦, ઉત્તમ છપાઈ ને બાંધણી.

મૂલ્ય: ૦-૧૨-૦.

મળવાનાં ટેકાણાં—અ. સૌ. જમનાબહેન નગીનદાસ રાક્ષર્ષ,

બાણગંગા વાલકેશ્વર—મુંબઈ.

એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની, કાલ્યાદેવી રોડ—મુંબઈ.

જીવનસાલ અમરશી મહેતા, સ્વામિનારાયણના મંદિર પાસે—અમદાવાદ.

તૈયાર છે.

“સરસ્વતીચન્દ્ર” ના કર્તા

શ્રીયુત ગોવર્ધનરામ.

એમના જીવનની ટુંકી કથા એને તેની તુલના.

લેખક: કાન્તિલાલ જગનલાલ પંડ્યા, બી. એ.

૩૦૦ પૃષ્ઠો સચિત્ર ગ્રન્થ.

કિંમત માત્ર ૦-૧૨-૦ પોષ્ટેજ જુડું.

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની, કાલ્યાદેવીરોડ—મુંબાઈ.

અમુલ્ય ભેટ.

“વૈદ્ય વિદ્યા”

આ નામનું અનેક વૈદ્યક વિષયોથી ભરપૂર અને સર્વ લોકો-

પયોગી ૧૨૮ પાનાનું પુસ્તક એક પોષ્ટ કાર્ડ ઉપર નામ ઠામ લખી

મોકલનારને કિંમત કે ટપાલ ખર્ચ કંઈ પણ લીધા વગર મફત

મોકલી આપવામાં આવે છે.

રાજવૈદ્ય નારાયણજી દેશવજી.

અમદાવાદ—કાલીવાલા.

લેખકોને વિજ્ઞાપિત.

૧. 'સુન્દરી મુખોધ' માં પ્રકટ થયેલા લેખકના નામનાર્થા લખાણને માટે ત્રેના લખનાર અને નામ વિનાના લેખને માટે તન્ની જવાબદાર છે સેક્રેટરીની સહી વિનાના અથવા સમાસદોના કોષપણ લખાણને માટે બન્ધુસમાજ જવાબદાર નથી.

૨. લેખ ચોખ્ખા અક્ષરે, કાગળની એક-૨ બાજુ ઉપર લખવા તથા લખાણ સાથે પ્રકટ કરવાની પોતાની સંજ્ઞા (તખલ્લુસ) રાખ તે સાથે પોતાનું નામ દાખ, અમારી ખાતગી માહિતિ માટે, મોકલવા ખાસ વિનંતિ છે.

૩. પ્રકટ થવાને આવેલા લેખ સુન્દરી મુખોધના ક્રમવાર લેનામા આવે છે, મજેલા લખાણ પૈકી આ પત્રમા ન લઈ સકાય એવા જે સાથે ટપાલની ટિકિટો ખીડવામા આવી હશે તેો પાછાં મોકલવા બનશે ત્યાં સુધી મોકલવું કરવામા આવશે પરંતુ કોષપણ કાગળથી ગેરવહે પડેલા લખાણને માટે, તેમજ તે પ્રકટ થવામા અગર પાછા મળવામાં થતા વિલમ્બને માટે તન્ની જવાબદાર નથી લેખકો પોતાના લખાણની નકલ રાખીને મોકલે એમ ખાસ સૂચના છે.

વાંચવા લાયક ઉત્તમ પુસ્તકો

સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ.

કિંમત રૂપિયો દોઢ.

સ્ત્રી ઉપયોગી વિચારો આ પુસ્તકમા ઘણીજ સરસ રીતે નવિન રૂબરૂ વર્ણવેલી છે તેમા સ્ત્રીઓના અવતાર સા માટે છે ? સ્ત્રીઓનો દરજ્જો શું છે ? સ્ત્રીઓ શુ શું કરી શકે ? પોતાના પરમા સ્ત્રીને પણ સલાહો સ્ત્રીઓ કેમ કરી શકે ? વિગેરે બાબતો તેમજ સમાન હક, લક્ષ્મી, સ્ત્રીઓ બાબતો લખાણપૂર્વક યોગ્ય રસિક લાખામા અસરદારક રીતે વર્ણવેલી છે આ પુસ્તક સ્ત્રીઓ ખાસ વાંચવા લાયક છે.

સંસારમાં સ્વર્ગ.

કિંમત રૂપિયો દોઢ.

આ પુસ્તકમા શું છે ? તેને માટે તેની પ્રસ્તાવનામા દહું છે કે, "તે એક ઉત્તમ પામવી જતી બાબતની આત્મ સુરક્ષાનું વર્તણૂક છે એ લખનાર તે બાબતો જોઈ છે તેનું નામ લક્ષ્મીદેવી છે તે પોતાની નહિ દ લક્ષ્મીદેવીને પોતાના વિચારો, પોતાની લાગણીઓ અને પોતાના હૃદયની ઉમ્મિદો બતાવવા સાથે પોતાના ઉદ્વેગો બહાર પાડતી નથી છે." તેમાં અનેક વારો સમજાવવામા આવેલી છે કે જે ખાસ વાંચી ઉત્તમિતા માર્ગમા અ પહેલું કથા અટકાવેલી છે તે દુરત સમજાય છે વિદ્વાનોમા પણ એ પુસ્તક ખાસ વખલાય છે માર્ગ તેમાં અટકાવે, આ દુનિયામા સ્વર્ગ કેવી રીતે અનુભવી શકાય તે વાત સમજાવેલી છે.

સ્વર્ગની કુંચી, સ્વર્ગનો ખજાનો, સ્વર્ગનું વીમાન.

આ ત્રણે પુસ્તકો લક્ષ્મીદેવીના દાખલાઓથી ભરપૂર છે. કિંમત દોઢ રૂપિયો એક. સાચું સ્વર્ગ અને સ્વર્ગની સાહી, કિંમત દરેકનો રૂપિયો દોઢ, એ પુસ્તક પણ તૈયાર છે.

દરેનું પોરતું તથા તે શિવાય વી પી ખર્ચ જુદું. મળવાના મુખ્ય દેખાણો.

વૈદ અમૃતલાલ સુન્દરજી, પદીયાર કાન હાદેશી, લાંબી ખીડીંગ, મુખર્જી નં. ૨, સુન્દરીમુખોધ મંદિર, અમદાવાદ.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

દેશેદય માટે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિની યાચના જરૂર.

કોઈપણ પ્રજાનો, કોઈપણ દેશનો યશોદય, યશો ઉન્નતિ-સ્ત્રીઓના ઉદય કે ઉન્નતિપર આધાર રાખે છે, કારણ કે જેવી માતા તેવાં સંતાન—પ્રજા થાય છે. દેશની પ્રજાને વિદ્યાન કે મૂર્ધ, તન્દુરસ્ત કે નાદુરસ્ત, કાચર કે હિંમતવાન, આસ્તિક કે નાસ્તિક, નિર્વલ કે યલ્લવાન, જેવી યનાવચી હોય, તેની ઉન્નતિ કે અવનતિ કરવી હોય, તે સઘડી સત્તા સ્ત્રીઓનીજ પાસે છે. જેવી પોતે છે તેવીજ તે યોતાની પ્રજાને યનાવે છે. માટે સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કરવાની પ્રથમ જરૂર છે.

જ્યાંસુધી સ્ત્રીઓને પુરુષ કરતાં હલકી-અધમ લેણવામાં આવે છે, તેમને કેળવણીનો—સુશિક્ષણનો સંપૂર્ણ લાભ આપવામાં આવતો નથી, તેમનાપર વધારે પડતાં વધાણ મૂકી—તેમની સ્વતંત્રતા છીનવી લઈ—પરતંત્રતામાં રાખવામાં આવે છે, નુકશાનકર્તા રૂઢી વંધનની સાંકળમાં તેમને વાંધી રાખવામાં આવે છે, અને વિધવાઓને યરા કલ્યાણના માર્ગપર ચડાવવામાં આવતી નથી ત્યાંસુધી સ્ત્રીઓની ઉન્નતિની આશા વ્યર્થ-સર્વદા અશક્ય છે, અને તેજ સાથે સ્ત્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ પણ અશક્ય છે.

સ્ત્રીઓને યોગ્ય કેળવણી આપવાથી, તેમની તંદુરસ્તી પર પુરતું લક્ષ આપવાથી, પુત્ર પુત્રીઓ વચ્ચે રક્ષાના ભેદ દૂર કરવાથી, યયોગ્ય-વધારે પડતા અંકુશનો પરતંત્રતામાંથી મુક્ત કરી સ્વતંત્રતા યક્ષવાથી, યાલ્લગ્ન, યજોડા કન્યાવિક્રય, યગેરે રૂઢી પ્રધાના જુલમથી યચાવી લેવાથી, તેમને સસારમાં તેમજ સમાજમાં યચ પદ પર મૂકવાથી, તેમનું સન્માન રાખવાથી, વિધવા-આની સ્થિતિ સુધારવાથી, પુત્રી-મગિની—પત્ની-જનનિ-સાસુ કે વિધવા, સર્વ સ્થિતિમાં તેમનું યોગ્ય રક્ષણ કરવાથી...વિગેરે શ્લાઙ્ગો યયાયોગ્ય રીતે અમલમાં મૂકવાથી તેમની શારીરિક, માનસિક, તેમજ અધ્યાત્મિક ઉન્નતિ યશે. સંસાર-સુખમય-રસમય-આનન્દમય યનશે. સર્વત્ર જ્ઞાન-બુદ્ધિનો પ્રકાશ-પ્રકાશી નીકળશે. મનુષ્ય જીવનો, ગૃહસંસાર અને ગૃહમન્દિરો, પવિત્ર—પ્રયાશમાન યજ્ઞાં અને આનન્દમય યનશે ! પુત્રી, પત્ની અને વિધવા ત્રણેના જીવનમાં યત્સાહ-આનન્દ-શાન્તિ અને-સન્તોષનું યદાન યશે ! સંસાર, ક્ષણિક સુખ માટે, મોજ મજાહ માટે, કે કેવલ દુઃખ ભોગવવા માટે નથી, પરન્તુ દિન પ્રતિદિન યત્તરોત્તર જન્મમાં આત્માનાં યડકડ્યનો ત્રણાંડની વિશાલતામાં વધારે યત્તર યચાદિશામાં—પ્રસરવાનાં છે,—તેની સત્યતા સમજાશે, તેમના આત્મહૃદયની યત્તરિ યશે ! જ્ઞાન બુદ્ધિનો પ્રકાશ યશે ! શરીરે સુદ્રઢ, તંદુરસ્ત અને સુન્દર યશે ! આર્ય સસારનાં ગૃહમન્દિરો, નિવાસસ્થાનો, સુગન્ધશાન્તિ અને આનન્દમય યશે, સર્વત્ર પવિત્ર યાસનાઓ ફેલાઈ, પવિત્ર-સુખમય-પાતાવરણ પ્રસરશે ! અને તેની સુન્દર અસર આર્યસંસારમાં—આર્યજીવનમાં—પ્રત્યક્ષ અનુભવાશે.

મિસિસ જી. કે. યપાધ્યાયકૃત “અવલાહિતદર્પણ.”

पार्षिक सवानम पोस्टेज साथे भर्ता रुपिये। हिन्दुस्थाननी प्रदास दास रुपिये।

મનીઓરડર મોકલનારને સુચના:-તા. ૧૬ મીથી તા. ૨૫ મી સુધીમાં રૂ.૧૧૦
મનીઓરડર નામ વગરનો આવેલ છે. તે જમા કરવામાં આવ્યો નથી નામ લખેથી જમા થશે.

આયોનિક ફાર્મસી

માં

બનતી સાધારણ ઉપયોગની દવાઓ.

શીવર ટ્રોપ્સ:-જવર ખિન્ડુ. દરેક બતના તાવ ઉપર લાગુ પડે છે. ધણી
સસ્તી અને અસરકારક દવા છે. રૂ. ૦-૪-૦

જર્મીસાઈડ:-જંતુવિનાશક. ચેપી કે એરી જંતુના વિપ્લે કાપી નાંખે છે. —
રૂ. ૦-૮-૦

બ્લડ પ્યુરિફાયિંગ સોલ્યુશન:-રક્તશોધક. લોહીવિકાર ઉપર ધણી
અસર કરક દવા. રૂ. ૧-૦-૦

લીવર સોલ્યુશન:-ઝાડાની કેબજઆત વગેરે દુર કરે છે. પેટ સાફ આણે છે.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાસરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો
 “જીયો પેડિત થાય, રસજ થાય, કુટુંબપોષક થાય, સ્વસ્થ થાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર થાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય ને તે મુક્તતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ છંદાઓ અને કુટુંબોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખરાં કલ્યાણ કરવા
 “શક્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વચ્ચે પોપણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગની
 “કલ્યાણ વાસનાઓ વૃદ્ધ કરે;” પતિબક્તિપરાયણ મદ્ય પતિનું જીવન ઉન્નત કરે અને તેના અંતર-
 વિલાસોની ઉર્મિઓમાં પોતાના કલ્પતરંગ મેળવી દર્શ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને
 અન્તે સ્વદેશમાં ઉદયસ્પર્શનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્ય સુન્દરીઓના
 જીવનની સંકલ્પતા છે. “જી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ન્ય નથી...
 “જીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અસંભવ છે.”

વર્ષ ૮ સુ.] ઈ. સ. ૧૯૧૧, મે.—વૈશાખ, વિ. સં. ૧૯૬૭. [અંક ૯ મો.

ઉદયગુંજન.

સ્રીઓના હાથથી બનેલી સ્રીઓનું ટ્રાન્સવાલમાં ભરવામાં

આવનારું પ્રદર્શન.

હિંદી બહેનોને પ્રાર્થના.

દક્ષિણ આફ્રિકામાં આવેલા નેહાન્સબર્ગથી ‘ટ્રાન્સવાલ ઇન્ડિયન વીમેન્સ એસોસિએ-
 શન’નાં બાનુ સેક્રેટરી પત્ર મારફતે નીચે પ્રમાણે લખી જાણાવે છે:—

અત્રે હિંદી સ્રીઓ અને કન્યાઓના શિક્ષણ માટે મિસિસ વેગલના હાથ નીચે
 ભરત, ગુંથણ અને શીવણ કામનો એક કલાસ ચલાવવામાં આવે છે. કલાસના ઉત્તેજન
 અર્થે તેમાં બનતી સ્રીઓ અને બનેલી સ્રીઓનું એક પ્રદર્શન, આ ચાલુ સાલના અક્ટોબર
 મહિનામાં ભરવામાં આવનાર છે. આ પ્રસંગે અમે અત્રે વસતી હિન્દી સ્રીઓ તરફથી,
 હિંદમાં વસતી અમારી દરેક દયાળુ બહેનપણીને, નમ્રતા પૂર્વકે અરજ કરીએ છીએ, કે અત્રે
 ઉધાડવામાં આવેલો આ કલાસ હજી એટલો બધો મોટો નથી. કે અમે આ પ્રદર્શન માટે
 જોટલી જોડણી તેટલી કામની સ્રીઓ, બહારની મદદ વિના મેળવી શકીએ. માટે હિંદમાં
 વસતી અમારી દરેક કોમની બહેનો; પોતાને હાથે બનાવેલી જૂદા જૂદા પ્રકારની ભરત,
 ગુંથણ અને શીવણ કામની સ્રીઓ, આ પ્રદર્શનમાં અમેને પૂરતી મદદ કરવાને, અત્રે
 મોકલી સદાનાં આભારી કરશે.

આ પ્રસંગે સુચના કરવાની કે બનતાં મૂંઝી દીંદુસ્તાનના અંબરમાં મળતી સ્રીઓ
 ખરીદ કરી નહિ મોકલતાં,—ફક્ત આપણી માતૃભૂમિની સ્રીઓના હાથથી અથવા સંચાની
 મદદથી બનેલી સ્રીઓ મોકલવાનો ખામ આગ્રહ કરવામાં આવે છે. આ બધી સ્રીઓ
 અમેને અત્રે તમારી તરફથી આગરત મહિનામાં મળવી જોઈએ, કે ને અત્રે ભરવામાં

આવનારા પ્રદર્શનના ઉપયોગમાં લઇ શકાય. છેવટે અમારી હિંદમાં વસતી દયાળુ અને પરાપકારી બહેનોને જાણાવવાની રજા લઇએ છિયે કે પ્રદર્શનમાં મૂકેલી ચીજોના પૈસા મળતાં, જે નફા થશે તે, અને જે જે દયાળુ બહેનોએ પોતાની ચીજો પૈસા નહિ લેતાં બેટ દાખલ મોકલી હશે, તેની બધી ઉપજ અત્રે ગ્રાન્સવાલમાં વસતી, આપણી હિંદી પ્રજાનાં ઉપર, પડતાં સંકટો દૂર કરવાના ઉપયોગમાં લેવામાં આવશે.

અમેને સંપૂર્ણ આશા છે, કે હિંદમાં વસતી અમારી દરેક કોમની બહેનો, અમેએ આ ઉપાડેલા કાર્યને ખાસ ઉત્તેજન આપવા, પોતાના હાથે બનાવેલી ચીજો મોકલી આપવા, દેશનું અભિમાન ધરવા ઉમંગ રાખશે. અબજાઓનાં સંકટો દૂર કરવાના પ્રયોગોમાં, અમારી હિંદી બહેનપણીઓની મદદ, આવા બારિક પ્રસંગે અમેને ધણી કિમતી થઇ પડશે. ભલી, માયાળુ અને દયાળુ હિંદી બહેનો, તમે તમારાં બાળબચ્ચાંઓનું અને કુટુંબનું પોષણ કરવાની સાથે આટલો પણ વિચાર કરજો, કે પ્રદેશમાં અમારા દુઃખી બાંધવો ઉપર પડતાં દુઃખોમાં મદદ કરવાની છે. બહેનો, છેવટે એટલું જ કે પોતાના દેશની બહેનો પ્રત્યે બહેનનો ધર્મ બળવવા તૈયાર થશો:—તમે બહેનો તરફથી મળતી મદદ અને કિંમત, તે અમારા દુઃખી હૃદયમાં આરામ, સંતોષ અને ધિરજ ધરવાનાં હથીઆરો જ સમજીએ છિયે. અમારા ન્યાયી સતત પ્રયાસમાં મદદ કરવાનો જગતકર્તાને અમેને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

તા. ક.—ઉપર મુજબનો પત્ર અને ત્યાં દુઃખી થતાં બાંધવોની સ્થિતિનો દુંક ચિતાર હિંદી બહેનો સમક્ષ મૂકી જાણાવવાની રજા લઇએ છિયે, કે જે બહેનો, પોતાના તરફથી ચીજો મોકલવાની ઇચ્છા ધરાવતી હોય, તેઓએ આ ચાલુ સાલના જુલાઈ મહિનાની અર્ધવચ્ચ સંધીમાં, નીચેના શરનામે પોતાની તરફની ચીજો સાથે તેમનું નામ, ચીજની કિંમત અને પોતાનું બરાબર ઠેકાણું લખી મોકલવા કૃપા કરવી. તેમજ જે બહેનો પોતાની ચીજો મદદને માટે બેટ આપવા ઇચ્છતી હોય, તેઓએ ખુલ્લેખુલ્લું ચીજની કિંમત સાથે બેટને માટે છે એમ લખવું:—

આ પ્રસંગે દરેક કોમની હિંદી બહેનોને (હિંદુ, પારસી, મુસલમાન વગેરે) નમ્રતા પૂર્વક અરજ કરવાની કે આવા કાર્યમાં મદદ કરવી તે પોતાની ખાસ દરજ છે એમ સમજશે.

મજકુર કામમાં મદદ દાખલ મુજબની બાનુઓની એક કમિટી દુંક મુદતમાં નીમવામાં આવશે. અને તે કમિટી વડે બધી વ્યવસ્થા કરવાનો વિચાર રાખ્યો છે.

લી૦ શુભેચ્છકો,

સૌ. જમનાબાઈ નગીનદાસ સક્કઈ.

વાલકેશ્વર બાણગંગા રામનિવાસ બંગલો, મુંબઈ.

મિસ. શીરીન કેપ્પુશરો કાબરાળ.

૩૫૧ વિલા, ખંબાલા હિલ—મુંબઈ.

બહેનો અને બંધુઓ !

દરના, દરિયાપારના દેશોમાં જઈ વસેલાં આપણાં ગુજરાતી ભાનુઓ નેચો-ચીચો, પુકપો અને બાલકો,—હિન્દી પ્રજા તરીકેનો આપણો ધર્મ પાળવા અસાધારણ સ્વાયંત્રાય અને આત્મસમર્પણ કરી રહ્યાં છે, અને જેમણે પોતાનાં સત્કૃત્યાયી આપણાં ગુજરાતને અને આખા હિન્દુસ્થાનને અજવાળ્યાં છે, તેમની તરફનો આ સન્દેશો છે. અમને આશા અને શ્રદ્ધા છે કે આપ તેમને સર્વ રીતે સદાય કરવાને પ્રવૃત્ત થશો.

(ત.ચી.)

કાવ્યકુંજ.

હોરી.

હો સખિ ! ફૂલડે વસન્ત પધારે :

સખિ ! ફૂલફૂલનાં બાણ મારે-મારે :

ફૂલડે વસન્ત પધારે. ધ્રુવ.

ચેતનલર ઉલ્લાસી અનેરા

વાયુ વસન્તના વાયે :

મીઠાં મીઠાં એવાં પૂર્વનાં સ્મરણો

અદ્ભુત તુજ ઉભરાયે,

રણકે રસનો સિતારે :

સખિ ! ફૂલડે વસન્ત પધારે.

કળીઓની પરમ પરાગ ભરેલી

પાંદડીએ મધુ ઝૂકે ;

અંગોઅંગની મદલર કળીએ

એમ પરાગ ભભૂકે,

ઉછળે અમી શતધારે :

સખિ ! ફૂલડે વસન્ત પધારે.

ટુંકું ટુંકું ટુંકું ટુંકું અમૃતશબ્દે

કૌકિલ કંઇ લલકારે :

દેહકદળે વિરાળને આત્મા

પ્રેમની ગાંગ પુકારે,

તરશયો પ્રેમીને આરે :

સખિ ! ફૂલડે વસન્ત પધારે.

દિનદિન ચ્હડતી ચન્દ્રકલા, ને

ચન્દ્ર ॥પૂર મતવાલાં :

ગેળી સખિ ! બ્રહ્મવર્ચસ્ પ્રગટે, ને

ઉરમાં ઉગે અજવાળાં

દીઠે મુખચન્દ્ર તહમારે :

સખિ ! ફૂલડે વસન્ત પધારે.

ન્દાનાલાલ દલપતરામ કવિ.

આશા...

અમર વસત હૃદય મહી આશ રે !

કોઈ કોઈ સમે

સ્નેહનાં સ્વપ્નની આશ પુરી—

અંતરમાં તેજની ઝાંખી થશે;

કોઈ સમે અરુણની ઝાંખી થશે,

અંતે સહુ સુખ આવી જશે !

આવે સમે નિશ્ચિન્ત બનતું

મન વાયુવેગે ધાવતું,

કંઈ રમ્ય ભૂમિ નિહાળવા

સહુ તોડી બન્ધન નાસતું.

આશ એ ઉરવડલરી સૂઝાય નહિ સંભારજો.

ઉત્સાહ સલિલે સિંચજો, ને ખંતભર ઉછેરજો.

ન્હાનાલાલ અમનલાલ મહેતા.

—
મુગ્ધ-ખાલે !

મુગ્ધ ખાલે ! સ્નેહપંથે સંચરો— મુવ.

સ્વર્ગપંથે સંચરો—મુગ્ધ ખાલે !

જ્યાં પ્રભુતાનાં પગલાં કુમકુમ

જ્યાં શાંતિ કાંતિ સખીરી રૂમજુમ

એ દિવ્ય રથાને ચિહ્નરો— મુગ્ધ ખાલે !

જ્યાં નીતિ વડલરી લચકાતી

જ્યાં સુંદરતા શ્રી ઉભરાતી

એ ઉર ઉઘાને ભરો— મુગ્ધ ખાલે !

જ્યાં આત્મકર્તવ્યો ઉજમાળાં

જ્યાં રસચેતન મધુરાં બેળાં

એમાં સદંતર તરો— મુગ્ધ ખાલે !

જ્યાં ગદ વિરલ અલેદાનંદા

જ્યાં પરિણમે શિયળ ચંદા

એ લલિત સંગે ફરો— મુગ્ધ ખાલે !

વલ્લભજી ભાણજી મહેતા.

વાર્તાલિહરી.

“ મોતી ”

(અગ્રિય ઉપરથી.)

મોતી એક નિર્દોષ સરસ બાલા હતી. તેનો પિતા ખેડુત હતો. તેનું રમણીય અને રમ્ય ઉટ્તર પંડિતના એક નહાના ગામડાની સરીતા તીરે આવેલા હતું. મોતીનાં બાલહૃદયમાં સ્વધર્મના ઉચ્ચ અંકુરો ફૂટ્યા હતા. કારણ કે તે ગામની શાળામાં તે જતી હતી. આ શાળા આર્યસમાજઓથી રચાયેલી હતી. સ્વધર્મનું તેમજ ઇશ્વરની મહતાનું જ્ઞાન ત્યાં આપવામાં આવતું હતું. મોતી અભ્યાસમાં અપલ ન હતી કિંતુ શિક્ષકનો ઉપદેશ તે પૂર્ણ પ્રેમથી અને ધ્યાનથી સાંભળતી. તેના પવિત્ર હૃદયનું સદ્ગુણનું બીજ વૃક્ષ થઈ તેની શીતલ અને શાન્ત છાયા પ્રસારે તે પહેલાં તેના માત પિતાએ-કંઈ દેવ પ્રેરણાથી-સ્વેચ્છાથી કોઈના કહેવાથી અથવા તો તે નાસ્તિક થશે તે બચાવી તેને નિશાળે જવાની ના પાડી.

મોતી હવે તેના પિતા સાથે ખેતરોમાં કામ કરતી. વરસાદ વરસતો હોય-અપ્ત તડછા પડતો હોય-અસલ દડી પડતી હોય તો પણ તેને કામ કરવું પડતું. પરંતુ અચાનક, દુર્બલ, મૃદુ બાલા તે સમ્પત મજુરી કરી ન શકતી. વારંવાર તે શેડની ઘેર જતી અને શ્રોત્ર અને સંતાપને લીધે ઘણું રડતી. તેની માતા જે એમ ધારતી હતી કે તે શોંગ કરે છે અને નિશાળે જવાની રજા મળે તે માટે રડે છે તે તેને વારંવાર કહેતી” મોતી! તારા પિતાને તેના કાર્યમાં-તેની સમ્પત મજુરીમાં શું તું મદદ નહિ કરે ? શું તેને ખજર નથી કે તારી આર બગિનીઓ અને એક લઘુ બાંધવનું બરણ પોપણ તેને કરવું પડે છે ? શું તેને ખજર નથી કે તારા પિતા લઘારે માટે સદા ચિંતામાં મગ્ન રહે છે ? આ પ્રશ્નોનો ને પ્રત્યુત્તર ન આપતી કિંતુ એક ચાંદનો પણ ઉચ્ચાર કર્યા સિવાય ને ખેતરમાં પાછી કામ કરવા જતી. સમ્પત મજુરીને લીધે તે” મૃદુ ક્રિયા દિન પ્રતિદિન વધારે ક્ષીણ થતી મઘ અને તે સરસ બાલા ગૃહની પણ બહાર ન જતી. તેના સાંધામાં સદા વેદના થતી અને અર્થ-કર ક્ષયે તેના શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્રણ વર્ષ સુધી તે ગૃહમાં-બિજાનામાં-પડી રહી. આ સમયની અંદર સ્વચ્છ ઝુંપડીના સ્વચ્છ ખુણામાંના સ્વચ્છ બિજાના પર તે પડી રહેતી. અને બજનો તેમજ સ્ત્રોત્રોનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ તેણે કર્યો હતો તેથી એકલી હોય ત્યારે તે બજનો ગાતી-ઇશ્વરનું સ્તવન કરતી. આ પ્રમાણે તેની ચારીરિક સ્થિતિ દિન પ્રતિદિન દુર્બલ થતી ગઈ કિંતુ માનસિક સ્થિતિ સુધરતી ગઈ.

મોતીની પીડા વધતી ગઈ. તેનું શરીર તદ્દન કૃષ થઈ ગયું. તે બે ત્રણ મિનિટ સુધી બેસી પણ ન શકતી. બપોરના બાર વાગે જ્યારે તેના પિતા, માત, અને બગિનીઓ ખેતરમાં કામ કરવા ગયા હતા ત્યારે પવિત્ર બાલ્યએ ધાની જગત્તો લાગ કાંઠા અને ઇશ્વરના અર્જુમાં ગઈ. જ્યારે શેડને આ હૃદયબેદક વાતની ખજર પડી ત્યારે તેઓએ કહ્યું “ ઇશ્વર તેના પવિત્ર આત્માને ચાન્તિ આપે !

મોતીના મૃત્યુને દસ દિવસ વહી ગયા. તેનાં સગાં સંબંધીઓ તેમજ ગામના શોકો શોક પ્રદર્શિત કરવા મોતીને ત્યાં આવ્યાં. તેમના આવવાથી મોતીની માતાનું દુઃખ

વધારે તીવ્ર બન્યું અને જાણે તે હમણાંજ મરી ન ગઇ હોય તેમ રડવા લાગી—અચૂ પૂર્ણ નયનો સહિત તે પોતાની ગત પુત્રીના જ્ઞાનન્તં કહેવા લાગી. “ મોતી સર્વદા મ્હારી સાથે સતી, હું દુઃખી હતી તેથી મ્હને કદિ પણ ઉધ આવતી નહિ રાત્રીએ હું વારંવાર તે ઉધે છે કે જાગે છે તે જોવા-તેને જલ પાવા-અથવા તો ત્હને પપાળવા ઉઠતી ત્હારે તે કહેતી “ બા, જે કાર્ય કરવાનું હું કહે છે તે હું ધણીવાર નથી કરતી ત્હને માટે મ્હને ક્ષમા કરજો. હાય ! હું કેટલી બધીવાર ત્હને કનડતી-કેટલી બધીવાર ત્હારી આજ્ઞાનું હું ઉપધન કરતી ! બા ! મ્હારાપર દયા કરજો. ” આ શબ્દો સાંભળી હું રડી પડતી. વધારે સ્નેહથી ત્હને પપાળતી અને જવાબ આપતી “ છાની માની સ્ત્રી રહે ! હું કેવી ડાહી છે ! ત્હારા જેવી બહી પુત્રી મ્હેં ક્યાંય જોઇ નથી. ” આ શબ્દો બોલી તે વધારે રડી અને અતીથીઓને કહેવા લાગી “ ખરેખર મોતી ધણી ડાહી હતી. જો મ્હને ખબર હોત કે તે મહાન જગન્નિયતા ત્હને અને મ્હને હુંક સમયમાં સદાને માટે છૂટા પાડશે તો હું ત્હેની પ્રત્યે વધારે સ્નેહ-વધારે પ્રેમ દર્શાવત. બિજાનામાં સતી સતી સર્વદા તે પ્રાર્થના કરતી અને ઉઠવાને અચક્ત હોવાથી મ્હને કહેતી “ બા, મ્હને ઉઠાક, મ્હારે ઇશ્વર પ્રાર્થના કરવી છે. ” આ પ્રમાણે તે માંદી હતી તો પણ પ્રભુમય હતી. સદા ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરતી. હવે અસંખ્યવાર રાત્રીએ હું ત્હેના બિજાનાની આસપાસ મ્હારો હસ્ત ફેરવું છું પરંતુ હાય ! મ્હારી પુત્રી મરી ગઇ છે—મોતી સદાને માટે ગઇ છે. ત્હેનું મંદહારય કરવું મુખકું હું કોઇવાર જોઇ ચકીચ નહિ—હું ત્હેની સાથે વાત પણ હવે કરી શકીશ નહિ.

મોતી મરી ગઇ ત્હેણે શાની દુનિયાનો ત્યાગ કર્યો તે પહેલાં થોડાએક દિવસ ઉપર ત્હેણે મ્હને કહ્યું હતું “ બા, મ્હને ઉચ્ચી બહાર લઇજા, મ્હારે આપણી સુંદીર ગાય, સુંદીર ખેતર અને સ્વચ્છ સરિતા જોવાં છે. ” હું ત્હેને ઉચ્ચી બહાર લઇ ગઇ પરંતુ મારા હૃદયમાં આ વખતે આધાત થયો. ત્હેનામાં જરા પણ શક્તિ ન હતી—ત્હેનામાં જરા પણ વજન નહતું—તે જર્જરીત થઇ ગઇ હતી. સર્વેનું સંપૂર્ણ નિરીક્ષણ કર્યાં બાજી તે અંદર આવી. આ વખતે ત્હેણે મ્હને જે શબ્દો કહ્યાં તે મ્હને હજુ પણ સાંભરે છે “ બા, બહી ગઇ હો માથે કરજો. ત્હને બહુ બાર લાગ્યો દરો. હવે હું બહાર જવાનું નામ પણ નહિ લઉં હો.

તે પ્રાર્થના ગાવામાંજ ઇશ્વરના પવિત્ર નામનો ઉચ્ચાર કરવામાંજ પોતાનો સમજ જ્વલિત કરતી પ્રાર્થનામાંથીજ તે આનંદ અને દિલાસો મેળવતી. પહેલાં મૃત્યુ એ નામ-થીજ તે અમડતી. “ હું મરી જઇશ ” એમ જો કોઇ કહેતું તો તે ક્રોધિત થતી અને મ્હારી પાસે ફરીઆદ કરતી. પરંતુ પ્રાર્થનાઓને લીધે તે મૃત્યુથી બ્હીતી નહિ—મૃત્યુને આશિર્વાચન સમાન માનતી. અને “ મૃત્યુ ” એટલે પ્રજ્ઞના પાદમાં જવું એમ તે માનતી. મ્હને ત્હેણે એક વખત કહ્યું હતું “ બા હું જઇશ—પ્રભુના દરબારમાં જઇશ—હું સદાને માટે જઇશ હું ત્હારી સાથે વાતચિત નહિ કરી શકું અને ત્હેને દુઃખ થવું દરો તે વખતે ત્હારા સંતાપનું કારણ પણ હું પૂછી નહિ શકું.

ત્હેના છેડા દિવસોમાં જો કોઇ ત્હેને ભેટ આપવું અથવા ત્હેની સેવા કરવું તો ત્હેનો ખરા હૃદયથી ને આભાર માનતી અને અશ્રુજિન્દુઓ ખેરવતી. ત્હેના જેવી સ્ત્રી

બાલા મહે કદી જોઈ નથી. ઇશ્વરના ચર્ચમાં ઘણા આદલાદ અને પ્રેમથી ગમ હતી. તેણે મારી પાસે મર્વે બુંસો કમુલ કરી હતી. ખરેખર ! તે દેવાર્જના હતી તેણે કદીપણ કંઈ પાપ કર્યું ન હતું-તેના જેવી પવિત્ર કન્યાઓ ગૃહે ગૃહે હોપ તો કેવું સાઈ અહા ! તે કેટલા સુખથી મરી ગમ. તેણે મને એક વખત કહ્યું હતું “ મા, પેલી પૂરી-માબાપ વગરની-નિર્ધન પૂરી-અર્ધાંઆં રહેતી હતી, તે તને સાંભરે છે. અમે બન્ને ખેતરોમાં સાથે કામ કરતાં હતાં. વરસાદ આવતો ત્યારે હું ગૃહમાં ટોડી આવતી-ત્હારી પાસે ટાઢને લીધે ધાબળી માગતી અને ખાવાનું ખાતી ! પરંતુ એ બહાર રહેતી-વરસાદમાં પલંગતી. તેની માતા ન હતી ! રે તેના નિસાસા શું મને પડશે ? શું ઇશ્વર તેને માટે મને શિક્ષા કરશે ! બા ! એ હોપ તો બોલાવને ! મ્હારે તેની ક્ષમા માગવી છે. મહે ‘કહ્યું-મોતી ગમરા નહિ, મનુષ્ય માત્ર દોષને આધીન છે. ત્હાં પાપ ક્ષત્ર છે. ઇશ્વર-મહાન ઇશ્વર તને ક્ષમા આપશે ત્હારા જેવડી ન્હાની હોત અને હું મરી ગમ હોત તો કેવું સાઈ યાત. મહે એક પણ પાપ કર્યું ન હત.

જે દિવસે તે મરી ગમ તે દિવસે તે પુસ્તક વાંચતી હતી-તે દિવસે તેની આંખોનું તેજ ઓછું થઇ ગયું. તેના નપનમાંથી જલધારા વહેવા લાગી અને દયાર્દ્ર સ્વરમાં તેણે મને કહ્યું “ મા, મારી આંખો લ્હોને. ’ તેનો સ્વર સાંભળી હું તેની પાસે ગમ તેની આંખો મહે લ્હોઇ હું સમજી ગઈ કે તે હવે મહેમાન છે.

ગૃહની અદર મ્હારા શિવાય કોઇ ન હતું. સર્વે ખેતરમાં ગયા હતા. મને હવે ખાત્રી થઇ કે તે ઘોડીએક ક્ષણમાં મરશે-જે દુઃખ તે લાંબા વખતથી ધૈર્યથી સહન કરતી તેને હવે અંત આવશે. મહે તેને બોલાવવા યત્ન કર્યો પરંતુ તે બોલી શકી નહોતી. સખે ખેતરમાંથી સાંજે પાછા આવે તે પહેલાં તેના અમર આત્માએ તેના કણુમંચુર દેહનો ત્યાગ કર્યો.

ઇશ્વર મનુષ્યોપર દુઃખ નાંખે છે. મને વાગે છે કે મ્હારી ન્હાલી પુત્રી પછવાડે સ્વર્ગ પ્રતિ હું પણ પ્રયાણ કરીશ. પરંતુ ઇશ્વરનો આભાર માનો કે તેણે તે સુંદર કુસુમ વહેણ સુડી લીધું. જો હું તેના કરતાં વહેલી મરી ગમ હોત તો તેની સંભાળ કોણ લેત ? પેલા ખેતરમાં તેને અગ્નિદાહ દેવામાં આવ્યો છે. હું ત્યાં વાર વાર જાઉં છું અને તેની રક્ષાનો કપોલપર આંધો કઈ છું. જો તેની સાથે મને બાળી નાંખી હોત તો કેવું માઈ ગાત. •

આ શબ્દો બોલી તે રડી અને બોલી ઇશ્વર મોતીના અમર અને પવિત્ર આત્માને ચિર શાંતિ આપો.

રમણીક ત્રિવેદી.

“જે એમન હોપ તો, તું એમ રહમજીવ નહિ કે હું આંદિથી જીવતી નહીં.”
નરમાને બપ બતાવ્યો.

“નહિતો ત્હારાથી શું થવાનું છે.” વેળજે કહ્યું.

“એમ. જોઈ છે આ કટાર ! નહિ રહમજે તો. ત્હારો જીવ લકષ્ય.” નરમાને
કુરતા દર્શાવી.

“બસ એજ કે બીજું. એક વખત તો મરવું છેજ. પછી વ્હેલાં કે મોડાં. પણ હું
ત્હને-તરકડાને પ્રેમ દઈ એતો રવાને પણ ના ધારીશ. પછી ત્હારે જેમ કરવું હોપ તેમ કરજે.”
વેળજે એકની બે ના યથા.

એટલામાં મેરાદે, ત્હને પિતા વગેરે આવી પ્હોંચ્યા. બ્હારવડીઆઓ ગમરાયા. કાર-
ણકે તેઓનું બહુજ થોડું મંડાળ હતું. નરમાને વેળજેને ધણું રહમજીવી પણ ત્હેણે તો ના
તે નાજ પાડી. એટલે “લે રાંડ ત્હારે આ શિક્ષા.” એમ કહી નરમાને કુરતાથી બિચારી
વેળજની છાતીમાં કટાર ખોસી ધાલી. વેળજ હે ! રામ ! એમ કહી કટારસહ બોંયપર પડી.
નરમાન કટાર કહાડવા નય છે તેટલામાં તો આપર નજદિકે આવ્યા. જેથી તે નાડો સાથે
બીજાએ પણ ત્હેની પુંક પકડી.

પુણ્ડરીક.

વિદ્યાકલા.

“ઉધરસના ઉપાયો.”

૧ જોડીમધનો શીરો મોંમાં રાખવો, અને તેનો રસ ઉતાર્યા કરવો.

૨ જેડું શેકી તેની ઝાલ મોઢામાં રાખવી, અને તેનો રસ ઉતાર્યા કરવો.

૩ અરડુસીનો રસ તોલો એક મધમાં મીલાવી પીવો. તેનો રસ કાદવાની રીતિ એવી
છે કે, અરડુસીનાં પાંદડાંને એક માટીના વાસણમાં ધાલી પાણી નાંખ્યા વિના બારી
નાંખવાં, અને પછી તેને વાટવાં; એટલે રસ નીકળશે. તે રસ અડધા તોલાથી એક
તોલા સુધી ચરીરના બળ પ્રમાણે, ને ઉધરસના જોર પ્રમાણે લેવો. અને તેમાં એ રસથી
અરડું મધ મીલાવી તે રસ પીવો, તેથી ઉધરસ મટી નય છે.

૪ આદુનો રસ તોલો એક અને તુલસીનો રસ તોલો એક તથા મધ તોલો એક
મીલાવી તે દિવસમાં ત્રણ વખત પીવું. તેથી ઉધરસ મટી નય છે.

૫ એક વાલ અશીષુ લકષ તેને બે તોલા પાણીમાં ઘુટી નાંખવું, પછી અજમા
તોલા બે લકષ એ પાણીમાં મીલાવી દેવા. અને પછી એ અજમાને છાંયામાં સુકવવા
અને સુકાઈ નય તે પછી તેને લોઢી ઉપર જરા શેકી લેવા. પછી તે અજમા મોઢામાં
રાખી, તેનો રસ ઉતાર્યા કરવો, તેથી ઉધરસ મટી નય છે.

૬ મુંક, મરી, પીપર, પીપરીમુળ, જોડીમધ. અને પાનની જડ, એ બધાને વાટીને
ફેંકી કરીને તેમાંથી પાવલીમાર મધમાં ચાટવું. તેથી ઉધરસ મટી નય છે. એ બુકમાં
નનો રસ નાંખી તેની ગોળા બનાવાય છે, અથવા મધમાં તેની ગોળા વાળી ચકાય છે.
૧ ગોળા મોઢામાં રાખી તેનો રસ ઉતાર્યા કરવાથી પણ બહુ ફાયદો થાય છે.

૭ આકાશનાં કુલ તોલા ચાર, મરી તોલા બે, અને સીંધાકુણુ તોલો એક ભેની ગોળી બનાવી, તે મોઢામાં રાખી, તેનો રસ ઉતાર્યા કરવાથી ઉધરસ મટી જાય છે.

૮ દાઢમની છાલ, સીંધાકુણુ, દ્રાખ અને મરીની ચટણી બનાવી, તે વારે વારે ખાયા કરવાથી ઉધરસ મટે છે.

૯ આનંદભેરવની ગોળીઓ સારા વેધને ત્યાં મળે છે. તેનું સેવન કરવાથી પંચ ઉધરસમાં બહુ સારો ફાયદો થાય છે.

૧૦ એ સિવાય શિલાજીત, બંગમસંમ, અખરખ, ભરમ, કસ્તુરીની ગોળીઓ, યરવા-જાંતી ભરમ, વગેરે ઘણી ઝીંજે ઉધરસમાં અપાય છે. એ બધાંથી જુદી જુદી પ્રકૃતિ પ્રમાણે સારે થોડો ઘણો ફાયદો થાય છે. યજ્ઞુએવી ઝીંજે પોતાની મરજી મુજબ વાયરવી નહિ, યજ્ઞુ ખાસ હોશીઆર વેધ અથવા ડોક્ટરના હાથ નીચેજ વાયરવી.

ખંદેનો, આપણી ખંદેનોમાં ઉધરસનો રોગ બહુ વધારે હોય છે તેનું કારણ એ છે કે, ખાવા પીવામાં જે નિયમો યાજવા જોઈએ તે નિયમો અજાન્યજ્ઞાને લીધે, લગભગ આયણી બધી બંદેનો યાજી શકતી નથી. તેથી સ્વાદને વશ થઈને તેલ, મરચું, ખટાઈ, રાઈતી, ખોર, ઝીંબડાં, કાઠડી વગેરે જે ઝીંજે પોતાની પ્રકૃતિને માફક આવે તેવી ન હોય, તે પંચુ તેઓ ખાઈ જાય છે. એટલે તેમાંથી ઉધરસ લાગુ પડી જાય છે. કારણ કે ઘણી ખંદેનોની તખીયત પ્રથમથીજ બહુ નબળી હોય છે, અને તેમાં જ્યારે રજસ્વલા વખતે, મુવાવડ વખતે, મરજી વગેરે પ્રસંગોમાં રોવાં કુટવા વખતે તથા લગ્ન વગેરે પ્રસંગોએ ઉજાગરા તથા ખાવા પીવાની બાબતમાં બેદરકારીને લીધે, ઘણી ઝીંજોને ઘણી જાતના રોગો લાગુ પડી જાય છે. માટે આવી બધી બાબતોમાં આપણે બહુ સંભાળથી વરતતાં શીખવું જોઈએ. અને એવા પ્રસંગોએ પંચ મધ્યમપણું જાળવતાં શીખવું જોઈએ. જો એમ કરી શકીએ તો ઉધરસ જેવા ખીજ ઘણા રોગોમાંથી બચી શકીએ, અને એવી રીતે રોગોમાંથી બચવાની કોશીશ કરવી, એ આપણી ખાસ કસબ છે. કારણ કે, આપણીજ ભુલોથી આયણીમાં રોગ આવે, તે આપણી નાલાયકી છે માટે એવી ના લાયકીમાં ન યકયાં રહેવાય અને આયણીજ ભુલથી આયણી ખરાબી ન થાય, એ સંભાળજો.

અપૂર્ણ.

ગુંથણુકળા.

કેનવાસ ઉપર હોર ભાત ભરવાની રીત.

સાહિત્ય—કેનવાસનો : માપનો ટુકડો, સોય પીતલના નાકા વાળી (ખીજ સોયથી પંચ ચાલી શકશે) રંગબેરંગી જીન. જીન બેવડી આવે છે તેને અલગ (ઝીરીને) દોરા કરવા અને તેની દડીયો બનાવી રાખી મૂકવી.

રીત—કેનવાસનો ટુકડો ડાબા હાથે પકડવો ને ડાબી બાજુના ત્રીચેના ખૂણાએથી ભરવાનું શરૂ કરવું. થોડીક કેનવાસના દોરાની લાઇનો મુઠી ખૂણેથી કોઇ પંચ ખાનામાં સોય દાખલ કરવી, સોય-ઉપર સીંધા ચાર દોરા (દાણા) ગણી બહાર કાઢવી. પછી જમણી બાજુ તરફ નજીકનો એક જોનો દોરો છોડી દઈ-મળ જોનોએથી. (જ્યાં સોય

દાખલ કરી હતી તે લાઇનથી) ઉપરના બે દોરાઓ મૂકી ત્રીજા ખાનામાં સોયનો પ્રવેશ થવા દેવો, અને પ્રથમ માથે સીધી બીજી લાઇનમાં ચાર દોરા ગણી સોય ખેંચી લેવી. તે સુગળ ચારે યા પાંચ દાણા થવાથી બંધ રાખવું. હવે તેમને તેમ કપડું રાખી ફેરવી દેવું તે એવી રીતે કે પ્રથમ બરવાનો ચર કરેલો છેડો જમણા હાથ તરફ ઉપરની બાજુએ આવવો જોઈએ. પછી જે ખાનામાં દોરો હોય ત્યાંથી કાપી બાજુએ નહકની ઉભી દોરી મુકી દેઇ ઉપરના બે દોરા વચ્ચે આવે તેવી રીતે સોય પરોવવી તે ચાર દાણા ગણી કાઢવી, તે પ્રમાણે જોટલા દાણાની ગણતરી હોય તેટલા દાણા ગ્રાપી બાજુએથી પુરા કરના, તેમ અવારનવાર કરી આડી સીધી લાઇન મરતથી પુરી કરવી, તે લાઇન બરાબ રહ્યા બાદ પ્રથમ જે ચાર દોરા ગણી કાઢેલા ખાનામાં તેજ રંગના દોરાની બીજી લાઇન ચર કરવી ઉપર કલા સુગળ ચાર દાણા ગણી ગણી પ્રથમના બરેલા ખાનાઓમાંથી લેવા. જ્યારે કપડું ફેરવવાનું આવે ત્યારે પ્રથમ માથે ચાર દાણાઓ ગણી બરેલા ખાનામાંથી સોય કુટાડવી. એજ રીતે મનપ્રદ અનુક્રમે રંગી બેરંગી બિનના દોરાથી બરવું. આ રીત અવળા બરતની છે તેથી ટુટ્ટો સુલો કરી જોવથી માત્રમ પડશે, રેશમના દોરાથી પણ બરાબ છે.

વિઠ્ઠલરાય ભાતીરામ પંડ્યા.

વિવિધવિહાર.

સ્વર્ગીય માતાનો પુત્રને સંદેશો.

(સાર્વજનિકોડિત.)

માતાનો શુદ્ધ પ્રેમ પુત્ર પરતો, છુટયો ન છુટે જરી;
પ્રાણાંતે મુજ વાત્રના દુઃખમરી, તુંમાં રહીતી કરી;
આંસુડાં ટપડ્યાં અસાધ્ય મ્રમયે, ધાર્યું ન માર્ગ થયું;
પ્યારા પુત્ર ન હોય લેશ ગણજે, ધાર્યું ધણીનું થયું.

જતાં શોક રહ્યો અપાર મનમાં, વિશ્વેશના હારમાં,
જેઘ ખેદવતી વદા જગપતિ, મુઝાય દો પ્યારમાં;
દેખાડયું તુજ સુખ આપ બગથી, શાંતિ યદ દેહમાં;
તેનો આ સંદેશ વાંચી વિરલા, વંચાવજે ગેરમાં.

પ્યારા પુત્ર સુગળ બાણ કુળના, આંખો તણા તાગલા,
મારા જીવન પ્રાણ લાણ જગના, મારા મીઠા મોરના;
બહાલી કાંતિ રમાલ બાળ નીરખી, નેનો ફરે માહરાં,
વારી જાઉં સુપુત્ર માર જગના, દુઃખો લઉં તાહરાં.

સર્વેના શુભ સ્નેહના સરમદી, ઝીલી રહ્યો દંત્રા,
ખેત્રતો પુરબહારમાં ધરમદી, ટપિ ધરી વત્સલા;
મારી ખોટ તને જરાય પડવા, દીધી નથી કાઢએ,
આણી આપે સદાય સ્નેહ કરતાં, જેજે તને જોઇએ.

માણુંતો બહુ મોજ રોજ ધરમાં, મૌના મહી શ્રેષ્ઠ યૈ,
પામે લાડ અપાર પ્યાર ધરતો, શાન્તી મહાની યધ;
હુ તો બાગ્યવતી યધ બવમહી, મારા સમી કોઈના,
મુકાને મુહુરે બધાં સુખ ભર્યાં, ચિન્તા કદી જોઈના.
આપું આશિરવાદ આજ હરખે, કાલો યજે દીકરા,
પામી આયુષ્ય પૂર્ણ શાન્તી જગમાં, પતો યજે ધીકરા;
સ્વપ્ન મોક ન આવશે મનમહી, વિવિધ તાપો જધ,
મોહું રતન મુકી મહાન ધરમાં, સંભાર છતી ગધ.

સરસ્વતાચન્દ્રની સેવિકાઓ.

સૌભાગ્યદેવી.

મંસાર ઉપવનમાં મૃદ કુજ શોભે,
કર્તવ્યધેનુ પથ અમૃત શું મધુ દે,
પ્રીતિ પનોતું શુભસ્નેહી કુટુમ્બ રાજે
સાથે સદા મતિહરે પતિ વેણુ વાજે.

સેવિકા સૌભાગ્યદેવીની પવિત્રતા અદ્ભુત હતી. એની દૃષ્ટિ માત્રથીજ રાજબાનાં
વિચારો, સ્વર્થ આગળ નિમિર નહતો થાય તેમ, યુદ્ધિધનના મગજમાંથી નહતો થયા. જે
સેવિકામાં આન્તરૂની પવિત્રતા ન હોય, આન્તરૂની પ્રતિભા પડતી ન હોય, તે સેવિકાની—
તે સેવિકાના કાયની કાંઈ અમર થતી નથી. ચકુન્તલાની, જૌતમીની, માલતી માધવની
કામન્દકીની જે છાપ પડે છે તેજ છાપ સૌભાગ્યદેવીની પડે છે, એ છાપ ત્હેની શુદ્ધતાનીજ
છે. જનસેવા જાગરના જતા આ છાપની આવશ્યકતા છે અને એ છાપ જ્યાંમધી આન્તરૂ
શુદ્ધિ ન હોય ત્યાં સ્ત્રી આની શકની નથી.

સેવાધર્મમાં દેવબાવ, શત્રુબાવ નિવૃત્ત છે અને આપણી સૌભાગ્યદેવીમાં સેવિકાના
આ ગુણ પૂર્ણ પ્રકાશ્ય હતા.

“દેવીનું મન ત્હાડીથી સ્થમજાય એમ કયાં નથી । હા. દેવીનું મન તો જાણીએજ
છીએ તો. આ લોકોના હાથમાંથી આને (ખલકનદાને) છોડાડીએ, ધરનાર વિનાની યધ
છે ત્હેને આપણા ધરમાં રાખીએ અને આપણી સાથે જમાડીએ તો દેવી રાજી અને સોનાનો
સરજ ઉગે.”

સૌભાગ્યદેવીની આ ગતિ કાને પૂજનીય નથી, હૃદય આતું વિશુદ્ધ નથી, જૂતદયા—
પ્રેમ ઉદ્ભવ્યો નથી ત્યાંમધી મેન મનાનીજ નથી.

પે તાનાજ પુત્રને પંજોલી કમુદ અન્યને આદે એતુ રહસ્ય સ્થમજી આ માધવી
કહે છે કે:—

“આર્ષ બાનાઓ માનવિતાના અને લોકાચારના બગથી અજ્ઞાન દયામાં લગ્નાભાસ
નામના યજ્ઞાભાસમાં હોનાય છે, તે પત્રી મામરે જાપ છે તે સ્થમજણી થાય છે, ત્યારથી

સાચરે ને તપ કરે છે તે લેખના પિતૃયગની વેદા ઉપર થાય છે એ તપનાં પૂણ્ય એ બ્રાહ્મણને અને એનાં પાપ એનાં માતૃપિતાને મળે છે. ”

બીજી બધી સેવા કરતાં સૌભાગ્યદેવીની આ સેવા વિશ્વશુભ છે. સૌભાગ્યદેવીની આ સેવાની-આ શબ્દોની, અસર થાય તો દેશના મહાન ભાગ્ય; નહિ તો બલિદાન દેવાની એ રૂઢિ-

દાવામિ એ હદ હશે બધી આર્થભૂમિ,
લેશે અસંખ્ય વરણો તણું વૈર ઘૂમી.
ને રૂઢિ રાક્ષસી તણી કરી સેવ નિંદ્ય,
હડી હુળી અધમ કદમ માંઢી અંધ.
કન્યા અનાય મુકુમાર અનેક હોમી;
એ રાક્ષસી રૂઢિ રિશે જડ આર્થ ભૂમિ.
તે કન્યાકા મદુ શિખા બની એક એક,
ચારો સદસ્ય શિખ અગ્નિ પ્રદિપ છેક.
દેશે પ્રજાળી સહ આર્થ પ્રજાળી વાડી,
રહેશે પછી અધમતા તણી હડી ખાડી.
ને આ પુરાણ રૂઢી ભારત ભૂમી અને,
ચારો વિશુભ ઇતિહાસ પટથી સત્તે.

ગંગા.

પ્રિય વિરહિણી મ્હાને શાન્તિ લહે મળું ત્યાંમધી.
તલસી રટણી સોસાને ના દુઃખે મુજ થેલડી
સતત સુખના લહાવા લેવા કસાવું ઘડિ ન કાં,
અવનતિ સદી લેરી શાણી ન ઉત્તતિ માટ કાં.
બળી વિરહમાં જશું તોયે દુતાચનના દવી
જન જગતની કેં ! કેં ! સેવા જશું કરતાં સખી.

જનસેવા, પર-સેવાના યગમાં હોમાયેલાં, આત્મસુખની આહુતી આપનાર ગંગાબાબી જેવી સેવિકા બીજે ક્યાં મળશે ! એમણે ન્હોતી લીધી યુનિવર્સિટીની કેળવણી કે ન્હોતાં શિષ્યાં કોઇ સંસ્થામાં. આમ છતાં આત્મદૃષ્ટાન્તથી એમણે સેવાનો મહનમાર્ગ દર્શાવ્યો છે. નણુંદ કાગળ ફાડી વાંચે તે સદન કરે, સંસારીલાલનું નામ આવે માટે પતિના કાગળ ન આવે તે ખમાય, અને ઘરનું કામ ઉમેડીને ચાજ ખૂદીથી કરે એ મહિચ્છતા કેવી ! માત્ર પતિનું વાંકું ન સંભળાય. પોતાને દુઃખ પડે તે ફિકર નહિ પણ કીકીને એટલે અવિધ્યની આર્થ સ્ત્રીઓને વિદ્યાદાનમાં વિધ્ન આવે તે ન ખમાય. જનસેવાનું ઉચ્ચ દૃષ્ટાંત આથી બીજું કયું ! પ્રથમ કન્યાને શિક્ષણ પછી પોતાનું સુખ.

બીજી સેવા કીકીના વિવાહ વખત કીકીનો વિવાહ કરી કુટુંબમાં શાન્તિ મેળવવા કરતાં કુટુંબના કલેષ સદન કરી અન્યને દૃષ્ટાંતરૂપ થવું એ અમણે ગંગાબાબીને વિશેષ મથ્યું. “ મ્હને મંદવાડ છે પણ એમના એમ પાછા આવશે નો મ્હને કીક નહિ પડે. મ્હને મંદવાડ છે ને મરીસ લેવું મ્હને દુઃખ નથી ” ગંગાબાબી આ ઉદાત્તરૂપ સેવિકાને જરૂરની નથી ?

પ્રાણૈસ્તપોભિરયવામિમંતંવદોયૈઃ।

કૃત્યં વદેત મુહુદોયદિત્કૃતં સ્યાત્ ॥

કામન્દકીની આ વૃત્તિ જો સેવિકામાં હોય તો પછી જનસમાજમાં સુખ ઉત્પન્ન થતાં કેટલીવાર !

ઉપર કહેલ ગૃહસ્થ સેવિકાઓ ઉપરાંત ધર્મલક્ષ્મીની પાડાપાડોશીની તરફની સલાહ, ઔપધ્યાદિની સેવા, નાગરાજના પત્નીની ગૃહમાં-આશ્રમમાં-મૈનારાણી વગેરેના મંથનમાં તેમજ દુઃખી ગુણસુંદરીના સંબંધમાં પરિવારજનના ધર્મ લક્ષમાં સેતાં સહજ જણાશે કે ગોવર્ધનરામે એક એક પાત્રમાં સેવિકાના ભિન્ન ભિન્ન ગુણ દર્શાવી સેવાના અનેક રસ્તા બતાવ્યા છે અને ગૃહે ગૃહે સેવાસદન સ્થાપવા મુશ્કેલી છે.

Lay sisters ગૃહસ્થસેવિકા ઉપરાંત કેટલીક Regular sisters નૈષ્ઠિક સેવિકાઓનું પણ દિગ્દર્શન સરસ્વતીચંદ્રમાંથી થાય છે. આમાં ચંદ્રાવલી પ્રથમ છે. આપણા દેશમાં ધર્મને બહાને હજારો સ્ત્રીઓ-બાળાઓ-સાધુકીયો થાય છે. આ બાવીઓ નૈષ્ઠિક સેવિકાઓ ગ્રાંથ અને મધુરી-બંસરી ભક્તિમૈયા કે ચંદ્રાવલીના સેવાધર્મ પાળે તો આ સેવિકાના રક્ષણ માટે-તહેમના જીવન બચહાર માટે અનુકૂળતા કરી આપવામાં કયો પુરૂષ પાછી પાની કરશે ?

દુભેલી કુમુદસુંદરીને આશાસન આપવું, કાંઈ પણ પ્રકારે તહેને સુખી કરવી એ ચંદ્રાવલીનું જીવન કર્તવ્ય હતું. સર્પ કાંચળી ઉતારે તેમ મદનવિકારનો ત્યાગ કરી ચંદ્રાવલીએ વિહારપૂરીથી વિયુક્ત થઈ જનસેવામાં જીવન ગાળ્યું. પતિ છતાં સંસારનો ત્યાગ કરનારી ચંદ્રાવલીએ વિધવાઓને અને વિહારપૂરીએ વિયયાન્ધ પુરૂષોને સેવાબાન કરાવ્યું છે. ઉચ્ચ તપ છતાં માત્ર કુમુદના આંતર સુખ માટે, સેવાધર્મ બળવવા માટે, પ્રભુ પ્રીત્યર્થે સેવા કરવા માટે ચંદ્રાવલીએ વિહારપૂરીની દૃષ્ટિએ પડવા દિમત કરી. જેની રીતે ગૃહસ્થ સેવિકામાં સૌભાગ્યદેવીની પવિત્રતાની છાપ પડતી તેથી બહુ વિશેષ છાપ નૈષ્ઠિક સેવિકા ચંદ્રાવલીને જોતાં—

અંજલિરકરિ લોકૈર્ગ્લાનિ મનાસૈવ રંજિતાજગતિ

સંધ્યાયાઃ ઇય દાષ્ટિઃ કસ્યમનોજ્ઞા ન ભવત્યાઃ ॥

સેવાસદન સ્થપાયું તે પહેલાંજ સાક્ષરતા ગોવર્ધનરાને સરસ્વતીચંદ્રદ્વારા સેવાસદન સ્થાપ્યું હતું અને ગૃહસ્થ અને નૈષ્ઠિક સેવિકાઓનાં દૃષ્ટાન્ત આપી સાબીત કરી આપ્યું છે કે હિંદુ સંસ્કારની ગૃહસ્થવૃત્તિ જોઈ. જે કે પ્રત્યેક ગૃહસ્થની ગૃહસ્થ અને નૈષ્ઠિક સેવિકા નિ-કળી શકે અને આ સેવિકાના હૃદયમાં રહેલાં સેવાનાં બીજને ખીલવવામાં આવે તો જુદી જુદી સંસ્થાઓ સ્થાપવાને બદલે ધારેલી સેવા થાય અથવા સ્થાપેલી સંસ્થા દ્વારા કાર્ય કરનાર નીકળી આવે. પ્રત્યેક કુટુંબમાં સેવા ધર્મ સ્થગમળવવાની જરૂર છે અને રાં. ગોવર્ધનરામ કહે છે તેમ “આવા કલ્યાણકામમાં સિદ્ધ મંદકારીણી થયેલી સ્ત્રીઓ પણ જાતે સ્વતંત્ર, સમર્થ, ધર્મિણ સ્વસ્થ વિદુષીઓ થઈ સંસારમાં પરિવ્રજા કરશે અને ગામે ગામ, ઘેરેઘેર નિદા માગ્યા વિના સ્ત્રીજાતિનો ઉત્કર્ષ બોધથી રમથી અને પોતાના દૃષ્ટાન્તથી કરશે.” પરંતુ એ પરિણામ લાવવા માટે આ મુશ્કેલી યાદ રાખવું.

જાને થવું પતિત આશ્રમ ધર્મનાથી,
સૌંદર્ય શુ-જગત શું તપ એજ ગાથી.

તે પ્રભાણ-તેમાં પણ તું પ્રવીણ નથી. આનો મુખ્ય દોષ તારા માતૃગ્રી ઉપર પણ રહે છે. છતાં પણ હવે તારે એ કામમાં ખાસ કરીને પ્રવીણ થવું જ જોઈએ. પોતાની કરેલી રસોઈ જમવા ને જમાડવામાં-વખેતે ક્યાસ હોય તો પશુ-કાંઈ જૂદીજ મીઠાશ આવે છે. કારણ તે સ્નેહ અને પ્રેમથી કરવામાં આવે છે, અને જમાડવામાં આવે છે. હું આશા રાખું છું કે દુક મુદતમાં એમાં પણ તું કુશળતા મેળવશે. વળી હાલ નોકર ચાકર છે, તો તે ઉપર યોગ્ય નજર રાખવાનું કામ હવે તારું છે. ઘરમાં કરકસર સાચવટ, ઓછું વતું મંગાવતું એ સહુ તારા ઉપરજ રહે છે. તને આયણ દેશમાં બોલાતી કહેવત ખબર છે કે “ વાણીયાની કસર ને દરીયાની સફર ” પણ કસર ને કંજુસાધમાં ફેર છે તે પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. માણસે યોગ્ય કસર કરવાની જરૂર છે, નહીં કે કંજુસાધ. આ શિવાય ઘરની બીજી અંતર વ્યવસ્થાઓની પણ જુમ્મેદારી તારે જ માથે છે.

તારા પતિના નોકરી ઉપર ગયા બાદ બપોરનો વખત યોગ્ય રીતે ગાળતી હશે. હું આશા રાખું છું કે બીજાં બેરોઝોની માફક તું તારો બપોરનો વખત ત્રણ ચાર કલાક ઉઘવામાં નહીં કાઢતી હોય. જો એમજ કેરતી હશે તો તે તને પોતાનેજ આગળ ઉપર નુકશાન કરશે. જો ઘરગતું કામ બપોર મુધીમાં પૂર્ણ થતું હોય, ને બાકી જે વખત રહેતો હોય તે ભરત શુંયવામાં, યોગ્ય સારાં પુસ્તકો વાંચવામાં, કાષ્ટક માર્સીકામાં લેખ લખવામાં (જો તે બાબત તારૂં વલણ હોય તો) ને તારા પતિના કામનો કાષ્ટપણ બોળે ઓછો કરવામાં ગાળતી રહેશે, એવી મારી તને સલાહ છે.

વળી દુરસદનો વખત ઉત્તમ રીતે ગાળવો હોયતો બીજો એક ઉત્તમ રસ્તો છે. ધર્મ (Religion) સંબંધી વિચાર કરવામાં, એ વિશે ચોપડીઓ વાંચવા કરવામાં સારી રીતે વખત જશે. પણ ધર્મ શું છે? ધર્મ એ શું બીજું છે તે લોક સમજતા નથી, અથવા કાંઈ વિચિત્ર પ્રકારનાં કાર્યોને જ ધર્મ, તું અને તારાં જેવાં માની બેઠાં છે. મંદિરે જવું ને ત્યાં દર્શન કરવાં તેમાંજ તમારો ધર્મ સમાયલો છે. એટલેથી અટકતું હોત તો ઠીક, પણ આજે તો ઠીકારજીને આ વાંધો યહેરાવ્યો હતો, જ્યારે હીરાની માળા બરાબર મુકોષ ન હતી, દુલ્હનો હાર હતો તે ઠીક પણ સારો શુંયથો નહતો વિ. વિ. મને તો એમજ લાગે છે કે તમે આ વસ્તુઓનાજ દર્શન કરવા જવજો, અથવા તમારો ધર્મ અંદર જેખાતાં બમકાદાર કપડાં પહેરવા યહેરાવવામાં આવી રહ્યો છે. માફ લખવાનું પ્રયોજન એમ નથી કે મંદિર ન જવું પણ ત્યાં જે વૃત્તિથી જાવ તે નિર્મળ અને ભક્તિભાવની હોવી જોઈએ. આવ્યા બાદ મન વધારે નિર્મળ ને વધારે નિષ્પાપી લાગે અથવા કાંઈ પણ રીતે સારી અંસર થાય તોજ મએલાતું સાર્યક થયું કહેવાય, મેં જાતે મુંબઈમાં માધવજાગમાં લક્ષ્મી નારાયણના, કાશી વિગેરે સ્થળોમાં એવી ચિત્ર જગ્યાઓ જોઈ છે કે જે જગ્યાઓએ જઈ આવ્યા બાદ આપણા મન ઉપર કાંઈપણ સારી અસર થયેલી માલુમ પડે છે, તો આવી જગ્યાઓએ જવાથી તારા મનને પણ શાંતિ મળશે. વળી ખરો ધર્મ શું છે? શોમાં રહેલો છે તે સમજવા પ્રયત્ન કરજો. આ બાબતમાં હું લખું તે કરતાં તારા પુણ્ય પતિ વધારે ઠીક ચક્રો કારણ એ વિશે એમજે અભ્યાસ કર્યો છે. વળી તું સંસ્કૃત જાણે છે. તો તેનો ઉપયોગ કરી આપણાં ધર્મશાસ્ત્રો બાપાંતર સહીત વાંચશે. આમ કરવાથી તને વખત ભારે લાગશે નહીં, તેમજ આનંદ સાથે દુરસદનો સમય-વ્યતીત થશે. તારી બેનપણીઓને તથા એકીઓને પણ તારા જ્ઞાનનો લાભ આપશે તો એ યશોપકાર કયા બરાબર થશે.

જીવન અવલોકન.

હું કૃષ્ણપક્ષની પંચમીને દિવસે જમણાની ઉંચી ટેકરી ઉપર આખો દિવસ પ્રભુનું ધ્યાન ધરવા હમેશા જતો હતો. તેવામાં એક દિવસ મહારા મગજમાં મનુષ્યજનની રિય-તિનો વિચાર આવ્યો. મહેને લાગ્યું “ મનુષ્ય માત્ર એક પડછાયો છે અને ઊંઘી એક સ્વપ્ન છે. ” જ્યારે આવી ઊંઘીનો વિચાર કરતો હતો ત્યારે મહારી નગર સામેની ટેકરી ઉપર પડી, તે વખતે તેના ઉપર બરવાડના વેધવાળી આકૃતિ હાથમાં મોરલી લઇ વચા-ડતી જોવામાં આવી. મોરલીનો મધુર સ્વર મહારા કંઈમાં અથડાવા માંડ્યો અને તેનાથી ચીરીરના રોમેરોમ ઉભા થયાં, મહારી ઊંઘીમાં મહે કોઇ દિવસ આટલી મધુર મોરલી વાગતી સાંભળી નહોતી. તેના સ્પર્શ એટલા તો આનંદ ઉપજવતા હતા કે જ્યારે હું પોતે મહારા આ જીવનનાં અંતકાળે પહોંચી સ્વર્ગ નીસરણી ચડતો હોઉં એવું મહેને ભાસવા લાગ્યું.

મહેને ધણી વખતે કટલાક મહારા મિત્રો કહેતા કે હું જે ટેકરી ઉપર પ્રભુ પ્રાર્થના કરવા જાઉં છું, તે ટેકરી પર હમેશાં જૂત, પિશાચ વગેરે બધ ઉપજવનારી આકૃતિ ઉપજ ચક નહ થાય છે. જેઓ તે ટેકરી પાસે યજ્ઞ ગયા હતા તેઓ પણ સંગીત ધ્વનિથી પાવન થયા હતા. પરંતુ કોઇ દિવસ તે મનુષ્ય જોવામાં આવ્યો નહોતો. મહારા સૌભાગ્ય કહો કે દુર્ભાગ્ય કહો પણ મહારી દૃષ્ટિ આગળ તો ખરી જ મૂર્તિ જમી હતી.

તાત્કાળ મહેને તેની સાથે સંવાદ કરવાની ઇચ્છા યજ્ઞ, ફરીથી મહે તેની સામે જોયું, અને વાચાહીન પ્રાણી જેમ એક બીજાનાં મન પારખી પોતાની કાર્યસિદ્ધિ કરે છે, તેમ તેણે મહારું મન જોયું અને મહેને પોતાની પાસે આવવાની આજ્ઞા કરી. હું ગયો અને દીવ્ય પુરુષમાં એટલું બધું તેજ હોય કે ચમત્કાર-હોય, પણ જેમ નારું બાળક પોતાની માતા પાસે ઇચ્છિત વસ્તુ ન મળવાથી રડી પડે છે, તેવીજ રીતે હું-તેના ચરણમાં પડી એકદમ રૂદન કરવા માંડ્યો. દીવ્ય પુરુષે પ્રુજ હાસ્ય કરી મહારી તરફ દયાભાવનાથી જોવા માંડ્યું. જેથી મહારો બધ દૂર થયો, મહેને હાથ પકડી ઉભો કર્યો અને તેની પાછળ જવાની આજ્ઞા કરી. હું જેમ એક બરવાડ પાછળ ઘેરું ચાલ્યું ત્યજ તેમ તેની પાછળ ખાડા, ખાડી કે ટેકરીની દરકાર ન રાખતાં ચાલ્યોજ ગયો. મહેને ઉંચામાં ઉંચી ટેકરી ઉપર લાવી ઉભો રાખ્યો અને પૂર્વ તરફ જોવાની આજ્ઞા કરી અને જે દેખાય તે વિસ્તારી કહેવા દરમાન્યું. મધ્યસ્થ એક ચિત્તે નિહાળી મેં કહ્યું “ મહારી નગરે એક મહારી ખાડી દેખાય છે, જેમાં મહોટાં તથા ન્હાનાં તરંગો ઉછાળા મારી રહ્યાં છે. ”

દિવ્ય પુરુષે કહ્યું “ જે ખાડી તું જુવે છે તે દુઃખની ખાડી છે અને તરંગો તેના અખંડ વિભાગ છે. ”

મહે કહ્યું “ ત્યારે તરંગોને કીધે બરતી એક ધોર અધકારમાંથી નીકળી બીજામાં જીમ માય છે તેનું શું કારણ ? ”

“ તે અખંડ કાળ છે, તેના સર્વ ન્હાના વિભાગ છે, અને તે સર્વનાં અજવાળાથી ઢંકાયો છે, તે દુનિયાના આરંભમાંથી નીકળી તેના અંતમાં જીમ માય છે. હવે મહા-સાગર તરફ દૃષ્ટિ કર, જે બે તરફથી ધોર અધકારથી બંધાયેલો છે, તેમાં શું દેખાય છે ? ”

“ હું એક પુલ જોઉં છું ”

“ આ પુલ છે, તે મનુષ્યની ઊંઘી છે. પછી

“તે સો ચાંબલાથી બંધાયો છે અને ખીખ ચોડા પડી ગયેલા છે.”

“પેહેલાં અગણિત ચાંબલા હતા, તે તુટતાં તુટતાં આજે સોજ રહ્યા છે.”

“પરંતુ તેના ઉપર તો માણસોનું ટોચું છે, અરે—આતો પેશે માણસ દરિયામાં પડ્યો—હં ખીખે—અરે ત્રીખે—અરરર...આતો બધા એક પછી એક અંદર જંપલાવવા માંડ્યું ! આ પુલમાં કાંઈ ફગો છે ! કાંઈ ભુવા હોય એવું લાગે છે ! કેટલાક તો પુલના છેડા સુધી જાય છે, પરંતુ વાદળમાં પસાર કેમ નથી થતાં ? , અરે ! છેડેથી પણ દરિયા-માંજ પડે છે ! ખીયારા ઝોળંગી ઝોળંગીને છેડા સુધી જાય છે, પણ આખરે તેમની પણ ખીખ જેવીજ દશ થાય છે ! ! !

મહેને આ જોતાં કેટલો વખત યયો તેની ખજર રહી નહીં, દરેકને આનંદમાં પુલ ઝોળંગવાની શરૂઆત કરતાં જોઇ, અંતે પોતાનો ભોગ આપતાં જોઇ મહાઈ હલપ બરાધ આવ્યું. ગરીબ ખીયારા પોતાનો બચાવ કરતાં જ કાંઈ હાથમાં આવતું તેને પકડતાં પણ તેજ મીજ ખસી જતી અને તેમને ફગો દેતી. કેટલાંક પોતાના ઝોળંગી પાસે જ હોય તેને પકડતાં તો તે ઝોળંગીને લઇ મહાસાગરમાં ઘુમ થતાં. કેટલાંક પોતે આખો પુલ ઝોળંગ્યો અને ખીખ રહી ગયા તેવો વિચાર કરવી યોગ્યતા, તો તેજ દાણે તેમનો પગ ખસી જતો અને હતાં ન હતાં થઇ જતાં. હવે દિવ્ય મૂર્તિને મહેં પુછ્યું ‘આ બધું શું છે ?’

“પુલની પેલી તરફ એક “માયા”ની ટેકરી છે જેના ઉપર દરેક મનુષ્યની નજર ચાંટી છે, તે મેળવવા સર્વ ક્ષાંતિ મારે છે પણ તેમની દશ અંતે મહાસાગરમાં ડુબવાની થાય છે. વળી ઉપર જો”

“આ બધાં પડી રૂપે મનુષ્ય ગગનમાં ઉડે છે તે શું છે ?”

“તે ધર્મી, ભોમ, ખેમ, નિરાશા અને પ્રેમ છે.”

“અરે પ્રભુ, હવે મનુષ્યને શું કરવા જન્મ આપ્યો ! !

“હા નષ્ટ જો કરીજ તો શીદ અષ્ટિ તું રચતો પ્રભુ,
શું જન્મવું ને શુભવું તે મરવા દાજ છે.”

x

x

x

x

“બસ હવે તું વધારે જોઇશ નહિ આતો મનુષ્યની છાંદગીની પેલી સ્થિતિ છે હવે ખીખ તરફ જોને !”

આ તરફ એક ખાડીમાં ધસારા બંધ પાણી ઉછાળા મારતું મારતું મહાસાગરમાં જઇ મળી જતું હતું. સંગમ આગળ મેંદિ પર્વત હતો, તેના ઉપર વાદળે ઘેર અધકાર કર્યો હતો, મહાસાગરમાં કેટલાક ન્હાના ન્હાના ખેટ હતા, તેમાં રક્ષવન અને ઉધાન હતાં; કેટલાંક વક્ષ તુટી પડ્યાં હતાં, જેના ઉપર મનુષ્યો ખેડાં હતાં, અને કેટલાંક મનુષ્યો ઉધાનમાં ફરતાં ફરતાં અને કોલાહોલ મચાવી રહ્યાં હતાં. આ વનલીલા જોઇ મહેને ધ્રોણ હાઈ ઉત્પન્ન યયો અને આવાં પ્રેમોધાન પૂરવી ઉપર હોય તો મનુષ્યની છાંદગી કેવી રસમય થાય. જો પ્રભુએ મહેને પાંખ આપી હોત તો અત્યારે તેમાં ઉડીને જત. મહે મહારી ધ્રુવ દિવ્ય પુરુષને જણાવી. ત્યારે તેણે કહ્યું “ત્યાં જવાનો રસ્તોજ નથી. આ એટ છે તેવા પછાં છે અને જેટલી રેતી સાગરમાં છે તેટલાં તે છે. આ મહાપુરુષના મૃત્યુ પછીના રહેણાણ છે, તેઓને પોતાના ગુણ અને કૃત્યના દરજ્જા પ્રમાણે ત્યાં બંદી દેવામાં

આવે છે. અરે માનવી ! આ જગ્યા તને આનંદ ઉપજાવે છે, પરંતુ આવી જગ્યા મારે પ્રાપ્ત થાય છે, તે હમણાં નજરે લેયું. કેવી દુઃખમય જાંઘળી ગાળી તેમાંથી ઘેર્ય માથે આપેલા જીવનને રસમય ગણી પોતાનો અને બીજાનો ઉદ્ધાર કરી, જે લોકો જીવન પસાર કરે છે, તેવાનેજ આવી જગ્યા પાવન કરશે. મૃત્યુ પેલા પુલ ઉપર બપોર લાગતું હતું પણ તેજ મૃત્યુ આવી સ્વર્ગ સમી જગ્યાએ લઈ જશે. આ જીવનમાં “ માથો, ધૃષ્ટાં, લોભ, વ્હેમ, નિરાશા અને પ્રેમથી દૂર રહી આપણી કસોટી પુરી થાય ત્યાં સુધી દરેક મનુષ્યને અરસપરસ આહી, અંતકાંજની રાહ લેવી. મનુષ્ય એક બીજાની ઇચ્છા નથી રાખતો પરંતુ એક વખત સર્વેની ઇચ્છા રાખે છે, પરંતુ એક મળેથી સંતોષ ન રાખતાં સર્વ ગુમાવે છે. ભવિષ્ય માટે આશંકા ન રાખતાં, હાલ જે પાસે હોય તેથી સંતોષ મળી બેસવું. રોજ રાત્રે સંતોષ પામી જાંઘળી ગાળી છે તેવી ઇચ્છા રાખવી અને મૃત્યુ પોતાનો હાથ લંબાવે તે વખતે સંતોષથી આપણી જાંઘળી પસાર કરી છે તેમ માની મૃત્યુને આધીન થવું. ”

“ ચન્દ્ર. ”

સ્મરિત્નમાલા.

વિદ્યુધી બાઈ મીસીઝ જુલીઆ હાઉ.

(ઝાડનાં રીઝુમાંથી.)

ન્યુયોર્ક નામના શહેરમાં એક ધનવાન કુટુંબમાં આ પ્રખ્યાત બાઈનો જન્મ થયો હતો. શરીર સુંદર, ને તીવ્રશુદ્ધિવાળી બાઈનો પ્યાર મેળવવા ધણીએ તત્પર હતા પણ આવા મોજશોખના જીવનનું પોકળ તો એને નાનપણથી ખબર હતું. તેથી તેણે સ્થાપિત આનંદ મેળવવા, પોતાની ઉચ્ચ શક્તિને સંતોષવા જાતસેવામાં મન પોરવ્યું. ન્હાનપણથી એને પુસ્તક પર વ્હાલ હતો. વાંચનને અભ્યાસ તો તેને એક આનંદરૂપ હતો. નિશાળમાં એ લેડીન, ફ્રેંચ, ગ્રીક ને જર્મન નામની-આર બાપા શીખી. પાંચમી ઇટાલિઅન બાપા કોઈની મદદ વગર પોતે પોતાની મેળેજ શીખી. તેનું સાહિત્યનું વાંચન ધણું વિશાળ હતું. તત્વજ્ઞાનના કદમ્બ પુસ્તકો પણ તે સમજતાં શીખી ને તેના ગહન વિચારોમાં પણ એને મગ્ન પડતી. ધણીજ કુમળા વયમાં તેણે લખવાનો આરંભ કીધો-સત્તર વર્ષની ઉંમરે તો તે નનામા કાવ્યો છપાવતી હતી. ન્હાનપણમાં એના પિતા ગુજરી ગયા. ત્યારપછી એ ન્યુયોર્કથી બોસ્ટન જોવા માટે ગઇ ત્યાં એને ડોક્ટર સ્ટ્રેમ્બુઅલ હાઉ નામના પુરુષની મુલાકાત થઇ. આ પુરુષની ઉંમર એના કરતાં વીસ વર્ષે મ્હોટી હતી. એ ૧૮૨૪ માં જાઉન યુનિવર્સિટીમાંથી એલ્યુએટ થયા. ડોક્ટરની ડીગ્રી મેળવ્યા પછી તેનું ધ્યાન તર્કી શૈલ્યના જીવનમાંથી મુક્ત થવા ઇચ્છતા કોઈ તરફ દોરાયું. તેથી ગ્રીક-સ્વાતંત્ર્ય માટે લડત. ચલાવતા બાયરનના સાથી થવા એ ત્યાં ગયા. એમણે ત્યાં લડવાયેને ડોક્ટર તરીકે કામ કીધું-ને તેથી લોકોની એમના પર ઠીક પ્રીતિ થઇ. એ વર્ષ આમ રહ્યા પછી આવી, ત્યાંના દરિદ્ર અનેક લોકોને વાસ્તે પૈસાની મ્હોટી રકમ ભેગી કરી, ધાન્ય ને વસ્ત્રથી વ્હાણ બરી ત્યાં જઈ તે દુઃખી લોકોમાં વ્હેચી આપ્યાં. ત્યારબાદ એ કેટલોક વખત આ નિર્ધન પ્રદેશના ઉછરતા વેપારને મદદ કરવા ત્યાં કેટલોક વખત રહ્યા. અને ગ્રીક લોકોના મ્હોટા ડોક્ટર એને જનાવવામાં આવ્યા. ગ્રીક સ્વાતંત્ર્યનું લડત ફતેહમંદ હત્યા પછી,

મી. હાઉ બીજું પ્રજ્ઞસત્તાક રાજ્ય સ્થાપવા માટે કાંસ ગયા ને ત્યાં લોકોને મદદ કરી. આ પછી રશીઆ, પ્રશીઆ ને ઓસ્ટ્રીઆનાં જુલમો સામે વ્યર્થ લડત ચલાવતા પોદકને મદદ કરી. પોલીશ લોકોને મદદ કરવાને ફડ ઉભું કરવા એ જન્મેલી ગયા ત્યાં એને બર્લિન-કેદખાનામાં નાખવામાં આવ્યો ને પછી દેશપાર કરવામાં આવ્યો. આ સાહસિક કાર્યોથી હાઉ યુરોપ ને અમેરિકામાં પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો ને સ્વાતંત્ર્ય-ઉત્સુક મિત્રોનો માનીતો યદુ પડ્યો. ૧૮૩૩ માં ઓસ્ટન આવીને આંધળાને વાસ્તે મહત્કાર્યોના આરંભ કીધો. આંધળાઓની પર્કીન સંસ્થા એના પ્રયત્નથીજ સ્થપાઇ ને એની દેખરેખથી એ દુનિઆની અંદર મ્હોટામાં મ્હોટી નિશાળ યદુ પડી. શિક્ષણના ઇતિહાસમાં કદી ન થયેલું એવું કાર્ય અહીં એણે કીધું-હારા ખીજમન નામની છોકરી કે જેણે એ વર્ષની ઉમ્મરથી આંખ, નાક, ને કાન ખોયાં હતાં તેને એણે વાંચતાં, લખતાં ને વિચારતાં શીખવ્યું. એટલે સુધી કે હારા ખીજમન પછી બીજાનો પણ શિક્ષક યદુ શકી. મી. હાઉ જ્યારે પુર પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યો હતો ત્યારે ૧૮૪૨ માં એને એના બિવિધ પત્નીની મુલાકાત યદુ. આવોજ પતિ પરમાર્થવ્રતિ વાળો બાધને તો જ્ઞેધતો હતો. પોતાની ઉચ્ચ શક્તિનો સાંક્રમાં સારો ઉપયોગ કરવાને જાત કરે એવો પુરુષ એ હતો એમ એ બાધને ખાત્રી થવાથી તેની સાથે પરણી. લગ્ન પછીનું એક વર્ષ મી. ને મીસીઝ જુલીઆએ યુરોપના પ્રવાસમાં ગાળ્યું. આર્ક્સ, ડીકન્સ, સીડની સ્પીય, મેરીઆ એન્વર્થ, હેન્રી હેલમ, કાર્લોઇસ વીગેરે સુપ્રસિદ્ધ મનુષ્યો તે દરમ્યાન તેમની મુલાકાતે આવતા. ફોર્સ નાઇટગિલ નામની પ્રખ્યાત બાધ સાથે આ વિદુષી બાધ ત્રણ દિવસ રહી હતી ને ત્યાર પછી વારંવાર એ બાધને સંભારતી. મી. ને મીસીઝ જુલીઆ, પ્રવાસ પછી ઓસ્ટનમાં ઘર કરી રહ્યાં. ત્યાં એના જેવી બુદ્ધિશાળી ને ચતુર બાધને સમાજમાં આગળ પડતાં શી વાર? પણ એનું મંડળ કાંઈ શોખીન ને મુદ્દ જીવોનું બનેલું ન હતું. એના મંડળના માણસો શિક્ષિત, કેળવણી હતા. ઉચ્ચ માનસિકબુધિને ઉદેશગાળા, ઓસ્ટન અને ન્યુઇંગ્ડને ઉચ્ચપદે સ્થાપનાર વીર પુરુષો હતા.

આ વિદુષી બાધના ૯૨ વર્ષનાં દીર્ઘ આયુષ્યની પ્રવૃત્તિનાં ત્રણ વિભાગ પાડી શકાય. ૧ અભ્યાસને સાહિત્ય સેવા. ૨ જનસેવા. ૩ ગૃહ-સંસાર.

૧ એના લખાણો ઘણું ખર્ચ રોઝંદા વા અડવાડિક વર્તમાનપત્રો ને ચોપાનીઆમાં પ્રકટ થતાં. દરેક તંત્રી એના લખાણ મેળવવા મથતા. આ ઉપરાંત જે ત્રણ પદ (કવિતાના રૂપમાં) ને સાત આઠ ગદ્ય પુસ્તકો એણે લખ્યાં. એને સુંદર ગાન આવડતું ને ગાયનની પણ એક ચોપડી જે ત્રણ વર્ષ પર એણે છપાવી હતી.

૨ એના પતિની અંધશાળા પર એ દેખરેખ રાખતી ને એના પતિના મૃત્યુ પછી પણ એ દેખરેખ કાયમ રહી. મી. ને મીસીઝ હાઉએ, ઓસ્ટન સમાજ વિરુદ્ધ હોવા છતાં પણ દંતાથી શુદ્ધામગીરી વિરુદ્ધ લડત ચલાવી અને પતિપત્ની આને વાસ્તે એક વર્તમાનપત્ર પણ છપાવતાં. આ લડત જયવંત નીવડયા પછી પણ, શુદ્ધામોના કૃત્યાણમાં તે મચેલી રહેતી. તેમને યતો અન્યાય અટકાવવાને, ને તેમને વાસ્તે શાળા સ્થાપી કેળવણી આપવાને નિરંતર મથાં કરતી. એના પતિના માનીતા ગ્રીક લોકોનો નેણી તેનાં જીવન પર્યંત મિત્ર રહી. અમેરિકા જતા ગ્રીકો-ત્યાં પોતાનો એક મિત્ર છે એમ તેણીને સંબોધી

ખોલતા ખોલતામાં તેમના ઉત્સવ પ્રસંગે એ જતી ને તેમને તેમનીજ બાપામાં બાપણ આપતી. દરેક રીઆતા લોકોને યતા ગેરમનસાદ ને દુઃખ જોઈ લેતું હૃદય ચિરાતું. ધણા વર્ષ પહેલાં રશીઅન-સ્વાતંત્ર્ય-અમેરીકન-મિત્રમંડળ ને મંડળના જુકમ્, ધીલીપ્સ ને વીટીઅર, જેવા પુરુષો મેંબર હતા-તે મંડળ એ વિદુષી બાઇના પ્રયાસથીજ સ્થપાયું હતું. જ્યારે કેયેરીન ઍરકેવસ્કી નામની પ્રખ્યાત રશીઅન સ્ત્રી, રશીઅન જીલમની વાત કહેવા અમેરીકા ગઇ ત્યારે એ બાઇએ લોકોને એતું બાપણ સાંભળવા ભેગા કરી, તેમનામાં રશીઅનો પ્રતિ લાગણી જગાડના બનતો પ્રયાસ કીધો. જ્યારે એ વર્ષની વાતપર રશીઆ જનપુરન નામના આશ્ચર્ય નાસી જતા, માણસને પકડવાના ને કાપદેસર તપાસ ચલાવી તેને કેદ કરવાના કે મૃત્યુને દાર પહોંચાડવાના વિચારમાં હતું. ત્યારે એ બાઇએ અસમ્મતિ દર્શાવનારી સેકંડો મીટીંગો બરી-જેને પરિણામેજ પુરન બન્યો. આર્મીનીઅન મિત્રમંડળની એ પ્રમુખ હતી ને જ્યારે તે હતભાગી દેશમાં કંતલો ચાલી લારે સભા બરી તેણી તેમાં બાપણ કરતી. આથી આર્મીનીઅનો તેના ઉપકાર જૂલતા નહો. ઇટલીનો પણ એ બાઇ જીવનપર્યંત મિત્ર હતી. પ્રબળીય ઐક્યને સ્વાતંત્ર્ય માટે લડત ચલાવતા મુપ્રસિદ્ધ વીર પુરુષો ગેરીબાંદીને મેત્રીનીની દાઝ એ સારી રીતે જાણતી. ઇટાલીઅન બાપા ને લોકો તરફ એને ધણા પ્રેમ હતો એ દેશના હુન્નરનો અભ્યાસ કરતી એ કદી ચાકી નહો. ૮૭ વર્ષની ઉંમરે કોલમ્બસ વાર્ષિક ઉત્સવ વેળાએ એને પ્રમુખપદ આપવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે અંજો ઇટાલીઅન બાપામાં બાપણ કીધું હતું. ઇટાલીઅન મંડળનાં માનવંત પ્રમુખપદે એ ચિરાજતી હતી ને ૧૯૦૨ માં ઇટાલીઅન બાપાને ઇટાલીઅન સ્થિતિનું જ્ઞાન ફેલાવવાના એના પ્રયત્નને માટે એને ડાન્ડી સોસાયટી તરફથી એક ખીતાબ બક્ષવામાં આવ્યો હતો. તેણી સલાહસંપ ને શાંતિનો જાળર દિનાયતી હતી; ને લેના મૃત્યુ પહેલાં ધણાં વર્ષો સુધી અમેરીકન-શાંતિમંડળના અમલદાર તરીકે સેવા બજાવી હતી. ફેકો પ્રશીઅન લડાઇ વખતે તે ધણી જાગૃતિમાં આવી ગઇ હતી ને શ્રદ્ધાળુઓને 'શા માટે મનુષ્ય જાતની માતાઓ જેનેજ મનુષ્યજાંદગીની કીમતનું જ્ઞાન ને બાન છે. શા માટે માતાઓ આટલી બધી જાંદગીના યતા નાંશને અટકાવવા વચ્ચે પડતી નથી'—એવા ઉદ્દેશથી એક વિનંતીપત્ર લખ્યું. આ વિનંતી પત્રનો સ્વીડીશ, ફ્રેંચ, જર્મન ને ઇટાલીઅન, બાપામાં તરજુમો ચયો હતો ને યુરોપના દેશ દેશાંતરમાં વંચાયો હતો. જીવનપર્યંત દેશદેશ વચ્ચે સલાહસંપ ચાય તેને વાસ્તે મથી.

એજો સ્ત્રીઓની ઉચ્ચ કેળવણીને ઉત્તેજન આપવાને, વિશાળ જીવન ખોળવાને, તેનીપર જે બંધનો હતાં તેમાંથી મુક્ત કરવાને, અને તેમના વાધતા ઉત્કર્ષના આવરયક પગથીઆં તરીકે યુ'ટણીમાં ભાગ મેળવવા જેજે તેજો કીધું તેને એ એની જાંદગીનું અતિ ઉપયોગી કાર્ય લેખતી. ૧૮૯૮ માં એજે ન્યુ ઇંગ્લંડ સ્ત્રીયુ'ટણી લડત મંડળ સ્થાપવામાં આગળ પડતો ભાગ લીધો; તે મંડળના પ્રમુખની જગ્યા મેળવી ને તેના મૃત્યુ સમયે પણ એ પ્રમુખપદેજ હતી. બીજી જુદિસાળી સ્ત્રીઓની સાથે ન્યુ ઇંગ્લંડની યુ'ટણી માટે લડત ચલાવતી સભામાં પણ એ ખોલતી. તેથી જ્યારે શરૂઆતમાં આ લીલચાલ લોકપ્રિય નહોતી ત્યારે એ દિલ્લચાલને એના તરફથી ઠીક ટેકો મળ્યો. સ્ત્રીકલ્પમંડળ ને સ્ત્રીકાન્ધેસના પ્રમુખ તરીકે જે કામ આ બાઇએ કીધું છે તે કોઇ રીતે આ કરતાં ઉ-

તરતું નથી. આવી નૈતિક જાગૃતિ સ્ત્રીઓમાં આ કોન્ગ્રેસ પહેલાં કદી નહોતી થઈ. જ્યાં જ્યાં કોન્ગ્રેસો ભરાતી, ત્યાં ત્યાં સ્ત્રીમંડળો, સ્ત્રીયુવૃણી સમાજો, સ્ત્રીઅભ્યાસ વર્ગો, જનની મંડળો, બાલઅભ્યાસમંડળો, સ્ત્રીને છોકરીઓમાં ઉચ્ચ જ્ઞાન વધારવાને નવી જાતની પ્રવૃત્તિનો પ્રદેશ જોળવાને ને શુદ્ધસાર સુધારવાને ઘણાએ મંડળો, કોન્ગ્રેસના સ્મારક ચિન્હ તરીકે રહી જતાં. મિત્રીજ હાઉએ એની બહેનોને વારંવાર એટલું બધું કીધું કે એ ‘સ્ત્રીમંડળની જનેતા’ કહેવાઈ છે. ધર્મઉપદેશકનું કામ પણ એ બાઈ કોઈવાર બાપણુદારા કરતી. એની જીવગીતું છેલ્લું કાર્ય યુવૃણી સંબંધે પ્રધાનોને દરેક વર્તમાન પત્રોના તંત્રીના મતો એકઠા કરવાનું હતું—જેના શુભ પરિણામથી તેને અતુલ સંતોષ થયો.

૩. મીસીજ હાઉને પાંચ છોકરાં હતાં ને તેમને એ એટલી સંભાળથી ઉછેરતી કે બધા એમ કહેતા કે એના કરતાં સારી મા કોઈ હોઈ ન શકે. આ વાતની પ્રતીતિ એની એક છોકરી એના પત્રમાં નીચે પ્રમાણે લખે છે તેથી યાદ છે:—

એને હમે અમારી છૂપામાં છૂપી વાતો કહેતાં—છોકરાંના મન સમજી શકવાની અપ્રતિભ કળા તેનામાં હતી. અમને ખાતી હતી કે બધુંય મા સમજે. એ ગમે તેટલા ઉચ્ચ આકાશમાં ઉડતી હોય પણ હમે તેા હમારી ડાંગલીના દખમાને માટે, કે ખીલાડીનું બચ્ચું માડું યાદ ત્યારે તેણીને બોલાવી લાવતાં. હમારી માને વાંચવાને બહુજ શોખ હતો પણ હમારામાંનાં કોઈને કંઈ યાદ કે તરતજ ચોપડી કોરે મૂકી હમારી સેવામાં તાપર રહે.....મા હમને ઘણુંએ વાંચી સંભળાવતી, વાર્તા કહેતી ને કોઈવાર તો મીજાની પણ આપતી. આ મીજાની આમળ બધી મીજાનીઓ અને તો શત્રુજ લાગે છે. મા હમારી સાથે શરવા આવતી ને નેજે વાતો કરતી તે હમારા હૃદયમાં કોતરાઈ ગયેલી છે. એના વિચારના બંધારનો સ્વાદ પણ ને હમને અખાડતી.

ઘણાએ માનસ્યક ખિતાબો આ બાઈપર બક્ષવામાં આવ્યા હતા. એના મરજીના ચોક્કસ અડવાડીમાં પહેલાં અમેરીકાની મોઠામાં મીડી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ પાઠશાળા તરફથી ડોક્ટર ઓફ હ્યુમેનીટીરીકનો ઇલકાબ એને આપવામાં આવ્યો હતો. આ સ્ત્રીની ઉચ્ચતા ને તેને લઈને તેની પર બંધાપણી લોડાની ઘાઠ પ્રીતિનું બાન આ પરથી વાચકને ન યાદ એમ માનવું કઠીન છે. છતાં પણ એના દખમા વખતે અર્ધ કલાક પર્વત બોસ્ટનની સર્વ શાળાઓએ દરરોજનો અભ્યાસક્રમ બંધ રાખી એના જીવનનું મનન કરવામાં ને અતીજ વાતો કરવામાં ગાળ્યો હતો. તે પરથી એ કેટલી લોકપ્રિય હતી તેનું અખિત બાન યશોધારી એ પણ લખું છું.

બહેનો છેવટ એટલુંજ લખવાનું કે હમે પણ આ જીવનપર બોસ્ટન શાળાના વિદ્યાર્થી પેડે મનન કરો.

વાંચન.

મીસીજ રમણાબાઈ સોધા.

(મોડર્ન રીવ્યુમાંથી)

અ. સો. રમણાબાઈને ટ્રાન્સવાલમાં કાયદા વિરૂદ્ધ દાખલ થયા બદલ ત્યાંના સરકારે તેને પકડી હતી. ધણી મુદતો પકડ્યા પછી ડીસેમ્બર ૧૯૧૦ માં એના મુકદ્દમાની તપાસ ચાલી અને એને કેદખાનાની સજા કરવામાં આવી. આ સજા વિરૂદ્ધ અરજ થયેલી

છે. જેનું પરિણામ હજી બહાર પડ્યું નથી. મુકરદમાની તપાસ હોદી પ્રજા આતુરતાની નજરે જોતી હતી. ઘણી હિન્દુસ્તાનની સ્ત્રીઓ પણ હાજર હતી જેમણે મુકરદમાનો આખો દિવસ મીસીઝ સોધાની સાથે રહી તેમની લાગણી દર્શાવી હતી. બે છોકરાં સાથે-એક હાથમાં ને બીજાનું બાજુએ-અદાલતમાં ને. અ. સૌ. રમ્બાબાઇનો દેખાવ દયાળનક હતો. રમ્બાબાઇના પતિને પણ એજ ગુન્હા બદલ સતત બંદીખાનામાં નાખવામાં આવ્યા છે.

વામન.

આનન્દાશ્રમ.

પાછલા પહોરની પ્રવૃત્તિ.

બપોરના ચાર વાગ્યા હતા. છતાં તાપ ચેત્ર મહિનો હોવાથી પુષ્કળ પડતો હતો. તે સમયે વિમળા બ્લેન વામકુલી કરી હિંચકા ઉપર બુલતાં હતાં. પાસે છોકરાં રમતાં હતાં. તેટલામાં પાસેના ઘરમાંથી સુનંદા તથા તારા હાથમાં શીવવા ભરવાની પેટી લઈ ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. વિમળા પોતે શીવવા ભરવાના કામમાં પોતાની કુસળતા દર્શાવતી હતી તેથી આસપાસની સ્ત્રીઓ તેમજ છોકરીઓ તે બાબતમાં શીક્ષણ મેળવવા ત્યાં આવતી. કારણ મહોક્ષામાં બપોરના બારથી સ્થાનના પાંચ વાગતા સુધી સ્ત્રીપારાજ ન આવતું. કેટલીક પોતાની સખીઓને લઈ એટલે બેસતી અને કેટલીક ઘરમાં ભરાઈ વિવિધ પ્રકારના ટેકડુચકા કરતી.

“અલી સુનંદા ! કેમ તું બે ત્રણ દિવસથી દેખાતી નહોતી ? પાસે રહે તે પણ તું ન રવા જોવી જ છે. હું તો રોજ તારી રાહ જોઈ છું. તો પણ તારી કાંઈ ખબર કે અંતર. આ મ્હારા જમણા પગમાં વા આવ્યો છે એટલે કાંઈ ફરતું નથી.” વિમળા બ્લેને સવાલ કર્યો. વિમળા અને સુનંદાનું ઘર તો પાસેજ હતું. પરંતુ આવું કહેવું તેમાં સ્ત્રીઓની એક સમ્યક્તા અને નાણુકાઈ આવી જાય છે. કારણ કે વિમળા બ્લેન ઘરમાં તો શું પરંતુ ઘરની બહાર બધે ટ્રીપ મારી આવતાં હતાં, છતાં કાંઈ કહેવું તે કહેવું એમ સમજી ઉપરનો પ્રશ્ન પૂછ્યો.

“શું કહું બ્લેન ! આ ત્રણ દિવસથી ચાકર નારી ગયો છે એટલે ઘરનું કામ મ્હારે કરવું પડે છે; તેથી પરવારૂ તારે આવું ને. આ મીસે યને કરીને લોકો શા દારી ગયા છે” સુનંદાએ ઉત્તર આપ્યો. સુનંદા બ્લેન બધી રીતે સારા સ્વભાવનાં હતાં પરંતુ તેમને એક ચાકર સાથે બનતું નહોતું. કોઈ બે દિવસ તો કોઈ ચાર દિવસ રહી રસ્તો પકડતું. ગમે તો તેમનો સ્વભાવ ઉગ્ર હોય અથવા તો પછી જેટલા ચાકરો આવતા તેટલા બધા ચાકરોનો સ્વભાવ ઉગ્ર હોય; પણ તેમને અને ચાકરોને તો બારમો ચંદ્રમા હતો.

પાસે શેત્રંજ પડી હતી તે જાણે બે જણીઓ બેડી અને પોતાની પેટીઓ ખોલી.

“આ મ્હારી બ્લેનની છોકરીએ આ સાડીની દાર ભરી છે. બે ફેવી છે !” તારાએ કહ્યું “સારી ભરી છે. આ ઝીક ક્યાંથી આણી ? બહુ સારી ઝીક છે” બે જણીઓએ પ્રશ્ન કર્યો.

“એતો એમ કહેતી હતી જે રીચીરોડ ઉપર એક હોરાની દુકાન છે ત્યાં મળે છે.” તારાએ જવાબ દીધો.

“ બહુ, આપણને તો કોણ આણી આપે ? એમને કહીએ સારે આવડો. છણકો કરે. મહારા ભાષના છોકરા રશ્મીકાન્તને બનરમાં ગવન લેવા મોકલ્યો સારે તે તદ્દન ખરાબ લખેને આવ્યો. મ્હે તો કહ્યું કે જા પાછાં આપી આવ ! ન કેમ લે ? તે યોડાં ઘણાં પૈસા આધા પાછા કરી પાછાં લીધાં. છોકરાઓ પણ આજકાલના ઉભા મૂળા જેવા છે. ” વિમળાએ પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો. એટલામાં પાસેથી એ ઘરડી ડોશીઓ આવી અને છોકણીની ડાબલી ઉઘાડી છોકણી મુંઘતાં મુંઘતાં વાતોમાં ટાપરી પુરવા લાગી.

આ વાતને પાંચેક મિનિટ નહીં થઈ હોય તેટલામાં “ મહોળીયાં, ગજ્યાણી, ઘાટ-પાત, ગવન લેવાં હોય તો-ઓ-! ” એવો કોઇ ફરીયાએ ધાંટો પાડી મહોળો ગજ્યા મૂક્યો. આથી એક જૂદીજ અસર થઇ. દરેક ઘરનાં બારણાં આગળ બાળ તેમજ વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ આ ફરીયાને આવકાર આપવા દોડી આવી. ફરીયાએ ક્યા ઘરમાં પ્રવેશ કરવો તેના વિચાર ભાગ્યેજ કર્યો હશે તેટલામાં તો વિમળા બહેન ઘરની અંદરથી હજાર કામ પડતાં મુકી ઘરમાં આવ્યાં અને ફરીયા જે પાસેના ઘરમાં જતો હતો તેને અટકાવી “ આવો ! આવો ! પાનાચંદ ! મહારા ઘરમાં આવો ! જેને લેવું હશે તે ઘણાંએ અહીં આવશે. હું ઘણા દિવસથી તમારી રાહ જોતી હતી. ” પાનાચંદ ફરીયાને જોકે બીજા ઘરમાં જવું હતું તો પણ વિમળા બહેનનો અતિશય આગ્રહ જોઇ ન છુટકે ઘરમાં પ્રવેશ કરવો પડ્યો. પાનાચંદની પાછળ ચાર પાંચેક મજુર હતા તેમજે કપડાંની નાની મોટી ગાંસડીઓ ઉપાડી હતી તે તેમજે એક પછી એક ઘરના ચોકની વચ્ચે ઉતારી. પાનાચંદ પોતે પણ સારી પેઠે સ્વચ્છ થઇને નીચે બેઠો. સ્ત્રીઓએ પણ એક પછી એક બરાવા માંડ્યું. કેટલીક પોતાની છોકરીઓને રડતી મુકી ત્યાં દોડી દોડી આવી અને પછી સાંભળ્યું કે પાછળ છોકરી રોતી રાખી છે સારે પાસેના કોઇને કહે “ અડધા ભાષ ! જરા જાને, પણ એ સ્નેહસુધા રૂએ છે. બિચારી ક્યારની રૂએ છે. માટે લઇ આવેને જરા. ” સ્નેહોલુ માતાને પુત્રીનો પ્રેમ તો ઘણો હતો પરંતુ નવાં નવાં રંગબેરંગી લુગડાં જોઇ એક પાંચ ગાલાં પુત્રીને લઇને આવવાનું બની ચકતું નહોતું. પાનાચંદ પોતાની મધુરી છબ્હાદેવીનો બહુ સારી રીતે ઉપયોગ કરી જણુતો, તેથી બા, બહેન વિગેરે ચિત્ર વિચિત્ર શબ્દો બોલી આમપાસની સ્ત્રીઓનાં કાળજાં વશોવી નાંખતો. લુગડાં વેચાતાં લેવામાં સુનંદા બહેન બહુજ ચતુર સુજાણુ ગણાતાં. કારણ કે હિસાબમાં તે એકી ગણાતાં. વિમળા બહેનને ચણીઆપાટ લેવો હતો. સ્થાને એક વણીક ગૃહસ્થ રહેતો હતો તે બિચારો કોઇ મીલમાં નોકર હતો તેની સ્ત્રી કમળા પણ ત્યાં ખરીદ કરવા આવી હતી. તેમને રેશમી સાડીઓ જોઇતી હતી. આ બધું લેવામાં સુનંદાબહેન આગળ પડતો ભાગ લેવા માંડ્યાં. પાનાચંદે એક પછી એક એમ જાતભાતના ચણીયાપાટ તથા રેશમી સાડીઓ દેખાડવા માંડી. એક પોટલું છોડી બીજું છોડે, અને બીજું છોડી ત્રીજું છોડે. એમ કરતાં કરતાં લુગડાંનો ગંજ કર્યો “ બહુ ! પાનાચંદ ! એક પણ ચણીયાપાટ તેમજ રેશમી સાડી સારી ન બતાવી. તદ્દમે આમને આમજ બેરાં માથુસને છેતરો ! ” સુનંદાએ કહ્યું.

હાય બેડી પાનાચંદ બોલ્યો ! “ શું કહું સુનંદા બહેન ! આ દિવાળી પછી નવો માલ આવશે. આ બધો માલ મ્હારે પડતર કીમતે વેચી દેવો છે. તેથી હું તો વેચવા લાગ્યો છું. દિવાળી પછી બ્યારે સારો માલ આવશે ત્યારે બતાવીશ ? ”

એક રેશમી સાડીની કુમાર જોતી જોતી મુંદા બોલી “ બોલો ! આ સાડીની શી કીમત છે ? ”

પાનાચંદ જાણે મંહા વિચારમાં પડ્યો હોય તેવો ડોળ કરી પીઢીયાં તરફ નજર કરી હિસાબ ગણી કહેવા લાગ્યો. “ બહેન ! હું રહાડાપાંચ રૂપિયે મુંબઈથી લાવ્યો હતો. પરંતુ મ્હારે તો પડતર કીમતે વેચવી છે તેથી તેના રહાડા પાંચ રૂપિયા થશે. ”

“ જોડી વાત ! હોપજ નહીં ! જોડું બોલો છો ! મુંદાએ ચાતુર્યનો ડોળ કરી બોલવા માંડ્યું. “ આ હમણાંજ દિવસ ત્રણ ઉપર રામપ્રસાદ બજારમાંથી આવીજ સાડી ત્રણ રૂપિયે લઈ આવ્યા હતા. ”

“ અરે આ સાડી ને એ સાડીમાં તો આસમાન જમિનનો ફેર. જે કોઈ પણ આવી સાડી રહાડા પાંચથી એક આને ઓછી લાવે તો મ્હારે પૈસા છોડી દેવા, ચાલો ! ”

પાનાચંદને આટલી ખાતરીથી બોલતો જોઈ બેસાંના મંડળમાં ગરબડાટ મચી રહ્યો. કોઈ કહે “ લાવા હું એવીજ સાડી લાવી આવું. ” ત્યારે કોઈ કહે “ ના, ના, પાનાચંદ જાડું ન બોલો. એને ક્યાં એક રહાડાવું છે. ” પાનાચંદને હજારો પ્રશ્નો યવા લાગ્યા. સ્ત્રી મંડળ તેની આસપાસ વીંટાઈ વળ્યું અને તે ઉપરાંત બહારની પણ પાંચ સાત નવી સ્ત્રીઓ ત્યાં ઠેડે છોકરાંને લઈ આવી; અને એક પછી એક એમ નવાં નવાં લગ્નમાં જોવા લાગી.

હવે હાં ખરી જામી. લુગડાં લેવાને પાંચ સાત જુદા જુદા મંડળ યઈ ગયું. દરેકને પાનાચંદ એકલો જવાબ આપવા માંડ્યો. સ્ત્રીઓ જાણે મંહા હિરા પારખુ હોય તેવો ડોળ કરી કપડાંની ખરીદી કરવા લાગી. પરંતુ પાનાચંદ પણ કાચો નહોતો તેતો સારી રીતે ખમણો બાવ પહેલો ખતાવી પછી જાણે લાચારીથી અને જાણે ઝાળખાણથી ખોટ ખાતરી પડે તેવી રીતે દોઢો બાવ લેતો. એક સ્ત્રી કે જેના ઘણીને ફક્ત રૂપિયા બારનો જ પગાર મળતો હતો તેણે બરાબર રૂપિયા ચાલીસની ખરીદી કરી. તેની સાહેલીએ પૂછ્યું “ અલી ! આટલાં બધાં લુગડાં લીધાં તેના પૈસા કોણ આપશે ? ”

“ ઘણાએ એ આપશે. આપણે તો આપણને જોઈએ તે લેવાનાં. લુગડાં વગર ચાલે ? આ આઠવાડીયા ઉપર મ્હારે એક પીન જોઈતી હતી તે પણ ન આપી આપી ત્યારે મેં બજારમાંથી મંગાવી ત્યારે થયું. ”

“ પણ ત્યારે એ કકળાટ કરશે ત્યારે શું કરીશ ? ”

“ હું કાંઈ લેમના કકળાટથી બંદીતી નથી. એ તો ઉંટ ગાંગડતાંજ પલાણીએ. મહીના ૭ ઉપર મહે બે પુલેલી બાળના કબજા શીવડાવ્યા હતા. તેની શીલાઈ આપવાની હતી. તે દરજી આવ્યો કે તરત મદિ-તો કહ્યું કે “ જા એમની પાસે ” તે તો ઘણાએ કહ્યો અને બડબડા પણ જામ ખારીને પૈસા આપવા પડ્યા. કાંઈ બાઈની બધારો પૈસા પે છે ? સાતવાર ગરજ હતી ત્યારે મને ધરણ્યા. ત્યારે ખર્ચ તો ભોગવવુંજ પડે તો ! તાને માટે કેમ ૭ ૭ સાત સાત રૂપિયાના કોટ લેવાય છે. હે ! અને તેની શીલાઈ રૂપિયા આપવો પડે છે. તે તો હું બધું જાણું છું. કહેશે તો આમ ચોખ્ખું કહેવાની ? ! ”

એક તરફ આવો સંવાદ ચાલતો હતો ત્યારે એક તરફ માલની ખરીદી ચાલી રહી તી. નેટલું જેને નેચવું હતું તે બધું લઈ રહ્યાં. દર બેઠેલી પેસી એ જુદા ડોશીઓ આ

જાણે ઘાટ નેચા કરતી હતી અને જમાનાને કપડો આપતી હતી. પાનાચંદને માલ ઉપડયો હતો. તેણે જેણે લુગડાં લીધાં હતાં તેમને ખાતે પૈસા ઉધારી વાળ્યા. કોઠાએ જાણે વાપડો કર્યો અને કોઠાએ હોળાને વાપડો કર્યો. સ્ત્રીઓ કપડાં ખરીદ કરવામાં કે ઉતરાઈ હતી તે તો પાનાચંદનું મનજી જાણતું હતું. પાનાચંદ પોતાની ગાંસડીઓ ખમજુરના માથા ઉપર ચઢાવી અને સર્વે બહેનોની રજા લઈ પોતાના ઘર તરફ ચાલ્યા. તરફ સ્ત્રીમંડળ પણ વીખરાઈ ગયું. જોતજોતામાં એકાદ બે સ્ત્રીઓ માંડ વિખેન પાસે બેસી હતી તે પણ ઉડી પોતાના ઘર તરફ ચાલી. ચન્દ્ર અસ્ત થતાં એ શ્યામ રાત્રી સદિના ચિત્રપટ ઉપર દરજમાન થાય તેવું વિખળા બહેનનું ઘર સાંપડ્યું રહ્યું.

—આધ્યાત્મિક.

બાલોદ્યાન.

મદનિકાની સુવર્ણ પાંખો.

મદન—બહેન ! આ રૂપરંભા બહેન !

રૂપરંભા—કેમ, અલિ મદનિકે ? શું જોઈએ છે ?

મદન—મારે એકવાનું પૂછવાનું છે. આ બીજી બધી અપ્સરાઓની મોટી, સુંવાળ પાંખો કેવી ચળકે છે અને શોભા આપે છે ! બહેન, મને આખો દહાડો વિચાર આવ્યો છે કે એમના જેવી પાંખો મને કેમ નથી ? મેં ઇશ્વરેવનું શું બગાડ્યું છે અને તેમ બધીઓએ તેમનું શું સુધાર્યું છે કે મારી તેમના કરતાં ઉતરતી પાંખરીની પાંખો છે ?

રૂપ—મદન, એ વિષયમાં તું શું સમજે ? તને હજી પૂરાં વીસ વર્ષે ક્યારે થયાં છે

મદન—તેમાં શું યથ ગયું ?

રૂપ—બહેન, હજી તું બાલિકા છે, હશેતી છે એટલે આ સાફ કેમ અને તે ખોટું કેમ એ સંબંધીનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન તને ક્યાંથી હોય ? સારાં કામો કરનાર ઉમદા, પરીકારી, દયાળુ, શુદ્ધચિત્તવાળા છતાં વગરના અને નિર્મળ મનનાજ લોકો હોય છે. એ જાતના લોકો અથવા તો સ્ત્રીઓને સદા સારાં ફળ મળે છે ને બહેન, જૂલમી, કોધી, મારજૂડકાર, દુર, અને કોઠાનું લગાર પણ બહુ ન કરનારા લોકો અને સ્ત્રીઓ નકારાં લેખાપ છે તેઓને હમેશાં નકારોજ બદલો મળે છે. વળી વચલા વાંધાના પણ કેટલાક લોકો કે સ્ત્રીઓ હોય છે તેમને મધ્યમ ફળો મળે છે. આપણે ત્યાં પાંખોમાં પણ તેવાજ ફરક રાખ્યો છે આ બધી બાબતનું, બહેન મદનિકે ! તને જ્ઞાન છે ? ના, નથી; અને જ્યાંસુધી તે નથી ત્યાંસુધી તારે શાન્તિ રાખવી જોઈએ; જ્યારે બધું સમજાય અને આ કે તે જાતનું કર્મ ખતાવીશ ત્યારે તારાં કર્મોનુસાર તારી ધૃષ્ટા પરીપૂર્ણ થશે.

મદન—રૂપરંભા બહેન, તમે કહે છે તે બધું હું સમજું છું; સારાં કામો કરવાને વિચાર કરું છું; પણ મને તેનો અવકાશ ક્યારે આપવામાં આવે છે ? મને કાંઈ કામો ઇશ્વર સોંપે તો હું ખતાવું કે હું સારાં કરું છું કે નકારાં ?

રૂપ—બહેન, જેને કામ કરવું છે, જેને સાફ કરી ખતાવવું છે તેને માટે સમય, સ્થાન, અવકાશ એ સધળું છે. સદ્કર્તવ્ય કરનાર માટે વિશાળ ક્ષેત્ર તૈયાર છે. માટે એકાન્તમાં જ, વિચાર કરી જો. બધું તને ધીરેથી સમજશે.

૩૫૨ના એટલું ખોલી જરાપણ પાછુંવાળી જોયા વગર ઝડપથી જતી રહી. મદનિકા વિચારમાં ને વિચારમાં જ શુંદમુંદ જેવી ઉભી રહી. ૩૫૨નાના છેવટના રણકારા તેના મનમાં રમી રહ્યા. તે તેના ઉપર મનન કરવા લાગી. મ્હેરો ફિક્કો પડ્યો. આંખમાંથી અશ્રુનાં બિન્દુનાં બે કે ત્રણ ટપકાં પડ્યાં. પાછી સતેજ યજ્ઞ અને પોતાની દેશભી આંદણીના છેડાવતી આંસુ લોહી તે ખોલી “હું” ફરેકને મારાથી બનતી સહાય આપીશ.” જેલું હું પછીથી, મારી પાંખોમાં કેવો ફેરફાર થાય છે ?

એક દિન ખંડા મધ્યાનહને સમયે મદનિકા બહાર જતી હતી તેવાંમાં બૂખના દુઃખથી પીડાતો, ભાગ્યા તૂટ્યા સપ્તોમાં ખાવાનું માગતો એક કંગાલ દેખાવનો મનુષ્ય તેની દૃષ્ટિએ પડ્યો. જે જગ્યાએ તે પુકાર કરતો હતો તે જગ્યાએ થોડીવારમાં માણસોની અવરજવર વધવા માંડી. ઘણાએ આગ્યા. ઘણાએ તેને માગતો, કરગરતો સાંભળ્યો. ઘણાએ તે દુઃખી અવાજ સાંભળવા થોડીવાર કોઇપણ જાતની લાગણી વગર ત્યાં ટોળે મળ્યા અને ઘણાએ ત્યાંથી બેઠકરાઇથી ચાલ્યા ગયા ! ના કલાકમાંતો પાછો તે કંગાલ અને શક્ત મદનિકાએ બેજ જણુ રહ્યાં. મદન તે બૂખ્યા પાસે ગઇ-મધૂરા, દયાભર્યા સપ્તોમાં તેણે તેને પૂછ્યું :—“ ભાઈ ! તમને બૂખ લાગી છે ? શાન્ત થાઓ. હું હમણાં મારે ઘેરથી તમારે વાસ્તે ખાવાનું લાવું છું.”

માણસ—“બાલિકા, તારા આશ્વાસનયુક્ત સપ્તોથી હું આનંદિત થયો છું. જ તો બા, તારો વિચાર થતો હોય, તને શ્રદ્ધા હોય તો ત્વરિત ગતિથી ખાવાનું લાવી મને તૃપ્ત કર. તારું બહુ યશે.”

મદનિકા દોડતી દોડતી ઘેર જઈ ખાવાનું લઈ આવી. પાસે આવી તેને ખાવાનું આપવા જોવો તે પોતાનો નાનો નાનુક કર લંબાવે છે તેવોજ તે બૂખ્યો માણસ અદશ્ય ધઈ ગયો ! આશ્ચર્ય ! હાથમાં ખાવાનું લઈ મદન બધુચક જેવી ઉભી રહી. તેને વિચાર આવ્યા કે—આ કેવો બનાવ ! તેણે ખાવાનું મંગાવ્યું, મેં આપ્યું અને પછી દેખાયો કેમ નહિ ! તે કાણ હશે ? મેં તેને લગાર પણ કટુવચન નો કલાં નથી એટલે મારી ઉપર શુરસે થયો હશે એમ પણ ન માની શકાય. મેં તો તેની ખાતર ઉલટો અમ લઈ ખાસ તેને સાર દોડી, ઘેરથી ખાવાનું આપ્યું હતું. લાચાર ! હવે હું શું કરી શકું તેમ હતું ?

થોડીવાર પછી ઘેર જઈ ખાવાનું મુકી આવવું એજ આખરનો રસ્તો રહ્યો હતો.

એ વાત વિસારે પડી. એક દિન કુદરતની લીલા નિહાળતી નિહાળતી મદનિકા જતી હતી. જતાં જતાં એક વિચાળ તળાવને આરે આવી તે ઉભી રહી. તળાવનું મનોહર, સ્વચ્છ પાણી, તેમાં તરતાં વિવિધરંગી મત્સ્યોની દોડદોડ, તળાવની ચારે બાજુએ આવેલી જોની ગાર ધટા, પક્ષીઓનો મુરમ્મ લાગતો કિલિબલાટ અને ત્યાં આગળ આવતી પવનની મંદમંદ મીઠી-લહરીઓ એ સર્વમાં, તે ગરકાવ થઈ ગઈ. આચાનક જરા દૂર એક છુટ્ટો પોતાની પાસેની લાકડીવતી અદિ તદિ કશું શોધતો, પાંદાં મારતો દૃષ્ટિએ પડ્યો. તળાવ પાસેનો હવો ટેકો તે રૂઢ, લગભગ પૂરો કરી રહેવા આવ્યો હતો અને લગાર આગળ ધપી ને તે પાંદાં મારે તો તુર્તજ તે ટેકરા પાંચી ગબડી તળાવના પાણીમાં પડે એવો અણીનો વખત આવ્યો હતો. મદનિકાએ સર્વ જોયું. ઉપરનો ખ્યાલ એક પળમાત્રમાં તેના મસ્તિકમાં આવી

ગયો. દોરીને તેણે જુમ પાડી. “ મુરખી, ત્યાંનં ઉભા રહો એક ડગ-પણુ આગળ ન ભરશો: ” વૃદ્ધ ત્યાંનં ખમચી ગયો. મદનિકાએ આવી, ધીરથી તેને દોરી પાછો લઇ જઈ હેઠળ ઉતાર્યો અને માયાળુ સ્વરે પૂછ્યું. “ મુરખી, આપ બૂલા પડ્યા છો ? આપને આ નંગલમાંથી બહાર કાઢું ? ” તે જુદાએ જવાબ આપ્યો. “ બહેન, તારો અવાજ તથા માયાળુ રીતભાત ઉપરથી તું કોઇ સદૃશ્યની બાલિકા હોય તેમ લાગે છે. સાઈ થયું કે તું મળી ગઇ. બેટા, તું જાણે છે કે હું તો આંધળો છું. આ નંગલ છે કે હવેલીઓથી ભરપૂર મહેલો છે, આ ગામ છે કે સીમ છે અને આ દિવસ છે કે રાત છે તે કશું હું જાણતો કે સમજી શકતો નથી. મારે કોઇ ગામડામાં જવું છે. જો તું આવી, મને દોરી, પાસેના ગામમાં મૂકી આવીશ તો પરમાત્મા તારું સાઈ કરશે. બીજું શું કહું, બેટા ? ”

ઉત્સાહિતી બાલની રોગરગ આનન્દ ફેલાઇ ગયો, ઉત્સાહ વૃદ્ધિ પામ્યો અને તે બોલી. “ ચાલો, હું તમને પાસેના ગામમાં લઇ જઈશું ” મદનિકાએ તે વૃદ્ધને દોરી નંગલમાંથી બહાર કાઢ્યો. પાસેનું એક ગામડું આવ્યું ત્યાંની એકાદ ધર્મશાળામાં મુકી જવા તેણે જણાવ્યાથી પાસે એક ધર્મશાળા આવી હતી ત્યાં તે અંધને મદનિકા લઇ ગઇ. ધર્મશાળાના પગથીઆં ઉપર ચઢવા માડ્યું. છેલ્લું પગથીડા રજું એટલે તે અંધ વૃદ્ધે કહ્યું “ બેન હવે હું જઈશ. જા, જા. તું આટલે સુધી મને મૂકવા આવી તેથી બેટા, ઇશ્વર તારું બહુજ બહુ કરો એવો મારો ખરા મનથી તને આશિર્વાદ છે. જા, જા. ” વૃદ્ધે હવે ચોતાને હાથ મૂકી દેવા જણાવ્યું. જોવો મદનિકાએ તેનો હાથ મૂક્યો તેવોજ ત્યાંને ત્યાં તે અસોપ થઇ ગયો. મદન ચોંકી. આમ કેમ ! આંખો ચોળી આવુંબાણુ જોયું તો ધર્મશાળાને બહાર પેલું તળાવ જ્યાં પ્રથમ તે કુદરતી લીલા નિહાળતી હતી તેજ જણાયું. વળી આ શું ! તે વૃદ્ધનાં શંશં મારવાં, તેને દોરી જવું. ઇત્યાદિ તેને યાદ આવ્યું. યેસો બૂખ્યો માણસ પણ યાદ આવ્યો ? “ શું કોઇ મારાં સારાં કામો જોઇ, તેથી બળી જઇ અંદર બંગ પડાવતું હશે ? શું કોઇ દેવ મારા સારાં કામોથી અપ્રસન્ન હશે ? હરિ ! હરિ ! હું શું કહું. મારે તો યયાંચકિ દરેકને સદાય આપવાની છે. હું માઈ બનતું કહું છું; પછી આહું આવળું યાય તેમાં મારો શો અપરાધ ? ”

એવા એવા વિચારોમાં વિલીન થયેલી બહારથી ન દેખાતી પણ અંદરથી ધણીજ સુશીલ અને દાની જાણ આગળ વધી, જરાક દૂર નહિ ગઇ હોય તેટલામાં તેણે એક ઝીણી, બચબરી જુમ સાંભળી. “ કોઇ બચાવો, કોઇ વારે ધાઓ ” મદનિકા ઉભી રહી. અવાજ કંઇ દિશા તરફથી આવે છે તે સાંભળવા લાગી. પૂર્વ દિશા તરફથી તે અવાજ આવુજ હતો. દોડી, ઝડપી એક ઘટામાંથી પસાર થઇ, એક વિશાળ ક્ષેત્રમાં પ્રવેશતાં જણાયું કે તેનાજ જેવડી એક છોકરી રકતી હતી; અને તેણે સાંભળી તે જુમો પાડતી તેજ છોકરી બેબાકળા જેવા ઉભી હતી. મદનિકા તેની પાસે ગઇ. “ કેમ બેન શા માટે રેડે છે ? ” એમ પૂછતાં ઉત્તર મળ્યો કે “ પાસેના ગામના એક ગરીબની હું છોકરી છું. હમારા સગામાં લગન હતાં તેથી મારી બાપે, બિચારીએ, અમારા એક બહા પાડોશીને ત્યાંથી ઘરેણાં માગી લાવી અને પહેરાવ્યાં હતાં તે પહેરી રમતાં રમતાં ધરથી જરા દૂર ગઇ તેટલામાં કાળી ધાબળીમાં વિંટાયલા એક મોટા ને

નિજકુંજ.

મુલજી દુર્લભજી વેદ કૃત.

નવા રાસડાઓ, નવાં ભજનો, નવાં કાવ્યો, પાનાં ૧૫૦; ઉત્તમ છપાઈ ને બાંધણી.

મૂલ્ય: ૦-૧૨-૦.

મળવાનાં ઠેકાણા—અ. સૌ. જમનાબહેન નગીનદાસ સક્કઈ,
બાણગમા વાલકેશ્વર—મુંબઈ.

એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની, કાલકાદેવી રોડ—મુંબઈ.
જીવનલાલ અમરશી મહેતા, સ્વામિનારાયણના મંદિર પાસે—અમદાવાદ.

તૈયાર છે.

“સરસ્વતીચન્દ્ર” ના કર્તા

શ્રીયુત ગોવર્ધનરામ.

એમના જીવનની ટુંકી કથા અને તેની તુલના.

લેખક કાન્તિલાલ જીવનલાલ પંડ્યા, બી. એ.

૩૦૦ પૃષ્ઠનો સચિત્ર ગ્રન્થ.

કિંમત માત્ર ૦-૧૨-૦ પાંચજણ છુડ.

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની, કાલકાદેવીરોડ—મુંબઈ.

અમુલ્ય ભેટ.

“વૈદ્ય વિદ્યા”

આ નામનું અનેક વૈદ્યક વિષયોથી ભરપૂર અને સર્વ લોકો-

પયોગી ૧૨૮ પાનાંનું પુસ્તક એક પોષ્ટ કાર્ડ ઉપર નામ ઠામ લખી

મોકલનારને કીંમત કે ટપાલ ખર્ચ કંઈ પણ લીધા વગર મફત

મોકલી આપવામાં આવે છે.

રાજવૈદ્ય નારાયણજી કેશવજી

જ્ઞાનસુગન્ધ.

મૃત્યુ રૂપા પર્યા સતીના હૃદયાર.

વ્હાલા, તમારા હૃદયની ગ્લાનિ દૂર કરો. ધૈર્ય રાખી મ્હને શાન્તિ આપો તેથી મ્હારા દર્દનું દુઃખ કાંઈક ઓછું થશે. તમારા કોમલ કરના સ્પર્શ થકી મ્હને ઘણો આનન્દ થાય છે તાવથી તમ રહેતા મ્હારા શરીરને શાન્તિ મળે છે. ચેદ, દાક્તરની અમુલ્ય દવાઓમાં પણ તેના જેવો ગુણ નથી. પ્રિયતમ, મધિમ્ય ઉકેલવાને કોણ સમર્થ છે. જે કાલે જે કાંઈ ઘનવાનું હશે તે મિથ્યા ધનાર નથી. શ્વર ઇચ્છા આગલ મનુષ્યશક્તિ કેવલ નિર્માલ્ય છે. મ્હારી જીવનદારી જો ટુંકી જ હશે તો મ્હારાથી વધારે સમય જીવી શકાશે નહિ. મનુષ્યમાત્ર પરમાત્માની ઇચ્છાને આધીન છે. સર્વ કોઈને માથે મૃત્યુ ભમે છે. જન્મ તથા મૃત્યુ પે જીવનના સંસ્કારમાં આદિ તથા અન્ત છે. અન્તકાલ સમયે મૃત્યુથી હરી મન તથા આત્માને મય અને નિરાશાથી ઘેરી લેવાં જોઈએ નહિ. શ્વરના ઇચ્છાનુસાર જો મ્હારો અંતકાલ નજીક આવ્યો હશે તો હું મૃત્યુને વધાવી લઈશ, પરંતુ તેથી મ્હારા હૃદયને આનન્દ નહિ થાય, તોષણ પ્રભુની ઇચ્છાને મ્હારે હસતે મુખે તાવે થયું જોઈએ, પરંતુ મ્હારું હૃદય નો હું અહીં ત્હમને સોપી જઈશ અને તેના વદલામાં ત્હમે અર્પણ કરેલો અમૃત રસ, માત્ર લઈ જઈશ. અનિત્ય વસ્તુ કોઈથી લઈ જવાતી નથી. તમ દોષ તો મનુષ્યનું અડધું દુઃખ ઓછું થાત. મ્હારા આત્માને તેથી શાન્તિ મળશે. તે જ્યાં હશે ત્યાં ત્હમારું સ્મરણ કરશે. સૃષ્ટિમાં આપણો સંબંધ થોડા સમય સારુ નિર્માણ થયો હશે. પ્રિયતમ, મ્હારા વિના ત્હમને સૃષ્ટિમાં સર્થ રસદીપ્તિ હામશે. પરંતુ પ્રાણેશ, મ્હારી આતર ત્હમે ધૈર્યથી સર્વ સહન કરજો; નિરાશ થશો નહિ. પૃથ્વી તજવા પછી સર્વ સુખ નષ્ટ થાય છે તેમ માનશો નહિ. દિવ્યભૂમિ પર આપણું મુખ્ય ઘામ છે. આપણો અનંત ઘાસ તેમજ મુખ ત્યાં છે. પૃથ્વી ઉપર આપણે માત્ર પ્રવાસી છીએ. વ્હેલા મોડા આપણે ત્યાં મઢીશું, વ્હાલા, હું ત્યાં વ્હેલી જાઉં છું તેથી નિરાશ થશો નહિ. દુઃખ વ્હોરી લેશો નહિ. પ્રમુ ત્હમને સુખી રાખે એવી મ્હારી પ્રાર્થના છે. ત્હમને સુખી જોઈ મ્હારા આત્માને શાન્તિ મળશે. ત્હમારું સંસારિક જીવન ત્હમે શાન્તિમાં ગાળજો. જીવનનો ઇતમાહ તથા આનન્દ તોડશો નહિ. પ્રિયતમ, ત્હમને ફકલા મુકી હું જાઉં છું. ત્હમાગ અથ રહોનાર કોઈ નથી વિપત્તિ સમયે ત્હમને ધૈર્ય તથા આશ્વાસન આપનાર કોઈ નથી. વ્હાલા, તમારા જીમરનું કોઈ સંવર્તી રહ્યું નથી હું ત્હમને અતિ તીવ્ર જલમ દઈ દોહી જાઉં છું, પ્રાણેશ, મ્હારી કઠિનતા સારુ ત્હમે મ્હને ક્ષમા કરશો. હેવટે આપણે મઢીશું, આપણા અંતર એક છે. પ્રભુના ધોમમાં હું નિશાદિન તમારા જ ગુણ ગાઈશ તથા ત્હમારું જ ચિંતન કરીશ.

રણજીતભાઈ વજુભાઈ કૃત “પ્રિયકાન્ત”

અમદાવાદ-થી શુજાત પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. સોમાલાલ મ ગળદાને છપ્પું

સુન્દરી સુબોધ

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂર્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મનુઃ

(પ્રસન્ન દેવતા રહે, ત્યાં પામે સન્માન સુન્દરી)

પુસ્તક ૮, અંક ૧૦.

આધાર પાઠક

બન્ધુસમાજ, અમદાવાદ.

જુન, ૧૯૧૧.

પ્રકાશક અને તંત્રી—રામમોહનરાય જસેવંતરાય.

વિષયસૂચન.

વિષય વિભાગ

હૃદયગુણ.

કાવ્યકુંજ.

બાલપુત્રને માતૃવચન.

માતૃ હેત.

જાપાની હાલરુ.

મહારી વાંમળા.

આમાફ દપતી

ચાર્તારી.

શક્તિથીનું આદર્શ ચિત્ર.

વિદ્યાકલા.

હીન્દીઆ અંથલા તાણ.

શ્રીઓ તથા બાળકોને ધરગત દવાઓ.

વિવિધાવહાર.

મને મહારી બાછડી માથે બનતું નથી તેનું મારે શું કરવું.

શ્રી કૃષ્ણવર્ણી

ચીન દેશની શ્રીઓ સંબંધી એકાદ બે વાતો

સરસ્વતી.

અમેને ઉપયોગી પુસ્તકો

સમયવર્તન.

જ્ઞાનન્દાશ્રમ.

કેષક

રા. વૈકુન્ઠ

રા. હાવજ કેશવજીનેડીયાવાલા

રા. રમિક.

રા. અધ્યાત્મિક.

રા. મન્જુમ

રા. વૈકુન્ઠપ્રસાદે નરકરનેરીપુરા. બી. એ.

ડૉ. મરુબાલ રતિશાંતે ધુ.

રા. વૈદ અમૃતલાલ સુન્દરજી પદિયાર.

રા. રામકલાનંજી ન્યકુ. ગાંધી.

રા. ત્રીભોવનદાસ દામોદરદાસ.

રા. વામનરાવ પ્રાણગોવિંદ પટેલ. બી. એ.

રા. મોતીબાઈ નરસિંહબાઈ અમીન.

સો. બની.

૫૪.

૩૨૧

૩૨૨

૩૨૩

૩૨૩

૩૨૪

૩૨૫

૩૨૬

૩૩૧

૩૩૩

૩૩૪

૩૩૬

૩૪૦

૩૪૨

૩૪૮

૩૫૦

આયોનિક ફાર્મસી

માં

બનતી સાધારણ ઉપયોગની દવાઓ.

શીવર ડ્રોપ્સ.—જવર બિન્દુ. દરેક જાતના તાવ ઉપર લાગુ પડે છે. ધલ સસ્તી અને અસરકારક દવા છે. રૂ. ૦-૪-૦

જર્મસાઈડઃ—ગંતુવિનાશક. ગ્રેપી કે એરી ગંતુના વિપને કાપી નાંખે છે. રૂ. ૦-૮-૦

બસક ડ્યુરિક્સાઈઝ સોલ્યુશનઃ—રક્તશોષક. સોડીવિકાર ઉપર ધણીજ અ કારક દવા. રૂ. ૧-૦-૦

લીવર સોલ્યુશનઃ—ઝાડાની કબજાઆત વગેરે દુર કરે છે. પેટ સાફ આણે અને શુભ લાગે છે. રૂ. ૧-૦-૦

એન્ટિસેપ્ટિક મલમઃ—ચામડીના દરેક રોગ ઉપર કહોતું અટકાવી જલદી આજીં છે. .. રૂ. ૦-૮-

એ ઉપશાંત દરાજનો મલમ, ખીલનો મલમ, કોલેરા, પ્લેગ વગેરેની સુધખી જલત અકસીર દવાઓ બનાવવામાં આવે છે.

વધુ ખબર માટે તથા નમુના માટે લખોઃ—

(પ્રોફેસર ગર્લેન્ડરની) આયોનિક ફાર્મસી

કેમ્બ્રિજ, મુ.બધ.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના રાષ્ટ્રોમાં કહીએ તે.
 “શ્રીયો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબચોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂળ ઇચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબના ખરા કલ્યાણ કરવા
 “શક્તિમતી અને ઉત્સાહિની અને, કુટુંબના બાળક વર્ગને ચોપણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગની
 “કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિભક્તિપરાયણ યદ્ય પતિનું જીવન ઉન્નત કરે અને તેના આંતર-
 વિદ્યાસોની ઉર્જિયામાં પોતાના હૃદયતરંગ એળવી હર્ષ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને
 અને સ્વદેશમાં ઉદયસૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્થ સુન્દરીઓના
 જીવનની સફલતા છે. “શ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાજ્ય નથી...
 “શ્રીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૮ મું.] ઈ. સ. ૧૯૧૧, જુન:—જ્યેષ્ઠ, વિ. સં. ૧૯૬૭. [અંક ૧૦ મે.

ઉદયગુંજન.

“સત્યની દહાડાં આજુ રાખવામાં લીધેલી મહેનત અને સંહન કીધલા
 માં નકામા છે: કુટુંબન હારતા નથી તેમ હઠતા પણ નથી અને સમજી.
 હકીકત જેમની તેમજ રહે છે ! ” એમ કહિય કહેશો નહિ? કારણ કે જે
 આપણી આશાઓ ખોટી હોય તો આપણી ધાસ્તીઓ પણ જુડીજ હોવી
 જોઈએ. અને એમ કેમ ન અને કે ચોતરફની અધાધૂનીમાં તહમારા મિત્રો
 કુટુંબનો ઉપર વિજયવાન બનતા હોય અને પૂરેપૂરી ફતેહ મેળવવાને ફક્ત
 તહમારાજ ઉમંગ અને પ્રયાસની ખોટ હોય ? આપણે જોઈએ છીએ કે,
 કિનારા ઉપર જ્યારે સંગરનાં ન્હાનકડાં મોગાં માંડ માંડ આગળ વધી શકે
 છે ત્યારે દૂર દૂરથી ભરતીનાં મહાપૂરના ઓધ તહિંગની પાછળ ચાલ્યા આવે
 છે અને ચોક્કસ વારમાં સમજાનાં જળસ્થાનોને સંપૂર્ણ રીતે ભરી દે છે.

અને જ્યારે પ્રકાશ આવે છે ત્યારે પૂર્વ તરફનાં બારી બારણાંમાંજ પહેલાં
 કિરણ પડે છે એ ખરું છે; સૂર્ય આકાશમાર્ગપર ધણેજ ધીમે ધીમે ચલેલો
 જણાય છે, પરંતુ પશ્ચિમ તરફ દ્રષ્ટિ કરી જોશો તો તરત સમજાશે કે
 ચોતરફ પૃથ્વી તેજથી ઝળંકણી રહી છે !

સુનીતિના સંઘામોમાં દેખીતા પરાજયથી નિરાશ નહિ થતાં નિરંતર
 પ્રયાસ કર્યા કરવા એજ પરમધર્મ છે.

પુછું પારણને—“બાલ ન શું પોઢતું ?” રે લોલ,
પારણ કહે—“તે ઉઘ ઝોઢતું” રે લોલ.

નિંદરથી સમણાં દુર હું કરું,
મધુર નિંદર તું નયણે ભરું.

મુજ બાલ સાથ જન્મ મધુ માસનો રે લોલ,
બાલનો ગુલાબ રંગ ગાલનો રે લોલ;
જન્મસમય ધન્ય છે વસંત પંચમી રે લોલ.
નિંદ લે તું ગાલ ! ઘેનમાં અમી રે લોલ.

નિંદરની પરી નહાસી જતી કહાં ?

શવિ રહડે ઉદયાચલ એ જહાં !

રમકડે રમવા પછી જાગજે,

નિંદર ગાલક ! લે; હમણાં મળે.

તુજ પારણે ચંદૂલ કહલોલતાં રે લોલ,

મોગરા સુવાસ મિષ્ટ ઢાળતા રે લોલ;

ગંધહીન ફૂલવેલ નથી ચીતરી રે લોલ,

નિંદ લે તું ગાલ ! મેણમાં ભરી રે લોલ.

મધુ પ્રભાત સુધી સુખમાં સુજે,

પછી પ્રભાત—પતનિ ટલૂકજે;

સગલ, સ્વસ્થ તદા શિશુ ! જાગજે,

તવ લગી લધુ ગાલક ! જાગજે.

રાસક

મહારી વાંસળી.

(રાગ કાલીંગો તાલ દાદરા.)

મૃદુલી મહારી વાંસળી મીઠવરી મધુરી રે— મૃદુલી.

લટકાળી મનમોહીની મુંદર સોહામણી

રસ સરસ ચખાડતી લાગતી ઘણી સારી રે— મૃદુલી.

ધનશ્યામ વૃન્દ ગાજતે પવનના સીતકાર થતે

ઊરને ડોલાવતી દોરીલી કામંજુગારી રે— મૃદુલી.

ચપલ ચિત્ત ચોરતી તનને તપાવતી,

ફૂંચને રેલાવતી ગુંજતી મનહારી રે— મૃદુલી.

સૃષ્ટિને હિંદોળતી કુંજને ઝુલાવતી

મંજુલ કંઠ ગાનથી યમ પડી ઘણી ખ્યારી રે—મૃદુલી.

તરંગણામાં નાચતી રાચતી અતિ હર્ષથી,
 આ મૃગલી ઉચ્ચકર્ણથી જોવાઈ ત્હને ધારી રે—મૃદુલી.
 થેઈ થેઈ ધનકારથી પિંછાં તણાં ચમકારથી
 સૂરના એક તાનથી મયૂર ગન્ધો વિહારી રે— મૃદુલી.
 હરિત નીલ વન વિષે ભૂલતી ગની જહાવરી
 કુસુમ મધુ શોધતી મધુકરી ગિચારી રે— મૃદુલી.
 મેઘ ગિન્દુ વરસતે દિવ્યનાદ પ્રસરતે
 મનમાં વૃજ નારીને ત્હેં ધા કર્યો ઘણો કારી રે—મૃદુલી.
 નંદને આનંદમાં ડુળાવતી શી સ્નેહથી
 પ્રેમથી પલાળતી જ્યાં વસે જાંસીધારી રે— મૃદુલી.

આધ્યાત્મિક.

અમારું દંપતી.

અમારું જન્યું દંપતિ આજ અમે તો મહાલશું રે.
 લગ્નતણી જે દિવ્ય ભાવના
 ઐક્ય તણી જે ઉચ્ચ સાધના
 પ્રેમ પરસ્પર કરતાં જાનને સાધશું રે— અમારું—
 દ્વૈતભાવ હૃદય ધરશું ના
 કાર્યભાર સમજશું સાચા
 ઉર્મિ હૃદયસરોની સ્હેતાં શીખશું રે— અમારું—
 કિલય હૃદયરત્નો જનવાનાં
 આત્મ વિકાસ અમે કરવાનાં
 દિન નિશ અમ શુભ સ્નેહામૃત પી પાઇશું રે— અમારું—
 અભિનવ શુભ જીવન દેનારાં
 સંપ થકી જાંખી રહેનારાં
 પ્રભુભક્તિમાં લીન થઇને પ્રભુ પ્રેમમાં રાચશું રે— અમારું—
 રજ તમ સઘ હમે ત્યજવાનાં
 સત્વ અમે સત્વર ગ્રહનારાં
 પ્રમ તત્ત્વ લઇ જાગી જગત જગાડશું રે— અમારું—
 મંજુલ.

વાર્તાલહરી.

ગૃહિણીનું આદર્શ ચિત્ર.

(વધતતિવક્ત્ર.)

કેવાં ગૃહિણી હૃદયે સુખડાં અમેલાં,
રતો રડાં જલધિના ન અમુલ્ય તેવાં;
જઈ ગૃહે અજળ હાર્દ પ્રીતિથી લમ,
ને કે અનુપ સુરભી મહી યાઈ મન!

x

x

x

દુર્ભાગ્યે માથે આવી પડતી દુઃસહ પરિસ્થિતિમાં અખળાજનની સહનશીલતા નિહાળવાના મને ઘણા પ્રસંગો આવ્યા છે. જે સંકટો પુરુષના આત્મગૌરવને શમાવે છે અને તેને ધૂળ ભેગો કરી નાંખે છે, તે સંકટો અખળાની વિવિધ શક્તિઓને કસે છે અને કોષ કોષવાર તેમની રૂબરૂ અને મનોખળની મહતાનું જ્ઞાન કરાવે છે. જે મધુરી અને સુકુમાર સ્ત્રી છવનના સમૃદ્ધ પંથમાં વિચરતાં ખરેખર અખળા અને પરાધિન જણાતી હોય, અને નજીવી કર્કષતાઓથી પણ જાણે વ્યાકુળ બનતી હોય, તેજ સ્ત્રી પ્રતિકુળ સમયે બતાવતું આશ્વાસન અને અવલમ્બન સ્થાન થતી અને સિતમમાં સિતમ આપત્તિનાં આપણાં સાથે આગ ધૈર્યથી ટકર ઝીલતી જેવી એ ખરેખર હૃદયદ્રાવક છે.

વટ વૃક્ષની આસપાસ નાળુક લતા કોમળ અને મૃદુલ પણ અને ડાંખળાઓ વાંટાળી તેના અવલમ્બનથીજ જાનુપ્રતિ ઉર્ધ્વ પ્રયાણ કરે છે. જ્યારે તે કડોર વૃક્ષ વજ્રપાતથી ચીરાય છે ત્યારે તે લતા પોતાની ડાંખળાઓથી તેને આલોંગી રહે છે અને ચીરાયેલી ડાળાઓને ચુકી લે છે. એજ પ્રમાણે અનુકુળ સમયમાં જાનવીપર પરાધીન સ્ત્રી આભૂષણ રૂપ રહે, અને એકાએક સંકટ આવી પડતાં તે તેનું આશ્વાસન અને અવલમ્બન સ્થાન બને, કઠિન હૃદયના આન્તર્પ્રદેશમાં પ્રવેશે, ઉદ્વિગ્નમનને અતિ કોમળતાથી શાંત કરે, બસાશ દિલ્લે પ્રીતિજનનમાં સંયોજી—એ વિશ્વનિયંતાનો અનેરો નિયમ છે.

શુદ્ધ પ્રીતિજનનથી જોડાયેલાં એક સુખી કુટુંબવાળા મારા મિત્રને હું એક વખત અમિનંદન આપતો હતો ત્યારે તેણે મને પ્રત્યુત્તર આપતાં કહ્યું—‘તને સ્ત્રી બાળકોનું કુટુંબસુખ પ્રાપ્ત થાઓ. અભ્યુદયને સમયે તે તારાં સમજાગી યશે, વિપત્તિને સમયે તે તને આશ્વાસન આપશે. મહારા સ્વાનુભવમાં આવેલું છે કે આ જગતનાં દુર્ભાગ્યમાં દુઃસ્થિતિ સંતાપલું નિવારણ કરવામાં પત્ની જેની સહચરી છે એવા પુરુષના પ્રયત્નો પાછળ યાય છે. એક તરફથી આજીવિકાને વાસ્તે પુરુષપર આધાર રાખતાં નિર્દોષ મને પ્રિયતમ સ્ત્રીશિશુજનોની જરૂરિયાતો પુરી પાડવાને અર્થે તેના જીવસો સચેત રહે છે; અને અગર જે આ દુનિયામાં પોતે જાણે કેવળ અધકાર અને અવનતિમાં નિમગ્ન હોયે તો પણ ગૃહરૂપ પ્રેમ-વિશ્વનો તે રાજ છે એવા વિચારથી તેનું આત્મમાન ધંધક અંશે જળવાય છે. પરંતુ એકલો (પત્ની વિનાનો) પુરુષ આત્માની ઉપેક્ષા કરી

વિશેષ ક્ષીણુ બને છે, પોતાને મિત્રબંધુ વિહિન ગણે છે; અને વસતિને અભાવે ખડેર થઇ જતા મહેલની માફક તેનું હૃદય શૂન્ય બને છે.

આ સ્થળે મન એક બીના યાદ આવે છે. એ બીના મારા અનુભવમાં આવેલી છે. મારો ગાઢ મિત્ર કુમુદકાન્ત એક સુંદર અને શુષ્કિયલ બાળાની માધે પરણેલો હતો. તે બાળા હિન્દી અને સમૃદ્ધ રહેણી કરણીમાં ઉછરેલી હતી. અલબત્ત તેનું પોતાનું ધન યુગ્મ જ હતું. પરંતુ મારો મિત્ર ધનવાન હતો. દરેક પ્રકારની મોજ મજા મણાવવાની અને સાધારણ રીતે સ્ત્રીજાતિને અતિ મોહ પમાડનારી વિવિધ વાંછના-કલ્પનાઓ પરિપૂર્ણ કરવાની આશા આપી તે તેને આનંદ આપતો. તેની છાંદગીમાં પરીઓના કાદપનિક સુખનો ઉપભોગ થશે એવું પોતાના મનમાં ધારી લેતો.

તેઓની વચ્ચે દ્વિતી મિત્રતાજ કંઈ સંગીતમય ઐક્ય મુચવતી હતી. કુમુદકાન્ત કદાવર અને ગંભીર સુખાકૃતિવાળો હતો. બાળા છવનરસ અને આનંદનું ઝરણું હતી. કુમુદ પોતાની વિલસંત સક્તિઓથી મિત્રમંડળમાં જહુજ આનંદ પ્રસારતી હતી. મિત્રમંડળમાં કુમુદકાન્ત શાંત આનંદના હબારથી જાણતાં અજાણતાં પત્ની પ્રતીજા જેઠ રહેતો; અને કુમુદ બપોરે પોતાનાં વખાણુ થાય ત્યારે અનુગ્રહ અને અનુમતિનું સ્થાન પોતાનો કાન્તજ હોય તેમ તેના તરફ લીલાયુક્ત નયન ફેરવતી. બપોરે કુમુદ કાન્તના ખભાપર આશિર્ગતી ત્યારે તેની નાજુકાઈ પતિના કદાવર બાંધાયા ધણી સારી રીતે તરી આવતી. જાણે અખળાપણુને લીધેજ પોતાના પ્રિયતમને આહતી હોય એવી આનંદપ્રદ મર્ગદર્શી અને પ્રેમમય કામળતાનો મિશ્રિત આભાસ તેની મોહક અને વિશ્વાસ પૂર્ણ સુખાકૃતિમાં સુવ્યક્ત હતો. સુકુમાર વયમાં જોડાયેલાં અન્ય દમ્પતી ગૃહસ્થાશ્રમ પંથમાં વિશેષ સુખની આશા ધરી ભાગ્યેજ પ્રવાસ કરવા નિકળી પડ્યાં હશે !

દુર્ભાગ્યે મારા મિત્રે પોતાની મિલકત સદામાં રોડી હતી. અને પરફયે થોડો વખત થયો ન થયો ત્યાંતો એકાએક આવી પડેલી જોડને લીધે તેની મીલકત ધસડાઇ ગઈ; અને જોત, જોતામાં તે દારિદ્રજાળમાં રસાયો. થોડાક વખત તેણે પોતાની સ્થિતિ જાળવી રાખવા પ્રયત્ન કર્યો; અને શીકા મહેરાયી અને નાસતિપાસ હૃદયથી છવન યુગ્મરવા લાગ્યો. છાંદગી દુઃખમય બની. વિશેષે કરી બાર્યાની પાસે ગંભેતેમ કરીને પણ હસતો ચહેરો રાખવાની ઓં વચ્ચેકતાથી તે વિશેષ દુઃસહ થઇ ! દુઃસ્થિતિની ખબર આપી પત્નીનું કામળ હૃદય વિધવું એ કેમ બની શકે ? પરંતુ હૃદય ઉકેલનાર ચપળ ચક્ષુ તેની પરિસ્થિતિથી અગ્રાત કેમ રહે ? તેના મહેરાની ફિકાશ અને કુત્રિમ હર્ષથી દબાવેલા હોડા નિઃશ્વાસો તે સત્વર કળી ગઇ. ખુશ મિજબજ જાળવવાની તેની કોશીશોથી તે છેતરાઇ નહિ. તેને સુખ આપવાને તેણે પોતાની વિવિધશક્તિઓ અને કામળ પ્રીતિ મોહનો યોગ કરવામાં કયાશ રાખી નહિ. પરંતુ તેથી કરી તો કુમુદકાન્તના આત્મામાં શલ્ય વિશેષ ઉડુ પેડું. પત્નીને જેમ જેમ તે વિશેષ પ્રીતિનું પાત્ર જોતો ગયો તેમ તેમ તો થોડા સમયમાં તે નિચારી કંગાલ સ્થિતિમાં આવી પડશે એવા વિચારથી તેનું હૃદય ભેદાઇ જતું હતું. અરેરે સ્વલ્પ સમયમાં આ હાસ્ય હડી જશે ! ઓહ સંગીતહીન થશે ! ! ચક્ષુ જ્યોતિઃ શોક તિમિરમાં અસ્ત થશે ! ! કામળ અંગમાં ડોલતું મૃદુ હૃદય મારા કહિન હૃદયની પેડે—અરે વિશેષ—જગત્તા તાપ પતાપોથી વિહ્વલ બનશે !

એક દિવસ કુમુદકાન્ત મારે ત્યાં આવ્યો; અને હંડા નિઃશ્વાસ નાંખી તેણે મને સર્વ વૃતાન્ત કહ્યું. અથર્થી પ્રતિ સુધી સાંભળ્યા પછી મેં પુછ્યું:—‘તારી સ્ત્રી આ સર્વ જાણે છે?’ તેની આંખો શોકાશ્રુથી છલકાવા લાગી. ‘પરમેશ્વરની ખાતર, જે મારી ક્યા જાણતો હો તો મારી સ્ત્રીનું મામ અને પાદ દેવાડતો ના! તેના વિચારથીજ હું ઘેસો બની જાઉં છું!’

‘અને શા માટે નહિ? વેલું મોડું તો તે જાણશેજ! તેનાથી છાતું તું લાંબો વખત રાખી શકવાનો નથી. તું નહિ કહે અને તેને બીજી રીતે ખબર પડશે તો તે જ્ઞતાન્ત અચાનક જાણવાથી તેના હૃદયમાં કદાચ ભારે પ્રાસન્ન પડશે. પ્રીતિબંધથી જેડાયેલા યુગલનાં વચનો દુઃખદ બનાવેના ક્ષેત્રને સમાવે છે. વળી તું તેના આશ્વાસનો લાભ પણ ખુવે છે. ઉપરાંત વિચાર અને બાવનાના અરરપરસના ગાઠ વિનિયમ રૂપી હૃદય યુગલને જેડનાર અંધનની તું ઉપેક્ષા કરે છે. તારા મનમાં કંઇક મહાન્યથા છે તે તે સદજ જ જાણી શકશે; સત્ય પ્રેમ આગળ કાંઈજ છૂપું રહી શકે તેમ નથી. જ્યારે પતિ પત્નીથી કાંઈ પણ વસ્તુ ગુપ્ત રાખે છે ત્યારે તેથી પત્ની પોતાની અવગણના થઈ માને એ સ્વાભાવિક છે.’

‘પ્રિય સુહૃદ! તેની બવિષ્યની આશાઓ પર એકાએક ધા પાડવાનો વિચાર—તારો પતિ નિર્ધન થઈ ગયો છે એ કહેતાં વારજ તેનું હૃદય વિંધાઈ જશે. છંદગીના સુખોપશોગો ત્યજી દેવાના છે, મિત્રમંડળના સમાગમની મોજમજ છોડી દેવાની છે; મારી સાથે દારિદ્ર અને અધકારમાં ડુબી જવાનું છે; પ્રત્યેક નયનને આકર્ષનારી, પ્રત્યેક હૃદયને સુખદાયિનીને અનંત ઉજ્જવલ પ્રદેશમાંથી કેવળ અજાત પ્રદેશમાં વિચરવાનું છે—અરે દારિદ્ર તે કેમ સહે? જાતજાતના વૈભવની અંદર તે ઉછરેલી છે. ઉપેક્ષા તે કેમ સહે? મિત્રમંડળની તે એક આદર્શભૂતિ છે. અરે તેનું હૃદય ચિરાઈ જશે!’

મેં તેના શોકને સખ્દસરિતામાં અટકાવ્યા સિવાય વહેવા દીધો. સખ્દ શોકનું ઔષધ છે. જ્યારે તે છાનો રહ્યો ત્યારે મેં નરમાસથી ઉક્ત વિષય ટૂંકી આરંબ્યો. તેની સ્થિતિથી સ્ત્રીને જાણીતી કરવા આગ્રહ કર્યો. અતિ ખેદથી અને નિશ્ચયપણે તેણે માથું ધુણાવ્યું.

‘પરંતુ તેનાથી છાતું હું કેમ રાખી શકીશ? તારી પરિસ્થિતિના અંગે રહેણી બદલવાના ઉપાય યોજવાને માટે તેણે તે જાણવુંજ જોઈએ. રહેણી તો તારે બદલવીજ પડશે.’

તેના મહેરા પર અત્યંત શોકનો આવિર્ભાવ જોઈ મેં કહ્યું:—‘તું દિલગીર બન માં! અને ખાત્રી છે કે તું બહારના આડંબરમાં સુખ માનતો નથી. તારે હજી મિત્રો છે-ગાઠ મિત્રો છે; અને તેઓ તારી સામાન્ય રહેણીથી તારા વિહસકો મત નહિજ ખાંધે. અને ખરેખર કુમુદની સાથે સુખમાં રહેવામાં કંઈ મહેલની જરૂર નથી.’

ઉભરાતા હૃદયથી તે બોલી ઉઠ્યો:—‘અરે કુમુદની સાથે ઝુંપડીમાં હું સુખી થઈ શકું. દારિદ્ર શું... ધુળમાં હું તેની સાથે રહી શકું! હું... હું... પરમેશ્વર તેનું કયાણ કરો!’ એમ કહેતાં કહેતાં તેના નયનમાંથી કામળ અનુધારા વહેવા લાગી.

મહેજ નહક જઈ, પ્રેમથી તેનો કરમદી મેં કહ્યું. ‘ખાત્રી રાખ કે તેજ પ્રમાણે તારી પત્ની પણ તારી સાથે ગમે તે સ્થિતિમાં સુખ માનશે. અરે વિશેષ:—દારિદ્ર તેને ગર્વ અને વિજયનું દારણ થઈ પડશે. તેની સ્વાભાવિક શક્તિઓ વિકસસે અને સ્પેદોર્મિઓ વિલસશે. તારા ઉપર નિઃસ્વાર્થ પ્રીતિ ધરતી હોવાની ખાત્રી કરાવવામાં તે આનંદ માનશે.’

પ્રત્યેક પતિવ્રતાના હૃદયમાં દૈવીજ્યોતી: રહેલું હોય છે. અભ્યુદયના અજવાળામાં તે પ્રકાશતું નથી. પરંતુ વિપત્તિના અધિકારમાં તે સચેત થાય છે—પ્રકાશે છે—ઝળકા ઉઠે છે. આ જગતની વિપત્તિજગતો પરિચય થયા પહેલાં અર્ધાગના એ શું ચીજ છે—શી સુખ દાયીની દેવી છે—તે માનવી જાણી શકતો નથી !

મારી સલાહ ઘણી આગ્રહી હોઈ અને બાયાશૈલી કંઈક સચોટ હોઈ કુમુદકાન્તનું મન યોગ્ય માર્ગે લાવી શકાયું. મારા મિત્રની પ્રકૃતિ વિગેરે વિશે હું ચિરકાળથી વાકેફ હતો; અને તેથી મારા કહેવાથી તેના મનપર થયેલી અસરપર આધાર રાખી તેને ગૃહે જવા અને અકળાયલા હૃદયના શોકભારમાં ગૃહિણીને સહભાગિની કરવા સમજાવી શક્યો.

આ બધી સલાહ આપવા છતાં પણ મારે જણાવવું જોઈએ કે પરિણામ જાણવાને હું ધણેજ ઉત્કંઠિત હતો. જેનું જીવન કેવલ સુખમય જ હતું તેનાં ધૈર્ય ઉપર વિશ્વાસ કેમ રહે ? અવનતિનો અધિકાર નજર આગળ ખડો થતાં તેનું હૃદય સહજ જ દુઃખાર્ત બને; અને અનુભવેલા સમૃદ્ધ પ્રદેશોને વળગી રહેવા લલચાય ! વળી મોજમજાનુક્ત જીવનના લાગની સાથે ધણીએક અનન્ય દુઃખકરવૃત્તિઓ મનને ઘેરી લે છે. સંક્ષેપમાં ઉપર જણાવેલા મેળાપ પછી કુમુદકાન્તને જ્યારે હું મળ્યો ત્યારે મારે મન ચંકારહિત ન હતું. કુમુદકાન્તે મારી સલાહ અનુસરી હતી.

‘કેમ તેણે કેવું ધૈર્ય ખતાવ્યું ?’

‘દેવીતુલ્ય ! તેને તો તેનું હૃદય સભ્ય ખસી ગયા જેવું લાગ્યું ! તેણે મારા કંઈમાં હાથ ભેરવી મને પુછ્યું:—‘પ્રિયતમ, આપના સઘળા શોકનું કારણ તો માત્ર આજ છે કે ?’ અરેરે ! પણ ખીચારી યુવતી ! હજી તેને પરિસ્થિતિનું યથાર્થિતમાન નથી. દારિદ્રની તેને કાલ્પનિક બાવના જ છે. સોહ દારિદ્રનાં ચિત્ર માત્ર તેણે કવિતા દ્વારાજ જોયાં છે. તેને હજી સુધી સુખના અભાવનું ખરેખરે માન થયું નથી. સુપરિચિત મગ્ન અને અનુકૂળતાઓના અભાવથી હજી તે પીડાતી નથી. જ્યારે ચિંતાઓ, તંગીઓ, અને ક્વાભિમાનના અભાવનો સ્વાનુભવ થશે ત્યારેજ ખરેખરી કસોટી થશે !

પણ હવે જ્યારે તેને દુસ્થિતિ વિશે જ્ઞાત કરવાનું કઠિનમાં કઠિન કામ તું કરી ચૂક્યો છે તો હવે દુનિયાને પણ તું જેમ બને તેમ જોઈને જણાવે તેમ સાફ. અલબત્ત તને શોક થશે. પરંતુ એકી વખતે જ તે દુઃખ પુરું થશે; નહિતર કલાકે કલાકે તારી સ્થિતિ સંભારતાં તારા મનમાં પરિતાપ થશે. પડતીમાં આવી પડેલ માણસને દારિદ્ર કરતાં ડોળ વધારે દુઃખદ નીવડે છે. ગર્વિષ્ટ મન અને નિર્ધનતા વચ્ચે સંબંધ નથી એ સ્પષ્ટ જ છે. ગરીબ દેખાવાને હિમ્મત ધર; અને દારિદ્રનાં તીક્ષ્ણતમ દુઃખ ઓછાં થશે.’ કુમુદકાન્તની આ બાજતમાં પૂર્ણ અનુમતિ હતી. તેને ખોટા દેખાવ રાખવાની ટેવજ નહતી. અને તેની પત્ની તો બદલાઈ ગયેલા સયોગોને અનુકૂળ થવા રાહજ જોતી હતી.

કેટલાએક દિવસ પછી કુમુદકાન્ત મારે ત્યાં આવ્યો. તેણે પોતાનું મકાન વેચી નાંખ્યું હતું. અને શહેરથી થોડે દૂર ગામડામાં એક ઝૂંપડી ખરીદી હતી. રાયરચીલાં વેચી નાખવામાં તેનો ઘણો વખત રોકાયો હતો. તેની નવી રહેણીમાં જીજ્ઞાસાદો સામાન જ આવશ્યક હતો. તેની પત્નીના વાજીવં શીવાપ બધો સારો અને મેધિા રાયરચેલા વેચી

વાંચવાથી, પ્રતિકુળ લક્ષ્મીથી તથા વીગેરે એવાં બીજાં ઘણાંક કારણોને લીધે થાય છે. કેટલાક દરદીને આ તાણુની અગાઉથી ખબર પડે છે, જ્યારે કેટલાકને બીલકુલ ખબર નથી પડતી. નબળા મન (Nervous temperament) ની સ્ત્રીઓને પેતાના ઘણાજ નજીકના સૂત્રાંધીના મંદવાડમાં ઘણા ઉબગસ કરવાથી પણ કેટલીકવાર આ દરદ યદ્ય આવે છે. અને અદેખાઈ અથવા મનમાં બળવાથી, અંતઃકરણના ઉભરા બહાર ન કઢાડવાથી પણ આ દરદ કેટલીકવાર યદ્ય આવે છે. શરૂઆતમાં દરદી શુન્યશુન્ય ખેંચી રહે છે, અથવા જરા જરામાં ખૂબ હસે છે અથવા રડી પડે છે. હાથ પગ ઠંડાં યદ્ય જાપ છે ને જ્યાં હોપ છે ત્યાંથી પડી જાપ છે ને તાણુ આવે છે. કેટલાંકને પુષ્કળ ઉલટીઓ થાય છે ને પછી તાણુ આવે છે; કેટલાંકને આખા શરીરમાં જ્યુજ્યુટી યદ્ય આવે છે, વીગેરેઃ એવી કેટલીક અગમચેતીઓ જણાય છે.

ચિન્હો:—દર્દીને કર્ણાગ્રનક વાતો સાંભળીને હસવું આવે, હસવું આવે એવી વાત સાંભળીને રૂવે; સાધારણ અકલ અને ડહાપણ જણાતું નથી. મ્હેરો બહાવરો લાગે છે. બીજાને માટે અતિશય લાગણી ધરાવે છે. જરા દરદ હોય તો પણ વધારે હોપ એમ લાગે છે; અને આવું દરદ ધણુખંડે શરીરના ડાબા ભાગમાં જણાય છે. તાણુ આવે છે ત્યાં મ્હેરો લાલચોળ થાય છે, ગોળો ચડતો હોપ તેમ લાગે છે, વાધણીઓ આવે છે, છાતીમાં ધમકારા થાય છે, શ્વાસ રૂંધાય છે, ડચુરો બાઝે છે, અવાજ ગળામાં ઉડો ઉતરી જતો હોય તેમ લાગે છે અને બેભાન યદ્ય જાપ છે. પણ બેભાન અવસ્થા ઝાઝો વખત રહેતી નથી. શરીરનો અમુક ભાગ રહી જાપ છે. પણ દરદીનો મ્હેરો ઉતરી મચેલો જણાતો નથી, અને જાણે કશું દરદ નથી એવો લાગે છે. દરદી પડે છે તે પણ ધણુખંડે સાચવીને પડે છે, ને ચીસ પાડે છે, તે ચીસ સાધારણ રીતે વાધ વાળો માણસ પાડે છે તેવી નહિ પણ ગળામાં ઉડો ઉતરી જતી. સમજપ નહિ તેવી હોપ છે. આ તાણુમાં શ્રમ સાધારણ રીતે ઘાંત વચ્ચે ચગદાતી નથી. નાડ ઝડપથી ચાલે છે. નેત્રી વખતે પીચાજ યદ્ય જતો નથી પણ તાણુ વળ્યા પછી પુષ્કળ પીચાજ થાય છે. ચાક લાગે છે અને પડી રહેવાનું મન થાય છે. તાણુ વળતી વખતે ડસકાં ખાય છે અને આવતાં પહેલાં બગાસાં બહુ ખાય છે, વાધણીઓ આવે છે અને ગળામાં (ઉડો) બોલ ચડતો હોપ તેમ લાગે છે, ને દરદી ખૂબ રડે છે.

ઈલાજ:—આવા દરદી પાસે બહુ માણસોએ જરૂર વગર ઉભાં રહેવું ન જોઈએ. ખૂબી હવા આવવા દેવી જોઈએ. મ્હેં ઉપર ટાટું પાણી પુષ્કળ છાંટવું જોઈએ. લુગડાં તંગ હોપ તો ઢીકાં કરવાં, પંખો નાંખવો, કોલનચોટર મ્હેંએ છાંટવું. એમોનીઆ, હાંકણી, રોલીંગ સોલ્ટ વીગેરે સુધાડવું. હાથ પગ ખૂબ ઘસવાં, દરદનું ચૂન કારણ શોધી તેનો ઇલાજ કરવો. સારો ખોરાક, ખુબી હવા, હલકી કસરત, મનને બીજી બાજતમાં રોકવાથી અને આનન્દમાં રાખવાથી તથા દસ્તનો ખુલાસો અને ઠંડા પાણીથી ન્હાવાનો મહાવરો રાખવાથી ધાયદો થાય છે. કોઈને તાણુ આવ્યું હોય તો જોને તાણુ આવતું હોય તેવાને ખબર ન આપવી. કારણ કે તેમ જો ને ને કરીએ તો તે માણસને પણ તાણુ આવે છે.

મટલાલ રતીલાલ મુ.

સ્ત્રીઓ તથા બાલકોની ધરગતુ દવાઓ.

(અનુસંધાન ગ્રંથો અંકના ૨૬૯ પાનેથી)

આંખ દુઃખતી હોય તેના ઉપાય—

બહેનો, ઉધરસ પછી બીજે ને મુખ્ય રોગ આપણી બહેનોમાં છે તે એકે, આંખો દુઃખવાનું કામ તેઓમાં બહુ વધારે હોય છે. કારણ કે નજીવી નજીવી બાબતોમાં રોષ રાધને તેઓ પોતાની આંખો ખરાબ કરે છે, તથા જુના વખતનાં આપણા ઘરોની આંધણી એવી હોય છે, અને તેમાં બારી બારણાં એટલાં બધાં ઝોઢાં હોય છે; તથા રસોડાં એવાં માંકડાં અને અટપટી જગ્યામાં હોય છે કે જ્યાં તેમાં અતિશય ધુમાડો બરાઈ રહે છે. તેથી ધુમાડાના રોજના દુઃખને લીધે પણ ઘણી બહેનોની આંખોને બહુ નુકશાન થાય છે. એ સિવાય શરીરની નબળાઈને લીધે, ખાવા પીવામાં બેદરકારી રાખવાને લીધે, બીજાંઓની દુઃખતી આંખોનો ચેપ લાગી જવાની ખબર નહિ હોવાથી એ બાબતમાં બેદરકારી રાખવાને લીધે, જરૂર વિના આંજણ આંજવાને લીધે, તથા એવાંજ બીજાં ઘણાં કારણોને લીધે આંખો દુઃખે છે. અને તેમાંથી ખીલ, કુલું, આંખ વગેરે ઘણી જાતના રોગો થાય છે. એ બધાંની બારિક વિગતોમાં ઉતરવાનું આ ટેકાણે આપણાથી બની શકે નહિ, અને એવી બધી બારીકીઓની દરેક માણસને કાંઈ ખાસ જરૂર પણ નથી એ તો એ બાબતના ને ખાસ અભ્યાસીઓ હોય તેઓનેજ કામનું છે; પણ આપણે તો તેના સામાન્ય નિયમો તથા સાદાસાદા ધરગતુ ઉપાયો કે જે કોઈ દિવસ કામ લાગે, અને સૌથી મહેલાઈથી બની શકે તેવી બાબતો ધ્યાનમાં રાખતી જોઈએ. અને જો એટલું કરીએ તો એથી પણ કોઈ વખત આપણા કુટુંબની બહુ મોટી સેવા કરી શકાય છે. માટે સાદા સાદા ધરગતુ ઉપાયો બતાવું છું. તે ધ્યાન-રાખીને સાંભળવાની કૃપા કરો.

૧. જ્યારે આંખો દુઃખવા આવે અને તે હજી નરમ રૂપમાં હોય ત્યારે તુરતજ તેમાં સીના ધાવણનાં ટીપાં નાંખવાં. તેમ બપોરે તથા રાત્રે એમ દિવસમાં એ વખત કરવાથી ત્રણચાર દહાડામાં આંખો દુઃખતી મટી જાય છે.

૨. આંખો દુઃખે અથવા તેમાં આંખ લાગે, તેમાંથી પાણી ઝરે, તમાં ચેપડા આવે, આંખ ચોંટી જાય, તેમાં ખટકો થાય, અને તે લાલ થાય, તથા સૂજ જાય એ વખતે તેમાં મધ આંજવું, અથવા લીંજુના રસનું ટીપું આંખમાં નાંખવું. તેથી આંખો એ વખતે બહુ બજે છે. અને તેમાંથી ઘણું પાણી નીકળી જાય છે. તે પ્રમાણે થોડા દિવસ કરવાથી આંખોને બહુ ફાયદો થાય છે.

૩. મોટી હરડે મધમાં ઘસીને આંખમાં આંજવી, અથવા ગુલાબજળમાં ઘસીને આંજવી, અથવા દહા પાણીમાં ઘસીને આંજવી. એ પ્રમાણે પ્રયોગ લાંબો વખત કરવાથી આંખોને બહુ ફાયદો થાય છે.

૪. દારૂડીના રસનું ટીપું ઘીમાં મીઠાવી આંખમાં આંજવું. તેથી પણ આંખના ઘણાં એ દહીલા રોગો પણ મટી જાય છે.

૫. સાટોડીના મૂળને ગોમૂતમાં ઘસીને આંજવું, અથવા દૂધમાં ઘસીને આંજવું. તેથી પણ આંખના ઘણા રોગો મટી જાય છે.

૬. હરડાં ખેડાં અને આમળાં એ ત્રણે વાનાં ચમ પાંચ તોલા લેવાં. તેમાં અડધો શેર પાણી નાંખી માટીના વાસણમાં રાતને વખતે બીંજવી રાખવાં. પછી સવારમાં તે પાણીને ગાળી લઇ તે પાણી આંખમાં છાંટવું. એમ દિવસમાં ત્રણ વખત કરવું. પછી તેમાં બીજું પાણી તાલું નાંખવું; અને તે બીજે દહાડે આંખોને છાંટવું. એવી રીતે ત્રણ દિવસ સુધી તે ત્રિફળાને ચલાવવાં. પછી ચોથે દિવસે તેને કાટી નાંખવાં. અને તેને બંદે નવાં ત્રિફળાં લેવાં. એ પ્રમાણે ઘણા દિવસ કરવાથી આંખોને બહુ ફાયદો થાય છે.

૭. આંખો ઉપર પોતાં મૂકવામાં આવે છે તે ઘણી જાતનાં થાય છે. જેમ કે, ગાયનાં દૂધનાં પોતાં મૂકાય છે, શુભાખજળનાં પોતાં મૂકાય છે, ધીનાં પોતાં મૂકાય છે, અને પાણીનાં પોતાં મૂકાય છે, તેમાં જે વખતે જે ચીજ ઠીક લાગે તેનાં પોતાં મૂકવાં. તેથી પણ આંખને બહુ ફાયદો થાય છે.

૮. આંખ ઉપર પાટા બાંધવામાં આવે છે. તે પાટા પણ ઘણી જાતના થાય છે. જેમકે લીમડાના પાંદડાં વાટીને તેનો પાટો બંધાય છે. કુંવારના ગમ્મતો પાટો બંધાય છે. દાડમીના પાંદડાનો પાટો બંધાય છે. હળદરનો પાટો બંધાય છે. દહીંના પાટો બંધાય છે, અને ગૌમૂત્રમાં બીંજવેલી અડીયાં છાણાની રાખનો પાટો બંધાય છે. આવા ઘણી જાતના પાટા બંધાય છે. માટે તેમાંથી જે પાટો જે વખતે બાંધવો ઠીક લાગે તે પ્રમાણે કોઇ અનુભવીની સલાહ પુછીને જરૂર પડે ત્યારે તેવો પાટો બાંધવો. એથી પણ આંખના ઘણા રોગોમાં બહુ ફાયદો થાય છે.

૯. એ સિવાય આંખ ઉપર ચોપડવાની પણ ઘણી દવાઓ છે. જેમકે, રસવંતી, અરીજી, સોનાગેર, ફટકડી, આંબાહળદર, અજમા. મુવા, વગેરે ઘણી ચીજો વાટીને આંખની પાંખણો ઉપર ચોપડવાથી સોજો ચડેલો હોય તે ઉતરી જાય છે, તથા આંખમાં લાલી આવી ગઇ હોય તે પણ મટે છે. આ બધી દવાઓ બેળી કરીને પણ ચોપડાય છે, અને તેમાંથી અકેક જન્મે ત્રણ કે ચારચાર પણ જેમ યોગ્ય લાગે તેમ ચોપડાય છે. અને એ ચોપડવાથી પણ આંખોને બહુ ફાયદો થાય છે.

૧૦. આંખમાં જ્યારે ખીલ થાય છે ત્યારે તે ઉપર મોરચુધુ ઘસવામાં આવે છે. તેથી પણ સારો ફાયદો થાય છે.

૧૧. એ સિવાય આંખોને માટે કાંસાંજી આંખવાનો આપણી બહેનોમાં નાંખીતો રિવાજ છે. તેમજ ચીમડનું ભરણુ કરવાની રીતિ પણ બહુ જાણીતી છે, અને તેથી પણ આંખના ઘણા રોગોમાં બહુ ફાયદો થાય છે. માટે પ્રસંગાપાત તે ઉપાયો પણ અજમાવવા જેવા છે.

૧૨. ફટકડી તોલો અડધો, સાકર તોલો એક અને લીંબુનો રસ તોલો એ તે બધાને મીઠાની કપડે ગાળી એક રીંછીમાં તે રસ ભરી મૂકવો. તેમાંથી બપોરે એક ટીપું દુખતી આંખમાં નાંખવાથી, આંખના ઘણી જાતના રોગો મટી જાય છે. આ ઉપાય બહુ ખાતરી ભરેલો છે, અને તે ઘણા જાણુ ઉપર અજમાવેલો છે. એ ટીપું નાંખતી વખત આંખમાં બહુ ભડકો થાય છે. પણ તે સહન કરવાથી યોગ્ય દિવસમાં આંખને ઘણો ફાયદો થાય છે. અને લાંબો વખત તે ચાલુ રાખવાથી આંખના ઘણાએ હઠીલા રોગો પણ મટી જાય છે.

બહેનો, આંખ એ બહુ નાનુક અને મુબાગવા જેવી અમુક વસ્તુ છે. એ કાંઈ બેદરકારી રાખવા જેવી બાબત નથી. માટે જેમ બને તેમ આંખની બની શકે તે પ્રમાણે દરેક રીતની સંભાળ રાખવી. અને વગર સમજે કે વગર જરૂરે તેમાં કોઈ પણ અગત્યની કે આકરી ચીજો દાખલ કરવી નહીં; પણ આંખની બાબતમાં તો સૌ બહેનોએ બહુજ ચોક્કસપણે વર્તતાં શીખવું જોઈએ. અને એ નમણી આંખો હોય, તેથી બહુ તાણુવી પડતી હોય માટે ચશ્માની જરૂર હોય, તો ખોટી ચશ્મને ખાતર ચશ્માં લેવામાં ગફલતી કરવી નહિ. અને આંખને નુકસાન થવા દેવું નહીં, પણ તુરતજ કોઈ સારા ડોક્ટરની પાસે આંખ દેખાડવી, અને ચશ્માની જરૂર હોય તો તે ખુશીથી લેવાં. કારણ કે નમણી આંખવાળાને ચશ્માથી બહુ મોટો કષ્ટો થાય છે. માટે એ બાબતમાં ખોટી ચશ્મને ક્ષીધે બેદરકારી રાખવી નહિ.

(અપૂર્ણ.)

અમૃતલાલ મુંદરજી પઢીયાર.

વિવિધવિહાર.

મને મહારી બાઈડી સાથે બનતું નથી તેનું મહારે શું કરવું?

(લખનાર:—વૈદ અમૃતલાલ મુંદરજી પઢીયાર.)

(૧)

મોતીલાલ અને ચંદ્રશંકર એ બન્ને મિત્રો બહુ કેળવણેલા અને આગળ વધેલા વિચારના હતા. તેઓ મુંબઈની કોલેજમાં સાથે હતા તે વખતે તેઓને બહુ મિત્રાઈ થઈ ગઈ હતી, પણ એ પછી તેઓને જુદેજુદે ગામ રહેવાનું થયું હતું, તેથી તેઓ વચ્ચે જાણવાજેવા પત્ર વ્યવહાર ચાલતો હતો; અને એ બન્ને મિત્રોને એક બીજાનો બહુ વિશ્વાસ હોવાથી તથા એક બીજા માટે બહુ માનની લાગણી હોવાથી, તેઓ ચોતાના બહુ ખાનગી વિચારો પણ એક બીજાને છૂટથી જણાવતા હતા. તેમના કેટલાક પત્રો જાણવા જેવા છે. તેમાંથી આપણી બહેનોને તથા બાઈઓને ઉપયોગી થાય તેવા ચોડા પત્રો આ ટેકાણે આપવાની રજા લઈ છું.

પુના—વિદ્યાર્થી હોલ, તા. ૫, બુધવાર.

મહારા બહાલા બન્ધુ :

તરતી દેવાની કે, આજે હું એક નવી બાબત ઉપર તમારું ધ્યાન ખેંચવા માગું છું, અને મહારા મગજનો ચોડો કચરો તમારા મગજમાં બરવા ધરું છું, એ માટે મને ક્ષમા કરશો. મહારી વાત ખાનગી છે, પણ આપણી વચ્ચે ખાનગી જેવું બહુજ ચોડું છે, એટલે તમારી પાસે પેટ ખોલતાં મને કાંઈ સંકોચ લાગતો નથી. હવે હું મુદ્દાની વાત કહું છું, અને તે એજ કે, મને મહારી બાઈડી સાથે બનતું નથી તેનું મહારે શું કરવું ? મહારૂં લગ્ન મહારાં. માથાપે મહારી સત્તર વરેની ઉંમરે કર્યું હતું. એ વખતે મહારી

વળગાડ્યું ? કોઇ કોઇ વખત મને એમ લાગે છે કે હમેશાં આવું દુઃખ ભોગવ્યા કર્યું તે કરતાં છૂટાછેડા કરવાનો રીવાજ હોય અને એને આપણે ત્યજ શકતા હોઇએ તો કેવું સાફ ? એ પણ મુખી થાય, અને હું પણ મુખી થાઉં. આવા આવા ખ્યાલોથી છૂટા છેડાનો હિમાયતી થવાનું મને મન થઇ જાય છે. જો કે આ વાત તમોને નહિ ગમે એ હું જાણું છું. કારણ કે તમને ચંદ્રગૌરી જેવી ડાહી અને કલાગરી બેરી મળ્યા ગઇ છે, એટલે આર્થિકતા બદાના નીચે તમે છૂટાછેડાની વાતને નીચ ગણી કાઢો એમાં કાંઇ નવાઈ નથી. પણ જો મહારા જેવો અનુભવ તમને મળ્યો હોત, તો છૂટાછેડાની મને તમે બહુ સારી રીતે સમજી શકત. બન્ધુ ! હાલમાં હું એમ. એ. ના અભ્યાસમાં છું, અને મહે તેમાં દિવસસુશીનો વિષય લીધેલો છે; તેથી હું જ્યારે કેન્ટ, કોમ્પ્ટ, રચેનસર, ચંકર, અને એમર્સન વિગેરેની દિવસસુશીનો અભ્યાસ કરું છું, અને કુદરતના ભેદો, મનુષ્યના સ્વભાવો, આત્માનું ઉદાણ અને જગતની રચનાની વિશાળતા એ બધી બાબતો જોઇ જોઇને તથા સમજી સમજીને આનંદમાં મગ્ન થતો હોઉં, અને એમાંના જે વિચારો હૃદયમાં ન ઉતરતા હોય તે વિચારોને પસાવવા માટે તકે વિતકે કરતો હોઉં, અને તેમાંથી કાંઈક નવી નવી ચીજો અનુભવતો હોઉં, તેવા વખતમાં એમર્સન આવીને મને કહે કે તમારી બહેન મને આમ કહ્યું, અને તમારી બાબીએ મને આમ કહ્યું, અને પાટોચણે કહી કરી હતી તે બગડી ગઇ તેથી તેના વરે તેને મારી, આવી આવી વાતો મહારી પાસે કરવા બેસે એથી શું મને ચીડ ન ચડે ? હું જ્યારે દેશના કથાણના વિચારો કરતો હોઉં, અને અમારી મિત્રમંડળીમાં બાપણ આપવા માટે કોઇ લેખ તૈયાર કરવામાં હું રોકાયેલો-હોઉં, ત્યારે આવીને કહે કે આખો દહાડો તમે તે ચોપડામાંજ પડ્યા રહેશો ! કોઇ દહાડો છોડીને પણ રમાડવી નહિ ! સ્થો જરા તેડો; હું એનું લગ્ન ધોઇને આવું છું; એમ કહીને મહારા જોળામાં છોડી નાંખીને જરા હસતી હસતી અને કોઇ વખત મોહું બગાડતી બગાડતી ચાલી જાય, એ વખતે મહારા મનને શું અસર થતી હશે એ તમે સમજી શકો છો ? જ્યારે મહારા મિત્રો રમને દિવસે મહારે સાં આબ્યા હોય, અને અમે કાંઈક ઉંચી ઉંચી યોજનાઓમાં રોકાયેલા હઇએ, ત્યારે તે જરાડા પાડીને મહારી બહેન સાથે તથા મહારી બાબી સાથે લડતી હોય, અને તેના કઠોર શબ્દો મહારા કાનમાં બાણની પેઠે ખુંચી જતા હોય, અને જ્યારે એ જોઇને મહારા મિત્રો મને કહેતા હોય કે તમે પણ નસીબદાર છો હોં ! બેરી તો ખૂબ મજેની મળી છે ! ત્યારે એ વખતે મહારા શું હાલ થતા હશે એ તમે જાણો છો ? મહારા મનમાં હમેશાં એજ ભાવના તાજ રહે છે કે કોઈપણ રીતે આપણે બીજાઓને કેમ ઉપયોગી થઇ શકીએ, અને કોઈપણ રીતે આપણે બીજાઓની કેમ સેવા કરી શકીએ, એવા વિચારમાં હું જ્યારે ચુંચવાયેલો હોઉં ત્યારે તે આવીને કહે કે “ કાજી દુબળા ક્યું તો કે સારે શહેરડી ફિકર ! ” એમ કર્યા કરે એમાં તે શું વળશે ? તમારી સાથે પરણીને મને શું લાભ મળ્યો ? કોઇ દહાડો સારી જીભે બોલાવો પણ છો ? બીજા બધાં બસે તમારાં બહુ વખાણ કરે, અને તમે બહુ બલા છો, તથા બહુ બળેલા છો, એમ કહે, પણ મને તો તમારી બલાઇ ક્યાંય દેખાતી નથી ! કોઇ દિવસ છોડીને મેં ધડી તેડીને રમાડી છે ! માંડ માંડ વાટ જોવરાથી જોવરાશીને છોડી આવી, તેમજનાં તમે કોઇ દિવસ બદાલથી તેને તેડી છે ! યુધ રાંડ ! તે અને હું અને મરી જઈએ તો તમને

બહુ સુખ થાય કાં ? એમ કહીને તે રેણ પડે અને હલકી લેતી પડે. આ વંખને મ્હારા મનને કેવું દુઃખ થતું હશે તે હું તમને કેમ સમજાવી શકું ? આવી આવી તો અનેક આજતો છે, તેથી હવે હું બહુ કંટાળી ગયો છું, અને એમાંથી છૂટવા માગું છું, માટે તમે કાંઈક રસ્તો બતાવવા કૃપા કરશો. હજી આ બાજતમાં મ્હારે ઘણું લખતું છે; પણ હવે તમારો પણ આવ્યા પછી વધારે વિગત લખીશ. હાલ એજ. આટલામાંથી પણ તમે ઘણુંએ સમજી જશો એમાં કાંઈ શક નથી. વળી આજે વખત થઈ ગયો છે એટલે હાલ તો આહેમ સલામ. (અપહૃત્ત).

તમારો

ગોતીલાલ.

સ્ત્રી-કેળવણી.

આપણું-આ દેશનું શુભ ક્યારે થાય ?

જે લેખોમાં નીતિ-પ્રણય ને ધર્મના મર્મ મોંઘા,
દેશોદ્ધારે પથ સચવતા ના કદી દેખવાના;
તેવા લેખો તનય-તનયા હાથથી બાળવામાં,
જ્યારે માતા સકળ મયશે શુભ ત્યારે યવામાં.

ત્યારે સ્ત્રીકેળવણીની હાલની પદ્ધતિ શું સાબરતા નથી

જ્યારે બાળા મૃદુહૃદયને પ્રેમથી પોષતું છે,

જ્યારે બાળા મૃદુહૃદયને ધર્મથી જોડતું છે;

જ્યારે બાળા મૃદુહૃદયને ધૃષ્ટ કેં આપતું છે,

સારે તેને મૃદુજન તજી નિત્ય શાળા જતું શે ?

જે માતાના રૂપિરકણથી નિત્ય બાળા બનેલી,

જે માતાના હૃદયરસમાં નિત્ય બાળા રમેલી;

જે માતાના વચન વણ ચે નિત્ય બાળા વસેલી,

તે બાળા શું જનની વિણની શીખશે શીખ સારી

જે કાળે છે મૃદુહૃદયને હાથ કેં આપવાનું,

જે કાળે છે મૃદુહૃદયની પાસ કેં યાયવાનું;

તે કાળે તો મદનકરથી ઝૂલતાં માનવોના,-

હાથે, બાળા હિત રજગતું બોળવા જાય શાળા !

કુલિનોની કુલીન તનયા ત્યાં કયું કુળ જોશે ?

પૂજ્યો માટે દયિત દુહિતા ત્યાં કયો મંત્ર લેશે ?

કોના કેવા પુનિત કૃતના દાખલા આંખ આંજ,

તેનું કેવું હૃદય કરશે પ્રેમની રમ્ય પ્યાલી ? !

હા, લેખિની અદત તતમાં ઉરને ખેલવાનું,

ને કાચેથી પતિપ્રણયમાં દિવને હોમવાનું;-

પ્રાપ્તો, ખોટી સંતિવિણ રમ્ય ચિત્તમાં તકે ચિતા,

આપે બાળા હૃદય નિજને બાળતી કુળ-શાળા.

કહીને ચક્ર ગ

ચીન-દેશની સ્ત્રીઓ સંબંધી એકાદ બે વાતો.

ચીન દેશના પ્રાચીન પંડિત અને સમાજના નાયક, ભરતખંડની માધક, સ્ત્રીઓને ગૃહલક્ષ્મી બનાવવાને ધ્યેયતા એવું તેઓનાં જુદાં જુદાં કાવ્ય ઉપરથી જણાય છે. ત્રણ હજાર વર્ષ ઉપરની યુની કવિતાઓ વાંચતાં જણાય છે કે “કન્યાના જન્મથીજ તેને જમિન ઉપર સુવરાવથી અને માટીનાં રમકડાં તેને રમવા આપવાં. આવી રીતે તેને ઉછેરતાં વખત જતાં તે વિનયી અને ગૃહસ્થાષ્ટો ભાર અહણુ કરવાને નિપૂણ થશે, પિતા માતા અથવા સાસુ સસરાનાં દુઃખને ઓછાં કરી શકશે અને ઘરની રસોઇના કામ શિવાય બીજા વિષયમાં મન ધાલશે નહીં.”

ભરતખંડની ઘરસંસારની રીત ચીન દેશની રીત સાથે સરખાવતાં એક સરખી માણુમ પડે છે. તોય તેમાં કંઈ ભેદ નથી દેખાતો એવું નથી. જો કે તેવું થઈ શકે છે. તો અહીં કંઈ કંઈ બાબતમાં મળતાપણું છે તે તપાસીએ.

ઘણા પ્રાચીન કાળમાં ચીનદેશીય સ્ત્રીઓના જીવનના મુખ્ય ત્રણ વિભાગ પડતા દેખાય છે. પહેલો વિભાગ તેમનું અયપણુ, એ અવસ્થામાં પિયરમાં રહી પિતા અને મ્હો-ટરા બાઈઓની દેખરેખ તથા માતાની પાસે ગૃહકામથી વાકેર થવું. સારખાદ વિવાહ થયા ક્રેડે સાસરે જઈ પતિની તાબામાં રહેવું, અને વખત જતાં પતિનાં મૃત્યુ બાદ પોતાના પુત્રની સંભાળ નીચે રહી જીવનનો બાકી ગાળવો.

તે વખત છોકરીઓ પંદર વર્ષની વયે પહોંચતાં વેણી શુંચતી. તે અગાઉ વેણી શુંચવાનો નિયમ નહોતો. વીસ વર્ષની વય થતાં તેઓ વિવાહ થોડાં ઉમરે પહોંચેજ ગણાતી. પરંતુ હાલમાં તો વિવાહને આટલે તેથી ઘણી ઓછી ઉમર ચોખ્ખ ગણવા લાગી છે. પતિની પસંદગી કરવામાં સ્ત્રીને કંઈ હાથ હોતો નથી. તેના માતાપિતા જોયોની મદદથી માત્ર જોઈ તેને કન્યાદાન આપતા. પોતાના પતિને જીવનના આરાધ્ય તરીકે ગણી તેના હાથમાં પોતાનું સર્વજીવ સોંપવું એ ચીનદેશીય સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ છે.

વિવાહ થયા બાદ સ્ત્રીને કોઈ જાતની સ્વતંત્રતા રહેતી નથી. તેનું પોતાનું નામ સુદાં લોપ પામે છે. ન્યાયી તે તેના સ્વામીના નામથી ઓળખાય છે. અત્યાર સુધી તેના પિતા માતાને ત્રણ રાખવાનું તેનું કામ હતું. તે જગ્યાએ તેણે હવે તેના સાસુ સસરાની બકિત કરવી જોઈએ. હવે તેનું મુખ્ય કામ અત્યંત નિષ્ઠાથી તેના સાસુ સસરાની સેવા કરવાનું ગણાતું. સંસારનાં ન્હાનાં મોટાં ચમસ્ત કામમાં તેને મદદ કરવી પડતી. પ્રાતઃકાળમાં કાગડા જગ્યા અગાઉ ગરમ પાણી અને દુધાલ લઈ તેના સાસુ સસરાની ચમ્પા પાસે જવું પડતું. તેમની સેવા કરવાથી તેને તેનું પોતાનું જીવન મધુર લાગતું.

અગાઉના વખતમાં સાસરવાસમાં રહી સ્ત્રીને જે બધાં કામ કરવાં પડતાં તેમાંનાં ત્રણપાંચનો આજે એક સામટો લોપ થયો છે. અત્યારે માત્ર પુસ્તકનાં પાનામાં ઉવટની મુલિ દાખલ તે જગવાદ રૂવાં છે.

ચિનાઓ (૧) વિદ્યોદી; (૨) નવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર કુટુંબમાં, (૩) સ્ત્રી દરખાસ્તી શિક્ષા લાભે અને (૪) રોગીષ્ટ પુત્રને કન્યાદાન આપના નથી. પિતાના મૃત્યુ અગાઉ તેના

મોટા દિકરાનો વિવાહ ન થયો હોય તો પછી તેને કોઈ કન્યા આપતા નથી. તેથી પિતા પોતાના દેહાવસાન અગાઉ તેના મોટા દિકરાનો વિવાહ કરી દે છે.

ચીન દેશમાં સ્ત્રીઓને તજ દેવાની રીત પ્રચલિત છે. પરંતુ તે બાબતમાં સ્ત્રી અને પુરુષની ઇચ્છા ઉપર આધાર રાખવામાં આવતો નથી. જ્યારે કોઈ સ્ત્રી તેના સાસુ સંસારા પ્રત્યે અન્યાયી અને ગેરવ્યાજની વર્તણૂકથી વર્તે, વંધ્યત્વ પ્રાપ્ત થએલ હોય, ચરિત્રહીન થઈ ગએલ હોય, ઇર્ષાળોર હોય, કંકાસ કછઆ કર્યા કરે, ચોરી કરે અથવા વ્યાધિ અસ્ત હોય તો તેનો ઘણી તેને તજ શકેતો. પણ પછીથી કોઈ તેને સ્ત્રી તરીકે લઈ શકતું નહીં. એવી રીતે તજ દેવામાં પણ કેટલાંક બંધનો છે. સ્ત્રીને કોઈ બીજું આશ્રયસ્થાન ન હોય, માસુ કે સસરાના મૃત્યુ બાદ એ વખત તેણે ત્રણ વર્ષ લગીનું અશીર્વાદ ગૃહણ કર્યું હોય, અથવા તેનો વિવાહ થયા બાદ તેના સ્વામીની આર્થિક ક્ષતિ થઈ હોય તો કોઈપણ રીતે તેવી સ્ત્રીને તજ દેવાય નહીં.

ઈસવીસનના પહેલા સૈકામાં ચ્યાંચેલ “ મોહુતાંગ ” નામના એક પુસ્તકમાં સ્ત્રીને “ ચિ ” ઉપનામ આપ્યું છે. “ ચિ ” શબ્દનો અર્થ સમાધિકારી, સ્વામી અને સ્ત્રી સરખા અધિકારીએ છે. એ અર્થ સમજાવવાને “ ચિ ” શબ્દ વાપર્યો હોવો જોઈએ. ચીન દેશના કાયદાઓ ધ્યાનમાં લેતાં આ અનુમાન સત્ય હોવાનું બાન થાય છે. આ પુસ્તક ઉપરથી જણાય છે કે સ્ત્રીઓને કોઈ પ્રકારની સ્વતંત્રતા નથી; સ્વામીની પદ્ધતિ અનુસારે સ્ત્રીની પદ્ધતિ મુકરર કરી છે.

સ્વામી-સ્ત્રીમાં જુદાપણું હોઈ શકે નહીં. બન્નેનું એક મન-એક આત્મા, એ બાવ બતાવવાને માટે ચીન દેશના સલાહ અને ચિત્તારા સ્ત્રીપુરુષોની એક રૂપની મુર્તિઓ દોરે છે-બન્નેમાં કંઈ ભેદ હોતો નથી. ચીની બાપાના વ્યાકરણથી પણ એ સ્પષ્ટ સમજાય છે; ‘ મનુષ્ય કહેતાં સ્ત્રી અને પુરુષ એ બન્નેને સમજવામાં આવે છે. ’

સ્ત્રીઓ પ્રતિ ચીનાઓ વિશેષ બક્ષિતમાન જણાય છે. ઘરમાં તેમજ બહાર જાયે તેઓ સ્ત્રીઓને સન્માન આપે છે. પ્રાચિનકાળમાં જ્યારે ગાડીઓમાં (રથમાં) બેસી કોઈ જગ્યાએ જવું થતું ત્યારે સ્ત્રીઓ બેસતી અને પુરુષો ઉભા રહેતા. સ્ત્રીઓને માટે રથમાં ઉભા રહીને જવું એ રીત વિરહનું આચરણ ગણાતું. જુના જમાનાના લોકની આ રીતને નવા લખનારાઓએ જુદી જુદી રીતે સમજાવી છે. એક જણ લખે છે કે “ સ્ત્રી-પુરુષનો ભેદ બતાવવા માટે આ પ્રથા પાડેલી છે. ” બીજો લેખક લખે છે:—“ સ્ત્રીઓ મુશ્કેલી કામગીર અંગની, રથમાં ઉભું રહેવું તેમજ બહુ દુઃખકારક, તેથી તેઓ બેસતી અને પુરુષો ઉભા રહેતા. ”

વાસ્તવિક રીતે આ પ્રથાનું આવું કારણ હોય તેમાં સંદેહ નથી. પરંતુ ચીનના પ્રાચીન કાયદા અને ધોરણ વિગેરે જોતાં જણાય છે કે સ્ત્રીઓ પ્રતિ અપૂર્વ સન્માન આપવાના જ્ઞાનને લીધે એવી પ્રથા પડી હોય. તે જ હોય તે ખરું-સ્ત્રીઓ રથ ચલાવનારની ડાબી બાજુએ બેસતી.*

ત્રીભોવનદાસ દામોદરદાસ.

સરસ્વતી.

(લેખક:-શ. વામનરાવ પ્રાણગોવિન્દ પટેલ. ખી. એ.)

અબ્યંકર ચૌદ. તા. ૨૭-૧૧-૧૦.

પ્રિય બાનુબાઈ,

મહાશાળામાં દૂષિત અંતઃકરણવાળા શિષ્યમંડળને આપણી નિર્દોષ છતાં સકલંક બાસતી મૈત્રીનો તદ્દમારી પરીક્ષાના સુપરિણામથી અંત આવ્યો. એ બનાવને આજ ચાર વર્ષ થયાં. તે દરમિયાન તદ્દમે ઘણુંએ જોયું અને અનુભવ્યું હશે. અને કદાચ તેને પરિણામે જ તદ્દમે, મહાશાળા બંધ થતાં જન્મતા અને ઉચકતાં મૃત્યુવશ થતા, વારંવાર પુનર્જન્મ પામતા, આપણા પત્રવ્યવહારને મોક્ષદાન દીધું હશે. ત્યારે શું તદ્દમે અન્ય મનુષ્યો-પેટે પત્રવ્યવહાર રાખી, માનસસૃષ્ટિના વિચારોનો લાભ લેવા આપવામાં અનીતિ વિકાર બાર્યો? ગમે ને હો, તદ્દમારો સિદ્ધાંત ન તોડાવવાના હેતુથી જ 'દુ' પણ ચૂપ રહી હતી. હવે જ્યારે મ્હાંડે સર્વસ્વ નષ્ટ થયું છે, જ્યારે એક પક્ષ મનુષ્ય એવું નથી કે જે મ્હારા માનસિક વિશ્લેષોની મદદતા સમજી ચોચ સલાહ આપી શકે; ત્યારે તદ્દમે તરફી ન આપવાનો મ્હારો નિયમ ભંગ કરી, પત્ર લખ્યાં વગર રહી શકાતું નથી. આપણે છતાં પડયાં પછી જે જે ખેત્રો આ નાટ્યભૂમિપર મ્હેં ભજવ્યા છે તેનો કાંઈક દેવાઈ આપવાથી મ્હારી મુગ્ધવણુ તદ્દમે અસ્વાભાવિક નહીં લાગે ધારી એમજ કહું છું.

મ્હારા પ્રેમાળ સુધારક પિતાનું પ્લેગથી ૧૯૦૭ ના માર્ચ મહીનામાં અકાળ મૃત્યુ થયું. સ્વસ્થિતિનું બાન થતાં જ વિચક્ષણ પિતાએ રહેને મહાશાળામાંથી બોલાવરાવી તે સજ્જળ નેત્રે કહ્યું 'બહેન સરસ્વતી, હું પ્લેગ પાશમાં સપડાયો છું; રહેને ત્હારે વાસ્તે ધણી ચિંતા થાય છે; ત્હારું શું થશે? ત્હારી મા તો ક્યારનીએ મ્હારા આગળ યજ છે; હવે હું ત્હને કોને શોધી જઈ...હજી તો ત્હારો કેળવણીક્રમ મ્હારા ધારવા પ્રમાણે પૂરો થયો નથી. વિદ્યાભ્યાસને માથે તો ત્હારે હવે મીડું મૂકવું પડશે એ નિઃસંશય છે: કારણ એ વિદ્યાને લીધે તો આપણે ન્યાતની જત્રીશીએ મ્હડયાં છીએ. ત્હારા કાકા નેડે પણ બોલાબોલી ત્હારા લગ્નની જ બાબતમાં યજ તે ત્હને ખબર છે. કાકા શિવાય ખીલું સયું ત્હારે કોઈ નથી...બોલ બહેન, લોકાપવાદનો તિરસ્કાર કરી મ્હારી ડુંકી કમાણિને લીધે ઘરમાં કાંઈક કસર કરીને જે નહતું જેવું પણ શિક્ષણ મ્હેં ત્હને અપાવ્યું તેથીજ હું વધુ દુઃખી થકશ એવો તો ત્હને ભય નથી રહેતો? 'એમ બોલી પિતાજી મ્હારા સામું જોઈ રહ્યા.' પિતાજી એમ શું બોલો છો? આપનો ઉપકાર તો... ..'ભાગ્યદુરયા આરક્ષા સખ્તે હું બોલી એટલામાં તો પુનઃ પિતાએ.....' બહેન ત્હારું શું થશે? મ્હારી ઉમેદ મ્હારા મનમાં જ રહી.....કહી વિરોધ કષ્ટાંત કરવા માંડ્યું. ચોટીકવાર પછી કાંઈક શાંત થઈ રહેને કહ્યું 'ત્હારા કાકા હવે કચેરીમાંથી આવ્યા હશે. ત્હેમને બોલાવ્યા જો અને આવતાં મ્હેં મરડે તો મ્હારી સ્થિતિથી વક્રિ કરી આ વખતે બૃતકાળનો ટટો મનમાં રાખી પ્રેક્ષક માથેક નમારો જોવાનું લાઘવે ન છાજે-એમ મ્હારા પિતાએ કદાચું જે એટલું કહેજે'. વ્યવહારકુચળ, લોકપ્રચંસાના બુદ્ધિયા કાકાને ફરજ બતાવવી પડે એમ નહોતું. અંતરૂનો આનંદ ટાંકી દમ્ભથી ગાંનીય ધારણ કરી પિતાની સિપનિ

સાંભળતાંજ મૂકવદને મ્હારી સાથે આવ્યા. ચિંતાજનિત ત્વરાથી કપાતો માર્ગ હમારાં ઉભયનાં અખંડ મૌનત્રતને લીધે મ્હને બહુ લાંબો લાગ્યો. આખરે પિતાશ્રીની રૂબરૂમાં હમે જઈ પહોંચ્યાં. કાંઈક દીનવદને મ્હારા કાકા સામી નજર નાંખી, બ્રાતૃબાવનો અસ્ત તદ્દન ન થયેલો જોઈ સંતુષ્ટવદને પિતા બોલ્યા-બાઈ, મ્હાઈ મૃત્યુ હવે નજીક છે. વધુ બોલવા મ્હારી શક્તિ નથી. ગઈ યુગ્મરી વિસરી જશો. મ્હારે ત્હમાસ શિવાય અન્ય સગાં નથી. હું એકલોજ હત-વા સરસ્વતીની મા હોત તો કાંઈ નહીં પણ મ્હારે કોઈ નથી તેથી આ મ્હારી પુત્ર કરતાંજે અધિક લાડમાં ઉછરેલી એકની એક છોકરી ત્હમને સોંપી જાઉં છું. એના વિવાહ તો વામુદેવનો છોકરો જે હાલ કાકટરની છેલ્લી પરીક્ષાને વાસ્તે અભ્યાસ કરે છે તેની સાથે ત્હમારી શલાહથીજ થયેલા છે. ત્હેનીજ સાથે આ મ્હારી નિરાધાર યુગ્મીને હવે ત્હમે ત્હમને હિયત લાગે ત્યારે પરણાવી દેશો. મ્હારી આવકમવ-કથી તો ત્હમે અદાત નથી...આ કાંઈ એ ચાર હાંજાં ને ઘર વેચી જે ઉપજે તે ખર્ચ. બાઈ હું ત્હમને બોખરૂપ યઈ પડ્યો પણ લાચારીનાં આંસુ પાડ્યાં શિવાય કાંઈ મ્હા-ગથી હવે બની શકે એમ નથી"...બાઈ એ વાતજુ ભેગાં થયે અખંડે પણ ખરાં આપણા એના બોલવાનો મ્હારા મનમાં તો કાંઈ દેવ રહ્યો નથી. આ ત્હમારી સરસ્વતી તે મ્હારી શારદાજ છે. ઉભય મ્હારે મન સરખાંજ છે. ત્હમારા કલા પ્રમાણે એના લક્ષ કરીશ. મ્હારી પર વિશ્વાસ રાખી ચિંતા શય્ય કહાડી નાંખો-એમ મ્હારા વિવેકી કાકા કાંઈક ટુટતે સાદે બોલ્યા. ત્યાર પછી બીજે દિવસે રહવારમાં પિતાજી દેહનો ત્યાગ કરી સ્વધામ પધાર્યા. કાકાની આગેવાની હેઠળ શર્વ ક્રિયાઓ યઈ. યોડા સમયમાં હમાઈ ધર, કાંઈક રડ્યો ખડ્યો સામાન અને મ્હારાં બહાલાં પુસ્તકો વીજેરે વેચવામાં આવ્યાં. ગરીબ માખાપની રૂબરૂમાં હુબેલી હું જૂતા વિચારના કાકાને એમ પણ કેમ કહી શકું કે 'આ પુસ્તકો તો મ્હને બહુ પ્રિય છે માટે રહેવા છો?' પ્રેમ પ્રતીકાર કરવાને અશક્ત કુમળી વયનાં અણુ-સમજી છોકરાંથી વિખૂટાં પડતાં ત્હમની માતાને દુઃખ થવાનું કારણ તે દિવસે હું બરોબર સમજી. પરદેશ ગમન કરતી માતા પોતાને વળાવવા આવેલાં છોકરાંને છેલ્લી ધડી ચૂંચી બોળામાંથી મૂકતી નથી. ગાડી ઉપડ્યા પછી પણ સજ્જ નેત્રે જ્યાં સંધી દૃષ્ટિ સુખ્મનો લેવાય ત્યાંમુખી 'લેઈ તિરોબૂત થયે નિરાશનાં આંસુ સારે છે તેમ નિદ્રાદેવીની અવધૂપને મિત્રે, અન્ય સામાનમાંથી પુસ્તકો એક જગ્યાએ મૂકવાનો ઢોંગ કરતી, વસ્તુતઃ પુસ્તકો-માંના લક્ષ્યસૂચકચિહ્નોવાળા બાજો સચિનાં ટુંક વખતમાં જોવાયા એટલા જોઈ-રહવારે એક વાહક શિર ચઢેલા વિખૂટા પડતા અધપર્જિત હિંદગીના સાથીઓ તરફ તે મનુર દૃષ્ટિમર્યાદા બહાર થયો નહીં ત્યાંમુખી મિત્રોનાં દર્શન કરી-આખર નિરાધાર અળખાના બળ-આંસુમાં મ્હેં 'આશ્રય લીધો! અન્ય માર્ગ ન હોવાથી નિરાશિત બાલિકા કાકાને ત્યાંજ રહે. એમાં ત્હમને કાંઈ પણ અસ્વાભાવિક કે અનુચિત નહીંજ ખાસે. કેટલોક વખત જરા મ્હને નવાં માણસો સાથે રહેવું વસમું લાગ્યું-કારણ તેઓને મન શિક્ષણ તો કલંક રૂપેજ ખાસતું. તથાપિ યોડાજ વખતમાં ધરના માણસોની મુખમુદ્રા, બોલવા ચાલવા તેમજ વર્તન ઉપરથી દરેકને શું શું પસંદ છે તે જાણી-તેજ પ્રમાણે હું ચાલતી. આથી પ્રત્યેક મ્હારી પર પ્રસન્ન રહેતાં ને કોઈવાર મ્હારે મ્હોડે ચે મ્હારી પ્રશંસા કરતાં. પરસ્પર-વિરોધી વસ્તુ સાથે મૂકાઈ કે મનુષ્યને તુલના-સરખામણી-કરવાની ઇચ્છા યઈ જાય છે-અને જે

તથાવત આવા સંજોગોની ઘેર (ગેર) હાજરીમાં લાગતો નથી તે અતિ ઉત્કટ રીતે બાંસે છે. તેમ જ્યાં સુધી હું અને શારદા બંહેન જુદાં હતાં ત્યાંસુધી શારદાબંહેનની ખામીઓ કાઢીને માહુમ નહોતી પડી-મ્હારૂં આપણ્ય બેઠ તે સર્વ બહાર આવી. એક દિવસ કાકા કાકી વિગેરે બેઠાં હતાં. ને હુંએ ત્યાં હતી. વાતપરથી વાત નીકળતાં મ્હારાં વર્તનથી કાકાએ પોતાની પ્રસન્નતા દેખાડી. ‘આ મ્હારી શારદા એવી કેમ ન થઇ?’ એમ મ્હારા તરફ બેઠ પૂછ્યું. કાકી કાંઈ બોલ્યાં નહીં. કાકાએ પણ કેટલોક વખત મ્હારી સાચું બેથાં કીધું તેથી હું કાંઈક શરમાતી પણ ધૈર્યથી-મધ્યરૂપ જીવનનો આધાર મૂકી-બોલી, ‘એનું કારણ મ્હને ખબર છે પણ બે ત્હમને જોડું ન લાગે તો કહું.’ ‘સરસ્વતી ત્હારૂં બોલ્યું તો મ્હને હંમેશા પ્રિય છે. હું ગુસ્સે નહીં ચાઉં’ ‘બસે ત્યારે વાંકુચું બોલાય તો બાળક જાણી ક્ષમા કરશો. ત્હમે તો મેટ્રીક સુધી ગયેલા એટલે મ્હે’ મ્હોડે કીધેલાં એક બાળનાં અંગ્રેજ વાક્યો જે મ્હારાં બંહેનની સ્થિતિનું કારણ બહુજ સારી બાબામાં બતાવે છે, તે બોલું તો સ્હમજી શકશો. કાકાએ હા પાડી. એટલે ત્હમે મ્હને બતાવેલા-પછીથી બહુ ગમી જવાથી મ્હોડે કીધેલા-બેખબડનાં કેટલાંક વાક્યો* જરા રપટતાથી બોલી બતાવ્યાં.

*.....Let us glance at the condition of our women. Deprived of all education, confined within four walls of the house, seeing little of the world and knowing little of it, immersed in superstition and oppressed by custom, our Women-to our shame be it said-are really no better than slaves! Whether from a feeling of jealousy, or from a desire to shield them against the ravages of our Mahomedan conquerors, we imposed on our women restrictions and customs which have degraded them to their present low condition. And now unable to protect themselves and unfit to assert their rights and elevate their condition, our women-permit me to say it-are no better than our cattle, and verily have we become cattle-dealers and cattle-owners. We have degraded our women and they have degraded us and our society.....We have made our women what they are and we are reaping the fruit, woman that elsewhere is to man a source of happiness and delight is amongst us a source of anxiety and misery. Wife designed as a helpmate to a man in life's journey is amongst us a hindrance and a burden. Where is the wife that makes home a heaven on earth-a source of sweet delight which drives dull care away? Where is the wife of the Mahabharat.....? Indeed we have no wives but women, no homes but houses.....! How can we boast of wives or of homes.....? we who cannot talk to our wives except in the bed.

કાકી કાંઈક વિચારમાં પડી જઈ મ્હાન મુખે જોઈ રહ્યાં. શું એમનાં મનમાં એમ આવ્યું હશે કે આ અંગ્રેજ બણેલી હું ન સમજું તેમ અંગ્રેજ બાપા બોલી મ્હારા વરને ક્રોધ-લાવવા ચલ કરે છે-શું મ્હારી ઇર્ષ્યા આવી હશે ?

• યદસ્તુ તદસ્તુ !—મ્હારા બોલવાથી કાકા કાંઈક વિચારમાં પડ્યા. કેટલોક વખત શું બોલવું તે એમને ન સૂઝ્યું. થોડીવાર પછી ‘સરસ્વતી શું તું એમ ધારે છે કે એવું કારણ મ્હારી કાકી છે; અને કાકાની સ્થિતિનું કારણ હું છું’?—એમ પૂછ્યું? મ્હેં. મૌનવત ધારણ કર્યું, અને નીચું જોઈ રહી. કાકી લાલપીળાં યધ ગયાં. શારદા બિચારી આ બધું શું છે તે ન સમજવાથી જણે કાંઈ છેજ નહીં એમ એના નિત્યના સાથી શાંતતા સાથે નિરંકુશ બેસતી હતી. મંડળના મૌનથી મ્હારી સ્થિતિ બહુજ કંદોડી યધ. વળી થોડો સમય વીત્યો એટલે કાકા બોલ્યા ‘બહેન સરસ્વતી, ત્હાં બોલવું કેટલેક અંશે ખરું છે. કારણ બતાવી દિલગીરીના બાર તજે દાખી, મ્હાં જીવન સંકટમય બનાવવાનો ત્હારો હેતુ તો નહીંજ હોય. આજ સૂધી હું પણ એમ માનતો કે અંગ્રેજ બણે, મહાશય્યામાં જાય, છોકરાઓ અને ગ્રેફેસરો સાથે બોલે એવી સ્ત્રીઓ કાંઈ સારી હોઈ શકે નહીં, પણ ત્હારાં વર્તન મ્હને—આ છ મહીનામાં—મ્હારો વિચાર બહુ બરેલો છે એમ બતાવી દીધું છે. જે ત્હેં મ્હને ખેલાં પૂછ્યું હોત કે હું શારદા બહેનને શીખવું તો મ્હેં ચોખ્ખી ના પાડી હોત. પણ હવે તો હુંજ ત્હને એ દુષ્કરકાર્ય સોંપુ છું. શારદાનો ત્હારીપર ગાઠ ગ્રેમ અંધારો છે—ને ગ્રેમોપથી એને અજ્ઞાનના રોગમાંથી મુક્ત કરશે. મ્હને તો વખત પણ નથી મળતો અને મ્હારાથી એ બ્હીએછે એટલે મ્હારી મ્હેનત તો વ્યર્થજ નશે. ત્હારાં કાકી એને ધરના મોટા ધંધામાં પ્રાવીણ્ય આપશે ને તું શુદ્ધિથીના ધર્મો સારી રીતે સમજવી નાણુક કાર્યોમાં એને કુશળ બનાવજે. બોલ બેટા, તું એ કરીશ ?—પણ કાકા મ્હારેએ કાંક બલો જોઈશે. કાકા—ત્હને હું, શું બલો આપું ?—આ કામ તો એવું છે કે મ્હારી આખી ઇંદગીમાં પણ એનો, બલો તો હું નહીં વાળી શકું. બોલ તું જે માગે તે આપવા તૈયાર છું. કાકી ગભરાયાં અને કાંઈક બોલવાની તૈયારી કરતાં હતાં પણ તે પહેલાં તો હું બોલી—કાકા, ત્હમે તો મ્હારા પિતાજી છો. મ્હારે ત્હમારી પાસથી કશું જોઈવું નથી. પ્રકત એકજ વસ્તુ મ્હારે જોઈએ છે. હું આજસૂધી બણી પણ ધરનો ધંધો મુખ્યત્વે કરી રાંધવાનો—હજી જોઈએ ત્હેવો મ્હને આવડતો નથી. રસોઈઓ બાગી જતો ત્યારે હું કાંક દિવસ મ્હારા પિતાને રાંધી જમાડતી. આકર ચમરીઆં ગુચતો ત્યારે વાસણો માંજતી પણ મ્હારા પિતા મ્હને દરરોજ કહેતા ‘તું તો સરસ્વતી; આ કામ ત્હને આવડવાનું નહીં.’ એ કામમાં મ્હને મ્હારાં કાકી પ્રવીણ કરે

chamber and perhaps only at midnight, we who cannot even in illness watch and tend our wives or be watched and tended by them without rousing ridicule if not censure! How can we boast of wives, who are ashamed to address them by their names. or address them if not in no better or more endearing style than we do our menials! (shame). Truly brethren, our treatment of our wives and our women is a disgrace and insult to humanity."

એમ એમને કહો એટલું જ મ્હારે જોઈએ છે. અરે વાહ બચીશ ! ત્હારામાં શું ખામી છે ને ? ' કાકીએ પ્રસન્નવદને કહ્યું.—' એમ કહી છંટકી જવા માંગો તે કાંઈ બને નહીં. ' ' પણ મ્હારેએ કાંક શી જોઈશે. ' 'શી?' મ્હારે અંગ્રેજ બણી ગોટપીટ તો તથી કરું પણ જરા વાંચતાં લખતાં શીખવ એટલે થયું ' ' ત્હમારી કુસ્સદે હું તો-તૈયારજુ છું ! કાકા શયનગૃહમાં ગયા એટલે કાકી બોલ્યાં—'હે ત્હારા કાકાને પેલું અંગ્રેજમાં શું કહ્યું હતું, મ્હને જરા સમજાવ તો ખરી. કાકીએ સાંભળવાની જરૂ લીધાથી પેના લેખખંડનો અર્થ* સમજાવ્યો. ત્યારપછી ચારદા બેઠેને હું થોડું થોડું શીખવતી. કાકીની ઇચ્છા થાય ત્યારે એ મને પૂછતાં તેટલું બતાવતી. આમ કાળ વ્યતીત થવાથી, મન આનંદમાં રહેતું. અને પિતાશ્રીતું મરણ કાંઈક વિસારે પડ્યું લાગ્યું. પણ તેથી કાંઈ મન નિવૃત્ત ન થયું—કેવી રીતે થાય ? સંસાર એજ ચિન્તાની પરંપરા છે. કાકાને ત્યાં કંથમ રહેવાશે ? પિતાનો વિયોગ કંથમ સ્વવાશે, વિગેરે ચિન્તા નિર્મૂળ થતાં, ભવિષ્યમાં મ્હારી શી દશા થશે, મ્હારો સંસાર કેવો નીવડશે ?—ના વિચારો મ્હને વારંવાર આવવા લાગ્યા. મ્હારા પતિતું મુખ સરખુંએ મ્હેં જોયેલું નહીં, તો સ્વભાવતું બાન તો ક્યાંથી હોય. ન્યાતને શ્રીકૃષ્ણનો અવતાર માની, તેના બંધનો રૂઢી રીવાજોને સુસ્તપણે માન આપનાર કાકાની હાંમત હમારા ઉભયના રસો વિભિન્ન હોવાની અગાઉથી ખબર પડે તોએ વિવાદ તોડવાની ન આવે એ તો મ્હારી ખાત્રી હતી. એ હામ બીડનાર વિરલ પુરૂષ મ્હારા પિતા તો ગયા. એ હોત તો મ્હને કાંઈ ચિન્તા નહતી. એ તો મ્હને વારંવાર કહેતા કે સસ્વતી તું બી. એ.

*અર્થ—આપણી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ તરફ નજર કરીએ, સર્વ પ્રકારની કેળવણી વિહીન, ગૃહની ચાર દિવાલોમાં જ પૂરી રાખવામાં આવેલાં, દુનિઆના ન્દાના ભાગોને જ જોઈ, તેટલું જ જ્ઞાન યરાવતાં, જ્ઞેમમાં દબાયેલાં અને રૂઢીથી રીબાજોમાં—સારમ છે કે એમ કહેવું પડે છે,—તેઓ ગુલામો કરતાં કેાઈ રીતે સારી સ્થિતિમાં નથી. ગમે તો આપણી ઇર્ષાને લીધે, કે વિનયી મુસલમાનોના ઉપદ્રવોસાથે રક્ષણ કરવાને ખાતર આપણે આપણી સ્ત્રીઓપર બંધનો ને રૂઢીઓ નાંખી, ત્હેમને આ દલદલી સ્થિતિમાં લોમ કીધાં છે. દલે પોતાતું રક્ષણ કરવાને અબળ, અને પોતાના દલક માંગી પોતાની સ્થિતિ ઉચ્ચપદે સ્થાપવા નાલાયક—આપણી અબળાઓ—મ્હને કહેવાની છૂટ લેવા હો—આપણાં ઠોર કરતાં વધુ સારી સ્થિતિમાં (અધિકાર પાત્ર) નથી અને વાસ્તવિક રીતે આપણે ઠોરના માલિક અને જ્ઞેપારી છીએ. આપણે આપણી સ્ત્રીઓને અધિગતિક્રમે મૂકી છે, અને તેઓએ આપણને અને આપણા સમાજને નીચે ધસડી નાંખ્યાં છે.... આપણી સ્ત્રીઓની વર્તમાન દશા લાવનાર (સ્થાપનાર) આપણે જ છીએ. અને ત્હેનાં ફળ લેવે ચાખીએ છીએ. અન્ય દેશોમાં મનુષ્યને સુખ અને આનંદનું જે સ્ત્રી ખૂળ છે તેજ સ્ત્રી આપણામાં દુઃખ અને ચિન્તાનું બીજ છે (અજ્ઞાન તિમિરને લીધે). સંસારયાત્રામાં એક સાથી થવા સત્ત્વચેદી સ્ત્રી તે આપણામાં નડતર ને જોએ છે. ધરને સૃષ્ટિનું સ્વયં બનાવનાર ગાદ ચિન્તા દાંડી હાડનાર મધુર આનંદની ખાણ ક્યાં છે? મદામાસતમાં વર્ણવેલી પત્ની ક્યાં છે ? ખરેખર આપણામાં પત્નીઓ નથી, એ તો બેરીઓ છે ! આપણાં ગૃહ નથી પણ રહેઠાણ છે! નિન્દા નહીં તો મરકરીને પાવ થયા વગર આપણે શયનગૃહમાં અને તેપણ મધ્ય રાત્રિએ, તે વિના આપણી પત્ની સાથે વાત કરી શકતા નથી. માંદગીમાં આપણે કે આપણી સ્ત્રીઓ એકેકની સંભાળ રાખી કે રખાવી ચકતાં નથી—ચાકરી કરી કે કરાવી ચકતાં નથી. તે આપણે પત્ની અને ગૃહનું અભિમાન કેમ ધરાવી રાખીએ ? આપણને ન્યારે આપણી સ્ત્રીને નામથી બોલાવતાં અથવા એક ચાકરના કરતાં વધુ પ્રેમથી બોલાવતાં સારમ લાગે છે ત્યારે આપણે આપણી પત્નીઓનું અભિમાન કેવી રીતે ધરાવી રાખીએ ? ખરેખર જાણુએ, આપણી પત્ની અને સ્ત્રીઓ પ્રત્યેના વ્યવહાર મનુષ્યજાતિને એક કલંક અને અપમાનાસ્પદ જ છે.

યદ્યપ્ય એટલે ત્હારા વિવાહીત પતિ વિનાયકરાવ પશુ ડાકટરચરો. ને પછી ત્હમને ઉભયને હું સાથે રાખીશ. ઉભય વચ્ચે મ્હને ઉચિત લાગશે તેટલો વખત નિર્દોષ પ્રેમ બંધાવવા દેઇશ, અને પછી ત્હમારી ઉભયની સંભાલિયાજી લગ્ન કરીશ. સરસ્વતી ત્હારે લેશમાત્રએ ચિન્તા ન કરવી. ગમે તેટલો વિવાહ થયો તો શું--પાત્ર ગમે તે કહે--આપણે કાંઈ બંધાઈ ગયાં નથી હોં. ત્હારી મરણ વિરૂદ્ધ હું લગ્ન નહીં કરું--એ સાન્નિધ્ય આપનારને સંભારતી ત્યારે મ્હારું હૈયું ભરાઈ આવતું--એમના મૃત્યુથી મ્હારો સંસાર સુખી ભાગ્યેજ નીવડશે એમ ધારી હું દિનપ્રતિ દિન વધુને વધુ ચિન્તાચરત થતી ગઈ. ને મ્હારો મ્હેરો નિરંતર દિલગીરીથી છવાયેલો રહેતો. કાકી અને શારદા બ્હેનને આ ઉપરથી એમ લાગતું કે સરસ્વતીને કાંઈ આશું આવ્યું હશે--વા માહું લાગ્યું હશે. બાપતું દુઃખ તે કેટલા દહાડા આપે. એમ કહી મ્હને ઘણુંએ પૂછતાં કે ત્હને શાથી ખોટું લાગ્યું વીગેરે. હું તો વારંવાર પિતાના વિયોગ શિવાય ખીલું કારણ છે નહીં એમ કહેતી; પણ આ વાત ત્હેમને ગળે ન ઉતર્યાથી અને એમને મ્હેં આપેલું કારણ ખરું ન લાગવાથી, આ ફરીઆદ કાકા પાસે ગઈ. કાકાએ કારણ પૂછ્યું ત્યારેએ મ્હેંતો એનુંએજ બતાવ્યું. અને કહ્યું,--અતિસ્તેજ પાપશંકી;--કાકીનો પ્રેમ મ્હારીપર એટલો બધો છે કે મ્હારી દિલગીરી એમનાથી સહન થતી નથી. તેથી તર્ક વિતર્ક ઉઠાવી પોતાનાં જીવને દુઃખી કરે છે. અને આ દુઃખ દેનાર હુંજ છું એમ મ્હને લાગે છે ત્યારે વળી મ્હારી દિલગીરી વધે છે. વારંવાર ત્હેમ કાકીને એટલુંજ ફરમાવે કે મ્હારી દિલગીરીનું નિમિત્ત પોતાને માની-લેખ પોતાના જીવને દુઃખી ન કરે. સરસ્વતી, ત્હારું કહેવું ખરું છે--ત્હારી કુમળી વયમાં પડેલો આ ધા રજાતાં વાર તો લાગશેજ. પણ દિવસે દિવસે દુઃખો જૂલી જવાં નેહએ. આખી હાંડગી કાંઈ આવી ગળાય ? તું શું કામ આમ ચિન્તા કરે છે ? હું ત્હને કાંઈ દિવસ અડચણ પડ્યા નહીં દેઉં. ને ત્યારે, ત્હારી કાકીના પ્રેમની ખુજ ત્હેં કીધી એમ ક્યારે જણાશે ? એ ધારે છે તેમ ત્હારા બાપને સ-મૂળા જૂલી જઇશ ત્યારે નહીં; કારણ એતો અસંભવિતજ છે. પણ જેમ બને તેમ આજે આજો એવો મ્હારે ત્હને કહેવાનો પ્રસંગ વારંવાર ન આવે ત્યારે. આ પછી કાકા આ-ગળ આ બાબતમાં મ્હારી ફરિયાદ કોઈ દિવસ ગઈ નથી; કારણ કે ધીમે ધીમે મનની સુંઝવણ મનમાંજ રાખી મ્હેરો આનંદી રાખવાના પ્રયત્નમાં હું જયવંત નીવડી. વળી સ્ત્રીઓને જીવી જીવી એ શું કામ છે એમ પ્રશ્ન કરનાર, કાકાની હાજરીમાં ત્હેના આજ્ઞા-ચીજ કચ્ચિત્ કચ્ચિત્ અનિયમિતપણે દવા લેનાર, પોતાને હાથેજ પોતાની સાધારણ માંદગીને કાંઈક બપોર રૂપમાં લાવનાર--કાકીને પોતાની પુત્રીને બત્રીજના લગ્નને દહાવો લેવો રહી જવાનો ભપ લાગ્યાથી--એક દિવસે ત્હેમણે વાતમાં ને વાતમાં મ્હારા પિનાશીની વાર્ષિક ક્રિયા જલદી કરી નાંખવાની મ્હારી સંમતી લેઈ, કાકાને આ વાત કહી તેમની પાસે ન્યાતની પણ એ બાબતપર રજા લેવરાવી, હમારાં લગ્ન કીસેમ્મર માસમાંજ કરી નાંખવાનું નક્કી કર્યાથી શું થશે,--શું થશે,--ચી ઉદ્ભવતી માનસિક વ્યથાનું હવે જે હશે તે જણાશે. દિવસ દુઃકડાના તાટરથમાં રૂપાંતર થઈ જવાથી--દિલગીરીએ મ્હેરાને પોતાના પંજામાંથી મુક્ત કીધો હતો. યોજના પ્રમાણે હમારાં લગ્ન થયાં. કાકીની ઇચ્છા પાર પડી. ઉભયે--કાકા, કાકીએ પોતાનો જન્મ કૃતકૃતાર્થ થયેલો માન્યો. ત્યાર પછી ચોટજ દિવસે મને સાસરે વળાવી.

(અપૂર્વ.)

(૬) કાવ્ય.

૧ બૃહત્ કાવ્યદોહન ભાગ ૧.	૨ બાળગરઆવળી (નવસરામ કૃત)
૩ બાળગરઆવળી (દલપતરામ કૃત)	૪ દલપત કાવ્ય ભાગ ૧.
૫ દલપતરામ કાવ્ય ભાગ ૨.	૬ કેશવ કૃતિ.
૭ મુન્દરી મુખોધ ગીત સંગ્રહ.	૮ ગીતમાળા ભાગ ૧.
૯ ગીતમાળા ભાગ ૨.	૧૦ ગિરિધર કૃત રામાયણ.
૧૧ નાગર સ્ત્રીઓમાં ગવાતાં ગીત.	૧૨ મનગમતી સ્ત્રી.
૧૩ બાળલક્ષ્મ બચીસી.	૧૪ સ્ત્રી ગીત સંગ્રહ.
૧૫ હંશરપ્રાર્થનામાળા.	૧૬ શિક્ષાવચન.

(૭) નાટક.

૧ જયકુમારીવિજય નાટક.	૨ શાકુંતલ.
૩ ઉત્તમરામચરિત.	૪ વિક્રમોર્વશીય.

મેાતીભાઈ નરસિંહભાઈ અમીન.

(સ્ત્રીઓને વાંચવા લાયક ઉત્તમ પુસ્તકોની બે યાદીઓ અમારી પાસે આવી ગઈ છે. ' મુન્દરી મુખોધ ' અન્દર તરફથી પણ એક યાદી તૈયાર થઈ ગયેલી છે. પરંતુ શ. મેાતીભાઈ તરફની યાદી માર્ગસૂચક હોવાથી તથા વાચક બહેનો અને બાળકો તરફથી મૂલ્યનાઓ મળ્યા પછી સંપૂર્ણ યાદી પ્રકટ થાય તો વધારે માફ. આમ ધારી પ્રથમ વાચકમંડળ સમક્ષ આ યાદી મૂકી, સ્ત્રીઓ અને બાલકોને માટેનાં ઉપયોગી ઉત્તમ પુસ્તકોની યાદીઓ અમને મોકલવા સર્વ વિચારવેત બહેનો તથા બાળકોને નિમન્નણ કરીએ છીએ. તન્મી

સમયવર્તન.

કાળ તરો મહિમા છે કેવો, શાણી સમજ લેનેરે;
ગર્વ તજ પ્રભુ ચરણ રહીને, મન વશ રાખી રહેનેરે.—કાળ.

દીનકર દીન ઉગતાંજ પ્રકાશે,

તરે પશુ અધ્યક્ષનેરે;

સમય તરો આધીન વર્તનિ,

વશ થાતો સંધ્યાનેરે.

કાળ૦

દક્ષ વસતે યૌવન ધરતા,

નવ પક્ષવિત થાએરે;

પાન ખરે સૌ શોભા વિરમે,

દલ તજ દે.હાંથેરે.

કાળ૦

ટપ્પી થપ્પી નદી પુર ચહેને.

મીઠો અતી મુકાલીરે;

જેમનું તેમ રહે ન કદીએ,

આજુન કાળ તણી મતીરે.

કાળ૦

જે નર બેસે રાજ્યસીંહાસન,
બપ કોના નવ ધરતારે;
તે જઈ વસતા જંગલ પહાડે,
નુંબી ઘડીને ફરતારે. કાગળ
ચશી નૌરખતાં ખીલે કુમુદીની,
પ્રાતઃ થઅ ખીકાયેરે;
રાત્રીએ પંકજ મુખ બાસે,
મલીન ભમર પુરાએરે. કાગળ
સુખદુખ સરખાં મિત્ર ગણીને,
કાગળો બપ નવ ધરવારે;
મન ઘેરીનો નિઘલ કરતાં,
કર વસુધાને ભરવારે. કાગળ

સૌ બખી.

આનન્દાશ્રમ.

ઝહા દેવને તિલાંજલી.

(આરતી)

જયદેવ, જયદેવ; એ રાહ.

જયદેવ, જયદેવ, ભવસય ઝહા દેવા;
અધું નહિ તમ સેવા, હો નાશક મેવા । જયદેવ. ૧
હૃયાં કે પ્રભાત, ઝહાના જપ થાએ,
આચમનિ સુકિ લિધ ચમચા, તન શુદ્ધિ સંધ્યા એ । જયદેવ. ૨
ત્રેકાળ સંધ્યાનાંય, ભાવિક જન બાસે;
અરિય ચર્મનાં ખોખાં, મુરતે પરખાએ । જયદેવ. ૩
પપ અમૃતર્તુ પાન, મનમાં ના મુજે;
વેપ રેડો તનમાંહે, શુદ્ધિ દીપ જુજે । જયદેવ. ૪
આર્ય પ્રજા વંસોડી, અંધ મુજ રોપાતાં;
માતપિતા પશુ ચાહી, ચાહી ઝહા પાતાં । જયદેવ. ૫
“દીપાદી”નાં તાન, જ્યાં ત્યાં સંભગાએ;
ખલાં આજનર્મો પાસે, “કંજગ” લેખાએ । જયદેવ. ૬
શેફું સસર્તુ માન, ઉષ્ણોદક પાયે;
ધનન કણુસે નહિ ને, રતાને દરખાયે । જયદેવ. ૭
ચક્રે ચક્રે તારિ, હાટડી રહિ ગાઝ;
ધી માંખણુ સંતાર્યા, દાદડી વુજ તાઝ । જયદેવ. ૮
દેડ બેંગો પશુ જાત, વુજમાં ફરનારી,
અધિજી ભાંગ ગાંજ પર, તારી સરદારી । જયદેવ. ૯
મળવા આવે મિત્ર, મનવર ઝહા કરતા;
ખાવાનું પુઝેના, પિતની સુંદરતા । જયદેવ. ૧૦

ભૂખ વખતે પણ ચાહ, ગાડાં ગગડાવે;
 વાળુ વિષે પણ ચ્હાથી, ચલવે ચ્હા, એ । બપદેવ. ૧૧
 તરણોમાં તોફાન ચ્હાનું દેખાયે;
 બની ગયા સુરદાસો, ચ્હાવિ ચ્હામા, એ; બપદેવ. ૧૨
 દિકરીઓના^૧ બાપ, ચ્હા લ્હાવો લેતા;
 દિકરાની નહિ આશા; બપદેવ. ૧૩
 શક્તિનિ ગાળી બોળી,^૨ શું ચાપ ખાવાથી ! !
 ચ્હા રૂપી દવ સગચ્છો, હેઠી ગયો હાથી ! ! બપદેવ. ૧૪
 અગણિત રોગ ઉપાધિ, તુલ્યથી ગણ પેડી;
 સિવર લંગ્ર દિશિરિયે, સ્ત્રી બેઠી હેઠી । બપદેવ. ૧૫
 ઉકાળેજો માલ, રરિ રરિ ઉકાળો;
 ધર્મ બાપ્ટ ચ્હા ચાલો, બે આંખે બાળો । બપદેવ. ૧૬
 કોડો રૂપિયા હાથ, બપદેવ. ૧૭
 હતભાગી હિંદવાસી, સમજે નહિ લેશે । બપદેવ. ૧૮
 ગરમ દેશની રીત, ઠંડું જળ દેવું;
 ઉપ્પુ વારિ દારૂ તુલ્ય, સ્વપ્ને ના લેવું । બપદેવ. ૧૯
 અશિષ્ટનું દહને સ્તવ, અશિષ્ટ જન કીધાં;
 ચ્હા વિન કામ ન સજે, કામજી કરિ દીધાં । બપદેવ. ૨૦
 નાનાં નિર્દોષ બાળ, પાગલિયે પોઢે;
 ચ્હાના કપ ખખડતાં, ઉઠે ઝટ કોડે । બપદેવ. ૨૧
 એની મોહક બળ, (જેમાં) કાચા સજકાયા;
 તનમન નરમ ચવાથી, શી વૈકુંઠ ધાયા । બપદેવ. ૨૨
 પેલી ચોપડી માંઢ “બુ” મુકિ “ચ્હા” ધાલ્યો;
 પાનારા શું પ્રિયે, સિશુનો બવ બાલ્યો । બપદેવ. ૨૩
 માટે ચેતી આપ, બહિષ્કર ચ્હા કરશે,
 દુશ્મન સમ દીકર કરશે. તો તન અખ ધરશે । બપદેવ. ૨૪
 માયુ દેવા આપ, ઝટપટ સિધારો;
 કદમ પનોતાં ટળતાં, ટળે દુઃખનો આરો । ! બપદેવ. ૨૫
 બરી સમાચો સર્વ, લ્યો સોગન સામા,
 ભગવાન બકતનો બીર, તાસે બુઝામાં. બપદેવ. ૨૬

ભગવાનલાલ આપાલાલ સૈયદ.

૧ ટાકતરો દહે છે કે, ચ્હા પીવાથી નળજાઈ વધે છે. તથા પાવણી લોકો દિવસમાં પણ પાવણી પીતા હોવાથી તેમનામાં દિકરીઓની સંખ્યા વધી પડે છે, જેને પરંપરા મળતા નથી.
 ૨ પ્રેમ એટલે દરજ્જો નળજી પડી ગઈ છે કે દરેક વર્તમાન પત્રમાં વાંચવાની કોઈ કંઈપણની માનવતા બોળતાં પુણીકારક દવાઓની જાહેર અંગરો જોવામાં આવે છે ! જે મા જમાનાની બચી-કાચી નહિ તો બીજું શું ?

નિજકુંજ.

મુલજ દુર્લભજ વેદ કૃત.

નવા રાસકાઓ, નવાં ભજનો, નવાં કાવ્યો, પાનાં ૧૫૦; ઉત્તમ છપોઈ ને ખાંધણી.

મૂલ્ય: ૦-૧૨-૦.

મળવાનાં ટેકાણા—અ. સૌ. જમનાબહેન નગીનદાસ સકલ્પ,
બાણગા વાલકેશ્વર—મુંબઈ.

એન. એમ. ત્રિપાઠીની કૃપની, કાલ્યાદેવી રોડ—મુંબઈ.
જીવનલાલ અમરશી મહેતા, સ્વામિનારાયણના મંદિર પાસે—અમદાવાદ.

તૈયાર છે.

“સરસ્વતીચન્દ્ર” ના કર્તા

શ્રીયુત ગોવર્ધનરામ.

એમના જીવનની ટુંકી કથા અને તેની તુલના.

લેખક કાન્તિલાલ જગનલાલ પંડ્યા, બી. એ.

૩૦૦ પૃષ્ઠનો સચિત્ર ગ્રન્થ.

કિંમત માત્ર ૦-૧૨-૦ પોષ્ટજ જુડું.

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની, કાલ્યાદેવીરોડ—મુંબઈ.

અમુલ્ય ભેટ.

“વૈદ્ય વિદ્યા”

આ નામનું અનેક વૈદ્યક વિષયોથી ભરપૂર અને સર્વ લોકો.

પયોગી ૧૨૮ પાનાંનું પુસ્તક એક પોષ્ટ કાર્ડ ઉપર નામ ઠામ લખી

ભાકલનારને કિંમત કે ટપાલ ખર્ચ કંઈ પણ લીધા વગર મફત

ભાકલી આપવામાં આવે છે.

રાજવૈદ્ય નારાયણજી દેશવળ

અમદાવાદ—કાઠીયાવાડ.

मंगलाष्टकम्.

(रचनारः स्व० चिन्दुभाई जसवंतराव, ब्राह्मणमाज.)

जहेना लक्ष्य अलक्ष्य रूप मर्हि छै शान्ति, निवासी रही,
जहेना दिव्य प्रभावमां अपिल आ सृष्टि प्रकाशी चही;
जे ज्ञाता परमात्मधी प्रकटियां ब्रह्मांड, शां उज्ज्वल ?
ते विश्वेश कृपाल आ वरचधूने चो सदा मंगल !
जहेणे व्योम सुहासिमुं हल्लकता अपीं शशि तारेक,
ज्योति अद्भूत सूर्यमंडलं दीप्ति, जे विश्व-उद्धारक;
जहेनी प्रीति, स्नेहनी गान. मधुर अद्वैतनुं निर्मल,
आपो तेज पवित्रजीवन प्रभु आ शुग्मने मंगल !
नीतिज्ञान उरे सुतन्वी सुशीला घाला, रुडां चारती,
शोभे भूषण भक्तिप्रेम गुणनां आनन्दपुष्पो आत,
दीपाधी । गृहधर्मसेवन मर्हि : सौन्दर्यने देवल,
सोभाये प्रिय प्रेमपान करजो : धाशां सहु मंगल !
शीळा दैवी प्रकाशमां सुललिता घाला उपा म्हालती,
स्नेहाळा पतिसूर्यना हृदयमां उल्लास संचारती;
एवां रम्य, ध्वष्य प्रेमलहरे, हिन्दोलतां मजुल,
एकैकारे जीवित दंपती तणां नित्ये घना मंगल !
लाचे स्मितभर्या सुखो पळ, कर्द, को गाढ दुखावली-
संकष्टो उर घोर छाप, गगने घेरी घुमे पादळो;
प्रेरी अमृतवायु शान्तिमधुरो, धन्दातणुं घो यल,
प्रार्थे आ, प्रभु ! युग्मनां प्रियजनो, भव्य करो मंगल !
सद्धर्म सुनीतिपथे चिहरतां, कार्यो करे ऊजळ्यां,
संपत्तिसवळां रही सुयश ने कल्याण बाधे घणां;
घाटिका जगनी मर्हि युगल आ प्रेमाळ ने विमल,
पामो मौख्यकुसुमनी परिमलो रेलन्ती सुमंगल !
पैदेही शुभ लग्न नन्दन जुवे देवांगना, वेष्टता,
दीपे अवर सौम्य हर्षकिरणे, संगान-नादो यता;
प्रीति भक्ति भरी प्रभुजीवननी, पेली आमोली पळ,
शीलीने सुग-सत्य-पुण्य धरणां, सिंचो यथे मंगल !
पामो सिद्धि अपार, बुद्धि सवळी, धर्मोंगणे र्हो मन,
पामो स्नेहसुगन्ध शीतल, अर्मांमर्हुं न्हुं जीवन,
याचीण जगदीश नम्र हृदये, शान्ति यधो मूनल,
ने रहेजो नयदंपतीउर प्रीतिमाला म्हा मंगल !

સુન્દરી સુખોધ.

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મનુ.

(પ્રસન્ન દેવતા રહે, ત્યાં-પામે સન્માન સુન્દરી.)

આધસપાદક.

પુસ્તક. ૮, આંક ૧૧.

શુભાર્થ, ૧૯૧૧.

સાધુસામાજ, અમદાવાદ.

પ્રકાશક અને તંત્રી—રામભોજનરાય જસવંતરાય.

વિષયસૂચન.

લેખક.

૫૪.

ઉદયગુંજન.

" સુન્દરીસુખોધ " મંડળ અને અનુવાસદાયક-૬-૩.

૩૫૭

આપણા સ્ત્રીજીવનતા મહા પ્રશ્નો.

૩૫૪

કાવ્યગુંજન.

પ્રકાશ આદે પ્રાર્થના.

રા. રા. જ.

૩૫૫

ધાર્તોલહરી.

પદ્યા.

રા. રૂમશિક્રી ત્રીવેદી.

૩૫૬

પ્રેમખંધન.

રા. આધ્યાત્મિક.

૩૫૭

વિદ્યાકલ્યા.

વનરખનિની ક્વાઓ.

રા. રા. મહુલાલ રતિલાલ ધુ.

૩૬૮

વિવિધવિહાર.

અને મહારી બાઈડી સાથે જનતું નથી.

રા. વૈદ્ય અમૃતલાલ સુન્દરજી પદિયાર. ૩૬૯

તેનું મારે થું કરેલું.

સરસ્વતી.

રા. ધાનનરાવ પ્રાણજોવિંદ પટેલ. બી.એ. ૩૭૫

શ્રીઓએ વાંચના સાથેક પુસ્તકો.

રા. R.

૩૮૧

શ્રી-ઉપયોગી. પુસ્તકો.

એક મિત્ર.

૩૮૩

પદ્મસંજ્ઞા.

૩૮૪

નાવેક લવાળામ પોષ્ટેન સાથે સત્રા રૂપિયોઃ હિન્દુસ્થાનની બદાર. રોકે રૂપિયો.

પાછોને ખાસ લાભ !

સુન્દરીમુખોદતા આહવાને યોછી કિમ્મતે મળતાં સ્ત્રીઉપયોગી નવલ કથાઓ

तथा सुभोधक रगीला पुरतके.

નવલ કથાઓ.	રચનાર	અસલ ક્રિમ્મત.	ખાસ ઓર્ડુ મંબ.
કપિજલા.	રા. શિવભાઈ બાપુભાઈ.	૩. ૮—૬—૦	૦—૪—૦
અલક્ષ્યજોતિ.	} " " (દરેકના)	૧—૮—૦	" ૦—૮—૦
પદ્મનાભ.			
મધુકર.			
મૃદુલા.	રા. ભોગીન્દ્રરાવ ર. દિવેટિયા. ખી. એ.	૦—૮—૦	" ૦—૬—૦
વાર્તાલહરી.	સૌ. પ્રમીલા તથા સૌ અરવિન્દા.	૧—૦—૦	" ૦—૧૨—૦
સુધાહાસિની.	સૌ. વિદ્યાગૌરી, ખી.એ., તથા સૌ. આરદાગૌરી, ખી.એ.	૧-૪-૦	" ૧-૦-૦
પ્રિયકાન્ત.	(ભનોરજક અને ઉત્કર્શક નવલકથા	પાકું પુઠું.	" ૦-૧૦-૦
	રા. રણજીતભાઈ વસ્તુભાઈ. ખી એ.	કાસુ પુઠું.	" ૦-૮-૦
ઉપાકાન્ત	રા. ભોગીન્દ્રરાવ ર. દિવેટિયા ખી. એ.	૧-૮-૦ પાકું પુઠું } કાસુ પુઠું }	૧-૦-૦ ૦-૮-૦
જોતિપુજ	રા. માધુભાઈ બાબારાવ દિવેટિયા	૧-૮-૦	" ૦-૮-૦
સંગ્રહ, ચરિત્રા, વિશે.			
ગીતમાળા (ભાગ ૨)	રા. સંકરરાય અમૃતરાય.	૦—૬—૦	" ૦—૪—૦
ગીત સંગ્રહ. (લગ્ન, જનોઇ પ્રસંગે નાગરોમાં ગવાતાં			
ગીત) સૌ. આળા બહેન.		૦—૮—૦	" ૦—૭—૦
અધોરકામિની જેવી. (છવનચરિત્ર) રા. શિવપ્રસાદ પડિન.			૦—૧-૯
હંકાશરીપ્રાઇમર.		૦—૨—૦	૦—૧—૦
પાછલાં સુન્દરીમુગ્ધ.			
ચોથા વર્ષના બધા અંકની પ્રાઇમર. દ્વાવ અર્થ માટે)		૧—૪—૦	" ૧—૦—૦
છઠ્ઠા વર્ષ , , , , , ,		૧—૪—૦	" ૧—૦—૦
બીજાં વર્ષોનાં છૂટક અંક-દરેકના.		, , ,	" ૦—૧—૦

દરેક પુસ્તકનું દપાલ ખર્ચ લેવું.

મગવાનું ઠેકાણું: સુન્દરી મુળોધ' મન્દિર, અમદાવાદ.

વિશેષ લાભ !

ગીતાર્થ સંબંધ તથા શોકસમનની થોડી નકલો અમારી પાસે છે. સુન્દરી સુબોધ મંદિરમાં મળતાં મધ્યમ પુનઃ લેનારને ગીતાર્થ સંબંધ વિના મૂલ્યે મોકલવામાં આવશે. તથા નવા આદકનું લવાજમ મોકલનાર સુન્દરી સુબોધના માદકને મોકલમન વિના મૂલ્યે આપવામાં આવશે. (બંનેનું ટપાલ ખર્ચ જુદા પડશે.)

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ઝોરવર્ધનરામલાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો “સ્રીયો પરિત થાય, રસજ્ઞ થાય, કુટુંબપોષક થાય, સ્વસ્થ થાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને “સુન્દર થાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય ને તે મુક્તતાથી “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ છાંયો અને કવેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબના ખરા કલ્યાણ કરવા “શક્તિમતી અને હત્યાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્જને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગની “કલ્યાણ વાસનાઓ વૃદ્ધ કરે,” પતિબક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉત્તર કરે અને તેના આંતર-વિવારોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ બેળવી દઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને અન્તે સ્વદેશમાં વૃદ્ધયુર્વના તેજસ્વી ફિરલો સપ્તર્ષિ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્ય સુન્દરીઓના જીવનની સંકલતા છે. “સ્રી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાજ્ય નથી... “સ્રીની ઉત્પત્તિ વિના દેશની ઉત્પત્તિ અસંભવ છે.”

વર્ષ ૮ મુ.] ઈ. સ. ૧૯૧૧, જુલાઈ:—આપાક, વિ. સં. ૧૯૬૭. [અંક ૧૧ મા.

ઉદયગુજન.

‘સુન્દરી સુબોધ મંડળ અને અખલા સહાયક ફન્ડ.

“૧. સ્રીઓને ખરી કેળવણી આપવામાં મદદ કરે એવાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવો તથા પુસ્તકો લખાવવાં; અને પ્રકટ કરવાં; પુસ્તકાલયની ચોપડીઓ સઘળી સ્રીઓને મફત થેર બેઠે વાંચવા મળે એવી યોજનાઓ ઠામ ઠામ કરવી; સ્રીઓને ખાસ ઉપયોગી પુસ્તકો તથા વસ્તુઓ એકઠી કરવી; તેઓ વિચાકલા, વૈદક, ભરતાં શુંથતાં, પાકશાસ્ત્ર, બાળક ઉછેરતાં તથા માંદાની ભાવજત કરતાં શાં ખો શકે અને સ્રીદોષો બાબતનું જ્ઞાન મેળવી શકે એવું વાંચન પુસ્તક પાઠવા તરફ આ પુસ્તકાલય તરફથી ખાસ પ્રયત્ન થાય એવી ગોઠવણ કરવી.

“૨. પત્નીશાળાઓની નિરંતર વૃદ્ધિ કર્યાં કરવી; અનાથ બાલિકાશ્રમને સંપૂર્ણ ઉત્તેજન આપવા ઉપરાંત વિધવા સ્રીઓને પોતાનું વૈધવ્યજીવન દેશ-સેવામાં ગાળતાં શીખવવા માટે એક મઠ અથવા મંદિરની સ્થાપના કરવી; જેમાં હોમને પોતાની સ્થિતિને યોગ્ય કેળવણી આપી, આપણા દેશમાં યે ગિની મૈયાના જેવી પડિહતાઓ તથા સ્રીઉપદેશકો, અને ઇસ્પતાલોમાં ખરા રીતે જરૂરની મૂયાણીઓ તથા નસો (સાવજત કરનારી સ્રીઓ) ની—એવી એવી ધણીક ખોટ જે પડે છે તે ઝોઝી કરવી; કુલીન પરંતુ ગરીબ પત્નીઓ અને વિધવાઓને દ્રવ્ય, અન્ન, વગેરેની સહાય કરવી; અને જે જે યોજનાઓ આપણા શુદ્ધસંસારને સુધારી શકે તે તે સર્વ યોજવી.” —યોગિની.

આપણા સ્ત્રીજીવનના મહાપ્રશ્નો.

બહેનો અને બન્ધુઓ !

‘આપણાં ગૃહ અને કુટુંબની જિંદગી તરફ જરા દૃષ્ટિ ફેરવશો ?—લવિધ્યની ઉચ્ચ વિપત્તિઓની આગાહી કરતાં અનેક મહાન દોષ, આપણી નવીન ચેતનાથી જાગ્રત થવા માટેથી, હિન્દી પ્રજાને નિર્વીર્ય, નિર્મૂળ કરવા મથી રહ્યા છે તે નજરે પડે છે ?

૧ યુવાન સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓમાં નળાભાઈ, રાગીપણ અને અકાળ મરણ નિરંતર વધે જાય છે.

૨ બાળકોનાં દર્દો, તહેમનામાં મૃત્યુનું પ્રમાણ, તથા નિર્બળતા; અને તહેમની કેળવણી તથા તન્દુરસ્તી તરફની એકાગ્રજી વધી પડ્યાં છે.

૩ આપણાં ગૃહજીવનમાં અજ્ઞાનતા, બહેમ અને અન્ધશ્રદ્ધાનું પરિણામ હજી જેમનું તેમ લાસે છે; અને જરી સ્ત્રીકેળવણીની તથા આપણી લવિધ્યની આશા—આપણાં બાલકોને આપવાના સત્ય શિક્ષણની ખામિ આપણે સર્વ સ્થળે જોઈએ છીએ.

૪ પ્રજ્ઞાચર્ય અને કુમારીવ્રતનું ખંડન-ખૂન કરતાં બાળલગ્નો, સ્ત્રીપુરુષના સંબન્ધમાં મિતાચારની ન્યૂનતા, અને વૈધવ્ય જીવનનાં કષ્ટો એ સર્વમાં દેખીતો ઘટાડો કોઈ રીતે નિહાળી શકતો નથી.

૫ ગોટી જરૂરિયાતો અને અતિખર્ચાળપણની અભિવૃદ્ધિને પરિણામે સ્ત્રી બાલકોની થઈ જતી નિર્ધન, નિરાધાર, ચેતનહીન ગિતિ સર્વત્ર વધે જાય છે.

આ અને આવાં અનેક દુષણ આપણાં જીવનમાં લયકરં ઝેર પ્રસારી રહ્યાં છે. અને નજરે જોયા, જીવનમાં અનુભવ્યા પછી પણ તે તરફ અસાધારણ બેદરકારી આપણે રાખીએ છીએ, તહેને બુદ્ધિ વંક આત્મહત્યા નહિં તો ખીન્નું શું કહેવું ?

“રહ્યાઓ અને સહાય થાઓ !”

“દેશોત્થતિનો ઉચ્ચ હેતુ નજર આગળ રાખી, વ્યક્તિ, તેમ જનસમાજ, આપણે સર્વ, સંસારમાં, સ્ત્રીઓના—લવિધ્યની પ્રજાની માતાઓના ઉચ્ચ પદનો. મહત્વનો, સ્વીકાર કરી, તેમને સર્વ રીતે સન્માનપાત્ર ગણીશું, ઉચ્ચ સુશિક્ષણવડે તેમનાં જીવન ઉન્નત કરીશું, તેમની ઉન્નતિમાં વિશ્વકર્તા અસમાન વિવાહ, બાળલગ્ન, બાલમયોગ આદિ બન્ધનોથી, અયોગ્ય અંકુશોથી, તેમને મુક્ત કરીશું, તેમનાં કર્તવ્યમાં તેમને યોગ્ય સ્વાતંત્ર્ય આપીશું, દરેક પ્રકારે તેમનાં જીવન મુખમય, આનન્દમય કરવા યતન કરીશું,”—તોજ આપણા દેશની આ અનેક વિષ ઝરણીઓનાં પૂર આપણે અટકાવી શકીશું. પ્રભુ આ સત્કાર્યમાં આપણને સહાય થાઓ !

તન્ત્રી.

કાવ્યકુંજ.

પ્રકાશ માટે પ્રાર્થના

મધુર, મધુર તેજ ! આજ,	લલિત પગલિ લાવો;
આવો, આવો પ્રણયરાજ !	હૃદય આ સુહાવો.
બેઠી જીવનઘેરી રાત,	ગગનઘન નિવારો;
મંગલમય સુરપ્રભાત !	રમ્ય, પ્રિય પધારો.
સાયર છો રાજરાજ !	વિશ્વને વહાવો;
કિશ્કિન્ધકણ અરૂપ કાજ,	દયા, નાથ ! લાવો.
ઉડી મનશુદ્ધા મલીન,	તમઘટા વિદારો;
પુણ્યમુધાંજરણ ! દીન	અન્તરે પધારો.
વિષયવિષની આગ છાંયી,	દહતો જીવનમાં, ઓ !
રંક ઘેર શાન્તિદાયી	પગલિ, તાત ! લાવો.
જીવન જાલ-આશ હીન,	પ્રિય ! કૃપાલ થાઓ;
પાપ-દુષ્ટતા વિલીન,	જાલકકર બ્રહ્માઓ.
પતિત જીર્ણ જીવિતમાંદ્ર,	અમરમેઘ ! આવો;
પાવન કરી હૃદયરાય !	આત્મપુલ કુલાવો.
યાચક પ્રભુને હું નિત્ય,	પ્રાણદાન લાવો;
તિમિરપંકમાંથી સત્ય	જ્ઞાન દર્શ છુડાવો.
દેખું ના, વસો સમીપ,	જ્ઞાન્તિ વિષમ કાપો,
જાંખી કંઈ પ્રણયદીપ,	દિવ્યનયન આપો.
અન્ધ, ખાલ, અજાલ છેક,	રક ઉર, સુહાવો;
પરમ પ્રેમકિરણ એક,	પ્રમુચ્છ ! જ્યેતિ લાવો.
મધુર, મધુર તેજ ! આજ,	લલિત, લલિત આવો;
લાવો, લાવો પ્રણય, રાજ !	જીવનમાં સુહાવો.

વાર્તાલહરી

પદ્મી.

(Indian Ladies Magazine માંથી.)

૧૨

ચંદ્રપુર નામના ન્હાના ગામડાની એક બાળુએ સુંદીર નીલવર્ણીય ક્ષેત્રો આવી રહેલાં છે. તેની થોડેક દૂર તરુઓનો મહાન ઝુંડ, સુંદર સરિતા, ઉન્હાગાની સમ્પત અને અમલ્ય ગરમીમાં શાન્તિ આપતી આંગાવાડી, તેમાં વસતા વિવિધ જાતનાં વિહંગો અને એક ચાર વિશાળ કાસાર તેના અવર્ણનીય સૌન્દર્યમાં ટાઢ કરતાં હતાં. ગામના સાંકડા, પથર પૂણે, અને ઘૂળવાળા રસ્તા ઉપરથી એમ અનુમાન કરી શકાય કે આ ગામના લોકો અવિનીત છે, પરંતુ તેમ નહતું; કારણ કે આ ન્હાનકડા ગામના અસંખ્ય વિદ્યાર્થીઓ વિશ્વવિદ્યાલયની પરીક્ષામાં પસાર થઈ વહીલ, ડાકટર વા ન્યાયાધિશ થયા હતા અને હજુ પણ થતા હતા. આ ન્હાનકડા રમણીય ગામમાં ઘણા સૌન્દર્યવાળાં સ્થળો હતાં. કમનના પુષ્પોથી પરિપૂર્ણ કાસાર ખરેખર ઘણું રમણીય હતું. આની અંદર ઉન્હાગાની સમ્પત ગરમીમાં અથવા તો ભરંકર દુષ્કાળ પણ જલ ખુટતું ન હતું. પ્રાતઃકાલે અને સાયંકાલે ચંદ્રપુરની વૃદ્ધ વાતુડી ડોચીમાઓ, સૌન્દર્યવતી લજ્જાવતી યુવતીઓ—અને નિર્દોષ સરલ કન્યાઓ—નવાં વિવિધ રંગના વસ્ત્રો પરિધાન કરી જલસિંચન કરવા આઈ આવતી હતી. રમણીય કાસારની અવર્ણનીય રમણીયતામાં વૃદ્ધિ થતી અને સ્વર્ગીય દેવાકૃતિઓ કુદરતના સૌન્દર્યનું નિરીક્ષણ કરવા ખરેખર કાસાર પર આવી ન હોય એવો ભાસ થતો હતો. ન્હાની ન્હાની બાલિકાઓ કમલનાં પુષ્પો લેતી અને હાંથી પોતાની ચમુઓ અને છાતી સાથે ચાંપતી. કુદરતના સૌન્દર્યથી આદ્ભૂત પામી-આમ તેમ દોડતી અને નિર્દોષ રમતો રમતી. કાસારની આસપાસ ઉગેલાં વિવિધ જાતનાં તરુઓ, વેણાઓ અને છાંડવાઓ નીચે જે ન્હાની બાલિકાઓ પોતાની માતા, ભગિની વા બાબી સાથે આવતી તે બેસતી અને ઘણું કરીને ન્હાના ન્હાના ધોળાં, ગોળાં અને લીલાં કાંકરા એકઠા કરી રમતી. સાયંકાલે કાસારનો દેખાવ અસ્ત પામતા સૂરને લીધે ઉદય પામતા ચંદ્રને લીધે, જલસિંચન કરવા આવતી સ્ત્રીઓને લીધે—ચરીને પાછાં આવતાં દોરોને લીધે ઘણાજ મોહક ને સુંદર લાગતો. ન્હાની બાલિકાઓના સુપુરાં ગીતકા-કોયમનો સુંદર સ્વર, અને મૂચરો કેકારવ, કામ કરી શ્રમિત થયેલાં મૃદરથોને અને વાંચી વાંચી શ્રમિત થયેલા યુવક વિદ્યાર્થીઓને આવવા લગત્યાવનો હતા.

જે માસની એક સાંત સાંજે આ તરુઓની નીચે ચાર બાલિકાઓ રમવામાં મગ્ન થયેલી હતી. પાંચિકાઓ પદ્માના કોમલ કરમાં વિરાજતાં હતાં. તેની સ્વેત વર્ણીય સુંવાળી હથેળી-કાળી ચંકચકિત આંખો, મીઠડો સ્વર, સુંદર પડેડો—ન્હાનકડું પોલકું જાલરવાળી મોઢી ધાપરી અને લાંબા કાળા કેશ સર્વેનું ધ્યાન ખેંચતાં હતાં. રમવામાં વારંવાર તે દારતી અને તેની રાખીઓ નીકરતી ત્હારે રહતી. રમનાં રમનાં પાંચીકા બાલવાથી જનકીએ કશું ઉમી રહે, ને આ પાંચીકા હાથો !

તે હસતાં મુખમાં પર શોકની છાયા, પ્રસરી રહી અને ધીમેથી તે પાંચીકાઓ તહેજે આપી દીધાં.

આ ન્હાની છોડીઓના સમૂહથી થોડેક દૂર બે સુવાન કુમારો એક ખીજની ગરદનમાં હાથ નાંખી ફરતા હતા. ચંદ્રશેખરની ગોરવણીય ચામડી, સુંદીર વાળ, બોલવાની અને ચાલવાની મોહક રીત અન્યના હૃદયનું આકર્ષણ કરતી. શ્રીનિવાસ કાળો અને ઉચો હતો. તહેનો ચહેરો કંઈ મોહક ન હતો.

ચંદ્રશેખરે કહ્યું “આપણા ન્હાના ગામડાને પોતાના કુકુમ્મય પગલાંથી ‘જ્યોતિર્મય’ કરનાર આ ન્હાની સ્વર્ગીય દેવપુત્રીઓ પાસે, ચાલ, આપણે જઈએ.”

“આ ન્હાની મૂર્ખ છોડીઓ પાસે જઈને આપણે શું કરશું ?” શ્રીનિવાસે કહ્યું.

“અરે એ શું કરે છે એ જોઈએ. ચાલ તો ખરો.”

જ્ઞહારે પદ્માએ પાંચીકા નીચે નાંખ્યાં ત્હારે આ બંને યુવકો ત્યાં પહોંચ્યા. જનકીએ મર્મથી કહ્યું “તહે સાત પોત લાખ્યાં. તહે મહેને હજી ચારજ પોત બગાડ્યાં છે.” ચંદ્ર આનિમિષ દૃષ્ટિથી પદ્મા સામું જોઈ રહ્યો અને તહેણે કહ્યું “ચાલ આપણે બે રમીએ. એરી ન્હાની છોડી સાથે શું બળ બતાવે છે. જનકીએ ચંદ્રને પાંચીકા આપ્યાં અને બોલી “હરાબ્યો. હરાબ્યો. રમતાં બહુ આવડે. ઉતરી પડો જોઈએ ?”

ચંદ્રશેખરને રમતાં ક્યાંથી આવડે ? આખરે તે હાર્યો. સર્વ છોડીઓ તહેની મરકરી કરવા લાગી અને બોલી “મ્હોટા તે ખોટા. અમનેય ન હરાવી શક્યા” જનકીએ પણ વાગ્ન પ્રહાર શરૂ કર્યો. અને પદ્મા હસવા લાગી કારણ કે આટલા મોટા કરતાં તહેને સાઈ રમતાં આવડતું હતું. !

લજ્જત યદ બને યુવકો ચાલ્યા અને આલ્પાઓ પાછી રમવા લાગી. ચંદ્રે પૂછ્યું “મર્મથી વધારે સૌન્દર્યવતી કાણુ હતી ?”

“જનકી ધણી ચપલ અને ચાલાક છે. હું તો તહેને પસંદ કરું છું.” શ્રીનિવાસે કહ્યું.

“ખરેખર તે હુશીઆર છે. પરંતુ તે બહુ મોલે છે. મહેને તો પદ્મા ફાહી અને મોહક લાગી.”

તહે તો દરેક બાળતમાં મહારાથી જુદોજ પડે છે. તું તો બહુ વિચિત્ર છે હો !

ચંદ્રશેખર અને શ્રી નિવાસ બંને મેડીકલ કોલેજમાં બણતાં હતાં. “સમર વેડેશન” હોવાથી તેઓ પોતાના ગામમાં આવ્યા હતા. પદ્મા પણ આ વખતે ચંદ્રપુર આવી હતી.

૨

કૃષ્ણપુર રેશન પાસે એક બાહુતી ગાડીવાળા સાથે જુન માસની ઓગણીસમી તારીખે મધ્યાન્હકાલે એક પચામ વર્ષનો જદ તકરાર કરતો હતો. ગંગાધર માત્ર થોડુંક અંગ્રેજી બોલેલો હતો પરંતુ પ્રમાણિકતાથી-ખતથી અને ઉચોગથી તહેને હાલ પચામ રૂપિયા મળતા હતા. ગંગાધરને ઘણાએક છોકરાં હતાં-અરે-તહેના છોકરાને પણ છોકરાં હતાં. તે અને તહેનું કુકુમ્મ રામેશ્વરની યાત્રા કરી પાછાં આવ્યાં હતાં. જો તે એકલો હોત તો તહેને ગાડીની જરૂર ન પડત પણ આજુ કુકુમ્મ સાથે હતું તેથી તહેણે ગાડી-વાળાને ત્રણ આના બાહુ આપવાનું કહ્યું પણ ગાડીવાળાએ આઠ આના માગ્યા ત્હારે ઘણાજ આમ્રદથી ચાર આના આપવા તહેણે કમૂલ કર્યા.

રોશનપર રામચંદ્ર ન્યાયાધિય પણ આવેલા હતા. કારણ કે તેની પુત્રી રૂક્મણીના વિવાહના શુભ પ્રસંગે ચંદ્રશેખર તેમજ તેહનું મિત્રમંડળ આવવાનું હતું. ઘણાં બપોરથી અને આનંદથી બીજે દિવસે લગ્ન કરવામાં આવ્યાં. લગ્નદિયા ચાર દિવસ ચાલી. બાહ્યોને પણ તૃપ્ત કરવામાં આવ્યા. પતિ અને પત્નીને-નવ યુગલને-હીરાં માણેક મોતી એવી એવી અમૂલ્ય તે એસંખ્ય બેટા મળ્યા. લગ્ન પૂરાં થયાં ત્યારે ખર્ચ ઘણો થયો. બાહ્યોને દક્ષિણા આપવામાં સંપૂર્ણ બપોરો જતાવવામાં-શ્રાદ્ધ બોજનમાં-સારાં બપોરનાર રોશની પિતાન્મર અને આબુપણો પહેરી પંગતમાં ફરવામાં ઘણાજ ખર્ચ થયો હતો-તેને દેવું બેઠારવું પડ્યું હતું. લગ્ન ખર્ચનો એક દશાંશ ભાગ જે સેવાસદન, Widow's home, અંત્યજ વર્ગ સુધારક મંડળ અથવા કોઈ અપંગને આપવામાં જે તેણે કર્યો હોત તે દેવું સાફ થાત! ઈશ્વર! ભારતવાસીમાં આવી સદૃશ્યદિ મૂક!

ચંદ્રશેખરને તેના કાકાએ હજી ત્યાં રહેવા આમ્રહ કર્યો અને ઉંદાણો ત્યાં જાળવ્યા હતાં. રૂપ્યપુરમાં તે ઘણાજ હર્ષથી રહેતો. એક સમયે તેના કાકા રામચંદ્રને તેના એકીને ત્યાં સીમંત હોવાને લીધે જવું પડ્યું અને ચંદ્ર પણ તેની સાથે ગયો. સીમંતની ક્રિયા પૂર્ણ થયા પછી સર્વ જામવા બેઠા. ચંદ્રને જામવાની રૂચિ નહતી. પણ દૂધપાક, આખો ભંડો અને ટીડોરાં જેછને તેના મોઢામાં પાણી છૂટ્યું. જ્યારે પંગતમાં પતરાળાઓ પીરસાતી હતી ત્યારે ચંદ્રની નજર એક સ્ત્રીઓના સમઢ ઉપર પડી; તેમાં એક યુવતી ગાતી હતી અને સર્વને ગવરાતી હતી. મધુર અને મંદ સ્વરે ગાતી-સર્વની નાયક પદ્માની ઉપર તેની નજર પડી. પદ્માએ પ્રેમનું એક છુપુ અને જીવાંસુ કટાક્ષ તેની પ્રત્યે દેંદ્યુ, પરંતુ સર્વની હાજરીને લીધે-હિંદુ ગૃહસ્થાસના નિયમે લીધે-લગ્નને લીધે તે બોલી શકી નહિ. પદ્માના સુંદર નેત્રો ચંદ્રની ચક્ષુ આગળ તરી આવ્યા અને આખો દિવસ પદ્માના વિચારમાંજ તે વિલીન રહ્યો. પદ્માને માટે પ્રેમની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ અને તેની પ્રસંસા તે કરવા લાગ્યો. લગ્નના વિચારો તેના મનમાં આવવા લાગ્યા. તેનો પિતા વિનીત હતો-વિશ્વવિદ્યાલયનો ગ્રેજ્યુએટ હતો-સુધારક હતો તેથી સોજ વર્ગની કેમળ વયમાં તેને પરણાવ તેવો સંભવ ન હતો. પદ્માનું વય લગભગ તેર ચૌદ વર્ષનું હતું, પરંતુ તેને ખાત્રી હતી કે લગ્ન કરવાથી તેના અજ્ઞાસમાં અલેખ નહિ પડે. હિંદુલગ્નના કેટલાએક દુષ્ટ રિવાજો પ્રત્યે તેને તિરસ્કાર હતો. પોતાના કાકાને ત્યાં રૂક્મણીના લગ્નમાં પતિપત્નીથી બીજા સાથે-અરે-અરપરસ પણ ભોજાતું નહિ. અવિનીત મૂર્ખ સ્ત્રીઓની મસ્કરી સહન કરવી પડતી. મહારાજ કહે તેમ કરવું પડતું. જાણે પતિ અને પત્ની સુરોભિત મોઢાં પુતળાં ન હોય! જમાણે વારંવાર પશુચરકે જવું પડતું એ પણ તેને અયોગ્ય લાગતું જે કે સાસુઓ જમાણી જે સંભાળ લે છે તેમને જે મીઠાં વચ્ચેનાથી બોલાવે છે. તેમને જે રીતે ખુશી કરે છે-તેમને પોતાના પુત્ર માણક સાથે છે તેને માટે તે સાસુઓની પ્રસંસા કરતો.

લગ્નના આ વિચારો તેના મનમાં આવ્યા જ નહિ. પદ્માને પરણવાથી જે શુભ તેને મળવાનું હતું તેનાજ વિચારો તેને આવ્યા. પદ્મા સાથે પરણવું એ વિચાર તેને આદર્યા આપનો અને પદ્મા મહારી મહારાણી થશે એટલે વધારે ગાદિય એમ ધારતો.

૩

ચિયાળો ચાલતો હતો. પરીક્ષા પૂરી થયા પછી આરામ લેવા ચંદ્ર ખાડો રામચંદ્રને ત્યાં આવેલ છે. રામચંદ્રની કમાણી દિન પ્રતિદિન વધતી જતી હોવાને લીધે ગામથી થોડેક દૂર રમણિય પ્રદેશમાંના ભવ્ય બંગલામાં તે રહે છે. પરીક્ષાની સખ્ત મહેનતને લીધે તેની તબીબત બગડી હતી. તેથી તે હમણાં સંપૂર્ણ આરામ લેતો હતો. પ્રાતઃકાલે અને સાયંકાલે પાસે આવેલી ટેકરીઓ પર અથવા સરિતા તીરે-અથવા ખેનરોમાં તે ફરતો અને ગામડામાંથી તેમજ ગામડીઆઓમાંથી સંપૂર્ણ આનંદ મેળવતો. ઘણી વખત બપોરે તે વાડીના કુજમાં જતો અને કાલીદાસકૃત શાકુંતલ વાંચતો કોઇવાર જુદા માતા પાસે બેસતો અને આનંદથી વાર્તા શ્રવણ કરતો.

ચંદ્ર “ટેનીસ” નો શોખીન હતો. તેના આલ્યા પછી થોડેક દિવસે “ટેનીસ” ડુનમિન્ટ થવાની હતી. ચંદ્ર ત્યાં જયા માટે તૈયાર થયો અને પોતાને ટેનીસ સાઈ આવડતું હોવાને લીધે “અંખીઅન” થવાની આસા હતી. પરંતુ મનુષ્ય ધારે છે શું તે હાથર કરે છે શું. Man proposes, God disposes ચંદ્ર જ્યારે રસ્તામાં જતો હતો ત્યારે એક થોડો ગાડી તોડી ભાગ્યો. ચંદ્રને કષાળમાં સખ્ત ઇજા થઇ અને તેના ડાબા હાથની અંગુલીઓમાંથી લોહીની ધારા વહેવા લાગી. કોઇ એક સદૃશદ્રશ્ય તેને પદમાને ત્યાં લઇ ગયો. તેના પિતા કોર્ટમાંથી આવ્યા ન હતા-તેની માતા પા-ડોશીને ત્યાં ગઇ હતી. રસોઇઓ પાણી ભરવા ગયો હતો. શૃદ્ધમાં તે અને ચાકરડી હતી. ચંદ્રના જોડાનો અવાજ સાંભળી પદ્મા બહાર આવી અને ચંદ્રના મસ્તક ઉપર લોહી અને હાથ ઉપર પાટો જોઇ તે બોલી : “ચંદ્રભાઈ ! શું થયું ! લોહી શાથી નીકળ્યું !

બહે ભારતવર્ષની બાલાઓને લગ્નવતી અને અવિનીત કહેવામાં આવે પરંતુ અ-ણીને સમયે ત બાહોશ ને બહાદુર બને છે. તેમાં લગારે સંશય નથી.

“ચંદ્રભાઈ ! આ પક્ષંગ ઉપર સુષ્ઠ જાઓ. હું હમણાં પાટો ને દવા લાવું છું. એટલી રોહ અને મુધામય વાણીમાં બોલી કે ચંદ્રનું દરદ અર્ધ થઇ ગયું. તેના હાથમાં રેશમનો કકડો હતો. અને તેના ઉપર લીલા નાનુક દોરાથી તે ટુચ ભરતી હતી. તે કટકો લેજો તેના મસ્તક ઉપર બાંધ્યો; અંગુડામાંથી પણ હવે લોહી બહુ નીકળતું નહતું; પદ્માએ તે સાફ કર્યો અને તેના ઉપર કોપરાના તેલનો પાટો બાંધ્યો.

આ મમતાવાળી અમૂલ્ય સેવા માટે ચંદ્ર શું બોલી શકે ? જ્યારે કોઇ જુદા પુરૂષને યુવાન પુરૂષનો આભાર માનવો હોય ત્યારે ‘જેરા ‘બાપુ’ ‘સુખી રહે’ ‘સો વપનો થા’ “તું દીકરાનો બાપ થા.” એવાં એવાં આશીર્વાચનો વાપરે છે. જ્યારે કોઇ યુવાનને જુદો આભાર માનવો હોય ત્યારે “હાથ, એ શબ્દો નીચું જોઇને નમ્રતાથી બોલે છે. પરંતુ યુવાન પુરૂષ વા સ્ત્રીને અન્ય યુવાન પુરૂષ વા સ્ત્રીનો આભાર માનવો હોય ત્યારે તે અવાચક રહે છે અને માત્ર નેત્રોથીજ આભારની લાગણી દર્શાવે છે. ચંદ્ર એક શબ્દો પશુ ઉચ્ચાર ન કર્યો. તેની પ્રત્યે આભારનું કથક્ષ કેંકયું. આખરે ચંદ્રે પૂછ્યું “પદ્માશીની; હમણાં શું વાંચો છો ?” હમણાં માસ્તર બજાવા આવે છે. ખીનું કંઈ વંચાતું નથી. પણ એ ચોપડીમાં મજા નથી પડતી. તેમાં યુરોપીયન શૃદ્ધસંસારની વાતો છે. પદ્માએ કહ્યું. આપણા દુઃખી શૃદ્ધસંસારની વાતો વાંચો ? હું જે મામિકો આપીશ તેનું અધ્યયન કરશો. પદ્મા તહેને વિનીત છે એ સાઈ થયું હો.”

આ વખતે ઘરમાં બધાં આવ્યાં અને ચંદ્ર સર્વની રમ લાઇ ઘેર ગયો.

ચંદ્ર પદ્મા સાર માસિકો લાવ્યો. પદ્માને ગુલાબના પુષ્પોનો ખુબ શોખ હતો તેથી તે હોને ગુલાબ વારંવાર લાવી આપતો. ઘણીવાર ધીમેથી તે ગુલાબ હોના લાલી-વાળા ગાંઠ ઉપર ફેંકતો. તેઓ બન્ને ઘણીવાર કુંજમાં એકઠાં બેસતાં અને ચંદ્ર પદ્માને શાકુન્તલ પ્રમખવતો; ચંદ્ર ! પદ્મા એ ખરેખર ત્હારું ગુલાબ છે એ ગુલાબના કોમળ કુસુમને કરમાવા ન દેનો હો !

૬

પ્રિય વાંચનાર ! વખતને જતાં વાર નથી. ફરીવાર એ વેદેશન આવ્યું છે. યાજ્ઞ બંધ થયા પછી ચંદ્ર પોતાના ગામ ગયો-છે. તે પોતાના બ્હાલા પિતા સાથે હાલ રહે છે. ચંદ્રનું વેવિશાળ પદ્મા સાથે થયું છે ! ! અને યોડાએક સમયમાં પરણશે ! ! હોના પિતા જેવા મુધારકે આ શું કહ્યું ! પદ્મા કાઠી હતી તેથી વેવિશાળ કહ્યું. અને મ્હોટી હતી તેથી લગ્ન પણ નહીં થયાં. ચંદ્રને લગ્ન વિષે પૂછવામાં આવ્યું. ચંદ્રે ઘણા હર્ષથી પરણવાની હા કહી.

ચંદ્રશેખર પરણ્યો. બન્ને મુખી થયાં. એક સમયે પૂર્ણિમાની રાત્રીએ બન્ને જણ અગામીમાં બેઠાં હતાં. ચાંદની હતી. ચંદ્રનું તેજ આદ્યારક લાગતું હતું. બન્ને જણાં પુરસ્કી ઉપર બેઠાં હતાં. વચમાં એક જોળ ટેમલ હતું. ટેમલ ઉપર દૂધના વાડકા હતા. દૂધપીત્તાં પીતાં ચંદ્રે કહ્યું “વહાણી તે દિવસે પાંચેક રમતાંપ નહતું આવડતું સાંભરે છે !

તે દિવસે જાનકીથીએ હાર્યા હતા સાંભરે છે. પદ્માએ કહ્યું.

બન્ને જણાં દૂધ પી રહ્યાં અને ચંદ્રે પદ્માના કોમળ લાલ અને સુવાળાં ગાંઠ ઉપર એક પ્રેમનું સુંગમ કહ્યું.

રમણીક ત્રીવેલી.

પ્રેમ બંધન.

સ્નેહચ્છેદેऽપિ સ્નેહીનાં ગુણા નાયાન્તિ વિક્રિયામ્ ।

મંગેનાપિ મૃગાલાનામનુવધ્નન્તિ તન્તવઃ ॥

ભારતીયઃ—સ્નેહનો ભંજ થયા છતાં પણ સ્નેહી મનુષ્યોનાં ગુણમાં ફેરફાર થતો નથી. જુઓ ! કમળદંડનો ભંજ થાય છે ત્યારે પણ તેના તન્તુઓથી તે સંધાયેલો દોષ છે.

આપણી આ નાનકડી વાર્તાની ચરચાળ ઇસીસનના સોળમા સૈકાની આખરે થાય છે. જે સમયે હિન્દુ અને મુસલમાનોના પાળક પિતા મહેનશાહ અકબર હિન્દુસ્તાનનાં મોમલ સામ્રાજ્ય પ્રસારવા મથતો હતો તે સમયે નર્મદા નદીની ખીણમાં અનેક નાનાં મોટાં રજપુત રાજ્યો હતાં. તે રાજ્યોના વિસ્તાર પુરેલખંડ અને રવાના વિસ્તાર પ્રદેશથી દક્ષિણમાં બ્રાહ્મણીવંશનાં અકમલનગર અને બેરરનાં રાજ્યો સુધી હતાં. તે પ્રદેશમાંથી તાપી અને નર્મદા નદી વાદાં અને ઉડાં જંગલોમાં થઇને પસાર થતી હતી. આસપાસની જમી સર્વત્ર ખાશ રેકરાવાળી હતી. તેમાં બીજ, ગોંડ, કંધ વિગેરે જંગલી જાનો વસતી હતી. આ ન્હાનાં ન્હાનાં રાજ્યો તેવીજ વસતી ઉપર પોતાનો અમલ ચલાવતાં હતાં.

મન્યાનો મમય જળલપુરથી દક્ષિણે આશરે વિસેક માઇલ આવેલી નર્મદા, નદીની ઉડી ખીણમાં અતિ મનોહર લાગતો હતો. નદી જોડા પટમાં થઇ વહી જતી હતી. પાણી પણ આ રથજે ઘણુંજ ઉંડું હતું. આસપાસના બે કાંઠા પાણીથી લગભગ પચાત્ર પચાસ ફીટ ઉંચા હતા. આ મમયે એક નાની સરખી હોડી પશ્ચિમ તરફથી નેસબેર ધસી આવી અને એક મોટી પથ્થરની શીલા પાસે આવી ઢબી રહી. તેમાંથી એક લસકરી પોચાકને લગભગ પચીસ વરસાની. ઉમ્મરનો રજપુત કુદી પડ્યો અને પાગેની ઝાડીમાં એક સુકુમાર ગાળા ઢબી હતી તેની પામે જઇ પહોંચ્યો.

“ બહાના રજુમલમીંદ ! ત્હમે કેટલી બધી વખત મુંધી રાહ નેવડાવી ? હું ક્યારની અહીં આવી ત્હમारी રાહ નેહું છું. મહારા મનમાં એમ હતું જે ત્હમે આજ પણ નહીં આવો. આજે ‘મહારા કાકા’ પાસેથી જેમ તેમ રજા માગી અત્રે આવી છું. કહો કેમ આજે આટલા બધા મોડા થઇ પડ્યા ? ”

“ સમુણમુંદરી ! આજે રહેજ મહારે રોકાઇ જવું પડ્યું તેથી વાર લાગી: પરંતુ હું તો આ છેવટની ત્હમारी રજા માગવા આવ્યો છું. મહારે હવે અહમદનગરના રાજ્યમાં જવાનું છે અને ત્યાંથી લસકર લઇ મોગશે ઉપર ધસારો કરવાનો છે. એટલે મહારાથી ત્હમને તુરત મળાશે નહીં. મુંદરી ! ત્હમે હવે આ સેવકને જુલીજ જવાનાં. ખીજા કાંઇ ત્હમારે યોગ્ય રવામી સાથે પરજુશો એટલે આ સેવકને ભુલવાનાં ” રજુમલે જવાબ આપ્યો.

“ બહાના રજુમલ ! શા માટે તું એવું ધારે છે ? હવે તો જે પ્રેમ બધાથો તે બધાથો તેમાં કાંઇ પણ ફરક પડવાનોજ નથી. ગમે ત્યાં તું જજે પરંતુ આ ત્હારી પ્રેમાળ મૂર્તિને ભૂલીશ નહીં. પણ તેનો કહે કે તું કયે રસ્તે થઇ જવાનો છું ? ” અતિશય પ્રેમના આવેશમાં સમુણે ‘તું’કારથી પોતાના પ્રિય તરફ દૃષ્ટી પડતા પૂછ્યું.

“ ખાનદેશના જંગલમાં થઇને વિધ્યાયજના પ્રદેશમાં જવાનું છે અને ત્યાંથી મોગલ દળ ઉપર છાપો મારવાનો છે. ”

આટલું સાંભળતાં મયુણ ધણીજ ખિન્ન થઇ ગઇ. આંખમાં અશ્રુ આંસી ગયાં. તેથી રજુમલને ગળે બાઝી બોલી “ રજુમલમીંદ ! ત્યાં તો નજ જશે, ખાનદેશમાંતો પ્રચંડ બહારવટીઓ બહાદુરસીંદ રહે છે. શું ત્હમને ખબર નથી ? તેનો કેટલો બધો ત્રાસ છે ? તેના કરથી આખો મધ્ય હિંદુસ્તાન ધ્રુજે છે. માટે ધધરને ખાતર ત્હમે ત્યાં ન જશો. હું ત્હમને વિનવીને કહું છું જે ત્હમે ત્યાં ન જશો. ત્હમને નોકરીની ધમ્મા હશે તો મહારા કાકા સુજનમીંદને દિલ્લીના ચહેનશાહ અકબર સાથે સારી વગ છે, તેથી ત્હમને ત્યાં સારો હોદ્દો અપાવીશ. નહીંતો મહારા કાકાનું રાજ્ય આ સરદારગઢની ટેકરી આસપાસ છે તે ત્હમાડુંજ છે. માટે ન જશો. રજુમલ ! આ ત્હમારા પ્રેમની પિપાસુ ત્હમારી પાસે આ માગીજ લે છે. માટે ત્યાંતો નજ જશો. મોગશે સાથે બડતા કરતાં તેમની નોકરીમાં લાભ છે. અહમદનગરનું રાજ્ય તો આજ છે ને હાલ નથી. ”

“ બહાલી મયુણ ! મ્હને ન રોકાઇ. બહાદુરસીંદ તો શું પરંતુ ત્હેના કરતાં હજાર ધણેા ફર બહારવટીઓ મ્હને કાંઇ કરી શકે તેમ નથી. ત્હારી ધમ્મા હોય તો તે બહારવટીઆને ત્હારી પામે આણી રજુ કરૂં ” રજુમલે આશ્વાસન આપતાં જવાબ આપ્યો.

“જહારવડીઆનું નામ સાંભળી સગુણું કંપી ઉઠી. તહેનું હૃદય બધથી ધબકવા લાગ્યું. કપાળ ઉપર પરસેવો થઇ આવ્યો. તહેને હોઠી તે બોલવા લાગી “રણુમંગ ! ત્હમને ખબર તો હશે જે આ ફૂર જહારવડીઆને પકડવાને મહારા કાકા સુજનસીંહ શહેનશાહ આકબરને વચન આપ્યું છે. તેથી આસપાસનાં વિકટ વનમાં તેમજ ડુંગરોમાં નાની નાની લશ્કરી હુકડીઓનો જમાવ કરવા મહારા કાકા ઘણા દિવસથી પ્રયત્ન કરે છે. કૃપાથી તે રાક્ષસ પકડાશે. પછી ત્હમને હું જવા દઈશ. હાલતો ન જરો. તેના સાથી ઘણાજ ફૂર અને લોહીના તરસ્યા છે. માટે ન જરો.”

સગુણુંમુંદરી ! આવી ખોટી જહીકનો લાગ કર, તેના સાથીઓ કરતાં મહારા સાથીઓ ઘણાજ શૂરવીર છે. તે જહારવડીઆનું મહારી પાસે. કાંઈ પણ જોર ચાલવાનું નથી. જો હવે અંધકાર પ્રસર્યો છે. માટે વ્હાલી સગુણું ! રત્ન આપ-હવે હું જઈશ. મ્હને વિચરીશ નહીં હોં ! ”

આમ બોલતો ‘બોલતો’ તુરત તે રત્નપુત્રવીર એક છત્રંગ મારી હોડીમાં કુદી પડ્યો. અને ખીજ પથે હોડી તીરની માફક સડસડાટ પાણીમાંથી આદ્રશ થઇ ગઇ. સગુણું મુંદરી જોતીને જોતી રહી. એક ઉંડો નિશ્વાસ નાખી પોતાના મહેલ તરફ પાછી વળી.

આ બનાવને આશરે એક મહીનો થઇ ગયો. જહાદુરસીંહ જહારવડીઆનો ૩૨ વધારે અને વધારે આસપાસ પ્રસરતો ગયો. તેનાં ધાડાં સેંકડો માઇલ દૂર જઇ હુટકાટ ધરવા લાગ્યાં તથા લોહીની નદીઓ વહેવડાવવા લાગ્યાં. ચોતરફ ત્રાસ પ્રસરી ગયો. ફળદ્રુપ ખેતરો વેશન થઇ ગયાં અને નાનાં નાનાં ગામડાં વસિત વગરનાં જથ્થાવા લાગ્યાં. ઉત્તમ પ્રકારના લશ્કરી સરંજામ સાથે પણ ઉત્તરમાંથી દક્ષીણમાં કે દક્ષીણમાંથી ઉત્તરમાં જવા બધમધા યોદ્ધાઓની હિંમત ચાલતી નહોતી. સરદારમરનો દાકોર સુજનસીંહ આ ઉપરથી વધારે અને વધારે ચિન્તાતુર રહેતો. દિલ્હીના પાદશાહ તરફથી વધારે તાકીદના ખલીતાઓ આવવા માંડ્યા. આ ઉપરથી તેણે તે જહારવડીઆને પકડવા વધારે કાળજીપૂર્વક પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો.

એક દિવસે રહવારે મહેલની અગાસીમાં સુજનસીંહ ગાદીતકીઆ ઉપર બેસી અતિ-શય ચિન્તાતુર વઢો પોતાનો હુકડો ગમડાવતો હતો તે સમયે દરવાને આવી ખબર આપી જે “દક્ષીણ તરફના પહાડી રસ્તાના યાજ્ઞાના ઉપરીએ એક કેદી પકડી આપ્યો છે અને તે હજુરને જોવાને વિનંતી કરે છે.”

સુજનસીંહ ચમકી ઉભો થયો પરંતુ તરત તેણે તે કેદીને અને તે યાજ્ઞાના ઉપરીને પોતાની સન્મુખ લાવવાનો હુકમ કર્યો.

ચોતરફથી સખત બંધનથી બાંધેલા એક માણસને લઇ યાજ્ઞાના ઉપરીએ પ્રવેશ થો “મહારાજ ! કેદી તરીકે આ માણસને નથી આપ્યો. એ પોતેજ શરણ આપ્યો છે.” યાજ્ઞાના ઉપરીએ સુજનસીંહને સમજણ પાડતાં જતાં આપ્યો.

“મહારાજ ! આ આપની સમક્ષ ઉમેરો હતબાંગી પુરખ જહારવડીઆ જહાદુરસીંહ ! તોફારીમાં હતો. કેટલાંક ખાનગી કારણથી મ્હારે તેને વિરોધ થયો હતો તેથી તથા

મને મહારા કૃત્યનેા પરતાવેા યથાથી આપની હજુરમાં બાકીના દિવસેા ગાળવા નિશ્ચય કરી આપને શરણે આવ્યેા છું. શરણાંગતનું રક્ષણ કરવું તે રજપુતનો ધર્મ છે.” કેદીએ આંખમાં આંસુ લાવી ધામે સ્વરે પોતાની હકીકત જાહેર કરી.

“તે બધું ખરું. પરંતુ બાધ ? ત્હને ખંબર છે જે ઇશ્વર ત્હને ત્હારા કર્મની માર્ગી ક્યારે આપશે તે ?” સુજનસિંહે નરમ સ્વરે જવાબ દીધેા “જે તે સુપ્રસિદ્ધ હુટારાને જીવતો કે મુવેલો મહારા હાથમાં સોંપે તો ત્હેં ત્હારા દેશની ઉત્તમ મેવા બચવી ગણાશે. કોઇ એવો ઉપાય બતાવે છે કે જ્યાં તે લોહીનો તરસેા નશઘમ મહારા હાથમાં આવી જાય ?”

“હજુર ! મ્હને જીવતદાન આપેા તો હું તે ઉપાય આપને બતાવું” ત્હેણે દૃઢ અવાજે જવાબ દીધેા.

“સારે જીવતદાન તો શું પરંતુ શહેનશાહ અકબરને કહી ત્હને એક વશપરપરાની જાગીર અપાવીશ. પરંતુ એમ ખાસ જાણુજે કે આ સુજનસિંહ સાથે જે દગો રમ્યો તો ત્હારું એક હાડકું પણ આપુ નહીં રહે.”

“તે બધું હું સારી રીતે જાણું છું. હજુર ! આજથી બરોબર છઠ્ઠે દિવસે આ બહારવટીઓ મોતાના અસખ્ય માણસો સાથે સધ્યાકાળે નર્મદા નદી ઉતરી ઉત્તર તરફ જવાનો છે. જતાં જતાં આપના રાજ્યનું એક ગામડું જે નદી કીનારે છે તે હુટવાનેા તેનેા ઇશારો છે. માટે આપનાથી બને તો તે દિવસે રહાંજે ત્હને મુએલો કે જીવતો પકડી શકશે ? હું હજુરની સાથે હાજર રહી રસતો બતાવવા તૈયાર છું. આપનાથી બની શકશે ?” બહારવટીઆના બેડુએ ધીરેથી મર્મ ખોલતાં પ્રશ્ન કર્યો.

ટટાર થઇ મુઠ ઉપર તાલ દઇ સુજનસિંહે જવાબ દીધેા “તે બધું હું કરી શકીશ. પરંતુ સારું સુધી ત્હને છુટા રાખવામાં નહીં આવે”

“જેની હજુરની ઇચ્છા.”

સુજનસિંહે આ વાતની ખબર તાબકનોબ દિલ્લી પહોંચકાસી. દક્ષત ત્રણ દિવસની અંદર એક પ્રજાળ રજપુત અને મોગલ લશ્કરે નર્મદાની ખીણમાં પ્રવેશ કર્યો. દરેક પહાડી નાકાં ઉપર લશ્કરી દુકડી સ્થાપી દેવામાં આવી. આ બધી મોહવણ એટલી મુપત્રાથી અને શાન્તિથી કરવામાં આવી કે કોઇને ખબર ન પડે. પહાડી રસ્તાઓ, ખીણો વગેરે ઉપર સખ્ત જાપતો નાંખી દેવામાં આવ્યેા. સુજનસિંહે પોતેજ આ બધા ઉપર પકડી દેખરેખ રાખવા માંડી તથા જે બહારવટીઆનો માણસ પકડાયેા હોતો તેને જે સ્થળેથી બહારદુરસિંહ ઉત્તર તરફ જવાનો હતો તે સ્થળ ઉપર મોટી પહેરામાં રાખવામાં આવ્યો.

નહી કરેલા દિવસને દક્ષત બે દિવસજ આગ રહ્યા, તે સમયે સાયકાળે મગુણ મુંદરી એ નર્મદા નદીના કીનારા ઉપરના મોતાના મહેલની બારીમાંથી બરોબર સ્પર્શિત થતી વખતે એક ન્હાની હોડી આવતી જોઇ સચુણ ઉતાવળી ઉતાવળી નદીનેા ઉએ કીનારો એકદમ ઉતરી પાણીમાં રહેલા મ્હોટા પથ્થર પામે આવી ઉભી.

હોડીમાંથી કોણ ઉતર્યું ?

“ મહારા પ્રિય રણુમલ ! ત્હમે આ સમયે ક્યાંથી ? ” હર્ષધેલી સગુણ રણુમલસીંહને બેટી પડી બોલી.

“ સગુણ ! કેટલાક કારણોથી ત્હને ઓચિંતો મળવા આવ્યો છું. કહે તું મ્હને બૂલી તો નથી ગઇને ? ” રણુમલે ખુશાસો કરતાં પ્રશ્ન કર્યો.

“ રણુમલસીંહ ! ગમે તેમ યશ પશુ હું તો તમને વિસરવાનીજ નથી. પરંતુ એતો કહો કે ત્હમે આટઆટલા જપતામાંથી કેરી રીતે આવ્યા ? કદાચ મહારા કાકાએ તંમને આવવા દીધા હશે. ”

“ શેનો જપતો ? રણુમલે પ્રશ્ન કર્યો.

“ કેમ ખબર નથી ? આ બે દિવસ પછી જેલો નીચ રાક્ષસ બહાદુરસીંહ મહારા કાકાના હાથમાં જીવતો કે મુઓ પકડાવાનો છે. તેનાજ કાંઈ માણસે અહીં નાશી આવી તેની હીલચાલની મ્હારા કાકાને ખબર આપી કે અમુક દિવસે આ બહારવટીઓ નદી ઓળંગી ઉત્તર તરફ જવાનો છે. તેથી મ્હારા કાકાએ એક જર્જર લરકર તૈયાર રાખ્યું છે. અને તમામ રસ્તાઓ ઉપર જપતો રાખ્યો છે એ નરાધમ પકડાયો એટલે બસ. ” સગુણે બધી હકીકત વિગતવાર રણુમલસીંહને કહી બતાવી.

આ વાત સાંભળી રણુમલસીંહ ઉંડા વિચારમાં પડ્યો. પછી રહેજ મંદહાસ્ય કરી મોલ્યો “ બહુ સારી વાત યથા. સગુણ એતો સીક પરંતુ તે પકડાએતો માણસ ક્યાં છે ? ”

“ તેને તો જે રસ્તે યધને તે બહારવટીઓ જવાનો છે તે નાકા ઉપરજ પડેરામાં રાખ્યો છે. ” સગુણે ખુશાસો કર્યો.

“ સીક વ્હાલી સગુણ ! ત્યારે હું જામ્ય. મ્હને જીલ્લીય નહીં હોં ! વળી આગળ ઉપર મળાયું. ” જવાબની રાહ ન જોતાં ઘણીજ ઝડપથી હોડીમાં કુદી પડી રણુમલસીંહ નદીને પેસે પાર ઝાડીમાં અદસ્ય યધ ગયો.

બહારવટીઆને આવવાને ૧૬૦૦ વચ્ચે એકજ દિવસ બાંકી રહ્યો. આખુ સૈન્ય ચોતરફ ત્રયાર્થ ગયું હતું. સૈન્યનો મુખ્ય સરદાર પ્રભાતમાં લરકરી પોશાકમાં આમતેમ ફરતો હતો. તેવામાં એક ઉંડી હંગરાની ખીણમાંથી રોવાનો ચખ્દ ત્હને કાને પડ્યો. તંત તરેણે તે ત્યજે માણસ મોકલ્યાં તો હાથ અને પગ બાંધેલો કાંઈ પ્રવાસી અતિશય દુઃખમાં બરાડા પાડતો મળી આવ્યો. ત્હને સીપાઇઓએ ઉચકી સરદારની સમક્ષ રજુ કર્યો.

લરકરના મુખ્ય સરદારે ધણાજ કરકા સ્વરથી તેને પૂછ્યું. ”

કાશર ? કોણ છે તું ? ”

“ હજુર ! હું અત્રેથી રાત્રીએ બોપાળ તરફ પ્રયાણ કરતો હતો તેવામાં મ્હને પાછળથી પાંચ સાત મનુષ્યે બાંધી લીધો અને મ્હારી બધી વસ્તુઓ લઇ લીધી. હું એક વહેપારી છું. મ્હારો કીમતી માલ એક ટંદુપર લાદેલો હતો તે તમામ કુટારા લઇ ગયા. હવે હું ચીથરે હાલ યધ ગયો છું. ” પકડાએલા માણસે રડતાં રડતાં જવાબ આપ્યો.

“ કાઠી મુઠા આ નાપાકને ! ત્હારો માલ ગયો ત્હેમાં અમે શું કરીએ ! બહાનમ

માં જા તું અને તારો મલ ! ચરે ! કાંઈ છે કે ? આનો કાંઈ લુચ્ચો જણાય છે. એને પચાસ ફટકા મારી કાઢી મુકો ! ” અતિથય ગુસ્સામાં સરદારે હુકમ આપ્યો.

“ શુ અકબર બાદશાહના ન્યાયી અને નેક રાજ્યમાં આવ્યા હુકમ અપાતા હશે ? હું એક શહેનશાહની ગરીબ અને વફાદાર રૈયતમાનો છું તેને ન્યાય આપવાની વાત તો જુદી રહી પરંતુ આવી રીતે માર મારીને કાઢશે ? ” આસપાસના માણસો તરફ ફરી આજ્ઞા કરતાં ધ્યામથે સ્વરે તેણે જવાબ આપ્યો.

એક રજપુત સરદાર જે પાસે ઉભો હતો તેણે કહ્યું.

“ હજુર સલામત ! શરણે આવેલાને આવો ન્યાય આપવો તે ઘણું જ ખોટું. આ હુંટારો જ્યારે આવતી કાલે આપણા હાથમાં આવવાનો છે ત્યારે તે વેપારીને તેનો માથ પાછો અપારી વિદાય કરવો જોઈએ પરંતુ તેને આવી કદંગી સ્થિતિમાં મુકવાનું શુ પ્રયોજન ? વળી ત્યાં સુધી આ માણસ એકલો શુ કરનાર છે ? તેને અહીં પહેરામાંજ રાખીશું. પછી તે દોસ્ત છે કે દુસ્તન છે તે પણ માલુમ પડશે. ”

આસપાસના પાંચ પગીસ નાનો મોટા સરગરોએ આ વાતને ટેકા આપનાં અનુ. મતિ દર્શાવી.

“ ઠીક છે ત્યારે-રાખો એને જપતામાં. ખમરદાર તે કાંઈ જવા ન પામે તેની ખામ તપામ રાખજો. કાલે હુંટારો પકડારો એટલે એનો અને તેનો ન્યાય સાથે ” સરદારે હુકમ આપતાં જણાવ્યું.

“ બહુ સાફ મ્હારા અનુદાતા ! આપના કુટુંબ કબીલાનું ધંધર કદયાણુ કરો. ” વેપારીએ જતાં જતાં કહ્યું.

આ વખતે મધ્યાહ્ન થવા આવ્યો હતો. દરેક સિપાઈ પોતપોતાના કાર્યમાં વ્યગ્ર રહેલો જણાતો હતો. પકડાએલો વેપારી મુખ્ય સરદારના તંજુ પાસેથી ઝીણી નગરે બધું જોયા કરતો હતો. આવતી કાલે મોટું બુદ્ધ થવાનું છે તેમ જણી દરેક લસકરના નાના મોટા ઉપરીને મુખ્ય સરદાર પોતેજ સમજુત આપતો હતો. અને દરેક ટુંકડીએ ક્યે સ્થળે અને કેવી રીતે છુપાઈ છાપે મારવાનો છે તેની તજુમા બેરીને દરેક મુખ્ય સૈનિક સાથે તે મસલત કરતો હતો. આવી રીતે સંધ્યાકાળનો સમય થયો. વેપારીએ પાસેના જગ. લમાં પિશાળ પાણી કરવાની રજા માગી બે માણુમોના પહેરામાં તેને જવા દીધો. એક ટેકરી ઉપરી બીજી ટેકરી અને તેમ કરતાં ત્રીજી ટેકરી ઉપર પહોંચ્યો. અને પેલા બે પહેરેગીરો જોતાને જોતા રહ્યા તેટલામાં પાસેની ઝાડીમાં અદસ્ય થઈ ગયો.

આ વાતને પાંચએક મીનીટ પછી ધુરી થઈ નહીં હોય તેટલામાં પેલા બે સિપા. પાછાએ જે આમપાસ ટેલીની ખોળ કરતા હતા તે પાસેની ઝાડીમાંથી સડમડાટ કરીને આવના બે તીરના પ્રહારથી વિદ્યાઈ જઈ બૂમ ઉપર ઢગા પડ્યા.

ઝાડીમાં ધીરે ધીરે વાતચીત થતા માંડી.

“ સાચાચ ! બહાદુરમીદ ! સાચાચ ! ત્હે પોતેજ આ બધું ખોળી કાઢ્યું તેથી તારી

છાતીને રંગ છે. પરંતુ હવે તું શી હુકમ આપે છે તે કંડે. એટલે તે પ્રભાએ કરવા હાર સેવકો હાજર છે. ”

“ખીજી કાંઈ નહીં. હવે હમે સર્વે તંદોરે સ્થળે સંતાપ બન્યો. હું એક સીસોડ માર એટલે દરેક હુકમીના ઉપરીએ તે મુજબ એક ખીજને સીસોડી મારી અને તમામ નાકાં ઘેરી લઇ છાપો મારવો. આમાં બૂલ ન થવી જોઈએ. મકારી આજા પ્રભાએ જ દરેક અમલ કરવો. જાઓ હવે વધારે અહીં રહેવામાં સાર નથી. ”

રાત્રીના દસ વાગ્યા. અધિકાર સર્વજ સ્થળે પ્રસરી ગયો. હુંગરાની ખીજમાંથી સી પાઇઓનાં તાપણાં બડબડ બગતાં દૂરથી દેખાવા માંડ્યા. પહેરેગીરે સાવચેતીથી પહેરે બરવા માંડ્યા તેટલામાં એક ઝીણી સીસોડી સંબળાઇ અને તેની સાથે આત્મપાસના દરેક હુંગરાઓમાં તેનો પ્રતિધ્વનિ ન હોય તેમ ખીજ સીસોડીઓ સંબળાઇ. પગવારમાંજ તમામ બાદચાલી લશ્કર ચોતરફથી ઘેરાઇ ગયું. સિપાઇઓએ બાળેજ પોતાનાં હથીયારો હાથમાં લીધાં હશે તેટલામાં તો ચારે તરફથી તીર અને બંદુકની ગોળીઓનો વરસાદ વરસવા લાગ્યો દરેક ચાણુ ઉપર સાથે લાગો મારો શરૂ થયો.

આ વાતની ખબર મુખ્ય સરદારને અને મુજનસોંદને પહોંચતા પહેલાં બસેંદ મોગજ સીપાઇઓ અને સવાસો રજપુતો ધૂળ ચાટતા યઇ ગયા. અધિકારમાં ક્યાંથી તીર તથા બંદુકની ગોળીઓ આવે છે તે કોઇને માનુષ ન પડ્યું.

થોડીવારમાં બધે સ્થળે નાશ ભાગ યઇ રહી. સી જેમ પોતાથી બચુ તેમ જીવ લઇને નાહ. મુજનસોંદ માંડ માંડ નાચી છુટ્યો. શરૂએ આવેલા કેદીનું એક બંદુકની ગોળીથી માથું લોંબાઇ ગયું અને તમામ સામન તથા કીમતી ચીજો. હુટારાના હાથમાં આવી. થોડા ઘણા જે જીવતા પકડાયા તેમને ઘણીજ દૂર રીતે મારી નાંખવામાં આવ્યા. હુટારાઓ આટલેથી થોડા નહીં આસપાસનાં તમામ ગામડામાં ખુનાબરડી ચલાવી અને સ્થળે સત્પાનાય વાગવા માંડ્યું. પ્રભાત થયો ત્યારે સજો સ્થળે મનુષ્યનાં કપાએલાં શરીર અન્યવસ્થિત અવસ્થામાં રખડતાં હતાં, અને આત્મપાસનાં ગામડામાં આગ મુકેલી હોવાથી દૂરથી ધૂમાડાના ગોરોગોરા દૃષ્ટિપાંદામાં નજરે પડતા હતા. મતસજ્ય એક રાત્રીમાં સ્થળે સ્થળે તાસ વરતી રહ્યો.

આ હાર થવાથી મુજનસોંદ ઘણાજ ખીજવાઇ ગયો. પરંતુ તેનું શું સાથે! દિ-હલીથી અકચરનો પેગામ આવ્યો તેમાં પણ દપકા બરેલી રીતે તેને સબોધવામાં આવ્યો હતો. આ મુક્તિ કેવી રીતે નિષ્ફળ યઇ તથા હુટારાઓને આ છુપા લશ્કરની ક્યાંથી ખબર મળી તેની કોઇને ખબર ન પડી. સયજીસુંદરી ચોતાના કાકા મુજનસોંદને દિલાસો આપવા લાગી પરંતુ તે નિર્થક જ નિવડ્યું. તે અનિશ્ચય નિરાશ યઇ ગયો. (અપૂર્ણ.)

વિદ્યાકલા.

વનસ્પતિની દવાઓ.

૧. કેળનું ઝાડ અને તેના ગુણ દોષ.

કેળનું ઝાડ સાધારણ રીતે દશ ખાર શીટ હુયું થાય છે. આનાં ફળને કેળાં કહે છે જે આપણા દેશમાં બધાને જાણીતા છે. કેળાં સૌથી સલામત અને પુષ્ટીકારક ખોરાક છે. કાચા કેળાં ઢાડા અને દરતને કષ્ટજનક કરતાં છે અને તે જે લોકોને છાતીમાંથી લોહી પડતું હોય અથવા મધુમેહના દરદીઓને સારૂ ફાયદાકારક છે. સુકવેલાં કેળાં Scurvy “સ્કર્વી” નામના દરદમાં ઘણું મારો ફાયદો કરે છે. લીલાં તાજાં કેળાંને તડકે સુકરી તેને દળાને લોટ કરીને ખાટી અથવા બાખરી કરીને ખાધી હોય તો અછળું અને ગોળાના દરદને ફાયદો થાય છે. જુના ઝાડ તથા મરડામાં પાકા કેળાં, આમલી અને મીઠું એ ત્રણ નીચેના પ્રમાણમાં મેળવીને ખાધું હોય તો ઘણું ફાયદો થાય છે.

કેળાં ૧ ઑંમ, આમલીનો ગલ ૦૧ ઑંસ, મીઠું ૧ દ્રામ.

ઉપરની ચીજો લેતા પહેલાં તરતજ મેળવીને લેવી

વાશી ન લેવી.

ખરોખર પાકેલાં કેળાં જે દરદોજ નિર્ધારિત રીતે વહેલાં મવારમાં ખાય તો દરદ સારૂ આવે છે અને જુની ઝાડની કષ્ટજનક દૂર થાય છે.

કેળનાં સૂકાં પાંદડાંને બાળી તેની ગખ કરી કપડામાં રાખી તેમાંથી પાણી ગળવા દેવું ને તે પાણી એક માટીના વાસણમાં એકઠું કરવું આ પાણીથી કપડાં ધોવાય છે ને મેલ કપાઈ જાય છે. કેળની રાખ છાતીનો દાહ તથા ચુંક મટાડે છે કેળનાં કુણાં પાંદડાં બ્લીસ્ટર માર્યા પછીથી રૂઝાવવા સારૂં પણ વપરાય છે. તેથી આમડી સુંવાળી ને કુણી રહે છે ને રૂઝાઈ જાય છે. કેટલાંક આંખના દરદમાં આંખે પડેલાં રાખનો પડે છે કે સર્પનું તેજ અથવા કશો પણ પ્રકાશ ન આવવા દેવા સારૂં તેમાં પણ આના પાંદડાંનો ઉપયોગ સારી રીતે થઈ શકે છે. તેમાં પણ જૂનાં અને લીલાં પાંદડાં વધારે ફાયદાકારક છે.

કેળનું મૂળીયું પિત્તને હલાવે છે. કેળની જાલનો અને પાંદડાંનો રસ નાનો છોકરાંને વધારે “બાળાગોળી” અપાઇ ગઇ હોય તો તે ઉતારવામાં વપરાય છે.

૧ અધોળ રસ ને અધોળ ધી બે મેળવીને આપ્યું હોય તો સારો જીલાજ થાય છે.

કેળના કુણાં મૂળીઆંનો રસ ગુદર સાથે મેળવીને પાયો હોય તો છાતીમાંથી અથવા મત્રમાર્ગમાંથી વહેતું લોહી અટકાવે છે.

૨. કપાસ અને તેના ગુણદોષ.

આ પણ આપણા દેશમાં સારી રીતે જાણીતું છે. અમેરિકામાં કપાસનાં બી ટાટીઆ,

એકાંતરીઆ તાવને માટે રામઆણુ ધરમધ્યુ ઇલાજ તરીકે વપરાય છે. એક શેર કપાસનાં બીને અઢીશેર પાણીમાં ઉકાળી સવાશેર પાણી રહે ત્યારે એક મ્હાનો ખાલો બરીને તે પાણી ઠાઠ આવવાના એક બે કલાકે પહેલાં આપવામાં આવ્યાથી સારો શાયદો માલુમ પડે છે. કપાસનાં બી (Emulsion) “ હમ્ફ્રીસ ”ના રૂપમાં આપવાથી મરડો મટે છે. તેમાં ગુણ એ છે કે તે ખાંસી મટાડે છે, રચક છે અને તાકાત પણ આપે છે. માથુ દુખવામાં અને મગજના દરદોમાં તે ઘણું સાદુ જણાય છે. તેની રીત નીચે પ્રમાણે છે. કપાસનાં બી નું છોડુ કાઢી નાંખી તેના ગજને ખાંડી બૂકાં કરી બે ગ્રામ બુકો દુધ સાથે લેવો. ઉપલી ચીજને ખાંડી સુક અને પાણી સાથે મેગની વધરાવળ ઉપર ચોપડવાથી શાયદો થાય છે. કપાસનાં બીનું પોટ્રીસ દાઝ્યા ઉપર પણ લગાડવામાં આવે છે. કપાસના બીનું તેલ સંધીવા ઉપર ઘણું સારો ફાયદો કરે છે. તેથી ચામડી ઉપરના ડાઘા વીગેરે પણ સાદુ થઈ જાય છે. કપાસના છોડનાં પાંદડાંને રસ મરડા ઉપર સારો શાયદો કરે છે. તેનાં પાંદડાં પોટ્રીસના રૂપમાં ગુમડા ઉપર ગાંધવાથી જલ્દીથી તેને પકવે છે; તેનાં પાંદડાંને તેલ સાથે લગાડવાથી નજલ્લાથી દુખતા સાંધાઓને આરામ થાય છે. કપાસના ઝાડનું મળીયું સ્ત્રીઓના પીડીતાત્વ (Dysmenorrhoea) માં ઘણું ફાયદાકારક છે.

ઉપલા દરદમાં નીચે પ્રમાણે દવા લેવાથી ફાયદો થાય છે. કપાસના છોડની છાલ ના શેર લેવી તેને અઢીશેર પાણીમાં ઉકાળવી ને બ્યારે સવાશેર પાણી રહે ત્યારે નવટાંક પાણી દર અડધા કલાકે આપવું.

૩ તુણશી અને તેના ગુણદોષ.

આ છોડ હિંદુઓમાં ઘણો પવિત્ર ગણાય છે. અને તેનાં પાંદડાં વિષ્ણુને ચકાવવામાં આવે છે. આનાં પાંદડાંને ચોવીસ કલાક દંડ પ્રાણીમાં રાખી સુક્યા પછી તે પાણી પાવવાથી તાવ (Malaria) જાય છે અને પેટની બાદી સુક વીગેરે પણ મટે છે. નાનાં છોડાંનાં પેટના દરદમાં ઘણો ફાયદો કરે છે. આ છોડ બે ધરમાં હોય તો મચ્છર જડુ થતા નથી એમ કેટલાકનું માનવું છે. તુણશીના સુકાં પાંદડાં ખવાથી ખાંસી મટે છે અને વાયુ હટી જાય લાગે છે. એને વાડીને દાદર ઉપર પણ લગાડવામાં આવે છે. તુણશીના પાંદડાંને રસ બે ઇંચનાં નાંખ્યો હોય તો કાનના સળકા મટી જાય છે. આ ઇલાજ રામઆણુ છે ને શ્વેતકમંદ યોગેષો છે. નાનાં છોડાંને સુક આવતી હોય તો અડુના રસમાં તુણશીના પાંદડાં વાડીને આપવાથી ફાયદો થાય છે. યાદીઆ, એકાંતરીઆ તાવમાં ઠાઠ આવતી હોય તે વખતે તુણશીના પાંદડાંને રસ ને કાળા પીપર લેવાથી ફાયદો થાય છે. મંચ, આડુ અને કુંગળીના રસ બેડે તુણશી પવતો રસ લેવાથી ખાંસી વીગેરેમાં ફાયદો કરે છે. તુણશીના તાજાં પાંદડાંને રસ અને તેની માંજરો સાપનું ઝેર ઉતારવાના કામમાં આવે છે. તુણશીના સુકાં પાંદડાંને બારીક ખાંડી વાડી તેને સુકવાથી નાકમાંથી પડના છોડ વિગેરે અટકાવે છે.

વિવિધવિહાર.

મને મહારી બાયડી સાથે બનતું નથી તેનું મહારે શું કરવું ?

(ગપા અંકથી આધુ)

૨.

રનેહીભાઇથી મોતીભાઇ,

તમારો પત્ર મળ્યો. તમે ધર્મસારની બાબતમાં એટલા બધા દુઃખી છો, એમ હું જાણતો નહોતો. બેશક મને એટલી ખબર હતી કે દક્ષીણા તમારે લાપક નથી, પણ છતાં આપણા દેશમાં હાલમાં જે વિદ્યાનાં કળેશાં ચાલે છે તે માંહેલુંજ તમારું પણ છે, એમ હું ધારતો હતો. પણ એ બાબતમાં તમારા મનમાં આટલો બધો પરિતાપ થાય છે તે મને ખબર નહોતી. હવે આ બાબત મહારા જાણવામાં આવી એ બહુ ઠીક થયું છે, કારણકે એ માટે હું મહારા અનુભવનો લાભ તમને આપી શકીશ. થોડાં વરસ પહેલાં હું પણ એજ જાતની પીડામાં હતો, પણ તેમાંથી હમણાં છતાં પાંચ વરસ થયાં હું છૂટતો જઈ છું, અને મહારું મન માન્યું હવે થતું જાય છે; માટે બહુ ખુશીથી મહારી એ કુચી હું તમોને બતાવીશ અને મને આશા છે કે તમારા તાજાને પણ એ કુચી બહુ સહેલાઇથી લાગુ પડી શકશે.

બધુ ! આપણી સ્ત્રીઓ સાથે આપણને બનતું નથી તેમાં આપણે પણ થોડાંક વાંક છે, એ વાત મહારે પ્રથમજ જાણાવવી જોઈએ. આપણે વાંક બીજાં કંઈજ નહિ પણ એજ કે હુચી કેગવણીને પ્રતાપે આપણા વિચારો બહુ હયા થયા છે; એટલુંજ નહિ પણ આપણે દુનિયાના હાલના જમાનાના તથા અસહનતા વખતના ઇતિહાસો જાણીએ છીએ, તેથી આપણને સીતા, સાવિત્રી, દમયતી, દ્રૌપદી, અનસ્યા, માર્ગી વિગેરે સ્ત્રીઓના જેવી સુશીલ, શુભિચ્છ, યતિવ્રતા અને સહનશીલ સ્ત્રીઓ ગમે છે, અને એવી ભાવનાઓ આપણા મનમાં રંગ છે, તથા આપણી નજર આગળ એવાં હયા પાત્રો તરે છે: અને બીજી તરફ હાલની કેળવણી પરીપકારી યુરોપ, અમેરિકા, જાપાન વિગેરે દેશોની બહાદુર તથા દેશહિતકારિણી સ્ત્રીઓનાં ચરિત્રો જોઈએ છીએ, સાંભળીએ છીએ અને કાંઈક કાંઈક અનુભવીએ પણ છીએ, તેથી એ જાતની ભાવનાઓ પણ આપણી નજર આગળ તરી રહેલી છે, એટલે આપણે જુનાં અને નવાં મિત્રજુવાળી કાંઈક અનુપમ સ્ત્રીઓની ઇચ્છા રાખીએ છીએ. અને એવી ઇચ્છા રાખવી તેમાં કાંઈ ખોટું નથી. આપણે જ્ઞાન આપણી રસવ્રતિઓને હુચી બનાવે, આપણી ભાવનાઓને ઉત્તમ બનાવે અને આપણા આહડીયાઝ (વિચાર)ને ત્રિશાળ બનાવે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી; એ તો તદ્દન સ્વાભાવિક છે. પણ અશ્વસ એ છે કે આપણે વ્યવહાર એવો છે, આપણે ધર્મસાર એવો છે, આપણી નાનોનાં જાંઘનો એવાં છે, અને આપણામાં સ્ત્રીજીવણીની આગી એટલી બધી છે કે, આપણી ભાવના પ્રમાણે, આપણી ઇચ્છા પ્રમાણે અને આપણા જ્ઞાન પ્રમાણે આપણને બાઈડી મળી શકતી નથી. અને હજી બીજાં ઘણાં વરસો સુધી આપણા ઘણાંજ બધાંજાને તથા આપણાં બાજકોને પણ સારામાં સારી બૈરીઓ મળી શકશે નહિ. એ દુઃખ તો હજી બે ત્રણ પેઢી સુધી આપણી પ્રજાને ભોગવવું પડશે; એમાંથી હમણાં સહેલાઇથી આપણે છૂટી શકીએ

તેમ નથી. ભાઈ! લગનનું બંધારણનું આપણામાં બગડી ગયું છે, એટલે સારી ઝેરી મળવાની આશા બહુજ ઘોડી રહે છે. જુઓને, મહારાં લગન થયાં તેનું કારણ એ કે મહારી બહેન આડી આપી ત્યારેજ મને ઝેરી મળી. તે વખતે હું નહાતો હતો, જે આગે હોય તો હું એમ થવા દઉં નહિ; એથી રીતે બહેન આપીને ઝેરી લેવા કરતાં હું કુંવારો રહેવાનું હજાર વખત પસંદ કરું, પણ આતો નહાનપણમાં થઈ ગયેલું હતું, એટલે લાચાર. હવે બહેન આપીને ઝેરી લેવી તેમાં પણ એમ કે આપણી પસંદગી પ્રમાણે ઝેરી મળે નહિ, પણ સંજોગને આધારે જે લાકડે માંકડું મળી જાય તેજ કબૂલ કરવું જોઈએ. તમે પણ મને કહ્યું હતું કે અમારામાં કન્યાની બહુ છત અને સારા વર ન મળે, તેથી તમારી વહુના આપે તમારા આપ સાથે મિત્રાઈ હોવાથી ગળે પડીને પોતાની છોકરી તમને આપી હતી. હવે વિચાર કરો કે આવી સ્થિતિનાં જે લગ્નો હોય તેનું પરિણામ તે બીલું. શું આવે? અને તેમ છતાં અફસોસ કે હજી સુધી આપણા દેશમાં અને આપણા પ્રાંતમાં કેવળ સ્વાર્થનાંજ લગ્નો થાય છે. લગ્નનો હેતુ સમજીને હજારમાં એકપણ લગ્ન હતું હોય એમ મને દેખાતું નથી. હમણાં મહારી માસીની દીકરીનું લગ્ન થયું તે એટલાજ માટે કે તેનો વર ધણેજ ખરાબ છે, પણ તે શ્રીમંત છે તે સારું તેના ગાડી ઘાડામાં અંજાઈ જઈને મહારા માસાએ પોતાની દીકરી તેને આપી છે. મહારા કાકાના ડોકરાનું હમણાં લગ્ન થયું તે અદી હજાર રૂપિયા ખાવાના આપીને એક જંગલી ડાકરીને ઉપાડી લાવ્યા છે. મહારા એક મિત્ર ત્રિવેદી કે જેને તમે જાણખતા નથી, હતું હમણાં લગ્ન થયું તે એટલાજ કારણસર કે તેનો આપ ખિમાર રહે છે, તેથી તેની ઇચ્છા એવી કે હું મહારા દીકરાનાં લગ્ન કરી લઉં તો સાફ-એ જોઈને મને 'ડક થાય, એવા વિચારથી નવ વરસની છોકરી સાથે તેણે લગ્ન કરી લીધું છે! મહારી બેનની એક દીકરી અગીઆર વરસની હતી તેનું લગ્ન થયું ત્યારે તેની સાથે બીજી નવ વરસની છોકરીને પણ બેળાબેળી પરણાવી દીધી, અને તે એટલાજ સાફ કે અર્થમાં પડેલા થાય! અમારા પાંડોશમાં એક વાણીએ રહે છે, તેની પાસે યોગક હજાર રૂપિયા, અને તેની ઝેરીને છોકરાં થતાં નથી, તેથી તે જુદા ઉપરાઉપરી ચાર ઝેરી પરણેલો. આપણા દોરત ત્રંબકલાલના મિત્ર શુકલ છે, તે ઉચ્ચ કુળના છે, તેથી તેના ભાઈ ત્રણ ઝેરી પરણેલા છે, અને તે કાંઈપણ હેતુ કે કારણ સારું નહિ, પણ માત્ર માનને ખાતર તથા ઘેર ચાલીને કોઈ આપવા આવે અને જોળામાં પૈસા લાકે તેને શા માટે ના પાડીએ! એટલાજ કારણસર એ ત્રણ ઝેરી પરણેલા છે! મહારા મામાની દીકરી મહોડી ઉમ્મરની થઈ પણ નાતમાં કોઈ સારો વર કુંવારો નહોતો, અને રજસ્વલા થાય તો માઆપને બહુ પાપ લાગી જાય, એ બંદીકે તેણે તે વરસની એ નિર્દોષ છોકરીને ત્રેપન વરસના જુદા સાથે પરણાવી છે. એ લગ્નમાં મને પણ તેડાવ્યો હતો, પણ એ કન્નેડામાં હું ગયો નહોતો. અહીંની દોસેજમાં ધણીએ જુવાન વિદ્યાર્થીઓ એવા કરાવ ઉપર આવતા જાય છે કે લાયક ઝેરી મળે નહિ ત્યાં સુધી આપણે પરણવું નહિ; પણ હું જોઉં છું કે દેશમાં નવ જણા એ દરવમાં ફેલ (નિષ્ફળ) થાય છે, અને આજુબાજુના સંજોગને આધીન થઈ તથા માળાપના દબાણને વશ થઈ ન્હાની ઉમરમાંજ પરણી બેસે છે.

ભાઈ! લગ્નમાં આમ થાય છે તેનું કારણ નાતોની અંડચણે તથા ન્હાની ઉમરમાં

લગ્ન કરી નાંખવાનો રીવાજ, તેને લીધે અણુપટ્ટી ઉતાવળ કરી નાંખવી પડે છે. બીજું એકે અજ્ઞાન પણાને લીધે બહુ ભૂલ થાય છે. એટલુંજ નહિ પણ છોકરાંઓનાં લગ્ન કરવાં એ માબાપો પોતાની ફરજ સમજે છે, તેથી તેઓ વગર મહત્તની અચેત્ત ઉતાવળ કરે છે, અને તેઓનો સ્વાર્થ અચ્ચાંઓના સુખનું નષ્ટોદ્ધ વાળી નાખે છે. અરે ! એવા દિવસે તો ક્યારે આવશે કે ક્યારે આપણાં માબાપો માત્ર એટલુંજ સમજે કે છોકરાંઓને બહુલવવાં એ અમારી ફરજ છે, પણ તેઓને પરણાવવાં એ કાંઈ અમારી ફરજ નથી; એ કામ તો તેઓનું પોતાનું છે. અમે તો માત્ર તેમાં સજ્ઞાદ આપી શકીએ, અને તેઓનું બહુ ઇચ્છી શકીએ, એ સિવાય એ બાબતમાં વધારે હક કે આગ્રહ કરવાનો અમેને કાંઈ પણ હક નથી. કારણ કે કયો માણસ કોની ઉપર પ્રેમ કરી શકે એ વાત કોણ જાણી શકે ? તેમજ બવિધના સંજોગો જોયા વિના માત્ર હાલના ઘડીકવારના સંજોગો ઉપરજ આધાર રાખીને આપી હંદગી સુધીનાં બંધનમાં બંધાઈ જવું અને એ માટે પ્રથમથી કોઈ પણ જનની પાકી તૈયારી ન રાખવી એ શું મ્હોટામાં મ્હોટી ભૂલ નથી ? બેશક, એ બહુજ મ્હોટી ભૂલ છે. અને તેમ છતાં આપણે સી એવીજ ભૂલમાં હજી સુધી ફસાયા છીએ, માટે આપણાં લગ્નોમાં વિધિ નો આવવાનાંજ, અને ધણીધણીઆણી વચ્ચે કહ્યાઓ તો થવાનાંજ; કારણ કે આપણાં લગ્નોમાં લગ્નનો પાયો પ્રેમ નથી, પણ લગ્નનો પાયો માબાપોનો સ્વાર્થ છે. આપણાં લગ્નનો પાયો આપણી પોતાની ઇચ્છા ઉપર રચાયેલો નથી, પણ આપણાં લગ્નની લગામ આપણાં માબાપોના હાથમાં છે. અને બહુ દીર્ઘદષ્ટિ વાપરીને આપણાં લગ્નો કરવામાં આવતાં નથી, પણ માત્ર આસપાસના નજીવા નજીવા સંજોગોને આધારેજ આપણાં લગ્નો કરવામાં આવે છે. માટે હજી ઘણાં વરસો સુધી કનેડાનાં દુઃખ તો આપણા દેશમાં રહેવાનાંજ. કારણ કે હજી સુધી આપણે લગ્નની મહત્તા 'સમજતા નથી, તેથી આપણાં હાલનાં લગ્ન એ લગ્ન નથી પણ વિધનરૂપજ છે; એટલે એમાંથી ઉંચામાં ઉંચા સુખની આશા રાખવી એ એક પ્રકારની ભૂલજ છે, અને એવી ભૂલમાંથી છૂટા છેડા કરવાના વિચારો આવે તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી.

બહુ ! આપણા પ્રાચીન ઋષિઓ લગ્નને યજ્ઞ સમજતા હતા; તેથી યજ્ઞમાં જેટલી પવિત્રતા રહે, યજ્ઞમાં જેવી ઉંચી ભાવના રહે અને યજ્ઞ માટે જેવી સારામાં સારી તૈયારીઓ કરવામાં આવે, તેવીજ રીતે લગ્નના યજ્ઞ માટે પણ ઉંચામાં ઉંચી જાતની ભાવનાઓ હની. લગ્નમાં સંપૂર્ણ વિશુદ્ધિ હતી અને લગ્નની તૈયારી માટે આજુબાજુના જે જે સંજોગો ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ તે તે સંજોગો ઉપર પુરેપુરું ધ્યાન આપવામાં આવતું હતું. તેથી લગ્નની વિશુદ્ધિ અને લગ્નની મહત્તા જગવાઈ રહેતાં હતાં. એટલે લગ્ન ભંગ કરવાનો કે છૂટાછેડા કરવાનો તેઓને ખ્યાલ પણ આવી શકતો નહિ; એટલુંજ નહિ પણ એવી જાબત માટે કોઈ ઉચ્ચારણ પણ કરી શકતું નહિ. લગ્નના યજ્ઞની વિરૂદ્ધમાં કાંઈ પણ બોલવું એ એ વખતે પાપ જેવું ગણાતું હતું. અને જ્યાં લગ્નની એવી મહત્તા હોય, જ્યાં લગ્નનો પાયો ધર્મની સાથે જોડાયેલો હોય અને જ્યાં ધર્મ, જ્ઞાન, પ્રેમ તથા ફરજ સમજીને લગ્ન યતાં હોય ત્યાં છૂટાછેડા નજી હોય એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. પણ આજે તેમાંનું કાંઈ પણ નથી, આજે તો સાપ ગયા ને લીસોટા રહ્યા તેના જેવાં આપણાં લગ્નો છે, એટલુંજ નહિ પણ જો ખરું કહીએ તો આપણાં હાલનાં લગ્નો તે

લગ્નોજ નથી, પણ માત્ર એક જાતનો માળાપોનો સ્વાર્થ છે, અને ખરેખર જેતાં આપણું હાલનાં લગ્નો તે એક જાતનું શરસજ છે. અને એવાં લગ્નો તે આંધળાના ગોળા બહાર જેવાં છે. કોઇ વખત કાગળું બેસવું અને તાડવું પડવું, એવો જોગ મળી જાય, તેમ કોઇ સદ્ગુણી સ્ત્રી અને સદ્ગુણી પુરુષ દેવબોમથી મળી જાય. એ જુદી વાત છે, બાકી તો ધણીભાગે કામચલાઉ ખાતું અને કન્નેડાંજ હોય છે, એટલે આપણા જેવા લગ્નમાં નિષ્ફળ થયેલા જુવાનીયાઓને છૂટાછેડાના વિચાર આવી જાય તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. હું પણ જ્યારે તમારા જેવી સ્થિતિમાં હતો ત્યારે મને પણ એવા વિચારો આવતા હતા, પણ હવે મહારો અનુભવ એથી કાંઈ જુદોજ છે, કારણ કે હવે મને એમ સમજાયું છે કે જે આપણે સ્ત્રીઓને સુધારવાની તજનીજ કરીએ, અને એ માટે જનતી મહેનત લઈએ, તો જે સ્ત્રીઓ હમણાં આપણને તિરસ્કાર બરેલી લાગે છે તેજ સ્ત્રીઓ પણ થોડાં વખતમાં આપણને ખરેખરો આનંદ આપી શકે તેમ છે, માટે છૂટા છેડાનાં ખ્યાલને મનજૂત કરવો તે કરતાં સ્ત્રીઓને સુધારવાની મહેનત કરવી, અને જરા ચલાવી લેતાં શીખવું, એ વાત મને વધારે સારી લાગે છે. જે કે આ મલાહ આપવી એ બહુ રહેલી વાત છે, પણ એવા વખતે ચલાવી લેવામાં જુવાન માણસોને અને તેમાં પણ છૂટાપણાના વિચારો ધરાવનારા કોઇ મહાન વેગમાં તથાતા કોઇ ઉચ્છ્રાંખલ જુવાનીયાને કેટલી બધી મુશ્કેલી લાગે અને કેટલી બધી માનસિક બધા ભોગવવી પડે તે હું બરાબર રીતે સમજીશું, કારણ કે એ બધું મારી ઉપર વિતેલું છે. અને તેમ છતાં એ બધા અનુભવ પરથી હું એવાજ નિશ્ચય ઉપર આવેલોહું કે નિભાવી લેવું અને સ્ત્રીઓને સુધારવાની મહેનત કરવી તેમાંજ મજા છે, અને એનાં પરિણામો બહુજ સારાં છે. એટલુંજ નહિ પણ બધું ! એમ ક્યાં વિના ખીજે ઉપાય પણ નથી. કારણ કે આપણે ગમે એટલી માયાદાંડ કરીએ તેમ છતાં પણ આપણાં ધરસંસારી બંધારણોજ એવાં છે કે હજી યજ્ઞા વરસો સુધી લગ્નમાં ચાલતા ગોટાળાઓ આપણે પુરેપુરા દૂર કરી શકીએ તેમ નથી, તેમજ લગ્ન વિના રહી શકીએ તેમ પણ નથી, અને છૂટા છેડા કરી શકીએ તેમ પણ બનવાનું નથી. માટે રીત્તયાં કરવું, અને હમેશાં અંતરમાં બળ્યા કરવું, તે કરતાં જરા ખમી લેવું, અને સ્ત્રીઓને સુધારવાની મહેનત કરવી, એ વાત મને તો વધારે ઉત્તમ લાગે છે; કારણ કે લગ્નમાં ચાલતા ગોટાળા અને સ્વાયોને દૂર કરી શકીએ એટલું બળ. આપણામાં નથી, અને સમસ્ત દેશમાંથી એવી ખગમી કાઢી નાખવી એ કામ કંઈ સહેલું નથી, પણ એને માટે હજી કેળવણી વધવાની બહુ જરૂર છે, અને તેમ યતાં પહેલાં હજી યજ્ઞા વરસો નીકળી જવાં જોઈએ. જ્યારે આપણી બે ચાર પેઠી બદલાઈ જશે ત્યારેજ એ બાબતમાં મન માનતા સુધારા યથા શકશે. બાકી ત્યાં સુધી તો ભાવે કે કમાવે, રોતે રોતે કે દસ્તે દસ્તે અને આરા હેતુથી કે મોહું જગાડીને પણ હમણાં તો આપણે વિદ્યાનાં કન્નેડાંની ખરાબીઓ સહન કરવીજ પડશે. માટે એવી સહનશીલતા રાખવાની અને સ્ત્રીને સુધારવાની દરેક તક લેવાની હું તમને બક્ષામણ કહીશું.

બધું ! આ કેાણે એક સવાલ ઉભો યાય છે કે, આપણે હાલનાં જગોથી દુઃખી યજ્ઞે છીએ તેમ તેવાંજ લગોથી આપણા બાપદાદાઓ કેમ દુઃખી ન થયા, અને તેઓએ એવાં રમણીયાં ગાડાં કેમ ચલાવી લીધાં ! લક્ષની ઉત્તમતા વધારવા તરફ અને

લક્ષ્મીના યજ્ઞો સમજવા તરફ તેઓનું લક્ષ્ય કેમ ન ગયું, અને કળેશના લક્ષ્યમાંથી તેઓ કેમ સુખી થયા ? એ એક સુખ્ય સવાલ છે, પણ એનો ખુલાસો બહુ સહેલો છે, અને તે એજ કે આજે જેમ નવીન કેળવણી જીવાન વર્ગમાં વધેલી છે તેવી કેળવણી એ વખતે નહોતી, તેથી સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેના આચાર વિચાર લગભગ સરખા રહેતા હતા. એટલે તેઓની વચ્ચે ઝાંઝો વાંધો રહેતો નહિ અને તેઓને એક ખીજાને બહુ સહતા ઉતરતા-પણ લાગતું નહિ. ખીલું એક તેઓને પત્રિકાના છટાપણના સંસ્કારોનો ચેપ લાગ્યો ન હોતો. ત્રીલું એક તેઓ લક્ષ્મીને ધર્મની શરત સમજતા હતા અને મોત સિવાય ખીજ કોઈ પણ રીતે તેમાંથી છટાપણ નહિ એટલુંજ નહિ પણ ગમે એટલો મતભેદ કે ગમે એટલી અગવડો હોય છતાં પણ ધણીધણીઆણીએ એક ખીજાને નીભાવવાનું જોઈએ, એવી ભાવના વંશપરંપરાથી તેઓમાં દૃઢ થઈ ગયેલી હતી. અને આજે યુરોપીઓના સંસ્કારોથી આપણામાં એવી ભાવનાઓ મોળી પડતી જાય છે. ચોથું એક એ વખતે મા આપોની તરફ અતિશય પૂજ્યભાવ હતો, અને તેઓનું કરેલું ફેરવાયજ નહિ અને તેઓ કંઈ કંઈ ગેરવાજ્ઞી કરે તો પણ તે છોકરાંઓએ સહન કરવું જોઈએ, એવી વિચારો એ વખતે સૌ લોકના મનમાં દૃઢ હતા, તેથી કોઈપણ માણસો જાહેર રીતે માઆપોની બૂલો કહાડવાની હિંમત કરતા નહિ કે એવી ધજ્જા પણ ધણા માણસોને થતી નહિ; પણ આજે સમય એવો આવતો જાય છે કે માઆપોની સાથે જીવાનીયાઓના વિચારો મળી શકતાં નથી, એટલુંજ નહિ પણ હજારો ઠેકાણે ધણી વખત એમ બને છે કે માઆપોના વિચારો બૂલ બરેલા હોય છે, અને છોકરાઓના વિચારો આગળ વધેલા હોય છે, કારણકે માઆપોએ નવિન કેળવણીનાં ફોજો ચાખેલાં હોતાં નથી, તેથી તેઓ જીવના વિચારોમાં અને અંધ શ્રદ્ધામાં તથા રીવાજોની શુદ્ધામગીરીમાં રહી ગયેલાં હોય છે. પણ છોકરાંઓ અંગ્રેજ સરકારની કૃપાથી નવિન કેળવણીને પ્રતાપે એવી જાગૃતોમાંથી છૂટેલાં હોય છે, તેથી તેઓ માઆપોના વિચારોનું સાંકડાપણું તથા તેઓની બૂલો જોઈ શકે છે, એટલે તેઓનાં બધાં કામો વાજજીજ છે એમ તેઓ અનુભવી શકતા નથી, તેથી તેઓ વચ્ચે મતભેદ થાય છે. પાંચમું કારણ એ છે કે હાલના જીવાનોમાં અંગ્રેજ કેળવણીને પ્રતાપે જે હંચ ભાવનાઓ જાગ્રત થયેલી છે અને જે નવી વીજળી, નવી બમક, નવો ઉત્સાહ અને નવું શૈય તેઓમાં આવેલું છે, તે બધું આપણા બાપદાદાઓમાં થોડાં વરસો પર નહોતું, એટલે તેઓને પોતાની સ્થિતિમાં ઉતરતાપણું ન લાગે એ બનવા જોગ છે, પણ આવાં આવાં ધણાં કારણોને લીધે આપણા હાલના જીવાન બંધુઓને હાલમાં આલતાં લંબોથી-સંતોષ થાય તેમ નથી, કારણકે દેશ, કાજ અને સંજોગો બદલાઈ ગયા છે. અને પુરોમાં જેટલી કેળવણી વધી છે તેનો પચીસમો ભાગ પણ હજી સ્ત્રીઓમાં કેળવણી વધી નથી. માટે હજી ધણાં વરસો સુધી વિદ્યાનાં કળેશો તો રહેવાનાંજ, એમાં કંઈ પણ શક નથી. અને તેમ છતાં જો આપણને એમાંથી કંઈ વચસો રસ્તો કાઢતાં ન આવડે અને થોડુંક ખમી ખાતાં તથા સ્ત્રીઓને સુધારતાં ન આવડે તો તો માનસિક વેદનાથી આપણા જારજ વાગી જાય. એમ ન થાય માટે જરા ખમી ખાતાં શીખવાની અને સ્ત્રીઓને ધરગતુ ખાનગી કેળવણી આપવાની ખાસ જરૂર છે.

બંધુ ! એક તરફ અગાન, ખીજી તરફ માઆપોનું સ્વાર્થપણું અને ત્રીજી તરફ નાત જાતના, કંઈગા રિવાજોની શુદ્ધામગીરી, એ બધાને લીધે જેમ આપણાં હાલનાં લક્ષ્યોમાંથી

ધણાં લખો નિષ્ણ નીવડે છે, તેમજ એ જાણતમાં આપણા મનને વધારે ધણો લાગવાનું થાયું અને મુખ્ય કારણ એ છે કે સ્ત્રીઓની અને પુરુષોની કેળવણીમાં, વિચારોમાં તથા આચારોમાં બહુ મોટું અંતર પડી ગયું છે, તેથી આપણા જેવા કેળવાયેલા જુવાનીયાઓને આ બાબત વધારે ગંભીર લાગતી જાય છે, વધારે મુશ્કેલ લાગતી જાય છે, વધારે ભારે પડતી જાય છે, અને વધારે વધારે મુશ્કેલારી થતી જાય છે; કારણ કે જેમ આપણું જ્ઞાન વધ્યું તેમ આપણી લાગણીઓની તીવ્રતા વધી છે, આપણા વિચારોની ઉચ્ચતા વધી છે, આપણી હૃદયની વિશાળતા વધી છે. આપણે જે દર્શાવે તેમ જોઈએ છીએ તે બહુ શ્રેષ્ઠ છે. આપણી ભાવનાઓ ખીલતી જાય છે, અને તેના પ્રમાણમાં આપણને ભેરીએ તરફથી કાંઈ પણ મળતું નથી, - કારણ કે એક તરફથી આપણે જ્યારે ખગોળની વસ્તુ જાણીએ છીએ, હસ્તરની વાતો જાણીએ છીએ, નવિન શોધકોનાં ચરિત્રો વાંચીએ છીએ, પરમાર્થ મહાત્માઓનાં જીવનનું અનુકરણ કરવા ઇચ્છીએ છીએ અને આપણી હૃદયમાં કાંઈક નવી વીજળી તથા નવી મીઠાશ ભરવા ઇચ્છીએ છીએ ત્યારે બીજી તરફ સ્ત્રીઓનાં રૂઝાશીઆં ગાંઠ હજી એને એ મુંઝામે પડેલાં જૂનાં ઠાડીઆં, એવાં ને એવાંજ સડેલાં, પડેલાં, ખડેલાં, મરવા વાંકે જીવતાં હોય તેવાં, આપણા નશીબમાં ચોંટી છે. એટલે આપણે સંસાર તો ક્યાંથી મુખીએ હોય ? આપણી ભાવનાઓને પાંખો આવેલી છે અને સ્ત્રીઓની ભાવનાઓનાં ઇંડાં હજી દૂરેલાં પણ નથી, આપણી હૃદયને હવે સક્ષમ તત્વો જોઈએ છે, અને આપણી સ્ત્રીઓને હજી પત્થરમાંથીજ અને ધાતુમાંથી સંતોષ મેળવવો છે, આપણું જ્ઞાન આપણને બેહદ વિશાળતામાં ખેંચી જાય છે, અને આપણી સ્ત્રીઓને તેઓનું અજ્ઞાન યાદાક પૈસામાં ને યોડાંક સગાં વહાલાંઓમાંજ બાંધી રાખે છે, આપણને હવે વિશાળતા ગમે છે, અને સ્ત્રીઓને સાંકડાપણું ગમે છે, આપણને હવે સૌ સાથે અભેદ ભાવ ગમે છે, અને તેઓને સૌ સાથે બેદભાવ રાખવો ગમે છે, આપણને આપ્તા જગતમાં ઉડવાની તીવ્ર ઇચ્છા થાય છે, અને તેઓને ઘરના ખૂણામાં બરાબ રહેવું ગમે છે, આપણને નવા જમાનાને અનુકૂળ થવું ગમે છે, અને તેઓને જુનો જમાનો ગમે છે; એટલુંજ નહિ પણ આપણાં જ્ઞાને આપણી દરેક બાબતોમાં કાંઈ ખાસ મહત્વાકાંક્ષા જામત કરેલી છે અને તેની પાછળ આપણે દોડીએ છીએ, ત્યારે આપણી સ્ત્રીઓ એ બાબતની બિચકુલ કિંમતજ સમજતી નથી; અને આપણી મહત્વાકાંક્ષાને તેઓ એક જાતની ધેંગળા મણે છે. હવે વિચાર કરો કે એનાં ને આપણો મેળ કેવી રીતે મળી શકે ? અને તેમ છતાં સંલોગો એવા છે કે આપણે તેઓની સાથે નીભાવવુંજ પડશે. તેઓનાથી આપણે શોષ પણ રીતે છૂટા થઈ શકીએ તેમ નથી - માટે હવે આપણે જે વિચાર કરવાનો છે તે જોઈ કે તેઓની સાથે આપણે કેવી રીતે નીભાવી લેવું ? આ બાબત ઉપર આપણે ભાર મૂકવો જોઈએ, અને એક હાબડામાં એક મણુ છે, અને એક હાબડામાં નવટાંક છે; એકની ઝડપ ઉંટના જેવી છે, અને બીજી બાજુની ચાલ કીડીના વેગની છે; એક પાંખી આકાશમાં ઉડનારું છે, અને એક પાંખી જમીનની અંદર દર કરીને તેમાં બરાબ બેસનારું છે; એ બંધાંની વચ્ચેથી સરખાઈ કેમ લાવવી, તેજ વિચારવા-સમજવા જેવું છે. અને એજ આપણા જેવા કેળવાયેલાઓનું મુખ્ય કામ છે. પણ એ બાબત બંદુ વિસ્તાર પૂર્વક કહીએ ત્યારેજ સમજી શકાય તેમ છે, અને આજે તો હવે જ્ઞાન પ્રચારક સભામાં જવાનો વખત થઈ ગયો છે માટે વધારે હકીકત પાછળથી લખીશ. હાલ એજ. તમારો.

(અપૂર્ણ.)

ચન્દ્રચંદર.

—અમૃતલાલ મુ. પંડિયાર.

સરસ્વતી.

(લેખક:—રા. વામનરાવ પ્રાણગોવિન્દ પટેલ. ખી. એ.)

(ગયા અંકના ૩૪૭ માં પૃથ્વી ચાલુ.)

પ્રિયભાઈ, આપણી જીંદગી એટલી તો વિષમ છે કે, ગણતરીકુશલ મનુષ્યો પણ તેમાં ગોથાં ખાયાં વગર રહી શકતા નથી. વીમો ઉતારનાર ઘણીએ ગણતરી કરે પણ એક અલ્પધાર્યા કદી સ્વપ્ને પણ નહીં ચિંતેલા ન્હાના બનાવથી ઉદ્ભવતા નિષ્ફલપ્રદ પરિપાકનો એને એ અનુભવ આવતો નથી કે? આ અનુભવ મળેને પણ આવ્યો. જે લગ્ન વિષે હું વારંવાર ચિંતા નિમગ્ન રહેતી, અને ચિંતામાંથી મુક્ત થવાના ઉપાયો યોજી શકવાની નિર્જનતાને લીધે, કાકા કાકી વિગેરેના પ્રેમનો તિરસ્કાર કરી રહતી, વા બગડગી આનંદથી મ્હોં છવાઈ જાય એવી તન્મીજ કરતી, તે લગ્ન એવું તો સુખપ્રદ નીવડ્યું, કે તેવું યથાર્થ વર્ણન કરવાને હું અશક્ત છું. મહારા પતિએ હું એમને ત્યાં ગઈ ત્યારે સ્વતંત્ર દવાખાનું કહાડ્યું હતું. પણ મુંબાઈ જેવા શહેરમાં ડાકતરોની શી ખોટ હોય કે એમની કમાણી એમને સંતોષ આપે એટલી થાય? ખાવા જેટલું તો મળી રહેતું તથાપિ પોતાની લાયકાતના પ્રમાણમાં એમની કમાણી એમને બહુજ થોડી ભાસતી—એ ડાકટરની. પરિક્ષામાં માનસહિત પ્લેલાવર્ગમાં પાસ થયેલા. દેટલાક ગૃહસ્થોએ વધુ અભ્યાસાર્થે વિલાયત મોકલવા ઇચ્છાએ પ્રદર્શિત કીધેલી; પરંતુ મહારા જેવી અભાગણી સાથે વિવાહ થયેલો અરે લગ્ન પણ પરિક્ષાનું પરિણામ આવ્યું કે તરતજ થયેલાં, તેથી વસ્તુતઃ મહારી ખાતર અને કાંઈક એમના શુદ્ધ માતા પિતાના અતિસ્નેહ: પાપરાંકીની ખાતર એમણે આંશ્વેશ કરવા આવેલી લક્ષ્મીને તરછોડી. આથી એમની બાબતમાં તો કમાણી પ્રત્યેનો અસંતોષ સ્વાભાવિક હતો. આ અસંતોષ જ્યારે મળે દર્શાવતા ત્યારે હું કહેતી કે આવતી લક્ષ્મીને તરછોડી અપમાન કીધું ને મળે સંધરી તેથી લક્ષ્મીજી રીસાર્થે એમાં છે ! જ્યારે જ્યારે આ પ્રસંગ આવતો ત્યારે ત્યારે એ કહેતા, મ્હોં કાંઈ લક્ષ્મીને ત્યજી નથી. એટલુંજ કે એ લક્ષ્મીમાંથી એકને પસંદ કરી થકી છે. આ પસંદગી કાંઈ બીજી લક્ષ્મીને જતી કરવા કીધી નથી. પણ ફરી નહીં મળી શકત, વા મળત તો આનંદનદ્ર સ્થિતિમાં જ મળત, અને વળી એક લક્ષ્મી એની સહીયરને બોલાવી લાવશે, એવી ખાતરીજ કીધી છે. ‘હું કાંઈ લક્ષ્મી નથી. હું તો સરસ્વતી—મહારી ને લક્ષ્મી વચ્ચે મૈત્રી કે દ્વેષાડે થઈ છે કે હવે થાય?’ એવું કહું ત્યારે મળે એ કહેતા કે, પ્રિયે! જ્ઞાના મગજમાં તો ત્હમે વાંચેલા મુદ્રારાક્ષસની બહુ ઉંડી અસર થઈ લાગે છે. પણ આપણી દંતકથા, વાર્તા, અને ત્હમાઈ મુદ્રારાક્ષસ ગમે એટલું કહે. પણ આ જમાનામાં તો એ કાંઈ મનાય એવું નથી. આપણા જમાનામાં સરસ્વતી પૂજાય છે. અને આપણે આપણાં વર્તનથી જમાનો એવો બનાવી શક્યું કે આપણા પુત્રપૌત્રાદિ સરસ્વતી ને લક્ષ્મીનાં વેરને બદલે ધાડ મેની જોશે, અનુભવશે, ભોગવતાં ભોગવતાં રાજ થશે. ઇશ્વરના ન્યાયની આનંદદાયક ખુબી જોઈ જોઈ વધુને વધુ રાજ થઈ રહેની પરં દૃઢ પ્રેમ રાખતાં શીખશે. દુષ્ટાચરણથી દૂર ખસશે, ધર્મ કાર્યમાં મગ્ન રહેશે;

• મુદ્રારાક્ષસના ત્રિભુવન અંકના પાંચમા અંકમાં ત્રીજાનાદુર્લભ મુદ્રા.....ને લક્ષ્મી આ બોલાવેલું છે.

અને કર્તવ્યમાં મર્યાદા એટલે હીંદનો ઉદ્ધવ ક્યાં આપે છે? સાધારણ વાતોપરથી એ મહેને આવી રીતે ઉચે ચઢાવી દેતા ને હઝારોવાર હમે એક આકાશમાં ઉડતાં. જ્યારે અન્ય સંસારીઓ પોતાની કુદ્ર વ્યક્તિને મુખ્ય ગણી, નિર્માલ્ય વાતોમાં, ક્ષણભરે મોજશોખમાં વિલાસ માણી આનંદ માને છે. ત્યારે સંસારીઓને કુદ્ર પણ હમને ઉચ્ચ બાસતી સમ-
 દિતું જ ચિન્તન કરતાં કરતાં કાંઈક સ્વર્ગીય સ્વપ્નાં જોવામાંજ હમે આમાં સર્વસ્વ માની, એ આનંદમાં સ્વચ્છદિ મહાલતાં. એ સ્વર્ગીય સ્વપ્નામાંથી કેટલાંકને વિષે જ્યારે મહેને એમ લાગતું કે એને આર્થિક સત્યતાના રૂપમાં લાવવા મહારી શક્તિ છે ત્યારે “ઓહો હું કેવી ભાગ્યશાળી કે મહારાં લગ્ન તમારા જેવા દર્દીઓના દુઃખ દૂર કરનાર દેશપ્રેમી સાથે થયાં !” કહી એમની કોટે વળગી પડતી. જ્યારે મહેને સ્વર્ગીય સ્વપ્ન લવાઈ કિલ્લા જેવું લાગતું ત્યારે—“ઓ મહારા પ્યેટો—તમારી કાલ્પનિક શક્તિ વસ્તુસ્થિતિની મર્યાદા ઉલ્લંઘી ગઈ છે”—કહી હાસ્યથી પ્રબળ કલ્પનાવાળા મહારા પતિને મારી મહાનની લાગણી સચવતી. આવી પ્રસંગો તો દરરોજ આવતા પણ દરેકનું સવિસ્તર વર્ણન કરવા બેસું તો પાર ન આવે. વળી સાક્ષર પતિ પત્નીનો સંસાર તો આવી રસોથીજ ભરપૂર હોય છે ને હોવો જોઈએ એ ક્યાં તદ્દમને ખબર નથી કે વધુ વિવેચન મહારે કરવું પડે? માનસિક આ-
 કાશનું ઐક્ય દેખાડવી, હમે પરસ્પર જે સહમર્મ પાળતાં તે બતાવવા પત્રના પ્રસ્તુત વિષય સાથે શું થાયેલી એક વાત કહીશ. એક દિવસ હું અને મહારા પતિ દરરોજના ધારા પ્રગાળે બેઠાં હતાં. હમે બે સાથે હોઈએ ત્યારે મૌન વધુ વખત ધારી શકતાં નહીં—પણ હું જે દિવસની વાત કહું છું તે દિવસે તો વિનાયકરાવે કેટલીક લુખી લુખી—પાનમાન ખાંઓ—કેમ તમારાં માનુષ્ય જમ્યાં—ગીગેરે વાતો ધડીબર કરી મૌનવ્રતની ધારણા કરી, પોતાના જ વિચારમાં ઉદ્ધિન મુખે મથગુલ યથ બેસી રહ્યા. અર્ધ કલાક થઈ ગયો પણ તેઓ કાંઈ જ બોલ્યા નહીં ત્યારે સ્ત્રી જાતિના અધીરા સ્વભાવને લીધે મહારાથી ન રહેવા-
 થાથી હું બોલી, ‘આજ તમે કાંઈ હંડા વિચારમાં છો—વિચારો તો તમે દરરોજ ધણાએ કરો છો. પણ તમારું મુખાર્વિંદ આવીું કરમાયલું તો મહે’ આટલા દિવસમાં કદી જોયું નથી. વિચારોમાં તલ્લીન હોઈએ ત્યારે તો તમારો મહેરો અસાધારણ પ્રકાશથી દીપી રહેતો મહે’ જોયો છે. આજે આ શું? તમારા મગજને તરફી પડતી હોય તેમ નસો તરી આવી છે, તે પરથી જણાય છે કે તમારા મનમાં કાંઈ વિચાર તો ચાલે છે જ. વળી એટલું પણ સિદ્ધ જ છે કે એ વિચારથી જ તમારું મન ખિન્ન થયું છે. નહીંતો (એમના મહોડા સામે હાથ કરી) આ સુવાચ કરમાય શેણે? શું મહારાં વર્તનથી કાંઈ રીતે તમે નાખુશ થયા છો? આટલું હું બોલી એટલે પતિએ પોતાનો હાથ ઉપાડી મહારા મ્હોં પર મૂકી મહેને બોલતી બંધ પાડી પોતે બોલ્યા ‘બસ, બંધ કરો, આગળ બોલો. તમારી તર્કશક્તિના યોડાને ઢોડતા અટકાવો. તમારાં વર્તનથી તો હું પ્રસન્ન જ છું, કાંઈ દિવસ નારાજ થયો નથી—ચવાનો નથી. જેના ઘરમાં સરવતી હોય તેના ઘરમાં કાંઈ નારાજ થવા વખત આવતો નથી. તો તુને પતિને તો ક્યાંથી જ આવે?’ હું બોલી, તમે માખણ લગાડવું છોડી ધો. તમારા મ્હોંડાપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે તમે કાંઈ મુઝવણમાં હતા. મહારાથી એવી જુદાઈ-શા ગાટે રાખો છો? શું ત્યારે તમારાં માનસિક દુઃખોમાં ભાગ લેવાની મહારી યોગ્યતા વિષે તમને સંશય રહે છે? પત્નીધર્મ બળવવા અશક્ત મહારા જેનીને ત્યારે આ દુનિયામાં ધધરે જન્મ શે’ આપ્યો હશે? વિનાયકરાવે કહ્યું, પ્રિયે

તહાને દિલગીર નં થાવ, તહામી શક્તિને વાસ્તે મહેને સંશય છે. તેથી મહે' તહાને મહારી મુઝવણુ કહી નથી એમ નથી, પરંતુ મહારા દુઃખથી તહાને દુઃખી થાવ તેથી મહારા ને તહામા હૃદય વચ્ચે એટલો પડો રાખવો પડ્યો છે. હું બોલી:—સારે શું તહાને એમ ધારે છે કે પત્ની એ પતિના સુખનો જ સાથી છે અને દુઃખની ભાગીચી નથી! ને આપણી વચ્ચે પતિપત્ની સંબંધને બદલે મૈત્રી સંબંધ જ હોત ને મહારા એરીસ્ટોટલને માન્ય કરી તહાને તહામા મિત્રને સુખનો સાથી બનાવી દુઃખથી દૂર રાખી હત તો તે બરાબર હતું. એવા સંબંધમાં તો એરીસ્ટોટલના વચનાનુસાર વર્તનારને ધન્યવાદ થતે છે; પણ કોઈ શાસ્ત્રમાં, ધર્મમાં, કે પુસ્તકોમાં, મહેને તહાને લેખો છે તેવી બુદ્ધિશાળી પત્નીને પણ મુઝવણીથી દૂર રાખવામાં પતિનો ધર્મ કે સજ્જનતા છે એમ નહીં જ લખાયું હોય. કદાચ એમ પણ હોય કે મહેને મીઠું મનાવવા તમે મહેને બુદ્ધિશાળી કહી યત્ન નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા: નો અક્ષરસઃ વ્યવહાર ચલાવતા હશો!—એમણે જવાબ દીધો, સરસ્વતી તહાને બહેમી છે. કલ્પનાશક્તિનો ઉણપણે અર્થ કરી અન્યજનોની લાગણીઓપર અગમ્યતાં વજ્રપાત કરતાં જરાએ આંચકો ખાતાં નથી. તહામી માનસચ્છિમાં આવે દુઃખોત્પાદક વિશ્લેષ મચી રહેવાનો એક ખૂણેથીએ મહેને સંભવ લાગ્યો હોત તો હું તહાને પહેલેથી જ આ વાત કહેત એ વાત તો આપણી દરેકજાની જ છે. શું આપણી આર્થિક રિયતિ તહાને શોચનીય નથી લાગતી? તહાને મહેને એમ કહેશો કે ધન્ય આપણને જોઈએ તેટલું આપે છે? કાંઈ ભૂખે મારતો નથી તો પછી એનો શોચ શો? પણ પ્રિયે! આર્થિક શક્તિ શિવાય કેટલાંક મોટાં પારમાર્થિક કામો પણ બની શકતાં નથી અરે પૈસાની ગરમી શિવાય એવા કાર્યમાં ભાગ લેવાતો નથી એટલું જ નહીં પણ સંકારાર્થે દુઃક ઉદરાવનાર માણસને એ દેખી ચોરની પેઠે મહારે સંતાવું પડે છે. આ બધું મહેને સાંભરે છે ત્યારે મહારું હૃદય અંદરથી કેવું બળે છે? હું એકલો હઉં તો એકવાર ખાધને પણ મહારાં માનીતાં-બદલાં-કામોમાં હું કાંઈક આપુ, પણ જો કદ મહારા ઉદ્યમે ખાતર હું વેઠું તે બીજા પાસે વેચાવવાનો કાંઈ પણ હક મહેને છે? જ્યાં સુધી આ હકોનો સ્વચ્છંદાઈથી તિસ્કાર ન કરે ત્યાં સુધી હું માનસિક શાંતિ-વા સંતોષ મેળવી શકું નહીં. માનસિક સંતોષ ખાતર તહાને, મહારાં વદ માતાપિતાને ભૂખે મારવાં એ પણ પાપ છે. વળી લોકોમાં પારમાર્થિક લાગણીની ગતતા હોવાને લીધે-બીજા કોઈમાં એવી નિઃસ્વાર્થી લાગણી હોઈ શકે એમ તેઓ માની શકતા નથી. તેથી જ્યારે કોઈ ગરીબને એને ઘેર જઈ વગર પૈસે માંદગીમાંથી મુક્ત થવાના ઉપાયો બતાવું-વા કોઈ સંસ્થામાં દિવસનો કલાકિક કામ કરવાની ખાએશ બતાવું ત્યારે-લોકો બહેમની નજરથી જુએ છે અને ગમે તેવા પ્રશ્નો પૂછી રિયતિ કઠંગી કરી મૂકે છે. હુંકામાં બનુંદરિતા અર્થ પ્રશંસા પરના શ્લોકમાં કયેલાં ચૈત્રેકેનચિના ગુણસ્તૂળલવ પ્રાવા: સમસ્તા હમે એ વચનની સત્પતાનો દિનપ્રતિદિન અનુભવ આવતો જાય છે. આ ખારા અનુભવનું બ્યાન સાંભળી તહાને શો આનંદ થવાનો હશે! મહેને તો આનંદજ થયો કારણ હવે હું મહારા બદલાના દુઃખમાં ભાગ લેવા ભાગ્યશાળી નીવડી. હવે મહારાં ને તહાનાં હૃદય વચ્ચે કાંઈ અંતરાય-રહો નહીં. વાર ત્યારે તહાને કાંઈ આનો રસ્તો શોધ્યો? 'ના-તહાને કાંઈ શોધ કાઢી હોય તો બતાવો.' તહાને તહામા અંતરપટ* ઉકેલતા હતા ત્યારે મહેને એક યુક્તિ સૂચી આવી છે. તે એ છે કે દરિદ્રાવરણના દુઃખમાંથી મુક્ત થવાને આપણે

*લગ્નક્રિયા વખતે અંતરપટ ધરવામાં આવે છે તેનો જૂઠ અર્થ આ ઉપરથી વિચારવંતે સમજાયો.

આ મોહમયી નગરીનો મોહ છોડી બીજે ક્યાંક દવાખાતું કહાડવું જોઈએ. અહીં બેઝાંખો આગળ ૧૨૧૧ રૂપયડી પેન્શન મેળવતા માણસના ગમે, તેવા હુંશીઆર ડાક્ટર-પુત્રનો ભાવ કોણ પૂછે ? ગમે એટલી હોંશીઆરી હોય પણ સારી કમાણી માટે તો બહોળા ઓળખાણ જોઈએ. ને આયણે ક્યાં છે ? યતિને આ વિચાર પસંદ થયો. દિલ્લીગીરી આનંદી હાસ્ય તળે દબાઈ ગઈ—અને તે પૂછવા લાગ્યા, બોલો તારે ક્યાં જશું ? મહેને તો અમદાવાદ ઠીક લાગે છે. ત્યાં આયણને બહુ ખર્ચ લાગશે નહીં ને કમાણી અહીંના જેટલી થશે તોએ પરમાર્થ વાસ્તે કાંઈક બચશે. ‘વાહ જે મહેને ન સૂઝ્યું ને ત્હને ઠીક સૂઝ્યું. વિનાયક-રાવે પોતાનો વિચાર માતાપિતાને દર્શાવ્યો—તેમને એ પસંદ પડવાથી થોડાજ દિવસમાં હમો અમદાવાદ ગયાં. ત્રણેક મહીનામાં હમારી આર્થિક સ્થિતિ સુધરી; પ્રતિષ્ઠા પણ ઠીક જમી તેથી મજત દવા આપતા ત્યારે ગરીબ લોકો બાપજી કરીને લેતા. આથી વિનાયકરાવને સંતોષ રહેતો—ને તે વારંવાર પૂર્વોક્ત પ્રસંગ સંભારી મહેને પૂછતા કે કેમ સરસ્વતી ને લક્ષ્મી વચ્ચે વેર છે કે મૈત્રી ? સરસ્વતી એની સહીઆર લક્ષ્મીને કેવી બોલાવી લાવી ? આમ આનંદમાં ને આનંદમાં ફેટલાક મહીના વીતી ગયા. પણ દુષ્ટ વિધિથી આ ઝાંઝો વખત ખમાયું ના. હમે ગયાં ને બીજો એમાસે અમદાવાદમાં ડોગળીઆનો ઉપદ્રવ ધાડી નીકળ્યો. ઘણીએ સંભાળ રાખ્યા છતાં ૪૬ સાસુ સસરા આ રોગનાં થોડા થોડા દિનના અંતરે ભોગ યથ પડ્યાં. ઘણાએ ઉપાયો ક્યાં છતાં ઉઘર્યા નહીં—તેથી એમને નિમિત્તે પાંચેલા પૈસા ધર્માદા ફંડમાં આપી હમારા આત્માને સંતુષ્ટ કીધો. ડોગળીઆનો રોગ જરા નરમ પડવા આવ્યો કે પ્લેગ શરૂ થયો. સાસુ સસરાને ગુજર્યો બરોબર એક મહીનો થયો એટલે મહારા પતિ પણ સપડાયા. ઘણાએ ચતન કીધા પરંતુ સર્વ નિષ્ફળ ગયા. હવે પોતાને આ ક્ષણભંગુર દેહ થોડાજ વખતમાં ત્યજી જવો પડશે એમ ભાન થતાંજ સગળનેત્રે મહારા દીનવદન સાચું જોઈ બેઠ્યા પ્રિયે ! સરસ્વતી ! તારાં વૈધવ્યનો ચિતાર મહારી નજર આગળ ખડો યાય છે. ખરેજ ત્હમારી સાથે લગન કરી મહે ત્હમને દુઃખી કીધાં. હું ગયો એટલે ત્હમે સાવ એકલાં નિરાધાર થઈ જવાનાં ! ત્હમારે માત પિતાએ નથી કે જે ત્હમારી સુવાવડ કરે—નથી આયણી પાસ પૈસા—ખાંડ થોડાક રૂપીઆ હોય તો—કે જેની હુકમથી ત્હમે થોડાકાળ વીતે ત્યાં સૂંધી—અહીં સ્વતંત્ર રહી-કોઈ ધરિય તાલનો આધાર લેઈ શકો. હવે ત્હમે શું કરશો ? હું માસ્તરનો ધધો કરી શકીશ. પેટ જેટલું તો મગી રહેશે. ત્હમારા કાકાને ત્યાં જઈ ત્હમે આ વૈધવ્ય પાપમાંથી મુક્ત થઈ જાવ ત્યાં સુધી રહેશે તો ત્હમને ઠીક પડશે એમ મહેને તો લાગે છે. ને ત્હમે હાલ ત્યાં જઈ રહો તોએ આખી જીંદગી કાકાને ત્યાંજ ગાળશો નહીં એની મહારી ખાત્રી છે. કારણ હવે હું તો જાઉં છું; મહારાથી હવે કોઈનું બહુ યથ સહે એમ નથી. આપણે કીધેલા વિચારોમાંથી ત્હમને દેશ, કાલ વિગેરે વિચારી જે થોડા લાગે તે પાર પાડો—અને આ કાર્ય ત્હમે જ્યાં સુધી ત્હમાર કાકાને ત્યાં હશે ત્યાં સુધી ચલાવું નથી તે ત્હમને ખબર છે. અન્ય વિધવાઓની પેઠે હીન્દુસ્તાનના વૈધવ્ય રૂપે ત્હમે નહીં રહો અને કાંઈક પારમાર્થિક કાર્યે થોડાજ સમયમાં જોડાઈ જવાનું વચન આપ્યો તો હું મહેને જીવન-મુક્ત થયેલો મણીશ. તરતજ લંબાવેલા હાથમાં મ્હે મહારા હૃદયનું બાલચિન્હ મિલાવ્યું અને બોલી, કાકાને હવે વારંવાર બોલાવ્ય યથ પડતું એ મહેને ગમતું નથી. પ્રત્યુત્તરની શબ્દ

નેતી નીચું નેમ રહી હતી. કેટલીક વાર યુધ પશુ જવાબ ન મળ્યાથી મહેં ઉચું નેચું તો હું શું નેઉં છું—વિનાયકરાવ વિનાયકરાવ મટી શગ યધ પડેલા ! આંખો ઉચે મહડી ગયેલી, નાડી બંધ યધ ગયેલી ને-શરીર કંઠુણ લાકડા જેવું યધ ગયેલું. મહોટથી બોલતાં કે રડતાં શરમાતીની શરમ આજે રહી નહીં. નિરાધાર યધ પડેલીથી ધરમાં એકલીજ હોવાથી-મહોટથી હુંદો મુકાપો ! પાડા પડોશીને ખબર ન હોવાથી ધડીભર સ્તબ્ધ યધ ગયાં. પશુ પછી જરા બહાર બેઠેલા અશ્વ સાસ્તા નોકરને પૂછપરછ કરતાં ખબર પડ્યાથી સર્વ ઓળખીતા આવી શખને અગ્નિ સંસ્કારને વાસ્તે લેધ ગયા. ને બધી યોગ્ય વ્યવસ્થા યધ. પરદેશમાં ઓળખાણ ન હોય તેને આ'વા સંજોગમાં શી અડચણો પડે તેવું પશુ મહેને તે દીવસે દીક બાન થયું. તાર કીધાથી કાકા બીજે દીવસે આપ્યા અને મહેને એમને ત્યાં રાખવાની ઇચ્છા દર્શાવી. વ્યવહારિક જનોની માફક આમ્રહ કરવામાં એ કચાશ ન રાખી. મહારી મરજી નહોતી પશુ મહારા પતિનાં વ્યવહારિક જ્ઞાનને વાસ્તે મને બહુ ઉચો અભિપ્રાય હોવાથી પાંખવિનાના પદ્મી અને અર્ચરહિત મનુષ્યની સ્થિતિનું તાદાત્મ્ય જણાયાથી વ્યવહારિક સત્યનું જ્ઞાન દરાવનાર “જમણું જમણું જમ ને સગાનો સગો દુબાય”-એ વાક્યને ધર્મ ગણી, કાકાની ઇચ્છાને માન આપી, હેમને ત્યાં ગઇ.

પહેલે દહાડે પહોરોણો, બીજે દહાડે પાછ, ત્રીજે દહાડે રહે તેની અકલ-ગણ:-એ કહેવાનો યપાર્થ અનુભવ મહેને મહારા કાકાને ત્યાં આવ્યો. મહારી કૌભાર અવસ્થામાં હું ત્યાં રહેલી પશુ આ અનુભવ મહેને આવ્યો નહોતો. વૈધવ્ય અને કૌભાર્યમાં આવો મહોટો તથાવત લોકોને મન હશે એમ મહેં સ્વપ્ને પશુ ધારેલું નહીં. વૈધવ્યને લીધે બહાલામાં બહાલું છોકરૂંએ માળાપોને આમ અળખામણું યધ પડવાનું કારણ હું સમજી શકતી નથી. પુસ્તકોમાં આ સ્થિતિનાં હૃદયભેદક લખાણ વાંચતાં, માનસિક ઔદાર્યના મદમાં ને મદમાં નોન્સેન્સ, હંબગ, એકાન્તરેશન, વીગેરે તિરસ્કારના શબ્દોથી વધાવી લેવામાંજ કતવ્ય સમજનારને આપણાં લોકોની સ્ત્રીઓનાં વૈધવ્યનો ખરો ખ્યાલ આપવા હૃદય આ સ્થિતિમાં પ્રભુએ મહેને મૂકી હોય તોએ કોણ જાણે, બાઈ ! એ સ્થિતિનું શું વર્ણન કરું ? મહારાં હુન્મેનું બ્યાન હમારા જેવા સહજપના આગળ કરતાં મહેને આંચકો લાગે છે. રખેને હમારા પ્રમળ કરણ-બાવ-હમારાં યજ્ઞધારા ટપકે ! છતાં મહારા સ્વાર્થને ખાતર કાગળમાં હૃદય ખાલી કરી આપણા નિર્દોષ પ્રેમની એટલી શી લેઉં તો હમે રાજી યરો ધારી કેટલીક વાતોં લખું છું. શારદા બહેનને મહારી સાથે જ સાસરે વળાવ્યાં હતાં. કાકીની તખ્તીઅત નરમગરમ ચાલવાથી એક રસોઇઓ રાંધેતા હતા. મહેને ગયે એક મહીનો થયો એટલે કાકીએ રસોઇઆ સાથે વટવાડ કરી, કાકા પાસે રજા અપાતી. ધરમાં હું એકલી જ તેથી ધરનું સર્વ કામ મહારે શિર પડયું. ગૃહકાર્યમાં કૌશલ્ય મેળવવામાં મહેં કચાશ રાખેલી નહોતી તેથી તે મહેને બહુ બારે નહોતું પડતું. પરંતુ અજાણતાં કાંઇ કાર્યમાં જૂઠા ચાપ અપવા તો કરવાનું રહી જાય તો કાકીનો શબ્દ પ્રહાર સાંખી નહોતી શકતી. જરા વાંક થયો કે ‘એ રાંડનું તો કામમાં ચિત્ત જ ક્યાં છે ! ફોગટના રોટલા ખાપ છે ! જન્મી ત્યારના ખાપ છે, તોએ હજી ઉણી હોય તેમ જૂલી જવાપ છે.’ વીગેરે વાક્યો મહારે સાંભળવા પડતાં. મહારા પિતા મહેને કોઇ દીવસ કટુ વચન કહેતા નહીં; પંતિને ઘેર પતિએ પોતે કે સસરા સામુએ પશુ કોઇ દીવસ હુંકારો કીધેલો નહીં.-ને આ હલકાઇ બરેલા શબ્દો મહારાથી કેમ સહન

ચાય । પરંતુ ભાઈ ગરજ ગધિરાંને આપ કહાવે. જે જે બોલતાં તે હું સાંભળી રહેતી
 કાકીના દેખતાં રડવાની ધૂણતા પણ મહારાથી થતી નહીં. એક દીવસ કાકી ધોટા કહાડી
 'રાંડ' બોલ્યાં એટલે મહારી આંખમાંથી એક આંસુ ટપક્યું તે કાકીએ જોયું. જોતાં જ કાકી
 ચંડીનું સ્વરૂપ ધરી બોલ્યાં, 'જે રાંડ, મહારા ઘરમાં જરાએ રડી તો તારી વાત તું જાણ
 આ તારાજ નિઃસાસાથીજ હું માંદગીમાં પીલાયાં' કહ્યું. 'તો' આ બનાવ પછી રાત્રિએ
 દીવસે બનેલાં આ'વા આ'વા વૃત્તાંતોની રચિત દાષી રાખવાનો યત્ન કર્યા છતાં ઘણીવાર
 બનાવો એવા બનતા કે મહારી પર તેઓ જયવંત યથ સ્મરણ સ્થાનના દારને ધક્કે
 ઉઘાડી નાંખતાં ત્યારે આવ્યાં ન જાણતાં અજાણનાં બળ-નિરાધાર આંસુથી હું મહારી
 ખીજનું ભીંજવી પરિશ્રમેદ્ભૂત નિદ્રાદેવીને મહારી મરણ વિરૂદ્ધ રખે ને સહવારે ઉઠતાં મોડું
 યથ જય ને વધુ વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત યાગ-એ બચથી શરણ જતી. જૂતા જમાનાના રીવાજોને માન્ય
 કરનારના ગૃહમાં દુઃખના માર્યાં અજાણ્યતાં ફસી પડ્યાથી, દુર્ભાગ્યે વા સુભાગ્યે બ્રાહ્મણના
 કુળમાં જન્મેલી હોવાથી, મહારાં શિરના આભુપણ વાળોને પણ જરા મોટાં ચાપ કે
 કદાવવા પડતા; અરે શું કહું ? એકવાર વિસ્મૃતિ દોષને લીધે એકવાર હું આ મહત્કાર્ય
 ભૂલી ગઈ તેથી મહારા કાકા કાકીએ જે વાચનાઓ મહારી પર છોડ્યાં છે તેને અનુભવ
 તો ઇશ્વર દુરમનને એ ન દેશે. અહા ! દેખતા થયેલા પુરુષો પણ આમ પોતાને હાથેજ
 પોતાને હાથ કડી કરતા હશે એમ કદી મેં ન ધારેલું, તે મહારા કાકાને જોઈ પ્રત્યક્ષ
 થયું. જ્યારે શ્દીઉલ્લંઘન અજાણ્યતાં મહારાથી થતું અને કાકા પોતે જ ઠપકો આપવો શરૂ
 કરતા, ત્યારે પાપાણુહૃદયી કાકી 'એ તો ભણેલી છોકરીના તરંગો ને મન તહમે ન સમજો'
 કહી બળતામાં ધી હોમવાનું કામ કરતાં જે કુટુંબે મહારૂં પોપણ કીધું, લમ કીધું, અને
 જેથી તેવીએ સુવાવડ કીધી તેરું કથ્યાણુ હજો. છતાં એક ન્યાતમાં જુના રીત રીવાજોને
 સુલભ માફક વગર વિચારે તાણે યથ મહારા જેવી અનાય બાઈપર જીવન ગુમરતાં
 જેમને હૃદયનો એક આંચકો સરખોએ ન લાગ્યો તહેમનાં મનોબળ-મનોબળશક્તિ-નીરખી
 નીરખી સરસવતી રડે એમાં, બાનુભાઈ તહેમને કાંઈ અસ્વાભાવિક લાગે છે ? હું તે કટું
 એક સંભારું ? એક ઉમરો શમે કે જીન્ને તૈયાર જ છે. જેમ રસોઇઆને રમ મળી તેમ
 ચાકરને પણ રમ આપવામાં આવી. આથી જીજ્ઞ ચાકરની શોધનો સફળ અંત ન આવ્યો,
 સાંચી એનું કામે મહારે જ કરવું પડ્યું. સહવારમાં વહેલી ઉઠી દાતણપાણી વિગેરે કરી
 તુરતજ હું આ કામે લાગતી. દરરોજના ધારા પ્રમાણે એક દીવસ કાકાની ચોરડીમાં કચરો
 કાઢવા ગઈ તો રહેજ વધુ ખડખડાટ ચલાથી કાકાની નિદ્રામાં વિક્ષેપ થયો. કાકાની દૃષ્ટિ
 ઉઠતાં વેતજ મહારી પર પડવાથી એમને અપશુકન થવા લાગ્યા એટલે મિનન ગપો ને
 જરા તતડીને બોધ્યા 'ખજરદાર ! જે મહારા ખંડમાં મહારા ઉડ્યા પહેલાં જાડુ લેઈ આવી
 તો।' કાકાએ આવી રીતે જાણે અજાણ્યેએ રસોઇ કરવા બીજવાર નવાની ફરજ પાડી.
 આ તો જાણે માન્યતાની વાત છે. પણ લોકો એટલા બધા બાયલા છે કે માણસ મરી
 જતું હોય તોએ શ્દી ઉલ્લંઘન ન કરી ચક્ર-વા કરવા મનાઈ કરે. એની એક જ વાત
 કહી આ નામોશી બર્બા બાયલાપણને લીધે ખમવાં પડેલાં દુઃખોની કથા બંધ કરીશ
 એક દીવસે કાકા કચેરીમાં ગયા હતા. આશરે ૧૧૧૧ નો સુમાર થયેલો તે વખતે કાકીની
 સ્થિતિએ એકાએક ગંભીર રૂપ ધારણ કીધું.

સ્ત્રીઓએ વાંચવા લાયક પુસ્તકો.

સુન્દરી મુખોધના-મે: તંત્રીસાહેબ,

આપના ઉપયોગી સુપ્રસિદ્ધ માસિકના (૧૯૧૧, જુન) અંકમાં રા. રા. મોતીભાઈ નરસિંહભાઈ અમીનનો “ સ્ત્રી-ઉપયોગી પુસ્તકો ” વિશેનો લેખ વાંચ્યો. ઘણાં વર્ષોથી જે વિષયની લોકમાગણી હતી તે વિષયની ચર્ચા આ રીતે માસિકદ્વારા થઈ કરવા માટે રા. રા. મોતીભાઈને ધન્યવાદ થતે છે. આ લેખમાં આપના તરફથી જેવી વિનંતિ થઈ છે, તેવીજ નહિ પણ પ્રસ્તુત વિષયને લગતી વિનંતિ વસન્ત (વર્ષ ૧૦, ૨)ના અંકમાં પણ થઈ છે; એટલે થોડુંક અચન લખી મોકલું છું. યોગ્ય લાગે તેવી સત્કાર કરશે.

સ્ત્રીઓને ઉપયોગી થાય એવાં પુસ્તકોની યાદી કરતાં, સંખ્યા (૧૦૦) સોની કૃત્રિમ રીતે નિયમીત કરી ન જોઈએ. તેમજ હયાત ગ્રંથોનાં નામ સાથે તેમાં આવતી હકીકતની રહેજ પીછાન થાય એવું લખાણ ઉમેરવું જોઈએ.

રા. રા. મોતીભાઈએ જે યાદી મોકલી છે તેમાં સુધારા વધારા થઈ શકે પણ એવી યાદી ધડવામાં વપરાતાં દષ્ટિખિન્દની ચર્ચા થવાની પહેલી જરૂર છે.

કેવા સંસ્કાર, સ્થિતિ અને વ્યવસ્થા સ્ત્રીઓ માટે આ યાદી ઘડાઈ છે ? “ જે વાંચન, આ વિશાળ જગતમાં તમારું સ્થાન શું છે, એ સ્થાનને લગતા તમારાં સામાન્ય અને વિશેષ શાં કર્તવ્યો છે, અને એ કર્તવ્યો યોગ્ય રીતે આચરવા માટે શું શું જાણવાનું અને કરવાનું છે-પ્રત્યાદિ જ્ઞાન તમને આપે. એજ ઉપયોગી વાંચન છે ”-એ વસન્તકારે આકેશ આદર્શને લખે યાદી ઘડાવી જોઈએ ને ? સ્ત્રી કેળવણીની અધૂરપને લીધે ઉંમર બોધ આપે એવા ગ્રંથોની ભાગ, વિચારસરણિ આદિ અધરા પડે એવા ગ્રંથોને પણ સ્થાન આપવું કે નહિ ? અથવા એવા ગ્રંથોના સરળ સંક્ષેપ માસિકો દ્વારા સદંતરાલ્ય કરવા કે નહિ ? યાદી વિષયવાર કરી તેમજ અભ્યાસને અનુકૂળતા પડે એવી શ્રેણીવાર કરવી ? આ વગેરે પ્રશ્નો પર ધ્યાન આપવું જોઈએ છીએ.

કુમારી, સૌભાગ્યવતી અને વિધવા; અથવા પુત્રી, પત્ની અને માતા એવા સ્ત્રી જીવનના અંશો છે. આ ઉપરાંત સ્ત્રીઓનું ધાર્મિક અને જાહેર જીવન પણ છે. જીવનના આ જૂદા જૂદા પહેલોને અનુકૂળ આવે એવી વાંચનસામગ્રી રચી કરવી જોઈએ.

યાદી ઘડનારાઓના લક્ષ પહાર નીચે જણાવેલી મહત્ત્વની વાત રહી ગઈ હોય એમ લાગે છે. વસન્તકાર લખે છે: “ સ્ત્રી અને પુરુષનાં સંબંધોનું કર્તવ્યો એક બીજનાથી જૂદાં નથી. ઉન્નયનાં સામાન્ય મનુષ્યત્વને લઈ કેટલાંક સામાન્ય કર્તવ્યો છે, અને તેથી કેળવણીનો પણ કેટલોક ભાગ સમાન હોવો જોઈએ. ” સુરતના વનિતા વિશ્રામ માટે અંગ્રેજીમાં લખાયેલા અભ્યાસક્રમમાં નીચેનાં વાક્યો છે.

“ She (woman) does not pass her life completely isolated from that of man but keeps him company in all the spheres of his activity.

“ Woman who can enter into the subjects of study and thought, which occupy the minds of their fathers, husbands and sons, have more understanding, more sympathy, more power to make the home what it should be; the only healthy intellectual companionship is communion between active minds; and the highest purposes of marriage are unfulfilled, if either husband or wife lives in a region of thought which the other cannot enter. It is therefore imperative that woman should study the subjects which find a place in man's education. (p. 7.)

ઉક્ત અભ્યાસક્રમની પ્રસ્તાવનાનો કેટલોક ભાગ આંહી ઉતારવા જોયો છે પણ લંબાણ થવાના બંધથી ઉતાર્યો નથી. જણાવ્યો જાતે જોઈ લેશે એવી થકા છે.

રા. રા. મોતીભાઈ અને એમના મિત્રોએ સ્ત્રીઓનું જીવન એટલું બધું અલગ કદબી લીધું છે કે જીવનચરિત્રના વિભાગમાં 'વીરમંડળ' કે 'ઉદ્યોગી પુરો' જેવા ગ્રંથને સ્થાન આપ્યું નથી. વાર્તાઓની યાદી ઘડવામાં પણ આવેલ સંકોચ વપરાયો છે. સ્ત્રીઓનું સ્ત્રીત્વ યોગે એવીજ એકલી વાર્તાઓ શા માટે એમણે વાંચવી જોઈએ? મનુષ્યતા યોગે એવી પણ હોવી જોઈએ અને એટલા ખાતર 'ગોવિંદ માણિક્ય' ને સ્થાન મળવું જોઈએ, તેમજ 'નાટ્યકથારસ' ને પણ.

જીવનમાં નિરંતર ગંભીરતા રાખવાથી વિકાસ કરતાં કરમાસ થવાનો સંભવ છે માટે થોડો વિનાશ પણ જોઈએ. હાસ્ય ઉપજાવે એવાં મર્ખાં કટાક્ષમય ઉપહાસ કરનારા કે વિનોદ ઉપજાવે એવા ગ્રંથો વાંચતાં સ્ત્રીઓને અટકાવવી ન જોઈએ. 'બર્થોલ્ડ', 'મારી મસ્તીની મોસમ' તેમ 'બાદશાહ અને બીરબલ' ની શોધિત આશક્તિને યાદીમાં સ્થાન મળવું જોઈએ.

ધર્મના વિભાગમાં પુરાણો (ભાગવત સિવાય) ને શા માટે સ્થાન નથી આપવામાં આવ્યું તે સમજાતું નથી. અર્વાચીન હિન્દુજીવનને ધડનારા ગ્રંથોનું વાંચન વધે અને યુક્તિસર તેમની સમીક્ષા યાગ એમાં લાભ છે.

ધર્મને અંગે તત્ત્વચિંતનને પણ સ્થાન આપવું જોઈતું હતું. પ્રાર્થનાસમાજ, શ્રેયઃસાધકવર્ગ, યીઓસોરી આદિ તરફથી બહાર પડેલાં કેટલાંક પુસ્તકો યાદીમાં સામીલ કરવાં જોઈતાં હતાં 'ચંદ્રકાન્ત' ઉમેરી શકાત.

વિધિઓ અને વ્યવહારો પણ બૂલી જવામાં આવ્યાં છે. દ્વિતરાજ, વિવાહવિધિ, શ્રાદ્ધવિધિ, રીતિદર્શણ, ન્યાતના ધારાઓ, વગેરે ગ્રંથો-જો તે સમગ્ર રીતે ઉપયોગી ન હોત તો તેમાં રહેલા ઉપયોગી અંશનું દિગ્દર્શન કરવું જરૂરનું છે.

કલા-જો વસ્તુતઃ સ્ત્રીઓનાં જીવન સાથે જોડાયેલ રહેલી છે તેનું સ્થાન પણ નથી. સંગીત, ચિત્ર, સાથીઆ, મૂલ્યજીવીવલુ, રસોઈ વગેરેને લગતા ગ્રંથો યાદીમાં નથી.

માસિકની યાદી આપવાની જરૂર નથી. વસન્ત, સમાવેશક, બ્રહ્મક્ષત્રિય ત્રિમાસિક કે એવાં બીજાં માસિકોને શા માટે બાતલ કરવાં ?

પ્રવાસના ગ્રંથોને પણ બૂલી જવામાં આવ્યાં છે. 'ગોમંડળપરિક્રમ' સૌએ વાંચવો જોઈએ. બેશક ચિત્રો અને નકશા વગર એ ગ્રંથની ઉપયોગિતામાં નુકસાન થયું છે. 'દક્ષિણચત્રા' વિશેના ગ્રંથો તથા લેખો, જાપાન, ઇંગ્લંડ, આફ્રિકાના પ્રવાસો, તીર્થયાત્રાનાં વર્ણન કરતા ગ્રંથો, વગેરે યાદીમાં ઉમેરાવા જોઈએ.

ઇતિહાસને બીજકુલ વીસરી જવામાં આવ્યો છે. રાસમાળા, કાદીયાવાડ સર્વસંગ્રહ એવાડની જાહેજલાલી, ટોડરાજસ્થાન, તેમજ હિન્દુસ્તાન, ઇંગ્લંડ, શ્રીસ, જાપાન આદિ દેશના ઇતિહાસને સ્થાન મળવું જોઈએ.

કેળવણી, વ્યાયામ અને રમતગમત વિશેના ગ્રંથોનો સમાવેશ કરવો જોઈએ. આજકાલી માતાએ કેળવણીના અંતર્ગત તત્ત્વો અને સ્વરૂપ વિશે જાણવું જોઈએ. પોતાની અને કુટુંબની તંદુરસ્તી જાળવવા કસરત અને વિનોદના કેવા ઉપયોગ કરવા તે જાણવા ગ્રંથો વાંચવાની જરૂર છે.

શહેરી તરિકે સંન્યસધારણ-(મુનિસિપલ વોટ આપવાનો કેટલીક સ્ત્રીઓને હક હોય છે એ સુવિદિત છે), શહેરી આરોગ્ય, શહેરી જીવન વગેરે વિશે સંક્ષેપમાં સંગીન જ્ઞાન આપે એવા ગ્રંથો પણ યાદીમાં હોવા જોઈએ. અસ્તુ:

આ ઉપયોગી વિષય પરત્વે સ્થાપી અને સર્વશાહી પરિણામ-આપે એવા મુખ્ય કેટલાંક ઉપરનાં વાંચ્યો છે; યાદી ધડનારાઓના કાગળોથી પોરા કઠાડવા માટે નહિ.

અંતે આવી ઉપયોગી ચર્ચા ઉપરિચલ કરવા માટે રા. રા. મોતીભાઈ અને એમના મિત્રોને પુનઃ ધન્યવાદ આપી વિરમું છું.

ત્રી-ઉપયોગી પુસ્તકો.

(સુન્દરી સુબોધના ગયા ગ્રંથમાં પ્રકટ થયેલી રા. મોતીભાઈની યાદીના વધારા તરીકે આ યાદી મોકલી છે; એટલે એમાં આવી ગયેલી ગ્રંથોનાં નામ આ યાદીમાં ફરીથી લખવામાં આવ્યાં નથી.)

વાર્તા.

ગોવિંદ માણસ.

ગંગા ગોવિંદશીલ.

પદ્માલયા.

દુખીઆરી બંચુ અને શુભી ગરીબ વગેરે
મિસિસ હેન્ડ્રિ વુડના ડાયરાઇએ કરેલા
અનુવાદો.

દરીઆપારના દેશોની વાર્તા.

શરતચંદ્ર. સંન્યાસી.

વિપ્રદક્ષ. કૃષ્ણલીલાનું વીલ.

યોગિની.

વિક્રમની વીસમી સદી.

નાટ્યકથારસ. અર્થોહર.

ભદ્રભદ્ર. રત્નપુત્ર વીરસ કથા.

મારી મસ્તીની મોસમ.

ચરિત્રો.

ઉત્તરરામ ચરિત્ર.

વીરમંડળ ભાગ ૧-૨. ઉદ્યાગીપુર્યો.

ધાર્મિક પુર્યો. ગરીબાદક્ષી.

વેદક.

નારીદેહ તત્ત્વ.

શહેરની આરોગ્યતા. તનસુખમાળા.

સાચું સ્વ. (વિચાર)

ખગોળ.

જીવજંતુ અને વનસ્પતિની અભ્યર્થનાઓ.

પદાર્થપાઠ વિશેનાં પુસ્તકો.

અર્થશાસ્ત્રોની વાર્તા.

શુભરાતનાં પ્રાણીઓ વિશેનો રા. ભાનુસુખ-

રામનો અંથ.

જ્ઞાન પ્રસારક વિષયો (જી. જી. મોદી.) ;

નવલકથાવલ્લી ભા. ૪.

કંઠા.

સંગીત.

ગૂંથણ શીવણ-ગૂંથણકળા. ચિત્ર.

પાક શાસ્ત્ર. (૧) સ્વ. સૌ. કેશવબાનો અંથ

(૨) ગ્રામ્યકવાળી પાકશાસ્ત્રો: ૧, ૨, ૩.

(૩) પકવાન પોથી, વગેરે.

પુરાણ.

ગરુડ પુરાણ.

દેવી ભાગવત.

શિવ પુરાણ.

માઈડેય પુરાણ. વગેરે, વગેરે.

કાવ્ય.

દીવાળીબાઈની કવિતા. પદ્માખ્યાન.

કુળવંતી વિસાપ.

જેટલી આતોનાં ગીત સંગ્રહ બહાર પડ્યાં

હોય તે.

ભામેર. ભમરપચીસી.

નહાના રહાના રાસ.

કેળવણી.

કેળવણી.

બાળસ્વભાવ.

બાળકો માટેની વાર્તા.

નિમંત્ર.

ચારિત્ર.

છતિહાસ.

રાસમાળા.

કાઠીયાવાડ સર્વ સંગ્રહ.

મેવાડની જાહેરવાલી.

ઈન્ડોલ, હિંદ, બંધાન, ઓસ, ઇરાન, વગે-

રેની છતિહાસ.

પ્રવાસ.

ઈન્ડોલમાં પ્રવાસ. ગોમંડળ પરિક્રમ.

મોદીબાનાની માર્સેલસ. દક્ષિણચાના, વગેરે.

નાટક.

લલિતા દુઃખ દર્શક. કન્યાવિક્રમ ખંડન.

તપત્યાખ્યાન.

અમરસન;

પ્રતાપ નાટક.

વિવિધ.

કૃષ્ણચરિત્ર (જી. અ. કૃત) એક મિત્ર

પત્રમંજૂષા.

શ્રીકૃપયોગી વાચનની ચર્ચા ચાલુ રાખી વધુ યાદીઓ તથા પત્રો અમને મળ્યા છે, તે યથાનુક્રમતાએ પ્રકટ કરવામા આવશે દરેકમાં ન્હાં ન્હાં દષ્ટિબિન્દુ સ્વીકારવામાં આવેલા લાગે છે અને જે રીતે પુસ્તકોનાં નામ હેમાં હાખલ દરવામાં આવ્યાં છે તે એવાં આ વિષયમાં ધણે મતભેદ છે એમ સદલ પ્રતીત થાય છે પણ એક સત્ય તો સુરુપષ્ટ અને નિર્વિવાદ છે કે એક અથવા વધુ માર્ગદર્શક સપૂર્ણ યાદીની ખટલ જરૂર છે.

ખન્ધુ R-તરફથી આવેલો પત્ર મનન યોગ્ય છે; હેમની કેટલીક સૂચનાઓ કૃપયોગી યદ પડે એવી છે. ૨૧ મેલીલાઇને પણ અમુક સંખ્યા વિશે આમલ નથી એમ તેઓ લખે છે; અને સંખ્યા વિશેની હેમની દીધ સામાન્ય રીતે થયેલી છે તેઓ એક ખાનગી પત્રમાં જણાવે છે કે, "૨૧ મેલીલાઇએ પ્રારંભ કર્યો છે એ ખરી વાત. પણ એમના એવી ફક્ત યાદીઓજ આવે તે અગાઉ એવી યાદીઓ ઘડવાના સિદ્ધાન્તોની ચર્ચા થાય તો સાઝ એરા હૃદયથીજ મહેઠ્ઠા દોરે લખે જાયો." પારસી ખન્ધુ તથા હેમનેના અન્યોને પણ આવી યાદીમાં સ્થાન આપવા તેઓ સૂચના કરે છે.

શ્રીજીવનના વિવિધ અરોને યથાર્થ રીતે ખીલવી શકે તેવાં પુસ્તકોના વિશાળ આવી યાદીઓમાં જરૂરના છે. પરંતુ સાથે એ પણ વિચારવા જેવું છે કે એ ન્હાં ન્હાં અરોને અનુકૂળ કેળવણી દેવાની યોગ્યતા આપણા સીમ્બૂદમાં આવી છે કે કેમ? સરુઆતમાં શ્રીને 'ઉત્તમ શૃદ્ધિ' ખતાવવી કે 'ઉત્તમ માતા' થવાનું શિક્ષણ આપવું, એ વિશે મતભેદના સમર્થન કારણ નથી. જેટલી 'ઉત્તમ માતા'ની જરૂર છે તેટલીજ 'ઉત્તમ શૃદ્ધિ' ની પણ આવશ્યકતાજ છે; અને જે સૌની પાંતી હશે તે સારી જનનિ થશે એ નિસંશય છે. બનેની જરૂર છે. અને હેમની સાથે આખણમાં સારી સ્ત્રીઓની યે ન્યૂનતા છે; સચ્ચારિયવાળી, સુવિચારવાળી, સ્વદેશપ્રેમી સ્ત્રીઓની ખાસ જરૂર છે. કેળવણી વિના આ ખેટ કોઇ રીતે પુરાવાની નથી; માટે આખણે પ્રથમ એ જોવાનું છે કે સ્ત્રીઓને સામાન્ય કેળવણીનાં ઉત્તમ સાધન, હેમની યોગ્યતાને અનુકૂળ, પ્રાપ્ત થાય.

ખીન્ધુ એક જોવાનું એ છે કે, સ્ત્રીઓ માટેનું વાચન પુરોગે માટેના વાચનથી અમુકજ બાબતોમાં ભિન્ન છે; અને આપણી ભાષામાં ખાસ વિષયો ઉપર લખાયેલાં ગ્રંથો ખટુ નથી. એટલે ઉત્તમ પુસ્તકો તો બનેને માટે ખટુધા એકજ રહેવાનાં યાદી કરતી વખત આ એક મહત્વનો પ્રશ્ન ઠાલે થાય છે અને તે વિશે પણ ખાસ વિચાર કરવો આવશ્યક છે.

શ્રીવાચનના નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે અનેક વિભાગ પડી શકે છે:—

(મ)—(૧) સ્ત્રીઓ માટે ખાસ લખાયેલાં પુસ્તકો, (૨) સ્ત્રીઓને ખાસ કૃપયોગનાં પુસ્તકો,

(૩) સ્ત્રીઓએ વાંચવા લાયક પુસ્તકો, (૪) સ્ત્રીઓએ લખેલાં પુસ્તકો, અને (૫) સ્ત્રીઓ કોઇ પણ પ્રકારની દાનિ વિના વાંચી શકે એવાં પુસ્તકો.

(મા)—(૧) સ્ત્રી વડીની સામાન્ય ફરજો ખતાવનાર તથા નિર્દેશિતોનું જ્ઞાન આપનાર શોખીઓ, (૨) પુત્રી, પત્ની, માતા, ભગિની, અને કુમારિકા, સામાન્યવતી, તથા બિધવા, વગેરે ન્હી ન્હી બચ્ચિ વડીકેના સીધમે દરોવતી શોખીઓ, (૩) પ્રભતા અંગતરીકે સ્ત્રીઓનું કલંબ શોખવનાર શોખીઓ, અને (૪) વિવિધ જ્ઞાન આપીને સ્ત્રીઓના હૃદય અને શુદ્ધિ ખીલાવે એવી શોખીઓ.

(મી)—(૧) શોખી પાઠ્યમાં શોખી મુખી લખેલી સ્ત્રીઓ વાંચે એવાં પુસ્તકો, (૨) સાતમી શોખી અને તે લગમજનું જ્ઞાન મેળવનારી સ્ત્રીઓ વાંચી શકે એવાં ગ્રંથો, અને (૩)

તે ઉપરાંતની કેળવણીની યોગ્યતા મેળવનાર સ્ત્રીઓ વાંચે એવી શોખીઓ. તેવાર કરવામાં આવતી શ્રીવાચનની યાદીઓમાં આપણી હેમનેની દાલની કેળવણીની સ્થિતિ એવાં વિભાગ ૬ તરફ ખાસ લક્ષ આપવા જેવું છે, પરંતુ હેમની સાથે 'વિશાળ આવી મહેઠ્ઠા' ઉપયોગિતા તથા એ તરફ દષ્ટિ રાખવાની નિર્દેશિત પણ અલગ એવી નથી.

મજીર વિષયોનાં પુસ્તકોની સાથે સચિ, અનન્ય ઉત્પત્ત કરે એવાં પુસ્તકો હાખલ કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. ગમમત સાથે જ્ઞાન આપે એવી અને નિર્દોષ વિનોદનાં સાધન પુરા પાડે એવી શોખીઓથી સ્ત્રીઓની 'ખાલકેળવણી' ની સરુઆત થવાની પત્ર જરૂર છે. તન્મી

(પર્વ. ૭-૮ પેટ)

સવાળમની પહેાંચ.

રા શરીર સાથેમદમદ નરમામદ	વેરાવળ	મીસીસ વિરમતિ મગનલાલ	મરુચ
રા છગનલાલ ઝવેરીવાલ મહેતા	મહેસાણા	રા દરરાય અમુલખરાય બી એ	સુરત
મીસીસ સાવિત્રી મહેન્દ્ર રાય	રાજકોટ	રા વળત તરાય નરભેરામ દેરાધ	મરુચ
રા માધવલાલ જોડાલાલ બક્ષી	રાજકોટ	રા કેશવલાલ જે પાળકીયા	રામપુરા
રા લક્ષ્મીલાલ દાનજી	"	રા હીરાલાલ સપતરામ ચારાફ	વડોદરા
રા જાનુસુખ નિર્ગુણરામ	"	રા મયુષાદાસ આત્મારામ	વડોદરા
રા અચરતવાલ પુરશોત્તમદાસ	"	વડોદરા ચરાવ તરાય વજેરા કર	રાજકોટ
બહેન હરકુ વર -	"	રાહ મોહનલાલ સુન્દરજી	રજુન
રા માપુકલાલ સામરાલ	વડોદરા	રા હાદલાલ ચતુરભાઈ વજીલ	બોરસદ
બહેન વિજ્યાબહેન	"	રા મોહનલાલ ઉજમસી શાહ	રજુન
રા હરિલાલ માપુકલાલ	"	રા જગન્નાથ પુરશોત્તમ	રજુન
રા સા સાસાભાઈ પદાધામાઈ	"	રા એ આર મીમાળી	"
રા છગનલાલ કોટારવાવ	"	રા હ સારાજ નાનજી	"
રા વામનરાવ જોમનારાયણ	"	રા વિજયરાય વિશ્વનાથ	"
રા રણજીતભાઈ જાળાભાઈ	સુરત	રા વિશ્વનાથ દરજીન	"
રા કાળીદાસ લાવભાઈ	"	રા જીવાજીરામ જીવજીરામ	સુરત
રા માનાગી રાયચંદ	રાજકોટ	રા મજેશ્વર લેડીરામ	સીરસા
બાઈ છવડાર	સુરત	અ સો મમીભાઈ	જીનમદ
બહેન શાન્તાવત્સી	મગડોળ	રા માણેલાલ નરોત્તમ	મદ્રાસ
રા એમ ડી દીવાનજી	વડોદરા	રા અરેરાય ફરામજી	સુરત
રા વિક્રમલાલ સામળદાસ	વાવનગર	રા હીરાભાઈ સામળભાઈ	સોબરમતી
બહેન તારાજીમી	વડોદરા	રા હીમતરાય નવલરામ	સુરત
બાઈ રાધાબાઈ	મોરબી	રા એમ જે વંચિડા	માગરોર
સો બહેના બહેન	વડોદરા	રા બાજીજીભાઈ સામજીભાઈ	સુરત
રા નામરાય છગનલાલ	વડવાણસીટી	શ્રીજેનધર્મ વિજય પુસ્તકાલય	ચીરગમી
રા બળવ તરાય હંદયાજીરાય	મરુચ	રા ભૂવંજી દેસરાય	જુન
રા રણજીતલાલ પુરબુદાસ	વડોદરા	રા લગોદર મુરારજી	મહુલી
મીસીસ નરસીંગી છગનરામ	વડોદરા	રા મદાવજી વિરાનજી	મહુલી
મો વચળ	ગુલસાડ	રા ત્રીકમજી મોજીજી	મુદા
રા સુન્દરલાલ કેવળરામ વોરા	મોરબી	સો દુરગાભાઈ	સુધરામપુર
કુમારજી સુજીવાના	બીલખા	સો સારાંગોરી	વડોદરા
સો માણુભાઈ	વડોદરા	સો વિદ્યાબેરી	અમદાવાદ
પવાડી ડાહ્યારા કર નયરા કર	વાસણમીટીયા	બહેન ચંદન અમરાયદ	વાવનગર
અ સો સવિતાબેરી	વાગરા	સો મોનીચવરી	માહીમ
રા સુરેશમ સોમેશ્વર	હજીવાડા	રા એવ એ શાહ	સુભાઈ
રા અમરાનદાસ નરભરામ	રનાલા	રા જીવજીદાસ પ્રભુદાસ	સુભાઈ
બહેન કમળાબેરી ધીરજીરામ	સુરત	રા જીવભાઈ જીમભાઈ	મદર
મહેતા કીધુદાસ મોરારજી	મુદ્રી	રા બાવાભાઈ કેશરીસંગ	અમદાવાદ
રા હરિલાલ મોતીવાવ	વેરાવળ	રા શુભીલાલ પ્રીતજીમદાસ	"
મીસીસ કૃષ્ણાબેરી હીરાલાલ	સુધરામપુર	રા ગીરધરલાલ કેશવલાલ	"
રા દરીદાસ માધવજી	જુનાગઢ		
રા ગોપાળજી દત્તજી	જુનાગઢ		

વર્ષ. ૮ પેટે

રા. સુરેન્દ્રનાથ રંગનાથ	વરોદરા	ગઢેતા વલ્લભદાસ મેજુસી	લખનૌર
રા. ક્ષીલાધર ઠાળીદાસ	મુબાઈ	રા. મનંતરાય કૃષ્ણમુખરામ	વરોદરા
રા. પુરસોત્તમ સુન્દરજી	રંગુન	સૌ. જ્યોતિર્ગેરી	ત્રીપા
રા. ગોવરધનદાસ વાધજીભાઈ	મુબાઈ	મીસ દીવાળી પોપટલાલ	નમનગર
રા. પુરપોત્તમ નરોત્તમદાસ	ભરૂચ	વાસણા સ. ગુ કન્યારાણી	વાસણા
રા. મોહનલાલ કસલચંદ	કરાચી	રા. પી. સી બુચ	રીમડા
રા. ઉમેદલાલ માનસાંકર	"	રા. કૃષ્ણલાલ કે ઠાકોર	વીરમજામ
રા. મનદરશમ એચ	રાતાકુજ	રા. જીવજીલાલ એમ ઠાકોર	મુબાઈ
રા. કૃષ્ણલાલ ત્રીજલાલ	અમદાવાદ	સૌ. દીરાલકમી	નમનગર
રા. સુનીલાલ નવલજી	મુબાઈ	મીસીસ ચતુરલકમી ઠાકોરલાલ	વાગરા
રા. લાલુભાઈ અબ્દુલા	મુદ્રા	રા. મણિલાલ ડાલ ભાઈ	મુબાઈ
રા. સામજી મૂલચંદ	મોલમીન	રા. પુરસોત્તમ જીવનદાસ	દાર
રા. હમ્મદાસ કર દુલભદાસ	ભાવનગર	રા. દયારામ સોમચંદ	રંગુન
રા. ગીરધરલાલ શ્યાપાલાલ	મોલકા	રા. જેવત હરખચંદ	"
સૌ. કાન્તા લક્ષ્મી	ભાવનગર	સાદ મૂવજી રાવચંદ	"
રા. જીવજીજી ડાલાભાઈ	મુબાઈ	સૌ કરનાનદાસ જીવરાજ	પંચગતી
રા. ચાંપસી વિદુલદાસ	કલકત્તા	રા રતનશી ગોધવજી	મિતનખાસ
રા. નવનિતભાઈ	કાનપોર	મરોલી સરકુચેડીંગ લાધમેરી	મરોલી
રા. મોહનલાલ મગનલાલ દેસાઈ	મુબાઈ	સૌ મણિગેરી પડયા	સોલાપુર
રા. ને ને મોદી	"	રા. વિઠ્ઠલદાસ દરગોવનદાસ	અમદાવાદ
રા. મણિરાંકર મોવિંદજી	કલકત્તા	અ. સૌ. સર્વજીવાળા	મુરત
રા. વાલજી ત્રીકમજી ગઢેતા	રંગુન	રા. મુકુન્દરાય પ્રભારાંકર	ભાવનગર
રા. સોમચંદ રોલતરામ	અમદાવાદ	આધી સુનીલાલ અંબાલાલ	મહેમદાવાદ
સૌ કમળા દવારકાદાસ	રત્નગેર	મીસીસ ઠાકોરલાલ કપિલરાય	મુરત
સૌ મધુમતિ બહેન	મુબાઈ	રા અમરતલાલ એચ. ગાંધી	મદુવા
રા. બીમજી નરસી	તીરપર	સૌ ગજરાબહેન	કનારગામ
રા. સુનીલાવ બાવાજી	અમદાવાદ	રા મનવંતરાય લલ્લુભાઈ	માલુવદર
રા. મોખાભાઈ લખમીદાસ,	માંડવી	રા તુલસીદાસ જીવરાજ	મદ્રાસ
રા. મોરારજી ધારમી	ગોડગ	રા. રંગુજીદાસ કાનજી	ખંભાજિરા
સૌ. કુન્દનવરુમી ર	મુબાઈ	વ્યાસ દવારામ ત્રીકમજી	મુદ્રા
રા. કુંવરજી એચ	"	બહેન પ્રાણકુંવર	મદુવા
રા. ચીતુભાઈ વાલ	રંગુન	આવિ. જી ઉદયોગરાણા	અમદાવાદ
રા. અમૃતલાલ જી સાદ	મોડાસા	રા મનુભાઈ દિનમણિરાંકર	અમદાવાદ
રા. સોભાચંચંદ સુનીલાલ	અમદાવાદ	રા મુકુન્દરાય દરમુખરાય	નડીયાદ
રા. ભગવંતરાય વજેરાંકર	રાજકોટ	રા મોદીચંદ જી. કાપડીયા	મુબાઈ
ઉગતા સ ગુ કન્યારાણી	ઉમતા	રા નારજીજી ઉમરસી	"
મીસીસ દિન્દુમતી	વરોદરા	મીસીસ મણિભાઈ દરીલાઈ	જેથપુર
બહેન રૂપતિદેવ	ભાવનગર	સૌ દીરાગેરી માધવલાલ	મોડાદર
મો. દંદીરાગેરી	સુરત	રા. અંબાલાલ વિશ્વનાથ	અમદાવાદ
બહેન કમલાગેરી	મુબાઈ	રા ઠાકોરપ્રસાદ નારજીપ્રસાદ	
રા. નેરામદાસ દારકાદાસ	કરાંચી	રા પ્રાણુરાંકર લલ્લુભાઈ	
રા. દરિયાવ મોવિંદદાસ જોરી	ભરૂચ	રા મણિલાલ માંડાભાઈ	

રા. દામોદરદાસ ગોવરધનદાસ	રાજકોટ	રા. સી. જે બટ	જેતડસર
ચોરખંડ મીત્ર મંડળ પુસ્તકાલય	ચોરવાડ	રા. શુકુન્દરાય રજુછાડરાય	અમદાવાદ
રા. બાલકૃષ્ણ જીવાજી	કોમેરી	અ. સો. ચિવલક્ષ્મી (વ. ૭ પેટે)	વાલવોડે
રા. હાન્તીપ્રસાદ વિ. રાંબુપ્રસાદ	લાવનખર	બાઈરા કરની લાયમેરીના ચાર વરસના અમદાવાદ	
અ. સો. દુર્ગાબાઈ	ધાનપ્રા	ફોલેડખાં જમાલખાં સોનખડ ૬ થી ૮ સોનખડ	
બ્લેન નર્મદાગૌરી	સુરત	રા. મહિપતરાય રઝિયાતરાય ખાચ વર્ષે ગ્રહેસાજી	
મીસીસ પી. બી. શુક્લ	નવસારી	ચોડ જોગીલાલ (ચાર વર્ષના)	વડનગર
રા. માલિકલાલ નરોત્તમદાસ	સુભાઈ	રા. હરિવલ્લભ લાયમેરી (વ. ૪ના)	વીરમગામ
રા. એમ. એસ. સાહુ	રણપ	રા. મોડીલાલ લલ્લુભાઈ (વ. ૫ ના)	નડીવાડ
સ. ખેડા સરકુલેરીય લાયમેરી	સ. ખેડા		

આયોનિક ફાર્મસી

માં

બનતી સાધારણ ઉપયોગની દવાઓ.

શીવર ટ્રેસિસ—જવર મિન્ડુ. દરેક જાતના તાવ ઉપર લાગુ પડે છે. વહીજ સસ્તી અને અગરકારક દવા છે.

૨. ૦-૪-૦

જર્મીસાઈડઃ—જંતુવિનાશક. ગેળી કે ઝેરી જંતુના વિપ્લવે કાળી નાખે છે.

૩. ૦-૮-૦

જલક મ્યુરિક્સાઈડ સોલ્યુશનઃ—રક્તગોષ્ઠક. ભોલીવિકાર ઉપર ધણીજ અસર કરે છે.

૩. ૧-૦-૦

લીવર મોલ્યુશનઃ—ગ્રાહાની કબજીઆત વગેરે દુર કરે છે. પેટ સાફ આણે છે અને ખુબ લાગે છે.

૩. ૧-૦-૦

એન્ટિસેપ્ટિક મલમઃ—આમલીના દરેક રોગ ઉપર કટોતું અટકાવી જલદી રૂઝ આણે છે.

૩. ૦-૮-૦

એ ઉપરાંત દરોજનો મવમ, ખીવનો મવમ, કોલેરા, ખેગ વગેરેની સારાની જાતની અકબીર દવાઓ બનાવવામાં આવે છે.

વધુ ખચર માટે તથા નમુના માટે લખો—

(પ્રોફેસર ગજજરની) આયોનિક ફાર્મસી.

નિઃકુંજ.

મુલજી દુર્લભજી વેદ કૃત.

નવા રાસઝાઓ, નવાં ભજનો, નવાં કાવ્યો, ચાનાં ૧૫૦; ઉત્તમ છપાઈ ને ગાંધણી.

મુદ્રય: ૦-૧૨-૦.

મળવાની ટેકાણાં—અ. સૌ. જમનાજીને નગીનદાસ સક્કઈ,
જાણગી વાલકેશ્વર—મુ'બાઈ.

એન. એમ. ત્રિપાઠીની કંપની, કાલકાદેવી રોડ—મુ'બાઈ.
જીવનસાલ અમરશી મહેતા, સ્વામિનારાયણના મંદિર પાસે—અમદાવાદ.

તૈયાર છે.

“સરસ્વતીચન્દ્ર” ના કર્તા

શ્રીયુત્તમ ગોવર્ધનરામ.

એમના જીવનની ટુંકી કથા અને તેની તુલના.

લેખક: કાન્તિલાલ જગનલાલ પંડ્યા, બી. એ.

૩૦૦ પૃષ્ઠો સમિત્ર અ-થ.

કિંમત માત્ર ૦-૧૨-૦ પોષ્ટેજ બુલ્ડં.

એન. એમ. ત્રીપાઠી એન્ડ કંપની, કાલકાદેવીરોડ—મુ'બાઈ.

અમુદય ભેટ.

“વૈદ્ય વિદ્યા”

આ નામનું અનેક વૈદ્યક વિષયોથી ભરપૂર અને સર્વ લૌકિક-
પયોગી ૧૨૮ પાનાંનું પુસ્તક એક પોષ્ટ કાર્ડ ઉપર નામ-ઠામ લખી
મોકલનારને કીંમત કે ટપાલ ખર્ચ કંઈ પણ લીધા વગર મફત
મોકલી આપવામાં આવે છે.

રાજવૈદ્ય નારાયણજી-કેશવજી.

અમનગર દાડીયાવાડ

જાહેર ખબર.

વેપાર, ઉદ્યોગ, અને ખેતીવાડીના વિષયો અર્થાવતું એકલું

ગુજરાતી માસિક,

દેશી વેપારી એમ્બરનું માસિક.

હાલના વેપાર અને ઉદ્યોગની ચળવળના જમાનામાં આ માસિક એક સારા ભાગિયા તરીકે, ગુજરાતી પ્રજાની સારી સેવા બનવે છે, અને વેપારી આલમમાં તે એક ધરમતુ સમ્મદ થઈ પડેલું છે તેની અદર જુદા જુદા વેપારી વિધયો તથા આકાંક્ષા આપવામાં આવે છે તેમજ વેપારી ખાતમી વિષે ઉપયોગી ખબરોનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે.

વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩-૦-૦, પેરેન માથે રૂ. ૩-૬-૦

છટકે મોકલ એકના રૂ. ૦-૪-૦.

લખો —

સેક્રેટરી, ધિ ઇન્ડિઅન મરચાંટ એમ્બર અને ખરો.

૭૭-૭૮, એથોનો સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

અવેશના ઉદય માટે અભિનાયા રાખનાર તથા દિ દી પ્રજાના સિટિશ સામ્રાજ્યની

નમ્ન તરીકેના હકનો ફાવો કરનાર દરેક હિન્દી મનુષ્ય તથા બહેન-પછી તે પારખી,

સુસંવાન, ક્ષિત્તી, અથવા હિન્દુ ગમે તે હો-લેજે ખાસ વાચવા વાચક

ઉત્તમ અઠવાલિકે પત્ર.

ઈન્ડિયન ઓપિનિયન.

(દર અઠવાલિકે દક્ષિણ આફ્રિકામાં આવેના નાતાલ દેશમાં ઇંગ્લેન્ડ અને ગુજરાતી માસિકોમાં પ્રકટ થાય છે — મૂલ્ય રૂ. ૧૨-૧૨-૦ દ્વારા અર્થ સહિત)

સ્વદેશી બન્દુઓ તથા બહેનોના હક માટે દક્ષિણ આફ્રિકામાં ભારે લડત ચલાવતું અને આફ્રિકાના દરેક ભાગમાં તથા હિન્દુસ્થાન અને બીજા દેશોમાં પ્રચલિત આ પત્ર માર્ગે એક મરણ ઉપયોગી અને ખાસ વાચવા લાયક છે.

જાહેર ખબર માટે તે ઉત્તમ અને બહુજ લાભમરક સાધન છે, કારણ કે દરેક અઠવાલિકે દર દરના દેશોમાં પણ લોકો લેને ખાસ પાસે રાખે છે અને વાંચે છે.

આ પત્ર હિન્દી લખાઈ બહેનોના ખરા શુભેચ્છક મિત્ર સમાન છે.

૫૧ બચ્ચાર નીચે મરનામે કરવો

MANAGER, INDIAN OPINION,

ज्ञानसुगन्धः

સ્ત્રી-સુધારણા વિના સ્વદેશની સુધારણા અશક્ય છે.

જોઈ પણ દેશની પ્રમિટ્ટિનું, કંઈ પણ દેશનો ઉદ્ધતિનું સુર સારનું, તે દેશનો, દેશના સમાજનો આન્નર ઘટલે તેનો ઝંઘરનો સુધારણા છે દેશની, સમાજની, આન્નર અર્થાત્ ઝંઘરનો સુધારણાનું પ્રથમ પગલું ચરનો, તેમ જુદુ-મ્યની સુધારણા છે ગૃહિણી તરીકે, માતા તરીકે, ઘર પર, જુદુમ્ય પર, સ્ત્રીઓની સેટલી તરફ છે નેટલી માગેજ બન્ન કોશની જોઈ રહે. "ગૃહિણી" "માતા," આ બે શબ્દોમાં જ કાંઈક જાદુ, કાંઈક ચમત્કાર રહેલો છે. ચરનો, જુદુમ્યનો, જનસમાજનો, દેશનો ઉદ્ધાર કરવો કે તેનો અંત્રપાત કરવો, તે સુધારે જ્ઞાનદમય, ઉદ્દેગમય કે નિરાશામય કાર્યો, તેનો ચાવી સ્ત્રી પાસે છે. સ્ત્રીઓની સુધારણા, તેમની ઉદ્ધતિ પર જુદુમ્યનો, જનસમાજનો, દેશનો સુધારણાનો, તેનો ઉદ્ધતિનો આશર રહેલો છે. સ્ત્રીઓને અમાન રામચારી, સ્ત્રીઓને સર્વ રીતે ઘટ્ટાન, ઘટાહુર, નિમંત્ર કરવા તરફ લુક્ષ નહિ આપવાથી, સ્ત્રીઓને હમેશાં પતંત્ર, પગપીન, ક્ષત્રી સ્થિતિમાં રાખવાથી, તેમને ઉદ્ધત કરવા માટે, તેમને ઉચ્ચ પંક્તિ પર મૂકવા માટે સ્ત્રી સુધારણાથી જ, દેશનો પ્રજા પણ બે ભાગે અજ્ઞાન, નિરંક, નિર્ચીય, રોચેદીન, કાંપર, પગધીનતા અને ક્ષત્રીયને લાયક થઈ છે, તેથી જ દેશોપતિના પ્રયાસોમાં અનેક વિષ્ણુ આપે છે, તેથી જ સમાજનું, અદ્યુ-આન્નર થઈ તે પ્રયાસોને મઝતું નથી અને તે પ્રયાસો નિષ્ફળ જાય છે અથવા તેને વિષય મઝતાં વિલમ્બ લાગે છે

ગાનત્ર જીવન-સરિતાનુ સ્વપત્તિસ્થાન, મુરય પોષક-મૂલ યોજાતિ તે માનવજીવનના પ્રવાહનો નિર્મલતા, પરિપુષ્ણ, સુન્દરતા, ઉત્કૃષ્ટતા, તેના વેગ, તેના ઘટનો આધાર, મુરયત્વે કરીને ઓઝાતિ ઉપર-ભવિષ્યની પ્રજાની માતાઓ ઉપર-ચેલો છે. સામાજિક સુધારણીના સ્વચ્છતા પોષાતા જગતના અન્ય દેશોના જીવનપ્રવાહ સાથે આપણો જીવનપ્રવાહ સ્વચ્છતા સ્પર્ધા કરી શકતો નથી. પાટલ પડી જાય છે, રોડ પડે છે, એનું મુખ્ય કારણ આપણો પ્રવાહના ઉચ્ચ ત્તિસ્થાન, આપણા પ્રવાહના મૂલનો નિર્મલતા, તેને ઘટવાનું કરવા તરફનું નાપણુ દુર્લ્ભ છે. આપણે આપણો સામાજિક પ્રવાહ, નિર્મલ, પરિપુષ્ણ, સુન્દર, ઉત્કૃષ્ટ, વેગવાન તેમ ઘટવાનું કરવો હોય, આપણે આપણો પ્રવાહ, અન્ય દેશોના પ્રવાહ કરતાં, મરં રીતે આગ્રહ કરવું, દેવું હોય તો યોધાંતે-ભવિષ્યની પ્રજાની માતાઓને સુશિક્ષણઘડે, મરં રીતે ઘટવાનું, મરં રીતે સુન્દર યનાવવાની તૈયારી કરે.

रा. दशभाद अक्षयणवृत्त, " गंगारमा स्त्रीनी पदयो. "

આહકોને ખાસ લાભ !

સુન્દરીસુખોધના આહકોને ઓછી કિંમતે મળતાં સ્રીકૃષ્ણગી પુસ્તકો.

સુન્દરી સુખોધ મન્દિરમા મળતાં દ્રષ્ટવ્ય પુસ્તક લેનારને ગીનાર્થ સંગ્રહ વિના મૂલ્યે મોકલવામાં આવશે. તથા નવા આહકનું લવાજમ મોકલનાર સુન્દરી સુખોધના આહકને મોકલમન વિના મૂલ્યે આપવામાં આવશે. (બંનેનું ટપાલ ખર્ચ જુદું પડશે.)

નવલકથાઓ.	રચનાર	અમલ કિંમત	ખાસ ઓધુ મૂલ
કપિજલા.	રા. સિવભાઈ બાપુભાઈ.	૨-૬-૦	૦-૪-૦
અલક્ષ્યજ્યોતિ.	" " "	૧-૮-૦	૦-૮-૦
પદનાભ.	" " "	૧-૮-૦	૦-૧૨-૦
મધુકર.	" " "	૧-૮-૦	૦-૧૨-૦
મૃદુલા.	રા. ભોગીન્દ્રરાવ ર. દિવેટિયા. બી. એ.	૦-૮-૦	૦-૬-૦
વાર્તાલહરી.	સા. પ્રમીલા તથા સા. અરવિન્દા.	૧-૦-૦	૦-૧૨-૦
સુનાદાસિની.	સા. વિદ્યાગીરી, તથા સા. ચારણગીરી,	૧-૪-૦	૧-૦-૦
પ્રિયકાન્ત. (મનોરંજક અને ઉત્કર્ષક નવલકથા)	રા. રણજીતભાઈ વજુભાઈ. બી. એ.	પાકું પુકું. ૧-૮-૦	૦-૧૨-૦
		કાચુ પુકું. ૧-૪-૦	૦-૮-૦
ઉપકાન્ત	રા. ભોગીન્દ્રરાવ ર. દિવેટિયા બી.એ.	પાકું પુકું. ૧-૮-૦	૧-૦-૦
		કાચુ પુકું. ૧-૪-૦	૦-૮-૦
જ્યોતિપુજ	રા. માધુભાઈ બાબારાવ દિવેટિયા	૧-૮-૦	૦-૮-૦
સંગ્રહ, ચરિત્રો, વિગેરે:—			
વહુને શીખામણ (ખાસ સ્રી લક્ષ્મીગી વેદક વગેરેની મૂલ્યનાઓનું ઉત્તમ પુસ્તક) દાકતર સીરાદર અન્નરિયા.		૧-૦-૦	૦-૧૨-૦
ગીતમાળા (ભાગ ૨) રા. સંકરરાય અમૃતરાય.		૦-૬-૦	૦-૪-૦
ગીત સંગ્રહ, (લગ્ન, જનોઈ પ્રસંગે નામરોમાં ગવાતા ગીત) સા. બાળા જ્ઞેન.		૦-૮-૦	૦-૭-૦
અધારકામિની દેવી, (જીવનચરિત્ર) રા. સિવપ્રસાદ પંડિત.			૦-૧-૬
દેવકાક્ષરીપ્રાઇમર. (યુજ્યસી ગ્રાઉ હેન્ડ)			
	રા. માધુભાઈ દિવેટિયા	૦-૨-૦	૦-૧-૦
પાછલાં સુન્દરીસુખોધ.			
ચોથા વર્ષના બધા અકની કાલ. (ટપાલ ખર્ચ માથ)		૧-૬-૦	૧-૦-૦
છઠ્ઠા વર્ષ " " " (" ")		૧-૪-૦	૧-૦-૦
બીજાં વર્ષના છુટક અક-દરેકના. " "		૦-૨-૦	૦-૧-૦
(દરેક પુસ્તકનું ટપાલ ખર્ચ જુદું.)			

મગવાનું ટેકાણું: સુન્દરી સુખોધ મોન્ડર અમદાવાદ.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવવક્ત્રાનર સાક્ષર-પિ મોહનગમભાઈના રાબ્દોમાં દહીએ તો
 “સીયો પંડિત યાય, રસત યાય, કુટુંબપોષ યાય, સ્વસ્થ યાય, સરીરે બળવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઇચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબના ખરાં કલ્યાણ કરવા
 “સક્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાળક વર્જને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગની
 “વૈભવ્ય વારનાઓ વાસ કરે,” પતિબક્તિપરાયણ યદ્ય પતિનું જીવન ઉન્નત કરે અને તેના આત્મ-
 વિવાસોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ બેળવી દઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને
 અન્તે સ્વદેશમાં ઉદયસૂર્યના તેજસ્વી િરણે સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્થ સુન્દરીઓના
 જીવનની સફળતા છે. “સી વિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધ વિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી...”
 “સીની ઉન્નતિ વિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૮ મુ.] ઈ. સ. ૧૯૧૨, ઓગસ્ટ:-આવણ, વિ. સં. ૧૯૬૭. [અંક ૧૨ મા.

ઉદયગુંજન.

સેવિકાઓનું ગૌરવ:

;

‘બીજી કોઈ પણ રીતે આપણે આપણા દેશની કે આપણા બંધુઓની
 જોડલી સેવા કરી શકીએ તે કરતાં સ્ત્રીઓના અંતઃકરણની અંદર સારા
 મંસ્કારો પાડવાથી હજારો ગણ વધારે કામ થઈ શકે છે. માટે ધર્મનું છુટાપણ,
 દેશની આબાદી, પરોપકાર, આત્મબળ સ્વમાન. સ્વતંત્રતા, સેવા, ધર્મ,
 સ્વાર્થત્યાગ, વગેરે ઉત્તમ બાબતોનાં બીજે હું તેઓમાં રોપવા ઇચ્છું છું,
 અને સેવાધર્મ માટેજ સ્ત્રીઓનો અવતાર છે, તથા તેઓ જો ધારે તો પોતાના
 માનસિક બળથી પોતાના કુટુંબમાંથી, પોતાના દેશમાંથી તથા આખા
 જગતમાંથી રોગો દૂર કરી શકે, દુઃખો દૂર કરી શકે, ઘડપણને અટકાવી શકે,
 ગરીબાઈને મટાડી શકે અને લાંબો વખત સુધી મોતને પણ દૂર રાખી શકે,
 એવું બળ તેઓના આત્મામાં છે, અને એ આત્માનો પ્રભુ સાથે સીધો
 સંબંધ છે. આવી વાતો મહારે સાધારણ સ્ત્રીઓના મગજમાં ઠસાવવી છે.’

, રા. પંડિયાર કૃત:-‘નવા યુગની વાતો’ ભાગ પહેલો.

કાવ્યકુંજ.

હૃદય દશા

(રાગ-આશાવરી.)

પરમ સુખમાં રમેહે સંચરિ;
હૃદય ઝીલતું સ્વર્ગે કર ગ્રહી,
નેયન હસતું નવીન પ્રયાણમાં;
હૃદય આખ્યાં કંટકમય સંસારમાં.
હૃદય લેદ્યાં નિજ હૃદયાકાશમાં;
તન મન બુદ્ધિ સદાય બુદ્ધિ રહ્યાં,
પ્રેમ લોળા ઘેસાં જગમાં બુદ્ધિ થયાં;
પ્રેમે ઉર ઉછળતાં વેગે ફર ગયાં,
વિસારશે ન બહાલા મુજ હૃદયે જડયાં. 'ચંદ્ર.'

પીયુને સન્દેશો.

પાંખી વને ફરેરે કંઠલાલ રે,
તે ઋતુ આવી ને! રાજ આવજો.
કોમળ કંઠે ગોલે ગોલ રે,
તે ઋતુ આવી ને! રાજ આવજો.
સંગીત શબ્દ વને ઉચરાય રે,
તે ઋતુ આવી ને! રાજ આવજો.
ધરતી તાપે તપતી જાય રે,
તે ઋતુ આવી ને! રાજ આવજો.
ચંદ્ર કિરણ નિર્મળ વરસાય રે,
તે ઋતુ આવી ને! રાજ આવજો.
આમ્ર-તરૂ પહોવે શોભાય રે,
તે ઋતુ આવી ને! રાજ આવજો.
મધુર મોગરે વાસ ફેલાય રે,
તે ઋતુ આવી ને! રાજ આવજો.
તાલુક કપી વેલીએ હરખાય રે,
તે ઋતુ આવી ને! રાજ આવજો.
પીયુ વિના કુસુમ કરમાંય રે,
તે ઋતુ આવી ને! રાજ આવજો.

—વિકૃતરાય મોતીરામ પંડ્યા.

વાર્તાલહરી.

પ્રેમ બંધન.

(જુલાઈ માસના ૩૬૬ ના પાનાથી અનુસંધાન.)

આ વાતને મહિનો ચઢ ગયો તેમાંમાં સગુણે એક ચીટી કોઇ માણસ મારતે મળી. ચીટીથી સગુણ ઘણી જ ખુશી થએલી જણાઇ. બરાબર સંચારિત વખતે નર્મદાના કીનારા ઉપર આવી અને ધીરેથી પાણીની પાસેના પથ્થર ઉપર કોઇની રાહ જોતી બેઠી.

પાંચેક મીનીટમાં નદીના પાણીમાંથી દૂરથી એક હોડી આપી પહોંચી. સગુણ ઘણી જ આનંદમાં આવી ગઇ કારણ કે તેની પાસે રજુમલસીંહ પોતે જ આપીને હોડીમાંથી ઉતરીને બેઠો.

“રજુમલસીંહ ! આજે રહેવારે જ ત્હમ્મરી ચીટી મળી. બહુ સારૂ થયું ત્હમ મને મળ્યા. કહો આટલા બધા દિવસ મુધી ત્હમે ક્યાં હતો ? ત્હમ્મારા મ્હેરા ઉપર ચિંતા વધારે જણાઇ આવે છે,” સગુણે રજુમલસીંહની ખબર પૂછતાં કહ્યું.

“સગુણ ! હમણાં તો હું વધારે અગત્યનાં કામમાં રોકાય ગયો હતો. હવે તો તું મ્હને મળી શકે કેમ તેની મને બહુજ ચિંતા રહે છે. મ્હારે હવે મ્હારી નોકરી જ છોડી દેવી છે. હું બહુજ કંટાળા ગયો છું. ઇશ્વર હવે મ્હને મેળવશે ત્યારે મળીશું.” રજુમલસીંહે જવાબ આપ્યો.

“કેમ નહીં મળી શકાય ? મ્હેં મ્હારા કાકાને આપણા બંનેનાં લગન બાબતરી વાત કહી હતી. ત્હમણે અનુમતી આપી છે. ફક્ત તે ત્હમને જોવાની ઇચ્છા રાખે છે.” સગુણે જવાબ આપ્યો.

“સગુણ ! તેતો હું જરૂર ત્હમને મળીશ. પરંતુ સગુણ ! પેલો બ્હાડરસીંહ આરવ-નીઓ પકડાયો કે નહીં ? બ્હાડરસીંહને ત્હારા કાકા નજરે જોએથી ઝોળાયે છે ?” રજુમલસીંહે રહેજ પ્રશ્ન કર્યો.

“અરે તે તો વાત કરશો જ નહીં. કોણ જાણે કેપી રીતે તે આરવડીઆને ખબર પડી. બહુ લરકર કપાઇ ગયું. તેને પકડવાનો પ્રયાસ નિષ્ફળ નીવડ્યો. અને મ્હારા કાકા માંડ માંડ જીવતા છુટ્યા. તે દિવસથી તે ઘણા જ શોક કરે છે. માણસનું નુકશાન થયું અને અર્થ સર્વો નહિં. બ્હારવડીઆને નજરે જોઇને કોઇપણ ઝોળખતું નથી તો મ્હારા કાકા ક્યાંથી ઝોળાયે ? કોઇ કહે છે, કે આટલો હવે છે અને આટલો ગોરા છે પરંતુ કોઇએ ત્હને જોયો નથી.” સગુણે ખુલાસાથી કહ્યું.

“અરે રામ ! રામ ! બ્હારવડીઓ હાથ નાંજ આપ્યો. કાંઇ અડચણ નહીં પરંતુ હું થોડા દિવસમાં ત્હારા કાકાને મળીશ અને પછી હું મ્હારાં સગાં સંબંધિની લાઇ આવી સરદારગઢમાં આવીશ પછી જેમ અને તેમ જવડીથી આપણું લગન થાય તેમ વધારે સાફ” રજુમલસીંહે બોલ્યો.

“હીક ત્યારે એમ કરીશું.” સગુણે કહ્યું.

“તહારે છુટવાની બહારી છે. લે, આ કરારનામું” વાંચ ! જોકોઈએ એક ડાગળ પોતાના ડાગલામાંથી કાઢતાં કહ્યું. દિવાને અજવાળે તે ડાગળ વાંચવા માંડયો. અડધોએ નહીં વાંચ્યો હોય તેટલામાં તે હુટારાની આંખો ફરી ગઈ અને ગુરસાથી સતોચોળ થઈ ગયો તેથી તે ફેંકી દઈ તડકી ઉઠ્યો.

“જાહનનમાં ગયું તહમારૂં કરારનામું” ! બલે મોત આવે તેમાં શું થયું. બેલા મરવું કે મોગ મરવું ! પરંતુ મહારી પ્રિયાના પ્રેમ પાત્રને તહમારૂં હાથમાં સોંપીશ ! કદી નહીં બને. જાઓ !”

“હીક ત્યારે હું જાઉં છું. હવે છેલ્લી સલામ ! હું તને હવે સ્વર્ગમાં મળીશ. પરંતુ હે હતભાગી ! તહારા મૃત્યુ પછી તહારી પ્રિયા શા કામમાં આવવાની છે ! એ ખબર છે. કે જીવતો હૃદય તો કોઈક દિવસ પશુ તને-ચાન્ત કરી શકીશ !”

કેદી ઉંડા વિચારમાં પડ્યો. માયા ઉપર હાથ મારી ભોંય ઉપર પડી ગયો અને મોટેથી બોલવા લાગ્યો. અહા ! હવે હું શું કરું ? એક તરફ મહારી જીંદગી અને એક તરફ મહારા પ્રેમ પાત્રની બહાલામાં બહાલી વસ્તુ ? અરે વિધાતા ! અરે પ્રેમ ! મહારે શું કરવું ? “ના—ના—તેમાં તો હું સહી નહિ” કરી આપું, બન્ને મૃત્યુ થાય.”

“બહુ મારૂં ત્યારે હું આ આવ્યો. જોકોઈએ બારણા તરફ જવા માંડ્યું બારણું ઉઘાડ્યું અને બારણું વાંચી બહાર નીકળી જવાની તૈયારીમાં હતો તેટલામાં કેદીએ એક ગાંડાના સ્વર મારફ બૂમ પાડીને પાછો બોલાવ્યો અને કહ્યું” પાછા આવો ! જોકોઈ પાછા આવો ! જે થાય તે ખરું ! લાવો આં નીચ દત્યારાને તેટલું પાપ પાપ કર્મ કરી પાપનો ઘડો ભરવા દો” કેદી ધ્રુજને હાથે કરારનામામાં સહી કરી એક હાથ મારી બુમ ઉપર ટળી પડ્યો.

રાત્રીના બાર વાગે કેદીને છોડી મુકવાનો પાલ્લાદનો ફરમાન આવ્યો. બેશુદ્ધ અવસ્થામાં ત્હેને ડાંગીમાં ધાલી બહાર આપ્યા; અને ત્હેને એક પાલખીમાં નાખી જોકોઈ દક્ષિણ તરફ વિદાય થઈ ગયો.

આ વાતને ચારેક માસ થઈ ગયા; એટલામાં ખબર આવી કે સરદારગઢનો કાંકર સુજનસીંહ મહેલમાંથી જ પોતાની પુત્રીના લગ્ન સમારંભમાં અદશ્ય થઈ ગયો છે. તેની પુત્રીનાં લગ્ન રણુમલસીંહ નામના યુવાન રજપુત સાથે થયાં અને તે રાત્રીએ સુજનસીંહ પોતાના મહેલના પાછલા ભાગમાં ફરતો હતો ત્યાંથી અદશ્ય થઈ ગયેલો જણાયો. તેની બહુ શોધ કરી પરંતુ કંઈ પત્તો લાગ્યો નહીં. આસપાસનાં ગામડામાંથી એવી ગપ આવી જે મધ્યરાત્રી થયા પછી કાંઈ માણસને ઘોડા ઉપર બોંધી આઠ દશેક કાળા પોચાકવાળા ફત્તારો દક્ષિણ તરફ લઈ ગયા છે. પરંતુ તેનું કંઈ પણ નામનિશાન જણાયું નહીં.

એક અઢવાડીયા બાદ સરદારગઢના મહેલની અગાધીમાં રણુમલસીંહ અને સુઝુમું-હંદરી વાતો કરતાં બેઠાં હતાં. સુઝુમું ઘણી જ દિલગીર જણાતી હતી. તેથી ત્હેણે પીરે સ્વરે કહ્યું “ત્યારે મહારા કાકાની તપાસ ત્હેને નહીં જ કરો ? તેની શી રિયતિ થઈ હશે ? મહારા સાંભળવામાં આવ્યું છે જે પેલા હુટારાને ચંદનચાહ અકમરે માફી બરી છે

તેથી લેજો તો મ્હારા કાકાને નહીં પકડ્યા હોય. ત્હમે કહો છો કે આપણુ ગોવળ-
કોંડામાં જન્મને રહીએ પરંતુ મ્હારા કાકાની, ખજર મળ્યા શિવાય હું તો અહીંથી જઈ
સકાશ નહીં.”

“કદાચ ખ્હાદુરસીંહ ત્હને પકડી ગયો હશે તો તેની વિજાપુરમાં બાળ લાગશે.
કારણ કે વિજાપુરના પાદશાહ અને સુજનસીંહને ઉંડુ વૈર છે તેથી તે આ વાત જાણતો
હશે. મ્હારા સાંભળવા પ્રમાણે ખ્હાદુરસીંહ એ તરફ જ હોવો જોઈએ. માટે મ્હારી તો
એવી ઇચ્છા છે જે આપણે સર્વેએ ત્યાં જઈએ અને ત્યાં તપાસ કરવી.” રણમલસીંહ બોલ્યો.

“ત્હમારી ઇચ્છા હશે તો હું તેમ કરીશ પરંતુ ખ્હાદુરસીંહને કેવી સરતે આકબર
પાદશાહે છોડી મુક્યો ?” સગુણે પુછ્યું.

“હું જાણું છું તે પ્રમાણે વિજાપુરના એક સરદારે અને ખ્હાદુરસીંહ અહમદનગરનો
ધેરો ચાત્રે છે તેમાં ત્યાંના માણસોને ફાંસી દીધ્લો તાકીદે પાદશાહને તાબે કરવાની શરતે
ત્હને માશી બક્ષી છે પરંતુ તેની સાથે આ પણ સરત છે કે લેજો આવો હુલકાટનો ધંધો
હવે વધારે વખત ચલાવવો નહીં.” રણમલસીંહ ખુલાસો કર્યો.

આ વાત યથા પછી ગોવળકોંડા તરફ જવાનો નિશ્ચય કર્યો. સાતેક દિવસ ગયા બાદ
વિજાપુર અને ગોવળકોંડાની સરહદ પાસે પહોંચ્યા. પાસે વર્ષા નહી વહેતી હતી અને તેના
ધીનારા ઉપર એક ગામહુ હતું તેની ધર્મશાળામાં બધાએ ઉતારો કર્યો. મધ્યશયી થઈ
ત્યારે બાર હથિયારબધ ઘોડેસવારોએ આવી તેજ ધર્મશાળામાં પડાવ નાંખ્યો. તેમની
સાથે એક ઢાંકેલી બળદની ગાડી હતી. ત્હમાંથી ટોચ માણસ ઉતર્યું અને પાસેની ઝોરડીમાં
ત્હને રાખવામાં આવ્યું. આવેલા માણસોમાંના બે તેના ઉપર બરેલી બંદૂકે પહેરો બરવા
માંડ્યા. સ્હવારના પાંચ વાગ્યાનો સમય થયો, સગુણ ઉંઘમાંથી ઉઠી હતી એટલામાં ખ્હા-
દુરસીંહ રણમલસીંહે આવી પૂછ્યું. “સગુણ! ખ્હાલી સગુણ! તું મને ખરેખરે વચન આપે
છે કે ગમે તેમ થશે તોપણ ત્હારો ભાવ મ્હારા ઉપરથી એમો નહીં થાય ?”

“કેમ આજે ફરીથી એનો એજ સવાલ પૂછ્યો ? મ્હારો એક ટોચ દિવસ ત્હારાથી
વિમુખ નહીં થાય. મ્હારા ખ્હાલા !” સગુણે પોતાના પતિને ખાત્રી પડતાં કહ્યું.

રણમલસીંહ તુરત તેના હસ્તપાશમાંથી મુક્ત થતાં બોલ્યો. “કેટ ત્યારે સગુણ ! જે
ખ્હારવટીઆથી તું ખ્હીતી હતી, જે ખ્હારવટીઆથી આખો મધ્યહન થર થર ધ્રુજતો હતો,
અને જેનાથી ભક્ષબલાને નિદ્રા નહોતી આવતી તેજ ખ્હારવટીઓ ખ્હાદુરસીંહ ત્હારી
મનુષ્ય ઉભો છે.”

સગુણ આ સાંભળી ખ્હેજાકળી બની ગઈ. ત્હનું મોં અને આંખો હોળી થઈ ગઈ
અને તેની જીભ ટુંકી થઈ ગઈ હોય તેમ લાગ્યું. પરંતુ તેટલામાં તેના પતિએ કહ્યું
“ત્હારા કાકાને જોવા છે ? ચાલ ! ત્હને ખતાવું.”

પાસેની ઝોરડીમાં એક કેડી પુર્યો હતો. તેના ઉપર પહેરો હતો તેના પહેરેગીરને હુકમ
કરવાથી તે દૂર રહ્યો. સગુણ અંદર ગઈ. સુજનસીંહને ભારે બેડી પહેરાવી હતી અને તે
એક ખુરશીમાં લમણે લાય દબને બેઠો હતો. સગુણે આ જોઈ એક-કારમી ચીસ પાડી

વિચાકળા.

સ્રીઓ તથા બાળકોને ધરગતુ દવાઓ.

(૧૦ મા અંકના ૩૩૫ મા પૃથ્વી અનુસંધાન.)

વાયુના ઉપાય—બહેનો ! આંખના ઉપાયો જાણ્યા પછી હવે વાના ઉપાયો જાણવાની બહુ જરૂર છે. કારણ કે આપણી ઘણી બહેનો પોતાની બર જુવાનીમાં જ વાએ ઝલાઈ ગયેલી હોય છે. તેથી તેઓ પોતાના કુટુંબની સેવા કરી શકતી નથી. પોતાના દેહની સાર્થકતા કરી શકતી નથી. આ દુનિયામાં જે લાવ લેવા જોઈએ, અને જે પરમાર્થ કરવા જોઈએ, તે તેઓ કરી શકતી નથી. અને ખરી જુવાનીમાં જ છુટ્ટી ડોશીઓ જેવી થઈને પથારીમાં ગરી જાય છે. આ શું ચોડી દિલગીરી છે ? આવી રીતે જુવાનીમાં જ ઘડપણુ આવી પડે, અને જીંદગી નકામી થઈ જાય એ શું ચોક્કસ દુઃખ છે ! માટે એવી આદતોમાંથી છુટવા સારૂ આપણે કુદરતી નિયમો પાળવા જોઈએ. શરીરની આરોગ્યતા ના નિયમો જાણવા જોઈએ. અને સાદી સાદી ધરગતુ દેશી દવાઓ જાણવી જોઈએ. કારણ કે જે એ પ્રમાણે વસ્તીએ તો ઘણી જાતના રોગોમાંથી રહેલાઈથી બચી શકીએ છીએ. ઘણી જાતના રોગોને આવતા અટકાવી શકાય છે, અને ઘણી જાતના રોગોને વધતા અટકાવી દઈ શકાનું સંદેહ સોગમાં પતાવી દેવાય છે. માટે આપણે આરોગ્યતાના નિયમો તથા ધરગતુ દવાઓ જાણવી જોઈએ.

૧. શરીરના જે ભાગમાં વા જણાતો હોય ત્યાં તેણું તેલ, કોપરાનું તેલ, અજાસીનું તેલ, સરસીઈ તેલ, એરંડીયું તેલ, કરંજનું તેલ, ખસખસનું તેલ, તજનું તેલ, લવંગનું તેલ, સુવાનું તેલ, અજમાનું તેલ, ગ્યાસલેટ તેલ, ટરપીટન તેલ, અથવા એવાં જ બીજાં જે કોઈ તેલ હાજર હોય તેમાંથી જે વખતે જે તેલ વધારે જરૂરનું લાગે તે તેલ ચોળવું. જે તેલ ચોળવું તે સારી રીતે બાર દહને ચોળવું, અને તે ઘણીવાર સુધી ચોળવું. જે નરમ પ્રકારનો સેજ સાજ વા હોય તો સાદાં સાદાં તેલ ચોપડવાં, અને જે સખ પ્રકારનો વા હોય તો ઉપર કહેલાં તેલોમાંથી સખ પ્રકારનાં તેલો ચોપડવાં, એ તેલમાં બીજી દવાઓ પણ મેળવાય છે; જેમકે, તલના તેલમાં અથવા કોપરેલમાં મરિના લુદ્ધે અથવા મીણ નાંખી ઉકાળાય છે, તેમજ લસણનો રસ, તુલસીનો રસ, આદાનો રસ, ફેદીનાનો રસ, આકડાના પાનનો રસ, ઘંતુરાનો રસ, ચોરનું દૂધ, એરંડાચણાં, ઝુંડ, લાંડીપીપર, વગેરે ઘણી ચીજો તેમાં મીલાયી, તે તેલને ઉકાળવું, અને એ વસ્તુઓનો કસ બરોબર રીતે તેલમાં ઉતરી જાય ત્યાં સુધી તે તેલને પકાવવું. પછી તે ઠંડુ પડે ત્યારે, તેને ગાળી લેવું. એ તેલથી માલીસ કરવાયી ઘણી જાતના બહુ સખ વાયુ પણ મરી જાય છે. પણ વાયુના સાદા સાધારણ રોગમાં આવું આકડું તેલ વાપરવાની જરૂર નથી. તેમાંની કોઈ એક જે પણ અથવા જેટલી સહેલાઈથી મળી શકે તેટલી દવા નાંખીને તેલ બનાવી લીધું હોય તો પણ તે બહુ ઉપયોગી થઈ પડે છે. માટે જેને જેમ અનુકૂળતા હોય, અને જે પ્રમાણે રોગનું જોર હોય, તથા શરીરની જેવી નાચુક કે અડતલ પ્રકૃતિ હોય તે પ્રમાણેનું તેલ બનાવી લેવું, ને તે ચોળવું, તેથી બહુ ફાયદો થાય છે.

૨. શરીરના જે ભાગમાં વા જણાતો હોય તે-ઠેકાણે શેક કરવો. કારણ કે શેક કરવાથી પણ વાયુના રોગમાં બહુ મોટા ફાયદો થાય છે. શેક પણ ઘણા પ્રકારનો થાય છે. જેમકે, નળાંચાને તપાવી તેનો શેક લેવાય છે, ઈંટનો શેક લેવાય છે, ગરમ પાણીના શેક લેવાય છે, બિનનાં કપડાંનો શેક લેવાય છે; ખસખસના દોડવાને ઉકાળા તેનો શેક લેવાય છે, આકડાનાં પાંદડાં ઉપર, એરડીયું ચોપડી તેને તપાવી તેનો શેક લેવાય છે, અને મગડી પાસે ખેસીને કંઈ પણ બીજી વસ્તુની મદદ વિનાનો શેક પણ લઈ શકાય છે. માટે જે વખતે જે જાતની અનુકૂળતા હોય, તથા જે જાતના શેકની જરૂર હોય તે જાતનો શેક કરવો, કંઈ જાતનો શેક કરવો વધારે ફાયદાકારક થઈ પડશે, તે હકીકત પાંડોળીમાંથી કોઈ કોઈ લોકો જણતાં હોય છે, માટે એવાં અનુભવી માણસોને પૂછવાથી તેનો ખુલાસો મળી જાય છે.

૩. વાયુવાળા ભાગ ઉપર ખમી શકાય તેવાં ગરમ પાણીની ધાર રેડવા કરવી, અને આરતે આરતે ને ભાગ એ વખતે ચોળ્યા કરવો. એ પ્રમાણે થોડા દહાડા સુધી દરરોજ દસ મીનીટથી અડધો કલાક સુધી એ પ્રયોગ અજમાવવાથી બહુ સારું પ્રકારના વાયુ પણ બહુ મહેલાઈથી અને જલદીથી મટી જાય છે, અને બીજી આકરી દવાઓ ચોપડવા કરતાં તથા પરદેશી અજણી દવાઓ પેટમાં ધાલવી, તેના કરતાં આવા સ્થેલા-વગર ખરચના ને કુદરતી ઉપાયો કરવા એ વધારે સારું છે.

૪. વાયુવાળા ભાગ ઉપર પ્રથમ જરા ધી ચોપડી ને પછી ઉપર હાંડલીયો ચોર ચોપડવો, એથી ઘણી જાતના હઠીલા વાયુ પણ મટી જાય છે, અને ઠાઠીયાવાડના ગામ-ડાના લોકો તો વાયુ ઉપર ખાસ કરીને ચોરનો ઉપાય અજમાવે છે, અને તેથી સેંકડે પોણોસો જણને ફાયદો થાય છે.

૫. વાયુવાળા ભાગ ઉપર રાંધ ચોપડવાથી, તથા અલસીની પોટીશ લગાડવાથી, અશેલીયો ચોપડવાથી, તથા નગડનાં પાન વાટી ગરમ કરીને ચોપડવાથી પણ ઘણી જાતના વાયુ મટી જાય છે. માટે પોતાની પ્રકૃતિ પ્રમાણે, દરદના જરૂર પ્રમાણે અને દવાની મગવડ પ્રમાણે જે ચીજ વાજબી થાંજે તેનો લાભ લેવો; એટલે વાયુ મટી જાય છે.

૬. ગૌમૂત્ર થોડા દિવસ પીવાથી પણ ઘણી જાતના વાયુ મટી જાય છે, ગૌમૂત્ર કેટલું પીવું તથા કેવી ગાયતું પીવું તે બધી વાતો હું અગાઉ પેટના દુખાવાની બાબતમાં કહી ગયેલા છું. તે બધી હકીકત ધ્યાનમાં રાખીને પછી ગૌમૂત્રનો ઉપયોગ કરવો. એટલે તેથી થોડા દિવસમાં બહુ સારો ફાયદો થાય છે.

૭. એરંડીયા તેલનો દૂધ અથવા આંદની સાથે ઉપયોગ કરવાથી પણ ઘણી જાતના વાયુ મટી જાય છે. અને વાયુના રોગોમાં એરંડીયું એ બહુ મોટી અને અસરકારક દવા છે. તેના બીજનો પાક જનતાવીને ખવાય છે તેથી વાયુ મટી જાય છે, અને ઘણા દહાડા માફકસર એરંડીયું પીવાથી પણ બહુ ફાયદો થાય છે.

૮. વાયુના રોગોમાં અશેલીયાની ખીર ખાવાથી પણ બહુ ફાયદો થાય છે તથા મેથીના લાડુ ખાવાથી પણ બહુ ફાયદો થાય છે. લસણ એ પણ વાયુની ખાસ દવા છે. લસણને ધીમાં તળી બાજરીના રોટલા સાથે તે ખાવાથી પણ બહુ ફાયદો થાય છે. એ

એક ગરીબ કાઠીઆણી બાઇ કે જે રેડીઓ કાંતીને પોતાનો નિર્વાહ ચલાવતી હતી તેને થોડાક લેપ ચાટવા આપ્યો અને બીજો દિવસે ફરોડપતી અમેરીકનનો વારસો તેણીને મળ્યો !

એક રોજાંદા પત્રના અધીપતીને થોડુક અનુપાન કરાવ્યું અને બીજા દિવસના અંકમાં ચાર જુદા લીડરો, સાત બિબલ્સ બહેર ખજારો, અને અઢી દોઢમ બરી ધરગતું અમારો ઉત્તર ધ્રુવો ટપાલ વાંચવામાં આવ્યા !

સદા ખજારના ખારણાં ઉપર થોડાક લેપ લગાડ્યો ત્યાં. “ ભર્ય ભાંચું ”- “ પેટીના ત્રણસેના ચારસે ”-

“ પાંચસેંદ ધોલેરા કુલી ગુડ ખાધા ”- એવી જુમોથી તે ગાજવા માંડ્યું !

આખા દેશ ઉપર આ “ લીમસેન બળવર્ધક મુવર્ણ મૃત્તાંજન લેપ ” ની અદ્ભુત અસર થઇ છે. રાતને બદલે હવે દિવસે મ્યુનીસીપાલીટી દીવા કરે છે. રાતના ચોરી કરતાં દિવસની ચોરી હવે થાય છે. આગ ચતી નથી અને થાય તો લોકો માળ ઉપરથી પડતુ મેલી જમીન પર પડે છે પણ અગ્નિમાં જનતા સુધી બળતા નથી. ગટરમાં ગંધ આવતી નથી અને આવે છે તો તેના મોઢાં ખુલ્લાં કરી હવામાં ભેળવી દેવાય છે. ગટરમાં ઉદર થતાં નથી અને થાય છે તો મછર તેમાં પેસી તેમનું લોહી પી, પુટ બની લોકોને શ્વ લઇ નાંખે છે. નામાંકીત છાપાવાળાઓ હવે બિબલ્સ બહેર ખજારો છાપતા નથી અને છાપે છે તો રક્ત વાર્ષિક બંધણીથી સારી રકમની સરતે જ ! મેડીકલ રેજીસ્ટ્રેશન કાયદો પસાર થતો નથી અને થવા જાય તો આ અદ્ભુત “ લીમસેન બળ વર્ધક મુવર્ણ મૃત્તાંજન લેપ ” ની અસર વડે આટલાની શકાય તેમ છે ! ! !

વિવિધવિહાર.

સરસ્વતી.

(લેખક:—રા. વામનરાવ પ્રાણગોવિન્દ પટેલ. બી. એ.)

(ગયા સ્મૃતિના પૃષ્ઠ ૩૮૦ થી ચાલુ.)

ડાળા ઉઘે મહડી ગયેલા ને હાલે તેમ લવારી કરતાં; બોલીએ તેનો જવાબ ન મળે. એની સ્થિતિ જોઈ હું જરા ગમગામ ગમ. શું કરવું તે ન સૂઝવાથી બેલી બેલી શારદાબહેનને બોલાવી લાવી. ત્યારબાદ કેટલાક ઉપચારો કીધા એટલે કાઠીને શુદ્ધિ આવી જણાઈ. એટલે શારદાબહેને પૂછ્યું ‘ બા, મ્હને ઓળખો છો કે ? ’ હા. ત્હને ટોણુ આ સંડ બોલાવવા આવી હતી કે ? હજી તો માંડી મયે વર્ષે પૂરું થયું નથી. તે પહેલાં રસ્તાપર દડાડે શરવા નીકળતાં ચરમે ન લાગી ? તું તો હમને ને હમારા કુળને વગોવવા જ બેસી છે !’ કાઠીને ખબર પડતાં એમણે એ કહેવામાં કાંઈ બાધી ન રાખી. ખાનુબાઈ, આ સ્ત્રી શબ્દપ્રહારો છૂટા વિચારની સરસ્વતી સ્થિતિને તાબે થઈ સાંખી રહી. પણ તે સ્ત્રી જ લીધે મ્હને તો એમજ લાગતું કે જે વિધવાઓને બહાર નીકળવા મનાઈ કરે, એવો યોગ્ય હોય તો તે સ્ત્રીને કલાક પર્યટની મના

હોવી જોઈએ; અગર એ જો બહુ સખત લાગે-અને મનુષ્યોને તો લાગવું જ જોઈએ. તો રાત્રિને બદલે દિવસની જ છૂટ આપવી જોઈએ. મ્હારી દશાને લીધે જ જીવમો મ્હારી પર શુભરવામાં આવ્યા હતા, તહેવું તો માત્ર આ દિગ્દર્શન જ છે. હું તો ગમે તે પ્રકારે આ દશામાંથી યોગ્ય અવસર જોઈ નાશી છૂટીશ. પણ હિન્દુ સંસારની રીતે વિધવાઓની-અનાથ વિધવાઓની એમના જીવનપર્યંત આજ દશા હોય છે. રે, હેમને કાઈ ઉગારો-હેમની સ્થિતિ સુધારો, અગાનપાશથી મુક્ત કરી સદર્ગે ચોલો. જ્યેષ્ઠ બધુ ! ધણીએ મનુષ્યો સ્વદુઃખોદ્ભૂત લાગણીથી, દયાદૃષ્ટિથી, વા લાગણીનો દંભ કરી મહોટાં મહોટાં લખાણો વા બાપણો કરે છે પણ વસ્તુતઃ વિધવાઓની સ્થિતિ કંઈ સુધરી હોય એમ મ્હને ભાસતું નથી. આ દિશામાં જ યથાસક્તિ અને એટલું જાણી પર્યંત કરી, 'પરોપદેશો પારિત્ય' ના અપવાદથી મુક્ત રહી, અન્ય મનુષ્યોને દ્રષ્ટાંતરૂપ નીવડે એવું જીવન ગાળવું, એ ઉદ્દેશથી આ દેહ ટકી રહ્યો છે. આ ધુરધર કાર્યે જ્યારે હું જોડાઈશ ત્યારેજ મ્હારાં હૃદયને મ્હારા પતિ પ્રત્યેના મ્હારો પતિ પ્રેમ કૃત્રિમ, 'લ્લાવે લેવાનો' જ નહોતો, એવી પ્રતીતિ થશે. દિવસ પર દિવસ નીકળી જાય છે, આયુષ્યની દોરી હુંટી થતી જાય છે અને જાણે હું આ ઉચ્ચ કાર્યને વાસ્તે નાલાયક હોઉં તેમ મ્હારાથી એ દૂરતું દૂરજ રહે છે. વિચાર સહિત લગ્ન કાર્યમાંજ લીન ક્યારે થઈ જઈશ ? એ સવાલ ઉઠતાંજ મ્હારી દૃષ્ટિ મ્હારી નવ મહીનાની સુશીલા પર પડે તે, ત્યાંથી મ્હારાં રક્ત હાથ સિરપર જઈ, માનસભૂમિ આગળ મ્હારી નિર્ધનતાનું ચિત્ર બંધુ કરી, ગમ-ગીનીનાં વાદળોમાં મ્હારું હૃદય છાંછ દેશે. ચિ. સુશીલા મ્હારા મુખ સામું પડીશર જીએ આરે પતિપ્રેમની પ્રાણધારી પ્રતિમા જાણે મ્હારી કાર્યશિપિલતાને ટપકો દેતી હોય એમ મ્હને લાગે છે. આથી ધણીવાર અધીરાઈ નિર્જનતાને ચમ્પુદાર ટપકાવે છે. શાંત સુશીલા જ્ઞાન સ્થિતિનાં નાટ્યોનો ભાવ ન મ્હમજવાથી, યાત્રી, આખર શાંતિમાંજ પોતાનું શ્રેય ગણી શાન્તિના કેન્દ્રસ્થાન (નિદ્રા) માં વિરમે છે.

જે યોડું સ્વાતંત્ર્ય મળવાથી આ પેન હું લખી શકું છું તહેને માટે મ્હારે રજનીકાંત નામના કાકાના એક મિત્ર-પુત્રનો ઉપદાર માનવાનો છે. એમની કારકીર્દીનો નુંક ઇતિહાસ નીચે પ્રમાણે છે:—હાનપણથીજ માળાપ વગરના થઈ પડેલા, કેટલાક સહૃદય ગૃહસ્થની મદદથી અને દુરસદના વખતમાં લોકોનાં વૈતરાં કરી મેટ્રીક થયેલા, લાગવગથી પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરવાની છુટાથી એક ધર્માત્મા બોર્ડિંગમાં દાખલ થયેલા, કોઈક

* Compare :—And of all the sad and sorrowful conditions of human life, that of the Hindu widow is the most miserable and most pitiable. Divested of her valuable clothes and jewels, deprived of her beautiful locks, subjected to fasts and penances, regarded with suspicion and looked upon even by her own parents and brothers as an inauspicious being 1—(shame)—to the Hindu widow death would be a thousandfold more welcome than her wretched existence. The slow torture of flames has indeed disappeared but the slower torture of custom has fallen to her lot !"

The writer—as can be seen from his article does not agree wholly with this passage—and hence the word compare.

ઉચ્છ્રંખલતાના દોષથી બોર્ડીંગમાંથી કઢાડી-મુકાયલા રજનિકાંતે ઠાકાને પોતે બી...એ. યાય ત્યાં સુધી રાખી બણાવવા એક મિત્ર-પુત્ર તરીકે અરજ કરી. ઠાકાએ લોકોમાં આપણું સાફ કહેવાશે, કાંઈ ભવિષ્યમાં મામલતદાર કે જડગ જેવી મહોટી થઈ મળશે તો આપણને કામ લાગશે ધારી અરજ રૂચીકારી, તેમને રાખ્યા. એમની સાથે બોલવાનો પ્રથમ પ્રસંગ રસોઇઓ રજ થઈ ગયા ત્યારે આવ્યો. તે થઈ પુરસદને વખતે મુશીલાને લેઈ જઈ રમાડતા. સ્ત્રીજાતિનાં ભૂપણરૂપ-અન્ય પુરુષો સાથે સંભાષણ કરતાં-નૈસર્ગિક લજ્જા ધીમે ધીમે દૂર જતી ગઈ. તેમ તેમ રજનિકાંત મહારી સાથે કાંઈક વાર્તાવિતામાં ઉતરવા લાગ્યા. વિધવા પુનર્લગ્નનો પ્રશ્ન એ વારંવાર ચર્ચતા, અને આડકતરી રીતે તદ્ભારે પુનર્લગ્ન કરવું જોઈએ એમ સમજાવવા ચાલ કરતા. હું મહારી વાત ઉઠારી, સંતતિ રહિત, પતિપ્રેમ જેણે ન અનુભવ્યો હોય તેથી વિધવાઓનાં લગ્ન કરવાં જોઈએ; અને કાંઈ સંતતિ હોય છતાં વિધવાની વ્રત અતિ મહાંતી હોય, પતિપ્રેમને બદલે જેમણે પશુવૃત્તિજ જેવું હોય તદ્ભાવે એ પુનર્લગ્ન કરવાં જોઈએ; પણ એ પુનર્લગ્ન કરવાનો હેતુ વિધવા થએલી સ્ત્રીને પતિપ્રેમનો સ્વાદ અપાડવાનો જ છે જેથી પુનઃ વિધવા થાય તો દ્વિતીય પતિનો પ્રેમજ તેને સદ્ગુણન પથે-તૃતીય લગ્ન વગર-પ્રેરે, એટલુંજ કહી, વાર્તા વિષય બંધ પાડતી. બીજી ઘણીએ વાતો ચતી પણ આ વિષય મુખ્ય હતો. કાંઈકવાર એમના અપ્પાસમાં આવતી ગુચ્ચણોનું, કાંઈક હસતા હસતા, તદ્ભાવે તો બી.એ. સુધી ગયેલાં છો એટલે તદ્ભાવે તો નિરાકરણ સુગત હશે કહી તે સમજાવવા વિનંતી કરતા, ત્યારે મહેને જેવું આવડતું તેવું રહેતું સ્પષ્ટીકરણ કરતી. પણ આ બધાંનો અંતર્ગત હેતુ હું સમજી નહોતી. તેતો બ્યારે એક મધ્ય રાત્રિએ યાસેના ખડતી મોરીએ (ચોકડીએ) જઈ પાછી ફરી ને રજનિકાંતને મહારા રાચનશૃંગમાં ઉમેલા જેવા ત્યારેજ ખબર પડી. હું પેડી કે એમણે જરા હાસ્ય કીધું-ચડીભર હું સ્તબ્ધ થઈ ગઈ-ચાલુ થઈ સમયોચિત ધૈર્ય ધારી બધાં ચઢાવી આગા કરતી હોઈ તેમ બોલી 'આત્યારે અહીં કેમ આવ્યા છો? બહાર જાઓ.' આ હુકમની શી અસર થાય છે તે જોઈ રહી. કાંઈક ઉઠા વિચાર કરી, શું બોલવું તે ન સજવાથી બહાર નીકળ્યા. હું બારણું અટકાવતી હતી એટલે જાણે કાંઈક સાંભરી આવવાથી 'હું તો મુશીલાને રમાડવા આવ્યો. હવે એમ બોલ્યા. તદ્ભાવે શા કારણથી આવ્યા હતા તેનો ખરો ઉત્તર તો તદ્ભારા અંતરના સાક્ષી ચક્ષુ અને સ્મિતે આપી દીધો છે. હવે વધુ બોલવાની જરૂર નથી. મુંગા મુંગા જામને મુંઝ જાઓ'—કહી બારણું બંધ કીધું ને મુંઝ ગઈ; પણ નિદ્રાદેવીને અને વ્યથા થયેલાં ચિત્તને તો વેર છે—તેથી એ દેવીએ એના ચતુરને સન્માન મળ્યું જોઈ પોતાના દર્શનનો લાભ આપવા ના પાડી. આ બનાવથી જામત થયેલી તુલનાશક્તિએ વિરમ્ભતીનાં પડો તજે સંતાઈ રહેલું બાનુબાઇનું પ્રિય નામ-ક્યાં બાનુબાઇ ને ક્યાં રજનિકાંત—એ ઉદ્ગારથી રમરામ્યું. એક દિવસ બ્યારે તદ્ભાવે મહેને કંઈક હતું, કે બહેન હું પરણેલો છું—વાસ્તે મહારી સાથે નિઃશંક વાત કરતાં બંધાશે નહીં. ત્યારે મહેને કાંઈક હસતાં હસતાં તદ્ભાવે કંઈક કે હુંએ વિવાહીત છું; આપણે એ એ સિધ્ધિમાં નહોત તોએ હું તો કાંઈ પણ અપેક્ષા વગર આટલીજ દુઃસ્થી તદ્ભારી સાથે વાત કરત-જગતમાં નિર્દોષ પ્રેમ હોઈ શકે છે એમ તદ્ભાવે એ માનો છો ત્યારે વળી આજે આમ બોલવાનું તદ્ભાવે ક્યાંથી મૂઝી આવ્યું? વિધવાના મહામાં ને અનુભવની અગાનતામાં આમ

હસી કાઢેલાં ત્હમારા વચ્ચેનાં રહેલી હૃદયની શુદ્ધતા અને રઝુતાની કીમત હું આજેન સમજી. ‘શું ત્યારે ત્હમારા જેવા પુરુષો વિરલજ છે ? સ્ત્રીઓ સર્વ નીતિવાનજ છે ? ગમે તે હો જ્યાં સુધી મનુષ્ય આડે રસ્તે જતી સ્ત્રીઓને બચાવવાનો ‘ધર્મ’ ભૂલી નહીં. સ્ત્રીજાતિને અવળે માર્ગે દોરવામાં પોતે સાધનરૂપ થયો નથી ત્યાં સુધી ચિત્તે ચળેલી સ્ત્રી પણ કુટ્યાચરણે ધ્રુષ્ટ થાયજ નહીં. નિખાલસ હૃદયની વિધવાઓ કેટલાંએ આવા મંદુ-વાચનજમાં સપડાતી હશે ? હે પ્રભો ! આવાં મનુષ્યોને ત્હે જન્મ શે આપ્યો ? અરે વિવાદેથી એવાને ત્હમે પ્રસન્ન શે થયાં ? એ તો ત્હમારું નામ વગોવશે. કેટલાંકનાં આવાં આચરણથી સમસ્ત શિક્ષિતવર્ગ હલકો પડે છે. વિદ્વાનો આવેજ ઉપયોગ થઈ શકતો હશે એમ ધારી કેટલાંકે માખાપો પોતાનાં છોકરાંને શિક્ષણ આપતા પાછા હઠે છે. ૨ ! ભાનુભાઈ, ત્હમારા જેવા વિદ્વાનો જ્યારે પોતાની પ્રજા પ્રત્યે આ ધુરંધર દ્રવેજ સમજી, સદ્ગતિની ઊપ પાડી આવાં કલંકો વિરલ બનાવશે-ભુક્ષી નાંખશે-અને શિક્ષણ તો સદેવ શુદ્ધ અને નિર્વિકારી છે-એમ આર્યભૂમિનાં જદ્દ તેમ યુવાન અજ્ઞાન માખાપોને દેખાડશે ત્યારેજ મ્હને સંતોષ થશે.’ આ બધું જાણે હું ત્હમને કહેતી હોઉ નેમ લાગણીના આવેશમાં મ્હોટથી બોલાઈ જવાયું. પણ આથી કોઈ જાગી ન ઉઠ્યું એટલું વળી મ્હારું ભાગ્ય ! હૃદય હલકું પડવાથી નિદ્રાદેવીએ પણ કૃપા કરી.

બપોરે ચારઘાંટેન આબ્યાં. ગમે એટલા ખરાબ માણસને ગમે ને દુઃખ માથે પડે તોએ જદ્દબોધ ન કરવાનો નિયમ મ્હારે આજ એમના મ્હોડા આગળ નોડયો પડયો. કાકાના કુટુંબમાં ફક્ત એમનોજ પૂર્વ પ્રેમ મ્હારી પર કાયમ રહ્યો હતો, તેથી કાકાને ન કહેવા વિનંતી કરી, રજનિકાંતની વાત કહી. મ્હારી દયા જાણી, તખ્તીઅંત મારી ન હોવાનું ખ્હાતું કહાડી ‘સરસ્વતીને મ્હારી તખ્તીઅંત સુધરે એટલા દડાડા મોકલો’ એમ ચારઘાંટેને કાકાને કહ્યું. કાકાને મન હરી-વચ્ચા ને રજ આપી તેથી હું અહીં આવી છું. રાત્રિએ ઓચિંતું સાંભરેલું ત્હમારું નામ-આપણું પૂર્વનો શુદ્ધપ્રેમ-એ વીગેરેએ મ્હને મ્હારી સ્થિતિ સ્પષ્ટી. હવે મ્હારે શું કરવું ? એ પ્રશ્ન ત્હમને પૂછવાનું સાહસ ઉઠાવ્યું છે, તે ત્હમને જોડું તો નહીં લાગે-દરગુજર કરશો. પત્રનો જવાબ ચારઘાંટેનેને સરનામેજ લખશો.

(અપૂર્ણ.)

લી. ત્હમારી ખ્હેન સરસ્વતીના પ્રણામ.

“આધુનીક એશીયાટીક” સ્ત્રીઓનું દીગ્દર્શન.

કેટલાંક સૈકાઓથી એશીયાની પ્રજાઓમાં એક એવી પ્રણાલીકા ચાલી આવતી હતી કે તેના પરીણામમાં તે પ્રણાલીકાઓનું સેવન કરતી પ્રજાઓનું જીવન નીર્માલ્ય અને શુષ્ક બની ગયું હતું. સમયના પરીવર્તનને લીધે ‘કહો કે ધર્મના અભાવને લીધે, એશીયાની સઘળી પ્રજાના ગૃહસંસારમાં સ્ત્રીઓની પદવી શું છે ને વીસરાઈ જવામાં આવી હતી. પરંતુ હૃદય અને અસ્ત જડ તેમજ ચેતન પદાર્થને સરખી રીતે લાગુ પડે છે. પાશ્ચાતિક કેળવણીના પ્રતાપે ઘણા વર્ષથી નીંદ્રામાં પડેલી પ્રજાના જીવનમાં કોઈ તુલન સંસ્કાર ઉત્પન્ન થતા માણસ પડે છે. પાશ્ચાતિક પ્રજાની આંધક દાલની સુધરતી એશીયાટીક પ્રજા પણ સમજવા લાગી છે કે સ્ત્રી એ કુટુંબમાં વસતો દેવતાઈ હત છે. સ્ત્રી એ પુરુષ જીવનમાં

ઉત્તમ સંસ્કારો રેડતી વીરાંગના છે. મનુષ્યની જીંદગીના રસ્તામાં દુઃખ રૂપી કાંટાઓની વેદના દૂર કરવાનું સ્નેહ રૂપી ઔષધ સ્ત્રીઓની જ પાસે રહેલું છે. સ્ત્રી પોતાની ફરજ ભગીની, ભાઈ કે પુત્રીના રૂપમાં બળવતી રહે છે. જ્યારે આવા ઉત્તમ લક્ષણો પ્રગ્નની બાળ્યમાં આવતાં ગયાં ત્યારથી એશીયાની દરેક પ્રગ્નમાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કરવાની એક મોટી ચળવળ શરૂ થઈ. પરીણામમાં હાલનો એશીયાટીક સંસારિક સુધારક સ્ત્રી કેળવણીનું ઝુંડો હાથમાં રાખી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ-સુધારવાને પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે. સ્ત્રીઓની કેળવણી તે તેનો ઉદ્દેશ છે. આ ઉપદેશ તે સ્ત્રીઓને તથા પુરુષોને સરખી રીતે કર્યો કરે છે. સ્ત્રીઓને ઉપદેશ કરે છે કે તમે તમારા ગૃહમાંથી બહાર નીકળો. અને જુવો કે હાલની દુનિયા કેવા સ્વરૂપમાં ચાલી રહી છે. સુખો અને કોલેજોની તમા સહાયતા લઈ તમારી માનસિક શક્તિઓને નુતન જીવન અર્પો. પુરુષોને ઉદ્દેશ કરે છે કે સ્ત્રીઓને ગુંલામગીરીની બેડીઓમાંથી મુક્ત કરો ને તેમને માટે કન્યા મહાવિધાલયો અને, એવી સંસ્થાઓ ઉધારો. સૌથી આગળ પડતી આવી પહેલી ચળવળ જાપાનમાં શરૂ થઈ. ત્યાં છોકરીઓની કેળવણી ફરજિયાત અને વીના મુલ્યે આપવામાં આવે છે. આસરે ત્રીસ લાખ છોકરીઓ હાલ જાપાનમાં. કેળવણી લે છે. કેળવણી લીધા બાદ નીર્ભયપણે કોષપણ વહેવાર અથવા ઉદ્યોગમાં તેઓ જોડાઈ શકે છે. તેઓને લગ્નસમય ૧૪ થી ૨૫ વર્ષનો છે. તેઓ સ્વયંપદ્ધતિથી પરંતુ વડીલોના અનુમોદન પ્રમાણે પોતાનો ધણી પસંદ કરે છે. ઉત્તમ ભવિષ્યના સ્ત્રીઓ રાજ્યની ચળવળમાં ભાગ લે છે. અત્યંત અને અમલ્ય રહેલી પોતાની બહેનોને કેળવણી આપે છે. રૂશીયા સાથે થયેલા વીચર પહેલાં જાપાનમાં સ્ત્રી એક પુરૂષની સહાયિકા માફક ગણવામાં આવતી હતી. પરંતુ તે લડાઈ બાદ જાપાનીઝ પુરૂષો સ્ત્રીઓની તુલના દેવી સાથે કરવા લાગ્યા છે. રૂશીયા સાથે જે વખતે લડાઈ ચાલતી હતી તે વખતે રશ્યસેનમાં જાપાનીઝ સ્ત્રીએ એક ઉત્તમ સ્વયંસેવીકા તરીકે જે ફરજો બજાવી છે તેનાથી સઘળા એશીયાટીક પ્રજાઓ નાહ પરંતુ પાશ્ચાત્યિક પ્રજાઓ પણ અભયજ થઈ ગઈ હતી. જાપાને સ્ત્રીઓની ઉન્નતિથી કેવા મોટા ફળ ચાખ્યાં તેનો દાખલો લઈ ચીરકાળથી ઉઘમાં પડેલું અશીષ્ટી ચીન પણ જન્યત થયું. હાલમાં સ્વર્ગવાસ થયેલી ચીનની રાજ્યભ્રાતાએ સ્ત્રીઓની કેળવણી તથા પદવી સુધારવા પોતે અચાગ મહેનત લીધી હતી. ધણી વર્ષથી ચાલી આવતા સ્ત્રીઓના પગના પંજા ઝૂંકા રાખવાનો રીવાજ તેણીએ નાશ દર્શ્યો. સ્ત્રીઓની ઉન્નતિના અર્થે તેણે સ્કુલો અને કોલેજો સ્થાપી. ચીનમાં વસતી આગળ વધેલી સ્ત્રીઓ સંસાર અને રાજ્યના સુધારામાં આગળ પડતો ભાગ લે છે. બહેલી કુમારીકાઓ પોતાનો ધણી સ્વયંપસંદગીનો શોધી લે છે અને ધૃષ્ટ વિરૂધ્ધ જે માખાપ પરજીવવા પ્રયત્ન કરે તો તેઓ નહિ પરજીવ સાર હડતાળ પાડે છે.

૧૮૭૧ ની સાલમાં કેટલીક યુવાન જાપાનીઝ સમાજીઓ અમેરીકા કેળવણી લેવાને ગયેલી હતી. તેમાં એડમીરલ યુરુકે જેણે રસો-જાપાનીઝ લડાઈના રશ્યસેનમાં ઉત્તમ બહાદુરી બતાવી હતી તેની ધર્મપત્ની પણ હતી. હાલમાં નીચાળે જતી છોકરીઓનું પ્રમાણ જાપાનમાં સોએ-એકાંશી છે. છોકરીઓને અપાતી કેળવણીના એ વીભાગ પાડવામાં આવ્યા છે.

પ્રાયશઃ અને ઉચી કેળવણી-ટાકીઓની અંદર છોકરીઓને સાર એક ઉત્તમ કોલેજ સ્થાપવામાં આવી છે. જેની અંદર જાપાનીઝ બાળસાહિત્ય, ઇંગ્લીશ, ફ્રેન્ચ, ઇતિહાસ, ભુગોળ

હિસાબી કામ, ગૃહસ્થાશ્રમનું કામકાજ જેનું કે બાળકોની માવજત, ચીત્રકામ, સંગીત વીગે શીખવવામાં આવે છે. જપાની : હોકરીઓ કસરતી શરીરની મજબૂત બાંધાની હોય છે કેટલીક સ્ત્રીઓ તો કુસ્તીબાજનું કામ પુરૂષોની સાથે હરીફાઈ કરી શકે છે. ટોપીઓમ સ્ત્રીઓથી ચલાવાતી કેટલીક સંસ્થાઓ છે. તેમાંની મુખ્ય ધર્મોદ્ધારિણી છે જેન અધ્યક્ષ જપાનની મહારાણી છે. જપાનીઝ લેડીઝ એન્જ્યુકેશનલ સોસાયટીની અધ્યક્ષ સાહબદી છે. દરદીઓની માવજત કરનાર મંડળની અધ્યક્ષ પણ ત્યાંની મહારાણી છે. રેડક્રોસ સોસાયટી કે જે સ્વયંસેવિકાઓની બનેલી છે તેની અંદર જપાનની કેટલીક ઉંચાં કુટુંબની બાતુઓ જોડાયેલી છે. શિયા સાથેની લડાઈમાં એ સોસાયટીએ ઉત્તમ દેશની સેવા બજવી હતી. જપાનની સ્ત્રીઓની ઉંચ પદ્ધતિ-બુદ્ધધર્મની પાલનને લીધે અંડગ રહેલી છે. બુદ્ધ ધર્મનો ફેલાવો કરનાર સ્ત્રીઓ હતી. બુદ્ધ ધર્મનું હિન્દુસ્થાનમાં મંદોદર કરવાનું માન બરેલું કાર્ય જેનસીની, જેનઝોની અને કેઇર્ઝીની નામની ત્રણ સ્ત્રીઓને સોંપવામાં આવ્યું હતું. પાશ્ચાતિક મુધારાને લીધે સ્ત્રીઓના હૃદયમાં એક નવો પ્રકાશ પડ્યો. રાજ્ય સત્તા અને લોકોએ કબુલ કર્યું કે પાશ્ચાતિક મુધારાનું મુખ્ય બીજ કેળવણી છે. ૧૯૦૧ ની સાલમાં સ્ત્રીઓને સાડ ટોપીઓમાં એક યુનીવર્સિટી સ્થાપવામાં આવી હતી ત્યાં કેળવણી એવા પ્રકારની આપવામાં આવે છે કે તેનાથી સ્ત્રીઓના જીવનમાં કંઈ ખામી રહી શકતી નથી. ગૃહસ્થાશ્રમના કામકાજને માટે તેમને યોગ્ય બનાવવામાં આવે છે.

ધરાનની સ્ત્રીઓ પણ ધીમે ધીમે ઉન્નતિના શિખર ઉપર ચઢવા લાગી છે. સંસાર મુધારાના અને કેળવણીમાં આગળ વધેલી સ્ત્રીઓ મજલસ-પાર્લામેન્ટમાં બેઠક લેવાને ધણી આતુર થઇ છે. હાલની ધરાની સ્ત્રીઓ ખીરાબે જતી અને કેળવણીથી માણુમ પડે છે. તેઓ સારાં સારાં પુસ્તકો અને ન્યુસપેપર વાંચવામાં મશગુલ માણુમ પડે છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ તો પોતાની અનંક અને બ્લોકજી સ્વદેશી બહેનોને મુધારવાની ખાતર વર્તમાનપત્રો બહાર પાડે છે અને એવી અનેક રીતોથી દેશની ઉત્તમ સેવા બજાવે છે. ધણીક સ્ત્રીઓ પોતાના પુરૂષથી ચલાવાતાં-માંસિકો-વર્તમાનપત્રો વીગેરેમાં દેખરેખ રાખે છે. ધરાની સ્ત્રીના આચાર વિચાર ધણે અંશે હિન્દુસ્તાનની સ્ત્રીઓને મળતા આવે છે. તેનું હૃદય સ્નેહાળુ અને કામળ હોય છે. ઘરનું સંબળું કામકાજ પોતે ઉપાડી લે છે. સવારમાં સુંદર ઉપવેશમાંથી સ્ત્રીયરો સાથે ગ્રુપ્પા અને એક બીજાની મસ્કરી કરતી, પાણીનાં બેઠાં કુવામાંથી ખેંચી લાવે છે. ગૃહસંસાર પણ આપણા દેશની માફકજ ચાલતો આવે છે. પરંપરા પછી પુત્ર પોતાની બાર્યા સાથે જુદો રહી શકતો નથી. નવરાશની વખતે ધરના આંગણુમાં ધરાની સ્ત્રી રેંટીઓ કાંતતી અથવા કામજો અને સાદીઓ શુચતી માણુમ પડે છે. પરજુવાનો રીવાજ પણ આપણી માફકજ હોય છે. વર, કન્યાને ત્યાં ઘોડા ઉપર બેસી સરખસ સાથે જાય છે. ત્યાં કન્યાનો બાપ તેને બે ત્રણ દિવસ મિજબાની આપે છે. બાદ કન્યા સંજળ નેત્રે ઘોડા ઉપર બેસી પોતાના ઘરથી છૂટી પડે છે. ધરાની સ્ત્રીઓનાં લગ્ન-ઝોલની અચીથી બધાયેલાં હોય છે. કારણકે તેઓના લગ્ન પોતાની ઇચ્છાનુસાર મોટી વયમાં કરવામાં આવે છે.

અરબસ્તાન-તુર્કસ્તાન ને ઇજિપ્તની સ્ત્રીઓ પણ પોતાની ધરાની બહેનોનું અનુકરણ કરવા લાગી છે. તે દેશોમાં કેળવણીનો મુસલમાન કબુલ કરે છે કે, પેગંબર સાહેબનો એ ઉદ્દેશ નહોતો કે પુરૂષો સ્ત્રીઓને શુદ્ધ તરીકે સમજે. પરંતુ તેમની ઇચ્છા તો તેમની

શ્રીઓની સ્થિતિ સુધારવાની હતી. એશીયાના સઘળા દેશો એક દેશના અપવાદ શિવાય પુરુષોના સ્વર્ગ તરીકે આલેખાય છે. તે દેશ બરમા યાને બ્રહ્મદેશ છે. ત્યાં શ્રીઓની સત્તા સર્વોપરી છે. ત્યાં પુરુષ વર્ગ શ્રીઓની પાછળ પોતાની બેઠક લે છે. શ્રીઓ કુટુમ્બનું બરણપોષણ કરે છે. શ્રીઓનું ત્યાં સામ્રાજ્ય છે. તેઓની સત્તા દુનિયાના બીજા કોઈ પણ દેશો કરતાં સર્વોપરી છે. દુકાનોમાં-મંદીરોમાં-બજારમાં-હરકોઈ સ્થળે બરમીઝ શ્રી તેના સ્વસ્થ અને મન આકર્ષક વસ્ત્રથી આભુષિત થયેલી - માલુમ પડી આવે છે. બ્રહ્મદેશમાં મેલી અને ગંદી શ્રીઓ કંવચીત્ નજરે ચડે છે. જો તમા હીરા માતીના દાગીનાની દુકાનમાં પ્રવેશ કરો તો તમને માલુમ પડશે કે હજારો રૂપિયાની માલીક એક શ્રી છે. કલાર્કનું સઘળું કામ કરનાર છોકરીઓ હોય છે. નદી ઉપર શ્રીઓનાં ટોળેટોળાં કુટુમ્બમાં વપરાતી મલમલ ધોતી માલુમ પડે છે. રેલ્વે સ્ટેશનમાં ટીકીટ વેચનાર શ્રીજી હોય છે. હોટલમાં આતિથ્ય કરનાર શ્રી હોય છે. તમારો સઘળો પત્રવહેવાર બરમીઝ છોકરી દુકા આક્ષરથી લખી લખ ગમે તેવા ટાઇપરાઇટરથી છાપી આપે છે. ચોક્કસ વર્ષ પહેલાં એક બરમીઝ શ્રી પોતાની પાછળ વહેપારથી કમાયેલા લાખંજો રૂપિયા મુકી ગઈ હતી. કોઈ પણ બરમીઝ શ્રી પરણેલી છે કે કુંવારી છે તે તેના પહેરવેશ ઉપરથી જાણેજ જણાઈ આવે છે. પોતાના નામની આગળ તે મીસ અથવા મીસીઝ શબ્દ લગાડવા દેતી નથી. પરણેલી કે કુંવારી દરેક શ્રીને “માદ” નામથી બોલાવાય છે. બરમામાં પરણવાને સાડે કાંઈ પણ ક્રિયા કરવામાં આવતી નથી. માત્ર મિત્ર અને ઓળખીતાઓને મિજબાની આપવામાં આવે છે. માબાપ જો કોઈપણ જોડાના લગ્નની વીરૂદ્ધ હોય છે તો તે મુગ્ધ (જોડું) ઉપવનમાં ચાલ્યું જાય છે. એ ત્રણ દિવસ ત્યાં રહે છે અને પાછું આવી પોતાનો ગૃહસસાર શરૂ કરે છે. બરમાની શ્રીઓ ઘણીજ રૂપાળા હોય છે. તેનું મુખ ધટાદાર-તેજસ્વી અને મુંદર વાળોથી આમ્હાદીત થયેલું હોય છે. બરમીઝ શ્રીઓ પાશ્ચાત્યિક પ્રજાની શ્રીઓની માફક પાઉડર સેન્ટ વીગેરેના છુટથી ઉપયોગ કરે છે. રંગુનની યુનીવર્સિટી અને રુક્ષોએ શ્રીઓને સાડે તેઓના હાર ખુલાં મુકેલાં છે. બરમીઝ શ્રીઓએ કેળવણીનો ધણો સારો લાભ લીધો છે, તેઓ આનંદી, શાંત અને મીઠા સ્વભાવવાળી હોય છે. હંદગી આનંદમાં તેઓ ગાળે છે. બરમાની શ્રીઓ બેહદ સીગારેટ(બીડીઓ) પીએ છે, આ સીગારેટો બીલકુલ તુકશાનકારક હોતી નથી. કારણકે જંગલમાંના સુગંધી છાડવાઓની બનેલી હોય છે. આટલી જાંઘી ઉચ્ચ શ્રીઓની પહોતું કારણ ત્યાં રહેલો બુદ્ધધર્મ છે. બરમામાં બુદ્ધધર્મનું પાલન શ્રીઓથી સારી રીતે થયેલું છે. અને તેથી કરીનેજ શ્રીઓના હક પુરુષ કરતાં પણ ત્યાં વધારે મનાય છે.

આ પ્રમાણે એશીયાના બીજા દેશોની શ્રીઓનું દીગ્દર્શન છે. હિન્દુસ્તાનમાં શ્રીઓની સી દશ છે તે સર્વ કોઈ જાણે છે. અહીંની કેળવણી શ્રીઓનું બીજા દેશની શ્રીઓની માફક પરમાર્થે બાંધેજી જીવન ગળાય છે. કારણ તેઓની કેળવણી તદ્દન સ્વાર્થ હોય છે. પરિણામમાં અહીં આધુનિક કેળવણી નીંદાને પાત્ર થાય છે. દેશની ઉત્તતિનો ખરો આધાર શ્રીઓનાજ હાથમાં હોય છે. તેનો તાત્પર્ય દાખલો જોવો હોય તો એશીયાટીક પ્રજાઓએ સારી રીતે આખો છે. શ્રી તે દેશનું હૃદય છે. તેમાં વાગી રહેલા ધનકારા દેશની ચલતી પડતીનો નાદ આપે છે. તેમાં ફરતું સ્વસ્થ અથવા બગડેલું લોહી પુરુષની નાડીઓમાં વહે છે અને તે લોહીમાં રહેલાં જીવનતત્વો પુરુષના ચારીત્રનું બંધારણ મજબૂત કરે છે.

શ્રીઓએ વાંચવા લાયક પુસ્તકો.

મુન્દરી સુખોધના તંત્રી સાહેબ,

આપનાં માસિકના ૧૯૨૧ ના જુલાઈના અંકમાં પ્રકટ થયેલો 'R' સંગ્રાહના લેખકનો પત્ર, તેમજ 'પત્રમંજૂષા'ના વિભાગમાં કરાયેલી નોંધ: એ બન્ને વાંચ્યાં. વાંચી, સદ્ભાવ જનિત સ્મિત સ્વરૂપી વિના રહું નહિ. 'ચોધવો ઉદર અને ખોદવો કુંગર' એવી પ્રતિતિ આપણા શિક્ષિત મનુષ્યોને હાથે થાય છે; એ આરોપને સમર્થન આપે એવો આ તાલો નમુનો છે. આ રિપતિ સ્વાભાવિક છે. પ્રમાણમાં વ્યવહારનાં કાર્યોમાં ભાવનાઓના વિચારોને માટે અને હ્રતમ ભાવનાઓને માટે: મ્હને બહુ માન છે, છતાં તાત્કાલિક વ્યવહારનાં કાર્યોમાં ભાવનાઓનો ઉપયોગ કરતાં દક્ષતા વાપરવા જેવી છે. આપણી ઓઓનો મ્હોટા ભાગ પાંચ સાત યુજ્જરાતી ધોરણે કરતાં વધારે ભાગ્યેજ શીખી હોય છે, તેમજ હોમનો અભ્યાસ ક્રમશઃ વધારી સકાય એવી અનુકૂળતાઓ થોડી છે. તેવે વખતે ભાવના પ્રદેશની, ઓઓને માટે, આદર્શરૂપ યાદી બનાવવાનો તાત્કાલિક લાભ શો? ઉચી દૃષ્ટિથી જોતાં જ્ઞાનપ્રદેશમાં સક્રિય, રૂચિ અને અવકાશ વિના વાચન કે અભ્યાસને માટે બીજી કંઈ પણ મર્યાદા મૂકવી જોઈએ નહિ, એવો મ્હારો નમ્ર અભિપ્રાય છે. પુરુષની માફક શું ઓ એ મનુષ્ય નથી? તો પછી અમુકજ પુસ્તકો કે વિષયો 'ઓ' વાંચે એનો અર્થ શો? પરંતુ તાત્કાલિક વ્યવહારના પ્રદેશમાં આવતાં આપણે કેટલી બધી નીચેની શરૂઆત કરવાની છે, તે કેટકેટલી જુદી જુદી બાબતો લક્ષમાં રાખવાની છે? મ્હારો તો અનુભવ એવા છે કે અર્ધ સિદ્ધિજીવાળાં મનુષ્યોના મ્હોટા ભાગને વાર્તાની કે વિનોદની ચોપડીઓ વિના બીજી ચોપડીઓમાં ભાગ્યે રસ પડે છે. મુન્દરી સુખોધનો-કથો વિષય વચ્ચે છે એ પ્રશ્નનો ઉત્તર મેળવવા યત્ન કરશો તો મ્હારા કહેવાનું સત્ય જણાશે. માટે મ્હારે બે સૂચનાઓ કરવાની છે:—

(૧) ભાવનાદૃષ્ટિ કરતાં તાત્કાલિક વ્યવહારોપયોગી દૃષ્ટિ-ધ્યાનમાં વધારે રાખી, માત્ર સામાન્ય યાદી ન આપતાં સગવડ મુજબ ત્રણચાર ક્રમવિભાગ પાડી, જુદી જુદી યોગ્યતાવાળાં સુગમ ને રસીલાં લાગે તે પ્રમાણે પુસ્તકોની યાદી ગોઠવવી. દરેક ક્રમવિભાગને માટે યાદી ગોઠવવામાં વિષયવાર ઉપવિભાગ કરવાથી વિશેષ સરલતા થશે. શરૂઆતના ક્રમમાં વાર્તા તથા વિનોદનોજ પુસ્તકોને પ્રધાન સ્થાન આપવું, અને બોધ તથા ઉપયોગી જ્ઞાન તેવા રૂપમાં સરલભાષામાં રજૂ કરનાર પુસ્તકોને ગૌણ સ્થાન આપવું. જેમ જેમ ક્રમ ચલતા જાય તેમ તેમ ભાષાની કઠિનતા, વિષયોની વિધિવિધતા વગેરે વધતું ને ચલતું જાય.

(૨) બહુ ઉચી બુદ્ધિશાળી ઓઓને માટે આપણે અટપટમાં ઉતરવાની જરૂર નથી. એમ સર્વશ્રેણી ક્રમે તૈયાર કરવાનો શ્રમ કરવા કરતાં બે તો અધ્ધર બ્હેતોને માટે સરલ લેખોની સંખ્યા વધારવાનો શ્રમ, ખાસ કરીને હાલના સમયમાં, વિશેષ ઉપયોગી નીવડવાનો સંભવ છે.

પુનઃ વિચિંત્રિ કંઈ છું, કે ભાવના-દૃષ્ટિને તદ્દન વિસરવી નહિ, પરંતુ તાત્કાલિક વ્યવહારોપયોગિતા ઉપર ખાસ લક્ષ આપવું. આ ધોરણે તૈયાર પચેલી પાઠીઓ વધારે કામમાં આવવાનો સંભવ છે. વિચાર વાચન અને મુશ્કેળ અવકાશ હોત તો આમ સામાન્ય સૂચનાઓ કરી સંતોષ ન પામત. પરંતુ ઉક્ત ધોરણે તૈયાર કરેલી પાઠીઓ મોકલાવત. તેમ કરવાનું તત્કાલ બને તેમ ન હોવા છતાં આટલી સૂચનાઓ કરવી ધર્મરૂપ લાગી છે.

—અંદાશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા:

સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવાની હતી. એશીયાના સઘળા દેશો એક દેશના અપવાદ સિવાય પુરુષોના સ્વર્ગ તરીકે આલેખાય છે. તે દેશ બરમા યાને બ્રહ્મદેશ છે. ત્યાં સ્ત્રીઓની સત્તા સર્વોપરી છે. ત્યાં પુરુષ વર્ગ સ્ત્રીઓની પાછળ પોતાની બેઠક લે છે. સ્ત્રીઓ કુટુંબનું બગલપોપણ કરે છે. સ્ત્રીઓનું જ ત્યાં સામ્રાજ્ય છે. તેઓની સત્તા દુનિયાના બીજા કોઇ પણ દેશો કરતાં સર્વોપરી છે. દુકાનોમાં-મંદીરોમાં-બજારમાં-હરકોઇ સ્થળે બરમીઝ સ્ત્રી તેના સ્વસ્થ અને મન આકર્ષક વસ્ત્રથી આભુષિત થયેલી માલુમ પડી આવે છે. બ્રહ્મદેશમાં મેલી અને ગંદી સ્ત્રીઓ કવચીત્ નજરે ચડે છે. જે તમા હીરા માતીના દાગીનાની દુકાનમાં પ્રવેશ કરે તો તમને માલુમ પડશે કે હજારો રૂપિયાની માલીક એક સ્ત્રી છે. ક્લાર્કનું સઘનું કામ કરનાર છોકરીઓ હોય છે. નદી ઉપર સ્ત્રીઓનાં ટોળેટોળાં કુટુંબમાં વપરાતી મક્કમલ ધોતી માલુમ પડે છે. રેલ્વે સ્ટેશનમાં ટીકટ વેચનાર સ્ત્રીઓ હોય છે. હોટલમાં આતિથ્ય કરનાર સ્ત્રી હોય છે. તમારો સઘળો પત્રવહેવાર બરમીઝ છોકરી દુકા અક્ષરથી લખી લઇ ગમે તેવા ટાઇપરાઇટરથી છાપી આપે છે. યોગ્ય વર્ષ પહેલાં એક બરમીઝ સ્ત્રી પોતાની પાછળ વહેપારથી કમાયેલા લાખખો રૂપિયા મુઠી મઠ દતી. કોઇ પણ બરમીઝ સ્ત્રી પરણેલી છે કે કુંવારી છે તે તેના પહેરવેશ ઉપરથી બાજેજ જણાઇ આવે છે. પોતાના નામની આગળ તે મીસ અથવા મીસીઝ શબ્દ લગાડવા દેતી નથી. પરણેલી કે કુંવારી દરેક સ્ત્રીને “માદ” નામથી બોલાવાય છે. બરમામાં પરણવાને સાફ કાંઇ પણ કિંયા કરવામાં આવતી નથી. માત્ર મિત્ર અને ઓળખીતાઓને મિત્રબાની આપવામાં આવે છે. માખાપ જે કોઇપણ જોડાના લક્ષની વીરુદ્ધ હોય છે તો તે યુગલ (જોડું) ઉપવનમાં આવ્યું જાય છે. બે ત્રણ દિવસ ત્યાં રહે છે અને પાછું આવી પોતાનો ગૃહસસાર શરૂ કરે છે. બરમાની સ્ત્રીઓ ઘણીજ રૂપાળી હોય છે. તેનું મુખ ઘટાદાર-તેજસ્વી અને મુંદર વાળોથી આચ્છાદિત થયેલું હોય છે. બરમીઝ સ્ત્રીઓ પાશ્ચાત્તિક પ્રજાની સ્ત્રીઓની માફક પાઉડર સેન્ટ વીગેરેનો છુટથી ઉપયોગ કરે છે. રંગુનની યુનીવર્સિટી અને રુક્ષેએ સ્ત્રીઓને સાફ તેઓના હાર ખુલાં મુકેલાં છે. બરમીઝ સ્ત્રીઓએ કેળવણીને ધણી સારો લાભ લીધો છે, તેઓ આનંદી, શાંત અને મીઠા સ્વભાવવાળી હોય છે. હંદગી આનંદમાં તેઓ ગાળે છે. બરમાની સ્ત્રીઓ બેહદ સીગરેટ (બીડીઓ) પીએ છે, આ સીગરેટો બીજકુલ નુકસાનકારક હોતી નથી. દારણકે જંગલમાંના સુગંધી છોડવાઓની બનેલી હોય છે. આટલી બધી ઉંચ સ્ત્રીઓની પદીનું કારણ ત્યાં રહેલો બુદ્ધધર્મ છે. બરમામાં બુદ્ધધર્મનું પાલન સ્ત્રીઓથી સારી રીતે થયેલું છે. અને તેથી કરીનેજ સ્ત્રીઓના હક પુરુષ કરતાં પણ ત્યાં વધારે બનાય છે.

આ પ્રમાણે એશીયાના બીજા દેશોની સ્ત્રીઓનું દીગ્દર્શન છે. હિન્દુસ્તાનમાં સ્ત્રીઓની સ્ત્રી દશા છે તે સર્વ કોઇ જાણે છે. અહીંની કેળવાયેલી સ્ત્રીઓનું બીજા દેશની સ્ત્રીઓની માફક પરમાર્થ બાજેજ જીવન ગળાય છે. દારણ તેઓની કેળવણી તદ્દન સ્વાર્થ હોય છે. પરિણામમાં અહીં આધુનીક કેળવણી નીંદાને પાત્ર થાય છે. દેશની ઉન્નતિનો ખરો આધાર સ્ત્રીઓનાજ હાથમાં હોય છે. તેને તાત્પર્ય દાખરો જોવો હોય તો એશીયાટિક પ્રજાઓએ સારી રીતે આખો છે. સ્ત્રી તે દેશનું હૃદય છે. તેમાં વાગી રહેલા ધનકારા દેશની ચલતી પડતીનો નાદ આપે છે. તેમાં ફરતું સ્વસ્થ અથવા બગરેજુ લોદી પુરુષની નાડીઓમાં વહે છે અને તે લોદીમાં રહેલાં જીવનતત્ત્વો પુરુષના ચારીત્રનું બંધારણ મજબૂત કરે છે.

પણ એવીજ હાલત છે. આપણી બહેનો અગાન છે, અણસમેળુ છે, એને તેની સાથે બહુ નબળી પડતી જાય છે. થોડુંક થયાં અમારામાં એટલાં બધાં જીવાન મરણ થયાં છે કે પ્રભુ તો આ ! આપણે હવે ખાસ જાણવાની જરૂર છે કે આપણી પોતાની, આપણી સ્ત્રીઓની અને આપણાં છોકરાંની, અરે ! આપણાં પંડોશી અને આપણાં નાતીલાંની શક્તિ કેમ ઘટતી જાય છે અને તે બધાં આટલાં બધાં નબળાં કેમ પડતાં જાય છે તથા પહેલાં કરતાં આજ મરણ જીવાન માણસોમાં કેમ વધ્યાં છે ?

૧. શ્રેયઃસાધક આધકારી વર્ગના અર્થો.

ભામિનીભૂષણ. (બધા ભાગ)
નસિંહ વાણી વિજ્ઞાસ. („)
સદુપદેશ શ્રેણી („)
સન્મિત્રનું મિત્રપ્રતિ પત્ર. સતી સુવર્ણ.

૨. મુન્દરીસુબોધ મંદિરમાં મળતા અર્થો.

કર્પિજલા મહુલા,
મધુકર પદ્મનાભ.
અલક્ષ્યજ્યોતી. ઉપાકાન્ત.
વાર્તાલહરી. પ્રિયકાન્ત.
મુધાહાસીની. જ્યોતીપુંજ.
ગીતમાળા (ભાગ ૧-૨) ગીતસંગ્રહ.
શ્રીયુત ગોવર્ધનરામ. નિર્ગુજ.
દેવી અધોરકામિની.

૩. અમૃતલાલપદિયારના અર્થો.

સંસારમાં સ્વર્ગ. સાચું સ્વર્ગ.
સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ. સ્વર્ગની કુંચી.
સ્વર્ગનું વિમાન. સ્વર્ગનો ખમ્બો.
સ્વર્ગની સીડી. બાલકાની વાતો.
પ્રેમ પ્રેમને પ્રેમ.

૪. સ્વસ્તુ સંહિત્ય વર્ણક મિત્રમંડળના અર્થો.

શ્રીમદ્ ભાગવત એકાદ શસ્ત્રકં.
શ્રીમદ્ ભાગવત દ્વયશસ્ત્રકં.
શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા. અખળાહિતદર્પણ.

૫. 'વૈલકદપતક' આદિસમાં મળતાં પુસ્તકો.

સારી સંતલિ (ભાગ ૧-૨) ધર વૈદ.
ધાત્રીશિક્ષા. (ભા. ૧-૨) બ્રહ્મચર્ય.
યુવાવસ્થાનો શિક્ષક. બાળલખ.

૬. 'ગુજરાતી' આદિસમાં મળતાં પુસ્તકો.

ધરાવતી ગંગા-ગુર્જર વાર્તા.
કથાસરિતાગર. મહાભારત.

અરેબિયન નાઇટ્સ. પંચતંત્ર.

વિવેકાનંદ વિચાર માળા. બર્નહારીશતક.

પ્રવીણસાગર. ગુલસી-રામાયણ.

બૃહદાલ્પ દોહન. (બધા ભાગ.)

બાઇચંદર અંધમાળા.

ગૂજરાતની જૂની વાતો.

સાહમદો ને ભીખારી.

ગુજરાતીની ઐતિહાસિક નવલકથાઓ.

૭ સાહિત્યના જાણીતા અર્થો.

મરુવતીચંદ. (બધા ભાગ.)

વિક્રમની વીસમી સદી.

કરણચેલ. કુસુમાવલી. ભદ્રંભદ્ર.

વનરાજઆવટો. શુભાખસિંહ.

સીતા-તારા. આંદ બીખી.

નારાયણની નવલકથાઓ.

રણજોડાખાનનાં નાટકો.

દલપત કાવ્ય (ભાગ ૧-૨).

કેસુભાળા. હૃદય વીચાર.

નવલચંદાવલી.

આદિચ-બાલવિજ્ઞાસ-સિંધાંતસાર.

પ્રેમાનંદનાં નાટકો.

શકુન્તલા ઉત્તમરામ ચરિત્ર.

પ્રતાપ નાટક-મોરખી કંપનીનાં નાટકો.

લગુબારત શાંતિસુધા.

૮ પારસી તથા મુસલમાન લેખકોના અર્થો.

સ્ત્રીબોધ અને સંસાર મુધારો.

કાળરાજ કૃત નવલકથાઓ.

હોરાન આરા. નિબંધ કરમાળા.

રજપુત વીરસકથા. નાજવીરકથા. ગુલશીરીના.

અક્ષતો-સમુદર. પથરના પ્રતાપ.

૦-૮-૦ સ્ત્રી નીતિ ધર્મ.	૦-૮-૦ અબલોભતિ લેખ માળા.
૦-૭-૦ સંસારમાં સ્ત્રીની પદવી.	૧-૮-૦ સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ. } પદિયાર કૃત.
૦-૩-૦ પુત્ર અને પુત્ર વધુના ધર્મ.	૧-૮-૦ સંસારમાં સ્વર્ગ. }
૦-૬-૦ બાળકોનાં ઇતિહાસ અને તેનાં માઠાં ફળ.	૦-૮-૦ નારી, પ્રતિષ્ઠા (મ. ન. દિવેદી)
૦-૧૨-૦ મુન્દરી સહબોધ માળા.	૦-૧૦-૦ મુન્દરી ગુણ મન્દિર.
૨-૪-૦ સંસાર સુધારો.	૧-૪-૦ ગૃહણિ સુવિચાર માળા.
૧-૪-૦ સૌભાગ્ય શિક્ષાબિધ.	૨-૦-૦ સ્ત્રીધર્મ (પડિતા જનનાબાઈ).
૦-૬-૦ સ્ત્રી સદુપદેશ.	૦-૮-૦ ઘર સત્તા. ૦-૮-૦ ગૃહણિ.
૨-૮-૦ સ્ત્રીબોધ અને સામાજિક સુધારો.	૦-૧૪-૦ પુરુષ અને સ્ત્રી. ભાગ ૧-૨.
૦-૪-૦ કુમારિકા બોધ.	૪-૦-૦ સ્ત્રી સૌદર્ય મન્દિર (નારાયણ).
૦-૭-૦ સ્ત્રી સુબોધ.	૦-૬-૦ વધુબોધ.
૧-૮-૦ સ્ત્રીધર્મ-પતિસેવા.	૦-૮-૦ બામિની વિલાસ.
	સ્ત્રીઓનાં કર્તવ્ય (કાંટાવાળા).

વાલમિત્ર-વાલોદ્યાન.

(બાલકો પોતાની મેળે બધો લેખ વાંચી અને સમજી શકે તે માટે ભાષા ધણી સરળ રાખવાનો બનતો પ્રયાસ કર્યો છે. વાર્તામાં ખાસ બોધ લેવા જેવું પ્રત્યક્ષ જણાતું નથી. પરંતુ કોઈ રમુજ રીતે ચોરી કરવાનાં તથા અતી લોભના માઠાં ફળનું પરોક્ષરીતે આ વાર્તાચરિત્ર કરે છે. જે કે વાર્તાનો હેતુ તો માત્ર હોશિયારને રમુજ આપવાનો છે.”)

દરિયાનું પાણી ખાઈ શાથી ?

બહાદુર નાની ડોરા.

(૬૩૯૭ ૬૫૪૫)

“ડોરા ! હું શહેરમાંથી આપણે આવે સાર થોડી વસ્તુઓ અને તારે માટે છુટું લેવા માઉ છું ત્યાં સુધી તું તારાં સોળતીઓ જોડે રેતીમાં રમજો.”

“વાર પપા, (બાપા) પણ બહેલા આવજો હોં કે.” ડોરાએ જવાબ દીધો.

ડોરા પોતાના પિતા સાથે દીવાલોડીમાં રહેતી હતી. કમનસીબે તેની માતા તેને ઘણીજ નાની સુકીને મૃત્યુ પામી હતી. તેને ખીખ બાંધ બહેન પણ ન હોવાથી તે પોતાના બાપ સાથે એકલીજ રહેતી. તેના રમતના સોળતી શીપ, ટ્રાડી, શંખલા વિગેરે હતું. આખો દીવસ રેતીમાં ધર બનાવતી અને સીપ વિગેરેથી રમ્યાં કરતી. તે નિશાળે પણ જતી નહીં કેમકે એ રહેતી ત્યાંથી જમીન દુર હતી અને ત્યાં હોડીમાં બેસીને જવાનું અને જતાં આવતાં એક દિવસ થતો. તેથી તેના બાપ જરૂરી દરેક ચીજો સામગ્રી લાવતો અને તે પ્રમાણે આજે પણ લેવા ગયો હતો.

જ્યાં સુધી નજર પહોંચી ત્યાં સુધી ડોરાએ હોડી તરફ જોયાં છાધું અને પછી રમતમાં પડી. થોડીવારમાં પવન ખુબ જોસથી આવવા લાગ્યો અને તેની જોડે મોઢાં મોઢાં કાખોં વાઢોળા ધસકાધ આવ્યાં. નાની ડોરાને અંદર જવાની ફરજ પડી. તે અંદર ગઇ અને બારીમાં ઉભી રહીને પોતાના પપાની દીસા તરફ ચિંતાતુર નજરે જોઈ રહી.

કલાકો પર કલાકો વહી જતાં હતાં ! તોફાન પણ વધતું જતું હતું, પણ હજી ડોરાના પપા આવ્યા નહોં. વરસાદ પણ થોડો થોડો આવતો હતો વીજળી વારે ધડીએ ચમકતી હતી અને ફરીયાતું બચકર રવરપ નાની ડોરાને બતાવતી હતી.

“ઓહ ! આજે કેટલું બચકર તોફાન છે ! વીજળીથી મને કેટલી ખીક લાગે છે ! પણ નહીં નહીં મારે ખીલવું જોઈએ નહીં, પપા કહેલા હતા કે જે છોકરાં ખીલે છે તે ખુબ અરાજ છોકરાં કહેવાય. પપા પણ નાંખ હતા ત્યારે ખીલતા નહોં. હું પણ બહાદુર ચક્ર.” ફરીયા તરફ જોતાં તે બજડતી હતી.

વરસાદ ખુબ જોસથી વરસતો હતો. ફરીઆમાં ચારે દીસાએ અંધકાર શિવાય ખીલું કાંઈ નજરે આવતું નહોં. માત્ર ફરીઆનો બચકર ધુધવાટ અને પવનના સુસવાટા સંભળાતા હતા. બહાદુર ડોરા પોતાના પપા માટે ઘણીજ ચિંતાતુર હતી. હમણાં તેને એકદમ આદ આનું કે જ્યારે બચકર તોફાન થતું ત્યારે તેના પપા દીવાલોડી પરનો મોટો લેમ્પ (દીવો) સળગાવતા. એ વિચાર આવતાં તરતજ તે ‘લેમ્પ’ પાસે ગઇ, પણ એણે જોયું કે ‘લેમ્પ’ ધણી ઉંચો હતો અને એ નીચી હતી. નીસરણી સુકીને સળગાવી શકાય એમ હતું પણ તે લાવવી ઘણી મુશ્કેલ હતી. ઘણી મહેનતે તે નીસરણી લાવી અને મોટા ‘લેમ્પ’ સળગાવ્યો. અને તેના પ્રકાશથી ફરીઆન ધણે દૂર, માથેથી સુધી પ્રકાશિત થયો. પણ થોડીવાર પછી ફરીસી મોઢું તોફાન થયું અને દીવાના પ્રકાશને પણ ઝાંખો છાધો. ડોરાને એવાં બચકર તોફાન વખતે વગાડવાનો ઘંટ યાદ આવ્યો. તેણે દોરડું ધણેજ બારે હતું પણ એ બહાદુર છોકરીએ હીમ્મત સુકી નહોં. તે જમીન ઉપર સુધ ગઇ અને પોતાનામાં જોરહું જોર હતું તેટલા જોરથી ઘંટ વગાડ્યો ! અને તેના ધણેજ મોટા અવાજ બારે તોફાન હતું તે પવન ધણે દૂર સુધી સંભળાતો હતો !